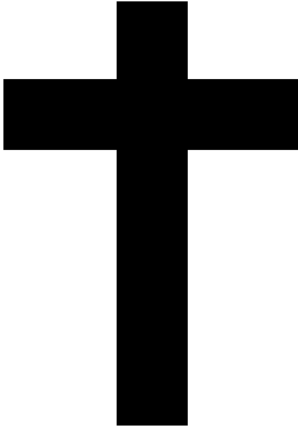

Karaasa Yeena Rau
Kioo Kuaivovee

The New Testament in the Waffa Language of Papua New Guinea

Karaasa Yeena Rau Kioo Kuaivovee
The New Testament in the Waffa Language of Papua New
Guinea
Nupela Testamen long tokples Waffa long Niugini

copyright © 1975 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Waffa

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-10-23

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 22 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023
4da5455c-4c87-58ee-a650-bb37acea5bca

Contents

Matai	1
Marakaa	74
Rukaaso	119
Yuvuaano	196
Aposoroo	249
Rooma	318
1 Koridii	355
2 Koridii	388
Garatiaa	411
Epesiisa	424
Piripii	436
Korosii	445
1 Tesoronikii	454
2 Tesoronikii	461
1 Timotii	466
2 Timotii	476
Titii	483
Pirimuuno	487
Eporai	489
Yakoopo	517
1 Petorooso	526
2 Petorooso	536
1 Yuvuaano	542
2 Yuvuaano	551
3 Yuvuaano	553
Yutaava	555
Reveraisiina	558

Mataivaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Mataiva Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Anutuuoqo kua yeena rau kioo vaidi Yisuuva gioonna kiaapuuya vitoo yoke-taivau yapaanaraivaara Mataiva reeravai. Anutuuoqo Nnaaruaa Kua Kiaa Yeena Rau Kioovaki vau kuaiyauvaa ari gioonna kiaapuuya kiaa mmuyauvo Yisuuva varuuvaki kaanaiyauvo vairavai. Yisuunna kaano Yutayaiyacidiri inna mmateeravai. Aa mmayaaya yoketaa aavo hama Yutayaiyara nnaasu vaivai. Mmuakiaa mmatauvau variaa gioonna kiaapuuyaniaatama vaivaivee.

*Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai
(Rukaaso 3:23-28)*

¹ Aanna Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai. Aaparahaamooya Davuitiiaa oyaivakidiri Yisuuva diiteeravai.

² Aaparahaamo ari mmaapuuvaa
Isaaka mmata kioodoo
Isaako Yakoopaa mmata kioodoo
Yakoopo Yutaanna mmata kioo
ari kata vayaidaatama mmata kieeravai.

³ Yutaava ari mmaapuuvaitana
Pereseeya Seraaya mmata kioodoo
ngiari kaanaa nnutuuvo Tamaarovee.
Pereseeva Eseroonaa mmata kioodoo
Eseroono Araamaa mmata kioodoo

⁴ Araamo Aminataapaa mmata kioodoo
Aminataapo Nasoonaa mmata kioodoo
Nasoono Saramoonaa mmata kioodoo

⁵ Saramoono Buaasaa mmata kioodoo
inna kaanaa nnutuuvo Rahaapovee.
Buaaso Yoveteenna mmata kioodoo
inna kaanaa nnutuuvo Ruutovee.
Yoveteeva Isainna mmata kioodoo

⁶ Isaivaano kieeta vaidiivaa
Davuitiinna mmata kieeravai.
Davuitiiva vaidiivaa nnutuuvo Uriaanna
muaadaivaa vara kioo
mmaapuuvaa Soromoonaa mmata kioodoo

⁷ Soromoono Rekaviaamaa mmata kioodoo
Rekaviaamo Aviaanna mmata kioodoo
Aviaava Asaanna mmata kioodoo

⁸ Asaava Yosapataa mmata kioodoo
Yosapato Yoraamaa mmata kioodoo
Yoraamo Usiaanna mmata kioodoo

⁹ Usiaava Yotaamaa mmata kioodoo
Yotaamo Akasaanna mmata kioodoo
Akasaava Isikiaanna mmata kioodoo

¹⁰ Isikiaava Manaseenna mmata kioodoo
Manaseeva Amoosoonna mmata kioodoo
Amoosoova Yosiaanna mmata kioodoo

¹¹ Yosiaava Yekoniaanna mmata kioo

ari kata vayaidaatama mmata kioodoo
 iya varuu suaivaki vaidi Bapuroonaaya
 numa gioonna kiaapuuya vitada
 ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai.

¹² Yekoniaava Seratiereenna mmata kioodoo
 Seratiereeva Seruvavereenna mmata kioodoo

¹³ Seruvavereeva Avituunna mmata kioodoo
 Avituuva Eriakiimaa mmata kioodoo
 Eriakiimo Asoroonna mmata kioodoo

¹⁴ Asoroova Satokoonna mmata kioodoo
 Satokoova Akiimaa mmata kioodoo
 Akiimo Erutuunna mmata kioodoo

¹⁵ Erutuuva Eriasaaraa mmata kioodoo
 Eriasaaro Mataanaa mmata kioodoo
 Mataano Yakoopaa mmata kioodoo

¹⁶ Yakoopo Yoosiipaa mmata kieeravai. Yoosiipo inna Mariaanna vaativai.
 Mariaava ari mmaapuuvaa Yisuunna mmata kioodoo vaidiiyaano in-
 nara tunoo: Aanna Misiaa vaidi Anutuugo mmataama kioo vaidi-
 ivoovee, tiravai.

¹⁷ Aaparaaamo varuu suaivakidiri inna sidinnaidiia yaakuuvaitana
 yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada iyakidiri Davuitiiva di-
 iteeravai. Davuitiiva diitoo suaivakidiri mmuaikaraama inna sidinnaidi-
 iya yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada iya
 varuu suaivaki vaidi Bapuroonaaya numa iyaata rapidada yaatara kiada
 vitada ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai. Iya Isarairaiya yapa kioodoo
 varuu suaivakidiri mmuaikaraama Yekoniaanna sidinnaidiia yaakuuvai-
 tana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada tooduu Anutuugo
 mmataama kioo vaidiivo diiteeravai.

Yisuunna mmateera kuavai
(Rukaaso 2:1-7)

¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmatoovo ataama vairavai. Yisuuva hama varuu
 suaivaki inna kaanaa Mariaanna Yoosiipo varaanara kuaivaa kiaa teerama
 kioo hama inna varooduu Mariaava rikiooduu Mmannasa Yoketaivoono
 vaa nnaakaraivaa inna mmiravai. ¹⁹ Mmuduua Mariaanna vaatiivo Yoosi-
 ipo vaidi yoketaavoonora tioo hama mmamma maisaivaa Mariaanna
 mmirainno kati haumaki inna titaanaraivaara yaata utiravai. ²⁰ Homo
 ivaara yaata utuoo varioo vainno ruvuataivaa tooduu Udaanga Anutu-
 uqaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: Yoosiipo, Davuiti-
 inna oyaivakinnaa vaidikuavee. Ai nnaata Mariaanna varaanaraivaara
 sa aatuunna taara yaata utanee. Varaanee. Mmannasa Yoketaivoono
 nnaakaraivaa inna aakiaivaki yapaivaivee. ²¹ Fai iva mmaapuvai mmatanai
 a inna nnutuuvaa Yisuuvavee tinaravai. Fai ivoono ari seena gioonna
 kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo iya vitoo yoketaivau
 yapaanaraivaara a inna nnutuuvaa Yisuuvavee tinaravai.

²²⁻²³ Nnaaruaa vaidi Udaanga Anutuugaa kuaivaa kooyaa tira forofetaa
 voovoono Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa fafaarinno ataa kua tunoo:
 Fai kiaatanna yoketaa hama vaidi voovoono inna tasipaivoono nnaakara
 sunnainno mmaapuvai mmatanai iya inna nnutuuvaa Imanueero kiar-
 avee, tiravai. Ii nnotu iva oyaivo tinoo: Anutuugo ti tasipainoo, tiivai.
 Nnaaruaa vaidi forofetaiva fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuunna mma-
 too suaivaki innara kua tuu kua mmuakiaayauvai kaanaivo vairavai.

²⁴ Itaama vauduu Yoosiipo diitoo Udaanga Anutuugaa aangeraiivo inna
 kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno ari nnaataivaa vareeravai. ²⁵ Varooduu

homo Mariaava nnaakara sunnaivaata varuu suaivaki Yoosiipo hama inna tasipama nuairavai. Yapooma Mariaava mmaapuuvaa mmata kioodoo Yoosiipo inna nnutuuvaa Yisuu-o tiravai.

2

Vaidi suai raari roopinnai varuuya Yisuunna taara nniravai

¹ Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Yutayaa ivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitiriheema ivaki Mariaava Yisuunna mmateeravai. Inna mma-too suaivaki Herooto Yutayaiya kieetavai variravai. Varuduu vaidi tinni ruua vooya aakiapuuyauvo tooyauvaara mmoori uuya suai raari roopin-
naidiri nnidada numa Yerusareema gioonna kiaapuuya yaparaida tunoo:

² Nnaakara meediivo Yutayaiya kieetavai varinoo kiaivo deevakiinno variinnee? Ari aakiapuaivo suai raari rapinnai ngioo varikiai ta ivaa taa rada numa ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaara ngiaunnao,

³ tuduu rikioo kieeta vaidi Herooto iya tuu kuaivaa rikioo pinaama nnikia-rauduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuyaataama rikiada nnikiarairavai. ⁴ Nnikiarauduu Herooto mmuakiaa Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaataama tuduu innasi nuunauduu iya yaparainno tunoo: Fai deevakidiri Anutuugo mmataana kioo vaidiivaa kaano mmataanarannee? ⁵ tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Yutayaiyaki vai yoosinna kiisa Pitiriheemadiri fai mmataanaravaivee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono ivaara Anutuugaa avaiavaa fafaara roo tunoo:

⁶ Yutayaiyaki vai yoosinna Pitiriheemaivo

kiisavai vaiki

yoosinna pinaa Yutayaa kieetaiya

ivaara kiaanoo:

Fai yapooma ii yoosinna ivaa

nnutuuvo pinaavai vainaravaivee, kiaavai.

Fai ivakidiri vaidi kieeta voovai diitoo

ni gioonna kiaapu Isarairaiyara dinaravaivee.

Forofetaivoono itaa kua tiravaivee. ⁷ Iya itaa kua tuduu rikioo Herooto iya tuu kuaivaara yaata utuoo vaidi tinni ruua suai raari roopin-
naidiri nnuuya tuduu haumakinnaa nnida innasi nuunauduu iya yaparainno tunoo: Dee suaivau aakiapuaivo nnuunnee? ⁸ kiaa kioo iya sai tuu kuaivaa rikioo Pitiriheema iya titoo tunoo: Oo nnaakaraivaara tuqinnama buaidada teekio ngii too vainai numa ni giaa ni mikiai fai neetaata oro ni ausa mmuduuyaiavaa inna mminaravee, ⁹ tuduu iya inna kuaivaa rikiada ivaki pikiada diitada aataruuvau vida tooduu aakiapuaivo vaa suai raari roopin-
nainai iya toovoono iya too vainno iya tauraa vitoo vioo vioo nnaakaraivo varuu nnauvo vauvau diravai. ¹⁰ Duduu iya aakiapuavaa teeda kaayauma sirigauduu iya ausaiyauvo yoketairavai. ¹¹ Yoketauduu iya nnauvaki oro nnaakaraivaata kaanaa Mariaannaatama teeda toorivu yau harada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa nnaakaraiva mmiravai. Mmida ngiari utuaiyau-
vakidiri mminnaa yoketaiyauvaa kati inna mmida voovoono sikau mman-
naammannauvaa nnutuuvo gooraivaa inna mmuduu voovoono yatari ranaivaa hudooduu suuda yoketaa vuuvaa inna mmuduu voovoono kupu-
vaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaa inna mmiravai.

¹² Mmi taika kiada oro vuru vaida ruvuaataivaa tooduu Anutuugo yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Sa keenaa Herootaasi kuatee, tuduu rikiada ari vo aataru voovaugiataa ngiari yoosinna viravai.

Yoosiipooa Mariaava Iyiipa aatu viravai

¹³ Iya vida kioodoo Yoosiipo vainno ruvuaataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vitee yoosinna Iyiipa Herootaa yaatu kuane. Herooto tinai ari ngiaammuauya nnaakaraivaa ruputikio putuaiveeraivaara fai innara buaama rada nookiaaravai. Ivo itaama iinaraiivaara Iyiipa viee ivaki varinanai neenoo kava i tinai rikiee pikiee aapi ngianee, ¹⁴ tuduu rikioo Yoosiipo heenaki diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo Iyiipa vioo vioo ¹⁵ oro ivaki varududuu Herooto putiravai. Nnaaru vaidi forofetaa voovoono Udaangaivo inna kiaa mmuu kuaivaa fafaarainno tunoo: Na ni Maapuvvaa Iyiipadiri kiaaduu nniravaivee, tiravai. Iya Iyiipa vuduu ii kua ivaa kaanaivo vairavai.

Herooto nnaakaraiya ruputateera tiravai

¹⁶ Vaidi suai raari roopinnaiya Herootaa yokekiaa kiada vuuvaara rikiooduu inna ausaivo pinaama nnannatooduu Herooto vaidi vooya titooduu Pitiriheema ivaki vida mmuakiaa vainima vau yoosinnaiyauvaki vida ngiaammuaa taara nuanu varooyaata iya nnaagiai mmatoooyaataama ruputuduu putiravai. Tauraa vaidi suai raari roopinnaiya tooduu aakia-puaivo iya too vau suaivakidiri mmatoo nnaakaraiyaata nnaagia nnaagiai mmatoooyaataama ruputuduu putiravai.

¹⁷ Nnaaru vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Yirimiaava ivaara fafaara roo tuuvaa kaanaivo vairavai. ¹⁸ Yirimiaava tunoo:

Yoosinna Ramaivaki gioonna kiaapuuya
kaayau rateera akuaiavaata
yaagueeqa aayannaivaatama rikiaavai.
Raheeraa nneeditunnaiya
ngiari nnaakaraiyara ratadada
iya vaa putu taikaivaara mmannammanna rataavai.
Iya seenaiya iya ausaiyavuaa tuqinnaaree kiaa
iidada taavo hama yoketaivaivee.

Forofetaa Yirimiaavaano itaa kua tiravai.

Yoosiipooya Mariaaya Iyiipadiri nniravai

¹⁹ Herooto vaa putuduu Yoosiipo Iyiipa hara kioo varioo vainno ruvuaataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: ²⁰ Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vitee yoosinna Isarairavaki kuane. Vaa vaidiia nnaakaraivaa ruputuaara uuya putiravaivee, ²¹ tuduu rikioo diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo yoosinna Isarairaa viravai.

²² Vioo vioo Yoosiipo Yutayaa ivaki varinaree kiaa rikiooduu Akiraaso ari konna Herootaa mmaataivaa varoo Yutayaiya kieetavai varuduu rikioo ivaki kuanaraivaara aatuuravai. Aatuunoo vainno ruvuaataivaa tooduu Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno yoosinna pinaa Kari-rayaara vioo vioo ²³ oro yoosinna kiisa voovai nnutuuvo Nasareeta hara kioo variravai. Nnaaru vaidi forofetaiya fafaaraida tunoo: Fai vaidiia Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara kiaara: Nasareetaa vaidivaivee, kiaravaivee, tiravai. Yoosiipo oro Nasareeta hara kioo varuduu forofetaiya itaa kua tuuvaa kaanaivo vairavai.

3

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Marakaa 1:2-8; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

¹Vo suai suai voovaki Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa Yutayaa ivaki vau mmata voovai koo mmuyai gaangaivau nuainno varioo Anutuuga mmayaayavaa gioonna kiaapuuya kaa mmioo iya tunoo: ²Ngiingii mminnaminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiaatee. Anutuuga gioonna kiaapuuyara dira suavo aa vainima nninoo, tiravai. ³Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava Yuvuaanaara aa kua aavaa fafaara roo tunoo:

Vaidi voovono koo mmuyai gaanga voovau

dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara

aataruuvaa teerairavaa roosiima

ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara

teerada safuuma kiaatee, tiravai.

⁴Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosiima iima uyu kioo nnabaivaadiri vausavaa iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisavaa nnoo ngengengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁵Mmuakiaa gioonna kaaapu Yerusareemaiaatama vo yoosinna vo yoosinna Yutayaa ivaki vau yoosinnaiyaatama nnoori Yorotaana vainima varuuyaataama Yuvuaanaasi vida ⁶ngiari mminnaminnaa maisaiyauvaa Anutuuga kaa kookieema kioodoo nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya apiravai.

⁷Apuoo varioo tooduu vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaata nnoori varaarivaara innasi nnuduu too iva iya tunoo: Ngia vaidi maisaso, gioono ngii giaa ngii mikiai ngia Anutuuga irisai maisavaa ngii minaraivaara rikiadada aatuuda niisi ngiaannee? ⁸Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausaiyauvaa hanigia kiada mmoori yoketaivaa iikio kaanainai na teenai niisi ngiatee. ⁹Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aparahaamo ti rubuungovee. Ta aikiooma variaunanoo, kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuuga iinaree tioo iinai vida hanigiada fai Aparahaamaa uru nnaakaraya variaravai. ¹⁰Anna makee Anutuuga irisai maisavaa mminaraivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaivaa fai hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravai.

¹¹Ngiingii ausaiyauvaa hanigiada yoketaama variaivaara na mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variee inna yuku nnabaivaaitana varee kuanaravai. Fai ivoono Anutuuga Mmannasa Yoketaivaa tino too ngia vaa ausa hanigiaiya ngii aakiaiayuvaki varinaravai. Ngia hama ausa hanigiaiya fai irisai maisa ikia roosiivaa ngii mminaravai. ¹²Vaidiyya yeenna vuuitaivaa savoorivaadiri uyu kagaari kiada kaanavaa vareerayaama ivoono ari savoorivaadiri varoo vuuita iiraiyauvaa rummua rusuku kioo supiya uyu ngiau kiaikio iiraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio varoo ari yeenna yapeera nnauvaki yapa kioo nnabaiyauvaa varoo ikaivo hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

*Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai
(Marakaa 1:9-11; Rukaaso 3:21-22)*

¹³Ii suai ivaki Yisuuva yoosinna Karirayaa pikioo Yuvuaano inna nnoori apuaiveera nnoori Yorotaana ivaki nniravai. ¹⁴Numa duduu Yuvuaano inna ooqoo tinara inno tunoo: A aaniira niisi ngiannanee? Eenoo ni apinaraivo inna yoketaavaivee, ¹⁵tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna aikioovai. Anna makee eenoo ni apuanee. Ta itaama iida Anutuuga

mmuakiaa mmoori aataru yoketaivaa ti kiaa ti mmiivaa iikiaaravee, tuduu rikioo Yuvuaano ee-oo tiravai.

¹⁶ Kiaa kioo Yisuunna nnoori apu kioo saivaata Yisuuva nnooriivakidiri numa dioo vainno reeri tooduu ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Anutuugaa Mmannasaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvono tuoo tuoo tuma innayaa variravai. ¹⁷ Varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutuugaa kuaivo tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketaivoo, tiravai.

4

Sataango Yisuunna iinno taanaree kiaa iiravai (Marakaa 1:12-13; Rukaaso 4:1-13)

¹ Sataango Yisuunna iinno teeno ivo muaraagakiainaaree kiaa uuduu Mmannasa Yoketaivoono Yisuunna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro kiooduu hara kioo varuduu ikianna heenaiyauvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiooduu Yisuuva yeennaivaa hama nneerama kioo kati varududuu nnaagiai pinaama inna yeenna rairavai. ³ Inna yeenna rauduu Sataango numa inna tunoo: A Anutuugaa Mmaapukuavee tiee aa sikau aayauvaa tino too hanigioo yeenna bereetayauvai vakiaivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono yeennaiyauvaa nnaasu nnaivoono hama yaagueeqaivaa inna mmiivai. Anutuugaasidiri tii kua mmuakiaavai rikiavoono yaagueeqaivaa inna mmiivai. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaivee, ⁵ tuduu rikioo Sataango Yisuunna vitoo yoketaa yoosinna Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: ⁶ A Anutuugaa Mmaapukuavee tiee suairoommu kiee kuane. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Fai Anutuuga ari aangeraiya titanai
aiyara haitatuukiaaravee.
Ai yukuuvaa sikauyaadiri
rusimmaurivoora kua
iya ngiari yaakuuyauvaadiri
suoodaa i sootu utuaaravaivee.

Inna kuaivo itaa kua tiivaivee, ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuugaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutuugaa iinna taanee, tiivaivee, ⁸ tuduu rikioo Sataango kava Yisuunna vitoo oora taapi hokobaivau yapa kioo mmuakiaa vo mmata vo mmataiyauvaata mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki vauyauvaatama inna vitairavai. ⁹ Vitaama kioo tunoo: Fai a niyara toorivu yau haree ai ausa mmuduuyavavaa ni minai fai na aa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sataango, ngieera kuane. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A Udaanga Anutuugaa ai ausa mmuduuyavavaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikiane, tiivaivee, ¹¹ tuduu rikioo Sataango inna pikioo vuduu aangeraiya tuma inna haitaturavai.

Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai (Marakaa 1:14-15; Rukaaso 4:14-15)

¹² Yisuuva vaidiiva Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kioo kuaivaa rikioo mmata Karirayaa ivaura viravai. ¹³ Vioo yoosinna kiisa Nasareeta pikioo vioo nnoori haruunga Karirayaa vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvoo Kapanaua oro ivaki hara kioo variravai. Ii mmata ivo nnaaruaa vaidivaitana Seporoonaya Nafataraiya mmatavai. ¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa

voovai nnutuuvo Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yisuuva uuvaa kaanaivo vairavai. Yisayaava fafaara roo kuaivo vainno tinoo:

¹⁵ Nnoori Yorotaana sainai
nnoori haruunga vainiivau
Seperoonaya Nafataraiya mmataivo vauduu
ii mmata ivaa nnutuuvo Karirayaa ivaki
vaidi hama Anutuugaa kua rikiooya variaanoo.

¹⁶ Vaidiyya heenaivaki variaaneema
iya varida fai mmeekia pinaivaa taaravai.
Iya putira yoosinnaivaa
heenaki roosiima variaiyi teekio
fai mmeekiaivo taanaravaivee.

Yisayaava fafaara roovo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ii suai ivakidiri Yisuuva Anutuugaa mmayaayavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausaiyauvaa hanigiaatee. Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, tiravai.

Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai
(Marakaa 1:16-20; Rukaaso 5:1-11)

¹⁸ Yisuuva nnoori haruunga Karirayaa siriivau nuainnonno tooduu tavau vareera vaidi kato vayoovaitana Simoono vuai nnutuuvo Petorooso ari kataivo Adiriaasooya ngiari utua vaaheevaa tavaura nnooriivaki kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁹ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagiai nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayaama gioonna kiaapuuya vitada niisi ngiatee, ²⁰ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyauvaa pikiada inna nnaagiai viravai.

²¹ Ivakidiri vidada Yisuuva tooduu vo vaidi kato vayoovaitana Yakooopooya Yuvuaanaya Sevetainna mmaapuuvaitana ngiari gioonna tasipama kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyauvaa sapiraida variravai. Sapiraida varida tooduu Yisuuva ni nnaagiai ngiateera ivaitanaara aayanna rooduu ²² kanuuvaki ngiari gioonna pikiada makee tuduu Yisuunna nnaagiai viravai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Rukaaso 6:17-19)

²³ Yisuuva nuainnonno mmuakiaa yoosinnaiyauvo Karirayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyavaki vioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmioo mmuakiaa nniitaroo ari vookara ari vookarayauvaa tuqinneeravai. ²⁴ Tuqinnooduu iva uu mmayaayaivaa mmuakiaa yoosinna Suriaa varuu gioonna kiaapuuya rikiada mmuakiaa ari vo nniitaroo vo nniitarooyaata mmagia maisaiya iya aakiaiyavaki varuuyaataa makemakee putida vaida kava diitooyaata yuku yaaku putuuyaataa vitada Yisuunnasi nnuduu iva iya tuqinneeravai. ²⁵ Tuqinnooduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna nnaagiai viravai. Gioonna kiaapu Karirayaivakidiriaatama vuduu yaakuuvaitana vau yoosinnaiyauvaa nnutuuvo Dikaporiisaivakidiriaata vuduu Yerusa-reemaivakidiriaatama vuduu Yutayaivakidiriaata vuduu nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaatama Yisuunna nnaagiai viravai.

¹ Yisuuva kaayau gioonna kiaapu innasi nnuuya too taapi kiisaiuvau vioo ivau hara kioo varuduu ari ngiaammuauya innasi vuduu too ² ari kuaivaa iya kiaa mmioo varioo tunoo:

*Gioonna kiaapuuya kaayauma yoketairavai
(Rukaaso 6:20-23)*

³ Gioonna kiaapuuya ngiariyara kiaanoo: Hama ta yopeema Anutuuga roosiikiaunnayavee, kiaiyara Anutuugo iyara yoketainoo. Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa iyasi vainoo.

⁴ Gioonna kiaapuuya ausa mmuaararavaa varada ratada variayara Anutuugo iyara yoketainoo. Anutuugo iya ausaiyauvaa tuqinnaanaravai.

⁵ Gioonna kiaapuuya tirooma adida variayara Anutuugo iyara yoke-tainoo. Anutuugo kua kutaivaa tioo iya mminaravaa fai iya varaaravai.

⁶ Gioonna kiaapuuya Anutuuga aataru yoketaivaara mmuduuya rida safuuma iya iikiatayara Anutuugo iyara yoketainoo. Fai Anutuugo ari aataru yoketaa mmuakiaavai iya vitaino iya yoketainaravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya ngiari seenayara boo kiaiyara Anutuugo iyara yoketainoo. Anutuugo fai iyara boo tinaravai.

⁸ Gioonna kiaapuuya iya aakiyauvo yamaama vaiyara Anutuugo iyara yoketainoo. Fai iya Anutuuga taaravai.

⁹ Gioonna kiaapuuya rapiraivaara ooqoo tirayara Anutuugo iyara yoke-tainoo. Fai Anutuugo iyara tinara: Iya ni naunna maapu tuanaayavee, tinaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya safuuma varira aataruuvaa iikiaani vooyaano kuminayaa mmuaararavaa iya mmiaiayara Anutuugo iyara yoketainoo. Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa iyasi vainoo.

¹¹ Ngia ni nnaagiai ngiaivaara gioonna kiaapuuya ngiyyara maisa kua tida mmuaararavaa ngii mida ngiyyara unnakua tikiai sa yaata utuatee. Anutuugo ngiyyara yoketainoo. ¹² Irisai yoketaivo ngiini ngiau aapu vaivaara yaata utida sirigaida variatee. Maisa mmooriivaa ngiyyara iikiaaneema gioonna kiaapu vooya nnaaru varuu forofetayara iiravai.

*Yisuuva yorokuuvaata mmeekiaivaatama mmataama kioo tiravai
(Maraka 9:50; Rukaaso 14:34-35)*

¹³ Gioonna kiaapu mmatayaa variayara ngiari yeennaiyavunu yorokuu-vaa haata kiada nneeda taavo iya yoketaineema ngia yorokuuvaa roosiima variaani gioonna kiaapuuya ngii taavo iya yoketainoo. Yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. Vaa maisaikiai kati kagaari kiaani gioonna kiaapuuya ivau yuku raavai.

¹⁴ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiya ngia iya mmeekiaivaa roosiikiaaya variaano. Yoosinna pinaivo taapiivau vaivo hama yopeema fai haumaki vainaravaa roosiima ngia variaano. ¹⁵ Hama gioonna kiaapu voovoona toobavaa subi kioo varoo oro yapa kioo yavaivaa varoo toobavau turarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Ivo toobavaa varoo kiikoo koovau hirivai. Hiri kiaikio mmuakiaa gioonna kiaapu nnauvaki variayaki mmeekiaivo taivai. ¹⁶ Itaama vainai ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaa gioonna kiaapuuya teeda Anutuugo ngiau aapu variivaara kua yoketaivaa kiateeraivaara ngia toobavaa roosiima variatee.

Yisuuva kua mmaanna tuuvaara tiravai

¹⁷ Sa ataa kua yaata utida kiatee: Ivo Anutuugaa mmaanna tuu aataruuyauvaatama forofetaiya kua kua mmira aataruuyauvaatama hatokaanara tiiravaivee, kiatee. Hama na iyauvaa hatokaanara tiiravai. Ii kua mmaanna iyauvaa kaanaiyauvo vakiaiveeraivaara na tiiravai. ¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki kiisa fafaaraivo vaivakidiri fai hama gioonna kiaapu voovoono yopeema fafaara kiisa voovai rugaanaravai. Ngiau mmata taikeera suaivaki fai homo iyauvo vaino Anutuugo mmuakiaa kuayauvai ivaki vaiyauvaa iima taika kuaanaravai. ¹⁹ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa mmaanna tuu kuaivakidiri kua kiisa voovai hatokoo koonnama iinno gioonna kiaapu vooya ari koonnama ii aataruuvaa iya vitainai teeda iikio fai Anutuugo gioonna kiaapu-yara diraivaki inna tinara: Aduoo tuanaivau varianee, tinaravai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai rikioo iinno gioonna kiaapuuya ivo kuai aataruuvau kuateeraivaara iya kua mmiivo fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki inna tinara: Aruoo varianee, tinaravai. ²⁰ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia safuuma varira aataruuvo vaidi Farisaiya varira aataruuyauvaatama vaidi kua mmaanna kua mmiraiya varira aataruuyauvaatama hama yaataranai fai yapooma hama ngia Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravaivee.

Yisuuva vaidi ausa nnannateeraivaara tiravai

²¹ Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kua mmuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Fai putino kua pinaivo inna ruputuannaivaa aiki vainaravaivee, ²² tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaara pinaama ausa nniitareno kua pinaivo innaki vainaravai. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaara maisavaivee tinai fai vaidiiva inna vitada vaidi kua yeena rairaiyasi vikio innaki kua pinaivo vainaravai. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaara kumimaka yaata duunakuavee tiivaa fai Anutuugo tino too ikia aakiaivaki kuanaravaivee. ²³ Ngiikidiri a vaidi voovoono puara sipisiipa voovai Anutuugaara kati yeena tapiivaki hudaanee kua kiae rikino i seenaivo homo vo kua voovaara aiyara nnannateenai ²⁴ i puara sipisiipaivaa tapi oyaivaki yapa kiae aki-airaama oo i seenaivaata kua tino too inna ausaivo nuufainai kava vara ranee numa puara sipisiipaivaa Anutuugaara kati hudaanee.

²⁵ Vaidi voovoono kua pinaivaa iiki yapaanaree kua i vitoo kua pinaivaara dira vaidiivaasi vivoora aataru tammaivaudiri vida kua safuuma kiada kati oro ausa nuufa tasipama variatee. A hama itaino fai i vitoo vaidi kua pinaivaara diraivaasi vino fai ivoono oovi nnauvaa haitatuura vaidiiva i mmino too fai ivoono i vitoo oovi nnauvaki yapaanaravai. ²⁶ Na kua kutaavai i kua i mmiaunoo. Fai a ivaki variee mmuakiaa irisaiyauvaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiae fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiae mmaanai tiee kuanaravaivee.

Yisuuva sabi mmuara heeraivaara tiravai

²⁷ Musiiva nnaaru tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, ²⁸ tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovoono gioonnaivaa taikio inna varaataikio vaa ari ausaivonnaadee inna mmuara varavai. ²⁹ I avu yaadudaivaadiri mminnammanna maisaivaa tee varaanainnoo kua mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kiae kagaari kiane. I avu mmuaavai nnaasu vaino fai hama i mmamma mmuakiaavai ikiavaki kuanaravai inna yoketaa aataruvai. ³⁰ I yaaku yaadudaivaadiri a reeti

utuee reeri utinarainnoo kiaa mmuaanaa hatoka kiee kagaari kiaanee. I yaaku voovai hatoka kiee mmuaa yaakuvaata variee fai hama i mmamma mmuakiaavai ikiaivaki kuanaraivo inna yoketaa aataruvai.

Yisuuva vaidiiya ngiari nnaataiya titeeraivaara tiravai

(Matai 19:9; Marakaa 10:11-12; Rukaaso 16:18)

³¹ Musiiva tuu kua voovai vainno tinoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaara ooqoo kiaa kioo yanaivaa fafaarama kioo inna mmiaivee, ³² tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Gioonnaivo hama sabi aataruuvau nuaikio ari vaatiivoono inna ooqoo kiaa kino vaati voovai varano mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Ari vaatiivoono inna titaivaara mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Fai vaidi voovoono itaama ii gioon-naivaa varano mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vainaravai.

Yisuuva vo kuavai tasipama yeena rau kuaivaa tiravai

³³ Vo kuavai Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kiaa mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tunoo: A kua kutaama kiee tira kuaivaa sa hatokaanee. A yaagueeqama Udaanga Anutuuga avuuvau kianna kuaivaa iikiane, ³⁴ tuu kuaivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Sa vo mminnaavai nnutuuvaa tasipama ai yeena raira kuaivaa kiane. Ngiauvo inna Anutuugo varira yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ngiauvaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁵ Mmataivo Anutuugo yuku yapeera yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna mmataivaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. Yerusareema inna ti kieeta pinaa ngiau aapu variivaa yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna Yerusareema nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁶ Hama a yopeema mmuaa kieeta yausiivai iino voovai eekaravai vaino voovai upisivai vainaraivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ai kieetaivaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁷ Ai kuaivaa yeena rainna sa mminnaa voovai nnutuuvaa tasipama kiee kiane. Ee kianna kuaivaa kati ee-oo tiee hameetavee kiane. Ai kuaivaa yeena rau kiee vo kuavai tasipama kiannano mmannasa maisaivoono i tikiai itaa kua kiannano.

Yisuuva maisa aataruuvaa irisai iivoora tiravai

(Rukaaso 6:29-30)

³⁸ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapu voovai avuuvaa rukuuma kino sai inna avuuvaa rukuuma kiaivee. Gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapu voovai avaiavaa rutuuma kino sai inna avaiavaa rutuuma kiaivee. ³⁹ Kuaivo itaa kua tiivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa ngii inai sa sai iikiatee. Gioonna kiaapu voovoono i kueenna yaadudaivaa rudaunai rikiee hania saivaata mmiane. ⁴⁰ Gioonna kiaapu voovoono i yaapa mmammayaa apuannaivaa varaanaraivaara kua pinaana i yapaanara tinai ai yaapa varaivaata mmiane. ⁴¹ Fai vaidi voovoono yaagueeqama i tinara: Vainima ni vitee kuane, tinai sa vainima inna vitee kuane. Ngieerama inna vitee kuane. ⁴² Gioonna kiaapu voovoono mminnaivaara i yapara rinai inna mmiane. Gioonna kiaapu voovoono i mminnaivaa varoo kava yapooma i mminaravee tinai sa ooqoo tirainna mmiane.

Ngii nnammutuaiyaraatama mmuduuya ruatee

(Rukaaso 6:27-28,32-36)

⁴³ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: I seenaara mmuduuya ruete i nnammutuaiyara sa mmuduuya ruanee, ⁴⁴ tiivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Ngii nnammutuaiyara mmuduuya ruatee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara

yaaku varaatee. ⁴⁵ Fai ngia itaida ngii Gioova ngiau aapu variivaa raunna mmaapuya variaaravai. Fai Anutuuoqo tino too suaivo gioonna kiaapu yoke-taiyaata maisaiyaatama mmuaakaraama taanaravai. Anutuuoqo tino too vatiivo gioonna kiaapu safuuma variraiyaata koonnama variraiyaatama mmuaakaraama ruanaravai. ⁴⁶ Gioonna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu ngia sai iyara mmuduuya rida aanii irisai yoketaivaa Anutuugaasidiri varaaraivaara ngia yaata utuaannee? Fai ngia hama varaaravee. Maisa vaidi sikau takiisa vareera vaidiyyaano ii aataru ivaa iikiaano. ⁴⁷ Ngia ngiingii seenaiyaata nnaasu kua tida hama ari vooyaata kua tiraida ngia itaama iikiaivaara hama ngia ari vo gioonna kiaapuuya iikiaa aataruuvaa yaataraano. Mmuaakaraama iikiaano. Vaidi hama Anutuugaa kuaivaa rikieeraiya ii aataru ivaa iikiaano. ⁴⁸ Ngia ngii Gioova ngiau aapu variivo yoketaa safu tuanaavai varineema ngieeta yoketaa safu tuanaava variatee, tiravai.

6

Yisuuva mmanna haipuuya tuqinnaateera tiravai

¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Tuqinnama taatee. Sa gioonna kiaapuuya ngii mannaka kiateeraivaara Anutuugaa mmoori yoketaivaa iya avuuyavunu iikiatee. Fai ngia iya avuuyavunu itaama iikio too ngii Gioova ngiau aapu variivo hama irisai yoketaa voovai ngii minaravai.

² Ivaara ngia mmanna haipu gioonna kiaapuuya mminnaiyavuaa mmi-aaree kua sa puaisakama aayanna tida gioonna kiaapuuya avuuyavunu mmiatee. Vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya gioonna kiaapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara itaama nuunaira nnauvaki iida yoosinna vuutaiyavuunuaatama dida vaidi yaaku varaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kua irisavaa vaa iya varaavai.

³ Ngia mmanna haipu gioonna kiaapu voovai mminnaiyavuaa mmiaree kua tadadama hataumakinaa mmiatee. Itaama mmikio hama ngii seena voovoono ngii taanaravai. ⁴ Itaama vainai ngia tadadama hataumakinaa iikiaivaa ngii Gioova too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kua mmiravai (Rukaaso 11:2-4)

⁵ Ngia yaaku varaaree kua sa vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima yaaku varaatee. Iya gioonna kiaapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara nuunaira nnauyavakiaata yoosinna vuutaiyavuunuaatama dida vaidi yaaku varaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kua irisavaa vaa iya varaavai. ⁶ Ngia yaaku varaaree kua ngiingii nnauki vida sipuuvaa rau kiada ngii Gioova hama kooyaa variivaata kua tida yaaku varaatee. Ivoono ngia itaama hataumaki iikiaivaa taivoono fai irisai yoketaivaa ngii minaravai.

⁷ Ngia yaaku varada sa kaayau kua tasipama yaaku varaatee. Gioonna kiaapu hama Anutuugaa kua rikieeraiya kaayau kua tasipama yaaku varada yaata utida kiaanoo: Ta hokobama yaaku varakio fai Anutuuoqo ti kuaivaa rikiaanaravaivee, kiaanoo. ⁸ Sa iya roosiima yaaku varaatee. Yoketaama variraivo hama ngiisi vaivaara ngia hama inna yaparairama kiada kati yaata utuaivaa ngii Gioova Anutuuoqo vaa too rikiaivaara sa iya roosiima yaaku varaatee. ⁹ Ataama yaaku varada kiatee:

Ti Napoova a ngiau aapu variannaikua
i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa
yoketaa tuanaavai nnaasu vakiaivee.

- ¹⁰ A gioonna kiaapuuyara diraivaa kino too ngiaivee. I yaatayaa vai kuaivaa ngiau aapu variaiya iikiaaneema kinai ta mmatayaa variaunnaiya iikiaaravee.
- ¹¹ Aanna makee suai ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.
- ¹² Ta ti seenaiya mmoori maisaivaa ti mmiaani ta hama ivaara yaata utiraida ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaneema eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utirainna rugaane.
- ¹³ Sa ti vitee ti iinno taanara tiivaki ti yapaanee. Maisa aataruuvaudiri ti vitee yoketaivau ti yapaanee. (A gioonna kiaapuuyara diraivootama i yaagueueqaiivoota i oyai ari vookaraiivootama tupatupaa vakiaivee. Kua kutaa.)

¹⁴ Ii kua ivo itaama vainai ngia gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii iikiai yara hama yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio rikioo ngii Gioova ngiau aapu variivo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno fai rugaanaravai. ¹⁵ Fai ngia iya mmoori maisaivaa ngii miaivaara homo yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio ngii Gioova hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravai.

Yisuuva yeenna nneeraivaara ooqoo tira kuaivaa tiravai

¹⁶ Ngia Anutuugaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki sa vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima ausa mmuaararai tasipama kua seemuaa variatee. Iya gioonna kiaapuuya ta Anutuugaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati variraivaa taateeraivaara kua seemuaa varida ngiari oori nnikiiyauvunudiri kainaamaiyauvaa hama finiraida kaupaa kusiyaanna ngiari oori nnikiiyauvaki siikama kiada nookiaavai. Na kua kutaavai ngii glaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iyara mannaka kuaa irisaiivaa vaa iya varaavai. ¹⁷ Ngia Anutuugaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki ngiengie iikiaivaungiaama iida ngiingii oori nnikiiyauvaa fini kiada ngiingii kietaiyauvaa ugaka rummua kiada variatee. ¹⁸ Itaama iikiai teeda gioonna kiaapuuya ngia yeennaivaa pikiada kati variraivaa hama teeda rikiaaravai. Ngii Gioova hama kooyaa variivoono nnaasu too rikiaanaravai. Ngii Gioova ngia tadadama haumaki iikiaivaa too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

Yisuuva ngiau aapu vau mmminnaa yoketaiyauvaara tiravai (Rukaaso 12:33-34)

¹⁹ Mmatayaa diaa mmminnaa yoketaiyauvaa sa ngiingiiyara yaata utida nuunama yapaatee. Fai ngia yapa kikio vooyauvai kaaka nneeno vooyauvai kegenaiyauvo hatokano vooyauvai mmuara vareera vaidiiya numa sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara mmuara varaaravai. ²⁰ Sa iyauvaara nnaasu yaata utida pinaama mmoori vareerama kiada ngiau aapu vai mmminnaa hama taikeraiyauvaa fai yapooma varaaraiyauva yaata utida mmoori pinaama iikiatee. Ngiau aapuuvaki vai mminnaiyauvo fai hama kaaka nneeno hama kegenaiyauvo hatoka nneeno hama vaidiiya numa sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara

mmuara varaaravai. ²¹ Gioonna kiaapu voovoono mmatayaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngiau aapu vai mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

*Mmeekiaivau nookiateeraivaara Yisuuva tiravai
(Rukaaso 11:34-36)*

²² A gioonna kiaapu voovoono i avuovoono i mmammaivaara mmeekia roosiivai. I avuovoono yoketaama taikiai mmeekiaivau nuairavaa roosiima a yoketaama nookiannavai. ²³ I avuuvo upisiikiai a upisiivaki nuairavaa roosiima hama a yoketaama nookiannavai. Fai ii mmeekia ivo iiki vaivo upisivai vainno fai kaayauma upisiinaravai.

*Anutuugo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara tiravai
(Rukaaso 16:13; 12:22-31)*

²⁴ Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema taara vaidivaitanaani mmooriivaa varaivai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinaravai. Fai itainnonno vuaivaasi vioo yaagueegama mmooriivaa iinno vuaivaara nniki rakainno kisama mmooriivaa iinaravai. Ivaa roosiima hama ngia yopeema Anutuugaa mmooriivaata sikau varaara yaata utira aataruvaatama mmuaavaugiataama iikiaaravai.

²⁵ Itaama vaikiai na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaama ngiengie mmatayaa variraivaara yaata utuatee. Sa ngiengie yeenna nnoori nnaarivaara kaayauma yaata utida sa ngia ngiingii mmammayaa uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. Hama ngia yeenna nnaarivaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukakiaarivaara nnaasu ngii mmammaiyauvo vaivai. ²⁶ Ngiaasukuaa ngiau nuairaiyauvaa tuqinnama taatee. Hama iya vuayeennaiyauvaa hau utida tau ruua rada ngiari yeenna yapa kieera nnauyauvaki yapa kiaavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivoono yeennaiyauvaa iya mmiivai. Anutuugo ngiyyara tuqinneeraiivoono ngiaasukuaiyara tuqinneerivaava yaatara kiaivai. ²⁷ Ngiiikidiri deevono ari varinaraivaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaanarannee? Hama yopeemavee.

²⁸ Mo aaniira ngia ngiingii uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utu-
annee? Ngia tuqinnama mauraiyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata
utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidiyya ti roosiima ngiari uyira rairaiyau-
vaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiai taavo yoke-
taivai. ²⁹ Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauraiyauvo urikiai
taavo yoketaiyauvoono nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuuvo Soromoono
ari mmammayaa uyira raira ari vookarauyauvaa uyuuyauvaa yaatara
kiaivai. ³⁰ Ngia kiisama Anutuugaara kutaavaivee kiaiyaso, maura iki-
auyauvo makee uriiyauvaa turau vaidiyya hamuku kiada ikia mmuturu-
aaraiyauvaa Anutuugo iyauvaa tuqinnaivai. Ivo mauraiyauvaa itaama
tuqinnaineema ngiiyaraatama tuqinnaanaravai. Ngii mmammayaa uyira
rairaiyauvaa ngii minarivaara ngia aaniira kaayauma yaata utu-
annee? Fai ngii minaravaivee. ³¹ Ivaaraida sa ngia pinaama yaata utida kiatee:
Dee yeennayauvai ta nnaarannee? Ta dee nnoorivai nnaarannee? Ta dee
mminnaayauvai ta mmammayaa uyida raida kiarannee? kiatee. ³² Vaidi
hama Anutuugaa kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaarivaara yaata
utuaavai. Ii mminnaa iyauvaa ngia varaaraiyauvo hameetaiyauvaa vaa ngii
Gioova ngiau aapu variivo taivai. ³³ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuugo
gioonna kiaapuuyara diravaa varaarivaara tauraa yaata utida Anutuugaa

aataru safuuvaa iikio fai Anutuuoqo iyauvaa mmuakiaayauvai ngii minaravee. ³⁴Ivaaraida sa turaura kaayauma yaata utida ausa mmuaarakiatee. Turau suaivaki ari mmaraama ivakira yaata utira aataruuvo vainaravai. Mmuaa suai mmuaa suaiyauvaki mmuaararai aataruuyauvo ii suai iyauvaki ari mmaraama vaivaivee.

7

Sa ngii seeniia iikiaa mmooriyauvaara

maisavee kiatee

(Rukaaso 6:37-38,41-42)

¹ Yisuuva itaa kua kioo tunoo: Anutuuoqo ngii mmoori aataruuyauvaa too sa maisavee kiaiveeraivaara gioonna kiaapu vooya mmoori aataruuyauvaa sa teeda maisavee kiatee. ² Ngia gioonna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa teeda maisavee kiaivaa irisaivo mmuaakaraama vainaraivaara sa itaa kua kiatee. ³ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiannanee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannanoo. ⁴ Iri pinaivo i avuuvau vaivaa hama teerama kieenna dataama i seenaivaa kiannanee: Nninai na i avuuvaudiri mmummu kiisaivaa feenaaravee, kiannanee? ⁵ A huobava unnakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiee eennaadee ai avuuvaa tuqinnama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvaudiri mmummuuvaa feenaanee.

⁶ Gioonna kiaapuuya homo ngiari ausaiyauvo puara mmaraivaara roosikiiaia sa Anutuuoqaa mmayaaya yoketaa tuanaivaa iya kuaa mmiatee. Fai kuaa mmikiai rikiada iya faiya roosiima hanigiada ngii gutuaara iirayaama fai ngii kuaivaara maisavee kiaaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuuoqaa kuaivaara oooqo tiraiya sa inna kuaivaa iya kuaa mmiatee. Fai kuaa mmikiai rikiada iya puaraiya sikau seeta poosa kuaivaa yoonna reerayaama ngii kuaivaara oooqo kiaaravai.

Yisuuva yaaku vareera kuavai tiravai

(Rukaaso 11:9-13)

⁷ Ngia Anutuuoqaa yaparakio fai ngia yaparakiaivaa ngii minaravai. Mminnaa voovaara buaida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikiokio fai Anutuuoqo sipuuvaa ngiini hatuaanaravai. ⁸ Gioonna kiaapu Anutuuoqaa yaparivoono fai ari yaparivaara varaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovoono sipuuvau rinono fai Anutuuoqo innani sipuuvaa hatuaanaravai. ⁹ Vaidi voovoono ngiikidiri ari mmaapuovo yeennara inna yaparaino hama fai sikauvaa inna mminaravai. ¹⁰ Ari mmaapuovo tavaura numa inna yaparaino fai hama yapaivaa inna mminaravai. ¹¹ Ivaara ngia mmatayaa maisama variiaia mminnaa yoketaiyauvaa ngiingii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mminnaa yoketaiyauvaa mmira aataruuvaa yaatarivoono gioonna kiaapu inna yaparakiaia mminnaa yoketaiyauvaa iya mminaravai.

¹² Gioonna kiaapuuya mmoori mmuakiaavai ngiityara iikiaavo ngii yokeitaivara ngieeta mmuaikaraama iyara iikiatee. Anutuuoqo mmaanna tuu kuaiyauvaata forofetaiya kuaa mmuu kuaiyauvaatama oyaivo itaama vaivai.

Yisuuva keegia kiisaivaara tiravai

(Rukaaso 13:24)

¹³ Ngia kiisa keegiaidaa kuatee. Keegia pinaivaki kuai aataru hoonuruuvo ikia aakiaivakira kuai aataruvai. Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki kuaavai. ¹⁴ Keegia tupatupaa variravakira kuaivo kiisa keegiaivai vaivai. Kiisa gioonna kiaapuuya nnaasu ivaki kuaavo aataruovo kaayauma iya mmuaararavai.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:43-44)

¹⁵ Vaidi forofetaa unnakua nnaamuruuyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia iya mmamma mmaanaiyauvaa teeda kiaanoo: Puara sipisiipa roosiima yoketaakiaayavee, kuaavo iya aakiaiyauvo fai mmararaa avakaravai roosiivai. ¹⁶ Ngia yatari iiraivaa nneeda taavo yatari vovai yoketaavai vaikio yatari vovai maisavai vaivai. Iva roosiima fai ngia forofetaiya iira aataruuyauvaa teeda iya aakiaiyauvakiatama tuqinnama taaravai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiraivaa rasuku varaavai. ¹⁷ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisavau iira maisavo vaivai. ¹⁸ Yatari yoketaivau hama iira maisavo yopeema ivau vaikio yatari maisavau hama iira yoketaivo yopeema ivau vaivai. ¹⁹ Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa vaidiia hanaa rakau ikiana kagaari kuaavai. ²⁰ Iva roosiima fai ngia vaidi forofetaa unnakua nnaamuruuya iira aataruuyauvaa teeda iya aakiaiyauvakiatama tuqinnama taaravai.

Yisuuva vooyara hama na ngii tauyavee tinaravai
(Rukaaso 13:25-27)

²¹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya niyara Udaanga-o kiaya Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai hama kuaaravee. Gioonna kiaapuuya ni Napoova ngiau aapu variivaa kuaivaa tuqinnama rikiaada iikiaya nnaasu fai ivaki kuaaravee. ²² Anutuugo gioonna kiaapuuya mmooriyauvaara iya yaparainara suaivaki fai kaayau gioonna kiaapuuya numa ni kuaara: Udaanga-o, ta vaa aiyara yaata utida Anutuugaa mmayaayavai gioonna kiaapuuya kuaa mmida i nnutuuvaa tida kaayau mmagia maisaiya vaidi aakiaiyauvakiidiri titaunnani kuaani ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa i nnutuuvaa tasipama iikiaunnavaivee, ²³ tikiai na iya tinara: Ngia maisa mmoori iira nnaamuruuyavee. Hama na ngii tauyavee. Ngeera kuatee, tinaravai.

Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaitanaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:47-49)

²⁴ Ivaarainno gioonna kiaapu voovoona ii na kiau kua ivara tuqinnama rikioo iivoona vaidi tinni yoketaivoona mmata yakeevau ari nnauvaa heekavai roosiivai. ²⁵ Ivo mmata yakeevau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utikio too ari nnauvo vaa mmata yakeevau heeka kiaivonora tioo hama havarataivai. ²⁶ Gioonna kiaapu voovoona ii na kiau kua ivaa vaa rikioo hama iivoona vaidi kumimakaivo mmata muaraagavau ari nnauvaa heekavai roosiivai. ²⁷ Ivo mmata muaraagavau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utuoo nnauvaa ruoo ruoo ravagiau yautu ruaikio kurummutu kioo mmatayaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva ari vookarau yaagueeqavai tasipama tiravai

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kua taika kioodoo gioonna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiaravau ²⁹ ivo hama kua mmaanna kua mmira vaidiia

roosiima tirainno ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kuaivaa tiravai.

8

Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai

(Marakaa 1:40-45; Rukaaso 5:12-16)

¹ Yisuuva kiaa taika kioo taapi kiisaivaudiri pikioo hoonuruuvau tuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya inna vata rada viravai. ² Vuduu too vaidi buunna hooya mmamma roosuuvoono numa Yisuunna yuku oyaivaki toorivu yau haroo inna tunoo: Udaanga-o, mo fai a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tie fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna mmamma buunna hooya mmamma roosuuvo taikeravai. ⁴ Taikooduu too Yisuuva tunoo: Na i iikiauvaara sa gioonna kiaapu voovai kiaa mmianee. Akiairaama viee Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa i mmammaivaa vitainna nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipavaa kati ruputu kiee Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuauvaa tuqinneeravai

(Rukaaso 7:1-10)

⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ivau pikioo yoosinna Kapanaua vuduu too Roomaaya rapira ngiaammuauya kieeta voovoono numa Yisuunna yaagueeqama yaparainno tunoo: ⁶ Udaanga-o, ni mmoori vareera ngiaammuau voovai kaayauma nniitaraikio yuku yaakuuvo putikio vainoo, ⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Fai na innasi viee inna tuqinnaanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo vaidi rapiraiya kieetaivo inna tunoo: Udaanga-o, sa niyara yaata utanee. Na vaidi kisavaivee. A vaidi nnoonnakuavee. Hama na yopeema tinai a ni nnauki nninaravee. Kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuauvaa mmammaivo yoketaakiaivee. ⁹ Na ari vo vaidi kieetaya mmoori varau vaidivai variauvai. Na iya mmooriivaa varee variee rapira ngiaammuauyara diauvai. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuanee, kiauko kuaivai. Na voovai ngianee kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaadiri yookaama kiee viteera ngiaammuau voovai kiaunoo: Aa mmoori aavaa iikianee, kiauko iivaivee. Vaa na itaama variee tauvaara kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuauvaa mmammaivo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikioo Yisuuva iva tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gioonna kiaapuuya inna vata rada nnuuya tunoo: Na kua kutaavai ngii gaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isairaa voovoono aa vaidi aavaa roosiima yaagueeqainno niyara kutaavaivee tiivai. ¹¹ Na ngii gaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapu sui raari raipidiri sui haatapaipidiri ngaiya numa Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki nnaaru varuu vaidi Aaparahaamo Isaako Yakoopainna tasipama fai yeenna nnaaravai. ¹² Gioonna kiaapu Yutayaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki variataama kiadaata rikiakio Anutuuqo iya ooqoo tinai mmaanai upisiivaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, ¹³ kiaa kioo Yisuuva rapira kieetaivaa tunoo: Ai nnauki kuane. Viee a ni yaparakianna kuaivaara fai kutaa iinaravee tinai fai na aini iinaravaivee, tuduu rikioo vioo rikiooduu Yisuuva itaa kua tuu saivaata inna mmoori varoo ngiaammuauvaa mmammaivo yoketairavai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Marakaa 1:29-34; Rukaaso 4:38-41)

¹⁴ Yisuuva Petooroosaa nnauvaki vioo tooduu Petooroosaa nnumuayaanna mmammaivo ikiyanaa tooduu mmaatayaa nnaasu vauduu ¹⁵ Yisuuva innasi vioo inna yaakuuvau utuduu ikiyanaivo taikooduu diitoo Yisuunna yeennaivaa mmiravai. ¹⁶ Mmuduu hannauduu teeda gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki mmagia maisaiyauvo varuuya vitada Yisuunnasi nnuduu Yisuuva mmagia maisaiyauvaa tuduu iya aakiaiyauvakidiri pikiooduu mmuakiaa nniitarooya tuqinneeravai. ¹⁷ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava tuu kuaivo vaududuu Yisuuva varuu suaivaki kaanaivo vairavai. Yisayaava tuu kuaivo vainno tinoo: Ivo ariinoo ti nniitarai mmuakiaayauvai rugaivaivee, tiivai.

Vaidiyya Yisuunna nnaagiai kuaara tiravai
(Rukaaso 9:57-62)

¹⁸ Yisuuva gioonna kiaapuuya inna suvuauya too ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ¹⁹ tuduu too kua mmaanna kiaa mmira vaidi voovoono innasi ngioo tunoo: Vitaira-o, a kuanara yoosinnaiyauvaki fai neeta i tasipama kuanaravaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamuruuyauvaki vakiaavai. Ngiaammaiya ngiari ngiisaiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiivaa Mmaapuovoono hama na vuru vaira nnauvootainoo, ²¹ tuduu rikioo vaidi voovai inna nnaagiai nuauvo inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai hau kiee i nnaagiai kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Pikiee ni nnaagiai ngianee. Vaidi koonnama variaiya putuaiya roosiikiaiyaano ngiari seena vaidi putuaiya hakuatee, tiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeravai
(Marakaa 4:35-41; Rukaaso 8:22-25)

²³ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama kanuuvaki karada vida varuduu ²⁴ akiairauduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo korokoronno ketekaateenno kanuuvaki ngioo vioo mmuugiainara uuduu too Yisuuva vuru vauduu ²⁵ ari ngiaammuauya innasi vida yuruuma kiada tunoo: Udaanga-o, ti vita yoketaivau yapaanee. Nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia aaniira aatuuda variaannee? Hama ngia kiisama niyara kutaavaivee kiaanoo, kiaa kioo diitoo yuunnaivaata nnooriivaatama yaagueeqama ooqoo tuduu pikiooduu tirooma variravai. ²⁷ Varuduu ari ngiaammuaa mmuakiaaya innara nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo datai vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisaiya varuu vaidiivaitana tuqinneeravai
(Marakaa 5:1-20; Rukaaso 8:26-39)

²⁸ Yisuuva nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnutuuvu Keraseenga vioo kanuuvaa pikioo reemi roo vioo tooduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi taaravaitana inna saidi tiiravai. Ii taara vaidi ivaitana aakiaivaitanaki mmagia maisaiya topauduu rikiada avaikarauduu teeda gioonna kiaapuuya ivaitana varuupinnai kuaara aatuuda hama viravai. ²⁹ Yisuuva nnuu saivaata mmagia maisa topau vaidiivaitana puaisakama aayanna reeda tunoo: A Anutuugaa Mmaapukuavee. A aaniivai ti iinarainna ngiannanee? Homo ti varira suaivo vainoo. Anutuugo ti yaparaira suaivo hama nnikiai a numa ti rupertinarainna

ngiannanee? ³⁰ tuduu rikiada ukuapinnaigiataa kaayau puaraiya yeenna nneeda varuduu ³¹ mmagia maisaiya vaidiivaitanaki varuuya yaagueeqama Yisuunna yaparaida tunoo: A ti titaanaree tiee ti titanai ukuai puara aaya aakiaiayuvaki ta kuaaravee, ³² tuduu Yisuuva rikioo iya tunoo: Kuatee, tuduu rikiada mmagia maisaiya vaidiivaitana aakiaivaitanakidiri pikiada puaraiya aakiaiayuvaki viravai. Vuduu mmuakiaa puaraiya rereevau mmeepi seenada vida nnoori haruungaivaki vida putu taika kieeravai.

³³ Putu taika kiooduu vaidi puaraiyara haitatuuraiya seenada yoosinaivaki vida Yisuuva uu mmayaaya mmuakiaavai gioonna kiaapuuya kiaa mmida iya Yisuuva vaidiivaitana uu mmayaayaivaata puaraiya uu mmayaayaivaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ³⁴ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisuunnasi nnida inna teeda ivo iya mmataivakidiri pikioo kuaiveera yaagueeqama inna titeeravai.

9

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai (Marakaa 2:1-12; Rukaaso 5:17-26)

¹ Titooduu Yisuuva kanuuvaki karoo kava vara ranoo nnoori sainai ari yoosinnaivaki oro hara kioo varuduu ² vaidi vooyaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa ari kegeennaivau vuru vauvaa taina rau varada Yisuunnasi nnuduu rikioo iya ngiari yaata tinniiyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai. Sa yaata utirainna yaagueeqama varianee. Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ³ tuduu rikiada vaidi kua mmaanna kiaa mmira vooyaano ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aqaa vaidi aavoono ari-iyara yaata utuoo Anutuugaa roosiima kua tinoo, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngii yaata tinniyaa vai kua maisaiyaa yaata utida itaa kua kiannee? ⁵ Na tinara kuaiivo dee kuavainno yoketainnee? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee kuanee, tinarannee? ⁶ Aa mmata aavau na Vaidiivaa Mmaapuuvooono vaidiiaa mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iina ngia ivaa taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuanee, ⁷ tuduu rikioo diitoo ari nnauvakira viravai. ⁸ Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivaa teeda aatuuda Anutuugo ari yaagueeqaivaa vaidiiaa mmuuvaaara kua yoketaivaa innara tiravai.

Yisuuva Matainna maavee tiravai (Marakaa 2:13-17; Rukaaso 5:27-32)

⁹ Yisuuva ii yoosinna ivakidiri pikioo nuainnonno tooduu sikau takiisa vareera vaidi Mataiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki hara kioo varuduu inna tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo Mataiva diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁰ Yapooma Yisuuva Matainna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisa vooyaataa numa Yisuunnaata ari ngiaammuaayaatama tasipama yeenna nneeravai. ¹¹ Yeenna nneeda varuduu Fari-sai vaidi vooya numa iya teeda Yisuunna ngiaammuauya yaparaida tunoo: Mo aaniira ngii vitairavo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama yeenna nnainnee,

¹² tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavai. ¹³ Anutuugaa kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidiia puara sipisiipaiyauvaa kati niyara hudaivaara hama ni yoketaainoo. Vaidiia ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketaainoo. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia oro yaarida oyaivaara tuqinnama rikiaatee. Gioonna kiaapuuya ngiariiyara yaata utida yoketaayavee kiayara hama na iyara maavee tinaraivaara tiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiyara na maavee tinaraivaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

iya Yisuunna yaparairavai

(Marakaa 2:18-22; Rukaaso 5:33-39)

¹⁴ Tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Mo dataikiaida ta Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama Anutuugaara yaata utida yeenna nneeraivaara makemakee ooqoo kua kiada kati variaunnani i nnaagiai nuairaiyaida mmuakiaa sui hama itaa kianne? ¹⁵ tuduu Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiai ivaki variayya hama ausa mmuaararaiikai iya sirigaida variaavai. Fai sui voovai nninai rikida vaidiia kieevatiivaa vitada ruputikiai iqii sui iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai.

¹⁶ Hama gioonna kiaapu voovoona nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kiisaivaa hatoka funnivai. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino rikioo karaasa buruqaivo yaagueeqainno nnisi buruqaivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravaivee. ¹⁷ Hama gioonna kiaapuuya vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kua nnisiivaki tusaa uyuaavai. Fai tusaa uyu kikio vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuya karaasaivo tuoo vino puara nnabaivo maisainaravai. Iya vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavai. Tusaa uyu kiaavo suuyaivoota nnabaivootama yoketaama vaivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

Yisuuva kieeta vaidiivaa raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai

(Marakaa 5:21-43; Rukaaso 8:40-56)

¹⁸ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yutayaiya kieeta vaidi voovoona numa Yisuunna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Ni naunnaivo aa ikiataa putinoo. Fai a numa innayaa ai yaakuuvaitana utino too ivo diitoo kati hara kioo varinaravee, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva diitoo inna tasipama voodoo ari ngiaammuaayaatama viravai.

²⁰⁻²¹ Vida varuduu gioonna voovoona kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo ariiyara yaata utuoo tunoo: Fai na inna buruqaivau utino too na kabaa kua aataruuvo taikanai na kava kati hara kiee varinaravaivee, kua kioo numa Yisuunna mmookainnidiri dioo vainno inna buruqa aravau utuduu rikioo ²² Yisuuva hanigia inna too tunoo: Ni nunnakuavee. Sa yaata utuane. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna vaa a yoketaama hara kiee variannano, tuduu tuu saivaata gioonnaivo kabaa vuu aataruuvo taikeravai.

²³ Taikooduu Yisuuva vaidi kieetaivaa nnauvaki vioo tooduu kiaatan-naivaa hakuaaraivaara vaidiiya noomaiyauvaa ruduu gioonna kiaapuuya nuunaida kaayaama ratada varuduu ²⁴ Yisuuva oro iya tunoo: Mmuakiaaya mmaanai kuatee. Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, tuduu rikiada iya vaa kiaatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ²⁵ Raida varuduu iya titooduu mmaanai vuduu rikioo kiaatannaivo vauvaki Yisuuva oro inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. ²⁶ Ivo itaama diitoo mmayaayaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaatannaivo varuu yosinnaivaa vaini varuuyaata riki eeravai.

Yisuuva vaidi avu huruutaavaitana tuqinneeravai

²⁷ Yisuuva ii yosinna ivaki pikioo nuainnonno vaidi avu huruuta taar-avaitana varuuvaki nnuduu rikiada ivaitana inna vata rada vida aayanna reeda tunoo: Davuutiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kiane, ²⁸ tuduu Yisuuva nnauvaki vuduu rikiada ivaitana innasi nnuduu iva ivaitana yaparainno tunoo: Ngia dataamaida yaata utuaanee? Avuuyau-va tuqinnaanara yaagueeqaivo niiki vainnee? Vara hama niiki vainnee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, fai a ti avuuvaitana tuqinnaanaravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana avuuvaitanau utuoo tunoo: Ngia kutaa itaama tuqinnaanaravee kiaivaugiataama vakiaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivaitana avuuvaitana yoketauduu Yisuuva yaagueeqama ivaitana tunoo: Sa ivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ³¹ tuduu rikiada hama iva tuu kuaivaa riki eerama kiada ivau inna pikiada ivo ivaitana avuuvaitana tuqinnoo mmayaayaivaa mmuakiaa vaini varuu yosinnaiya kiaa mmiravai.

Yisuuva vaidi hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³² Vaidiivaitana ivau inna pikiada vuu saivaata vaidi voovai ari aaki-avaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avai vo ramuunnaama kioovaa vaidi vooya vitada Yisuunnasi nniravai. ³³ Nnuduu too Yisuuva mmagia maisaivaa titooduu vioo kioodoo vaidiivo kua tiravai. Kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnikiarada tunoo: Hama nnaaru Isarairayakidiri atu mmoori voovai vauduu teeravaivee, ³⁴ tuduu rikiada Farisai vaidi vooya tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivoono inna tasipama varioo yaagueeqaivaa inna mmikioonno mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variaiya titaikiai kuaavaivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapuuyara boo tiravai

³⁵ Yisuuva mmuakiaa yosinna kiisa kiisaiyauvakiata yosinna pinaiyauvakiata voo ngiari nuunaira nnauyauvaki vioo Anutuugaa mmoori aataruuyauvaa gioonna kiaapuuya vitairavai. Vitainno Anutuugaa gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmioo mmuakiaa nniitaroo ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinneeravai. ³⁶ Iya tuqinnoo suaiyauvaki kaayau gioonna kiaapu nuunauya too iyara boo tiravai. Iya puara sipisiipa hama haitatuura vaidiaatauvaa roosiima varida airi airi yaata utida ngiari vo vuayaata utida varuuvaa Yisuuva iyara boo tiravai. ³⁷ Boo tioo ari ngiaammuauya tunoo: Mmooriivaki yeennaiyauvaa kaanaiyauvo suvuaikio vaa nneeravaata vaiakii iyauvaa vareeraiya mmuaa taaraya variaano. ³⁸ Itaama vaikio mmoori nakaarai vo yenna vareera gioonna kiaapu vooya titanai ari mmooriivakidiri kaanaiyauvaa varada inna nnauvaki yapaateeraivaara yaaku varaatee, tiravai.

10

*Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai
(Marakaa 3:13-19; Rukaaso 6:12-16)*

¹ Yisuuva ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi ngiateera tiravai. Tuduu rikiada innasi nnuuuu gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmiravai. Mmioo gioonna kiaapuuya nniitaroo mmuakiaa ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmiravai. ² Ii vaidi yaakuuvaitana yukukidiri taarama kua varada nookiaara idaa nnuuudo ataama vainoo. Tauravaa nnutuuvo Simoono inna nnutu vuaivo Petorooso inna kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Sevetainna mmaapuuvaitana voovai nnutuuvo Yakooopo vuaivaa nnutuuvo Yuvuaano ³ voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Tumaaso sikau takiisa vareera vaidiivaa nnutuuvo Mataiva Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakooopo voovai nnutuuvo Tariaaso ⁴ vaidi vooya inna mmataivaa varoovaa kaayau rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono nnaagiaivaa nnutuuvo Yutaaso Isariootovee. Ivoono nnaagiai Yisunna nnammutuiai kooyaa inna vitainaravara kua yeena rau kieera vaidivai.

*Yisuuva ari ngiaammuauya mmooriivaa mmiravai
(Marakaa 6:7-13; Rukaaso 9:1-6)*

⁵ Yisuuva ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama titoo aa kua aavaa iya kiau mmioo tunoo: Sa vaidi voopinnaia yoosinnaiyauvaki kuatee. Sa vaidi Samariaaya yoosinnaiyauvaki kuatee. ⁶ Gioonna kiaapu Isarairaiya puara sipisiipa roosiima raubiriikiayasi kuatee. ⁷ Vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida varia rada Anutuuga mmayaayaivaa kiau mmiaa rada kiatee: Anutuuga gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, kiatee. ⁸ Gioonna kiaapu nniitaraiya tuqinnaatee. Vaa putuaiya tikiai kava diitaatee. Iya mmammaiyauvo buunna haiya mmamma roosiiki-aiya tuqinnaatee. Mmagia maisaiya iyakidiri titakiai kuatee. Hama ngia sikauvaa kagaari kiada ni yaagueeqaivaa niisidiri varavara sa sikauvavaara yaata utuatee. Kati ni mmooriivaa iikiatee. ⁹ Sa ngii sikauyauvaa ngiingii utuaiyauvaki rummua varada kuatee. ¹⁰ Sa aataruuvavaa mminnaiyauvaa vara rira utuaiyauvaa varada kuatee. Sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuua tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee. Sa ngii yuku nnaba vooyauvaatama varada sa yau kurida nuairaiyauvaatama varada kuatee. Ngiengie mmoori varavaudiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaaravara nnaasu yaata utida kuatee.

¹¹ Ngia pinaa yoosinna voovakinee vara kiisa yoosinna voovaki vida teekio vaidi yoketaa voovoono ngii too ngii maavee tinai rikiada inna nnauvaki vida inna tasipama varida ngia vira suaivau inna pikiada kuatee. ¹² Inna nnauvaki vira suaivau iyara yoketaa kuaivaa kiau kiada kuatee. ¹³ Vikiai rikiada fai ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mikio ausa nuufaivo iyaki vakiaivee. Fai iya yakeema varikio ausa nuufaivo ngiingiiiki vakiaivee. ¹⁴ Fai ngia yoosinna voovakinee vara nnau voovaki vida teekiai hama iya ngiiyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiai teeda ngiingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada ivaki pikiada vida kiatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii gaa ngii miaunoo. Anutuuga gioonna kiaapuuya yaparaima suaviki gioonna kiaapu yoosinnaiyauvata Sutuuma Kumuaa maisama varuuya ngari mmoori irisavara Anutuuga iyara boo tioo hama irisai pinaa maisavaa iya mmiravai. Gioonna kiaapuuya hama ngiiyara

yoketaakiaiya fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma Kumuara varuuya irisai maisaivaa yaataranaravaivee.

*Vaidiyya Yisuunna ngiaammuauya mmoori maisaivaa mmiravai
(Marakaa 13:9-13; Rukaaso 21:12-17)*

¹⁶ Rikiaatee. Ngia puara sipisiipaiya roosiima tirooma variyaiya fai na ngii titanai fai mmarraraa roosiikiyaiyasi kuaaravai. Yapaiya tadadama nuairayaama ngii nuairaivaraa tuqinnama yaata utu kiada nookiatee. Ngiaamma mirunnaiya tirooma variraivaa roosiima konnakaannama nuairaivaa pikiada tirooma variatee. ¹⁷ Vaidiyyara aatuuma rada nookiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetaiyasi kua pinaana ngii yapa kiaravai. Iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyavaki kiada ngii ripiikiaravai. ¹⁸ Ngia niyara kutaavaivee kiaivara fai iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kikiyai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetaiyaata vaidi ngiari voopinnaiyaatama kua mmiaaravai. ¹⁹ Iya ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaivara kaayauma yaata utuatee. Kua pinaana ngii yapai suaivaki fai Anutuuoqoono ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana yapanai kiaravai. ²⁰ Ngia sai kiaara kuaivaa hama ngiengieenoo kiaravai. Fai ngii Gioova ngiau aapu variivaa Mmannaivaavoono ngii giaa ngii minai kiaravai.

²¹ Fai vaidi vooya ngiari kata vayaiya vitada vaidi vooya mmikiyai ruputikiyai putuaaravai. Fai vaidiyya ngiari uru nnaakaraiya vitada vooya mmikiyai ruputikiyai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya ruputateeraivara vitada vaidi vooya mmiaravai. ²² Ngia niyara kutaavaivee kiaivara fai gioonna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiyyara mmuduuya ruaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuuoqoono inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai. ²³ Vo yoosinnaiya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiada ngiingii yaatu seenada vo yoosinnavakira kuatee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama ngia Isarairaa yoosinna mmuakiaayavaki nuaida ni mmayaaya aavaa gioonna kiaapuuya kua mmi taikeraida kikiyai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono kava vara rane tiinaravee.

²⁴ Hama vo ngiaammua voovoono ari vitairaivaa yaataravai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammua voovoono hama ari haitatuuraivaa yaataravai. ²⁵ Fai ngiaammua voovoono ari vitairaivaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammua voovoono ari haitatuuraivaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Fai gioonna kiaapuuya vaidi haitatuuraivaa kiaara: Beresebuuro, kua kiada ivo haitatuuraivaraatama ari vookarai maisa nnutuuyavuaa iyaraatama kiaravaivee.

*Dee vaidivaara ngia aatuukiaarannee
(Rukaaso 12:2-7)*

²⁶ Itaama vainai rikiada sa gioonna kiaapuuyara aatuuda variatee. Mmuakiaa mminnaiyavuaa rummua apu kiaiuyavaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyavoo hataumaki vaiyavoo fai kooyaa vainaravai. ²⁷ Na upisiivaki hauma kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa kooyaa ikiannaivau gioonna kiaapuuya kua mmiatee. Na ngiingii yaataki nnaasu ngii giaa ngii miau kuaivaa rikiada yoosinna vuutaivaki kooyaa gioonna kiaapuuya kua mmiatee. ²⁸ Gioonna kiaapu vooya ngii mmammaiyavuvunu ruputikiyai putuaaravaara sa aatuukiatee. Iya hama yopeema ngii vaidi kaanaiyavaatama ruputu taika kiaravai. Anutuugaara nnaasu aatuukiatee. Ivoono fai ngii mmammaiyavuaata ngii vaidi kaanaiyavaatama ikia

aakiaivaki yapa kino fai maisainaravai. ²⁹ Ngia ngiaamma sigannaivaa roosii taaravaitanaara mmuaa kooke sikau kiisaivaadiri yookaama kiada varaavai. Hama Anutuuoqo itai ngiaammaiyauvaara vueennainno pikiano fai voovai putuoo mmataki tuoo kuanaravai. Ivo tino fai putuoo tuoo kuanaravai. ³⁰ Ngii kieeta yausiiyauvaa Anutuuoqo yaaruoo mmuaavai mmuaavai taivai. ³¹ Ivaara yaata utida sa aatuukiatee. Anutuuoqo ngiiyara yaata utiraivoono ivo kaayau ngiaamma siganna roosiikiayauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kooyaa

kiaa kookieera kuavai
(Rukaaso 12:8-9)

³² Gioonna kiaapu voovoono ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kooyaa tinara: Na aanna Yisuunna nnaagiai nuairaivoovee, tinai fai na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara sai tinara: Inna kutaa ni nnaagiai nuairaivoovee, tinaravai. ³³ Gioonna kiaapu voovoono ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinai fai yapooma na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara irisai tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee.

Yisuuva tuuvaara gioonna kiaapuuya

nnammutuannammutuaa iiravai
(Rukaaso 12:51-53; 14:26-27)

³⁴ Sa yaata utida niyara kiatee: Ivo gioonna kiaapuuya ausa nuufaivaa mminaraivaara tiiravaivee, kiatee. Hama na ivaara tiiravai. Rapira avai karaivo vainaraivaara na tiiravai. ³⁵ Fai mmaapuuya ngiari kookiaiyara nnannateeda varikiai raunnaapuuya ngiari kaanokiaiyara nnannateeda varikiai nnaaputuuya ngiari nnaaputuuyara nnannateeda variaaravai. Iya itaama iikiaaraivaara na tiiravai. ³⁶ Gioonna kiaapu voovoono ni mmooriivaara yaagueeqama iinai rikiada fai ari seena tuanaiya innara nnannateeda kiaara: Ti nnammutuaavaivee, kiaravaivee.

³⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari kaano kooyara kaayauma mmuduuya ruoo niyara kiisama mmuduuya ruaivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. Gioonna kiaapu voovoono ari raunna mmaapuuyara kaayauma mmuduuya ruoo niyara kiisama mmuduuya ruaivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁸ Gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nuairavaara gioonna kiaapuuya inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ooqoo tiivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁹ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara kaayauma mmuduuya ruoo ruoo fai yapooma hama ivo tupatupaa variraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravaivee.

Irisai yoketaivaa varaanara kuavai
(Marakaa 9:41)

⁴⁰ Gioonna kiaapu voovoono ngiiyara yoketaivoono niyaraatama yoke-tainoo. Niyara yoketaivoono ni titoovaraatama yoketainoo. ⁴¹ Vaidi voovoono Anutuuoqaa forofetaavai variivaara gioonna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoketaivaa varaineema iyaatama varaaravai. Vaidi voovoono safuuma variivaara gioonna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoketaivaa varaineema iyaatama varaaravai. ⁴² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu

voovoono kuminayaa variivo ni nnaagiai nuairaivaara gioonna kiaapu voovoono innara boo tioo mmanna nnoori adaivaa vita inna mmioo fai irisai yoketaivaa varaanaravai. Fai hama fanniinaravaivee, tiravai.

11

Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai (Rukaaso 7:18-35)

¹ Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taaramaata ii kua ivaa kuaa mmi taika kioo ii yoosinna ivaa pikioo vo yoosinna vo yoosin-naiyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kuaa mmioo aataru yoketaivaa iya vitairavai.

² Vitainno varuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo oovi nnauvaki hara kioo varioo Yisuu Kirisiiva uu mmooriivaara rikioo ivaara ari ngiaammuaui vooya tuduu innasi nnuduu ³ iya tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaara faannaida haitatuukiaaranee? ⁴ tuduu rikiada vida Yisuunna kuaa mmuduu rikioo iya sai tunoo: Ni kuaivaa rikiada na iikiau mmooriivaa teeda ivaara vida Yuvuaanaa kuaa mmiatee. ⁵ Gioonna kiaapu avu huruutaiya vaa avu taanoo. Yuku maisaiya vaa diitada nookiaanoo. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosiikiyaiya vaa yoketaama variaanoo. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaanoo. Putuaiya vaa diitada variaanoo. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaanoo. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama niiyara taara yaata utiraivaara Anutuugo innara yoketainoo, tiravai.

⁷ Tuduu rikiada Yuvuaanaa ngiaammuauiya kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kiaapuuya innasi nuunauya Yuvuaanaara tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaivau Yuvuaanaasi vida ngia aaniivai taara viravainnee? Yuunnaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapoovaa taara viravainnee? Hamavee. ⁸ Ngia aaniivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovoono yaapa ari vookarauvaa apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kiaapuuya yaapa ari vookaraiyauvaa apu kiada variyaiya iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variaavai. ⁹ Ngia ni giaa ni miatee. Ngia aaniivaara viravainnee? Ngia vaidi forofetaivaa taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookarauvo seena vaidi forofetaiya yaataroovaa ngia taara viravaivee. ¹⁰ Anutuugaa kua fafaara roovo Yuvuaanaara vainno ataa kua tinoo: Anutuugo tinoo: Na titauko nni vaidiivo aa nninoo. Na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravaivee, tiivaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmata aavau varia rada nnidada aanna variyaiya yaataravai. Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaiki gioonna kiaapu voovoono aduoo variivoono Yuvuaanaa yaataravai. ¹² Yuvuaano ari mmayaayaivaa kuaa mmuu suaivo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivaki Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara vooya mmoori maisaivaa iikiaavai. Yaagueeqa avaikarai vaidiiva Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira kuaaree kuaa kiada ivaara yaagueeqararama kiada iikiaavai. ¹³ Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara mmuakiaa forofetaa vaidiiva tuduu Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki vau kuaivootama ivaara tiravai. Kiaa rada nnududuu Yuvuaano varuu suaivaki ivo ivaaraatama tiravai. ¹⁴ Iya tuu kuaivaa ngii riki-aatainai rikiatee. Iya Irayaava kava tiinaraivaara tiravai. Iya Irayaavavee tuuvo vaa Yuvuaano tioo Irayaanna roosiima varivai. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee.

¹⁶ Gioonna kiaapu aanna makee variyaiya deeya roosiimaida variaannee? Iya nnaakara roosiikiaiya yoosinna vuutaivaki isareeda varida ngiariiyara ngiariiyara aayanna reeda kiaanoo: ¹⁷ Ta tooriiavaa varada fee fee kiaunnani hama ngia ivaara kuaru raavai. Ta kuaru nnaavua haraunnani hama ngia ivaara rataavaivee, kiaa kiada itaa kua kiaavai. ¹⁸ Iya iikiaiava roosiima gioonna kiaapuuya iikiaanoo. Yuvuaano numa iya tasipama varioo yeennaivaaraata vuaina suuyaivaaraatama ooqoo kiaa kiooduu rikiada gioonna kiaapuuya innara tunoo: Ai, mmagia maisaivo inna aakiaivaki topai vaidivaivee, tiravai. ¹⁹ Na Vaidiiva Mmaapuuvooon ngiee yeennaivaata nnooriivaatama nnaukai gioonna kiaapuuya kiaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama kioo yeenna nnai vaidivai. Ivo kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama iya seenavaivee, kiaavai. Iya itaa kua kiaaniaata ti mmooriivaudiri Anutuuga tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

*Gioonna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai
(Rukaaso 10:13-15)*

²⁰ Yisuuva ari mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa vo yoosinna yoosinnaiyauvaki uuyauvaa teedaata gioonna kiaapuuya hama hanigiada ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioovaara Yisuuva yaagueeqama iya tioo tunoo: ²¹ Boo, ngia gioonna kiaapu yoosinna Korasima variyaiyaata yoosinna Beresaitaa variyaiyaatama fai yapooma ngii mmooriiavaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya yoosinnaivaitana Turu Sitoona maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii yoosinnaivaitanaki iikiaiavaa Turu Sitoona yoosinnaivaitanaki iikiaatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gioonna kiaapuuya iya hanigiada yoketaama variaivaa taateeraivaara iya ausa mmuaararooavaa varada buruqa sisiyauvaa raida kaupavaa habara ngiari kieetaiyauvunu apu kiada varutirivee. ²² Ivaara na ngii gaa ngii miaunoo. Fai yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Ngia gioonna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee. ²³ Ngia gioonna kiaapu Kapanauma variyaiyo, ngia ngiau aapu variaaree kiaiya fai Anutuugo tinai ngia mmeepi ikia aakiaana vida kiaravaivee. Nnaaru gioonna kiaapu Sutuuma varuuya maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii iikiaiavaa Sutuuma yoosinnaivaki iikiaatiri. Iya yoosinnaivo homo aanna makee vaitirivee. ²⁴ Ivaara na ngii gaa ngii miaunoo. Fai yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Sutuumaiya pinaama irisai maisaivaa varaaravai. Ngia Kapanauma variyaiya fai ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee, tiravai.

*Yisuuva niisi nnida eeyara kati hara kiada variateera tiravai
(Rukaaso 10:21-22)*

²⁵ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki vo kuavai tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara diraikuavee. A ai kua oyaivaa gioonna kiaapu tinni ruaiyara hatauma kiee gioonna kiaapu nnaakara meedi roosiima hama tinniaata kaiyara a kiaa kookieema kiaannaivaara na aiyara yoketaakiaunoo. ²⁶ Yo, ni Napoo-o, a kati iya i kiaa i mmiataikiai a iya kiaa mmiannavaivee. ²⁷ Ni Napooa a mmuakiaa mminnaiyauvaara diraiavaa vaa ni miannavaivee. Hama gioonna kiaapu voovoono na i Mmaapuuvaa arinaima ni taivai. Eenoo ni Napoovaano nnaasu arinaima ni taannavai. Hama gioonna kiaapu voovoono ni Napoonna i taivai. Na i Mmaapuuvooon nnaasu arinaima i

tauvai. Ni Napoo-o, na gioonna kiaapu voovai kooyaa inna i vitainaraivo ivootama fai i taanaravaivee.

²⁸ Ngia gioonna kiaapu kaayau mmoori varaiya mmuaararaiavaa tasipama niisi ngiatee. Niisi nnikiai na ngii tasipanai rikiada eeyaara kati hara kiada variaaravai. ²⁹ Na tirooma variee hama na avaikara kiau vaidivai variauvaara ni mmooriivaa ngia varada na ngii vitaakiau aataruuvaa tuqinnama teeda fai ngia eeyaara kati hara kiada variaaravai. ³⁰ Na ngii tasipama variee ngii minara mmooriivo papakaanavai. Na mmooriivaa ngii yaakuyaa yapaanaraivo hama mmuaararaiavaivee, tiravai.

12

Vaidiyya kati varira suaivaara Yisuunna yaparairavai (Maraka 2:23-28; Rukaaso 6:1-5)

¹ Yisuuva itaa kua tuduu rikioo kiisa suaivo taika kioodoo ivo ari ngiaam-muayaatama Yutayaiya kati varira suai voovaki yeenna vuuita mmoori-ivaki nuairavai. Nuaida varida ari ngiaammuauya vuuita iiraiyauvaa utu rasukua rada nneeravai. ² Nneeda varuduu Farisai vaidi vooya numa iya teeda Yisuunna tunoo: Taanee. Ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa i ngiaammuauya hatokaanoo, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia Davuutiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuutiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuutiivaano Anutu-uqaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutu-uqaaree kiaa yapoo yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmuduu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutu-uqaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutu-uqaanee kiaa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuutiiva ari tasipama nuauyaatama ii kua ivaa hatokada nnooduu hama Anutu-uqo ooqoo tiravai. ⁵ Ngia Anutu-uqo mmaanna tuuvaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Kati varira suai mmuakiaayavaki Anutu-uqaara kati puara hudeera vaidiyya nuunaira nnauvaki mmooriivaa varada kua mmaanna tuu kuaivaa hatokaavo hama Anutu-uqo kua tiivai. ⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvooonoo ngii nuunaira nnau pinaivaa yaataraunoo. ⁷ Anutu-uqaa kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidiyya puara sipisiipaiyauvaa kati niyara hudaivaara hama ni yoketainoo. Vaidiyya ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketainoo. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia jaarida oyaivaa arinaima rikiaatiri. Gioonna kiaapuuya hama maisa mmooriivaa iikiyaiyaki hama ngia kua pinaivaa iyaki yapaatirivee. ⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuvooonoo kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai (Maraka 3:1-6; Rukaaso 6:6-11)

⁹ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioo ivau iya pikioo ngiari nuunaira nnauvaki viravai. ¹⁰ Vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnuunnuunoo vuuvo ivaki varuduu vaidi vooyaano Yisuunnaki kua pinaivaa yapaara uuya ivaki varida inna yaparaida tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvo dataa kuainno tiinne? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nni-itaraiavaa tuqinnaarannee? Vara hama tuqinnaarannee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovoono ari puara sipisiipa mmuaavai haitatuuno kati varira suaivaki soopa hokobaivaki tuoo vino aikiooma fai ivo raammi roo oto inna sootu kati naatauvau yapaanarannee? Vara too pikiaanarannee? Fai ivo raammi roo oto soopaivakidiri inna vita kati naatauvau yapaanaravai. ¹² Ngia puara sipisiipaivaara yoketaama

yaata utuaavai. Mo vaidiivo puaraivaa yaataravai. Itaama vainai kati varira suaivaki vaidiivaa tuqinnaanara aataruuvo yoketaavai vaivaivee, ¹³ kiaa kioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnu-maunnuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yaaku saivai safuuma vauvaa roosiima vairavai. ¹⁴ Vauduu teeda Farisai vaidiiva vida nuunaida Yisuunna utida ruputikio putuaiveera kuaivaa kiaa teerama kieeravai.

Anutuuqo ari mmoori vareera vaidiivaa mmatairavai

¹⁵ Teerama kiooduu Yisuuva rikiooduu inna mmaarau kua tuduu rikioo ii yoosinna ivakidiri pikioo vo yoosinnavakira vuduu rikiada kaayau gioonna kuaapuuya inna nnaagiai viravai. ¹⁶ Vuduu too iva mmuakiaa nniitarooya tuqinnoo ariyara vo gioonna kuaapu vooya kiaa mmivoo kiaa iya ooqoo tiravai. ¹⁷ Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava tuu kuaivaa kaanaivo iva uuvaugiataama vairavai. Yisayaava Anutuuqo tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

¹⁸ Inna ni mmoori vareera vaidivai.
Neenoo inna mmataama kiau vai.
Na innara mmuduuya ruauko
kaayauma innara ni yoketainoo.
Na ni Mmannasaivaa inna mmimo
ivoono mmuakiaa voopinnaa gioonna kuaapuuya
safuuma yaparainaravai.

¹⁹ Ivo hama buaaru tioo hama kai tioo
hama yoosinna vuutaivaki diitoo
yaagueeqama kua tinaravai.

²⁰ Iya yaammaivo tapugioo vaivaa
hama utu ratokaaneema
fai ivo hama gioonna kuaapu
muaraagama variivaa
ruputinaravai.
Iya tooba manumanuuvaa
hama utu rasuukiaaneema
fai ivo hama gioonna kuaapu
muaraagama variivaa ruputinaravai.
Fai ivo mmannammanna mmooriivaa varanono
yapooma safu aataruuvooonoo maisa aataruuvaa
yaataanara suaivaki pikiaanaravai.

²¹ Ivo itaama varinai
mmuakiaa voopinnaa gioonna kuaapuuya
yaata utida innara faannakiaaravee.
Yisayaava fafaara roo kuaivo itaa kua tiravai.

*Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai
(Marakaa 3:20-30; Rukaaso 11:14-23)*

²² Yisuuva gioonna kuaapuuya tuqinnooduu rikiada vooyaano vaidi avu huruutauvaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama kioovaa Yisuunnasi vitada nniravai. Vitada nnuduu Yisuuva vaidiivaa tuqinnooduu rikioo keenaa avu too kua tiravai. ²³ Kua tuduu rikiada gioonna kuaapuuya kaayauma nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo Davuitiinna oyaivakidiri di-itavainnee? Vara ari vo vaidivainnee? ²⁴ tuduu rikiada Farisai vaidi

vooyaano ii kua ivaa rikiada tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Beresebuuro inna tasipama varikioonno inna yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variyaiya titaikiai kuaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaapuyua mmuaa mmatavau variyaiya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravai. Gioonna kiaapu mmuaa nnauvaki variyaiyanee vara mmuaa yoosinnavaki variyaiya ngiariita ngiariita rapidada fai vida raubiriida mmarammaraama varida fai hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vaino mo fai Sataango ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno tita kinai vida raubiriida mmarammaraama varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai Sataangoota iyaatama muaraagakiaaravai. ²⁷ Ngia kianoo: Beresebuuro ari yaagueeqaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuanoo, kiani mo ngii nnaagiai nuairaiya giaa yaagueeqavaura mmagia maisaiya titaani kuaavainnee? Hama Beresebuuraa yaagueeqaivo ngii seenaiya tasipaivai. Ivaara ngia koonnama niiyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo. ²⁸ Anutuuga Mmannasaivoono yaagueeqaivaa ni mikiai rikiee na mmagia maisaiya vaidiiya aakiaiyauvakidiri titaikai kuaavai. Na itaama iikiauvara Anutuuga gioonna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo kava vo kua vovai tioo vaidi yaagueeqaivaadiri mmataama kioo Sataangaara tunoo: Fai vaidi voovoono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna hoonaiyuvaa ariyara varaanaree kua kioo hama sabi kuanaravai. Fai tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoona-haanaiyuvaa varaanaravaivee, tiravai.

³⁰ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono hama niyara mmuduuya ruaivoono inna ni nnammutuaavai. Gioonna kiaapu voovoono hama ni tasipama mmoori varaivoono ni mmooriivaa tuayanna ruaivai. ³¹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Vaidiiya mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiaa maisa kua kiaiyauvaatama fai Anutuugaono rugaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa hama Anutuuga ivaa rugaanaravai. ³² Gioonna kiaapu voovoono Na Vaidiivaa Mmaapuvara maisavaivee tiivaa fai Anutuuga rugaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuga hama ivaa rugaanaravaivee. Makee ta variaunna suaivakiaata yapooma ta variaara suaivakiaatama fai itaavai homo vainaravaivee.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:43-45)

³³ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisaivau iira maisaivo vaivai. Ngia yatari iiraiyuvaa teeda arinaima yatari oyaivaara rikiaavai. ³⁴ Ngia vaidi maisaso, ngii aakiaiyauvakidiri kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo suvuaivakidiri hama kua yoketaivaa kiaavai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvuaineema ari avaivakidiri kooyaa tiivai. ³⁵ Vaidi yoketaa voovoono ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avaivakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovoono ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avaivakidiri kua maisaivaa tiivai.

³⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuga gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki mmuakiaa suai iya sabi kua sabi kua kiaivaara Anutuuga iya

yaparainaravai. ³⁷ Anutuuoqo ngiingii kuaivaara ngii yaparainno ngia yoke-taama kiaivaara ngiiyara tinara: Hama ngiiki kua vainoo, tinaravee. Ngia maisama kiaivaara tinara: Kutaa ngiiki kua vainoo, tinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Vaidiia Anutuuaqaa mmoori ari vookarauvaa taaraivaara Yisuunna ya-parairavai

(Marakaa 8:11-12; Rukaaso 11:29-32)

³⁸ Tudu rikiada kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata Farisai vaidi vooyaatama Yisuunna tunoo: Vitaira-o, a Anutuuaqaa mmoori ari vookaravaa iinai ta taaravee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia gionna kiaapu aanna makee variaiya koonnama varida hama Anutuuaqaa yaagueeqakiaiyaano ngia ari vookarai mmooriiva taara iikiaanoo. Anutuuaqaa mmoori ari vookarauvaa nnaaruua vaidi forofetaa Yonaava uvua roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravai. ⁴⁰ Yonaava piisa pinaivaa rasookaivaki taaravooma sui taaravooma heena vauvaa roosiima Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonno vaidi putuaiya vaira mmataivaki taaravooma sui taaravooma heena vainaravee. ⁴¹ Ninivee varuu gionna kiaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Yonaanna yaatarauvooonno ngii tasipama variaunoo. Ninivee varuuya ausa hanigiada yoketaama varuuvaa yapooma Anutuuoqo gionna kiaapuuya yaparaira suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variaiya ngiiki yapa kikiio Anutuuoqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee. ⁴² Nnaaru kieeta varuu gionna voovooonno tooya sainai ngeera ari voopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoono tinni ruaivaasidiri kua rikiaanara noiravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Soromoonaa yaatarauvooonno ngii tasipama variaunoo. Gionnaivo ngeeradiri numa Soromoonaa kuaivaa rikioovaara fai yapooma Anutuuoqo gionna kiaapuuya yaparainara suaivaki ivoono kua pinaivaa aanna ngia variaiya fai ngiiki yapa kino Anutuuoqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai

(Rukaaso 11:24-26)

⁴³ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki ari varinara mmaataivaara buaama roo nuainnonno taikio kuminaikio ⁴⁴ ariita kua tiao tinoo: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, kiaa kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaikio mmanna nnauvai vaikio too ⁴⁵ ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisaivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiiai nnaagiai kaayau mmagia maisaiya innaki variaavo kaayau maisama varivaivee. Gionna kiaapu maisama aanna makee variaiya fai mmuaikaraama itaama variaaravee.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai

(Marakaa 3:31-35; Rukaaso 8: 19-21)

⁴⁶ Yisuuva homo gionna kiaapuuyaata kua tuoo varuduu ari kaanoota ari kataunnaiyaatama innaata kua kiaaree kiaa numa mmaanai dida vairavai.

⁴⁷ Dida vauduu gionna kiaapuuyakidiri voovooonno Yisuunna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aita kua kiaaree kiaa numa diaanoo,

⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraatama ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gionna kiaapuvaara

na mmuduuya ruaunnee? ⁴⁹ kiaa kioo ari nnaagiai nuaira gioonna kiaapuuya oopu haroo tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ⁵⁰ Gioonna kiaapu voovoono ni Napoova ngiau aapu variivaa tinniivau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonno inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

13

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai

(Marakaa 4:1-9; Rukaaso 8:4-8)

¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo nnauvaki pikioo mmuai suaivaki oro nnoori haruunga mmaagaivau dioo vauduu ² gioonna kiaapu kaayauya inna suvuavaara ivo kanuuvaki karoo varioo feena roo oro nnoori tooyaviki kioo ivaki varuduu gioonna kiaapuuya homo mmaagaivau diravai. ³ Duduu Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyavunudiri mmataama kioo kaayau kua iya kiaa mmioo tunoo: Rikiaatee. Vaidi voovoono yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammayauvo tuma porooma nnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama kaayau mmataivo vaivaara kiisa suai urikio too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo hokobama kuaivaara akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviyauvaki kuaikio ooviyauvo ivaa tasipama uruoo raputu kiaiivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo yoke-taama urikio kaayau iiraiyauvo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyauvo yaaku sai vaidiyya yuku yaaku taika kioo (100) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo taaravooma vaidiyya yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaivaivee, ⁹ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono arinaima rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai

(Marakaa 4:10-12; Rukaaso 8:9-10)

¹⁰ Tudu rikiada Yisuunna ngiaammuauya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Aaniira a gioonna kiaapuuya kiaa mmira suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyavunudiri mmataama kiee kiannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaiyauvaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. ¹² Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuugo ari vo kua ari vo kuaivaa inna kiaa mminono innaki kaayauma suvuainaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivootainaravai. ¹³ Gioonna kiaapu vooya teedada mmanna avuuyauvaadiri teeda hama tuqinnama taavai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaavai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyavunudiri mmataama kiee iya kiaa mmiauvai. ¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara roo kuaivo vainnonno aanna makee variaa gioonna kiaapuuyaki kaanaivo vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuugo tinoo:

Ngia rikiadada hama arinaima rikiaaravai.

Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

¹⁵ Iya ngiari avuuyauvaa teeda iya yaata tinniuyauvaa rikiada

ausa tinniiyauvaa hanigiakiai
 na iya tuqinnevoora kiaa
 iya tinniiyauvo yaagueeqaikiai
 ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada
 ngiari avuuyauvaa tasuuma kiada variaavaivee, tiivaivee.

Yisayaava itaa kua kiaa kioo fafaara reeravai. ¹⁶ Ngiengieenoo ngiingii avuuyauvaadiri tuqinnama teeda ngiingii yaataiyauvaadiri tuqinnama rikiaavai. Ngia tuqinnama teeda rikiaivaara Anutuuoqo ngiiyara yoke-tainoo. ¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi forofetaa kaayauyaatama kaayau gioonna kiaapu Anutuuoqara yaata utida safuuma varuuyaataama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu iya faannaidada putida hama teravai. Aanna makee ngia rikiaa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeravaivee.

Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai
 (Marakaa 4:13-20; Rukaaso 8:11-15)

¹⁸ Vaidiivo uruuyauvaa rututuooma kioovaudiri na mmataama kiau kua oyaivaa rikiaatee. ¹⁹ Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira kua mmayaayavaa gioonna kiaapu voovoono mmanna yaata nnaasu rikioo hama arinaima rikiaivo uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvaa roosi-ivai. Hama ivo arinaima rikiaivaara Sataango numa inna aakiaivakidiri kuaivaa ravisi varaivai. ²⁰ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuuoqaa kuaivaa rikiai saivaata kaayau siriga tasipama varaivai. ²¹ Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo mmeepi kuaiyauvaa roosiima ivo hama kuaivaa ari aaki-aana yapeerama kioo kiisa suai nnaasu Anutuuoqara yaagueeqaivai. Ivo Anutuuoqaa mmooriivaa iivaara seena gioonna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavaa inna mmiaavo rikioo ivo makee tikio Anutuuoqaa aataru-vaa pikiaivai. ²² Uruuyauvo ooviiyauvaki tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapu voovai roosiivai. Ivo kuaivaa rikioonnaata mmatayaa diaa mminnaiyau-vaavaaranaravaraa kaayauva yaata utuoo sikau varaaranaravara yaata utuoo mmuduuya rikioo iyaumo inna suvuainno Anutuuoqaa kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraivo vaivai. ²³ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuuoqaa kuaivaa arinaima rikiaikio tinniivo rusitikio kuaivo inna aakiaana urikio iiraiyauvo suvuainno ataama vaivai. Vooyaki kaayau iiraiyauvo (100) vaikio vooyaki voota nnoonna (60) vaikio vooyaki kiisakiangii (30) vaivaivee, tiravai.

Yisuuva yeenna vuiitavaudiri mmataama kioo tiravai

²⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya tunoo: Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivo vaidiivo uru yoketaiyauvaa ari mmooriivaki rututuoaravaa roosiivai. ²⁵ Ivo yeenna vuiita uruuyauvaa rututuooma kiaikiai vo heena voovaki mmuakiaa gioonna kiaapuuya vuru vakiaavo rikioo mmoori nakaaravaa nnammu-tuaa voovoono numa yeenna vuiita mmooriivaki ari ikiau uru maisaiyau-vaava rututuooma kioo kuaivai. ²⁶ Kuaikio yapooma yeenna vuiitaiyauvo uruoo iiraiyauvo vainara iikio ikiauyauvootama uruoo kooyaa vaivai. ²⁷ Vaikiai teeda mmoori vareera ngiaammuuya oro nakaaravaa kiaanoo: A uru yoketaiyauvaa nnaasu ai mmooriivaki rututuoookiannano. Mo dataama kioo ikiauyauvootama uriinne? ²⁸ kiaavo rikioo tinoo: Mo ti nnammutuaivoono rututuoovavee, tikiai rikiaada iya inna yaparaida kiaanoo: Fai ta oo ikiauyauvaa hamukuaarannee? ²⁹ kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Hamavee. Ngia ikiauyauvaa hamukida sabi vuiitaiyauvaatama

hamukuaarainnoo. Pikiaatee. ³⁰ Kii nuunama urikiai yapooma iira ruta-keera suaivaki na iira rutakeera ngiaammuauya tinara: Tauraa ikiauyauvaa hamuku kiada uru rau ikiaivaki kagaariaaraivaara teerama kiaatee. Nnaa-giai vuitaiyauvaa rutaka rada iyauvaa yeenna yapeera nnauvaki yapaatee, tinaravaivee. Nakaaraivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri

mmataama kioo tiravai

(Marakaa 4:30-32; Rukaaso 13:18-19)

³¹⁻³² Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Uru kiisaikiato vaikio mmuakiaa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataaravai. Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuoma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo mmuakiaa annaanna mmaguiyauvaa yaataroo dikiai ngiaammaiya numa inna ham-araiyauvaki nguisaiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

Yisuuva puuqaira yeennaivaudiri mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 13:20-21)

³³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gioonna voovoono ii yeenna ivaa varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiaikio vainno eyommaavai puuqavaivee, tiravai.

Yisuuva kuaivaa nnaasu mmataama kioo tiravai

(Marakaa 4:33-34)

³⁴ Iqii kua mmuakiaa iyauvaa Yisuuva gioonna kiaapuuya kiaa mmu suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo iya kiaa mmiravai. Hama vo kua voovai kooyaa tiravai. Mmuakiaa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ³⁵ Vaidi forofetaa nnaaru varuuvo fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuuva gioonna kiaapuuya kiaa mmu suaivaki kaanaivo vauvaara ivo mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa nnaasu tiravai. Forofetaivoono fafaarainno tunoo:

Fai na gioonna kiaapuuya kua kiaa mmiee
mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri
mmataama kiee iya kiaa mminaravai.
Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki
haumaki vau kuaiyauvaa iya kiaa mminaravaivee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

Yisuuva ikiau maisaiyauvo uruu kua oyaivaa tiravai

³⁶ Yisuuva gioonna kiaapuuya pikioo nnau voovaki oro varuduu ari ngiaammuauya innasi nnida inna tunoo: A ikiauyauvo mmooriivakidiri uruuyauvunudiri mmataama kiee tunna kua oyaivaa ti kiaa ti mmianee, ³⁷ tuduu rikioo iro iya sai tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuovoono uru yoke-taivaa rututuovaa vaidivai. ³⁸ Mmooriivaki uruuyauvaa rututuoma ki-aivo mmuakiaa mmatayaa variaa yoosinnaiyauvaa roosiivai. Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira teerakiaa gioonna kiaapuuya uru yoketaiyauvaa roosiikiaavai. Gioonna kiaapuuya vaidi maisaivaa kuaivaa rikiada iikiaiya ikiauyauvaa roosiikiaavai. ³⁹ Nnammutuaiivo ikiau maisaiyauvaa rututuovo inna Sataangovee. Iiraiyauvaa rutakeera suaivo inna ngiau mmataivo taikaanara suaivai. Iira rutakeera ngiaammuauya

inna aangeraiyavee. ⁴⁰ Ngiaammuauya ikiauyauvaa hamuku kiada ikiana kagaari kiaaneema ngiau mmataivo taikeera suaivaki aangeraiya gionna kiaapuuya mmuaikaraama iikiaravai. ⁴¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvooono ni aangeraiya titana ni yoosinnaivakidiri nuaida varida gionna kiaapuuya ngiari seenaiya mmoori maisaivaa iikiateera vuavikiayaatama gionna kiaapu mmuakiaa maisama variaiyaatama vitada ⁴² ikiana kagaari kikiyai ivaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravai. ⁴³ Iya itaama varikiyai safuuma varira gionna kiaapuuya ngiari Gionna yoosinnaivaki varida suaivo yoketaama taineema yoketaama ari vookaraama variaaravaivee. Gionna kiaapu voovooono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva sikauyauvaa mmatana hauma kioovaara tiravai

⁴⁴ Yisuuva itaa kua kua kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kua mmioo tunoo: Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivo kaayau sikau yoketaiyauvaa vaidi voovooono vaa mmatana hauma kaiyauvaa roosiivai. Vaidi voovooono mmataivaki hanukua roo taikio sikau yoketaiyauvo inna too vaikio too keenaa rummua apu kioo kaayauma sirigainno vioo ari mmaraa mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa mmataivaa nakaaravaa mmioo mmataivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva seeta yoketaivaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁵ Kiaa kioo vo kua voovai tunoo: Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivo atavai vainoo. ⁴⁶ Vaidi voovooono sikau seeta yoketaivaa roosiivaara buainnonno taikio voovai kaayau yoketaivo inna too vaikio too oro ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa seetaivaa nakaaravaa mmioo ivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaaheevaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁷ Kiaa kioo vo kuavai iya kua mmioo tunoo: Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivo utua vaaheevaa roosiivai. Vaidiiva utua vaaheevaa varada nnoori haruungaivaki kagaari kiada kaayau tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa varaavai. ⁴⁸ Varaavovo mmuugiaikiai teeda utu raririma mmaagaivau yapa kiada hara kiada varida tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa haitatuuda yoketaiyauvaa ngiari utuaiyauvaki vara rummua kiada maisaiyauvaa kagaari kiaavai. ⁴⁹ Fai yapooma ngiau mmata taikeera suaivaki fai itaama vainaravai. Fai aangeraiya nuaida varida gionna kiaapu yoketaama variaiya pikiada maisama variaiya vitada ⁵⁰ ikiana kagaari kikiyai ikia aakiaivaki varida teekio iya nnannateenai fai iya avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnisi kuaivaaraata karaasa kuaivaaraatama tiravai

⁵¹ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Vaa ii kua iyauvaa na ngii giaa ngii miauyauvaa ngia arinaimaida rikiaanee? tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Yo, vaa ta rikiaannano, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ivaara na nnau nakaaraa vaidiiva mmataama kiee ngii giaa ngii miaunoo. Nnau nakaaraa vaidiivo nnisi mminnaiyauvaata karaasa mminnaiyauvaatama ari nnauvaki yapa kiaikio vaiyauvaa inna ivo varavai. Vaidiivo tauraa Anutuuga kua mmaana kuaivaa arinaima rikioo nnaagiai Anutuugo gionna kiaapuuyara diravaaraatama arinaima rikiaivoono ii nnau nakaaraa vaidi ivaa roosiivai. Ivo nnisi kuaivakidiriaata karaasa kuaivakidiriaatama gionna kiaapuuya kua mmiivaivee, tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Marakaa 6:1-6; Rukaaso 4:16-30)

⁵³Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa kiaa taika kioo ivaki pikioo ⁵⁴ari yoosinna tuanaivakira vioo ngiari nuunaira nnauvaki oro varioo ari kuaivaa iya kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiaa nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri tinni yoketaivaa varaivainnee? Mo dataama ivo yaagueega ari vookara ari vookarai mmooriiyauvaa iinne? ⁵⁵Ivo nnau heekeera vaidiivaa mmaapuvai. Mari-aava inna kaanovee. Ari kataido Yakooopo Yoosiipo Simoono Yutaasainna variaanoo. ⁵⁶Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaanoo. Mo deevakidiri ivo ii kua ivaa varaivainnee? ⁵⁷kiaa kiada hama innara iya yoketauduu innara ooqoo tiravai. Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivaraa mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiyaata ari seenaiyaatama hama innara yoketaakiaavaivee, tiravai. ⁵⁸Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara ivo hama Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa ivaki kaayauma iiravai. Kiisama iiravai.

14

Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai

(Marakaa 6:14-29; Rukaaso 9:7-9)

¹Ii sui ivaki Yuvuaano putuduu rikioo Yutayaiya kieetaivo Herooto Yisuuva yoketaa mmooriivaa iima kioo mmayaayaivaa rikioo ari seena vaidi kieetaiya tunoo: ²Aa vaidi aavo Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Vaa putuoo keenaa diitooavarainno yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookaravai iinoo, tiravai.

³⁻⁴Nnaaru Yuvuaano homo varuu suaivaki Herooto ari vayaanna Piri-ipaa nnaataivaa Herootiaanna mmuara varooduu Yuvuaano inna tunoo: Anutuugaa aataruuvo hama itaivai. Sa varaanee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara nnannatoovaa Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki yapa kieeravai.

⁵Yapa kiooduu Herooto Yuvuaanaa ruputuatauduu gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara forofetaavaivee tuuvaara Herooto iyara aatuunno hama ruputiravai.

⁶Hama ruputuduu yapooma Herootaa mmatoo suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya nuunaida buusaivaa nnaara varuduu Herootiaanna raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari seenaiyaatama teeda varuduu Herooto innara kaayauma yoketairavai. ⁷Innara yoketauvaara ivo kua kiaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tunoo: A ni yaparakianna mminnaivaa fai na kutaa i mminaravaivee, ⁸tuduu rikioo kiaatannaivo oro ari kaanaa yaparauduu rikioo kaano kiaa mmu kuaivaa numa Herootaa kiaa mmioo tunoo: Aanna makee i ngiaammuauya Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa i mmikiai ni mianee, ⁹tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuaararooduu ari seenaiya avuuyavunu vaa kua kiaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utuoo ee-oo tioo ¹⁰ari ngiaammuauya titooduu oovi nnauvaki vida Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kieeravai.

¹¹Rutaka kiada kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kiaatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ¹²Mmi kiooduu Yuvuaanaa ngiaammuauya numa inna mmamma kaanaivaa varada oro mmata nnauvaki hau kiada vidada Yisuunna kiaa mmiravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai
(Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)*

¹³ Yisuuva Herooto uu kuaivaa rikioo ivakidiri pikioo kanuu voovai varoo vioo nnooriivaa pikioo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai. Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivo vuu kuaivaa rikiada ngiari yoosinnaiyauvaa pikiada mmatayaa ivo vuupi viravai. ¹⁴ Vuduu too Yisuuva nnoori mmaagaivau vioo varioo rootu tooduu gioonna kiaapuuya suvuau kioodoo iyara boo tioo iya tasipama varuu nniitarooya tuqinneeravai.

¹⁵ Tuqinnooduu suaivo hannauduu Yisuunnasi ari ngiaammuauya nnida tunoo: Vaa suaivo hannainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnanoo. Gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Aa yoosinna aayauvakinnaayasi vida yeennaiyauvaa sikauyauvaadiri yookaama kiada varada nnikiai nnaateeraivaara titanai kuatee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa iya titakiai kuatee. Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmi-atee, ¹⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu aa tiisi vainoo, ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Iyauvaa vara ni miatee, ¹⁹ kiaa kioo hanigia gioonna kiaapuuya tunoo: Ferefuruunnavau variatee, tuduu ivau varuduu bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutuugaata kua yoketaivaa tioo bereetaiyauvaata tavauvaitanaatama kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya mmuduu ²⁰ mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaki yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ²¹ Vaidi ivaki varida yeenna nnooya kaayau (5000) variravai. Iya hama gioonna nnaakaraiyaatama yaariravai.

*Yisuuva nnoori veraivau nuairavai
(Marakaa 6:45-52; Yuvuaano 6:15-21)*

²² Iya nnaa taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauya yaagueeqama titoo tunoo: Na gioonna kiaapuuya titee varinai ngieenanaa tauraa kanuuvaki karada nnoori sainai kuatee, tuduu rikiada vida varuduu ²³ gioonna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titoodoo vuduu too Yisuuva arivai yaaku varaanara taapi kiisaivaura viravai. Vioo vioo oro varioo yaaku varooduduu heenauduu rikioo arivai ivau varuduu ²⁴ ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruunga pinaivaa vuutaivaki vioo varuduu yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatidada tooduu yuunna yaamurukaivo yaagueeqama iyasi ngioo iya kanuuvaa hanigiaanigoodoo ²⁵ patainara uduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi nniravai. ²⁶ Iyasi nnuduu teeda kaayauma aatuuda tunoo: Mmagia maisavainno nninoo, ²⁷ kiaa kiada kai kiririingaida varuduu Yisuuva akiairaama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²⁸ tuduu rikiada Petrooso tunoo: Udaanga-o, a kutaa Yisuuvavee tie ni tinai na nnoori verenoovau aisi kuanaravee, ²⁹ tuduu rikioo tunoo: Ngianee, tuduu rikioo Petrooso kanuuvaa pikioo nnoori verenoovau Yisuunnasi ari yuku raa roo viravai. ³⁰ Vioo varioo tooduu yuunnaivo utuduu too aatuunno nnoori aakiaivaki mmeepi vioo rikioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, ni utuane, tiravai. ³¹ Ivo itaa kua tuu saivata Yisuuva yaakuuvaadiri reeti inna sootu utuoo tunoo: Aaniira a niyara taara yaata utuannavainnee? A kati kiisama niyara kutaavaivee kiannavaivee, ³² kiaa kioo innaata vitoo kanuuvaki karada oro varuduu yuunna yaamurukaivo taikeeravai. ³³ Taikoodoo ari ngiaammuau kanuuvaki

varuuya Yisuunna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida tunoo: A kutaa Anutuugaa Mmaapu tuanaakuavee, tiravai.

Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeravai
(Marakaa 6:53-56)

³⁴ Tuduu iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu ³⁵ gioonna kiaapuuya Yisuunna arinaima teeda ngiari seenaiya titooduu vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmuakiaa gioonna kiaapu nniitarooya vitada Yisuunnasi nniravai. ³⁶ Nnida Yisuunna yaparaida tunoo: Pikinai nniitaraiya i buruqa araiyau utuatee. Tuduu mmuakiaaya inna buruqa araiyau utuuya nniitarooyauvo taikkeeravai.

15

Vaidiyya ngiari taato nnaakukiaiya kuaivaara yaagueeqairavai
(Marakaa 7:1-13)

¹ Iya nniitarooyauvo taikooduu teeda Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata vaa Yerusareemadiri nnuuya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ² Aaniira i ngiaammuauya ti taato nnaakukiaiysidiri nnuu aataruuvaa hatokaannee? Iya yeenna neera suaiyaki hama ngiari yaakuuyauvaa tuqinnama finirama kiada iya yeenna nnaavaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo ngiingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuugo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁴ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoona ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa ruputikio putuaivee. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno itaa kua tiivai. ⁵ Mo ngiengienoo kiaanoo: Fai gioonna kiaapu voovoona ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Inna Anutuugaa mminnaavaivee, ⁶ kiaa kioo aikiooma hama ari kaano koovaitanaara tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiaavai. Ngia itaida ngiingii yaata tinniyaa vai kuaivaa iikiaaraivaara Anutuugo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁷ Ngia huoobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai Yisayaava kua kutaavai ngiyyara fafaara roo tunoo:

⁸ Anutuugo tinoo:

Aa gioonna kiaapu aaya
mmanna kuasiyauvoono koroonno
niiyara yoketaavaivee kiaavo
hama iya aakiaiyoovo niiyara yoketaivoo.

⁹ Iya vaidiyya yaata tinniyaa vai kuaivaa

kiaa mmi kiada kiaanoo:

Anutuugaa aataruvaivee, kiaivaara

kuminayaa niiyara kua yoketaivaa kiaanoo, tiivaivee.

Yisayaava fafaara roo itaa kua tuuvaa Yisuuva tiravai.

Aakiaiyakidiri nniivaara iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaavai
(Marakaa 7:14-23)

¹⁰ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gioonna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Ngia rikiada arinaima rikiaatee. ¹¹ Hama vaidi voovoona mminnaa voovai inna avaidaadiri rasookaivaki tuoo kuaivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Aakiaiyakidiri ari avaidaagiataa ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiada ari ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Vaa a riki-aannanee? Farisaiya i kuaivaara nniki rakaida aiyara nnannataavaivee, ¹³ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mmuakiaa yeenna hauyauvaa ni Napoova ngiau aapu variivoono hama utiraiyauvaa fai hamuku kagaari kiaanar-avai. ¹⁴ Sa iyara kaayauma yaata utira pikiaatee. Iya vaidi avu huruutai voovoono ari seena vaidi avu huruutai voovai yaakuuvau utuoo nuairavaa roosiikiaayavee. Vaidi avu huruutaivoono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau kuanaree kiaa vidada fai aiqeeravaitana soopaivaki tiida kuaaravee, ¹⁵ tuduu rikioo Petorooso tunoo: A mmatayaa diaa mminnaivaidiri mmataama kiese kianna kua oyaivaa ti kiaa ti mmia-nee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia gioonna kiaapu kumimakaiya roosiima hama ngii tinniyauvo rusitivai. ¹⁷ Hama ngia arinaima riki-aanoo. Mminnaa voovai vaidi avaidaadiri tuoo rasookaivaki vainno tuoo rukioo mmaanai kuaivai. ¹⁸ Vaidi voovoono inna aakiaivaki vaivaa ari avaiakidiri tiivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁹ Vaidi aaki-avakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo vaidiivaa ruputikio putikio nnaata vaati varaivo mmuara heera aataruuvaa iinno mminnaivaa mmuara varoo unnakua kiaa ari seenaiya kua pinaana yapa kioo ari seenaiyara maisa kua tiivai. ²⁰ Ii aataru iyauvaara vaidiivo mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivai. Ivo yaaku kainaama kuaivaa tasipama yeenna nnaivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

*Gioonnaivo Yisuunnara kutaavaivee tiravai
(Marakaa 7:24-30)*

²¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taar-avaaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinnaivaki viravai. ²² Vuduu rikioo ari voopinnaa yoosinnaivaa nnutuuvo Kanaanaa ivakinnaa gioonnaivo Yisuunnasi ngioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, Davuutiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niiyara boo kianee. Mmagia maisaivo ni naunnaivaa aakiaivaki varikio kaayauma kumimakainoo, ²³ tuduu rikioo hama ivo inna sai tuduu ari ngiaammuauoono nua inna vuavi tida tunoo: Gioonnaivo ti nnaagiaidiri numa tarikama tii ivaa titano kuaivee, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Isarairaa gioonna kiaapu puara sipisiipaiya raubiriikiaiya roosiikiai yara nnaasu Anutuugo ni titooduu na tiiravaivee, ²⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna yuku oyaivaki numa rauguru varioo inna tunoo: Udaanga-o, ni naunnaivaa tuqinnaanee, ²⁶ tuduu rikioo Isarairaiya tauraa rikiooyara Yisuuva aa kua aavaa mmataama kioo inna sai tunoo: Ta kuminayaa nnaakaraiya yeennaiyauvaa varada faiya mmi-aaarainnoo, ²⁷ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannanoo. Mo faiya numa ngiari haitatuukiaiya yeenna nneeda kiaa araiyauvo terenaivau tuoo kuaiyauvaa porooma nnaavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna-o, a niiyara kutaavaivee kiannanoo. A ni yaparakiannaivaa na inaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua tuu saivaata gioonnaivaa raunnaivo yoketaama kati hara kioo variravai.

Yisuuva kaayau gioonna kiaapuuya tuqinneeravai

²⁹ Yisuuva ivaki pikioo nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau nuain- nonno taapiivau karoo oro ivau varioo tooduu ³⁰ gioonna kiaapu kaayauya nnida yuku yaaku rauyaata avu huruutauyaataama hama kua tuuyaata ari vookarau nniitarooyaatama vitada inna avuuvau nuunama yapa kioodoo ivo mmuakiaaya tuqinneeravai. ³¹ Tuqinnooduu teeda hama kua tuuya kua tuduu yuku yaaku rauya yoketauduu avu huruutauya yoketaama avu

tooduu gioonna kiaapuuya iva uuvaa teeda nnikiaraida Isarairaaya Anutu-
uqaa tuanaivaara kua yoketaivaa tiravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai
(Marakaa 8:1-10)*

³² Tooduu Yisuuva ari ngiaammuauya innasi ngiateera iya tooduu innasi
nnuduu tunoo: Gioonna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nooki-
aavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. Hama na
kati iya ngiari yoosinnaiyauvakira titanai kuaaravee. Fai iya hama yeenna
nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo vinai
sabi yuku raarainnoo, ³³ tooduu rikiada ari ngiaammuauya inna yaparaida
tunoo: Aa yoosinna aavo koo mmuyai gaanga yoosinnavaivee. Deevakidiri
ta kaayau yeennaiyauvaa varada aa kaayau gioonna kiaapu aayaa mmi-
aarannee? ³⁴ tooduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Naana bereetayauvai
ngiisi vainnee? tooduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai
karasaidiri taaravaitana vaikio tavau kiisa vookiangii vainoo, ³⁵ tooduu
rikioo gioonna kiaapuuya mmatayaa variateera tooduu mmatayaa varuduu
³⁶ tavau kiisaikiangiaata bereeta yaaku saivai karasaidiri taaramaatama tu
kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kua kioo iyauvaa kusiinnonno
kioo ari ngiaammuauya mmuduu gioonna kiaapuuya mmuduu nneeravai.
³⁷ Mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasiituduu ari ngiaammuauya
iya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa utua yaaku saivai karasaidiri taara
utuavaitanaki rupi nuunama rummua yapa kieravai. ³⁸ Vaidi yeenna
nnooya kaayau (4000) variravai. Hama iya gioonna nnaakaraiya yaariravai.
³⁹ Hama yaaruduu Yisuuva gioonna kiaapuuya titooduu vuduu kanuuvaki
karoo varioo yoosinna pinaivaa nnutuuvoo Makataraa viravai.

16

*Iya ari vookarai mmooriivaa taaraivaara Yisuunna yaparairavai
(Marakaa 8:11-13; Rukaaso 12:54-56)*

¹ Vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaata Yisuunnasi nnida
inna iida taaraivaara inna yaparaida tunoo: A Anutuugaa mmoori ari
vookarivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuugaa yaagueeqaivo inna tasi-
paikioonno iinoo, kiaaravee, ² tooduu rikioo Yisuuva tunoo: Pataikio
heenanaanna suaivo reera kioo kaakanooka visikiai ngia teeda kiaanoo:
Inna fai makee suai pinaa taanaraikioonno itainoo, kiaavai. ³ Pataikiai
ngia diitada ngiauvau taavo nama upisiivo raikiai ngia kiaanoo: Fai makee
inna vatiiivo ruanaraikioonno itainoo, kiaavai. Ngia ngiauvaa teeda suaivo
taanaraivaara arinaima teeda vatiiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo
ngia aanna makee ta variaunna suai aavaa hama tuginnama teeda hama
ni oyaivaara arinaima rikiaavai. ⁴ Ngieeta gioonna kiaapu makee vari-
aiyaatama koonnama varida hama Anutuugaara yaagueeqakiaanoo. Ngia
Anutuugaa mmoori ari vookarai voovaara fai ni yapaarikiai fai hama na
iinaravai. Anutuugaa mmoori ari vookarivaa nnaaruaa vaidi Yonaava
uuvaa roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravaivee, kua kioo iya pikioo viravai.

*Yisuuva vaidi Farisaiyaata Satuukaiyaataama tiravai
(Marakaa 8:14-21)*

⁵ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama kanuuvaa varada nnoori haruunga
sainai oro varuduu ari ngiaammuauya bereetiyauvaa tasipama varada
ngiaaree tuuvaata taunna kiada nniravai. ⁶ Nnuduu too Yisuuva vaidi
Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaataama iira aataruuvaa mmataama kioo
iya tunoo: Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaataama puuqaira yeennaivo

bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ⁷ tuduu rikiada ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Hama ta bereetaivaa varada ngiaunnaivaara ivo itaa kua tinoo, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmuu kuaivaa arinaima rikioo iya yaparainno tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiida kiaanoo: Ta hama bereetaiyauvaa varada ngiaunnaano, kiaannee? Ngia kati kiisama niyara kutaavaivee kiaanoo. ⁹ Ngia homooda hama niyara arinaima rikiaannee? Na yaaku sai bereetavai kusii kiee kaayau vaidiiaa (5000) mmuuvaa vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuaiyauvai vairavainnee? ¹⁰ Nnaagiai na bereeta yaaku saivai sainaidiri taarama kusii kiee kaayau vaidiiaa (4000) mmuuvaa vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuaiyauvai vairavainnee? ¹¹ Na aana hama bereeta tuanjauvaara ngii giasa ngii miauvaa ngia aaniira hama arinaima rikiaannee? Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya tinniyauvo rusituduu arinaima rikieeravai. Gionnaivo puuqaira yeennaivaa bereetaivaki yapaivaara hama Yisuuva tiravai. Vaidi Farisaiya kua kiasa mmira aataruuyauvaaraata vaidi Satuukaiya kua kiasa mmira aataruuyauvaaraatama tuqinnama haitatuukiateeraivaara Yisuuva tiravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Marakaa 8:27-30; Rukaaso 9:18-21)*

¹³ Yisuuva yoosinnaivaa nnutuuvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvaki oro varioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa gionna kuaapuuya niyara dee vaidivainnee kiasa kiada dataa kuaida kiaannee? ¹⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooyaano kiaanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiasa ni vooyaano kiaanoo: Irayaavavee, kiasa ni vooyaano kiaanoo: Yirimiaavavee, kiasa ni vooyaano kiaanoo: Ari vo fofetaa vaidivaivee, kiasa vaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiaannee? ¹⁶ tuduu rikioo Simoono Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuoqo i mmataama kioo vaidiikuavee. E Anutuuoqo tupatupaa variraivaa Mmaapukuavee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. Anutuuoqo aiyara pinaama yoketainoo. Hama mmatayaa diaa gionna kuaapuuyaano ii a kianna kua kutaa ivaa i kiasa i mmiaanoo. Ni Napoova ngiau aapu variivoono safuoma i kiasa i mmikiaa i kiannano. ¹⁸ Na i kiasa i mmiaunoo. I nnutu Petoroosaa oyaivo oora sikauvai. A niyara kianna kuaivo sikau roosiivai. Gionna kuaapuuya ii kua ivaa rikiada ausa hanigiaiya na vitee aataru yoketaivau yapa kinai yaagueeqama variaaravai. Fai hama putiraivaa yaagueeqaivoono ii aataru ivaa yaataraanaravai. Fai vooya putikiaa vooya homo variaiya fai yaagueeqama variaaravai. ¹⁹ Anutuuoqo ngiau aapu gionna kuaapuuyara diravaa yaagueeqaivaa na i mmunaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaivaara ooqoo kiannaivaa fai Anutuuoqo ngiau aapu variivoota ooqoo tinaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaa voovaara ee-oo kiannaivaa fai Anutuuoqo ngiau aapu variivoota ee-oo tinaravaivee, ²⁰ kiasa kioo ari ngiaammuauya yaagueeqama tunoo: Na vaidi Anutuuoqo ni mmataama kioovaara sa gionna kuaapuuya kiasa mmiitee, tiravai.

*Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai
(Marakaa 8:31-9:1; Rukaaso 9:22-27)*

²¹ Ii suai ivakidiri Yisuuva ari ngiaammuauya kua kooyaa kiaa mmioo tunoo: Na Yerusareema vinai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiyaatama kaayau mmamma nniitareeraivaa ni mikiai vaidiiaa ni ruputikiai na putino taara suaivaitana taikano voomaivaki Anutuugao tinai na keenaa diitaa-naravaivee, ²² tuduu rikioo Petorooso inna vitoo mmaraa voovau oro kioo yaagueeqama inna tunoo: Udaanga-o, kii Anutuugao iya tinniiyauvaa hanigianai iya sa aiyara itaa kua kiatee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva hanigioo Sataango Petoroosaa tasipoovaara inna tunoo: Sataango, ngeera kuane. A ni aataruuvaa uudarainaree kiianna iikiannanoo. I yaataivo vaidiiaa yaataivaa roosiinoo. Hama Anutuugaa yaataivo itaama vainoo, tiravai.

²⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaa ora oqoo tioo gioonna kiaapuuya niiyara inna ruputikio na putuauneema ivo putinarivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuoonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinarivootainaravaivee. Fai gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinarivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaananaravai. ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono mmuakiaa mmatayaa diaa mminnam-minnaiyauvaa ariyara varoo hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo dee irisai yoketaivaa fai Anutuugaasidiri varaanananee? Fai hama varaananaravaivee. Gioonna kiaapu voovoono hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuugaa mmioo tupatupaa variraivaa varaananaravaivee. ²⁷ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono ni Napoonna mmeekia ari vookarivoota inna aangeraiyaatama keenaa tiinaree tiee fai na tiee mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari mmooriivaa iikiaivaugiataama irisaiyauvaa iya mmimaravai. ²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya aavaki diaiya hama putirama kiada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo kieetavai varinai teeda taaravaivee, tiravai.

17

Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai (Marakaa 9:2-13; Rukaaso 9:28-36)

¹ Yapooma yaaku saivai karasaidiri mmuaa suaiwai taika kioodoo Yisuuva Petoroosaa vitoo Yakoopaa vitoo Yakoopaa kataivaa Yuvuaanaa vitoo taapi hokobaivaura ngiarivana nnaasu viravai. ² Vidada oro ivau dida vaida tooduu Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai vauduu inna oori nniikiivo suaiava roosiima tooduu inna uyira raraiyauvo mmeekia roosiima poosairavai. ³ Poosauduu teeda Yisunna ngiaammuaa taaravoomaivaaitana tooduu nnaaruaa vaidi putuuvaitana Musiiaa Irayaaya Yisunnaata kua tida varuduu ⁴ Petorooso Yisunna tunoo: Udaanga-o, ta aavaki variaunano ti yoketainoo. A rikino i variatainai tinai na aavau unnakua nnau taaravooma heekaanaravee. Aini voovai heekee Musiinnani voovai heekee Irayaannani voovai heekaanaravaivee, ⁵ tuduu tuu saivaata nama mmannaammannau tuoo iya rummua apu kioo vauduu Anutuugaa kuaivo nama aakiaidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivoovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketainoo. Inna kuaivaa rikiaatee, ⁶ tuduu rikiada Yisunna ngiaammuauya mmatayaa vida varada vaida ngiari avuuyauvaa hatauma kiada vaida kaayauma aatuuda

varuduu ⁷ Yisuuva numa iyayaa utuoo tunoo: Diitaatee. Sa aatuukia-tee, ⁸ tuduu rikiada mmataivaudiri vaidā reeri tooduu hama vaidiivai-tanaatairavai. Yisuuva ari nnaasu dioo vairavai.

⁹ Dioo vauduu teeda diitada ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuva yaagueeqama iya kīaa mmioo tunoo: Makee ngia taa ari vookarai aataruuvaara sa gionna kiaapuuya kīaa mmiātee. Na Vaidiivaa Mmaapu-uvooona yapooma na putuee kāva diitanai teeda ngia makee taivaa gionna kiaapuuya kīaa mmiātee, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Anutuūqaa kua mmaanna kīaa mmira vaidiīya kīaanoo: Irayaavannaadee tauraa tiinaravai. Tiino Anutuūqo mmataama kioo vaidiivo nnaagiai tiinaravaivee, kīaa kuaivo aaniira ngiari itaa kua kīaanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vaidi voovooona Irayaanna roosiivoona tauraa ngioo mmuakīaa mminnaivaa safuunaraivo nninoo. ¹² Na ivaara ngii giāa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosuuvoo ninaravai. Nnuduū hama gionna kiaapuuya tuqinnama inna teerama kiada iya ngiari iikiatua mmoori maisaivaa innara iiravai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa fai yapooma iya mmuaikarai mmoori maisaivaa fai ni miaaravaivee, ¹³ tuduu rikiada Yuvuaano nnoori apira vaidiivaara tuuvaa iya arinaima rikieeravai.

*Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuaavuaa tuqinneeravai
(Marakaā 9:14-29; Rukaaso 9:37-43a)*

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuaū taaravoomaidootama tiida gionna kiaapu-uya nuunama duuvau iyaatama dida vauduu vaidi voovooona numa Yisuu-una vunnigiataa toorivu yau haroo ¹⁵ tunoo: Boo, Udaanga-o, ni maapu-vaara boo kīanee. Ivo kaayauma kararuoo kumimakaikio inna ruputiraivo ruputikio vo suai vīoo varoo ikiana vaivai. Vo suai ruputikio vīoo varoo nnoorina vaivai. ¹⁶ Na inna vītee i ngiaammuaūyasi kuaukai hama iya inna yopeema tuqinnaavaivee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia gionna kīapu makee variāiya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaanoo. Na hokoba suai ngii tasipama hara kīee variāukai hama ngia niyara kutaavaivee kīavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kīee varinanai ngia niyara kutaavaivee kīaarannee? Na ngii tasipama hara kīee varinai ngia ni kuaivaa rikiaaraivaa na faannaina variaunoo. Ngiaammuaavuaa vitada aapi niisi ngiatee, ¹⁸ tuduu innasi vitada nnuduū mmagia maisaivo ngiaammuaavuaa aakīaivaki hara kioo varuuvaa yaagueeqama tuduu tuoo vūduū ngiaammuaūvo makee tuduu kati hara kioo variravai.

¹⁹ Varuduu nnaagiai Yisuuva vovaki hara kioo varuduu ari ngiaam-uaūya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikio mmagia maisaivaa ta titaunnano hama kuainnee? ²⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia hama yaagueeqama yaata utida kīaanoo: Anutuūqooonoo fai iinaravaivee, kīaivara hama kuaivai. Na kua kutaavai ngii giāa ngii miaunoo. Uruuvaa nnutuūvo masateeraiivo kīisa uruvai. Fai ngia masateeraiivaa uruuvaa roosiima kīisama Anutuūqo kutaa iinaravaivee kīaa kiada aa taapi aavaa kīaara: Aavaudiri hayee ukuapi kuanee, tikio fai ngii kuaivara hayoo ukuapi kuanaravai. Fai ngia kīisama Anutuūqo kutaa iinaravaivee kīaa kiada fai ngia mmuakīaa mmoorivai iikiāaree tida fai ngia iikiāara- vai. ²¹ (Vaidi voovooona hama yeenna nneeraivara yaata utirainoo yaaku vareeraivara yaagueeqairaiivoonoo fai itaama ii mmagia maisa ivaa titano kuanaravai. Kumina vaidi voovooona fai hama yopeema titano kuanaravaivee, tiravai.)

*Yisuuva keenaa ari putinaraivaara tiravai
(Marakaa 9:30-32; Rukaaso 9:43b-45)*

²² Yisuuuna ngiaammuauya nuunaida yoosinna Karirayaa varuduu Yisuuva iya tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai ²³ iya ni ruputikiai fai na putino taara suaivaitana taikano vooma suaiivaki Anutuugo tinai na keenaa diitaanaravaivee, tuduu rikiada ari ngiaammuauya ivaara kaayauma ausa mmuaarareeravai.

Yisuuva nuunaira nnauvaara sikau yapeeravai

²⁴ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama numa yoosinna Kapanaua varuduu nuunaira nnauvaara sikau takiisa vareera vaidiia numa Petoroosaa yaparaida tunoo: Mo i vitairaivo nuunaira nnauvaara takiisa sikauvaa yapoonnonnee? Vara hama yapainnee? ²⁵ tuduu rikioo Petorooso iya sai tunoo: Yo, yapaivaivee, kiasa kioo ari nnauvaki vuduu rikioo Yisuuvananaa tauraa innaata kua tioo tunoo: Simoono, a dataa kuainna kiannannee? Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya takiisa sikaura ngiari seenaiyasidiriida iya yaparaida varaannee? Vara saina sainaayasidiriida yaparaida varaannee? ²⁶ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo saina sainaayasidiri yaparaida varaano, tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai saina sainaayaano yapa kikiiai fai hama ta mmaayootaiya yapaaravee. ²⁷ Itaama vainainnaata hama ta sikau takiisa vareera vaidiia sikauvaa mmikiai iya tiiyara momonakiaarainnoo kiasa nnoori haruungaivaki viee tavaura ooviivaa ivaki yapa kino ivau tauraa hai tavauvaa utu raririima kiee inna avaiivaki taanee. Teeno sikau voovai ivaki vainai tee vatee takiisa vareeraiyasi viee niyara saivai yapee aiyara saivai yapaanee, tiravai.

18

*Yisuuuna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai
(Marakaa 9:33-37; Rukaaso 9:46-48)*

¹ Ii suai ivaki Yisuuuna ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki deevoono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinarannee? ² tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraivaa ngianeera tuduu nnuduu rikioo ngiari tammaivaki yapa kioo ³ iya tunoo: Na kua kutaavai ngii gaa ngii miaunoo. Fai ngia hama hanigiada nnaakara kiisaiya roosiima varida fai hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaravee. ⁴ Gioonna kiaapu voovoono aa nnaakara aavaa roosiima tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivoono fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ari seenaiya yaataroo kieetavai varinaravaivee. ⁵ Gioonna kiaapu voovoono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaa roosii voovaa tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo.

*Gioonna kiaapuuya aataru maisaivaara haruruavai
(Marakaa 9:42-48; Rukaaso 17:1-2)*

⁶ Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kiasa aaya roosii gioonna kiaapu voovai vaidi voovoono iva ii aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaiivo inna aataru maisavai. Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaiivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kioo vioo taika kino hama ivo inna yaparainarivoootainaravai. Fai hama ivo inna yaparainarivo inna yoke-taavai. ⁷ Boo, ta gioonna kiaapu mmatayaa variaunnaiya ti haruriraivo

vaikiainnaata variaunnao. Harurira aataruuvo fai tupatupaa tiisi vainaravai. Vainai fai vaidi voovono ari seena vaidi voovai hanigiaanigeevo fai pinaa irisai maisaivaa varaanaravai.

⁸ A i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kiaa ivaa mmuaanaa hatoka kiese kagaari kiaanee. I yukuuvoono i vitoo aataru maisaivau nuainarainnoo kiaa mmuaanaa ivaa hatoka kiese kagaari kiaanee. Fai a vakiaa yuku yaakuvaitanaatama variee tupatupaa variraivaa varaanaraiivo inna yoketaavai. Fai i yuku yaaku eyommaavaitana vaidi ikiaivo tupatupaa too variivaki i kagaari kiaaraivo inna maisavai. ⁹ Fai ai avuuvaadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiaa i avuuva mmuaanaa ranigaama kagaari kino mmuaa avuvai vainai fai a tupatupaa variraivaa varaanaraiivo inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaidi ivaitanaano ikiana i kagaari kiaaraivo inna maisavai.

*Yisuuva puara sipisiipa raubiruuya mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 15:3-7)*

¹⁰ Aa nnaakara aaya roosiikiaa gioonna kiaapuuya sa iyara nniki rakamuutee. Sa iyara maisayavee kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngiaari aangeraiya ngiau aapu ni Napoonna tasipama variaanoo. ¹¹ (Na Vaidiivaa Mmaapuuvono gioonna kiaapu raubiriikiyaiya vitaanaraiivaa na tiravai.)

¹² Ngia yaata utuaivo datainne? Vaidi voovono yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubirino fai ivo datainaravainnee? Ivo ari sipisiipa saiyauvaa (99) taapiivau pikioo mmuaavai raubiriivaara fai ivo buainara kuanaravai. ¹³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ivo buainnonno teeno raubiriivo inna too vaino innara kaayauma mmuduuya ruoo sirigainno seena hama raubiriikiyaiyara kiisama mmuduuya rinaravai. ¹⁴ Sipisiipa nakaaraivo raubiriivaara inna ausaivo mmuaaraineema ngii Gioova ngiau aapu variivo aa nnaakara aaya roosiikiaa gioonna kiaapuuya raubiriikiyaiyara inna ausaivo mmuaarainnoo.

I seena voovonoo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai

¹⁵ Fai i seena vaa ausa hanigiai voovono mminnamminnaa maisaivaa i iinai tee a innasi viee ngia taarama nnaasu varida inna mminnamminnaa maisaivaa kua kiatee. Fai ivo i kuaivaa rikina i ngia taaravaitana mmuaavau yoketaama variaaravai. ¹⁶ Fai ivo hama i kuaivaa rikina a vaidi voovainnee vara voovaitanaata vatee oro innaata kava kua kiatee. Anutuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kua pinaana vaidiivaa yapaanaree tiee taaramannee taaravooma vaidiidaatama vatee yaparakianee, tiivai. ¹⁷ Vaa a vatee innasi kuannaiya kuaivaa hama ivo rikina rikiee gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ivo i ii kuaiyauvaa iya kiaa mmianee. Kiaa mmino inna fai ivo hama iya kuaivaa rikina teeda ngia innara yaata utida kiatee: Inna aikioo, ari voopinnaa vaidivai roosiima variee sikau takiisa vareeraivaa roosiima varianee, kiatee.

Yisuuva vo kuavai ari ngiaammuauya

kiaa mmiravai

¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau mminnaivaa oooqoo tikio rikioo fai Anutuqoo ngiau aapuuvaki variivoota fai oooqoo tinaravai. Ngia variaa mmataivau mminnaa voovaa ee-oo tikio rikioo Anutuqoo ngiau aapuuvaki variivoota fai ee-oo tinaravai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau fai ngiikidiri taara vaidivaitana mmuaa mmoorivaara yaaku varada kua yeena

raikio too ni Napoova ngiau aapu variivo ivaitana kuaivaa rikioo ivaitanaani iinaravai. ²⁰ Gioonna kiaapu taaramannee taaravoomaano niyara yaata utida nuunama variaani na iya tasipama variaunoo, tiravai.

Yisuuva ausa nnannateera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai

²¹ Yisuuva itaa kua tuduu Peterooso numa inna tunoo: Udaanga-o, na naananeetu ni seenaivo mmoori maisaiyauvaa ni iinai na hama iyauvaara yaata utirama kiee ni ausa mmuduuyaiavaa inna mmīnarannee? Na yaaku saivai karasaidi taaraneetu iinarannee? ²² tuduu rikioo inna sai tunoo: Sa yaaku saivai karasaidiri taaraneetu nnaasu iikiane. Sa yaarummua kiee iikiane. ²³ Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraiavo aa na tinara kua aavaa roosiima vaivaara ataama iikiane. Vaidi kieeta voovoono ari mmoori vareera vaidiiaa sikau iya mmīiyauvaa irisaiyauvaara iya yapaivai. ²⁴ Yaparainno varikiai vaidiiaano vaidi voovai vitada ngiaavo inna sikau irisai mmīiyauvo kaayau ari vookarai sikau (10,000,000) vaikio ²⁵ hama sikaunnaataikio ari kieetaivo innara tinoo: Aa vaidi aavaata ari nnaata nnaakaraiyaatama vitada ari hoonaiyauvaatama varada vaidi voovai mmida irisai sikauyauvaa varada numa ni miatee, ²⁶ tikio rikioo mmoori varoo vaidiivo ari kieetaivaa yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nnannataivee. A varinai fai yapooma na mmuakiaa irisaiyauvaa i mmīnaraivaivee, ²⁷ tikio rikioo vaidi kieetaivo innara kaayauma boo tioo tinoo: Inna aikioo, sa irisai sikauyauvaa ni mirainna kati kuane, kiaa kioo titaa kiaikio kuaivai.

²⁸ Vioo ari seena mmoori vareera vaidiivaa vaa ivo tauraa kiisa sikaukiata (100) nnaasu inna mmikio rikioo irisaivaa hama sai inna mmīivoono inna saidi nnikio too oro inna nnuunaivaki hadauma tu kioo vainno tinoo: Ni sikau irisaiyauvaa ni miane, ²⁹ tikio rikioo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nnannataivee. A varinai fai yapooma na irisaiyauvaa i mmīnaraivaivee, ³⁰ tikio hama rikieerama kioo vitoo oovi nnauvaki yapa kiaikio sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo varivai. ³¹ Varikiai ari seena mmoori vareera vaidiiaa ivo innara itaama ii mmooriivaa taavo iya nnannataikiai oro ngiari kieetaivaa mmuakiaa iva iivaara kiaa mmiaavai. ³² Kiaa mmiaavo rikioo vaidi kieetaivo ari mmoori vareera vaidiivaa aayanna raikioo nnikio too tinoo: A ni mmoori varaanna vaidi maisakuavee. A ni yaparakiannaivaara ai irisai sikau kaayaudaa na vakiaa varaaneera i kiauvai. ³³ Na aiyara boo kiauneema a ai seenaivaara boo kiataama vaikiainnaatanna hama a innara boo kiannanoo, ³⁴ tikio kaayauma inna ausaivo nnannataikio oovi nnau nakaaraiya mmikiai iya avaiakarai mmooriivaa inna mmikio mmuakiaa sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo varivaivee. ³⁵ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: Ngia mmuaavai mmuaavai ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii iikiai rikida ngia homo ivaara yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio rikioo ni Napoova ngiau aapu variivootama fai sikau nakaaraiivo ineema mmuaikaraama ngii iinaravaivee, tiravai.

19

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo Karirayaa mmataivaa pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yorotaana sainai vaupi viravai. ² Vioo vioo oro ivaki

nuainno varuduu kaayau gionna kiaapuuya inna nnaagiaivau vuduu ivaki iva iya too iya nniitarooyauvaa tuqinneeravai.

³ Tuqinnooduu Farisai vaidi vooya innasi nnida ivo kuaiva koonnama kiainaaree kiaa inna yaparaida tunoo: Fai vaidi voovoono vo kua vo kua voovaa ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvo vainnee? Vara hama vainnee? ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa ngia aa Anutuugaa kua aavaa yaarida rikiaavaivee. Anutuugaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Nnaaru Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki ivo vaidiiva iinno gionnaiva iinno tunoo: ⁵ Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataiva varoo inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee, tiravai. ⁶ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara nnaata vaatiivaitana hama taaravaitana varirama kiada ivaitana mmuaavaitana variaavai. Anutuugoono vaa taaravaitana nuunama kiaikiai mmuaavaitana variaivaitana sa vuaivo vuaiva pikiano sa vuaivo vuaiva pikiavee. Sa vaidi voovoono ivaitana vara mmarammaraama yapaivee, ⁷ tuduu rikiada Farisaiya Yisunna yaparaida tunoo: Nnaaru vaa Musiiva kua mmaanna voovai ti kiaa ti mmioo tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataiva pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaiva fafaarama kioo inna mmioo titano kuaivee. Mo aaniira Musiiva itaa kua tunnee? ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ee-oo tuduu ngia ngii nnaataiya ngii pikiaatauduu pikieeravai. Nnaaru Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki hama ii aataru ivootairavai. ⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Gionnaivo hama saba aataruuvau naukio rikioo ari vaatiivo inna ooqoo tino inna pikioo vino ari vaatiivo karaasa nnaata voovai varano mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikiada inna ngiaammuauya inna tunoo: Nnaata vaati vareera aataruuvo itainai rikiada vaidi hama nnaata vareeraiya kati variraivo inna yoketaa aataruavaivee, ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Aa kua ngia kiaa kua aavo hama mmuakiaa vaidiyyara tii kuavai. Anutuugo ari mmataama kiai vaidiyyara nnaasu tii kuavai. ¹² Vo aataru vo aataru vooyauvai vaiyauvaaraida hama vaidiyya nnaata varaanoo. Vooya ngiari kaanokiaiya au-saiyauvakidiri mmaakuya variaanoo. Vaidiyya vooya mmammaiyauvaa hatokaani iya mmaakuya variaanoo. Vooya ngiarinaidiri Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivaara yaata utida hama nnaata varaanoo. Vaidi voovoono aa kua aavaa arinaima rikiaivoono ariinoo rikioo iikiaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai

(Marakaa 10:13-16; Rukaaso 18:15-17)

¹³ Gionna kiaapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada Yisunnasi nniravai. Yisuuva iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku varaiveera vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisunna ngiaammuauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu Yisuuva tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gionna kiaapuuya fai Anutuugo diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee, ¹⁵ kiaa kioo iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku vara kioo iya pikioo viravai.

Yisuuva vaidi karaasa hoona suvuauvaata

kua tiravai

(Marakaa 10:17-31; Rukaaso 18:18-30)

¹⁶ Vo suai voovaki vaidi voovoono Yisunnasi ngioo tunoo: Vitairao, dee mmoori yoketaavai na iina tupatupaa variraivaa varaanananee?

¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo a aaniira yoketaivaara ni

yaparakiannanee? Mmuavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Fai a tupatupaa variravaa varaanaree tiee kua mmaanna tuu kuaiyauvaa iikiane, ¹⁸ tuduu rikioo tunoo: Mo dee kua mmaannavai tuvuaa na iikiaunnee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. ¹⁹ Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, ²⁰ tuduu rikioo vaidi karaasaivo tunoo: Ii mmuakiaa kua mmaanna iyauvaa na iikiauvaivee. Dee mmoori voovaatama na iinaranee? ²¹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Fai a vaidi tuanaakua varinaree tiee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mmino i irisai yoketaiyauvo ngiau aapu vainaravaivee. Iya mmi taika kiese ngiee ni nnaagiai nookiane, ²² tuduu rikioo vaidi karaasaivo ari hoonahaanaiyauvo kaayau vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaararooduu viravai.

²³ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuavo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikio kaayauma inna mmuaararainoo. ²⁴ Na kava ngii giaa ngii miaunoo. Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuavo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁵ tuduu rikiaada ari ngiaammuauya ii kua ivaa rikiaada pinaama nnikiaraida inna tunoo: Mo dee gioonna kiaapuvoono Anutuugaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya too vainoo tunoo: Mmatayaa diaiya Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaaravai. Anutuugoona tinai fai iya kuaaravai. Anutuugo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁷ Tuduu rikioo Petrooso tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraiyaata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnaano. Dee irisavai ta varaananee? ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugaa yoosinna karaasivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai na kieeta varira mmaata ari vookaravau varinai ngia ni ngiaammuauya fai ngia ngiingii kieeta varira mmaata yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana varida Isarairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taaramaara dida vaida yaparakiaravai. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivaara ari nnauyauvaa pikioo ari kata vayaiya pikioo ari nnunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmataiyauvaa pikioo vioo fai irisai iyauvaanikaraama kava kaayaaneetu (100) varoo tupatupaa variravaatama varaanaravai. ³⁰ Itaama vainai aanna makee kaayau gioonna kiaapu tauraa variayia fai nnaagiai variaaravai. Kaayau gioonna kiaapu nnaagiai variayia fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

20

Vuaina mmoori vareera mmayaayavai

¹ Yisuuva tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravoo aa na kua tinara aavaa roosiima vainoo. Heenanaana tuanaa vaidi vuaina mmoori nakaaravoo mmoori vareera vaidiia oro vitaanara kuaivai. ² Oro iya tasipama mmuaa suai mmuaa sikauvai mminaravara kuaivaa kiaa yeena

rau kiada ari mmooriivakira titaikiai kuaavai. ³ Kuaavo ngioo ikian-naikio oro yoosinna vuutaivaki vaidiyya dida vida hama mmoori varaiya too ⁴ iya tinoo: Ngieetama ni vuaina mmooriivaki vikiai fai na irisavaa aikiooma ngii minaravaivee, ⁵ tikiai rikiada kuaavai. Kuaavo mmoori nakaaraivo kava vara ranoo ikianna tammaa vioo hannaikio vioo tauraa iineema mmuaikaraama vaidiyya titaikiai mmooriivaki kuaavai. ⁶ Iya vida mmooriivaa varaavo suaivo haatapaanara iikio too mmoori nakaaraivo kava yoosinna sainai vioo vooya ivaki kati dida vakaiyya too tinoo: Ngia aaniira ikiannagisanna kati aavau dida vida hama mmoori varaannee? ⁷ tikiai rikiada iya inna sai kiaanoo: Hama vaidi voovoono mmooriivaa ti mmivaivee, kuaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Ngieeta ni vuaina mmooriivaki kuatee, tikiai kuaavai.

⁸ Yapooma hannaikio rikioo vuaina mmoori nakaaraivo ari mmoori-ivaara dira vaidiivaa tinoo: Vaidi mmoori vareeraiyya aayanna reenai nnikiai irisai sikauyauvaa mmianee. Nnaagiai numa mmoori varaiya tauraa mmiee tauraa mmoori varaiya nnaagiai mmianee, ⁹ tikio rikioo aayanna raikiai nnaagiai mmoori varaiya ngiaavo mmuaavai mmuaavai mmuaavaugiataama sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁰ Mmikiai tauraa mmoori varaiya nnida kaayauma varaaraivaara yaata utida mmuaavai mmuaavai mmuaavaugiataama ngiari sikauyauvaa varaavai. ¹¹ Varada mmoori nakaaraivaara kaayauma momonaida kiaanoo: ¹² Aa nnaagiai aaya kiisa sui mmooriivaa varaani ta tauraiya paati mmoorivai mmannammanna varaunnano suaivo paati kieema ti taivaara a irisai mmuaakaraamainna ti mmiannanoo, ¹³ kuaavo rikioo mmoori nakaaraivo hanigia vaidi voovai tinoo: Ni seena-o, a tauraa mmuaa suaivaki mmoori vareera irisai mmuaa sikauvai vareera kuaivaa ni tasipama yeena rau kiaannavai. Hama na i sikauvaa mmuara varaunoo. ¹⁴ Ai sikauvaa ee varee kuanee. Na irisai mmuaakaraivaa ngii miauvaugiataama na vaidi nnaagiai mmoori varaiyaatama na nini miataivaugiataama mmiaunoo. ¹⁵ Na neneenoo ni sikauvaa mminee tiee fai mmimaravee. Ni sikauvaa mminaree tiee fai na mmnaraivo neenoo nakaaraivovee. Na vaidiyya kiisa mmoori varaiya pinaa sikau mmiauvaara i nnannatainne? tiivaivee. ¹⁶ Yisuuva ii kua ivaa kuaa taika kioo tunoo: Itaama vainai gioonna kiaapu nnaagiai variayya fai tauraa variaaravai. Gioonna kiaapu tauraa variayya fai nnaagiai variaara-vaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai
(Marakaa 10:32-34; Rukaaso 18:31-34)

¹⁷ Yisuuva Yerusareemaivakira vioo varioo ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vida varida iya nnaasu kuaivaa kuaa mmiaa roo vioo ¹⁸ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnanoo. Fai ta ivaki vikio vaidi voovoono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kuaa mmiraiyaatama kooyaa ni vitainaravai. Vitainai iya na putinaraivaara kua yeena rau kiada ¹⁹ ngiari voopinnaiyya mmikiai iya niyara raida ni ripiida yatari sagaivau ni haara kiaaravai. Haara kikiyai na putino taara suaivaitana taikanai vooma suaivaki keenaa na diitaanaravaivee, tiravai.

Yakoopaya Yuvuaanaya kaano ivaitanaara Yisunna yaparairavai
(Marakaa 10:35-45)

²⁰ Tuduu Sevetainna nnaataivo ari mmaapuuvaitana vitoo Yisuunnasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Na i yaparaki-
 auvaa iikiane, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: E aaniivaara ni ya-
 parakiannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: A gionna kiaapuuyara
 dinara suaviki aa ni maapu aavaitana kieetavaitana varida vuaivo i yaaku
 yaadudainningiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaraivaara
 makee ee-oo kiane, ²² tuduu rikioo Yisuuva ngiaammuauvaitana tunoo:
 Ngia ni yaparakiaa kua oyaivaa hama ngia arinaima rikiaanoo. Na nnoori
 toori kapikaraivaa nnaanara iikiau vakidiri ngieevaitanaata nnaaranee?
 tuduu rikiada ngiaammuauvaitana sai tunoo: Fai ta nnaaravaivee, ²³ tuduu
 rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaraivakidiri
 fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaadudain-
 ningiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinaraivaa hama na
 nakaaravaa roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana
 ni Napoova vaidiivaitanaani teerama kiaivaitana fai mminai varada vari-
 aravaivee, tiravai.

²⁴ Nnaagiai Yisuunna ngiaammuau saido yaakuuvaitana taara kato vay-
 oovaitana kuaivaa rikiooduu kaayauma ivaitanaara iya nnannateeravai.
²⁵ Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuau mmuakiaaya aayanna tuduu
 innasi nnida nuunauduu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngiaari voopinnaiya
 kieeta vaidiia ngiari seenaiyara yaagueeqama diaani ngiari nnoonnaiya
 iyara diaavai. ²⁶ Iya itaama iikiaa aataruuvo sa ngiisi vakiaivee. Ngii-
 kidiri vaidi voovoono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori
 vareera ngiaammuauvai varinaravai. ²⁷ Ngii kidiri vaidi voovoono ngii
 tauraavai varinaree tioo sikaunnaadiri yookaama kioo mmoori varaaneera
 viteera ngiaammuauvai varinaravai. ²⁸ Ivo ni roosiima kioo variaivee.
 Hama gionna kiaapuuya ni mmoori varaateeraivaara Na Vaidiivaa Mmaa-
 puuvo tiiravai. Na mmuakiaa gionna kiaapuuya mmoori varee iya mmin-
 namminnaa maisa irisai vaara putuee iya vitee yoketaivau yapaanaraivaara
 tiiravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaitana tuqinneeravai
 (Marakaa 10:46-52; Rukaaso 18:35-43)

²⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauyaatama yoosinna Yerikoo
 pikiada vuduu rikiada kaayua gionna kiaapuuya iya vata rada viravai.
³⁰ Vuduu vaidi avu huruutauvaitana aataru siriivau varida Yisuuva vu-
 uvaa rikiada aayanna reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri
 diiteeraikuavee. Tiiyara boo kiane, ³¹ tuduu rikiada gionna kiaapuuya
 ivaitana yaagueeqama kua pikiaateera tuduu rikiadaata iya puisakama
 aayanna reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee.
 Tiiyara boo kiane, ³² tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno ivaitana
 tunoo: Ngia aaniivai na ngii iikiaiveeraida kianne, ³³ tuduu rikiada inna
 sai tunoo: Udaanga-o, a tinai teeda ta ti avuuvaitana kava taaravee, ³⁴ tuduu
 rikioo Yisuuva ivaitanaara boo tioo iya avuuvaitana utuduu makee tuduu
 ivaitana tuqinnama ngiari avuuvaitana teeda inna nnaagiaivau viravai.

21

Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
 (Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19)

¹ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema vainima nnida
 yoosinnaivaa nnuuuvoo Betepakee taapiivaa nnuuuvoo Oriveetaivau dida
 vauduu Yisuuva ari ngiaammuauvaitana titoo tunoo: ² Ukuaa yoosinna
 ivaki kuatee. Vida akiaira teekio puara togii kaanaivaa nnuunaivaki

yeena haru kiaivo ngii too vainai yeenaivaa rakuasaa kiada nnaakaraivo inna tasipama diivaata vitada niisi ngiatee. ³ Fai vaidi voovoono ivaara vo kua tinaida kiatee: Udaangaivoono aavaitana vitaateera ti titakiyai ta ngiaunnao, kiatee. Fai ngia itaa kua tikio rikioo akiairaama togiivaitana ngii minaravaivee, tiravai.

⁴ Yisuuva itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaivo kua fafaara roovo ivo tuuvaki kaanairavai. ⁵ Forofetaivo fafaara roo tunoo:

Yoosinna Sioonaa gioonna kiaapuuya

kiaa mmiee kianee: Taatee.

Ngii kieetaivo tirooma yoketaama

puara togii karaasaivaa mmookaivau varikio

vitoo ngiisi nninoo.

Puara togii nnaakaraivaa mmookaivau

varikio inna vitoo nninoo, kianee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

⁶ Ari ngiaammuaavaitana oro Yisuuva iya kiaa mmuuvaa iima kiada

⁷ puara togii kaanaivaata nnaakaraivaatama vitada nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaitana mmookaivaitana yapa kioodoo Yisuuva nnaakaraivaa mmookaivau karoo variravai. ⁸ Karoo ivau varioo vioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida vooya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kioodoo vooya yafari apuuyauvaa rakau kiada aataruuvau hootiravai.

⁹ Hooti kioodoo kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaatama aayanna kiaa rada tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitooovoono inna yoketaivovee. Udaanga Anutuugo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Anutuugo ngiau aapu variivoono yoketaivovee, tiravai.

¹⁰ Tudu Yisuuva Yerusareema nnuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya kaayaama innara sirigaida vooya tunoo: Aanna giononnee?

¹¹ tuduu rikiada vooyaano tunoo: Aanna forofetaa Yisuuvee. Ivo mmata Karirayaa vai yoosinna Nasareetaivakidiri nniivovee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Marakaa 11:15-19; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)

¹² Tudu Yisuuva Anutuugaara nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooyaatama gioonna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaatama yaagueeqama titooduu mmaanai viravai. Vuduu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaarayauvaatama vaidi vooya ngiaamma mirunnaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya mmaataiyauvaatama rauru sereguatiima kioo ¹³ iya tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Fafaaraivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki iikiaano, tiravai.

¹⁴ Kiaa kioo ivo ivaki varuduu gioonna kiaapu avu huruutauyaata yuku maisauyaatama innasi nnuduu iya tuqinneeravai. ¹⁵ Tuqinnooduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama tooduu Yisuuva Anutuugaa mmooari vookara ari vookarayauvaa uuvaaaraata nnaakaraiya nuunaira nnau pinaivaki aayanna reeda varida tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraivo yoketaivovee, tuuvaaraatama iya Yisuunnara nnannateeravai. ¹⁶ Iya innara nnannateeda inna tunoo: Nnaakaraiya kiaa kuaivaa vaa a rikiaannanee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na rikiaunoo. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kianani nnaakara yokeeraiyaata nnaakara meediiyaatama Udaangaivaara kua

yoketaivaa kiaavaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivaa na yaata utee rikiaukai hama ngia jaarida rikiaavaivee. ¹⁷ kua kioo ii yoosinna ivaki iya pikioo yoosinna Betaniaa vioo ivaki vuru vairavai.

Yisuuva nnaammuayaivaa tuduu aasannairavai

(Marakaa 11:12-14,20-24)

¹⁸ Vauvo patauduu Yisuuva ari ngiaammuayaatama Yerusareema kava vara ranada nnida varuduu Yisuunna yeenna rauduu ¹⁹ tooduu aataru siriivau yatari nnaammuayaivaa roosuuvoo duoo vauduu too Yisuuva oro ivaki buainnonno tooduu hama iiraatauduu mmanna apuvai nnaasu vairavai. Mmanna apuvai nnaasu vauduu too Yisuuva yatariivaa tunoo: Fai hama a kava iira vainarakuavee, tuduu too akiiraama nnaammuayaivo aasannairavai. ²⁰ Aasannauduu ari ngiaammuaya teeda nnikiaraida tunoo: Ai, mo dataama kioonno aa yatari aavo akiiraama aasannainnee? ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada hama kava taara yaata utiraida na nnaammuayaivaa kiauko aasannaineema ngieeta mmuaakaraama iikiaaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada fai ngia atai aataruuvaa iida ari vookarai aataruuyauvaatama iikiaaravai. Fai ngia aa taapi aavaa kiaara: Tavagauruee nnoori haruungaivaki kuanee, tikio fai kuanaravaivee. ²² Fai ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada mmuakiaa kuavaara Anutuugaata kua tida yaaku varaivaa fai ngia varaaravaivee, tiravai.

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara

inna yaparairavai

(Marakaa 11:27-33; Rukaaso 20:1-8)

²³ Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa kiaa mmioo varuduu vaidiia Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama innasi nnida inna yaparairavai tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiiai a iikiannanee? ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai fai ngia ni sai tikiiai fai na ivo ni tikiiai na iikiavuava kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ²⁵ Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuugaano tudunno unnee? Vo vaidi mmatayaiyaano tudunno unnee? tuduu rikiaa iya ngiariiki ngiariiki yaparairavai tunoo: Ta dee kuavai sai kiaranee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuugaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo aaniira ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravaivee. ²⁶ Fai ta kuaara: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, kiaa kiada mo fai ta gioonna kiaapuuyara aatuukiaaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvaara ta iyara aatuukiaaravaivee. ²⁷ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavavee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kuaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiiai na ni mmooriivaa iikiavuayaiva fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidiivaa mmaapuuvaitana

mmataama kioo tiravai

²⁸ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Ngia rikiaavo datainnee? Vaidi voovoono ari mmaapu taaravaitana tasipama varioo oro mmaapu ngarunna tinoo: Ni maapu-o, makee oro ni vuaina mmooriivaki varaanee, ²⁹ tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Hama ni kuatanoo, kiaa kioo yapooma

nnaagiai varioo rikiaikio inna ausaivo hanigiaikio rikioo kuaivai. ³⁰ Kuaikio koova oro ari mmaapu ngaminna mmuaa kuavai tikio rikioo inna sai tinoo: Napoo-o, fai na kuanaravaivee, kiaa kioo hama kuaivai. ³¹ Mo dee ngiaammuaivoonoono ari koonna kuaivaa rikioo iinnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ari mmaapu ngaruuovee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii gaa ngii miaunoo. Vaidiyya unnakua kiaa kiada sikau takiisa vareeraiyaata gioonna sabi nuairaiyaatama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ngii tauraa kuaaravai. ³² Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa aataru yoketaivaa ngii vitauduu ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Mo vaidiyya unnakua kiaa kiada sikau takiisa vareeraiyaata gioonna sabi nuairaiyaatama inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa mmuduuya hanigieeravai. Ngia iya hanigiada safuuma variraivaa teeda hama ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utida hanigiada inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ivaara iyannaadee ngii tauraa Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaravaivee.

Yisuuva vuaina mmoori varooyaadiri

mmataama kioo tiravai

(Maraka 12:1-12; Rukaaso 20:9-19)

³³ Na kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kiee tinai rikiাতে. Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiaivaa rau kioo hauyauvaa utu kioo vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopaivaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuunara saasaaya nnau hokobaivaa heeka kiaivai. Heeka kioo vaidiyya inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaateerivaara iya kiaa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ³⁴ Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varikio yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo vainima nnikio mmoori nakaaraivo ari mmoori vareera ngiaammuauya vaidi vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiyyasi titaikiai ariini vuaina iira vooyauvai varaara kuaavai. ³⁵ Kuaani teeda vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano iya puaisa utida voovai ripiida voovai ruputuaavo putikiai voovaayaa sikauyauvaa kagaari kiaavo putivai. ³⁶ Tauraa mmoori nakaaraivo pata ngiaammuaudaa titaa kioo nnaagiai kaayau ngiaammuauya titaa kiaikiai vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano mmuaikaraama iya iikiaavai. ³⁷ Iikiaavovo nnaagiai tuanaa mmoori nakaaraivo ari mmaapu tuanaivaa iyasi titaa kioo tinoo: Fai iya ni maapu tuanaivaa teeda inna kuaivaa arinaima rikiada hama inna ruputuaaravaivee, ³⁸ Kiaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna mmaapuuvaa teeda ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida kiaanoo: Ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaarivo aa nninoo. Nnikiai ta inna ruputu kikio putinai teeda ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, ³⁹ kiaa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada ruputuaavo putivaivee.

⁴⁰ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioo vaidi kietaiya yaparainno tunoo: Fai mmoori nakaaraivo iyasi ngioo dee mmoorivai iya iikiaivaa irisai iya mminnanee? ⁴¹ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ivo vaidi maisaiya maisama ruputinai putikio ari mmooriivaa ari vo vaidi haitatuukiaiya mminai iya vuaina iiraiyauvo kaanaira suaivau safuuma fai iira saiyaavai ari mmiaaravee, ⁴² kiaa kioo Yisuuva iya tunoo: Vaa ngia Anutuugaa kuaivaa yaarida rikiavaivee. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda maisaivaivee kiaa kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
 hara kiaa kuabaivaa roosiima
 ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
 inna yoketaavai.
 Udaanga Anutuuoqoono iira mmoorivai.
 Ta taunnano inna mmooriivo yoketainno
 ari vookarainoo.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee. ⁴³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaa ngi-iisidiri ruga kioo vaa iyauvaa varaiyaki iiraiyauvo iyaki vainaraiya fai mminaravaivee. ⁴⁴ (Gioonna kiaapu voovoono ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurummua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyaivaa ruameemiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa roo gioonna kiaapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruameemuima taika kiaanaravaivee, tiravai.)

⁴⁵ Tudu vaidiyya Anutuuoqara kati puara hudeera kieetaiyaata Fari-saiyaatama Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaa rikiada iva iyara tuuvaa arinaima rikieeravai. ⁴⁶ Rikiada iyaara iya inna utuaaree kiaa uduu gioonna kiaapuuya Yisuunnara forofetaivoove tuuvaara iya aatuuda inna pikieeravai.

22

Yisuuva yaapeeri nneera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai (Rukaaso 14:15-24)

¹ Yisuuva keenaa mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kioo tiravai. Ivo iya tunoo: ² Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na mmataama kiee tinara kua aavaa roosiivai. Yoosinna voovakinnaa kieeta voovoono ari mmaapuuvo nnaata vareera suaivaki pinaa buusavai iivai. ³ Iima kioo ari mmoori vareera ngiaammuauya titaikiavai vaa mmuaanaa buusa nnaara kuaivaa kiaa mmii vaidiyyara aayanna raani hama iya ngiataikiavai ⁴ kava ari ngiaammuaui vooya iyasi titoo tinoo: Tauraa kiaa mmi-aiya kiaa mmida kiatee: Rikiaatee. Vaa na ni buusaivaa teerama kiaunoo. Vaa na ni puara burimakau ooraiyauvaata nnammari rai nnaakaraiyauvaatama ruputu kiee mmuakiaa yeennaiyauvaa teerama kiaunoo. Numa buusaivaa nnaatee, kiatee. ⁵ Ivo itaa kua tikiai rikiada oro kiaa mmiaani iya rikiadaata hama nniraida ngiari mmooriyauvaara yaata utida voovai ari mmoorira vioo kiai kioo voovai ari sikau vareera mmooriivaki vioo kiaiivai. ⁶ Iya mmoorira vida variaani homoraa vooya inna ngiaammuauya utu kiada vaida kaayau maisa mmooriivaa iya mmida iya ruputuaani putuaavai. ⁷ Putuaavo vaidi kieetaivo rikiaikio inna ausaivo pinaama nniitaraikio ari rapira ngiaammuauya titaikiavai vida iya ruputuaa vaidiyya irisai ruputu taika kiada iya yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kiaavai. ⁸ Mmuturu kiaavo rikioo vaidi kieetaivo ari mmoori varoo ngiaammuaui vooya tinoo: Vaa na buusaivaa teerama kiaunoo. Vaidi na yaparakiayua ngiari variaivaa irisaivaa fai deevaudiri vara nnaarannee? ⁹ Anna ivaara oto aataru pinaiyauvunu buaama rada nuaida teekiai gioonna kiaapuuya ngii teeda vaikiavai teeda aa buusa aavaa numa nnaateera kiatee, ¹⁰ tikiai rikiada ari ngiaammuauya aataruuyauvunu nuaida varida mmuakiaa gioonna kiaapu yoketayaata maisaiyaatama buaida taani iya teeda vakiaani vitada numa buusa nneera nnauvaki kiaani suvui kiada variaavai.

¹¹ Variaavo rikioo vaidi kieetaivo numa gioonna kiaapuuya haitatuma taikio mmuaa vaidivoono hama yaapeeri nneera buruqa yoketaivaa raira kiaivo iya tasipama varikio too inna tinoo: ¹² Ni seena-o, i dataikiai e aavaki hama yaapeeri nnaara raira buruqa yoketaivaa rau varee numa variannanee? tikio rikioo hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo varivai. ¹³ Varikio too kieetaivo ari mmoori vareera ngiaammuauya tinoo: Inna yuku yaakuuvau yeenaadiri ranaa rau kiada utu raririima mmaanai kagaari kioo upisiivaki variaivee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuarareenai rataaravaivee. ¹⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Anutuugo kaayau gioonna kiaapuuya maavee tioo kiisakiangii nnaasu mmatainno vitaivaivee, tiravai.

*Vaidiyya sikau takiisaivaara Yisunna yaparairavai
(Maraka 12:13-17; Rukaaso 20:20-26)*

¹⁵ Tuduu vaidi Farisaiya Yisuuva kuaivaa koonnama tioo haruruaveera kuaivaa kiaa teerama yeena rau kiada ¹⁶ iya nnaagiai nuaira vooyaata Herootaa nnaagiai nuaira vooyaatama titooduu oro inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnavai. A kua kutaa tira vaidikuavee. A Anutuugaa mmoori aataruuvaa safuuma mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee iya aiyara yaata utuaivara hama a pinaama yaata utuannavai. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiatama yaata utuannaivaara iya aiyara yaata utuaivara hama a yaata utuannavai. ¹⁷ Aa kua ta i yaparakianna kua aavaa yaata utuee sai ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ti sikau takiisa yapaara aataruuvo yoketaa aataruvainnee? Vara hama yoketaa aataruvainnee? ¹⁸ tuduu Yisuuva iya innara nnannatooduu inna iida taaree kiaa uuvaa too iya tunoo: Ngia vaidi huobavainna unnakua nnaamuruyavee. Ngia aaniira ni iida taaree kiaa numa ni iiki-annee? ¹⁹ Takiisa yapaa sikau voovai ni vitaakiatee, tuduu rikiada sikau mmuyai voovai varada inna mmuduu too ²⁰ tunoo: Aanna giaa kieetavai mmannammannaavainno vainnee? Aanna giaa nnutuvainno vainnee? ²¹ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuugaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuugaa ari mmiatee, ²² tuduu rikiada iya nnikiaraida inna pikiada viravai.

*Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisunna yaparairavai
(Maraka 12:18-27; Rukaaso 20:27-40)*

²³ Vuduu mmuai suaivaki vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, ²⁴ tuuyakidiri vooya numa Yisunna yaparaida tunoo: Vitaira-o, nnaaru Musiiva tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino fai ari kataivoono inna muaadaivaa vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee, tiravai. ²⁵ Aavaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana ti tasipama hara kiada varuuvakidiri ngaruvoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo ²⁶ hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaguaavaano kava muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnaidoota mmuai gioonnaivaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai. ²⁷ Putuduu nnaagiavau iya gioonnaivootama putiravai. ²⁸ Itaama vaikiyai yapooma gioonna kiaapu putuuiya kava diitaara suaivaki fai gioonnaivo

giaa nnaatavai varinaranee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

²⁹Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Ngia hama Anutuugaa fafaara roo kuaivaa arinaima rikiada hama inna yaagueeqaivo vaivaa taivaraida ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. ³⁰Fai gioonna kiaapu vaa putuaiya diiteera suavaki diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngiau aapu variyaiya roosiima variaaravee. ³¹Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Anutuugo ngii giaa ngii miivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. ³²Anutuugo Musiinnaata kua tuu kua fafaaraivo vainno tinoo: Na i nnaakukiaiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuugoovee, tiivai. Vaidi taaravooma nnaaru putuuya inna avuvau homo variaivaara Anutuugo itaa kua tiravai. Anutuugo gioonna kiaapu vaa eeyara putuaiya hama iya Anutuugoovee. Ivo gioonna kiaapu variyaiya Anutuugoovee, ³³tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuuva tuu kuaivaa rikiada ivaara nnikiarairavai.

*Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai
(Marakaa 12:28-34; Rukaaso 10:25-28)*

³⁴Nnikiarauduu Yisuuva ari kuaivaadiri vaidi Satuukaiya avaiyauvaa ramuunnauvaara vaidi Farisaiya rikieeravai. Rikiada nuunaida varuduu ³⁵iyakidiri kua mmoori aataru radudeera vaidi voovoono Yisunna iinno taanaree kiaa vo kuavai inna yapara ruoo tunoo: ³⁶Vitaira-o, Anutuugo mmaanna tuu kuaivakidiri dee kua mmaannavoono mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ³⁷tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: I Udaanga Anutuugaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. ³⁸Ii kua mmaanna tuu ivo tauraa vainno mmuakiaa kua mmaannavai yaataravai. ³⁹Inna inanoo kua mmaanna tuuvo tinoo: E aiyara tuginnaanneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Aa taara kua aavaitana eeyaa kua mmaanna tira kuaivaa yaataravaitanavee. ⁴⁰Aa kua mmaanna tuu aavaitanaakidiri Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayavoota forofetaiya kua mmuakiaayavootama diiteeravaivee, tiravai.

*Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
(Marakaa 12:35-37; Rukaaso 20:41-44)*

⁴¹Kiaa kioo Farisaiya ivaki nuunaida varuuya Yisuuva iya yaparainno tunoo: ⁴²Ngia Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara dataa kuaida kiaannee? Ivo dee oyaivainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo Davutiinna oyaivakidiri diitai vaidivaivee, ⁴³tuduu rikioo Yisuuva kava iya yaparainno tunoo: Mo dataama kioo Mmannasa Yoketaivo Davutiinna tasipama varuduunno Davutiiva Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara Udaangaivovee tuunnee? Davutiiva tunoo:

⁴⁴Udaanga Anutuugoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai fai na tinai

a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

⁴⁵Davutiiva fafaara roo itaa kua Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama ivo Davutiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee, ⁴⁶tuduu rikioo vaidi voovoono hama yopeema inna kua sai tiravai. Ii suai ivakidiri hama kava vaidi voovoono yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

23

*Sa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama**iikiaiayuvunugiataama iikiatee.**(Marakaa 12:38-39, Rukaaso 11:43,46; 20:45-46)*

¹ Yisuuva Farisaiyaata kua kiaa taika kioo gionna kiaapu ivaki nu-unauyaata ari ngiaammuauyaataama tunoo: ² Vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama Musiiva kua mmaanna tuuvaugiataida ngii giaa ngii miaanoo. ³ Ivaara ngii giaa ngii miaivaugiataama nnaasu iikiatee. Sa iya iikiaivaugiataama iikiatee. Iya mmanna avaiyauvakidiri ngii giaa ngii mida hama iya iyauvaa iikiaavai. ⁴ Vaidiia kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya mmiaani kumaata apuaivaa roosiima iya mmuaararai mmooriyauvaa gionna kiaapuuya mmi kiada hama ngiariita kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaa varaavai. ⁵ Gionna kiaapuuya iya taateeraiivaa nnaasu iya ngiari mmoori mmuakiaayavai iikiaavai. Iya Anutuuga kuaivaa yanaiyavunu fafaara raa kiada kiisa nnaamuruuyavaki yapa kiada ngiari yaakuuyavunu raida ngiari tinniyavunu rau kiada nuaida varida ngiari buruqa mmitiyyavuaa hokobayavai rapasi kiada iyauvaara sirigama rada nookiaavai. ⁶ Iya buusaiyavuaa nneera suaiyavaki kietaiya varira mmaataiyavunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Iya nuunaira nnauyavaki vida mmaata yoketaiyavunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. ⁷ Iya yoosinna aakiyaiyavaki nookiaani gionna kiaapuuya iya teeda kua yoketaivaa iyara kaiyaiyuvaara mmuduuya ruaavai. ⁸ Sa ngiikidiri voovaa nnoonna-o kiatee. Ngia mmuaakaraama variaanoo. Ngii vitairavo mmuaavai varinoo. ⁹ Ngia vaidi mmatayaiya sa ngii seena voovaa ti nnoonnavavee kua innara ti napoovavee kiatee. Ngii Gioova mmuaavai ngiau aapu varinoo. ¹⁰ Sa vaidi voovaa ti kietaivavee kiatee. Ngii kieeta mmuaavai Anutuugo mmataama kioo vaidivai varinoo. ¹¹ Ngiikidiri vaidi voovoona ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuaavai varinaravai. ¹² Gionna kiaapu voovoona ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuugo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gionna kiaapu voovoona tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa fai Anutuugo vitoo aruoo yapaanaravai.

*Iya unnakua tiraiivaa Yisuuva ooqoo tiravai**(Marakaa 12:40; Rukaaso 11:39-42,44,52; 20:47)*

¹³ Ngia vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Anutuugo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaiivaki iya kuaaree kua iikiaani ngia uuda rammuaavai. Ngiengienoo ivaki hama ngii kuaaikiai hama kuaivaa ivaki kuaaree kaiiya uuda rammuaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁴ (Ngia vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia gionna muaadaiya nnauyauvaata iya mminnamminnaiyauvaatama yokekiaa kiada mmuara raida varidaata ngia ti mannakakiateera hokobama yaaku varaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo pinaavai vainaravai.)

¹⁵ Ngia vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia vaidi mmuaa voovai ngii mmemmaana kuaiveera sorovuarivaa vida karada ngieera yoosinnaiyavaki nuaida varida

mmoori iikiaavai. Mmoori iida varikio ivo hanigioo ngii ngiaammuaavai ngii mmemmaana varioo vaa ngia inna iikiaivaraa ivo pinaama hanigioo maisavai varioo ngii mmoori maisaivaa yaataroo itaama ngii roosiima ikia aakiaivaki kuanara inoo. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁶ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gioonna kiaapuuya kiaa mmiraiyaso, ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiaanoo: Vaidi voovoono ari kua kutaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaa tasipama kiaa mmiivo inna hama kua yeena raira kuavai. Fai ivo ari kua kutaivaa sikau goora mmannaammannaivo nuunaira nnau pinaivaki vaivaa nnutuuvaa tasipama kiaa mmiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiaanoo.

¹⁷ Ngia avu maisa tuanaa kumimakaso, dee mminnaavoono ari vo mminnaavai yaatarainnee? Vara sikau goora mmannaammannaivonnee? Vara nuunaira nnau pinaivonnee? Hama Anutuugaa nuunaira nnau pinaivaki sikau goora mmannaammannaivo vaitiri. Hama ngia ivaara kiaatiri: Anutuugaani vai mminnaa yoketaavaivee, kiaatirivee. Anutuugaa nnau pinaivoono sikau gooraivo mmannaammannaivaa yaataravai. ¹⁸ Ngia vo kuavai kiaanoo: Vaidi voovoono ari kua kutaivaa tioo Anutuugaara puara hudeera yeena tapiivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna hama yeena raira kuavai. Ivo ari kua kutaivaa tioo yeena tapiivau kati mmira puaraivo vaivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiaanoo.

¹⁹ Ngia vaidi avu maisaso, dee mminnaavoono ari vo mminnaavai yaatarainnee? Kati mmira puaraivonnee? Vara yeena tapiivonnee? Hama puaraivoono yeena tapiivau vaitiri. Hama ngia ivaara kiaatiri: Anutuugaani vai mminnaa yoketaavaivee, kiaatirivee. Anutuugaani yapa kiaa mminnaivaa yeena tapiivoono yaataravai. ²⁰ Ivaarainno vaidi voovoono ari kua kutaivaa yeena tapiivaa nnutuuvaa tioo yeena tapiivaaraata puara ivau vaivaaraatama tiivai. ²¹ Vaidi voovoono ari kua kutaivaa tioo nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaa tioo ivo nuunaira nnauvaaraata Anutuugo ivaki variivaaraatama tiivai. ²² Vaidi voovoono ari kua kutaivaa ngiaa apuuvaa nnutuuvaa tioo ivo Anutuugaa mmaataivaaraata ivo ivaki variivaaraatama tiivai.

²³ Ngia kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiisa mminnaa kapikarai takua roosiyaavua yaakuuvaitana utu kiada vakiaivakidiri mmuaavai Anutuugaani kiadaatida pinaa kuaiyauvo Anutuugaa kua mmaannaivaki vaiyuvaa ngia pikiada hama iikiaano. Ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinnada hama iyara boo kiaanoo. Ngia hama Anutuugaara kutaavaivee tida yaagueegakiaanoo. Ngia iyavuaa iikiataama vaikiannaata hama iikiaano. Ngia iyavuaa iidada vo aataruuyuvaa vaa iikiayauvaatama iikiatee. ²⁴ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gioonna kiaapuuya kiaa mmiraiyaso, fingifaangaivo ngii nnoori tooriiivaki vaivaa ngia feena kagaari kiada puara pinaa kameraivo ivaki vaivaa ngia nnooriivaa tasipama vara romenama kaaavai. Kiisa aataruuvo fingifaangaivaa roosiima vaivaa ngia arinaima teeda iikiaavai. Pinaa aataruuvo puara kameraivaa roosiima vaivaa ngia teeda hama iikiaavai.

²⁵ Ngia kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyuvaa fini kaaivo yoketaivaa roosiima ngii mmammaiyaivo vaikio ngii aakiaiyavaki ngii mminnamminnaa maisaiyaivo suvuainoo. Ngia gioonna kiaapuuya unnakua kua kiada iya hoonahaanaiyuvaa ngiingiiyara ravisi varada

ngiingiyyara nnaasu yaata utida koonnakaannama variaavai. ²⁶ E avu maisa vaidi Farisai tuanaakuavee. A pereeta kaapa aakiaivaki tauraa fini kiese mmaanaivaata fini kiaannaivaa roosiima i aakiaivaa fini kino too mmamma mmaanaivoota yoketaavai vakiaivee.

²⁷ Ngia kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia putuaiya mmata nnauvaa mmaanaivau funnukakiaiyauvaa roosiima variaayavee. Mmata nnau mmaanaiyauvo inna aikiooma vaikio aakiaiyauvaki vaidi putuaiya mmamma mmuyai uudaiyauvo vaivai. ²⁸ Itaama vaiineema gioonna kiaapuuya ngii mmamma mmaanaiyauvaa teeda ngiyyara kiaanoo: Yoketaayavee, kiaavai. Ngii aakiaiyauvaki unnakuaiyauvoota mminnamminnaa maisaiyauvootama suvuainoo.

Yisuuva ngiari irisai maisivaa varaaraivaara

iya kiaa mmiravai
(Rukaaso 11:47-51)

²⁹ Ngia kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia forofetaa putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvo yoketaakiaiveera funnukama yoketaama kiaavai. Ngia gioonna kiaapu safuoma varuuya putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvaa hatata kieeraiyauvunu funnukama kiaavai. ³⁰ Ngia iyauvaa funnukama kiada kiaanoo: Ta ti rubu tabeeya varuu suaivaki teeta variaannatiri. Ta hama iyaata iida forofetaiya rupertuaannaduu pututirivee. ³¹ Ngia itaa kua tuuvaugiataama ta kooyaa rikiaunnani aanna ngia forofetaiya rupertuduu putuuya uru nnaakara tuanaiyaida variaano. ³² Inna aikioovai. Ngii rubu tabeeya tauraa iya uuneema ngieeta iidada taika kiaatee. ³³ Ngia gioonna kiaapu maisaso, ngia dataama kiada kua pinaivakidiri ikia aakiaivaki vida fannima kuaarannee? Ngia maisa mmooriivaa uuvaara fai inna aikioo ivaki kuaaravaivee. ³⁴ Ivaara na vaidi forofetaiyaatama vaidi tinni yoketaiyaata vaidi vitairaiyaatama ngiisi titanai vikiai fai ngia vooya rupertikiai putikiai vooya yatari sagaiyauvunu haara kiada vooya ngiingii nuunaira nnauyauvaki ripiida rupertua rada rata vo yoosinna vo yosinnaiyauvaki kuaaravai. ³⁵ Ngia itaikio mmuakiaa vaidi yoketaiya kuminayaa rupertuuya irisaivo fai ngiiki vainaravai. Nnaaruaa vaidi yoketaa voovai Aveeraa Kaingo kuminayaa rupertu kooduu putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Barakiaanna mmaapuuvaa Sakariaasaa ngia Yutaiya rupertu kioovaa irisaivo fai ngiiki vainaravai. Ngia nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuugaara hudeeraivo sainai vauduu vo ataa yoketaa tuanaa nnau voovai sainai vauduu ngia vuutaivaki Sakariaasaa rupertu kieeravai. ³⁶ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mmuakiaa vaidiyya kuminayaa rupertuuya irisaivo aa ngia variaa aaya ngiiki vainaravai.

Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai
(Rukaaso 13:34-35)

³⁷ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia vaidi forofetaiya rupertuaani putuaani gioonna kiaapuuya Anutuugo ngiisi titeeraiya ngia sikauyauvaadiri habati kiada rupertuaani iya putuaavai. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rumma apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiaukai ngia niyara ooqoo kiaavai. ³⁸ Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuugo pikiaikio mmanna nnauvai vainoo. Vaa Anutuugo vioo kiaivai. ³⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo.

Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiaara: Udaanga Anutuugo titooduu tuuvo nninaraivaara Anutuugo innara yoketaakiaivee, kiaa kiada fai kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

24

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai (Marakaa 13:1-2; Rukaaso 21:5-6)

¹ Ivo itaa kua kiaa kioo diitoo nuunaira nnau pinaivakidiri pikioo kuanara uduu ari ngiaammuauya nuunaira nnau pinaivaki vo nnau vo nnauvaa inna vitaakiaaraivaara innasi nniravai. ² Numa vitaduu Yisuuva iya tunoo: Inna aikioovai. Makee aa ngia nnau aayauvaa taanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiia mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai (Marakaa 13:3-13; Rukaaso 21:7-19)

³ Nnaagiai Yisuuva taapi Oriveeta ivau hara kioo varuduu ari ngiaammuauya ngiarivana innasi nnida inna yaparaida tunoo: Ti kiaa ti mmianee. A kiannaivo दौरा sui vainarannee? Dee ari vookarai mmoorivai vainai fai ta teeda rikiakio a tiinara suaivoota ngiau mmata taikaanara suaivootama vainima nninarannee? ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kiaa kioo aataru maisaivau ngii vita yapeevora tuqinnama haitatuukiatee. ⁵ Fai kaayau vaidiia mmuaavai mmuaavai nnida ni nnu-tuuva ngiariiyara kiaaravai. Voovoono ngioo tinara: Aanna na Anutuugo mmataama kioo vaidiivoona ngiaunoo, tinai fai kaayau gioonna kiaapuuya iya unnakua kiaivaa rikiada kiaara: Kutaa kuavaivee, kiaaravee. ⁶ Fai ngia gioonna kiaapuuya vainiivau rapiraivaa rikiada ngieera rapira mmayaayavaa rikiada sa ivaara nnikiaraida aatuukiatee. Rapiraivonaa tauraa vaino too ngiau mmata taikeera suaivo fai nnaagiai nninaraivaivee. ⁷ Fai gioonna kiaapu voovaki variaya diitada gioonna kiaapu voovaki variayaatama rapuaravai. Fai vo kieeta voovoono diitoo vo kieetavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaravai. Fai ii sui ivaki vo yosinna vo yosinnaiyauvaki aarareeraivo vainai rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma yeennara kiaaravai. Fai vo mmata vo mmataiyauvaki mmataa kuaruuvo utinaravai. ⁸ Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki ivo tauraa kiisama nniitareeraivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareeraivaa varavai. Ivaa roosiima iqii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Iqii sui ivaki fai vaidiia ngii vitada vaidi kieetaiya mmikiai teeda iya kua pinaivaa ngiiki yapaaravai. Ngiiki yapa kiada ngii ripiida ngii ruputikiai putuaaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara kaayau gioonna kiaapu ngiari vooipinnaiya ngii teeda hama ngiiaiyara mmuduuya ruaaravai. ¹⁰ Iqii sui ivaki kaayau gioonna kiaapuuya tauraa niyara yaaguee-qakiaiya ni pikiada iya seenaiya ngiari nnammutuaya kooyaa vitaikiai ngiariiyara ngiariiyara nnannataaravai. ¹¹ Nnannateekiai fai kaayau unnakua forofetaiya diitada kaayauma gioonna kiaapuuya unnakua kiaaravai. ¹² Itaikio kaayau aataru maisaiyauvo vakia roo vioo vioo pinaavai vainaraivaara kaayau gioonna kiaapuuya mmuduuya rira aataruuvaa fai pikiaaravai. ¹³ Fai gioonna kiaapu voovoono innasi mmuaararavai vainoon-naata yaagueeqama kioo iima roo vioo vioo ari putira suaivo innasi nnino Anutuugo inna vitoo yosinna yoketaivaki yapaanaravai. ¹⁴ Anutuugo

gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa fai gioonna kiaapuuya varada mmuakiaa mmatavau vida ivaki variaiya kiasa mmikiai mmuakiaaya rikiakio nnaagiai fai ngiau mmataivo taikaanaravaivee.

Mminnaa maisa ari vookaraivo nninaravaivee

(Marakaa 13:14-23; Rukaaso 21:20-24)

¹⁵ Fai ngia teekio mminnaa maisai ari vookaraivaara nnaaruaa vaidi fofetaa Daneero ivaara fafaara roovo Anutuugaa nnau yoketaa tuanaivaki dioo vainaravai. Gioonna kiaapuuya aa kua na kiau aavaa jaarida arinaima rikiaatee. Fai ivo dioo vainai teeda ¹⁶ ngia Yutayaa variaiya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. ¹⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo sa ari mminnamminnaivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo ari yaapaivaa mmoori tooyavau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo vioo ivaa varaivee. ¹⁹ Boo, iqii suai ivaki gioonna nnaakara sunnaakiaiyaata gioonna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaraivo iya mmuaararainaravai. ²⁰ Vati pinaa rira suaivakiaata vaidiiva kati varira suaivakiaatama vivoora kiasa yaaku varaatee. ²¹ Iqii suai ivaki kaayau maisa mmuaararaivo ari vookaravai vainno mmuakiaa mmuaararaivo gioonna kiaapuuyaki vaivaa yaataaranaravai. Nnaaru Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa suai ta variaunnaivaki variaiya hama kaayau maisa mmuaararaivo itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaariya hama itaama vai mmuaararavaa taaravai. ²² Iqii suai ivaara Anutuugo paanna suaivai mmataama kioo tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai gioonna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuugo ariinnee kiasa mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²³ Fai iqii suai ivaki gioonna kiaapu voovoono ngii tinara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. Fai voovoono tinara: Iqiiivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. ²⁴ Fai unnakua vaidi vooya nnida voovoono ariiyara tinara: Na Anutuugo mmataama kioo vaidiivoona ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaaraiya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. Anutuugo gioonna kiaapuuya ariinnee kiasa mmataama kiaiya unnakua kiasa kiada iya iida aataru maisaivau iya vita yapaaraivaara iya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. ²⁵ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaaravaara mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

²⁶ Fai iya ngii kiaara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo koo mmuyai gaanga mmataivau varinoo, tikiyai sa oro taatee. Fai iya kiaara: Nnau aakiasa voovaki varinoo, tikiyai sa iya kuaivaa rikiaatee. ²⁷ Suai raari raivakidiri saneetuuvo ngioo suai haatapeeranni vioo akiairaama tipannuma kiaivaa roosiima Na Vaidiivaa Mmaapuuvo itaama mmuaakaraama tiinaravee.

²⁸ Vaidi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonnaiya nuunaida hatoka nnaara puru variaavaivee, tiravai. Ivaa roosiima mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya nuunakiaivaki ari tiinaravaara Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaravaara tiravai

(Marakaa 13:24-27; Rukaaso 21:25-28)

²⁹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Iqii suai ivaki maisa mmuaararaiyauvo taika kino too akiairaino fai suaivo ngioo upisiima tu kioo vaino too kuraagaivo nnino hama mmeekiaivo teeno too aakiapuuyauvo ngiauvaidiri tasukua roo tuoo vino yaagueeqa mminnamminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa

pikiada sabi kuaaravai. ³⁰ Ii suai ivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo tiinara atauvo ngiauvau vainaravai. Vainai teeda vmmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa vo kua vo kua kiaiya ratada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo ngiau aapu nama aakiaidaadiri ni yaagueeqaivoota kaayau ari vookarai mmeekiaivoootama ni tasipanai tiinaravai. ³¹ Na tiino noomaivo pinaama akua tinai na aangeraiya titanai teeda iya mmuakiaa yoo sinna nuaida suai raari raipinnai vida suai haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida gioonna kiaapu na niniinee kiaa mmataama kiauya rupi nuunama vitada niisi ngiaaravee.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Maraka 13:28-31; Rukaaso 21:29-33)

³² Na yatari nnaammuayaivaudiri mmataama kiee tinai ngia tuqinnama rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanu-uvoo vainima nnikioonoo mmunni rainoo, kiaavai. ³³ Mmuai karaama ii na ngii giaa ngii miau kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo inna vaa vainima vainoo. ³⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³⁵ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Hama voovoona na tiinara suaivaa too rikiaivai
(Maraka 13:32-37; Rukaaso 17:26-30,34-36)

³⁶ Hama gioonna kiaapu voovoona na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variayaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuuvoo neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napoovaano nnaasu too rikiaivai. ³⁷ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Nuvuavaa varuu suaivaa roosiima vainaravai. ³⁸ Nnaaru hama nnooriivo mmata mmuakiaavai rapodaa taika kioo suaivaki gioonna kiaapuuya yeennaiyauvaa nneeda nnooriivaa nneeda nnaata vaatiivaa vareeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuavaa nnooriyaa nuaira nnauvaki vuu suaivaki iya homo itaidada ³⁹ iya hama nnooriivo iya raputu taikaanara kuaivaa arinai rikiooduu nnooriivo ngioo iya raputu taika kieravai. Iya itaama varuneema Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivaki fai gioonna kiaapuuya mmuai karaama kumimakaida variaaravee. ⁴⁰ Ii suai ivaki taara vaidivaitana mmooriivaki mmooriivaa varakio Anutuuoqo fai vuaivaa vitoo vioo vuaivaa pikioo kuanaravai. ⁴¹ Fai gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuuoqo vuainningiaa vitoo vioo vuainningiaa pikioo kuanaravai. ⁴² Ivaaraida haitatuukiatee. Ngia hama ngii Udaangaivo tiinara suaivaa teeda rikiaaraivaara haitatuukiatee. ⁴³ Aa kua aavaa rikiaatee. Mmuara vareera vaidiivo nnauvaki nninara suaivaa vaa nnau nakaarai vo rikioo avuuvaa too vaitiri. Mmuara vareera vaidiivo heenaki ivaki ngioo hama yoepema sipuuvaa rukaitu kioo ngioo vioo mminnam-minnaiyauvaa mmuara varaitirivee. ⁴⁴ Ivaaraida mmuaanaa teerakiatee. Hama ngia teeda rikieera suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai kava tiinaravaivee.

Yoketaa mmooriivaata maisa mmooriivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai
(Rukaaso 12:41-48)

⁴⁵ Dee mmoori vareera ngiaammuaavoona tinni yoketaivaa varoo ari mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama nnaasu iinnee? Itai ngiaammuaavaa vaidi nnoonnaivo kieetavai inna yapa kiaikio inna nnauvaara

haitatuunno seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama iya mmiivai. ⁴⁶ Ivo itaama varikio nnoonna vaidiivo ngieeradiri vara ranoo numa ari nnauvaki taikio homo yoketaama mmoori varoo varikio too ngiaammuauvaara inna yoketaivai. ⁴⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuaui vaava vaidi nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuakiaayauvaara haitatuura ngiaammuauvai inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo maisama varioo ariiyara tinara: Nnoonna vaidiivo hama akiairaama nninaravee, ⁴⁹ kiasa kioo ari seena ngiaammuauya ripiinno yeennaiyauvaa nnoo nnoori kapikaraivaata nnoo ari seena vaidiiva nnoori kapikaraivaa nneeda kumimakakiaiya tasipama varino ⁵⁰ fai yapooma hama ivo rikioo teeraira suaivaki nnoonna vaidiivo nninaravai. ⁵¹ Ngioo ivo fai inna kuputo rutaka kagaari kino ivo huooa kua tira unnakua nnaamuruuya variraivaki kuanaravai. Ii yoosinna ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnan-nateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee.

25

Yisuuva kiaatanna yaakuuvaitanaa yaadiri mmataama kioo tiravai

¹ Na tiinara suaivaki Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Kiaatanna yaakuuvaitana ngiari raamaiyauvaa varada kieevatiiva yaapeeri buusa nneera suaivaki oto inna sunaara kuaavai. ² Iyakidiri kiaatanna yaakuu saivai yaata duunaya kuaani kiaatanna yaakuu saivai tinni yoketaaya kuaavai. ³ Kiaatanna yaata duunaiya ngiari raamaiyauvaa nnaasu varada hama karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁴ Kiaatanna tinni yoketaiya ngiari raamaiyauvaata varada ngiari karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁵ Iya oro varida kieevatiivaara haitatuuda taavo ivo homo faikaa ngioo varikiai iya vuru raikiai vakiaavai.

⁶ Vakiaavo rikioo heena tammaikio aayannaivoono iya yuruunno tinoo: Vaa kieevatiivo nninoo. Diitada oro inna sunada ngiatee, ⁷ tikiai rikiada diitada ngiari raamaiyauvaa subi teerama kiaavai. ⁸ Subi teerama kiaani hama teerakiaiyano vaa teerama kiaiya kiaanoo: Ti raamaiyauvo tasuunara iinoo. Nngieeraira karasiinaiyauvaa ti mmikiai ta ti raamaiyauvaki tusi kuaaravee, ⁹ kiaani rikiada iya sai kiaanoo: Hameetavee. Fai ngia tikiai ta ngii mi kiada ngieeta teetama hama karasiinaatinaravai. Ngia oro karasiinaiyauvaa yookaama kiada ngiingiyara varada ngiatee, ¹⁰ kiaani rikiada karasiina varaara vida variaavo kieevatiivo nnikiai vaa teerama kiaiya inna sunada buusaivaa nnaara vida kiaavo ivo sipuuvaa rau kiaivai.

¹¹ Rau kiaikiai nnaagiai kiaatanna saiya kava vara ranada numa kiaanoo: Udaanga-o, sipuuvaa tiini hatuaanee, ¹² kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama na ngii tauyavee, tiivaivee. Yisuuva ii kua ivaa kiasa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: ¹³ Itaama vainai tuqinnama haitatuukiatee. Hama ngia na tiinara suaivaa teeda rikiaavaivee.

Yisuuva ngiaammuauyayaadiri mmataama kioo tiravai (Rukaaso 19:11-27)

¹⁴ Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Vaidi voovoono ngieera vo yoosinnavakira kuanara iinno varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya tikiai innasi ngiaavo rikioo ari nnau mminnamminnaiyauvaa haitatuukiateera kiasa kioo ari sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁵ Ivo iya mmoori varaiyauvaa mmuaavai mmuaavai too rikiaa

kioo ivaara sikauyauvaa yaarummua kioo iya mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (5000) mmi kioo voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) mmi kioo voovai kiisa sikauyauvaa (1000) mmiivai. Ivo iya itaama mmi taika kioo iya pikioo kuaivai. ¹⁶ Kuaikio rikioo ngiaammuaivo kaayau sikauyauvaa (5000) utiivoono kammannaikio varoo oro vaidi vooya mmikiai varada ngiari mmoori pinaivaki irisaiyauvaa varada saiyouvaata inna mmikio too ari sikauyauvunudiri yaatarai sikauyauvaatama vara nuunama utuoo taikio kaayakaayauma sikauyauvo (10,000) vaivai. ¹⁷ Nnoonnama sikauyauvaa (2000) utii ngiaammuaivoono mmuaikaraama iinnonno kava nnoonnama sikauyauvaa (2000) vara nuunaikio vioo kaayau sikauyauvo (4000) vaivai. ¹⁸ Kiisa sikauyauvaa (1000) utiivoono vioo mmataivaki hanuu kioo nnoonna vaidiivaa sikauyauvaa hauma kiaivai.

¹⁹ Iya itaama iima kiada variaavo nnaagiai hokoba suaivo taikaikio nnoonna vaidiivo ngieeraipidiri numa iyasidiri ari sikauyauvaa varaanara nniivai. ²⁰ Ngioo taikio ngiaammuaivo kaayau sikauyauvaa (5000) mmuovoono kava kaayau sikau (5000) vooyauvaatama tasipama inna mmioo tinoo: Nnoonna-o, taanee. A kaayau sikauyauvaa (5000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori iikiauuko kaayau sikauyauvo (5000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmiaunoo, ²¹ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuaivo yoketaakuavee. A mmooriivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa vatee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakiane, ²² tikio vo ngiaammuaivo voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) utiivoono numa nnoonna vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, taanee. A nnoonnama sikauyauvaa (2000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori iikiauuko nnoonnama sikauyauvo (2000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmiaunoo, ²³ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuaivo yoketaakuavee. A mmooriivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa vatee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakiane, ²⁴ tikio ari vo ngiaammuaivo voovai kiisa sikauyauvaa (1000) utiivoono numa yokeera vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, na i taikai a tinni yaagueeqaira nnaamuruavee. Hama a yeenna hauvaa utuanna mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaannavai. A hama mmoori varaannavakidiri yeennaiyauvaa tau vatee ngiannavai. ²⁵ Ivaara na aatuuna oro i sikauyauvaa mmataivaki hau kiauvai. Taanee. Aanna ai sikauyauvoono vainoo. Ee varaanee, ²⁶ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna sai tinoo: A ngiaammuaivo maisa kati varira nnaamuruavee. Vaa a kutaa taannani na hama yeenna hau utuu mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaannee? Vaa a taannani na hama mmoori varauvakidiri yeennaiyauvaa tau vatee ngiaunnee? ²⁷ Mo inna aikioovai. A itaama yaata utuennainna a ni sikauyauvaa vatee sikau nnaamuruuvaki yapaataama vaikiannaata mmataivaki hau kiaannavai. Vaa a sikau nnaamuruuvaki yapa kiaan-natiri. Na kava vara rane ngiee sikau nnaamuru nakaaraivaasidiri sikau kiisaivaatama varautirivee, ²⁸ kaaa kioo vooya tinoo: Aa vaidi aavaasidiri sikau aayauvaa ravisi varada pinaa sikauyauvaa (10,000) utii vaidiivaa mmiatee. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoono pinaa mmooriivaa varaivaa fai na kava vo mmoori vooyauvaatama inna mmioo rikioo fai kaayauma inna suvuainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama kaayau mmooriaataivaa fai kiisa mmoori innasi vaivaa na numa innasidiri ravisi varaannaravai. ³⁰ Aa ngiaammuaivo kumina varii aavaa varada oto mmaanai upisiivaki kagaari kiaatee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnan-

26

Vaidiyya Yisuunna mmaara kua kiaa yeena rairavai
(Marakaa 14:1-2; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

¹ Vaa Yisuuva ii kua mmuakiaa iyauvaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: ² Vaa ngia rikiaavai. Fai taara suaivaitana taika kinai buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nnaara suaivo nninaravai. Nnino fai vaidi voovoo Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa kooyaa vaidi kieetaiya ni vitainai yatari sagaivau fai ni haara kiaaravaivee, tiravai.

³ Vaidiyya Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaa yokovaiyaatama nuunaida ngiari kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaanna nnauvaki hara kiada varida ⁴ haumakinaa Yisuunna vitada ruputikio putu-aiveeraivaara kua yeena rairavai. ⁵ Kua yeena raida tunoo: Buusa nneera suaviki gioonna kiaapuuya nuunaida iya kumimakaida rapivoora kiaa hama ta Yisuunna utida ruputuaravee, tiravai.

Gioonnaivo Yisuunnayaa heenna suuya

suuda yoketaa vuvvaa apiravai
(Marakaa 14:3-9; Yuvuaano 12:1-8)

⁶ Yisuuva yoosinna Betaniaa vioo vaidi voovai nnutuuvo Simoonaa nnauvaki hara kioo variravai. Simoonaa mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvo vaa yoketairavai. ⁷ Inna nnauvaki Yisuuva yeenna nnoo varuduu gioonna voovoo heenna suuya suuda yoketaa vuu sikau tooriivaara pinaa sikauyauvaadiri yookaama kioo varoo numa inna kieetaivau tusaa apiravai. ⁸ Tusaa apuduu ari ngiaammuauya iva uuvaa tooduu iya nnannatooduu tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa tusaa kagaari kiannee? ⁹ Ivo ivaa varoo vaidiyya mmiitiri. Irisai sikau pinaiyauvaa varoo gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya itaa kua tuu kuaivaa rikioo tunoo: Ngia aaniiraida aa gioonna aavaara itai kuaivaa kiannee? Iva yamaa aataruvainno ni iino. ¹¹ Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama hara kiada variaaravaivee. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. ¹² Na putaini ni hakuaaraivaara gioonnaivo mmuaanaa heenna suuyaivaa ni mmammaivau tusaa apinoo. ¹³ Na kua kutaavai ngii gaa ngii miaunoo. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa yoosinnaiyauvaki aa gioonna aavo ii mmayaayaivaatama iya gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai rikiaada innara yoketaama yaata utuaaravaivee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna iya vitainaraivaara ee-oo tiravai
(Marakaa 14:10-11; Rukaaso 22:3-6)

¹⁴ Yisuunna ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso vuai nnutuuvo Isariooto Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyasi vioo ¹⁵ iya tunoo: Fai ngia aaniivai ni mikiai na Yisuunna kooyaa ngii vitainarannee? tuduu iya sikau mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaakuuvaitana yaarummua kiada inna mmiravai. ¹⁶ Mmi kioodoo too ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara haitaturavai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata buusa Varaigiataivaa nneeravai
(Marakaa 14:12-21; Rukaaso 22:7-14,21-23; Yuvuaano 13:21-30)

¹⁷ Gioonna kiaapu Yutayaiya buusaivaa nneeda hama puugaira yeenaivaata bereetaivaa tasipama huda nneera tauraa suaviki Yisuunna

ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Ta dee nnauvaki vida Varaigiataa buusa a nnaanaravaa aini teerakiaunnaanee? ¹⁸ tuduu rikioo tunoo: Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki vaidi voovaasi vida inna kiatee: Ti Vitairaivo tinoo: Ni suaivo vaa vainima nninoo. Na ni ngiaammuauyaatama i nnauvaki buusa Varaigiataiva nnaaravee, kiatee, ¹⁹ tuduu rikiada inna ngiaammuauya iva tuuvaa rikiada oro buusaiva teerama kieeravai.

²⁰ Teerama kioodoo heenauduu rikiada Yisuuva ari ngiaammuaui yaaku-uwaitana yukukidiri taaramaatama yeenna nnaara oro varida ²¹ yeenna nneeda varuduu Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngiikidiri vaidi voovoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaravaivee, ²² tuduu rikiada ari ngiaammuauya ausaiyauvo kaayauma mmuaararooduu mmuaavai mmuaavai inna yaparaida voovoono tunoo: Udaanga-o, vo neenoonnee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Vaa vaidi voovoono ni tasipama yeennaiva yavaivakidiri mmuaavaugiataa rabuuma kioo nnaivoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaravai. ²⁴ Na Vaidiiva Mmaapuuvooonoo fai putinaravai. Anutuugaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Na Vaidiiva Mmaapuuvaa vaidi voovoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainarivoonoo fai irisai maisaiva varaanaravaivee. Ii vaidi ivaa hama ari kaano mmataitiri. Hama mmoori maisaiva iinno irisai maisaiva varaitirivee, ²⁵ tuduu rikioo Yutaaso inna nnammutuuiya kooyaa inna vitainarivoonoo tunoo: Mo vitaira-o, neenoonnee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Eenoo kiannavaivee, tiravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama

ari ngiaammuaui mmiravai

(Marakaa 14:22-26; Rukaaso 22:14-20; 1 Koridii 11:23-25)

²⁶ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama yeenna nneeda varuduu Yisuuva bereetaivaa vara tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Aavaa varada nnaatee. Aanna ni mmatiivaivee, ²⁷ Tuduu nnooduu iva kava vuaina suuya tooriiavaa vara tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo iya mmioo tunoo: Ngia ivakidiri mmuakiaaya nnaatee. ²⁸ Aanna ni kiauvai. Na kaayau gioonna kiaapuuyara yaata utuee ni kiauvaa tusaa kino rikioo Anutuuga kua yeena rau kiai karaasa aataruuvo kooyaa vaino ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee. ²⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na aavau kava vuaina suuyaivaa ngii tasipama nnaanaravai. Vo suai voovaki yapooma ni Napoonna yoosinnaivaki fai na vuaina suuya ari vookaravaa ngii tasipama ari vookaraama nnaanaravaivee, ³⁰ tuduu nnaa kioodoo iya Anutuugaara kuaru voovai kiaa taika kiada diitada taapi Oriveeta ivaura viravai.

Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa ari kiaa mmiravai

(Marakaa 14:27-31; Rukaaso 22:31-34; Yuvuaano 13:36-38)

³¹ Oro ivau varuduu Yisuuva iya tunoo: Aa heena aavaki fai ngia mmuakiaaya ni pikiada vida raubiriima kiaravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuuga tinoo: Na puara sipisiipara haitatuura vaidiiva ruputu kinai fai sipisiipaiya raubiriikiaravaivee, tiivaivee. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai. ³² Fai itaama vainai na putino Anutuuga ni tinai na kava diitee neennaadee Karirayaa vinai fai ngia ni nnaagiai kuaravaivee, ³³ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, hama na i pikiaanaravai. Fai mmuakiaa ni seena ngiaammuauya i pikikiai fai neenoo hama i pikiaanaravaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua

kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Turau hama kakaraivo akua tinai fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, ³⁵ tuduu rikioo Petooroos inna sai tunoo: Fai a putinai neeta putinaravai. Fai hama na aiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravee, tuduu ari ngiaammua u mmuakiaaya mmuai kuaivaa tiravai.

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

yaaku vareeravai

(Marakaa 14:32-42; Rukaaso 22:39-46)

³⁶ Tuduu Yisuuva ari ngiaammua uyaatama yoosinna Kisamanii vioo iya tunoo: Ngia aavau varikiai na oro hayu vo kammuvaidiri yaaku varaanaravee, ³⁷ kiaa kioo Petooroosaa vitoo Sevetainna mmaapuuvaitana vitoo vioo varuduu inna ausaivo kaayauma mmuaararooduu iva yaata utuuvu ari vookaraduu ³⁸ iya iya tunoo: Mmuaararavo niiki vaikio ni ausaivo pinaama mmuaararoo ari vookarainoo. Niiyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁹ kiaa kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo mmataivaki vainno yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, vo aataru voovai vainai mmuaararavo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaravaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ⁴⁰ kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vuru vaidia varuduu ivo iya yuruuma kioo Petooroosaa tunoo: Mo dataikiai ngia hama mmuaa suai voovau niyara tida avu teeda vakiaannee? ⁴¹ Ngii inno taanaravo ngiisi nninarainnoo tida avu teeda vaidia yaaku varaatee. Vaidiivaa mmannasaivo inna iikiataikio nnabaivo muaraagainoo, ⁴² kiaa kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, aa nnoori toori kapikarai aavaa fai hama na nneeno mmuaararavo homo vainaravaara inna aikioo eenoo ai iikiataivaa iikiane, ⁴³ kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vurura rusi rusiima rikiada vaa vuru vairavai.

⁴⁴ Vauduu too Yisuuva kava iya pikioo oro vooneetu yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁵ Kiaa kioo kava vara ranoo numa ari ngiaammuaudaa tunoo: Ngia homooda vuru vaidia variaannee? Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovoono vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suaivo aavaa nninoo. ⁴⁶ Taatee. Vaidiivo kooyaa ni vitainaravoono aavaa nninoo. Diitakiai ta inna kuaaravee, tiravai.

Vaidiiva Yisuuva utida ruputuara iiravai

(Marakaa 14:43-50; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴⁷ Yisuuva homo kua tiao varuduu ari ngiaammuaudo yaakuuvaitana yukukidiri taaramakidiri voovai nnutuuvu Yutaasa nniravai. Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaa yokovaiyaatama kaayau vaidiiva titooduu iya paipa avaikarauyaata tipaiyauvaatama utida Yutaasaa tasipama Yisuuvasi nniravai. ⁴⁸ Yutaaso kooyaa inna vitainaravoono vaa mmuaanaa vaidiiva kiaa mmioo tunoo: Ngia teekiai vaidi na mmootaanara vaidiivo inna ngia vitaara vaidiivovee. Inna puaisa utuatee. ⁴⁹ Ivo itaa kua tuuvoono ngioo ngioo numa makee tuduu Yisuuva tunoo: Vitaira-o, a yoketaama variannanee? kiaa kioo inna mmootearavai. ⁵⁰ Mmootooduu Yisuuva inna sai tunoo: Ni vuaigo, e aapi iinara ngiannaivaa iikiane, tuduu rikiada vaidi vooyaano numa Yisuuva puaisa utu kiada vauduu ⁵¹ Yisuuva ngiaammuauyakidiri voovoono ari paipa avaikaravaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammua u voovai yaataivaa rutaka kieravai. ⁵² Rutaka kioodoo Yisuuva ari ngiaammua u vaa tunoo: Ai paipaivaa vara ari nnaamuruuvaki kava uyuanee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya paipa

avai karaivaadiri utida gionna kiaapu vooya ruputuaaraiya fai iyaata irisai paipa avai karaivaadiri utida iya ruputikiai putuaaravai. ⁵³ Hama ngia rikiaavai. Ni iikiatainai na ni Napoonnara aayanna tino fai ivo akiairaama aangeraa hama ngia yopeema jaaruaiya titanai ni utida yoketaivau ni yapaaravee. ⁵⁴ Mo itaama vainai dataama kioo Anutuugaa kua fafaaraivo tuuvaugiataama iya itaama iikiaivaa kaanaivo aanna vainarannee? Hama fai vainaravaivee, tiravai.

⁵⁵ Kiaa kioo ivaki nuunauya Yisuuva tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Mmuara vareera vaidi roosiivaivee, kiaa kiada paipa avaiakaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaanee? Mmuakiaa suai na ngii tasipama nuunaira nnau pinaivaki variee ni kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. ⁵⁶ Nnaaruaa vaidi forofetaiya ngia iikiaivaara fafaara roovaa kaanaivo vakiaiveeraivaara aanna makee ngia itaama iikiaanoo, tiravai. Tuduu rikiada ari ngiaammuuu mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.

Vaidiyya kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Marakaa 14:53-65; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵⁷ Vuduu vaidi Yisuunna utuuya inna vitada Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaanna nnauvaki yapa kiada varuduu vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaki nuunaida variravai. ⁵⁸ Varuduu Petorooso ngieeradiri Yisuunna nnaagiai vioo vioo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vioo vaidi rapiraiyaatama tasipama hara kioo varioo Yisuunna iikiaaravaa taanaravaara ivaki variravai. ⁵⁹ Varuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama Yisuunna ruputikio putuaiveera unnakuivaadiri kua pinaana inna yapaara uduu ⁶⁰ kaayau gionna kiaapuuya numa innara unnakua tuduu hama kua oyaivootauduu pikiooduu nnaagiai taara vaidivaitanaano diitada numa tunoo: ⁶¹ Aa vaidi aavoono ataa kua tunoo: Na aikiooma Anutuugaa nnau pinaivaa havarata kiee taaravooma suaivo taikanai na kava heeka kiaanaravaivee, tiravaivee. ⁶² Ivaitana itaa kua tuduu rikioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivoono diitoo Yisuunna tunoo: Mo iya i kiaanai a hama iya kua saivaa kiannanee? Aa vaidi aavaitana mo dee kuavai aiki yapaavainnee? ⁶³ tuduu rikioo Yisuuva kua seemuaa varuduu kava kieeta tuanaivoono inna tunoo: Anutuugo ngiau aapu variivaa nnutuuvaa tasipama kua kutaavai ti kiaa ti mmianee. E Anutuugo mmataama kioo vaidi Misiavovee tiee Anutuugaa Mmaapu tuanaivovee tiee ti kiaa ti mmianee, ⁶⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaa kuavai kiannano. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aanna na variau suai aavakidiri varia ree viee viee nnaagiai na varinara suaivakiaatama fai ngia teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaataravaa yaaku yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiaidaadiri tiinaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo kieeta tuanaivo inna kuaivaara inna ausaivo pirisauvau ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Ivoono Anutuugaara koonnama kua tiivai. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaravaara yaata utuatee. Ivo ari avaivakidiri koonnama tinoo: Na Anutuugaa mmaapuvaivee, tiivaa vaa ngia rikiaanoo. ⁶⁶ Ngia innara dataamaida yaata utuaanee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta rikiaunnano ivo koonnama kua tiivaara fai inna aikiooma ivo putinaravaivee, tiravai.

⁶⁷ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna viri nnikiivaki kuaanuuvaa visida yaaku rurauma utida inna ruduu vooyaano yaaku yapa nneerannidiri inna

rida varida ⁶⁸ tunoo: Anutuuqo i mmataama kioo vaidi Misiakuavee tiee kooyaa ti kiaa ti mmianee. Gioonoonno i ruputiinne? tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Marakaa 14:66-72; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Iya itaama iida varuduu Petorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu mmoori vareera kiaatanna voovoono numa inna tunoo: Eetama Karirayaa vaidi Yisuunna tasipama nookiannakuavee, ⁷⁰ tuduu rikioo mmuakiaa ivaki varuuya rikiada vauduu Petorooso yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: A kianna kua oyaivaa hama na arinaima rikiaunoo, ⁷¹ kiaa kioo oro nnau haayaivaki dioo vauduu vo mmoori vareera kiaatanna voovai inna too vainno vaidi ivaki duuya tunoo: Aa vaidi aavo Nasareetaa vaidi Yisuunna tasipama nuairavovee, ⁷² tuduu rikioo Petorooso kava yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: Kutaa tuanaavai. Hama iqii vaidi ivaa na tauvaivee, ⁷³ tuduu kiisa suai taika kiooduu vaidiiva ivaki duuya numa inna tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. A kua kiannaivo inna nnuuna roosiinoo, ⁷⁴ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiaa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuuqo ni ruputitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo. Hama na tau vaidivaivee, tiravai. Iva tinee tuu saivaata kakaraivo akua tuduu ⁷⁵ Yisuuva tauraa inna kiaa mmuu kuaivaa kava vaa taunnu kioovaa yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiaa mmioo tunoo: Hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee a taaravooma-neetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tuu kuaivaa ivo kava yaata utuoo rikioo mmaanai vioo pinaama rateeravai.

27

Vaidiiva Yisuunna vitada Piratuusaasi viravai

(Marakaa 15:1; Rukaaso 23:1-2; Yuvuaano 18:28-32)

¹ Heenanaanna suaivo nnuduu rikioo mmuakiaa vaidi Anutuuqara kati puara hudeera kieetaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama nuunaida Yisuunna ruputuaara kuaivaa kiaa safuuma kiada ² inna yaakuuvaitana yeenaadiri ranaa rau kiada vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai.

Yutaaso putiravai

(Aposoroo 1:18-19)

³ Mmuduu too Yisuunna nnammutuaiya kooyaa inna vitau vaidiivo Yutaaso iya Yisuunna vitada ruputuaara uuvaa too inna ausaivo hanigooduu iyo sikauyauvaa vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana varoo vioo Anutuuqara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kava mminaree kiaa vioo tunoo: ⁴ Vaa na mminnamminnaa maisaivaa varaunoo. Vaidiivo hama mminnamminnaa maisaataivaa na ngii vitaakiaukai ngia ruputuaara iikiaanoo, tuduu rikiada tunoo: Mo datainne? Hama ii mmoori ivo tiiki vainoo. Aiki vainoo. Eenoo ivaara tuqinnama yaata utuane, ⁵ tuduu rikioo Yutaaso nuunaira nnau pinaivaki sikaudaa kagaari sereguatiima kioo vioo yeenaivaa varoo mmaana haara kioo vainno putiravai.

⁶ Ivo vuu saivaata vaidi Anutuuqara kati puara hudeera kieetaiya sikauyauvaa poropaarooma varada tunoo: Aa sikau aayauvo vaidiiva ruputuaavo irisai putiivaara vai sikauyauvaivee. Ta aayauvaa nuunaira nnau pinaivaa sikau nnaamuruuvaki yapaaraivaara ti mmaanna tuu kuaivo ooqoo tiivaivee, ⁷ kiaa kiada ivaara kuakuaakuaiyauvaa tida yeena rau kiada kookaraa sikauyauvaa varada mmataivaa hanuu kioo kuu yavaa iira vaidiiva mmida inna mmata voovai varada ngiari vo yoosinaiya numa varida putikiai ivaki hakuaaraivaara vareeravai. ⁸ Ivaara

aanna makee gioonna kiaapu Isarairaiya kiaanoo: Kiauvo vau sikauvaadiri yookaama kieera mmatavaivee, kiaavai.

⁹ Iya ivaa uuvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yirimiaava tuu kuaivo kaanairavai. Yirimiaava tunoo: Gioonna kiaapu Isarairaiya vaidiivaara mmataama kiada kagaari kioo sikaulyauvo vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vooya varada ¹⁰ yavaa iira vaidiivaa mmida inna mmataivaa varaavai. Udaanga Anutuuoqoono ivaara ni gaa ni mivaivee. Yirimiaava itaa kua tiravai.

Piratuuso Yisuunna yaparairavai

(Marakaa 15:2-5; Rukaaso 23:3-5; Yuvuaano 18:33-38)

¹¹ Yisuuva Roomaaya kieetaivaa avuuvau duoo vauduu ivo inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannano. ¹² tuduu rikioo vaidi Anutuuoqara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kua pinaivaa innaki yapa kioodoo rikioo hama iya kua sai tirama kioo kua seemuaa variravai. ¹³ Kua seemuaa varuduu Piratuuso inna tunoo: Aa kua mmuakiaa aayauvaa aiki yapaiyauvaa vaa a rikiaannanee? ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua voovai sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

Piratuuso Yisuunna rupuuaaraivaara ee-oo tiravai

(Marakaa 15:6-15; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16)

¹⁵ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varagiataivaa nneera suaiivaki oovi nnauvaki varuu vaidi voovaara gioonna kiaapuuya inna yapara ruuvaa Roomaaya kieetaivo mmaanai titooduu tuoo viravai. ¹⁶ Ii suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso pinaa mmooi maisivaa uuvaara oovi nnauvaki hara kioo variravai. ¹⁷ Hara kioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida varuduu Piratuuso iya yaparainno tunoo: Dee vaidivaara na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? Vo Paravaasaanee? Vo Yusuunna Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivaannee? tiravai. ¹⁸ Kieeta vaidiia Yisuunnanikaraama variaaree kiaa iya nnanna-tooduu kuminayaa Piratuusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kiooava vaa Piratuuso rikieeravai. Vaa ivo ivaa rikioovaara itaa kua tiravai.

¹⁹ Ivo nnau pinaivaki gioonna kiaapuuya yaparaira mmaataivau homo hara kioo varuduu ari nnaataivo ngiaammuau voovai kuaivaa kiaa mmioo titaa kioodoo Piratuusaasi ngioo tunoo: I nnaataivo tinoo: Na heenaki vuru vaina ii vaidi ivaayaa ruvuataivaa tauko ni maisainoo. Ivaara ii vaidi yoketaa ivaa sa vo aataru voovai inna iikianee, tiivaivee, tiravai.

²⁰ Ivo itaa kua tuoo varuduu vaidi Anutuuoqara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama gioonna kiaapu nuunauya yaagueegama tunoo: Piratuuso ngii yaparainai inna kiaa mmida kiatee: Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Tuoo vinai Yisuunna rupuuanee. Itaa kua kiatee, tiravai. ²¹ Roomaaya kieetaivo kava iya yaparainno tunoo: Taara vaidivaitana oovi nnauvaki variaivaitana fai dee vaidivaara na sipuuvaa hatuano tuoo ngiisi kuanarannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Paravaasaani sipuuvaa hatuaanee, ²² tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Yisuunna Anutuuoqo mmataama kioo vaidivaivee ngia kiaivaara na aaniivai inna iikiaunnee? tuduu rikiada mmuakiaaya sai tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²³ tuduu rikioo Piratuuso iya avaiyauvaa sai tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai ivo iivainnee? tuduu rikiada iya puisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²⁴ tuduu rikioo Piratuuso hama yopeema iya avaiyauvaa hatokoo iya kiisa suai rapuaara uuvaa too iya avuuyauvunu nnooriivaadiri ari yaakuuvaa fini kioo tunoo: Fai ivo putino hama inna kiauvaa irisaivo niiki

vainaravai. Fai ngiingiiki vainaravai. Ngiengieenoo iikiatee, ²⁵ tuduu rikiada mmuakiaaya inna sai tunoo: Kii ivo putino inna kiauvo mmaanai tiinaravavaa irisaivo tiikiataa ti nnaakaraiyakiataama vakaiavee, ²⁶ tuduu rikioo Piratuuso tuduu Paravaasaa mmaanai titooduu tuo iyasi vuduu Piratuuso ari ngiaammuauya Yisuunna mmuduu rikiada iya inna ripiima kioodoo rapira vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara vitada viravai.

Rapira vaidiiaano Yisuunnara rairavai
(Marakaa 15:16-20; Yuvuaano 19:2-3)

²⁷ Piratuusaa rapira vaidiia Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivaki vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaayaata tuduu nnida nuunaida inna avuuvau diravai. ²⁸ Dida vida inna uyira rairaiyauvaa utu ranna kuasasaama kiada buruqa kookeevaa varada innayaa apu kiada ²⁹ yeena ooviyaavua varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada kuasaa yauvaa varada inna yaaku yaadudaivau yapa kioodoo tu kioo vauduu inna yuku oyaivaki toorivu yau hara kiada innara rairavai. Innara raida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee, ³⁰ kiaa kiada innayaa kuanuuvaa visida yauvaa ivo utuuvaa raviisi kiada ivaadiri utida inna kieetaivau rida variravai. ³¹ Rida varida innara raidada kiada buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna yuu kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai
(Marakaa 15:21-32; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)

³² Vida varuduu yoosinna Kureenaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Simoono iya saidi nriavai. Nnudu rikiada rapira vaidiia inna yaakuu-vaudiri utu raririima rada Yisuunna yatari sagaivaa apuoo kuaiveera inna tuduu varoo viravai. ³³ Iya vuu yoosinnaivaa nnutuuvo Korokataa viravai. Korokataa nnutuuvaa oyaivo kieeta mmuyaivo ivaki vau yoosinnaivovee. ³⁴ Iya ivaki dida vida vuaina suuyaivaata kapikarai nnooriivaatama Yisuunna mmuduu nnaa too pikieeravai.

³⁵ Pikiooduu inna vitada inna uyira rairaiyauvaa rada yapa kiada yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kiaa isareeda yaata-reera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ³⁶ Vara kiada ivaki Yisuunna puru variravai. ³⁷ Iya kua pinaivaa innaki yapa kioo kuaivaa yatari sagaivau fafaara reeda inna kieetainningiaa yapa kieeravai. Ii kua ivo vainno tunoo: Aanna Yisuuva Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ³⁸ Iya mmuara furai vaidi-ivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

³⁹ Haara kioodoo gioonna kiaapu yatari saga oyaivau vida nnidaida varuya Yisuunna reeri teeda vida innara nniki rakaida rakanoo raaranoo tida ⁴⁰ inna tunoo: A nuunaira nnau pinaivaa havarata kiee kava taaravooma suaivaki heekaanaravee tunnaikuavee. Mo eenoo ai vitee yoketaivau yapaanee. A kutaa Anutuugaa mmaapukuavee tiee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ⁴¹ tuduu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaata vaidi yokovaiyaatama mmuakikaraama innara raida ⁴² tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kioo hama yopeema ari vitoo yoketaivau yapaينو. Ivo kutaa Isarairaiya kieetaivavee, kiaa kioo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta teeda innara kutaavaivee kiaaravai. ⁴³ Ivo Anutuugaara yaagueeqainnonno ariiyara tinoo: Na Anutuugaa Mmaapuvaivee, tiivai. Kii ta teekio

fai Anutuugo innara mmuduuya ruoo makee inna tino fai kati yoketaama varinaravaivee, ⁴⁴ tuduu mmuara furai vaidiivaitana inna tasipama haara kioovaitanaatama mmuaikaraama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

Yisuuva putiravai

(Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁵ Itaa kua tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigooduu taikeeravai. ⁴⁶ Taika kiooduu Yisuuva puaisakama aayanna roo ari kuaivakidiri tunoo: Irai Irai rama savatanii, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuugo, ni Anutuugo, dataama vaiki ai ni pikiaannanee? tiravai. ⁴⁷ Yisuuva aayanna tuduu rikiada gioonna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuuvaa rikiada tunoo: Ivo Irayaannara aayanna tino, ⁴⁸ tuduu rikioo vo vaidi voovoona akiairauduu seenoo vioo kapuka roosuu mminna voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookaruvaa nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo kuasaa hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva ivaa nnaiveera inna mminee kua rikiooduu ⁴⁹ ari seenaiya tunoo: A ivau iinai ta teekio Irayaava tuma inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? ⁵⁰ Iya itaa kua tuduu Yisuuva kava puaisakama aayanna roo putiravai.

⁵¹ Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo mmutunidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. Vuduu mmataa kuaruuvo utuduu oorasauyauvo ruannasituuduu ⁵² Anutuugo tuduu mmata nnauyauvo feesainno kooyaa vauduu Anutuugaa gioonna kiaapu vaa putuu vooya kava diiteeravai. ⁵³ Diitooduu Yisuuva nnaagiai ari putuuvakidiri diitoo suaivaki iya mmata nnauyauvaa pikiaada yoo sinna Yerusareemaivaki vuduu kaayau gioonna kiaapuuya iya teeravai.

⁵⁴ Yisuuva putuu suaivaki rapira vaidiia kietaiivootama ari rapira ngiaammua inna tasipooyaatama homo Yisuunnara puru varida mmataa kuuru pinaivo utuuva teeda ari vookara ari vookarau aataruuyauvo ivaki vauyauvaatama teeda kaayauma aatuuda tunoo: Aanna kutaa tuanaa Anutuugaa Mmaapu tuanaivovee, tiravai. ⁵⁵ Tuduu kaayau gioonnaia Karirayaadiri Yisuunna nnaagiai nnida innara tuqinnooya ngieeradiri dida vaidi rooru inna teeravai. ⁵⁶ Makataraa gioonna Mariaavaata Yakoopaya Yoosiipaya kaano Mariaavaatama Seveta inna nnaataivootama iya tasipama dida vaidi ivaki rooru Yisuunna teeravai.

Vaidiia Yisuunna hau kieeravai

(Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁵⁷ Upisipisiinno varuduu rikioo yoo sinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa vaidi kaayau hoona suvuuvaa nnutuuvo Yoosiipo nniravai. Iva Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai variravai. ⁵⁸ Varuuvo ivoono oro Piratuusaa Yisuunna nnabaivara yaparairavai. Yaparauduu rikioo Piratuuso ari ngiaammuauya tuduu iya Yisuunna nnabaivaa varada Yoosiipaa mmiravai. ⁵⁹ Mmuduu too varoo yoketaa buruqa poosaivaadiri rurauma kioo ⁶⁰ varoo oro ari sikau mmata nnau karaasaivaki yapa kieeravai. Ivo vaa ari mmaara mmata nnauvaa oora sikau oyaivaki hafata teerama kioovaki yapa kieeravai. Yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kioo viravai. ⁶¹ Vuduu rikiada Makataraa gioonnaivo Mariaavaata ari ferengaivootama mmata nnauvaara hara kiada varida rootu teeravai.

Rapira ngiaammuauya mmata nnauvaara haitaturavai

⁶² Rootu teedada pikiada vida vauya patauduu Yutayaiya buusaivaa teerama kioo suaivo taika kioodoo vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Farisaiyaatama Piratuusaasi vida ⁶³ tunoo: Yokeera-o, ta rikiaunnano Yisuuva unnakua nnaamuruuvu hama putira homo varuu suaivaki tunoo: Na putino taaravooma suaivo taikanai fai na keenaa diitaanaravaivee, ⁶⁴ tuuvaara ai rapira ngiaammuauya tinai oro mmata nnauvaara taaravooma suai haitatuukiatee. Fai Yisuunna ngiaammuauya numa inna nnabaivaa hitu varada vida gioonna kiaapuuya kiaara: Vaa Anutuugo tikio Yisuuva vaivakidiri diitoo kuaivaivee, kiaarainnoo. Fai iya itaama iikio nnaagiai iya gioonna kiaapuuya unnakua kiaarairo tau-raa unnakua kiaivaa yaataraanaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo Piratuuso iya tunoo: Ngiengieenoo ngiaammuaui rapira vooya vitada oro kiada sipuuvaa tuqinnama rau kikio yaagueeqama vakiaivee, ⁶⁶ tuduu rikiada vida ivaa keegiaivaki rummua apira sikauvau uuda raira fafaaravaa raa kiada ngiari rapira ngiaammuauya tuduu iya ivaara haitatuuravai.

28

Yisuuva kava diiteeravai

(Marakaa 16:1-10; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kioodoo rikiada Sudaqaki suaivo reera kioodoo Makataraa gioonna Mariaavaata ari ferengaivootama Yisuunna mmata nnauvaa taara viravai. ² Vidada oro taaree tuduu makee tuduu rikioo mmataa kuaru pinaivo utuduu rikioo Udaanga Anutuugaa aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tioo oro sikauvaa keegiaivaki rau kioovaa feena kioo ivau karoo hara kioo variravai. ³ Varuduu inna oori nnikiiivo hanigioo saneetu roosiima ruvuahooduu inna buruqaivo poosa kuainno nama toroomunnaivaa roosiravai. ⁴ Itauduu rikiada vaidi mmata nnauvaara haitatuuravai innara aatuuda biribiriida mmatayaa vida varada vaidi putuuya roosiima vairavai.

⁵ Vauduu rikioo aangeraiivoono gioonnavaitanaata kua tioo tunoo: Sa aatuukiatee. Vaa na rikiaunoo. Ngia Yisuunna vaidiia yatari sagaivau haara kioodoo putuuvaaarada buaama rada nookiaanoo. ⁶ Hama aavaki vainoo. Vaa diitaivai. Vaa ivo ivaara ngii giaa ngii miravai. Ivo vaivaki numa taatee. ⁷ Teeda akiairaama oro ari ngiaammuauya kiaa mmida kiatee: Vaa ivo putiivakidiri diitoo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Ngia oro ivaki inna taaravaivee, kiatee. Inna aikioovai, vaa na ni kuaivaa ngii giaa ngii miaunoo, ⁸ tuduu rikiada akiaraduu mmata nnauvakidiri pikiada aatuuda kaayauma sirigama rada seenada Yisuunna ngiaammuauya kiaa mmiaara nniravai.

⁹ Nnida varuduu Yisuuva innidanaa saidi numa tunoo: Ngia deepi kuaarada kuaannee? tuduu rikiada numa inna yukuuvaitanau utu kiada vaida ngiari ausa mmuduuyaivaitana inna mmiravai. ¹⁰ Mmuduu rikioo Yisuuva innidanaa tunoo: Sa aatuukiatee. Ni ngiaammuauya Karirayaa kuateera oro kiaa mmiatee. Fai iya ivaki vida ni taaravaivee, tiravai.

Rapira ngiaammuauya unnakua tiravai

¹¹ Tuduu rikiada gioonnavaitana ngiari rikioo aataruuvau nnida varuduu Yisuunna mmata nnauvaa haitatuura rapira ngiaammuaui vooyaano ngiari toovaara nnida yoosinnaivaki vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya kiaa mmiravai. ¹² Kiaa mmuduu rikiada iyaata vaidi yokovaiyaatama nuunaida kuakuaakuaiyauvaa tida kuaivaa yeena rau kiada kaayau sikauyauvaa rapira ngiaammuauya mmida ¹³ tunoo:

Gioonna kiaapuuya ataa kua kuaa mmiatee: Heenaikiai ta vuru vaidā variaunnani Yisuunna ngiaammuauya inna nnabaivaa numa varada kuaavaivee, kiaa mmiatee. ¹⁴ Fai ngia itaa kua tikio ngii kieetaivo ngii kuaivaa rikianai fai ta ngiiyara innaata kua tikio rikioo hama ivo ngiiyara nnannataanaravee, ¹⁵ tuduu rikiada rapira ngiaammuauya ngiari sikauiyauvaa varada iya tuu kuaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Aa ta variaunna suai aavaki homo gioonna kiaapu Yutayaiya ii kua ivaa tida variaanoo.

*Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai
(Marakaa 16:14-18; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23;
Aposoroo 1:6-8)*

¹⁶ Yisuunna ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yoosinna Karirayaa vidada oro taapi tauraa Yisuuva iya kiaa mmuuvau diravai. ¹⁷ Dida vaidā tooduu Yisuuva iya too vauduu teeda ngiari ausa mmudu-uyaiyauvaa inna mmiravai. Mmuduu teeda vooyaano taara yaata utida tunoo: Vo kutaa Yisuuvannee? Vo hama Yisuuvannee? Iya itaama yaata utiravai. ¹⁸ Yisuuva numa mmuakiaaya iya tunoo: Anutuuqo mmuakiaa ngiau mmata mmooriivaara dira yaagueeqaivaa vaa ni mivaivee. ¹⁹ Ivaaraida ngia mmuakiaa yoosinna variaa gioonna kiaapuuya tuqinnama ni kuaivaa kiaa mmikiai rikiada iya ni nnaagiai ngiaaravaivee. Fai ni nnaagiai nnikiai ngia iya nnoori apida ni Napoonna nnutuuvaata ni nnutuuvaatama Mmanasa Yoketaivaa nnutuuvaatama tida iya apuatee. ²⁰ Na kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa iya iikiateeraivaara tuqinnama iya kiaa mmiatee. Neenoo ngii tasipama tupatupaa varieenana ngiau mmata taikeera suavaki homo fai na ngii tasipama varinaravaivee. Ivaara yaata utuatee, tiravai.

Marakaavaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Marakaava Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Yisuuva nnutu ruua vaidivai varioo mmuakiaa mmoori aataru yoke-taiyauvaa akiairauduu uuyauvaara Marakaava fafaara reeravai. Yisuuva yoketaa mmooriivaa gioonna kiaapuuya vitauduu iya ivaudiri arinaima inna teeda tunoo: Ivo nnutu ruaavaivee, tiravai. Ivo ari yaagueeqaivaura mma-gia maisaiya yaataroo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeravai. Ivo Anutuuqaa mmaapuvai varioo ariiyara tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuvaivee, tiravai. Gioonna kiaapuuya kati mmamma dummukiara yoketaama variateeraivaara Yisuuva iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ru-gaanaraivaara tuoo putiravaivee.

Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa

iya kiasa mmiravai

(Matai 3:1-12; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Aa Mmayaaya Yoketaa aavo Anutuuqaa Mmaapu Yisuu Kirisiinnara toosa hara tira mmayaayavai. ² Ii mmayaaya ivaa nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara reeravai. Yisayaava Anutuuqo ari Mmaapuuvaa tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo.

Fai na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravai.

³ Fai ivoono koo mmuyai gaanga voovau dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara

aataruuvaa teerairavai roosiima

ngii Udaangaivaara teerama kiatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara

teeraida safuuma kiatee.

Yisayaavaano fafaara roo itaa kua tiravai.

⁴ Yisayaava fafaara roo kuaivo Yuvuaano nnoori apira vaidiivo uuvaudiri kaanaivo vairavai. Ivo numaa koo mmuyai gaanga voovau dioo vainno Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa mmooka hanigia mmida pikikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, ⁵ tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yerusa-reemaiyaata vo yosinna vo yosinna Yutayaivaki vau yosinnaiyaatama Yuvuaanaasi vida ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiasa kookieema kioodoo nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya nnoori apira-vai.

⁶ Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosi iima kioo uyu kioo nnabaivaadiri vausa roosi iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisaivaa nnoo ngengengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁷ Ivoono gioonna kiaapu-uya kiasa mmioo tunoo: Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuaavai roosiima variee inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravai. ⁸ Na kati mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Ivoono

ni yaataravoono Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii aakiaana varinaravaivee, tiravai.

*Yuvuaano Yisuunna nnoori apuduu Sataango inna yaparairavai
(Matai 3:13-4:11; Rukaaso 3:21-22; 4:1-13)*

⁹ Ii suai ivaki Yisuuva Karirayaa vau yoosinna kiisa Nasareetadiri pikioo Yuvuaanaasi ngioo nnoori Yorotaana ivaki oro duduu Yuvuaano inna apiravai. ¹⁰ Inna apu kiooduu Yisuuva nnooriivakidiri numa siriivau duu saivaata reeri tooduu ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mmannasa Yoketaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvuono tuoo tuoo innayaa variravai. ¹¹ Innayaa varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutuuqaa kuaivo tuoo tunoo: Na aiyara mmuduuya ruue na i tauko pinaama ni yoketaivoo. A ni Maapu tuanaakuavee, tiravai.

¹² Tuduu tuu saivaata Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisuunna titooduu koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ¹³ Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaivyavaa ivaki varuduu ivo muaraagakiaiveera Sataango numa inna inno teeravai. Ii yoosinna ivaki fayai mmaraaraa avaikarauya suvuauduu aangeraiya tuma Yisuunna tuqinada haitaturavai.

*Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai
(Matai 4:12-22; Rukaaso 4:14-15; 5:1-11)*

¹⁴ Vaidiyya Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kiooduu ivaki varuduu Yisuuva Karirayaa vioo Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo ¹⁵ tunoo: Anutuuqo mmataama kioo suaivo aa vainima nninoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo kiisa suai nninaravai. Ngingii mminnamminnaa maisaiyvavaa pikiada hanigiada mmayaaya yokeitaivara kua kutaavaivee kiatee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva nnaagaii nnoori haruunga Karirayaa siriivau vioo tooduu tavau vareera vaidiivaitana Simoono ari kataivo Adiriaasooyarii inna teeda vaidi tavaura nnooriivaki ngiari utua vaaheeyavuaa kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁷ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagaii nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayama gioonna kiaapuuya vitada nisisi ngiatee, ¹⁸ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyavuaa pikiada inna nnaagaii viravai.

¹⁹ Vida Yisuuva vioo tooduu Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya ngiari kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyavuaa sapiraida variravai. ²⁰ Sapiraida varuduu Yisuuva ivaitana too suaviki ni nnaagaii ngiateera ivaitanaara tuduu ngiari gioonnaata ngiari mmoori varoo vaidiivaatama kanuuvaki pikiada inna nnaagaii viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

*Yisuuva titeeravai
(Rukaaso 4:31-37)*

²¹ Iya vidada yoosinna Kapanauma oro varuduu Yutayaiya kati varira suaivo nnduu Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa mmuduu rikiada ²² inna kuaivaa rikiooya iva tuu kuaivaara kaayauma nnikiarairavai. Hama iva Anutuuqaa kua mmaanna kiaa mmiraiya roosiima tirainno ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kua tiravai.

²³ Ii suai ivaki vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki ngioo kai tuoo ²⁴ mmagia maisaivo inna kiaa mmuu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. E aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti rupu tu taakaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuuqaa

vaidi yoketaa tuanaakuavee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaiva tunoo: Sa kua tirainna vaidiiva aakiaivakidiri tiee kuane, ²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiiva aakiaivakidiri tuoo kuanara uduu ivo pinaama yuku yaaku hannatotauduu mmagia maisaivo inna aakiaivakidiri kaayauma kai kai tuoo mmaanai tuoo viravai. ²⁷ Tuoo vuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Inna aaniivainnee? Inna karaasa kuavainno tiinne? Aa vaidi aavo yaagueeqa vaidivai kieeta vaidiaano tirayaama mmagia maisaiyauva yaagueeqama tikiai kuaano, ²⁸ tuduu rikiada Yisuuva uu mmooriiyauvaa gioonna kiaapuuya teeda vida mmuakiaa Karirayaa vau yoosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmuduu rikieeravaivee.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai

(Matai 8:14-17; Rukaaso 4:38-41)

²⁹ Yisuuvaata ari ngiaammuaudootama Yakoopaya Yuvuaanaya tasipama nuunaira nnauvaki pikiada Simoonaya Adiriaasaya nnauvaki safuuma viravai. ³⁰ Vida toduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu ikiyanana toduu mmaatayaa nnaasu vauduu innara Yisuunna kiaa mmiravai. ³¹ Inna kiaa mmuduu rikioo innasi vioo inna yaakuuvaidiri vararu utuduu ditooduu ikiyanaivo taika kioodoo yeennaivaa iya mmiravai.

³² Hannauduu suaivo haatapooduu rikiada gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena gioonna kiaapu nniitarooyaatama vooya aakiaiyauvaki mmagia maisaiyauvo varuuyaatama vitada Yisuunnasi nniravai. ³³ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinna varuuya nnidada nuunaida nnau keegiaivaki dida vauduu ³⁴ Yisuuva kaayau nniitaroo ari vookara ari vookarauya tuqinnoo kaayau mmagia maisaiya vooya aakiaiyauvaki varuuya tuduu pikiada viravai. Mmagia maisaiya Yisuunna arinaima toovaara iya kua tivoora Yisuuva iya oooqoo tiravai.

Yisuuva Karirayaiya mmayaaya yoketaivaa

kiaa mmiravai

(Rukaaso 4:42-44)

³⁵ Heenanaanna upisi saivaata Yisuuva diitoo nnauvaa pikioo yoosin-naivaata pikioo oro kumina mmata voovau varioo yaaku vareeravai. ³⁶ Yaaku varoo varuduu Simoono ari saiyaatama diitada vida innara buaama rada nuaida toduu ³⁷ iva iya too vauduu teeda inna tunoo: Mmuakiaaya aiyara buaama rada nookiaano, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Pikiada nnikiai ta aa yoosinna vaini vai aayauvaki kuaaravee. Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa iyaatama fai na kiaa mmilaraivaara kuaaravee. Na iyaatama kiaa mmilaraivaara tiiravaivee, ³⁹ kiaa kioo ivaki pikioo mmuakiaa yoosinnaiyauvo Karirayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo mmagia maisaiyauvaa tuduu iyakidiri tiida viravai.

Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai

(Matai 8:1-4; Rukaaso 5:12-16)

⁴⁰ Vaidi voovai mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvoono Yisuunnasi numa toorivu yau haroo yaagueeqama inna yaparainno tunoo: A ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee aikiooma tuqinnaanaravaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva pinaama innara boo tioo ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravai. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee, ⁴² tuduu tuu saivaata buunna hooya mmamma roosuuvo taikooduu kati hara kioo variravai. ⁴³ Kati hara kioo varuduu Yisuuva kua yaagueeqama

innaata tuoo akiairauduu inna titoo ⁴⁴ tunoo: Sa viee aavaara gioonna kiaapu voovai kiasa mmianee. Akiairaama Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiva ai mmammaivaa inna vitaakianee. I mmammaivo yoketaivara naaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiee Anutuugaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivara arinaima teeda rikiaaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikioo hama inna kuaivaa rikioo pikioo vioo gioonna kiaapuuya mmannammanna kiasa mmiravai. Kiasa mnuuvaara iya inna suvaivoora kiasa Yisuuva hama yoosinnavaki kooyaa nuairavai. Ivo oro koo mmuyai gaanga yoosinnaiyavaki hara kioo varuduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyavakidiri innasi nniravai.

2

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai (Matai 9:1-8; Rukaaso 5:17-26)

¹ Vo suai voovaki Yisuuva kava vara ranoo yoosinna Kapanauma vuduu ari nnauvaki varuu kuaivaa kaayau gioonna kiaapuuya rikiada ² innasi nnida nuunaida nnauvaa suvuai kiada sipu oyaivakiaata nnau oyaivakiaatama sumuai kiooduu Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiravai. Iya kiasa mmioo varuduu ³ vaidi vooyaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa taarama taaramadoono taina rau varada Yisunnasi nniravai. Nnida tooduu gioonna kiaapuuya suvuai kiada varuduu hama inna varada Yisunnasi ngiaara aataruuvootairavai. ⁴ Hama aataruuvootauduu iya Yisuuva duupinnainngiaa ngiau aapu karada tausiivaa rabara kiada hiriraiyavaa ravarata kiada idaadiri yuku yaaku putuu vaidiivo ari kegeennaivau vauvaa Yisunnasi reemma kiooduu tiiravai. ⁵ Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniyavuki vau kuaivaa Yisunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai, vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ⁶ tuduu rikiada kua mmaanna kiasa mmira vaidi ivaki varuuya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: ⁷ Mo dataama kioonno aa vaidi aavoono ariyara yaata utuoo Anutuugaa roosiima kua tiinnee? Hama vaidi voovoono yopeema vaidiyya mminnamminnaa maisaiyavuaa rugaivaivee. Anutuugo mmuaavoono vaidiyya mminnamminnaa maisaiyavuaa rugeeraivovee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva akiairauduu iya yaata tinniyaa vau kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngii yaata tinniyaa vai kuaivaa yaata utida itaa kua kianne? ⁹ Na tinara kuavoo dee kuavainno yoketainnee? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee ai kegeennaivaa varee kuanee, tinarannee? ¹⁰ Aa mmata aavau Na Vaidiivaa Mmaapuovoono vaidiyya mminnamminnaa maisaiyavuaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiasa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: ¹¹ Na i kiasa i mmiaunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuanee, ¹² tuduu rikiada gioonna kiaapuuya teeda vauduu ivo diitoo akiairauduu ari kegeennaivaata varoo viravai. Vuduu iya pinaama nnikiaraida Anutuugaara kua yoketaivaa tida tunoo: Hama ta aqaa mmoori aavaa tauraa taunnavavee, tiravai.

Yisuuva Riviinna maavee tuduu inna tasipama viravai (Matai 9:9-13; Rukaaso 5:27-32)

¹³ Yisuuva kava nnoori haruunga Karirayaa siriivau tioo tioo tuma tooduu gioonna kiaapu kaayauya innasi nnida nuunauduu iva kua yoketaivaa iya kiasa mmiravai. ¹⁴ Kua kiasa mmi taika kioo kava vara ranoo Kapanauma vioo

tooduu Arapainna mmaapuuvu Riviiwa ari sikau takiisa vareera nnauvaki hara kioo varuduu Yisuuva inna too tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁵ Oro varioo Yisuuva Riviiinna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisa vooyaatama kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaatama numa innaata ari ngiaammuauyaatama tasipama yeenna nneeravai. Kaayau gioonna kiaapu mmaakaraakiaiyi Yisuunna nnaagiai nuairaiwaara ii gioonna kiaapu iya Yisuunnaata ari ngiaammuauyaatama tasipama yeenna nneeravai.

¹⁶ Farisai vaidiiyakidiri Anutuugaa kua mmaanna kua mmira vaidi vooyaanoo Yisuuva mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaata sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaatama yeenna nneeda varuuvaa teeda Yisuunna ngiaammuauya yaparaida tunoo: Mo aaniira ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaatama iya tasipama yeenna nnooriivaa nnainnee? ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa rikioo iya sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiiwaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavai. Na hama gioonna kiaapu yoketaama variyaiya maavee tinaraiwaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiya na maavee tinaraiwaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

iya Yisuunna yaparairavai

(Matai 9:14-17; Rukaaso 5:33-39)

¹⁸ Vo sui voovaki Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiyaatama Anutuugaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kua kiada kati varuduu gioonna kiaapuuya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Mo dataikiada vaidi Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama Anutuugaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kua kiada kati variaani i nnaagiai nuairaiya hama itaa kianne? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiai rikiaida hama iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. Fai nnaaravai. Kieevatiivo iya tasipama varii suaivaki hama iya yopeema yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. ²⁰ Fai sui voovai nninai rikiaida vaidiiya kieevatiivaa vitada ruputikiiai ii sui iyaavaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai.

²¹ Hama gioonna kiaapu voovoono nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kiisaivaa hatoka funnival. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino karaasa buruqaivo yaagueeqainno fai buruqa nnisiivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravai. ²² Hama vaidi voovoono vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kua nnisiivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyu kino yapooma vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino puara nnabaivo maisainaravai. Iya karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavee, tiravai. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

Vaidiia kati varira suaivaara Yisuunna yaparairavai

(Matai 12:1-8; Rukaaso 6:1-5)

²³ Yutayaiya kati varira sui voovaki Yisuuva ari ngiaammuauyaatama yeennaivaa nnuutuvo vuuita mmooriivaki nuairavai. Iya nuaida varida inna ngiaammuauya vuuita iiraiyuvaa utu rasukua rada nuairavai.

²⁴ Nauduu Farisaiyaano iya teeda Yisuunna tunoo: Taanee. Ta kati

varira suaivaki ti mmaanna tira kuaivo ooqoo tiraivaa aanii kieemaida i ngiaammuauya hatokaannee? ²⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia Davuutiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa yaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuutiivaata ari tasipama nuauyaatama kaaayuma iya yeenna rauduu rikioo hama yeennaatauduu ²⁶ ivo Anutuugaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta Anutuugaaniee kiaa yapoo yeennaiyauvaa varoo nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvoo vainno tunoo: Anutuugaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuugaaniee kiaa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata ii suai ivaki Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutuuvoo Apiaitaava varuu suaivaki Davuutiiva ii kua ivaa hatoka kioo numa yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmioo nnooduu hama Anutuugo ooqoo tiravai, ²⁷ kiaa kioo tunoo: Hama Anutuugo Yutayaia kati varira suaivaa aataruuvaa iikiiteera nnaasu gioonna kiaapuuya yapa kieeravai. Ivo gioonna kiaapuuya iima kioo iyara yaata utuoo kati varira suaivaa iyani yapa kieeravai. ²⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kati varira suaivaa nakaaraiovee, tiravai.

3

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai (Matai 12:9-14; Rukaaso 6:6-11)

¹ Yisuuva kava vara ranoo nuunaira nnauvakira vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnumaunnuunoo vuuvo ivaki variravai. ² Varuduu gioonna kiaapu vooya ivaki varuuya yaata utida tunoo: Yisuuva kati varira suaivaki inna tuqinnaaranannee? kiaa inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinai rikiaada kua pinaivaa innaki yapaaraivara inna puaisakama teeda vairavai. ³ Iya inna teeda vauduu Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aavau dianee, ⁴ kiaa kioo gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Ta kati varira suaivaki dee mmoorivai iiki-aarannee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinnee? Vara ta yoketaa mmooriivaa iiki-aarannee? Vara maisa mmooriivaa iiki-aarannee? Vara vaidi nniitaraivaa tuqinnaarannee? Vara vaidiivaa ruputu kikiio putinarannee? tuduu rikiaada kua seemuaa variravai. ⁵ Kua seemuaa varuduu Yisuuva iyara inna nnannatooduu iya haitatuuma too iyara inna nnannatooduaata iyara boo tiravai. Ngiani tinni nnikiyauvo yaagueeqauvaara ivo iyara boo tiravai. Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnumaunnuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketairavai. ⁶ Yoketauduu Farisaiya ivaa teeda akiairauduu nuunaira nnauvaki pikiada kieeta vaidi Herootaa nnaagiai nuairaiyaatama nuunaida Yisuunna rupuutaa inna mmaara kuaivaa kiaa teerama kieeravai.

Gioonna kiaapuuya nnoori siriivau nuunairavai

⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama ivaki pikiada nnoori haruunga Karirayaa vida kiooduu kaayau gioonna kiaapuuya iya nnaagiai viravai. Gioonna kiaapuuya Karirayaivakidiriaata Yutayaivakidiriaatama ⁸ Yerusareemaivakidiriaata Irumaivakidiriaatama nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaata yosinnaivaitana Turu Sitoona vainima varuuvakidiriaatama viravai. Yisuuva mmooriivaa uu kuaivaa rikioovaara iya inna nnaagiai innasi viravai. ⁹ Vida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Gioonna kiaapuuya ni suvuakuaarainnoo. Kanuuvaa varada niini teerakiatee, tiravai. ¹⁰ Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinnoovaara gioonna kiaapu nniitareeraiya innayaa utuaara inna suvuairavai. ¹¹ Mmuakiaa suai

gioonna kiaapu mmagia maisaiya iya aakiaana varuuya inna teeda vida varada inna yuku oyaiivaki toorivu yau harada mmagia maisaiya iya kiaa mmuu kuaivaa aayanna tida tunoo: E Anutuugaa Mmaapu tuanaakuavee, ¹² tuduu Yisuuva yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Sa niyara kiaa kookiekiatee, tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai
(*Matai 10:1-4; Rukaaso 6:12-16*)

¹³ Yisuuva taapiivaura vioo ari vitaanaree tuu ngiaammuauya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu ¹⁴ yaakuuvaitana yukukidiri taarama mmataama kioo iya tunoo: Ni tasipama nookiaaraivaara na ngii mmataama kiauunoo. Ngia Anutuugaa kua yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaraivaara na ngii titanai kuatee. ¹⁵ Fai ngia vikiai gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa na ngii minai kuaaravee, tiravai. ¹⁶ Yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngiaammuauya ivo mmataama kiooya nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Simoono Yisuuvaano innara nnutu karaasaivaa Petorooso tiravai. ¹⁷ Voovaitana Sevetainna mmaapu kato vayoovaitana Yakoopaya Yuvuaanayara Yisuuva karaasa nnutuuvaa Buainakiiso ivaitanaara tiravai. Nnutu Buainakiisa oyaiivo ngiaarunna akuavai. Ngiaarunno akua karara tuneema taaravaitana kuaivaa karara tiravai. ¹⁸ Voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Mataiva voovai nnutuuvo Tumaaso voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakooopo voovai nnutuuvo Tariaaso vaidi vooya inna mmataivaa varoovaara kaayauma rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono ¹⁹ voovai nnutuuvo Yutaaso Isariootovee. Ivoono nnaagiai Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai
(*Matai 12:22-32; Rukaaso 11:14-23; 12:10*)

²⁰ Yisuuva ari varuu nnauvaki oro ivaki varioo tooduu innaata ari ngiaammuauyaataama gioonna kiaapuuya keenaa suvai kioodoo hama ngiari yeenna nnaara suaivootairavai. ²¹ Hama ngiari yeenna nnaara suaivootauduu Yisuunna seenaiya gioonna kiaapuuya itaama inna uuvaa rikiada inna vitaara nniravai. Vooyaano innara tunoo: Vaa ivo yaata duunaivaivee, tuuvaara inna vitaara nniravai.

²² Vaidi vooya Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmiraiya Yerusareemadiri nnuuyaano innara tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivaa Sataangaa nnutu voovai Beresebuuro inna aakiaivaki varinoo. Variivoono ari yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidiiaa aakiaiyauvaki variyaiya titakiai kuaavaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva gioonna kiaapuuya tuduu innasi nnuduu mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kua voovai iya kiaa mmioo tunoo: Mo dataama Sataango ari seena mmagia maisaiya titanai kuaarannee? Hama yopeemavee. ²⁴ Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variyaiya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu mmuaa nnauvaki variyaiya rapidada vida raubiriida mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vainai fai Sataangoota ari seena mma-gia maisaiyaatama rapuoonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravaivee, tiravai.

²⁷ Ivo itaa kua kiaa kioo Sataangaara kava vo kuavai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi voovoono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna

hoonaiyauvaa ariiyara varaanaree kiaa kioo hama sabi kuanaravai. Fai tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoonahaanaiyauvaa varaanaravai.

²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiia mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiaa maisa kua kiaiyauvaatama fai Anutuuoqoono rugaanaravai. ²⁹ Fai gionna kiaapu voovoono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai hama Anutuuoqo ivaa rugaanaravaivee. Fai tupatupaa vainaravaivee, tiravai. ³⁰ Vaidi Anutuuoqaa kua mmaanna kiaa mmiraiya Yisuunnara tunoo: Mmannasa maisaivo inna aakiaana varinoo, kiaa kiada Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee, tiravai.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(Matai 12:46-50; Rukaaso 8:19-21)

³¹ Yisuunna kaanoota ari kataunnaiyaatama numa mmaanai dida vaidi tiisi tummuaneera innara tiravai. ³² Iya innara tuduu gionna kiaapuuya inna suvuau kiada varuuya inna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aiyara kiaanoo, ³³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraata ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gionna kiaapuvara na mmuduuya ruaunnee? ³⁴ Kiaa kioo gionna kiaapu ivaki varuuya haitatuuma too iya tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ³⁵ Gionna kiaapu voovoono Anutuuoqaa tinniiuvau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonno inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

4

Yisuuva uru rututuoma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai
(Matai 13:1-9; Rukaaso 8:4-8)

¹ Yisuuva keenaa nnoori haruunga mmaagaivau dioo vainno mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmioo varuduu gionna kiaapu kaayauya inna suvuauvaara kanuuvaki karo varioo feena roo oro nnoori tooyaivaki kioo ivaki varioo kuaivaa iya kiaa mmiravai. Kuaivaa iya kiaa mmuduu rikiada gionna kiaapuuya nnoori mmaaga ivau varuduu ² iva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kaayau kuaiyauvaa tioo vo kuavai iya kiaa mmioo tunoo: ³ Rikiaatee. Vaidi voovoono yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuoma roo nuaikio vooyauvai ari mmoori tammaivau aataruovo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammaiya tuma porooma nnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau tuoo vioo uruoo hama kaayau mmataivo vaivaara kiisa suai urikio too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo hokobama kuaivaara akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviyaavaki kuaikio ooviyaavo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiaikio hama iiraataivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo vioo yoketaama urikio kaayau iiraiyauvo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo taaravooma vaidiia yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo yaaku sai vaidiia yuku yaaku taika kioo (100) vaivaivee, ⁹ kiaa kioo tunoo: Gionna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai

(Matai 13:10-17; Rukaaso 8:9-10)

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva hara kioo varuduu rikiada ari ngiaammuauyaataama gionna kiaapu vooya inna kuaivaa rikiooyaatama mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaara inna yaparairavai.

¹¹ Yaparauduu Yisuuva iya sai tunoo: Anutuugo gionna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaivaa fai na ngii gaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. Gionna kiaapu homoraiya mmuakiaa kuaiyauvaa rikiada kati mmanna mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tii kuaiyauvaa rikiada hama tuqinnama rikiaavai. ¹² Ivaara fafaarivo vainno tinoo:

Iya teedada mmanna avuuyauvaadiri taavai.

Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiaavai.

Hama iya tuqinnama teeda

hama arinaima rikiaavai.

Iya arinaima rikiada hanigiaatiri.

Anutuugo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa

rugaitirivee.

Fafaarivoono itaa kua tiivai. Iya sa tuqinnama teeda arinaima rikiaateeraivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee iya kaa mmiauvavee, tiravai.

Yisuuva uru rututuooru kua oyaivaa kooyaa tiravai

(Matai 13:18-23; Rukaaso 8:11-15)

¹³ Yisuuva itaa kua kaa kioo iya yapara ruoo tunoo: Na uruyaadiri mmataama kiau kuaivaa ngia hama arinaima rikiada dataama vo kua vo kuaivaa na ngii gaa ngii minai ngia rikiaarannee? ¹⁴ Vaidi yeenna uruuyauvaa rututuooru Anutuugaa mmayaaya tira vaidiivaa roosiivai.

¹⁵ Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiaavo Sataango iya rikiaa saivaata numa mmayaayaivo iya aakiaana vaivaa varoo kuaivai.

¹⁶ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikiada iya rikiaa saivaata kaayau siriga tasipama varaavai. ¹⁷ Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo mmeepi kuaiyauvaa roosiima iya hama kuaivaa ngiari aakiaana yapeerama kiada kiisa suai nnaasu Anutuugaa yaagueeqakiaavai.

Iya Anutuugaa kuaivaa iikiaivaara gionna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavaa iya mmiaani rikiada iya makee tikiai Anutuugaa aataruuvaa pikiaavai. ¹⁸ Uruuyauvo ooviiyauvaki tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikiadaata ¹⁹ mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaarivaara kaayauma yaata utida sikau varaarivaara yaata utida mmuduuya rida mminnaa ari vookara iya vookaraiyauvaa iya varaataivaara kaayauma yaata utuaavo iyauvoono iya suvuaainno Anutuugaa kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraataivai. ²⁰ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikiada varakio kuaivo iya aakiaana urikio iiraiyauvo atama vaivai. Vooyaki kiisakiangii iiraiyauvo (30) vaikio vooyaki voota nnoonnama (60) vaikio vooyaki kaayau (100) vaivaivee, tiravai.

Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai

(Rukaaso 8:16-18)

²¹ Yisuuva itaa kua kaa kioo tunoo: Hama gionna kiaapu voovoono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu yavaivaa varoo toobaivau tuarapatikama rummua apu kiaiikio vaivai. Hama ivo toobaivaa varoo oro terenaivaa mmemmaivaki yapa kuaivai. Hameetavee. Ivo toobaivaa varoo

kiikoo koovau hirivai. ²² Ivaa roosiima makee mmuakiaa mminnaiyauvo rummua apu kiaiayauvo fai kooyaa vainai mmuakiaaaya taaravai. Kuaivaa na makee gioonna kiaapuuya kiaa mmiauukai hama tuqinnama rikiaivaa fai vo suai mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiaaravai. ²³ Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

²⁴ Ivo itaa kua kiaa kioo iya tunoo: Ngia rikiaa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Fai ngia koonnama rikikio kiisakiata ngiiki vainaravai. Fai ngia yoketaama rikikio mmayaayaivo ngii tinniiyauvaki pinaavai vainaravai. Fai gioonna kiaapuuya yoketaama rikiaiya Anutuugo yaagueeqaivaa iya mminai vo kua vo kuaivaata rikiaaravai. ²⁵ Ivaara gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuugo ari vo kua vo kuaivaa inna kiaa mmino rikiaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono kisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivootainaravaivee, tiravai.

Uruyauvo uruuvaidiri Yisuuva mmataama kioo tiravai

²⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo iya tunoo: Vaidiivo uruuyauvaa rututuoma kiaikio urineema Anutuugo tiyara diraivo vainnonno pinaavai vainoo. Vaidi voovoono mmooriivaki yeenna uruuyauvaa rututuoma kioo ²⁷ numa vuru vaivo pataikio oro mmooriivaa varaivai. Ivo vaikia ditakie mmannammanna itaikikio yeenna uruuyauvo uruoo pinaa kiaiayuvai diivai. Uruuyauvo urii aataruuvaa hama ivo too rikiaivai. ²⁸ Mmataivo ariinoo uruuyauvaa virikiokio pinaa kioo apuuyavonnaadee vaikio nnaagiai apaiyauvo vaikio aikiooma iiraiyauvo vaivai. ²⁹ Iiraiyauvo yootoo apuunoo nneeravaata vaivaara vaidiivo avaikarai paipa hovekauvaadiri varoo numa rutakaivaivee, tiravai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaidiri mmataama kioo tiravai (Matai 13:31-32,34; Rukaaso 13:18-19)

³⁰ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaivaidiri mmataama kiee ngii giaa ngii minarannee? ³¹ Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivo uru kiisakiata nnaammuuya uruuvaa roosiivaa nnutuuro masateeraivaa roosiivai. Uruvo kiisakiata vaikio mmuakiaa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataravai. ³² Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo mmataki rututuoma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo mmuakiaa annaanna mmaguyaiyauvaa yaataroo dioo vainno hammara pinaiyauvaa haraikiai ngiaammaiya numa ngiisaiyauvaa iyauvaki heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

³³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ii mminnaa ivaidiri mmataama kioo tuu kua iyauvaa roosuuvaa ivo kaayau mminnamminnaiyavunudiri mmataama kioo tuu kuaiyavunudiri ari mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Iya arinaima rikioo kuaivaa nnaasu iya kiaa mmiravai. ³⁴ Mmuakiaa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyavunudiri mmataama kioo tiravai. Vo suai ari ngiaammaudaa nnaasu sudu vitoo mmataira kua oyaidaa kooyaa iya kiaa mmiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai (Matai 8:23-27; Rukaaso 8:22-25)

³⁵ Ii suai ivaki hannauduu upisipisuuduu Yisuuva ari ngiaammauuya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ³⁶ tuduu gioonna kiaapu nuunauya ivau uduu ari ngiaammauuya iya pikiada Yisuuva varuu kanuuvaki karada inna tasipama viravai. Vuduu ari vo kanuuyavootama iya tasipama viravai. ³⁷ Vududuu yuunna yaamurukaivo nnooriivaidiri

nnuduu nnooriivo korokoroonno ketekaateenno kanuuvaki ngioo vioo mmuugiaina uduu ³⁸Yisuuva kanuuvaa rakanainningiaa kunnaivau vuru vauduu iya inna yuruuma kiada inna tunoo: Vitaira-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo. Hama a tiyara boo kiannanoo, ³⁹tuduu rikioo diitoo yuunnaivaa yaagueeqama ooqoo tioo nnooriivaa tunoo: Pikiee tirooma variane, tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo tirooma variravai. ⁴⁰Tirooma varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira aatuuda variaannee? Aaniira ngia hama niyara kutaavaivee kiaannee? ⁴¹tuduu rikiada kaayauma aatuuda ngiari kaaa mmi ngiari kaaa mmiida tunoo: Anna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

5

Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai (Matai 8:28-34; Rukaaso 8:26-39)

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnutuuvo Keraseenga vida ² Yisuuva kanuuvaa pikioo reemi roo saivaata tooduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi voovoono Yisuunna saidi tiiravai. ³ Ii vaidi ivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topauvoono vaidi putuuya hau oonauyauvaki nnaasu hara kioo variravai. Hara kioo varuduu hama yopeema vaidi voovoono inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairavai. ⁴ Vaa kaayauneetu vaidiiya inna vitada yuku yaakuuyauvunu yeena yaagueeqaivaadiri ranaa rau kioodoo mmuakiaa suai ivo ari yaakuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kioo ari yukuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa rutatooma kioo rakeeravai. Ivo yaagueeqauvaara hama vaidiiya yopeema inna ooqoo tiravai. ⁵ Ikiannagisanna heenageena ivo vaidi haira oonauyauvaki nuainno varioo taapiiyauvunuaatama nuainno varioo kai kai tioo sikauyauvaadiri ari mmammaivaa hatekeeravai.

⁶ Ivoono ngieeradiri Yisuunna too seenoo tuo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ⁷ innara puaisakama aayanna roo mmagia maisaivo inna kaaa mmuu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Anutuuoqo mmuakiaa mminnamminnaayavai yaataravaa Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannannee? Na Anutuuoqaa nnutu tasipama yaagueeqama i kiaunoo: Sa ni rupertuane, kiaunoo. ⁸ Yisuuva innaata kua tioo varioo inna tunoo: Mmannasa maisa-o, aa vaidi aavaakidiri tiee kuanee, tuuvaara ivo itaa kua tiravai. ⁹ Yisuuva inna yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kianee, tuduu rikioo kaayau mmagia maisaiyauvo inna aakiaivaki varuuyauvaara ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ¹⁰ kaaa kioo Yisuunna makee tuduu yaagueeqama tunoo: Sa mmagia maisaiya titanai voopira kuatee, tiravai.

¹¹ Tuduu kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda varuduu ¹² mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivaki topauya yaagueeqama Yisuunna tunoo: A ti titanai ta puaraiya aakiaiyauvaki kuaaravee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ee-oo tuduu mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada puaraiya aakiaiyauvaki vuduu mmuakiaa puara kaayau (2000) rereevau mmeepi seenada vida nnoori haruungaivaki putu taika kieeravai.

¹⁴ Putu taika kioodoo vaidi puaraiyara haitatuuraiya seenada vida mmayaayaivaa gioonna kaaipu yoosinnaivaki varuuyaatama annaanna nnauyauvaki voopi voopi varuuyaatama kaaa mmiravai. Kaaa mmuduu rikiada gioonna kaaapuuya yoosinnaivaki pikiada Yisuuva ivaki uu mmooriivaa taara nniravai. ¹⁵ Iya Yisuunnasi nnida tooduu vaidiivaa aakiaivakidiri

kaayau mmagia maisaiya pikiada vuuvoono vaa ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kati hara kioo varuduu ari yaataivo yoketauduu gioonna kiaapuuya innara aatuuravai. ¹⁶ Vaa tauraa Yisuuva uu mmooriivaa tooyaano vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovaaraata puaraiyaraatama iya kiaa mmiravai. ¹⁷ Kiaa mmuduu rikiaada iyaata mmaayootaiyaatama Yisuuva iya yoosinnaivakidiri pikioo kuaiveera inna yaagueeqama tiravai.

¹⁸ Tuduu Yisuuva kanuuvaki karoo varuduu vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo inna yaagueeqama yapara ruoo tunoo: Kii neeta kuanaravee, ¹⁹ tuduu rikioo ooqoo tioo inna tunoo: Kava vara ranee ai seenaiyasi viee Udaangaivo aiyara boo tioo i iima kiai kuaivaa iya kiaa mmianee, ²⁰ tuduu rikioo vaidiivo vioo yoosinna pinaivaa aakiaivaki vau yoosinna yaakuuvaitana nnutuuvo Dikaporiisa ivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiaa mmuduu rikiaada mmuakiaaya inna kuaivaa rikiooya nnikarairavai.

*Yisuuva Yairiinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Matai 9:18-26; Rukaaso 8:40-56)*

²¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama kanuuvaa varoo kava vara ranoo nnoori haruunga sainai ngioo oro siriivau varuduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nuunaida variravai. ²² Innasi nuunaida varuduu vaidiivaa nnutuuvo Yairiiva nuunaira nnauvaa kieetavai varuovoono numa Yisuuva inna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ²³ yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Ni naunnainningiaa nniitaraikio putinara iinoo. Ha ngiannanee? Inna nniitaraivo pikino ivo diitoo hara kioo variaiveera numa innayaa ai yaakuuvaitana utuane, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna vata rada vida inna suvuu kieravai.

²⁵ Gioonna voovoono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo ²⁶ tutaqaiaiyasi makemakee aataru roo varuduu kaayau nniitarooduu ari sikau pinaivaa kagaari taika kiooduu homo kabaa vira aataruuvo innaki nnaasu vairavai. ²⁷⁻²⁸ Iva Yisuuva yoketaa mmoori uu kuaivaa rikioo ariiyara yaata utuoo tunoo: Fai na kati inna buruqaivau utino too ni kabaa vira aataruuvo taikanai na kava kati hara kiee varinaravaivee, kiaa kioo gioonna kiaapuuya nuunau aakiaidaadiri ngioo oro Yisuuva mmoakai dioo vainno ²⁹ inna buruqaivau kiisama utuduu akiairauduu inna kabaa vira aataruuvo taikooduu rikioo ari nniitaroovo taikoovaara arinaima rikieeravai. ³⁰ Rikiooduu akiairaama Yisuuva vaidi tuqinneera yaagueeqaivo innakidiri vuvvaa rikioo gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki hanigioo iya yapara ruoo tunoo: Gioono ni buruqaivau utiinee? ³¹ tuduu rikiaada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Gioonna kiaapuuya i suvuakuavaa vaa a taannanoo. Mo aaniira a kiannanoo: Gioono ni buruqaivau utiinee? kiannanee? ³² tuduu rikioo Yisuuva inna utuuvaa homo buainnonno tooduu ³³ gioonnaivo Yisuuva inna tuqinnoovaa rikioovaara aatuunno biribiriinno ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ari nniitaroo kuakuaakua eeyaayauvai kooyaa inna kiaa mmiravai. ³⁴ Inna kiaa mmuduu rikioo inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna vaa a yoketaama hara kiee variananoo. Diitee ausa nuufa tasipama eeyaa i nniitaraivo taika kinai kuane, tiravai.

³⁵ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yairiinna nnauvakidiri vaidi vooya numa Yairiinna kiaa mmida tunoo: Vaa i raunnaivo putivaivee. Mo aaniira

Vitairaiavaa vitee kuanara iikiannanee? Pikiaanee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tuu kuaivaa rikioonnaata nuunaira nnauvaara dira vaidiivaa tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utuane. Niiyara nnaasu yaata utuee kutaavaivee kiane, ³⁷ kiaa kioo mmuakiaa gioonna kiaapu inna nnaagiai nauyara ooqoo kiaa kioo Petooroosaa vitoo Yakoopaa vitoo inna kataivaa Yuvuaanaata vitoo viravai. ³⁸ Vidada oro tooduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnauvaki gioonna kiaapuuya nuunaida vuu vuu kai kai tida pinaama ratada kua tuuvaa Yisuuva rikioo ³⁹ nnauvaki vioo iya tunoo: Ngia aaniira pinaama kua tida rataannee? Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁴⁰ tuduu rikiada iya vaa nnaakaraivo putuuvaa teeda Yisuunnara raida varuduu iva numa iya titooduu mmaanai vuduu rikioo nnaakaraivaa kaano koovaitanaata ari ngiaammuuu taaravoomaadaatama vitoo nnaakaraivo vauvaki viravai. ⁴¹ Vioo inna yaakuuvau utuoo ari kuaivakidiri inna tunoo: Tarita kuuma, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo tunoo: Kuabuaa-o, na i kiaunoo: Diitaanee, kiaunoo. ⁴² Ivo itaa kua tuduu makee tuduu kiaatannaivo diitoo nuairavai. Aa kiaatanna aavaa nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama vaivai. Iva diitoo nuuvaa iya teeda kaayauma nnikiaraida yaata utuduu ⁴³ Yisuuva yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Aavaa taiya sa vooya kiaa mmiatee, kiaa kioo kiaatannaivaara tunoo: Yeennaivaa inna mmiatee, tiravai.

6

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Matai 13:53-58; Rukaaso 4:16-30)

¹ Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo ari yoosinna tuanaivakira ari ngiaammuauya inna tasipama viravai. ² Iya oro varuduu kati varira suavaki Yisuuva nuunaira nnauvaki oro gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa iya kiaa mmioo varuduu rikiada nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri aa kua aavaa varoonno tiinne? Dataama tinni yoketaivaa varainnee? Mo dataama ivo yaagueeqa ari vookara ari vookarai mmooriivaa iinne? ³ Ivo nnau heekeera vaidivai Mariaanna mmaapuvai. Ari kataido Yakoope Yoosiipo Yutaaso Simoonainna variaano. Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaano, kiaa kiada hama iya innara iya yoketauduu innara ooqoo tiravai. ⁴ Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiyaatama ari oyaiyaata ari seenaiyaatama hama innara yoketaaki-aavaivee, ⁵ kiaa kioo iva ivaki kiisa gioonna kiaapu nniitarooya nnaasu iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tuqinnooduu kati hara kiada variravai. Ivakinnaya innara ooqoo tuuvaara ivo hama Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyavuaa ivaki kaayauma iiravai. ⁶ Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara iva kaayauma yaata utiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai

(Matai 10:5-15; Rukaaso 9:1-6)

Yisuuva ivaki pikioo vainima vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmoori aataruuyavuaa vitairavai.

⁷ Vitainno varioo nna ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi numa dida vauduu taara tida taara tida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nookiateeraivaara titoo gioonna kiaapuuyakidiri mma-gia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmioo ⁸ yaagueeqama iya tunoo: Sa aataruuvaura mminnaiyavuaa varada kuatee. Kati yau

nnaasu kurida kuatee. Sa yeennaiyauvaa varada sa utuaiyauvaa varada sa sikauiyauvaa vara rida kuatee. Kati kuatee. ⁹ Yuku nnabaiyauvaa ngii yukuuyauvunu uyida kuatee. Sa yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuua tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee, ¹⁰ kiaa kioo iya tunoo: Fai ngia yoosinnaiyauvaki vida tauraa nnau ngii miiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suiavaki ii nnau iyauvaatama pikiada kuatee. ¹¹ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai hama iya ngiiyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiai teeda ngiingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada pikiada kuatee. Anutuuoqo irisai maisivaa iya mminaraivaara iya rikiaateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii yukuuyauvunudiri rututuooma kiaatee, ¹² tuduu rikiada vida gioonna kiaapuuya hanigiada ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiateera kuaivaa iya kiaa mmiravai. ¹³ Iya kiaa mmida kaayau mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapu vooya aakiaana topauyauvaa tiitooduu vuduu kaayau nniitarooyayaa yatari iira suuyaivaa siikaida tuqinnoduu kati hara kiada variravai.

*Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai
(Matai 14:1-12; Rukaaso 9:7-9)*

¹⁴ Yisuuva uu mmooriivaa mmayaayaivaa kaayau gioonna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna varuuya rikiooduu Yutayaiya kieeta Herootoota rikieeravai. Vooya Yisuunnara tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava diitooavaara yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookaraivaa iinoo, ¹⁵ tuduu vooya tunoo: Inna Irayaavavee, tuduu vooya tunoo: Inna nnaaruaa vaidi forofetaa varuuvaa roosiima vari vaidivaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu Herooto innara tunoo: Inna Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Na nnaaru kiaaduu inna nnuunaivaa rutakoovoono aanna ivoono kava diitoo varinoo, tiravai. ¹⁷⁻¹⁸ Nnaaru Yuvuaano varuu suaivaki Herooto ari vayaanna Piriipaa nnaataivaa Herootiaana mmuara varooduu Yuvuaano Herootaa tunoo: I vayaanna nnaataivaa varaanna aataruuvoo inna hama safu aataruvaivee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara maisa mmooriivaa iinaraiavaara Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki yapa kieravai. ¹⁹ Yapa kiooduu Yuvuaano tuu kuaivaara Herootiaana kaayauma nnannatooduu inna ruputinara iikiatauduu Herooto ooqoo tuduu hama yopeema iiravai. ²⁰ Yuvuaano safuuma varira yoketaa tuanaa vaidivai varuduu too Herooto inna tooduu kaayauma inna aatuuduu gioonna kiaapuuya inna ruputuavaara uuvaara ooqoo tiravai. Ooqoo tuduu makemakee inna kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu ivaara kaayauma yaata utiravai.

²¹ Herootiaava Yuvuaanaa ruputinaraivaara makemakee yaata utuoo tooduu Herootaa mmatao suaivo nnuduu too yaata utuoo tunoo: Anna makee na tinai ruputuavaivee, tuduu Herooto ari kieeta nnoonna vaidiyaniaatama ari rapira kieetaiyaniaata Karirayaa yokovaiyaniaatama buusa pinaivaa iima kieeravai. ²² Iima kiooduu numa varuduu Herootiaana raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari tasipama yeenna nnooyaatama inna teeda varuduu iya innara kaayauma yoketairavai. Yoke-tauduu Herooto kiaatannaivaa tunoo: A varaanaree kianna mminnaivaa ni yaparainai na i mminaravaivee, ²³ kiaa kioo kua kiaa teerama yeena rau kioo kuaivaa inna tunoo: Vo mminnaa vo mminnaivaara a ni yaparainai fai na i mminaravai. Na kaayau mminnaiyauvaara diaunoo. Fai saiyauvai i varaatainai ni yaparainai fai neenoo i mminaravee, ²⁴ tuduu

rikioo vuaiha ari kaanaasi vioo inna yaparainno tunoo: Mo dee mminnaavaara na inna yaparainanee? tuduu rikioo tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa vaidiia rutaka kiada inna kieetaivaa varada ngiateeraivaara inna yaparakianee, ²⁵ tuduu rikioo kammannauduu ngioo Herootaa yaparainno tunoo: Aanna makee tinai Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kikiyai ni mianee, ²⁶ tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuaararooduu ari seenaiya avuuyavunu kua kiaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utoo hama inna kuaivaa ooqoo tiravai. ²⁷ Hama ooqoo tirainno Yuvuaanaa kieetaivaa varoo ngiaiveera ivo oovi nnauvaara haitatuura vaidi voovai titeeravai. Titooduu oovi nnauvaki vioo Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kioo ²⁸ kieetaivaa yanaivau yapa kioo varoo numa kiaatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ²⁹ Yapooma Yuvuaanaa nnaagii nuaira ngiaammuauya iva putuu kuaivaa rikida numa inna mmamma kaanaivaa varada oro oonauvaki hau kieeravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeennaiyauvaa mmiravai
(Matai 14:13-21; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)*

³⁰ Yisuunna ngiaammuau kua varada nuauya kava vara ranada Yisunnasi nnida nuunaida mmuakiaa ngiari uu mmooriyauvaaraata ngiari kua kiaa mmuu aataruuyauvaaraatama inna kiaa mmiravai. ³¹ Inna kiaa mmuduu rikioo tooduu gioonna kiaapuuya iya suvuu kiada vauduu hama iya yeenna nnaara suaivootauduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai tetevana oro mmanna yoosinna voovaki na ngii kinai kiisama deeyakiatee, ³² kua kioo iyaata sunoo kanuuvaki karoo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai.

³³ Vida varuduu gioonna kiaapu vooya iya vuuvaa teeda arinaima iya teeda mmuakiaa yoosinnaivakidiri pikiaada mmataivau seenada vida iya yaatarada vida iya kuaara vuu yoosinnaivaki gioonna kiaapuuyannaadee tauraa oro variravai. ³⁴ Varuduu Yisuuva iya nnaagiai numa kanuuvaa pikioo tooduu gioonna kiaapuuya nnoori siriivau suvuu kiada varuduu iya puara sipisiipa raubiruuya roosiima hama ngiari haitatuuraivooutayara Yisuuva iyara kaayauma boo tioo kaayau kua yoketaiyauvaa iya kuaa mmiravai. ³⁵ Iya kuaa mmuduu suaivo haatapaanara uduu ari ngiaammuauya numa inna tunoo: Vaa saivo haatapainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnanoo. ³⁶ Gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Iya titanai aavakinnaaya yoosinnaiyauvaki vida yoosinna vainima vaiyauvaki vida sikauyauvaadiri yeennaiyauvaa yookaama kiada varada nnikiai nnaateeraivaara kuatee, ³⁷ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikida iya inna yaparaida tunoo: Fai a ti titanai ta kaayau sikau yanaiyauvaadiri (200) yeennaiyauvaa yookaama varada numa iya mmiaarannee? ³⁸ Tuduu rikioo iya sai yaparainno tunoo: Mo naana bereetayauvai ngiisi vainnee? Oro taatee, tuduu rikida oro teeda numa inna tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama vainoo, tiravai.

³⁹⁻⁴⁰ Tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tuduu gioonna kiaapuuya ferefuruunnaiyavunu vo kammu vo kammu variateera tuduu vooya voovau nuunama (50) varuduu vooya voovau nuunama (100) varuduu itaqitaama variravai. ⁴¹ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutu-uqaata kua yoketaivaa tioo bereetiyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya gioonna kiaapuuya mmiateeraivaara mmiravai. Mmiao tavau taaravaitanaata rakau kioo iya mmuduu iya mmiravai. ⁴² Iya mmuduu

mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ⁴³ ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana yeenna nneeda kioo arai yatiyauvaa rupi nuunama rida tavau saiyaufai rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ⁴⁴ Rummua yapa kiada ivaki yeenna nnoo vaidiiaa nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai.

Yisuuva nnoori veraivau nuairavai

(Matai 14:22-23; Yuvuaano 6:15-21)

⁴⁵ Iya nnaa taika kiooduu Yisuuva yaagueeqama ari ngiaammuauya titoo tunoo: Na gionna kiaapuuya titee varinai ngieenanaa kanuuvaki karada nnoori siri sainai yoosinna Betesaitaa kuatee, ⁴⁶ kiaa kioo gionna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titaa kiooduu vuduu too Yisuuva ari ngiaammuauya pikioo taapiivau yaaku varaanara viravai. ⁴⁷ Vioo ivau varuduu heenauduu ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruungu pinaivaa vuutaivau vioo varuduu Yisuuva arivai homo mmataivau varioo ⁴⁸ tooduu ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida yaagueeqama nnooriivaa ruvuatidada tooduu yuunna yaamurukaivo iyasi nnuduu hama kanuuvo viravai. Hama kanuuvo vuduu patairaaruduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo iya yaataraanara uduu ⁴⁹ iya iva nnoori verenoovau nnuuvaa teeda mmagia maisavaivee kiaa kaayauma aatuuda kai kiririingaida ⁵⁰ mmuakiaaya inna teeda kaayauma aatuuda variravai. Iya aatuuda varuduu Yisuuva akiairaama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ⁵¹ kiaa kioo karoo kanuuvaki iya tasipama varuduu yuunna yaamurukaivo taika kiooduu ari ngiaammuauya nnikiaraida kaayauma kumimakaida varida ⁵² iva tauraa yeennaiyauvaa rakau kusii kioo gionna kiaapuuya mmuuyauvaara hama arinaima rikiooduu hama ngiari tinni-yauvo rusitiravai.

Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeravai

(Matai 14:34-36)

⁵³ Iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu nnoori siri-ivaki nnida kanuuvaa yeenaivaa haru kiada ⁵⁴ ivaki pikiada viravai. Iya kanuuvaa pikiada vuduu ivaki varuuya Yisunna arinaima teeravai. ⁵⁵ Arinaima teeda seenada mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri nniitarooya ngiari mmaataiyauvunu vaid a varuuya vitada Yisuuva varuuvakira innasi nniravai. ⁵⁶ Mmuakiaa yoosinna Yisuuva nuauyauvaki pinaa yoosinnaiyauvakiaata kiisa yoosinnaiyauvakiaatama gionna kiaapuuya ngiari seena nniitarooya vitada yeenna yookaira mmatuuyaiyauvunu yapa kiada Yisunna buruqa aravau nnaasu utuaaraivaara inna yaagueeqama yaparairavai. Mmuakiaaya inna buruqa aravau utuuya nniitarooyauvo talkooduu yoketaama hara kiada variravai.

7

Iya ngiari taato nnaakukiaiya kuaivaara yaagueeqairavai

(Matai 15:1-9)

¹ Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata Yerusareemadiri nnuuya Yisunnasi nnida nuunama mmuaavau variravai. ² Mmuavau varida tooduu ari ngiaammuu vooya yeenna nnaara hama ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada sabi nneeravai. Iya hama Farisaiya uu aataruuvagiataama iirama kiada ngiari yaakuuyauvaa hama finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeravai.

³ Vaidi Farisaiyaata Yutayaa vaidi vooyaatama ngiari taato nnaakukiaiyya uu aataruuvaa iiravai. Ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. ⁴ Iya yeenna yookaira mmatuuyaivakidiri nnida ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. Vo aataru vo aataruuyauvo ngiari taato nnaakukiaiyyasidiri nnuuyauvaa iya uuneema ngiari kaapaiyauvaata ngiari yavaa ari vookara ari vookarayauvaatama finiravai.

⁵ Yisuunna ngiaammuaa vooya hama iya uu aataru vooyauvai uuvaara Farisaiyaata kua mmaanna kiasa mmira vaidiyyaatama Yisuunna tunoo: Aaniira hama i ngiaammuaaya ti taato nnaakukiaiyyasidiri nnuu aataruuvaa iikiaannee? Aaniira hama iya ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeda maisama variaannee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ngia huobavainna unnakua nnaamuruuyara fafaara roo kuaivo kutaa kuavai vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuugo tinoo:

Aa gioonna kiaapu aaya

mmanna kuasiyauvo koroonno

niiyara yoketaavee kiaavo

hama iya aakiaiyyauvo niiyara yoketaainoo.

⁷ Iya vaidiyya yaata tinniyaa vai kuaivaa

kiasa mmida kiaanoo:

Anutuugaa aataruvaivee, kiaivaara

kuminayaa niiyara kua yoketaivaa kiaanoo,

tiivaivee.

Yisayaava itaama fafaara reeravai. ⁸ Ngia Anutuugo tuu aataruuyauvaa pikiada vaidiyya tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaanoo, tiravai.

⁹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Mo ngia ngiingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuugo tuu kuaivaa oooqo kiaannee? ¹⁰ Nnaaruaa vaidi Musiivaano tunoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, kiasa kioo vo kua voovai tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa ruputikio putu-aivee. Musiiva itaa kua tiravai. ¹¹⁻¹² Mo ngiengieenoo kiaanoo: Fai vaidi voovoono ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Kopaana, tinai ta ee-oo tikio aikiooma hama ari kaano koovaitana tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiaanoo, tiravai. Iya kopaanavee kuaivaa oyaivo Anutuugaa mminnaavai. Yisuuva keenaa iya tunoo: ¹³ Ngia itaada ngiingii taato nnaakukiaiyya uu aataruuyauvo ngiingii yaata tinniyaa vaivaa iikiaaraivaara Anutuugaa kuaivaa hatokaavai. Ngia itaama iikiasa aataruuyauvo kaayau ari vookara ari vookara aataruuyauvai vaikiyai ngia iikiaanoo, tiravai.

Aakiaivakidiri nniivaara iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaavai (Matai 15:10-20)

¹⁴ Yisuuva keenaa gioonna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Mmuakiaayaso, ni kuaivaa rikiada arinaima rikiaatee. ¹⁵ Mminnaa voovai mmaanaidiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Vaidiivaa ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁶ (Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee,) tiravai.

¹⁷ Yisuuva itaa kua kiasa kioo gioonna kiaapuuya pikioo nnau voovaki vuduu teeda ari ngiaammuaaya iva mmatayaa diaa mminnaivauidiri

mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparautuu rikioo ¹⁸ iya sai tunoo: Ngia gioonna kiaapu kumimakaiya roosiima hama ngii tinniyauvo rusitivai. Hama ngia arinaima rikiaanoo. Mminnaa voovai mmaanadiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁹ Nnaa mminnaiyauvo hama vaidi kaanaivakiaata kuaivai. Mmanna rasookaivakinaadiri tuoo rukioo mmaanai tuoo kuaivaivee. Yisuuva itaa kua tioo mmuakiaa inneenna nnaiyauvaara yoketaa yeennayauvai nnaayauvaivee tiravai.

²⁰ Iva kiaa kioo tunoo: Vaidiiva ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ²¹ Vaidi aakiaivakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Kiaatanna ngiaammuaivo sabi heera aataruuvoo vaidi aakiaivakidiri nniivai. Mmuara vareera aataruuvootama vaidiiva ruputino putii aataruuvootama ²² vaa nnaata vaati varaivo sabi mmuara heera aataruuvootama vaidi mminnaivaa teeno inna varaataira aataruuvootama vaidi aakiaivakidiri nniivai. Vaidiivo fai kaayau maisamaisai aataruuyauvaa iinno varioo unnakua tioo ari mmammaivaara nnaasu yaata utuoo makemakee sabi nuaira aataruuvaa iinno ari seenaiyara tinara: Ngia ni yaataivaara ni nannatainoo, kiaa kioo maisa kuaivaa kuminayaa ari seenaiyara tioo ariiyara mannaka tioo aataru yoketaivaara kaayau kumimakainno varinaravai. ²³ Ii aataru maisa iyaivo vaidi aakiaivakidiri nniivaara kaayau mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

Gioonna Yisuunnara kutaavaivee tiravai
(Matai 15:21-28)

²⁴ Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taaravaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinnaiivaki vioo nnau voovaki hara kioo varioo gioonna kiaapuuya ni teeda niisi ngiaarainnoo kiaa nnauki nnaasu hara kioo variravai. Varuduu vaa ivo vuu nnauvakira iya rikiooduu ²⁵ gioonna voovoono mmagia maisaivo ari raunnaivaa aakiaaki varuuvono Yisuuva nnuu kuaivaa rikioo akiairaama innasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo variravai. ²⁶ Aa gioonna aavo ari voopinnaa gioonnnavai. Ivo yoosinna Surofoonikiaivakidiri nnira gioonnnavai. Yisuuva ii gioonna ivaa raunnaivaa aakiaivaki mmagia maisaivo varuuvaa titano kuaiveera inna yaagueeqama yapara riravai. ²⁷ Yapara ruduu Yisuuva Yutayaiya tauraa rikiooyara aa kua aavaudiri mmataama kioo inna sai tunoo: Kii ta tauraa nnaakaraiya yeennaiyauvaa ngiari mmiaaravee. Iya yeennaiyauvaa varada faiya mmiaarainnoo, ²⁸ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannanoo. Mo faiya numa nnaakaraiya yeenna nneeda kiaa araiyauvaa terenaivau tuoo kuaiyauvaa porooma nnaavaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A ni kuaivaa sai yoketaama kiannaivaara ai nnauki kuanee. Vaa mmagia maisaivo i raunnaivaakidiri pikioo kuaivaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivo ari nnauki vioo tooduu ari raunnaivo ari mmaataivau vauduu vaa mmagia maisaivo innakidiri pikioo ari ipi vioo kieveravaivee.

Yisuuva yaata duuna hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³¹ Yisuuva yoosinna Turudiri kava vara ranoo ngioo yoosinna Sitoona yaataroo yaakuuvaitana vau yoosinnaiyauvaa nnutuuvo Dikaporiisa yaataroo numa nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau variravai. ³² Varuduu vaidi yaata duuna hama yoketaama kua tuu voovai ari seenaiyano Yisuunnasi vitada riravai. Vida Yisuuva innayaa ari yaakuuvaa utuaiveera yaagueeqama inna yaparairavai. ³³ Yaparautuu rikioo Yisuuva vaidi yaata duunaivaa too gioonna kiaapuuya pikioo innaata vitoo ari mmaraa

voovau dioo vainno ari yaaku oopuuvaitana inna yaataivaitanaki hara rada kioo ari yaaku oopuuvau kuaanuuvaa visi kioo inna mmaakiriivau haroo ³⁴ avuuvaa reeri ngiau too yaikiaivaa haa kiaa kioo inna tunoo: I yaataivo rugooqaivee, tiravai. Aa kua aavaa Yisuuva ari kuaivakidiri Epataa tiravai. ³⁵ Vaidi yaata duunaivaa yaataivo rugooqooduu inna mmaakiriivo yoketauduu kuaivaa tuqinnama tiravai. ³⁶ Tuqinnama tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaa yaagueeqama tuduaata vuaiha oro makemakee ngiari seenaiya kiaa mmiravai. ³⁷ Kiaa mmuduu rikiada ivaaara kaayauma nnikiaraida tunoo: Ari mmaraa mmoori ii ivo inna yoketaa mmoorivai iivai. Iva yaata duunaiya iikiai iya tuqinnama yaata rikiaavai. Iva hama kua tiraiya iikiai iya tuqinnama kua kiaavaivee, tiravai.

8

Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai (Matai 15:32-39)

¹ Vo suai voovaki gioonna kiaapu kaayauya nuunauduu yeennaivo vaa taika kiooduu Yisuuva ari ngiaammuauya innasi ngiateera iya tuduu innasi nnuduu iya tunoo: ² Gioonna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nookiaavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. ³ Fai na kati iya ngiari yoosinnaiyauvakira titanai vida hama yeenna nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo viinai sabi yuku raaravai. Vooya ngiari yoosinnadiri hokoba aataruuvau niisi nniravaivee, ⁴ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Mo aa koo mmuyai gaanga yoosinna aavau ta deevakidiri kaayau yeennaiyauvaa varada aa gioonna kiaapu aaya mmikiai nnaarannee? ⁵ tuduu rikioo iya yapara ruoo tunoo: Naana bereetayauvai ngiisi vainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai karasaidiri taaravaitana vainoo, ⁶ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya mmatayaa variateera tuduu mmatayaa varuduu yeenna bereetayauvaa yaaku saivai karasaidiri taarama tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo bereetayauvaa kusiinnonno kioo gioonna kiaapuuya mmiateera ari ngiaammuauya mmuduu iya mmiravai. ⁷ Iya mmi kiada tavau kiisa vooyauvai tu kiada vauduu Yisuuva Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Gioonna kiaapuuya mmiatee, ⁸ tuduu rikiada mmuduu nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaaku saivai karasaidiri taara utuavaitanaki rummua yapa kieeravai. ⁹ Gioonna kiaapu ivaki yeenna nnooya kaayau (4000) variravai. ¹⁰ Yisuuva gioonna kiaapuuya titooduu vuduu iya vuu saivaata ari ngiaammuauyaataama kanuuvaki karoo varioo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Daranuta viravai.

Farisaiya Anutuugaa mmoori ari vookaravara Yisuunna yaparairavai (Matai 16:1-4)

¹¹ Farisai vaidi vooya Yisuunnasi nnida inna iida taaraivaara inna yapaaraida tunoo: A Anutuugaa mmoori ari vookaravara iinai ta teeda kiaara: Anutuugaa yaagueeqaivo i tasipaikiainna iikiannanoo, kiaravee, ¹² tuduu Yisuunna ausaivo kaayau mmuaararooduu tunoo: Ngia gioonna kiaapu makee variyai Anutuugaa mmoori ari vookaravara taaraivaara ni yapara kiaanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia makee variyai hama Anutuugaa mmoori ari vookaravara taaravaivee, ¹³ kiaa kioo iya pikioo kava kanuuvaki karoo varioo nnoori haruungaivaa sainai vioo variravai.

*Yisuuva Farisaiyaraata Herootaa nnaagiai nuairaiyaraatama tiravai
(Matai 16:5-12)*

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama nnoori haruungaivaa sainai vioo varuduu ari ngiaammuauya vo bereeta vooyauvaara taunnu kiada mmuaa bereetavai nnaasu varada kanuuvaki yapa kiada varada viravai. ¹⁵ Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Rikiaatee. Vaidi Farisaiyaraata Herootaa nnaagiai nuairaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivara tuqinnama haitatuukiatee, ¹⁶ tuduu rikiada ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Hama ta nnoonnama bereetaiyauvaa varada ngiaunnaivara ivo itaa kua tinoo, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmi kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiida kiaanoo: Ta hama nnoonnama bereetaiyauvaa varada ngiaunnaano, kiaannee? Ngia homooda hama arinaima niyara rikiaannee? Ngii vuatinniiyauvo yaagueeqainnonnee? ¹⁸ Ngii avuuyauvo vaikiyai hama ngia tuqinnama taavai. Ngii yaataiyauvo vaikiyai hama ngia tuqinnama rikiaavai. ¹⁹ Na yaaku sai bereetaiyauvai vaidi kaayau (5000) mmiaivara vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kieravaivee, ²⁰ tuduu rikioo tunoo: Na bereeta yaakuo saivai sainaidiri taarama kusii kiee vaidi kaayau (4000) mmiaivara vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Ta utua yaaku saivai karasaidiri taarama rummua yapa kieravaivee, ²¹ tuduu rikioo ivo ari vookarau mmooriivaa uuvara iya tunoo: Itaama vaikiyai hama ngia arinaima rikiaano, tiravai.

Yisuuva Betesaitaa vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai

²² Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauyaataama nnidada yoosinna Betesaitaa ivaki nnida tooduu gioonna kiaapuuya vaidi avu huruutauvaa vitada Yisuunnasi nnida inna utuaneera innaata kua yaagueeqama tiravai. ²³ Kua yaagueeqama tuduu Yisuuva rikioo vaidi avu huruutauvaa yaakuuvau utuoo vitoo yoosinna tooyaivaki kioo inna avuuvaitanau kuaanuuvaa visi kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuoo inna yaparainno tunoo: A vo mminnaa voovai taannano i avuuvau vainnee? ²⁴ tuduu rikioo vaidiivo reeti too tunoo: Na vaidiyya taukai yatari roosiikiaaya nookiaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva keenaa ari yaakuuvaitana inna avuuvaitanau utuduu ivo ari avuuvaa puaisa tooduu avuuvaitana yoketauduu ivo mmuakiasa inneenavai kooyaa teeravai. ²⁶ Kooyaa tooduu Yisuuva inna tunoo: Ai nnauki safuuma viee sa yoosinnaivaki nookiane, tiravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Matai 16:13-20; Rukaaso 9:18-21)*

²⁷ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauyaataama ivakidiri pikiada yoosinnaiyauvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvakira vida varida Yisuuva ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiasa kiada dataa kuaida kiaannee? ²⁸ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooyaano kiaanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiani vooyaano kiaanoo: Irayaavavee, kiani vooyaano kiaanoo: Ari vo forofetaa vaidivaivee, kiaanoo, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiaannee? tuduu rikioo Petorooso inna sai

tunoo: A vaidi Anutuugo i mmataama kiokuavee,³⁰ tuduu rikioo yaaguee-gama iya kiasa mmioo tunoo: Sa aa kua aavaa niyara gionna kiaapuuya kiasa mmiatee, tiravai.

Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai
(Matai 16:21-28; Rukaaso 9:22-27)

³¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauya kua kooyaa kiasa mmioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo fai kaayau mmamma nniitareeraivaa varaanaravai. Fai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kietaiyaatama Anutuugaa kua mmaanna kiasa mmira vaidi-yaatama ni ooqoo tikiai vaidiiaa ni ruputikiai na putino taaravooma suaivo taikanai na keenaa diitaanaravaivee,³² kiasa kioo aa kua aavaa kooyaa iya kiasa mmuduu Petorooso inna vitoo mmaraa voovalu oro kioo inna yaagueeqama tiravai. ³³ Inna yaagueeqama tuduu rikioo Yisuuva hani-gia ari ngiaammuauya too Sataango Petoroosaa tasipoovaara yaagueeqa kuavai Petoroosaa tioo tunoo: Sataango, ngieera kuane. I yaataivo vaidiiaa yaataivaa roosiinoo. Hama Anutuugaa yaataivo itaama vainoo, tiravai.

³⁴ Yisuuva itaa kua kiasa kioo gionna kiaapuuya ari ngiaammuauyaatama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gionna kiaapu voovoono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaa ora oqoo tioo gionna kiaapuuya niyara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ³⁵ Fai gionna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuoonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravai. Gionna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyaraata ni mmayaayaivaaraatama putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³⁶ Fai gionna kiaapu voovoono ariyara nnaasu yaata utuoo mmuakiasa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonno hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo fai dee irisai yoketaivaa Anutuugaasidiri varaanarannee? Fai hama varaanaravaivee. ³⁷ Gionna kiaapu voovoono hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuugaa mmioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. ³⁸ Aa variaa suai aavaki gionna kiaapuuya kaayau koonnana varida hama Anutuugaara yaagueeqakiaano. Aqaa suai aavaki fai gionna kiaapu voovoono niyaraata ni kuaivaaraatama inna mmamma maisainai fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo keenaa mmatayaa kava vara ranee tiee innara mmamma maisainaravai. Fai na ni Napoonna mmeekia ari vookaravoota aangeraa yoketaiyaatama tiinaravaivee, tiravai.

9

¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gionna kiaapu vooya aavaki variaa hama putirama kiada varida teekio Anutuugo gionna kiaapuuyara diravoo ari yaagueeqaivaa tasipama tiinai teeda taaravaivee, tiravai.

Yisuuva mmammaivo hanigoo ari vookarairavai
(Matai 17:1-13; Rukaaso 9:28-36)

² Yapooma yaaku saivai sainadiri mmuaa suaivai taika kioodoo Yisuuva Petorooso Yakooopoo Yuvuaanainna vitoo taapi hokobaivaura ngiarivana nnaasu viravai. Iya vidada oro ivau dida vaida tooduu Yisuuva mmammaivo hanigoo ari vookarairavai vauduu ³ inna uyira rairaiyauvo poosainno pinaama mmannaammannairavai. Fai hama vaidi mmatayaa voovoono yopeema buruqa poosavaa finino inna uyira raira poosaiyauvaa

roosiinaravai. ⁴ Itaama vauduu Yisuuruaa ngiaammuaa taaravoomaiva-tana tooduu nnaaruaa vardi putuuvaitana Irayaaya Musiia Yisuuruaa tasi-pama kua tiravai. ⁵ Iya kua tida varuduu Petorooso iya kuaivaa rikioo mmaraa kuaivaa Yisuuruaa kiaa mmioo tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki vari-unnano ti yoketainoo. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaar-avee, ⁶ kiaa kioo ivoota ari tasipoovaitanaatama kaayau aatuukiaivaara Petoroosaa yaataivo vuennauduu rikioo itaa kua tiravai. ⁷ Itaa kua tuduu namaivo iya rummua apu kioo vauduu Anutuugaa kuaivo nama aaki-aidadiru tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivoovee. Innara na mmuduuya ruauvovee. Inna kuaivaa rikiaatee, ⁸ tuduu akiairauduu buaa buaida tooduu hama taaravaitanaataduu Yisuuruaa ari mmuaavai iya tasipama dioo vairavai.

⁹ Dioo vauduu teeda diitada ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuruaa yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvooono yapooma putuee kava diitanai teeda ngia makee taivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ¹⁰ tuduu inna kuaivaa rikiada hama vo gioonna kiaapuuya kiaa mmirama kiada iya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo yapooma na putuee kava diitaanavee tii kua oyaivo dee kua oyaivainnee? ¹¹ kiaa kiada Yisuuruaa yaparaida tunoo: Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaa kiaano: Irayaavannaadee tauraa tiinaravai. Tiino Anutuugaa mmataama kioo vaidiivo nnaagii tiinaravaivee, kiaa kuaivo aaniira iya itaa kua kiaan-nee? ¹² tuduu rikioo Yisuuruaa iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vardi voovooono Irayaanna roosiivoono tauraa ngioo mmuakiaa mminnaivaa safuunaraivo nninoo. Mo Vaidiivaa Mmaapuuvaa tuu kuaivo dataamainno vainnee? Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ataa kua tunoo: Gioonna kiaapuuya Vaidiivaa Mmaapuuvaa mmaama nniitaraivaava inna mmida innara oooqoo tida nniki rakammuaaravaivee, tuuvaara yaata utuatee. ¹³ Na ngii giaa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosuuvoo nnuduu gioonna kiaapuuya innara ngiari iikiatau mmooori maisaivaa iiravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno innara tuuvaa kaanaivaa iiravaivee, tiravai.

Yisuuruaa mmagia maisaivo varuu ngiaammuaavuaa tuqinnee-ravai
(Matai 17:14-21; Rukaaso 9:37-43a)

¹⁴ Yisuuruaa ari ngiaammuaa taaravoomaidootama tiida ngiari seena ngiaammuaavyaataama sunaara tuma tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ngiaammuaavya suvuai kioodoo Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaavai Yisuuruaa ngiaammuaavyaataama ngiariiki ngiariiki kua yaagueeqama tiravai. ¹⁵ Kua yaagueeqama tida varuu saivaatama mmuakiaa gioonna kiaapuuya tooduu Yisuuruaa tuuduu kaayaama nnikiaraida innasi seenada vida tunoo: Vainna ngiannanee? ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuruaa ngioo ari ngiaammuaavya tunoo: Ngia aanii kuavaida iyaata kua yaagueeqama kiaan-nee? ¹⁷ tuduu rikioo vardi voovooono gioonna kiaapuuya aakiavakidiri inna avaiavaa sai tunoo: Vitaira-o, ni maapuuvaa aakiavaki mmagia maisaivo hara kioo varikio hama kua tiivaara na inna vitee aisi ngiaunoo. ¹⁸ Vo suai voovaki mmagia maisaivo inna ruputikio putuoo vainno avaiavaa kiriti kiriti tikio taara kuaanuuvo tiikio yuku yaakuuvaa raduda tu kioo vaivai. Mmagia maisaivaa titaa kioo kuaiveera na i ngiaammuaavya kiaukai hama iya yopeema titaaavaivee, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuruaa inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gioonna kiaapuuya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama

hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiaarannee? Na ngii tasipama hara kiee variee ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo. Ngiaammuauvaa vitada niisi ngiatee, ²⁰ tuduu rikiada inna vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu mmagia maisaivo Yisuuinna too saivaata ngiaammuauvaa ruputuduu putuoo vainno hanigiaanngieennonno vauduu taara kuaanuuvoo avaiakidiri tiiravai.

²¹ Yisuuva inna konna tunoo: A taannano naana suai nnaakaraivo ataama variinnee? tuduu rikioo inna koova Yisuuinna sai tunoo: Nnaakaraivo meediyaa ari itaama varivai. ²² Airi suai mmagia maisaivo ni maapuuvaa ruputu kiaanara iinno inna ruputu ikiana yapoo nnoorina ruputu yapaivai. Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipanai tiyara boo tiee ti tasipanai ta yoketaama variaaravee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: A niyara kiannanoo: Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipanai tiyara boo tiee ti tasipaanaravee, kianna kua oyaivaa datai kuavainna a itaa kua kiannanee? Fai gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara kutaavaivee tioo fai mmuakiaa mmoori aataruuvaa tinara: Ni tasipaanavee tino rikioo fai inna tasipaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo nnaakaraivaa koova akiairauduu puaisakama kua tioo tunoo: Na kiisama aiyara kutaavaivee kiaunoo. A ni tasipanai na pinaama aiyara kutaavaivee tinaravee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva gioonna kiaapuuya nnida iya suvuai kiaara uvvaa too mmagia maisaivaa yaagueeqama tunoo: A mmagia maisa hama yaata avainnaataikua varianna-o, na tinai ngiaammuauvaa aakiaivakidiri pikiee tiee kuane. Sa keenaa innaki ngiane, ²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo ngiaammuauvaa ruputuduu kai kai vuu vuu tuoo putuoo vainno hanigiaanngieenno vauduu mmagia maisaivo innakidiri vioo kieeravai. Vioo kiooduu ngiaammuauvo vaidi putiraiya roosiima vauduu gioonna kiaapu vooya tunoo: Vaa putivaivee, ²⁷ tuduu Yisuuva numa inna yaakuuvaidiri vararu tuduu diiteeravai.

²⁸ Diitooduu Yisuuva gioonna kiaapuuya pikioo nnauvaki vioo kiooduu ari ngiaammuauya numa inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikioonno mmagia maisaivaa ta titaunnano hama kuainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yaaku vareeraivaara yaagueeqaira vaidiivoonoo fai aa mmagia maisa aavaa roosiivaa titano kuanaravai. Kumina vaidi voovoonoo fai hama yoopema titano kuanaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinarivaara keenaa tiravai

(Matai 17:22-23; Rukaaso 9:43b-45)

³⁰⁻³¹ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauyaataama ii yoosinna ivaki pikiada tuma Karirayaa mmataivaki nuaida varuduu Yisuuva ari kua oyaivaa iya kua mminaraivaara iya vitoo nuairavai. Nuauduu gioonna kiaapuuya ivo kuanara kuaivaa rikieevoora ari ngiaammuauya nnaasu vitoo nuairavai. Vitoo nuainno varioo iya kua mmioo tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai iya ni ruputikiai na putino taaravooma suaivo taikano Anutuugo tinai na keenaa diitaanaravaivee, ³² tuduu rikiada hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieerama kiada oyaivaara iya inna yapara kiaaraivaara aatuuravai.

Yisuuinna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai

(Matai 18:1-5; Rukaaso 9:46-48)

³³ Aatuuda iyaata Yisuuvaatama vidada yoosinna Kapanaua oro nnau voovaki dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Ngia aataruuvau nnida varida aanii kuavai ngiingiiiki ngiingiiiki yaagueeqama kianne? ³⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai. Vaa iya aataru

tammaivau ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Deevoono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinarannee? tuuvaara iya hama inna kua sai tiravai. ³⁵ Hama inna kua sai tuduu Yisuuva hara kioo varioo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ngii tauraavai varinaree tioo mmuakiaaya mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima varioo nnaagiai tuanaavai varinaravaivee, ³⁶ kiasa kioo nnaakaraivaa vitoo ngiari tammaivaki yapa kioo varau tu kioo vainno iya tunoo: ³⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaa roosii voovaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoono hama niyara nnaasu tuqinnaivai. Ni titoovaraatama tuqinnaivaivee, tiravai.

*Hama ti nnammutuaavai variivoono ti seenavai varivai
(Rukaaso 9:49-50)*

³⁸ Tuduu Yuvuaano Yisuunna tunoo: Vitaira-o, ta taunnano vaidi voovoono i nnutuuvaa tioo vaidiiaa aakiaakidiri mmagia maisaiyauvaa titaikiai kuaavai. Iqii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta innara ooqoo kiaunnavaivee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Sa ivo ii mmooriivaara ooqoo kiatee. Vaidi voovoono ni nnutuuvaa tasipama Anutuugaa mmoori ari vookaraama iira mmooriivaa iinno hama akiairaama niyara maisavee tinaravai. ⁴⁰ Gioonna kiaapu voovoono hama ti kuaivaara ooqoo tiivoono inna hama ti nnammutuaavai. Ivo inna ti seenavai. ⁴¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na Yisuu Kirisiinna ngia ni nnaagiai nookiaivaara vaidi voovoono nnooriivaa vita ngii miivo fai irisai yoketaivaa varaanaravaivee, tiravai.

*Gioonna kiaapuuya aataru maisaivaara haruruavai
(Matai 18:6-9; Rukaaso 17:1-2)*

⁴² Yisuuva itaa kua kiasa kioo kava tunoo: Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kiasa aaya roosiima gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivaa vaidi voovoono iva aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaivo inna aataru maisavai. Fai tauraa hama vaidiivo inna yaparaira suaivaki vaidiiaa numa ivo nnaakaraivaa yaparainarainnoo kiasa sikau pinaivaa varada dutuyu inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruungaivaki kagaari kikio ivaki vainno putiivo inna aataru yoketaavai. ⁴³ Itaama vaikio fai i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kiasa ivaa mmuaanaa hatoka kiee kakumavai tasipama variee a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yaakuuvaitana vainai ikiaivo tupatupaa too variivaki kuanaraivo inna maisavai. Ikiavo tupatupaa too variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravai. ⁴⁴ (Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁵ Fai i yukuuvoono i vitoo maisa aataruuvau nuainarainnoo kiasa mmuaanaa ivaa hatoka kiee mmanna apavai tasipama variee yapooma a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yukuuvaitana vaidi ikiana i kagaari kiaaraivo inna maisavai. ⁴⁶ (Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁷ Fai i avuuvadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiasa mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kagaari kiee saivai huruutavai vainai yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaraivo inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaidi ikiana i kagaari kiaaraivo inna

maisavai. ⁴⁸ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmimmi-iyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.

⁴⁹ Gioonna kiaapuuya Anutuugaara mmamma nniitaraivaa ikia teera roosiima varaiivo yorokuuvaa haateeraivaa roosiivai. ⁵⁰ Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Fai yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aani-ivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. Ngia yoroku yoke-
taa vaivaa roosiima varida ngii seenaiyaatama ngiingiyyara ngiingiyyara kua yoketaivaa tida ausa nuufa varada variatee, tiravai.

10

Yisuuva nnaata pikieera kuaivaa tiravai (Matai 19:1-12; Rukaaso 16:18)

¹ Yisuuva ii yoosinna ivaki pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yoro-taanaivaa sainai vaupinnai viravai. Vuduu rikiada keenaa gioonna kiaapu-
uya inna teeda innasi numa varuduu too ivo ari tirayaama kuaivaa iya kiaa mmiravai.

² Kiaa mmuduu vaidi Farisai vooya innasi nnida ivo kuaivaa koonnama kiaiveera inna yaparaida tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvo vainnee? Vara hama vainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva sai iya yaparainno tunoo: Musiiva mmaanna tuu aataruuvo dee aataru-
vainno ngii giaa ngii muunnee? ⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaa pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaivaa fafaara raa kioo inna mmioo titano kuaiveera kuaivaa Musiiva aikioovee kiaa kioo ee-
oo tiravaivee, ⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniiyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ii aataru ivaara ee-oo
tioo fafaara reeravai. ⁶ Nnaaru Anutuugo ngiau mmataivaa uu suaivaki hama ii aataru ivootairavai. Anutuugaa fafaara roo kuaivo vainno ataa
kua tinoo: Anutuugo vaidiivaa iinno gioonnaivaa iiravai. ⁷ Ivaarainno fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo ⁸ inna tasipama mmuaakaravaitana variaaravaivee, tiivai. Ivaitana hama taaravaitana
varirama kiada mmuaavaitana variaavai. ⁹ Anutuugoono vaa taaravaitana nuunama kiaikiai mmuaavaitana variaivaitana sa vuaivo vuaivaa pikino sa vuaivo vuaivaa pikiaivee. Sa vaidi voovoono ivaitana vara mmaram-
maraama yapaivee, tiravai.

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnauvaki varuduu rikiada ari ngiaammuauya iqii kua ivaara keenaa inna yaparairavai. ¹¹ Yapara
ruduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaara ooqoo kiaa kioo karaasa voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innaki vaivai. Ari nnaata tuanaivaara maisa aataruuvaa iivai. ¹² Gioonna voovoono ari
vaatiivaara ooqoo kiaa kioo vaidi voovai varaikio mmuara vareera aataru-
uvo innakiaatama vaivaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai (Matai 19:13-15; Rukaaso 18:15-17)

¹³ Yisuuva nnaakaraiya mmammaiyauvunu utuaiveera gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada innasi nnida varuduu inna ngiaam-
muauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu rikioo Yisuuva nnaannatooduu ari ngiaammuauya tunoo: Pikikiiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo
kiatee. Nnaakaraiivo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuya fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa
nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo.

Nnaakaraiya akiairaama kuaivaa rikieeraivaa roosiima fai hama gioonna kiaapu voovoono inna roosiima iinno Anutuugo gioonna kiaapuuyara dirairaava kutaavaivee tiivoono fai hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaravaivee, ¹⁶ kiaa kioo nnaakaraiya sootu utuoo iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tunoo: Anutuugo ngii tasipaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai

(Matai 19:16-30; Rukaaso 18:18-30)

¹⁷ Yisuuva itaa kua kiaa kioo aataru ari rikioovau kuane kua vuduu vaidi voovoono seenoo innasi ngioo inna yuku oyaivaki numa inna avunni dioo vainno toorivu yau hara kioo vainno inna yaparainno tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraavaa varaanannee? ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aaniira niiyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuugo mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa diaa voovoono yoketaavai varivai. ¹⁹ Mmaanna tuu kuaivaa vaa a rikiaannavai. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putu-aivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. Sa mmuara varee nakaaravaa unnakua kiane. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee, ²⁰ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, vaa na ngiaammuau kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena aa mmuakiaa kua mmaanna aayauvaa tuqinnama iikiauvaivee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna too vainno innara mmuduuya ruoo tunoo: Mmuua aataruvai hama a iikiannavai. Diitee viee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mminoongo i irisai yoketaivo ngiau aapu vainaravaivee. A iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²² tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuoo nniki apu varoo hanigioo ausa mmuaararavaa tasipama viravai.

²³ Vuduu Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya kiaa mmioo tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaia Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikio kaayauma iya mmuaarararavaivee, ²⁴⁻²⁵ tuduu rikiada ari ngiaammuauya iva tuu kuaivaa rikiada nnikiaraida rikioodu Yisuuva vo kuavai tunoo: Ni ngiaammuauyo, gioonna kiaapuuya Anutuugo iyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. Puara pinaivaa nnutuovo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuaivo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiada ari ngiaammuauya pinaama nnikiaraida inna tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoono Anutuugaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya too vainno tunoo: Mmatayaa diaia Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaravai. Anutuugoono tinai fai iya kuaravai. Anutuugo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁸ Tuduu rikioo Petrooso inna sai tunoo: Mo vaa ta ti gioonna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnano, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii gaa ngii miaunoo. Fai niiyaraata ni mmayaaya yoketaivaaraatama gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa pikioo ari kata yayaiya pikioo ari nunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmatayauvaa pikioo ³⁰ fai aa makee ta variaunna suai aavaki fai irisai iyauvaanikaraama kava kava kaayauneetu varoo nnauyauvaa

varoo ari kata vayaiya vitoo ari nnunna nnayaiya vitoo ari kaanokiaiyya vitoo ari nnaakaraiyya vitoo mmataiyauvaa varaanaaravai. Fai iyauvaa varanai ni kuaivaara vaidiiya mmoori maisaivaa inna mmikio kaayau mmuaaraivaatama varaanaaravai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki ivo tupatupaa variraivaa varaanaaravai. ³¹ Aanna makee kaayau gioonna kiaapu tauraa variaiyai fai nnaagiai variaaravai. Aanna makee kaayau gioonna kiaapu nnaagiai variaiyai fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai

(Matai 20:17-19; Rukaaso 18:31-34)

³² Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauyaataama Yerusareema aataruuvau vida varuduu Yisuuvaannaadee tauraa vuduu iva hama aatuura kati Yerusareema vuuvaara ari ngiaammuauya nnikiarairavai. Nnikia-rauduu gioonna kiaapu iya nnaagiai nnuuya aatuuravai. Aatuuda varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya vitoo voovau kioo ngiari nnaasu sudu varida vaidiiya inna iikiaara mmooriivaara iya kua mmioo ³³ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnaano. Ta ivaki vikio fai vaidi voovoono Na Vaidiivaa Mmaapuvvaa vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kua mmiraiyaatama kooyaa ni vitainai iyaano na putinaraivaara kua yeena rau kiada ngiari voopinnaiya mmikiai ³⁴ iya niyara raida kuanuuvaa niyaa visida ni ripiida ni ruputu kikiyai na putinaravai. Na putino taara suaivaitana taikano vooma suaivaki Anutuugo tinai na keenaa diitaanaravaivee.

Yakoopaya Yuvuaanaya Yisuuva yaparairavai

(Matai 20:20-28)

³⁵ Tuduu rikiada Sevetainna mmaapuvvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya Yisunnasi numa tunoo: Vitaira-o, ta tiiiyara i yaparakianna kuaivaa tini iikiane, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana yapara ruoo tunoo: Na aaniyai ngiivaitanaani iikiaiveeraida ngia kianne? ³⁷ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: A gioonna kiaapuuyara dinaraivaki a tinai ta i tasipama variaaravai. Vuaivo i yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Ngia ni yaparakiaa kua oyaivaa hama arinaima rikiaano. Na nnoori toori kapikaraiyaa nnaanara iikiauvakidiri ngieevaitanaata nnaarannee? Vaidiiya nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kuaivaa ngieevaitanaata varaarannee? ³⁹⁻⁴⁰ tuduu rikiada sai tunoo: Fai ta nneeda varaaravaivee, tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaraiyakidiri fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiiya nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kuaivaa ngieevaitanaata varaaravee. Inna aikioovai. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinarivo hama na nakaarivaa roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana ni Napoova vaidiiyani teerama kuaivaitana fai nminai varada variaaravaivee, tiravai.

⁴¹ Nnaagiai ari ngiaammuaui saido yaakuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya tuu kuaivaa rikiooduu kaayuma ivaitanaara iya nnannateeravai. ⁴² Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuaui mmuakiaaya aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngiani voopinnaiya kieeta vaidiiya ngiari seenaiyara yaagueeqama diaani ngiari nnoonniaya iyara diaavai. ⁴³ Itaama iikiaa aataruuvau sa ngiiki vakiaivee. Ngiiikidiri vaidi voovoono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuauvai varinaravai.

⁴⁴ Ngiiikidiri vaidi voovoono ngii tauraa varinaree tioo sikaunnaadiri

yookaama kioo mmoori varaaneera viteera ngiaammuauvai roosiima varinaravai. ⁴⁵ Gioonna kiaapuuya ni mmooriiva varaaraivaara hama Na Vaidiiva Mmaapuuvu tiiravai. Na mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori varee iya mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaivaara putuee iya vitee yoketaivau yapaanaraivaara na tiiravaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai
(Matai 20:29-34; Rukaaso 18:35-43)*

⁴⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauyaataama yoosinnaivaa nnutuuvu Yerikoo nnida tarada kaayau gioonna kiaapuuyaataama iya tasipama vida varuduu Timainna mmaapuuvaa nnutuuvu Batimiaava avu huruutavai aataru siriivau hara kioo varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tuoo variravai. ⁴⁷ Varioo rikiooduu Yisuuva Nasareeta diaa vaidiivo nninoo tuduu rikioo innara aayanna roo tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diitaanna vaidi Yisuu-o, niyara boo kiane, ⁴⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauyaano inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata ivo puaisakama aayanna roo tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diitaannakuavee. Niyara boo kiane, ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno tunoo: Innara aayanna tikio ngiaivee, tuduu rikiada vaidi avu huruutauvaa tunoo: Sa yaata utira diitee kuane. Iva aiyara tinoo, ⁵⁰ tuduu rikioo akiairauduu diitoo ari yaapa apu kioo varuuvaa rabara pikioo Yisuumnasi viravai. ⁵¹ Vuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: A aaniivai na i iikiaiweerainna kiannanee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, na ni avu aavaa sa-fuuma kava taanaraivaaraina i yaparakiaunoo, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuane. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaara a kati yoketaama hara kiee vyiannano, tuduu rikioo inna avuuvu makee tuduu tuqinnama tooduu Yisuumna nnaagiai aataruuvau viravai.

11

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Matai 21:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19)*

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama numa Yerusareema vainima nnida yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Betepakee Betaniaa numa taapiivaa nnutuuvu Oriveeta ivau dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauvaitana titoo ² tunoo: Oro ukuaa yoosinna ivaki vida teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiiva variaivo nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³ Fai gioonna kiaapu voovoono ivaara ngii tinara: Ngia aaniira vitaanee? tinai kiatee: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnaano. Ivo fai makee kava ti titanai ta kava vitada numa ai i mmiaaravaivee, kiatee, ⁴ tuduu rikiada vida yoosinna vuuta idaa tooduu puara togiiavaa sipu oyaivaki haru kioovo iya too vauduu rakuasada variravai.

⁵ Rakuasada varuduu gioonna kiaapu ivau duuya iya teeda tunoo: Mo ngia aaniivai iikiaaraida aa puara togii aavaa rukuasaanee? ⁶ tuduu rikiada Yisuuva iya kuaa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kuaa mmuduu rikiada ee-oo tuduu vitada nniravai. ⁷ Vitada nnida ngiari yaapaiyauvaa togiiavaa mmookaivau yapa kiooduu Yisuuva togiiavaa mmookaivau karoo variravai. ⁸ Varuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida vooya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kiooduu vooya oro mmoori-ivakidiri yatari hammaraiyauvaa rakau utida numa aataruuvau hootiravai. ⁹ Hooti kiooduu gioonna kiaapu Yisuumna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaataama aayanna raa rada tunoo: Anutuuoqo yoketaivovee. Udaanga

Anutuugo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. ¹⁰ Ti rubuungo Davuitiiva tiyara duneema iva tiyara dinaraivaara Anutuugo yoketaakiaivee. Anutuugo ngiau aapu variivo yoketaivovee, tiravai.

¹¹ Tuduu Yisuuva Yerusareema vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki vioo mmuakiaa inneennavai haitatunno varuduu rikioo upisiinno ukuapidi aapidiinno varuduu rikioo ivo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vitoo yoosinna Betaniaa ivakira viravai.

Yisuuva nnaammuayaivaa tunoo: Sa kava iira vakianee, tiravai
(Matai 21:18-19)

¹² Vidada oto Betaniaa vuru vauya patauduu ivaki pikiada kava vara ranada Yerusareema nnida varuduu Yisuunna yeenna rauduu ¹³ ngieeradiri dioo vainoo rooru tooduu yatari nnaammuayaivaa roosuuvaa apuuvaa too oro iiraiyauvo vainoo kiaa tooduu hameetauduu mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. Hama nnaammuayaivo iira vaira suaivootauvaara mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. ¹⁴ Vauduu Yisuuva yatari nnaammuayaivaa tunoo: Tupaa itaavai vakianee. Fai hama vaidi voovoono keenaa i iiraivaa rasuku nnaanaravaivee, tuduu ari ngiaammuauya inna kuaivaa rikieeravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai
(Matai 21:12-17; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)

¹⁵ Rikiada Yisuuvaatama Yerusareema vuduu ivo nuunaira nnau pinaivaki vioo gionna kiaapuuya ngiaammayauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai yookaa varooyaatama gionna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaatama yaagueeqama titooduu mmaanai viravai. Vuduu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaariyauvaa rauru sereguatiima kioo vaidi vooya ngiaamma mirunaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai yookaa varooya mmaata variraiyauvaatama rauru sereguatiima kieveravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo iya tunoo: Sa kava mminnaiyauvaa varada nnau aakiaa aadaa vida nnida kiatee, ¹⁷ kiaa kioo gionna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Anutuugaa kua fafaara roovo vainno tinoo: Ni nnauvo mmuakiaa gionna kiaapuuya yaaku vareera nnauvaivee. Anutuugo itaa kua tikiainnaataida ngia mmuara furaiya iirayaama aavaki iikiainoo, tiravai.

¹⁸ Tuduu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyuaatama Yisuuva itaama kuvaara rikiada inna Rupertuaaree kiaa iiravai. Gionna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiaraida varuuvaa iya Yisuunnara aatuuda pikieeravai.

¹⁹ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama hannauduu rikiada ii yoosinna ivaki pikiada viravai.

Yisuuva nnaammuayaivaara tuu kua oyaivaa tiravai
(Matai 21:20-22)

²⁰ Vidada oto vauya patauduu kava vara ranada aataruuvau nnida tooduu nnaammuayaivaa nnaa hammara tuukaiyauvo eeyaa aasannama taika kieveravai. ²¹ Taika kioodoo Petorooso Yisuuva uuvaara yaata utuoo inna tunoo: Vitaira-o, taanee. Nnaammuayaivaa a kiannaivo vaa kutaa aasannama kiainoo, ²² tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Aanna makee ngii avuuvau iikiauva teeda ivaara yaata utida Anutuugaara kutaavaivee kiatee. ²³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gionna kiapu voovoono aa taapi aavaa tinara: Tavagiaturuee nnoori haruungaviki kuane, kiaa kioo fai ari tii kuaivaara hama ivo taara yaata utuoo ivaara

Anutuugo kutaa iinaravee tino too fai Anutuugo iinaravaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia yaaku varada mminnaa voovaara Anutuuga yaparaida kiaara: Fai kutaa ta varaaravee, tida fai ngia varaaravai. ²⁵ Ngia yaaku vareera suaivaki gioonna kiaapuuyara ngii nnannateenai ivaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Ngii Gioova ngiau aapu variivo irisaivaa ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno fai rugaanaraivaara iyara itaama iikiatee. ²⁶ (Fai ngia hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiraida homo yaata utikio ngii Gioova ngiau aapu variivo hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee,) tiravai.

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara inna yaparairavai

(Matai 21:23-27; Rukaaso 20:1-8)

²⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema nnidada ivo ngioo nuunaira nnau pinaivaki nuainno varuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokuvaiaatama innasi nnida ²⁸ inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiainna a iikiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai fai ngia ni sai tikiai fai na ivo ni tikiai na iikiauvaara kooyaa ngii giaa ngii minai ngia rikiaaravai. ³⁰ Ni giaa ni miatee. Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuugoono tuduunoo unnee? Vara vaidiiaano tuduunoo unnee? ³¹ tuduu rikiaada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiarannee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuugoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravai. ³² Fai ta kiaara: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikiai fai gioonna kiaapuuya ti kiaravaivee, tiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvaara vaidi kieetaiya gioonna kiaapuuyara aatuuravai. ³³ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavavee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kuaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiai na mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

12

Yisuuva vuaina mmoori varooyaaadiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 21:33-46; Rukaaso 20:9-19)

¹ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyavunudiri mmataama kioo vaidi kieetaiya tunoo: Vaidi voooono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiavaa rau kioo hauyauvaa utu kioo ari vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopaivaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuura saasaaya nnau hokobaivaa heeka kiavai. Heeka kioo vaidiiaa inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyavai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaa-teeraivaara iya kiaa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ² Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varioo yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuara suaivo nnikio mmoori nakaaravo ari mmoori vaerera ngiaammuauvaa vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiiasi titaikio vuaina iira vooyavai varaanara kuaivai. ³ Kuaikiai teeda vuainaivaara haitatuukiaiyaano akiairaikiai inna utu kiada vaidi iya pinaama inna

ruputida inna ripiida vuaina iiraiyauvaa irisaiyauvaa hama inna mmi-rama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ⁴ Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna vuakie-taivaa rida ruannamooqama kiada kaayau kuakuaakua maisaivaa inna tida hama innara yoketaakiaavai. ⁵ Mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna ruputu kiaavo putivai. Ivo makemakee ari ngiaammuauya titoo varikiai vooya rida rubanikaiya vara ranada ngiaani aavata ruputuaiya putuaavai. ⁶ Mmoori nakaaraivo ngiaammuaura buaama taikio kuminaikio rikioo ivo nnaagiai yaata utuoo ari mmaapu mmuaa tuanaa innara mmuduuya ruaivaa titoo tinoo: Ni maapu mmuaa tuanaavai. Fai na inna titaa kino vinai rikiada inna kuaivaa arinaima rikiada hama inna ruputuaaravaivee, ⁷ kiaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida kiaanoo: Ari koonna mminnaa mmuakiaayavai varaanaraivoonno aa nninoo. Nnikiai ta inna mminnaa mmuakiaayavai varaarivaara inna ruputikio putuaivee, ⁸ kiaa kiada ruputu kiada inna mmammaivaa hanikia mmaanai kagaari kiaavaivee, tiravai.

⁹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo vaidi kieetaiya yaparainno tunoo: Mo mmoori nakaaraivo fai dee mmoorivai iinarannee? Fai ivo numa vuainaivara haitatuukiaiya ruputu kinai putikio ari vuaina mmooriivaa vaidi vooya mminai haitatuukiaaravai. ¹⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo vaivaa vaa ngia yaarida rikiaavai. Fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda
maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.
Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kiaa kuabaivaa roosiima
ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
inna yoketaavai.

¹¹ Udaanga Anutuugaonoo iira mmoorivai.
Ta taunnano inna mmooriivo yoketainno
ari vookarainno.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikiada Yutayaiya kieetaiya Yisuuva iyayaadiri mmataama kioo tuu kuaivaa rikiada inna utida ruputu-aaree kiaa kiada tooduu gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruduu rikiada aatuuda pikiada viravai.

Vaidiia sikau takiisa mmiraivaara

Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:15-22; Rukaaso 20:20-26)

¹³ Vaidi Farisaiyaata vaidi Herootaa nnaagiai nuairaiyaatama ngiari seena vooya Yisuunnasi titooduu iya innasi tida ivo kuaivaa koonnama tioo haruruaivera kuaiyauvaa inna yapara ruaara viravai. ¹⁴ Vida inna tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnava. A kua kutaa tira vaidikuavee. Gioonna kiaapuuya aiyara yaata utuaivara hama a pinaama yaata utuannava. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannaivara iya aiyara yaata utuaivara hama a pinaama yaata utu-annava. A Anutuugaa mmoori aataruuvaa safuuma mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiannakuavee. Ta vo kuavaara i yaparaikiai sai ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ta sikau takiisa yapaara aataruuvo yoketaa aataruvainnee? ¹⁵ Fai ta yapaarannee? Vara hama yapaarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kiaa uuvaa vaa ivo too rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ni iida taaree kiaa numa ni iikiaannee? Sikau mmuyai voovai varada numa ni vitaikiai na taanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada

sikau mmuyai voovai varada numa inna vitauduu too Yisuuva iya tunoo: Anna giaa kieetavai mmannammannaavainno vainnee? Anna giaa nnu-tuvainno vainnee? tuduu rikiaadi inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, ¹⁷ tuduu rikioo tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuugaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee, tuduu rikiaadi iya iva tuu kuaivaara kaayauma nnikiaraida yaata utiravai.

*Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisunna yaparairavai
(Matai 22:23-33; Rukaaso 20:27-40)*

¹⁸ Vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisunna yaparaida tunoo: ¹⁹ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino ari nnaataivo variivaa ari kataivoono vara kioo ari vayaannara tuo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁰ Vo suai voovaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana varuuya ngaruuvoono nnaata vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ²¹ Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ²² mmuakiaa kataunna nnaagiadootama mmuai gioonnaivaa vara kiada mmuaikaraama putiravai. Putuduu nnaagiai tuanaa gioonnaivootama putiravai. ²³ Itaama vaiki ai yapooma gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnaivo giaa nnaatavai varinaranee? Mo yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vareeravaivee, tiravai.

²⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Mo aaniira ngia itaa kua kiaannee? Ngia hama Anutuugaa fafaara roo kuaivaa arinaima rikiaadi hama inna yaagueeqaivo vaivaa tuqinnama taivaaraida ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. ²⁵ Fai gioonna kiaapu vaa putuaiya diitaara suaivaki kava diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngiau aapu variyai roosiima variaaravee. ²⁶ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiinna yanaivau vai kuaivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. Nnaaru yatari kiisaivaki ikiaivo tooduu hama yatari apuuvaa taa tamooqoovakidiri Anutuugo Musiinnaata kua tiao tunoo: Na i nnaakukiaiya Aparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuugovee, tiravai. ²⁷ Vaidi taaravooma nnaaru putuuya inna avuuvau homo varuuvaa Anutuugo itaa kua tiravai. Anutuugo gioonna kiaapu vaa eeyaa putuaiya hama iya Anutuugovee. Gioonna kiaapu variyai Anutuugovee. Ngia kaayauma kumimakamaida yaata utuaano, tiravai.

*Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai
(Matai 22:34-40; Rukaaso 10:25-28)*

²⁸ Tuduu vaidi kua mmaanna kiaa mmira voovoono Yisuuva vaidi Satuukaiyaata kua tuuvaa rikioo iva iya arinaima sai tuu kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu rikioo vo kuavaara numa inna yaparainno tunoo: Dee kua mmaannavoono mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Aa kua na tinara kua aavo mmuakiaa mmaanna tira aataruuyauvaa yaatarainoo. Anutuugaa kua fafaaraiivo vainno tinoo: Isarairaayaso, rikiaatee. Udaanga ti Anutuugo ari mmuaa tuanaavai nnaasu varinoo. ³⁰ I Udaanga Anutuugaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama

ai yaata vuatinniivaata ai yaagueeqaivaatama mmuakiaavai inna mmi-
 anee, ³¹ tikio inna inanoo kua mmaanna tuuvo vainno tinoo: E aiyara
 tuqinnaanneema ai seenaiyaraatama tuqinneer iyara mmuduuya rua-
 nee. Aa kua mmaanna tuu aavaitana mmuakiaa kua mmaanna tuuyauvaa
 yaataraiavee, ³² tuduu rikioo kua mmaanna kiaa mmira vaidiivoono Yisu-
 unna tunoo: Vitaira-o, aikioovai. A kua kutaavainna kiannanoo. Udaanga
 Anutuugo mmuaa tuanaavai varinoo. Hama ari vo anutuuvooovotaivai.
³³ Ivaarainno gioonna kiaapu voovoono Udaanga Anutuugaara mmuduuya
 ruoo ari ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmioo ari yaata vuatinni
 mmuakiaavai inna mmioo ari yaagueeqa mmuakiaavai inna mmiaivee. Iva
 ariiyara tuqinnaineema ari seenaiyaraatama tuqinnoo iyara mmuduuya
 ruaivee. Aa taara mmaanna tuu aataru aavaitana ta rikiada iikiaunnaivo
 inna yoketaavai. Aa aataru aavaitanaano nnaaru Anutuugaara kati puara
 pisiipaiyauvaa hudoo aataruuvaa yaataraiavee, ³⁴ tuduu rikioo Yisu-
 uva ivo tinniyaadiri kua tuuvaa rikioo inna kua sai tunoo: Anutuugo
 gioonna kiaapuuyara diravaa a varaanaivaarainna e muaraagainna kiisa
 suai varaanarainna iikiannanoo, tuduu rikiada nnaagiai hama kava vaidi
 voovoono yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai

(Matai 22:41-46; Rukaaso 20:41-44)

³⁵ Yisuuva homo nuunaira nnau pinaivaki gioonna kiaapuuya kuaivaa
 kiaa mmioo varioo tunoo: Mo dataama kiada kua mmaanna kiaa mmira
 vaidiia kiaanoo: Vaidi Anutuugo mmataama kioovo Davuitiinna oyai
 tuanaivakidiri diitoovovee, kiaanee? ³⁶ Nnaaru Mmannasa Yoketaivoono
 Davuitiinna tasipama varuduu Davuitiiva kuaivaa fafaarainno tunoo:

Udaanga Anutuugoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai na tinai

fai a ai nnammutuaya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

³⁷ Davuitiivaano fafaara roo itaa kua Anutuugo mmataama kioo vaidi-
 vaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama Anutuugo mmataama
 kioo vaidiivo Davuitiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee. Yisuuva itaa
 kua tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauva inna kuaivaa rikiooduu iya
 yoketauduu inna kuaivaa rikiada nnaasu variravai.

Sa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama

iikiyaiyuvunugiataama iikiatee

(Matai 23:1-36; Rukaaso 20:45-47)

³⁸ Varuduu Yisuuva kuaivaa iya kiaa mmioo varioo tunoo: Kua mmaanna
 kiaa mmira vaidiia iira aataruuyauvaa tuqinnama haitatuuma teeda sa
 iya roosiima iikiatee. Iya buruqa hokobaiyauvaa rau varada gioonna kaa-
 puuya yeenna yookaira mmatuuya vuutaiyauvaki nuaikiai iya teeda iyara
 vaidi nnoonnayavee kiateraiavaara nookiaavai. ³⁹ Iya nuunaira nnauyau-
 vaki vida mmaata yoketaiyuvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai.
 Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyuvunura
 nnaasu mmuduuya rida variaavai. ⁴⁰ Iya oro gioonna muaadaiya unnakua
 nammari kuaivaa tida iya mminnamminnaiyauvaa ngiariiyara kati vara
 kiada nnaagiai oro mmanna avaiyauvakidiri hokobama yaaku varaavai.
 Iya itaama iikiaivaara ngiari irisai pinaa maisaivo vainaravaivee, tiravai.

Gioonna muaadaivo taara sikau kiisaivaitana yapeeravai

(Rukaaso 21:1-4)

⁴¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo numa nuunaira nnau pinaivaki varioo kati Anutuugaara yapeera sikau nnaamuruuvaa vainima hara kioo varioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ngiari sikauyauvaa sikau nnaamuruuvaki yapada varuduu teeravai. Iva iya too vauduu rikiada gioonna kiaapu kaayau hoona suvuauya numa kaayau sikauyauvaa yapeeravai. ⁴² Yapa kioodoo ivo too vauduu mmanna haipu gioonna muaada voovoono numa sikau kiisa kookeevaitana yapa kioodoo sikauvaitana hama pinaavai vairavai. Kiisakiata vairavai. ⁴³ Vauduu too Yisuuva ari ngiaammuauya maavee tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa gioonna muaada mmanna haipu gioonna aavaa sikau kiisa yapa kiaivaitanoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya sikau nnaamuruuvaki yapa kiaa sikauyauvaa yaataravai. ⁴⁴ Gioonna kiaapu hoona suvuaiya kaayau sikau vaiyauvakidiri vooyavai nnaasu varada yapa kiaavo gioonnaivo hama sikaunnaataivo mmuakiaa sikau innasi vaivaitana eyommaa varoo yapa kiaivai. Iva ari yeenna varaanee tii sikau eyommaakiatatana varoo sikau nnaamuruuvaki yapa kiaivaara inna sikauvaitanaano gioonna kiaapuuya yapa kiaa sikauyauvaa yaataravaivee, tiravai.

13

*Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai
(Matai 24:1-2; Rukaaso 21:5-6)*

¹ Yisuuva nuunaira nnau pinaivakidiri vioo varuduu ari ngiaammuau voovoono inna tunoo: Vitaira-o, taanee. Aa sikau nnau aayauvoota sikauyauvootama yoketaa tuanaa pinaayauvaivee, ² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aqaa nnau pinaa nnau aayauvaa vaa a taannanoo. Fai vaidi-iya mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravaivee. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

*Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 24:3-14; Rukaaso 21:7-19)*

³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaatama nuunaira nnau pinaivaa pikiada ukuapi taapi Oriveeta oro hara kiada varuduu Petorooso Yakoopo Yuvuaano Adiriaasainna ngiarivana innasi vida inna tunoo: ⁴ Ti kiaa ti mmiane. A kianna kuaivo दौरा sui vainarannee? Dee ari vookarai mmoorivai vainai fai ta teeda mmuakiaa kua a kiannaivaara yaata utida kiaara: Vainima vainaravee, kiarannee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kiaa kioo aataru maisaivau ngii vita yapeenoora tuqinnama haitatuukiatee. ⁶ Fai kaayau vaidi-ya mmuavai mmuaavai nnida ni nnutuuvaa ngiariiyara tida voovoono tinara: Aanna Anutuugo mmataama kioo vaidiivona ngiaunoo, tinai fai kaayau gioonna kiaapuuya iya unnakua kiaivaa rikiada kiaara: Kutaa kuavaivee, kiaravai. ⁷ Fai gioonna kiaapuuya vainivau rapiraivaa rikiada ngieera rapira mmayaayaivaa rikiada sa ivaara nnikiaraida aatuukiatee. Rapiraivonanaa tauraa vaino too ngiau mmata taikeera suaivo fai hama makee tino nninaraivaivee. ⁸ Fai gioonna kiaapu voovaki variaya diitada gioonna kiaapu voovaki variayaatama rapuaaravai. Fai vo kieeta voovoono diitoo vo kietavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaaravai. Fai vo mmata vo mmata mmataa kuaru utinaravai. Fai vo yosinna vo yosinnaiyauvaki aarareerivo vainai rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma yeennara kiaravai. Gioonnaivo nnaakaravaa mmataanara suaivaki kiisama nniitareerivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareerivaa

varaivai. Ivaa roosiima ii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Ngiengieenoo ngiingiyyara tuqinnama haitatuukiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetaiyasi kua pinaana ngii yapaaravai. Fai iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyauvaki yapa kikiyai vaidiyya ngii ripiikiaaravai. Ngia niyyara kutaavaivee kiaivaara iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kikiyai fai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetaiya kiasa mmiaaravai. ¹⁰ Tauraa gionna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa mmuakiasa mmata variaya kiasa mmi taika kikiyo nnaagiai ngiau mmataivo taikaanaravai. ¹¹ Fai vaidiyya ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaivaara mmuaanaa yaata utida tauraa teerakiatee. Kua pinaana ngii yapeera suaivaki Anutuugo ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana yapanai rikiada ivaa sai kiatee. Ngia sai kiaara kuaivo hama ngiengieenoo kiaaravai. Fai Mmannasa Yoketaivoono ngii giasa ngii minai kiaaravai. ¹² Vaidi vooyaano fai ngiari kata yayaiya vitada vaidi vooya mmikiyai iya ruputikiyai putuaaravai. Fai vaidiyya ngiari uru nnaakaraiya vitada vaidi vooya mmikiyai ruputikiyai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya ruputuateraiyaara vitada vaidi vooya mmiaaravai. ¹³ Ngia niyyara kutaavaivee kiaivaara gionna kiaapu kaayuya ngii teeda hama ngiyyara mmuduuya ruaravai. Fai gionna kiaapu voovoono niyyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuugo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai.

Mminnaa maisai ari vookaraivo nninaravaivee

(Matai 24:15-28; Rukaaso 21:20-24)

¹⁴ Gionna kiaapuuya aa na tinara kua aavaa yaarida arinaima rikiaatee. Fai ngia teekio mminnaa maisa ari vookaraivo hama ivo diraivaki fai dioo vainaravai. Fai ivo dioo vainai teeda ngia Yutayaa variaya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. ¹⁵ Fai gionna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiavo sa ari mminnamminnaiyauvaa varaanara nnauvaki kuaivee. ¹⁶ Fai gionna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiavo ari yaapaivaa mmoori tooyavau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo voo ivaa varaivee. ¹⁷ Boo, ii sui ivaki gionna nnaakara sunnaakiaiyata gionna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaraivo iya mmuaararainaravai. ¹⁸ Vati pinaa rira suaivaki vivoora kiasa yaaku varaatee. ¹⁹ Iqii sui ivaki kaayau maisa mmuaararaiyo ari vookarivai vainno mmuakiasa mmuaararaiyauvo gionna kiaapuuyaki vaiyauvaa yaataraanaravai. Nnaaru Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa sui ta vari-aunnaivaki variaya hama kaayau maisa mmuaararaiyo itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaaraiya hama itaama vai mmuaararivaa taaravai. ²⁰ Iqii sui ivaara Udaanga Anutuugo paanna suaivai mmataama kioo tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai fai gionna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuugo gionna kiaapu ariinnee kiasa mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²¹ Fai iqii sui ivaki gionna kiaapu voovoono ngii tinara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. Fai voovoono tinara: Iqiiivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee.

²² Fai unnakua vaidi vooya nnida voovoono ariyyara tinara: Na Anutuugo mmataama kioo vaidiivo ngiaunoo, tino fai voovoono ariyyara tinara: Na forofetaavai ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaaraiya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. Anutuugo gionna kiaapu ariinnee kiasa mmataama kiaiya unnakua tiraiyaano iya unnakua kiasa kiada iya iida aataru maisavau iya vita yapaaraivaara ari vookara ari vookarai

mmooriiyauvaa iikiaaravai. ²³ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaaraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai

(Matai 24:29-31; Rukaaso 21:25-28)

²⁴ Ii kaayau maisa mmuaararai suai ivo taikano nnaagiai suaivaki suaivo ngioo upisiima tu kioo vaino too kuraagaivo nnino hama mmeeki-avo teeno too ²⁵ aakiapuaiyauvo ngiauvaidiri tasukua roo tuoo vino yaagueeqa mminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabisaabi kuaaravai. ²⁶ Itaama vainai teeda Na Vaidiivaa Mmaapuuvono nama aakiadaidiri kaayau ari vookarai yaagueeqaivooota ari vookarai mmeekiavootama ni tasipanai na tiinaraivaa fai iya taaravai. ²⁷ Fai na aangeraiya titanai teeda mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida suai raari raipinnai vida suai haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida Anutuuqo ariiniee kiaa mmataama kiaiya rupi nuunaida vitada innasi ngiaaravee.

Yisuuva nnaammuayaiyavidiri mmataama kioo tiravai

(Matai 24:32-35; Rukaaso 21:29-33)

²⁸ Na yatari nnaammuayaiyavidiri mmataama kiee tinai ngia rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ²⁹ Mmuakaraama ii na ngii giaa ngii miao kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo mmuaanaa vainima vainaravai. ³⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³¹ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Hama voovoona na tiinara suaivaa too rikiaivai

(Matai 24:36-44)

³² Hama gioonna kiaapu voovoona na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variayaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuuvo neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napoovaaano nnaasu too rikiaivai. ³³ Ngia hama na tiinara suaivaara arinaima teeda rikiaivaara tuqinnama mmannammanna haitatuukiatee. ³⁴ Na tiinaraivo aa na mmatayaa diaa mminnaividiri mmataama kiee tinara kuaivaa roosiima vainaravai. Vaidi voovoona ngieera vo yoosinnaivakira kuanara iinno varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya mmooriivaa mmuaavai mmuaavai vitaama iya mmi kioo ari nnauvaki pikioo keegiana haitatuura kieetaivaa tinoo: Eenoo iya haitatuukiane, ³⁵ kiaa kioo ngieera ari voopi vioo kiaivai. Vioo kiaikiai rikiada inna ngiaammuauya ivo nninaraivaara hama rikieerama kiada variaaneema fai na tiinaraivaara ngia hama rikieerama kiada variaaravai. Fai na kiisama upisiinara kannokannoonai tiinarannee? Vara na heena tammana tiinarannee? Vara kakaraa tauraanaivo akua tinai na tiinarannee? Vara suaivo reera kinai na tiinarannee? Ivaaraida haitatuukiatee. ³⁶ Na akiiraama tiinarainainnaata ngia vuru vairayaama verida kumimakakiaarainnoo. ³⁷ Na ngiiyara haitatuukiateera kiau kuaivaa mmuakiaayara kiaanoo: Tuqinnama haitatuukiatee, kiaanoo. Yisuuva itaa kua tiravai.

14

Vaidiyya Yisuunna mmaara kua kiaa yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

¹ Nnaaru Anutuuoqo Iyiipadiri Yutayaa gioonna kiaapuuya vitoo yoke-taivau yapooaara iya buusa pinaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneeravai. Ii buusa ivaa nneera suaivaki iya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneeravai. Iqii suai ivaa nneera suaivo vainima vauduu homo taara suaivaitana vairavai. Vauduu Anutuuoqaaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiyaatama hataumaki-naa Yisuunna vitada ruputuaaree kiaa iida tunoo: ² Gioonna kiaapuuya nu-unaida kumimakaida rapivoora ta hama buusa nneera suaivaki Yisuunna utida ruputuaaravivee, tiravai.

Gioonnaivo heenna suuya suuda yoketaa vuvvaa Yisuunnayaa apiravai
(Matai 26:6-13; Yuvuaano 12:1-8)

³ Tudu Yisuuva yoosinna Betaniaivaki vaidi voovai nnutuuvo Simoonoono nnaaru inna mmammaivau buunna hoovo vaa maafama kioodoo yoketaama varuuvaa nnauvaki hara kioo variravai. Hara kioo varioo yeenna nnoo varuduu gioonna voovoono nniravai. Vaa ivo sikau pinaivaadiri yookaama kioo heenna suuya suuda yoketaa vuvvo sikau tooriivaki vuvvaa varoo numa nnuugaivaa rummua ruaimi kioo Yisuunna kieetaivau tusaa apiravai. ⁴ Tusaa apuduu gioonna kiaapu vooya iva inna uuvaa tooduu iya nnannatooduu ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa kagaari kiainnee? ⁵ Ivo ivaa varoo vaidiia mmiitiri. Irisai kaayau sikau yanaiyauvaa (300) varoo gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, kiaa kiada kaayau yaagueeqama inna tiravai. ⁶ Tudu rikioo Yisuuva tunoo: Pikiaatee. Ngia aaniiraida inna kianne? Ivo yamaa aataruvainno ni iinoo. ⁷ Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama hara kiada variki ai sikauyauvaa ngii iya mmiatana mmiatiee. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. Ivo niyara iinee tiivaa iivavee. ⁸ Ivo na putinai vaidiia ni hakuaaraivara yaata utuoo mmuaanaa ni mmammaivau tusaa apinoo. ⁹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variiaa ni mmayaaya yoketaivaa kiaa mmikiai rikiada fai aa gioonna aavo ni mmayaaya ivaatama rikiada innara yoketaama yaata utuaaravivee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna iya vitainaraivara ee-oo tiravai
(Matai 26:14-16; Rukaaso 22:3-6)

¹⁰ Tudu Yisuunna ngiaammua voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto Anutuuoqaaara kati puara hudeera kieetaiyasi vioo Yisuunna kooyaa iya vitainaraivara iyasi viravai. ¹¹ Vioo iyaata kua tuduu rikiada iya kaayauma sirigaida irisai sikau inna mmiaraivara kua kiaa teerama kieravai. Iya kua kiaa teerama kioodoo rikioo ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivara haitaturavai.

Yisuuva ari ngiaammuaayaatama buusa Varaigiataivaa nneeravai
(Matai 26:17-25; Rukaaso 22:7-14,21-23; Yuvuaano 13:21-30)

¹² Buainnonno tooduu Yutayaiya buusa nneeda bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneera tauraa suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ruputu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. Ii buusa ivaa nneera suaivaki Yisuunna ngiaammuaaya numa inna yaparaida tunoo: Ta dee nnauvaki vida buusa Varaigiataivaa a nnaanaravaa aini teerakiaunnannee? ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuaa taaravaitana titoo tunoo: Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki teekio vaidi voovoono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nninai

teeda inna nnaagiai vida ¹⁴ teekio ivo nnauvaki vinai rikiada ngieeta ivaki kuatee. Vida nnau nakaaraiivaata kiatee: Vaidi Vitairaivo tinoo: Dee nnauvaki na ngiaammuauyaatama buusa Varaigiataivaa ta nnaarannee? tiivaivee, ¹⁵ tikio rikioo ivoono nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa rupi mmaataiyauvaa teerama kiaivaa ngii vitainai ngia ivaki titiini buusaivaa teerama kiatee, ¹⁶ tuduu rikiada taaravaitana vidada yoosinna pinaivaki vida Yisuuva tuu mminnaiyauvaa teeda buusa Varaigiataivaara nnauvaki teerama kieeravai.

¹⁷ Teerama kioodoo heenaaduu Yisuuva ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramootama nnida ¹⁸ nnauvaki vida ngiari mmaataiyauvunu varida yeennaiyauvaa nneeda varuduu Yisuuva iyaata kua tioo tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngiikidiri ngiaammuau ni tasipama varioo yeenna nnaanara voovoono fai ni nnammutuuiya kooyaa ni vitainaravaivee, ¹⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya yaata utida kaayau ausa mmuaarareera tasipama varida mmuaavai mmuaavai inna yaparaida voovoono tunoo: Mo neenoonnee? ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Ngia ni ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama fai ngiikidiri voovoono ni tasipama mmuaa yavaavakidiri mmuaavaugiataama ari yeennaivaa rabuuma nnaivoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaravai. ²¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono fai putinaravai. Anutuugaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovoono kooyaa Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnammutuuiya vitainaravoono fai irisai maisaivaa varaanaravai. Aa vaidi aavaa hama ari kaano inna mmataitiri. Hama mmoori maisaivaa iinno irisai maisaivaa varaitirivee, tiravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainivaatama

ari ngiaammuauya mmiravai

(Matai 26:26-30; Rukaaso 22:14-20; 1 Koridii 11:23-25)

²² Kiaa kioo homo ari ngiaammuauyaatama yeenna nnoo varioo Yisuuva bereetaivaa vara tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Varaatee. Aanna ni mmatiivaivee, ²³ tuduu nnaa kioodoo iva kava vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya vuaina suuyaivaa mmuduu mmuakiaaya nneeravai. ²⁴ Nnaa kioodoo Yisuuva tunoo: Aanna ni kiauivai. Na kaayau gionna kiaapuuyara yaata utuee ni kiauivaa tusaanaravai. Fai tusaa kino rikioo Anutuugo kua yeena rau kioo karaasa aataruuvo kooyaa vainaravai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama fai na aavau kava vuaina suuyaivaa nnaanaravai. Vo suai voovaki na Anutuugo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai na vuaina suuya ari vookaraiivaa nnaanaravaivee, ²⁶ kiaa kioo iya Anutuugaara kuaru voovai kiaa taika kiada taapi Oriveeta ivaura viravai.

Petorooso hamavee tinaraivaara Yisuuva kooyaa ari kiaa mmiravai

(Matai 26:31-35; Rukaaso 22:31-34; Yuvuaano 13:36-38)

²⁷ Oro ivau varuduu Yisuuva iya tunoo: Fai ngia mmuakiaaya ni pikiada vida raubiriima kiaravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Anutuugo tuu kuaivaa tinoo: Na puara sipisiipara haitatuura vaidiivaa ruputu kinai fai sipisiipaiya raubiriikiaravaivee, tiivai. ²⁸ Fai itaama vainai na putino Anutuugo ni tinai na kava diitee neennaadee Karirayaa vinai fai ngia ni nnaagiai kuaaravee, ²⁹ tuduu rikioo Petorooso inna kua sai tunoo: Hama na i pikiaanaravai. Fai mmuakiaa ni seena ngiaammuauya i pikikiai fai neenoo hama i pikiaanaravaivee, ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua

kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Turau hama kakaraa nnaagiaivo akua tinai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, ³¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa sai tunoo: Fai a putinai neeta putinaravai. Hama na aiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tuduu ari ngiaammua u mmuakiaaya mmuai kuaivaa tiravai.

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

yaaku vareeravai

(Matai 26:36-46; Rukaaso 22:39-46)

³² Kiaa kiada iya yoosinnaivaa nnutuuvo Kisamanii vidada oro dida vauduu Yisuuva ari ngiaammua uya tunoo: Ngia aavau varikiai na oro yaaku vaaranaravee, ³³ kiaa kioo Petorooso Yakooopu Yuvuaanainna vi-too viravai. Vioo kaayauma yaata utuduu inna yaata utuuvo hanigoo ari vookarauduu ³⁴ ari ngiaammua u taaravoomaivaitana kiaa mmioo tunoo: Mmuaararavai niiki vaikio ni ausaivo pinaama mmuaararoo ari vookarainoo. Niyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁵ kiaa kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo vainno yaaku varoo vo aataru voovoo vainno atuu rino sa niisi ngiaiveeraivaa yaaku varoo tunoo: ³⁶ Ni Napoo-o, a mmuakiaa mmoorivai iiraivaa nakaaraikuavee. Mmuaararavai aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaravara ooo tino pikiavee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ³⁷ kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo puaisakama vuru vaida varuduu Yisuuva iya yuruuma kioo Petoroosaa tunoo: Simoono, a vuru vakianannee? Mo dataikiai a hama mmuaa suai voovau avu tee vairama kiee vakianannee? ³⁸ kiaa kioo iya tunoo: Ngii iinno taanaravai ngiisi nninarainoo tida avu teeda vaida yaaku varaatee. Vaidiivaa mmanasaivo inna iikiatikio nabaivo muaraagainoo, ³⁹ kiaa kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁰ Kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vurura rusi rusiida rikiada vaa vairavai. Vuru vauduu Yisuuva iyaata kua tuduu sai kua kiaraivara iya kumimakairavai. Kumimakauduu ⁴¹ Yisuuva oro vooneetu yaaku varoo kava vara ranoo numa iya tunoo: Ngia homooda vuru vaida variaannee? Aikioovai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovoo vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suai vaa nninoo. ⁴² Taatee. Vaidi kooyaa ni vitainaravoo aavaa nninoo. Diitakiai ta innasi kuaravee, tiravai.

Vaidiiva Yisunna utida rupuutaara iiravai

(Matai 26:47-56; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴³ Yisuuva homo kua tiao varuduu ari ngiaammuaudo yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso ngioo kaayau vaidiiva paipa avakarauyauvata tipaiyauvatama utida inna tasipama nniravai. Vaa Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyatama iya titooduu Yisunna niiravai. ⁴⁴ Yutaaso kooyaa inna vitainaravoo vaa mmuaanaa iya kiaa mmioo tunoo: Ngia teekiai vaidi na mmootaivo inna ngia vaitara vaidiivoovee. Inna puaisa utida vitada kuatee, tiravai. ⁴⁵ Ivo itaa kua tuuvoo ngioo ngioo numa makee tuduu Yisunna tunoo: Vitaira-o, kiaa kioo inna mmooteravai. ⁴⁶ Mmootooduu teeda vaidi vooyaano numa Yisunna puaisakama utu kiada vauduu ⁴⁷ vaidi voovoo ivau dioo vainno ari paipa avakaravua vaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammua u voovai yaataivaa rutaka kieeravai. ⁴⁸ Rutaka kioodoo Yisuuva vaidiiva tunoo: Ngia yaata utida kiano: Mmuara

vareera vaidi roosiivaivee, kiaa kiada paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannee? ⁴⁹ Mmuakiaa suai na nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. Nnaaru Anutuugaa kua fafaaraivo vaivaa ngia iikiaivaa kaanaivo vakiaiveeraivara aanna makee ngia iikiaanoo, tiravai. ⁵⁰ Tuduu rikiada ari ngiaammuuu mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.

⁵¹ Vuduu ngiaammuuu karaasa voovoona kati buruqa poosa nnaasu rau varoo Yisuunna nnaagiai vuduu vaidiyya inna utuduu rikioo ⁵² iya yaakuuvaki buruqaivaa pikioo taguuaa ari toovau viravai.

Vaidiyya kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Matai 26:57-68; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵³ Vuduu vaidiyya Yisuunna vitada Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvakira vitada oro ivaki yapa kieeravai. Yapa kiooduu mmuakiaa vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama vaidi yokovaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama nuunaida varuduu ⁵⁴ Petorooso ngieeradiiri Yisuunna nnaagiai vioo vioo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vioo tooduu vaidi rapiraiya mmaanaivau iikiaivaa hara kiada ivaki varuduu Petorooso oro iya tasipama ivau varioo ivaata iya iikiaivara totooka variravai. ⁵⁵ Varuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama Yisuunna ruputikio putuaiveera kua pinaana inna yapaaru uduu hama kua oy-aiivootairavai. ⁵⁶ Kaayau gionna kiaapuuya numa Yisuunnara unnakua tida airi kua airi kua sabi kua tida hama mmuaavau tiravai.

⁵⁷ Tuduu nnaagiai vooya diitada Yisuunnara unnakua tida tunoo: ⁵⁸ Ta rikiaunnano ivo tinoo: Aa nuunaira nnau pinaa aavaa vaidiyya heeka kiaa aavaa na havarata kino taaravooma suaivo taikanai rikiee hama vaidi yaakukidiri heekeera nnau voovai na heekaanaravaivee. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁵⁹ kiaa kiada airi kua airi kua sabi kua tida hama mmuaavau tiravai.

⁶⁰ Tuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyya kieeta tuanaivoona diitoo mmuakiaaya vuutaivakidiri dioo vainno Yisuunna yaparainno tunoo: Iya i kiaani a hama iya kua saivaa kiannanee? Aa vaidi aaya mo dee kuavai aiki yapaavainnee? ⁶¹ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo variravai. Varuduu kieeta tuanaivo keenaa inna yaparainno tunoo: Ti Anutuuga yoketaivo ari Mmaapuuvaa mmataama kioovo aanna a ivonnee? ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, aanna na Anutuugaa Mmaapuuvoo ivo ni mmataama kioovovee. Ivo yaagueeqa tuanaivovee. Fai ngia teekiai Na Vaidiyya Mmaapuuvoo inna yaaku yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiaidaadiiri tiinara-vaivee, ⁶³ tuduu rikioo kieeta tuanaivo Yisuuva tuu kuaivaara inna ausa pirisauduu ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivara yaata utuatee. ⁶⁴ Ivo ari avaiakidiri koonnama tinoo: Na Anutuugaa Mmaapuvaivee, tiivaa vaa ngia rikiaanoo. Ngia innara dataamaida yaata utuaannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta rikiaunnano ivo koonnama kua tiivaara fai inna aikioo ivo putinara-vaivee, tiravai.

⁶⁵ Kiaa kiada vooya Yisuunnayaa kuaanuuvaa visida buruqaivaadiiri inna oori nnikiivaki hauma utida yaaku rurauma utida inna rida tunoo: Mmuakiaa kuavai rikiaannaivaa ti kiaa ti mmianee, tuduu vaidi rapiraiya inna vitada kaura puaka tuduu ruputiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(*Matai 26:69-75; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27*)

⁶⁶ Ruputuduu Petorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu vaidi kieeta tuanaivaa mmoori vareera kiaatanna voovoono ngioo varioo tooduu ⁶⁷ Petorooso ikiaivaara totookaa hara kioo varuduu kiaatannaivo inna too nnaasu vainno tunoo: Eetama Nasareetaa vaidi Yisuunna tasipama nookiannavaivee, ⁶⁸ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa ooqoo tuoo tunoo: E kianna kua oyaivaa na hama arinaima riki-aunoo, kiaa kioo oro keegiaivaki dioo vauduu ⁶⁹ mmoori varoo kiaatannaivo inna too hanigia vaidi ivaki varuuya tunoo: Aa Yisuunna tasipa nuaira ngiaammua voovai dinoo, ⁷⁰ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tiravai. Tuduu kiisa suai taika kiooduu vaidi ivaki duuya Petoroosaa tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. Mo eeta Karirayaa diaa vaidikuavee, ⁷¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiaa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuugo ni ruputitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo: Aa vaidi ngia kiaa aavaa hama na tauvaivee, tiravai. ⁷² Iva tinee tuu saivaata kakaraa nnaagiaivo akua tiravai. Akua tuduu Yisuuva tauraa inna kiaa mmuu kuaivo vaa taunnu kioovaa kava yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiaa mmuu kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo: Fai hama kakaraivo taaranee tu akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee. Itaa kua tuuvaara Petorooso rikioo inna ausaivo maisauduu rateeravai.

15

Vaidiyya Yisuunna vitada Piratuusaasi viravai
(*Matai 27:1-2,11-14; Rukaaso 23:1-5; Yuvuaano 18:28-38*)

¹ Heenanaanna suaivo reera kiooduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama vaidi kua mmaanai kiaa mmiraiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama nuunaida kuakuaakua kiaa ivau safuuma kiada Yisuunna yaakuuvaitanau yeenaadiri ranaa rau kiada vitada vaidi Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai. ² Mmuduu too Piratuuso inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? tuduu Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannano, ³ tuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya pinaa vo kua vo kuaiyauvaa innaki yapa kiooduu too ⁴ Piratuuso keenaa inna yaparainno tunoo: Mo iya kuaivaa a hama iya kuaivaa irisai tinarannee? Aa kua mmuakiaa aayauvaa aiki yapaiyauvaa a rikiaannano datainnonnee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai
(*Matai 27:15-26; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16*)

⁶ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki vaidi oovi nnauvaki varuu voovaara gioonaa kuaapuuya Piratuusaa yapara ruuvaa mmaanai titooduu tuoo viravai. ⁷ Ii suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso oovi nnauvaki hara kioo variravai. Iva ari saiyaata ngiari kieetaiyaatama rapira vaidi vooya ruputuduu putuuvaara kieetaiya iya vitada oovi nnauvaki yapa kiooduu variravai. ⁸ Varuduu gioonaa kuaapu kaayauya nuunaida numa Piratuusaa yaparaida tunoo: Ee iikiannaneema tiyara iikiane, ⁹ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Ngia gioonaa kuaapu Yutayaiyara dira vaidi kieetaivaa na ngiiyara yaata utuee sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? tiravai. ¹⁰ Vaidi Anutuugaara kati

puara hudeera kieetaiya Yisuunnanikaraama variaaree kiaa iya nnanna-fooduu kuminayaa Piratuusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kiioovaa vaa Piratuuso rikieeravai.

¹¹ Iqii suai ivaki vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki nuaida varida yaagueeqama iya tunoo: Piratu-usaa kiaa mmida kiatee: Yisuunna pikiee Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Itaa kua kiatee, ¹² tuduu itaama aayanna tuduu Piratuuso rikioo keenaa gioonna kiaapuuya tunoo: Vaidi ngia ivaara Yutayaiya kieetavee kiaivaara na aaniivai inna iikiaunnee? ¹³ tuduu rikiada iya kava aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ¹⁴ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Mo datainne? Aanii tomedavai iva iinnee? tuduu rikiada iya puaisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya innara yoketaavee tuvaara Piratuuso Paravaasaa iyara oovi nnauvakidiri titooduu mmaanai tiiravai. Tuuduu Piratuuso ari ngiaammuauya Yisuunna mmuduu teeda iya inna ripiima kioodoo vooyaano yatari sagaivau haara inna vitada viravai.

Rapira vaidiiaano Yisuunnara rairavai

(Matai 27:27-31; Yuvuaano 19:2-3)

¹⁶ Piratuusaa rapira vaidiia Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivo vau yoosinnaivau vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaaya tuduu nuuida nuunaida ¹⁷ buruqa kookeevaa Yisuunna apu kiada yeena ooviyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyiravai. ¹⁸ Ruvuyu kiada innara unnakuivaa ataa kua tida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee, ¹⁹ kua kiada yauvaa varada inna kieetaivau rida varida kuaanuuvaa innayaa visida toorivu yau hara kiada unnaku kua innara yoketaavee tiravai. ²⁰ Kiaa kiada innara raima kiada inna buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna uyu kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Matai 27:32-44; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)

²¹ Iya vidada oro tooduu yoosinna Kurenaivakinnaa vaidi voovai nnu-tuuvu Simoono aataruuvaugiataa yoosinnaivaki nninaree kua saidi numa iya tooduu iya inna teeda kua yaagueeqama inna tunoo: Eeta Yisuunna yatari sagaivaa apuane, tiravai. Ivo Aresadereeya Rupuuya gioovavee.

²² Iya Yisuunna vitada yoosinnaivaa nnutuuvu Korokataa viravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Kieeta mmuyai ivaki vai yoosinnaivovee, tiravai. ²³ Iya ivaki vida inna mmammaivo ruputuukiaiveera vuainaivaata kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvu miiraivaatama varada Yisuunna mmuduu rikioo ooqoo tiravai. ²⁴ Ooqoo tuduu rikiada inna vitada yuku yaakuuvaa yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kua isareeda yaata-reera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ²⁵ Iya inna pirima hoo suaivaki suaivo ngioo yaagueeqama teeravai. ²⁶ Iya innaki kua yapa kioo kuaivaa oyaivaa kooyaa fafaara reeda tunoo: Inna aanna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ²⁷⁻²⁸ Iya taara mmuara furai vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuaiavaa vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaiavaa vitada Yisuunna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

²⁹ Haara kioodoo gioonna kiaapuuya yatari saga oyaivau vida nnidaida varuuya Yisuunna reeri teeda vida innara nniki rakaida rakanoo raaranoo tida inna tunoo: Ai, a nuunaira nnau pinaivaa havarata kiee kava

taaravooma suaivaki heekaanaravee kiannakuavee. ³⁰ Aiyara yaata utee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ³¹ tuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaatama mmuaikaraama iida innara raida ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Ivo ari vo gionna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivai. Hama yopeema ariinoo ari vitoo yoketaivau yapainoo. ³² Kii makee ta teekio Anutuugo mmataama kioo vaidi Isarairaiya kieetaivo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta innara kutaavaivee kiaaravaivee, tuduu taara vaidivaitana yatari sagaivaitana haara kioovaitanaatama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)

³³ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiasa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigiooduu taikeravai. ³⁴ Taika kiooduu Yisuuva puaisakama aayanna roo tunoo: Irooqi Irooqi rama savatanii, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuugo, ni Anutuugo, dataama vaikiai ni pikiaannanee? tiravai. ³⁵ Yisuuva aayanna tuduu rikiaada gionna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuuvaa rikiaada tunoo: Rikiaatee. Ivo Irayannara aayanna tinoo, ³⁶ tuduu rikioo vaidi voovoono seenoo vioo kapuka roosuu mminnaa voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookaravuaa nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo seera hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva ivaa nnaiveera inna mminee kiasa tunoo: Ngia ivau iikiai ta teekio Irayaava tuma inna vitaanee kiasa tiinai ta taaravaivee, ³⁷ tuduu Yisuuva puaisakama aayanna roo putiravai.

³⁸ Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo mmutu-uvakidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ³⁹ Vuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuunna yatari sagaivaa oyai vunngiaa dioo vainno Yisuuva itaama putuuvaa too tunoo: Aa vaidi aavo Anutuugaa Mmaapu tuanaavaivee, ⁴⁰ tuduu gionna vooya ngieeradi dida vaido rooru Yisuunna tooya voovai nnutuuvo Saromiiva voovai Makataraa gionnaivaa nnutuuvo Mariaava voovai vaidi karaasa Yakoopaya Yoosiipaya kaano Mariaava dida vaido Yisuunna teeravai. ⁴¹ Yisuuva yoosinna Karirayaa nuau suaivaki iya inna nnaagiai nuaida innara tuqinneeeravai. Iyaata gionna vooya vaa Yisuunna tasipama Yerusareema nnuuyaatama ivaki dida vaido Yisuunna teeravai.

Vaidiia Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁴² Yutayaiya turau kati varira suaivo vainima vauduu teeraira suaivaki upisipiinoo varuduu yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidi voovai nnutuuvo Yoosiipo Piratuusaasi viravai. ⁴³ Yoosiipo kua safuuma yeena raira vaidivai. Ivo vaidi tuanaavai varioo Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivaara faannairavai. Turau kati varira suaivo vainima vauvaara iva Piratuusaasi vioo hama innara aatuurama kioo vioo Yisuunna nnabaivaa varaanaivaara inna yaparairavai. ⁴⁴ Yaparauduu Yisuuva vaa putuuvaara Piratuuso nnikiarainno ari rapira vaidiivaa tuduu innasi numa duduu inna yaparainno tunoo: Vaa Yisuuva putiinee? ⁴⁵ tuduu rikioo Yisuuva putuuvaara inna kiasa mmuduu rikioo Yoosiipaa tunoo: Yisuunna nnabaivaa varaanee, ⁴⁶ tuduu rikioo Yoosiipo oro buruqa poosa hokobaivaa varoo numa Yisuunna nnabaivaa hitu kioo rurauma varoo oro hakuuara oonauvaa vaa hatata teerama kioovaki yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kieeravai. ⁴⁷ Ramuunnaama kiooduu

Makataraa gionnaivo Mariaavaata Yoosiipaa kaano Mariaavaatama dida vida Yisuunna nnabaivaa hau kioovaki teeravai.

16

Yisuuva kava diiteeravai

(Matai 28:1-8; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kiooduu yoosinna Makataraa gionnaivo Mariaavaatama Yakoopaa kaano Mariaavaata Saromiivaatama ngiari iira mmooriivaara yaata utida mminnaa kupu takua roosuuyauvaa sikauyuavaadiri yookaama kiada varada oro Yisuunna mmamaivau siika kiaaree kaa viravai. ² Sudaagaki heenanaanna vida tooduu suaivo reera kiooduu Yisuunna hau mmata nnau yoosinnaivau vida varida ³⁻⁴ mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivaara ngiari kaa mmi ngiari kaa mmiida tunoo: Gionno mmata nnau keegiaivaki vai sikauvaa tiini feenaanarannee? kaa kiada reeri tooduu vaa sikau pinaivaa keegiaivakidiri feena kiooduu vauduu ⁵ gionnaiva oonau aakiaivaki vida oro tooduu vaidi karaasa voovai buruqa poosa hokobaivaa uyu kioovo yaaku yaadudainningiaa hara kioo varuduu teeda nnikiarauduu ⁶ iva iya tunoo: Sa nnikiarakaatee. Nasareetaa vaidiiva Yisuunna vaidiiva yataru sagaiivau haara kiooduu putuuvaaraida ngia buaama rada nookiaano. Vaa ivo diitaivai. Hama aavaki vainoo. Vaidiiva inna yapa kaa aavaki taatee. ⁷ Ngia oro ari ngiaammuauyaata Petoroosaatama kaa mmida kiatee: Ivo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Fai ngia oro ivaki inna taaravai. Vaa nnaaru ivo mmuai kuaivaa ngii giaa ngii miravaivee. Itaa kua iya kaa mmiatee, ⁸ tuduu rikiada mmaanai tiida mmata nnauvakidiri pikiada seenada kaayau nnikiaraida biribiriima rada nniravai. Nnida varida iya aatuuvaara hama gionna kaaapuuyaata kua tira kua seemua viravai.

Yisuuva Makataraa gionna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai

(Matai 28:9-10; Yuvuaano 20:11-18)

⁹ ((Sudaagaki heenanaanna upisi saivaata Yisuuva ari putuuvakidiri ditoo tauraa Makataraa gionnaivaa Mariaanna avuuvau kooyaa diravai. Ii gionna ivaakidiri nnaaru Yisuuva mmagia maisa yaaku saivai karasaidiri taarama titooduu viravai. Ivoono Yisuuva inna avuuvau kooyaa duuvaara ¹⁰ oro inna tasipama nuau gionna kaaapuuya ivaara kooyaa kaa mmiravai. Iya ratada varida ausa mmuaararoo tasipama variaivaki ¹¹ Yisuuva kava ditoo hara kioo varuu kuaivaata ivo inna avuuvau kooyaa duu kuaivaatama iya kaa mmuduu rikiada unnakuavaivee, tiravai.

Yisuuva ari nnaagiai nuauvaitana avuuvau

kooyaa diravai

(Rukaaso 24:13-35)

¹² Nnaagiai iyakidiri taara vaidivaitana aataruuvau vida varida tooduu Yisuuva ari vookarau mmammaivaata iya too vauduu teeda ¹³ kava vara ranada ngiari seenaiva kaa mmuduu rikiada unnakuavaivee tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

¹⁴ Yisuuva nnaagiai ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yeenna nneeda varuduu tuma iya avuuvau kooyaa diravai. Dduuu teeda vauduu Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. Gionna kaaapuuya inna teeda numa iya kaa mmuduu rikiada hama ngiari tinniyauvo rusituu hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvo iya tuu kuaivaa

varoovaara Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. ¹⁵ Iva iya kiaa mmioo tunoo: Eeyaa yoosinnaiyauvaki ni mmayaaya yoketaivaa varada nuaida mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. ¹⁶ Gioonna kiaapu voovoono ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo niyara kutaavaivee tioo nnoori apiraivaa varano fai Anutuuoqo inna vitaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo hama niyara kutaavaivee tino Anutuuoqo inna yaparaira suaivaki irisai maisaivaa inna mminaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapuuya niyara kutaavaivee kiaiya yaagueeqaivo iya tasipanai aa mmoori ari vookarai aayauvaa iikiaaravai. Fai iya ni nnutuuvaa tikiai vaidiiaa aakiaivaki mmagia maisaiya variaya kuaaravai. Fai Mmannasa yoketaivo iya tasipama varinai ari vo kua vo kuaivaa kiaaravai. ¹⁸ Fai iya yapaiyauvaa utikio iya gutinai hama putuaaravai. Fai kapikarai nnooriivaa vaidiiaa nneeda putiraivaa iya nneeda fai hama putuaaravai. Fai iya gioonna kiaapu nniitareeraiyayaa yaaku utikiai hama putuaaravaivee, tiravai.

*Anutuuoqo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai
(Rukaaso 24:50-53; Aposoroo 1:9-11)*

¹⁹ Udaanga Yisuu Kirisiiva iyaata kua kiaa taika kioodoo Anutuuoqo inna vitoo ngiau aapu yapa kioodoo inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. ²⁰ Varuduu ari ngiaammuauya vida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida inna mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa rada nuairavai. Nuauduu Udaanga Yisuu Kirisiiva iya tasipama uduu rikiada ari vookarau mmooriyauvaa uduu gioonna kiaapuuya teeda tunoo: Aanna Anutuuoqaa kuaivo kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.))

Rukaasoono Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Rukaaso Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Yisuuva Yutayaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaaraata mmuakiaa mmatauvau variyaatama vitoo yoketaivau yapaanaraivaaraatama Rukaaso reeravai. Udaangaivaa Mmannasa Yoketaivo Yisuunna mmataama kioovoono Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu mmanna haipuyua kiaa mmianeeraivaara inna mmataama kieeravai. Aa yanaa aavaki sirigairaivaaraata yaaku vareeraivaaraatama Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaaraata gioonniyai Yisuunna mmooriivaa iraiivaaraatama Anutuugo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaaraatama vai kuaivo yaagueeqavai vaivai.

Toosa hareera kuavai

¹ Boo Tiopiri-o, a vaidi nnoonna yoketaakuavee. Yisuuva ti tasipama varioo ivo mmoori uu mmayaayaiyauvaa kaayau vaidiyya yaata utida hakuataraatama fafaara reeravai. ² Vaidiyya Yisuuva toosa hara uu mmooriivaa teeda inna mmayaayaivaa rikiada kiaa mmuuya inna mmooriivaa teeda ti kiaa ti mmuuvaa iya hakuataraatama fafaara reeravai. ³ Fafaara rooduu neeta iyauvaara yaata utuee rikiee fafaarama i mmiauvaara ni yoketaivoo. Na hokoba suai iya roo kua mmuakiaayauvai haitatuumma tee aa fafaara aavaa na rikiee verepidiri oyaivaudiri safuuma fafaarama i mmiauunoo. ⁴ A Yisuuva uu mmooriivaa rikiaannaivaara kutaavaivee kianeeraivaara na aa fafaara aavaa safuuma fafaarama kiee i mmiauunoo.

Aangeraivo Yuvuaanaa mmatoosuaivaara tiravai

⁵ Herooto vaidi Yutayaiya kieetavai varuu suaviki kati Anutuugaara puara hudeera vaidiivaa nnutuuvo Sakariaaso hara kioo variravai. Inna oyai kiisaivaa nnutuuvo Aviaava ari nnaataivaa nnutuuvo Irisaveeto mmuaa oyai pinaivaa nnutuuvo Aroonaa oyaivakidiri diiteeravai.

⁶ Ivaitana Udaanga Anutuugaa avuuvau yoketaama hara kiada varida inna kua mmaanna tuu kuaivaata iva tuu kua mmuakiaayauvaatama rikiada yoketaama iiravai. ⁷ Irisaveeto hama nnaakara mmateera kati varuduu hama ivaitana nnaakaraatauduu eeyaavaitana yotera ngiaabai kieeravai.

⁸ Sakariaasoota ari tasipama mmoori varooyaatama nuunaira nnau pinaivaki ngiari mmoori vareera suaiivo nnuuduu Sakariaaso Anutuugaa avuuvau ari kati puara hudeera mmooriivaa iiravai. ⁹ Ivo iinnonno tooduu tupaa ari seenaiya iirayaama mmoori varoo vaidiyya iida tooduu Sakariaasaa nnutuuvo vairavai. Vauduu too ivo yatari rana suuda yoketaa vuuvaa varoo Udaanga Anutuugaa nuunaira nnau pinaivaki vo atuu yoketaa tuanaa voovaki vioo yeena tapiivaki ivaa mmuturinara viravai. ¹⁰ Vioo varuduu yatari rana mmuturira suaviki kaayau gioonna kiaapuuya mmaanai duuya yaaku varada varuduu ¹¹ oro tooduu Udaanga Anutuugaa aangeraa vooovoono tuoo yatari rana mmuturira yeena tapiivaa yaadudainningiaa dioo vauduu ¹² too Sakariaaso pinaama aatuunno ari vo vuayaatavai utuoo pinaama biribiriravai. ¹³ Biribiruuduu aangeraivo tunoo: Sakariaaso, sa aatuunna varianee. Vaa Anutuugo i yaaku vareera kuaivaa rikiaivai. Kiisa suai i gioonnaivo Irisaveeto i mmaapuvai mmataanaravai. Fai mmatanai

eenoo inna nnutuuvaa Yuvuaano kiane. ¹⁴ Fai itaino i ausaivo yoketaimai a sirigainaravai. Fai kaayau gionna kiaapuuyaatama inna mmatoovaara fai sirigakiaaravai. ¹⁵ Fai ivo Udaanga Anutuugaa avuuvau nnoonno vaidivai varinaravai. Sa tino too ivo vuaina nnooriivaata kapikarai nnooriivaatama nnaivee. Ari mmatai suaivakidiri Mmannasa Yoketaivo fai inna aakiavaki varioo suvaineravai. ¹⁶ Fai ivo gionna kiaapu Isarairaiya tinai rikida fai kaayau saiyaano hanigiada Udaanga Anutuugaa kuaivaa keenaa rikiaaravai. ¹⁷ Fai ivo Udaangaiva tauraa vioo nnaaruaa vaidi forofetaa Irayaanna roosiima fai yaagueeqama varinaravai. Fai ngiari kookiaiya voovau varikiai ngiari mmaapuuya voovau varikiai fai yapooma ivoono iya tinai teeda mmuaavau yoketaama variaaravai. Gionna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa rikidaata yaatareeraiya fai ivo iya tinai hanigiada safuuma variaya tinni yoketaira aataruuvau nnaasu variaaravai. Ivo gionna kiaapuuya tinai iya ngiari Udaangaivo nninaraivaara teerakiaaravaivee, tiravai.

¹⁸ Tudu rikioo Sakariaaso tunoo: Dataama na i kuaivaa rikino kutaavai vainarannee? Na ngiaabai kiauko ni naataivo yotera kiainoo, ¹⁹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Gavirieerovee. Na Anutuugaa avuuvau diaunoo. Ivoono ni titaikiai tiee aa na kua kiau mmayaaya yoketaa aavaa i kua i mminara tummuauvai. ²⁰ Hama a ni kua aavaara kutaavaivee kiannano. Anutuugo mmataama kiai suaivaki fai ni kuaivaa kaanaivo vainaravai. A hama ni kuaivaara kutaavaivee kiannaivaara fai hama a kua tinaravai. Fai a kua seemuaa varieennanna fai na i kua i mmiau kuaivo kutaavai vainai rikiee fai a kava kua tinaravaivee, tiravai.

²¹ Gionna kiaapuuya mmaanai Sakariaasaara faannaida varida ivo hokoba suai nuunaira nnau pinaivaki varuuvaa yaata utida varuduu ²² ivo mmaanai tuoo hama iyaata kua tira kua seemuaa varuduu iya yaata utida tunoo: Vaa ivo mmannasa ari vookaraivaa nuunaira nnau pinaivaki taivaivee, tuduu rikioo ivo hama yopeema iya kua sai tirainno mmanna yaakuuvaadiri iya vitaivavai.

²³ Vita vitauduu yapooma nuunaira nnau pinaivaki ari mmoori va-roovo taikooduu rikioo ari nnauvakira viravai. ²⁴ Vioo vioo oro hara kioo varududuu nnaagiai ari nnaataivo Irisaveeto nnaakara sunnainno yaaku sai kuraagavai ari nnauvaki nnaasu hara kioo variravai. ²⁵ Hara kioo varioo tunoo: Udaanga Anutuugoono niyara yoketaavaivee kua kioo nnaakaraivaa ni mikiai hama na gionna kiaapuuya avuuvau mmannamanna mmamma maisakiauvai. Vaa taika kiaivaivee. Irisaveeto itaa kua tiravai.

Aangeraivo Yisuunna mmatoovaara tiravai

²⁶ Irisaveeto kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai nnaakara sunnainno varuduu Anutuugo aangeraiavaa nnutuuvo Gavirieeraa titooduu ivo tuoo mmata Karirayaa vau yoo sinna Nasareeta ivakira viravai. ²⁷ Vioo kiaatanna hama vaidi tasipama varuuvaa Anutuugaa kuaivaa kua mminara viravai. Davuitiinna oyaivakidiri diitoo ngiaammuaavaa nnutuuvo Yoosiipo ii kiaatanna ivaa varaanara kuaivaa kua teerama kieeravai. Ii kiaatanna ivaa nnutuuvo Mariaavavee. ²⁸ Aangeraivoono numa inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? Udaanga Anutuugo i too kaayauma aiyara yoketainoo. Ivo i tasipama varinoo, ²⁹ tuduu rikioo Mariaava aangeraivo tuu kuaivaara ari vo vuayaatavai utuoo oyaivaara kaayauma yaata utiravai. ³⁰ Yaata utuduu rikioo aangeraivo Mariaanna tunoo: Mariaa-o, sa aatuukianee. Anutuugo a variannaivaa too kaayauma aiyara yoketainoo. ³¹ Fai yapooma a nnaakara sunnainna mmaapuvai mmata kiee inna nnutuuvaa Yisuuvavee kiane.

³² Fai ivo kieetavai varinai gioonna kiaapu mmatayaiya innara kiaara: Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataravaa Mmaapuvovee, kiaaravai. Udaanga Anutuugo tino fai ivo ari nnaakunna Davuittiinna mmaataivau kieetavai varinaravai. ³³ Fai ivo tupatupaa Yakoopaa uru nnaakaraiyara dinaravai. Dioo vainono fai hama inna diraivo taikaanaravavee, tiravai.

³⁴ Tudu rikiio Mariaava aangeravaa tunoo: Na kiaatannavai variee hama na vaati varauvai. Na dataama kiee nnaakara sunnainarannee? ³⁵ tuduu rikiio aangeravai inna sai tunoo: Mmanasa Yoketaivoota Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataravaa yaagueeqaivootama i rummua apinaravai. Itaama vaiki a nnaakara sunnaakiannaivaara gioonna kiaapuuya i nnaakaravaraa kiaara: Ivo yoketaa tuanaa ari vookaravai. Ivo Anutuugaa Mmaapuvavee, kiaaravai. ³⁶ Ai nnayaanna Irisaveetaara yaata utuee rikiaanee. Ivo hama nnaakara mmatainoo kiaavo ivo yoteravai varioo vaa nnaakara sunnainoo. Inna kuraagaivo yaaku saivai sainaidiri mmuaavai vaa taikainoo. ³⁷ Anutuugo inna mmuakiaa mmoori aataruvai iira nakaaravai fai ivo iinaree kiaa kioo fai aikiooma iinaravavee, ³⁸ tuduu rikiio Mariaava inna sai tunoo: Na Udaanga Anutuugaa mmoori varau kiaatannavavee. Kii ivo a kianna kuaivaa ni iikiavee, tuduu rikiio aangeravai inna pikioo viravai.

Mariaava oro Irisaveetaa tasipama variravai

³⁹ Vuduu nnaagiai kiisa suaivo taika kioodoo Mariaava diitoo taapi suvuu yosinnaivakira akiairauduu vioo vioo oto Yutayaa mmataivaki vau yosinna kiisa voovakira viravai. ⁴⁰ Vioo vioo oro Sakariaasaa nnauvaki vioo tooduu Irisaveeto ivaki varuduu too inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? ⁴¹ tuduu rikiio Irisaveeto Mariaanna kuaivaa rikioo saivaata inna nnaakaravai inna ausaivaki korokooravai. Korokorooduu Mmanasa Yoketaivo inna yaagueeqama tasipama varuduu ⁴² ivo pinaa kuavai tioo inna tunoo: Anutuugo aiyara yoketairavai mmuakiaa gioonnaiyara yoketairavaa yaataravai. Ii i nnaakara a mmataanara ivaara Anutuugaa yoketainoo. ⁴³ A ni Udaangaivaa kaano variannaikua aaniira a niyara yaata utuee niisi ngiannano ni yoketainne? ⁴⁴ A niisi ngiee niyara yoketaavee kiannani na rikiau saivaata ni nnaakaravai inna yoketaikio korokoroonoo. ⁴⁵ Anutuugo i kiaa i mmu kuaivaa kutaa iinaravee kiannaivaara Anutuugo aiyara yoketaikiai a yoketaakiannano, tiravai.

Mariaava Anutuugaa kua yoketaivaa tiravai

⁴⁶ Tudu Mariaava tunoo:

Ni Udaangaivaara kaayauma ni yoketainoo.

⁴⁷ Anutuugo aataru maisaivakidiri ni vitaanaravaraa ni yoketainoo.

⁴⁸⁻⁴⁹ Na mmanna kiaatannavai variee inna mmoori varee variauvaara niyara yaata utiivaara ni yoketainoo. Anutuugo yaagueeqama variivoono ari vookarai aataruuvaa niyara iivaara mmuakiaa gioonna kiaapu aa ta variaunnaiyaata nnaagiai variaaraiyaatama niyara yoketaavavee kiaaravai. Anutuugaa nnutuuvo yoketaa tuanaa ari vookaravai vaivai.

⁵⁰ Nnaaru varuuyaata aanna makee ta variaunnaiyaata

nnaagiai variaaraiyaatama
Anutuuqaara mmuduuya rikio
fai Anutuuqo iyara boo tinaravai.

⁵¹ Gioonna kiaapuuya ngiariiyara mannaka tida
ngiariiyara nnaasu yaata utuuya
Anutuuqo yaagueeqama iya titooduu
vida raubiriida variravai.

⁵² Anutuuqo vaidi kieeta yaagueeqauya
vitoo aduoo yapeeravai.
Vaidi kumina aduoo varuuya
vitoo aruoo yapeeravai.

⁵³ Gioonna kiaapu yeenna rauya
ivo yeennaiyauvaa iya mmuduu iya suvuairavai.
Gioonna kiaapu hoona suvuuya
ivo titooduu kuminaya viravai.

⁵⁴ Ari kua kutaivaa nnaaru ti taato nnaakukiaiya
kiaa mmuuvaa iinno
ari mmoori vareera gioonna kiaapu
Isarairaiya tasipama varuduu
iya yoketaama variravai.

⁵⁵ Ivo Aparahaamaaraata
ari uru nnaakaraiyaraatama
hama taunniravai.
Iyara tupatupaa boo tiravaivee.

⁵⁶ Mariaava itaa kua kiaa taika kioo Irisaveetaa tasipama varioonnonno
taaravooma kuraaga taa kioo ari yoosinnara viravai.

Irisaveeto Yuvuaanaa mmateeravai

⁵⁷ Mariaava vuduu Irisaveeto nnaakara mmataanara suaivo vainima
nnuduu mmaapuvai mmateeravai. ⁵⁸ Mmata kioodoo mmuaa yoosinna
varuuyaata ari seena tuanaiyaatama Anutuuqo innara kaayauma boo
tuduu nnaakaraivaa mmata kioo kuaivaa rikiada inna tasipama sirigairavai.

⁵⁹ Sirigama kioodoo varududuu suaivo yaaku saivai sainaidiri taar-
avooma suaivo nnuduu rikiada gioonna kiaapuuya nnaakaraivaa mmam-
maivaa hatokaara nnida ari koonna nnutuuvaa Sakariaaso innara kiaara
uuduu ⁶⁰ ari kaanoono ooqoo tioo tunoo: Sa itaa kua kiatee. Inna nnutuuvo
Yuvuaanovee, ⁶¹ tuduu rikiada inna tunoo: Hama i seena voovoona aa
nnutu aavaa varaivaivee, ⁶² kiaa kiada iya ngiari yaakuuyaavadiri koova
inna nnutuuvaa kiaiveera mmata mmatairavai. ⁶³ Mmata mmatauduu
too Sakariaaso yanaivau fafaara raanaraivaara tuduu oro varada inna
mmuduu fafaara roo tunoo: Inna nnutuuvo Yuvuaanovee, tuduu rikiada
mmuakiaaya kaayauma nnikiarairavai. ⁶⁴ Iya nnikiarau saivaata Sakari-
aasaa mmaakiriivo korooduu kava kua tioo Anutuuqaara kua yoketaivaa
tiravai. ⁶⁵ Tuduu inna seena mmuakiaaya nnikiaraida aatuuda variravai.
Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaa mmataivau kaayau taapi su-
vuauvaki varuuya ii mmayaaya ivaa rikiada kaayau kua tiravai. ⁶⁶ Kua tida
ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aa nnaakara aavo
yokeenno fai dee mmoorivai iinarannee? kiaa kiada Udaanga Anutuuqo
inna tasipama varuuvaa rikiada itaa kua tiravai.

Sakariaaso Anutuuqaa kuaivaa kiaa kookieeravai

67 Nnaakaraivaa koonna Sakariaasaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo suvuai kiooduu iva nnaagiai varinaraiwaara kuaivaa kiaa kookieema kioo tunoo:

68 Kii ta gioonna kiaapu Isarairaiya
Udaanga Anutuugaara kiaara:
Yoketaavaivee, kiaaravee.
Ivo ari gioonna kiaapuuya ti tasipama iinno
ti mmnamminnaa maisaiyauvaa
irisaivaa yapaivaara ta innara kiaara:
Yoketaavaivee, kiaaravee.

69 Vaa ivo ari mmoori vareera vaidiivaa Davuitinna
oyaivakidiri vaidi voovai vita yapa kiaikio
fai ivoono yaagueeqama varioo ti vitoo
aataru yoketaivau ti yapaanaravai.

70 Ivaara Anutuugo nnaaruaa vaidi
forofetaa yoketaa tuanaiya
ari kua kutaivaa kiaa mmioo tunoo:

71 Na ngii nnammutuuiya yaataree
mmuakiaa gioonna kiaapuuya
hama ngiiyara mmuduuya ruaiya yaataraanaravaivee, 72 kiaa kioo
tunoo:

Na ngii taato nnaakukiaiyyara boo kiaivaara
na kua kiaa teerama kiaivaa fai na iinaravaivee.
Na kua yoketaa tuanaivaa yeena rau kioovaa
iya kiaa mmuuvaa hama taunnukiaanaravaivee,

73-75 kiaa kioo ti nnaakunna Aaparaamaa
ari kua kutaivaa tiyyara tunoo:

Na iya nnammutuuiya yaataree
yoosinna yoketaivaki iya yapa kinai
mmuakiaaya ngiari varira suaivaki
iya ni mmooriivaa varada
hama aatuuda variaaravai.
Iya yoketaama safuuma ni avuuvau variaaravaivee.
Anutuugo itaa kua tiravai.

76 Sakariaaso itaa kua kiaa kioo ari mmaapuuvaa tunoo:

Ni maapu-o, eenoo Udaangaivaa tauraa viee
innani aataruuvaa teerama kinai
fai gioonna kiaapuuya aiyara kiaara:
Anutuugo mmuakiaa mmnamminnaavai
yaataraivaa forofetaakuavee, 77 tikiai
a gioonna kiaapuuya kiaa mmiee tinara:
Ngiingii mmnamminnaa maisaiyauvaa
Anutuugaa kiaa kookieema kikio
fai ivo ngii mmnamminnaa maisaiyauvaa
ruga kioo ngii vita yoketaivau
yapaanaravaivee, tinaravaivee.

78 Ivo ngiau aapuuvakidiri
mmeekia tai vaidiivaa titano tuoo
mmuakiaaya tiyya taanaravai.

79 Gioonna kiaapu vooya upisiivaki varida
putiraivaara aatuukiaiyyaa
taiveeraivaara titano tiinaravai.
Ivoono fai ti vitoo

ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa
ti vitaakiaiveera titano tiinaravaivee.

Sakariaaso itaa kua tiravai.

⁸⁰ Itaa kua kiaa kioo varuduu ari mmaapuuvo varioonnnonno yokeema kioodoo rikioo inna mmuduuya riraivo pinaama Anutuugaara vauduu ivo koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki varioonnnonno gioonna kiaapu Is-arairaiya avuuvau kooyaa nninara suaivaara faannairavai.

2

Yisuunna mmateera kuavai (Matai 1:18-25)

¹ Ii Yuvuaanaa mmatoo suai ivaki yoosinna Rooma diaa vaidi kieeta pinaa voovai nnutuuvo Akusuuva gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya nnutuuyauvaa raateeraivaara ari ngiaammuauya titoodoo inna kuavavaa varada nuairavai. ² Ii toosa hara kioo nnutuuyauvaa reera suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Kuriniaaso yoosinna Suriaa gioonna kiaapuu-yara diravai. ³ Duduu gioonna kiaapuuya ngiari diitada nnuu yoosinnaiyauvakira vida ngiari nnutuuyauvaa raateeraivaara viravai.

⁴ Vuduu Yoosiipo Karirayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Nasareeta ivakidiri pikioo Yutayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitiriheema ivakira viravai. Ii yoosinna ivakidiri nnaaruaa vaidi kieeta Davuitiinna kaano inna mmateeravai. Yoosiipo Davuitiinna oyaivakidiri diitooavaara ivakira viravai. ⁵ Yoosiipo ari nnaata kua kiaa kioovaa nnutuuvo Mariaava vaa nnaakara sunnaavaatama vitoo ngiari nnutuuvaitana raateeraivaara viravai. ⁶⁻⁷ Vidada oro Pitiriheema variaaraivaara tooduu vaa vida nnida vaira nnauvo suvuai kioodoo taaravaitana puaraiya yeenna nneera nnauvaki variravai. Varuduu Mariaava nnaakaraivaa mmataanara suaivo nnuudu ari mmaapu ngarunna mmata kioo too buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapeeravai.

Angeraivo puara sipisiipara haitaturaiya Yisuunnara kiaa mmiravai

⁸ Iqii yoosinna ivaa tooyaivaki puara sipisiipara haitaturaiya heenaki mmuyau koovau puara sipisiipaiyara haitatuuda variravai. ⁹ Haitatuuda varuduu Udaangaivaa aangeraiivo iyasi tuuduu Udaangaivaa mmeekiaivo iyayaa ruvuahooduu teeda pinaama aatuuravai. ¹⁰ Aatuuda varuduu aangeraiivo iya tunoo: Sa aatuukiatee. Rikiatee. Na aapi tiee kua yoketaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mminai rikiada ivaara siri-gakiateeraivaara ngiisi tummuauvaivee. ¹¹ Aa heena aavaki Davuitiinna yoosinnaivaki gioonna voovoono nnaagiai ngii vitaanara vaidiivaa vaa mmataivai. Vaidiivaa Anutuugo mmataama kioovaa nnutuuvo Udaanga Yisuu Kirisiinna ngiini mmataivai. ¹² Fai ngia ni kuavaara taara yaata utida ngengieenoo oro taatee. Teekio vaa nnaakaraivaa buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapa kiaikio vaivaa teeda fai ngia kiaara: Kua kutaavaivee, kiaaravaivee.

¹³ Aangeraiivo itaa kua tuu saivaata kaayau aangeraa vooyaata tiida inna tasipama iida varida Anutuugaara kua yoketaivaa tida tunoo:

¹⁴ Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai

yaataravaa oyai ari vookaraivo vainoo.

Gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya

Anutuugo iyara yoketaiya

inna ausa nuufaivo iya tasipama vakiaivee, tiravai.

¹⁵ Kiaa kiada iya pikiaada ngiau aapu vuduu teeda puara sipisiipara haitatuura vaidiiya ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Vikiai

ta oro Pitiriheema ivaki Udaangaivo aangeraivaa tikio tuma ti kiasa ti mmii mminnaivaa taara kuaaravee, ¹⁶ kiasa kiada akiairauduu oro tooduu Mariaaya Yoosiipooya hara kiada varuduu nnaakaraivo puaraiya yeenna nneeraivaki vairavai. ¹⁷ Vauduu teeda nnaakaraivaara aangeraiivo iya kiasa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. ¹⁸ Kiasa mmuduu rikiada mmuakiasa gioonna kiaapuuya puara sipisiipara haitatuura vaidiiaa tuu kuaivaara pinaama yaata utiravai. ¹⁹ Yaata utuduu Mariaava iya tuu kua mmuakiaavai mmannammanna yaata utu kioo nnaasu variravai. Hama taunniravai. ²⁰ Puara sipisiipara haitatuura vaidiiaa kava vara ranada vida aangeraiivo iya tuu kuaivaa kaanaivaa toovaaraata mmuakiasa kuavai ivaara tuuvaa rikioovaaraatama kua yoketaivaa Anutuugaara kiasa rada viravai.

Yisuunna nnutuuvaa kooyaa tiravai

²¹ Yaaku saivai sainaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu rikiada iya nnaakaraivaa mmammaivaa hatokada inna nnutuuvaa tunoo: Yisuuvavee, tiravai. Nnaakaraivo kaana ausaivaki hama varuu suaivaki inna nnutuuvaa aangeraiivo itaa kua tiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki varuuya Yisuunna teeravai

²² Gioonnaiya vaa nnaakaraiya mmata kiada kabaa nnauvaa pikiada kava vara ranada ngiari nnauvaki nnida yoketaama varuuvaa Udaanga Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai vairavai. Yoosiipooya Mariaaya ii mmaanna tuu kua ivaa iikiaara suaivo nnuduu rikiada Yerusareema vida ngiari nnaakaraivaa Udaangaivaa mmiaara viravai. ²³ Ii mmaanna tuu kua ivo tunoo: Ngia mmuakiasa ngiingii mmaapu ngaruuyavuaa vitada ni mi kiada kiatee: Inna ainiyauvavee, kiasa kiada niini yapaatee, tiravai. ²⁴ Yoosiipooya Mariaaya Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai vauvaa iikiaara vida ngiaamma mirunna taramannee vuaeenna roosuu nnaakaraivaitana varada hudaara viravai.

²⁵ Vuduu vaidi yoketaa voovai yoosinna Yerusareema varuuvaa nnutuuvo Simioono ivo Anutuugaa mmayaayaivaara yaagueeqainno Isarairaiya vitaanara vaidiivaara faannainno varuduu Mmannasa Yoketaivoono inna tasipama variravai. ²⁶ Vaa tauraa Mmannasa Yoketaivo inna kiasa mmioo tunoo: Fai hama a putirainna mmannammanna hara kiee variee Isarairaiyara Anutuugaa mmataama kioo vaidiivaa tee nnaagiai putinaravavee, tiravai. ²⁷ Nnaagiai Mmannasa Yoketaivo Simioonaa yaagueeqama tasipooduu rikioo ivo nuunaira nnau pinaivaki oro hara kioo varuduu Isarairaa gioonna kiaapuuya tupatupaa mmaanna tuu aataruuvaa iirayaama Yisuunna kaano koovaitana iikiaara inna vitada nnuduu ²⁸ Simioono Yisuunna sootu pabaanama tu kioo vainno Anutuugaara kua yoketaivaa tioo tunoo:

²⁹ Udaanga-o, a nnaaru kua kutaa tunnaivaa aanna vaa na taunoo.

Fai na i mmoori vareera vaidiivo ausa nuufa tasipama putinaravai.

³⁰ Ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaa vaa na ni avuuvaadiri taunoo.

³¹ Eenoo mmuakiasa gioonna kiaapuuyani inna teerama kiaannaivo tiivaa makee na tauko nninoo.

³² Ivo mmeekia taivaa roosiima gioonna kiaapu ngiari vooppinnaiya yoketaa aataruuvaa kooyaa vitainaravai. Vitaama kinai ii gioonna kiaapu Isarairaa

iyakidiri diitaivaara
mmuakiaa gioonna kiaapuuyaano
iyara kua yoketaivaa kiaaravaivee.

Simioono itaa kua tiravai.

³³ Tuduu Yisuunna kaano koovaitana Simioono tuu kuaivaara nnikia-rauduu ³⁴ Simioono kua yoketaivaa iya kua mmi kioo nnaakaraivaa kaanaa Mariaanna tunoo: Aa nnaakara aavaa Anutuugoono mmataama kiai aavaara gioonna kiaapu Isarairaiya fai vooya inna mmooka hanigia mmikiai vooya innara yoketaakiaaravai. Anutuugo innaadiri atuu roosiima yapa kinai fai gioonna kiaapuuya innara maisa kua tikio rikioo ³⁵ fai ngiari yaatana vai kuaivo kooyaa vainaravai. Paipaivo avakaraivaa roosiima fai mmuaararavoo i aakiaivaki nninaravaivee. Simioono itaa kua tiravai.

³⁶ Gioonna forofetaav voovai nnutuuvo Anaava ivo Asereenna oyaivakidiri diitoo varuuvaa koonna nnutuuvo Panueerovee. Ivo vaatiivaa varoo inna tasipama varuu nuanuuvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana taika kioodoo vaatiivo putiravai. ³⁷ Putuduu too muuadavai hara kioo varududuu kaayau nuanu (84) taika kioodoo ivo yotera kieeravai. Yotera kioo hama ivo nuunaira nnau pinaivaa pikieerama kioo ivo heenavaa pataivaa nuunama kioo Anutuuga ari ausa mmuduuyaivaa mmioo vo suai vo suai yeennaivaa pikioo kati varioo Anutuugaara yaaku vareeravai. ³⁸ Simioono kuaivaa kua taika kioo suaivaki ivo ngioo nnaakaraivaara Anutuugaata kua yoketaivaa kua kioo innara gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Anutuugo titano tuoo Yerusareemaiya yookaama kioo vitoo yoketaivau yapaanara vaidiivaara mmuakiaa gioonna kiaapu innara faannauya ivo nnaakaraivaara kua mmi-ravai.

Yoosiipooya Mariaaya kava Nasareeta viravai

³⁹ Kiaa mmuduu Yoosiipooya Mariaaya Udaanga Anutuuga mmaanna tuu aataruuvaa iima taika kiada kava vara ranada ngiari yoosinna Kari-rayaa vau yoosinna kiisavaa nnutuuvo Nasareeta viravai. ⁴⁰ Oto ivaki varuduu nnaakaravoo yokeenno pinaa kioodoo inna tinniivo ari vooka-rauduu Anutuugo innara kaayauma mmuduuya ruoo innara yoketairavai.

Yisuuva ngiaammuu kiisavoono nuunaira nnauvaki kua tiravai

⁴¹ Vo nuanu vo nuanu Yisuunna kaano koovaitana Yerusareema vida bu-usaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneeravai. ⁴² Nnaagiiai Yisuunna nuanu-uvo yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana taika kioodoo teeda iya vida Yerusareema Varaigiataa buusaivaa ngiari nneerayaama nnaara viravai. ⁴³ Oro iya varida yeenna nneedada yapooma yeenna nneera suaiyauvo taika kioodoo iya ngiari yooqee kava vara ranada viravai. Vida varuduu ngiaammuu kiisa Yisuuva homo Yerusareema variravai. Varuduu kaano koovaitana hama innara rikieeraida ⁴⁴ ivo ngiari seena gioonna kiaapuuya tasipama vaa kuainoo kua kiada mmuaa suaivai vidada heenaudduu innara buaidada tooduu hama ivo ngiari seenaiyaata ngiari oyaiyaatama tasipama variravai. ⁴⁵ Hama iya tasipama varuduu iya kava vara ranada Yerusareema nnida innara buaakiaara nniravai. ⁴⁶ Nnida innara buaidada tooduu taaravooma suaivo taika kioodoo ivo iya too vairavai. Vaa ivo nuunaira nnau pinaivaki vaidi Yutayaiya vitaira vaidiiaatama varioo iya kuaivaa rikioo ivaara iya yaparairavai. ⁴⁷ Yaparauduu rikiada mmuakiaaya inna kua rikiooya inna tinni ari vookaravauddiri iya sai tuuvaara nnikiarairavai. ⁴⁸ Nnikiaraida ivau varuduu kaano koovaitana numa inna teeda kaayauma nnikiaraida yaaku vuatavuataida varida kaano tunoo: Ni maapu-o, a aaniira ti pikiee itaama nookiannanee? Rikiaanee. I koovaata neetama pinaama ti ausaivaitana mmuaararaiakiai ta pinaama aiyara buaama rada

nookiaunnano, ⁴⁹ tuduu rikioo iva sai tunoo: Mo ngia aaniiraida niyara buaama rada nookiaannee? Na inna aikiooma ni Napoonna nnauvaki hara kiee variauvaa hama ngia tuqinnama teeda rikiaannee? ⁵⁰ tuduu rikiada ivo iya tuu kuaivaa hama iya arinaima rikieeravai.

⁵¹ Hama iya rikiooduu Yisuuva iya tasipama vara ranoo vioo Nasareeta varioo iya kuaivaa rikiooduu ari kaanoono inna kuaivaata inna mmoori-ivaatama ari yaata tinniivaki yapeeravai. ⁵² Yisuuva yokeenno varuduu ari tinniivo ari vookaraduu gioonna kiaapuuya innara yoketauduu Anutuugootama innara yoketairavai.

3

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Vaidiivaa nnutuuvo Tiperiaava Roomaaya kieetavai dioo vainno nuanu yaakuuvaitana yuku saivai taika kiooduu homo ivo iya kieetavai diravai. Duduu vaidiivaa nnutu vuaivo Podiiva vuaivo Piratuuso gioonna kiaapu Yutayaiyara duduu Herooto gioonna kiaapu Karirayaiyara diravai. Duduu inna vayaava Piriipo gioonna kiaapu Iturayaiyaraatama mmata pinaivaa nnutuuvo Tarakonitiinga ivaki varuuyaraatama duduu vaidi Rusaniiva gioonna kiaapu Avireneeyara diravai. ² Ii suai ivaki vaidiivaitana Anasaaya Kayapaaya Anutuugaara kati puara hudeera kieetavaitana variravai. Iqii suai ivaki Sakariaasaa mmaapuuvoo Yuvuaano koo mmuyai gaangaivau varuduu Anutuugo ari kua mmayaayaivaa inna kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmuduu rikioo Yuvuaano mmuakiaa yoosinnayauvai nnoori Yorotaana siriivau vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo Anutuuga mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada nnikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee. ⁴ Ivo itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ari yanaivau fafaara roo tunoo:

Vaidi voovoono koo mmuyai gaanga voovau dioo vainno aayanna roo tinara:
Ngia ngii kieetaivaara aataruuvaa teerairavaa roosiima ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.
Udaangaivo ngiisi nninaraivaara teeraida safuuma kiaatee.

⁵ Mmuakiaa hoonuruuyauvaa rummua apida mmuakiaa taapiiyauvaa hanuu varadu kiaatee.
Oo rakau numa rakau vai aataruuyauvaa hanuu safuuma kiada aataruuvau sikauyauvo vaiyauvaa teeda hanuu suoda kiaatee.

⁶ Fai itaikio Anutuugo gioonna kiaapuuya vitoo aataru yoketaivau yapaanaravaa fai mmuakiaaya taaravaivee, tinaravaivee.

Yisayaava itaa kua kiaa fafaara reeravai.

⁷ Kaayau gioonna kiaapuuya nnida Yuvuaano nnoori ti apuaveera kiaa innasi nnuduu rikioo Yuvuaano tunoo: Ngia gioonna kiaapu maisaso, gioono ngii giaa ngii mikiai Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaraivaara rikiadaida aatuuda niisi ngiaannee? ⁸ Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa hanigiada mmoori

yoketaivaa iikio kaanaivo kooyaa vainaravai. Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aparahaamo ti nnaakuvavee. Ta aikiooma variaunnao, kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuugo iinaree kioo iinai vida hanigiada fai Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. ⁹ Aanna makee Anutuugo irisai maisivaa mminaraiivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna yaparaida tunoo: Mo dee mmoorivai ta iikiaarannee? ¹¹ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono yaapa taaravaitana vaivoono voovai hama yaapaataivaa mmiaivee. Gioonna kiaapu voovoono yeenna vakiaivoono ari seenaiyaatama nnoo mmiaivee. ¹² tuduu rikiada vaidi sikau takiisa vareeraiya Yuvuaano iya nnoori apuaveera nnida inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, teetaatama aaniivai iikiaarannee? ¹³ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sikauyauvaa ngii kietaiya safuuma ngii giaa ngii miaivaugiataama varaatee. Sa ngiingiiyara yaata utida oro hayuuma varaatee, ¹⁴ tuduu rikiada rapira vaidiia inna yaparaida tunoo: Mo tee mo. Ta aaniivai iikiaarannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sa gioonna kiaapuuya ruputida iya unnakua tida iya sikauyauvaa mmuara varaatee. Ngii mmoori irisai sikauyauvaara sa momonakiatee. Inna aikioovaivee kiatee, tiravai.

¹⁵ Gioonna kiaapuuya Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara faannaida varida mmuakiaaya pinaama Yuvuaanaara yaata utida tunoo: Aanna Anutuugo mmataama kioo vaidiivonnee? ¹⁶ tuuvaara Yuvuaano iya mmuakiaaya tunoo: Na kati mmanna nnooriivaadiri ngii apuunoo. Ivo ni nnaagiai nninaraiivoono nnoonna vaidivai. Na vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiese utu radaanaravai. Fai ivoono Anutuugaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngia vaa ausa hanigiaiya ngii aakiaiyauvaki varinaravai. Hama ausa hanigiaiya fai irisai maisa ikia roosiivaa iya mminaravai. ¹⁷ Ivoono ari savoora roosiivaadiri vuuita iiraiyauvaa rummu rusuku kioo supiya uyu ngiau kiaiikio rikioo iiraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio iyaavua varoo ari yeenna yapa kieera nnauvaki yapa kioo nnabayauvaa varoo ikia hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai

(Matai 3:13-17; Marakaa 1:9-11)

¹⁸ Yuvuaano itaa kua kua kioo ari vo kua ari vo kuaivaatama kuainnama kioo gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa kuaa mmiravai. ¹⁹⁻²² Kiaa mmioo gioonna kiaapuuya nnoori apu taika kioo nnaagiai Yisuunnaatama apu taika kiooduu rikioo Yisuuva yaaku varoo varuduu too ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mmannasa Yoketaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvoono tuoo tuoo tuma innayaa variravai. Varuduu rikiooduu ngiau apuuvakidiri Anutuugaa kuaivo tuoo tunoo: A ni Maapu tuanaakuavee. Na aiyara mmuduuya ruee na i tauko pinaama ni yoketainoo, tiravai.

Herooto mmoori maisivaa uuvaara Yuvuaano inna tuduu rikioo Herooto inna vitoo oovi nnauvaki inna yapa kieeravai. Vaa Herooto ari vayaanna nnaataivaa Herootiaanna mmuara varoovaraatama ari vo mmoori maisamaisauyauvaa uuvaaraatama Yuvuaano inna tiravai. Herooto kava vo mmoori maisa voovai iinno Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kieeravai.

Yisuunna nnaakukiaiya nnutuyauvaivee

(Matai 1:1-17)

23 Tauraa toosa hareera suaivaki Yisuuva nuainno gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa kiaa mmiaa roo nuau suaivaki inna nuanuuvo vaidi voovai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vairavai. Gioonna kiaapuuya innara yaata utida tunoo: Inna Yoosiipaa mmaapu tuanaavaivee, tiravai.

Yoosiipaa koova Eriiva

24 Eriinna koova Matataava
Matataanna koova Riviiva
Riviinna koova Merikiiva
Merikiinna koova Yanaiva
Yanainna koova Yoosiipo

25 Yoosiipaa koova Matatiaava
Matatiaanna koova Amooso
Amoosaa koova Naumo
Naumaa koova Esiriiva
Esiriinna koova Nagaiva

26 Nagainna koova Mataava
Mataanna koova Matatiaava
Matatiaanna koova Simeeva
Simeenna koova Yosekeeva
Yosekeenna koova Yotaava

27 Yotaanna koova Yovuaanaano
Yovuaanaanaa koova Resaava
Resaanna koova Seruvavereeva
Seruvavereenna koova Seratiereeva
Seratiereenna koova Neriiva

28 Neriinna koova Merekiiva
Merekiinna koova Adiiva
Adiinna koova Kosaamo
Kosaamaa koova Eremadaamo
Eremadaamaa koova Ereeva

29 Ereenna koova Yosuaava
Yosuaanna koova Eriesereeva
Eriesereenna koova Yoriimo
Yoriimaa koova Matataava
Matataanna koova Riviiva

30 Riviinna koova Simioono
Simioonaa koova Yutaava
Yutaanna koova Yoosiipo
Yoosiipaa koova Yonaamo
Yonaamaa koova Eriakiimo

31 Eriakiimaa koova Meriaava
Meriaanna koova Menaava
Menaanna koova Matataava
Matataanna koova Nataano
Nataanaa koova Davuutiiva

32 Davuutiinna koova Isaiva
Isainna koova Yoveteeva
Yoveteenna koova Buaaso
Buaasaa koova Saramoova
Saramoonna koova Nasoono

33 Nasoonaa koova Aminataapo
Aminataapaa koova Araamo
Araamaa koova Ariniiva

- Ariniinna koova Eseroono
 Eseroonaa koova Pereseeva
 Pereseenna koova Yutaava
 34 Yutaanna koova Yakoopo
 Yakoopaa koova Isaako
 Isaakaa koova Aparahaamo
 Aparahaamaa koova Taraava
 Taraanna koova Nakoroova
 35 Nakoroonna koova Serukuuva
 Serukuunna koova Reguuva
 Reguunna koova Peregeeva
 Peregeenna koova Evereeva
 Evereenna koova Seraava
 36 Seraanna koova Kainaano
 Kainaanaa koova Arapasataava
 Arapasataanna koova Seemo
 Seemaa koova Nuvuaava
 Nuvuaanna koova Ramekeeva
 37 Ramekeenna koova Metusaraava
 Metusaraanna koova Inooko
 Inookaa koova Yareeto
 Yareetaa koova Marereeva
 Marereenna koova Kainaano
 38 Kainaanaa koova Enosoova
 Enosoonna koova Seeto
 Seetaa koova Ataamovee.
 Ataamo inna Anutuugaa mmaapuuvovee.

4

Sataango Yisuuinna iinno taanaree kiaa iiravai (Matai 4:1-11; Marakaa 1:12-13)

¹ Yisuuva nnoori Yorotaanaivakidiri kava vara ranoo nnuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuau kioo inna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaiyauvaki ivo muaraagakiaiveera Sataango numa inna iinno taanee kiaa inna yaparairavai. Yaparaududuu Yisuuva mmuakiaa suaivi hama yeenna nneerama kioo kati hara kioo varududuu suaivo taika kiooduu pinaama inna yeenna rairavai.

³ Yeenna rauduu rikioo Sataango Yisuuinna tunoo: A Anutuugaa Mmaa-pukuavee tiee aa sikau aavaa tino too hanigioo yeenna bereetavai vakiaivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya yeennaiyauvaa nnaasu nneeda iyauvaara yaata utikio hama iyauvoono iya mmanasaiyauvaa yaagueeqainaravaivee, tiivaivee.

⁵ Tuduu rikioo Sataango Yisuuinna vitoo verepi vioo mmuakiaa yoosinna mmataivau vauyauvaa akiairaama inna vitainno ⁶ inna tunoo: Aa yoosinna aayauvaara Dianeera yaagueeqaivaa na i mminai tee a dinaravai. Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki vaiyauvaa fai na i mminaravai. Anutuugo vaa aa mminnaa aayauvaa ni miivaivee. Fai na vaidi voovai ni miataivaa fai na inna mminaravai. ⁷ Fai a ai ausa mmuduuyaivaa ni minai na aa mminnaa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

I Udaanga Anutuugaa ai ausa mmuduuyaiavaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikiane, tiivaivee.

⁹ Ivo itaa kua tuduu rikioo Sataango inna vitoo Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: A Anutuugaa Mmaapukuavee tiee aavaudiri suairoomu kiee mmatayaa kuanee.

¹⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuugo ari aangeraiya titanai aiyara haifatuukiaaravaivee, ¹¹ tikio

vo kua voovai vainno tinoo: Ai yukuuvaa sikauyaadiri rusimmaurivoora kiaa iya ngiari yaakuuyauvaadiri suoodaa i sootu utuaaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutuugaa iinna taanee, tiivaivee, ¹³ tuduu rikioo Sataango Yisuunna mmuakiaa kuavai yaparainnonno rikioo inna pikioo viravai. Mo vo suai kava inna yaparainaraivaara ivo faannainno variravai.

Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai

(Matai 4:12-17; Marakaa 1:14-15)

¹⁴ Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisuunna tasipooduu too kava vara ranoo Karirayaa vuduu gioonna kiaapuuya iva uu mmooriivaara mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmuduu rikieeravai.

¹⁵ Rikiooduu ivo ngiari nuunaira nnauyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiada iya innara kua yoketaivaa tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Matai 13:53-58; Marakaa 6:1-6)

¹⁶ Yisuuva ari yokoo yoosinna Nasareetaivakira vioo vioo oro ivaki varioo kati varira suaiivaki nuunaira nnauvaki ari virayaama vioo ivaki variravai. Varionnonno diitoo Anutuugaa kua fafaaraivaa yaarinara uuduu ¹⁷ vaidi voovoono nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaanna yanaivaa inna mmuduu varoo yanaa hovekauvaa raduda kioo kuaivaara buainnonno tooduu inna too vauduu too yaaruoo tunoo:

¹⁸ Na mmayaaya yoketaivaa
gioonna kiaapu mmanna haipuuya
kiaa mmianeeraivaara
Udaangaivo ni mmataama kiaivai.
Ivo itaama ni mmataama kiaivaara
inna Mmannasaivo niiki varinoo.

Gioonna kiaapu oovi nnauvaki variyaiya
mmaanai kuateeraivaara
na iya kiaa mminaraivaara
ivo ni titaivai.

Gioonna kiaapu avu huruutaiya
kava avu taateeraivaara ni titaivai.
Gioonna kiaapu mmuaararaiyauvo
iya suvuiya tino too
iya mmuaararaiyauvo taikaiveeraivaara ni titaivai.

¹⁹ Ii suai ivaki Udaangaivo
gioonna kiaapuuya vitoo
aataru yoketaivau yapaanaraivaara
iya kiaa mmianeera
ni titaikiai na tummuauvaivee.

²⁰ Yisuuva Anutuuqaa kuaivo itaama vauvaa yaarummua taika kioo yanaivaa kava hovekama kioo yanaa haitatuura vaidiivaa mmi kioo variravai. Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu nuunaira nnauvaki varuuya inna teeda nnaasu vauduu ²¹ Yisuuva iya tunoo: Anna makee na kuaivaa yaaruuvu saivaata kaanaivo vainoo, ²² tuduu rikiada mmuakiaaya innara kua yoketaivaa tida ivo kua ari vookarauvaa tuuvaara pinaama yaata utida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Anna Yoosiipaa mmaapuvai. Mo aaniira ivo itaa kua tinnnee? tiravai.

²³ Yisuuva iya tunoo: Vaa na rikiaunoo. Fai ta tupaa tira kua voovai ngia ni tida kiaara: A tutaqaa roosiima aiyara tuqinnaanee, kiaravee. Ii ngia itaa kua kua oyaivaa ni tida kiaara: A iikiannani ta rikiaunna mmooriivaa a yoosinna Kapanauma iikiannaneema a yokeekianna yoosinna aavaki iikiane. Fai ngia ni itaa kua kiaravee. ²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Kua kutaa tira vaidi forofetaivaa mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiya hama innara yoketaakiaavai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruua vaidi Irayaava varuu suaivaki gioonna muaada kaayauya Isarairaa mmataivau variravai. Varuduu taaravooma nuanuuvu taika kioodoo vo nuanuvai tammaivaki hama vatiivo ruduu hama yeennaatuduu mmuakiaa yoosinna varuuya yeenna rairavai. ²⁶ Iya yeenna rauduu hama Anutuuqo vaidi forofetaa Irayaanna titoodoo vioo Isarairaa gioonna muaadaiyara tuqinneeravai. Ivo vioo Sitoonaa mmataivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvu Sarepataa ivaki varuu gioonna muaadavaa nnaasu tuqinneeravai. ²⁷ Nnaaruua vaidi forofetaa voovai nnutuuvu Iriisaava varuu suaivaki Isarairaa gioonna kuaapu kaayauya mmamma buunna hooya roosuuya variravai. Anutuuqo hama iya tuqinneeravai. Suriaa vaidiivaa nnutuuvu Naimaanaa nnaasu tuqinneeravee, ²⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapu nuunaira nnauvaki suvuuya inna kuaivara iya ausa nniitarooduu ²⁹ diitada inna utu raririida yoosinna tooyavau vida taapiivau ngiari yoosinnaivo vauvau vitada vida mmutuuvau diri feena oogavau kagaari kiaara iiravai. ³⁰ Kagaari kiaara uduu too ivo kati iya aakiadaidiri ari kuanee tuudaa viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

Yisuuva titeeravai (Marakaa 1:21-28)

³¹ Yisuuva kava vara ranoo vioo vioo yoosinna Kapanauma Karirayaa vau yoosinnaivaki oro varioo Yutayaiya kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa kua mmiravai. ³² Kiaa mmuduu rikiada ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kuaivaa tuuvaara gioonna kiaapuuya nnikiarairavai. ³³ Nnikiarauduu vaidi voovai inna aakiavaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki varioo pinaama kai tioo mmagia maisaivo inna kua mmu kuaivaa tunoo: ³⁴ Ai, Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. A aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti ruputu taikaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuuqaa vaidi yoketaa tua-naakuavee, ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa tunoo: Sa kua tirainna vaidiivaa aakiavakidiri tiee kuanee, tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa ruputuduu iya avuuvau vioo varoo mmataivau vauduu mmagia maisaivo inna aakiavakidiri pikioo vioo kioodoo hama inna mmammaivo nniitareeravai. ³⁶ Hama nniitarooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya teeda nnikiaraida ngiari kua mmi ngiari kua mmiida tunoo: Mo aa vaidi aavo aanii kuavai ari vookarai kua aavaa tinnnee? Ivo yaagueeqa vaidivai vaidi kieetaano tirayaama mmagia maisaiyauvaa yaagueeqama

tikiai kuaano, ³⁷ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya teeda vida mmuakiaa vaini vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuya Yisuuva uu mmooriivaara kiaa mmuduu rikieeravai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai

(Matai 8:14-17; Marakaa 1:29-34)

³⁸ Yisuuva nuunaira nnauvakidiri pikioo Simoonaa nnauvaki vioo tooduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu pinaama ikiyananaa tooduu iya innara Yisuunna kiaa mmiravai. ³⁹ Kiaa mmuduu rikioo oro inna mmaataivaa vainiivau dioo vainno inna ikiyananaa taivo taikaiveera tuduu taikooduu akiairauduu diitoo yeennaivaa iya mmiravai.

⁴⁰ Mmuduu rikioo suaivo haatapooduu teeda gioonna kiaapu vooyano ngiari seena nniitaroo ari vookara ari vookarauya vitada Yisuunna nniiduu too iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo mmuakiaaya tuqinneeravai. ⁴¹ Tuqinnooduu gioonna kiaapuuya aakiaiyauvakidiri mmagia maisaiyauvo iya pikiada tiida vida tunoo: A Anutuugaa Mmaapu tuanaakuavee, tuduu rikioo Yisuuva iya yaagueeqama ooqoo tiioo tunoo: Sa kua kiatee, tiravai. Ivo Anutuugo mmataama kioo vaidivai varuuvaara mmagia maisaiya arinaima teeda rikieeravai. Iya innara itaama teeda rikioovaara Yisuuva iya ooqoo tiravai.

Yisuuva Yutayaiya mmayaaya yoketaivaa

kiaa mmiravai

(Marakaa 1:35-39)

⁴² Patauduu Yisuuva diitoo yoosinnaivaki pikioo oro kumina mmata voovau variravai. Varuduu gioonna kiaapuuya innara buaama rada nuaidada tooduu iya too vauduu teeda ivo iya pikieevoora kiaa ooqoo kiarree kiaa uduu ⁴³ Yisuuva iya tunoo: Na Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa nuaina variee vo yoosinna vo yoosinna variaa gioonna kiaapuuyaataama kiaa mmianeera Anutuugo ni titooduu na tiiravaivee, ⁴⁴ kiaa kioo nuainno varioo Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki varioo Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

5

Yisuuva ari ngiaammuuu tauraiyara maavee tiravai

(Matai 4:18-22; Marakaa 1:16-20)

¹ Vo suai Yisuuva nnoori haruungavaa nnutuuvo Genesareeta siriivau dioo vainno Anutuugaa kua yoketaivaa tiioo varuduu gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa rikiaara iida varida ngiari feena ngiari feenaida varida inna suvuairavai. ² Inna suvuau kiada uduu iva tooduu kanuu taaravaitana inna too vauduu vaa nakaaraiya utu raririima rada siriivau yapa kiada oro ngiari utua vaaheeyauvaa finida variravai. ³ Finida varuduu Yisuuva kanuu voovaki karo dioo vainno ivaa nakaaravaa Simoonaa yaparainno tunoo: Ai kanuu aavaa feenano nnoori tooyannigiataa kuaivee, tuduu rikioo feena kioodoo vuduu Yisuuva ivaki varioo gioonna kiaapuuya mmayaayaivaa kiaa mmiravai.

⁴ Kiaa mmi taika kioo Simoonaa tunoo: Ai kanuuva kava feena kino nnoori haruunga tammaa ivau vinai eenoo ai seenaiyaatama ngiingii utua vaaheeyauvaa varada ivaki kagaari kikioo vinai tavauyauvaa varatee, ⁵ tuduu rikioo Simoono sai tunoo: Nnoonna-o, ta heenagienea puraanonono hama tavauyauvo ti tainoo. Mo inna aikioo a tinai tee na kava utua vaaheeyauvaa kagaari kiaanaravaivee, ⁶ kiaa kioo ivo ari seenaiyaatama ngiari utua vaaheeyauvaa varada oro kagaari kioodoo

vuduu tavauyauvo iya utua vaaheeyauvaki nnida vidada suvuai kiada vauduu iya utua vaaheeyauvo takeekiataama uduu ⁷ ngiari seena tavau vareera vooya vo kanuuvaki varuuyara rootu maavee tida tunoo: Numa ti tasipama tavau aayauvaa varaatee, tuduu rikiada nniduu taara kanuuvaitanaki tavauyauvo fuugiaama kioo vauduu kanuuvaitana mmeepi nnoori aakiaivaki kuataama iiravai. ⁸ Kuataama uduu Simoono Petoorooso ivaa too Yisuunna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Udaanga-o, ni mminnamminnaa maisaivo ni suvuaiavaara ni pikiee kuanee. ⁹ Petoorooso ariyara nnikiarainno itaa kua tiravai. Ivootama mmuakiaa vaidiyya inna tasipooyaatama kaayau tavauyauvaa varoovaara ngiariyara nnikiarairavai. ¹⁰ Nnikiarauduu Simoonaa vuaivaitana Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanayaatama nnikiarairavai. Nnikiarauduu Yisuuva Simoonaa tunoo: Sa aatuunna varianee. Fai yapooma a tavau vareerayaama a gionna kiaapuuya vitee niisi nninaravai. Fai a mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmimai rikiada fai ni nnaagiai ngiaaravaivee, ¹¹ tuduu rikiada varada vida kanuuvaitanaakidiri nnoori siriivau reemi rada ngiari mminnaa mmuakiaayauvai pikiada Yisuunna nnaagiai viravai.

Yisuuva vaidi buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai
(*Matai 8:1-4; Marakaa 1:40-45*)

¹² Vo suai voovaki Yisuuva vo yoosinnavaki varuduu vaidi buunna hooya mmamma roosuuvonoo innasi nniravai. Numa Yisuunna too inna yuku oyaivaki voo varoo vainno yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti vaidiivaa mmammaivau utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvoo taikeravai. ¹⁴ Taika kiooduu Yisuuva yaagueeqama inna kiaa mmioo tunoo: Na i iikiauvaara sa gionna kiaapu vooya kiaa mmianee. Akiiraama viee Anutuugaara kati puara hudeera vaidiivaa ai mmammaivaa inna vitaama kiee i mmammaivo kava yoketaivaara nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiee Anutuugaara hudaanee. Hudanai rikiada gionna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaravaivee, ¹⁵ tuduu rikioonnaata Yisuuva uu mmooriivaara gionna kiaapuuya kiaa mmuduu kaayakaayau Yisuuva iya kiaa mmuu kuaiyauvaa rikiara nnida ivo ari vookara ari vookarau nniitarooya tuqinnaiveeraivaara innasi nniravai. ¹⁶ Iya itaama uduu suai vooyauvaki Yisuuva iya pikioo kumina mmata vooyauvaki varioo yaaku varaanara viravai.

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai
(*Matai 9:1-8; Marakaa 2:1-12*)

¹⁷ Vo suai Yisuuva gionna kiaapuuya kua mmayaayaivaa kiaa mmioo varuu suai voovaki Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata diitada mmuakiaa yoosinna Karirayaa vauyauvakidiri nnida mmuakiaa yoosinna Yutayaa vauyauvakidiri nnida yoosinna Yerusa-reemaivakidiriaatama nnida ivaki variravai. Ivaki varuduu Udaangaavai nniitarooya tuqinneera yaagueeqaivaa Yisuunna mmuduu innaki vairavai. ¹⁸ Vauduu vaidi vooyaano vaidi yuku yaaku putuuvaa ari kegeenaiyau voru vauvaa taina rau varada Yisuuva varuu nnauvakira nnida Yisuunna vunnigiatata yapaara nniravai. ¹⁹ Nnida tooduu gionna kiaapuuya Yisuunna suvuau kiooduu hama iya inna varada Yisuunnasi ngiaara aataruuvootauduu teeda nnauvau karada tausiivaa rabara kiada gionna kiaapuuya aakiaivaki Yisuunna vunnigiatata yuku yaaku putuu vaidiivaa

kegeennaivaa utida reemma kioodoo tiiravai. ²⁰ Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniiyauvaki vau kuaivaa Yisunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinna-naravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauva taikainoo, ²¹ tuduu rikiaada kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama ngiari yaata tinniiyauvaki kuaivaa yaata utida tunoo: Dee vaidivoono ari-iyara yaata utuoo Anutuuga roosiima kua tiinnee? Hama vaidi voovoono yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauva rugaivaivee. Anutuugo ari mmuaavoono vaidiia mminnamminnaa maisaiyauva rugeeraivovee, ²² tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngiingii yaata tinniiyauvaki itaama yaata utida kua kiannee? ²³ Dee kuavai yoketaimnee? Dee kuavai ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee kuane, tinarannee? ²⁴ Aa mmata aavau Na Vaidi-ivaa Mmaapuuvoo gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauva rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Na i kiaa i mmiaunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuane. ²⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata iya avuuvau vaidiivo diitoo ari kegeennaivaata varoo Anutuuga kua yoketaivaa kiaa roo ari nnauvaki viravai. ²⁶ Vuduu teeda gionna kiaapuuya kaayauma nnikiaraida aatuuda Anutuuga kua yoketaivaa tida tunoo: Ai, makee hama ta taunna mmoori ari vookarivaa ta taunnao, tiravai.

Yisuuva Riviinna maavee tiravai

(Matai 9:9-13; Marakaa 2:13-17)

²⁷ Tuuduu Yisuuva mmaanai vioo tooduu vaidi sikau takiisa vareeraivaa nnutuuvo Riviiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki variravai. Varuduu too Yisuuva inna tunoo: Ni nnaagiai ngiane, ²⁸ tuduu rikioo Riviiva diitoo ari mminnamminnaa mmuakiaavai pikioo Yisuunna nnaagiai viravai.

²⁹ Yapooma nnaagiai Riviiva Yisunnani buusaivaa ari nnauvaki iima kioodoo kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata ari vo gionna kiaapuuyaatama iya tasipama yeenna nneeravai. ³⁰ Yeenna nneeda varuduu Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooya Farisaiya mmemmaaki varuuyaatama Yisuunna ngiaammuauya tasipama kua tida yaageeqama ooqoo tida tunoo: Mo ngia aaniira sikau takiisa vareera maisa vaidiiaatama mmaanna tuu kuaivaa katokeera gionna kiaapu maisaiya tasipama yeennaivaata nnooriivaatama nnaannee? ³¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gionna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nni-iteeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gionna kiaapu nniiteeraiya nnaasu innasi kuaavaivee. ³² Hama na tiee tinai gionna kiaapu yoketaama variyai hanigiada yoketaama variateera na tiiravai. Na tiee gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiya tinai hanigiada yoketaama variateeraivaa na tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaa ooqoo tuuvaara

iya Yisuunna yaparairavai

(Matai 9:14-17; Marakaa 1:18-22)

³³ Tuuduu gionna kiaapu vooyaano Yisuunna tunoo: Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya makemakee iya Anutuuga yaata utida ngiari yeenna nneeraivaa ooqoo kiaa kiada kati varida yaaku varada variaavai. Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama mmuakaraama iikiaavai. Mo i ngiaammuauya kati yeennaiyauvaata nnooriyauvaatama nneeda variaano, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Mo yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gionna kiaapuuya tasipama varikiai hama iya

yopeema yeenna nneeraivaara ooqoo kjaaravai. Fai iya nnaaravai. ³⁵ Fai suai voovai nninai rikiada vaidiia kieevatiivaa vitada ruputikiai ii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kjaaravaivee, tiravai.

³⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo tunoo: Hama gioonna kiaapu voovoono karaasa buruqaijaa rapasi kioo varoo oro nnisiivaki funnivai. Fai itaino karaasa buruqa rapasi kiaivo maisaino karaasa buruqa araiivoota nnisiivootama fai hama mmuaakaraivai vainaravai. ³⁷ Hama gioonna kiaapu voovoono vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiaa nnisiivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyu kino karaasa vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino rikioo puara nnabaivo maisainaravai. ³⁸ Karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuavee. ³⁹ Gioonna kiaapu voovoono vuaina suuyaivaa vaa hokobama vaivaa nnoo karaasa iima kiaivaara hama mmuduuya ruaiivai. Ivo tinoo: Hokobama vaivaara ni yoketaivoo, tiivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

6

Vaidiia kati varira suaivaara Yisunna yaparairavai (Matai 12:1-8; Marakaa 2:23-28)

¹ Yisuuvaata ari ngiaammuauyaataama Yutayaiya kati varira suai voovaki yeenna vuitta mmooriivaki nuaida varuduu ari ngiaammuauya vuuitaivaa iiraiyauvaa rasuku kiada utu sisaama kiada nnabaiyauvaa feena pikiaada kaanaiyauvaa nneeravai. ² Nneeda varuduu rikiaada vaidi Farisai vooya iya teeda tunoo: Ai, mo ngia aaniira ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa hatokaannee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinna rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuuyaataama kaayaama iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuitiivaano Anutuugaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutuugaanee kiaa yapoo yeenaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuuyaataama mmudu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuugaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuugaanee kiaa yapoo yeenna bereetiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuitiiva ari tasipama nuuyaataama ii kua ivaa hatoka kiada nnooduu hama Anutuugo ooqoo tiravaivee, ⁵ kiaa kioo iya tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuovoono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai (Matai 12:9-14; Marakaa 3:1-6)

⁶ Kati varira suai voovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo varuduu vaidi voovai yaaku yaadudaivo sorogainno taminnuunnuunnu vuuvo ivaki variravai. ⁷ Ivaki varuduu kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaata Farisai vaidi vooyaatama Yisuuva kati varira suaivaki gioonna kiaapu yuku yaaku maisaaya tuqinnaanarannee kiaa inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinal rikiada kua pinaivaa innaki yapaaraivaara inna puaisakama teeda vairavai. ⁸ Teeda vauduu Yisuuva iya yaatana vau kuaivaa rikioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aapi iya avuuyauvunu dianee, tuduu rikioo diitoo numa dioo vauduu ⁹ Yisuuva mmuakiaa gioonna kiaapuuya tunoo: Na ngii yaparakiunoo. Ta kati varira suaivaki dee mmooriivai iikiaarannee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinne? Vara ta mmoori yoketaivaa iikiaarannee? Vara ta mmoori

maisaiavaa iikiaarannee? Vara ta vaidi nniitaravaa tuqinnaarannee? Vara ta vaidiiva ruputikio putinarannee? ¹⁰ kaa kioo mmuakiaaya haitatuuma too vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaakuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketauduu ¹¹ vaidi kua mmaanna kaa mmiraiyaata Farisaiyaatama iava teeda pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu Yisuunna iikiaara inna mmaara kuaivaa ngiari kaa mmi ngiari kaa mmiida teerama kieeravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai

(Matai 10:1-4; Marakaa 3:13-19)

¹² Ii suai ivaki Yisuuva taapiivaura vioo vioo oro varioo heenagieena Anutuugaara yaaku vareeravai. ¹³ Yaaku varooduduu patauduu varioo gioonna kaaapu inna nnaagiai nuairaiya ngiateera tuduu innasi nnuduu mmayaaya yoketaivaa varada nuaira ngiaammua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana nnutuuyauvaa kooyaa tiravai. ¹⁴ Voovai nnutuuvaa Simoono tiravai. Yisuuva inna nnutu karaasaivaa Petoorooso tiravai. Voovai Petooroosaa kataivaa nnutuuvaa Adiriaaso tioo voovai nnutuuvaa Yakoopo tioo voovai nnutuuvaa Yuvuaano tioo voovai nnutuuvaa Piriipo tioo voovai nnutuuvaa Batoromaivavee tioo ¹⁵ voovai nnutuuvaa Mataivavee tioo voovai nnutuuvaa Tumaaso tioo voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvaa Yakoopo tioo vaidi vooya inna mmataivaa varoovaa kaayauma rapira vaidiivaa nnutuuvaa Simoono tioo ¹⁶ voovai Yakoopaa mmaapuuvaa nnutuuvaa Yutaaso tioo voovai nnutuuvaa Yutaaso Isariooto tiravai. Ivoono nnaagiai Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaraivaa kua yeena rau kieera vaidvai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai

(Matai 4:23-25)

¹⁷ Yisuuvaata ari ngiaammuauyaatama taapiivaudiri tiidada tuma hoonu-ruuvau dida vauduu kaayau ari nnaagiai nuairaiyaata kaayau gioonna kaaapuuya mmuakiaa yoosinna Yutayaa ivaki vauvakidiriaatama nnuduu yoosinna pinaa Yerusareemaivakidiriaatama nnuduu nnoori pinaivaa siriivau vau yoosinna Turu Sitoonaivaitanakidiriaatama nniravai. Iya ivo tinara kuaivaa rikaarivaaraata ivo iya nniitarooyauvaa tuqinnaanaraivaraatama nniravai. ¹⁸ Nnuduu rikiada mmagia maisaiyauvo gioonna kaaapuuya aakiaiuvaki varuuyaatama innasi nnuduu ivo mmagia maisaiyauvaa titeeravai. ¹⁹ Yisuunnakidiri yaagueeqa ari vookarauvo vioo iya tuqinnooduu rikiada mmuakiaaya inna mmaammaivau utuara iiravai.

Yoketaama variraivaraata maisama variraivaraatama Yisuuva tiravai

(Matai 5:1-12)

²⁰ Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya reeti too tunoo:

Ngia gioonna kaaapu hama mmatayaa diaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruaiyara Anutuugo ngiiyara yoketainoo. Anutuugo gioonna kaaapuuyara diraivo vaa ngiisi vainoo.

²¹ Ngia gioonna kaaapuuya aanna makee ngii yeenna raiyara Anutuugo ngiiyara yoketainoo. Yapooma fai ngii yeenna rairaivo taikaanaravai.

Ngia gioonna kaaapu aanna makee ngii ausaiyauvo mmuaararaiyara Anutuugo ngiiyara yoketainoo. Fai yapooma ngia yoketaama variaaravavee.

²² Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngia gioonna kaaapuuya niyara yaagueeqakiaivara fai gioonna kaaapu vooyaano hama ngiiyara mmuduuya rida

ngii ooqoo kiaa ngiiyara maisayavee tida ngia tomedama variateera ngiiyara kiaravai. Ngia niyara yaagueeqakiaiyara Anutuuoqo ngiiyara yoketaainoo.

²³ Fai iya ngiiyara itaama iikio ngii ausaiyauvo yoketa yoketaainai rikiada sirigaida variatee. Ngii irisai yoketaa pinaivo ngiini ngiau aapu vaivaara sirigakiatee. Vaa iya taato nnaakukiaiyaano mmuaikaraama forofetaa tuanaiyara maisama itaama iiravaivee.

²⁴ Ngia gioonna kiaapu mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kaayauma mmuduuya ruaavo ngii suvuaiyara hama Anutuuoqo ngiiyara yoketaainoo. Vaa ngia ngiingii irisaiyauvaa varaavaivee.

²⁵ Ngia gioonna kiaapu aanna makee yeennaiyauvo ngii suvuaiyara hama Anutuuoqo ngiiyara yoketaainoo. Fai yapooma ivaara ngii yeenna rainaravaivee.

Ngia gioonna kiaapu aanna makee ngii ausaiyauvo yoketaiyara hama Anutuuoqo ngiiyara yoketaainoo. Fai yapooma ngii ausaiyauvo mmuaarainaravaivee.

²⁶ Ngia gioonna kiaapu hama Anutuuoqara yaagueeqakiaiyai fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiiyara yoketaayavee tikiyai rikiada ngiingii aataruuyauvaara tuqinnama yaata utuatee. Boo, ngia yapooma fai dataakiaarannee? Fai ngia irisai maisaivaa varaavaivee. Yutayaiya taato nnaakukiaiyaano mmuaikaraama kua yoketaivaa unnaku forofetaiyara tiravaivee.

*Ngii nnammutuuiyaraatama mmuduuya ruatee
(Matai 5:38-48; 7:12a)*

²⁷ Ngia gioonna kiaapuuya ni kuaivaa rikiaiyai na ngii giaa ngii mi-aunoo. Ngiingii nnammutuuiyara mmuduuya ruatee. Gioonna kiaapuuya hama ngiiyara mmuduuya ruaiyara ngia mmoori yoketaivaa iyara iikiatee.

²⁸ Gioonna kiaapuuya ngiiyara kua maisa kiaiya irisai kua yoketaivaa iya kiaa mmiatee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara yaaku varaatee.

²⁹ Gioonna kiaapu voovoono i kueennaivaa rudaunai rikiee hanigia saivaata mmianee. Gioonna kiaapu voovoono i yaapa varaayaa vaivaa ariyara varanai rikiee sa i yaapa vovai mmammayaa vakiaivaraatama ooqoo kianee.

³⁰ Gioonna kiaapu voovoono mminnaa voovaara i yapara rinai mmianee. Fai voovoono i mminnaiyauvaa varoo vinai rikiee sa kava ni mianeera kianee.

³¹ Gioonna kiaapuuya mmooriivaa ngiiyara iikiaavo ngii yoketaivaraa ngieeta mmuaakaraama iyara iikiatee.

³² Ngia gioonna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu irisai iyara mmuduuya rikio ivaara fai hama Anutuuoqo irisai kua yoketaivaa ngiiyara tinaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ii aataru ivaa iikiaanoo.

³³ Ngia gioonna kiaapuuya mmoori yoketaivaa ngii miraiya nnaasu irisai mmoori yoketaivaa iya mmikio ivaara fai hama Anutuuoqo irisai yoketaivaa ngii minaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ii aataru ivaa iikiaanoo.

³⁴ Fai ngia ngii seenaiya mminnaivaa mmikiai nnaagiai kava ngii miaaraikiainnaata ngia ivaara yaata utikio rikioo fai hama Anutuuoqo irisai yoketaivaa ivaara ngii minaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ngiari seenaiya irisaqirisaima mmiaraivaara iya yaata utida ngiari mmi ngiari mmiikiaavai.

³⁵ Ngii nnammutuuiyara mmuduuya rida mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Ngiingii mminnaiyauvaa ngiingii seenaiya mmiatee. Iya mmiaraa iikiaivaki sa yaata utida ta irisai varaavee kiatee. Fai ngia itaida irisai pinaa yoketaivaa varada Anutuuoqo mmuakiaa

mminnamminnaayauvai yaataraiavaa raunna mmaapu tuanaaya variaaravai. Gioonna kiaapuuya hama innara irisai yoketaa kua tiraiyaraata kaayau kumimakama variayaraatama Anutuugo ariinoo iyara yoketaivaara ngieetama ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida inna raunna mmaapu tuanaaya variatee. ³⁶ Ngii Gioova mmuakiaayara boo tiineema ngieetama ngiingii seenaiyara boo kiatee.

Sa ngii seenaiya iikiaa mmooriyauvaara

*maisavee kiatee
(Matai 7:1-5)*

³⁷ Gioonna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa iikiai teeda sa iyauvaa teeda maisayauvaivee kiatee. Fai itaikio Anutuugo hama sai ngii mmoori aataruuyauvaara maisayauvaivee tinaravai. Sa gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaatee. Fai itaikio hama Anutuugo sai ngiiki kua pinaivaa yapaanaravaivee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaiyauvaa ngii iikiai sa iyauvaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Fai itaikio Anutuugo hama sai ngii mmoori maisaiyauvaara yaata utirainno fai rugaanaravai. ³⁸ Gioonna kiaapu vooya ngiingii mminnaiyauvaa mmiatee. Fai itaikio Anutuugo irisai mminnaiyauvaa ngii mino fai pinaavai ngii yaakuuyavaki kaayauma suvuaravai. Fai tooriivaki hatapu uyuaaneema uyinono fuugiaino saiyaavo ngii yaakuuyavakiaatama suvuaravai. Ngia gioonna kiaapu vooya mminnaiyauvaa yaarummua kiada mmiaaneema fai Anutuugo irisai itaama kioo ngii minaravaivee, tiravai.

³⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo mmatayaa diaa mminnaiyavunudiri mmataama kioo tunoo: Hama yopeema vaidi avu huruutaivoono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau nuainno varioo inna vitainaravai. Fai ivaitana kuaaree kiaivaata fai aiqeeravaitana soopaivaki tiida kuaaravaivee. ⁴⁰ Hama vo ngiaammuuu voovoono ari vitairavaa yaataravai. Fai vitairavo inna vitainono ivo ari vitairavaanikaraama varinaravo inna aikioovai.

⁴¹ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiananee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannanoo. ⁴² Iri pinaivo i avuuvaki vaivaa hama teerama kieenna dataama kiee i seenaivaa kiannanoo: Ni gata-o, kii na i avuuvakidiri mmummuu kiisaivaa feenaanaravee, kiannanee? A huobava unnakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiee eennaadee ai avuuvaa tuqinnama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvakidiri mmummuuvaa feenaanee.

*Yisuuva yatari iiravaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 7:16-20; 12:33-35)*

⁴³ Hama yatari yoketaivau iira maisaiyaavo vaivai. Yatari maisaivau hama iira yoketaiyaavo vaivai. ⁴⁴ Ngia yatari iiraiyauvaa teeda ari-naima yatari oyaiavaara rikiaavai. Hama ngia ooviivaudiri nnaammuaya iiravaa rasuku varaavai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiravaa rasuku varaavai. ⁴⁵ Vaidi yoketaa voovoono ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avaivakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovoono ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avaivakidiri kua maisaivaa tiivai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvuaineema ari avaivakidiri kooyaa tiivai.

*Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaitanaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 7:24-27)*

⁴⁶ Aaniira ngia niyara Udaanga-o kiaanani mo na ngii giaa ngii miau kuaivaa hameeda rikiada iikiaanee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu voovoono niisi ngioo ni

kuaivaa rikioo iivoono fai aa na tinara kua aavaudiri fai iva ii aataruu-
vaa kooyaa ngii giaa ngii minaravai. ⁴⁸ Ivoono vaidi nnau heekeeraivaa
roosiivai. Ivo mmata yakeevau hanuu kioo yatari yaagueeqaivaa hara kioo
nnau yoketaivaa yaagueeqama heekaivai. Yaagueeqama heeka kiaivoonora
tioo nnooriivo hainno pinaavai tioo inna nnauvaa havaraanara ruoo ruoo
rikiakio hama yopeema nnauvo koroovai. Vaidiivo ari nnauvaa yaaguee-
gama heeka kiaivaara nnooriivo inna nnauvaa ruoo ruoo rikiakio hama
yopeema nnauvo koroovai. ⁴⁹ Gioonna kiaapu voovoono vaa ni kuaivaa
rikioonnaata hama iivoono vuai vaidiivo nnau heekeeraivaa roosiivai. Ivo
mmata muaraagavau hama kuabai hareera kati nnauvaa heekaivai. Heeka
kiaikio nnooriivo hainno pinaavai tuoo inna nnauvaa ruoo ruoo ravagiavau
yautu ruaikio makee tikio kurududu tikio eeyaa mmatayaa kurummutu
kioo vaivaivee, tiravai.

7

Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuaavuaa tuqinnee ravai

(Matai 8:5-13)

¹ Yisuuva ari kua mmuakiaayavai gioonna kiaapuuya kiaa mmi taika
kioo yoosinna Kapanamara viravai. ² Oro ivaki varuduu Roomaaya
rapira ngiaammuauya kieeta voovoono ivaki varuduu ari mmoori vareera
ngiaammuauvo kaayau nniitaroo putinara uduu rapiraiya kieeta vaidiivo
innara mmuduuya ruoo ³ Yisuuva nnuvaa rikioo Yutayaa vaidi yoko-
vaa vooya titooduu numa inna ngiaammuaavuaa tuqinnaiveera Yisuunna
yapara kiaara viravai. ⁴ Vidada oro Yisuunna yaagueeqama yaparaida
tunoo: Ivo Roomaa vaidi ari voopinnaavai variivaara sa yaata utirainna
inna kuaivaa rikiaanee. ⁵ Ivo tiyara mmuduuya ruoo ti nuunaira nnauvaa
tiini heekaivai. Ivaara yaata utuee inna kuaivaa rikiaanee, ⁶ tuduu rikioo
Yisuuva iya tasipama ngioo ngioo numa nnauvaa vainima dioo vauduu
rapira ngiaammuauya kieetaivo ari seena vaidiuya titooduu inna kuaivaa
varada Yisuunna kiaa mmiara innasi viravai. Vida Yisuunna inna kuaivaa
kiaa mmida tunoo: Ti kieetaivo tinoo: Udaanga-o, sa niyara yaata utuane.
Na vaidi kiisavaivee. A vaidi nnoonnakuavee. Hama na yopeema tinai a ni
nnauki nninaravaivee. ⁷ Ivaaraina hama na aisi kuavaivee. Kati tino too
ni mmoori vareera ngiaammuaavuaa mmammaivo yoketaakiaivee. ⁸ Na ari
vo vaidi kieetaiya mmooriivaa vareera vaidivai. Na iya mmooriivaa varee
rapira ngiaammuauyara diauvaivee. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuane,
kiauko kuaivai. Na voovai ngiane kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaadiri
yookamaa kiee vitera ngiaammuauvo voovai kiaunoo: Aa mmoori avaa
iikianee, kiauko iivaivee. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva
ivo tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gioonna kiaapu inna nnaagiai
nnuuya tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isarairaa
voovoono aa vaidi avaa roosiima yaagueeqainno niyara kutaavaivee ti-
ivaivee, ¹⁰ tuduu rikiada rapira ngiaammuauya kieetaivo ari seena vaidiuya
Yisuunnasi titoo ya kava vara ranada nnida inna nnauvaki toduu inna
ngiaammuaavuaa nniitaroo vaa taikeeravai.

Yisuuva vaidiivo vaa putuuvaa yuruuravai

¹¹ Suai nnaagiai Yisuuva yoosinna Nainara vioo ari ngiaammuauyaata
kaayau gioonna kiaapuuyaatama inna tasipama viravai. ¹² Vidada
Yisuuva yoosinnaivaa vagiaamunna keegiaivaki vainima kuanaree kiaa
tooduu gioonna muaadavoono mmaapu mmuaavai mmata kioovo putu-
uvaa nnabaivaa kaayau gioonna kiaapuuya tasipama yoosinnaivakidiri
varada nniravai. ¹³ Nnudu too Yisuuva gioonnaivaa too innara kaayauma

boo tioo tunoo: Sa rataanee, ¹⁴ kiasa kioo oro nnabaivaa yapa kioo yatari sagaivau utuduu teeda ivaa varada nnuuya dida vauduu Yisuuva vaidi putuuvaa tunoo: Ni vaidi-o, na i kiaunoo: Diitaanee, kiaunoo, ¹⁵ tuduu rikioo diitoo hara kioo varioo iyaata kua tuduu Yisuuva inna vita kava ari kaanaa mmiravai. ¹⁶ Mmuduu rikiada mmuakiasa gioonna kiaapuuya aatuuda Anutuugaara kua yoketaivaa tida tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa ari vookaravainno ti tasipama varinoo, tuduu vooyaano tunoo: Aanna Anutuuga ari gioonna kiaapuuya ti tuqinnaanaravoono tiivaivee, ¹⁷ kiasa kiada Yisuuva uu mmayaayaivaa mmuakiasa yoosinna Yutayaivaki vau yoosinnaiyauvaki varuuyaata vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuyaatama gioonna kiaapuuya kiasa mmuduu rikieeravai.

*Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai
(Matai 11:2-19)*

¹⁸ Yuvuaanaa nnaagiai nuaira ngiaammuauyaano Yisuuva uu mmayaayaivaa Yuvuaanaa kiasa mmuduu rikioo ¹⁹ ari ngiaammuau taaravaitana tuduu innasi nnuduu ivaitana tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? ²⁰ kiasa mmiateeraivaara titooduu ivaitana numa Yisuunna tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ti titalkiai ta i yapara kiara ngiaunnaano. Ta kiaunnaano: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? kiaunnaano, tiravai. ²¹ Ii suai ivaki Yisuuva ari vookara ari vookaru nniitarooyaata uuda kaayau hooyaata tuqinnoo mmagia maisaiya vaidi aakiaiyauvaki varuuyaata titooduu vuduu kaayau gioonna kiaapu avu huruutaaya tuduu avu teeravai. ²² Yisuuva Yuvuaanaa ngiaammuaui inna yaparavaitana tunoo: Ni kuaivaa rikiada na iikiasa mmooiiva teeda ivaa vida Yuvuaanaa kiasa mmiatee. Gioonna kiaapu avu huruutaia vaa avu taano. Yuku maisaiya vaa diitada nookiaano. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosiikiaya vaa yoketaama variaano. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaano. Putuuya vaa diitada variaano. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaano. ²³ Gioonna kiaapu voovoono hama niyara taara yaata utiivaara Anutuuga innara yoketaano, tiravai.

²⁴ Tuduu rikiada Yuvuaanaa ngiaammuauvaitana kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kiaapuuya innasi nnuuya Yuvuaanaa tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaiyau Yuvuaanaasi vida ngia aaniivai taara viravainnee? Yuunnaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapooava taara viravainnee? Hamavee. ²⁵ Ngia aaniivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovoono yaapa ari vookaravaa apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kiaapuuya yaapa ari vookaraiyauvaa apuuvaa kaayau hoonaiyauvo iyasi svuuyaia iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variavaa. Hama koo mmuyai gaanga yoosinnaiyau variaavai. ²⁶ Ngia vaidi forofetaavai taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookaravoo seena vaidi forofetaia yaataroovaa ngia taara viravaivee. ²⁷ Anutuuga kua fafaara roovo Yuvuaanaa vainno ataa kua tinoo: Anutuuga tinoo: Na titauko nniivai vaidiivo aa nninoo. Na i tauravaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravaivee, tiivaivee. Fafaaravoo itaa kua tiivai. ²⁸ Na ngii giaa ngii miee kiaunoo. Yuvuaano mmuakiasa gioonna kiaapu mmatayaa variaia yaataravai. Itaama vaino Anutuuga gioonna kiaapuuyara diravaki gioonna kiaapu voovoono aduoo variivoonoo Yuvuaanaa yaataravaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada mmuakiasa gioonna kiaapuuyaataama sikau takiisa vareera vaidiivaataama Anutuuga aataruuvaa

yoketaavaivee tiravai. Vaa Yuvuaano nnooriivaa iya apu kioovaara iya itaa kua tiravai. ³⁰ Vaidi Farisaiyaata kua mmaanna kiasa mmiraiyaatama Anutuugo yoketaama variateera kiasa mmuu kuaivaara ooqoo tiravai. Yuvuaano hama nnooriivaa iya apuovaara itaama ooqoo tiravai.

³¹ Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapu aanna makee variyai deeya roosiimaida variaannee? ³² Iya nnaakara roosiikiyaiya yosinna vuutaivaki isareeda varida ngiariiyara ngiariiyara aayanna reeda kiaanoo: Ta tooriivaa varada fee fee kiuannani hama ngia ivaara kuaru raavai. Ta kuaru nnauvaa haraunnani hama ngia ivaara rataavaivee, kiasa kiada itaa kua kuaivai. ³³ Ngia iya itaama iikiavaa roosiima iikiiaanoo. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ngioo yeennaivaaraata nnoori vuainaiyaaratama ooqoo kiasa kioodoo rikiada ngia innara tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaivaki topai vaidivaivee, ³⁴ tuduu Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo ngiee yeennaivaata nnooriivaatama nnaukai ngia kiaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama kioo yeenna nnooriivaa nnaai vaidivai. Ivo vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama iya seenavaivee, kiaanoo. ³⁵ Iya itaa kua kiaanaiyaata ti mmooriivaudiri Anutuuga tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi Farisaiivaa nnauvaki variravai

³⁶ Tuduu Farisai vaidi voovooonoo Yisuunna yaparauduu inna tasipama yeenna nnaanara inna nnauvaki viravai. Oro inna tasipama varioo rooru mmaataivau yadaa yau hara kioo vainno yeenna nnoo variravai. ³⁷ Varuduu mmuai yosinnaivakinnaa sabi nuaira gioonna voovooonoo Yisuuva Farisai vaidiivaa nnauvaki varioo yeenna nnoo varuu mmayaayaivaa rikioo heenna suuya suuda yoketaa vuu sikau tooriivaa vareeravai. ³⁸ Varoo oro nnao aakiaivaki Yisuunna mmookainningiaadiri inna yukuuvaitana vainima dioo vainno ratoo varuduu inna vunnunnuuvo Yisuunna yukuuvaitanau tioo vioo puutauduu ari kieeta yausiivaadiri inna yukuuvaitanadiri ruga kioo inna yukuuvaitana mmootoo heenna suuya suuda yoketaa vuuvaa inna yukuuvaitanau tuseeravai. ³⁹ Tusooduu Farisai vaidiivo Yisuuva inna tasipama yeenna nnaiveera tuuvoonoo gioonnaivaa too arinaidiri yaata utuoo tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa tuanaavai iitiri. Aa gioonna inna yukuuvaitanau utii aavo maisama varioo mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaa arinaima taitirivee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Simoonoo, na vo kuavai i kiasa i mminai rikiaanee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, inna aikioovai. Ni giaa ni mianee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaidi sikau mmiraiivoonoo sikauyauvaa taara vaidivaitana mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (100) mmioo voovai kiisa sikauyauvaa (10) mmiivai. ⁴² Nnaagiai hama sikaunnaataikiai taaravaitana hama sai inna mmiaavo rikioo sikau mmira vaidiivo tinoo: Inna aikioovai. Vakiiaa varaatee, tiivai. Mo dee vaidivoonoo innara pinaama mmuduuya ruainnee? Dee vaidivoonoo innara kiisama mmuduuya ruainnee? ⁴³ tuduu rikioo Simoonoo inna sai tunoo: Mo na yaata utuauko kaayau sikauyauvaa (100) vakiaa varaivoonoo innara pinaama mmuduuya ruavaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a kutaa kuavai kiannanoo, ⁴⁴ kiasa kioo hanigioo gioonnaivaa too Simoonaa tunoo: Vaa aa gioonna aavaa a taannanoo. Na i nnauvaki ngiakai hama a nnooriivaadiri ni yukuuvaitanadiri finiannavai. Aa gioonna aavo ari vunnunnuuvaadiri ni yukuuvaitana fini kioo ari kieeta yausiivaadiri ni yukuuvaitanadiri rugaivai. ⁴⁵ A hama niyara yoketainna ni mmootaannavai. Na ngiau saivaata aa gioonna aavo mmannammanna ni yukuuvaitana mmootoo nnaasu varivai. ⁴⁶ A hama

nnammariivaa varee ni kieetaivaki apuannavai. Aa gioonna aavo ni yukuu-vaitanau heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa tusaivaivee. ⁴⁷ Ivaaraina na i kiaa i mmiaunoo. Aa gioonna aavaa mminnamminnaa maisa kaayau suvuaiyauvaa vaa na ruga taika kiauvai. Ivo numa niyara pinaama mmuduuya ruaivaara na inna mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiauvo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapu voovoono kiisa mminnamminnaa maisaiyauvo vaiyauvaa na ruga kiauko kiisama niyara mmuduuya ruaivaivee, ⁴⁸ kiaa kioo Yisuuva gioonnaivaa tunoo: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ⁴⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna tasipama yeenna nnooya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aanna dee vaidivoono mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivainnee? ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva gioonnaivaa tunoo: A niyara kutaavaivee kiannaivaaraina na i mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kие i vita yoketaivau yapaunoo. Ausa nuufa tasipama kuanee, tiravai.

8

Gioonna vooya Yisuunna nnaagiai nuairavai

¹ Nnaagiai suai vooyauvai taika kiooduu Yisuuva mmuakiaa yoosinna kiisaiyauvakiata pinaiyauvakiatama nuainno varioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo nuairavai. Nuauduu ari ngiaammua yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama ² gioonna vooya mmagia maisaiyauvo iya aakiaiyauvaki varuduu titooaatama gioonna vooya nniitarooduu tuqinnooyaatama inna nnaagiai nuairavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Mariaava yoosinna Makataraa ivakidiri pikioo numa Yisuunna tooduu inna aakiaivakidiri mmagia maisa yaaku saivai sainaidiri taarama titooduu vuduu varuu gioonnaivo inna nnaagiai nuairavai. ³ Vo gioonna voovai inna tasipama nuauvaa nnutuuvo Yoqaanovee. Ivo kieeta vaidi Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiivaa nnutuuvo Kusaanna nnaatavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Susanaavaata kaayau seena gioonna vooyaatama mmoori vara rada nuaida varida ngiari mminnamminnaiyauvaadiri Yisuunnaata ari ngiaammuaayaatama tuqin-neeravai.

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 13:1-9; Marakaa 4:1-9)

⁴ Kaayau gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yisuunnasi nnida suvuau kiooduu rikioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo:

⁵ Vaidi voovoono yeenna uruuyauvaa varoo oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai gioonna kiaapuuya ivaugiataa yuku raa rada nookiaavo rikioo ngiaammayauvo tuma porooma nnaavai. ⁶ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama mmataivo nnammari raivaara akiiraama aasanaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviiyauvaki kuaikio ooviiyauvo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiaivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo yoketaama urikio too kaayau iiraiyauvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo vaivaivee. Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava tunoo: Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai

(Matai 13:10-17; Marakaa 4:10-12)

⁹ Tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya ivo uruuyauvunudiri mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparauduu rikioo ¹⁰ Yisuuva iya sai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira kua oyaivo haumaki vaivaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengienoo arinaima rikiaaravai. Mo gioonna kiaapu vooya teedada mmanna avuuyauvaadiri teeda hama tuqinnama taaravai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaaravai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaarivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee iya kiaa mmiauvai.

Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai
(*Matai 13:18-23; Marakaa 4:13-20*)

¹¹ Aanna mmatayaa diaa mminnaivaudiri na mmataama kiee kiauvaa oyaivaa rikiaatee. Uruuyauvo Anutuugaa kuavai. ¹² Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiada kutaavaivee tikio Anutuugo aataru yoketaivau iya yapevoora Anutuugaa kuaivo iya yaatayaa vaivaa Sataango numa varoo kuaivai. ¹³ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikiada kaayau siriga tasipama varaavai. Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo kuaiyauvaa roosiima iya kiisa suai Anutuugaa kuaivaara kutaavaivee kiaavo mminnamminnaa maisaiyauvo iya iinno taikiai iya muaraagaida Anutuugaa aataruuvaa makee tikiai pikiaavai. ¹⁴ Uruuyauvo ooviivaki tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya Anutuugaa kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiada varidada nnaagiai ngiari mmooriyauvaara pinaama yaata utida sikau vareeraivaara yaata utida mmamma iira aataruuvaa yaata utuaavo iyauvoono iya suvuainno Anutuugaa kuaivaa rugaikio rikioo iiraiyauvo gaasi roosiima vaivai. ¹⁵ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikiada varada puaisakama utida safuuma yoketaama varida iya pirisakiainnaata Anutuugaa mmooriivaa mmannammanna iikiaavovo iira yoketaiyauvo iyaki vaivaivee.

Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai
(*Marakaa 4:21-25*)

¹⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu yavaivaa varoo toobaivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Hama ivaa varoo oro terenaivaa mmemmaivaki yapa kiaivai. Gioonna kiaapuuya mmaanaidiri ngiayia mmeekiaivaa taateeraivaara ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ¹⁷ Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kiaiyauvo fai rabara kino kooyaa vainai mmuakiaaya taaravai.

¹⁸ Ngia rikiaa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuugo ari vo kua vo kuaivaa inna kuaa mmino rikiaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivoono ariiyara yaata utuoo tinara: Vaa kua vooyauvai niiki vainoo, tino rikioo fai akiairaino taunnino hama innaki kuaiyauvootainaravaivee.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(*Matai 12:46-50; Marakaa 3:31-35*)

¹⁹ Tuduu rikiada Yisuunna kaanoota inna kataunnaiyaatama innasi ngiaaree kuaa numa tooduu kaayau gioonna kiaapuuya inna suvuau kiooduu hama innasi nniravai. ²⁰ Hama innasi nnuuvaara gioonna

kiaapuuyakidiri voovoono Yisuunna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama mmaanai dida vida aita kua kiaara iikiaanoo, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikida ivaa iikiyaiya iya inna ni noova ni gata vayaiyavee, tiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai

(Matai 8:23-27; Marakaa 4:35-41)

²² Vo suai Yisuuvaata ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karada varuduu Yisuuva iya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, tuduu rikida kanuuvaa feena rada ²³ vida varuduu Yisuuva vuru ivaki vairavai. Vuru vainno varuduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo kaayau korokoroonno ketekaateenno kanuu aakiaivaki ngioo vioo iya ruputu taikaanara uduuu rikida ²⁴ ari ngiaammuauya numa inna yuruuda tunoo: Nnoonna-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, tuduu rikioo Yisuuva diitoo yaagueeqama yuunnaivaata nnooriivaatama oqoo tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo hama korokororavai. ²⁵ Hama korokorooduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aaniira hama niyara kutaavaivee kiaannee? tuduu rikida nnikiaraida aatuuda ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Aanna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikida akiairaama taikaavaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai

(Matai 8:28-34; Marakaa 5:1-20)

²⁶ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Karirayaa pikiada nnoori haruungaivau vida mmata sainai vauvaa nnutuuvo Keraseenga vuduu kanuuvo oro siriivau dioo vauduu ²⁷ Yisuuva reemi roo saivaata mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki topau vaidiivo ii yoosinna ivaki varuuvoono Yisuunna saidi tiiravai. Ivo hokoba suai taguaada hara kioo varioo hama ari nnauvaki varirainno pikioo vaidi putuuya hau oonauyauvaki variravai. ²⁸ Ivoono Yisuunna too pinaama vuu vuu kai kai tioo ngioo varoo inna yuku oyaivai vainno puaisakama aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataraiava Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannanee? Na yaagueeqama i kiauunoo: Sa ni ruputane, kiaunoo. ²⁹ Vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaiyauvo topauvaara Yisuuva iya tiida kuateera tuuvaara vaidiivo itaa kua tiravai. Vaa kaayauneetu mmagia maisaiyauvo vaidiivaa topauduu gioonna kiaapuuya inna vitada yeena yaagueeqaivaadiri inna yuku yaakuuvaitanau ranaa rau kiada nnauvaki yapa kiada haitatuukiaavoonnaata ivo yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kiooduu mmagia maisaiyauvo inna topauyaano vitada koo mmuyai gaanga voovau viravai. ³⁰ Ii vaidi ivaa Yisuuva yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kiane, tuduu rikioo mmagia maisaiyauvo kaayau inna aakiaivaki varuuyaavaara ivo tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ³¹ tuduu rikida mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki varuuya Yisuuva sa ti titanai ta titi irisai soopa hokoba mmata pinnaasayaa kuaivaki kuateeraivaara yaagueeqama inna yaparairavai.

³² Yaparauduu teeda kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda variravai. Yeenna nneeda varuduu mmagia maisaiyauvo puaraiya aakiaiyauvaki kuaaraivaara yaagueeqama Yisuunna yaparauduu rikioo eeo tuduu ³³ vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada vida puaraiya aakiaiyauvaki vuduu teeda mmuakiaa puaraiya reevau mmeepi seenada nnoori haruungaivaki vida putu taika kieeravai.

³⁴ Putu taika kiooduu vaidi puaraiyara haitatuuraiya ivaa teeda seenada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuya kiasa mmida

annaanna nnauyauvaki varuuyaatama kiaa mmiravai. ³⁵ Kiaa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya yosinnaivaki pikiada Yisuuva uu mmooriivaa taara nniravai. Iya Yisuunnasi nnida tooduu vaidiivaa vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo Yisuunna yuku oyaivaki varuduu ari yaataivo vaa yoketauduu gioonna kiaapuuya innara aatuuravai. ³⁶ Aatuuduu gioonna kiaapu Yisuuva vaidiivaa tuqinnoovaa tooyaano seena gioonna kiaapu vooya kiaa mmiravai. ³⁷ Kiaa mmuduu mmuakiaa gioonna kiaapu mmata Keraseenga vainima vau mmataivau varuuya pinaama iya aatuuvaara Yisuunna tunoo: Ti pikiee kuanee, tuduu rikioo Yisuuva iya pikioo kanuuvaki karoo kava vara ranoo kuanara iiravai. ³⁸ Kuanara uduu too vaidi mmagia maisaiyauvo inna aakiaivakidiri pikioovoona Yisuunna yaagueeqama yaparainno tunoo: Kii neeta kuanaravee, tuduu rikioo Yisuuva inna ooqoo tioo tunoo: ³⁹ Ai nnauki kava vara ranee viee Anutuugo i iima kiai kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmianee, tuduu rikioo ivo vioo yosinna aakiaivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiaa mmiaa roo nuairavai.

*Yisuuva Yairiinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Matai 9:18-26; Marakaa 5:21-43)*

⁴⁰ Yisuuva nnoori haruunga sainaidiri kava vara ranoo nnuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya innara faannauya inna tooduu kaayauma innara iya yoketairavai. ⁴¹⁻⁴² Yoketauduu vaidi voovoona ivakinnaaya nuunaira nnauvaa kieeta voovai nnutuuvo Yairiiva Yisuunna saidi ngioo inna yuku oyaivaki ngioo varoo vainno yaagueeqama ni nnauki ngianeera inna tiravai. Ari raunna mmuaavai inna nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana varuu kiatannaiivo putinara uuvaara inna yaparairavai. Yaparauduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna suvuau kieeravai.

⁴³ Suvuau kiooduu gioonna voovoona kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo tutaqaqiyasi vuduu hama iya inna tuqinneeravai. ⁴⁴ Hama inna tuqinnoovoona numa Yisuunna mmookainnidiri dioo vainno inna buruqa araivau utuduu rikioo inna kabaa vira aataruuvo makee tuduu taikeravai. ⁴⁵ Taikooduu rikioo Yisuuva yaparainno tunoo: Gioono ni utivainnee? tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya hameetavee tuduu Petoorooso inna sai tunoo: Nnoonna-o, kaayau gioonna kiaapuuya i ututuuma kiada i mmammaivau rummua sisaama rada nookiaavaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva Petooroosaa kuaivaa sai tunoo: Vaa gioonna kiaapu voovoona ni utikio yaagueeqa ari vookaraiivo niikidiri kuaivaa vaa na rikiauvaivee, ⁴⁷ tuduu rikioo gioonnaivo Yisuuva inna toovaara rikioo biribiriinno inna yuku oyaivaki ngioo varoo vainno ari Yisuunnayaa utu-vaara gioonna kiaapuuya avuuvau Yisuunna kiaa kookieeravai. Inna kabaa vira aataruuvo taikaanaraivaara ivo numa inna utuduu makee tuduu taikooavaara Yisuunna kiaa kookieeravai. ⁴⁸ Kiaa kookieema kiooduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a yoketaama hara kiee variannanoo. Diitee ausa nuufa tasipama kuanee.

⁴⁹ Yisuuva itaa kua tuu saivaata vaidi voovoona kieeta vaidi Yairiinna nnauvakidiri ngioo inna kiaa mmioo tunoo: Vaa i raunnaivo putino. Sa vitaira vaidiivaa vitee kuanee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivo tuu kuaivaa rikioo Yairiinna tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utanee. Niyara nnaasu yaata utuee kutaavaivee kianee. Tino fai i raunnaivo yoketaama

varinaravaivee, ⁵¹ kias kioo vioo vioo oro nnauvaki kuanaree kias iinno varioo mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnauvaki vivoo kias Yisuuva iya ooqoo kias kioo Petorooso Yakooopu Yuvuaanainnaata vitoo kiaatannaivaa kaano koovaitanaatama vitoo nnauvaki viravai. ⁵² Vitoo vioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki varida kiaatannaivaara kaayauma ratada varuduu Yisuuva oro iya tunoo: Sa rataatee. Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁵³ tuduu rikiada iya vaa kiaatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ⁵⁴ Raida varuduu Yisuuva oro kiaatannaivaa yaakuuvau utuoo inna tunoo: Kuabuaa-o, diitaanee, ⁵⁵ tuduu rikioo kava inna mmannasaivo nnabaivaki nnuduu akiiraama diiteeravai. Diitooduu too Yisuuva iya tunoo: Yeennaivaa inna mmiatee, ⁵⁶ tuduu rikiada kaano koovaitana kaayauma nnikiarauduu Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa na iikiau kua aavaa gioonna kiaapuuya kias mmiatee, tiravai.

9

Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai (Matai 10:5-15; Marakaa 6:7-13)

¹ Yisuuva ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi ngiateera tuduu rikiada innasi nnuduu gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaata nniitareeraiya tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmiravai. ² Iya mmioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kias mmida nniitareeraiya tuqinnaateeraivaara iya tioo ³ tunoo: Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa varada kuatee. Kati kuatee. Sa yau kurida nuairavaata varada sa utuaiyauvaa varada sa yeennaiyauvaa varada sa sikauyauvaa varada sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuua tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee. ⁴ Ngia yoosinnaiyauvaki vida teekiai tauraa nnauvaa ngii miyaiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suaivaki ii nnau iyauvaatama pikiada kuatee. ⁵ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai iya hama ngii tuqinnakiai teeda ngiingi yukuuyavunudiri kufukuufaiyauvaa rututuoma kiada ii yoosinna ivaa pikiada kuatee. Anutuugo irisai maisaivaa iya mmnaraivaara iya rikiateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii yukuuyavunudiri rututuoma kiaatee, ⁶ tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kias mmiaa rada nuaida nniitarooya tuqinneeravai.

Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kumimakairavai (Matai 14:1-12; Marakaa 6:14-29)

⁷ Yutayaiya kietaivo Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kaayauma kumimakairavai. Gioonna kiaapu vooyaano tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava diitaivaivee, ⁸ tuduu vooyaano tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono kava diitaivaivee, ⁹ tuuvaara Herooto kaayauma kumimakairavai. Ivo tunoo: Vaa na kиаadu ni ngiaammuauya Yuvuaanaa nnuunaivaa rutakeeravai. Aa vaidi aavaa na mmayaayaivaa rikiauvo inna dee vaidivainnee? kias kioo Yisuunna taanara iiravai.

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai

(Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Yuvuaano 6:1-14)

¹⁰ Yisuunna ngiaammuau kua varada nuauya kava vara ranada nnida ngiari uu mmayaayaivaa Yisuunna kias mmiravai. Kias mmuduu rikioo Yisuuva iyaatama sunoo ngiarivana nnaasu yoosinna Betesaitaa viravai. ¹¹ Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya vuuvaa teeda rikiada iya vata

rada viravai. Vuduu too Yisuuva iyara yoketaingo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa iya kiasa mmioo nniitarooya tuqinneeravai.

¹² Tuqinnooduu suaivo haatapaanara uduu Yisuunna ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana innasi nnida tunoo: Aa yoonsinna aavo koo mmuyai mmanna gaanga yoonsinnavai vaivaara gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Iya aavakinnaaya yoonsinnaiyauvaki vida aa vainima vai nnau aayauvakiaatama vida yeennaiyauvaa vara kiada nneeda iyauvaki vuru vakiateeraivaara titanai kuatee, ¹³ tuduu rikio Yisuuva iya tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu tiisi vainoo. Fai a ti titanai ta oro aa gioonna kiaapu mmuakiasa aayani yeennaiyauvaa yookaama kiada varaarannee? tiravai. ¹⁴ Iya vaidiiaa nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. Yisuuva ari ngiaammuaaya tunoo: Ngia gioonna kiaapuuya tikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau variatee. Itaqaatama variatee, ¹⁵ tuduu rikiada iya itaa kua tuduu gioonna kiaapuuya rikiada variravai. ¹⁶ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa ngiau aapu reeri too vainno iyauvaara Anutuugaata kua yoketaivaa tioo iyauvaa kusiiinnonno kioo ari ngiaammuaaya mmuduu varada gioonna kiaapuuya mmiravai. ¹⁷ Mmuduu mmuakiasa nnooduduu iya ausaiyauvo rasiiduu Yisuunna ngiaammuaaya iya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Matai 16:13-19; Marakaa 8:27-29)*

¹⁸ Vo suai Yisuuva arivana yaaku varoo varuduu ari ngiaammuaaya innasi nnuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiasa kiada dataa kuaida kiasannee? ¹⁹ tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Vooya kiasanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiasani vooya kiasanoo: Irayaavaivee, kiasani vooyaano kiasanoo: Nnaaruaa forofetaa voovoono putuoo kava diitaivaivee, kiasavaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiasannee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuugo i mmataama kiookuavee, tiravai.

*Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai
(Matai 16:20-28; Marakaa 8:30-9:1)*

²¹ Tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa aa kua aavaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, ²² kiasa kioo tunoo: Na Vaidiiva Mmaapuuvoo fai kaayau mmamma nniitareeraivaa varaanaravai. Fai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaatama niyara ooqoo tikiai fai vaidiiaa ni ruputikiai na putino taara suavaitana taikano voomaivaki Anutuugo ni tinai na keenaa diitaanaravaivee, tiravai.

²³ Kiasa kioo vo kuavai mmuakiasa kiasa mmioo tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaa ooqoo tioo gioonna kiaapuuya niyara inna ruputikioo na putu-auneema ivo putinaraivaara mmuakiasa suai ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee.

²⁴ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ariiyara nnaasu yaata utuoo mmuakiasa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonno hama

tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo fai dee irisai yoketaivaa Anutuugaasidiri varaanarannee? Fai hama varaanaravaivee. ²⁶ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvoooni ni mmeekia ari vookaraivootama ni Napoonna mmeekia ari vookaraivootama aangeraa yoketaa tuanaiya mmeekia ari vookaraiyauvootama na kava mmatayaa tiinaravai. Gioonna kiaapu voovoooni niyaraata ni kuaivaaraatama inna mmamma maisainai na mmatayaa kava vara ranee tiee sai innara mmamma maisainaravaivee. ²⁷ Na kua kutaavai ngii gaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu aavau dida vakiaa vooya hama putirama kiada varida Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaa taaravaivee, tiravai.

Yisuunna mmammaivo hanigoo ari vookarairavai
(Matai 17:1-8; Marakaa 9:2-8)

²⁸ Yisuuva ii kua iyauvaa kiaa taika kioodoo yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kioodoo ivo Petorooso Yuvuaano Yakoopainna vitoo taapiivau yaaku varaanara viravai. ²⁹ Oro yaaku varoo varuduu inna oori nnikiiivo hanigoo ari vookarairavai vauduu inna uyira rairaiyauvo poosainno pinaama mmannaammannairavai. ³⁰ Mmannaammannauduu makee tuduu taara vaidivaitana Musiia Irayaaya innaata kua tiravai. ³¹ Ngiau aapu vau ari vookarau mmeekiaivo ivaitanaasi vauduu Anutuugo nnaaru ari yaatayaa vau kuaivaa iinaraivaara Yisuuva Yerusareema vioo putinarivaara ivaitana Yisuunnaata kua tiravai. ³² Kua tida varuduu Petoroosaa tasipama varuu vaidiivaitana vurura rususiida varida tooduu Yisuuva hanigoo ari vookarairavai vauduu Petoroosaa tasipoovaitana inna teeda vaidi taaravaitanootama inna tasipama duuvaa teeravai. ³³ Tooduu vaidiivaitana Yisuunna pikiada kuaara iida varuduu Petorooso Yisuunna tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki variaunnano ti yoketaunoo. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaaravaivee. Iva kumimakainno itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo tuu saivaata namaivo tuoo iya rummua apu kioo vauduu kaayaama aatuuravai. ³⁵ Aatuuda rikiooduu Anutuugaa kuaivo nama aakiaidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivoovee. Na inna mmataama kiee yapavuai. Inna kuaivaa rikiaatee. ³⁶ Iva kiaa taika kioodoo iya tooduu Yisuuva arivana nnaasu dioo vairavai. Ii suai ivaki Yisuunna ngiaammuau taaravoomaido ngiari too kuaivaa hama kiaa kookieeraida pikiada kua seemuaa variravai.

Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuauvaa tuqinneeravai
(Matai 17:14-18; Marakaa 9:14-27)

³⁷ Vauya patauduu Yisuuva ari ngiaammuau taaravoomaidootama taapi-ivaudiri pikiada tiida tooduu gioonna kiaapu kaayauya iya sunada nniravai. ³⁸ Nnuduuo gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri vaidi voovoooni aayanna roo tunoo: Vitaira-o, na yaagueeqama i yaparakiunoo. Numa ni maapuuvaa taanee. Ni maapuuvo mmuaa tuanaavaivee. ³⁹ Mmagia maisaivo inna ruputikio ivo akiairaama kai tioo putuoo mmatayaa vaikio taara kuaanuuvoo inna avaiakidiri tiikio mmagia maisaivo hama inna pikioo virainno makemakee inna ruputikiokio maisainoo. ⁴⁰ Mmagia maisaivaa titaa kikio kuaiveera na yaagueeqama i ngiaammuauya yaparakiukai hama iya yopeema titaavaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gioonna kiaapuuya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnama variaanoo. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiarannee? Na ngii tasipama

variee ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo, kiaa kioo vaidiivaa tunoo: Ai mmaapuuvaa vitee aapi niisi ngianee, ⁴² tuduu rikioo koova ari mmaapuuvaa vitoo ngioo varuduu mmagia maisaivo makee tuduu inna ruputuduu mmatayaa vioo varoo vainno yuku yaakuuvaa hanatotauduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa ooqoo kiaa kioo ngiaammuauvaa tuqinnama kioo kava ari konna mmuduu teeda ⁴³ mmuakiaa gionna kiaapuuya Anutuugaa yaagueeqa ari vookarauvaara avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatairavai.

Yisuuva ari putinaraivaara keenaa tiravai
(Matai 17:22-23; Marakaa 9:30-32)

Gionna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori mmuakiaayauvaara yaaku vuatavuataida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: ⁴⁴ Aa na ngii giaa ngii minara kua aavaa sa taunnuatee. Vaidiiaa na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi vooya miiaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikiada hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. Ivo itaa kua tuuvaara iya kumimakakiateeraivaara Yisuuva hauma kua tuduu rikiada ivaa oyaivaara iya inna yaparakiaraivaara aatuuravai.

Yisuuva ngiaammuauvo kieeta variaaraivaara inna yapairavai
(Matai 18:1-5; Marakaa 9:33-37)

⁴⁶ Yisuuva ngiaammuauya ngiariita ngiariita kua yaagueeqama tida tunoo: Tiikidiri deevono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinaranee? ⁴⁷ tuduu rikioo Yisuuva iyaki vau kuaivaa rikioo nnaakara voovai vitoo ari yaaneennigiatana yapa kioo ⁴⁸ iya tunoo: Gionna kiaapu voovoona niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaara tuqinnaivoona inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoona ni titoovaraatama tuqinnainoo. Ivaarainno ngiikidiri vaidi voovoona aduoo variivoona fai tauraanaavai varinaravaivee, tiravai.

Hama ti nnammutuaavai variivoona ti seenavai varivai
(Marakaa 9:38-40)

⁴⁹ Tuduu Yuvuaano Yisuuva tunoo: Nnoonna-o, ta taunnano vaidi voovoona i nnutuuvaa tasipama tioo vaidiiaa aakiaakidiri mmagia maisaiyauvaa titaikiai kuaavai. Ii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta innara ooqoo kiaunnavaivee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Sa inna ooqoo kiatee. Gionna kiaapu voovoona ngii kuaivaara hama ooqoo tiivoona inna hama ngii nnammutuaavai. Ivo inna ngii seenavaivee, tiravai.

Samariaa yoosinnaiya hama Yisuuvara tuqinneeravai

⁵¹ Anutuugo tino Yisuuva ngiau aapu ari kuanara suaivo vainima vauduu too ari kuanarairira yaata utuoo Yerusareema aataruuvau kuanaree kiaa viravai. ⁵² Aataruuvau vioo varioo ari kuanara kuaivaananaa tuduu rikiaada vaidiyyannaadee vidada oro Samariaa gionna kiaapuuya yoosinna voovaki iya kiaa mmikiai rikiaada Yisuuvara teerakiateeraivaara iya viravai. ⁵³ Vida iya kiaa mmuduu rikiada ivaki varuuya Yisuuva Yerusareema kuanarivaara rikiada hama innara iya yoketairavai. ⁵⁴ Hama innara iya yoketauduu rikiada Yisuuva ngiaammuauvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya tunoo: Udaanga-o, a ti tinai ta ngiau aapuuvakidiri ikaivaa tikioo tioo iya taa taputu kiaevee, ⁵⁵ tuduu rikioo Yisuuva hanigia yaagueeqama ivaitana sai tunoo: Sa itaa kua kiatee, ⁵⁶ kiaa kioo ivootama ari tasipama nuauyaatama vida tarada ari vo yoosinnaivakira viravai.

Vaidiyya Yisuunna nnaagiai kuaara tiravai
(Matai 8:19-22)

⁵⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama aataruuvau vida varuduu vaidi voovoono numa Yisuunna tunoo: A kuanna yoosinnaiyauvaki fai neeta i tasipama kuanaravaivee, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamuruuyauvaki vakiaavai. Ngiaammaiya ngiari ngiisaiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono hama na voru vaira nnauvootainoo, ⁵⁹ kiasa kioo vaidi voovai tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo ivo inna kua sai tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai hau kiee i nnaagiai kuanaravee, ⁶⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Pikinai vaidi koonnama variyaiya putuaiya roosiikiyaiyaano ngiari seena vaidi putuaiya hakuatee. Eenoo oro gionna kiaapuuya Anutuuoqo gionna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa kiasa mmianee, ⁶¹ tuduu rikioo vaidi voovoono inna tunoo: Udaanga-o, fai na i nnaagiai kuanaravee. Kii na oro ni nnauvaki variyaiya tee fai i nnaagiai kuanaravaivee, ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Gionna kiaapu voovoono ni mmooriivaa iinnonnonnaata ivau kuataama vaikioonnaatainno hanigioo ivo tauraa aataruuvaa yaata utiivo fai hama yopeema Anutuuoqo gionna kiaapuuyara dira mmooriivaa iinaravaivee, tiravai.

10

Yisuuva kua varada nuairaiya (72) titooduu viravai

¹ Nnaagiai Udaanga Yisuuva kaayau vaidi vooya (72) nuunama kioo iya nnutuuyauvaa tioo taara tioo taara tioo titeeravai. Ivo nnaagiai kuanara yoosinna mmuakiaayauvaki iyannaadee kuateeraivaara iya titeeravai. ² Iya titaanara iinno varioo iya tunoo: Mmooriivaki kaayau yeenna kaanaiyauvo nneeravaata vaiikai gionna kiaapu vareeraiya mmuaa taaraya variaano. Itaama vaikio mmoori nakaaraiyo yeenna vareera gionna kiaapu vooya titanai ari mmooriivakidiri kaanaiyauvaa varada inna nnauvaki yapateeraivaara yaaku varaatee. ³ Na ngii titauvau kuatee. Rikiaatee. Na gionna kiaapu fai mmaraara roosiikiyaiyasi ngii titanai iyasi vida ngia puara sipisiipa nnaakaraiya roosiima tirooma variaaravai. ⁴ Sa sikau rira utuaiyauvaata sa ngiaaru kiasa yeennaivaa vara rira utuaiyauvaatama sa yuku nnaba vooyauvaatama uyida varada kuatee. Sa gionna kiaapu aataruuvau ngiayiata teeda kua kiatee. ⁵ Ngia nnau voovaki vida ivaki variyaiya tauraa kiatee: Aa nnau aavaki variyaiyaki ausa nuufaivo vakiaivee, ⁶ tikio rikioo ausa nuufai vaidiivo ivaki varino rikioo fai ngii ausa nuufaivo innaki vainaravai. Hama ausa nuufai vaidi voovai ivaki varino too ngii ausa nuufaivo ngiingiilki vainaravai. ⁷ Ngii miaa nnauyauvaki nnaasu varida yeennaiyauvaata nnooriyauvaatama ngii miyaiyauvaa nnaatee. Ngien-gie mmoori varaivaidiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaaraiivaara itaama variatee. Sa vo nnau teeda vo nnau teeda nookiatee. ⁸ Ngia ari vo yoosinnaiyaki vikiai gionna kiaapuuya ngii tuqinnada yeennaiyauvaa ngii miyaiyauvaa nnaatee. ⁹ Mmuai yoosinnaiyaki varida nniitaraiya tuqinnada mmuakiaa gionna kiaapuuya kiatee: Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diraivo ngii vainima nninoo, kiatee. ¹⁰ Ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vikiai gionna kiaapuuya hama ngii tuqinnakiai oro aataruuvau dida vida kiatee: ¹¹ Kufukuufaiyauvo ngii yoosinnaiyaki vaiyauvakidiri kati ti yuku-yauvunu vaiyauvaa ta ruga kikio iyauvaara Anutuuoqo irisai maisaivaa ngii minaravai. Vaa Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diraivo ngii vainima

nniivaara arinaima rikiaatee, kiatee. ¹² Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutu-uqo ti yaparaira suaivaki fai gionna kiaapu yoosinna Sutuuma maisama varuuya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Hama ngii tuqinneera kiaa yoosinnaiya fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma varuuya irisai maisaivaa yaataanaravaivee.

Gionna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai
(Matai 11:20-24)

¹³ Boo, ngia gionna kiaapu yoosinna Korasima variyaiyaata yoosinna Betesaitaa variyaiyaatama fai yapooma ngii mmooriivaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gionna kiaapuuya yoosinna Turu Sitoonaivaitana maisamaisama variravai. Na Anutu-uqaa mmoori ari vookara ari vookara-rauyauvaa ngii yoosinnaivaitanaki iikiaivaa Turu Sitoona yoosinnaivaitanaki iikiaatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gionna kiaapuuya iya hanigiada yoketaama varuuya taateeraivaara iya ausa mmuaararooavaa varada buruqa sisiiyauvaa raida kaupavavaa ngiari kietaiyavunu habara apu kiada varutirivee. ¹⁴ Anutu-uqo ti yaparainara suaivaki gionna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Ngia gionna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataanaravaivee. ¹⁵ Ngia gionna kiaapu Kapanama variyaiyo, ngia ngiau aapu variaaree kiaiyai fai Anutu-uqo tinai ngia mmeepi iikia aakiaana vida kiaravaivee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva itaa kua kioo ari kuaivavaa varada kuateera titoo vaidiiya tunoo: Gionna kiaapu voovoona ngii kuaivavaa rikiaivoona fai ni kuaivaata rikiaanaravai. Gionna kiaapu voovoona fai ngiiyara ooqoo tioo ni-iyaraatama ooqoo tinaravai. Fai niyara ooqoo tioo ni titoovaraatama ooqoo tinaravaivee, tuduu rikiada ngiari tuu mmooriyauvaara vida raubiriiravai.

Kuaivavaa varada nuaira vaidiiya kava nmiravai

¹⁷ Vaidi kua varada nuairiaya (72) vida raubiriida mmoori varadada kava vara ranada nnida kaayau sirigaida kiaanoo: Udaanga-o, ta i nnutu tasipama kiaunnani mmagia maisaiyauvo gionna kiaapuuya aakiaiyavaki variyaiyauvo tiida mmaanai kuaavaivee, ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na taaduu saneetuvo utuneema Sataango ngiauvakidiri tipannuuma kioo tuoo viravai. ¹⁹ Rikiaatee. Vaa na yaagueeqaivavaa ngii miauvaara fai ngia nuaida yapaiyavunuaata eevariiyavunuaatama yuku reekio hama ngii gutinaravai. Na yaagueeqaivavaa ngii miauvaara ngia Sataanga yaagueeqa mmuakiaavai yaatarakio hama mminnaa voovoona ngii ruputinaravaivee. ²⁰ Vo kuavai vainoo. Mmagia maisaiyauvaa kiaani kuaivaara sa sirigaida variatee. Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu yanaivau vaivaara sirigaida ivaara yaata utida variatee, tiravai.

Yisunna ausaivo yoketauduu kaayau kuaivavaa tiravai
(Matai 11:25-27; 13:16-17)

²¹ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki Mmannasa Yoketaivo inna tasipama varuuvavaa inna ausaivo kaayama yoketauduu tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara dirakuavee. A ai kua oyaivavaa vaidi tinni ruaiyara hatauma kieve vaidi nnaakara meedi roosiima hama tinniaata kiaiyara a kiaa kookieema kiaanavaara na aiyara yoketaakiaunoo. Ni Napoo-o, a kutaa kati iya i kiau i mmiataikiai a iya kiau mmiannavaivee.

²² Ni Napoova eenoo mmuakiaa mminnaivaara diravaa vaa a ni miannavavee. Hama gionna kiaapu voovoona na i Mmaapuuvavaa arinaima ni taivai. Eenoo ni Napoovaano nnaasu arinaima ni taannavai. Hama

gioonna kiaapu voovoono ni Napoonna i taivai. Na i Mmaapuovoono nnaasu arinaima i tauvai. Na gioonna kiaapu voovai kooyaa i vitainaraiivo ivootama fai i taanaravaivee, tiravai.

²³ Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya nnaasu tunoo: Aanna makee vaiyauvaa ngia taivaara Anutuuoqo ngiiyara yoketainoo. ²⁴ Na ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi forofetaa kaayauyaata kaayau kieeta vaidi-iyaatama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu ivaara faannaidada putida hama teeravai. Aanna makee ngia rikiaa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeravaivee, tiravai.

Yisuuva Samariaa vaidiivaa mmataama kioo tiravai

²⁵ Mmoori aataru radudeera vaidi voovoono Yisuunnasi ngioo inna iinno taanaree kiaa inna yaparainno tunoo: Vitaira-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variravaa varaanannee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuuoqaa mmaanna tuu kuaivaa a yaaruannano dataa kuainno tiinnee? ²⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: I Udaanga Anutuuoqaa mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama ai yaagueeqaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kianna kuaivo kutaa kuavai kiannanoo. Ii kua ivaa a iinna fai a tupatupaa variravaa varaanaravaivee, tiravai.

²⁹ Tuduu rikioo mmoori aataru radudeera vaidiivo gioonna kiaapuuya innara safuuma variravovee kiateeraivaara Yisuunna yaparainno tunoo: Mo ni seenaivo inna gioononnee? ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Vaidi voovoono Yerusareema pikioo yoosinna Yerikoora kuane kuaa vioo varikiavai vaidi mmuara furaiya numa inna utida inna buruqavaa rakuasaa kiada paati kieema inna ruputu kiada pikiaavai. Pikiaavo ivo putinara iinno varikioo too ³¹ Anutuuoqaa kati puara hudeera vaidi voovoono aataruuvugiataa vioo taikio vaidi putinara iivo inna too vaikio too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³² Vioo taroo kuaikio rikioo Riviinna oyaivakidiriava vaidi voovoono vioo vioo taikio inna too vaikio rikioo mmuakaraama vioo too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³³ Vioo taroo kuaikio rikioo vaidi Samariaa voovoono aataruuvugiataa numa too innara pinaama boo tioo ³⁴ aduoo varioo nnamari suuyaivaata vuaina suuyaivaatama inna uudaiyauvunu tusaa siikainno buruqa yeenaivaadiri rau kioo vitoo ari puara togivau yapa kioo vitoo vida nnida vaira nnauvaki yapa kioo inna tuqinnavai. ³⁵ Tuqinnama kioo vaivo pataikio diitoo ari utuaivakidiri taara sikauvaitana suiiraa kioo vida nnida vaira nnau nakaaravaa mmioo tinoo: Innara tuqinnaanee. Tuqinnanai rikiee fai na kava vara ranee ngiee teenai a innani mminnaa vooyauvai yookaakiannaiyauvaara na sai i mminaravaivee, tiivaivee. ³⁶ Yisuuva itaa kua kuaa taika kioo mmoori aataru radudeera vaidi-ivaa tunoo: Mmuara furaiya ruputu kiaa vaidiivaa taaravooma vaidiiva numa inna taivaara a dataa kuainna kiannannee? Deevooon inna seena tuanaavai variinnee? ³⁷ tuduu rikioo mmoori aataru radudeera vaidiivo inna sai tunoo: Vaidi voovoono innara boo tioo innara tuqinnaivoon inna seena tuanaavaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Eenoo viee ivo iineema mmuakaraama iikianee, tiravai.

Yisuuva Mataqya Mariaqyasi viravai

³⁸ Yisuuva itaa kua kuaa kioo ari ngiaammuauyaataama aataruuvau vida varida vo yoosinnavakira vida rikiooduu gioonnaivaa nnutuuvo Mataava

ari nnauvaki ngianeera Yisuunna maavee tuduu rikioo ivo numa vari-ravai. ³⁹ Mataanna nnumaivaa nnutuuvo Mariaava ivaki varuuvooona numa Yisuunna mmatama varioo inna kuaivaa rikieeravai. ⁴⁰ Rikiooduu Mataava aritanna pinaa mmoorivai varoovaara pinaama ausa pirisainno numa Yisuunna tunoo: Udaanga-o, hama a niiyara yaata utuannanee? Ni nunnaivo ni pikiaikiai nenetanna nnaasu pinaa mmoori varaunoo. Inna tino numa ni tasipama mmoori varaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Udaanga Yisuuva inna sai tunoo: Mataa-o, a kaayau mmooriivaara pinaama yaata utuannano i ausaivo mmuaararainoo. ⁴² Mmuaa aataruvai hama aisi vainoo. Ii aataru ivaara Mariaava yaata utivaivee. Fai hama gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa innasidiri varaaravaivee, tiravai.

11

Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kiaa mmiravai

(Matai 6:9-13; 7:7-11)

¹ Vo suai voovaki Yisuuva ari vo kammuvau varioo yaaku varoonnonno taika kioodoo ari ngiaammuaui voovooona innasi ngioo tunoo: Udaanga-o, Yuvuaano ari ngiaammuauya yaaku vareeraivaara kiaa mmuneema ti kiaa ti mmianee, ² tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaaku varaaree kiaa ataa kua yaaku varada kiatee:

Ti[SB7] Napoo-o, i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa yoketaa[SB9] tuanaavai nnaasu vakiaivee.

A gioonna kiaapuuyara diravaa kino too ngiaivee.

³ Mmuaa suai mmuaa suai mmannammanna ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.

⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ti mmiaani ta hama ivaara yaata utiraida ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaivaara eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utirainna rugaane. Sa ti vitee ti iinno taanara tiivaki ti yapaanee, kiatee.

⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kua voovaata iya tunoo: Ngiiikidiri dee vaidi voovooona aa kua aavaa na tinaraivaa iinnee? Fai ivo heena tammaaki ari seenaivaasi vioo tinara: Ni seena-o, yeenna saaba taaravooma ni minai na yapooma irisasi i mminaravaivee. ⁶ Ni seena voovooona ngieeradiri hokoba aataruuvau nuainnonno niisi nnikiai na hama yeenna inna mminaraiyootainoo. Ivaara ni mianee. ⁷ Fai ivo itaa kua tino vaidi nnaa aakiaivaki variivo inna sai tinara: Ngieera kuanee. Vaa na ni sipuuvaa rau kiee ni nnaakaraiya ni tasipama vuru vakiaanoo. Hama na yopeema diitee mminnaa vooyauvai vara i mminaravee, tinoota mmannammanna inna yaparainono inna mminaravaivee. ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo ari seena tuanaivo inna yapara ruaivaara hama iva diitoo yeennaivaa inna mminaravai. Ivo mmannammanna inna yapara ruaivaara iva diitoo inna mminaravai. ⁹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia Anutuugaa yaparaikio fai ngia yaparakiaivaa ngii minaravai. Mminnaa voovaara buaida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikioo fai Anutuugo sipuuvaa ngiini hatuaanaravaivee. ¹⁰ Gioonna kiaapu Anutuugaa yaparaivoona fai ari yaparaivaa varaanaravai. Gioonna kiaapu voovooona fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovooona sipuuvau rinono

fai Anutuugo innani sipuuvaa hatuaanaravaivee. ¹¹ Vaidi voovoono ngii-ikidiri aa na tinara kua aavaa iinarannee? Fai inna mmaapuuvu tavaura inna yaparaino fai ivo yapaivaa inna mminarannee? Hameetavee. ¹² Fai inna mmaapuuvu kakaraa mmuyaira inna yaparaino fai eevariivaa inna mminarannee? Hameetavee. ¹³ Ivaara ngia vaidi mmatayaa maisama variyaiya mminnaa yoketaiyauvaa ngii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mmira aataruuvaa yaataravaivee. Fai gioonna kiaapuuya inna yapara rikio Mmannasa Yoketaivaa iya mminaravaivee.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai

(Matai 12:22-30; Marakaa 3:20-27)

¹⁴ Yisuuva vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama kioovaa titooduu mmagia maisaivo vioo kiooduu rikioo vaidiivo kua tuuvaara gioonna kiaapuuya ivaki nuunauya pinaama nnikiarairavai. ¹⁵ Nnikiarauduu vooyaano tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Beresebuuro inna tasipama varikioonno ari yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variyaiya titaikai kuaavaivee, ¹⁶ tuduu rikiada inna iida taaraivaara vooya inna tunoo: A ari vookarai mmooriivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuugo inna tasipaikioonno iinoo, kiaaravee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variyaiya rapidaada ivaudiri raubiriida mmarammaraa varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varida fai taikaaravai. Fai mmuaa nnauvaki variyaiya ivakidiri rapidaa fai vida raubiriida mmarammaraa varida fai hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ¹⁸ Itaama vaino Sataango ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. Ngia kiaanoo: Beresebuuro ari yaagueeqaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaano, kiaani ¹⁹ mo ngii nnaagiai nuairaiya giaa yaagueeqavaura iya mmagia maisaiya titaani kuaavainnee? Hama Beresebuuraa yaagueeqaivoono ngii seenaiya tasipaivai. Ivaara ngia koonnama niyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Anutuugaa yaagueeqaivo ni tasipaikai na mmagia maisaiya titaikai kuaavai. Na itaama iikiauko Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi nniivaivee, tiravai.

²¹ Kiaa kioo kava vo kua voovai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi yaagueeqa voovoono ari suru veeva yau mmataivaa tu kioo vainno ari nnauvaara dioo vaino rikioo inna mminnamminnaiyauvo yoketaama vainaravai. ²² Nnaagiai vaidi yaagueeqa tuanaa voovoono numa innaata rapuoonnonno inna yaatara kino rikioo muaraagaino fai inna suru veeva yau mmataivaa ivo yaagueeqama tu kioo vaivaa ravisi varoo inna hoonaiyauvaatama varoo ari seenaiya yapa mminaravaivee, ²³ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono hama niyara yoketaivoono inna ni nnammutuavai. Gioonna kiaapu voovoono hama ni tasipama ni mmoori varaivoono ni mmooriivaa tuayanna ruaivai.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai

(Matai 12:43-45)

²⁴ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki ari varinara mmaataivara buaama roo nuainnonno taikio kuminaikio ariita kua tioo tinoo: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, ²⁵ kiaa kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaikio ²⁶ mmanna nnauvai

vaikio too ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisaivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiai nnaagiai kaayau mmagia maisaiya innaki variaavo kaayau maisama varivaivee, tiravai.

Sirigaira aataru tuanaivaara Yisuuva tiravai

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata gioonna kiaapu kaayauma uuya nuuna aakiaivakidiri gioonna voovoono kua pinaivaa inna tioo tunoo: I kaano ari ausaivakidiri i mmata kioo ari nnaamma i mmuuvaara Anutuugo in-nara yoketainoo, ²⁸ tuduu rikioo inna kua sai tunoo: Yo, inna aikioonna kiannano. Mo gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa rikiada iikiaiyyara Anutuugo iyara pinaama yoketainoo, tiravai.

Vaidiyya Anutuugaa mmoori ari vookarauvaa taaraivaara Yisunna yapa-raravai

(Matai 12:38-42)

²⁹ Tuduu gioonna kiaapuuya inna suvuau kiada varuduu Yisuuva vo kuavai tunoo: Gioonna kiaapu aanna makee variayya koonnama variaano. Iya ari vookarai mmooriivaa taara iikiaanoo. Anutuugaa mmoori ari vookarauvaa nnaaruaa vaidi Yonaava uvvaa roosiivaa iya ivaa nnaasu taaravai. Fai hama kava voovai taaravai. ³⁰ Fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvu Yonaannanikaraama iinaravai. Nnaaru Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaava uvvaa tooneema fai ngia makee variayya Na Vaidiivaa Mmaapu-uvo iinaravaa taaravaivee. ³¹ Nnaaru kieeta varuu gioonna voovoono tooya ipunna sainai ngieera ari voopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoono tinni ruaivaasidiri kua rikiaanara ninaravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Soromoonaa yaatarauvoono ngii tasipama variaunoo. Gioonnaivo ngieeradiri numa Soromoonaa kuaivaa rikioovaara yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai ivoono kua pinaivaa aanna ngia variayya ngiiiki yapa kino Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaravaivee. ³² Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Yonaanna yaatarauvoono ngii tasipama variaunoo. Ninivee varu-uya ausa hanigiada yoketaama varuuvaara yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variayya ngiiiki yapa kikiio Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaravaivee.

Mmeekiaivau nookiaterivaara Yisuuva tiravai

(Matai 5:15; 6:22-23)

³³ Hama gioonna kiaapu voovoono toobaivaa subi varoo kuupaivaki hatauma yapa kiaivai. Hama yavaivaa varoo ivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Gioonna kiaapuuya mmaanaidiri ngiayya mmeekiaivaa taateerivaara ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ³⁴ A gioonna kiaapu voovoono i avuuvoono i mmammaivaara mmeekia roosiivai. I avuuvo yoketaama taikiyai a mmeekiaivau nuairaivaa roosiima yoketaama nookiannavai. I avuuvo upisiikiyai a upisiivaki nuairaivaa roosiima hama a yoketaama nookiannavai. ³⁵ Ivaara mmeekiaivo iiki vaivaa upisiivoono rummua apivoora tuqinnama yaata utuane. ³⁶ Fai mmeekiaivo i aaki-avaki suvuaino hama upisiivo yopeema mmeekiaivaa rummua apinaravai. Toobaivaa subi kiaavo mmeekiaivo taivaa roosiima i aakiaivaki fai pinaavai mmeekiaivo taanaravaivee, tiravai.

Yisuuva Farisaiyakiata kua mmaanna kiaa

*mmiraiyakiatama kua pinaivaa yapeeravai
(Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40)*

³⁷ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioodoo Farisai vaidi voovoono ni tasi-pama yeenna nnaaneera Yisuuva tuduu inna nnauvaki vioo inna tasi-pama yeennaivaa nnooduu ³⁸ Farisai vaidiivo tooduu Yisuuva hama ari yaakuuvaidiri tauraa finirama kioo kati yeennaivaa nnooduu ivaara nnikiarairavai. ³⁹ Nnikiarauduu Udaanga Yisuuva inna tunoo: Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyauvaa fini kiaavo yoketaivaa roosiima ngii mmammaiyauvo vaikio ngii aakiyaiyauvaki ngii mminnamminnaa maisaiyauvo suvuainoo. Ngia gioonna kiaapuuya unnakua kiaa kiada iya hoonahaanaiyauvaa ngiingiiyara ravisi varada maisama variaavai. ⁴⁰ Ngia yaata duunayavee. Anutuugo ngii nnabaiyauvaa iima kiauvoono ngii aakiyaiyauvaatama iivaivee. ⁴¹ Fai ngia ngiingii aakiyaiyauvaa tuqinnadaida mminnaiyauvo ngiisi vaiyauvaa ngii seena mmanna haipuuya mmikio fai ngii aakiaa mmaanaiyauvootama yoketainaravaivee.

⁴² Boo, ngia Farisai vaidiyya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia kiisa mminnaa kapikarai takua roosiyyauvaa yaakuuvaitana utida mmuaavai Anutuugaani kiadaataida ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinneerada hama Anutuugaara pinaama mmuduuya ruaanoo. Ii aataru ivaitana iikiataama vaikiainnaata hama iikiaanoo. Ngia ii aataru ivaitana iidadaida vo aataruyauvai vaa ngia iikiyaiyauvaatama iikiatee.

⁴³ Boo, ngia Farisaiya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variavaavai. Ngia yoosinna aakiyaiyauvaki nookiaani gioonna kiaapuuya ngii teeda kua yoketaivaa ngiiyara kaiyauvaara mmuduuya ruaavai. ⁴⁴ Boo, ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia mmata nnauyauvaa gioonna kiaapuuya hama teerada sabi ivau nuairavaa roosiikiaayavee tiravai.

⁴⁵ Tuduu rikioo mmoori aataru radudeera vaidi voovoono inna sai tunoo: Vitaira-o, e itaa kua ti kianna ivo inna kua maisaivaatanna ti kiannanoo, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Vaidiyya kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya yaapusaiyauvunu kumaata apu kiauiva roosiima ngia gioonna kiaapuuya mmoori mmuaararaiyauvaa iya mmi kiada hama ngiengieeta kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaavaavaavai. ⁴⁷ Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngii rubu tabeeya forofetaiyara ruputuduu putuuyara ngia sikauyauvaidiri iya mmata nnauyauvo yoketaakiaveera funnukama yoketaama kiaavai. ⁴⁸ Iyaano iya ruputu kioodoo ngieenoo iya mmata nnauyauvaa funnukama kiada ngii rubu tabeeya uuvaa teeda kiaanoo: Inna aikiooavaivee, kiaanoo. ⁴⁹ Ivaara Anutuuga tinniyaa vau kua yoketaa fafaaraivo vainno tunoo: Na fai forofetaiyaata vaidi ni kuaivaa varada nuairaiyaatama titanai vikiai fai vaidiyyaano vooya vatada iyara kua maisaivaa tida ruputikiai putuaaravaivee. Anutuugoono itaa kua tiravai. ⁵⁰ Nnaaru ngiau mmata uu suaivakidiri gioonna kiaapuuya forofetaiyara ruputua rada nnidada aanna makee homo gioonna kiaapuuya forofetaiyara ruputuaivaa irisaivaa varaaraivaara nnaaru Anutuugo fafaarama kioo kuaivo vainoo. ⁵¹ Nnaaru vaidi yoketaa voovai Aveeraa kuminayaa ruputu kioodoo putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Sakariaasaa ruputu kioovaa irisaivo fai ngiiki vainaravai. Iya nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuugaara hudeeraivo sainai vauduu vo atuu yoketaa

tuanaa nnau voovai sainai vauduu iya vuutaivaki Sakariaasaa ruputu kieeravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ruputu kiooduu putuuvaa irisaivaa aanna makee variaa gionnaa kiaapuuya varaaravaivee.

⁵² Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ni kuaivaa rikiada tinni yoketaa vareera aataruuvo sipuuvaa roosiivai. Ngia hama ngii kuataikiaida hama kuaivaara kiivaa varada gionnaa kiaapuuya kuaaree kiaiya sipu rairayaama ngieenoo aataruuvaa uuda rammuaavaivee, tiravai.

⁵³⁻⁵⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ii nnau ivaa pikioo vioo varuduu mmoori aataru radudeera vaidiiyaata Farisai vaidiiyaatama ngiari ausaiyauvo kaayauma nnannatooduu Yisuuva haruruoo kua voovai koonnama tinai iya kua pinaivaa innaki yapaaraivaara ari vo kua ari vo kuaiyauvaara yaagueeqama inna yaparairavai.

12

Yisuuva unnakua tuuvaara ooqoo tiravai
(Matai 10:26-27)

¹ Yisuuva itaama Farisaiyaata kua tuu suaivaki kaayakaayau gionnaa kiaapuuya nuunaida varuduu hama iya diaara mmaataatauduu ngiari seenaiya yukuuyauvunu diravai. Dida vauduu Yisuuva iya tasipama numa dioo vainno ari ngiaammuauya kiaa mmioo tunoo: Ngia vaidi Farisaiya puuqaira yeenna roosiikiyaiyara tuqinnama haitatuukiatee. Iya unnakua kiaa iira aataruuvaara na itaa kua kiaunoo. ² Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kaiyauvaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. ³ Itaama vaikiyai ngia upisiivaki hauma kuaivo fai gionnaa kiaapuuya kooyaa ikian-naivau rikiaaravai. Ngia nnau aakiaiayuvaki vida sipuuyauvaa rau kiada ngiingii yaataki ngiingii yaataki murumuru kiaa kuaiyauvaa fai gionnaa kiaapuuya yoosinna vuutaivaki aayanna reeda kooyaa kiaaravaivee.

Dee vaidivaara ngia aatuukiaarannee
(Matai 10:28-31)

⁴ Ni seenayaso, na ngii giaa ngii miaunoo. Gionnaa kiaapu vooya ngii mmammaiyauvunu ruputikiai putuaaraivaara sa aatuukiatee. Ngia putikiai fai iya hama yopeema kava mmoori maisaivaa ngii miaaravai. ⁵ Anutuugaara nnaasu aatuukiateera na ngii giaa ngii miaunoo. Ivoono ngii ruputinai ngia putikio fai ivoono ikia aakiaivaki ngii yapaanaree tioo fai ngii yapaanaravaivee. Kutaa na ngii giaa ngii miaunoo. Innara aatuukiatee.

⁶ Ngia taara sikau kiisakiatatana kiada fai ngia ngiaamma kiisa siganna roosi yaku saivai varaaravai. Anutuugo hama iyauvaara vuenainno voovai pikiaiivai. ⁷ Ngii kieeta yaasiyauvaa Anutuugo yaaruoo mmuaavai mmuaavai taivai. Sa aatuukiatee. Anutuugo ngiiyara yaata utiraivoono ivo kaayau ngiaamma siganna roosiikiyaiyauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gionnaa kiaapuuya Yisunnara kooyaa

kiaa kookieera kuavai
(Matai 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Gionnaa kiaapu voovoona ari seena gionnaa kiaapuuya avuuyauvunu dioo vainno kooyaa tinara: Na aanna Yisunnana nnaagiai nuairavovee, tinai fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugaa aangeraiya avuuyauvunu diee vaina innara kooyaa tinara: Inna ni nnaagiai nuairavovee, tinaravai. ⁹ Gionnaa kiaapu voovoona ari seena gionnaa

kiaapuuya avuuyauvunu dioo vainno niyara ooqoo tinai fai yapooma Anutuuga aangeraiya avuuyauvunu Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo innara ooqoo tinaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaaara maisavaivee tiivaa fai Anutuugo ivaa rugaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono Mmanasa Yoketaivaaara maisavaivee tiivaa fai Anutuugo hama ivaa rugaanaravai. Fai tupatupaa vainaravai.

¹¹ Yapooma gioonna kiaapu vooyaano fai ngiari nuunaira nnauyauvaki ngii vitada ngiari kieetaiya avuuyauvunu kua pinaana ngii yapa kikiai sa ngia iya sai kiaara kuaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. ¹² Fai ii suai ivaki Mmanasa Yoketaivo ngia sai kiaara kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Hoona suvuau kumimaka vaidiivaaara Yisuuva tiravai

¹³ Tuduu gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri vaidi voovoono Yisunna tunoo: Vitaira-o, ni napooava vaa putikio ni vaavova ari nnaasu hoonahaanaiyauvaa varainoo. Eenoo tino too saiyauvai ni miaivee, ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ni vaidivai. Hama na kua pinaivaa radudeera vaidivai diauvaivee. Hama na ngii mminnaiyauvaara diee vaina itaqitaama yapaateera kiaunoo, ¹⁵ kiaa kioo gioonna kiaapu mmuakiaaya tunoo: Ngingii variraivaaara tuqinnama yaata utuatee. Sa mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara teekio ngii varaataakiaiyauvaara yaata utuatee. Gioonna kiaapu voovoono hama kaayau mminnamminnaiyauvaa varaanaaraivaaara varivaivee. Fai ivo kaayau hoonahaanaiyauvaa varano iyauvoono hama varira tuanaivaa yopeema inna mminaravaivee, ¹⁶ kiaa kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaidiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoono kaayau hoona suvaivoono mmoori varaikio yeennaiyauvo kaayauma kaanaivai. ¹⁷ Kaanaikio too ivo yaata utuoo ariiyara tinoo: Hama ni yeenna iiraiyauvaa yapaanara nnaunnaatainoo. Na dataama iikiaunnee? ¹⁸ Inna aikioo, fai na ataama iinaravai. Ni yeenna yapau nnauyauvaa havarata kiee fai pinaa nnauyauvai heekaanaravai. Heeka kiee ivaki ni yeennaiyauvaata ni hoonahaanaiyauvaatama yapaanaravaivee. ¹⁹ Fai na itaama iina niniiyara tinara: Na vaidi yoketaavaivee. Mminnamminnaa yoketaiyauvo ni suvuainoo. Fai vo nuanu vo nuanu hama na pinaa mmoori-yauvaa varaanaaravai. Fai na kati variee nnoori nnee yeenna nnee sirigaina varinaravaivee, tinaravai. ²⁰ Ivo yaata utuoo itaa kua tiivaaara Anutuugo inna tinoo: A yaata duunakuavee. Fai aa heena aavaki a putinaravaivee. Mo a putino gioono aa mminnaa a yapa kiaanna aayaavaa varaanaarannee? ²¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kaayau mminnamminnaiyauvaa ngiariini yapa kiaiya ii vaidi ivaa roosiikiaayavee. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaa ngiariini yapaavovo suvaikiai iya Anutuuga avuuvau kumina tuanaaya variaavaivee, tiravai.

Anutuuga kuaivaa yoketaama rikiaateera Yisuuva tiravai (Matai 6:25-34)

²² Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammauuya tunoo: Itaama vaikiana na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaama ngiengie mmatayaa variraivaaara yaata utida sa ngiengie yeenna nnaaraivaaara kaayauma yaata utuatee. Sa ngia uyira rairaiyauvaa ngiingii mmammayaa uyuaariyauvaara kaayauma yaata utuatee. ²³ Hama ngia yeenna nnaaraivaaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukakiaaraivaaara nnaasu ngii mmammaiyauvo vaivai. ²⁴ Ngia ngiaamma kuangedaiyauvaara yaata utuatee. Iya hama vuayeennaiyauvaa hau utida tau ruua rada ngiari

yeenna yapeera nnauyauvaki yapa kiaavai. Anutuuoqoono yeennaiyauvaa iya mmiivaivee. Anutuuoqo ngiiyara tuqinneeraivoono ngiaasukuaiyara tuqinneeraivaa yaataravai. ²⁵⁻²⁶ Ngiiikidiri deevoono ari varinaraiwaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaanarannee? Hama yopeemavee. Ii ngia yaata utida ngingii variravaa hayu yapaaravee kiaa kua ivo kiisakiatavee. Mo ngia hama alkiooma ii kiisa kua ivaa iirama kiada aaniira ngia pinaa mmoori ari vookaraiyauvaara pinaama yaata utuaarannee? ²⁷ Ngia tuqin-nama mauraiyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidi ti roosiima ngiari uyira rairaiyauvaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiai iyauvaa taavo yoketaivai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauraiyauvo urikiai iyauvaa taavo yoketaiyauvoono nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuuvo Soromoono ari mmammayaa uyira raira ari vookarayauvaa uyu kiaiayauvaa yaatara kiaivai. ²⁸ Ngia kiisama Anutuuoqaa kutaavaivee kiaiyo, Anutuuoqo maura ikiauyauvaa yapa kiaikio makee urikiai turau vaidiyya hamuku kiada ikia mmuturu-aaraiyauvaara ivo tuqinnaivai. Ivo mauraiyauvaa itaama tuqinnaineema ngiiyaraatama tuqinnaanaravai. Ngii mmammayaa uyira rairaiyauvaa ngii minaraiwaara ngia aaniira kaayauma yaata utuaannee? Fai ngii minaravaivee. ²⁹ Dee nnoorivai nnaarannee? Dee yeennavai nnaarannee? Ivaara sa pinaama yaata utuatee. Sa ngia airi yaata utuatee. ³⁰ Vaidi hama Anutuuoqaa kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaaraivaara pinaama yaata utuaavai. Ngii variravaki ii mminnaa iyauvo hameetaivaara vaa ngii Gioova rikiaivai. ³¹ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diravaa varaaraivaara tauraa yaata utuatee. Fai itaikio Anutuuoqoono ii mmuakiaa mminnaa iyauvaatama ngii minaravaivee.

*Yisuuva ngiau aapu vai mminnaa yoketaiyauvaara tiravai
(Matai 6:19-21)*

³² Ngia ni puara sipisiipaiya roosiikiaiya sa aatuukiatee. Fai ngii Gioova ngiiyara yoketaimmo gioonna kiaapuuyara diravaa ngii minaravai. ³³ Ngii mminnamminnaa mmuakiaayauvai varada oro vaidi vooya mmida iri-sai sikaiyauvaa varada oro mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiatee. Ngiau aapu vai mminnaa hama taikaanaraiyauvaara nnaasu yaata utida iyauvaara mmoori varaatee. Ngiau aapu vai mminnaiyauvo fai hama raubiriinno taikaanaravai. Hama vaidiyya numa iyauvaa mmuara varaaravai. Fai hama kegenaiya iyauvaa hatoka nnaaravai. ³⁴ Gioonna kiaapu voovoono mmatayaa mminnaivaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngiau aapu vai mminnaivaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

Mmoori vareeraiya vaa teerama kiaiya roosiima variatee

³⁵ Mmoori vareera ngiaammuauya ngiari mmoori vareera ngiari buruqaiyauvaa uyu supugiaa kiada toobaiyauvaa subii teerama kiada vari-aaneema ngieeta itaqitaama teerama kiada variatee. ³⁶ Mmoori vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo yaapeeri buusaivakidiri nnaa kioo nni-naraivaara faannakiaaneema ngieeta faannakiatee. Ivo ngioo sipuuvau rinai iya akiairainai innara hatuaaraivaara iya faannakiaavai. ³⁷ Mmoori vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo nninai teeda fai iya avu teeda vaida innara teerakiaiya fai yoketaama variaaravai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Iya itaikio too fai ivoono ari buruqaiyauvaa uyu supugiaa kioo tinai nnikio too yeennaiyauvaa iya mminaravai. ³⁸ Fai ivo heena tammaaki nninarannee? Vara kakaraa akua tino nninarannee? Fai ngioo teenai

vaa iya teerama kiaiya yoketaama variaaravai. ³⁹ Aa kua aavaa rikiaatee. Vaidi voovoono nnauvaki mmuara vareera vaidiivo nninara suaivaa nnau nakaaraivo rikioo avu taitiri. Mmuara vareera vaidiivo ivaki ngioo hama yopeema sipuuvaa rikaitu kioo ngioo vioo mminnamminnaiyauvaa mmuara varaitirivee. ⁴⁰ Ivaaraida mmuaanaa teerakiatee. Hama ngia rikieera teera suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvo fai kava tiinaravaivee, tiravai.

Yoketaa mmooriivaata maisa mmooriivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai

(Matai 24:45-51)

⁴¹ Tuduu rikioo Petoorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, a ii mmatayaa diaa mminnaiyauvidiri mmataama kiee kianna kua ivaa tiiyara nnaasu kiannavainnee? Vara mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama kiannavainnee? ⁴² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Dee mmoori vareera ngiaammuauvoono tinni yoketaivaa varoo ari mmooriivaara hama pikieerainno mmannamanna yaagueeqama nnaasu iinnee? Itaama ii ngiaammuauvaa vaidi nnoonnaivo kieetavai inna yapa kiaikio inna nnauvaara haitatuunoo seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama kioo iya mmiivai. ⁴³ Ivo itaama varikio nnoonna vaidiivo ngieeradiiri vara ranoo numa ari nnauvaki taikio homo yoketaama mmoori varoo varikio too ngiaammuauvaara inna yoketaivai. ⁴⁴ Na kua kutaavai ngii gaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuaui ivaa vaidi nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuakiaayauvaara haitatuura ngiaammuauvai inna yapaanaravai. ⁴⁵ Fai iqii ngiaammuaui ivoono hama itaama iirama kioo ariiyara yaata utuoo tinara: Nnoonnaivo hokoba suai ipi varioo hama akiairaama nninoo, kiaa kioo ari seena kiatanna ngiaammuauya ripiinno ruputuuo pinaa yeenna nnoo nnoori kapikaraivaatama nnoo kumimakainno varinono ⁴⁶ yapooma hama ivo rikioo teera suaivaki nnoonnaivo ngioo inna ruputu rutaka kagaari kino ivo vaidi mmoorira haunninniiraiya variraivaki kuanaravaivee.

⁴⁷ Ngiaammuaui voovoono ari nnoonnaivo tii kuaivaa vaa arinaima rikioonnaata vioo inna kuaivaa pikioo hama ivo tii mmooriivaa iinno teerataarairama kioo fai nnoonnaivo irisaivaa pinaama inna ripiinaravai. ⁴⁸ Vo ngiaammuaui voovoono hama tuqinnama ivo tii kuaivaa rikioo arinaidiri sabi ivo tii mmooriivaa iinno koonnama kino fai nnoonnaivo irisai kiisama inna ripiinaravai. Vaidi voovoono vaidi voovai pinaa mmooriivaa inna mminaree kiaa ivo aikiooma iikiaiveeraivaara arinaima taa kioo rikiaa kioo inna mmino too yaagueeqama mmooriivaa varaivee. Ivo pinaa ari vookarai mmooriivaa inna mmino too yaagueeqama kioo mmooriivaa ari vookaraama varaivee.

Yisuuva mmatayaa tuuvaara gioonna kiaapuuya nnammutuannammuaa iiravai

(Matai 10:34-36)

⁴⁹ Rapiraivo ikiaivaa roosiima mmataivau vakiaiveeraivaara na tiiravai. Ii rapira ivo ikiaivo teerayaama akiairaama taanaraivaara ni yoketaainoo. ⁵⁰ Mmamma nniitaraivo nnoori apiraivaa roosiima fai na varaanaravai. Hama na vareera homo variauko ni ausaivo mmuaararainoo. ⁵¹ Ngia yaata utuaani na gioonna kiaapu mmatayaiya ausa nuufaivaa mminaraivaara na tiiravainnee? Hama na ivaara tiiravai. Na ngii gaa ngii miaunoo. Iya hama ausa nuufaivaa tasipama mmuaavau varirama kiada iya mmarammaraama variaivaara na tiiravai. ⁵² Anna na variaui suaivakiaata nnaagiai suaivakiaatama fai mmuaa nnauvaki yaaku saivai variyaiya fai taara yaata

utida taaravoomaano voovau varikiai taaramaano voovau variaaravai. ⁵³ Iya mmarammaraama varida fai kookiayi voovau varikiai mmaapuuya voovau variaaravai. Kaanokiaiya voovau varikiai iya raunnaapuuya voovau variaaravai. Nnaaputuuya voovau varikiai ngiari nnaaputuuya voovau variaaravaivee, tiravai.

Yisunna oyaivaara hama iya tuqinnama rikieeravai
(Matai 16:2-3)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vo kuavai gioonna kiaapu kaayauya kiaa mmioo tunoo: Ngia namaivo rau kiaikiai teeda akiairaama kiaanoo: Kiisa suai vatiivo rinaravee, kiaavo vatiivo ruaivai. ⁵⁵ Ngia taavo ooruruuvo utikio ngiauvo rupikiai teeda kiaanoo: Inna suaivo taanara iinoo, kiaavo suaivo taivai. ⁵⁶ Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia ngiau mmataivaa teeda suaivo taanaraivaara arinaima teeda vatiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo ngia aanna makee ta variaunna suai aavaki hama tuqinnama teeda hama ni oyaivaara arinaima rikiaavai.

Vaidiivo kua pinaana i yapaana tinai rikiee

innaata kua tiee safuukianee
(Matai 5:25-26)

⁵⁷ Ngia aaniira hama ngiengieenoo ngiingii kuaivaa kiaa safuuma kiada variraidaida kua pinaivaara dira vaidiivaasi kuaannee? ⁵⁸ Fai vaidi voovoono kua pinaivaa iiki yapaanee kiaa i vitoo kua pinaivaara diraivaasi vivoora aataru tammaiavudiri innaata kua tiee safuuma kiaanee. A hama itaino fai ivo i vitoo kua pinaara diraivaasi vino fai ivoonoo oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa i mmioo rikioo fai ivoonoo i vitoo oovi nnauvaki i yapaanaravai. ⁵⁹ Na i kiaa i mmiaunoo. Fai a ivaki variee irisaivaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiee fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiee mmaanai tiee kuanaravaivee, tiravai.

13

Hama fai ngia ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa

pikieerama kiada fai ngia putuaaravai

¹ Karirayaa vaidiiaa puaraiyauvaa kati Anutuugaara ruputu hudooya ngiari mmooriivaa iida varuduu rikioo kieeta vaidi Piratuuso ari ngiaam-muauya titooduu vida vooya rupertuduu putiravai. Yisuuva gioonna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki vooyaano ii mmayaaya ivaara Yisunna kiaa mmiravai. ² Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Karirayaa vaidiiaa Piratuuso itaama rupertuuya mminnamminnaa maisaiyauvo seena Karirayaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaatarainoo. Iya kaayau mmamma nniitaroo maisauvaa varoovaara ngia yaata utida itaa kua kuaannee? ³ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaataravai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varirama kiada fai iya putuneema ngieeta putuaaravee. ⁴ Yoosinna Siruaama vau nnauvo havarata roo vaidi yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma ruputu kioodoo putuu mmayaayaivaara yaata utatee. Ngia ivaara yaata utida kiaanoo: Iya gioonna kiaapu Yerusareema variaiya yaatarada maisamaisama variaayaveeda kuaannee? ⁵ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa

yaataravai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa piki-ada hanigiada yoketaama varirama kiada iya putuneema fai ngieeta putu-aaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivo hama iira vauvaa mmataama kioo tiravai

⁶ Kiaa kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo gioonna kiaapuuya tunoo: Vaidi voovoono vuaina mmooriivaki nnaammuayaivaa roosiivaa utu kiaikio urikio too oro iiraivaara buainnonno taikio kuminaivai. ⁷ Kuminaikio rikioo vaidi mmoorira haitatuuraivaa tinoo: Taanee. Taaravooma nuanu na numa aa nnaammuaya aavaki iiraivaara buainana tauko kuminainoo. Hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Mo aaniira ivo uruoo kuminayaa mmataivaa nnammariivaa varainnee? ⁸ tikio rikioo mmoorira haitatuura vaidiivo inna sai tinoo: Nnoonna-o, mmuaa nuanuvai pikinai tee na mmataivaa hanuu kiee puara naaravaa hakua ree ivaa oyaivaki yapaanaravai. ⁹ Yapa kino rikioo iiraivo vaino too ti yoketainaravai. Hama iiraivo vainai tee inna aikioo hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva gioonnavaa mmookaivo umaagauvaa tuqinneeeravai

¹⁰ Kati varira suai vovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo varuduu ¹¹ gioonna voovoono mmagia maisaivo numa innaki varuduu yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu ivo ari vookarau pinaa nniitaroovaa varooduu mmookaivo umaagauduu hama yopeema mmookaivaa radudoo safuuma nuauvoono ivaki variravai. ¹² Ivaki varuduu Yisuuva inna too tunoo: Gioonna-o, makee i nniitaraivo taikaivee, ¹³ kiaa kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuu saivaata mmookaivaa raduda kioo Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tuduu rikioo nuunaira nnauvaara dira vaidiivo Yisuuva kati varira suaivaki gioonnavaa tuqinnoovaa inna nnannateeravai. Inna nnannatooduu ivo gioonna kiaapuuya tunoo: Yaaku saivai kara-saidiri mmuaa suaivaki nnaasu ta mmoori varaunnava. Ii suai iyauvaki nnaasu nnikio vaidiivo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaravai. Sa kati varira suaivaki ngii nniitaraiyauvaara ngiatee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia mmuakiaaya kati varira suaivaki ngii puara nnauyauvaki vida puara burimakau togi-iyauvaatama rakuasaa kiada vitada oro nnooriivaa mmiaavaivee. ¹⁶ Aa gioonna aavo Aaparahaamaa oyaivakidiri diitai aavaa Sataango nniitareera maisaivaa yeena rau kiaivaa roosiivai inna mmikio yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu taika kioo itaama varivai. Mo kati varira suaivaki na inna nniitaraivo yeena roosii rau kiaivaa na tino taikaanarannee? Vara hama na tino taikaanarannee? ¹⁷ tuduu rikiada Yisunna ari nnammutuayaiva iva tuu kuaivaara iya mmamma maisauduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori yoketaivaara sirigairavai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 13:31-32; Marakaa 4:30-32)

¹⁸ Yisuuva tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minarannee? ¹⁹ Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo uru kisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvoo masateeraivaa roosiivai. Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuuma kiaikio uruoo yatarivai diivai. Dikiai ngiaammaiya numa inna hammaraiyauvaki ngiisaiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

Yisuuva puuqaira yeennaivaa mmataama kioo tiravai
(Matai 13:33)

²⁰ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava iya yaparainno tunoo: Dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri na mmataama kiese Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivara ngii gaa ngii minarannee? ²¹ Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivara puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gioonna voovoono ii yeenna ivaa varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiaikio vainno eyommaavai puuqaiவை, tiravai.

Yisuuva keegia kiisaivara tiravai
(Matai 7:13-14,21-23)

²² Yisuuva itaa kua kiaa kioo vioo nnoonna yoosinnaiyauvakiataa kiisa yoosinnaiyauvakiataama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo nuainnonno Yerusareema kuanee kiaa aataruvau vuduu ²³ gioonna kiaapu voovoono inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, Anutuugo kiisa gioonna kiaapuuya nnaasu vitoo aataru yoketaivau yapaa-narannee? tuduu rikioo iya tunoo: ²⁴ Keegia kiisaivaki kuaaraivara mman-nammanna yaagueeqama iikiatee. Na ngii gaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki kuaaree kiaa kiada fai hama yopeema ivaki kuaar-avaivee.

²⁵ Nnau nakaaravo diitoo sipuuvaa rau kinai ngia oro mmaanaivau dida vida sipuuvau rida kiara: Udaanga-o, sipuuvaa tiini hatuaanee, tikio fai ivo sai tinara: Ngia deepidiriida ngiaannee? Hama na ngii yoosin-naivaa tauவை, ²⁶ tinai fai ngia sai kiara: Mo ta i tasipama yeenna nnooriivaa nnaunnani a ti yoosinnaivaki nuainna mmayaayaivaa ti kiaa ti mmiannakuavee, ²⁷ tikio rikioo fai ivo ngii sai tinara: Ngia deepidiri-ida ngiaannee? Na ngii gaa ngii miaunoo. Hama na ngii yoosinnaivaa tauவை. Ngia maisa mmooriivaa iira nnaamuruyavee. Ngieera kuatee. Fai nnau nakaaravo itaa kua tinaravavee. ²⁸ Yapooma fai nnaaru varuu vaidiyya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna mmuakiaa forofetaiyatama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki varikio Anutuugo ngii oooqo tinai ngia mmaanaivai varida teekio ngii nnannateenai fai ngiingii avaiyauvaa hakutikio ngii ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravai. ²⁹ Suai raari rapidiri suai haatapaipidiri tooya sai tooya sainaidiri ngiaa gioonna kiaapuuya Anutuugo iyara dira yoosinnaivaki varida yeenna nnaaravai. ³⁰ Makee gioonna kiaapu vooya nnaagiai variayya fai tauraa variaaravai. Gioonna kiaapu vooya makee tauraa variayya fai nnaagiai variaaravavee, tiravai.

Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai
(Matai 23:37-39)

³¹ Tuduu mmuai suaivaki vaidi Farisai vooya numa Yisuunna tunoo: Herooto i ruputinai putinaraivara rikiee aa yoosinna aavaa pikiee ai yaatu kuanee, ³² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Oro vaidi avaiarai fai mmaraara roosiivaa kiaa mmida kiatee: Na makeennaata turaunnaata mmagia maisaiyauvaa titanai vikiai nniitaraiya tuqinne dita fai na ni mmooriivaa iima taika kiaanaravavee, kiatee. ³³ Ivo ni ruputinara tinain-naata na makeennaata turaunnaatama ditaata nene rikiau aataruvau kuanaravavee. Hama dee yoosinnavaki vaidiyya forofetaiya ruputuaavai. Yerusareema ivaki nnaasu iya ruputuaavai. Fai vo yoosinnavaki ruputikio hama yoketainaravai. Koonnainaravai.

³⁴ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia forofetaiya ruputuaani putuaani gioonna kiaapu Anutuugo ngiisi titeeraiya ngia sikauyauvaidiri

habati kiada ruputuaani putuaavai. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rummua apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiauikai ngia niyara ooqoo kiaavai. ³⁵Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuugo pikiaikio mmanna nnauvai vainoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiaara: Udaangaivo titooduu tuuvo nninaraivaara Anutuugo innara yoketaakiaivee, kiaa kiada fai ngia kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

14

Yisuuva vaidi nniitaroovaa tuqinnee ravai

¹ Kati varira suai voovaki Yisuuva vaidi Farisai kieeta voovai nnauvaki vioo yeennaivaa nnoo varuduu teeda gioonna kiaapuuya inna puru varida teeda vauduu ² vaidi voovoono inna yuku yaakuuvo yootoovo Yisuuva avuuvau variravai. ³ Varuduu too Yisuuva kua mmaanna kiaa mmira vaidi-yaata Farisaiyaatama yaparainno tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvoo dataa kuainno tiinne? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nniitaravaa tuqinnaaranee? Vara hama tuqinnaaranee? ⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai. Kua seemuaa varuduu Yisuuva vaidi yuku yaakuuvo yootoovaa vitoo tuqinna kioo titooduu viravai. ⁵ Vuduu too Yisuuva iya tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovoono kati varira suaivaki inna mmaapuuvonnee vara inna puara burimakauvo doofa nnooriivaki tuoo vino rikioo fai aikiooma ivo utu raririima kati naatauvau yapaanaranee? Vara too pikiaanaranee? Fai ivo utu raririima kati naatauvau yapaanaravee, ⁶ tuduu rikiada iya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

Iya nuunaida buusa nneeraivaara Yisuuva tiravai

⁷ Yisuuva yeenna nneera suaivaki gioonna kiaapu vooya ngiariiyara nnaasu yaata utida mmaata yoketaiyauvunu varuduu too mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo mmuakiaaya tunoo: ⁸ Gioonna kiaapu voovoono yaapeeri yeenna nneera suaivaki aiyara aayanna tinai sa oro mmaata yoketaivau tauraa varianee. Buusa nakaaraivo vaidi voovai nnutuuvo pinaavai vaivaara aayanna raanara iinainnaata a tauraa oro mmaata yoketaivau varinarainnoo. ⁹ Fai a varino buusa nakaaraivo numa i tinara: Tjee vino rikioo vaidi nnutuuvo pinaavai vaivo aavau variaivee, tinai fai a tiee mmee nnaagiai mmaataivau oto varino i mmamma maisainaravai. ¹⁰ Buusa nakaaraivo aiyara aayanna tinai rikiee oro nnaagiai mmaataivau varino rikioo fai buusa nakaaraivo numa i too tinara: Ni vaidi-o, diitee numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, tinai rikiada fai mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki variaiya aiyara yoketaavee kiaravai. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuugo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa Anutuugo vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

¹² Kiaa kioo vaidiivo ari nnauvakira inna maavee tuuvaa tunoo: Fai a buusaivaa iinna sa ai seenaiyaraata ai kata vayaiyaraatama ai oyaiyaraata i seena hoona suvuakuaiyaraatama aayanna kianee. Fai a iyara aayanna tinai i yeennaiyauvaa nnaa kiada irisaiyauvaa i mmikiai fai a ivaudiri irisaiva vaaraanakuavee. ¹³ Fai a buusaivaa iinna mmanna haipuuvaraata vaidi yuku yaaku maisakiaiyaraatama mmudannarakiaiyaraata avu huru-utakiaiyaraatama aayanna tinai numa nnaatee. ¹⁴ Iya hama yopeema irisaivauvaa i mmiaaraivaara fai Anutuugo aiyara yoketainaravai. Yapooma

gioonna kiaapu ausa hanגיעeraiya putuaiyauvakidiri diitaara suaivaki Anutuugo irisai yoketaivaa i mminaravaivee, tiravai.

*Yisuuva buusa pinaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 22:1-10)*

¹⁵ Tuduu rikioo vaidi voovoono Yisuunna tasipama yeenna nnoovo inna kuaivaa rikioo inna tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinaivaki fai gioonna kiaapu voovoono yeenna nnaanaraivaara Anutuugo kaayauma innara yoketainaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vo suai vaidi voovoono buusa pinaivaa iima kioo gioonna kiaapu kaayauyara aayanna tiivai. ¹⁷ Aayanna tikio rikioo buusa nnaara suaivo vainima vaikio rikioo vaa tauraa aayanna tiyara ivo ari mmoori vareera ngiaammuauvaa titaikio oro tinoo: Ha ngiaannee? Vaa ta buusaivaa teerama kiaunnao, ¹⁸ tikiai rikiada iya mmuaavai mmuaavai mmuaakaraama hama iya kuataikiai ngiari vo mmooriyauvunudiri yaa-data rummua kiada kiaavai. Tauraa tiivoono mmoori vareera ngiaammuauvaa tinoo: Boo, na mmata voovai yookaama kiauavaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiau mmiane. ¹⁹ Itaa kua tikio rikioo voovoono tinoo: Na puara burimakau yaakuuvaitana sikaunnaadiri yookaama kiee varauyauvaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiau mmiane. ²⁰ Itaa kua tikio rikioo voovoono tinoo: Na ikiataa nnaata varauvaara yaata utuee hama na yopeema kuanaravee, ²¹ tikio rikioo mmoori vareera ngiaammuauvo numa ari nnoonnaivaa iya itaa kua kiau kuaiyauvaa inna kiau mmiivai. Kiaa mmikio rikiaikio kaayauma inna nnannataikio ari ngiaammuauvaa kiau mmioo tinoo: Aki-airaama viee yoosinna aataruuyauvaki buaama ree tee gioonna kiaapu mmanna haipuuyaata yuku yaaku maisakiaiyatama avu huruutakiaiyataa mmudannarakiaiyatama vitee ngiane, ²² tikio rikioo oro iya kiau sunoo numa ari nnoonnaivaa tinoo: Nnoonna-o, vaa a kianna kuaiyaa na iima kiauko hama nnauvo suvainoo, ²³ tikio rikioo ari nnoonnaivo inna sai tinoo: A kava vara rane viee aataru nnoonnaiyauvaki buaama ree tee kiisaiyauvakiaatama buaama ree teenai gioonna kiaapu ivaki variaya i teekiai yaagueeqama tinai ngiatee. ²⁴ Ni nnauvo suvuakuaveera tinai ngiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Tauraa na aayanna kiauva hama numa ni buusaivaa nnaaravee. Nnoonnaivo itaa kua tiivaivee, tiravai.

*Ngia tuqinnama yaata utu kiada Yisuunna nnaagiai kuatee
(Matai 10:37-38)*

²⁵ Tuduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna tasipama nuauduu iva hanigia iya too tunoo: ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono niisi ngioo ari kaano koovaitanaara pinaama mmuduuya ruoo ari nnaata nnaakaraiyara pinaama mmuduuya ruoo ari kata vayaa nnunna nnayaiyara pinaama mmuduuya ruoo ari variraivaara pinaama mmuduuya ruaivo fai hama ni nnaagiai nuaira gioonna kiaapuvai varinaravee. ²⁷ Gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapuuya ni nnaagiai nuavaara inna ruputikio na putuauneema ivo putinarivaara hama ee-oo tioo ni nnaagiai nniivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ²⁸ Fai ngiikidiri dee vaidi voovoono nnau hokobaivaa heekaanaree tioo tauraa mminnaiyauvaa yookainara sikauyauvaa jaarummua teeno aikiooma vaino fai nnauvaa heeka taika kiaanarivaara yaata utiinne? Fai ivo itanaravai. Fai hama aikiooma sikauyauvo vaino fai hama yopeema heeka taikerainno ruukama pikiaanaravai. ²⁹ Fai hama jaarummua teerairainno ivo tuunna kuabaiyauvaa hara kioo teeno hama sikaunnaatano rikioo fai pikianai rikiada mmuakiaa

gioonna kiaapuuya nnauvaa teeda innara raikiaaravai. ³⁰ Innara raida fai kiaara: Aa nnau aavaa heekai vaidiivo hama yaagueeqama heeka taikeera ruukama pikiaivaivee, kiaaravaivee. ³¹ Fai vaidi kieeta voovoono ari vo kieeta vaidiivaata rapinaree kiaa kioo tauraa varioo ari rapira vaidiiaa yaarummua teeno innasi kaayau (10,000) varikio rikioo vuai kieetaivaasi kaayakaayau (20,000) varikio rikioo ivaara yaata utuoo tinara: Fai ta titi yaatara titi yaatara kiaarannee? Vara hama yopeema titi yaatara titi yaataraarannee? tinaravai. ³² Fai hama yopeema yaataraataama vaino kieeta vuai vo ngieera homo varino rikioo vaidi kua varada nuairaiya titanai vida inna kiaara: Nnikiai fai ta hama rapiraida kati mmuaavau variaaravee, kiaaravee. ³³ Yisuuva ii kua ivaa kiaa kioo tunoo: Itaama vaino fai gioonna kiaapu voovoono ngiikidiri ariisi vai mminnaa mmuakiaayavai hama pikioo fai ivo hama ni nnaagiai nuaira gioonna kiaapuvai varinaravaivee, tiravai.

Yisuuva yorokuuvo maisauvaara tiravai

(Matai 5:13; Marakaa 9:50)

³⁴ Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. ³⁵ Maisai yorokuuvaa fai mmooriivaki mmataivaa tasipama yapa kikio rikioo fai koonnainaravai. Fai hama mmataivo yoketainaravai. Fai maisai yorokuuvaa puara naaraivaa tasipama yeenna mmaara mmataivaki yapa kikio rikioo hama yoketainaravai. Fai kati kagaari kiaaravai. Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

15

Yisuuva puara sipisiipa raubiruuvaidiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 18:12-14)

¹ Tuduu vo suai voovaki sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera maisa gioonna kiaapuuyaataama Yisuuva kuaivaa rikiaaree kiaa innasi nuunaida variravai. ² Nuunaida varuduu vaidi Fari-saiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama ausa pirisauduu ngiari-ita ngiariita kua tida tunoo: Mo aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama kua tioo varioo iya tasipama yeenna nnainoo, ³ tuuvaara Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaidiri mmataama kioo tunoo: ⁴ Ngiikidiri dee vaidivoono aa na tinara kua aavaa hama iinnee? Vaidi voovoono yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo (100) puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubiriikio saiyaavaa (99) koo mmuyai gaangaivau pikioo mmuaavai raubiriivaara buainnonno taikio ⁵ inna too vaikio too inna mmuduuyaivo yoketaikio vita ari vaaveevaki hara varoo ⁶ ari nnauki vioo ari seenaiyaraata ari mmuaa yosinnaivaki variayaraatama aayanna tioo tinoo: Ni puara sipisiipa vaa raubiriima kuaivaa na tee vitauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivai. ⁷ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya (99) variyai ngiariiyara kiaanoo: Ta yoketaaya variaunnao. Ta dee mminnamminnaa maisaiyauvaara ausa hanigiaarannee? kiaa kiada variayara ngiau aapu variyai fai hama iyara pinaama sirigakiaaravai. Gioonna kiaapu voovoono ari mminnamminnaa maisaiyauvaa fai pikioo hanigioo yoketaama varinai iya puara sipisiipaivaara sirigakiaaneema fai ngiau aapu variyai pinaama innara sirigakiaaravaivee.

Yisuuva sikau raubiruuvaudiri mmataama kioo tiravai

⁸ Vo kuavaara yaata utuatee. Gioonna voovoona sikau yaakuuvaitana utikio rikioo voovai tioo vioo raubiriikio rikioo ivo aaniivai iinnee? Ivo toobaivaa subi varoo nnauvaa rupiara roo tuqinnama buainnonno taikio ⁹ inna too vaikio too varoo ari seenaiyaraata ari mmuaa yoosinnaiyaraatama aayanna tioo tinoo: Na ni sikau raubiriima kiauvaa vaa na tauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivaivee. ¹⁰ Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya sikauvaara sirigakiaaneema gioonna kiaapu kaayau mminnamminnaa maisa suvuai voovoona ari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioo hanigioo yoketaama variivaara Anutuugaa aangeraiya fai innara pinaama sirigakiaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ngiaammuuu raubiruuvaudiri

mmataama kioo tiravai

¹¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vaidi mmatayaa diaa voovaudiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoona ari mmaapuuvaitanootama varida ¹² ngamiisaivono ari koonna tinoo: Napoo-o, ai mminnamminnaa saiyouvaa niini yapa kiaannaiyauvaa makee ni mianee, tikio rikioo ari koova ari mminnamminnaa saiyouvai ngarunnani yapa kiaikio vaikio rikioo saiyouvai ngamiisaivaani yapa kaiyauvaa inna mmiivai. ¹³ Mmikio varaikio kiisa suaivo taika kiaikio ari mminnamminnaadaa ari koova inna mmiyauvaa rupi nuunama kioo varoo ari koonna nnauvaa pikioo ari vo yoosinna ngieera vaivakira vioo vioo oro ivaki hara kioo varivai. Hara kioo varioo sabisaabi ari isaraa roo nuairaivaara ari sikauyauvaa sabi kagaari kagaariima roo nuaikiokio ¹⁴ sikauyauvo eeyaayauvai taika kiaikio rikioo yoosinna ivaki mmuakiaa vuayennavai aasannaikio rikioo ngiaammuuvo hama mminnaataikio kati varivai. ¹⁵ Kati varioonnonno rikioo oro ivaki varii vaidiivaasi vioo inna tasipama varikio rikioo ivo ari mmooriivakira inna titaikio oro inna puaraiya yeenna mminara kuaivai. ¹⁶ Oro yeenna nnabayauvaa puaraiya mmioo rikiakio inna nnaataikio rikioo hama vaidi voovoona yeennaivaa inna mmikio rikioo ¹⁷ varioonnonno rikiakio inna yaata utiraivo kooyaa vaikio rikioo tinoo: Ni napoonna mmoori varaa ngiaammuaaya kaayau yeennaiyauvo iya suvuai kioo vaikiai vooyauvai hama nnaavo kati vaikiainnaata na aavaki variauko ni yeenna rooyio ni putuatainoo. ¹⁸ Fai na diitee ni napoonnasi viee tinara: Napoo-o, Anutuugaa avuuvauunaata i avuuvauunaatama koonnama na variaunoo. ¹⁹ Na maisama variauvaara sa niyara ni maapuvaivee kianee. Kati tee pikianai na i mmoori vareera ngiaammuaui roosiima varinaravee, tinaravaivee, ²⁰ kiaa kioo diitoo ari koonnasi nniivai.

Ngioo taikio ari koova ngieeradiri inna taikio rikioo ari ausaivo innara boo tikio seenoo numa varau tu kioo vainoo inna mmootaivai. ²¹ Inna mmootaikio rikioo ari mmaapuuvo tinoo: Napoo-o, Anutuugaa avuuvauunaata i avuuvauunaatama koonnama na variaunoo. Na maisama variauvaara sa niyara ni maapuvaivee kianee, ²² tikio rikioo ari koova ari mmoori vareera ngiaammuaaya aayanna roo tinoo: Akiairainai yaapa yoketaa oyaivaa varada inna nuunaivaki reemna kiaatee. Mmakaranna yoke-taivaata varada inna yaaku oopuuvau uyuatee. Yuku nnabaivaitanaata varada inna yukuuvaitanau uyuatee. ²³ Puara burimakau nnaakara kaayau nnamhari raivaa oro varada numa ruputu kiada huda kikiat ta innara buusaivaa iima kiada nneeda sirigaida variaaravee. ²⁴ Ni maapuuvoo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Iva vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa ni too vainoo, tikiai rikiada sirigaida variaavai.

²⁵ Sirigaida variaavo ari mmaapu ngaruva mmooriivakidiri vara ranoo numa nnauvaa vainima ngioo varioo rikiaikio nooma muaaru akuaivoota kuaru raa akuaivootama inna yaataivaki kuaikio rikioo ²⁶ numa mmoori vareera ngiaammua voovai yapara ruoo tinoo: Iya aaniivaida iikiaanee? ²⁷ tikio rikioo tinoo: I kataivo vaa vara ranoo nniivaivee. Ivo hama raubiriirama kioo kati inna mmammaivo saunaavai vaikio hama vookaravaakaraira variivaara i koova puara burimakau nnaakara nammari rai voovai ruputivaivee, ²⁸ tikio rikioo ngaruva kaayauma inna nnannataikio hama nnavaki inna kuataikio rikioo oqoo tiivai. Oqoo tikio rikioo ari koova mmaanai tioo vioo yaagueeqama inna tinoo: Ha ngiannanee? ²⁹ tikio rikioo ngaruva ari konna tinoo: Rikiaanee. Na kaayau nuanu i mmooriivaa varee hama na vo suai i avaiavaa hatokauvai. Na itaa kiaukakai a hama ni seenaiyaatama isaraateera irisai maisa puara memee nnaakara voovai ni miannavaivee. ³⁰ Mo aa i mmaapu ngamiisa aavo mmuakiaa i mminnaiyauvaa varoo sabi nuaira gioonnaiyara kagaari kagaariima roo nuainnonno nnikiainna a puara burimakau nnaakara kaayau nammari raivaa ruputuannano, ³¹ tikio rikioo ari koova inna sai tinoo: Ni maapu-o, a tupatupaa ni tasipama variannani na mmuakiaa mminnaa niisi vaiyauvaa iini yapauvai. ³² I kataivo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Ivo vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa ni too vainoo. Ivaara aikiooma ta buusaivaa iida sirigaida variaunnano, tiravai.

16

Ngiaammua voovoono konna mmoori vareeravai

¹ Yisuuva itaa kua kua kioo vo kuavai ari nnaagiai nuaira gioonna kiaapuyaa kua mmioo tunoo: Vaidi voovoono kaayau hoona suvuavo ari mmoori vareera ngiaammua voovai inna mminnaiyauvaa haitatuukianteera kua kioo mmataama kua rikioo haitatuunnnonno inna mminnaiyauvaa sabi kagaari kua kua rikiaada gioonna kiaapuuya nakaaravaa kua mmiaavai. ² Kua mmiaavo rikioo inna mminnaiyauvaa haitatuuraivaara maavee tikio innasi nnikio too inna tinoo: Gioonna kiaapuuya kaayauma iiyara kuaivaara na rikiauvai. Mo na rikiauvaara a dataa kuainna kiannanee? A ni mminnaiyauvaara haitatuukianna aataruuvaa safuuma jaarummaa kiee tuqinnama ni gaa ni mianee. Fai hama a keenaa ni mminnaiyauvaara haitatuunaravaivee, ³ tikio rikioo ivo ariiyara yaata utuoo ari yaataivaki tinoo: Boo, fai kiisa suai ivo ni mmooriivaa ravisi voovai mminaravaivee. Fai itainai na dee mmoorivai varaanarannee? Hama na yopeema yaagueeqaina mmataivaa hanuu kiee mmooriivaa varaanaravai. Fai na kati variee yeennara ngiaaru tino ni mmamma maisainaravai. ⁴ Ai, vaa na rikiaunoo. Fai na mmoori iinaravo vaa ni yaatana vainoo. Fai mmoori nakaaravoono ni mmooriivaa ravisi voovai mminai fai na ni yaata utiraivaugiataama iinai fai gioonna kiaapuuya niyara yoketaida ngiari nnauyauvakira niyara maavee kuaaravee.

⁵ Ivo itaa kua kua kioo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori nakaaravaa irisai mmiaaraiyara tikiai ngiaavo mmuaavai mmuaavai innaata kuaivaa kuaavo tauraanaivaa tinoo: A fai naanama mmoori nakaaravaa irisai mminarannee? ⁶ tikio rikioo inna sai tinoo: Fai na nammari toori kaayau (100) inna mminaravaivee, tikio rikioo tinoo: Aavaa variee yanaivau saivai (50) nnaasu raa kiee saivai (50) vakiaa varaanee. ⁷ Ivo itaa kua kua vaidi voovai tinoo: A fai naanama mmoori nakaaravaa irisai mminarannee? tikio rikioo tinoo: Fai na yeenna utuavaa kaayau (100) inna mminaravaivee, tikio rikioo tinoo: Inna

aikioo, yanaivau vooyauvai (80) raa kiee vooyauvai vakiaa varaanee. ⁸ Ivo itaama iinno tinni ruaivaa roosiima iivaara mmoori nakaaraiivo inna tinoo: I tinniivo yoketaiino, tiivai. Gioonna kiaapu mmatayaa diaa mmooriivaara ngiariiyara ngiariiyara mmoori iikiyaiya vaidi tinni ruaiya roosiima iikiaavai. Iya itaama iikiaivaara Anutuugaa aataruuvau variaiyaa yaataraavaivee, tiivaivee.

⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo ivaara iya kuaa mmioo tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Mmatayaa diaa mminnaa sikauvaadiri yoketaa aataruuvaa ngii seenaiyara iikiyai fai ngiiyara yoketaayavee kiaaravai. Fai itaikiokio sikauvo taikeera suaivaki ivo tupatupaa variraivoono ngiiyara yoketaimai ngia yoketaama tupatupaa varira yoosinnaivaki variaaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono kiisa mmooriivaa hama pikieerama kioo mmannammanna yaagueeqama safuuma iinno yapooma pinaa mmooriivaatama mmuaikarama itaama iinaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa mmooriivaa koonnama iinno fai yapooma iva pinaa mmooriivaatama koonnama iinaravai. ¹¹ Fai hama ngia mmatayaa diaa sikauvaara tuqinnama haitatuukio Anutuugo ngiau aapu vaira mminnaa tuanaivaa dataama kioo ngii minarannee? Hama yopeema ngii minaravee. ¹² Fai ngia hama Anutuugaa mminnaa mmatayaa vaiyauvaara tuqinnama haitatuukio ivo ngii mminnaa tuanaiyauvaa dataama kioo ngii minarannee? Fai hama yopeema ngii minaravai.

¹³ Hama mmoori vareera ngiaammuau voovoono taara vaidivaitanaani mmoori varavai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinavai. Fai itainnonno vuaiivaasi vioo yaagueeqama mmooriivaa iinno vuaiivaara nniki rakainno kiisama mmooriivaa iinnavai. Ivaa roosiima hama ngia Anutuugaa mmooriivaatama sikau vareera mmooriivaatama mmuaavaugiataama iikiaavaivee, tiravai.

Yisuuva vo kua vo kuaiyauvaa iya kuaa mmiravai

(Matai 11:12-13; 5:31-32; Marakaa 10:11-12)

¹⁴ Tuduu Farisai vaidiiaa sikauvaara kaayama mmuduuya ruuya Yisuuva itaa kua tuu kuaivaa rikiada innara raida varuduu ¹⁵ Yisuuva iya tunoo: Gioonna kiaapuuya ngiiyara safuuma variraiyavee kiateeraivaara ngia iya avuuyauvunu mmoori yoketaivaa iikiaanoo. Anutuugo vaa ngii aakiyaiyavaki tuqinnama taivaivee. Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnaiyauvaa feeda iyauvaara yaata utida kiaanoo: Yoketaa mminnaayauvaivee, kiaivaara Anutuugo too tinoo: Kumina mminnaayauvaivee, tiivai.

¹⁶ Anutuugaa mmaana tuu kuaivaata forofetaiya tuu kuaivaatama gioonna kiaapuuya ivaraatama puridada toma Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa suaivaki taikeravai. Ii suai ivakidiri Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivo kooyaa vaikiai gioonna kiaapuuya ivaa rikiada ivaki kuaaree kua kiada ivaara yaagueeqararama kiada iikiaavai.

¹⁷ Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Ngiau mmataivo taikaanaraiivo inna mmuaararainoo. Anutuugaa kua mmaannaivaki vai kua vookiata taikaanaraiivo kaayama mmuaararainoo.

¹⁸ Vaidi voovoono ari nnaata tauraanaivaara oqoo kua kioo karaasa voovai varaikio mmuaara vareera aataruuvo innaki vainoo. Ivoono ari nnaata tauraanaivaa pikiaikio kati varikio vaidi voovoono inna varaikio mmuaara vareera aataruuvo innakiaatama vainoo.

Yisuuva vaidi hoona suviauvaaraata Rasaruusaaratama tiravai

¹⁹ Vaidi voovoono kaayau hoona suviaivoono hara kioo varioo buruqa haboonna kuaiyauvaata ari vookarai poosa kuaiyauvaatama uyu rau kioo

mmuakiaa suai yeenna yoketaiyauvaa nnaivai. ²⁰ Vaidi voovai mmanna haipuuva nnutuuvo Rasaruuso kaayau uudaudaivo inna mmammaivau suvuai kiaivaa vaidiyya makemakee inna vitada numa vaidi hoona suvuavaa nnauvaa sipu oyaivaki yapa kiaavo ²¹ hara kioo varioo vaidi hoona suvuavo yeenna nnaikio tuoo kuai yeenna pupunuuyauvaa nnaanaree kiaa varivai. Ivo ivaki maisama varikiai rikiada faiya numa inna uudaiyauvaa boosi nnaavai. ²² Itaama iikiaavo ivo varioonnonno nnaagiai putikiai rikiada aangeraiya tuma inna vitada yoosinna yoketaivaki Aaparahaamo variivaki yapa kiaavo varivai. Varikio nnaagiai vaidi hoona suvuavo putikiai vaidiyya inna nnabaivaa varada hau kiaavo ²³ yoosinna maisaivaa nnutuuvo Haiiriisa ivaki hara kioo varikio inna mmammaivo kaayauma nniitaraikio varioo rooru taikio ngieera Aaparahaamo varikio Rasaruuso inna tasipama varikio too ²⁴ aayanna roo tinoo: Napoo-o, Aaparahaamo, niyara boo kiane. Rasaruusaa titano ari yaaku oopuuva nnooriivakidiri rabuuma kioo ni mmaakiriivau harano adakiaivee. Na ikia aakiaivaki variauko ni mmammaivo kaayauma ni niitaraikiai na vuu vuu kai kai tiee variaunoo, ²⁵ tikio rikioo Aaparahaamo tinoo: Ni maapu-o, yaata utuane. Nnaaru eenoo mmatayaa varuu suaivaki kaayau mminnamminnaa yoketaiyauvo i suvuairavai. Ii suai ivaki Rasaruuso maisama variravai. Aanna makee ivo aavaki yoketaama varikiai a maisama variannoo. ²⁶ Vo kuavai rikiaanee. Aavaki variaiya hama yopeema ngiisi vikiai ivaki variaiya hama yopeema aapi ngiaaraivaara Anutuugo oogai pinaivaa ti tammaivaki iima kiaikio vainoo, ²⁷ tikio rikioo vaidi hoona suvuavo tinoo: Napoo-o, na vo kuavai yaagueeqama i kiaa i mmiaunoo. Rasaruusaa titano vioo ²⁸ ni napoonna nnauvaki ni gata vayaa yaaku saivai variaiya kiaa mmioo kiaivee. Iya aa yoosinna nniitarai aavaki ngiaarainoo, ²⁹ tikio rikioo Aaparahaamo tinoo: Nnaaru Musiivaata forofetaiyaatama tuu kua fafaaraivo vainoo. Kii iya ii kua iyauvaa yaarida rikiaatee, ³⁰ tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Napoo-o, Aaparahaamo, fai iya hama yaarida tuqinnama rikiaaravai. Fai vaidi putii voovoono diitoo iyasi voo iya kua mminali fai iya hanigiada tuqinnama variaaravaivee, ³¹ tikio rikioo Aaparahaamo inna sai tinoo: Iya Musiivaata forofetaiyaatama tuu kuaiyauvaa hama rikiaiya fai vaidi putuoo kava diitaivo tii kuaivaatama hama rikiada hanigiaravaivee, tiivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

17

Yisuuva mminnamminnaa maisaiyauvaara tiravai (Matai 18:6-7,21-22; Marakaa 9:42)

¹ Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigia kiada hama yaagueeqama variaiyasi iinno taanaraivo iyasi nni-nai haruruaaraivo vaivai. Fai vaidi voovoono iya iinno taanaree kiaa iinai iya harurikio rikioo ii vaidi ivo irisai maisaivaa fai varaanaravai. ² Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kikio nnoori aakiaivaki mmeepi voo taika kino hama ivo aa nnaakara kiisa aaya roosii gioonna kiaapu voovai iinno taanaraivootainaravai. Fai hama ivo iinno teera aataruuvootaino inna yoketaavai. ³ Ngiengieenoo ngiingii vari-raivaara tuqinnama yaata utuatee. Ngii seena voovoono mminnamminnaa maisaiyauvaa varanai ivaara inna kiatee. Tikio ivo ari mminnamminnaa maisaiyauvaara inna ausaivo hanigiano ivaa pikianai ngii ausa mmudu-uyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee. ⁴ Fai ivo mmuaa

suaivaki yaaku saivai sainaidiri taaraneetu mminnamminnaa maisaiyauvaa ngiiyara iinno mmuakiaa suaivaa ivo hanigioo ngii tinara: Boo, neenoo iikiauvaivee, tinai ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee, tiravai.

Yisuuva niyara kutaavaivee kiateera tiravai

⁵ Tuduu rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyya inna tunoo: A ti iinai teeda ta aiyara pinaama yaagueeqaida kutaavaivee kiaa kiada fai hama ta muaraagakiaaravaivee, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kiisa uruuvaa nnutuuvo masateera uruuvaa roosiima fai ngia kiisama niyara kutaavaivee kiaa kiada aa nnaammuaya aavaa kiara: Ai mmaara rarukua ree oro nnoori haruungaivaki diee vainna uruane, tikio rikioo fai nnaammuayaivo ari mmaara rarukua roo oro ivaki dioo vainno urinaravaivee.

Mmoori vareeraiya mmooriivaara Yisuuva tiravai

⁷ Fai ngiikidiri vaidi voovoono ari mmoori vareera ngiaammuauvaa titano oro inna mmooriivaki varoonnonno oro inna puara sipisiipaiyauvaa haitatuunnonno yapooma mmooriivakidiri pikioo numa varino fai ivo inna tinara: Kammannai numa variee yeenna nnaanee, tinaranee? ⁸ Hama ivo itaa kua tinaravai. Fai ivo tinara: Ni yeennaivaa teerama kiese ai buruqa karaasaivaa yuu supugiaa kiese numa ni yeennaivaata ni nnooriivaatama ni minai na nnaa taika kinai oro ai yeennaivaata nnooriivaatama nnaanee, tinaravee. ⁹ Mmoori vareera ngiaammuauvo ivo inna tii kuaivaa iinno hama nakaaraivo inna mannaka tinaraiivaara iivai. Vaa ivo kati ari ii mmooriivaa varaivai. ¹⁰ Fai ngia mmuaikaraama iikiaaravai. Fai yapooma na ngii minara mmooriivaa ngia iima taika kiada kiatee: Ta kati inna mmoori vareera ngiaammuauyavee. Vaa ta iikiaunna mmooriivaa kati iikiaunnavaivee, kiatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi yaakuuvaitana tuqinneeravai

¹¹ Yisuuva yoosinna Yerusareema kuanaree kiaa kioo mmata Samariaa sainai vauduu mmata Karirayaa sainai vauduu aataru vuutaidaadiri vioo vioo ¹² yoosinna kiisa voonataa kuanaree kiaa iinno tooduu vaidi yaakuuvaitana buunna hooya mmamma roosuuya innasi nniravai. Numa ngieeradiri dida vaidi ¹³ aayanna reeda tunoo: Nnoonna vaidi Yisuu-o, tiyara boo kiane, tiravai.

¹⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya too tunoo: Oro Anutuuqaara puara kati hudeera vaidiyya ngii mmammaiyauvaa vitaakiatee, tuduu rikiada iya iyasi kuaaree kiaa uuvaata rikiooduu iya mmammaiyauvo yoketairavai. ¹⁵ Yoketauduu vaidi voovoono ari mmammaivaa tooduu yoketauduu rikioo hanigia puaisakama aayanna tioo Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁶ Kua yoketaivaa kiaa roo ngioo varoo Yisuuva yuku oyaiivaki vainno innara yoketaavaivee tiravai. Ii vaidi ivo Samariaa vaidivai. ¹⁷ Yisuuva inna kuaivaa rikioo mmuakiaaaya tunoo: Vaidi yaakuuvaitana mmammaiyauvo yoketaivoo. Vaidi yaaku saivai sainaidiri taarama taarama deepiida kuaanee? ¹⁸ Iya hama kava vara ranada nnida Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaavai. Aa voopinnaa vaidi aavoono nnaasu numa Anutuuqaara kua yoketaivaa tiivaivee, ¹⁹ kiaa kioo ari voopinnaa vaidiivaa tunoo: Diitee kuane. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a yoketaama hara kiese variannano, tiravai.

Yisuuva Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dinaraiivaara tiravai (Matai 24:23-28,37-41)

²⁰ Tuduu vaidi Farisai vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo दौरा sui nninarannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo nninaraiwaara ngia hama vo mminnaavai teeda kiaara: Inna Anutuugo tiyara diraivoonoo kooyaa nninoo, kiaravaivee. ²¹ Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo ngii tasipama vaiwaara hama vaidi voovoono tinara: Taatee. Aqaavau vainoo. Iqiivau vainoo, tinaravee.

²² Yisuuva itaa kua kua kioo ari nnaagiai nuairiayi tunoo: Sui voovai nninai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo yoketaama ngiiyara dira suaivaa ngii taatainai fai hama ngia taaravaivee. ²³ Ii sui ivaki fai gioonna kiaapu vooya ngii kiaara: Iqiivaki varinoo, tikiai teeda gioonna kiaapu vooya fai ngii kiaara: Aqaavau varinoo, tikiai sa ivaa taara iya nnaagiai kua-tee. ²⁴ Fai ngiauvaudiri saneetuuvoo akiairaama utikioo too mmeekiaivo mmuakiaa ngiauvai ruvuahaineema Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo tiinara suiivaki fai itaama mmuaikaraama tiinaravai. ²⁵ Fai na tauraa kaayau mmamma nniitareeraivaa varanai aanna makee variaa gioonna kiaapu aaya ni oogoo kiaravee. ²⁶ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Nuvuaava varuu suaivaa roosiima vainaravai. ²⁷ Nuvuaava varuu suiivaki gioonna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori nneeda nnaata vaatiivaa va-reeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaki vuu suiivaki iya homo itaududuu nnooriivo mmataivaa rapodaa taika kioo gioonna kiaapuuya raputu taika kieveravai. ²⁸ Vaidi Rotoo varuu suiivaki mmuaikaraama gioonna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori nneeda sikauyauvaadiri mminnaiyauvaa yookaida varida ngiari mminnaa vooyauvai varada vooya mmida irisai sikauyauvaa varada ngiari mmooriyauvaki hauyauvaa utida varida ngiari nnauyauvaa heekada varida variravai. ²⁹ Varududuu Rotoo ari yoosinna Sutuuma pikioo suiivaki Anutuugo tuduu ikiaivoota sikau puapusuqaa kuauvootama ngiau aapuuvakidiri tuoo gioonna kiaapuuya ruputu taika kieveravai. ³⁰ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Rotoo varuu suaivaa roosiima vainaravai.

³¹ Na tiinara suiivaki gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa vaini-ivau iikiaivo ari hoonahaanaiyauvo nnau aakiaivaki vaino too sa ivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee. Itaama vaino gioonna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo mminnaa voovai varaanara sa kava vara ranoo kuaivee. ³² Nnaaruaa vaidi Rootaa nnaataivo hanigia ari yoosinnaivaa toovaara yaata utuutee. ³³ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraavara yaagueeqama yaata utuoonnonno yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivoottainaravaivee. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno yaagueeqama varioonnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³⁴ Na ngii giaa ngii miaunoo. Na tiinara heenaivaki vaidi taaravaitana mmuaa mmaatavau vakiaivaitana fai Anutuugo vuaivaa vitoo vuaivaa pikiaanaravaivee. ³⁵ Fai gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuugo vuainningiaa vitoo vuainningiaa pikiaanaravaivee. ³⁶ (Taara vaidivaitana mmuaa mmooriivaki varada varikio fai Anutuugo vuaivaa pikioo vuaivaa vitaanaravaivee,) ³⁷ tuduu rikiada Yisuunna nnaagiai nuairiayi inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, a kianna kua aavo fai deevaki vainarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonniayi nuunaida hatoka nnaara puru variaavai. Ivaa roosiima mmuakiaa yoosinaiyauvaki gioonna kiaapuuya nuunakiaivaki na tiinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

18

Kua radudeera vaidiivo gioonnaivaa kuaivaa rikiaivai

¹ Ari nnaagiai nuairaiya makemakee yaaku varada varikio sa iya pirisaki-aiweera Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo.

² Kua pinaivaara dira vaidi voovoono yosinna voovaki varioo hama Anutuugaara aatuunoo hama gioonna kiaapuuyara yoketairainno ariyara nnaasu yaata utivai. ³ Mmuai yosinnaivakinnaa gioonna muaada voovoono varioo makemakee innasi ngioo inna tinoo: Eenoo ni kuaivaa rikiee vaidi voovoono kua pinaana ni yapaanaravaa tino too pikiaivee,

⁴ tikio rikioo kua pinaana dira vaidiivo hama inna kuaivaa rikioo iirama kioo hokoba suai mmana yaata nnaasu rikioonnonoo nnaagiai arinaima ari yaataivaa rikioo tinoo: Hama na Anutuugaara aatuuna hama na gioonna kiaapuuyara yaata utirama kiee ⁵ inna aikiooma aa gioonna muaada aavo tupatupaa ni yaparaikiokio ni piriisaivara na inna kuaivaa rikiee vaidiivaa tinara: Pikiaanee, tinaravai. Fai na hama itaino aa gioonna aavo makemakee niisi nninoo ni piriisinaravaivee, tiivai.

⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva itaa kua kiaa kioo kava tunoo: Iqii vaidi kua pinaivaara dira maisa vaidi ivo tii kuaivaa tuqinnama rikiaatee. ⁷ Ivo iivaa roosiima gioonna kiaapuuya Anutuugo ariinnee kiasa mmataama ki-aiya ikiannagisanna heenagieena iya kuaiyauvaa rikiaaneera innara yaaku varakiokioo fai ivo iya kuaivaa rikiaanarannee? Vara ivo hokoba suaivaa varioo iya kuaivaa rikioonnaata hama inarannee? ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ivo akiiraama iya kuaivaa rikioo iyara yoketaama iinaravee. Itaama vainai na vo kuavaara ngii yaparainaravai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tinara suaivaki gioonna kiaapuuya niyara yaagueeqama kutaavaivee kiarannee? Vara hama niyara itaa kua kiarannee? tiravai.

Yisuuva Farisaivaaraata sikau takiiisa vareeraivaaraatama tiravai

⁹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo vaidiiva tupatupaa ngiariiyara mannaka tida ngiari seenaiya mmooka hanigia mmiraiyaatama kua tiao vaidi mmatayaa diaivaitanaudiri mmataama kioo iya tunoo: ¹⁰ Vaidiivaitana yaaku varaara nuunaira nnau pinaivaki viravai. Vuaivo Farisai vaidivai. Vuaivo sikau takiiisa vareera vaidivai. ¹¹ Vaidi Farisaivo oro dioo vainoo yaaku varoo ari yaataivaudiri rikioo tunoo: Anutuugo, hama na vaidi vooya roosi-ikiau vai. Ivaara na aiyara yoketaavee kiaunoo. Hama na gioonna kiasa vooyanikaraama sikauyauvaa mmuara varee unnakua unnakua kiasa kiee gioonnaivaa sabi hauvai. Hama na aa vaidi sikau takiiisa vareera

aavaa roosiikiau vai. ¹² Na makemakee mmuaa Sudaaga mmuaa Sudaaga taara suai taara suai aiyara yaata utu kiee nnaasu vaina hama na yeenna nnauvaivee. Mmuakiasa mminnamminnaiyauvaa na vareeraiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama taarama nene varee mmuaavai i mmiauvaivee, ¹³ tuduu rikioo vaidi sikau takiiisa vareeraivoono numa ngieera voovaki kookama kioo vainoo avuuvaa reemi mmataivaki too nnaasu vainoo tunoo: Anutuugo, niyara boo kianee. Kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ni suvuainoo, tiravai. ¹⁴ Yisuuva itaama mmataama kioo tuu kuaivaa kiasa taika kioo ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo ii vaidi sikau takiiisa vareera ivaa mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaiikioo vioo ari nnauki Anutuuga avuuvau safu vaidivai varivai. Vuai vaidi Farisaivo homo inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio varivai. Gioonna kiasa voovoono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuugo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiasa voovoono tirooma varioo hama ari nnuuvaa aruoo yapaivaa Anutuugo inna vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai

(Matai 19:13-15; Marakaa 10:13-16)

¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaanu ngiari nnaakara meediiya vitada Yisuunnasi nnuduu Yisuuva iya mmammaiyavunu utuaiveera innasi vitada nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisuunna ngiaammuauya iya teeda iya ooqoo tiravai. ¹⁶ Ooqoo tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraiya maavee tuduu inna vainima nnuduu tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo iva iivaa roosikiyai gioonna kiaapuuya fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaakaraivo akiairaama kuaivaa rikioo iivaa roosiima fai gioonna kiaapu voovoono hama inna roosiima iinno Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaara kutaavaivee tiivoono fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yosinnaivaki hama kuanaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai

(Matai 19:16-30; Marakaa 10:17-31)

¹⁸ Tuduu vaidi Yutayaa kieeta voovoono numa Yisuunna tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanarannee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo aaniira a niiyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuugo mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa voovoono yoketaavai varivai. ²⁰ Vaa a mmaanna tuu kuaivaa rikiaannavai. Mmaanna tuu kuaivo tinoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa sabi mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. Kua mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²¹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo inna sai tunoo: Vaa na ngiaammuaui kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena mmuakiaa mmaanna tuu kuaivaa tuqinnama na iikiauvaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mmuua aataruvai hama a iikinanavai. Diitee viee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai aisi vaiyauvaa varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mminoosno fai i irisai yoketaivo ngiau aapu vainaravai. Iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²³ tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaarareravai.

²⁴ Mmuuararooduu Yisuuva inna ausa mmuaararoovaa too tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. ²⁵ Puaa pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuaiya Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiada gioonna kiaapu ivaki varuuya rikiada tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoono Anutuugaa yosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaiya hama yopeema iikiaa mmooriivaa fai Anutuugoosno aikiooma iinaravaivee, ²⁸ tuduu rikioo Petoosoo tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnaanoo, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia kutaa kiaanoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaara ari nnauvaa pikioo ari nnaata nnaakaraiya pikioo ari kata vayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ³⁰ fai aa ta variaunna suai aavaki ivo iyauvanikarai irisaiyauvaa

airineetu varaanaravai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki tupatupaa variraivaa varaanaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai

(Matai 20:17-19; Marakaa 10:32-34)

³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama vitoo ari voovau oro kioo iya tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnano mmuakiaa kuavai forofetaa nnaaruaiya Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa niyara fafaara roovo fai kaanaivo vainaravai. ³² Vaidiyya ni vitada ngiari vooipinnaa vaidiyya mmikiai iya ni teeda niyara raida kua maisaivaa tida kuaanuuvaa niyaa visida ³³ ni ripiida ni ruputikiai fai na putuee taara suaivaitana taikanai vooma suaivaki na keenaa di-taanaravaivee, ³⁴ tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya hama arinaima rikiooduu Anutuugo iva tuu kuaivaa oyaivaa hatauma kiooduu iya ivaara kumimakairavai.

Yisuuva vaidi avu huruutaavaa tuqinneeravai

(Matai 20:29-34; Marakaa 10:46-52)

³⁵ Kumimakauduu Yisuuva ari ngiaammuau doodama nnidada yoosinna Yerikoo vainima nnuduu vaidi avu huruutaavo aataru siriivau varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tiravai. ³⁶ Ngiaaru tioo varioo rikiooduu gioonna kiaapuuya vida nnidau kuaivaa rikioo vooya yaparainno tunoo: Ngia aaniira nookiaannee? ³⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Yisuuva Nasareetaa vaidiivo aa nninoo, ³⁸ tuduu rikioo aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Davuitinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niyara boo kianee, ³⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapu tauraa vuuya inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata puaisakama aayanna roo tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niyara boo kianee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno tunoo: Vaidi avu huruutaivaa vitada niisi ngiatee, tuduu rikiada inna vitada innasi nnuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: ⁴¹ A aaniivai na i iikiaiveerainna kiannanee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na ni avu aavaa safuma kava taanaravaaraina i yaparakiannoo, ⁴² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Kava i avuuvaa taanee. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a kati hara kiee variannano, ⁴³ tuduu rikioo inna avuuvo makee tuduu tuqin-nama tooduu ivo Yisuunna nnaagiai vioo Anutuugaara kua yoketaivaa kiaa roo viravai. Vuduu ivaa teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai.

19

Yisuuva vaidiivaa nnutuuvo Sakiaasaata

kua tiravai

¹ Tuduu Yisuuva vioo yoosinna Yerikoo yaataaraanee kiaa ² vioo varuduu sikau takiisa vareera vaidiyya kieetaivaa nnutuuvo Sakiaaso ivaki varuduu kaayau hoonavo inna suvuaduu variravai. ³ Ivo kakuma vaidivai mmataki dioo vainno Yisuuva inna dee vaidivainnee kiaa kioo inna taanaree tioo tooduu gioonna kiaapuuya inna suvuai kiooduu hama teeravai. ⁴ Hama teerama kioo Yisuuva kuanaraipinnainnigiataa seenoo vioo gioonna kiaapuuya yaataroo yatari nnaammuayaivaa roosuuvakidiri karoo ivaki varioo inna taanaree kiaa variravai. ⁵ Varuduu Yisuuva ngioo rooru tooduu Sakiaaso ivakidiri inna too vauduu too inna tunoo: Sakiaaso, kammannai tummuane. Na makee i nnavaki viee i tasipama varinaravee,

⁶ tuduu rikioo Sakiaaso akiairaama reemi roo innaata yoketaa kua tuduu pinaama inna ausaivo yoketauduu ari nnauvaki inna vitoo viravai. ⁷ Vuduu teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaitana itaama uvuaa teeda ngiariiki ngiariiki kua tida tunoo: Aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera vaidi maisaivaa nnauvaki vioo kianoo, ⁸ tuduu rikioo Sakiaaso Yisuunna tunoo: Udaanga-o, rikiaanee. Na ni hoona saiyouvaa mmanna haipuuya mminaravee. Na gioonna kiaapu voovaasidiri unnakua kiaa kiee inna mminnamminnaiyouvaa varauvaa fai na taarama taaramaneetu jaaruee irisaiyouvaa inna mminaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Makee eeta i nnauki variayaatama na ngii vitee aataru yoketaivau ngii yapaunoo. Mo eeta Aparahaamaa oyaivakidiri diitaannaivaara na ngii vitee yoketaivau ngii yapaunoo. ¹⁰ Na Vaidiivaa Mmaapuuvooono gioonna kiaapu kumimakaiyara buainana teenai ni teeda vaikiyai vitee aataru yoketaivau yapaanaraivaara na tiiravaivee, tiravai.

*Ngiaammuuu sikau varooyayaadiri Yisuuva mmataama kioo tiravai
(Matai 25:14-30)*

¹¹ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiada varuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiaa mmiravai. Ivo Yerusareema vainima voo varuuvaara gioonna kiaapuuya yaata utida tunoo: Anutuugo tiyara dira suaivo makee tino nninaravaivee. ¹² Iya itaama yaata utuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Vaidi nnoonna voovooono ngieera vo yoosinnavakira vioo ivakidiri kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nninaravaara teerainno kuanara iivai. ¹³ Kuanara iinno varioo tauraa ivo ari mmoori vareera ngiaammuuu yaakuuvaitana tikiai innasi ngiaavo rikioo sikau yaakuuvaitana tuoo mmuaavai mmuaavai mmioo tinoo: Na oro ngieera varinai rikiada ni sikauyauvaadiri irisaima mmoori varakiai irisaiyouvaa ngii mikiai varada varida na nninara suaivaki numa ni miatee, ¹⁴ kiaa kioo ngieera vioo kiaikiyai ari yoosinna variayaa hama innara mmuduuya rida vaidi vooya inna nnaagiai titaani vata rada vidada oro ngieera variayaa kiaa mmida kiaanoo: Ta aa vaidi aavaara hama ti mmuduuya ruainoo. Ivo ti kieetavai varinaraivaara hama ti yoketainoo. Iya itaa kua kiaavai.

¹⁵ Iya itaa kua kiaavoota ivo ngieera varioo kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nniivai. Ivo nni saivaata ari mmoori vareera ngiaammuuu yaakuuvaitana vaa ari sikauyauvaa mmuuya tikiai ngiaavo ngiari mmoori varada sikau irisaiyouvaa varaiyouvaara iya yaparaivai. ¹⁶ Yaparaikiyai rikiada tauraa mmuu ngiaammuuu numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaakuuvaitana varauvaivee, ¹⁷ tikio rikioo inna sai tinoo: A ngiaammuuu yoketaakuavee. A yoketaama ni mmoori varaannaivaivee. A kiisa mmooriivaa yoketaivaa varaannaivaara na tinai tee a yaakuuvaitana yoosinnaiyouvaki variayara fai a dinaravaivee, ¹⁸ tikio rikioo nnaagiai sikau mmuuvooono numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaaku saivai varauvaivee, ¹⁹ tikio rikioo tinoo: Fai a irisavaa yaaku sai yoosinnaiyouvaki variayara dinaravaivee. ²⁰ tikio rikioo ngiaammuuu voovooono numa inna tinoo: Nnoonna-o, aa sikau aavaa a ni muuvaa na kava i mmiaunoo. Na buruqaadiri rurauma kiee haumaki yapa kiauvaa i mmiaunoo. ²¹ A vaidi tinni yaagueeqainna a vaidi vooya mminnaiyouvaa varee yeennaiyouvaa hama a hau utannaiyouvaa varaannaivaara na iiyara aatuuna i sikauvaa yapa kiauko vaivaivee, ²² tikio rikioo vaidi nnoonnaivo inna tinoo: A mmoori vareera ngiaammuuu maisakuavee. A kianna

kuaivaa na kava aiki yapaanaravaivee. Vaa a kutaa taannani na vaidi tinni yaagueeqaina vaidi vooya mminnaiyauvaa na varee yeennaiyauvaa hama na hau utuaiyauvaa varauvaivee. ²³ Mo itaama vaiki ai aaniira a hama ni sikauyauvaa varee sikau nnaamuruuvaki yapaannanee? Vaa a itaa kiannatiri. Na kava vara ranee ngiee sikau nnaamuruu nakaaraivaasidiri sikau irisai kiisaivaatama varautirivee, ²⁴ kiasa kioo vaidi ivaki diaiya tinoo: Inna sikauvaa ravisi varada ngiaammuaivo sikau yaakuuvaitana utiivaa mmiatee, ²⁵ tiki ai rikiada kiasanoo: Ivoono yaakuuvaitana sikauyauvaa utivaivee, ²⁶ kiasa rikioo tinoo: Na ngii giasa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono mminnaiyauvaa utiivaa fai na kava vo mminnaa vooyauvaatama inna mminaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama kaayau mminnaataivo fai kiisa mminnaa innasi vaivaa na numa innasidiri ravisi varaanaravaivee. ²⁷ Aa ni nnammutuaa aaya na iya kietavai varinaravaara hama iya mmuduuya ruaiya vitada aapi numa ni avuuvau ruputiki ai putuatee. Vaidi nnoonaivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Yuvuaano 12:12-19)*

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kiasa taika kioo gioonna kiaapuuya pikioo ivanaadee tauraa Yerusareema aataruuvau nniravai. ²⁹ Ngioo ari ngiaammuauya vitoo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Betepakee Betaniaa vainima vau taapi Oriveeta ivau dioo vainno ari ngiaammuauvaitana titoo tunoo: ³⁰ Oro ukuaa yoosinna ivaki teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiiya variaivaa nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³¹ Fai gioonna kiaapu voovoono iavaara ngii yaparainno tinara: Ngia aaniira ivaa rakuasaanee? tinai kiatee: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaiiki ai ta ngiaunnaano, kiatee, ³² kiasa kioo ivaitana titooduu vida Yisuuva ivaitana kiasa mmuuvaa teeravai. ³³ Teeda puara togiivaa rakuasada varida tooduu puara togiivaa nakaaraiya numa ivaitana teeda tunoo: Ngia aaniiraida aa puara togii aavaa rakuasaanee? ³⁴ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaiiki ai ta ngiaunnaano, ³⁵ kiasa kiada puara togiivaa vitada nniravai. Nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaa mmookaivau yapa kiada Yisuunna ivau yapa kiooduu variravai. ³⁶ Varuduu togiivo inna vitoo vioo varuduu gioonna kiaapuuya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kiooduu Yisuuva ivaugiataa viravai. ³⁷ Vioo vioo Yerusareema vainima vioo aataruuvo taapi Oriveeta ivaugiataa vuuvau vioo haatapoo mmeepi kaayau gioonna kiaapu inna nnaagiai nuairaiya numa sirigaida Anutuugaara kua yoketaivaa kiasa rada nniravai. Nnida varida Yisuuva ari vookarau mmooriivaa uvaa toovaara kua yoketaivaa Anutuugaara puaisakama aayanna tiravai. ³⁸ Puaisakama aayanna tida tunoo: Kieeta vaidiivaa Udaanga Anutuugo titooduu tuuvo nninaravaara ivo innara yoketaakiaivee. Ausa nuufai aataruuvo ngiau aapuuvaki vainoo. Anutuugo ngiau aapu variivaa oyai ari vookarai vo vainoo, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Farisai vaidi vooya Yisuunna tunoo: Vitaira-o, a yaagueeqama tinai i nnaagiai nuairaiya kua pikiaatee, ⁴⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na ngii giasa ngii miaunoo. Iya kua seemuaa variaatiri. Aa sikau aayauvoono niyara aayanna kiaturivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapu Yerusareemaiyara rateeravai

⁴¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo vioo vioo Yerusareema vainiivaudiri reemi ivaki too ivaki varuu gioonna kiaapuuyara ratoo tunoo: ⁴² Boo, aanna

makee ngia ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngia rikiaataama vaikiainnaata hama ngia rikiaanoo. Fai ngia rikikio ngii yoketainaravai. ⁴³ Suai voovai nninai ngii nnammutuuiya ngii ututuuma kiada ngii vagiaamunnaivau iriivaa rooru kiada ivaugiataa nnikiai fai hama ngia mmaanai kuaara aataruuvootainaravai. ⁴⁴ Fai iya numa ngiiita ngii nnaakaraiyaatama rapida ngii rupu tu mmataamataivau kagaari kiada ngii nnau yoosinnaiyauvaa hannavaratataama taika kikio hama nnau heekaa sikau voovai ari mmaataivau vainaravai. Ngia hama Anutuugo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapaanara suaiava teeda rikiaivaara ngii nnammutuuiya numa ngii itaakiaaravaivee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-17; Marakaa 11:15-19; Yuvuaano 2:13-22)

⁴⁵ Yisuuva itaa kua kua kioo nuunaira nnau pinaivaki voo vaidi- iya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya yaagueeqama titoo ⁴⁶ iya tunoo: Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Anutuuga kuaivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki iikiiaanoo, tiravai.

⁴⁷ Mmuakiaa suai Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki mmayaaya yoke- taivaa gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Kiaa mmuduu rikiaada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kua mmi- raiyaata vaidi kieetaiyaatama Yisuunna ruputuaree kua uduu ⁴⁸ hama inna ruputuara aataruuvootairavai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kuaivaa iya rikiaatauduu varuuvaa hama inna ruputuara aataru- vootairavai.

20

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara inna yaparairavai

(Matai 21:23-27; Marakaa 11:27-33)

¹ Vo suai voovaki Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki varioo mmayaaya yoketaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua mmioo varuduu vaidiia Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kua mmi- raiyaata vaidi yokovaiyaatama numa ² inna yaparaida tunoo: Ti kua ti mmi- anee. Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa aikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiia a iikiannanee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai ni giaa ni miatee. ⁴ Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuugoono tuduunoo unnee? Vo vaidi mmataiyaiyaano tuduunoo un- nee? ⁵ tuduu rikiaada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiaranee? Fai ta inna sai kuaara: Anutuugoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio fai ivo ti tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? ⁶ tinai mo fai ta kuaara: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikiia fai gioonna kiaapu aavaki variaya sikauyauvaa habati kiada ti ruputuaraavai. Iya Yuvuaanara forofetaivovee kuaivaara fai ti ruputuaraavaivee. ⁷ Iya itaa kua kua kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Yuvuaano nnoori apira oyaivaa hama teeta taunnavaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kuaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiia na ni mmooriivaa iikiu oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vuaina mmoori varooyaaadiri

*mmataama kioo tiravai**(Matai 21:33-46; Marakaa 12:1-12)*

⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo aa kua aavaa mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Vaidi voovoono ari vuaina mmooriiva vara kioo ivaki hauyauvaa utu kioo vaidiia inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori vara irisaiyauvaa ngiariyara varaateeraivaara iya kiaa mmi kioo ngieera vo yosinnaipi hokoba suai varinara kuaivai. ¹⁰ Vioo vioo oro ngieera yosinnaivaki hara kioo varikio vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo nnikio mmoori nakaaraivo ari ngiaammuaavua titaa kiaikio kuaivai. Inna mmooriiva haitatuukiaiyaano vuaina iira irisaiyauvaa inna mmiateeraivaara kuaivai. Kuaikiai teeda iya pinaama inna ruputida inna ripiida vuaina mmooriiva irisaiyauvaa hama inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ¹¹ Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuaau voovai titaa kiaikio kuaikiai rikiaada kava mmuaikaraama inna ripiida ruputida kaayau kuakuaakua maisaivaa inna tida hama irisaiyauvaa inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ¹² Nnikio too mmoori nakaaraivo kava vo ngiaammuaau voovai titaa kiaikio kuaikiai iya ivaata ruputaaavo kiau vitiika tiikiai rikiaada hanikia mmaanai kagaari kiaavai. ¹³ Kagaari kiaavo rikioo mmoori nakaaraivo tinoo: Mo na aanii aataruvai iikiaunnee? Fai na ni maapu tuanaa na innara mmuduuya ruauvaa titaa kino vinai rikiaada fai iya inna kuaivaa rikiaada hama inna ruputuaaravaivee, ¹⁴ kuaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmiida kiaanoo: Ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivoono aavaa nninoo. Nnikiai ta inna ruputu kikio putinai ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, ¹⁵ kuaa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada inna ruputu kiaavo putivaivee.

Ii kua ivaa kua taika kioo Yisuuva gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Mo dee mmoorivai fai mmoori nakaaraivo iya iikiaivaa irisai iya mminarannee? ¹⁶ Fai ivo numa iya ruputu kinai putikio rikioo ari vuaina mmooriiva vai vadi vooya mminai haitatuukiaaravaivee, tuduu rikiaada gioonna kiaapuuya yaata utida tunoo: Ai, boo, kutaavai itama iinarainnoo, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya puaisakama too vainno ariyara tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vaivaa oyaivaa ni giaa ni miatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda

maisaivaivee kua kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatarivaa pupukiaivaa mmaara

hara kua kuabavaa roosiima

ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo inna yoketaavaivee.

Anutuugaa kuaivo itaa kua tiivai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono nuainnonno ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurumua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyaivaa ruaimemiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa roo gioonna kiaapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruaimemiima taika kiaanaravaivee.

*Vaidiia sikau takiisa mmiraivaara**Yisuunna yaparairavai**(Matai 22:15-22; Marakaa 12:13-17)*

¹⁹ Tuduu rikiaada kua mmaanna kua mmira vaidiiaata Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama Yisuuva vuaina mmooriivaara tuuvaudiri mmataama kioo kuaivaa iyaki yapooavaa rikiaada iva tuu saivaata inna utuaaree kua kiada tooduu kaayau gioonna kiaapuuya inna suvai kiada varuduu iyara aatuuda pikieeravai. ²⁰ Pikiada inna haitatuuda varida

vaidi vooya unnakua kiaa yoketayoketaama rada Yisuunna kuaivaa rikiaa-teeraivaara iya titeeravai. Yisuuva kua voovai koonnama tinai rikiaada inna vitada Roomaaya kieeta vaidi yaagueeqa pinaa ruaivaa mmiaaraivaara iya titooduu viravai. ²¹ Vida Yisuunna tunoo: Vitaira-o, vaa ta rikiaunnvai. A kianna kuaivaa safuuma ti kiaa ti mmiannvai. Vaa ta i taunnvai. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannvai. A hama vo vaidivai tee pikiee vo vaidivai tee kiaa mmiannvai. A Anutuugaa mmoori aataruuvaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya safuuma kiaa mmiannvaivee. ²² Ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi sikau takiisa yapeera aataruuvo yoketaa aataruvainnee? Vara hama yoketaa aataruvainnee? tiravai.

²³ Tuduu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kiaa tuu kuaivaa vaa ivo arinaima too rikioo iya tunoo: ²⁴ Sikau mmuyai voovai ni vitaakiatee. Giaa mmannammannaavoota giaa nnutuvootama ivau vainnee? ²⁵ tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuvootama aavau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Anutuugaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuugaa ari mmiatee, tiravai. ²⁶ Gioonna kiaapuuya avuuvau ivo koonnama kuaivaa kiaiveera iya inna yaparauduu ivo hama koonnama tirainoo safuuma kuaivaa sai tuuvaara iya nnikiaraida hama kua tiraida kua seemua variravai.

*Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisuunna yaparairavai
(Matai 22:23-33; Marakaa 12:18-27)*

²⁷ Varuduu vaidi Satuukaiya gioonna kiaapu putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ²⁸ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino fai ari kataivoono inna muaadaivaa vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁹ Vo suai voovaki kata yayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana hara kiada varuuya ngaruovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ³⁰ Putuduu ngamiisavo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ³¹ nnaagiai yaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnaidootama mmuai gioonnaivaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai. ³² Putuduu nnaagiai iya gioonnaivootama putiravai. ³³ Itaama vaikiai yapooma gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnaivo giaa nnaatavai varinarannee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama vaidi idoono inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

³⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapuuya aanna makee variyai nnaata vaati varaavai. ³⁵ Gioonna kiaapuuya vaa hanigiada yoke-taama variyai putikio Anutuugo iya tinai kava diitada nnaagiai yoosinna yoketaivaki varida hama nnaata vaati varaaravaivee. ³⁶ Iya aangeraiya roosiima variaaraivaara hama kava putuaaravaivee. Anutuugo iya tinai iya kava diitaaraivaara fai iya inna raunna mmaapu tuanaaya variaaravaivee. ³⁷ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiiva tuu kuaivo vainno ti kiaa ti mmivaivee. Nnaaru ivo yatari kiisavaki ikaivo tooduu hama yatari apuuvo taa tamooqoovaara ivo fafaara roo Udaangaivaara tunoo: Ni nnaakukiaiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuugovee,

tiravai. ³⁸ Anutuugo gioonna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuogovee. Gioonna kiaapu variaya Anutuogovee. Gioonna kiaapu homo mmatayaa variayaata vaa putuaiyaatama Anutuugaa avuuvau homo vari-
 aano, ³⁹ tuduu rikiada kua mmaanna kiasa mmira vaidi vooya inna tunoo: Vitaira-o, a yoketaamainna iya sai kiannano, ⁴⁰ tuduu iya hama kava vo kuavaara yopeema inna yapariravai.

*Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
 (Matai 22:41-46; Marakaa 12:35-37)*

⁴¹ Hama inna yaparautuu Yisuuva gioonna kiaapuuya tunoo: Mo dataama kiada gioonna kiaapuuya kiaanoo: Vaidi Anutuugo mmataama kioovo Davuitiinna oyai tuanaivakidiri diitaivaivee, kiaannee? ⁴² Davuitiiva ariinoo yanaivaa nnutuovo Saama ivau fafaara roo tunoo:

Udaanga Anutuugoono ni Udaangaivaa tunoo:
 A ni yaaku yaadudainningiaa
 vaidi nnoonnavai varianee.

⁴³ Varia ree vinanai na tinai
 fai a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee,
 tiravai.

⁴⁴ Davuitiivaano Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara fafaara roo itaa kua tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Davuitiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

*Sa kua mmaanna kiasa mmiraiya iikiaiuvunugiataama iikiatee
 (Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40)*

⁴⁵ Yisuuva itaa kua tuduu gioonna kiaapu kaayuya inna kuaivaa rikiada varuduu iya ari nnaagiai nuairaiya tunoo: ⁴⁶ Kua mmaanna kiasa mmira vaidiia iira aataruuvaa teeda tuqinnama haitatuuda sa iya roosiima iikiatee. Iya buruqa hokobaiyuvaa rau varada gioonna kiaapuuya yeenna yookaira mmatuuyaiyuvaki nuaikiai gioonna kiaapuuya iya teeda iyara vaidi nnoonnayavee kiateeraivara nookiaavai. Iya nuunaira nnauyavaki vida mmaata yoketaiyuvunu nnaasu variaavai. Iya buusaiyuvaa nneera suaiyuvaki kieetaiya varira mmaataiyuvunu nnaasu variaavai. ⁴⁷ Iya oro muaada gioonnaiya unnakua nammari kuaivaa tida iya mminnamminnaiyuvaa ngiariyara kati vara kiada nnaagiai oro mmanna avaiyuvakidiri hokobama yaaku varaavai. Iya itaama iikiaiivaara ngiari irisai pinaa maisaivo vainaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

21

*Gioonna muaadaivo taara sikau kiisavaitana yapeeravai
 (Matai 12:41-44)*

¹ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki dioo vainno reeti tooduu gioonna kiaapu kaayau hoona suvuuya numa ngiari sikauyuvaa kati Anutuugaara yapeera sikau nnaamuruuvaki yapada variravai. ² Yapada varuduu Yisuuva tooduu mmanna haipu gioonna muaada voovoono sikau kiisa kookee taarakiatatana numa sikau nnaamuruuvaki yapeeravai. ³ Yapa kiooduu too Yisuuva tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa gioonna muaada mmanna haipu gioonna aavo yapa kiasa sikau kiisaikiatataanaano mmuakiasa gioonna kiaapuuya yapa kiasa sikauyuvaa yaataravai. ⁴ Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuuya kaayau sikau vaiyuvakidiri vooyavai nnaasu varada yapa kiaavo gioonnaivo hama sikaunnaataivo mmuakiasa sikau innasi vaivaitana eeyaavaitana varoo yapa kiaivai. Iva ari yeenna varaanee tii sikau eeyaakiatataana varoo sikau nnaamuruuvaki yapa kiaivaara inna

sikauvaitanaano gionna kiaapuuya yapa kiasa sikauyauvaa yaataravaivee, tiravai.

*Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai
(Matai 24:1-2; Marakaa 13:1-2)*

⁵ Tudu u Yisuu na nnaagiai nuaira vooyaano nuunaira nnau pinaivaara kua tida tunoo: Yoketaa ari vookarai sikau yapakiaiyauvaata mminnaiyauvaa vaidiia kati Anutuugaara ivaki yapakiaiyauvaatama ta taunnano ti yoketainoo, tuuvaa Yisuuva rikioo tunoo: ⁶ Aa ngia taa mminnaa mmuakiaa aayauvaa fai suai voovai nninai vaidiia mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

*Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 24:3-14; Marakaa 13:3-13)*

⁷ Tudu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, a kiannaivo दौरा sui vainarannee? Dee ari vookarai aataruvai vainai rikiada fai ta ivaudiri teeda mmuakiaa kua a kiannaivaara yaata utida kiaara: Vainima vainaravee, kiarannee? ⁸ Tudu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kiasa kioo aataru maisaivau ngii vita yapeenoora tuqinnama haitatuukiatee. Fai kaayau vaidiia mmuaavai mmuaavai nnida ni nnu-tuuvaa ngiariyara tida voovoono tinara: Aanna na Anutuugo mmataama kioo vaidi ivoona na ngiaunoo, tino fai voovoono tinara: Ngiau mmata taikaanara suaivo vainima nninoo, tinai sa ivaa rikiada kiatee: Kutaa kuavaivee, kiatee. ⁹ Fai yoosinna voovaki variaya diitada yoosinna voovaki variayaatama rapuai mmayaayavaa rikiada mmuaa yoosinnaiivaki variaya diitada ngiari kietaiyaatama rapuai mmayaayavaa rikiada iyaara sa aatuukiatee. Rapiravonnaadee tauraa vaino too ngiau mmata taikeera suaivo fai hama makee tino nninaravaivee, kiasa kioo vo kuavai iya tunoo: ¹⁰ Fai gionna kiaapu voovaki variaya diitada gionna kiaapu voovaki variayaatama rapuaravai. Fai vo kietta voovoono diitoo vo kietavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gionna kiaapuuya rapuaravai. ¹¹ Fai kaayau mmataa kuaruuvo utino vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki aarareeraivo vaino kaayau nniitareeraivo vaino fai ngiau aapuuvau teekio kaayau ari vookarai mminnaiyauvo vainaraivaara gionna kiaapuuya aatuukiaravai.

¹² Ii na kiau kua iyaavo fai nnaagiai vainaravai. Tauraa vaidi vooya ngii vitada mmoori maisaivaa ngii mida ngiari nuunaira nnauyauvakiaata oovi nnauyauvakiaatama ngii vitada kiada ngia niyara kutaavaivee kiaivaara iya ngii vitada vaidi kietaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kiaravai. ¹³ Yapa kikio ii suai iyauvaki inna ni mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiaara suaivai. ¹⁴ Sa mmuaanaa ngia sai kua kiaraiyauvaara kaayauma yaata utikio iyaara ngii mmuaarakiaivee. ¹⁵ Na kuaiyuvaa ngii giasa ngii miee tinni yoketaiyuvaa ngii minai fai ngii nnammutuaya hama ngii yaatarada ngii kuaiyuvaa hatokaaravai. ¹⁶ Ngii kaano kooyaatama ngii gata vayaiyaata ngii seena tuanaiaatama ngii vitada vo vaidiia mmikiai fai iya ngiikidiri vooya rputikiai putuaaravai. ¹⁷ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara gionna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiiyara mmuduuya ruaravaivee. ¹⁸ Sa yaata utatee. Fai iya hama yopeema eeyara ngii rputuaaravaivee. ¹⁹ Fai ngia mmannammanna yaagueeqama varidada tupatupaa variravaa varaaravaivee.

Yisuuva Yerusareema nnaiyauvaa havarataaraiwaara tiravai
(Matai 24:15-21; Marakaa 13:14-19)

²⁰ Ngari vooipinnaa rapira vaidiiaa numa yoosinna Yerusareemaivaava ututuuma kikiiai ngia teeda kiaara: Fai kiisa suai nnau yoosinnaivaava havarataaravaivee, kiaravai. ²¹ Kiaa kiada ngia Yutayaa variaya ngingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. Gioonna kiaapu yoosinna Yerusareema variaya seenada mmaanai vikiai mmooriyauvaki variaya sa kava yoosinnaivaki ngiatee. ²² Ii suai ivaki Anutuugo irisai maisa mmooriivaava ngii minaravaivee. Anutuugaa kua fafaara mmuakiaavai roovaa kaanaivo vainaraivaara irisai maisa mmooriivaava ngii minaravaivee. ²³ Boo, iqii suai ivaki gioonna nnaakara sunnaakiaiyaata gioonna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaravo iya mmuuararainaravaivee. Anutuugo aa gioonna kiaapu mmuakiaa aayara nnannateeno rikioo mmoori maisaiyauvaa iya mminaravaivee. ²⁴ Fai ngari vooipinnaa vaidiiaa ngari paipa avaiakaraiyauvaadiri varada numa vooya rutakakiai putikiai vooya yaakuuyauvaa ranaa rau kiada vitada ngari yoosinnaiyauvakira kuaravai. Fai iya yoosinna Yerusareema variayara dikiokio Anutuugo tinai iya pikiaaravaivee.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai
(Matai 24:29-31; Marakaa 13:24-27)

²⁵ Iqii suai ivaki ari vookarai mminnamminnaiyauvo suaivakiaata kuraa-gaivakiaata aakiapuiai yauvakiaatama vainaravai. Vainai gioonna kiaapu mmuakiaa mmatayaa variaya ngiari ausa mmuuararai tasipama varida nnoori akuaivaraata nnooriivo pinaama korokoroovaaraatama kaayauma aatuuda variaaravai. ²⁶ Yaagueega mminnamminnaa ngiau aapuuvaki vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiaada sabisaabi kuaaraivaaraata ari vookarai aataruuyauvo mmuakiaa mmataivau nninaraivaaraatama yaata utida faannaida aatuuda varida fai ngiengie vo vuayaata rikiada variaaravai. ²⁷ Itaama vainai rikiada Na Vaidiivaava Mmaapuuvooona nama aakiaidaadiri ni yaagueeqaivoota kaayau ari vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai na tiinaraivaava fai iya taaravai. ²⁸ Aa na kiau kua aavo iinara iinno varinai diitada vararu reeri taatee. Anutuugo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaravo vainima nninaraivaara diitada vararu reeri taatee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 24:32-35; Marakaa 13:28-31)

²⁹ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo iya kiau mmioo tunoo: Yatari nnaammuayaivaaraata mmuakiaa yatariyauvaaraatama yaata utuatee. ³⁰ Ii yatari iyauvo mmunni raikiiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonoo mmunni rainoo, kiaavai. ³¹ Mmuai karaama ii na ngii giaa ngii miau kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda kiaara: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravo nninaraivoo iinoo, kiaravee.

³² Na Kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³³ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Yisuuva ari tiinaraivaara tuqinnama haitatuukiateera tiravai

³⁴ Ngiengie mmatayaa variavaara tuqinnama yaata utuatee. Pinaa yeenna nnaaraivaaraatama nnoori kapikarivaava nnaaraivaaraatama mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaaraivaaraatama ngia kaayauma yaata utivoora ngiengie variavaara tuqinnama yaata utuatee. Fai ngia ii mminnamminnaa iyauvaara nnaasu yaata utikiokio ii suai ivo fai

akiiraama ngiisi nninaravai. ³⁵ Iqii suai ivaki kobeevo haisarineema fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variayasi akiiraama nninaravai. ³⁶ Mmuakiaa suai tuqinnama haitatuuda varida yaaku varaatee. Ii mmuaararai iyauvo ngiisi nninai rikiada yaagueeqama varida iyauvaa yaatara kiada Na Vaidiivaa Mmaapuuvu suai nnaagiai kava na tiinai ngia ni avuuvau yoketaama diaaraivaara tuqinnama haitatuuda varida yaaku varaatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

³⁷ Mmuakiaa suai ivo nuunaira nnau pinaivaki kua mmayaaya yoke-taivaa gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Suai ikianna iya kua mmuduu rikioo upisipisiinno varuduu ivo vioo taapi Oriveeta oro ivau vuru vairavai.

³⁸ Vauvo patauduu diitoo heenanaanna tuanaa kava nuunaira nnauvaki nnuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiaraivaara innasi nnida nuunairavai.

22

Vaidiyya Yisuunna mmaara kua kua yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

¹ Buusaivaa nnutuuvu Varaigiataivaa nneera suaivaki gioonna kiaapu Yutayaiya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyavuaa nneeravai. Ii suai ivo vainima vauduu ² vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kietaiyaata vaidi kua mmaanna kua mmiraiyaatama Yisuunna ruputuara aataruuvuara buaidada tooduu kaayau gioonna kiaapuuya in-nara mmuduuya ruuvaara aatuuravai.

Yutaaso Yisuunna vitainara kuaivaa yeena rairavai

(Matai 26:14-16; Marakaa 14:10-11)

³ Aatuuduu Yisuunna ngiaammuu yaakuuvaitana yukukidiri taara-maakidiri voovai nnutuuvu Yutaaso Isariootaa aakiaivaki Sataango numa hara kioo variravai. ⁴ Varuduu Yutaaso vioo Anutuugaara kati puara hudeera kietaiyaata nuunaira nnau pinaivaara dira kietaiyaatama Yisuunna kooyaa vitainaraivaara iyaatama kua tiravai. ⁵ Kua tuduu rikiada iya kaayauma sirigaida irisai sikauyavuaa inna mmiaaraivaara kua yeena rairavai. ⁶ Iya kua yeena rau kiooduu rikioo Yutaaso ee-oo kua kioo ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara faannainno varioo gioonna kiaapuuya hama inna tasipaara suaivaara haitatuuravai.

Yisuuva buusa Varaigiataivaa nnaaraivaara teerama kieeravai

(Matai 26:17-25; Marakaa 14:12-21; Yuvuaano 13:21-30)

⁷ Gioonna kiaapu Yutayaiya buusaivaa nneeda hama puuqaira yeennaivaa bereetaivaa tasipama huda nneera suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyavuaa ruputu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. ⁸ Iqii suai ivaki Yisuuva ari ngiaammuuavaitana Yuvuaanaya Petoroosya kua mmioo tunoo: Oro buusa Varaigiataivaa tiini teerama kikiat ta nnaaravaivee, ⁹ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Ta dee nnauvaki vida buusaivaa teerakiaunannee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Rikiaatee. Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki teekio vaidi voovoono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nninai teeda inna nnaagiai vida teekio ivo nnauvaki vinai teeda ivo kuaivaki kuatee. ¹¹ Vida nnau nakaaraivaa kiatee: Ti Vitairaiivo tinoo: Dee nnauvaki na ni ngiaammuuayaatama buusa Varaigiataivaa nnaarannee? tiivaivee, ¹² tikio rikioo ivoonoo nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa mmaataiyavuaa ivaki teerama kuaivaa ngii

vitainai ngia ivaki buusaivaa teerama kiatee, ¹³ tuduu rikiada ivaitana oro Yisuuva tuuvaa teeda buusaivaa teerama kieeravai.

*Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama ari ngiaammuauya mmiravai
(Matai 26:26-30; Marakaa 14:22-26; 1 Koridii 11:23-25)*

¹⁴ Teerama kioodoo buusa nnaara suaivo nnuduu Yisuuva ari kua varada nuaira ngiaammuauyaatama buusaivaa nnaaraivaara varioo tunoo: ¹⁵ Ni putira suaivo vainima nninoo. Tauraa hama mmuaararaiivo niiki nninai na aa buusa Varaigiataa aavaa ngii tasipama nnaanaraiivaara ni yoketainoo. ¹⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai aa buusa aavaa hama na kava nnaanaravai. Yapooma Anutuugo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki buusaivaa oyaivo kooyaa vainai na nnaanaravaivee, ¹⁷ kiaa kioo Yisuuva nnoori tooriivaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo tunoo: Aavaa vara kiada mmuaavai mmuaavai nnaatee. ¹⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa suai aavakidiri varia ree viee hama na kava vuaina suuyaivaa nneeraatainaravai. Fai yapooma Anutuugo gionna kiaapuuyara dira suaivo nninai na kava nnaanaravaivee, ¹⁹ kiaa kioo ivo hereetaivaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Aanna ni mmatiivaivee. Na ngiiyara tiee ivaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niiyara yaata utuatee, ²⁰ tuduu yeennaivaa nnaa taika kioodoo iva vuaina suuya tooriivaa varoo mmuaikaraama tu kioo vainno iya mmioo tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo inna ni kiauvo ngiiyara tusaanaraiovoe. Ivauidri fai Anutuugo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvo kooyaa vainaravaivee, tuduu nneeravai. ²¹ Nnaa kioodoo tunoo: Rikiaatee. Vaidi voovoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaraiivo aa makee ni tasipama yeenna nnainoo. ²² Na Vaidiivaa Mmaapuuvono fai putinaravai. Anutuugaa yanaivau fafaaraiivo vainno ivaraa tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaraiivo fai irisai maisaivaa varaanaravaivee, ²³ tuduu rikiada ari ngiaammuauya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai tiikidiri deevono kooyaa ari nnammutuuiya inna vitainarannee? tiravai.

Inna ngiaammuauya kietaya variaaraivaara Yisuuva tiravai

²⁴ Kiaa kiada yaagueeqama ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai deevono tiikidiri ti tauraanaavai varinarannee? ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ngiari voopinnaa kieteta vaidiia ngiari seenaiyara yaagueeqama diaanoo. Iya iyara diaivaara ngiari nnoonnaiyara yoketaa kua kiaavai. ²⁶ Iya itaama iikiaa aataruuvo sa ngiisi vakiaivee. Ngiikidiri vaidi voovoono ngii kietavai variivo fai aduoo varioo ngii nnaagiainnaa tuanaavai roosiima variaivee. Ngiikidiri vaidi voovoono ngii tauraavai variivo mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaivee. ²⁷ Dee vaidivoono tauraanaavai variinne? Vaidiivo kati varioo yeennaivaa nnaivonnee? Vara vaidiivo inna yeennaivaa varoo inna mmiivonnee? Na rikiauko vaidiivo kati varioo yeenna nnaivono tauraanaavai varinoo. Mo nneeno ngii tasipama mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaunoo.

²⁸ Gionna kiaapuuya mmoori maisaivaa ni uuduu hama ngia ni pikieeraida mmannammanna aanna ngia ni tasipama variaano. ²⁹ Ni Napoova tiki ai na gionna kiaapuuyara diauneema na tinai ngieetama gionna kiaapu vooyara diaaravai. ³⁰ Dida vaida na gionna kiaapuuyara dinara suaivaki ngieeta ni tasipama yeenna nneeda nnoori nneeda ngiingii mmaataiyauvunu varida Isarairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taara-maara kua pinaara dira kietaya iyara diaaravai.

*Petorooso hamavee tinaraiwaara Yisuuva kooyaa inna kiaa mmiravai
(Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Yuvuaano 13:36-38)*

³¹ Simoono, vaa a rikiaannanee? Vaidiivo yeenna vuuitaivaa varoo kaanaivaa voovau yapoo nnabaivaa voovau yapaineema Sataango ngii iinno taanaraivaara vaa Anutuugaa yaparaikio ee-oo tiivai. ³² Sataango i iinno taanaraivo vaikiyai a niiyara yaagueeqakiannaivo sa taikaiveera na aiyara yaaku varaunoo. A harurueennaata kava hanigiee ni kuaivaara yaagueeqainna i seenaiya tasipanai fai iya yaagueeqama variaaravaivee, ³³ tuduu rikioo Petorooso tunoo: Udaanga-o, vaidiyya oovi nnauvaki i yaapaara iikiyai fai neetaatama i tasipama kuanaravai. Fai i ruputikiyai a putinai fai niitaatama ruputikiyai neetama putinaravaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Petorooso, na i kiaa i mmiaunoo. Aanna makee fai hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee fai a taaravoomaneetu niiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

Yisuuva mminnaiyauvaa varada kuateeraivaara iya tiravai

³⁵ Kiaa kioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Tauraa na ngii titaaduu ngia ni mmayaayaivaa varada nuau suaivaki ngia sikau rira utuaiyauvaatama yeenna vara rira utuaiyauvaata yuku nnaba vooyauvaatama pikiaada nuaduu mminnaa vooyauvai ngiisi vaunnee? Vara hama ngiisi vaunnee? tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Ai, mo tiisi vairavaivee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Aanna makee vaidi voovoono sikau rira utuaivo vaivaata varoo yeenna vara rira utuaivo innasi vaivaatama varoo kuaivee. Vaidi voovoono hama paipaataino ari yaapaivaadiri varoo oro paipa avaikarai voovai yookaama kioo varaivee. ³⁷ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Iya inna vitada vaidi maisaiya tasipama kiaavaivee. Anutuugaa kua fafaaraivo niiyara itaa kua tuuvo makee kaanaivo vakiaivee. Mmuakiaa kuavai niiyara fafaara roovo kaanaivo vakiaivee, ³⁸ tuduu rikiaada ari ngiaammuauya tunoo: Udaanga-o, taanee. Aakara ari vookarai paipa taaravaitana tiisi vainoo, tuduu rikioo ivo iya tunoo: Inna aikioo, kua taikainoo, tiravai.

*Yisuuva taapiivau vioo yaaku vareeravai
(Matai 26:36-46; Marakaa 14:32-42)*

³⁹ Kiaa kioo ivo yoosinnaivaa pikioo viravai. Vioo taapi Oriveeta ivau tupaa ari virayaama vuduu ari ngiaammuauya inna nnaagiyai viravai. ⁴⁰ Vuduu ivo oro ivau varuduu ari ngiaammuauya vuduu rikioo ivo iya tunoo: Iinno teeraivo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee, ⁴¹ kiaa kioo oro kiisama vo kammunnivau toorivu yau haroo yaaku vareeravai. ⁴² Yaaku varoo varioo tunoo: Napoo-o, i iikiatainai mmuaararaiivo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraiwaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ⁴³ tuduu rikioo ngiau apuuvakidiri aangeraa voovoono tuoo inna tasipooduu ivo yaagueeqauduu ⁴⁴ inna pinaama mmuaararooduu inna yaata utiraivo ari vookaraduu yaaku varoo varuduu kaayauma inna kausaivo kiauvaa roosiima tuoo mmataivau viravai.

⁴⁵ Vuduu iva yaaku vara taika kioo diitoo ari ngiaammuauyasi kava vara ranoo numa tooduu iya ausaiyauvo mmuaararoovaara iya vuru vaida variravai. ⁴⁶ Vuru vaida varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniiraida vuru vakiaannee? Diitada yaaku varaatee. Iinno teeraivo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna utida ruputuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Marakaa 14:43-50; Yuvuaano 18:3-11)

⁴⁷ Yisuuva homo kua tioo varuduu kaayau vaidiyya innasi nniravai. Nnida varuduu Yisuunna ngiaammuaau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvu Yutaaso iya tauraa ngioo aataruuvaa iya vitaama roo nniravai. Ngioo ngioo oro Yisuunna vainima duoo vainno inna mmootaanara uduu too ⁴⁸ Yisuuva inna tunoo: Yutaaso, a ni mmootaannaivaadiri Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnammutuaiya kooyaa ni vitaakiaannanee? ⁴⁹ tuduu rikiada inna tasipama duuya iya inna iikiaravaa teeda inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, ti paipa avaikaraiyauvaadiri ta iya ruputuaarannee? ⁵⁰ Itaa kua tida rikiada iyakidiri voovoono ari paipaivaadiri Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuaau voovai yaata yaadudainniivaa rutaka kieeravai. ⁵¹ Rutaka kioodoo rikioo Yisuuva tunoo: Aikioo pikiaanee, kiaa kioo ngiaammuauvaa yaataivaa utuoo tuqin-neeravai.

⁵² Tuqinnama kioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara haitatuura vaidiyyaata vaidi yokovaiyaatama Yisuunna utuaara numa ivaki duuya ivo iya tunoo: Ngia niyara mmuararai vaidivaivee, kiaida paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannee? ⁵³ Mmuakiaa suai na ngii tasipama nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayaiyauvaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. Mo inna aikioo, inna aanna ngii suaiyovee. Aqaa suai aavaki inna maisai upisiivo rummua apinai iikiaara suaiyovee, tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:57-58,69-75; Marakaa 14:53-54,66-72; Yuvuaano 18:12-18,25-27)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada vaidiyya inna puisakama utu kiada vaida vitada vaida vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvaki viravai. Vaida varuduu Petorooso ngieeradiri inna nnaagiai voo varuduu ⁵⁵ gionna kiaapu vooya vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aaki-aiivaki vaida ikiaivaa vuutaivaki hara kiada ivaki varuduu Petoroosootama ivaki iya tasipama variravai. ⁵⁶ Varuduu mmoori vareera kiatanna voovoono Petorooso ikiaivara hara kioo varuduu inna puisakama too nnaasu vainno tunoo: Aa vaidi aavootama inna tasipama nuaivaivee, ⁵⁷ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama oqoo tioo tunoo: Ai, gionna-o, hama na inna tauvaivee, ⁵⁸ tuduu nnaagiai kava vaidi voovootama inna too tunoo: Ai, a inna ngiaammuaakuavee, tuduu rikioo tunoo: Ai, vaidi aakua-o, hama na inna ngiaammuaivaivee, ⁵⁹ tuduu rikioo nnaagiai kava vaidi voovootama inna too yaagueeqama innara tunoo: Kutaa tuanaa aa vaidi aavoota inna tasipama nuaivaivee. Ivo Karirayaa diaa vaidivaivee, ⁶⁰ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, vaidi aakua-o, a kianna kuaivaa hama na arinaima rikiaivaivee. Ivo homo kua tioo varuu saivaata kakaraivo akua tiravai. ⁶¹ Akua tuduu Udaangaivo hanigia Petoroosaa toduu tauraa ivo inna kiaa mmuu kuaivaa vaa taunnu kioovaa kava yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Udaangaivo inna kiaa mmioo tunoo: Turau hama kakaraa akua tirainno kinai rikiee fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee. ⁶² Iva itaa kua kiaa mmuu kuaivaa kava Petorooso yaata utuoo rikioo mmaanaai voo pinaama rateeravai.

Vaidiyya Yisuunnara raida inna ruputiravai

(Matai 26:67-68; Marakaa 14:65)

⁶³ Ratooduu vaidiyya Yisuunna utu kiada vaida vooyaano innara raida inna ruputida ⁶⁴ buruqaivaadiri inna oori nnikiivaki hauma utida inna

yaparaida tunoo: A mmuakiaa kuavai rikiaannaiyauvaa ti kiaa ti mmianee. Gioonoonno i ruputiinne? ⁶⁵ kiaa kiada kaayauma inna rakanoo raaranoo tida maisa kua inna tiravai.

Vaidiia kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Yuvuaano 18:19-24)

⁶⁶ Itaa kua tuduu heenanaanna suaivo reera kioodoo Yutayaa vaidi yokovaa mmuakiaaya nuunaida iyakidiri vooya Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vooya kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama nnida nuunaida inna vitada kua pinaana inna yapeeravai. Yapa kiada iya inna tunoo: ⁶⁷ A Anutuugo mmataama kioo vaidikuavee tiee ti kiaa ti mmianee, tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo fai na ngii giaa ngii minai ngia hama ni kuaivaa rikiaaravaivee. ⁶⁸ Fai na kua voovai ngii yaparainai ngia hama ni kua saivaa kjaaravai. ⁶⁹ Aanna na varira suaivoota nnaagiai na varinara suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo Anutuugo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaataravaa yaaku yaadudainningiaa hara kiee varinaravaivee, ⁷⁰ tuduu rikiaada mmuakiaaya tunoo: Mo a Anutuugaa mmaapukuannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yo, ngia niiyaraida inna safuuma inna mmaapuvaivee kiaanoo, ⁷¹ tuduu rikiaada iya tunoo: Vaa ari avaivakidiri ivo safuuma tinoo: Na Anutuugaa mmaapuvaivee, tiivaa vaa teenoo rikiaunnvai. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivaara yaata utuatee, tiravai.

23

Yisuuva Piratuusaa avuuvau diravai

(Matai 27:1-2,11-14; Marakaa 15:1-5; Yuvuaano 18:28-38)

¹ Kiaa kiada iya mmuakiaaya inna vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa avuuvau dida vaidi ² kua pinaivaki inna yapaaraivaara innara tunoo: Ta taunnano aa vaidi aavo gioonna kiaapuuya unnakua tioo Roomaa kieetaivaa sikau takiisaivaa mmiaivaara ooqoo tioo ariiyara na vaidi kieetavaivee kua kioo ariiyara tinoo: Na Anutuugo mmataama kioo vaidivaivee, tiivaivee, ³ tuduu rikioo Piratuuso Yisuunna yaparainno tunoo: Mo a Yutayaiya kieetakuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaavai kiannano, ⁴ tuduu rikioo Piratuuso Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiiaata gioonna kiaapu kaayau ivaki suvuai kiada varuuyaatama tunoo: Na rikiauko aa vaidi aavo hama vaidi aannoo vaidivaaraida ta inna ruputuaraa iikiaunnano, ⁵ tuduu rikiaada kieeta vaidiia yaagueeqama Piratuusaa vuavi tida tunoo: Ivo kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kua mmiaa roo nuainnonno Karirayaiya kua mmioo tuma mmuakiaa yoosinnaiyauvo Yutayaa mmataivau vaiyauvaki variayaatama kua mmioo aanna makee tuma gioonna kiaapu aayaatama kua mminoo. Ivo iya kua mmikiai rikiaada ivaara kaayauma kumimakaida ngiari rapu ngiari rapuukiaara iikiaanoo, tiravai.

Vaidiia Yisuunna vitada Herootaasi viravai

⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Aa vaidi aavo Karirayaa diaa vaidivainnee? ⁷ kua kioo kieeta vaidi Herooto Yisuuva varuu mmataivaara haitatuuvaara Piratuuso rikioo innasi inna titaa kioodoo viravai. Ii suai ivaki Herooto Yerusareema varuduu iya Yisuunna vitada innasi vuduu ⁸ Herooto inna too kaayauma innara sirigairavai. Iva hokoba suai varioo Yisuuva uu mmoori aataruuvaa mmayaayaivaa rikioo Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuyauvaa taanaraivaara ivo inna taanaree kua iinno varuduu iya inna vitada innasi

nnuduu too ivo kaayauma innara sirigairavai. ⁹ Sirigainno kaayau kua kaayau kuaivaa Yisuunna yaparauduu rikioo hama ivo inna kua sai tirainno kua seemuaa variravai. ¹⁰ Kua seemuaa varuduu Anutuuqaaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama diitada kaayau kua pinaivaa innaki yapeeravai. ¹¹ Yapa kioodoo rikiada Herootoota ari ngiaammuaa rapiraiyaatama Yisuunnara nniki rakaida kuasi tududada innara raida variravai. Itaida varida yaapa yoketaivaa innayaa apu kiada kava Piratuusaasi titooduu viravai. ¹² Tauraa Herootaya Piratu-sooya ngariiyara ngariiyara nnannatoovaitana iqii suai ivaki ariiyara ariiyaraida yoketaama variravai.

Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai

(Matai 27:15-26; Marakaa 15:6-15; Yuvuaano 18:39-19:16)

¹³ Yoketaama varuduu Piratuuso Anutuuqaaara kati puara hudeera kieetaiyaraatama kieeta vaidi gionna kiaapuuyara diraiyaraata mmuakiaa gionna kiaapuuyaraatama aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu ¹⁴ iya tunoo: Aa vaidi aavaa ngia vitada niisi nnida kiaanoo: Gionna kiaapuuya unnakua tii vaidivaivee, kiaani na ngii avuuvuu aa vaidi aavaa yaparaina rikiaukai ngia ivo maisa mmooriivaa iivaivee kiaa kiada innaki kua pinaivaa yapa kiaivo hama oyaivootainoo. ¹⁵ Herootoota inna yaparainno rikiaikio hama kua oyaivootaikio pikioo kava tiisi titaa kiaikio nninoo. Aa vaidi aavo hama maisa mmooriivaa iivaaraida ta kuminayaa inna ruputikio putuaiveera ikiaunnaanoo. ¹⁶ Kati na ni ngiaammuauya tinai inna ripiima kikiyai na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, tiravai.

¹⁷ (Vo nuanu vo nuanu buusa Varaigiatavaa nneera suaivaki Piratuuso vaidi voovai oovi nnauvaki varuuvaa titooduu mmaanai viravai.) ¹⁸ Ii aataru ivo itaama vauvaara gionna kiaapuuya mmuaavaugiataama aayanna reeda tunoo: Yisuunna ruputino putuaivee. Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee, tiravai. ¹⁹ Tauraa Paravaaso ngiari kieetaiyaata rapuoo vaidi vooya ruputuduu putuuvaara vaidiyya inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo variravai. ²⁰ Varuduu Piratuuso Yisuunna mmaanai kuaiveera inna titaatauduu kava gionna kiaapuuyaata kua tuduu rikiada ²¹ iya puisakama aayanna reeda tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²² tuduu rikioo Piratuuso kava vooneetu iya tunoo: Mo datainne? Aanii tomedavai ivo iivainnee? Na tauko hama vaidi aannoo vaidivai ngia innara ni kiaanoo: Ruputino putuaiveeraida kiaanoo. Ivaara na kati tinai ni ngiaammuauya inna ripiima kikiyai sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, ²³ tuduu rikiada gionna kiaapuuya yaagueeqama mmannammanna aayanna reeda tunoo: A tinai rikiada iya yatari sagaivau inna haara kiatee, tuduu iya kua pinaama tuuvoono Piratuusaa yaatarooduu ²⁴ ivo iya inna yaparau kuaivaa rikioo ee-oo tioo Yisuunna ruputuateera tiravai. ²⁵ Paravaaso ngiari kieetaiyaatama rapuoo vaidi vooya ruputuduu putuuvaara vaidiyya inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo varuu vaidiivaara gionna kiaapuuya Piratuusaa yaparaudduu titooduu mmaanai tiravai. Tuuduu Piratuuso iya tuuvaugiataama rikioo Yisuunna vitoo oro iya mmiravai.

Vaidiyya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Yuvuaano 19:17-27)

²⁶ Mmuduu Yisuunna vitada vida varida tooduu Kureenaivakinnaa vaidiivaan nnutuuvo Simoono saidi ngioo aataruuvugiataa yosinnaivakira nninaree kiaa nnuduu teeda ravaataa inna utida yatari sagaivaa inna kumaata apu kioodoo rikioo Yisuunna nnaagiaivau viravai.

²⁷ Vuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna vata rada vuduu rikiada gionnainnibaroo aataruuvau vida varida isi kuaru kiaa rada rata rada viravai. ²⁸ Vuduu rikioo Yisuuva hanigia iya tunoo: Yerusaremaa gionnaso, sa niyara rataatee. Ngingiiyaraata ngingii nnaakaraiyaraatama rataatee. ²⁹ Fai suai voovai nninai gioonna kiaapuuya kiaara: Gioonna hama nnaakaraataiya iya yoketaama variaanoo, ³⁰ kiaa kiada fai oora taapiiyauvaata kua tida kiaara: Havataama rada ti ruputuatee, kiaa kiada taapi kiisaiyauvaata kua tida kiaara: Mumunu utua rada ti rummua apu kiatee, kiaravai. ³¹ Na yatari karaasaivaa roosiikiauva vaidiia ni ruputuaavai. Fai ngia yatari aasannaiyuvaa roosiikiaiya fai iya ngii dataakiaaravainnee? Mo fai ngiita ngii ruputuaaravai, tiravai.

³² Iya vaidi taaravaitana mmuara nnaamuruuvaitanaatama vitada Yisunna tasipama ruputuaara viravai. ³³ Vidada oro yoosinnaivaa nnutuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivaki oro Yisunna yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kiooduu vaidi maisaivaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai. ³⁴ Haara kiooduu Yisuuva tunoo: Ni Napoo-o, iya ni iikiaa aataru ivaa hama arinaima teeda rikieerama kiada ni iikiaa ivaa rugaanee, tuduu rikiada rapira vaidiia isareeda yaatareera mminnaiyuvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyuvaa vareeravai. ³⁵ Varooduu gioonna kiaapuuya vainima duuyaano Yisunna teeda nnaasu vauduu vaidi Yutayaiya kieetaiyaano innara raida tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivai. Ivo kutaa tuanaa Anutuugo mmataama kioo vaidivai varioo mo kii ariinoo ari vitoo yoketaivau yapaivai, ³⁶ tuduu rikiada rapira vaidiiaatama innara raida numa inna vainima dida vaidi ari vookarau kapikaroo nnooriivaa nnutuuvo vinikaivaa inna mmiaaree kiaa kiada ³⁷ tunoo: A Yutayaiya kieetakuavee tie ai vitee yoketaivau yapaanee, tiravai. ³⁸ Fafaara roovo Yisunna kieetainningiaa vauvo tunoo: Inna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai.

³⁹ Vaidi maisa voovai Yisunna sainainnigiataa haara kioovoono kaayauma Yisunna rakanoo raaranoo tioo tunoo: A vaidi Anutuugo mmataama kioo vaidikuavee tie aitaata tiitaatama ti vitee yoketaivau yapaanee, ⁴⁰ tuduu rikioo vuaivo inna kua sai yaagueegama tioo tunoo: Hama a Anutuugaara aatutaama kiee kiannanoo. Eeta mmuaakarai irisaivaa varaannanoo. ⁴¹ Ta tete mmoori maisaivaa iikiaunnaivaaraida irisaivaa ta aikiooma varaannanoo. Aa vaidi aavo kuminayainno varainoo, ⁴² kiaa kioo Yisunna tunoo: Yisuu-o, a vaidi kieetavai varieennainna kava tiennainna niyara yaata utuaanee, ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai makee eetama yoosinna yoketaivau ni tasipama varinaravai, tiravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁴ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigooduu taikeeravai. ⁴⁵ Taikaanara uduu rikioo buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo tammaa kereetu varoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ⁴⁶ Vuduu Yisuuva puaisakama aayanna roo tunoo: Ni Napoo-o, na ni mmannasaivaa titauko aisi kuainoo, kiaa kioo putiravai. ⁴⁷ Putuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuuva putuuva too Anutuugaara kua yoketaivaa tioo tunoo: Na tauko aa vaidi aavo yoketaa vaidi tuanaavai, ⁴⁸ tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya

ivaa taara nuunauya Yisuuva putuuvaa tooduu iya ausaiyauvo pinaama mmuaararooduu vara ranada ngiari nnauyauvakira viravai. ⁴⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuunna nnaagiai nuauyaata gionnaiya Karirayaadiri inna nnaagiai nnuuyaatama ngieeradiri dida vida ii mmuakiaa aataru inna uu iyauvaa teeravai.

Vaidiyya Yisuunna hau kieravai

(Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Yuvuaano 19:38-42)

⁵⁰⁻⁵¹ Yutayaiya yoosinna voovai nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosiipo yoketaama safuuma varioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaara faannainno variravai. Varuuvoo tauraa vaidiyya Yisuunna rupuutaara kuaiavaa yeena rau kiada uu suaivaki iya tasipama varioo hama ee-oo tiravai. ⁵² Ivo hama ee-oo tuuvoono Piratuusaasi vioo Yisuunna nnabaivaara yaparairavai. ⁵³ Yaparauduu ee-oo tuduu vioo Yisuunna nnabaivaa hitu varoo vioo buruqa poosaivaadiri rurauma varoo oro vaidiyya putikiai hakuaree kiaa oonauvaa hatata teerama kioovaki inna hairavai. Hama vaidi nnaba voovai ivaki yapeeravaki inna hairavai. ⁵⁴ Ivo inna hau suaivo kati varira suaivara teerama kioo suaivai. Kiisama heenauduu ngiari kati varira suaivo nniravai.

⁵⁵ Nnuuvaara gionnaiya Karirayaadiri Yisuunna tasipama nnuuyaano Yoosiipaa vata rada Yisuunna mmata nnauvaa teeda aakiaivaki ivo Yisuunna nnabaivaa yapa kioovaata teeda ⁵⁶ kava vara ranada vida heenna suuya suuda yoketaa vuuyauvaata kupu takua suuda yoketaa vuuyauvaatama inna nnabaivau siika kiaaraiyauvaa teerairavai. Teerama kiooduu kati varira suaivo nnuuduu teeda ngiari kua mmaanna tuu kuaiyauvaara yaata utida kati variravai,

24

Yisuuva kava diiteeravai

(Matai 28:1-10; Marakaa 16:1-8; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Kati varida vauya patauduu Sudaagaki suaivo reera kiooduu gionnaiya suuda yoketaa vuu mminnaiyauvaa vaa teerama kiooyauvaa varada Yisuunna mmata nnauvakira viravai. ² Vidada oro tooduu sikau pinaivaadiri mmata nnau keegiaivaki rau kioovaa vaa feena kiooduu mmatayaa vairavai. ³ Vauduu teeda mmata nnauvaki oro tooduu hama Udaanga Yisuu Kirisiinna nnabaivootauduu iya ivaara ⁴ dida vida kaayauma yaata utida varida tooduu vaidiivaitana iya buruqaivaitana mmannaammannauvaitana iya vainima dida vauduu ⁵ gionnaiya kaayauma aatuuda biribiriida ngiari avuuyauvaa mmataivaki kookama kiada teeda vauduu vaidiivaitana iya tunoo: Mo vaidiyya putuaani haira mmata nnauyauvakidiri vaidiivo vaa diitoo kuaivaara ngia aaniira buaama rada nookiaannee? ⁶ Ivo hama aavaki vainoo. Vaa diitaivaivee. Ivo Karirayaa varuu suaivaki ngii giaa ngii muu kuaivaara kava rikiaatee. ⁷ Ivo ngii tunoo: Vaidiyya Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi maisaiya mmikiai iya yatari sagaivau ni haara kikio rikioo taara suai taikanai voovaki na putuauvakidiri keena diitaanaravaivee, tuuvaa kava rikiaatee. ⁸ Vaidiivaitana itaa kua tuuvaara iya yaataiyauvo arinaima rikieeravai. ⁹ Rikiooduu gionnaiya mmata nnauvakidiri pikiada nnida Yisuunna ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavoota seena gioonna kiaapuuyaatama ngiari teeda rikioo kuaiavaa kiaa mmiravai. ¹⁰ Ii gioonna iya voovai Makataraa diaa gionnaivaa nnutuuvo Mariaavaata voovai nnutuuvo Yoqaanootama voovai Yakoopaa kaanaa nnutuuvo Mariaavaata ngiari seena gionnaiyaatama Yisuunna

kua varada nuaira vaidiiya kiasa mmiravai. ¹¹ Kiasa mmuduu rikiada iya gioonnaiya kuaiyauvaara sabi kuayauvaivee kiasa kiada rikiadaata pikieeravai. ¹² Pikiooduu Petrooso diitoo seenoo vioo vioo oro mmata nnauvaki mmaanaidiri kookama reeta tooduu mmanna buruqa poosa saabaivo nnaasu ivaki vairavai. Vauduu too kava vara ranoo ngioo itaama vauvaa too rikioovaara ivo pinaama yaata utiravai.

Taaravaitana Emausa vida Yisuunna teeravai
(Marakaa 16:12-13)

¹³ Mmuai suaivaki Yisuunna nnaagiai nuairaivaitana yoosinnaivaa nnu-tuuvo Emausa Yerusareema vainima vauvakira vida varida ¹⁴ Yisuuva putuuvaara ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiima rada vuduu ¹⁵ Yisuuva ivaitana vainima ngioo ivaitana tasipama viravai. ¹⁶ Vuduu ivaitana inna taa ruvuyauvuyama teeravai. ¹⁷ Tooduu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia aaniivaaraida ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiima rada nookiaannee? tuduu rikiada ivau dida vauduu ivaitana ausaivaitana kaayauma mmuaararooduu ¹⁸ voovai nnutuuvo Kerioopaava inna yaparainno tunoo: A mmuaavoono Yerusareema numa variee aataru mmuaararaiyauvaa naura ditara vaidiiya ivaki iikiaiayuvaa hama a tee rikiaannavainnee? ¹⁹ tuduu rikioo iva sai ivaitana yaparainno tunoo: Mo dee aataruyauvai iya iikiaannee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Mo maisa mmooriivaa iya Nasareeta diaa vaidi Yisuunna iikiaavai. Ii vaidi ivo forofetaa tuanaavai. Anutuuqaa avuuvau mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iinno kua yoketaivaa ti kiasa ti mmuduu ta mmuakiaaya teeda rikieeravai. ²⁰ Rikiooduu ti kieeta vaidiiyaata Anutuuqaa kati puara hudeera kieetaiyatama inna vitada Roomaa vaidi kieetaivo Rupertuaveera mmuduu ivo ee-oo tuduu rikiada vaidiiya yatari sagaivau inna haara kieeravai. ²¹ Ivo ta Isarairaiya ti kieetavai varinaree tioo ti nnammutuuiya yaataranai ta kati hara kiada variaaraivaara ta yaata utiravai. Vo kua voovootama vainoo. Iya inna Rupertuuvo vaa taara suaivaitana taikaikio aanna voomaivo vainoo. ²² Ti seena gioonna vooya ti kiasa ti mmiaa kuaivaara kaayauma ta nniakiaakiaunnavaivee. Heenanaanna iya vida taavo ²³ Yisuunna mmata nnauvaki hama inna nnabaivo vaivai. Hama vaiki ai teeda iya kava vara ranada nnida kiaanoo: Vaa ta taunnani aangeraiya ti kiaanoo: Vaa ivo diitoo varinoo, kiasaivaivee, kiasaani ²⁴ ti seena vaidi vooya mmata nnauvaki vida taavo gioonnaiya kiasa kuaivo kutaa tuanaavai vaiki ai hama inna taavaivee, tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Mo ngia taaravaitana hama ngii yaataataivaitanavee. Nnaaruaa vaidi forofetaiya tuu kua mmuakiaa iyauvaara hama ngia akiairaiki ai rikiada kutaavaivee kiasavai. ²⁶ Anutuuqo mmataama kioo vaidiiyo mmamma mmuaararoo varoovaudiri yaagueeqa yoketaa ari vookaraivaa varoo varinaraivaara hama ngia arinaima rikiaavaitanannee? ²⁷ kiasa kioo Yisuuva Anutuuqaa kua mmuakiaayuvai ivaitana kiasa mmioo tauraa Musiiva fafaara roo kuaivakidiriaata nnaagiai forofetaiya fafaara roo kuaivakidiriaatama innara tuuvaara taaravaitana kiasa mmiaa roo viravai.

²⁸ Vida varuduu ivaitana vuu yoosinnaivo vainima vauduu too Yisuuva yoosinnaivaa yaataroo kuanee kiasa uduu ²⁹ taaravaitana inna ravaataida tunoo: Vaa suaivo haatapaikio heenainara iinoo. Tuna ti tasipama vuru vakianee, tuduu rikioo ivaitana tasipama nnauvaki viravai. ³⁰ Vioo ivaitana tasipama varioo yeenna nnaaree kiasa bereetaivaa tu kioo vainno yaaku

vara kioo kusii kioo iya mmuduu teeda ³¹ arinaima inna tooduu ivo aki-airaama vioo tukaama kieeravai. ³² Vioo tukaama kioodoo ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmida tunoo: Ivo aataruuvau tiitaata kua tioo varioo Anutuuga kua mmayaayaiva ti kiaa ti mmikio rikioo mo ti ausaiyauvo ari vookarainoo, ³³ kiaa kiada mmuai suaivaki diitada Yerusareema kava vara ranada vida tooduu Yisuunna ngiaammuu yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai gioonna kiaapu vooyaatama nuunaida varida ³⁴ tunoo: Kutaa tuanaavai Yisuuva vaa diitaivai. Vaa Simoono inna taivaivee, ³⁵ tuduu rikiada taaravaitana aataruuvau nuaida Yisuunna teeda vitada oro ngiari nnauvaki varuduu Yisuuva bereetaivaa kusii utuu suaivaki ivaitana inna arinaima too mmayaayaivaa iya kiaa mmiravai.

Yisuuva ari ngiaammuaayaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

³⁶ Kiaa mmida varuduu Yisuuva ariinoo iya tammaivaki dioo vainno tunoo: Ngii ausaiyauvo nuufama vakiaivee, ³⁷ tuduu rikiada iya inna teeda yaata utida tunoo: Vaidi mmagiavaivee, kiaa kiada nnikiaraida aatuuravai. ³⁸ Aatuuda varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira pinaama yaata utuaanee? Ngia aaniira niyara taara yaata utuaanee? ³⁹ Ni yaakuuvaitana teeda ni yukuuvaitana teeda kiatee: Kutaa ivovee, kiatee. Niiyaa utida taatee. Ngia taavo hama vaidi mmagiavo itaama vaivaivee. Ni mmuyaivoota mmammaivootama vainoo, ⁴⁰ kiaa kioo ari yuku yaakuuyavuaa iya vitauduu ⁴¹ teeda pinaama innara sirigauvaara hama innara Yisuuvavee tida homo pinaama yaata utida varuduu Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngii yeennaivo aavaki vainnee? ⁴² tuduu rikiada iya vaa tavauvaa hudoovaa inna mmuduu rikioo ⁴³ iya avuuyavuvunu varoo nneeravai.

⁴⁴ Nnaa kioo iya tunoo: Na homo ngii tasipama varuu suaivaki aa kua aavaa na ngii giaa ngii miravaivee. Na kiaanoo: Mmuakiaa kua fafaaraivo Anutuuga mmaanna kuaivakiaatama forofetaiya kuaivakiaata Saama kuaivakiaatama niyara tuu kuaivaa kaanaivo vainaravaivee, kiaa kiee na ngii giaa ngii miravaivee. ⁴⁵ Ivo iya itaa kua kiaa mmuduu rikiooduu iya tinniiyauvo rusituduu Anutuuga kua fafaaraivaa arinaima rikieeravai. ⁴⁶ Rikiooduu Yisuuva vo kuavai iya tunoo: Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai Anutuugo mmataama kioo vaidiivo mmamma nniita-reeraivaa varoo putuoo taara suaivaitana taikano vooma suaivaki keenaa diitaanaravai. ⁴⁷ Diitanai fai gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa rikiaiya inna mmayaayaivaa varada tauraa gioonna kiaapu Yerusareemaiya kiaa mmida nnaagial vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki variaya kiaa mmida kiatee: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyavuaa pikiada ausa hanigiakio Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyavuaa rugaanaravaivee, kiatee. Anutuuga kuaivo itaa kua tiivai. ⁴⁸ Aa kua fafaara aavaa kaanaivaa vaa ngiengienoo taavaivee.

⁴⁹ Ni Napoova ngiini kua kiaa teerama kiaivaa fai neenoo titano ngiisi tiinaravai. Aa ngia yoosinna pinna aavaki varida faannaikio ngiau aapuukidiri yaagueeqa ari vookaraivo ngiiyaa tiinaravaivee, tiravai.

Anutuugo Yisuunna vitoo ngiau apu viravai

(Marakaa 16:19-20; Aposoroo 1:9-11)

⁵⁰ Kiaa kioo Yisuuva iyaatama vitoo oro Betaniaa kioo ari yaakuuvaitana vararu utuoo iyara kua yoketaivaa tiravai. ⁵¹ Kua tuoo varuu saivaata Anutuugo inna vitooduu ivo iya pikioo ngiau apu viravai. ⁵² Vuduu teeda iya ngiari ausa mmuduuyaiyavuaa inna mmida innara kaayauma

sirigama rada Yerusareema nniravai. ⁵³ Nnida iya makemakee nuunaira nnau pinaivaki varida Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai.

Yuvuaanoono Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Yuvuaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Anutuugaa tinniivaudiri kuaivaa vara kiaa kookieeraivo tupatupaa variivoono mmata aavau tuma ti tasipama vaidivai hara kioo variravai. Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tida kiaara: Yisuuva inna Anutuugaa mmaapuuvovee, tikio ivoono iya vitoo yoketaivau yapanai innara kutaavaivee kiaiya fai tupatupaa variraivaa varaaravaivee. Iya aa yanaa aavaa yaarida ii kua ivaara kutaavaivee tida arinaima rikiaateeraivaara Yuvuaano reeravai (20:31).

Anutuugaara kua kiaa kookieera vaidivai variravai

¹ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuugaa tinniivaudiri kuaivaa vara kiaa kookieeraivoono variravai. Kua kiaa kookieeraivoono Anutuugaa tasipama varioo inna Anutuugovee. ² Ari nnaaru tuanaa ivo Anutuugaa tasipama variravai. ³ Anutuugo tuduu kua kiaa kookieeraivoono mmuakiaa mminnamminnaayauvai iiravai. Hama mminnamminnaa vooyauvai ari voovoono iiravai. Ivoono nnaasu iiravai. ⁴ Variraivo innaki vairavai. Innaki vauvo tooba roosiima gioonna kiaapuuyani mmeekiaivo teeravai. ⁵ Mmeekiaivoono heenaivaata mmeekia mmuduu hama heenaivo mmeekiaivaa rummua apiravai.

⁶ Anutuugoono vaidiivaa nnutuuvo Yuvuaanaa titooduu ⁷ gioonna kiaapuuya mmeekiaivaara kiaa kookieenaraivaara nniravai. Iya ivo tuu kuaivaa rikiada kutaavaivee kiateeraivaara nniravai. ⁸ Ivo hama mmeekiaivai. Ivo mmeekiaivaara kiaa kookieenaraivaara nniravai. ⁹ Ivo nnuu suaivaki mmeekia tuanaivoono gioonna kiaapuuya mmeekiaivaa mmiraivo tuoo variravai.

¹⁰ Ivo mmataivaa ariinoo iima kioovau tuma ivau varuduu hama gioonna kiaapuuya inna arinaima teeravai. ¹¹ Ivo ari mmata tuanaivau tuuduu hama ari oyaiya innara tuqinneeraida innara ooqoo tiravai. ¹² Ooqoo tuduu vooyaano innara tuqinnada innara kutaavaivee tuuya Anutuugo ari yaagueeqaivaa iya mmioo iyara ni naunna mmaapu tuanaayavee tiravai. ¹³ Gioonna kiaapuuya nnaakara mmataaneema hama Anutuugo ari raunna mmaapuuya itaama mmateeravai. Vaidi mmatayaa diaivo ari livaugiataama nnaakaravaa mmataineema hama Anutuugo ari raunna mmaapuuya mmateeravai. Hameetavee. Anutuugo ariinoo ari vookaraama iiravai.

¹⁴ Anutuugaa kuaivaa kiaa kookieeraivo tuma ti tasipama vaidivai hara kioo variravai. Varuduu ta inna oyai ari vookaravua taannaduu ari vookarau oyaivaa ari Koovaano ari Mmaapu mmuaavaara tioo mmiravai. Mmuduu kati gioonna kiaapuuyara tuqinneeraivoootama kua kutaa tiraivootama innaki suvuairavai.

¹⁵ Yuvuaano nnoori apiraivoono innara tioo aayanna roo tunoo: Ii vaidi ivaara na tauraa ngii giaa ngii miee kiaanoo: Na hama variaaduu varuuvo ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataravaivee, tiravai. Yuvuaano itaa kua tiravaivee.

¹⁶ Kati tiyara tuqinneera oyaivo ariiki vaivaara ivo mmuakiaa sui mmannammanna mmuakiaaya tiyara boo tioo nnaasu varivai. ¹⁷ Mmaanna tuu kuaivaa Anutuugo Musiinna kiaa mmuduu Musiivaano

gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Yisuu Kirisiivaano Anutuugo kati tiyara yaata utiraivaata kua kutaa tiraivaatama ti vitaivai. ¹⁸Hama gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa taivaivee. Ari Mmaapu mmuaavoono ari Koontanikaraama mmuaavau inna tasipama variivoono innara kooyaa ti kiasa ti mmioo ti vitaivaivee.

*Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa tiravai
(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Rukaaso 3:1-18)*

¹⁹Yutayaa vaidi vooya Yerusareemadiri Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyyaata Riviinnakidiri diitoo vaidiyyaatama tifooodu Yuvuaano nnoori apiraivaasi numa inna yaparauduu rikioo ivo Yisuunnara ataa kua tiravai. Iya inna yaparaida tunoo: A gioononnee? ²⁰tuduu hama Yuvuaano kua seemuaa varirainno kooyaa iya kiasa mmioo tunoo: Hama na Misiaa vaidi Anutuugo mmataama kioo vaidiivoovee, ²¹tuduu rikiada kava inna yaparaida tunoo: Ai, mo a dee vaidikuannee? A aanna Irayaavannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Hama na Irayaavavee, tuduu rikiada iya inna tunoo: A forofetaa vaidi ta aiyara faannairaiquannee? tuduu rikioo ivo sai tunoo: Hamavee, ²²tuduu rikiada tunoo: Vaidi ti titaani ta ngiaunnaiya ta kava oo kiasa mmiaara kuaivaa ti kiasa ti mmianee. A dee vaidikuannee? Aiyara a dataa kuainna kiannanee? ²³tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo:

Na koo mmuyai gaanga voovau diee vaina
aayanna ree kiaunoo:

Udaangaivo ngiaiveera

aataruuvaa safuukiateeraivaara na kiaunoo.

Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yuvuaano itaa kua tiravai. ²⁴Farisaiyaano vaidi vooya tifooodu nnuuyaano ²⁵Yuvuaanaa yaparaida tunoo:

A aiyara kiannano: Na hama Misiaavaivee. Na hama Irayaavavee. Na hama forofetaa ngia niyara faannairaivoovee, kiasa kiee mo aaniira a gioonna kiaapuuya nnoori apuannanee? ²⁶tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo: Na mmanna nnooriivaadiri gioonna kiaapuuya apuuvavee. Ngii-ikidiri nnii vaidiivaa hama ngia taavaivee. ²⁷Ivo ni nnaagiai nninaraivoono vaidi nnoonnavai. Na mmanna vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravaivee, tiravai.

²⁸Yuvuaano nnoori Yorotaanaivaadiri gioonna kiaapuuya apuuvaa sainai yooosinna Betaniaa ivaki iya itaa kua tiravai.

Yisuuva Anutuugaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivovee

²⁹Vauya patauduu Yuvuaano diitoo dioo vainno tooduu Yisuuva innasi ngioo varuduu Yuvuaano innara tunoo: Aavaa Anutuugaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nninoo. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaanaraivoovee. ³⁰Aqaa vaidi aavaara na tauraa ngii giaa ngii miee kiasano: Na hama variaaduu varuovoono ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataraivaivee. ³¹Na itaa kua kiasa kiee inna oyaivaa hama na tee rikieeravai. Ngia gioonna kiaapu Isarairaa variyai na inna kooyaa ngii vitainaraivaara na mmanna nnooriivaadiri numa ngii apiravaivee, ³²kiasa kioo Yisuunnara kiasa kookieenno tunoo: Na taaduu Mmannasa Yoketaivo ngiau aapuuvakidiri ngiaamma mirunnaivaa roosuovoono tuoo tuoo innayaa variravai. ³³Anutuugo gioonna kiaapuuya nnooriivaadiri iya apuaneera ni titoovoono tauraa ni tunoo: Fai a teeno Mmannasa Yoketaivo tumaa vaidiivaayaa varinaraiivo inna ivoono Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mminaraivoovee, tuuvaa na rikiee homo Yisuunna oyaivaara

kumimakama kiee tee ³⁴ iva tuuvaa kaanaivaa kooyaa teeravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaivovee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuuau tauraiyara tiravai

³⁵ Kiaa kioo vauvo patauduu Yuvuaano diitoo kava numa ivau ari ngiaammuuauvaitana tasipama dioo vainno ³⁶ tooduu Yisuuva ngioo taroo viravai. Ngioo taroo vuduu Yuvuaano inna too vainno innara tunoo: Taatee. Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo aa ngioo kuainoo, ³⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuuauvaitana iva tuu kuaivaa rikiada Yisuunna vata rada inna nnaagiaivau viravai. ³⁸ Vuduu too Yisuuva hanigia ivaitana inna nnaagiai vuuvaa too ivaitana yapara ruoo tunoo: Mo ngia aaniivaaraida buaama rada ngiaannee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Ravai-o, a dee nnauvakiinna variannanee? tiravai. Ii nnutu Ravaiavavee kiasa nnutu ivaa oyaivo tunoo: Vitaira-o, tiravai. ³⁹ Tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Numa taatee, tuduu rikiada ivaitana numa ivo varuuvaki teeda inna tasipama varuduu suaivo haatapoo hannauduu rikiada inna tasipama vairavai.

⁴⁰ Ngiaammuuau taaravaaitana Yuvuaanaa kuaivaa rikiada Yisuunna nnaagiai vuuvaitana vuuvaa nnutuuvo Adiriaaso. Ivoono Simoono Petooroosaa kataivovee. ⁴¹ Vauya patauduu Adiriaaso tauraa makee tuduu ari yayaana Simoonaara buaama roo tooduu inna too vauduu too tunoo: Anutuuqo mmataama kiai vaidi Misaiivaa vaa ta taunnano ti too vainoo, tiravai. Misiaa nnutuuvoota Kirisii nnutuuvootama mmuaa oyaivai. ⁴² Adiriaaso itaa kua kiasa kioo Simoona vitoo Yisuunnasi vuduu Yisuuva inna too tunoo: Aanna a Simoona a Yuvuaanaa mmaapukuavee. I nnutu karaa-saivo Kipaasovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai. Yutayaiya kuaivakidiri kiasa nnutuuvo Kipaasovee. Ari vo kua Ereengaivakidiri kiasa nnutuuvo Petooroosovee. Nnutu Petoorooso kiaiivaa oyaivoonno sikau ooravai.

Yisuuva Piriipaya Nataneerayara tiravai

⁴³ Vauya patauduu Yisuuva Karirayaa kuane kiasa vioo tooduu Piriipo inna too vauduu too tunoo: Ni nnaagiai ngiane, tiravai. ⁴⁴ Piriipo Betsaita diaa vaidivai. Ivo Adiriaasooya Petooroosaya yoosinnaivakinnaavai. ⁴⁵ Piriipo oro Nataneeraara buaama roo tooduu inna too vauduu too inna tunoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaki fafaara rooduu vaidi forofetaa vooyaatama fafaara roo vaidiivaa vaa ta taunnano. Inna nnutuuvo Yisuuvaavee. Nasareeta diaa vaidivai. Yoosiipaa mmaapuvavee, ⁴⁶ tuduu rikioo Nataneero inna yaparainno tunoo: Mo datai mminnaa yoketaavai Nasareetadiri nniivainnee? tuduu rikioo Piriipo tunoo: Ai, numa taanee, tiravai.

⁴⁷ Kiaa kioo inna vitoo nnuuvaa Yisuuva too Nataneeraara tunoo: Aa vaidi aavo Isarairaa vaidi tuanaavavee. Hama unnaakuavo innaki vaivavee, ⁴⁸ tuduu rikioo Nataneero Yisuunna yaparainno tunoo: Ai, dataama kiee ni taannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuaivaa oyaivaki variannano hama Piriipo aita kua tirama kiai kiai neenanaa i tauvavee, ⁴⁹ tuduu rikioo Nataneero inna sai tunoo: Vitaira-o, a Anutuuqaa Mmaapukuavee. A Isarairayaa kieetaikuavee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuaivaa oyaivaki variannani na i tauvaara i kiasa i mmiaukainna a niyara kutaavavee kiannano. A makee taannaivaa kisavai taannano. Fai yapooma nnaagiai a kaayau pinaa ari vookaraiyauvaa taanaravavee, ⁵¹ kiasa kioo tunoo: Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Fai a teeno ngiauvo voo sai ngioo saina idaadiri Na Vaidiivaa Mmaapuvaa niyara aangeriayaa oro teeda tama teeda kiaravavee. Yisuuva itaa kua tiravai.

2

Yoosinna Kenaa diaa ngiaammuauyaayaa nnaataivaa ruu kieeravai

¹ Yapooma taara suaivaitana taika kiooduu vooma suaivaki Karirayaa aakiaivaki vau kiisa yoosinnainvaa nnutuuvo Kenaa ivaki iya ngiaammuaavaa nnaataivaa varada rummuaara iiravai. Rummuaara iida varuduu Yisuunna kaano ivaki variravai. ² Ivaki varuduu iya Yisuunnaata ari ngiaammuauyaataama aayanna tuduu yeenna nnaara nniravai. Nnida gioonna kiaapuuya tasipama varida nuunaida yeennaiyauvaa nneedada ³ vuaina suuyaivaa nnaa taika kiooduu rikioo Yisuunna kaano inna tunoo: Vaa iya vuaina suuyaivo taikaivaivee, ⁴ tuduu rikioo inna sai tunoo: Ai, mo aanna a gioononna itaa kua ni kiannanee? Hama i mmooriivaivee. Na mmoori nakaaravovee. Hama ni suaivo nninoo, ⁵ tuduu rikioo kaanoona yeenna mmira ngiaammuauya tunoo: Ivo tiivaugiataama rikiada iikiatee, tiravai.

⁶ Yutayaa gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvaa finira mmaanna aataruuyauvo airi airi aataruyauvai vairavai. Ivaara pinaa kuu yavaiyauvo yaaku saivai karasaidiri mmuaavai ivau vairavai. Yavaiyauvo hama kiisa paanna yavaayauvai. Hokoba pinaa yavaayauvaivee. ⁷ Yisuuva yeennara haitatuuda mmiraiya tunoo: Nnooriivaa vita rada aa yavaa aayauvaki tusaatee, tuduu rikiada vita rada tusooduduu yavaiyauvaa sannaiyauvunu roberobeeduu ⁸ Yisuuva iya tunoo: Inna aikioo, vita rada oro yeennaiyauvaara haitatuura vaidiivaa mmiatee, tuduu rikiada vita rada oro inna mmuduu ⁹ nnoo rikiooduu nnoori tuanaivo vaa hanigioo vuaina suuya tuanaavai vauduu ivo iya vitoovakira hama arinaima terama kiooduu yeennara haitatuuda mmiraiya arinaima teeravai. Ivo iya vitoovakira hama arinaima toovaara ivo kieevatiivaara aayanna tuduu ¹⁰ nnuduu inna tunoo: Mmuakiaa vaidiia tauraa yoketaa vuaina suuyaivaa yapa kiaani rikiada nneedada nnaa ausa rasiti varada variaani teeda nnaagiiai maisai vuaina suuyaivaa yapaavai. Hama a itaama yapaannano. Aanna makee nnaagiainna a yoketaa vuaina suuyaivaa yapaannano, tiravai.

¹¹ Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookarauvaa Karirayaa aakiaivaki vau yoosinna kiisa Kenaa ivaki tauraa toosa hara iiravai. Ivo ivaki toosa hara uu mmooriivaa uduuu teeda ari ngiaammuauya ivo uu mmooriivaa oyai tuanaa yoketaivaa teeda innara kutaavaivee tiravai.

¹² Ivo uu mmooriivo taika kiooduu ivo ari kaanoatama ari kataidoota ari ngiaammuaudootama oro kiisa suai Kapanauma variravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-13; Marakaa 11:15-17; Rukaaso 19:45-46)

¹³ Yutayaiya buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa iya nneera suaivo vainima nnuduu rikioo Yisuuva Yerusareemara viravai. ¹⁴ Vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki tooduu ivaki vaidiia puara burimakau sipisiipaiyauvaata ngiaamma mirunnaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya hara kiada varida inna tooduu vaidi sikau yanaiyauvaa kiooduu irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuyaataama hara kiada varida inna teeravai. ¹⁵ Inna tooduu rikioo Yisuuva iibanna fiyyama kioovaadiri utuoo iya ripiinno iya puara burimakau sipisiipaiyauvaata ivakidiri rupuutoo vatooduu mmaanai tiida viravai. Vuduu rikioo ivo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaaraiyauvaa rauru sereguatiima kieeravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo vaidiia ngiaamma mirunnaiyauvaa kiada irisai sikauyauvaa varooya tunoo: Iyauvaa varada mmaanai kuatee. Sa ngia ni Napoonna nnauvaki irisai irisai vareera aataruuvaa iikiatee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuauya

yaata utida Anutuugaa kua fafaara voovai vauvaara iya yaata utida rikieeravai. Fafaaraivo vainno Anutuugaa nnauvaara tinoo: I nnauvaara ni mmuduuya riraivo ni aakiaivaki kaayauma suvuainoo. Fafaaraivo vainno itaa kua tiivai.

¹⁸ Yisuuva itaama uuvaara Yutayaa vaidi vooya inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiai a iikiannanee? Dee mmoori ari vookaraivaa fai a iino yoke-tainai teeda kiaara: Anutuugo inna tasipaikio rikioo iivaivee, kiaarannee?

¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa nnau aavaa ngia havarata kikiyai fai na kava taaravooma suai heeka kiaanaravaivee, ²⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ai, hama yopeemavee. Aa nnau aavaa heekoo aataruuvaa vaa ta taunnavai. Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaaku saivai karasaidiri mmuaa nuanuvai (46) iya heeka taika kieeravai. Fai a aikiooma taaravooma suai heekaanarannee? tiravai.

²¹ Yisuuva hama nuunaira nnau pinaivaara itaa kua tiravai. Ivo ariiyara tiravai. ²² Ivaara ivo nnaagiai Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki ari ngiaammuauya iya itaa kua tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikiooduu Anutuugaa kua fafaaraivaaraata Yisuuva tuu kuaivaaraatama kutaavaivee tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki teeravai

²³ Yisuuva buusa Varagiataivaa nneera suaivaki Yerusareema nuainno varuduun rikiada iya Anutuugaa mmoori ari vookaraiyauvaaa uuyauvaara kaayaa gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee tiravai. ²⁴ Tuduu Yisuuva gioonna kiaapu mmatayayaa aakiaiyauvaki toovaara iya innara yoke-taida kutaavaivee tuuvaara hama iyara inna yoketairavai. ²⁵ Hama vaidi voovoono gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki vau kuaiyauvaa inna kua mmiravai. Ivo ariinoo arinaima iya aakiaiyauvaki teeravai.

3

Yisuuva Nikotimaasaatama kua tiravai

¹ Farisai vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso ivoota Yutayaiyaki kieetavai varuuvo ² heenaki Yisuunnasi vioo tunoo: Vitaira-o, vaa ta taunnavai. Anutuugo i titaa kiaiikiai a tummuannaikua a vitaira mmooriivaa iikiannananoo. Fai vaidi mmatayaa voovoono hama Anutuugaa yaagueeqaivo inna tasipano rikioo hama Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa a iikiannaneema iinaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varioo fai hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaki taanaravaivee, ⁴ tuduu rikioo Nikotimaaso inna sai tunoo: Mo dataama vaidi vaa yokovaa kiaivo kava hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varinarannee? Fai ivo kava ari kaanaa ausaivaki varino mmata kino too karaasavai varinarannee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono nnooriivoota mmannasaivootama mmata kiaivo hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yosinnaivaki kuanaravai. ⁶ Mmammaivo iikiatai mmooriivo mmammaivaa mmaraavai. Anutuugaa Mmannasaivo iikiatai mmooriivo Anutuugaa Mmannasaivaa mmaraavai. ⁷ Anutuugaa Mmannasaivo i mmata kinai rikiee hanigiee nnaakara meedi roosiima varianeera na i kiaa i mmiaunoo iya ivaara sa nniikaraakianee. ⁸ Yuunnaivo ari ngiatai suaivaki ivo korokorooma roo nuaikiai a mmanna akuaivaa rikiee hama ivo kuai nniivaa taannanoo. Iva a roosiima Anutuugaa Mmannasaivo vaidiivaa iikioo too hanigioo karaasavai variivaa hama ta taunnavavee, ⁹ tuduu rikioo

Nikotimaaso inna yaparainno tunoo: Mo datainne? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A vaidi nnoonakuavee. A Isarairaa gioonna kiaapuuya vitaira vaidikuavee. Mo aaniira aa kua aavaa oyaivaa hama a tuqinnama rikiaannanee? ¹¹ Na kua kutaavai i kias i mmiaunoo. Ti yaatana vai kuaivaata ti avu tai kuaivaatama ta kiaunnani ngia mmuakiaaya hama ti kuaivaa rikiaano. ¹² Na mmatayaa vai mminnaiyauvaara ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaano. Ngiau apu vai mminnaiyauvaara na ngii giaa ngii minai fai ngia dataama rikiaarannee? ¹³ Hama vaidi voovoona ngiau apuuvaki kuaivaivee. Na Vaidiiva Mmaapuuvooone ivakidiri tumuaiivoono vaa neneeno nnaasu ivaki tauvaivee. ¹⁴ Nnaaru vaidi Musiiva koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki unnakua yapaivaa kapaqaivaadiri iima kioo ngiauvau yatari sagaivau haara kiooneema vaidiiva Na Vaidiiva Mmaapuuvaa ngiauvau yatari sagaivau ni haara kiaravai. ¹⁵ Haara kikio rikioo fai gioonna kiaapu voovoona niyara kutaavaivee tioo fai tupatupaa variraivaa varaanaavaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

¹⁶ Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiyara pinaama mmuduuya ruoo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu tiiravai. Gioonna kiaapu innara kutaavaivee kiaiya eeyaara putida taikeevoora titooduu tiiravai. Iya tupatupaa variraivaa varaateeraivaara titooduu tiiravai. ¹⁷ Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo hama gioonna kiaapuuya kua pinaivaki yapaanaraivaara tiiravai. Iya vitoo aataru yoketaivau yapaanaraivaara tiiravai.

¹⁸ Gioonna kiaapu voovoona innara kutaavaivee tiivaaki hama kua pinaivo innaki vaivai. Gioonna kiaapu voovoona hama innara kutaavaivee tiivaaki vaa kua pinaivo innaki vaivai. Ivo hama innara Anutuugaa Mmaapu mmuaa tuanaivovee tiivaara kua pinaivo innaki vaivai. ¹⁹ Kua pinaivo vaivaa aataruovo ataama vainoo. MmEEKIAIVO vaa mmatayaiyasi tiikiaannaataida iya hama innara mmuduuya ruaano. Iya maisa aataruvaa vaa iida taivaara upisiivaki vai aataruuvaa mmuduuya ruaano. ²⁰ Gioonna kiaapu voovoona vaa maisa aataruuvaa iivoono hama mmEEKIAIVAARA mmuduuya ruoo hama innasi nniivai. MmEEKIAIVOONO ivo maisa aataru iivaa kookieevoora kias hama mmEEKIAIVAASI nniivai. ²¹ Gioonna kiaapu voovoona kua kutaivaara yaata utuoo iivoono mmEEKIAIVAASI nniivai. Hama arinaidiri iirainno Anutuugo tiivaugiataama iivai. MmEEKIAIVOONO ivo ii mmooriivaa kookieekiaiveera mmEEKIAIVAASI nniivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yuvuaano Yisuunna oyaivaara kooyaa tiravai

²² Ii suai ivo taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yoosinna Yutayaivakira viravai. Vidada oro ivakinnaiya tasipama varidada iya nnoori apiravai. ²³ Ii mmuai suai ivaki Yuvuaano vo yoosinna Sareema vainima vau yoosinnaivaa nnutuovo Ainoona ivaki varioo gioonna kiaapuuya nnoori apiravai. Nnoori haruunga pinaivo ivaki vauvaara ivo ivaki iya nnoori apiravai. Gioonna kiaapuuya ivo iya nnoori apuaveeraivaara mmannamanna innasi nnuudu ivo ivaki iya nnoori apiravai. ²⁴ Hama oovi nnauvaki inna yapaara suaivo nnuudu iiravai.

²⁵ Yutayaa vaidiiva mmamma finira mmaanna aataruuyauvaara Yuvuaanaa ngiaammua vooyaata Yutayaa vaidi voovaatama pinaama kua yaagueqama tiravai. ²⁶ Itaa kua tuuvaara iya Yuvuaanaasi oro inna kias mmdida tunoo: Vitaira-o, nnaaru vaidi voovai nnoori Yorotaanaa siri sainai i tasipama dioo vauduu a innara iqii vaidi tuanaa ivovee tunnaivo aanna makee ivoono gioonna kiaapuuya nnoori apuoo varinoo. Apuoo varikiai mmuakiaa gioonna kiaapuuya i pikiada innasi kuaano, ²⁷ tuduu

rikioo Yuvuaano iya sai tunoo: Hama giaasidiri gioonna kiaapu voovoono mminnaivaa varaivai. Anutuugoono mmikio varaivai. ²⁸ Na kiaaduu vaa ngiengieenoo rikieeravai. Na kiaanoo: Hama neenoo vaidi Misiaa Anutuugo mmataama kioovovee. Anutuugo inna tauraa niinnaadee titooduu na nniiravaivee. Na itaa kua tiravai. ²⁹ Nnaata vaati vareera suaivaki vaatiivo safuuma ari nnaataivaa varaivai. Vaatiivaa seena ngiaammuau voovoono oro inna tasipama diivo innara faannainno varioo kati inna kuaivaa rikiaikio inna yoketaivai. Itaama iivaara ni sirigairaivo niiki vaivo vaa pinaavai vainoo. ³⁰ Fai ivoono tauraa varino inna nnutuuvo pinaavai kuanaravai. Vinai fai na nnaagiai varino ni nnutuuvo hameetainaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Vaidi voovoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai

³¹ Ivoono ngiau aapuuvakidiri tuuvoono mmuakiaaya yaataravai. Mmatayaa diaa vaidi voovoono mmata aavau varioo mmata aavau vai mminnamminnaiyauvaara nnaasu kua tiivai. Ngiau aapuuvakidiri tuuvoono mmuakiaaya yaataroo ³² ari toovaaraata ari rikioovaaraatama tikiai hama gioonna kiaapu voovoono rikiaivai. ³³ Fai gioonna kiaapu voovoono inna kuaivaa tuqinnama rikioo puaisa utino mmoori kaanaivo vainai teeda seena gioonna kiaapuuya kiara: Anutuugo kua tiivo kua kutaavai vaivaivee, kiaravai. ³⁴ Anutuugo titovoono Anutuugaa kuaivaa tiivaara iya itaa kua kiaravai. Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa inna mmikio innaki suvaikio Anutuugaa kuaivaa tiivai. ³⁵ Ari Koovaano ari Mmaapuuvaa kaayauma mmuduuya ruoo inna tinoo: Mmuakiaa mminnaiyauvaara na diauneema eenoo dianee, tiivai. ³⁶ Gioonna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaa kutaavaivee tiivoono vaa tupatupaa variraivaa varaivai. Gioonna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaa kuaivaa hama rikiaivoono fai hama tupatupaa variraivaa varaanaravai. Anutuugaa nnannateeraivo fai tupatupaa innayaa vainaravaivee.

4

Yisuuva gioonna Samariaivaatama kua tiravai

¹ Yisuuva gioonna kiaapuuya nnoori apuduu inna nnaagiai nuauyaano Yuvuaanaa nnaagiai nuau gioonna kiaapuuya yaataroo kuaivaa Fari-saiya rikieeravai. ² Mo hama Yisuuva ariinoo nnoori apiravai. Ari ngiaammuauyaano nnaasu nnoori apiravai. ³ Iva vu mmooriivaa Fari-saiya rikioovaara Yisuuva rikioo diitoo ari ngiaammuauyaatama Yutayaa mmataivaa pikiada kava vara ranada Karirayaa mmataivakira viravai. ⁴ Iya Karirayaa vuu aataruuvau kuaaree kua kiada Samariaa mmataivaa vuutaidaadiri viravai.

⁵ Vidada oro ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Sukaraa ivaki viravai. Nnaaru Yakoopo ari mmaapuuvaa Yoosiipaa mmuu mmataivo vainima vauduu ⁶ Yakoopo hanuu kioo doofa nnooriivo ivaki vauduu ikianna tammaiduu Yisuuva aataru hokobaivau nnududuu inna pirisauduu doofa nnooriivaa siriivau hara kioo variravai.

⁷⁻⁸ Vaa ari ngiaammuauya nniida tarada yoosinnaivaki vida sikaunnaadiri yeennaiyauvaa yookaakiaara vida kieeravai. Vida kiooduu Yisuuva ivau hara kioo varioo tooduu gioonna Samariaa voovai nnooriivaa vitaanara nnuduu too Yisuuva inna tunoo: Nnooriivaa vita niita ni mianee, ⁹ tuduu rikioo Samariaa gioonnaivo inna sai tunoo: Ai, a voopinnaa Yutayaakuavee. Nene vo Samariaa gioonnvai. Anna a dataama kiennainna nnoorira ni yaparakiannanee? tiravai. Yutayaa gioonna kiaapuuyaata Samariaa

gioonna kiaapuuyaatama makemakee ngiariiyara ngiariiyara nnannateera tasipama varuuvaara gioonnaivo itaa kua tiravai. ¹⁰ Yisuuva inna kua sai tunoo: Anutuuoqo gioonna kiaapuuya kati mmii aataruuvaa vaa a arinaima tee rikiee na nnoorira i yaparakiauvaa ni oyaivaa arinaima tee ni yaparakiannatiri. Na nnoori ari vookaraivaa i mmiautiri. A ivaa nnee tupatupaa variraivaa varaannatirivee, ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, hama a nnoori toori vitaanaraivootainoo. Nnooriivo hokoba soopavaki varinoo. A deevakidiri tupatupaa hara kioo vari nnooriivaa vitaanarannee? ¹² Ti nnaakuva Yakoopoono aa doofa nnoori aavaa hanuu kioo ivo ari mmaapuudoota ari puaraidootama nneeda kioovaa ti mmiravai. Iva nnoonna vaidivai variravai. A inna yaataraannakuannee? ¹³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono aa nnoori aavaa nnaa kino fai kava inna nnoori rainaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovoono na inna mminara nnooriivaa nnaa kino fai hama kava inna nnoori rainaravai. Nnoori na inna mminaraivo fai inna aakiaivaki nnoori rumuruuma roosi-ima tupatupaa varinono fai ivo tupatupaa variraivaa varaannaravaivee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Yokeera-o, mo aa nnoori aavaa ni mianee. A ni minai na nnaa kiee fai hama kava ni nnoori rainai hama kava aavakidiri na numa vita ree nnaannaravaivee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva inna kuaa mmioo tunoo: Mo oro ai vaatiivaara aayanna tino i tasipama ngiaivee, ¹⁷ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Hama na vaatiaataivaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A hama na vaatiaataivaivee kiannaivo kutaavai kiannanoo. ¹⁸ Vaa a yaaku saineetu vaati varaannavai. Anna a makee vaidiiava tasipama variannaivo hama i vaatiai. A kutaavai kiannaivaivee, ¹⁹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Yokeera-o, vaa na tauvai. A forofetaakuavee. ²⁰ Ni nnaakukiaiyaa aa taapi aavaudiri ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuoqaa mmiravai. Ngia Yutayaa vaidiiya kiaanoo: Yerusareema nuunaira nnau pinaivaki nnaasu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuoqaa mmiatee, kiaavaivee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Rikiaanee. Fai suai voovai nninai hama ngia gioonna kiaapuuya aa taapi aavaunnaata Yerusareemaivakiriaatama ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ni Napoonna mmiaaravai. Fai sabisaabi mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri inna mmiaaravaivee. ²² Ngia gioonna kiaapu Samariaiya hama ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiraivaa oyaivaa arinaima teeda rikiaavai. Ta gioonna kiaapu Yutayaiya titi ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaunnaivaa oyaivaa aikiooma ta teeda rikiaunnavai. Titiikidiri Anutuuoqo tino gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivo nniivai. ²³ Gioonna kiaapuuya kutaa tuanaa ni Napoonna ausa mmuduuya mmiraiya ngiari ausaiyauvakidiri kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaara suaivo fai nninaravai. Ai, vaa nninoo. Ni Napoova gioonna kiaapuuya kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaraiyara buainno varinoo. ²⁴ Anutuuoqo inna mmannasavai. Fai gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuoqaa mmiaaraiya ngiari ausaiyauvakidiri kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee, tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Samariaa gioonnaivo inna sai tunoo: Vaa na rikiauvai. Misiaa vaidivai Anutuuoqo inna mmataama kioovo fai nninaravai. Iya innara Kirisiivavee kiaivo fai nninaravai. Ivoono ngioo mmuakiaa mmoori-ivara ti kuaa ti mminaravaivee, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo na aita kua kiau aavo inna na ivoonna iikiauunoo, tiravai.

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata ari ngiaammuauya kava vara ranada nnida tooduu Yisuuva gioonnaivaata kua tioo varuduu teeda nnikiaraira-

vai. Nnikiaraida hama voovoono gionnaivaa tunoo: Aaniira a ngian-
nannee? tuduu hama voovoono Yisuunna tunoo: Aaniira innaata kua
kiannee? tiravai.

²⁸ Hama itaa kua tuduu rikioo gionnaivo ari nnoori tooriivaa pikioo kava
vara ranoo vioo vioo oro yoosinnaivaki gionna kiaapuuya kiaa mmioo
tunoo: ²⁹ Vaidi voovoono mmuakiaa mmoori na iikiauvaa kooyaa ni giaa ni
miivaa numa taatee. Ivo Misiaivonnee? ³⁰ tuduu rikiada gionna kiaapuuya
yoosinnaivaa pikiada Yisuunna taara nniravai.

³¹ Iya nnida varuduu Yisuunna ngiaammuauya inna vuavi tida tunoo:
Vita-ira-o, yeenna nnaanee, ³² tuduu iva iya sai tunoo: Na nnaanara yeen-
naivaa hama ngia taanoo, ³³ tuduu ari ngiaammuauya ngiari yapara ngiari
yaparaida tunoo: Vaa vaidi voovoono yeennaivaa varoo inna mmiinnee?
³⁴ tuduu Yisuuva iya tunoo: Ni titeeraivoono niyara tii kuaivaa na rikiee
ivo mmoori ni muuvaa na iinana taika kino rikioo inna ni yeennavai.

³⁵ Ngia mmuakiaaya kiaanoo: Fai kuraaga taarama taarama taikanai
yeenna kaanaivo nneeravaata vainai ta varaaravaivee, kiaavai. Na ngii giaa
ngii miee kiauunoo. Yeenna mmooriiyauvaki tuqinnama haitatuumaa taa-
tee. Ngia varaateeraiyauvo vaa aikiooma kaanainno nneeravaata vainoo.
³⁶ Mmoori vareera vaidiivo ari mmoori varaivaa irisai kaanaivaa safuuma
varoo sirigavai. Ivaa roosiima ta gionna kiaapuuya tupatupaa variravaa
varaateeravaara ta iya vitada sirigakiaunnvai. Yeenna kaanaivaa vareera
suaivaki yeenna hauvaa utiraiyaata yeenna kaanaivaa vareeraiyaatama
mmuaavaugiataama sirigakiaaravai. ³⁷ Ivaara nnaaru tuu kua voovai
tunoo: Vaidi voovoono mmooriiivaki yeenna hauvaa utikio voovoono
kaanaivaa varaivaivee. Itaa kua tuuvo kutaa kuavai. ³⁸ Ngia hama mmoori
vareeravaki na ngii titaukai ngia yeenna kaanaivaa vareeraiyavee. Ngari
vooyaano ivaki mmoori varoovakidiri ngia iya mmoori kaanaivaa varooy-
avee. Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo itaa kua
tiravai.

³⁹ Samariaa gionna kiaapuuya yoosinna Sukaraa varuuya ii gionna ivo
tauraa vaa iya kiaa mmioo tunoo: Mmuakiaa mmoori na iikiauvaa ivo
kooyaa ni giaa ni mivaivee, tuuvaara kaayau gionna kiaapuuya ngiari au-
saiyauvaa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ⁴⁰ Itaa kua tuuvaara
iya innasi nnuu suaivaki yaagueeqama inna tunoo: Ti tasipama varianee,
tuduu Yisuuva iya tasipama taara suai variravai.

⁴¹ Varuduu ivo iyaata kua tuu kuaivaara kaayau vooyaano ngiari au-
saiyauvaa hanigiada innara kutaavaivee tida ⁴² gionnaivaa tunoo: Aanna
vaa ta ausa hanigiada innara kutaavaivee kiauunnvai. Hama a kian-
naivaara ta iikiaunnanoo. Iva kuaivaa ti kiasa ti mmikiai ta rikiaunnaivaara
iikiaunnanoo. Vaa ta rikiaunnvai. Iva kutaa mmuakiaa gionna kiaapu-
mmatayaa variraiya vitoo yoketaivau yapaanaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi kieetaivaa mmaapuuvaa tuqinneeravai

⁴³ Yisuuva iya tasipama varuu suaivaitana taika kiioduu ivo diitoo Kari-
rayaara viravai. ⁴⁴ Vaa ivo tauraa ariiyara tunoo: Vaidi forofetaivaara
mmuakiaa yoosinnaiva innara yoketaakiaani ari yoosinna tuonaiya hama
innara yoketaakiaavaivee, tiravai. ⁴⁵ Ivo Karirayaara vioo vioo oro tooduu
gionna kiaapuuya innara sirigairavai. Vaa iyaata Yerusareemaivaki vida
buusavvaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki iva uu mmooriiivaa taa
kiiovaara iya innara sirigairavai.

⁴⁶ Innara sirigaida varuduu Yisuuva yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Kenaa
tauraa ivo ivaki nnoori tuanaivaadiri vuaina suuyaivaa uuvakira kava
viravai. Vioo vioo oro varuduu Kapanamaa vaidi kieeta voovoono ivaki

hara kioo varuduu ari mmaapuuvu nniitaroo homo Kapanaua variravai. ⁴⁷ Ii kieeta vaidi ivo Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo Karirayaa mmataivaki nnuu kuaivaa rikioo oro inna yaparainno tunoo: Kapanaua ivaki tiee ni maapuuvu kiisa suai putinara iivaa tuqinnaanee, ⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai ngia mmuakiaaya hama mmoori ari vookara ari vookaravaa teeda hama ngia niyaya kutaavaivee kiaaravaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo tunoo: Yokeera-o, ni maapuuvu putivoora tiee aki-airainai ni tasipama tummuane, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuane. Fai i mmaapuuvu diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuduu ivo Yisuunna kuaivaa kutaavaivee kaa kioo vioo vioo ⁵¹ oro toduu ari mmoori varoo ngiaammuaaya saidi nnida inna tunoo: Vaa i mmaapuuvu diitoo kati hara kioo varinoo, ⁵² tuduu rikioo iva iya yaparainno tunoo: Dee suaivau inna nniitaraivo pikiaivainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Nau ikianna tammaa i mmaapuuvaa ikiyanaivo taikaivaivee, tiravai. ⁵³ Iqii suai ivau Yisuuva tunoo: Fai i mmaapuuvu diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuuvaa koova rikieeravai. Rikioo ivoota ari mmuaa nnauvaki varuuyaata inna kutaavaivee tiravai.

⁵⁴ Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo numa Karirayaa mmataivaki varuuvu Anutuuga mmoori ari vookarau voovai vaa tauraa iima kioo ivaa nnaagiaivau iqii mmoori ivaa iiravai.

5

Yisuuva vaidi nnoori siriivau vauvaa tuqinneeravai

¹ Yutayaiya buusa nneera suaivo vainima vauvaara Yisuuva Yerusa-reemara viravai. ² Yerusareema vagiaamunna keegia voovai nnutuuvu Puara Sipisiipaiya keegiavai vairavai. Ii keegia ivaa vainima vau nnoori haruungaivaa nnutuuvu Yutayaiya kuaivakidiri Betasataa vauduu nnau haaya yaaku saivai ivaa siriivau vairavai. ³ Vauduu kaayau gioonna kaaapu mmammaiyauvo maisauya iyauvaki vairavai. Gioonna kaaapu avu huruutauyaata mmudanna rauyaata yuku yaaku putuuyaata iyauvaki vairavai. (Iyauvaki vaida varida nnooriivo korokoronaraivaara faannaida variravai. ⁴ Varuduu vo suai vo suai Udaangaivaa aangeraa voovono tuoo nnooriivaki vuduu nnooriivo korokorooduu vaidiivaa mmammaivo maisauvo tauraa nnooriivaki vuvaa mmammaivo yoketauduu nniravai.)

⁵ Iya nnau haayaiyauvaki vauduu vaidi voovono kaayau nuanu (38) nniitaroo nnaasu varuu mmanna mmuyai vaidiivoatama iyauvaki vauduu too

⁶ Yisuuva Yerusareema vioo ivaki inna too ivo kaayau suai ivaki varuuvaa arinaima rikioo inna yapara ruoo tunoo: I nniitaraivo taikaanarivaara i yoketainnonnee? ⁷ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, nnooriivo korokorookiai rikiee kaaunoo: Dee vaidi voovono ni sootu utuoo nnoori haruunga korokoroovaki ni yapaanarannee? kaa kiee tauko hameetaino. Na airineetu kuanaree tiee iina variee taukai vaidiiva ni yaatarada ngiari nnaasu nnoori haruungaivaki makemakee kuaavaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee kuane, ⁹ tuduu rikioo makee tuduu inna nniitaroo taikooduu diitoo ari kegeennaivaata varoo viravai. Ii suai ivaki Yutayaiya kati varuu suaivo vairavai.

¹⁰ Vauduu Yutayaa vaidiiva nookiannaivaara mmamma tuqinnoo vaidiiva tunoo: Aanna ta kati varira suaivai. Ai kegeennaivaata varee vaa a ti mmaanna tira kua aataru voovai hatokaannano, ¹¹ tuduu rikioo iya sai tunoo: Vaidi ni tuqinnaivoono ni tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuane, tikiai na varee ngiaunoo, ¹² tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Mo

gioono i tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuanee, tikiai a varee ngiannanee?
¹³ Iya itaa kua tuduu rikioo mmamma tuqinnoo vaidiivo Yisuunnara yaata vueennairavai. Gioonna kiaapuuya ivaki suvuau kioovaara Yisuuva ari voodaa vioo kioodoo vaidiivo innara yaata vueennama kieravai.

¹⁴ Nnaagiai Yisuuva nuunaira nnau pinaiva aakiaivaki tooduu mmamma tuqinnoo vaidiivo inna too vauduu too inna tunoo: Taanee. Vaa i mmammaivo yoketainoo. Tauraa a maisama variannavai. Nnaagiai maisa aataru pinaivo ivaa yaataraivoono aisi vainoora sa kava mminnamminnaa maisaivaa varaanee, ¹⁵ tuduu rikioo ivaki pikioo vioo Yutayaa vaidiiva kiaa mmioo tunoo: Vaidiivaa nnutuuvu Yisuuvaano ni tuqinnaivavee, ¹⁶ tuduu vaidi Yutayaiya ngiari kati varira suaivaki Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyuvaa uuvaara ii suai ivaki toosa hara inna mmaara iiravai.

¹⁷ Iida varuduu Yisuuva iya tunoo: Ni Napoova mmoori varoo varikiai neeta mmoori varee variaunoo, tiravai. ¹⁸ Ivo itaa kua tuuvaara iya kaayauma inna ruputu kiaara iiravai. Vaa ivo tauraa iya kati varira suaivaki aataru voovai hatokoo nnaagiai Anutuugaara ni Napoovavee tioo Anutuugaa roosiima mmuaakaraama varuuvaa iya inna ruputu kiaara iiravai.

Yisuuva ari Koova tuduu mmooriivaa iiravai

¹⁹ Inna ruputu kiaara uduu Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na inna Mmaapuvai variee hama na yopeema nenenaidiri mmoori vooyavuai iikiauvasi. Ni Napoova iinno varii mmooriyyauvaa na tee iyauvaa nnaasu na iikiauvasi. Ni Napoova ii mmooriyyauvaa na inna Mmaapuuvootama iikiauvasi. ²⁰ Ni Napoova niyara mmuduuya riivaara mmuakiaa mmoori ari iyauvaa ni vitaivai. Ngia teeda nnikiaraakiateera ivo vo mmoori vooyavuai tauraa ni vitai mmooriyyauvaa yaataraanara mmooriyyauvaa fai ni vitainaravai. ²¹ Ni Napoova vaa putuuya tikiai diitada hara kiada variaaneema na inna Mmaapuuvootama ni iikiatainai gioonna kiaapuuya na iinai fai iya tupatupaa variaaravai. ²² Hama ni Napoova ariinoo gioonna kiaapu voovai kua pinaana yapa kioo yaparavai. Kua pinaana yapa kioo yaparaira mmoori aataru mmuakiaavai vaa ari Mmaapuuvaa ni mivaivee. ²³ Gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa ni Napoonnara kiaaneema na inna Mmaapuuvaa niyaraatama kua yoketaivaa kiateera ni Napoova kua pinaana yaparaira aataruuvaa ni mivaivee. Hama gioonna kiaapu voovoona na inna Mmaapuuvaa niyara kua yoketaivaa tioo hama ni Napoova ni tifoovaaatama kua yoketaivaa tiivai.

²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoona ni kuaivaa tuqinnama rikioo ni tifoovaa kutaavaivee tiivoono tupatupaa variraivaa vaa varaivaivee. Fai hama ivo kua pinaivaki varinaravaivee. Vaa aikiooma putiraivaa iva yaatara kioo tupatupaa variraivaa varaivaivee. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Suai voovai fai nninaravai. Ai, mo vaa aavaa nninoo. Fai hama ausa hanigieeraida putiraiva roosiima variaiva na Anutuugaa Mmaapuuvaa ni kuaivaa rikiada arinaima rikiaiyaano fai aikiooma tupatupaa variraivaa varaaravai. ²⁶ Tupatupaa variraivaa oyaivo ni Napoova ni mikio innaki vaineema na inna Mmaapuuvaa niiki vaivai. ²⁷ Na Vaidiivaa Mmaapuvai variauvaara ivo kua pinaivaara Dianeera ni tikiai na diauvai. ²⁸ Sa ivaara ngia nnikiaraakiatee. Ii suai ivo nninai rikiada vaa putuduu hau kiooya ni kuaivaa rikiada ²⁹ mmata nnauvakidiri diitaaravai. Vooya vaa yoketaa mmoori varooya diitada tupatupaa variaaravai. Vooya maisa mmoori varooya diitakio kua pinaivaki iya yapa kinai ngiari mmoori maisaiyuvaa irisaiyuvaa varaaravai.

Vaidi vooyaano Yisuunna oyaivaara kooyaa tiravai

³⁰ Hama na yopeema nenenaideri mmooriivaa iikiaunoo. Anutuugo kua ni giaa ni miivaugiataama na kua pinaivaara diee vaina iikiaunoo. Hama nini iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivo ni titoovaa inna iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivaara kua pinaivaki ni kuaivo safu tuanaavai vainoo.

³¹ Fai neneenoo nenenaideri niniyara kua voovai tino fai ni kuaivo hama kaanainaravai. ³² Ari voovoono niyara kuaivaa tiivo varinoo. Vaa na riki-aunoo. Ivo niyara tii kuaivo kutaavai vainoo. ³³ Ngia Yuvuaanaa kuaivaa rikiaraivaara vaidiyya titooduu innasi vuduu ivo niyara kua kutaivaa tuu-vaa vaa ngia rikieeravai. ³⁴ Vaidi mmatayaa voovoono niyara kua kutaivaa tiivaa hama ni rikiataainoo. Anutuugo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapa kiaiveeraivaaraina Yuvuaano niyara kua kutaivaa tiivaara kati na itaa kua kiaunoo. ³⁵ Yuvuaano ngia toobaivaa subi kiaavo too ruvuaaheeraivaa roosiima varuduu ngia innara aikioovaivee tida inna mmeekiaivau kiisa suai varida inna kuaivaara sirigairavai. ³⁶ Ni mmooriyauvoono Yuvuaano niyara tuu kuaivaa yaataravai. Ni mmooriyauvaa ni Napoova ni muduu na iima taika kaa mmooriyauvoono ni oyaivaa kooyaa vitaikiaki teeda gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ari Koovaano inna titaa kiaikio tiivaivee, kiaavai. ³⁷ Ni Napoova ni titoovoono ariinoo niyara tiivai. Ngia hama inna kuaivaa rikiada hama inna viri nnikiivaa taavai. ³⁸ Ivo ni titooduu na tummuaiavaara ngia hama kutaavaivee kiaivaara hama inna kuaivo ngiiki vainoo. ³⁹ Ngia Anutuugaa kua fafaarivaa makemakee jaarida yaata utida kiaanoo: Ta ivaa jaarida tupatupaa variraivaa varaaravee, kaa iikiaunoo. Ii kua fafaara ivo niyara tikiainnaata ⁴⁰ mo ngia tupatupaa variraivaa varaaraivaara hama niyara kutaavaivee kaa kiada hama niisi nnida ivaa varaano.

⁴¹ Vaidiyya niyara yoketaavee kiaiya kuaivaa hama na rikiauvai. ⁴² Vaa na ngii tauvaivee. Ngia hama Anutuugaara mmuduuya ruaiavaa vaa na tauvaivee. ⁴³ Na ni Napoovaano ni titooduu na tummuaiavaa hama ngii ausaiyauvo ni varainoo. Fai ari vo vaidi voovoono arinaideri tiivoono nnino fai ngii ausaiyauvo inna varaanaravai. ⁴⁴ Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaavaivee kiaivaara sirigakiaanoo. Anutuugo mmuaavoono ngiiyara yoketaavee tiivaa hama ngia ivaa varaara iikiaunoo. Itaama vaikiaki mo ngia dataama innara kutaavaivee kiaarannee? Hama yopeemavee. ⁴⁵ Ngia sa yaata utuatee. Hama na ngii mmaara kuaivaa ni Napoonnaata kua tinaravai. Nnaaru varuu vaidi Musiiva ngii tuqinnaanarivaara ngia yaata utida ivaa puaisakama utuaano. Fai ivoono ngii mmaara kuaivaa tinaravai. ⁴⁶ Ngia ivo tuu kuaivaa rikiada kutaavaivee tutiri. Ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kiaatirivee. Ivoono niyara fafaara reeravai. ⁴⁷ Ngia hama ivo fafaara roo kuaivaa rikiada kutaavaivee kiaatiri. Dataama kiada ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kiaatirinne? Yisuuvaano Yutayaiaata itaa kua tiravai.

6

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai

(Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17)

¹ Yisuuva ii kua ivaa kaa taika kioodoo nnaagiai vo suai voovaki ari ngiaammauayaatama kanuuvaki karada nnoori Karirayaa vuai nnutuuvo Tiperiaa nnoori haruungavaa karada sainai viravai. ² Vuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna nnaagiai viravai. Iva Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iinno nniitarooya tuqinnooduu toovaa iya

inna nnaagiai viravai. ³ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori sainai taapiivau karada ivau variravai. ⁴ Ii suai ivaki Yutayaiya buusa Varaigiatavaa nneera suaivo vainima vairavai. ⁵ Vauduu Yisuuva toduu kaayau gionna kiaapuuya innasi nnida varuduu ivo Piriipaa tunoo: Aa gionna kiaapu kaayau aaya yeenna nnaaravaa ta deevakidiri varaunnanee? tiravai. ⁶ Yisuuva Piriipaa iinno taanaree kiaa inna itaa kua tiravai. Vaa ivo iinaraivaa ariinoo too rikieeravai.

⁷ Piriipoo inna kua sai tunoo: Fai ta kaayau sikauyauvaadiri yaaku vaidivaitana yuku yaaku taika kiada (200) yookaama kiada yeennaiyauvaa varada kikiai iya kiisa kiisama nnaasu nnaaravaivee, ⁸ tuduu ari ngiaammua voovai Simoono Petoroosaa kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Yisunna tunoo: ⁹ Aa ngiaammua aavau dioo vai aavo bereeta yaaku saivai utu kioo tavau taaravaitanaatama utinoo. Dataama mmuakiaa gionna kiaapu aavaki variaa aaya iyauvaa nnaarannee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Gionna kiaapuuya fikiai variatee, tuduu rikiada kaayau ferefuruunnaiyauvo ivau vauyauvunu hara kiada variravai. Varuduu teeda vaidiyya nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. ¹¹ Varuduu Yisuuva bereetaiyauvaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya mmuduu gionna kiaapuuya hara kiada varuuya mmiravai. Mmi kiooduu Yisuuva tavauvaitanaatama mmuakiraama kioo iya mmuduu iya nnaataama utuuvaa nneeravai. ¹² Nnooduduu iya ausaiyauvo rasiuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Yeenna nneeda kiaa arai yatiiyauvaa rupi nuunama yapaatee. Iya yeenna saiyauvai nnaa unaageenama pikiaarainnoo, ¹³ tuduu rikiada iyauvaa rupi nuunama kiada yeenna bereeta yaaku saivai nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieeravai.

¹⁴ Yapa kiooduu teeda Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookaravua uuvaa gionna kiaapu ivaki varuuya teeda tunoo: Forofeta voovai mmatayaa tiinaravo kutaa tuanaa aanna ii vaidi ivovee, ¹⁵ tuduu Yisuuva too rikiooduu iya nnida inna puaisa utida vitada kieeta vaidivai inna yapaaree kiaa uduu rikioo ivo arivana taapiivaura keenaa viravai.

*Yisuuva nnoori veraivau nuairavai
(Matai 14:22-23; Marakaa 6:45-52)*

¹⁶ Vuduu hannainno varuduu rikiada ari ngiaammuauya nnoori haruungaivakira tiida ¹⁷ siriivaudiri ngiari kanuuvaa varada nnoori sainai kava vara ranada Kapanamara nniravai. Nnida varuduu heenauduu Yisuuva hama akiiraama kioo iyasi nniravai. ¹⁸ Hama nnuduu yunna yaamurukaivo nnooriivaa rummua ketekaatooduu ¹⁹ ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatia rada nnoori vuutaivau nnida varida toduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo ngioo kanuuvaa vainima nnuduu teeda ari ngiaammuauya kaayama aatuuravai. ²⁰ Aatuuda varuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²¹ tuduu rikiada iya innara sirigaida tunoo: Mo kanuu aavaki karee ngianee, tuduu ivaki karoo varinee tuu saivaata vaa iya yaata utua rada kuaaree kiaa vuu yoo sinnaivaki kanuuvo numa diravai.

Gionna kiaapuuya Yisunnara buairavai

²² Vauya patauduu kaayau gionna kiaapuuya homo nnoori haruunga siri sainai hara kiada varuuya yaata utida kiaanoo: Nau ta taunnano mmuaa kanuuvai nnaasu ivau vaivai. Yisuuva hama ivaki karoo ari ngiaammuauya tasipama kuaivaivee, kiaa kiada ivaara vaa iya arinaima teeda rikieeravai. Ari ngiaammuauya inna pikiada iyananaa vuvaa vaa iya arinaima teeda

rikieeravai. ²³ Teeda rikiada varida tooduu vaidiiaa yoosinna Tiperiaadiri ngiari kanuuyauvaa varada nniravai. Nnida Udaanga Yisuuva yeenna bereetaiyauvaa Anutuuqaa kua yoketaivaa kiaa kioo gioonna kiaapuuya mmuduu nnoovau vainima nnida ivau iiravai. ²⁴ Iida varuduu gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisuunnaraata ari ngiaammuauyaraatama buaama rada tooduu hama iya teeda vauduu teeda iyaatama sunada kanuuyauvaki karada Kapanaumara Yisuunnara buaama rada viravai.

Yisuuva ngiau aapuuvakinnaa yeennaivovee

²⁵ Vidada nnoori haruunga siriivau oro tooduu Yisuuva iya too vauduu teeda inna tunoo: Vitaira-o, a दौरा sui ngiannakuainna numa aavau diannanee? ²⁶ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia yeenna bereetaiyauvaa nneeda tooduu ngii nnaataama utuduu nnoovaraida ngia niyara buaama rada ngiaanoo. Hama na Anutuugaa mmoori ari vookaravuaa iikiaaduu ngia tooavaraida ngia niyara buaama rada ngiaanoo. ²⁷ Yeenna nneeraiyauvo uudainaraiyauvaara sa mmoori varaatee. Yeenna ari vookaravoo tupatupaa vairaiavaara mmoori varaatee. Ii yeenna ivaa fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo ngii minaravai. Ni Napooava Anutuugaonoo ni mmataama kioo fai a aikiooma ni mmooriivaa iinarakuavee tuuvaara na ngii minaravaivee, ²⁸ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Mo ta dee mmoorivai iida fai Anutuugaa mmooriyauvaa iikiaarannee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa na tinara kua aavo inna Anutuugaa mmoorivai. Ivo titoo vaidiivaara kutaavaivee kiatee, ³⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: A dee mmoori ari vookaravai iinai fai ta teeda a itaa kua kiannaivaara kutaavaivee kiaarannee? E aanii mmoorivai iinarannee? ³¹ Ti taato nnaakukiaiya koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki varuduu yeennaivaa nnutuuvo menaivo tuuduu nneeravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaravoo vainno tinoo: Ivo ngiau aapuuvakidiri yeennaivaa kioodoo tuuduu nneeravaivee. Fafaaravoo itaa kua tiivaivee, ³² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Musiiva hama ngiau aapuuvakidiri tiira yeennavai ngii miravaivee. Ni Napooavaano yeenna tuanaivaa ngiau aapuuvakidiri ngii mivaivee. ³³ Anutuuga ngii mii yeennaivo inna ivo ngiau aapuuvakidiri tuoo tupatupaa variravuaa gioonna kiaapu mmatayaa variavai mmiivovee, ³⁴ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, ii yeenna ivaa mmannammanna ti mmianee, ³⁵ tuduu rikioo ivo tunoo: Mo neenoo aanna yeennaivovee. Fai gioonna kiaapuuya aa yeenna aavaa nneeda tupatupaa variravuaa varaaravaivee. Gioonna kiaapu voovoona niisi nniivoona fai hama niyara inna yeenna rainaravai. Gioonna kiaapu voovoona niyara kutaavaivee tiivoona fai hama niyara inna nnoori rainaravai.

³⁶ Vaa na tauraa ngii giaa ngii miaukainnaata ngia ni teedaataida hama ngia niyara kutaavaivee kiaanoo. ³⁷ Gioonna kiaapu Anutuuga ni minaravai fai mmuaavai mmuaavai niisi ngiaravai. Niisi nnikiai fai hama na iyara ooqoo tinaravai. ³⁸ Hama nini iikiatai mmooriivaa iinarivaara na ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Ni titooavaa inna iikiatai mmooriivaa na iinarivaara ngiau aapuuvakidiri na tiiravai. Ivaaraina na hama iyara ooqoo tinaravai. ³⁹ Ni titooavaa inna iikiatai mmooriivo ataama vainoo. Gioonna kiaapu iva ni miya fai na hama voovai pikieeraina iya puaisa utuee yapooma nnaagiai suaviki iya tinai rikiada diitada tupatupaa variaaravai. ⁴⁰ Ni Napoonna inna iikiatai mmoori voovai ataama vainoo. Gioonna kiaapu mmuakiaaya na inna Mmaapuuvaa ni teeda niyara kutaavaivee kiaiya fai

tupatupaa variraivaa varaaravai. Fai yapooma nnaagiai suaivaki na iya tinai rikiada diitada tupatupaa variaaravaivee, tiravai.

⁴¹ Vaa Yisuuva ariiyara tunoo: Yeennaivo ngiau aapuuvakidiri tuuvo neenoovee, tuuvaara Yutayaa vaidiyya innara hanigiaanigieera kua tiravai. ⁴² Iya tunoo: Ai, aa vaidi aavo Yoosiipaa mmaapu Yisuuvaivee. Vaa ta inna kaano koovaitana taunnavaiwee. Mo aanna dataama kioonno ivo tinoo: Na ngiau aapuuvakidiri tiiravaivee, tiinne? ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa niiyara hanigiaanigieera kua kiatee. ⁴⁴ Hama gionna kiaapu voovoona yopeema kati niisi nninaravai. Ni Napoova ni titovoona yamayamaa kua tinono ivo numa di num diima roo ngioo niisi nninaravai. Ivo nninai fai yapooma nnaagiai suaivaki na tino rikioo diitoo tupatupaa varinaravai. ⁴⁵ Nnaaruaa forofetaiya roo kuaiyauvaki vo kuavai vainno tinoo: Gionna kiaapu mmuakiaaya fai Anutuugo kuaivaa iya kiasa mmioo iya vitainaravaivee. Kua fafaaraivo vainno kuaivo itaa kua tiivai. Gionna kiaapu mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ni Napoonna kuaivaa arinaima rikiada iya iya vitai aataruuvaa arinaima taiya fai niisi ngiaaravai. ⁴⁶ Hama gionna kiaapu voovoona ni Napoonna taivaivee. Neeno Anutuugaasidiri tummuavoona nnaasu ni Napoonna tauvaivee.

⁴⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu voovoona ausa hanigioo niyara kutaavaivee tiivoona tupatupaa variraivaa vaa varaivaivee. ⁴⁸ Ngia yeennaiyauvaa nnaa kiada variaivaa roosiima neeno ngii yeennavai variaunoo. ⁴⁹ Nnaaru koo mmuyai gaanga mmataivau Anutuugo ngiau aapuuvakidiri yeennaivaa nnutuuvo menaivaa ngii taato nnaakukiaiyanai yapa kioodoo nnaa kiada varida nnaagiai putiravai. ⁵⁰ Mo aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivaa fai gionna kiaapu voovoona nnaivo hama putinaravai. ⁵¹ Aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivo variraivaa oyaivo neenoovee. Fai gionna kiaapu voovoona aa yeenna aavaa nnaivoona fai tupatupaa varinaravai. Aa yeenna aavaa na inna mminaravai inna ni mmammavai. Gionna kiaapu mmuakiaaya tupatupaa variateera fai na putuee ni mmammaivaa iya mminaravaivee, tiravai.

⁵² Tuduu rikiada Yutayaa vaidiyya yaagueeqama ngiari yapara ngiari yapaarada tunoo: Mo dataama kioo aa vaidi aavo ari ni mmammaivaa ti mminai ta nnaarannee? tiravai. ⁵³ Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni mmammaivaata ni kiauvaatama nneekio rikioo fai hama tupatupaa variraivo ngiiki vainaravai. ⁵⁴ Gionna kiaapu voovoona ni mmammaivaata ni kiauvaatama nnaivoona vaa tupatupaa variraivaa varaivaivee. Fai itainnonno yapooma suai nnaagiai na tino kava diitaanaravai. ⁵⁵ Ni mmammaivo inna yeenna tuanaa nneeravovee. Ni kiauvo inna nnoori tuanaa nneeravovee. ⁵⁶ Gionna kiaapu voovoona ni mmammaivaa nnoo ni kiauvaan nnaivoona ni tasipama varikiai na innaki variaunoo. ⁵⁷ Ni Napoova tupatupaa variraivoona ni titoodoo na tiiravai. Ivo varikiaira tiee na variaunoo. Na variauvaara fai gionna kiaapu voovoona ni nnaivo fai tupatupaa varinaravai. ⁵⁸ Mo aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivo inna neenoovee. Aa yeenna aavo hama ngii taato nnaakukiaiya nnoo yeennaivaa roosiivaivee. Iya ivaa nneeda nnaagiai putiravai. Fai gionna kiaapu voovoona aa yeenna aavaa nnoo fai tupatupaa varinaravaivee, tiravai. ⁵⁹ Yisuuva Kapanaua nuunaira nnauvaki gionna kiauupuua kua mmayaayavaa kiasa mmu suaivaki ari putinarivaara ivo itaa kua tiravai.

⁶⁰ Yisuunna nnaagiai nuau gioonna kiaapu kaayauya iva tuu kuaivaa rikiada tunoo: Aa kua aavaa ta rikiaunnano mmuaararai kuavai. Mo deeyaano aikiooma rikiaraannee? Hama ta yopeema rikiaravaivee, ⁶¹ kiaa kiada Yisuunna kuaivaara iya itaama yaata utida hanigianגיערה kuaivaa tuduu inna aakiaivo vaa rikieeravai. Rikioo ivo iya tunoo: Ii na kiau kua iva ngia rikiaavo ngii pikiaataanee? ⁶² Fai itaikiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo keenaa nene tummuuivakira vinai rikiada fai ngia teeda dataakiaarannee? Fai ni kuaivaara kutaavaivee kiaarannee? ⁶³ Anutuuga Mmannasaivoonoo vaidi variraivaa vaidiivaa mmiivaivee. Nnabaivoonoo mmanna nnabavaivee. Na kiau kua aavo Mmannasaivaa roosiivai. Fai tupatupaa variraivaa ngii minaravai. ⁶⁴ Na itaa kua kiaukai rikiada ngia hama vooya niyara kutaavaivee kuaavaivee. Yisuuva itaa kua tiravai. Vooya hama innara kutaavaivee kiaraiyara vaa Yisuuva tauraa rikieeravai. Vaidi voovoonoo inna nnammutuaiya kooyaa iya inna vitainaraivaaraatama vaa tauraa ivo arinaima rikieeravai. ⁶⁵ Yisuuva vo kua voovaata iya kiaa mmioo tunoo: Ivaaraina vaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai Anutuuga hama gioonna kiaapu voovai aakiaivaa yuruuno too fai hama niisi nninaravaivee, kiaunoo, tiravai.

⁶⁶ Yisuuva itaa kua tuuvaara inna nnaagiai gioonna kiaapu kaayau nuauya inna pikiada ngiari toovau viravai. ⁶⁷ Vuduu Yisuuva iya vuvvaa too ari nnaagiai nuaira ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taarama tunoo: Ngieeta ni pikiada ngii kuataanee? ⁶⁸ tuduu Simoono Petoorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo ta deevaasi kuaarannee? I kua kutaivo tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vaivai. ⁶⁹ Aanna makee ta aiyara kutaavaivee kiaa kiada a Yoketaa Tuanaikea Anutuugaasidiri tuuvaara ta rikiaunnano, ⁷⁰ tuduu Yisuuva iya sai tunoo: Na yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngii mmataama kiau vai. Mo ngiikidiri voovai mmagia maisavai varinoo, tiravai. ⁷¹ Simoono vuai nnutuuvoo Isariootaa mmaapuuvaa Yutaasaara Yisuuva itaa kua tiravai. Yisuunna ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taarama varuuvakidiri Yutaasoonoo Yisuunna nnammutuaiya kooyaa inna vitainaraivoovee.

7

Yisuunna kataunnaiya hama innara kutaavaivee tiravai

¹ Yisuuva iyaata kuaivaa kiaa taika kioo Karirayaa mmataivau nuairavai. Yutayaa vaidiia inna Rupertu kiaara uuvaara hama Yutayaa mmataivau inna kuatauduu Karirayaa mmataivau nnaasu nuairavai. ² Ii suai ivaki Yutayaiya buusa voovai nneera suaivo vainima nniravai. Ii buusa iva nnutuuvoo Unnakua Nnauvaa buusavai. Ngiari taato nnaakukiaiya koo mmuyai gaangaivau nuaida varida unnakua nnauyauvaki varuuvaara yaata utida buusaivaa nneeravai. Iqii buusa ivo vainima nnuudu ³ Yisuunna kataido inna tunoo: Aa mmata aavau pikiee Yutayaa mmataivaki kuane. Gioonna kiaapuuya i nnaagiai nuairaiya ee iira mmooriiyauvaa taateeraivaara kuane. ⁴ Vaidi voovai ari nnutuuvoo ngiau aapu kuanaraivaara hama ari mmooriivaa hatinaravai. Ii mmoori ee iikianna iyauvaa iinaree tiee iinna mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitaakianee. ⁵ Ari kataido itaa kua kiaa kiada hama innara kutaavaivee tiravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Na kuanara suaivo hama nninoo. Ngia kuaara suaivo sabi suaivai. ⁷ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiya ngiiyara mmuduuya ruaavai. Mo hama niyara mmuduuya ruaavai. Na kooyaa ngiari mmoori maisaiyauvaa iya vitaakiauvaara iya niyara nnannataavai. ⁸ Ngiengie buusa nnaara kuatee. Ni suaivo hama vaama

nniivaara hama na ii buusa ivakira kuanaravaivee. ⁹ Ivo itaa kua kiasa kioo Karirayaa ivaki hara kioo variravai.

Unnakua Nnauvaa buusaivaa Yisuuva oro teeravai

¹⁰ Hara kioo varuduu ari kataido buusa nnaara vida kioodoo Yisuuva varioo ivootama nnaagiai viravai. Hama ivo kooyaa virama kioo hatauma viravai. ¹¹ Buusa nneera aakiaivaki Yutayaa vaidiia innara buaama rada nuaida tunoo: Deevakiinno variinnee? ¹² tuduu gioonna kiaapuuya innara ngiari avuki ngiari avukiida murumuru tuduu vooyaano tunoo: Yoketaa vaidivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hamavee. Ivo gioonna kiaapuuya unnakua tioo varivaivee, ¹³ tuduu Yutayaa vaidiia yara iya aatuuvaara hama gioonna kiaapu voovoono kooyaa innara tiravai.

¹⁴ Hama kooyaa innara tuduu buusa nneera suai saivai homo vauduu Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya kua kiasa mmioo variravai. ¹⁵ Kiasa mmioo varuduu rikiada Yutayaa kieetaiya kaayauma nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavaa hama vitaira voovoono inna vitaivai. Mo dataama kioo ari vo kua ari vo kuaivaa ti kiasa ti mmiinnee? ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa na ngii giasa ngii miau kua aavo hama ni kuavai. Anutuugo ni titoovaa kuavai. ¹⁷ Na ngii giasa ngii miau kuaivaa nenenaidiri yaata utuee ngii giasa ngii miaunnee? Vaa Anutuugo ni giasa ni mii kuavaina na ngii giasa ngii miaunnee? Ngia ivaara yaata utuaano. Rikiaatee. Fai gioonna kiaapu voovoono Anutuugo yaata utiivaugiataama mmooriivaa iinaree tioo fai ivo niyara arinaima too rikioo tinara: Ivo Anutuugo inna kiasa mmuu kuaivaa tiivaivee, tinaravai. ¹⁸ Vaidi voovoono arinaidiri kuaivaa tioo ariyara yaata utuoo ni nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera tiivai. Neenoo ni titoovaa yaata utuee ni titoovaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera tiee kutaa kuaivaa nnaasu tiee hama unnakuaivaa kuaivai. ¹⁹ Nnaaru Musiiva mmaanna tuu kuaivaa vaa ngii giasa ngii miravai. Mo ngia mmuaavai mmuaavai ivaa rikiadaata hatoka kiada hama safuuma variavai. Ngia aaniira ni ruputu kiasa iikiaannee? ²⁰ tuduu rikiada gioonna kiaapu ivaki nuunauya inna tunoo: Mmagia maisaivo i aakiaivaki hara kioo varinoo. Hama ta i ruputu kiasa iikiaunnaanoo, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na mmuaa mmoori ari vookaraivaa kati varira suaivaki iikiaukai ngia teeda nnikiarakiaavai. ²² Musiiva mmamma hatokoo aataruuvaa ngii miravai. Ai, hama Musiinnasidiri nniivai. Ngii rubu tabeeyakidiri nniivai. Mo mmaanna tuu aataruuvaidiri ngia ngii nnaakara meedi mmaapuuya suai yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo nnikiai iya mmammaiyauvaa kati varira suaivaki hatokaavai. ²³ Musiiva tuu kuaivaa hatokeevora kati varira suaivakiaatama ngia nnaakaraiya mmammaiyauvaa hatokaavai. Ngia itaama iikiaani na kati varira suaivaki vaidiivaa mmamma eyommaavai tuqinnaavaara aaniira niyara ngii ausaiyauvo mnannatainnee? ²⁴ Sa kuminayaa vaidiivaa teeda vaida kua pinaivaa innaki yapaatee. Kua oyaiavaara tuqinnama yaata utida safuuma kiada innaki kua pinaivaa yapaatee, tiravai.

Iya tunoo: Anna Anutuugo mmataama kioo

vaidi Misiavonnee? tiravai

²⁵ Tuduu rikiada Yerusareema diaa gioonna kiaapu vooyaano tunoo: Aa vaidi aavaa iya ruputu kiasa iikiaa vaidiivonnee? ²⁶ Ai, taatee. Ivo kooyaa iya tasipama kua tioo varikiai hama iya inna kiaanoo. Vaa ti kieetaiya arinaima inna teeda kiaanoo: Anna Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, kiaannee? ²⁷ Anutuugo mmataama kioo vaidiivo nnino rikioo

hama gioonna kiaapu voovoono ivo nniivaki taanaravai. Aa vaidi aavo nniivaki vaa ta taunnavavee, tiravai.

²⁸ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki homo kuaivaa iya kiasa mmioo varioo kooyaa tunoo: Vaa ngia kutaa tuanaa ni taayannee? Vaa ngia na tummuua yosinnaivaki taayannee? Hama na nenenaidiri tiiravai. Ni titoovoono inna kutaavai. Hama ngia inna taavai. ²⁹ Vaa na inna tauvai. Ivo ni titooduu na innasidiri tummuai vaara vaa na inna tauvavee, ³⁰ tuduu rikiada vaidiyya inna utuaara uduuu inna suaivo hama nnuuvaara hama vaidi voovoono inna utiravai. ³¹ Hama utuduu iya nuunauvaki varuu gioonna kiaapu vooyaano innara kutaavavee kiasa kiada tunoo: Anutuuga mmataama kioo vaidi nninaravoono aa vaidi aavo Anutuuga mmoori ari vookara ari vookaraiyvuaa iyyavuaa hama yopeema yaataraanaravee. Anna ii vaidi ivovee, tiravai.

Vaidi kieetaiyaano ngiaammuaia Yisuunna utuateera titeeravai

³² Tuduu rikiada Farisai vaidiyya gioonna kiaapuuya Yisuunnara itaa kua murumuru tuu kuaivaa rikiada iyaatama Anutuuga puara kati hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara dira vaidiyya titooduu Yisuunna utuaara iiravai. ³³ Yisuuva vaidi Farisaiya tunoo: Fai na homo kiisama ngii tasipama vari kiese ni titoo vaasi kava kuanaravai. ³⁴ Fai na vinai ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro varinaravaki hama ngia yopeema kuaaravaara ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravee, ³⁵ tuduu rikiada Yutayaa vaidiyya ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Hama ta inna taateera tiivo ivo deenataa kuanarainno tiinne? Ivo Yutayaa gioonna kiaapuuya ari voo pinnaa Ereenga yosinnaivaki variyaiyio Ereengaiya kiasa mminara kuanarannee? ³⁶ Ivo tinoo: Ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro varinaravaki hama ngia yopeema kuaravee, tiivo ari dee kuavainno tiinne? tiravai.

Mmannasa Yoketaivo nnoori rumuruumaivaa roosiiravai

³⁷ Iya Unnakua Nnauvaa buusaivaa nneera suaiyauvo vakia roo vioo vioo taikaanara suaivo pinaa suai vai vairavai. Ii suai ivaki Yisuuva diitoo puaisakama tunoo: Gioonna kiaapu voovoono inna nnoori raino niisi ngioo nnoori nnaivee. ³⁸ Anutuuga kua fafaarivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavavee tiivaakidiri nnoori rumuruumaivo tiineema fai yoketaa nnooriivaa vaidiivo nnoo tupatupaa varira nnooriivo fai innakidiri mmannammanna tiinaravee. Fafaarivo itaa kua tiivaivee. ³⁹ Yisuuva gioonna kiaapuuya innara kutaavavee kaiya Mmannasa Yoke-taivaa varaarivaara itaa kua tiravai. Ii suai ivaki Anutuuga ari yosinna ari vookaravaki hama Yisuunna vita yapoo vaara hama Mmannasa Yoke-taivaa titooduu tiiravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara taara yaata utiravai

⁴⁰ Gioonna kiaapu vooyaano iva tuu kuaivaa rikiada tunoo: Aa vaidi aavo kutaa forofetaa vaidi ta innara faannairavovee, ⁴¹ tuduu vooyaano tunoo: Ivo Anutuuga mmataama kioo vaidiivovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama Anutuuga mmataama kioo vaidiivo Karirayaivakidiri nnino. ⁴² Anutuuga kua fafaarivo vainno tinoo: Fai Anutuuga mmataama kioo vaidiivo Davuitiinna oyaivakidiri diitaanaravai. Davuitiiva varuu yosinnaivaa nnutuuvo Pitiriheemaivaki kaano ivaki variivoono inna mmataanaravee. Fafaarivo itaa kua tiivaivee, ⁴³ tuduu rikiada Yisuunnara vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. ⁴⁴ Itaama uuvakidiri vooyaano inna utuaaree kiasa uduu hama voovoono inna utiravai.

Vaidi kieetaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

⁴⁵ Hama inna utuduu rikiada nuunaira nnauvaara dira vaidiiya kava vara ranada Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiiyaata Farisaiyaatama iyasi vuduu teeda iya yaparaida tunoo: Mo ngia aaniira hama inna utu kiada vida vitada aapi ngiaanee? ⁴⁶ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ai, mo ta rikiaunnano tauraa hama vaidi voovoona aa vaidi aavo tii kua aavaa roosiima tiivaivee, ⁴⁷ tuduu rikiada Farisaiya iya tunoo: Ivo ngiitaata ngii unnakuainno tiinnee? ⁴⁸ Ti nnoonnaiyakidiriaata Farisaiyakidiriaatama dee vaidi voovoona innara kutaavaivee tiinnee? Hameetavee. ⁴⁹ Aa kumina gioonna kiaapu aaya kua mmaanna tuu kuaivaa hama rikiaiya Anutuugo irisai maisaivaa iya mmiivaivee, ⁵⁰ tuduu rikioo Farisaiyakidiri duu vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso vaa tauraa Yisuunnaata kua tira vaidivoona iya tunoo: ⁵¹ Ta titi kua mmaanna tiraivudiri hama vaidi voovoona tomeda iriavaa irisaivaa tauraananaa kati inna mmaara kua yeena rau kiada inna mmiaaravai. Ta kua pinaana inna yapa kiada kua oyaivaara arinaima inna rikiada inna tomedaivaa irisaivaara kua yeena rau kiada inna mmiaara-vaivee, ⁵²⁻⁵³ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo eetaata Karirayaa diaa vaidikuannee? Anutuugaa kuaivaa jaaruee tuqinnama rikiaanee. Fai a teeno hama kaanainaravai. Hama vaidi forofetaa voovoona Karirayaadiri nniivaivee. Farisaiyaano itaa kua tiravai.

8

Gioonna vaati ruaivo ari vo vaidivai tasipooduu teeravai

¹ (Mmuakiaaya ngiari nnauki vida tara kiooduu Yisuuva taapi Orivee-taivaura viravai. ² Vioo vioo ivaki vauvo patauduu kava vara ranoo nuunaira nnau pinaivakira nniravai. Ivaki nnuudu teeda gioonna kiaapu mmuakiaa ivaki duuya innasi nuunauduu Yisuuva hara kioo varioo kuaivaa iya kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmioo varuduu Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama gioonna sabi nuairiavaa vitada Yisuunnasi nniravai. Ii gioonna ivo ari vo vaidi voovai tasipooduu tooya inna vitada Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama iyasi nnuudu teeda vitada Yisuunnasi nniravai. Numa gioonna kiaapuuya avuuvau ari mmaraa voovau kiada ⁴ Yisuunna tunoo: Vitaira-o, aa gioonna vaati ruua aavo ari vo vaidiiva vaasiipaiki ai teeda vitada tiisi ngiaani ta vitada iisi ngiaunnano. ⁵ Aa gioonna aavaa roosiivaara Musiiva ti mmaanna kua voovai ti kiaa ti mmioo tunoo: Sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaarikioo putuaivee. Musiivaano itaa kua tiravai. Eenoo aavaara dataa kuainna kiannanee? tiravai. ⁶ Iya inna iida teekio ivo koonnama tinai kua pinaivaa innaki yapaaraivaara iya itaa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Yisuuva hama iya kua sai tirainno kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvadiri mmataivau fafaara reeravai.

⁷ Fafaarainno varuduu iya sai ti kiaa ti mmianeeraivaara kava kava inna yaparaduu rikioo ivo diitoo iya tunoo: Ngia hama mminnamminnaa maisaatai voovoona ivonnaadee sikauvaa habati kioo tauraa innayaa kagaarivaivee, ⁸ kiaa kioo kava kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvadiri mmataivau fafaara reeravai. ⁹ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yokovaiya tauraa Yisuunna pikiada tiida viravai. Tiida vida kiooduu Yisuuva arivai nnaasu homo ivau kookama kioo varuduu gioonnaivo homo ivau diioo vairavai. ¹⁰ Dioo vauduu Yisuuva diitoo inna yaparainno tunoo: Gioonna-o, iya deepiida kuaanee? Hama voovoona mmannammanna aavau dioo vainno kua pinaivaa aiki yapainnee? ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Nnoonna-o, hameeta kuaano, tuduu rikioo Yisuuva

tunoo: Neetama hama kua pinaivaa aiki yapaunoo. Kati kuanee. Sa keenaa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, tiravai.)

Yisuuva gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai

¹² Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki gioonna kiaapuuyaataama kua tioo tunoo: Tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai variaunoo. Gioonna kiaapu voovoona ni nnaagiai nniivo fai mmeekia taivau nnaasu kati hara kioo varioo hama upisiivaki kuanaravaivee, ¹³ tuduu rikiada Farisaiya inna tunoo: Eenaidiri aiyara itaa kua kianna kua ivo unnakuavai kiannanoo, ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ai, hama na unnakuavai kiaunoo. Na niniiyara kiau kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuaiivaata na kuanaraivaatama vaa na tauvaara ni kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuaiivaata na kuanaraivaatama hama ngia taavai. Vaa na tauvai. ¹⁵ Ngia mmanna mmatayaa diaaya roosiima kuaivaa niiki yapaanoo. Hama na vaidi voovai kuaivaa innaki yapaunoo. ¹⁶ Fai na vaidi voovaaki kuaivaa yapaanaree tiee ni kuaivo kutaavai vainai na innaki yapaanaravai. Fai hama neneenoo iinaravai. Ni Napoova ni titovoovoo ni tasipama iinaraiivaara na kua kutaavai innaki yapaanaravai. ¹⁷ Ngii kua mmaanna tuu kua voovai vainno tinoo: Fai taara vaidivaitana vaidi voovaaki kuaivaa yapa kikio mmuaavau vainai iivaara ngia kiaara: Kutaavaivee, kiaravee. Ngii mmaanna tuu kua voovai itaa kua tiivai. ¹⁸ Na neneenoo niniiyara kiauko ni Napoova ni titoovo ni iyaraatama tiivaivee, ¹⁹ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: I koova deevaunno variinnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni teeda hama ni Napoonnaata taanoo. Ngia aikiooma ni taatiri. Aikiooma ni Napoonnaata taatirivee, tiravai.

²⁰ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa aakiaivaki vo nnau sikau yapeeraivaki dioo vainno ii kua iyauvaa iya kaaa mmuduu hama voovoona numa inna utiravai. Hama inna suaivo nnuuvaara hama inna utiravai.

Ngia hama na kuanaraviki yopeema kuaravee

²¹ Hama inna utuduu Yisuuva yapooma keenaa iyaata kua tioo tunoo: Fai na ngii pikiee kuanaravai. Fai ngia niiyara buaidada teekiai hama na ngii teenai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravai. Na kuanaraviki ngia hama yopeema kuaravee, ²² tuduu rikiada Yutayaa vaidiyya innara tunoo: Dee kuavainno ivo tinoo: Na kuanaraviki ngia hama yopeema kuaravee, tiinnee? Ivo ariinoo ari ruputu kioo putinaraiivaara itaa kua tiinnee? tiravai. ²³ Tuduu rikioo Yisuuva vo kua vooyauvaatama iya tunoo: Ngia aa aduoo yoosinna aavaudiri diitaayavee. Na ngiau aapuuvakidiri diitauvaivee. Ngia aa mmata aavaudiri diitaayavee. Hama na aa mmata aavaudiri diitauvaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, kiauunoo. Na ngii giaa ngii miauvo neenoovee kiauvaara fai ngia hama kutaavaivee tiraida fai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, ²⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo a gioononnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na tauraa ngii giaa ngii miau kuaivakidiri na niniiyara kaaa kuaivaa kooyaa ngii giaa ngii miauvaivee. ²⁶ Na ngiiiyaraata ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama tinara kuaivo airi kuayauvai vainoo. Ivo ni titovoovoo kutaa tuanaavaivee. Na ivo tii kuaivaa nnaasu gioonna kiaapuuya kaaa kookieema kiaunoo, ²⁷ tuduu rikiada ivo ari koonnara tuuvaa hama iya rikieeravai. ²⁸ Hama rikiooduu Yisuuva iya tunoo: Ngia Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngiau aapu haara kikio

rikioo ngii tinniiyauvo rusitinai na ngii giaa ngii miauvo neenoovee kiau-
vaa fai ngia arinaima rikiaaravai. Hama neneeno yopeema nenenaidiri
mmooriivaa iirama kiee ni Napoova ni giaa ni muu kuaivaa nnaasu kiau-
vaa fai ngia arinaima rikiaaravai. ²⁹ Ni titoovoono ni tasipama varinoo. Ivo ari
mmuduuya ruai mmooriivaa ni mikiai na iikiauko ivaara ivo ni tasipama
varinoo. Hama ni pikiaikiai nenevana variaunoo, ³⁰ tuduu rikiada gioonna
kiaapu kaayauya ivo itaa kua tuuvaa rikiada innara kutaavaivee tiravai.

Vaidiyya ngiari yaata utiraiyauugiataama

fai kati kuaaravai

³¹ Tuduu Yisuuva innara kutaavaivee tuuya tunoo: Fai ngia ni kuaivaa
rikiada iidada ngia ni nnaagiai nuaira tuanaaya variaaravai. ³² Fai
ngia itaida ngia kua kutaivaa arinaima rikiakio ivaara ngii ausaiyauvo
takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati
kuaaravaivee, ³³ tuduu rikiada vooyaano Yisuuva sai tunoo: Anna ta
Aaparahaamaa sidinnaidiyya variaunnaano. Hama vaidi voovoono sikaun-
naadiri yookaama kioo ti vitaiyavee. Mo aaniirainna a kiannano: Fai
ngii ausaiyauvo takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataru-
uvaa iima rada kati kuaaravee, kiannanee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva
iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mminnammin-
naa maisa varaivoono ataama varinoo. Mmoori nakaaravai vaidi voovi
sikaunnaadiri yookaama kioo vitoo puaisa utineema mminnamminnaa
maisaiivo ivaa varaivaa puaisa utivai. ³⁵ Vaidi voovoono sikaunnaadiri
yookaama kioo vitai ngiaammuauvo hama inna mmaapu tuanaavoono
inna oyaivaki tupatupaa varinaravai. Ari mmaapu tuanaivoono nnaasu
ari oyaivaki tupatupaa varinaravai. Fai ari mmaapuovo ari sikaunnaadiri
yookaama kioo vitai ngiaammuauya utuoo iya tinai teeda fai iya ngiari
yaata utiraiyauvunugiataama kati kuaaravee. ³⁶ Ivaara fai na Anutuugaa
Mmaapuovoono ngii utino ngii ausaiyauvo takuasanai ngia kutaa tuanaa
mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravaivee.
³⁷ Mo vaa na rikiauvai. Ngia Aaparahaamaa sidinnaidiyya variaano. Mo
ngia aaniivaara ni ruputu kiaara iikiaannee? Ngia hama ni kuaivaa riki-
aivaaraida ni mmaara ni ruputu kiaara iikiaano. ³⁸ Neeno ni Napoova
ni vitaikiai tauvaara kiaukai ngia ngii gioova ngii giaa ngii miivaugiataama
iikiaano, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Aaparahaamo ti rubuungovee,
tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia kutaa tuanaa Aaparahaamaa
sidinnaidi tuanaaya variaatiri. Ngia iva uuneema mmooriyauvaa iiki-
aatirivee. ⁴⁰ Na Anutuugaasidiri kua kutaivaa rikiee ngii giaa ngii miee
variau vaidiivaa ngia ni ruputu kiaara iikiaano. Nnaaru Aaparahaamo
hama itau mmooriivaa iiravai. ⁴¹ Ngia ngii gioova uuneema iikiaano,
tuduu rikiada inna sai tunoo: Hama ta maraasoo nnaakaraya variaun-
nayavee. Ti Koova mmuaavai Anutuugo varinoo, ⁴² tuduu rikioo Yisu-
uva iya sai tunoo: Anutuugo kutaa ngii Gioova varitiri. Ngia niyara
mmuduuya ruaatirivee. Na Anutuugaa ni oyaivaasidiri tummuavoona
aavau na variaukai ngia hama niyara mmuduuya ruano. Hama na
nenenaidiri tiiravai. Ivoono ni titaa kioodoo tiiravai. ⁴³ Mo ngia aaniira
na kiau kuaivaa hama rikiaannee? Ngia ni kuaivaa rikiaavo hama ngii
iikiataikaida hama tuqinna rikiaano. ⁴⁴ Ngia aanna Sataangaa uru
nnaakarayavee. Ngii gioonna ausaiivo iikiataivau ngiita ngii iikiatino.
Ivo nnaaru nnaaru varia roo ngioo varioo vaidiyya ruputikiai putuaa vaidi-
vai varivai. Hama kua kutaivo innaki vaivaara hama kua kutaa mmooriivaa

iivai. Ivo unnakua tioo unnakua tira oyaivo innaki vaivaara makemakee ari unnakua tiraivaugiataama tiivai. ⁴⁵ Mo na kua kutaavai ngii giaa ngii miauvaara ngia hama ni kuaivaa rikiaanoo. ⁴⁶ Mo ngiiikidiri vaa gioono ni taikiyai na mminnamminnaa maisaivaa varauvaara ngia ni kiaannee? Ai, hameetavee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaukai ngia aaniira hama ni kuaivaa rikiaannee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaaara mmuduuya ruaivoono inna kuaivaa arinaima rikiaivai. Ngia hama kutaa Anutuuqaaara mmuduuya ruaayara tidaida hama inna kuaivaa tuqinnama rikiaavaivee, tiravai.

Yisuuva Aaparahaamaara tiravai

⁴⁸ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta aiyara kiaunnaanoo: A Samariaa vaidi kumimakakuavee. Mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee, kiaunnaivo ta kua kutaavaida aiyara kiaunnaanee? ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo na hama mmagia maisaivo ni aakiaivaki vari vaidivaivee. Na ni Napoonna mmooriivaa yoketaama varauko inna nnutuuvo ngiau aapu kuaikiyai ngiengieenooda niiyara maisa vaidivaivee kiaanoo. ⁵⁰ Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaraivaara hama na iikiaunoo. Mmuaavoono ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaraivo varinoo. Ivoono kua pinaivaara diravovee. ⁵¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii mi-aunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, tiravai.

⁵² Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Anna vaa ta taunnaanoo. A kutaa mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee. Vaa Aaparahaamo putuduu vaidi forofetaiyaatama putiravai. Mo a kiannanoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, kiannanoo. ⁵³ Vaa nnaaru ti rubuungo Aaparahaamo putiravai. A innara kiannanoo: Vaa na inna yaataraunoo, kiannanee? Vaa forofetaiyaatama putiravai. A yaata utuee giaa roosiima varinarainna kiannanee? ⁵⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiautiri. Kuminavai vaitirivee. Ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaivo inna ni Napoova Anutuuqovee. Ngia innaraida ti Anutuuqovee tidaida ⁵⁵ mo ngia hama inna teeda rikiaavai. Vaa na inna tee rikiauvai. Fai na hama inna tee rikiauvavee tiee ngii roosiima unnakua vaidivai varinaravai. Vaa na inna tee rikieenaina na inna kuaivaa rikiee puaisakama utuee iikiaunoo. ⁵⁶ Na mmatayaa tiee varinara suaivaa ngii rubuungo Aaparahaamo ivaa taanaraivaara sirigairavai. Vaa ivo ivaa too sirigairavaivee, tiravai.

⁵⁷ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama i nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (50) vaivaivee. Aa a nau karaasa a variannaikuainna kiannanoo: Vaa na Aaparahaamaa tauvaivee, kiannanoo, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aaparahaamo hama varuu suaivaki neenanaa variravai. Variavoona aanna homo na variaunoo, ⁵⁹ tuduu rikiada iya sikauyuvaa habati kiada innayaa kagaariaara uuduu rikioo Yisuuva hataumakinaadiri nuunaira nnau pinaivaa pikioo mmaanai vioo kieeravai.

9

Vaidi avu huruutauvaa Yisuuva tuqinneeravai

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama vidada oro tooduu vaidiivo ari kaanaa ausaivakidiri avu huruutauvo iya too vauduu teeda ² ari ngiaammuauya inna tunoo: Vitaira-o, gioono mminnamminnaa maisaivaa varaivaara aa

vaidi aavo ari kaanaa ausaivakidiri avuuvo huruutainnee? Vara ariinoo mminnamminnaa maisaivaa varaivaara inna avuuvo huruutainnee? Vara ari kaano koovaitanaano mminnamminnaa maisaivaa varaivaara inna avuuvo huruutainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Hama ariinoo mminnamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvo huruutairavai. Hama ari kaano koovaitana mminnamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvo huruutairavai. Anutuugo inna tino rikioo inna avuuvo kava teeno inna variraivaki Anutuugaa yaagueeqaivo kooyaa vakiaiveeraivaara ari kaanaa ausaivakidiri inna avuuvo huruutairavai. ⁴ Suaivo homo ikianavai vaikiai ivo ni titooduu na tummuaiavaa mmooriyauvaa ta iikiaravai. Heenaivo ngioo varinoo. Heenaivo nnino rikioo hama gioonna kiaapu voovoono fai mmooriivaa iinaravai. ⁵ Homo na mmatayaa variauu suaivaki tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiaivai variaunoo. ⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo mmataivau kuaanuvaa visi kioo mmataivaata kuaanuvaaatama hanigiaanigieema kioo habara kioo vaidiivaa avuuvaitanau siikairavai. ⁷ Siikama kioo inna tunoo: Viee viee oro nnoori haruunga Siruaama ivakidiri ai avuuvaitana finianee, tiravai. Nnoori haruunga Siruaama nnutuuvaa oyaivo tunoo: Titeeravaivee, tiravai. Yisuuva inna tuduu rikioo oro nnoori haruungaivakidiri ari avuuvaitana fini kioodoo inna avuuvaitana yoketauduu kati taa roo kava vara ranoo nniravai.

⁸ Nnuduuru ari seenaiyaatama vaa tauraa ivo ngiaaru tuduu tooyaatama innara tunoo: Ai, aa vaidi aavo tauraa ngiaaru tira vaidiivonnee? ⁹ tuduu vooyaano tunoo: Ivoovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama ivovee. Kati innanikaravaivee, tuduu rikioo vaidiivo ariinoo tunoo: Mo aanna na ivoona iikiaunoo, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Ai, mo a dataama kiaananoonno i avuuvo tainnee? ¹¹ tuduu rikioo ivo tunoo: Vaidiivaa nnutuuvo Yisuuva ivaano mmataivaata ari kuaanuvaaatama hanigiaanigieema kioo ni avuuvaitanau siikama kioo ni tinoo: Oro nnoori haruunga Siruaamadiri ai avuuvaitana finianee, tikiiai na oro nnooriivakidiri fini kiuko ni avuuvo taivaivee, ¹² tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Mo ivo deevakiinno variinnee? tuduu rikioo sai tunoo: Hama neeta tauvaivee, tiravai.

Yisuuva avu huruutauvaa tuqinnoovaara Farisaiya tiravai

¹³ Tuduu vaa tauraa inna avu huruutauvaa Yisuuva tuqinnoovaa ari seenaiya vitada Farisaiyasi viravai. ¹⁴ Ii suai ivaki Yisuuva mmataivaadiri vaidiivaa avuuvaitanau siikauduu inna avuuvo too suaivaki Yutayaiya kati varira suaivai vairavai. ¹⁵ Vauvaara Farisaiya vaidiivaa yaparaida tunoo: Dataama kieenna ai avuuvaa yoketaama taannannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ivoono mmataivaa ni avuuvaitanau siikama kioodoo na fini kiaaduu ni avuuvo teeravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada Farisai vooyaano tunoo: Aa vaidi aavo hama kati varira suai aataruuyauvaa arinaima too iivaara ivo hama Anutuugaasidiri tiivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hama mminnamminnaa maisa varai vaidivoono Anutuugaa mmoori ari vookarai atai aayauvaa iinoo. Iya itaa kua kua kiada vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai.

¹⁷ Ivaara Farisaiya kava inna yaparaida tunoo: A kiannano: Iva ni avuuvaa tuqinnaivaivee, kuaa innara dataa kuainna kiannannee? tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo forofetaavaivee, ¹⁸ tuduu Yutayaa vaidiiva tauraa ivo avu huruutavai varioo nnaagiiai yoketaama varuuvaa hama kutaavaivee kua kiada ari kaano koovaitanaara aayanna tuduu nnuduuru ¹⁹ ivaitana yaparaida tunoo: Aanna ngii maapuvainnee? Ngia innara kiaanoo: Ta

avu huruutavai mmataunnavaivee, kiaavainnee? Mo dataakiaavo aanna inna avuuvo tainnee? ²⁰ tuduu rikiada ivaitana iya sai tunoo: Vaa ta taunnanoo. Aanna ti mmaapuvai. Ta avu huruutavai inna mmata kieeravai. ²¹ Makee inna avuuvo taivara hama teeta teeda rikiaunnavaivee. Ari deevoo inna avuuvaa tuqinnaivaa hama teeta teeda rikiaunnavaivee. Inna yaparakiatee. Vaa ivo yokeevaivee. Fai ivo ariinoo ngii giaa ngii minaravaivee. ²² Yutayaiyara aatuuda kaano koovaitana itaa kua tiravai. Vaa Yutayaa vaidiyya kua yeena rau kiada tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono Yisuunnara kooyaa Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee tinai fai itaa kua tii gioonna kiaapuvoo nuunaira nnauvaki vivoora kiaa ta ooqoo kiaaravaivee. ²³ Iya itaa kua tuuvaara ari kaano koovaitana quivaqaiavaa tida tunoo: Vaa ivo yokeevaivee. Inna yaparakiatee, tiravai.

²⁴ Kava vooneetu Farisaiya vaa tauraa avu huruutaavaara aayanna rooduu nnuduu inna tunoo: Anutuugaa kua kutaivaa tinaravaara kutaavaivee kianee. Vaa ta taunnava. Ii vaidi ivo vaa mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, ²⁵ tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo mminnamminnaa maisaivaa varaivainnee? Vara hama varaivainnee? Hama neeta tauvaivee. Mmuaa mmoorivai vaa na tauvai. Tauraa na avu huruutavai variauvai. Aanna makee ni avuuvaa na yoketaama taunoo, ²⁶ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo aaniivai i iivainnee? Dataama kioo i avuuvaa iikiainna a taannano, ²⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo vaa na ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaano. Mo aaniira ngia kava ivaa rikiaraida ni yaparakiainnee? Mo ngieeta inna nnaagiauvai ngii nookiatainnee? Ngia ivaaraida ni yaparakiainnee? ²⁸ tuduu rikiada innara nnannatooduu tunoo: A inna nnaagiai nuairaikuavee. Ta Musiinna nnaagiai nuairaiyavee. ²⁹ Anutuugo Musiinnaata kua tuuvaa vaa ta rikiaunnava. Aa vaidi aavaara ta kiaunnanoo: Deedaadiri nniivainnee? kiaunnanoo, ³⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni noonnaata mmaapuvee. Na rikiako ngii kuaivo ari vookarainoo. Iva vaa ni avuuvaa tuqinnaikiai na ni avuuvaa taukai ngia iva ii mmoori oyaivaa hama tuqinnama taanoo. ³¹ Vaa ta rikiaunnava. Vaidi kaayau mminnamminnaa maisa varaivaa hama Anutuugo inna kuaivaa rikiavai. Vaidi voovoono ari ausa mmuduuyaivaa Anutuugaa mmioo inna kuaivaa tuqinnama rikioo iivaa Anutuugo inna kuaivaa rikiavai. ³² Ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ngioo ngioo numa aanna makee ta variaunna suaivaki vaidi voovai mmatoosuaivakidiri avu huruutavai varuuvaa vaidi voovoono inna avuuvaa tuqinneeraivaara hama ta rikiaunnanoo. ³³ Aa vaidi aavo hama Anutuugaasidiri tiitiri. Vo mmoori vo mmooriivaa hama yopeema iitirivee, ³⁴ tuduu rikiada Yutayaa vaidiyya inna sai tunoo: I kaano koovaitana mminnamminnaa maisa suvuauvaitanaano meediyya i mmata kiokuaano a yokeenna mminnamminnaa maisaivaa tasipama variee aanna makee a ti vitainarannee? Hama yopeema ti vitainaravee, kiaa kiada nuunaira nnau pinaivakidiri inna vitada mmaanai kiada ivaki kava nuaivoora inna ooqoo tiravai.

Hama ausa hanigieeraiya avu huruutaiya roosiima variaavai

³⁵ Iya inna mmaanaai titoo kuaivaa Yisuuva rikioo innara buama roo tooduu inna too vauduu too inna tunoo: A Vaidiivaa Mmaapuuvaara kutaavaivee kiannannee? ³⁶ tuduu rikioo vaidiivo inna sai tunoo: Nnoonnao, inna gioononnee? Innara ni giaa ni minai fai na innara kutaavaivee tinaravee, ³⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaa a inna taannakuavee. Na aanna ivoono aita kua kiaunoo, ³⁸ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni Udaanga-o, na aiyara kutaavaivee kiaunoo, kiaa kioo pinaama innara mmuduuya ruoo innara yoketairavai.

39 Innara yoketauduu Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaa vari-aiya yaparainaraivaara na tiiravai. Avu huruutaiya fai tuqinnama teekiai avu tuqinnama taiya avu huruutaiya roosiima variateeraivaara na iya yaparainaraivaara tiiravaivee, ⁴⁰ tuduu rikiada Farisai vaidi vooya inna tasipama duuyaano inna kuaivaa rikiada inna yapara rida tunoo: A tiiyarainna kiannannee? Teeta avu huruuta kiaunnaya variaunnannee? ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia avu huruuta kiaaya variaatiri. Hama mminnamminnaa maisaiyauvaara mmannammanna ngii mmuaararaitrivee. Ngia kiaanoo: Ta tuqinnama taunnaano, kiaivaaraida mminnamminnaa maisaiyauvaara homo ngii mmuaararainoo, tiravai.

10

Yisuuva sipisiipa hanikiaivaudiri mmataama kioo tiravai

¹ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovoono hama puara sipisiipaiya hanikia keegiaidaadiri virainno hanikia vovaatadaadiri karoo kuaivoono inna mmuara vareera vaidivaivee. ² Keegiaidaadiri kuai vaidivoono inna puarara haitatuura vaidivai. ³ Puarara haitatuuraivoono nnikio sipura haitatuura vaidiivo innara sipuuvaa hatuaa kiaikio ivo ari sipisiipaiya nnutuuyauvaa tikiai rikiada inna avaiavaa arinaima rikiada innasi ngiaavo ivo iya vitoo mmaanai kuaivai. ⁴ Vioo ari sipisiipa mmuakiaayara tikiai mmaanai kuaavo ivo iya tauraa kuaikiai iya inna avaiavaa arinaima rikiavaara inna nnaagiai kuaavai. ⁵ Hama ari vo vaidi voovoono tikiai rikiada inna nnaagiai kuaavai. Hama iya inna avaiavaa arinaima rikiavaara iya innara aatuuda ngiari taivau kuaavaivee, tiravai.

⁶ Yisuuva ii kua ivaudiri mmataama kioo tuduu iya hama oyaivaa arinaima rikieeravai.

Yisuuva sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivovee

⁷ Hama rikiooduu Yisuuva kava iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Neenoo puara sipisiipaiya hanikiaivaa keegia sipuuvuona iikiaunoo. ⁸ Ni tauraa varuu vaidiiva tuduu hama puara sipisiipaiya iya avaiyauvaa rikieeravai. Iya mmuara vareera vaidiiva roosuuvaa hama iya avaiyauvaa rikieeravai. ⁹ Neenoo sipuvai. Fai gioonna kiaapu voovoono niikinaadiri nnino Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ivo aakiaana vioo kava mmaanai yeennaivaara vioo ngioonno varioo yeennaivaa nnaanaravai. ¹⁰ Mmuara vareera vaidivoono numa mmuara varoo ruputina putikio maisamaisai mmooriivaa iya iinarivaara niivai. Neenoo iya tupatupaa variraivaa varada yoketayoketaama variateeraivaara ngiauvee.

¹¹ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Yoketaama haitatuuraivoono ari sipisiipaiyauvaara yaata utuoo iyara putinarivaara hama aatuunaravai. Fai putinaravai. ¹² Fai vaidi voovoono sipisiipara haitatuura mmooriivaara sikau irisaivaa vareeraivoono hama sipisiipara haitatuura tuanaavai varioo hama ivo sipisiipa nakaaraavoonora tuoo fai mmararaa avakaraivo fai nnino rikioo ari taivau aatu kuanaravai. Vioo kino rikioo fai mmararaa avakaraivo ngioo sipisiipaiya guaraatino gutinai vida raubiriikiaravai. ¹³ Vaidiivo sikau irisai varaanarivaara nnaasu sipisiipaiyara haitatuunoo hama sipisiipaiyara mmuduuya ru-aiavaara ari taivau aatu kuaivai. ¹⁴⁻¹⁵ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Ni Napoova arinaima ni taikiai na arinaima inna tauneema na

ni sipisiipaiya arinaima taukai iya arinaima ni taavai. Fai na iyara putinaravai. ¹⁶ Na ni sipisiipa vooyauvai aa hanikia aavaki hama variaiyaatama fai na iyaatama vitee nninai iya ni avaivaa rikiada iyaatama mmuaavau varikiai neenoo mmuaavoono haitatuuraivoono iyara haitatuunaravai.

¹⁷ Na putinaraivaara ee-oo kiauvaara ni Napoova niyara mmuduuya ruaivai. Na putuee kava diitee varinaraivaara na aikiooma putinaraivaara ee-oo kiaunoo. ¹⁸ Hama vaidi voovoono ni tinai na putinaravai. Neneenoo tiee putinaravai. Putinaraivaara ee-oo tiee kava diitee varinaraivaara ee-oo tira yaagueeqaivo niiki vainoo. Aa kua aavaa ni Napoova tikiai na rikiauvaivee, tiravai.

¹⁹ Yisuuva itaa kua tuuvaara kava Yutayaa vaidi vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai. ²⁰ Vooyaano tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaaki hara kioo varinoo. Ivo yaata duunavai. Ngia aaniira inna kuaivaa rikiaannee? ²¹ tuduu vooyaano tunoo: Mo mmagia maisaivo vaidi aakiaana varitiri. Hama itaa kua tiitirivee. Mo dataama mmagia maisaivo vaidi avu huruutaivaa tino rikioo avuuvaa taanarannee? Hama yopeemavee. Iya itaa kua tiravai.

Yutayaiya Yisuunna kuaivaa rikiada unnakuavaivee tiravai

²² Yutayaa gioonna kiaapuuya Yerusareemaivaki buusa voovai nnaara suaivo vainima nninoo. Ii buusa ivaa nnutuuvo Anutuuga Nnauvaara Yoketaira buusavai. Ii suai ivo vati rira suaivai. ²³ Nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Nnau Haayaivaki Yisuuva nuainno varuduu ²⁴ Yutayaa vaidi vooya numa inna ututuuma kiada inna yaparaida tunoo: Ta ti rikiaatai kuaivaa a homoonna hokobama hatauma kiee iikiannanee? Nnaaru Yutayaiyara Anutuugo mmataama kioo vaidivo aanna a ikuannee? Kooyaa ti kiaa ti mminai ta rikiaaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miaukai ngia hama ivara kua kutaavaivee kiaanoo. Ni Napoova ni giaa ni muuvaugiataama na ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaunoo. Inna ni mmooriyauvoono niyara kooyaa ngii vitainoo. ²⁶ Ngia hama ni puara sipisiipa tuanaaya variaivaaraida hama ngia niyara kutaavaivee kiaanoo. ²⁷ Ni puara sipisiipaiya ni kuaivaa rikiaia na tuqinnama taukai ni nnaagiai ngiaavai. ²⁸ Ngiaani na tupatupaa variravaa iya mminai fai hama ikiaviki kuaaravai. Hama vaidi voovoono yopeema niisidiri guaraatino iya ravisi vitaanaravai. ²⁹ Ni Napoovaano iya ni miivoono mmuakiaaya yaataravai. Ivaara hama vaidi voovoono yopeema numa ni Napoonnasidiri iya ravisi vitaanaravai. ³⁰ Ni Napoovaata neetama mmuaavaitanavee, tiravai.

³¹ Tuduu rikiada Yutayaa vaidiia kava sikauyauvaa habati kiada innasi kagaariaara uduuu ³² Yisuuva iya tunoo: Na kaayau yoketaa mmooriyauvaa ni Napoova ni muduu iikiayauvaina iikiaunoo. Mo ngia ivaki taavo datai mmoorivaara ngia yaata utida sikauyauvaa habati kiada niisi kagaariaara iikiannanee? ³³ tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama iqii mmoori yoketaa iyauvaa a iikiannaiyauvaara ta sikauyauvaa habati kiada aiya kagaariaara iikiannanoo. A Anutuuga kua maisaivaa kiannaivaara ta sikauyauvaa habati kiada aiya kagaariaara iikiannanoo. A mmanna vaidi aakuanoonna eenoo aiya kiannanoo: Neenoo Anutuugovee, kiannanoo. Ivaaraida ta sikauyauvaa habati kiada aiya kagaariaara iikiannanoo, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngii mmaanna tuu kuaivaki kua fafaara voovai vainoo. Anutuugo kua pinaivaara dira kieeta vaidiyyara tunoo: Ngia anutuuya variaano, tiravai. ³⁵ Vaa ta rikiaannanoo. Anutuuga kua fafaara roo kuaivaki vai kuaivo tupatupaa

kutaa kuavai vaivai. Nnaaru Anutuugo ari kuaivaa kiasa mmuuyara tunoo: Anutuuyavee, tiravai. ³⁶ Mo niyara ngia dataikiada kiasannee? Anutuugoona ni mmataama kioo ni titooduu na mmatayaa tiiravai. Na niniyara Anutuuga Mmaapuvaivee kiauvaaraida ngia niyara kiaanoo: A Anutuugaara kua maisivaa kiannano, kiasannee? ³⁷ Na hama ni Napoonna mmooriyyauvaa iinai ngia sa niyara kutaavaivee kiatee. ³⁸ Fai na kutaa ni Napoonna mmooriyyauvaa iinai ngia hama niyara kutaavaivee ngii kiatainai ni mmooriyyauvaara inna aikioo kutaavaivee kiatee. Ni Napoova niiki varikiati na innaki variauvaara arinaima teeda rikiateeraivaara na iikiau mmooriyyauvaa teeda kutaavaivee kiatee, ³⁹ tuduu rikiada iya keenaa inna utuaara uduu ivo hataumakinaa ari toovau viravai.

⁴⁰ Nnoori Yorotaana sainai tauraa Yuvuaano gioonna kiau puuya nnoori apuu yoosinnaivaki Yisuuva oro ivaki hara kioo variravai. ⁴¹ Ivaki hara kioo varuduu kaayau gioonna kiau puuya innasi nniiravai. Numa varida ngiariita ngiariita kua tida tunoo: Hama Yuvuaano Anutuuga mmoori ari vookarauyauvaa iiravai. Aa vaidi aavaara Yuvuaano mmuakiasa kuavai tuuvoono kutaavai vainoo. ⁴² Iya itaa kua tuduu kaayau gioonna kiau puu ivaki varuuya Yisunnara kutaavaivee tiravai.

11

Rasaruuso putuuvakidiri Yisuuva tuduu diiteeravai

¹ Vaidi voovai nnutuuvo Rasaruuso yoosinna Betaniaa diaa vaidivai varuuvoono pinaa nniitareeravai vareeravai. Mariaaya Mataaya nunna nnayoovaitana ii yoosinna Betaniaa ivaki variravai. ² Ii gioonna Mariaava innoo heenna suuya suuda yoketaa vuuvaara pinaa sikau kagaari kioo varoo Yisuuva yukuuvaitanau tusaa siikama kioo ari kieeta yaasiivaadiri rugoovoota ari nnayaavaatama ii yoosinna ivaki variravai. Ngiari vavaava Rasaruuso pinaa nniitareeraivaa varooduu teeda ³ nunna nnayoovaitana ngiaammuau voovai titada tunoo: Oro Yisuuva kiane: Udaanga-o, vaa a vaidi innara pinaama mmuduuya riraivo pinaa nniitareeraivaa varainoo, kiane, ⁴ tuduu rikioo oro Yisuuva kiasa mmudu rikioo tunoo: Ii nniitarai ivaa varaivo fai inna raputino hama eeyara putinaravai. Ivo putinaraiivo hama kati putinaravaivee. Gioonna kiau puuya Anutuugaara kua yoke-taivaa tida inna Mmaapuvaaraatama kua yoketaivaa kiaaraivaara fai ivo putinaravaivee, tiravai.

⁵ Yisuuva Mataannaraatama ari nnunnaivaa Mariaannaraata Rasaruusaaraatama pinaama mmuduuya riravai. ⁶ Mmuduuya ruo Rasaruuso pinaa nniitaroo kuaivaa rikioonnaata ari varuu yoosinnaivaki varuduu taara suaivaitana taikeravai. ⁷ Taika kiooduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta kava vara ranada Yutayaa yoosinnaivaki kuaaravee, ⁸ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Vitaira-o, aa heena Yutayaiya sikau habati aiyaa kagaariaara kiau pinnainni a kava kuanarainna kiannannee? ⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo mmuaa suaivau yaakuuvaitana yukukidiri taarama suaivo vainoo. Ii suai iyauvunu suaivo mmannammanna taikiokio yapooma heenaivai. Itaama vaivaara gioonna kiau puu voovoona suaivau nuainno fai hama harurinaravai. Ivo mmataivo koo pataivau avuuvaa taa roo nuaivaara hama harurinaravai. ¹⁰ Gioonna kiau puu voovoona heenaivaki nuainno fai harurinaravai. Hama mmataivo koo pataivau nuaivaara harurinaravaivee. Yisuuva ari putinara suaivo hama vainima vauvaara itaa kua tiravai. ¹¹ Kiaa kioo kava ivo iya tunoo: Ti seena Rasaruuso vaa vuru vaivaivee. Fai na viee inna yuruunaravaivee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna tunoo: Udaanga-o, ivo ari kati

vuru vainno fai ariinoo diitoo hara kioo varinaravaivee, ¹³ kiaa kiada Yisuuya Rasaruuso vaa putuu kuaivaa iya kiaa mmuuvuara hama tuqinnama rikieeraida iya yaata utida tunoo: Ari kati ivo vuru vaivaarainno aavo itaa kua tinoo. ¹⁴ Iya itaama yaata utida tuduu rikioo Yisuuva kooyaa iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa vaa Rasaruuso putivai. ¹⁵ Itaama vaikiyai na ngiiyara yaata utuee hama na inna tasipama variauvaara ni yoketainoo. Ngia niyara kutaavaivee kiateraivaara na hama inna tasipama variauvaara ni yoke-tainoo. Nnikiai ta innasi kuaaravaivee, ¹⁶ tuduu Tumaasaa ari seenaiyaano innara tuu nnutu vuaivo Gaabivaano ari seena ngiaammuauya tunoo: Nnikiai teetama vida ti vitairaivaa tasipama putuaraivaara kuaaravee, tiravai.

Putuaiya diiteeraivaaraata tupatupaa variraivaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁷ Yisuuva yoosinnaivaki ngioo varioo rikiooduu vaa Rasaruuso putuoo mmata nnauvaki taarama taarama suai vauvaara iya inna kiaa mmuduu rikieeravai. ¹⁸ Ii yoosinna ivaa nnutuuvo Betaniaa ivo Yerusareema vainima kiisama oro ngieerama vaira yoosinnavai. ¹⁹ Kiisama ngieerama vauvaara kaayau Yutayaa gioonna kiaapuuya Mataaya Mariaayasi viravai. Innidana ausaivaitana mmuaararoovo taikaiveera ivaitanaasi viravai.

²⁰ Mataava Yisuuva nninara kuaivaa rikioo inna sunaanara vuduu Mariaava nnauvaki hara kioo variravai. ²¹ Varuduu Mataava oro Yisuunna tunoo: Udaanga-o, e aavaki variannatiri. Hama ni vaavova putitirivee. ²² Mo vaa na taunoo. Fai makee eenoo Anutuuqaa yaparaino fai ivoono a yaparakiannaivaa i mmunaravaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai i vavaava kava diitaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Vaa na rikiainoo. Fai suai nnaagiayi gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki ivootama iya tasipama kava diitaanaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono putuoo kava diitaanaravvaa na nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoono tupatupaa variraivaa varaanaravvaa na nakaaravovee. Fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivo putino vaidi kaanaivo tupatupaa varinaravai. ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono hama putirainno hara kioo varioo niyara kutaavaivee tiivo fai tupatupaa varinaravai. A ivaara kua kutaavaiveenna kiannanee? Vara a ivaara unnakuavaiveenna kiannanee? ²⁷ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, nnaaru Anutuuqo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo mmataayaa kuane tuuvo aanna ivoonna a iikiannanoo. Na ivaaraina kutaavaivee kiaunoo, tiravai.

Yisuuva rateeravai

²⁸ Mataava kiaa kioo kava vara ranoo numa ari nnunna Mariaannaata vitoo oro mmaraa tonai voovau dioo vainno tunoo: Vitairaivo vaa aavaki nniivo aiyara tinoo, ²⁹ tuduu rikioo akiirauduu innasi viravai. ³⁰ Vuduu Yisuuva hama vaama kioo yoosinnaivaki nnirama kioo homo Mataava innaata kua tuuvaki dioo vairavai. ³¹ Dioo vauduu Yutayaa gioonna kiaapuuya Mariaanna nnauvaki inna ausa mmuaararavoo taikaiveera inna tasipama varuuya tooduu ivo makee tuduu diitoo mmaanai vuduu teeda iyaatama diitada inna nnaagiavau viravai. Mariaava diitoo vuuvaara iya yaata utida tunoo: Rasaruusaa mmata nnauvau rataanarainno ivo kuainoo, kiaa kiada iyaatama inna nnaagiavau viravai.

³² Yisuuva duuvaki Mariaava oro too vioo varoo inna yuku oyaivaki vairavai. Vainno tunoo: Udaanga-o, boo, mo a aavaki varunnatiri. Ni vaavova hama putitirivee, ³³ tuduu rikioo Yisuuva Mariaava ratoo varuuvaa too Yutayaa gioonna kiaapu inna tasipama nnuuyaatama ratada varuuvaa tooduu inna ausa vuatinniivo hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai.

³⁴ Vauduu ivo iya yaparainno tunoo: Mo ngia deevaki inna haukieeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Udaanga-o, a numa taanee, ³⁵ tuduu Yisuuva rateeravai. ³⁶ Ratooduu teeda gioonna kiaapu Yutayaiya tunoo: Ai, inna taatee. Ivo pinaama Rasaruusaara mmuduuya ruoo innara ratainoo, ³⁷ tuduu rikiada vooyaano tunoo: Iva inna aikiooma vaidi avu maisaivaa tuginnooduu rikioo iyo avuuvaa teeravai. Iva aavau hara kioo varutiri. Rasaruuso hama pututirivee, tiravai.

Yisuuva Rasaruusaa tuduu kava diiteeravai

³⁸ Tuduu Yisuunna ausa vuatinniivo kava hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai. Vauduu rikioo ivo vioo vioo oro mmata nnauvaki tooduu vaa iya Rasaruusaa onauvaki hau kiada sikau sipuuvaadiri rau kieravai. ³⁹ Rau kiooduu too tunoo: Sikau sipuuvaa hatuaa kiaatee, tuduu rikioo vaidi putuuvaa nnunna Mataavaano Yisuunna sai tunoo: Ai, Udaanga-o, vaa maisa suudaivo kuaivaivee. Vaa ivo putii suaivo taarama taarama suai heena taika kiaivaivee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Vaa na i kiaa i mmiaivaivee. A niyara kutaavaivee tiee fai Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa a taanaravaivee, ⁴¹ tuduu iya sikau sipuuvaa hatuaa kiooduu Yisuuva ngiau aapu reeri too vainno tunoo: Ni Napoo-o, a ni kuaivaa rikiaannaivaara na aiyara yoketaavaivee kiaunoo. ⁴² Vaa na rikiaunoo. A mmuakiaa suai ni kuaivaa rikiaannavai. Aa na tinara kua aavaa hama niniiyara tinravai. Gioonna kiaapu aavaki diaiya a ni titooavaara kutaavaivee kiateraivaara na tinaravaivee, ⁴³ kiaa kioo kuaivaa pinaama aayanna roo tunoo: Rasaruuso tummuane, ⁴⁴ tuduu rikioo vaa putuuvo diitoo ivakidiri tiiravai. Inna yuku yaakuuvaa buruqa yeenaivaadiri purupuruuma kioovaata tinnivau buruqa rummua apu kioovaatama diitoo tiiravai. Tuuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Innayaadiri yeenayaanaiyauvaa rukuasaa kikio kuaivee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna mmaara kua kiaa yeena rairava

(Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Rukaaso 22:1-2)

⁴⁵ Tuduu rikiada gioonna kiaapu Yutayaa vooya vaa Mariaanna tasipama nnuuya Yisuuva uu mmooriivaa teeda innara kutaavaivee tiravai. ⁴⁶ Tuduu vooya vaidi Farisaiyasi vida Yisuuva uu mmooriivaara iya kiaa mmiravai. ⁴⁷ Kiaa mmudu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama nuunaida vaidi kua yeena rairaiyasi vida nuunaida varida kuakuaakuaiyauvaa tida tunoo: Mo ta dataama iikiaarannee? Aqaa vaidi aavo kaayau Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iivaivee. ⁴⁸ Fai ta teeda pikikio aa mmoori aavaa mmannammanna yaagueeqama kioo iinai rikiada fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaravai. Fai ta itaikiai rikiada ti kieeta nnoonna yoosinna Rooma variayai ngiari ngiaammua rapiraiya titakiai nnida fai ti nuunaira nnau pinaivaa havarata raubiriima kiada tiita ruputu taika kikio fai hama ti nnutuatainaravaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo iyakidiri ii nuanu ivaki Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivaa nnutuovo Kayapaava tunoo: Ngia kumimakayavee. ⁵⁰ Hama ngia arinaima rikiaanoo. Mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuyaata putu taika kiarainnoo. Mmuua vaidivai mmuakiaa gioonna kiaapuuya tiyara putinaraivo inna yoketaavaivee, ⁵¹ kiaa kioo tuuvo hama arinaidiri tiravai. Anutuugoona kiaa mmu kuaivaa tiravai. Ii nuanu ivaki Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaavai variravoonora tooo Yutayaa gioonna kiaapuuyara Yisuuva putinaraivaara ivo mmuaanaa itaa kua tiravai. ⁵² Yisuuva hama Yutayaa gioonna kiaapuuyara nnaasu fai putinaravai. Mmuakiaa mmatavau variaa Anutuugaa nnaakara tuanaa variayai rupi nuunainaraivaara putinaravai. Kayapaava ivaara

kiaa kioo hama oyaivaa arinaima rikieeravai. ⁵³ Ii suai ivakidiri Yutayaa kieetaiya Yisuunna rупutikio putuaiveeraivaara kua yeena rairavai. ⁵⁴ Kua yeena rauduu rikioo hama Yisuuva Yutayaa mmataivau kooyaa nuairavai. Ivo ivaki pikioo oro koo mmuyai gaanga yoosinna voovai vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Eparaima ivaki ivo ari ngiaammuauya tasipama variravai.

⁵⁵ Varuduu Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yerusareema vida iya Anutuugaara mmamma finira aataruuvaara iida nnaagiai buusaivaa nnaaraivaara viravai. ⁵⁶ Iya oro varida Yisuunna buaama rada nuaida oro nuunaira nnau pinaivaki nuunaida dida vida ngiari yapara ngiari yaparaida voovoono voovai tunoo: A dataamainna yaata utuannanee? Vo fai ivo buusaivaa nnaanaraivaara nninaranee? Vo hama nninaranee? tiravai. ⁵⁷ Iya itaa kua tuu suaivaki vaa Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiyaata Farisaiyaatama teerama kioo kuaivaa yaagueeqama tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ivo variivaki taivoono ti kiaa ti mmiaivee, tiravai. Iya Yisuunna utuaaraivaara itaa kua tiravai.

12

Gioonnaivo Yisuunnayaa heenna suuya

suuda yoketaa vuuvaa apiravai

(Matai 26:6-13; Maraka 14:3-9)

¹ Buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu yaaku sai suaivai karasaidiri mmuaa suaivo homo vauduu too Yisuuva diitoo yoosinna Betaniaa viravai. Vaidi Rasaruuso vaa putuduu Yisuuva inna tuduu diitooovoono ivaki variravai. ² Ivaki varuduu ari seenaiya Yisuunnani yeennaiyauvaa huda teerama kioodoo Mataava yeennaiyauvaa iya mmuduu nneeda varuduu Rasaruuso Yisuunna tasipama yeenna nnoo variravai. ³ Iya yeenna nneeda varuduu Mariaava heenna suuya suuda yoketaa vuu toori kiisaivaa sikau pinaivaadiri yookaama kioovaa varoo numa Yisuunna yukuuvaitanau tusaa kioo ari kieeta yausiivaadiri rugeeravai. Ruga kioodoo suuyaivaa suuda yoketaivo nnauvaki suvuairavai. ⁴⁻⁵ Suvuau kioodoo Yisuunna ngiaammua voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto ivo Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainara ngiaammuaovuono tunoo: Ta aaniira hama aa heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa vaidiiya mmida irisai sikau pinaiyauvaa (300) varada gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiaunnanee? ⁶ Iva hama mmanna haipuuyara boo tioo itaa kua tiravai. Iva ari mmuara vareeraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai. Iva iya sikau utuaivaa varoo nuainno varioo ariyara ivakidiri vareeravai. ⁷⁻⁸ Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Sa Mariaanna itaa kua kianee. Pikino iikiaivee. Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama varikiai ngia iyara tuqinnaaravai. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. Ivo heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa ni mmammayaa tusaa apuoo varioo na putinai ni hakuaraivaara mmuaanaa teerainno varinoo, tiravai.

Rasaruusaa mmaaraa kua tiravai

⁹ Yisuuva Betaniaa nnuuvaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya rikida ivakira nniravai. Hama Yisuunna nnaasu taara nniravai. Yisuuva tuduu rikioo Rasaruuso putuuvakidiri diitoovaaratama taara nniravai. ¹⁰ Ivaara Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya vaa Yisuunna kua kiaa teerama kaiya Rasaruusaatama rупutikio putuaiveera kua tida yeena rairavai. ¹¹ Yisuuva tuduu Rasaruuso diitoovaara kaayau gioonna kiaapu

Yutayaiya ngiari kieetaiya pikiada Yisuunnara kua kutaa vaidivaivee tiravai. Tuuvaara kati Anutuugaara puara hudeera vaidi kieetaiya Rasaru-usaatama ruputikio putuaiveera kua tida yeena rairavai.

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40)*

¹² Vauya patauduu kaayau gioonna kiaapuuya Varaigiataa buusaivaa nnaara Yerusareema vaa nnuuya Yisuuva ivaki nninara kuaivaa rikieeravai. ¹³ Rikiada innara sirigaida muusa apu roosuuyauvaa rakau utida inna sunaara saidi vida varida aayanna kiaa rada tunoo: Anutuugo yoke-yokovee. Udaanga Anutuugo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Isarairaaya kieetaivaara Anutuugo innara yoketaakiaivee. ¹⁴ Iya itaa kua tida varuduu Yisuuva puara togii karaasaivaara buama kioo tooduu inna too vauduu too inna mmookaivau karoo varuduu inna vitoo nniravai. ¹⁵ Nnaaru Anutuugaa yanaivaki forofetaivo ivaara reeravai. Ivo ivaara kua fafaara roovo tunoo:

Yoosinna Sionaa gioonna kiaapuuya
sa aatuukiatee. Taatee.

Ngii kieetaivo puara togii karaasaivaa
mmookaivau varikio vitoo nninoo.

Fafaaraivo vauvaugiataa ii suai ivaki kaanaivo vairavai. ¹⁶ Iqii suai ivaki Yisuunna ngiaammuuya hama arinaima kua oyaivaa rikieeravai. Yapooma Yisuuva putuoo kava diitoo ari Koonnasi vira suaivaki iya arinaima rikieeravai. Ii kua ivo innara fafaara roo kua ivaaraatama gioonna kiaapuuya innara itaama uvaaraatama arinaima rikieeravai.

¹⁷ Yisuuva Rasaruusaa tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki gioonna kiaapuuya ivaava ivaara ngiari seenaiya kiaa mmiaa rada nuairavai. ¹⁸ Kiaa mmiaa rada nuauduu rikiada Yisuuva ari vookarau mmooiivaa itaama uuvaa rikioovaara kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida ivo ngioo varuu suaivaki inna sunaara viravai. ¹⁹ Iya inna saidi vuduu teeda vaidi Farisaiya ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Mo taatee. Hama ta yopeema vo mmooirvai inna iikiaaravee. Vaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna nnaagiai kuaavaivee, tiravai.

Ereengaa vaidi vooyaano Yisuunnasi nniravai

²⁰ Gioonna kiaapuuya Yerusareema buusa nnaara vida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiaaraivaara vuduu Ereengaa kua tira vaidi vooyaataa iya tasipama viravai. ²¹ Vida tooduu Karirayaa diaa vaidiivo kiisa yoosinnaivaa nnutuuvo Betesaitaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Piriipoota Yerusareema varuduu Ereengaiya innasi vida tunoo: Ti vaidio, ta Yisuunna taara ngiaunnaano, ²² tuduu rikioo Piriipo oro Adiriaasaa iya kuaivaa kiaa mmi kioo innaata sunoo oro Yisuunna kiaa mmiravai. ²³ Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Suaivo vaa nninoo. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnutuuvo ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. ²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Yeenna vuuitaivaa uruuvo ari mmuaavai vainno hama iiraatinaravai. Fai mmataki vainno rusitioo raubiriinno uruoo iiraiyauvo kaayauyauvai vainaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa varinaraivaara mmuduuya ruoo ruoo fai inna variraivo raubiriinno taikaanaravai. Fai mmatayaa varira suaivaki gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara mmuduuya rirainno fai inna variraivo hama raubiriirainno fai tupatupaa vainaravai. ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ni mmooiivaa varaanaree tioo ni nnaagiai ngiaivee. Na varinaraivaki ivoota ni tasipama varinaraivaara ni nnaagiai

ngiaivee. Fai ivo ni mmooriivaa varano ni Napooa irisai inna nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Yisuuva ari putinaraivaara tiravai

²⁷ Anna na rikiauko ni yaata vuatinniivo hanigioo ari vo yaata vuatinivai vainoo. Na ivaara dataa kua tinarannee? Fai na tinara: Ni Napoo-o, aa suai aavaki a mmuaararavaa ni minaraivaa eenoo oooqoo kianee, tinarannee? Fai na hama itaa kua tinaravai. Aqaa suai aavaki na mmuaararavaa varaanaraivaara tiiravaivee. ²⁸ Ni Napoo-o, a mmuaararavaa ni mino i nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, tuduu rikioo ngiau aapuuvakidiri kuaivo tioo tunoo: Vaa na iikiauko ni nnutuuvo ngiau aapu vainoo. Fai na kava iino ni nnutuuvo fai kava ngiau aapu vainaravaivee, tiravai.

²⁹ Gioonna kiaapuuya iya tasipama duuya ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuu kua ivaa rikiada vooyaano tunoo: Ngiaarunno akua tinoo, tuduu vooyaano tunoo: Aangeraa voovoono innaata kua tinoo, tiravai. ³⁰ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Neenoo kuaivaa rikiee Anutuugaara kutaavaivee tinaravaara hama kuaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai. Ngien-gieenoo kuaivaa rikiada Anutuugaara kutaavaivee kiateeraivaara kuaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai. ³¹ Anna makee Anutuugo gioonna kiaapu mmatayaa variayaki kua pinaivaa iyaki yapaanaravai. Fai na gioonna kiaapu mmatayaa diaiyara geedai dira vaidiivaa yaataanaravai. ³² Iya ngiauvau ni haara kikio rikioo na iina rikinai teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya ausaiyauvo niisi ngiatangiataivaara varida yaata utuaaravaivee, tiravai. ³³ Iya dataama inna iikio iya putinaraivo kooyaa vainaraivaara ivo itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo itaa kua tuduu gioonna kiaapuuya inna sai tunoo: Vaa ta rikiaunnano. Ti mmaanna tuu kua voovai tinoo: Anutuugo mmataama kioo vaidiivo fai tupatupaa varinaravaivee, tiivai. Mo ivo itaa kua tiivaara a dataama kiee kiannano: Vaidiivaa Mmaapuuvaa iya ngiauvau haara kiaaravaivee, kiannannee? Mo ii Vaidiivaa Mmaapu iya inna gioononnee? ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Tooba mmeekiaivo homo kiisa suai ngii tasipama vainoo. Ngii upisiinoora tida toobaivo mmeekia tai suaiyauvgiaa nuaida varida variatee. Gioonna kiaapu voovoono upisiivaki nuainno hama ari nuainara aataruuvaa taivai. ³⁶ Ngia mmeekiaivau varira gioonna kiaapu tuanaaya variateera mmeekiaivo ngii tasipama vai suaiivaki ivaara kutaavaivee kiatee, tiravai.

Yutayaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo iya pikioo iya inna teevoora hatauman-nigiataa varia roo nuairavai. ³⁷ Vaa tauraa ivo iya avuuyauvunu kaayau Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa uudu iya iyauvaa teedaata hama innara kutaavaivee tiravai. ³⁸ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yisayaava tuu kuaivaa kaanaivo vakiaiveera iya itaama iiravai. Yisayaava tuu kuaivo tunoo:

Udaanga-o, hama gioonna kiaapu voovoono
ta kiaunna kua mmayaayaivaara
kua kutaavaivee tiivaivee.
Udaangaivo ari vookara ari vookara
mmooriyauvaa iikio
hama voovoono arinaima too rikiaivaivee.

³⁹ Yisayaava itaa kua tuuvaara Yisuuva uuvaa iya teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava vo kua voovai tuuvaaraatama iya Yisuuva uuvaa teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava Anutuugo tuu kua voovai fafaara roo tunoo:

⁴⁰ Iya ngiari avuuyauvaa teeda
 iya yaata tinniiyauvaa rikiada
 ausaiyauvaa hanigiakiai na iya tuqinneevora kiai
 na iya avuuyauvaa iikiauko upisiikiai
 na iya yaata tinniiyauvaa iikiauko
 yaagueeqaivaivee.

⁴¹ Yisuunna mmeekia ari vookaraivaa Yisayaava too innara kua tuuvaara ii kua ivaa fafaara roo tiravai.

⁴² Yisayaava tuu kuaivo itaama vauduaata Yutayaa vaidi kieeta kaayauya Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iya kutaavaivee kiai kiadaata vaidi Farisaiyara aatuuda hama iya kooyaa Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iya nuunaira nnauyauvaki vikiai vaidi Farisaiya iya oogoo tivoora kiai hama kooyaa Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ⁴³ Vaidiyya iyara vaidi yoke-taayavee kiararaivara iya ausaiyauvo pinaama yoketairavai. Anutuugo iyara vaidi yoketaayavee tinaraiivara iya ausaiyauvo kiisama yoketairavai. Ivaara hama iya kooyaa Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Yisuuva tuu kuaivoono iyaki kua pinaivaa yapaanaravai

⁴⁴ Yapooma Yisuuva gioonna kiaapuuyaki puaisakama kuaivaa tioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono niyyara kutaavaivee tiivo hama niyyara nnaasu itaa kua tiivai. Ni titoovaaraatama itaa kua tiivai. ⁴⁵ Gioonna kiaapu voovoono ni taivoono ni titoovaatama tainoo. ⁴⁶ Tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na mmatayaa tiee gioonna kiaapuuya mmeekiavai tiiravai. Gioonna kiaapu voovoono niyyara kutaavaivee tiivoono upisiivaki varinoora kiai na mmeekiavai tiiravai. ⁴⁷ Hama na kua pinaivaa gioonna kiaapuuyaki yapaanaraivara na tiiravai. Iya vitee aataru yoketaivau yapaanaraivara na tiiravai. Fai gioonna kiaapu voovoono ni mmayaayaivaa rikioo mmanna yaata nnaasu rikioo hama iinai tee hama na kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo hama ni mmayaayaivaa rikieerainno niyyara oogoo tino rikioo kua pinaana inna yapaanaraivo vainoo. Na kiau kuaivo kooyaa vaivaa hama ivo rikieerainno pikino fai yapooma suai nnaagiai ivoono fai kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁹ Hama nenenaidiri kuaivaa yaata utuee ngii giaa ngii miauvaivee. Ni Napoova ni titoovoono ariinoo kuaivaa ni giaa ni mioo itaqitaama iya kiai mmianee tiivaugiataama na ngii giaa ngii miauvaivee. Ivaara fai yapooma suai nnaagiai na kiau kuaivaa hama rikiaivaa ni kuaivoono kua pinaana inna yapaanaravai. ⁵⁰ Vaa na rikiauvai. Ni Napoova tii kuaivaa fai gioonna kiaapu voovoono rikioo iinnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. Ivaaraina ivo ni giaa ni mii kuaivaa na ngii giaa ngii miaunoo, tiravai.

13

Yisuuva ari ngiaammuauya yukuuyauvaa finiravai

¹ Buusa Varaigiatavaa nneera suaivo vainima vauduu mmuaa suaivai homo vauduu Yisuuva mmatayaa pikioo ari Koonnasi kuanara suaivo vaa vainima nnuuvaa vaa ivo rikieeravai. Ivo ari gioonna kiaapu mmatayaa varuuyara mmannammanna mmuduuya ruuvo ari suaivo taikaanaraivaki-aatama mmannammanna iyara mmuduuya riravai.

² Hannauduu too Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yeenna nneeda variravai. Iyakidiri ngiaammuaui voovai Simoonaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yutaaso Isariooto ivo Yisuunna nnammutuayia kooyaa inna vitainara kuaivaa vaa Sataango inna yaataivaki yapeeravai. ³ Yisuunna ari Koova mmuakiaa

mminnaivaara dianeera yaagueeqaivaa inna mmuuvvaa vaa ivo rikieeravai. Iva Anutuugaasidiri tuuvo kava innasi kuanaraivaaraatama vaa ivo rikieeravai. ⁴ Ivo itaama rikioo yeenna nnoovaata pikioo diitoo ari yaapa veraayaa diaivaa rabara kioo tauraivaa vara ari tammaivaki rairavai. ⁵ Rau kioo nnooriivaa vara kioo pereta voovaki tusaa kioo ari ngiaammuaaya yukuuyauvunu finia roo nuainno varioo tauraivaa ari tammaivaki rauvaadiri iya yukuuyauvunudiri ruga kioo ⁶ Simoono Petooroosaasi ngioo inna yukuuvaitanau fininara uduu Petoorooso inna tunoo: Udaanga-o, a ni yukuuvaitanau fininaranee? ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aanna na iikiauva hama a rikiee taannanoo. Fai yapooma a arinaima rikiee taanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Petoorooso inna sai tunoo: Hameetavee. A vaidi nnoonnakuavee. A mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima ni yukuuvaitanau fininarainnoo. Aannaata nnaagiai suaiyauvakiaatama sa ni yukuuvaitanau finianee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na hama i yukuuvaitanau fininai hama a ni ngiaammuaukua varinaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Simoono Petoorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, sa ni yukuuvaitanau nnaasu finianee. Ni yaakuuvaitanaata ni kietaivaatama finianee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ari mmamma eyommaavai fini kiaivoono ari mmammaivo yoketaivaara hama kava eyommaavai fininaravai. Ari kainaama rii yukuuvaitanau nnaasu fininaravai. Ngia mmuakiaaya hama kainaamaataikiai yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoono hama yoketaavai varinoo, tiravai. ¹¹ (Vaidi voovoono Yisuunna nnammutuaya kooyaa inna vitainarivaa vaa Yisuuva arinaima too rikieeravai. Ivaara ivo tunoo: Ngia mmuakiaaya yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoono hama yoketaavai varinoo, tiravai.) ¹² Ivo iya yukuuyauvunudiri fini taika kioo ari yaapa veraayaa diaivaa kava vara uyu kioo ari yeenna nnoo varuu mmaataivau variravai. Varioo iya yaparainno tunoo: Aa mmoori na ngii iikiau aavaa oyaivaa vaa ngia teeda rikiaannee? ¹³ Ngia niyara Vitaira-o, Udaanga-o, kiaanoo. Na kutaa itaama variauvaara ngia safuumaida itaa kua kiaanoo. ¹⁴ Na ngii udaangavai variee ngii vitairavai variauvoono mmoori vareera ngiaammuauvaa mmoorivai na varee ngii yukuuyauvunu finiaunoo. Ivaara ngieetama mmoori vareera ngiaammuauvaa roosiima ngiingii yuku ngiingii yukuuyauvunu finiatee. ¹⁵ Na ngiyyara iikiauva ngieetama iikiateera na mmoori vareera ngiaammuauvaa mmooriivaa mmataama kiee iikiauunoo. ¹⁶ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo ari haitatuura nakaaraivaa yaataravai. Kua varoo nuairaivoono hama ari titeeraivaa yaataravai. ¹⁷ Ngia ii kua ivaa oyaivaa arinaima teeda rikiaada fai iikiokio ngii ausaiyauvo yoketainaravai.

¹⁸ Hama na ngii mmuakiaayara itaa kua kiaunoo. Na mmataama kiauya vaa na taunoo. Anutuugaa kua fafaara voovai vaivaa kaanaivo aanna makee vainaravai. Kua fafaarivo tinoo: Vaidi voovoono ni tasipama yeenna nnaivoono mmooka hanigia ni mivaivee, tiivai. ¹⁹ Vaidiivo ngiikidiri aataru maisaivaa ni minaraivaara na aanna makee mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Yapooma ivo aataru maisaivaa ni minai teeda ngia niyara kutaavaivee kiateraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo mmataama kiai vaidiivo neenoovee kiauvaara fai ngii niyara kutaavaivee kiaravai. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono na innasi titauko kuai gioonna kiaapuuvaara yoketaivoono niyaraatama yoketainoo. Niyara yoketaivoono ni titoovaraatama yoke-

tainoo, tiravai.

*Yutaaso inna kooyaa vitainaraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 26:20-25; Marakaa 14:17-21; Rukaaso 22:21-23)*

²¹ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioo rikiooduu inna ausaivo pinaama mmuaararooduu rikioo ivo kooyaa tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngiiikidiri mmuaavoono ni nnammutuaiya kooyaa ni vitainaravaivee, ²² tuduu rikiada ari ngiaammuauya ngiari avuki ngiari avukiida tunoo: Ivo giaarainno itaa kua tiinnee, kiaa kaayauma kumimakairavai. ²³ Kumimakauduu Yisuuva na inna ngiaammuaau ivo niyara mmuduuya ruuvo na inna vainima hara kiee variaaduu ²⁴ Simoono Petorooso niyara yaaku mmayaayau ruoo ni tunoo: Deevaarainno tiinnee? Inna yaparakianee, ²⁵ tuduu rikiee na Yisuunna rainnaa utuee inna yaparainna kiaanoo: Udaanga-o, a giaarainna itaa kua kiannanee? ²⁶ kiaaduu rikioo Yisuuva ni kuaivaa sai tunoo: Na bereetaivaa nnoori suukaivakidiri rabuuma kiee inna mmilaraivo inna ivovee, kiaa kioo bereetaivaa rakau utuoo nnoori suukaivakidiri rabuuma kioo Simoonaa mmaapuuvaa Yutaaso Isariootaa mmiravai. ²⁷ Mmuduu varoo saivaata Sataango inna aakiaivaki viravai. Vuduu Yisuuva Yutaasaa tunoo: A iinaravaa akiairaama iikiane. ²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiada ivaki varida yeenna nnooya hama ivo tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. ²⁹ Hama arinaima rikiada vooyaano yaata utida tunoo: Yutaaso sikau utuaivaa haitatuuvaara Yisuuva inna tinoo: Ta turau buusa nnaara yeennaiyavaa sikaunnaadiri yookaama kiee varaanee, tiinnee? Vara sikauyavaa varee mmanna haipuuya mmianeerainno tiinnee? tiravai. ³⁰ Iya itaama yaata utida varuduu Yutaaso bereetaivaa varoo makee tuduu mmaanai viravai. Ivo heenaanausi viravai.

Yisuuva karaasa mmaanna kua voovai tiravai

³¹ Yutaaso mmaanai vioo kioodoo Yisuuva tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuvoo ni nnutuuvo ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. Na iinaravara Anutuugaa nnutuuvootama ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. ³² Na iinaravara fai Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vino fai ariinoo niyara iino ni nnutuuvootama ngiau aapu kuanaravai. Fai ivo itaama iinoo fai akiairaama iinaravai. ³³ Ni ngiaammuauso, na ngii tasipama variau suaivo paannama vainoo. Fai ngia niyara buaama rada nookiaaravai. Ivaara Yutayaa vaidiyya kiaa mmiaa kuaivaa ngiiita ngii giaa ngii miee kiaanoo: Na kuanaravaki fai hama ngia yopeema kuaaravaivee, kiaanoo. ³⁴ Na karaasa mmaanna kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia ariiyara ariiyara mmuduuya ruatee. Na ngiiyara mmuduuya ruauneema ngia itaama ariiyara ariiyara mmuduuya ruatee. ³⁵ Fai ngia ariiyara ariiyara mmuduuya rikiai gioonaa kuaapuuya ngii teeda ngiiyara kiaara: Yisuunna nnaagiai nuaira tuanaayavee, kuaaravaivee, tiravai.

*Petorooso hamavee tinaravara Yisuuva kooyaa ari kiaa mmiravai
(Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Rukaaso 22:31-34)*

³⁶ Tuduu rikioo Simoono Petorooso inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a deevaki kuanarainna kiannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kuanaravaki aanna makee hama a yopeema ni nnaagiai kuanaravai. Yapooma fai a ni nnaagiai kuanaravaivee, ³⁷ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo aanna makee aaniira hama na i nnaagiai kuanarannee? Fai na aiyara putinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kutaa tuanaa niyara putinaravara ee-oo kiannanee? Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee

a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

14

Yisuuva ari Koonnasi vira aataruuvaa nakaaraivovee

¹ Yisuuva kiasa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Sa ngii ausa mmuaara-reera tasipama variatee. Anutuugaara kutaavaivee tida niyaraatama kutaavaivee kiatee. ² Ni Napoonna yoosinnaivo pinaavai vaikio kaayau nnauyauvo ivaki vainoo. Hama itaama vaitiri. Hama na ngii giaa ngii mi-autirivee. Ngia variaaraivaa neenoo viee teerama kiaanaravai. ³ Fai na viee ngia variaaraivaa teerama kiee fai na kava vara ranee tiee ngii vitee nene variauvaki ngia ni tasipama variateeraivaara na ngii vitaanaravai. ⁴ Na oro varinara aataruuvaa vaa ngia taavaivee, ⁵ tuduu rikioo Tumaaso inna tunoo: Udaanga-o, yoosinna a kuanaraivaki hama ta taunnanoo. Dataama kiada ii yoosinna ivakira vira aataruuvaa ta taarannee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Neenoo aataruuvaa nakaaraivovee. Neenoo kua kutaivaa nakaaraivovee. Neenoo tupatupaa variraivaa nakaaraivovee. Fai hama gioonna kiaapu voovoona niikinaadiri ngioo fai hama ni Napoonnasi kuanaravai. ⁷ Ngia arinaima ni taatiri. Ni Napoonnaatama arinaima taatirivee. Aqaa suai aavakidiri vaa ngia arinaima ni Napoonna teeda rikiada arinaima inna taanoo, ⁸ tuduu rikioo Piriipo inna tunoo: Udaanga-o, ai Koonna ti vitainai fai ta teeda kiaara: Inna aikioovaivee, kiaaravee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Piriipo, na hokoba suai ngii tasipama variaukai a hama arinaima ni taannanee? Gioonna kiaapu voovoona ni taivoono ni Napoonnaatama taivaivee. Mo a dataama kieenna kiannanoo: Ai Koonna ti vitaakianee, kiannanee? ¹⁰ Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara hama a kutaavaivee kiannanee? Na kiau kuaivaa hama nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunoo. Hameetavee. Ni Napoova niiki variivoono ari mmooriivaa varaivai. ¹¹ Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara kutaavaivee kiatee. Fai ngia hama ivaara ngii kutaavaivee kiatainai na mmoori varauyauvo kooyaa vaiyauvaa teedama niyara kutaavaivee kiatee. ¹² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoona niyara kutaavaivee tiivoono fai na iikiau mmooriyauvuaa ivootama iinaravai. Na ni Napoonnasi kuanaraivaara ivo ii mmooriivoono na iikiauyauvuaa yaataraanaravai. ¹³ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni Napoonna yaparaikiai fai na iinaravai. Ni Napoonnara kua yoketaivaa kiateeraivaara neenoo ari Mmaapuovoona na iinaravai. ¹⁴ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni yaparaikiai fai na iinaravaivee, tiravai.

Yisuuva Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titaanaraivaara tiravai

¹⁵ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Fai ngia niyara mmuduuya ridaida mmaanna kua na kiauyauvuaa fai ngia rikiada puaisakama utida iikiaaravai. ¹⁶ Fai neenoo ni Napoonna yaparaino ivoono niinikaraama Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titano tuoo ngii tasipama tupatupaa varinaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variraiya hama Anutuugaa Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa teeda rikiaanoo. Hama inna teeda rikiaivaara hama inna varaanoo. Vaa ngia inna teeda rikiaanoo. Ivo aanna ngii tasipama varioo fai yapooma ngii aakiaana varinaraivaara ngia inna teeda rikiaanoo.

¹⁸ Fai na hama ngii pikiee eeyaara vinai ngia viina nnaakara roosiima variaaravai. Fai na kava vara ranee ngiisi tiinaravai. ¹⁹ Fai kiisa suaivo

taikanai gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variैया hama kava ni taaravai. Fai ngieenoo kava ni taaravai. Na tupatupaa hara kiese variauvaara ngieeta itaama tupatupaa hara kiada variaaravai. ²⁰ Ii suai ivaki na kava diitee varinara suaivaki na ni Napoonnaki variauvaara fai ngia arinaima rikiaaravai. Ngia niiki variaani na ngiiki variauvaaraatama fai ngia arinaima rikiaaravai.

²¹ Gioonna kiaapu voovoono na kua mmaanna kiauyauvaa rikioo iivoono niyara mmuduuya ruainoo. Ivo niyara mmuduuya ruaivaa ni Napoova innara mmuduuya rinaravai. Neetaatama fai innara mmuduuya ruee na inna tasipama varinaravaara kooyaa inna vitainaravaivee, ²² tuduu rikioo Yutaaso Isariootaa ferengaava Yutaasoono Yisuunna yaparainno tunoo: Udaanga-o, mo dataama kiese fai a aiyara kooyaa ti vitainna mmatayaa kumimakama variैया fai hama aiyara kooyaa vitainarannee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ai, mo gioonna kiaapu voovoono niyara mmuduuya ruoo ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iino fai ni Napoova innara mmuduuya rinaravai. Mmuduuya rinai fai neeta ni Napoovaatama innasi tiida inna tasipama variaaravai. ²⁴ Fai gioonna kiaapu voovoono hama niyara mmuduuya ruoo fai hama ni kuaiyauvaa rikioo puaisakama utuoo iinaravai. Aa kua aavaa ngia rikiaa aavo hama ni kuavai. Ni Napoova ni titoovaasidiri tii kuavai.

²⁵ Na homo ngii tasipama variau suaivaki ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauavaivee. ²⁶ Fai yapooma Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Yoketaivaa ni Napoovaano na kiauvaugiataama titano tiinaraivoono fai mmuakiaa kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravai. Ngii giaa ngii mioo ngii tinai rikiaada vaa na ngii giaa ngii miaukai rikiaada vuennama kiaa kuaiyauvaa fai ngia keenaa rikiaaravai.

²⁷ Na viee ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngii mi kiese kuanaravai. Hama gioonna kiaapu mmatayaa variैया ausa nuufa mmirayaama ngii minaravai. Na neneenoo nini ausa nuufa tuanaivaa ngii mi kiese na ngii pikiee kuanaravai. Sa ngii ausa mmuaarareera tasipama varida sa aatu aatuukiatee. ²⁸ Na ngii pikiee viee yapooma kava vara ranee ngiisi tiinara kuaivaa na ngii giaa ngii miauvaa vaa ngia rikiaavai. Fai ngia niyara mmuduuya rida fai na ni Napoonnasi kuanara kiau kuaivaa ngia rikiaada sirigakiaaravai. Ni Napoova ni yaataravaara ngia itaama sirigakiaaravai.

²⁹ Ii kua na ngii giaa ngii miau ivaa kaanaivo hama vainara suaivaki na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma kaanaivo vainai teeda ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

³⁰ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiyara geedai dira vaidiivoono nninara iinno variivaara na hama hokobama ngiita kua tinaravai. Inna yaaguee-qaivo hama yopeema ni yaataravai. ³¹ Na ni Napoonnara mmuduuya ruauvaara gioonna kiaapu mmatayaa diaiya teeda rikiaateeraivaara mmuakiaa kuavai ivo ni tiivaugiataama na iikiaunoo. Diitada aavaki pikiaada vikiai ta kuaaravee, tiravai.

15

Yisuuva yeena vuainavaudiri mmataama kioo tiravai

¹ Yisuuva tunoo: Neenoo yeena vuaina tuanaivaa roosiima variaunoo. Ni Napoova mmoori nakaaravo varinoo. ² Ni hammara hama iira vaivaa ni Napoova fai hatoka kagaari kioo hammara iira vainno aasannanaivaa hatoka kino too fai iiraivo oyaivakidiri kaayauma suvuai kioo vainaravai. Kaayau iiraiyauvo vakiaiveeraivaara ni Napoova itaama iivai. ³ Na ni

kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii muuvaaraida vaa ngia yoketaaya vari-
aanoo. ⁴ Ngia niiki varikiai na ngiiki varinai fai ta mmuaavau variaaravai.
Hammaraiivo fai hama oyaivaa tasipama vaino fai hama yopeema iiraivo
vainaravai. Itaama vaineema ngia hama fai niiki varikio fai hama yopeema
iiraivo vainaravai.

⁵ Neenoo yeena vuaina oyaivaa roosiima variaukai ngieenoo ham-
maraiivaa roosiima variaanoo. Gioonna kiaapu voovoono niiki varinai na
innaki varino kaayau iiraiyauvo suvuainaravai. Ivaara fai gioonna kiaapu
voovoono hama ni tasipama varirainno arinaidiri mmooriivaa iino rikioo
fai hama kaanainaravai. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama niiki varino
hammara hama iira vaivaa rakau kagaari kiaavo aasannaivaa roosiima
varinoo. Yapooma hammaraiyauvaa itaineema iya iyauvaa rupi nuunama
kiada ikaivaki kagaari kikio ikaivo taanaravai. ⁷ Fai ngia niiki varikio
ni kuaivo ngiiki vainai vo kua vo kuayauvaara ngii iikiataiyauvaara Anu-
tuugaa yaparaikio fai ivo ngiini inaravai. ⁸ Yeena vuainavaki kaayau
iiraiyauvo vaineema ngia ni mmooriivaa iikio iiraiyauvo vainoonno ni
Napoonna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Fai ngia itaama iidada ni
nnaagiai nuaira tuanaaya variayarainno ni Napoonna nnutuuvo ngiau
aapu kuanaravai. ⁹ Ni Napoova niyara mmuduuya ruaineema na ngii-
yara mmuakaraama mmuduuya ruaunoo. Na mmannammanna kiese
ngiiyara mmuduuya ruauvaara ni mmuduuya rira aakiaivaki variatee.
¹⁰ Na ni Napoonna kua mmaanna iyauvaa rikiee iina inna mmuduuya rira
aakiaivaki mmannammanna variaunoo. Itaama vaineema fai ngia ni kua
mmaanna iyauvaa rikiada puaisakama utida iida na ngiiyara mmuduuya
rira aakiaivaki mmannammanna variaaravai.

¹¹ Ni sirigairaiivo ngiiki vainno pinaavai vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa
ngii giaa ngii miauvaivee. ¹² Aa mmaanna kua na tinara aavo ataama
vainoo. Na ngiiyara mmuduuya ruauneema ngia ngiingiiyara ngiingi-
iyara mmuduuya ruatee. ¹³ Vaidi voovoono ari seenaiyara mmuduuya
ruoo hama ari mmammaivaara yaata utirainno pinaama iyara mmuduuya
ruaivaara putivai. Ii mmuduuya rira ivo mmuakiaa mmuduuya riraiyauvaa
yaataravai. ¹⁴ Fai ngia ni kua mmaanna iyauvaa rikiada iidaida ni seena
tuanaaya variaaravai. ¹⁵ Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaam-
muauvo hama ari haitatuura vaidiivaa yaata tinniyaa vai kuaivaa riki-
aivai. Ivaaraina na hama mmannammanna ngiiyara ni mmoori vareera
ngiaammuauyavee tinaravai. Hamavee. Na ngiiyara kiaunoo: Ni seena
tuanaayavee, kiauvaivee. Na ni Napoova ni giaa ni muu kua mmuaki-
aayauvai ngii giaa ngii miayauvaara na ngiiyara ni seena tuanaayavee
kiauvaivee. ¹⁶ Hama ngieenoo ni mmataama kieeravai. Neenoo nnaasu
ngii mmataama kиаaduu ngia ni mmooriivaa varakio iiraivo kaayau vaki-
aiveeraivaara na ngii mmataama kieeravai. Ngii mmoori varaivaa iiraivo
tupatupaa vainaraivaara na ngii mmataama kieeravai. Fai ngia itaama iida
dee aataru mminnaa voovaara ni Napoonna yaparaikio fai ngii minaravai.
¹⁷ Ivaaraina aa kua aavaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingiiyara
ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaunoo.

Gioonna kiaapu mmatayaiya hama Yisuunnara mmuduuya riravai

¹⁸ Fai gioonna kiaapu mmatayaa diaiya hama ngiiyara mmuduuya rikiai
ivaudiri arinaima rikiaatee. Iya tauraa hama niyara mmuduuya ruaa-
neemaida hama ngiiyara mmuduuya ruaanoo. ¹⁹ Fai ngia kutaa tuanaa
gioonna kiaapu mmatayaa diaiya roosiima varikiai fai iya ngiiyara ti
seena tuanaayavee kиаa kiada ngiiyara mmuduuya ruaravaivee. Hama

ngia itaa kaiya roosiima variaano. Neenoo iyakidiri ngii mmataama kiauakai ngia hama iya roosiima variaano. Ivaaraida iya hama ngiiyara mmuduuya ruaano. ²⁰ Na tauraa ngii giaa ngii miaaduu ngia taunnu kioo kuaivaa kava rikiaatee. Na tauraa kiaanoo: Hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaavo ari haitatuura vaidiivaa yaataroo ari vookaraama varinaravaivee, kiaivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai iya mmoori maisaivaa ni mida fai ngiitaatama ngii miaaravai. Fai iya ni kuaivaa rikiada puaisakama utida iida fai ngii kuaivaatama rikiada puaisakama utida iikiaaravai. ²¹ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaaraida iya mmoori maisa mmuakiaavai ngii miaaravai. Hama ni titooavaa teeda rikiaivaaraida mmoori maisaivaa ngii miaaravai. ²² Na hama tuma iyaata kua kiatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na tuma kooyaa iya kiaa mmiaivaara hama iya yopeema unnaku kiaara: Hama ta rikiaunnaano, kiaaravaivee. ²³ Gioonna kiaapu voovoono hama niyara mmuduuya ruo hama ni Napoonnaraatama mmuduuya rinoo. ²⁴ Mmatayaa diaiya hama iida too mmoori ari vookaravuaa na hama iyaki nuaina iikiatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na ivaa iyaki nuaina variee iikiaaduu teeda rikiadaata iya hama niyara mmuduuya rida hama ni Napoonnaraatama mmuduuya ruaano. ²⁵ Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai kaanaivo vakiaiveeraivaara iya tiyara itaama iikiaanoo. Kua mmaanna tuu kuaivo tunoo: Iya kumina kieemaida hama niyara mmuduuya ruaano, tiravai.

²⁶ Ngiiyara Kua Tiraivo fai ni Napoonnasidiri tiinaravai. Na ii Mmannasa Kua Kutaa Tira ivaa fai ni Napoonnasidiri na titano too tuoo fai niyara kua tinaravai. ²⁷ Na toosa hara mmoori varaaduu ngia ni tasipama varuuya aanna homo variaivaaraida fai ngieetama niyara kua kiaaravai.

16

¹ Ngia niyara kutaavaivee tiraivaara taara yaata utivoora kua na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauvaivee. ² Fai vaidiyya nuunaira nnauyauvakidiri ngii oooqoo tida ngii titakiai fai ngia pikiada kuaaravai. Fai yapooma sui nnaagiai suaivo nninai rikiada iya ngii ruputikiai putuaaraivaara kiaara: Ta Anutuugaa mmoori yoketaivaa iikiaunnayavee, kua kiada ngii ruputuaaravai. ³ Iya hama ni Napoonna teeda rikiada hama niitaatama teeda rikiaivaara fai iya ii aataru ivaa iikiaaravaivee. ⁴ Vaa na aanna makee ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma ii na kiau kua iyauvaa iya iikio rikioo kaanaivo vainara suaivaki ngia kava rikiaaraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaara Yisuuva tiravai

Tauraa na ngii tasipama variaa suaivaki na ngii tasipama variauvaara hama na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miravai. ⁵ Aa kiisa sui fai na ivo ni titoovaasi kuanaravee. Na kuanara iino rikioo hama vaidi voovoono ngii-ikidiri diivoono ni yaparainno tinara: A deepiinna kuannannee? tinaravee.

⁶ Na ii kua iyauvaa vaa mmuaanaa ngii giaa ngii miauvaara ngii ausaiyauvo pinaama mmuaararainoo. ⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na ngiiyara yaata utuee ngia yoketaama variaaraivaara na kuanaravee. Hama fai na voino fai Ngiiyara Kua Tiraivo hama ngiisi tiinaravai. Fai na viee titano fai ivo ngiisi tiinaravai. ⁸ Fai ivoono tuoo mmatayaa variaa gioonna [SB7]kiaapuuya iinai rikiada fai ngiari mminnamminnaa maisa [SB9]jiira oyaivaa arinaima teeda rikiada safuuma variraivaa oyaivaa

arinaima teeda rikiada kua pinaa iira aataruuvaa oyaivaa arinaima teeda rikiaaravai. ⁹ Iya mminnamminnaa maisa iira oyaivo ataama vainoo. Hama iya niyara kutaavaivee kiaivaara ngiari mminnamminnaa maisa iira oyaivo kooyaa vainoo. ¹⁰ Iya safuuma variraivaa oyaivo ataama vainoo. Na ni Napoonnasi vinai ngia hama kava ni taaraivaara fai iya safuuma variaarivaa oyaivo kooyaa vainaravai. ¹¹ Kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuyara geedainni dira kieetaivaa vaa Anutu-uqo kua pinaivaki inna yapa kioo inna yaatara kioovaara iya kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo kooyaa vainaravai.

¹² Na niiki kaayau kua vaikiyai na ngii giaa ngii minaraivo fai na ngii giaa ngii minai makee hama ngia yopeema rikiada varaaravaivee. ¹³ Fai Mman-nasa Kua Kutaa Tiraivo tuoo fai ivoono mmuakiaa kua kutaiyauvuaa ngii giaa ngii mioo ngii vita vitainaravai. Fai ivo kua voovai hama arinaidiri yaata utuoo tinaravai. Kua ivo rikiavuaa nnaasu tinaravai. Tuoo fai ivo mminnaa vooyauvai nnaagiai nninaraiyauvaara ngii giaa ngii minaravaivee. ¹⁴ Fai ivo ni kuaivaa rikioo ivaa nnaasu varoo ngii giaa ngii minaraivaara fai ni nnutu-uvo ngiau aapu kuanaravaivee. ¹⁵ Mmuakiaa ni Napoonna mminnaiyauvo inna niiniyauvaivee. Ivaara na kiaunoo: Fai Mmannasa Kua Kutaa Tiraivo ni kuaivaa rikioo ivaa nnaasu ngii giaa ngii minai ngia rikiaaravaivee, kiaunoo, tiravai.

Ausa mmuaarareeraivaaraata ausa

sirigairivaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Kiisa suai fai hama ngia kava ni taaravaivee, kiaa kioo tunoo: Fai kava nnaagiai kiisa suai ngia ni taaravaivee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuau vooyaano ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Aanii kua oyaivainno ivo tiita itaa kua tiinnee? Ivo tinoo: Kiisa suai fai ngia hama ni taaravai. Fai ngia kava kiisa suai nnaagiai ni taaravaivee, kiaa kioo vo kuvai tinoo: Na ni Napoonnasi kuanaraiivaara itaa kua kiaunoo, tinoo. ¹⁸ Ivo kiisa suaivee tiivo inna datai kuavainnee? Hama ivo itaa kua tii kua oyaivaa ta rikiaunnao, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya inna yaparakiaree kiaa uu kuaivaa vaa ivo too rikieeravai. Rikioo iya tunoo: Vo ngia aa na kiau kua aavaa oyaivaaraida ngiingii yapara ngiingii yapara kiaannee? Na ataa kua kiaunoo: Kiisa suai fai ngia hama ni teeraida kava fai kiisa suai nnaagiai ni taaravaivee, kiaunoo. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia pinaama ratada boo tira tasipama vari-aaravai. Ratada varikiyai fai gioonna kiaapu kumimakama mmatayaa vari-aiya pinaama sirigakiaaravee. Ngia ausa mmuaararai tasipama variaivo fai hanigoo yoketainaravaivee. ²¹ Gioonnaivo taikio nnaakara mmatera suaiivo nnikio too ari mmammaivo nniitaraanaraiivaara ausa mmuaararai tasipama mmataivai. Nnaakaraivaa mmata kioo hama kava nnaagiai mmamma nniitaraivaara pinaama yaata utivai. Nnaakaraivo kooyaa hara kioo variivaara sirigainno hama ari mmamma nniitareeraivaara yaata utivai. ²² Itaama vaineema aanna makee ngiita ngii ausaiyauvo mmuaararainoo. Fai na kava ngii taanara suaivaki ngii ausaiyauvo siri-gainaravai. Itaino fai hama yopeema vaidi voovoono mmoori maisaivaa ngii iino ngii ausa sirigairaiivo taikaanaravaivee.

²³ Fai ii suai ivo nninai ngia hama aataruuvaa mmoori mminnaa voovaara ni yaparakiaravai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai iqii suai ivaki ngia ni nnutuuvaa tida aataruuvaa mmoori voovaara ni Napoonnaata kua tida yaparakiio rikioo fai ivo ngia inna yaparakiavuaa ngii minaravai. ²⁴ Tauraa varuu suaivaki varia rada nnidada aanna makee variaa suaivakiaatama

ngia hama ni nnutuuvaa tida ni Napoonna yaparakiavai. Yaparakiatee. Fai yaparaikio ngii sirigairaiivo ngiiki vaivo pinaavai vakiaiveera fai ni Napoova ngii minaravaivee.

Yisuuva mmatayaa diaa mmoori aataruuyauvaa yaatareeravai

²⁵ Na aanna ii kua iyauvaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee ngii giaa ngii miaunoo. Fai suai nnaagiai suaivo nninai hama na kava mmataira kua ngii giaa ngii minaravaivee. Fai na ni Napoonnara kua kooyaa ngii giaa ngii minaravaivee. ²⁶ Fai iqii suai ivaki ngia niyara yaata utida inna yaparakiaravai. Hama na ngii giaa ngii miee kiaunoo; Fai neenoo innaata ngiyyara yaaku varee kua tinaravee. Hama na itaama ngii giaa ngii miaunoo. ²⁷ Anutuugo ariinoo ngiyyara mmuduuya ru-aiavaara na hama innaata ngiyyara kua tinaravee. Ngia niyara mmuduuya rida na Anutuugaasidiri tummuauvaara ngia kutaavaivee kiaivaara Anutuugo ariinoo ngiyyara mmuduuya ruaivai. ²⁸ Na ni Napoonnasidiri aapi mmatayaa tummuauvai. Fai na mmata aavau pikiee kava ni Napoonnasi kuanaravaivee, ²⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Aanna vaa a kuaivaa kooyaa kiannani ta rikiaunnaanoo. Hama a mminnaa voovaudiri mmataama kiee kiannanoo. ³⁰ Vaa ta rikiaunnaanoo. A mmuakiaa mmoori aataruuyauvaata mmuakiaa mminnaiyauvaatama tee rikiaunnaanoo. Fai gionna kiaapu voovoono hama vo kua vooyauvaara aita kua tioo i yaparainaravai. Vaa a mmoori aataru mmuakiaayauvai tee rikiaannaivaara ta kiaunnaanoo: A Anutuugaasidiri tummuannakuavee, kiaunnaanoo. ³¹ Yisuunna ngiaammuauya itaa kua tuduu rikioo iva iya sai tunoo: Mo aanna makee ngia niyara kutaavaivee kiaannee? ³² Fai kiisa suai ii suai ivo nninai teeda ngia mmuakiaaya aatuuda raubirida mmuaavai mmuaavai ngiingii nnauyauvaki vida ni pikikiai nenevana varinaravee. Mo hama kuta nenevana variaunoo. Ni Napoova ni tasipama varinoo. Ai, ii suai ivo aavaa nninoo. ³³ Ni mmannasaivoota ngii mmannasaiya tasipama mmuaavau variivaara ngii ausaiyauvo nuufama vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa ngii giaa ngii miaunoo. Ngia mmatayaa varikiai fai gionna kiaapuyaa mmoori maisa mmamma nniitareera mmooriyauvaa ngii miiaravee. Sa ivaara yaata utiraida niyara yaata utida yaagueeqama variatee. Vaa na mmatayaa diaiya mmoori maisaiyauvaa yaataaunoo, tiravai.

17

Yisuuva ari ngiaammuauyara yaaku vareeravai

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo avuuvaa ngiau reeri too tunoo: Ni Napoo-o, ii suai ivo vaa nninoo. Na i Mmaapuuvoono i oyai ari vookaraivaa iya vitaakiaiveeraivaara eenoo ni oyai ari vookaraivaa iya vitaakianee. ² Eenoo gionna kiaapu ni miannaiya na tupatupaa variravaa iya mmi-aiiveeraivaara a mmuakiaa gionna kiaapuuyara dira aataruuvaa vaa ni miannavai. ³ Tupatupaa varira aataruuvo ataama vainoo. E Anutuugo mmuaa tuanaavai kutaa variannaivaa gionna kiaapuuya arinaima i teeda rikiada na Yisuu Kirisiinna a ni mmataama kiee ni titaannaivaata iya arinaima ni teeda rikiada fai tupatupaa variravaa varaaravai. ⁴ Na mmatayaa variau suaiivaki a mmuakiaa mmoori ni miannaiyauvaa vaa na iima taika kiauvai. Na iina variau suaiivaki i oyai ari vookaraivaa vaa na iya vitaakiauvai. ⁵ Boo, ni Napoo-o, tauraa a hama ngiau mmata unna suaiivaki na i tasipama variee ari vookaraama variravai. Aa paanna suai na kava i tasipama varinara suaiivaki ii tauraa ari vookaraama varira ivaa a ni munnaivaa kava ni mianee.

⁶ Vaidi mmatayaa diaiyakidiri a ni miannaiya vaa na aiyara kooyaa iya kiasa kookieema kiau vai. A mmataama kiee haitatuukianna vaidiiya ni miannani iya i kuaivaa rikiada puaisakama utida iikiaavai. ⁷⁻⁸ Mmuakiaa kuaiyauvaa a ni gaa ni miannaiyauvaa na iya kiasa mmiaukai iya rikiada varaavai. Na aisidiri tummuaiavaa iya teeda rikiada kutaavaivee kiaanoo. Anutuugo eenoo ni titooduu na tummuaiavaaraatama iya teeda rikiada kutaavaivee kiaanoo. Iya itaa kua kiasa kiada variaivaara vo kuavaatama rikiaanoo. Eenoo mmuakiaa mminnaayauvai ni miannaiyauvo aisidiri niiauyauvee. Aanna makee vaa ivaara iya arinaima rikiaanoo.

⁹ Na iyara yaaku varaunoo. Eenoo iya mmataama kiee haitatuukianaivaara na iyara yaaku varaunoo. Gioonna kiaapu mmatayaa kumiakama variaiyara hama na iyara yaaku varaunoo. Vaidiiya a ni miannaiyara na yaaku varaunoo. ¹⁰ Na utuau vaidi mmuakiaaya ainiyavee. A utuanna vaidi mmuakiaaya niiniyavee. Iya varida ni mmooriivaa varaavo ni oyai ari vookaraivo kooyaa vainoo. ¹¹ Fai na aisi kuanaravai. Na paanna suai mmata aavaudiri pikiee vinai fai iyaata ni nnutuuvataama mmata aavau variaaravai. Ni Napoo-o, a yoketaa tuanaa ari vookaraakiannakuavee. Vaa ai yaagueueqivaata ni nnutuuvataama a ni miannano ni nnutuuvu vaivaara iyara haitatuunna iya utau ruanee. Ta mmuaavaugiataama variaunnaneema iyaatama mmuaavaugiataama variateeraivaara iyara haitatuunna utau ruanee. ¹² Na iya tasipama variausuaivaki ai yaagueueqivaata ni nnutuuvataama a ni miannaivaara na yaata utuee iya haitatuunna utau ruauvai. Na iya vara hiri diaukai hama mmuakiaaya haparaida tiida kuavo mmuaavooono nnaasu tuoo kuaivai. Ivo tuoo kuaivaara Anutuuga yanaivau vai kua fafaaraivo vaa kaanainoo. ¹³ Aa paanna suai fai na aisi kuanaravai. Ni sirigairaiivo iyaki vainno pinaavai vakiaiveeraivaara na mmatayaa variee ii kua iyauvaa iya kiasa mmiaunoo. ¹⁴ Vaa na i kua mmayaayaivaa iya kiasa mmiaukai rikiada iya hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuavai. Iya ni roosiima hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuivaara gioonna kiaapu homoraiya hama iyara mmuduuya ruaavai. ¹⁵ Hama aa mmata aavaudiri e aaya vitee kuanaraivaara na yaaku varaunoo. Sataango iya utinooa tiee eenoo iya vara hiri dianeera na i kiasa i mmiee yaaku varaunoo. ¹⁶ Na hama mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuauneema ni roosiima hama iyaata mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuavai. ¹⁷ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variateeraivaara ai kua kutaivaa iya kiasa mmiee iya tasipama varianee. ¹⁸ Eenoo mmatayaa diaa gioonna kiaapuuyara ni titoneema neenoo ni mmayaayaivaa gioonna kiaapu homoraiya kiasa mmiateeraivaara iya titauvai. ¹⁹ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variateeraivaara na iyara yaata utuee na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo. Iya kua kutaa tuanaa i mmaapu tuanaaya variateeraivaara na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo.

²⁰ Na hama iyara nnaasu yaaku varee aita kua kiauunoo. Iya ai mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmikiai niyara kutaavaivee kiaraiyaraatama yaaku varee aita kua kiauunoo. ²¹ Niyara kutaavaivee kiasa mmuakiaaya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada mmuaakaraama variateeraivaara na yaaku varaunoo. Eenoo niiki variannani na aiki variaunoo. Ni Napoo-o, ta mmuaavau itaama variaunnaneema eenoo iya tasipanai iya ti tasipama variaaravai. Eenoo kutaa ni titooduu na tummuaiavaara gioonna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaraiivaara vaa niyara kutaavaivee kiaya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. ²² Eenoo ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaannani neenoo mmuaikaraama

iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. Ta mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaunnaneema iyaatama mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variateeraivaara na iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. ²³ Iya kutaa tuanaa mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaraivaara eenoo niiki variannani neenoo iyaki variauvai. Eenoo ni titooduu na tummuaiavaara gioonna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaaraivaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. Eenoo niyara mmuduuya ruanna-neema iyaraatama mmuduuya ruannaivaara gioonna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaaraivaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai.

²⁴ Ni Napoo-o, hama a ngiau mmata uunna suaivaki eenoo niyara pinaama mmuduuya runnaivaara oyai ari vookarauvaa ni miravai. Niyara kutaavaivee tiraiya vaa eenoo ni miannavai. Iya ni oyai ari vookaraivaa taaraivaara na varinaraivaki ni tasipama iya variaaravai. Iya itaama ni tasipama variaaraivaara ni yoketaainoo. ²⁵ Ni Napoo-o, a safuuma vari-raikuavee. Gioonna kiaapu mmatayaa diaiya hama aiyara arinaima teeda rikiaanoo. Neenoo aiyara vaa arinaima tee rikiaunoo. Eenoo ni titooduu na tummuaiavaa vaa niyara kutaavaivee kiainya arinaima teeda rikiaanoo. ²⁶ Eenoo niyara mmuduuya ruannaneema iyaatama mmuaakaraama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rikiai na iyaki varinaraivaara na aiyara iya kiaa kookieema kiee makemakee na aiyara iya kiaa kookieenaravaivee, tiravai.

18

*Vaidiyya Yisuunna utida ruputuaara iiravai
(Matai 26:47-56; Marakaa 14:43-50; Rukaaso 22:47-53)*

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammauuya vitoo vioo ivaki pikioo nnoori kiisa voovai nnutuuvoo Ketaroonaa vioo karoo sainai viravai. Vioo toduu mmooriivaki yatari oriipaiyauvo vauduu Yisuuva ari ngiaammauuyaatama ivaki viravai. ² Ii mmoori ivaki Yisuuva ari ngiaammauuyaatama mmuakiaa suai nuunaida varuuvaara vaa Yutaaso rikieeravai. Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena raira vaidivai. ³ Vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama vaidi nuunaira nnau pinaivaara haitatuura vaidi vooya titooduu iya rapira vaidiiaatama sunada ngiari yau mmataiyauvaata ngiari toobaiyauvaatama varada nnuduu Yutaasoono iyaata vitoo Yisuuva ari ngiaammauuyaatama varuu mmooriivaki viravai. ⁴ Vida toduu Yisuuva vaa iya inna iikiaara mmoori mmuakiaavai rikioovoono iya saidiri numa iya too tunoo: Mo ngia gjaaraida buaakiaannee? ⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisunnaraida buaakiaannanoo, tuduu rikioo iva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainarivoono iya tasipama ivaki diravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tuuvaara iya hayida oro ngieerama vau mmataivau vida varada vairavai. ⁷ Vauduu rikioo Yisuuva kava iya tunoo: Mo ngia gjaaraida buaakiaannee? tuduu rikiada iya kava tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisunnaraida buaakiaannanoo, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miauvaivee. Na aanna ivovee. Fai ngia kutaa niyara buaida varida aa ni ngiaammuaa aadaa pikikiai kuatee, tiravai. ⁹ Ivo tauraa ari Koonnara yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, a mmuakiaa ngiaammuaudaa ni miannaiyakidiri hama voovai raubiriinoo. Ivo itaa kua tuuvaara kaanaivo vauduu Yisuuva rapira vaidiiaa tunoo: Ni ngiaammuaudaa pikikiai kuatee, ¹⁰ tuduu rikioo ari

ngiaammuaau voovai nnutuuvo Simoono Petorooso ari paipa avaikaravvaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivvaa mmoori vareera ngiaammuaau voovai yaata yaadudainniivaa rutaka kieeravai. Ii ngiaammuaau ivaa nnutuuvo Marakuusovee. ¹¹ Yisuuva Petoroosaa tunoo: Ai paipaivvaa kava ari nnaamuruuvaki uyuaanee. Aa na tinara kua aavaara a dataamainna yaata utuannanee? Mmuaararavvaa roosii nnoori toori kapikarooavaa ni Napoova ni muuvaa na nnaanarannee? Vara hama na nnaanarannee? Fai na nnaanaravaivee, tiravai.

Rapira vaidiia Yisuunna vitada Anaasaasi viravai

¹² Tuduu rikiada kaayau rapira vaidiiaatama ngiari kieetaivvoota Yutayaiya nuunaira nnau pinaivaaara haitatuura vaidiiaatama Yisuunna puaisa utu kiada vaidi yeenaivaadiri inna yaakuuvaitanau rau kiada ¹³ vitada Anutuugaara kati puara hudeera vaidiivvaa nnutuuvo Anaasaasi tauraa viravai. Vaidi voovai nnutuuvo Kayapaanna nniraangioo inna Anaasovee. Ii suai ivaki Kayapaava Anutuugaara kati puara hudeera vaidiia kieeta tuanaavai variravai. ¹⁴ Vaa ivo tauraa ari yaata tinniyaa vau kuaivaa vaidi Yutayaiya kiaa mmioo tunoo: Fai mmuaa vaidivai mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuya tiyara putinaravoo inna yoketaavaivee. Ivo vaa tauraa ii kua ivaa itaa kua tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:69-70; Marakaa 14:66-68; Rukaaso 22:55-57)

¹⁵ Vaidiia Yisuunna vitada vuduu Simoono Petoroosoota na Yisuunna ngiaammuaavo neetama inna nnaagiai tadadama rada viravai. Vuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo arinaima vaa ni teeravai. Vaa ivo arinaima ni toovaara neetama Yisuunna tasipama vaidi kieetaivvaa nnauvaa vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁶ Vuduu rikioo Petorooso mmaanai nnau vagiaamunna keegianniivau duoo vauduu neenoo kieeta vaidiivo vaa arinaima ni toovoona kava vara ranee tuma keegiaivaaara duu kiaatannaivaata kua tiee Petoroosaa vitee nnau vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁷ Vuduu too kiaatannaivo keegiaivaaara duuvo Petoroosaa tunoo: A iqii vaidi ivaa ngiaammuaau voovainna iikiannanee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, hama na inna ngiaammuaavaivee, tiravai.

¹⁸ Ii suai ivaki mmoori vareera ngiaammuaavaata rapira vaidiiaatama iya ririkia utuduu rikiada ikiaivaa hara kiada ututuuma dida vaidi tootokairavai. Iya tootokaida varuduu Petorooso oro iya tasipama dioo vainno ivaata tootokairavai.

Vaidi kieetaivo Yisuunna yaparairavai

(Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Rukaaso 22:66-71)

¹⁹ Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivo Yisuunna ari ngiaammuaavyaraata ari kua mmayaavyavaaraatama yaparairavai. ²⁰ Yaparauduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na mmuakiaa suai mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyavuvunu variee nini kuaivaa iya kiaa mmiauvai. Gioonna kiaapuuya Yutayaiya nuunaira nnau kiisaiyavakiaata nnoonnavakiaatama na ni kua mmayaavya mmuakiaavai iya kooyaa kiaa mmiauvai. Hama na vo kua voovai hataumakinna iya kiaa mmiauvai. ²¹ Mo na itaa kiaukainna a aaniira ni yaparakiannanee? Gioonna kiaapuuya ni kuaivaa rikiaiya yaparakianee. Vaa iya ni kuaivaa rikiaavai. Na iya kiaa mmiaa kuaivaara iya yaparakianee, ²² tuduu rikioo nuunaira nnau pinaivaaara dira vaidi voovoona inna kueennaivaa rudaunno inna tunoo: A vaidi kieetakuaanoonna Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivvaa itaa kua kiannanee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo ngia dataamaida

yaata utuaannee? Na koonnama kiaunnee? Vara na kutaa kuavai kiaunnee? Na kuaivaa kutaa koonnama kiau kuaivaa aa gioonna kiaapu aavaki variaa aaya kiaa kookieenai iyaatama rikiaatee. Na safuuma kutaa kuaivaa kiaukai mo aaniira kuminayaa ni rupuutuannee? tiravai.

²⁴ Yisuunna yaakuuvaitanau yeenai vo duuataa kuaiavaa kiaa taika kioodoo Anaaso inna titoodoo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa Kayapaannasi viravai.

Petorooso kava Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(*Matai 26:71-75; Marakaa 14:69-72; Rukaaso 22:58-62*)

²⁵ Vuduu Simoono Petorooso homo dioo vainno ikiaivaara totookainno varuduu vaidi vooya ivaki varuuya inna tunoo: A inna ngiaammua voovainna iikiannanee? tuduu rikioo Petorooso ooqoo tioo tunoo: Hama na inna ngiaammuaivaivee, ²⁶ tuduu rikioo vaidi kieetaivaa ngiaammua voovoono Petorooso vaa inna seena tuanaivaa yaataivaa rutakoovoono tunoo: Vaa na i tauvaivee. A inna tasipama yatari oriipa mmooriivaki hara kiee variannaivaivee, ²⁷ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tuoo tunoo: Hameetavee, tuduu rikioo tuu saivaata kakaraivo akua tiravai.

Yisuuva Roomaiya kieeta Piratuusaa avuuvau diravai
(*Matai 27:1-2,11-14; Marakaa 15:1-5; Rukaaso 23:1-5*)

²⁸ Heenanaanna suaivo reera kioodoo Yutayaa vaidiia Yisuunna Kayaapaanna nnauvakidiri vitada vidada vaidi Roomaiya kieetaivaa nnauvaki oro kioodoo ivo ivaki varuduu iya mmaanaivau diravai. Yutayaiyano ngiari buusa Varaigiatavaa iya nnaataikiai iya ngiari voopinaiya nnau aakiaivaki vida ngiari mmaanna aataruuvaa hatokeevoora kiaa kiada oro mmaanaivau diravai. ²⁹ Iya hama nnauvaki vuduu too Piratuuso mmaana tuoo iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee tomedavaaraida kua pinaivaa aqaa vaidi aavaaki yapaannee? ³⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo hama maisai aataruuvaa iitiri. Hama ta aisi vitada ngiaunnatirivee, ³¹ tuduu rikioo Piratuuso iya tunoo: Ngiengieenoo ngiingii kua mmaanna tuu aataruuvaa inna vitada kua pinaivaki inna yapa kiada inna yaparakiatee, tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta Yutayaiya gioonna kiaapuuya ruputikiiai putuaraivaara ngia Roomaiya ti ooqoo kiaavaivee, tiravai. ³² Vaa tauraa Yisuuva iya inna yatari sagaivau haara kikio iva putinara aataruuvaa kooyaa iya kiaa mmiravai. Kooyaa iya kiaa mmuu kuaivaa kaanaivo vakiaiveeraivaara vaidi Yutayaiya itaa kua tiravai.

³³ Piratuuso kava vara ranoo ari nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vara eenonna aa kua aavaa ni yaparakiannanee? Vara ari vo vaidiyaano niyara i kiaa i mmiaaniinna a ni yaparakiannanee? ³⁵ tuduu rikioo Piratuuso inna sai tunoo: Hama na Yutayaa vaidivai. Sa niyara kiane: Eenoo niiki kuaivaa yapaannoo, kiane. Ai seena mmuaa yoosinnaiyaata Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama i vitada niisi ngiaavai. E aanii tomeda aataruvai iikiannani iya i vitada niisi ngiaannee? ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na gioonna kiaapuuyara diee iya kiaukai iya sai niyara yoketaa kiaa aataruuvo hama mmata aavau vaivai. Mmata aavau vaitiri. Ni nnaagiai nuairaiya niyara rapida vaidi voovoono vaidi Yutayaiya ni iya mminaraivaara ooqoo kiaatirivee. Mo na gioonna kiaapuuyara dira aataruuvo hama mmata aavau vaivaivee, ³⁷ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Mo a gioonna kiaapuuyara diraikuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a niyara itaa kua kianna kuaivo kutaavaivee. Na gioonna kiaapuuya kua kutaivaa kua mminara na mmatayaa tammuaaduu ni noova ni mmata kieravai. Gioonna kiaapu voovoono kua kutaivaa

rikiavoono ni kuaivaata rikiavaivee, ³⁸ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Kua kutaivo inna dee kuavainnee? tiravai.

*Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai
(Matai 27:15-31; Marakaa 15:6-20; Rukaaso 23:13-25)*

Piratuuso itaa kua kua kioo kava vara ranoo mmaanai vioo vaidi Yutayaiya tunoo: Na tauko hama ivo aannoo vaidivai varinoo. ³⁹ Ngiengie iira aataruuvo vainoo. Mmuakiaa nuanuuyavuki ngia buusa Varaiagiataivaa nneera suaivaki oovi nnauvaki varii vaidi voovaara ngia yaparakiavaara na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanaravai. Ngia gioonna kiaapu Yutayaiya ngiiyara dira vaidi kieetaivaa na innani sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? ⁴⁰ tuduu rikiada iya puisakama aayanna reeda tunoo: Hamavee. Sa inna titano kuaivee. Paravaasaa titano tuoo kuaivee, tiravai. Paravaaso inna kua yaatareera mmuara furai vaidivai variravai.

19

¹ Itaama vauduu too Piratuuso Yisuunna vitoo ari ngiaammuauya mmuduuvu utida inna ripiiravai. ² Ripuuduu rapira vaidi vooyaano yeena ooviuyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada yaapa kookeevaa varada innayaa apu kieeravai. ³ Innayaa apu kiada innasi vida rakuana nnida rakuanaida varida inna tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee. Iya itaa kua kua kiada inna kueen-naivaa rudauravai.

⁴ Rudauma kiooduu Piratuuso kava mmaanai vioo gioonna kiaapu kaayau nuunauya tunoo: Rikiaatee. Aa vaidi aavo na tauko hama vaidi aannoo vaidivai varinoo. Na itaama tee rikiavaara ngieetama teeda rikiaateera na inna vatee aapi ngiisi ngiaunoo. ⁵ Ivo itaa kua kua taika kiooduu Yisuuva mmaanai tuuduu yeena ooviivaa hovekama kiada inna kieetaivau yapa kioovo vauduu yaapa kookee kuuvaa innayaa apu kioovo vairavai. Vauduu too Piratuuso iya tunoo: Taatee. Aa ii vaidiivovee, ⁶ tuduu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaa nuunaira nnauvaara dira vaidiiaatama Yisuunna teeda vaida puisakama aayanna reeda varida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, tuduu rikioo Piratuuso iya sai tunoo: Ngia itaa kua tida ngiengieenoo ivaa vitada yatari sagaivau haara kiatee. Na tauko hama ivo vaidi aannoo vaidivai varinoo. Mo dataama na irisai maisaivaa inna mminaravainnee? ⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo ariiyara na Anutuugaa mmaapuvaivee tuuvaara ti mmaanna tuu kua voovai hatokeeravai. Hatokoovaara kii inna aikiooma ivo putuaivee, tiravai.

⁸ Tuduu Piratuuso ii kua ivaa rikioo kaayauma aatuunoo ⁹ kava Yisuunna vitoo ari nnauvaki vioo vaidiivaki kua pinaa yapeera nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A deepinnaakuainna ngiannanee? tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tiravai. ¹⁰ Hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso inna tunoo: Aaniira hama a ni kua sai kiannanee? Na vaidi nnoonnavai. Neenoo tinai fai a mmaanai kuanaravai. Neenoo tinai fai vaidiiaa yatari sagaivau i haara kiaravai. Hama a ivaa tuqinnama rikiannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Ngiau aapu variivoono hama kieetavai i yapaitiri. Hama a niyara itaa kua kiannatrivee. Itaama vaikio vaidi voovoono ni vitoo aisi nniivo mminnamminnaa maisaivaa varavai. Tauraa ni vitoo aisi nniiv vaidiivaa mminnamminnaa maisaivoono i mminnamminnaa maisaivaa yaatarakiavaivee, ¹² tuduu rikioo Piratuuso dee aataruvai Yisuunna mmimo ivo kati mmaanai kuanarivaara yaata utuoo iinno varuduu vaidi Yutayaiya puisakama aayanna reeda tunoo: Fai

a tino aa vaidi aavo mmaanai tiinai a hama ti kieeta yoosinna Rooma vari-
iva seena tuanaakuavee. Vaidi voovoono ariiyara tinara: Na kieetavaivee,
kiaa variivoono ti kieeta Rooma variivaa nnammutuaavaivee, ¹³ tuduu
rikioo Piratuuso ii kua ivaara yaata utuoo rikioo Yisuunna nnauvakidiri
vitoo numa mmaanai sikau terenaivau inna yapa kioo oro kua radudeera
mmaataivau hara kioo variravai. Ii sikau terena ivaa Eporai kuaivakidiri
tuu nnutuuvo Kapataa tiravai.

¹⁴ Ii suai ivaki iya buusa Varaigiataivaa turau nnaaraivaara teeraida
varuduu ikianna tammauduu Piratuuso vaidi Yutayaiya tunoo: Aanna ngii
kieetavaivee, ¹⁵ tuduu rikiada iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Inna
vitee ruputino putuaivee. A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee,
tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Ngii kieetavaivee. Fai na tinai
iya yatari sagaivau inna haara kiarannee? tuduu rikiada Anutuugaara
kati puara hudeera vaidi kieetaiyaano inna sai tunoo: Hama ti kieeta
voovootaivaivee. Ti kieeta mmuaavai yoosinna Rooma hara kioo varinoo,
¹⁶ tuduu rikioo inna aikioo Piratuuso Yisuunna iya mmiravai. Iya inna
vitada yatari sagaivau haara kiaravaara iya mmiravai.

Vaidiyya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Rukaaso 23:26-43)

Iya tuduu rapira vaidiyya Yisuunna vitada viravai. ¹⁷ Vuduu Yisuuva
ariinoo ari yatari sagaivaa apu varoo ivaki pikioo yoosinna voovai nnu-
tuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivakira viravai. Ii nnutu ivaa
Eporai kuaivakidiri kiaa nnutuuvo Korokataa. ¹⁸ Yisuuva ivaki vuduu vaidi
rapiraiya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kiada vaidi
taaravaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada inna
yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedain-
ningiaa haara kioodoo Yisuuva ivaitana tammaivaki diravai. ¹⁹ Duoo
vauduu yanaivaa Piratuuso fafaara roovaa iya varada Yisuunna yatari saga
mmutuuvau haara kieeravai. Ii yanaa ivo tunoo: Aanna Nasareetaa vaidi
Yisuuvavee. Ivo Yutayaiya kieetavaivee. ²⁰ Fafaaraivo itaa kua tuduu Yisu-
unna yatari sagaivau haara kioo yoosinnaivo Yerusareema vainima vau-
vaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya vida nnidaida varida ii yanaa ivaa
yaariravai. Piratuuso taaravooma kuaivakidiri yanaivau reeravai. Eporai
kuaivakidiriataama Roomaiya kuaivakidiriataa Ereengaiya kuaivakidiri-
aatama reeravai. ²¹ Ivo roo suaivaki Anutuugaara kati puara hudeera
kieetaiyaano Piratuusaa tunoo: Sa fafaara ree kianee: Aanna Yutayaiya
kieetavaivee, kianee. Fafaara ree kianee: Aa vaidi aavo ariiyara tinoo: Na
Yutayaiya kieetavaivee, tiivaivee, kianee. ²² Iya itaa kua tuduu Piratuuso
iya kua sai tunoo: Na fafaara rau kuaivo inna aikioo kuavai na rauvaivee,
tiravai.

²³ Piratuuso itaa kua tuduu rapira vaidiyya vaa Yisuunna yatari sagaivau
hara kiaiya inna uyira rairaiyauvaa varada ivaadiri taarama taarama
mmuruooda yapa kiada iya mmuaavai mmuaavai duuyama vareeravai.
Vara kiada inna yaapa varaayaa diaivo hama raubaatama funniraivooutau-
vaa mmuaavai vauvaara tida varada ²⁴ ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida
tunoo: Kii fai ta hama aavaa rapasiaaravaivee. Ivau kii ta peperoovaa
roosiivaa kagaari kagaariida teekio voovoono yaatarivoono ivaa varaivee,
tiravai. Nnaaruaa vaidiivo Anutuugaa yanaivau kua fafaara roovo tuuvau-
giataa iya itaama uuvuura kaanaivo vairavai. Ii kua ivo tunoo:

Iya ni uyira rairaiyauvaa
mmuaavai mmuaavai duuyama varada
ni yaapa varaayaa diaivaara

peperoovaa kagaari kagaariida taavo
voovoono yaataarivoono ivaa varaivaivee.

Fafaaraivo itaa kua tuuvaa kaanaivaa rapira vaidiyya itaama iiravai.

²⁵ Yisuunna yatari sagaivaa vainiivau gionnaiya dida vaida Yisuunna kaanootama Yisuunna kaanaa nunnaivo Koropaanna nnaataivo Mariaavaatama Makataraa gionnaiivo Mariaavaatama dida vairavai. ²⁶ Dida vauduu too Yisuuva tooduu ari kaano dioo vauduu na inna ngiaammuaivo ivo niyyara mmuduuya riraivootama diee vakiaaduu too ari kaanaa tunoo: Gionna-o, aa suai aavakidiri aa ngiaammuaivo aavo i mmaapuvai varinaravaivee, ²⁷ kiasa kioo ni tunoo: Aa suai aavakidiri aa gionna aavo i kaano varinaravaivee, tuduu rikiee na ii suai ivakidiri inna kaanaa vatee nini nnauki yapeeravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49)

²⁸ Yisuuva itaa kua kiasa kioo rikiooduu ari mmoori mmuakiaayuvai taika kiooduu rikioo ivo tunoo: Ni nnoori rainoo, tiravai. Nnaaru Anutuugaa kua fafaara roo kuaivaudiri kaanaivo itaama vairavai. ²⁹ Yisuuva itaa kua tuduu yavaivaki nnoori kapikaroo ari vookaravaa nnutuuvu vinikaivo ivaki vauduu vaidiyya kapuka roosuu mminnaivaa nnooriivakidiri rabuuma kiada yatari seera hokobaivaa nnutuuvo hisoopavau kuru kiada rooru utida Yisuunna kuasiivau yapa kiooduu ³⁰ Yisuuva nnoo tunoo: Vaa ni mmooriivo taikainoo, kiasa kioo vaaveevo tagiruduu putiravai.

Yisuunna yaaneevaki vaidiyya haara kieeravai

³¹ Putuduu Yutayaa vaidiyya kati varira suaivo vainima vauvaara ngiari mminnamminnaiyuvaa teerairavai. Turau ngiari kati varira suai yokeetaa ari vookaravoo vainaraivaara iya yaata utida ngiari mminnamminnaiyuvaa teerairavai. Ngiari kati varira suaiivaki vaidi putuuiya mmammaiyaivo yatari sagaiyavunu sa vakiaiveera iya yaata utida numa Roomaa kieetaivaa Piratuusaa yaparaida tunoo: A ee-oo tinai i ngiaammuaivo vaidi yatari sagaiyavunu haara kiaiya yukuuyuvaa ruaimi kiada yatari sagaiyavunudiri hituaaravainnee? ³² tuduu kieetaivo ee-oo tuduu ari rapira vaidiyya oro teeda vuai vaidiivaa Yisuunna tasipama yatari sagaiyav hiri kioovaa yukuuvaitana ruaimi kiada vida vuaiivaa yukuuvaitanaatama ruaimi kieeravai. ³³ Ruaimi kiada nnida Yisuunna tooduu vaa putuduu hama inna yukuuvaitana ruaimirama kiada ³⁴ rapira vaidi voovoono ari mmataivaata Yisuunna yaaneevaki hara rada kiooduu aki-airaama kiauvoota nnooriivootama innakidiri tiiravai. ³⁵ Tuuduu neenoo ivaa taivoono ivaara vaa na tiravai. Vaa na rikiaunoo. Na kiasa kuaivo kutaa kuavai. Ngietaama Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara na kiasa kuaivaa neneeta rikiauko kutaa kuavai vainoo. ³⁶ Nnaaru Anutuugaa yanaivaki kua fafaaraivo vainno tuu kuaivaa kaanaivo vauvauvadi Yisuunnara iya itaama iiravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tunoo: Hama inna mmuyai voovai ruaimiaravaivee, tiravai. ³⁷ Anutuugaa kua fafaara voovai vainno tunoo: Iya mmataivaata haara kiasa vaidiivaa gionna kuaapuuya taaravaivee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56)

³⁸ Nnaagiai yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosiipo numa Yisuunna nnabaivaa varoo kuanaraivaara Piratuusaa yaparairavai. Yoosiipo Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai. Yutayaa vaidiyyara

aatuunno haumaki ivo Yisuunna nnaagiai nuairavai. Ivo Piratuousaa yapa-rauduu rikioo ee-oo tuduu Yisuunna nnabaivaa oro varoo viravai. ³⁹ Vaa heenaki Yisuunnasi vuu vaidiivo Nikotimaaso suuda yoketaa vuu suuyaivaa varoo ngioo Yoosiipaa sunoo viravai. Ivo yatari rana suuda yoketaa vuuvaa nnutuuvo aroosaivaatama kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaatama hanigiaanigieema mmuaavaki kioo kaayau mmuaararooroo varoo viravai. ⁴⁰ Ii vaidi ivaitana Yisuunna nnabaivaa varada suuda yoketaa vuu suuyaivaa buruga poosa rapasi kioovau siikama kiada inna nnabaivaa purupuruuma kieeravai. Yutayaa vaidiyya vaidi putiraiya nnabaiyauvaa teerairayaama ivaitana Yisuunna nnabaivaa itaama teerama kieeravai. ⁴¹ Yisuuva putuu mmataivau kati yatari hau utira mmatavai vairavai. Vauvaki karaasa mmata nnauvaa sikaavaki hatata kioovaki hama vaidi nnabaivaa voovai ivaki yapoovo ivaki vairavai. ⁴² Vauduu rikiada ngiari kati varira suaivo vainima vauvaara yaata utida ngiari mminnamminnaiyauvaa safuuma teerakiaaraiyaara mmata nnau hama vaidi hauvo vainima vau ivaki Yisuunna nnabaivaa varada ivaki hau kieeravai.

20

Yisuunna mmata nnauvo mmannavai vairavai (*Matai 28:1-8; Marakaa 16:1-8; Rukaaso 24:1-12*)

¹ Sudaagaki heenanaanna hama ruvuuaayeerainno homo upisiinno vauduu Makataraa diaa gioonnaivaa nnutuuvo Mariaava Yisuunna mmata nnauvakira kuanaree kiaa oro toduu vaa mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivaa ivakidiri feena kiooduu too ² ivo seenoo vioo Simoono Petroosaata Yisuuva niyara pinaama mmuduuya rira ngiaammuauvaa niitama kiaa mmioo tunoo: Vaa iya ti Udaangaivaa nnabaivaa mmata nnauvakidiri varada iya yapa kiaipinnainni hama ta taunnaano, ³ tuduu rikiada Petroosoota neetama ivau pikiada mmata nnauvakira viravai. ⁴ Seenada vida na Petroosaa yaatara kiee neenanaa mmata nnauvaa taanaree kiaa ⁵ viee viee oro kookama reeti taaduu buruqa poosaiyauvo vauduu tee hama ivaki virama kiaaduu ⁶ Simoono Petrooso ni nnaagiaidiri vioo ni yaatara kioo ivaki viravai. ⁷ Vioo toduu buruqa poosa purupuruuma kiooyauvoota Yisuunna kieetaivau rau kioo buruqaivootama ivaki vairavai. Hama Yisuunna kieetaivau rau buruqaivo purupuruuma kioo buruqaivauvaa tasipama vairama kioo ari voovau rapugiaa yoketaama kioo vairavai. ⁸ Vauduu tee na vaa tauraa mmata nnauvaa taivo neetama aakiaivaki oro tee kutaavaivee tiravai. ⁹ Yisuuva putuuvakidiri kava diitaanara kuaivaa nnaaru Anutuugaa yanaivaki roo kua fafaaraivo tuuvaa ta homo ivaara kumimakama iikiaunnvai. ¹⁰ Ta ivaa teeda pikiada kava vara ranada titi nnaukira nniravai.

Yisuuva Makataraa gioonna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai (*Matai 28:9-10; Marakaa 16:9-11*)

¹¹ Ta ngiaannaduu Mariaava mmata nnau mmaanaivau dioo vainno rateeravai. Rattoo varioo kookama kioo aakiaivaki taanee kiaa toduu ¹² aangeravaitana poosa buruqa yuuuvaitana Yisuunna nnabaivaa yapa kioovau hara kiada variravai. Vuaivo kieetaivaa yapa kioonningiaa varuduu vuaivo yukuuvaa yapa kioonningiaa hara kioo variravai.

¹³ Ivaitanaano Mariaanna tunoo: Gioonna-o, e aaniira rataannanee? tuduu rikioo ivo ivaitana sai tunoo: Vaa ni Udaangaivaa nnabaivaa iya varada kuaavai. Iya yapa kiaipinnainni hama na tauvaara rataunoo, ¹⁴ kiaa kioo hanigia toduu Yisuuva ivau dioo vauduu hama inna Yisuuvavee kiaa arinaima teeravai. ¹⁵ Hama arinaima toduu rikioo Yisuuva inna tunoo:

Gioonna-o, e aaniira rataannanee? A giaara buaakiannanee? tuduu rikioo yaata utuoo tunoo: Aanna yatari mmoorira haitatuura vaidivoono tinoo, kiaa inna kua sai tunoo: Ni vaidi-o, vaa eenoo inna varee viee inna yapa kiaannaivaara ni giaa ni minai na viee inna varaanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mariaa-o, tuduu rikioo hanigia inna too Eporai kuaivakidiri inna tunoo: Rovonii, tiravai. Ivo itaa kua tuu kuaivaa oyaivo Vitaira-o, tiravai. ¹⁷ Yisuuva gioonnaivaa tunoo: Hama na ni Napoonnasi kava kuauvaara sa ni utu kieve vakianee. Viee ni ngiaammuauya niyyara kiaa mmiee kianee: Ni Napoova ngii Gioovavee. Ni Anutuugo ngii Anutuugovee. Na kava innasi kuanaravee. Iya itaa kua kiaa mmianee, ¹⁸ tuduu rikioo Makataraa gioonna Mariaava vioo inna ngiaammuauya kiaa mmioo tunoo: Vaa na Udaangaivaa tauvaivee, kiaa kioo iva tuu kuaivaa iya kiaa mmiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Rukaaso 24:36-49)

¹⁹ Ii Sudaaga suai ivaki heenauduu Yisuunna ngiaammuauya nnau voovaki nuunaida vaidi Yutayaiyara aatuuda sipuuyauvaa rau kiooduu Yisuuva numa iya tammaivaki dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁰ kiaa kioo ari yaakuuvaitanaata ari yaaneevaata iya vitairavai. ²¹ Vitauduu iya ngiari Udaangaivaa teeda sirigairavai. Sirigaida varuduu Yisuuva keenaa iya tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee. Ni Napoova ni titoneema na ngii titaunoo, ²² kiaa kioo ari yaikiaivaa iyayaa fuu tioo tunoo: Mmannasa Yoketaivaa varaatee. ²³ Fai ngia vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvaara taikaivee tikio fai taikaanaravai. Fai ngia vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvaara mmannammanna vakiaivee tikio fai mmannammanna vainaravaivee, tiravai.

Tumaaso Yisuunna teeravai

²⁴ Yisuunna ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidi taarama varuuyakidiri mmuaavai nnutuuvo Tumaaso vuai nnutuuvo Gaabivaano Yisuuva nuu suaivaki hama iya tasipama variravai. ²⁵ Hama iya tasipama varuduu ari saiyaano inna kiaa mmida tunoo: Vaa ta Udaangaivaa taunnao, tuduu rikioo Tumaaso iya tunoo: Fai na hama inna yaakuuvaitana pirima hoo kuaruuvaitana tee hama na ni yaaku oopuuvaa pirima kuaruuvaitanaki uyuee hama na ni yaakuuvaa inna yaaneevaki uyuee fai hama na ivo diitainoo kiaivaara kutaavaivee tinaravaivee, tiravai.

²⁶ Yapooma yaaku sai suaivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu Yisuunna ngiaammuauya keenaa nnauvaki varuduu Tumaaso iya tasipama variravai. Varuduu vaa iya sipuuvaa rau kiooduaata Yisuuva kati numa iya tasipama dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁷ kiaa kioo Tumaasaa tunoo: Ai yaaku oopuuvaa rooru avau yapa kieve ni yaakuuvaitana taanee. Ai yaakuuvaa rooru ni yaaneevaki yapaanee. Sa taara yaata utirainna niyyara kutaavaivee kianee, ²⁸ tuduu rikioo Tumaaso inna kua sai tunoo: Ni Udaangakuavee. Ni Anutuugovee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A vaa ni taannaivaara niyyara kutaavaivee kiannano. Gioonna kiaapu hama ni taiya niyyara kutaavaivee kiaivaara Anutuugo iyara yoketainoo, tiravai.

Aa yanaa aavaa roo kua oyaivovee

³⁰ Yisuuva ari vookara ari vookarau mmoori kaayauyauvaa ari ngiaammuauya avuuyauvunu uduu teeravai. Iyauvaa mmuakiaayauvai hama na aa yanaa aavau rauvai. Na vooyauvai nnaasu rauvai. ³¹ Anutuugo

mmataama kioo vaidiivo Yisuu vavee. Anutuuga Mmaapu tuanaivo Yisuu vavee. Ngia ivaara kutaavaivee kiaaraivaara na aa yanaa aavau Yisuuva uu mmoori vooyauvai rauvai. Ngia itaama innara kutaavaivee kiaa kiada tupupaa variraiva vararaivaaraataama na aa yanaa aavau ivo uu mmoori vooyauvai rauvai.

21

Yisuuva ari ngiaammuauya avuuyauvunu kooyaa diravai

¹ Yisuuva nnaagiai numa nnoori haruungaivaa nnutuuvu Tiperiaa vainivaiva ngioo kava vooneetu ari mmammaivaa kooyaa ari ngiaammuauya vitauuu inna teeravai. Ivo ataama ari mmammaivaa iya vitauuu teeravai. ² Ari ngiaammuaui voovai Simoono Petrooso ari seena ngiaammuaui voovai Tumaasootama ivaki variravai. Gioonna kiaapuuya innara Gaabi-o, tira vaidivai. Ngiaammuaui voovai Nataneerootama variravai. Ivo Karirayaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvu Kenaa ivakinnaa vaidivai. Sevetainna mmaapuuvaitanootama seena ngiaammuaui taaravaitanootama ivaki nuunaida variravai. ³ Varuduu Simoono Petrooso iya kiaa mmioo tunoo: Na tavau varaanara kuanaravee, tuduu rikiada iya inna kiaa mmida tunoo: Fai teetaatama kuaravee, kiaa kiada vida kanuuvaa varada ivaki karada heenagienea tavaura puridada hama tavau voovai vareeravai. ⁴ Hama varooduu rikioo suaivo reera kioovakinnai ngiataa Yisuuva nnoori haruunga siriivau dioo vauduu hama ari ngiaammuauya arinaima inna teeravai. ⁵ Hama inna arinaima tooduu rikioo Yisuuva iyara aayanna roo tunoo: Ngiaammuauso, vaa ngia tavau vooyauvai varadannee? tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Ai, hameeta ta tavau voovai varaannano, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia utua vaaheevaa vara kanuuvaa sainai yaaku yaadudainngiaa kagaari kiada fai ngia tavau vooyauvai varaaravaivee, tuduu rikiada iya utua vaaheevaa vara iya tuupinnainngiaa kagaari kiooduu tavauyauvo utua vaaheevaki nnida vidada suvuai kiada vauduu iya hama yopeema vaaheevaa utu raririima rada kanuuvaki yapeeravai. ⁷ Iya vaaheevaa utu raririida varuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuauvo neenoo Petroosaa kiaanoo: Inna Udaangaivovee, tuduu Simoono Petrooso Udaangavee tuu kuaivaa rikioo ivo taguuda dioo vauvaara ari yaapa varaayaa diaivaa ariiyaa rau varoo nnooriivaki suairoommu kioo viravai. ⁸ Vuduu ari saido kanuuvaa varada siriivau vida vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavauyauvo suvuai kioo vauyauvaa utu raririima rada viravai. Hama iya ngieera nnoori vuutaivaki variravai. Iya nnoori siri vainiivau variravai. ⁹ Iya kanuuvakidiri vida siriivau reemi rada dida vida tooduu ikia hauru toovo iya too vauduu tavauvoota bereetaivootama ivau vairavai. ¹⁰ Vauduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aa ikiataa varaa tavau vooyauvai varada ngiatee, ¹¹ tuduu Simoono Petrooso kanuuvau karoo vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavau pinaiyauvo suvuai kioo vauyauvaa utu raririima roo numa siriivau yapa kieeravai. Yapa kiooduu yaaku sai vaidivai karasaidiri taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yukukidiri taaravooma (153) tavauyauvo vaaheevaki vairavai. Kaayau tavauyauvo itaama vauduaata hama vaaheevoo tavarateravai. ¹² Yisuuva iya tunoo: Numa nnaatee, tuduu rikiada vaa iya arinaima inna teeda yaata utida tunoo: Ti Udaangaivovee, tuuvaara iya aatuuda hama inna yaparaida tunoo: A gioononnee? tiravai. ¹³ Yisuuva oo bereetaivaa habati kioo iya mmioo tavauyauvaatama habati kioo iya mmiravai.

¹⁴ Yisuuva putuuvakidiri diitoo nuainno varioo ari ngiaammuauya avuuyavunu tauraa taaraneeu iya too ii suai tavau hudoo suai ivaki kava nnaagiai vooneetu iya teeravai.

Yisuuva Petroosaata kua tiravai

¹⁵ Iya yeennaiyauvaa nnaa taika kioodoo Yisuuva Simoono Petroosaa tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannaivoono aa i seena aaya niyara mmuduuya riraivaa yaatarainnee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipa nnaakaraiya yeennaiyauvaa mmianee, ¹⁶ kiaa kioo kava vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiyara haitatuukianee, ¹⁷ kiaa kioo kava nnaagiai vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannanee? tiravai. Yisuuva itaama taaravoomaaneetu Petroosaa tunoo: A niyara mmuduuya ruannanee? tuuvaara Petrooso ausa mmuaararainno inna sai tunoo: Udaanga-o, mmuakiaa mmoori aataruuvaa vaa a tee rikiaannanoo. Na aiyara mmuduuya ruavaaraatama vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiya yeennaiyauvaa mmianee. ¹⁸ Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. A vaidi karaasavai varianna suaivaki ai uyira rairaiyauvaa eenoo uyuee rainna ee yaata utuanna aataruuvau kuannavai. Fai yapooma a ngiaabai kiee variee i yaakuuvaitana raduda kiee varino vaidi voovoono i uyira rairaiyauvaa aiyaa uyu rau kioo i vitoo hama a kuane kianna aataruuvau kuanaravaivee, tiravai. ¹⁹ Vaidiyya Petroosaa ruputikio Anutuugaara ari vookaama putinaravaara Yisuuva itaa kua tiravai. Petrooso putinaravaa gioonna kiaapuuya teeda Anutuugaara kua yoketaivaa kiaaraivaara itaa kua tiravai. Yisuuva Petroosaa tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tiravai.

Yisuuva niyara kua tiravai

²⁰ Kiaa kioo vuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuaavo neetama iya nnaagiai nniravai. Tauraa ta yeenna nneera suaivaki neenoo Yisuunna rainnaa utuee inna kiaanoo: I nnammutuaiya i vitainara vaidiivo gioononnee? kiaivoono na iya nnaagiai nniravai. ²¹ Na iya nnaagiai ngiee variaaduu too Petrooso hanigia ni too niyara Yisuunna tunoo: Udaanga-o, aa vaidi aavaara a dataakuainna kiannanee? ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara rane mmatayaa tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainnee? E aaniivaara ivaara yaata utuannanee? Hama ainivai. Eenoo ni nnaagiai ngianee, tiravai. ²³ Ivo itaa kua tuu kuaivaara inna nnaagiai nuairaiya rikiaada tunoo: Ivo tinoo: Ii vaidi ivo hama putinaravaivee, tiivaivee. Iya itaa kua tiravai. Hama Yisuuva tunoo: Hama ivo putinaravaivee, tiravai. Ivo tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara rane tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainnee? E aaniivaara ivaara yaata utuannanee? Hama ainivaivee. Ivo itaa kua tiravai.

²⁴ Ii vaidi ivaara iya itaa kua tuuvo neenoovee. Na ii kua mmayaaya iyaavaa tiee variee fafaara raunoo. Vaa ta rikiaunnavai. Neenoo kua kutaa tira vaidivai variaunoo.

Yuvuaano kuaivaa raa taikeravai

²⁵ Yisuuva uu mmooriivo kaayauma vauduu na vooyauvaara nnaasu fafaara ravvai. Na yaata utuunoo. Fai vaidiyya Yisuuva uu mmoori

mmuakiaayauvai mmuaavai mmuaavai fafaara reekio ii yanaa iyauvaa
mmatayaa yapaara mmaataiyauvo hameetainaravaivee.

Kua varada nuaira Aposoroo vaidiiya iira mmayaayavai

Kua varada nuaira Aposoroo vaidiiya iira mmayaayaivaa Rukaaso fafaara reeravai. Ivo aa yanaa Aposoroo yanaa aavaa roo vaa Yisuunna mmayaaya ari tauraa roovakidiriaatama vooyauvai aavaki reeravai.

Aa yanaa aavaki vai kuaivo ataama vaivai. Yisuunna nnaagiai nuaiya Mmanasa Yoketaivo iya tasipooduu iya mmayaaya yoketaivaa varada tauraa Yerusareemaia kiasa mmida Yutayaa mmataivaki varuuyaataama Samariaivaki varuuyaata mmuakiasa mmatavau varuuyaata kiasa mmiravai. Tauraa tuanaa Yutayaa gioonna kiasa vooyananaa ausa hanigooduu iya nnaagiai ngiari vooppinnaiya vo mmata vo mmata varuu vooyaatama ausa hanigeeravai.

¹ Boo Tiopiri-o, ni yanaa tauravau Yisuuva mmuakiasa mmooriyauvai tauraa uuyauvaatama mmuakiasa kua ti kiasa ti mmuuyauvaatama na fafaara reeravai. Yisuuva toosa hara kioo uu mmooriivaaraatama iima roo voo voo ² nnaagiai Anutuugo inna vitoo ngiau aapu vuuvaaraatama na fafaara reeravai. Yisuuva homo mmatayaa varuu suaivaki Mmanasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu ari kua kutaivaa varada nuau vaidiiya ngiari mmooriyauvaa iikiateera kuaivaa iya kiasa mmiravai. ³ Yisuuva ari putuuvakidiri kava diitoo varioo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo (40) suaivaki nuainno varioo ari kua varada nuau vaidiiya ari mmammaivaa kaayauneetu kooyaa iya vitairavai. Fai iya kiasa: Kutaa Yisuuva kava diitoo hara kioo varinoo, kiasaivaara ivo ari mmammaivaa iya vitairavai. Ivo nuainno varioo ari mmammaivaa iya vitau suaivaki ivo Anutuugo gioonna kiasapuuyara diravaara iyaata kua tiravai. ⁴ Vo sui voovaki iya mmuaavau nuunama varida yeenna nneeda varuduu too Yisuuva iya tasipama varioo iya kiasa mmioo tunoo: Sa Yerusareema pikiada kuatee. Aavaki varida ni Napoova kua kiasa teerama kioo kati ngii minara tuu mminnaivaara faannakiatee. Vaa na ivaara ngii giaa ngii miravai. ⁵ Yuvuaano mmanna nnooriivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa sui Mmanasa Yoketaivoono nnoori apiravaa roosiima ngiiki tiinaravaivee, tiravai.

Anutuugo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai

⁶ Kava vo sui voovaki iya nuunaida varuduu too Yisuuva iya tasipama varuduu iya inna yaparaida tunoo: Nnaaru ta Isarairaa gioonna kiasapuuya ta titiiyara haitatuuda yoketaama variaannaneema aanna a makee tiyara itaama dinarannee? A itaama diee ngiari vooppinnaiya ti haitatuukiaiya yaataree tiyara dinarannee? ⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Vaa ni Napoova ari iikiatai suaivaa mmataama kiasavai. Fai hama ivo ivaara ngii giaa ngii minai ngia hama ivaara rikiaaravee. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai fai ngia rikiaaravee. ⁸ Mmanasa Yoketaivo ngiiyaa tiino too inna yaagueeqaivo ngii suvuainaravai. Ngii suvuau kinai ngia niyaraata ni mmayaayaivaaraatama Yerusareema gioonna kiasapuuya kiasa mmida mmuakiasa gioonna kiasa Yutayaiyaata Samariaiyaatama kiasa mmida vo yosinna vo yosinna sui raari reeraipinnai sui haatapeeraipinnai tooya sai tooya sainai ngieera variaiyaatama kiasa mmiaaravaivee, tiravai.

⁹ Ivo itaa kua kiasa taika kiooduu rikiada iya inna teeda vauduu Anutuugo ngiau aapu inna vitoo vuduu namaivo inna rummaa apu kiooduu iya hama inna teeravai.

¹⁰ Iya ngiau aapu Yisuuva vuuvaki homo puaisakama teeda vauduu vaidi taaravaitana mmammayaa uyirana poosa kuauvaitana uyu kioovaitana akiairaama iya vainiivau dida voida ¹¹ tunoo: Vaidi Karirayaayaso, ngia aaniira aavaki dida voida mmannammanna ngiau aapu teeda nnaasu vakiaanee? Aa ngia taavo Anutuuoqo Yisuunna vitoo ngiau aapu kuaineema fai kava mmuaikaraama tiinaravaivee, tiravai.

Yutaasaa mmaata varaanaraivaa

mmataama kieeravai

¹² Ivaitana itaa kua kiaa kiooduu Yisuunna kua varada nuairaiya taapi Oriveeta Yerusareema mmatama vauvakidiri pikiada Yerusareema kava vara ranada viravai. ¹³ Vida ivaki ngiari varira nnauvaa veraayaa vau terenaivau vau nnauvaki viravai. Ivaki vida varuuya nnutuuyauvo ataama vairavai. Voovai nnutuuvo Petorooso voovai nnutuuvo Yuvuaano voovai nnutuuvo Yakooopo voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Tumaaso voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Mataiva voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakooopo voovai vaidi voovoono inna mmataivaa varoovaara kaayau rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono voovai Yakooopaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yutaasovee. ¹⁴ Iyaano mmuaavau nuunaida mmuaavaugiataama makemakee yaaku vareeravai. Gioonna vooyaataama Yisuunna kaano Mariaavaata Yisuunna kataidootama iya tasipama nuunaida yaaku vareeravai.

¹⁵ Ii suai ivaki kaayau gioonna kiaapu yaaku saivai sainaidiri mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo (120) gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tuuya nuunaida varuduu iyakidiri Petorooso diitoo iya avuuvau dioo vainno tunoo: ¹⁶ Ni seenayaso, nnaaru Mmannasa Yoketaivoono ti rubuungaa Davuitiinna yaataivaki kua mmuu kuaivaa Anutuuoqaa yanaivau fafaara raa kioovo vaivai. Yutaaso kooyaa Yisuunna ari nnammutuaiya inna vitainai teeda iya inna utuaara kuaivaa fafaara raa kioovo vauvaa kaanaivo vaa vairavai. ¹⁷ Vaa tauraa Yisuuva Yutaasaa mmataama kiooduu ti tasipama mmoori varoo ti tasipama nuairavai.

¹⁸ Yutaaso ari mmoori maisaivaa irisai sikau varoovaadiri mmata voovaara yookaama kioo ivaki maisama putuoo vauduu inna ausaivo rusitia roo vuduu inna naaraivo mmaanai tioo viravai. ¹⁹ Tioo vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuya rikiada ngiari kua tuanaivakidiri mmataivaa nnutuuvaa tunoo: Akeredamavee, tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Kiauvo vau sikauvaadiri yookaama kieera mmataivaivee, tiravai.

²⁰ Anutuuoqaa kua yanaa voovai nnutuuvo Saama ivaki vai kuaivo vainno tinoo:

Inna nnauvo mmanna nnauvai vakiaivee.

Sa vaidi voovoono ivaki variaivee, tiivai.

Kua fafaara voovai vainno tinoo:

Kii ari vo vaidi voovoono

ari mmoori vareera mmaataivaa varaivee, tiivai.

²¹⁻²² Kua fafaarivoono itaa kua tiivaara kii ta vo vaidi voovai mmataama kikiio inna mmaataivaa varoo ti tasipama ti Udaanga Yisuuva kava diitoo kuaivaara gioonna kiaapuuya kua mmiaivee. Mmuakiaa suai Yisuuva ti tasipama vioo ngioonno varuu suaivaki ti tasipama nuaira vaidi voovoono inna mmaataivaa varaivee. Yuvuaano gioonna kiaapuuya nnoori apuu suaivakidiri vioo vioo tuma Anutuuoqo Yisuunna vitoo ngiau aapu vuu suaivakiaatama ivootama ti tasipama nuairivoono Yutaasaa mmaataivaa varaivee. ²³ Petorooso itaa kua tuduu rikiada gioonna kiaapuuya taara

vaidivaitana nnutuuvaitana tiravai. Vaidi voovai nnutuuvaa Yoosiipo tiravai. Inna nnutu voovai Parasaapo vauduu voovai Yusutuuva vairavai. Iya vuai vaidiivaa nnutuuvaa Matiaavavee tiravai. ²⁴ Iya vaidiivaitana nnutuuvaitana kiaa taika kiada yaaku varada tunoo: Udaanga-o, vaa a mmuakiaa gioonna kiaapuuya ausa vuatinniiyauvaa taa taika kiaannanoo. Itaama vaikiai aa taara vaidi aavaitana a tee a mmataama kiaanna voovai ti vitaakiane. ²⁵ Ti vitainai ta teekio rikioo fai ivo vaidi aposoroo Yutaasaa mmaataivaa varoo inna mmooriivaa varaanaravai. Vaa Yutaaso ari mmooriivaa pikioo ari uu aataruuvaa irisaivaki viravaivee. ²⁶ Iya itaa kua kiaa yaaku vara taika kiada vaidiivaitana nnutuuvaitana kooyaa vauduu rikiada iya vaidi nnutu vau sikauvaitana tooriivaki uyu kiada fuarau kiada tooduu Matiaasaa nnutuuvo kooyaa vairavai. Vauduu ivo Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai tasipama nuairavai.

2

Mmannasa Yoketaivo tiiravaivee

¹ Yutayaiya nnaagiai buusa nneera suaivaa nnutuuvo Pedikoosa suaivaki gioonna kiaapu mmuakiaaya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya nuunaida mmuaavau variravai. ² Varuduu akiairauduu ngiaa aapuuvakidiri akuavai pinaa akuavai tuoo yuunna yaamuruka akua roosiima kiaa roo tuoo iya varuu nauvuaa aakiaivaki vioo pinaa akuavai tuoo varuduu ³ gioonna kiaapuuya tooduu ikia hauruuvaa roosiima raubiriinno mmuakiaa ivaki varuuyayaa vairavai. ⁴ Vauduu Mmannasa Yoketaivo iya aakiaiyauvaki suvainno Mmannasaivo iya avaiyauvaa tasipooduu ari vo kua vo kuaiyauvaa hama tauraa rikiooyauvakidiri tiravai.

⁵ Itaama uu suaivaki Yutayaa vaidi vooya mmuakiaa vo mmata vo mmata varuuya kati ngiari tinniyaadiri Anutuugaara yaata utira vaidi- iya numa Yerusareema variravai. ⁶ Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki varida rikiooduu akua pinaivo vuduu rikiada nnida nuunaida rikiooduu Yisuunnara kutaavaivee tira gioonna kiaapu mmuakiaaya iya mmuaavai mmuaavai ngiari kua tuanaa vo kua vo kuaiyauvakidiri tuuyauvaara iya pinaama nnikiarairavai. ⁷ Iya nnikiaraida yaaku vuatavuataida tunoo: Mo aa kua kiaa gioonna kiaapu aaya Karirayaa diaa gioonna kiapuyavee. ⁸ Mo iya dataama kiadaida kuaivaa kiaani ta rikiaunnano vo kua vo kuaiyauvo ti kua tuanaayauvai vainnee? ⁹ Mo ta mmuakiaaya vo mmata vo mmataivakidiri ngiaunnava. Ta Parataadiri ngiaunnaiyaata ta Meteediri ngiaunnaiyaatama ta Iramitiidiri ngiaunnaiyaata ta Mesopotamiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Yutayaadiri ngiaunnaiyaata ta Kapatokiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Pododiri ngiaunnaiyaata ta Asiaadiri ngiaunnaiyaatama ¹⁰ ta Purukiaadiri ngiaunnaiyaata ta Paburiadiri ngiaunnaiyaatama ta Iyiipadiri ngiaunnaiyaata ta Kureena yoosinna vainima nnutuuvo Ripuaadiri ngiaunnaiyaatama ta Rooma yoosinnaivau variaunnaiyaatama ngiaunnava. ¹¹ Ta Roomadiri ngiaunna vooya vaidi Yutayaa tuanaiaata ta vooya voopinnaa kumimakaiya hanigiada Yutayaiya aataruuvau kuaunnaiyaatama ngiaunnava. Ta Kereteediri ngiaunnaiyaatama ta Arapiaadiri ngiaunnaiyaatama ngiaunnava. Nnida ta mmuakiaaya rikiaunnani iya vo kua vo kuaiyauvaa kiayiivo ti kua tuanaayauvaida kiaanoo. Anutuugo ari vookara ari vookara mmooriyauvaa iivaaraida iya ti kuaiyauvakidiri kiaanoo, ¹² kiaa kiada varida pinaama nnikiaraida kaayau kumimakaida varida ngiari yapara ngiari yaparaida

tunoo: Mo oyaivo dataamainno vainnee? tiravai. ¹³ Tuduu rikiada vooy-aano Yisuunnara kutaavaivee tuuyara raida tunoo: Iya kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakaida varidaida itaa kua kiaanoo, tiravai.

Petorooso kua mmayaayaivaa tiravai

¹⁴ Tuduu rikioo Petorooso ari seena vaidi kua kutaivaa varada nurairiyaatama diitoo iya vuutaivaki dioo vainno kuaivaa kaayau gioonna kuaapu nuunauyaki pinaama kuaivaa tioo tunoo: Ni seena Yutayaiyaata ngia Yerusareema variaiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. Aa na kua tinara aavaa tuqinnama rikiaatee. ¹⁵ Aa ta aavau diaunnaiyara ngia tiyara yaata utida kiaanoo: Vaa kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakakiaanoo. Ngia itaa kua kua ivo inna unnakuavaida kiaanoo. Aanna makee suaivo ikiataainno nninoo. Hama kapikarai nnooriivaa nnaa suaivo nniivaaraida ngia unnakuaida kiaanoo. ¹⁶ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yuvueero aa ta makee iikiaunna kua aavaara tunoo:

¹⁷ Anutuugo tinoo:

Fai suai nnaagiyauvaki na ataama iinaravaivee.

Fai na ni Mmannasa Yoketaivaa

mmuakiaa gioonna kuaapuuya

kaayauma mminaravai.

Mminai fai ngii raunna mmaapuuya ni kuaivaa

kooyaa forofetaiya roosiima kiaa mmiaravai.

Fai vaidi karaasaiya

ngiari avu tinniyauvo hanigianai

ari vookarai aataruuyauvaa teekiai

yokovaiya ruvuataiyauvaa taaravaivee.

¹⁸ Kutaa, fai ii suai ivaki

na ni mmoori vareera kiatanna ngiaammuauya

ni Mmannasa Yoketaivaa mminai teeda

fai iyaatama ni kuaivaa kooyaa kiaravaivee.

¹⁹ Fai na ngiau aapu ari vookara

ari vookarai mmooriyauvaa iina

mmataivaunnaata iinai taaravai.

Fai na iino too kiauvootama ikiavoota

kaayau kioosuuvootama vainaravaivee.

²⁰ Fai suaivo upisiino

kuraagaivo kiau roosiima kookee kuinaravai.

Aa mminnaa aayauvaa na tauraa iino too

nnaagiai na Udaangaivaa

ni suai pinaa ari vookarivo nninaravaivee.

²¹ Ii suai ivo nnino too

fai gioonna kuaapu voovoono

na Udaangaivaa niyara aayanna tinai

fai na inna vitee

yoketaivau yapaanaravaivee, tiivaivee.

Forofetaa Yuvueero itaa kua tiravai.

²² Ngia vaidi Isairaaayaso, aa kua aavaa rikiaatee. Vaa ngiengieenoo ivaa rikiada taavai. Yisuuva Nasareeta diaa vaidivai Anutuugo ari yaaguee-qaivaa inna mmuduu ivo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa ngii avuuyavuvu inno Anutuugo inna mmuduu uu mmooriivaa kooyaa ngii vitairavai. ²³ Vaidi vooyano Yisuunna vitada ngii muduu ngia inna ruputuatera ee-oo tida vaidi maisaiya mmuduu iya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Vaa Anutuugo mmuaanaa tauraa ivaara yaata

utuoo teerama kieeravai. ²⁴ Ngia itaama inna ruputu kioodoo Anutuugo putuuvakidiri inna tuduu kava diiteeravai. Anutuugo tuduu mmamma nniitareeraivaata putiraivaatama pikioo kava diiteeravai. Putiraivo hama yopeema inna puaisa utuuvaara kava diiteeravai. ²⁵ Nnaaruaa vaidi Davuutiivaano Yisuuva Anutuugaata kua tuu kuaivaa tunoo:

Na tauko ni Udaangaivo
tupatupaa ni tasipama varivai.
Gioonna kiaapuuya maisa mmooriiyauvaa
sa ni iikiateeraivaara
ivo ni yaaku yaadudainningiaa ni vainima varivai.

²⁶⁻²⁷ Ivaara ni ausaivo yoketaikiai
na sirigaira kuaivaa kiaunoo.
Vaidiyya putida oro varira yoosinnaivaki
fai a hama ni vaidi kaanaivaa pikiee kuanaravai.
Na aiyara mmuduuya ruee
i mmoori vareera ngiaammuaavua
fai a hama ni pikinai
na ivaki vaina uudainaravai.
Ivaara na vaidivai na putinaraivaara
hama yaata utirainna
na kava diitaanaraivaara
fai na faannaina varinaravaivee.

²⁸ Vaa a tupatupaa varira aataruuvaa
ni vitaakiannavai.
Fai na i tasipama varino
ni ausaivo kaayauma yoketainai
na sirigainaravaivee.

Yisuuva itaa kua tuuvaa Davuutiivaano tiravai.

²⁹ Petrooso itaa kua kua kioo kava tunoo: Ni seenayaso, na ti rubuungaa Davuutiinnara kutaa kuavai kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Ivo putuduu vaidiyya inna hau kieeravai. Anna makee inna mmata nnauvo homo aa vainoo. ³⁰ Ivoono forofetaa vaidivai varioo Anutuugo kua kua teerama kioo kuaivaa yaagueega kuaivaa tasipama tuuvaa rikieeravai. Anutuugoono Davuutiinna oyaivakidiri diitaanaraivaa fai Davuutiinna roosiima kietavai yapaanaraivaara kua yeena rau kieeravai. ³¹ Kua yeena rau kioodoo Davuutiiva Anutuugo nnaagiai iinaravaa too Anutuugo mmataama kioo vaidiivo kava diitaanaraivaara tunoo:

Vaidiyya putida oro varira yoosinnaivaki
ivo hama inna vaidi kaanaivaa pikioo kuaivai.
Inna mmammaivo hama uudaivaivee.

Davuutiivaano itaa kua tiravai. ³² Anutuugo ii vaidi ivaa Yisuunna mmata nnauvakidiri tuduu kava diitooduu vaa ta mmuakiaaya teeravai. ³³ Tooduu Anutuugo inna vitoo ngiau aapu ari yaaku yaadudainningiaa yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa inna mmiravai. Ari Koova vaa kua kua teerama kioo kuaivaa iinno ari Mmannasa Yoketaivaa inna mmuduva vareeravai. Anna makee ngia taivoota ngia rikiaivootama inna Yisuuvaano tuduu tiravai.

³⁴ Davuutiiva ariinoo hama ngiau aapu virainno tunoo:

Udaanga Anutuugo ni Udaangaivaa tunoo:
A ni yaaku yaadudainningiaa
vaidi nnoonnavai varianee.

³⁵ Varia ree vinanai na tinai
a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee.

Davuutiiva itaa kua tiravai.

³⁶ Aa kua aavaa ta mmuakiaa gioonna kiaapu Isarairaiya tuqinnama rikiaravai. Ii vaidi ivaa Yisuunna ngia yatari sagaivau haara kioo ivaa Anutuugoono tikio rikioo ivo Anutuugo mmataama kioo vaidivai varioo ivo ti Udaangavai varinoo.

³⁷ Petrooso itaa kua kiaa taika kioodoo gioonna kiaapuuya rikiooduu iya ausaiyauvo kaayauma mmuaararooduu pinaama iya yaata utida Petroosaata inna seena vaidi aposorooyaatama tunoo: Ti seenayaso, fai ta dataakiaarannee? ³⁸ tuduu rikioo Petrooso iya sai tunoo: Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ngiengieenoo mmuaavai mmuaavai ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiaatee. Hanigiada Yisuu Kirisinnara kutaavaivee kiaa kiada nnoori-ivaa varaatee. Fai ngia itaama iikio rikioo fai Anutuugo Mmannasa Yoke-taivaa kati ngii minaravai. ³⁹ Nnaaru Anutuugo ivaara ari kuaivaa ngii-iyaraatama ngii nnaakaraiyaraatama mmuakiaa vo yosinna vo yosinna variyaiyaraatama kua kiaa teerama kieeravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Udaanga Anutuugo niisi ngiateera tiraiyara ivo ari kuaivaa kiaa teerama kieeravaivee, tiravai.

⁴⁰ Petrooso kaayau ari vo kua vo kuaiyauvaatama vara nuunama kioo iya kiaa mmioo yamaa kua yamaa kua iya kiaa mmioo tunoo: Anna makee koonnama variaa gioonna kiaapuuya ngiari irisai maisaiyauvo vainaravai. Ngiengieenoo ngiingii aataru maisaiyauvaa pikiada iya irisai maisaiyauvaa varaaraivaa sa ngieeta varaatee, ⁴¹ tuduu rikiada kaayau gioonna kiaapu inna kuaivaara kutaavaivee tuuya nnooriivaa vareeravai. Ii suai ivaki kaayau gioonna kiaapuuya (3000) Yisuunnara kutaavaivee tuuya tauraanaia tasipama nuunama variravai. ⁴² Varida iya mmuakiaa suai vaidi aposorooya tasipama varida iya kuaivaa rikiada iya tasipama yeenna nneeda varida iyaatama yaaku vareeravai.

Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya ataama variravai

⁴³ Anutuugoono tuduu rikiada vaidi aposorooya kaayau ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa uduu rikiada gioonna kiaapuuya kaayau ngiari vo vuayaata rikiada variravai. ⁴⁴ Varuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama vaidi aposorooya tasipama varida ngiari hoonahaanaiyauvaa mmuaavau nuunama yapa kiada ngiari mmu ngiari mnuuda variravai. ⁴⁵ Varida ngiari mmataivaatama ngiari hoonahaanaiyauvaatama vaidi vooya mmi kiada irisai sikauyauvaa varada eyommaaya duuyama mmiravai. Gioonna kiaapuuya hama iyasi mminnaa vooyavai vauya iya sikauyauvaa duuyama iya mmiravai. ⁴⁶ Duuyama mmi kiada varida mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivaki mmuaavau nuunama variravai. Vari kiada kava vara ranada nnida vo nnau vo nnauyauvaki vida iya mmuaavau varida yeenna nneeda varuduu kaayau iya ausaiyauvo sirigauduu hama ngiariiyara mannaka tiraida adida variravai. ⁴⁷ Iya adida varida Anutuugaara kua yoketaivaa tida varuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya teeda iyara kua yoketaivaa tiravai. Tuduu rikioo mmuakiaa suai Anutuugo tuduu gioonna kiaapu vooya vaa ngiari ausaiyauvaa hanigia kiada Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama iya tasipama variravai.

3

Petroosooya Yuvuaanaya vaidi vovvai tuqinneeravai

¹ Yaaku vaseera suai vovvaki suaivo hanigiooduu Petroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivakira viravai. ² Vida tooduu vaidi nnaaru ari kaanaa ausaivakidiri yuku maisau vaidiivaa vooya inna vitada nuunaira

nnau pinaivaa keegia voovai nnutuuvo Keegia Yoketaa ivaki yapa kioodoo hara kioo varuuvo iya too vairavai. Vaidiyya mmuakiaa suai makemakee inna vitada nnida nuunaira nnau pinaa oyaivaki yapa kioodoo varioo vaidiyya nuunaira nnau pinaivaki vuuya sikaura ngiaaru tioo variravai. ³ Ivo ivau hara kioo varioo tooduu Petoroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivaki kuaaree kiaa vuduu too sikaura ivaitana ngiaaru tiravai. ⁴ Ngiaaru tuduu Petoroosooya Yuvuaanaya inna teeda nnaasu vaida Petoroosoono tunoo: A reeri ti taanee, ⁵ tuduu ivaitana sikauyauvaa ni mmi-aaravee kiaa sai ivaitana too vairavai. ⁶ Too vauduu Petorooso tunoo: Hama na sikaunnaatanoo. Niiki vaivaa fai na i mminaravai. Na vaidi Nasareeta Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tinai inna yaagueeqaivaura diitee nookianee, ⁷ kiaa kioo inna yaaku yaadudaivau utuoo inna vararu utu saivaata inna yuku ataiyauvo tadudoo yaagueeqauduu ⁸ rikioo nnikiarainno ngiau diitoo nuairavai. Nuainno varioo nuunaira nnau pinaivaki ivaitana tasipama voo suaireera reerama roo nuainno varioo Anutuugaara kua yoketaivaa kiaa roo nuairavai. ⁹ Nuainno varioo Anutuugaara kua yoketaivaa kiaa roo nuauduu gioonna kiaapu mmuakiaaya inna teeda tunoo: ¹⁰ Makemakee aa vaidi aavo nuunaira nnau pinaivaa Keegia Yoketaa oyaivaki hara kioo varioo vaidiyya sikaura ngiaaru tira vaidivaivee, kiaa kiada nnikiaraida ivo keenaa nauvaara yaaku vuatavuatairavai.

Petorooso nuunaira nnau pinaivaki mmayaayaivaa tiravai

¹¹ Yaaku vuatavuataida varuduu vaidi yuku maisauvaa tuqinnama kioovo Petoroosaya Yuvuaanaya utu kioo vauduu gioonna kiaapu mmuakiaaya ivaa teeda nnikiaraida seenada iyasi nnida nnau haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haaya ivaki nuunaida teeravai. ¹² Tooduu iya nnuuvaa Petorooso too iya tunoo: Gioonna kiaapu Isarairaaaso, ngia aaniira aavaara nnikiaraida ti teeda nnaasu vakiaannee? Ta safuuma varida titi yaagueeqaivaudiri aa vaidi aavaa iikiaunnano diitoo nuaivaaraida ngia ti teeda nnaasu vakiaannee? Ai hameetavee. ¹³ Ti rubuungainna Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Udaanga Anutuugo ari mmoori vareera ngiaammuaavaa Yisuunna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kioodoo ngia inna vitada vaidi kieetaiyasi vuduu Piratuuso inna yaparainno inna mmaanai titaanaree kiaa uduu ngia Piratuusaa avuuvau innara ooqoo tiravai. ¹⁴ Ngia vaidi yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisaatauvaara ooqoo tida vaidi maisaivo vaidiyya rputuduu putuuvoono mmaanai kuaiveera Piratuusaa yaparairavai. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya yoketaama varira aataruuvaa nakaaravaa ngia rputuduu putuduu Anutuugo iva putuuvakidiri inna tuduu diiteeravai. Vaa ta ivaa teeda ivaara ngii giaa ngii miaunnano. ¹⁶ Aa ngia taa vaidi aavo yuku maisauvaa tuqinnama kioovoono Yisuu Kirisiinna nnutuuvaaara kutaavaivee kiaa kioo diitoo yaagueeqama varivai. Vaa ngia inna teeda rikiaavai. Ivo Yisuunnara kutaavaivee kiaa kioo diitoo yoketaama ari vookaraama ngii avuuvau nuaivai.

¹⁷ Ni seenayasa, vaa na makee rikiaunoo. Ngieeta ngii kieetaiyaatama hama Yisuunna arinaima teerama kiada maisa aataruuvaa inna iiravai. ¹⁸ Nnaaru Anutuugo ari forofetaa mmuakiaaya kiaa mmioo tunoo: Fai na mmataama kiaa vaidiivo fai mmamma nniitareeraivaa varaanaravaivee, tuduu forofetaiya gioonna kiaapuuya kiaa mmuuvaugiataama kaanaivo vairavai. ¹⁹ Itaama vaikiia Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiatee. ²⁰ Yaagueeqaivo Udaanga Anutuugaasidiri tuoo ngiisi vaino ngii yoketaakiaiveeraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada

hanigiaatee. Anutuugo vaa ngiiyara mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisi-inna titano ngiisi tiinaraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiaatee. ²¹ Ivo ngiau aapu mmannammanna hara kioo varioo suai nnaagiai Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa karaasa iinara suaivaki fai kava tiinaravee. Nnaaru Anutuugo ivaara ari forofetaa yoketaiya kua kua teerama kioovaa iya kua mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya kua mmiravai. ²² Ari forofetaa voovai Musiiva tunoo: Ngii Udaanga Anutuugo ni titoneema fai ngiini forofetaa voovai titano tiinaravai. Ivo fai ngii oyaivakidiri diitaanaravai. Diitanai ngia iva tii kua mmuakiaavai rikiaatee. ²³ Gioonna kiaapu voovai ii forofetaa ivo tii kuaivaa hama rikiai voovai fai Anutuugo inna kuaivaa rikiaiyakidiri inna vitoo voovau kioo inna ruputu kino putinaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁴ Mmuakiaa forofetaa Anutuugaa kuaivaa kua mmiraiya Samueeraakidiri ngioo ngioo inna nnaagiai varuu forofetaiyaatama aa ta variaunna suai aavaara tiravai. ²⁵ Anutuugo ari kua kutaivaa ngiiyara ari forofetaiya kua mmuuvaa ngeeta rikiaa varaavai. Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaa ngii rubuungainna rikioovaa ngeeta rikiaa varaavai. Nnaaru Anutuugo Aparahaamaa tunoo: Fai i sidinnaidiiyakidiri fai na tinai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaiya yoketaama variaaravaivee. Anutuugo Aparahaamaa itaa kua tiravai. ²⁶ Ivaara Anutuugo ari mmoori vareera ngiaammuuvaa mmataama ngii ngiiyarannaadee titooduu tiiravai. Ngii ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada yoketaama variateeraivaara inna titooduu tiiravaivee. Petorooso Isarairiyaata kuaivaa itaa kua tiravai.

4

Vaidiia kuaivaa Petoroosaya Yuvuaanayaki yapeeravai

¹ Petoroosooya Yuvuaanaya gioonna kiaapuuya mmayaayaivaa kua mmida varoduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiaatama nuunaira nnau pinaivaara dira vaidi kieetaivoota vaidi Satuukaiyaatama ivaitanaasi nniravai. ² Nnida ivaitanaara iya nnannateeravai. Yisuuva putuduu Anutuugo tuduu kava diitoo mmayaayaivaa ivaitana gioonna kiaapuuya kua mmuuvaa iya nnannateeravai. Yisuuva putuuvakidiri diitoo mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya rikiaa yaata utida tunoo: Yisuuva vaa diiteeravaara tida mmuakiaa gioonna kiaapu putuuya fai diitaaravaivee, tuuvaara iya nnannateeravai. ³ Iya nnannatooduu rikiaa Petoroosaya Yuvuaanaya vitada kati oovi nnauvaki yapeeravai. Yapa kiooduu iya tooduu suaivo vaa haatapooduu rikiaa ivaitanaaki kua yapaara suaivo hameetauduu turavee kua kiada kati oovi nnauvaki ivaitana yapa kieravai. ⁴ Ivaitana Yisuuva kava diitoo mmayaayaivaa tuuvaa vaa kaayau gioonna kiaapuuya rikiaa kutaavaivee kua kiada ngiari ausaiyauvaa hanigieeravai. Hanigioduu iya vaidiia nnaasu yaaruduu kaayau (5000) variravai. ⁵ Vauya patauduu Yutayaiya kieetaiyaatama yokovaiyaata kua mmaanna kua mmiraiyaatama Yerusareema nuunaida variravai. ⁶ Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvo Anaasoota inna seena Kayaapaavaatama Yuvuaanoota Aresadereevaataama Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiivaa kata vayaa vooyaataama iya tasipama nuunaida variravai. ⁷ Nuunaida varida Yisuuva kua varada nuairavaitanaara tuduu numa iya tammaivaki dida vauduu ivaitana yapaarida tunoo: Ngia dataama kiada vaidi yuku maisauvaa tuqinneeravainnee? Datai yaagueeqavai ngiisi vainnee? Giaa nnutuvai ngia tuduunno inna tuqinneeravainnee? tiravai.

⁸ Tuduu rikioo Petooroosaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo suvuauduu rikioo iya kuaivaa sai tunoo: Isarairaa kieetaiyaata yokovaiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. ⁹ Vaidi yuku maisauvo kati ivo yoketaama hara kioo varioo nuaivaaraida ngia ti yaparakiaannee? Ivo dataama kioo safuuma itaama variivaaraida ngia ivaaraida ti yaparakiaannee? ¹⁰ Mo fai ngia kutaa tuanaa ivaara ti yaparaida ngia mmuakiaayaata mmuakiaa Isarairaa gioonna kiaapuuyaataama aa kua aavaa rikiaaravai. Nasareeta diaa vaidi Yisuu Kirisiinna ngia yatari sagaivau haara kioovaa Anutuugo tuduu kava diitoovaa nnutuuvaa kiaannadu inna yaagueeqaivaura aa vaidi yuku maisa aavo diiteeravai. Diitoovoono aa ivo ngii avuuyavunu dioo vaikio inna yukuuvo yoketaano. ¹¹ Anutuugaa kua fafaara voovai vainno Yisuunnara tunoo:

Ngia vaidiyya sikau nnau heekeeraiyaano
sikau voovai teeda
maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.
Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kiaa kuabaivaa roosiima
ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
inna yoketaavaivee.

Anutuugaa kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹² Ivoono nnaasu ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Hama gioonna kiaapu voovoono mmuakiaa mmatayaa variaiyakidiri Anutuugo inna nnutuuvaa ti kiaa ti mmiivoono ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikiada kua yeena rau kioo vaidiyyaano Petooroosooya Yuvuaanaya hama aatuurama kiada kuaivaa yaagueeqama kiaa mmuuvaa teeda nnikiarairavai. Ivaitana hama yanaa taavaitana mmanna kumina vaidivaitana varuuvaara kieeta vaidiyya rikiada nnikiarairavai. Nnikiaraida ngiari yaata utiraivaki arinaima rikiada kiaanoo: Ivaitana Yisuunna tasipama nuaira vaidivaitanavee, kiaanoo. ¹⁴ Vaidiivaa Petooroosooya Yuvuaanaya tuqinnoovoono ivaitana tasipama dioo vauvaa iya teeda hama ivaitana sai kiaara kuaivootairavai. ¹⁵ Hama ivaitana sai kiara kuaivootauduu iya Petooroosaya Yuvuaanaya tuduu ivaitana nuunavakidiri pikiada mmaanai vuduu ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: ¹⁶ Aa vaidi aavaitanaara ta aaniivai iikiaarannee? Ivaitana Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa iikiaivaa vaa mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusa-reema variaiyaa taavaivee. Hama ta yopeema ivaara kiara: Hama iya iikiaavaivee, kiaravee. ¹⁷ Sa gioonna kiaapu vooya ivaitana iikiaa mmoori-ivaara rikiaateeraivaara kii ta ivaitana yaagueeqama kiaa mmida kiara: Sa kava inna nnutuuvaa tasipama gioonna kiaapuuya kuaivaa kiaa mmiatee, kiaravee.

¹⁸ Iya itaa kua kiaa kiada Petooroosaya Yuvuaanayara tuduu kava iyasi nnuduu rikiada iya yaagueeqama tunoo: Sa gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa tasipama inna kuaivaa kiaa mmida sa inna mmayaayaivaa iya kiaa kookieekiatee, tiravai. ¹⁹ Tuduu rikiada Petooroosooya Yuvuaanaya iya kuaivaa sai tunoo: Ngingieenoo aa kua aavaa yaata utida rikiaatee. Dee kuavainno safuunnee? Ta Anutuugaa avuuvau ngii kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? Vara ta inna avuuvau inna kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? ²⁰ Ta titi avuuyavuu teeda titi yaataiyauvaadiri rikioo kuaivaara hama ta yopeema pikiada kua seemuaa variaaravaivee, ²¹ tuduu rikiada vaidiyya nuunaida kua yeena rauya vo kua vo kuaiyavuu kava yaagueeqama iya kiaa kiada mmaanai titooduu viravai. Gioonna kiaapuuya ivaitana uu mmooriivaa rikiada Anutuugaara kua

yoketaivaa tuuvaara kua yeena rau vaidiia ivaaitana ruputuuaara aataruuvaara buauduu hameetairavai. ²² Vaidiivaa ivaaitana Anutuugaa mmoori ari vookaravuaa iida inna tuqinnoo vaidiivaa nuunuuvo taara vaidi yuku yaaku taika kioodoo (40) kogoga variravai.

Gioonna kiaapuuya yaagueeqama variaaraivaara yaaku vareeravai

²³ Vaidiia nuunaida kua yeena rauya Petoroosaya Yuvuaanaya mmaanai titoodoo vida ivaaitana ngiari seenaiyasi kava vara ranada vida Anutuugaara puara kati hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaaitana kiaa mmuu kuaivaa ngiari seenaiyaata kiaa mmiravai. ²⁴ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaaya nuunaida varida yaaku varada Anutuugaata tunoo: Udaanga-o, a mmuakiaa ngiau mmataivaa iima kiee nnoori sorovuaravaa iima kiee mmuakiaa mminnamminnaayauvai ivaki vaiyauvaa iima kiee iyaavaara diannakuavee. ²⁵ A Mmannasa Yoketaivaa tuduu tuuvoono i mmoori vareera vaidi ti rubuungaa Davuutiinna yaataivaki kiaa mmuduu fafaara roo tunoo:

Mo aaniira ngiari vooipinnaa vaidiia
pinaama nnannateeravainnee?

Mo aaniira gioonna kiaapuuya
inna mmaarau kua tida kua yeena rau kioodoo
hama kaanaivootairavainnee?

²⁶ Mmatayaa diaa kieetaiya teerama kioodoo
gioonna kiaapuuyara diraiya nuunama kiada
Udaangaivaata ari mmataama kioo vaidiivaatama
rapuara iiravaivee.

Davuutiiva itaa kua tiravai. ²⁷ Kutaa tuanaavee. Herootoota Podii Pitatusootama ngiari vooipinnaiyaata gioonna kiaapu Isarairaiyaatama aa yoosinna aavaki Yisuunna mmaara nuunairavai. Yisuuva i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaavai vaa eenoo inna mmataama kieravai. Iya inna mmaara nuunairavai. ²⁸ Anutuugo eenoo tauraa inna ruputateera mmataama kioovaugiataama iya nuunaida iiravai. Hama a yaagueeqainna ivaara ee-oo kiannatiri. Hama iya nuunaida Yisuunna ruputuuaatirivee. ²⁹ Udaanga-o, aanna makee vaidiia avaiarakai kuaivaa tiiki yapa kiaivaa a arinaima rikiee ivaara yaata utuee ta i mmoori vareera vaidiia a ti tinai ta hama aaturaida yaagueeqama i mmayaayavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravee. ³⁰ Ai yaagueeqaivaa ti mmiee a tinai i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaa Yisuunna nnutuuvaa ta tida inna yaagueeqaivaura gioonna kiaapu nniitaraiya utikiaki diitaaravai. Fai ta ari vookara ari vookarai mmooriyauvaatama itaama iikiaaravaivee.

³¹ Iya itaama yaaku vara taika kioodoo rikioo iya nuunaida varuu nnauvo korokoroodoo Mmannasa Yoketaivo mmuakiaayaki suvuau kioodoo iya hama aatutaama kiada Anutuugaa mmayaayavaa tiravai. Iya yaagueeqama kiada tiravai.

Gioonna kiaapuuya ngiari mminnaiyauvaa mmuaavau yapeeravai

³² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya mmuaa ausavai varada mmuaa yaata tinnivai vareeravai. Varoodoo gioonna kiaapu voovoono hama ariiyara yaata utuoo ari mminnamminnaiyauvaa ari nnaasu vareeravai. Mmuakiaaya ngiari mminnamminnaiyauvaa ngiari mmi ngiari mmiiravai.

³³ Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya Anutuugaa yaagueeqa ari vookarauvo iya tasipoodoo iya Udaanga Yisuu Kirisiiva kava diitoovaara gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiaa mmuduu Anutuugo kati iyara kaayauma yoketauduu iya yoketaama variravai. ³⁴ Varuduu hama

gioonna kiaapu voovoona kati varioo ariisi vau mminnaiyauvaara buairavai. Aikiooma vairavai. Gioonna kiaapuuyasi nnauyauvoota mmataiyauvoota vauyaano iyauvaa ngiari vo vaidiyya mmi kiada irisai sikauyauvaa varada ³⁵ aposoroo vaidiyya mmuduu teeda varada gioonna kiaapuuya hama mminnaatauya duuyama mmiravai.

³⁶ Itaama vauduu vaidiivo Riviinna oyaivakidiri diitoovaa nnutuuvo Yoosiipo ari mmataivaa nnutuuvo Kuporoo ivakidiri pikioo nniravai. Nnuduu aposoroo vaidiyya ari vo nnutu vovvai Panapaaso innara tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Yamaa kua yamaa kua tira vaidivaivee, tiravai.

³⁷ Ivoono vo vaidivai ari mmata saivai mmi kioo irisai sikauyauvaa varoo aposoroo vaidiyya mmiravai.

5

Ananiaasaya Safiraaya unnakua tiravai

¹ Vaidi vovvai nnutuuvo Ananiaaso ari nnaataivaa Safiraanna tasipama varioo ngiari mmata saivai ngiari vo vaidiyya mmi kioo irisai sikauyauvaa vareeravai. ² Varoo ari nnaataivaa kiau mmioo ariyara saiyauvai utuoo aposoroo vaidiyya saiyauvai mmiravai. ³ Mmuduu rikioo Petoorooso inna tunoo: Ananiaaso, a ai mmata saivaara sikauyauvaa a varoonnaiyauvaa saiyauvai aini kiee saiyauvai ti mmiannanoo. A ee-oo kiannano Sataango i aakiaivaki suvuaiakiai a ivaara Mmannasa Yoketaivaa unnakua kiannanoo. Aaniira a itaakiannannee? ⁴ Tauraa hama a vo vaidiyya mmataivaa mmianna suaivaki inna ai mmata tuanaavai. A nnaagiai ivaa vo vaidiyya mmiannani iya irisai sikauyauvaa i mmiaiyauvo inna ai sikauyauvaivee. Mo aaniira ai ausa tinniivakidiri unnakua kiau kiee sikau saiyauvai yapa kiee saiyauvai ee varaannannee? Hama a mmanna vaidiyya tiyara nnaasu unnakua kiannanoo. A Anutuuqaraatama unnakua kiannanoo. ⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata Ananiaaso putuoo taikiapoo mmataivau vairavai. Vauduu rikiada gioonna kiaapu ivaara rikiooya kaayauma aatuuravai. ⁶ Vaidi karaasaiyaano numa buruqaiyaadiri Ananiaasaa nnabaivaa rurauma kiada varada oto hau kieeravai.

⁷ Hau kiada iida hokobaida tooduu ari nnaataivo numa Yisuunna kua varada nauyaatama kua tinaree kiau kioo hama ari vaatiivo putuuvaa rikieeravai. ⁸ Hama rikiooduu Petoorooso inna tunoo: Ni giaa ni mianee. Aa sikau aayaavaa ngiingii mmataivaa irisai sikau varadaa inna aikioovaida ti mmiaannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, ti mmata irisai sikaudaa vaa ta ngii miaunnavavee, ⁹ tuduu rikioo Petoorooso inna sai tunoo: Mo ngia aaniira i vaatiivootama ngia kua yeena raida Anutuuqaa Mmannasaivaa iida taara iikiaavainnee? Vaidiyya i vaatiivaa nnabaivaa varada hau kaiyya aa mmiaa sipu oyaivaki dida vakiaanoo. Fai iya i nnabaivaatama varada hakuaaravee. ¹⁰ Ivo itaa kua tuu saivaata Safiraava Petooroosaa yuku oyaivaki putuoo taikiapoo vairavai. Vauduu teeda vaidi karaasaiya numa tooduu vaa putuduu varada ari vaatiivaa hau kioovaa vainivau hairavai. ¹¹ Hau kiooduu vaa mmuakiaa ausa hanigiooyaata homoriyaatama ivaara rikiada kaayuma aatuuravai.

Aposorooya Anutuuqaa mmoori

ari vookarauyauvaa iiravai

¹² Aposoroo vaidiyya gioonna kiaapuuya avuuyauvunu Anutuuqaa mmoori kaayau ari vookara ari vookarauyauvaa iiravai. Uuduu rikiada vaa mmuakiaa ausa hanigiooya iya tasipama nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haayaivaki makemakee nuunaida

variravai. ¹³ Varuduu rikiada homoraiya aatuuda hama iya tasipama variravai. Iya itaama iidaata iyara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tuduu gioonna kiaapu kaayau vooyaatama ausa hanigiada Udaangaivaara kutaavaivee tuuya numa iya tasipama variravai. ¹⁵ Varuduu aposoroo vaidiiya uu mmooriivaa gioonna kiaapuuya teeda rikiada nniitarooya vitada yoosinna vuutaivau mmaataiyauvaa hooti kiada iyavuvunu yapa kieeravai. Petoorooso nniitarooya vainivau nuainno varino inna mmannammannaivo iyayaa kuaiveeraivaara gioonna kiaapuuya iya vitada yoosinna vuutaivau yapa kieeravai. ¹⁶ Kaayau gioonna kiaapu Yerusareema vainima varuuyaano ngiari seena nniitarooyaata mmagia maisaiyauvo vooya aakiaana varuuyaata vitada nnuduu Yisuunna kua varada nuairaiyaano mmuakiaaya tuqinneeravai.

Vaidi kieetaiyaano aposorooya maisama iiravai

¹⁷ Tuqinnooduu vaidi kati Anutuugaara puara hudeera kieetaivoota mmuakiaa ari seena Satuukaiya aataruvau nuauyaatama iya aposorooyanikaraama iikiaaree kiaa iyara kaayauma iya nnannatooduu iya utu-araivaara kua yeena rairavai. ¹⁸ Kua yeena rau kiada ngiari ngiaammuauya tuduu oro iya utida iya vitada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ¹⁹ Yapa kiooduu heena tammauduu Udaanga Anutuugaa aangeraa voovoono oovi nnauvaa sipuuyauvaa hatuaa kioo aposoroo vaidiiya vitoo mmaanai yapa kioo sipuuyauvaa rau kioo iya tunoo: ²⁰ Vida nuunaira nnau pinaivaki oro dida vaidi aa karaasa varira aataru aavaara kua mmuakiaayavai gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ²¹ tuduu rikiada patauduu nuunaira nnau pinaivaki vida karaasa varira aataruvaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

Kiaa mmida varuduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivoota ari seenaiyaatama nnida nuunaida kua yeena raira vaidiiyaata Yutayaa yokovaiyaatama nuunakiateera tiravai. Tuduu numa varida aposoroo vaidiiya oovi nnauvakidiri vitada nnida ngiari avuuyavuvunu yapaarivaara ngiari ngiaammuauya titeeravai. ²² Titooduu oro oovi nnauvaki tooduu hama aposorooya ivaki varuduu teeda kava vara ranada nnida kua yeena raira vaidiiya kiaa mmida tunoo: ²³ Ai, ta oovi nnauvaki vida taunnao sipuuyauvo vaa yaagueeqama rau kioo vaikiai vaidi sipuuyauvaara diraiya homo mmuakiaaya sipu oyaiyavuvaki dida vakiaani ta oro sipuuyauvaa hatuaa kiada taunnao hama vaidi voovai ivaki varinoo, ²⁴ tuduu rikiada nuunaira nnau pinaivaara dira kieetaivoota Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama iya kuaivaara nnikiaraida yaata utida tunoo: Yisuunna kua varada nuaira vaidiiya deedaadiri kuaavainnee? kiaa kiada pinaama ivaara yaata utida kumimakairavai.

²⁵ Kumimakaida varuduu vaidi voovoono numa iya tunoo: Rikiaatee. Vaidiiya ngia oovi nnauvaki yapa kiaiya vaa nuunaira nnau pinaivaki dida vaidi mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida variaano, ²⁶ tuduu rikioo nuunaira nnauvaara dira kieetaivo ari seenaiya vitoo vioo aposoroo vaidiiya vitada kava vara ranada nniravai. Hama iya yaakuuyavuvunu yeena rairaida pikiada gioonna kiaapuuya sikauyauvaa habati kagaari kiada ti rivoo kiaa kiada aatuuda kati yaagueeqama iya utida tadadama vitada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Iya aposorooya vitada numa kua yeena raira vaidiiya avuuyavuvunu yapa kiooduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivoono iya yaparainno tunoo: ²⁸ Ta yaagueeqama ngii kiaannano: Sa ii vaidi ivaa kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaannaduu vaa ngia mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema variaya kiaa mmiravai.

Ngia ii vaidi ivo putuuvaa kuaivaa tiiki yapaaree kiaa iya kiaa mmiravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Petroosoono ari seena vaidi aposorooyaraatama inna kuaivaa sai tunoo: Ta Anutuugaa kuaivaa nnaasu rikiada iikiaravee. Hama fai ta mmatayaa diaa vaidiia yauvava rikiada iikiaravee. ³⁰ Ngia Yisuunna yatari sagaivau haara kiooduu ti rubuungainna Anutuugoona inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai. ³¹ Diitooduu Anutuugoona inna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa yapa kiooduu ti kieetavai varioo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivo variravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiakio Anutuugoona iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Yisuunna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa yapa kieeravai. ³² Vaa ta teeda arinaima rikiada ngii kiaa kookieekiaunnaano. Gioonna kiaapu Anutuugaa kuaivaa rikiada iikiaiua Anutuugoona ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmikio varii Mmannasaivootama ii kua ivaa ngii kiaa kookieekiaunnaano, tiravai.

³³ Tuduu rikiada kua yeena rairaiya iya kuaivaa rikiada pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu teeda iya ruputuaara uduuu teeda ³⁴ iyakidiri Farisai vaidi voovai nnutuuvo Kamarieero diiteeravai. Ivo kua mmaanna kiaa mmira vaidivai gioonna kiaapuuya innara yoketaavaivee tuuvoono ditoo tunoo: Aa vaidi aaya kiisa suai mmaanai titakiai kuatee, ³⁵ tuduu rikiada mmaanai titaa kiooduu vida kiooduu Kamarieero kua yeena rairaiya tunoo: Isarairaa vaidiso, ii vaidi iyara ngia iikiaraiivaara tuqinnama yaata utuatee. ³⁶ Nnaaruaa vaidi voovai nnutuuvo Tiuutaaso diitoo tunoo: Na vaidi yokovaa kieetavaivee, tuduu vaidi kaayau (400) inna nnaagiai nuairavai. Nuauduu vaidiia inna ruputuduu putuduu inna nnaagiai nuairaiya raubiriravai. Raubiruuduu inna nnutuuvoota inna mmooriivootama taikieravai. ³⁷ Taikooduu nnaagiai gioonna kiaapuuya nnutuuyauvaa fafaara roo suaivaki Karirayaa vaidi voovai nnutuuvo Yutaaso ivo kieeta vaidi iyara oqoo tuuvoono diitoo vaidi vooya inna nnaagiai nookiateera kiaa vitoo nuauduu vaidiia inna ruputuduu putuduu inna nnaagiai nuauya raubiriima kieeravai. ³⁸ Ivaara aanna makee ta kiaunna aavaara na ngii giaa ngii minai rikiaatee. Sa iya utuatee. Iya pikiaatee. Fai iya mmoori oyaivo mmatayaiyakidiri nnino fai taikaanaravee. Fai iya mmoori oyaivo Anutuugaasidiri tiinai hama ngia yopeema iya yaataraaravaivee. ³⁹ Fai iya mmoori oyaivo Anutuugaasidiri kutaa tiinai fai ngia mmoori maisaivaa iyara iikiaaree kiaa fai ngia Anutuugaaraatama iikiaravee, tiravai.

⁴⁰ Iya Kamarieero itaa kua tuuvaugiataama rikiada aposoroo vaidi iyara tuduu nnuduu teeda ngiari ngiaammuauya tuduu iya ripiima kiooduu teeda yaagueeqama tunoo: Sa ngia ii vaidi ivaa Yisuunna nnutuuvaa kiaa kookieeda kua mmayaayavavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaa kiada mmaanai titeeravai. ⁴¹ Titooduu rikiada aposoroo vaidiia nuunavakidiri pikiada mmaanai vida iya Anutuugaa mmooriivaara yaagueeqauduu too Anutuugoona iyara yoketauduu teeda vaidiia Yisuunnara kiaa kookieeda tuuvaara iya ripuuvava hama iya mmamma maisairada kaayauma sirigairavai. ⁴² Mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivakiaata gioonna kiaapuuya nauyauvakiaatama varida Yisuunna kua mmayaayavavaa iya makemakee kiaa mmida tunoo: Anutuugoona mmataama kioo vaidiivo Yisuuvavee, tiravai.

6

Vaidi vooya iya tasipama mmoori vareeravai

¹ Suai nnaagiai voovaki gioonna kiaapu vooya aposoroo vaidiia kuaivaa rikiada ausa hanigiada iya tasipama varuduu iyakidiri Yutayaa gioonna

kiaapu vooya Ereengaa kuaivaa tuuyaano Yutayaa gioonna kiaapu mmaayootaa vooyara nunuraanurai tiravai. Iya muaada gioonnaiya mmuaa suai mmuaa suai makemakee sikauyauvaa mmida Ereengaa kua tuu gioonna muaadaiya vo suai mmida vo suai pikioovaara nunuraanurai tiravai. ² Tuduu rikiada aposoroo vaidiiya yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana vaa ausa hanigioo gioonna kiaapu mmuakiaayara aayanna tuduu rikiada nnuduu teeda iya tunoo: Ta Anutuugaa mmayaayaivaa kiaa mmira mmooriivaa pikiada sikauyauvaa yaarida duuyama muaada gioonnaiya mmira mmooriivaki kuaaraiivo inna hama yoketaivai. ³ Ti seenayaso, itaama vainai ngiengieenoo ngiingiikidiri vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kikiyai teeda ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. Vaidi tinni yoketaakiaiya yoketaama variaavo Mmannaasaa Yoketaivo iyaki variiya mmataama kiada ti kiaa ti mmikiai ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. ⁴ Mmi kiada fai teteenoo yaaku vareera mmooriivaaraatama Anutuugaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmira mmooriivaaraatama nnaasu yaata utida iikiaaravaivee, tiravai.

⁵ Aposoroo vaidiiya itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya yoketauduu rikiada vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kieravai. Vaidi voovai nnutuuvo Sitipaano Yisuunnara yaagueeqama kutaavaivee tuduu Anutuugaa Mmannaasaiivo inna suvuuduu variravai. Iya inna mmataama kiada voovai nnutuuvo Piriipaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Porokoroonna mmataama kiada voovai nnutuuvo Nikonoraa mmataama kiada voovai nnutuuvo Timoonaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Paramenaasaa mmataama kiada voovai yoosinna Adiokiaa diaa vaidiiivaa nnutuuvo Nikoraasaa mmataama kieravai. Ivo tauraa ari voopinnaavai kumimakama varioo nnaagiai Yutayaiya uu aataruuvaa too ivoota inna kuatauduu too iya uu aataruuvau viravai. ⁶ Vaa ausa hanigiooya ii vaidi iya vitada nnuduu aposoroo vaidiiya sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa vaa iya mmataama kioovaara iyara yaaku varada iyayaa yaakuuyauvaa utiravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varuduu kaayauya rikiada ausa hanigieeravai. Yerusaaremaivaki varuu vooya rikiada ausa hanigioduu kava vooya rikiada ausa hanigioduu mmannammanna itaama rada ausa hanigia rada Yisuunna aataruuvau viravai. Vuduu kaayau vaidi Anutuugaara kati puara hudeeraiyaatama rikiada ausa hanigiada mmuai aataruuvau viravai.

Vaidiiya Sitipaanaa vitada kua pinaana yapeeravai

⁸ Anutuugo Sitipaanaara kati yoketaama innara yaata utuoo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu ivo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu iinno variravai. ⁹ Iinno varuduu teeda vaidi vooya yaagueeqama inna ooqoo tiravai. Sitipaanaara ooqoo tuu vaidiiya mmuaa nuunaira nnauvaki vira vaidiiyavee. Iya nuunaira nnauvaa nnutuuvo tunoo: Sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya ngiari yaata utiraiyauvunugiataama kati nookiaaraivaara irisai sikauyauvaadiri vaa yookaama kiaiya inna iya nuunaira nnauvovee, tiravai. Iya Yutayaa vaidiyavee. Vooya yoosinna voovai nnutuuvo Kureenadiri nnuduu vooya yoosinna voovai nnutuuvo Aresadiriadiri nniiravai. Iyaatama vaidi vooya mmata voovai nnutuuvo Kirikiadiri nnuuyaatama vooya mmata voovai nnutuuvo Asiaadiri nnuuyaatama Sitiipaanaata kua yaagueeqama tiravai. ¹⁰ Tuduu rikioo Mmannaasaa Yoketaivo tinni yoketaa ari vookarauvaa inna mmuduu rikioo kuaivaa tuduu rikiada hama yopeema inna kuaivaa yaatareeravai.

¹¹ Hama yopeema inna kuaivaa yaatarada oro vaidi vooya hataumaki nammari kua nammari kuaiyauvaa kiaa mmida tunoo: Ngieenoo nuaida varida gioonna kiaapuuya ataa kua kiaa mmida kiatee: Ta rikiannano ivo Musiinnaraata Anutuugaaraatama koonnama kua tiivaivee, kiatee. ¹² Iya itaa kua tuduu rikiada oro kiaa mmida varuduu gioonna kiaapuuyaatama vaidi yokovaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaatama ii kua ivaa rikiooduu pinaama iya ausaiyauvo nnannateeravai. Nnannatooduu rikiada iya numa Sitipaanaa puaisa utida vitada oro kua yeena raira vaidiia avuuyavunu yapa kieeravai. ¹³ Yapa kiada vaidi vooya innara unnakua tira vaidiia maavee tuduu nnida innara unnakua tida tunoo: Aa vaidi aavo makemakee ti nuunaira nnau pinaa yoketaa tuanaivaaraata Anutuuga mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tiivai. ¹⁴ Vaa ta inna kuaivaa rikiaannaduu ivo tunoo: Nasareetaa vaidi Yisuuva fai ti nuunaira nnau pinaavaa havaratoo Musiiva nnaaru aataru ti mmuuyauvaa hanigiano ari vookaraama vainaravaivee, tiravai. ¹⁵ Iya itaa kua unnakua tuduu rikiada mmuakiaa ivaki varuu gioonna kiaapuuya Sitipaanaa teeda nnaasu vauduu too inna oori nnikiivo hanigioo ari vookarainno aangeravaa oori nniki roosiima vairavai.

7

Sitipaano vaidi kieetaiya kuaivaa kiaa mmiravai

¹ Vauduu too Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidi voovoono Sitipaanaa yaparainno tunoo: Iya kiaa kuaivo kutaa kuavainnee? Vara unakuavainnee? ² tuduu rikioo ivo sai tunoo: Ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, ni kuaivaa rikiatee. Nnaaru ti rubuungo Aparahaamo hama yoosinna Haraana virama kioo homo Mesopotamiaa varuu suaivaki Anutuugo inna oyaivo ari vookarauvoono tuma innaata kua tioo ³ tunoo: Ai seenaiyaata ai mmataivaatama pikiee yoosinna vovai na i vitainai oro ivaki varianee, ⁴ tuduu rikioo Aparahaamo mmata Karatiaa pikioo oro yoosinna Haraana varududuu inna koova putuduu rikioo Anutuugo inna titooduu aanna makee aa ta variaunna mmata aavakira nniravai. ⁵ Ngioo ngioo numa aavaki varuduu ii suai ivaki hama Anutuugo mmata vovaata kiisa vookiata inna mmiravai. Ivo hama nnaakara mmateerama kioo kati varuduata Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo tunoo: Fai yapooma na aa mmata aavaa i mmiee i uru nnaakaraiyaatama mmimaravee, ⁶ kiaa kioo vo kuavai inna kiaa mmioo tunoo: Fai tauraa i uru nnaakaraiya ngiari vooipinnaiya mmataivaki oto varikiai fai iya mmuararai mmooriivaa iya mmida hama sikau irisaiyauvaa iya mmiraida mmamma nniitaraiyauvaa iya mmiaaravai. Fai iya itaama iima rada varia rada vikio vioo kaayau nuanu (400) taikaanaravai. ⁷ Iya mmoori mmiaa gioonna kiaapuuya fai na irisai maisaivaa iya mmiai fai i uru nnaakaraiya ngiari yaatu ii mmata ivaki kiada kava vara ranada numa aa mmata aavaki varida ngiari ausa mmuduuya mmuakiaayauvai ni miaaravaivee. ⁸ Anutuugo itaa kua kiaa taika kioo mmamma hatokeera aataruuvaa Aparahaamaa vitainno kua yeena rainno tunoo: Fai ngia ivaa teeda kiaara: Anutuugo kutaa tuanaa ari kua yeena rau kioovaa iikio kaanainoo, kiaaravee, tuduu nnaagiai Aparahaamo mmaapu Isaakaa mmata kiooduu yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu inna mmammaivaa hatokeeravai. Hatoaka kiooduu nnaagiai Isaako Yakoopaa mmata kioo inna mmammaivaata hatoka kiooduu nnaagiai Yakoopoono ti rubuungainna yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana mmata kioo iya mmammaiyauvaatama hatokeeravai.

⁹ Hatoka kioodoo iya ngiari kataivaa Yoosiipaara ngiari gioova innara mmuduuya ruuvaara iya nnannatooduu vitada ngiari voopinnaa vaidiyya mmida sikau irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu rikiada iya Yoosiipaa vitada oro Iyiipa kioodoo varioo ari vo vaidiivaa mmooriivaa varooduu hama irisaivaa inna mmiravai. Hama mmiraida maisa mmooriivaa inna mmuduu Anutuugo inna tasipama varioo ¹⁰ inna vitoo yoketaivau inna yapeeravai. Yapa kioodoo Yoosiipo Iyiipa kieetaivaa Farauuna tasipama varuduu Anutuugo tinni yoketauvaata yoketaama variraivaatama inna mmiravai. Mmuduu rikioo Farauva Iyiipa mmataivaaraata ari yoosinna mmuakiaa mminnaiyauvaaraatama tuduu Yoosiipoono haitaturavai.

¹¹ Haitatuunno varuduu mmuakiaa mmata Iyiipaivakiaata Kanaanaivakiaatama aarareera suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya pinaama yeenna rauduu ti rubuungainnaatama hama yeennaatairavai. ¹² Hama yeennaatauduu rikioo Yakoopo tunoo: Vaa na rikiaunoo. Iyiipa kaayau yeennaiyauvaa yapa kaiyauvo vainoo, kiaa kioo ari mmaapuuya ti rubuungainna titoodoo iya tauraa mmuaaneetu ivaki yeennara viravai. ¹³ Oro varada numa nneeda varida kava nnaagiai vuduu rikioo Yoosiipo numa iyaata kua tioo tunoo: Hama aanna ngia ni taavai. Na aanna Yoosiipovee, tuduu rikioo Farauva Yoosiipaa seenaiyara arinaima rikioo iya teeravai. ¹⁴ Tooduu rikioo Yoosiipo ari konna Yakoopaara tioo tunoo: Vida tikio ari seenaiyaatama vitoo aapi niisi ngiaivee, tuduu rikiada vida kiaa mmuduu rikioo Yakoopo ari seenaiya kaayau (75) vitoo nniravai. ¹⁵ Ngioo ngioo numa Iyiipa ivaki varioo putuduu ti rubuungainnaatama putiravai. ¹⁶ Putuduu iya uru nnaakaraiya iya nnabaiyauvaa varada kava vara ranada oro ngiari mmata Sikeema ivaki hau kieeravai. Nnaaru vaa Aparahaamo sikauyauvaadiri yookaama kioo Amoroona oyaivakidiri mmata nnauvaa varoovaki iya nnabaiyauvaa hau kieeravai.

¹⁷ Hau kioodoo Anutuugo Aparahaamaa ari kua kiaa teerama kioo kiaa mmuu kuaivaa kaanaivo vainara suaivo vainima vauduu iya tafaayoovainna Iyiipa kaayau viravai. ¹⁸ Varuduu nnaagiai ari vo kieeta voovoono tauraa Yoosiipo yoketaama uu mmooriivaa hama rikioovoono gioonna kiaapu Iyiipa varuuyara diravai. ¹⁹ Dioo vainno iya tafaayoovainna unnakua tioo mmoori maisaivaa iya mmioo iya tuduu ngiari nnaakara meedi ikiataa mmata kiouyauvaa vitada mmaanai kagaari kioodoo putiravai. ²⁰ Iyauvaa kagaaruu suaivaki Musiinna kaano inna mmata kioo tooduu yoketaira nnaakaravai uduu rikioo vitoo hatauma ari nnauvaki yapa kioodoo taaravooma kuraaga taika kioodoo ²¹ vitoo mmaanai yapa kioodoo Farauuna raunnaivo inna too ariyara vitoo ari mmaapuvai roosiima viriravai. ²² Virududuu yokoodoo Iyiipa vitaira vaidiyya ngiari tinni yoketaa mmuakiaayauvai inna kiaa mmuduu ivo kieetavai roosiima varioo kuaivaa yoketayoketaama kua tioo ari mmooriivaa ari vookaraama iiravai.

²³ Musiinna nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioodoo rikioo (40) ivo ari seena Isarairaiya taanaree kiaa vioo ²⁴ tooduu Iyiipaa vaidi voovoono inna seena voovai rupuutoo varuduu innara kiaa kioo Iyiipaa vaidiivaa sai rupuutoo kioodoo putiravai. ²⁵ Putuduu Musiiva yaata utuoo tunoo: Anutuugoono kieetavai ni mmataama kinai na gioonna kiaapuuya Iyiipaiyasidiri iya vatee yoketaa yoosinnaivaki yapaaneera ni mmataama kioo kuaivaa iya arinaima rikiaaravee. Na mmoori iikiau aavaa arinaima teeda rikiaaravee, kiaa kioo varioo rikiooduu hama iya arinaima rikieeravai. ²⁶ Hama iya arinaima rikiooduu vauvo patauduu numa tooduu Isarairaa vaidiivaitana rapuduu rikioo iya rapiraivaa uuda rainee kiaa iya tunoo: Vaidiso, rikiaatee. Ngia mmuaa yoosinnaayavee. Ngia aaniira ngi-

ingiita ngingiitama rapuaannee? ²⁷ tuduu rikioo vaidiivo inna seenaivaa puaisa ruputuuvoo numa Musiinna feenoo inna yaparainno tunoo: Mo gioono i tikiainna a tiyara haitatuunna diannaikua a numa kua pinaivaa tiiki yapaannanee? ²⁸ A nau Iyiipaa vaidiivaa ruputuduu putuneema ni ruputinarainna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Musiiva aatuunno iya pikioo Iyiipa mmataivaata pikioo vioo vioo oro mmata Miti meta variravai. Ari voo pinnaa vaidivai oro ivaki varioonnnonno mmaapu taarama ivakidiri mmateeravai.

³⁰ Mmata kioo varududuu nuunuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiooduu (40) Musiiva mmanna gaanga yoosinnaivaa vainima taapi-ivaa nnutuuvo Sinai ivaki dioo vainno tooduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikaivo tooduu haitatuunnonno tooduu hama yatariivaa apuuyauvaa iki-aiivo tooduu aasannauduu rikioo aangeraiivo ivakidiri inna too vairavai. ³¹ Inna too vauduu too nnikiarainno vainidiri oro taanee kiaa vuduu rikioo Udaanga Anutuugaa kuaivo ivakidiri tunoo: ³² Na i rubuungainna Aapara-haamo Isaako Yakopainna Anutuugovee, tuduu rikioo Musiiva aatuunno biribirinno ivaki hama inna taatauduu rikioo hama teravai. ³³ Hama tooduu rikioo Udaangaivo inna tunoo: Vaa na aavaki diauvaara aa mmata a dianna aavo ari vookarai yoketaa tuanaavai vainoo. Ivaara ai yukuuvai-tanau uyuannaivaitana utu rada kiee kati dianee. ³⁴ Vaa na taukai Iyiipaiya ni gioonna kiaapuuya ruputuaani na iya rateera akuaiavaa rikiee iya vitee yoketaivau yapaanara tummuuvai. Aanna makee na i titanai diitee mmata Iyiipara kuane. Udaangaivoonno Musiinnaata itaa kua tiravai.

³⁵ Ii vaidi Musiinna ivaa gioonna kiaapu Isarairaiya ooqoo tida inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna a gioonna kiaapuuyara haitatuunna diannaikua a kua pinaivaa iyaki yapaannanee? tuuvaa vaa Anutuugoono tuduu iyara dira kietavai varioo iya vitoo yoketaa yoosinnaivaki yapaanara variravai. Anutuugo tuduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikaivo too varuduu apuuvo hama aasannauvakidiri aangeraiivo ivaara innaata kua tiao kua kookieema kieeravai. ³⁶ Ivoono gioonna kiaapuuya Iyiipaivakidiri vitoo vioo ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa Iyiipaivakidiriataama nnoori sorovuarivaa nnutuuvo Kookee Nnoori ivakidiriataama mmanna gaanga yoosinnaivakidiriataama iiravai. Ivo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuunuuvaa (40) mmanna gaanga yoosinnaivaki itaama iiravai. ³⁷ Ii vaidi Musiiva ivoono gioonna kiaapu Isarairaiya kua mmioo tunoo: Anutuugoono ni titaikiai na forofetaa vaidivai diauneema fai nnaagiai vaidi voovali titano tuoo ngiikidiri diitaanaravaivee, tiravai. ³⁸ Ivoono Isarairaa gioonna kiaapuuya nuunaida mmanna gaanga yoosinnaivaki varuuya tasi-pama variravai. Ivoono ti rubuungainna tasipama varioo taapi Sinaivaudiri aangeraiivo innaata kua tiao Anutuugaa kuaivaa inna kua mmuuvataama tasipama variravai. Ii kua iyaavo valyauvaa ta rikiada iida ta yoketaama variaraiyauvaa Musiiva ti kua ti mminaraivaara vareeravai.

³⁹ Musiiva Anutuugaa kuaivaa rikioo ti rubuungainna kua mmuduu iya ooqoo tida mmooka hanigia inna mmida kava vararanada Iyiipa kuaaraivaara yaata utiravai. ⁴⁰ Yaata utida varida Musiinna vayaana Aroonaa tunoo: Tiini unnakua anutuu vooyauvai iima kina iyaovuono ti maavee tikiai ta iya kiaivaugiataama kuaaravee. Musiiva Iyiipadiri ti vitoo nnuuvo mo deepiinno kuainnee? Ivo datainno varikiai ta hama inna taunnaanoo, ⁴¹ kua kiada unnakua anutuuvaa puara burimakau nnaakara roosiima iima kiada innara puaraiyauvaa huda kiada ngari yaakukidiri iima kioovaara buusa nneeravai. ⁴² Nnooduu rikioo Anutuugo mmooka hanigia iya mmioo iya pikioo uduu rikiada iya suai kuraaga aakiapuuyauvaa ngari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida iyauvaara tunoo: Ti anutuuyau-

vaivee, tiravai. Ivaara nnaaruaa forofetaiya yanaiyauvunu fafaara reeda tunoo:

Gioonna kiaapu Isarairaayaso,
ngia taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuyauvaki (40)
mmanna gaanga yoosinnaivaki varida
puaraiyauvaa ruputu kiada
hudada varuu suaiyauvaki
hama ngia niiyara iiravai.

⁴³ Ngia ngii unnakua anutuuvaa nnutuuvo Morokaa
buruqa nnauvaa apu varada nuairavai.
Ngii unnakua anutuu vovai nnutuuvo Robaanaa
mmannammannaivaa aakiapuaa roosiima
iima kiada apu varada nuairavai.
Ii unnakua anutuu ivaitana mmannammannaivaitana
ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaaraivaara
ngia iima kieeravai.

Ivaara fai na ngii titaa kinai
ari ngieera voopi eeyaara vida
yoosinna Bapuroona yaatarada mmookaki kuatee.

Forofetaiya fafaara reeda itaa kua tiravai.

⁴⁴ Nnaaru mmanna gaanga yoosinnaivaki ti rubuungainna buruqa nnau-
vaki Anutuugaa Mmannasaivo ivaki varuu nnauvaa heeka kiada ivaata
apu varada nuairavai. Tauraa vaa Anutuugo Musiinna buruqa nnauvaara
kiaa mmioo vitauvaugiataama ii nnau ivaa heekeeravai. ⁴⁵ Nnaagiai ti
rubuungainna ngiari kietaivaa Yosuaanna tasipama mmata yoketaivaa
nnutuuvo Kanaanara vida ngiari giookiaiya buruqa nnauvaa iya mmu-
vaa apu varada viravai. Vuduu too Anutuugo yoosinnaa mmaayootaa
gioonna kiaapuuya ruputu vatooduu ngieera vuduu teeda ti rubuungainna
iya mmataiyauvaa ravisi varada ivaki variravai. Varuduu buruqa nnauvo
iya tasipama vainnonno numa Davutiiva varuu suaivaki homo vairavai.

⁴⁶ Vauduu too Anutuugo pinaama Davutiinnara yoketauduu rikioo ivo
inna yaparainno tunoo: Fai neenoo Yakoopaa Anutuugaara nuunaira nnau
tuanaivaa heekaanarannee? Vara hama na heekaanarannee? ⁴⁷ tuduu
rikioo Anutuugo inna ooqoo tuduu nnaagiai inna mmaapu Soromoonono
heekeeravai.

⁴⁸ Mo Anutuugo ngiau aapu variivoono hama vaidiyya heekeera nnauyau-
vaki viravai. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono ivaara safuuma fafaara
roo tunoo:

⁴⁹ Udaangaivoono tinoo:

Ngiau aapu inna na variaa mmaataivovee.
Mmataivo inna ni yuku reemi reeraivovee.
Datai nnauvai a niini heekaanarannee?
Dee mmaatavau na kati hara kiee varinarannee?

⁵⁰ Mo aa mmuakiaa mminnaa aayauvaa
neenoo iima kiauyauvaivee, tiivaivee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

⁵¹ Ngia tinni yakee vaidiyavee. Hama ngiingii ausaiyauvaa hanigiaavai.
Ngia Anutuugaa kuaivaa rikiada yaata duunaiya roosiima iikiaayavee.
Ngia ngiingii rubuungainna roosiima haunninniida Mmannasa Yoketaivaa
mmooka hanigia mmiaayavee. ⁵² Mo ngii rubuungainnaano dee foro-
fetaayaida hama maisa mmooriiyauvaa iya mmuunnee? Mo mmuaki-
aaya mmiravai. Mo iya vaidi yoketaa tuanaa safuuvo tiinaraiivaara kiaa
kookieema kiada tuuya ruputuduu putiravai. Aa suai aavaki ngieenoo

vaidi yoketaa safuuraivaa inna nnammutuaiya kooyaa inna vitaida inna ruputuduu putiravai. ⁵³ Mo Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa aangeraiya tuduu ngia rikiadaata hama ivaa iikiaavaivee. Sitipaano itaa kua tiravai.

Vaidiyya sikauyauvaadiri Sitipaanaa ruputuduu putiravai

⁵⁴ Tuduu rikiada vaidi kua yeena rauya pinaama innara ausa nnanna-tooduu avai girikairavai. ⁵⁵ Avai girikaida varuduu too Mmannasa Yoke-taivo Sitipaanaa suvuauduu too reeri ngiau aapuuvaki too vainno tooduu Anutuugaa mmeekia ari vookarauvo inna tooduu Yisuuva Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa duoo vauvo inna too vairavai. ⁵⁶ Inna too vauduu tunoo: Taatee. Na reeri tauko ngiauvo rusitia roo vioo sai ngioo saikio Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa dioo vainoo, tiravai. ⁵⁷ Ivo itaa kua tuduu rikiada iya puaisakama kai kai tida varida ngiari yaataiyauvaa ramuunnaida akiairauduu seenada vida inna suvuai kieeravai. ⁵⁸ Suvuai kiada utu kiada vaidi utu raririima rada vida yoosinna tooyavaki kagaari kiada sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaariravai. Kagaarida varida vaidiyya inna unnakua tuuya ngiari uyira raira veraayaa uyuyauvaa rada kiada vaidi karaasivaa nnutuuvo Sauruusa yuku oyai vainiivau yapeeravai. ⁵⁹ Yapa kiada Sitipaanaa sikauyauvaa habati kiada kagaari kagaariida mmannaana utida ruputida varuduu Sitipaano yaaku varoo tunoo: Udaanga Yisuu Kirisii-o, ni mmannasivaa ee varaanee, ⁶⁰ kias kioo taikiapa roo toorivu yau haroo pinaama aayanna roo tunoo: Udaanga-o, sa iya mmoori maisivaa ni iikiaivaara yaata utuee iyaki kua pinaivaa yapaanee. Sitipaano itaa kua kias kioo putiravai.

8

¹⁻² Ivo putuuvaara Sauruuso aikioovaivee kias kioo ivaara yoketairavai.

Sauruuso ausa hanigieeraiya mmoori maisivaa iiravai

Vaidi Anutuugaara yaagueeqauyaano Sitipaanaa nnabaivaa varada hau kiada innara kaayauma rateeravai. Ii suai ivakidiri Sitipaanaa ruputuuya mmuakiasa gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Yerusareema varuuya mmoori maisaiyauvaa iiravai. Iida varuduu vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya vida raubiriida vooya mmata Yutayaivau vuduu vooya mmata Samariaivau viravai. Vuduu rikiada aposorooya nnaasu homo Yerusareema variravai.

³ Varuduu Sauruuso gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ruputu taikaanaree kias iya nauyauvaki reeri te reeri teema roo nuainno varioo gionnaiyaata vaidiyyaataama iyauvakidiri utu raririinno oro oovi nnauvaki yapeeravai.

Vaa ausa hanigiooyaano mmayaaya yoketaivaa Samariaiya kias mmiravai

⁴ Oovi nnauvaki yapa kiooduu vaa ausa hanigioo vooya raubiriida vuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kias mmiravai. ⁵ Kias mmida varuduu Piriipo yoosinna Samariaivaki vioo Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara kooyaa iya kias mmiravai. ⁶ Kias mmuduu rikiada kaayau gionna kiaapuuya Piriipaa kuaivaa rikiada ivo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuvaa teeda mmuaavaugiataama inna kuaivaa arinaima rikieeravai. ⁷ Ivo mmagia maisaiyauvo vaidi aakiyaiyauvaki varuuyauvaa tuduu pinaama kai kai tida mmaanai tida viravai. Vuduu iyo kaayau gionna kiaapu yuku yaaku putuuya tuqinnoo yuku mmudanna hanipooyaatama tuqinneeravai. ⁸ Piriipo Anutuugaa mmoori ari vookaravaa

itaama uuvaara gioonna kiaapu yoosinna Samariaivaki varuuya pinaama sirigairavai.

⁹ Sirigauduu ivaki varuu vaidi voovai nnutuuvu Simoono vaa hokoba suai ivaki varioo saaka pieera aataruuvaa uududuu gioonna kiaapuuya ivaa teeda pinaama nnikiarairavai. ¹⁰ Nnikiarauduu ivo ariiyara unnakua kiaa kioo tunoo: Na udaanga vaidi ari vookaraakiau vaidivaivee, tuduu rikiada ivaki varuu gioonna kiaapu yoketaa maisaiya inna mmooriivaa teeda nnaasu vaida tunoo: Ii vaidi ivo Anutuugaa yaagueeqa ari vookaraivai varaivaivee. Ii yaagueeqa ivaa nnutuuvo tinoo: Pinaa Yaagueeqavaivee, tiivaivee, ¹¹ kiaa kiada inna mmoori ari vookarauvaara airi suai nnikiarauvaara iya rikiaatainno nnaasu varuduu inna nnaagiai viravai. ¹² Nnaagiai Piriipo Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiaada kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. Piriipo Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaaraatama Yisuu Kirisiinna nnutuuvaaatama iya kiaa mmuduu rikiaada gioonnaiyaata vaidiyyaatama kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. ¹³ Simoonootama Piriipaa kuaivaa rikioo kutaavaivee tuduu rikioo innaatama nnoori apiravai. Apu kiooduu iva Piriipaa tasipa vainima nuainno varioo tooduu Piriipo Anutuugaa mmoori ari vookara i vookarauyauvaa iinno varuduu too ikiee kiaa kioo yaaku vuatavuatainno variravai.

¹⁴ Nnaagiai aposoroo vaidi Yerusareema varuuya rikiooduu Samariaa varuu gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa rikiaada varooduu rikiaada iya Petroosaya Yuvuaanaya iyasi titooduu viravai. ¹⁵ Vidada oto varida vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya Mmannasa Yoketaivaa varaaraivaara iya yaaku vareeravai. ¹⁶ Piriipo iya nnoori apuu suaivaki Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa nnaasu tioo iya nnoori apuduu hama Mmannasa Yoketaivo iyayaa tiiravai. ¹⁷ Petroosooya Yuvuaanaya ngari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki tuoo viravai.

¹⁸ Iyayaa yaaku utuduu Mmannasaivo iyaki tuoo vuuvaa Simoono too oro sikauyauvaa varoo numa Petroosaya Yuvuaanaya mminaree kiaa ¹⁹ tunoo: Aa yaagueeqa aavaa niita ni miatee. Ni mikiai fai na vaidi voovaayaa ni yaakuuvaa yapano Mmannasa Yoketaivo innaki variaivee, ²⁰ tuduu rikioo Petrooso inna sai tunoo: A yaata utuee Anutuugaa yaagueeqaivaa kati mmiraivaara sikaunnaadiri yookaama kieve varaanarainna kiannanoo. Ivaara inna aikioo ai sikauyauvaa tasipama ikiaivaki kuane. ²¹ Hama i ausa tinniivo Anutuugaa avuuvau safuuma vaivaara hama a ti tasipama aa mmoori aavaa varaannanoo. ²²⁻²³ Na i tauko i seenaiya i yaataivaara pinaama i nnannataikio i ausaivo kapikaraikio mminnamminna maisaivo i utu kioo vainoo. Ii a kianna kua ivaara a koonnama yaata utuannaivaara yaata utuee pikiee ai ausaivaa hanigiee Udaangaivaara yaaku varano fai a itaama koonnama yaata utuannaivaa ivo rugaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Simoonono Petroosaya Yuvuaanaya sai tunoo: Udaangaivaata niyara yaaku varaatee. Ngia kiaa kuaivo sa niisi ngiaiveeraivaara niyara yaaku varaatee, tiravai. ²⁵ Petroosooya Yuvuaanaya Udaangaivaa mmayaayaivaatama Yisuunna tasipama nuaira mmayaayaivaatama ivaki variaya kiaa mmi kiada kava vara ranada Yerusareema aataruuvau vida vo yoosinna vo yoosinna mma Samariaivaki vau yoosinnaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa rada viravai.

Piriipo kua yoketaivaa Itoopiaa vaidiivaata tiravai

²⁶ Vuduu Udaangaivaa aangeravo Piriipaa tunoo: Ai mminnamminnaiyauvaa teerainna viee aataruuvu Yerusareema pikioo yoosinna Kasaa kuai ivau oto ree tooya sainai kuane, tiravai. Ii aataru ivo mmanna

gaanga hama vaidiaatau mmataivau vira aataruvai. ²⁷⁻²⁸ Aangeraivo itaa kua tuduu Piriipo diitoo ari mminnamminnaiyauvaa teerainno viravai. Vioo vioo oto tooduu Itoopiaa vaidi mmoori vareeraivo ivau tiiravai. Ivo Itoopiaa kieeta gioonnaivaa nnutuuvo Kadakeenna sikau nnauvaara haitatuura kieeta vaidivai tiiravai. Ivo Yerusarema oro Anutuuga ari ausa mmuduuyavaa mmi kioo kava vara ranoo ari kaaraivaa puara hoo-saivo utu raririiravaki varioo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau yaaruua roo tuoo varuduu ²⁹ Mmannasa Yoketaivo Piriipaa tunoo: Oro inna kaaraivaa vainima nookianee, ³⁰ tuduu rikioo seenoo kaaraivaa vainima vioo rikiooduu Itoopiaa vaidiivo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau yaaruua roo tuoduu rikioo inna yaparainno tunoo: A yaaruannaivaa oy-aivaa a rikiennanee? ³¹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Mo na dataama rikiaunnee? Vaidi voovoono ni giaa ni minai fai na rikiaanaravee, kiaa kioo Piriipaa maavee tuduu rikioo kaaraivau karoo inna tasipama varioo rikieeravai. ³² Rikiooduu Itoopiaa vaidiivo Anutuuga kua fafaara vovvai yaaruoo tunoo:

Vaidiyya puara sipisiipaivaa vitada
ruputuaara iiraivaa roosiima
iya inna vitada viravai.

Iya puara sipisiipa nnaakaraivaa yausiivaa
hatokaavo hama akua tiraivaa roosiima
ivo hama kua tira kua seemuaa variravai.

³³ Vaidiyya kumina vaidivaivee kiaa kiada uuduu
hama inna seena inna tasipama
kuatinaravootauduu rikiada
hama kua pinaivaa kiaa safuurama kiada
unnakua kiaa inna ruputiravai.

Vaidiyya inna ruputuduu
ivo mmatayaa varuu suaivo taikoovaara
hama kava voovoono inna sidinnaidiyyara
vo kua vovvai tiravai.

³⁴ Itoopiaa vaidiivo yaarummua taika kioo Piriipaa tunoo: Ni giaa ni mianee. Porofetaivoono giaara tiivainnee? Ariyyara tiivainnee? Vara ari voovaara tiivainnee? ³⁵ tuduu rikioo Itoopiaa vaidiivo yaaruuvaudiri Piriipo mmayaaya yoketaivaa Yisuunnara inna kiaa mmiravai. ³⁶ Kiaa mmiaa roo vioo vioo oro tooduu nnooriivo iya too vauduu Itoopiaa vaidiivo tunoo: Nnooriivo aa vainoo. Mo hama vo aataru voovoono ni suvuainaravai. Inna aikioo na nnoori varaanarannee? ³⁷ (tuduu rikioo Piriipo inna sai tunoo: Fai a ai ausa mmuduuya mmuakiaavai Yisuunnara kutaavaivee tinai na nnooriivaa i apinaravaivee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Na Yisuu Kirisiinnara kiaunoo: Kutaa Anutuuga Mmaapuvaivee, kiaunoo.) ³⁸ Ivo itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuaavuaa kaaraivaa utuaneeravai tuduu utu kioo vauduu reemi rada Itoopiaa vaidiivootama Piriipaya nnooriivaki vida Piriipo nnooriivakidiri inna apiravai. ³⁹ Apu kiooduu nnooriivaa pikiada nnuu saivaata Mmannasa Yoketaivo Piriipaa vitoo vioo kieeravai. Vioo kiooduu Itoopiaa vaidiivo buaama tooduu kuminauduu ari aataruuvau vioo sirigainno viravai. ⁴⁰ Vuduu Piriipo oro yoosinna Asotoo varuuvaa gioonna kiaapuuya nnaagiai rikieeravai. Rikiooduu ivaki varioo mmuakiaa yoosinnaiyavaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu-uya kiaa mmiaa roo ngioo ngioo numa nnaagiai yoosinna Kaisariaa ivaki taikeeravai.

9

*Sauruuso ari ausaivaa hanigioo vaidi karaasavai variravai
(Aposoroo 22:6-16; 26:12-18)*

¹ Piriipo mmayaaya yoketaivaa kiaa mmioo varuu suaivaki homo Sauruuso Udaanga Yisuunna gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya buaaru tuoo iya ruputinara iiravai. Iinno varioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaaasi oro ² yanaiyauvaara yaparairavai. Ii yanaa iyauvaa fai ivo varoo oro Yutayaa gioonna kiaapuuya Damasakuusa nuunaira nnauyauvaki variaya mminai teeda iya inna tasipakio gioonna kiaapu vaa Udaangaivaa aataruuvau nuairaiyara buaama roo nuainno teenai vaidiiaata gioonniyaiyaatama inna teeda vaikio too vitoo kava vara ranoo numa Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara viravai.

³ Ivo yanaiyauvaa varoo vioo vioo yoosinna Damasakuusa vainima vuduu mmeekiaivo ngiau aapuuvakidiri innayaa makee tuduu saneetu roosiima ruvuahoo inna suvuauduu ⁴ vioo varoo mmatairavau vainno rikiooduu Yisuuva innaata kua tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmoori mmamma nniitarera aataruuvaa ni iikiannavainnee? ⁵ tuduu rikioo Sauruuso inna sai tunoo: Udaanga-o, a gioononna kiannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Na Yisuuvavee. A mmoori maisaivaa ni iikiannanoo. ⁶ Inna aikioovai. Diitee yoosinnaivaki kuane. Vioo fai vaidi voovoona a iinara aataruuvaa fai i kiaa i mminaravee, tiravai. ⁷ Tuduu vaidi Sauruusaata tasipama vuuya dida vaida iya ausaiyauvo nnikiarauvaara iya hama kua tiraida mmanna kuaivaa rikiada hama vaidi kaanaivaa teeravai. ⁸ Hama tooduu Sauruuso mmataivaudiri diitoo reeti reeri tooduu avuuvo upisuuduu inna tasipama vuu vaidiia inna yaakuuvaudiri utida Damasakuusa oro kiooduu ⁹ ivaki varioo taaravooma suai varuduu hama avuuvo arinaima tooduu hama yeenna nnooriivaa nneeravai.

¹⁰ Damasakuusa ivaki vaa ausa hanigieera vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso varioo inna tinni avuuvo hanigiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva innaata kua tioo tunoo: Ananiaaso, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na aavaki variaunoo, ¹¹ tuduu rikioo inna tunoo: Diitee viee yoosinna vuutaivau vai aataruuvaa nnutuuvo Safu Aataruvai ivaugiataa viee vaidiivaa nnutuuvo Yutaasaa nnauvaki viee yoosinna Tarasaa diaa vaidi Sauruusaara yaparakianee. Ivo ivaki yaaku varoo varinoo. ¹² Ivo vaa inna tinni avuuvo hanigiaikio aiyaa ari vookarai aataruuvaa taivai. Taikiyai kava ari avuuvaa taiveeraivaara eenoo numa ai yaakuuvaitana innayaa utuannavaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikioo Ananiaaso inna sai tunoo: Ai, Udaanga-o, kaayau gioonna kiaapuuya ii vaidi ivaara vaa ni giaa ni miaavai. Ivo i gioonna kiaapu Yerusareema variaya kaayau ari vookara ari vookarau maisau mmoori iyauvaa iya uuvaara vaa ni giaa ni miaavai. ¹⁴ Aanna makee vioo Damasakuusa ngioo Anutuugaara kati puara hudeeraiyasidiri yanaiyauvaa varoo i nnutuuvaa rikieera gioonna kiaapuuya vitoo Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara nniivaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Udaangaivo inna sai tunoo: Diitee kuane. Vaa na ii vaidi ivaa mmataama kiauvai. Fai ivo ni mmooriivaa varoo ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyaatama vaidi kieetaiyaata ni gioonna kiaapu Isarairaiyaatama niyara kiaa kookieenaraivaara na inna mmataama kiauvai. ¹⁶ Fai ivo ni mmooriivaa varoo irisai mmamma nniitaraiivaa varaanaraivaara fai neenoo inna vitainaravaivee, tiravai.

¹⁷ Tuduu rikioo Ananiaaso vioo vioo ii nnau ivaa Udaangaivo tuu nnauvaa aakiaivaki vioo ari yaakuuvaitana Sauruusaayaa utuoo tunoo: Sauruuso, ni seena-o, a aataruuvau aapi nninee kiaa ngiee toonnaivoono Udaanga

Yisuu Kirisiiva ivoono ni titaikiai na ngiaunoo. A avuuvaa tuqinnama teeno Mmannasa Yoketaivo i suvuakuaiweera ni titaikiai na aisi ngiaunoo, ¹⁸ tuduu tuu saiwaata mminnaa tavau nnaba karaabaivaa roosuuyavoo Sauruusaa avuuvaki rummua apu kioo vauyavoo tuoo vuduu kava avuuvaa tuqinnama teeravai. Tuqinnama too diitooduu vaidiivo inna nnoori apiravai. ¹⁹ Apu kiooduu ivo yeenna nnoo varuduu inna yaagueeqaivo kava vairavai.

Sauruuso mmayaaya yoketaivaa Damasakuusaiya kiaa mmiravai

Sauruuso kiisa suai ausa hanigieera gioonna kiaapu Damasakuusa varuuya tasipama variravai. ²⁰ Varioo iya tasipama varuu suaivaki akiairauduu Yutayaiya nuunaira nnauyavvaki vioo Yisuunnara kooyaa iya kiaa mmioo varioo tunoo: Ivo kutaa Anutuugaa Mmaapuuvovee, ²¹ tuduu rikiaada gioonna kiaapu inna kuaivaa rikiooya nikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo gioonna kiaapu Yisuunna nnutuuvaa rikiooya Yerusareema hara kiada varuuya maisa mmooriivaa iinno iya rupuuvonnee? Mo ivo aapi ngioo iya utuoo vitoo kava vara ranoo vioo Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya mminara nniivainnee? ²² tuduu rikioo Sauruuso Yisuunnara yaagueeqainno yaagueeqama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, tuuvaara Yutayaa vaidi Damasakuusa varuuya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

²³ Hama inna kuaivaa sai tuduu vo suai vooyavvai taika kiooduu iya nuunaida Sauruusaa rputukioo putuaiveeraivaara kua yeena rairavai. ²⁴ Kua yeena rauduu gioonna kiaapu vooya iya inna iikiaara kuaivaa numa inna kiaa mmuduu rikieeravai. Rikiooduu heenagieena ikiannagisanna Yutayaa vaidiiva vagiaamunnaivaa keegiaiyavvaki diaa rada nuaida inna rputukioo putuaiveeraivaara iiravai. ²⁵ Iida varuduu rikiaada vo heenavaki Sauruusaa nnaagiai nuairaiya sookuya utua pinaa voovaki inna rummua kiada tapuka yeenaivaa haru kiada utida vagiaamunnaivaa tabaangaidaadiri vitada oto yoketaama mmaanai reemma kiooduu mmataivau tuma ruoo ari toovau viravai.

Sauruuso Yerusareema variravai

²⁶ Sauruuso Yerusareema vioo ausa hanigieeraiya tasipama varinaree kiaa vuduu iya inna teeda aatuuda ivo vaa ari ausaivaa hanigia kioovaara tunoo: Unnakua kiainno iinoo, ²⁷ tuduu rikioo Panapaaso innasi vioo inna vitoo aposoroo vaidiyyasi vioo innara iya kiaa mmiravai. Sauruuso aataruuvau vioo Udaanga Yisuu Kirisiinna tooduu innaata kua tuuvaara iya kiaa mmioo Sauruuso Damasakuusaa gioonna kiaapuuya Yisuunnara yaagueeqama kiaa mmuuvaraatama iya kiaa mmiravai. ²⁸ Iya kiaa mmuduu Sauruuso iya tasipama varioo Yerusareema yoosinnaivaki kati nuainno varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ²⁹ Kiaa mmioo varioo Yutayaa vaidi Ereengaa kua rikiooyaata kua yaagueeqama tuduu sai iya innaata yaagueeqama tida inna rupuuaara iiravai. ³⁰ Rupuuaara uduu vaa ausa hanigieeraiya ivaa rikiaada inna vitada oto yoosinna Kaisariaa kiada inna titooduu yoosinna Tarasaa viravai.

³¹ Vuduu rikiaada gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Anutuugaara nuunauya vooya Yutayavvaki varuduu vooya Karirayaa ivaki varuduu vooya Samariaa ivaki varuuya yoketaama varuduu hama vaidiiva iya rapuaara iiravai. Hama iya rapuaara uduu yaagueeqama varida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmemmaana vuduu Mmannasa Yoketaivo iya tasipooduu vo gioonna kiaapu vooya nnida iya ausa hanigioo aataruuvaki vida iyaatama ausa hanigieeravai.

Petorooso yoosinna Rutaa Yopaa ivaitanaki mmooriivaa iiravai

³² Petorooso vo yoosinna vo yoosinnaivaki nuainno varioo vo suai voovaki Anutuugaa gioonna kiaapuuya yoosinna Rutaa ivaki varuuyasi viravai.

³³ Oto ivaki varioo tooduu vaidi voovai yuku yaakuuyauvo putuuvaa nnutuuvo Ainiaava ari mmaataivau vainno varuduu vaa yaaku saivai kara-saidiri taaravooma nuanuuvo taika kiooduu ivo homo ari mmaataivau nnaasu vainno variravai. ³⁴ Vainno varuduu Petorooso oto inna too tunoo: Ainiaa-o, Yisuu Kirisiiva i tuqinnainoo. Diitee ai mmaataivaa safuuma yapaanee, tuduu tuu saivaata Ainiaava diitoo ivaki variravai. ³⁵ Varuduu teeda mmuakiaa gioonna kiaapu Rutaa ivaki varuuyaata Saraanga ivaki varuuyaataama inna tooduu iya ausaiyauvo hanigioduu Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau viravai.

³⁶ Yoosinna Yopaa ivaki varuu gioonnaivaa nnutuuvo Tavitaava vaa ausa hanigieeravai. Inna nnutuuvo Ereengaa kuaivakidiri tuuvo Dorokaasovee. Ii nnutu ivaava oyaivo fayaiyo hayoovaa roosiivo yoketaa fayavai. Ii gioonna ivo makemakee mmoori yoketaivaa iinno mmanna haipuuvara boo tioo iya tasipama mmooriivaa iinno variravai. ³⁷ Iinno varuduu rikioo nniita-reeraivo inna varooduu putiravai. Putuduu gioonnaiya inna nnabaivaa fini kiada varada nnau voovai veraivau vauvaki yapa kieeravai. ³⁸ Yoosinna Yopaa ivo yoosinna Rutaa vainima vauduu rikiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera Yopaa varuuya Petorooso Rutaa ivaki varuu mmayaayaivaa rikiaa taara vaidivaitana innasi titooduu vida yaagueeqama inna kiaa mmida tunoo: Makee tinai tiisi ngianee, ³⁹ tuduu rikioo Petorooso makee tuduu ari mminnaiyauvaa teerainno varoo iya tasipama nniravai. Ngioo ngioo numa Dorokaaso putuu nnauvaki ngioo vuduu gioonna kiaapuuya inna vitada oro nnau voovai veraivau vauvaki vuduu mmuakiaa muaada gioonnaiya inna suvuai kiada varida ratada Dorokaaso varuu suaivaki iva uyira raira uuyauvaa inna vitairavai.

⁴⁰ Inna vitada varuduu too Petorooso iya titooduu mmaanai tuduu rikioo toorivu yau haroo yaaku varoo hanigioo gioonnaivaa nnabaivaa tunoo: Tavitaa-o, diitaanee, tuduu rikioo avuuvaa reeti Petoroosaa too vauduu kiisama diitooduu ⁴¹ Petorooso reeti ari yaakuuvaa inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. Diitooduu rikioo Petorooso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaraata gioonna muaadaiyaraatama aayanna tuduu innasi nnuuduu rikioo Dorokaaso diitoo hara kioo varuuvaa iya vitairavai. ⁴² Iya vitauduu kaayau gioonna kiaapu Yopaa ivaki varuuya ii kua ivaava rikiaa ausa hani-giada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. ⁴³ Tuduu Petorooso kaayau suai yoosinna Yopaivaki varioo vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa tasipama variravai. Ii vaidi ivaava mmooriivo fayai nnabaivaa rabanika kioo suai haarura vaidivai variravai.

10

Petoroosooya Koneriiva kua tiravai

¹ Vaidi voovoono yoosinna Kaisariaa varuuvaa nnutuuvo Koneriiva kaayau (100) rapira vaidi Rooma varuuya kieetavai variravai. Vaidi rapiraiya nnutuuvo Itariaa vaidi rapiraiyavee. ² Koneriiva ari tinniyaadiri Anutuugaara yaata utira vaidivai varioo ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaataama Yutayaiya Anutuugaara ausa mmuduuya mmiravai. Ivo mmanna haipu gioonna kiaapuuya sikauyauvaa mmioo makemakee Anutuugaara yaaku vareeravai. ³ Vo suai voovaki suaivo hanigioduu ivo yaaku varoo varuduu inna tinni avuuvo hanigioduu Anutuugaa aangeraivo

tuma innaata kua tioo tunoo: Konerii-o, tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Koneriiva aatuunno aangeravaa too nnaasu vainno inna tunoo: Udaanga-o, e aaniivaarainna ni kiannanee? tuduu rikioo aangeravaa inna sai tunoo: Anutuugo i yaaku vareeravaa rikioo a sikau mmira mmooriiva taikio inna yoketaikio aiyara yaata utinoo. ⁵ Makee vaidi vooya titanai yoosinna Yopaa vida vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petooroosaa maavee tikio ngiaivee. ⁶ Ivo fayai nnabaivaa tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaravaa vainima vaivaki varivaivee, ⁷ kiaa kioo aangeravo inna tasipama kua tuuvo inna pikioo vioo kioodoo too Koneriiva ari nnauvaki mmoori vareera ngiaammuaavaitanaata ari rapira ngiaammuaa voovai vaa Anutuugaara arinaima rikioo inna nnaagiai nuairaivaatama tuduu ⁸ innasi nnuuu rikioo aangeravo inna tuu kuaivaa kiaa mmi kioo titoodoo yoosinna Yopaa viravai.

⁹ Vauya patauduu vidada vainima Yopaa yoosinna ivaki vuduu rikioo Petoorooso nnau veraa tuanaivau karoo oro ivau varioo ikianna tammaa tuanaa yaaku vareeravai. ¹⁰ Yaaku varoo varuduu inna yeenna rauduu yeennaivaa nnaanara uduu gioonnaiya yeennaivaa teerada varuduu ivo yaakuuvaa varoo varioo inna yoketauduu rikioo inna tinni avuuo hanigooduu ivo ari vookaravuaa teeravai. ¹¹ Tooduu rikioo ngiau aapuu rusitia roo vuduu ivakidiri mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyavuaa kugunama utirayaama tuoo tuoo tuma mmataivau vairavai. ¹² Vauduu Petoorooso tooduu mmatayaa nuaira fayai ari vookara ari vookarayauvootama mmatayaa varira yanayapaiyauvoota ngiaammayauvootama ivaki variravai. ¹³ Varuduu rikiooduu Anutuugaa kuaivo innaata kua tioo tunoo: Petoorooso, diitee iyavuaa ruputu kiee huda nnaanee, ¹⁴ tuduu rikioo Petoorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, hameetavee. Anutuugo oqoo tira haipa mminnaiyavuaa hama na nnauvaivee, ¹⁵ tuduu rikioo kava innaata kua tioo tunoo: Vasingiaa mminnaa voovaa Anutuugo yoketaavavee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kianee, ¹⁶ tuduu rikioo taaravoomaneetu itaama vauduu too Anutuugo tuduu buruqa pinaivaa kugunama kioovo kava ngiau aapu akiairaama viravai.

¹⁷ Vuduu rikioo Petoorooso inna tinni avuuo hanigooduu ari vookaravuaa ivo toovaa oyaivaara ariyara yaata utuoo varuduu vaidiiva Koneriiva titooduu vuuya Simoonaa nnauvaara yapara ruua rada nnidada numa keegiavaki dida vida ¹⁸ aayanna tida yaparada tunoo: Vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petoorooso aavaki variinee? ¹⁹ tuduu rikioo Petoorooso homo ari toovaa oyaivaara yaata utuoo varuduu Mmannasaivo inna kiaa mmioo tunoo: Rikiaanee. Taaravooma vaididoono aavaki aiyara buaama rada nookiaanoo. ²⁰ Ai mminnaivaa teerainna reemi ree tiee sa taara yaata utirainna viee iya suneke kuane. Vaa na aiyara ngianeera iya titaukai ngiaavaivee, ²¹ tuduu rikioo Petoorooso reemi roo iya tasipama kua tioo tunoo: Vaidi ngia buaama rada nookiaivo na aanna ivovee. Aaniira ngia niisi ngiaanee? ²² tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Ti kieeta vaidi Koneriivaano aiyara ti titaikiai ta ngiaunnaano. Ivo safu vaidivai varioo Anutuugaara yaagueqaikiai mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuya inna kua yoketaivaa kiaavai. Anutuugaa aangeravo innaata kuaivaa tioo tunoo: Petooroosaa tino aisi ngiaivee, tuuvaara tikiada ta ngiaunnaano. Kua vooyavuai a tino i kuaivaa rikiaanara ti tikiada ta ngiaunnaano, ²³ tuduu rikioo Petoorooso iya maavee tuduu nnida heenaivaki inna tasipama vairavai.

Vauya patauduu diitada ngiari mminnaiyavuaa teerauduu Petoorooso ari mminnaiyavuaa teerainno iya tasipama vuduu vaidi Yopaa vooya vaa

ausa hanigiooya iya tasipama viravai. ²⁴ Vidada aataru tammaivau vauya patauduu vidada yoosinna Kaisariaa vida varuduu Koneriiva ari seenai-yaraatama ivo iyara mmuduuya ruu vooyaraatama aayanna tuduu innasi nnida inna tasipama iyara faannairavai. ²⁵ Iyara faannaida varuduu Petrooso inna nnauvaki kuanara vuduu Koneriiva inna sunoo inna yuku oyaivaki vioo varoo vainno ari ausa mmuduuyaivaa inna mmuduu ²⁶ Petrooso inna vararu utuoo varioo tunoo: Sa itaa kianee. Na mmanna vaidivaivee. Diitaanee, ²⁷ kiaa kioo Koneriinnaata kua kiaa roo inna nnauvaki viravai. Vioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki suvai kiada varuduu ²⁸ Petrooso iya tunoo: Vaa ngiengieenoo taavai. Vaidi Yutayaivo ngiari vooppinnaiya nnauyavaki vioo iya tasipama variivaara ti mmaanna tira kuaivo ooqoo tiivai. Ooqoo tikiainnaata na hama vaidi voovaara haipa vaidivaivee tinarivaara vaa Anutuugo ni vitavai. ²⁹ Ivaara ngia ni maavee kiaani na hama ooqoo tiraina makee tikiai ngiisi ngiaunoo. Ivaara na ngii yaparaina kiaunoo: Aaniira ngia niyara kiaani na aapi ngiauvainnee? kiaunoo.

³⁰ Petrooso itaa kua tuduu rikioo Koneriiva inna sai tunoo: Taarama taarama varuu suaivo taika kiooduu iqii suai ivaki suaivo hanigiooduu aa ta variaunna suai aavaa roosuuduu na nini nnauvaki variee yaaku varee vari-aaduu makee tuduu vaidi voovai uyira rairaiyauvo mmannaammannauvo ni avuuvau dioo vainno ³¹ tunoo: Konerii-o, vaa i yaaku vareeraivaa Anutuugo rikioo a gioonna kiaapu mmanna haipuuya sikau mmira mmoori-iyauvaara yaata utivaivee. ³² Vaidi voovai titano yoosinna Yopaa ivaki vioo vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petroosaara yaparainno maavee tino ngiaivee. Ivo fayai nnaba tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaraivaa vainiivau vaivaki varivaivee. ³³ Aangeraiivo itaa kua tuduu na akiairauduu vaidiiva titaaduu aisi viravai. Vuduunna aanna makee a vaidi yoketaakuainna tiisi ngiannanoo. Ta aanna makee nuunama Udaanga Anutuugaa avuuvau varida ivo i kiaa i mmuu kuaivaa rikiaaraida ta faannakiaunnaano. Koneriiva itaa kua tiravai.

Petrooso mmayaaya yoketaivaa

iya kiaa mmiravai

³⁴ Tuduu rikioo Petrooso iya kiaa mmioo tunoo: Aanna makee vaa na arinaima rikiaunoo. Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmuaa aataruvai mmiiivo inna kutaavai. ³⁵ Mmuakiaa mmataiyavunudiri voovoona Anutuugaa nnoonnavai tiao inna mmemmaana vioo mmoori yoketaivaa iivaara Anutuugo innara inna yoketaunoo. ³⁶ Anutuugo ta gioonna kiaapu Isarairaiya ti kiaa ti mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tuduu Yisuu Kirisiivaano ausa nuufaivaa vareera mmayaaya yoketaivaa ti kiaa ti mmiravai. Mo Yisuu Kirisiiva mmuakiaa gioonna kiaapuya udaangavai varivai. ³⁷ Yisuu Kirisiinna aataruuvaa vaa ngia taavai. Yuvuaano inna nnoori apu kiooduu ivo Karirayaadiri tuma Yutayaa mmata mmuakiaavaki nuainno ari mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. ³⁸ Vaa ngia taavai. Anutuugo ari yaagueeqaivaata Mmannasa Yoketaivaatama Nasareetaa vaidi Yisuunna mmiravai. Mmioo ivo inna tasipooavaara Yisuuva vo yoosinna vo yoosin-naiyavaki nuainno mmoori yoketaivaa iinno mmannasa maisaivoono puaisa utuuya tuqinneeravai.

³⁹ Mmuakiaa mmooriyavuaa Yutayaa mmataivakiaata Yerusa-reemaivakiaatama iva uuvaa teenoo taannaduu iya yatari sagaivau inna haara kiooduu putuduu ⁴⁰ taaravooma suaivaki Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoo ti avuuyavunu nuairavai. ⁴¹ Hama mmuakiaa

gioonna kiaapuuya inna tooduu Anutuuoqo ti mmataama kiooya teenoo nnaasu inna teeravai. Anutuuoqo inna tuduu diitoo suaivaki ta inna tasipama yeenna nnoori nnaannaia teenoo nnaasu inna teeravai. ⁴² Ivo yaagueeqama ti kiaa ti mmioo tunoo: Ngia mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida Anutuuoqo vaa inna mmataama kioovoono gioonna kiaapu vaa putuaiyaata hama putuaiyaatama kua pinaivaki iya yapa kioo iya yaparainaraivaara iya kiaa mmiateera ti tiravai. ⁴³ Vaa nnaaruaa vaidi forofetaa mmuakiaaya innara tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoona innara kutaavaivee tino fai Anutuuoqo Yisuunna yaagueeqaivaura inna mminnamminnaa maisaiyuvaa rugaanaravaivee, tiravai. Petoorooso iya kiaa mmioo itaa kua tiravai.

Ngiori voopinnaia Mmannasa Yoketaivaa vareeravai

⁴⁴ Petoorooso itaa kua tiao varuu saivaata Mmannasa Yoketaivo mmuakiaa inna kuaivaa rikiooyaki tuoo viravai. ⁴⁵ Tuoo vuduu hama Anutuuoqo Yutayaiya nnaasu ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmirama kioo ngiori voopinnaiaatama mmiravai. Mmuuvaara Yutayaa vaidi vaa ausa hanigoo Yopaa ivakidiri Petooroosaa tasipama nnuuya ivaara nnikiariravai. ⁴⁶ Nnikiaraida rikiooduu iya ngiori vo kua vo kua hama tauraa rikiooyauvakidiri tida Anutuuoqaa kua yoketaivaa tiravai. ⁴⁷ Tuduu rikioo Petoorooso Yutayaa vaidiia tunoo: Aa gioonna kiaapu aaya tiinikaraama Mmannasa Yoketaivaa varaanoo. Gioono iya ooqoo tina fai ta hama iya nnoori apuaarannee? ⁴⁸ kua kioo tuduu iya Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama iya nnoori apiravai. Nnoori apu kiooduu Petoorooso kiisa suai iya tasipama varinarivaara iya inna yaparairavai.

11

Petoorooso Yerusareema vaa ausa hanigiooya

mmayaayaivaa kua mmiravai

¹ Ngiori voopinnaiaatama Anutuuoqaa kuaivaa rikiaada varoovaara aposoroo vaidiiaatama mmuakiaa Yutayaivaki varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaatama rikieeravai. ² Ivaara nnaagiai Petoorooso ngioo Yerusareema vuduu rikiaada gioonna kiaapu ngiori voopinnaiaatama mmamma hatokaatee tuuyaano innara iya nnannatooduu tunoo: ³ Ai, vaa a ngiori voopinnaa vaidi hama ngiori mmamma hatokeeraiya nnau voovaki viee yeennaivaa iya tasipama nnaannakuavee, tiravai.

⁴ Tuduu rikioo Petoorooso mmuakiaa kuavai ngiori voopinnaia tasipama uuvaa toosa haroovakidiri iya kua mmioo tunoo: ⁵ Na yoosinna Yopaa ivaki variee yaaku varee variee taaduu ni tinni avuuvo hanigooduu ari vookaruvaa na teeravai. Taaduu mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyuvaa kugunama utirayaama tuoo tuoo ni vainiivau vairavai. ⁶ Vauduu tee na tuqinnaa aakiaivaki taaduu ari vookarau fayai mmatayaa nuairaiyavoota fai mmaraara roosuuyavootama yanayapaiyavoota ngiaammaiyavootama ivaki variravai. ⁷ Varuduu tee na rikiaaduu Anutuuoqaa kuaivo niita kua tiao tunoo: Petoorooso, diitee iyauvaa ruputu kiese huda nnaanee, ⁸ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, hameetavee. Hama na haipa yeenna fayaiyuvaa Anutuuoqo ooqoo tiraiyuvaa ni avai aavaki na nnauavee, ⁹ kiaaduu rikioo keenaa Anutuuoqaa kuaivo ngiau aapuuvakidiri tuoo ni tunoo: Vasingiaa mminnaa voovaara Anutuuoqo yoke-taavaivee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kianee, ¹⁰ tuduu rikiee taaravoomaneetu itaama vauduu taaduu ii mminnaa iyauvo mmuakiaayavai

kava ngiau aapuuvaki vioo kieeravai. ¹¹ Vuu saivaata taaravooma vaidi-
iya Kaisariaadiri niisi titaa kioodoo nnuuyaano numa nnau na hara kiee
varuuvaki nniravai. ¹² Nnudu rikio Mmannasa Yoketaivoono ni gaa
ni mioo tunoo: Sa taara yaata utirainna iya tasipama kuane, tuduu aa
vaidi vaa ausa hanigioo yaaku saivai sainadiri mmuaa vaidi aadootama ni
tasipama Kaisariaa vidada Koneriinna nnauvaki viravai. ¹³ Kuaannaduu
too aangeraivo inna nnauvaki tuoo innaata kua tuuvaara ti kaa ti mmiravai.
Aangeraivo inna kaa mmioo tunoo: Vaidiyya titaa kinai Yopaa ivaki vida
vaidiiva nnutuuvoo Simoono Petoroosaa sunada aapi ngiatee. ¹⁴ Fai ivoono
kua mmayaaya voovai kooyaa i kaa i mminai mmuakiaa ai seenaiyaatama
rikio Anutuugo ngii vitaanaravaivee, tiravai.

¹⁵ Na kua tinaree kaa saivaata Mmannasa Yoketaivo tauraa tiyaa tu-
uneema iyayaa tiiravai. ¹⁶ Tuuduu rikiee ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tauraa
ti kaa ti mmu kuaivaa na kava rikieeravai. Ivo tunoo: Yuvuaano nnoori
apira vaidiivo mmanna nnooriivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa suai Mman-
nasa Yoketaivo nnoori apirayaama ngiiyaa tiinaravaivee, tiravai. ¹⁷ Vaa
na tauvai. Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaannaduu Anu-
tuugo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmuneema ngiari voopinnaa gioonna
kiaapuuya mmiravai. Na mmanna vaidivaivee. Mo, na hama yoopema
Anutuugaa mmooriivaa uuda rairavaivee, ¹⁸ tuduu rikio y nannatoo
kuaivo taika kioodoo Anutuugaara kua yoketaivaa tida tunoo: Vaa ta itaama
vaivaara rikiaunnava. Anutuugo tuduu ngiari voopinnaiyaatama ngiari
mminnamminna maisaiyauvaa pikiada ngiari ausaiyauvaa hanigiada tu-
patupaa variravaa vareeravaivee, tiravai.

Vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuya mmooriivaa iiravai

¹⁹ Vaidiyya Sitipaanaa ruputuu saivaki gioonna kiaapu vaa ausa
hanigieeraiyaatama mmoori maisaivaa uuduu iya raubiriiravai. Raubiriida
vooya mmata Ponikii vuduu vooya mmata Kuporoo vuduu vooya yoosinna
Adiookiaa vida gioonna kiaapu Yutayaiya nnaasu mmayaaya yoketaivaa
kaa mmiravai. ²⁰ Kiaa mmuduu iyakidiri Kuporoo diaa vooyaata Kureena
diaa vooyaatama oro Adiookiaa varida ngiari voopinnaiyaatama Udaanga
Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa iya kaa mmiravai. ²¹ Kiaa mmuduu
rikio Udaanga Anutuugaa yaagueeqaivo iya tasipooduu kaayau gioonna
kiaapuuya ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²² Tuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Yerusareema varuuya ii
kua ivaa rikiada Panapaasaa titooduu Adiookiaa viravai. ²³ Vioo vioo
oro varioo tooduu Anutuugo gioonna kiaapu Adiookiaayara inna yoke-
tauduu too Panapaaso iyara sirigainno yaagueeqama iya kaa mmioo tunoo:
Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa puaisakama utida sa pikieerama
kiada yaagueeqama nnaasu variatee, tiravai. ²⁴ Panapaaso vaidi yoke-
taavai varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee
tuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuuduu variravai. Varuduu
kaayau gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiada ausa hanigiada Udaanga
Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²⁵ Tuduu rikio Panapaaso vioo yoosinna Tarasaa nuainno Saurusaara
buaama roo nuainnonno tooduu ²⁶ inna too vauduu sunoo Adiookiaa vi-
ravai. Ivaitana oro mmuaa nuanuvai ivaki varida kaayau gioonna kiaapu
vaa ausa hanigieeraiya ivaitanaasi nuunaduu mmayaaya yoketaivaa iya
kaa mmiravai. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Adiookiaa varuuya
iyananaa tauraa Yisuu Kirisiinna nnaagiai nuaira nnutuuvaa vareeravai.

²⁷ Varooduu ii suai ivaki vaidi vaa ausa hanigioo forofetaa vooya Yerus-
reemaivakidiri pikiada Adiookiaara viravai. ²⁸ Vidada oo varuduu iyakidiri

vaidi voovai nnutuuvo Akapaaso diitooduu Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu aarareera suaivo nnaagiai mmuakiaa mmatavau vainaraivaara kooyaa iya kiaa mmiravai. Nnaagiai vaidi voovai nnutuuvo Karautiiva Roomaiya kieetavai varuu suaivaki aarareeraivo vairavai. ²⁹ Ivaara vaa ausa hanigieeraiya ngiariiyara ngiariiyara yaata utida ngiariisi vau sikauyauvakidiri saiyaavai yapa kiada saiyaavai ngiari seena vaa ausa hanigiada Yutayaa mmataivaki varuuyani yapaaraivaara kua yeena rairavai. ³⁰ Kua yeena rau kiada sikauyauvaa yapa kiada Panapaasaya Sauru-usaya titooduu varada oro vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya mmiravai.

12

Herooto mmoori maisaivaa vaa ausa hanigieeraiya mmiravai

¹ Ii suai ivaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Herooto vaidiyya tuduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya utida maisamaisai mmoori ari vookarauyauvaa iya mmiravai. ² Ivoono tuduu ari rapira ngiaammuauya aposoroo vaidi Yuvuaanaa vayaanna Yakoopaa utida paipa avaikarauvaadiri inna nnuunaivaa rutaka kioodoo putiravai. ³ Putuduu too Herooto tooduu Yutayaa vaidiyya ivara iya yoketauduu ivo tuduu ari ngiaammuauya Petoroosaa utu raririima roo oovi nnauvaki yapa kieravai. Yutayaiya bereetaivaa hama puuqairavaa tasipama huda kiada buusa nneera suaivaki ⁴ ivo tuduu Petoroosaa oovi nnauvaki yapa kioodoo ari rapira ngiaammuau vooya tuduu taarama taarama numa innara dida vaidada vuduu kava taarama taaramada numa iya mmaataidaa varada kava innara ivau diravai. Dida vaidada vuduu kava voodooona numa dida vaidada vuduu kava voodooona numa ivau diravai. Itaama rada vududuu Herooto buusa Varaigiataivaa nneera suaivo taika kino rikioo Petoroosaa vitoo Yutayaiya avuuyauvunudiri ruputinaree kiaa yaata utuoo faannairavai. ⁵ Faannauduu rikioo Petorooso oovi nnauvaki varuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya innara pinaama Anutuugaata kua tida yaaku vareeravai.

Aangeraivo oovi nnauvakidiri Petoroosaa vitoo mmaanai viravai

⁶ Yaaku varada varuduu Herooto turau Petoroosaa vitoo gioonna kiaapuyau avuuyauvunu yapa kioo kua pinaivaa innaki yapaanaree kiaa uduu heenavaki rapira vaidi taaravaitana vuaivo Petoroosaa sainai duduu vuaivo sainai duduu Petorooso tammaivaki vuru vairavai. Vauduu yeena taaravaitanaadiri inna yaakuuvaitanau ranaa rau kioodoo vauduu rapira vaidiyya sipuuyauvo vaunavauneema mmuaavai mmuaavai dida vairavai. ⁷ Dida vauduu too Udaangaivaa aangeraivo akiairauduu Petorooso vuru vainno varuu nnauvaki tuuduu mmeekiaivo ruvuahooduu aangeraivo inna yaapusaivaudiri utu korokoroono inna yuruunno tunoo: Makee tinai diitaanee, tuduu rikioo yeenaivaitana inna yaakuuvaitanaudiri takuasaa roo tuoo vuduu ⁸ aangeraivo inna tunoo: Ai uyira rairaiyauvaa vara uyuee rainna ai yuku nnabaivaitana vara uyuee, tuduu rikioo ivo tuuvaugiataama iima kioodoo tunoo: Ai yaapa veraayaa uyiravai vaa uyuee ni nnaagiai ngianee, ⁹ tuduu rikioo Petorooso inna nnaagiai oovi nnauvakidiri viravai. Vioo varioo aangeraivo kutaa inna vitoo mmaanai vuuvaara hama tuqinnama rikierama kioo vueennama kioo yaata utuoo tunoo: Ni tinni avuuvo hanigaiakiai na taunoo, ¹⁰ kiaa vida rapira ngiaammuau tauravaa yaatarada vida nnaagiaivaa yaatarada vida tooduu yaagueeqa sipuuvaa hatuaa kiada yoosinnaviki viravai vaa ari mmaara hatuaa kioo vauduu teeda mmaanai viravai. Ivaitana yoosinna vuutaivaki aataru voovai vida

yaatara kiada ivaudiri aangeraivo akiairauduu Petoroosaa pikioo vioo kieeravai.

¹¹ Vioo kiooduu Petorooso aangeraivo inna vitoo nnuuvaara nnikiarainno arinaima rikioo tunoo: Aanna vaa makee na taunoo. Kutaa Udaangaivo ari aangeraivaa titaikio tuoo Herootaa oovi nnauvakidiri ni vitoo nninoo. Yutayaa vaidiyya ni iikiaaree kiaa aataruuvakidiri ni vitoo aapi nninoo, ¹² kiaa kioo arinaima rikioo vioo ngiaammuuu voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaanna kaanaa nnutuuvo Mariaanna nnauvaki vuduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki nuunaida innara yaaku varada varuduu ¹³ oro mmaanaidiri sipuuvau ruduu rikioo mmoori vareera kiaatanna voovai nnutuuvo Roteeva seenoo tuma sipuuvaa hatuaanaree kiaa ¹⁴ rikiooduu Petoroosaa kuavai vuduu arinaima rikioo hama sipuuvaa hatueerainno sirigainno seenoo kava vara ranoo vioo gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ai, aa mmiaa Petorooso mmaanai aammiauvau duoo vainoo, ¹⁵ tuduu rikiada inna tunoo: A yaata duunakua unnakuainna kiannano, tuduu rikioo ivo yaagueeqama tunoo: Kutaa Petoroosovee, tuduu rikiada gioonna kiaapuuya tunoo: Inna aangeraavoono kua tinoo. ¹⁶ Itaa kua kiaa kiada varuduu Petorooso mmannammanna sipuuvau ruo nnaasu varuduu iya nnaagiai tuma sipuuvaa hatuaa kiada inna teeda nnikiarairavai. ¹⁷ Nnikiarauduu rikioo Petorooso ari yaakuuvaadiri sa kua kiatera iya ruvuataainno Udaangaivo oovi nnauvakidiri inna vitoo mmaanai yapoovaa iya kiaa mmiravai. Kiaa mmi kioo tunoo: Oro Yakoopaata ti seena vaa ausa hanigieeraiyaatama kiaa mmiatee, kiaa kioo ivaki iya pikioo ari vo yosinna voovakira vioo kieeravai.

¹⁸ Vioo kiooduu vauya patauduu heenanaanna innara duu rapira vaidiyya pinaama nnikiaraida tunoo: Petorooso deepiinno kuainnee? ¹⁹ tuduu rikioo Herooto tuduu Petoroosaara buaama rada nuaidada tooduu hama iya too vairavai. Hama iya too vauduu too Herooto pinaama iya yaparainno kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari vooya tuduu iya rupertuduu putiravai.

Putuduu rikioo ii suai ivaki Herooto Yutayaa mmataivaa pikioo tuma yosinna Kaisariaa variravai.

Herooto putiravai

²⁰ Herooto gioonna kiaapu Turu Sitoona varuuyara inna ausaivo nnanatooduu mmuakiaaya mmuaavau nuunaida innasi kua kiaara viravai. Vidada tauraa vaidi voovai Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiivaa nnutuuvo Parasataasaasi vida innaata kua tuduu iya kuaivaa rikiooduu Herootaasi vida inna tunoo: Fai ta hama rapiraida mmuaavau yoketaama variaaravaivee, tiravai. Ii yosinna ivaitana Herootaa mmataivakidiri makemakee iya yeenna varada nnoovaara iya itaa kua tiravai.

²¹ Nnaagiai suaivaa Herooto mmataama kioovaki ari kieeta varira uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kieeta varira mmaataivau oro varioo kuaivaa hokobavai gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada iya aayanna tida rabarisoora kuaivaata innara tunoo: ²² Ivo hama mmanna vaidivoono kua tinoo. Ivo anutuuvono kua tinoo. ²³ Iya itaa kua tuu saivaa Herooto hama Anutuugaa nnutuuvaa ngiau aapu yapoovaa Udaangaivaa aangeraivo inna uduu mmimmiiyauvo inna aakiaivaki nuainno varioo inna gutududuu putiravai.

²⁴ Putuduu gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa varada nuaida varida mmuakiaa yosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmuduu rikieeravai.

²⁵ Rikiooduu Panapaasaya Sauruusooya ngiari mmooriivaa iima taika kiada ngiaammuuu voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaanaatama vitada vida Yerusareema pikiada viravai.

13

Mmannasa Yoketaivo Panapaasaya Sauruusaya mmatairavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuyakidiri vooya fofetaa vaidiya varuduu vooya vitaira vaidiya variravai. Iya nnutuuyauvo voovai nnutuuvo Panapaaso vo vaidi voovai nnutuuvo Simioono vuai nnutuuvo Naisiaava yoosinna Kureena diaa vaidi voovai nnutuuvo Ruki-iva voovai tauraa kieeta vaidi Herootaa ferengaanna tasipama varuuvaa nnutuuvo Manaino voovai nnutuuvo Sauruusootama variravai. ² Iyaano Anutuugaata kua kiaraiavaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiaa kiada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Udaanga Anutuugaa mmida varuduu Mmannasa Yoketaivo iya tunoo: Panapaasaya Sauruusaya niini mmataama kikiari mmoori na ivaitana mmiauvaa varaatee, ³ tuduu ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvoota ngiari yaaku vareeraivootama taika kiooduu iya ngiari yaakuuyauvaa ivaitanaayaa utida titaa kiooduu viravai.

Panapaasaya Sauruusooya mmata Kuporoo ivaki viravai

⁴ Mmannasa Yoketaivoono Panapaasaya Sauruusaya mmataama kioo titoovaitana Adiookiaa pikiada yoosinna Saraikiaa vida ivakidiri siipaivaa varada nnooriivau vidada mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo ⁵ ivaki vau yoosinnaivaa nnutuuvo Saramii kuaaree kiaa siipaivakidiri reemi rada ivaki viravai. Ivaki vida Yutayaiya nuunaira nnauyavaki nuaida varida Anutuugaa mmayaayaivaa iya kiaa mmiravai. Kiaa mmida varuduu Yuvuaano Marakaava iya tasipama mmoori vareeravai.

⁶ Iya vida Kuporoo mmataivaugiataa vidada oto yoosinnaivaa nnutuuvo Papoo variravai. Ivaki varida tooduu Yutayaa vaidi saaka nnaamuruuvaa nnutuuvo Parayisuuva varioo ariiyara tunoo: Na fofetaivoovee, tiravai.

⁷ Ii mmata Kuporoo ivaa kieeta vaidiivaa nnutuuvo Serekiiva vuai nnutuuvo Pauruso tinni yoketaa vaidivai varioo Parayisuunna seena vaidivai variravai. Varioo ivo Anutuugaa mmayaayaivaa inna rikiaatauduu Panapaasaya Sauruusayara aayanna tuduu innasi nniravai. ⁸ Nnudu saaka nnaamuru vaidiivaa nnutuuvo Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Ero-maavavee, tuu vaidiivoono ivaitana kuaivaa hatoka kioo kieeta vaidiivo Yisuunnara kutaavaivee tinarainnoo kiaa inna yaata utiraivaa hanigiaanara iiravai. ⁹ Hanigiaanara uduu Mmannasa Yoketaivo Sauruusaa nnutu vuaivo Pauruusaa aakiaivaki suvuau kiooduu ivo saaka nnaamuru vaidiivaa puaisakama too nnaasu vainno ¹⁰ tunoo: A Sataangaa mmaapukuavee. Mmoori yoketaiyavaara a ooqoo kiannano unnakua tira maisa aataruuvo i suvuaikiai Udaanga Anutuugaa aataru kua kutaivaara mmannammanna unnakuavaivee a tinarainna iikiannano. ¹¹ Aanna makee Anutuugo irisaivaa i mminaravai. I mmino i avuuvo huruutainno fai kiisa suai homo upisivai nnaasu vainai a hama reeti reeri taanaravai. Fai vo suai kava i avuuvo tuqinnama taanaravee, tuduu tuu saivaata saaka nnaamuru vaidiivaa avuuvo upisiinno sooniruuduu ivo kumimakama roo nuainno varioo gioonna kiaapu voovoono inna yaakuuvaudiri utu varoo kuaiveeraivaara buairavai. ¹² Buaama roo nuauduu kieeta vaidiivo Anutuugo itaama uuvaa too Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiio inna mmayaayaivaa Pauruso iya kiaa mmuuvaa ivo kaayauma nnikiarairavai.

Pauruso mmata Pisitiaa vau yoosinna Adiookiaa variravai

¹³ Pauruusaa ari tasipama nuairaiyaatama yoosinna Papoo pikiada ivakidiri siipaivaki karada nnidada mmataivaa nnutuuvo Paburiaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Perekee varuduu rikioo Yuvuaano

Marakaava iya pikioo kava vara ranoo Yerusareema viravai. ¹⁴ Vuduu rikiada iya Perekee pikiada nnidada mmataivaa nnutuuvo Pisitaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Adiookiaa varida kati varira suai voovaki Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida hara kiada variravai. ¹⁵ Hara kiada varuduu vaidiiya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaata forofetaiyya kuaivaatama yaarummua taika kiooduu nuunaira nnauvaara dira kieetaiyyaano vaidi voovai tuduu diitoo oro Pauruusaata inna tasipama nuauyaatama tunoo: Ti seenayaso, kuaivo ngiiki vainai ngieetama nnida gioonna kiaapuuya kaaa mmiatee. Kiaa mmikio iya ausaiyauvo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu rikioo Pauruuso diitoo ari yaakuuvaadiri sa kua kiateera iya ruvuaatanno iya tunoo: Ni seena Isarairaiyaata ngia ngiari voopinnaiya aavaki varida Anutuugaara ngiingii ausa mmuduuya mmiraiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. ¹⁷ Aa gioonna kiaapu Isariraa aaya Anutuugo tauraa ti rubuungainna mmataama kiooduu iya ngiari voopinnaiya mmataivaa nnutuuvo Iyiipa varida kaayau gioonna kiaapuuya suvuauduu Anutuugo ari yaagueeqaivaadiri Iyiipaivakidiri iya vitoo ¹⁸ koo mmuyai gaanga yoosinnavaki yapa kiooduu taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki (40) nuaida varida Anutuugaata nunuraanurii kaaa rada nuauduu hama ivo iyara inna nnannateeravai. ¹⁹ Hama ivo Isarairaiyara inna nnannateerama kioo mmata Kanaana ivaki varuu oyai yaaku saivai karasaidiri taara oyaiya tuduu iya yaatara kiada iya mmataivaa varada ivau variravai. ²⁰ Kaayau nuanu (450) iya itaama variravai.

Varuduu ivo iyara haitatuura kieeta vaidiiya mmataama kiooduu varia rada nnidada numa forofetaivaa nnutuuvo Samueero varuu suaivaki taika kieeravai. ²¹ Taika kiooduu iya kieeta voovaa Anutuugaa yaparuduu rikioo vaidiiva nnutuuvo Kisiinna mmaapuuvoo Sauruuso Piniomiinaa oyavakidiri diitooava iya kieetavai yapa kiooduu ivo taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaa (40) iya kieetavai variravai. ²² Varuduu rikioo nnaagi ai Anutuugo inna pikioo ari vo vaidi voovai Davuutiinna iya kieetavai yapa kieeravai. Yapa kioo innara tunoo: Na tauko Isainna mmaapuuvaa Davuutiinnara ni mmuduuya ruainoo. Mmuakiaa kua niiki vaiyauvaa fai na inna kaaa mmimo ivoono yoketaama iinaravaivee. Anutuugo itaa kua tiravai. ²³ Ii vaidi Davuutiinna ivaa uru nnaakaraiyakidiri voovai nnutuuvo Yisuunna Anutuugo tuduu diiteeravai. Vaa ivo innara tauraa ari kua kaaa teerama kioovaugiataama inna tuduu diiteeravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara inna tuduu diiteeravai. ²⁴ Hama Yisuuva diitoo suaivaki Yuvuaano mmuakiaa gioonna kiaapu Isarairaiya tunoo: Ngiingii mminnamminna maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varikiai na nnooriivaa ngii apinaravaivee, ²⁵ kaaa kioo kiisa suai ari mmooriivo taikaa nara uduu ivo iya tunoo: Ngia yaata utuaani na gioononnee? Hama na vaidi ngia innara faannairavovee. Hameetavee. Ni nnaagi ai nninaraivo fai vaidi nnoonnavaai nninaravai. Na vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammua roosiima inna yuku nnabavaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

²⁶ Ni seenayaso, ngia Aaparahaamaa sidinnaiddiyyaatama ngia ngiengie voopinnaiya aavaki varida Anutuugaa ngiingii ausa mmuduuya mmiiraiyaatama rikiaatee. Anutuugo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayo tiisi nniivaivee. ²⁷ Gioonna kiaapu Yerusareema varuuyaata ngiari kieetaiyyaatama ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara hama teeda rikieerama kiada forofetaiyya kuaiyauvaa makemakee kati varira suaiyauvaki yaariraivaara hama tuqinnama rikieeravai. Hama

rikieeraida iya kua pinaivaki Yisuunna yapa kioodoo putuuvaara forofetaiya tuu kuaivo kaanaivo vairavai. ²⁸ Iya Yisuuva kuaivaa koonnama kiainaaree kiaa buaida varida ivaudiri inna rupertuaaree kiaa buaidada tooduu kuminauduu rikiada Piratuusaa tunoo: Eenoo tinai iya inna ruputu-atee, ²⁹ kiaa kiada Anutuugaa kua fafaara innara roovaa iya iima taika kioodoo yatari sagaivaudiri inna nnabaivaa hitua rada oto oonau mmata nnauvaki hau kieravai. ³⁰ Hau kioodoo Anutuugo inna tuduu ivo putuuvakidiri diitoo ³¹ kaayau suai mmatayaa nuauduu iya Karirayaivakidiri makemakee inna tasipama Yerusareemara vida nnidauya inna teeravai. Inna tooyaano aanna makee gionna kiaapu Isarairaiya innara iya kiaa mmiaavai. ³² Iya kiaa mmiaani ta aavaki varida aa mmayaaya yoketaa aavaa fai ngii giaa ngii mmiaaravee. Anutuugo nnaaru ti rubuungainna ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa iya kiaa mmuuvaa ³³ aanna makee iya sidinnaidiyya tiyara iivai. Ivo Yisuuva putuuvakidiri tuduu diitooavaara ivo tiyara itaama iivai. Kua fafaaraivo Saama nnaagiai vau kuaivaki Anutuugo tunoo:

A ni Mmaapukuavee.

Aanna makee na i Koova variaunoo, tiravai.

³⁴ Ivo putuuvakidiri inna tuduu kava diitooduu hama inna mmammaivo uudainaraivaara ivo aa kua aavaa tunoo:

Na nnaaru Davuitiinnaata

kua kiaa teerama kiaa kua ivaa

ari vookarau yoketaa tuanaa ivaa

fai na ngii minaravaivee.

³⁵ Kiaa kioo Saama kuaivaki vau kua voovai ivaara tunoo:

Fai a tino i mmoori vareera vaidiivo

aiyara mmuduuya riraivaa mmammaivo

fai hama uudainaravee, tiravai.

³⁶ Davuitiiva varioo Anutuugaa mmooriivaa iima taika kioo putuduu inna nnabaivaa varada oro ari rubuungainna mmata nnau vainiivau hau kioodoo vainno nnabaivo uudairavai. ³⁷ Ivaara ii kua fafaara ivo hama innara tiivai. Vaidiivaa Anutuugo tuduu putuuvakidiri diitooavaa nnabaivo hama uudaavaara tiivai. ³⁸⁻³⁹ Ni seenayaso, itaama vainai ngia Yisuunnara kutaavaivee tikio ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ngia mmuakiaaya arinaima rikiaateera ii kua ivaa ta ngii giaa ngii miaunnanoo. Gionna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tino ivo mminnamminnaa maisaivaa varaikio inna mmuaararavai fai taikano rikioo mmamma dummukiara kati hara kioo varinaravai. Anutuugo Musiinna mmaanna kiaa mmuu kuaivaudiri fai hama ngia itaama yopeema variaaravai. Ngia ivaara rikiaateera ta ngii giaa ngii miaunnanoo. ⁴⁰ Itaama vainai aa na tinara kua aavaa nnaaru forofetaiya tuu kuaivo ngiisi nninarainnoo kiaa ngiingii variraiyauvaa tuqinnama haitatuukiatee. ⁴¹ Iya tunoo:

Ngia vaidi nniki rakaida puruuka tiraiyaso, taatee.

Ngia pinaama nnikiaraida

airi yaata utida putuatee.

Ngia variaa suaivaki na mmooriivaa iikiauak

hama ngia ivaara kutaavaivee kiaavai.

Fai vaidi voovoono ivaara ngii giaa ngii minai

hama ngia ivaara kutaavaivee kiaravee.

Ivaara ngia pinaama nnikiaraida

airi yaata utida putuatee.

Forofetaiya tuu kuaivo itaa kua tiravaivee.

⁴² Pauruuso ii kua ivaa kua taika kioo Pauruusooya Panapaasaya nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai kuaara uduu gioonna kiaapuuya ivaitana tunoo: Vo kati varira suai voovaki kava nnida ii kua ivaa sai kuayauvaatama ti kua ti mmiatee, ⁴³ kua kiada nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai vuduu gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaia yaa Yutayaiya aataruuvaa teeda iya tasipama nauyaatama ivaitana vata rada viravai. Vuduu rikiada ivaitana iyaata yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuugo ngiiyara yoketairavaa ngii minai yaagueeqama inna aataruuvau kuatee, tiravai.

⁴⁴ Ivaa nnaagiai suai kati varira suai vaki mmuakiaa gioonna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya numa varida Anutuugaa kuaivaa rikiaara nniravai. ⁴⁵ Nnudu teeda vaidi Yutayaiya ti kuaivaa rikiaateeraivaara kua iya nnannatooduu Pauruusaa kuaivaa hatokada innara rakanoo raaranoo tiravai. ⁴⁶ Tuduu rikiada Pauruusooya Panapaasaya hama aatuurama kiada yaagueeqama sai iyaata kua tida tunoo: Ta tauraa Anutuugaa kuaivaa ngii giaa ngii miaunnvai. Ngii giaa ngii mmiaunnani ngia rikiada pikiada tupatupaa variraivaara oqoo kiaavai. Oqoo kiaivaara ta ngii pikiada ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyasi kuaaravai. ⁴⁷ Kua fafaara roovaudiri aa kua aavaa Udaanga Anutuugo ti kua ti mmioo tunoo:

Vaa na ngii mmataama kiauya
ngienoo ngiari voopinnaia
tooba roosiima ni kuaivaa kua kookieekiatee.
Na iya vitee aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa
fai ngia mmuakiaa gioonna kiaapu
mmuakiaa mmataavau variavia
kiaa mmikiai rikiaatee, tiravaivee.

⁴⁸ Pauruuso ii kua ivaa kua taika kiooduu ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya rikiada sirigaida Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara iya yoke-tairavai. Yoketauduu Anutuugo mmataama kioo gioonna kiaapuuya fai tupatupaa variraivaa vararaivaano ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

⁴⁹ Tuduu rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gioonna kiaapuuya ii mmata ivau varuuya kua mmuduu rikieeravai. ⁵⁰ Rikiooduu vaidi Yutayaiyaano kieeta vaidiiaatama ngiari voopinnaa nnutu ruua gion-naiya Anutuugaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama tuduu iya ngiari seenaiyaata kua mmuduu rikiada vida Pauruusaya Panapaasaya mmoori maisaivaa iida ngiari mmataivaudiri ivaitana utu raririida feena rada vida titoodu viravai. ⁵¹ Vida varida hama iya ivaitana kuaivaa rikioovaara ngiari yukuuvaitanaudiri kufukuufaiyauvaa hatutuoma kiada yoosinna Ikonii viravai. ⁵² Vuduu Adiookiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Mmannasa Yoketaivo iya suvuauduu kaayauma sirigairavai.

14

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii variravai

¹ Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii vida ivaitana tauraa uunaqu-ueema oro ivaki iida Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida yaagueeqama ari vookaru mmayaayaivaa iya kua mmuduu rikiada Yutayaa gioonna kiaapu vooyaata ngiari voopinnaa gioonna kiaapu vooyaata ausa hani-giada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ² Tuduu Yutayaa vaidi vooya hama Yisuunnara kutaavaivee tuuya ngiari voopinnaa vaidiiaata kuaivaa murumuru tida Pauruusaya Panapaasaya kua maisaivaa tida ivaitanaara iya nnannateeravai. ³ Iya nnannatooduu ivaitana hokoba suai ivaki varida yaagueeqama Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa kua mmida variravai.

Anutuugo kati gionna kiaapuuyara yoketauvaara iya kiasa mmida varuduu Anutuugo ari yaagueeqaivaa ivaitana mmuduu ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa iiravai. Uduu teeda Anutuugo iyara yoketau aataruuvo kooyaa vairavai. ⁴ Vauduu gionna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya vooyaanoo voovaugiataa yaata utida Yutayaa vaidiiyara yoketauduu vooyaano voovaugiataama yaata utida aposoroo vaidiivaitanaara yoketairavai.

⁵ Yoketauduu vaidi ngiari voopinnaiyaata vaidi Yutayaiyaatama ngiari kieetaiyasi nuunaida Pauruusaya Panapaasaya mmaara kuaivaa tida sikauyauvaa habati ivaitanaayaa kagaariaaraivaara iya kua yeena rairavai. ⁶ Kua yeena rau kiooduu ivaitana iya tuu kuaivaa rikiada ngiari toovau vida mmataivaa nnutuuvo Rukauniaa vau yoosinnaivaitana vuaivaa nnutuuvo Rusutaraa vuaivaa nnutuuvo Derevee vida mmata vainiivau vau yoosinnaiyauvakiatama vida ⁷ mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmiaa rada viravai.

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Rusutaraa variravai

⁸ Vaidi voovoono Rusutaraa hara kioo varuuvo ari kaanaa ausaivakidiri inna yukuuvaitana maisauduu hama nuaira kogoga nnaasu hara kioo varuuvoo ⁹ Pauruuso kua tuoo varuduu inna kuaivaa rikieeravai. Rikioo varuduu Pauruuso tooduu vaa ivo ari yaataivaki yaagueeqama tunoo: Fai ivo ni tuginnaanaravee, kiasa varuduu Pauruuso ivo itaama yaata utuuvaa rikioo inna too nnaasu vainno ¹⁰ pinaama innaata kua tioo tunoo: Diitee ai yukuuvaitanaudiri safuuma ngiau diee vakianee, tuduu rikioo akiairaama diitoo nuairavai.

¹¹ Nuauduu teeda gionna kiaapuuya Pauruuso uuvaa teeda ngiari kua Rukauniaa kuaivakidiri aayanna reeda varida tunoo: Ti anutuuya hani-giada vaidi kiada tiisi tummuanaanoo, ¹² kiasa kiada Panapaasara ngiari anutuu vovai nnutuuvaa innara tunoo: Suuso, kiasa kiada Pauruuso kaayau kua tuuvaara innara tunoo: Homiiso, tiravai. ¹³ Tuduu ngiari anutuu Suusara kati puara hudeera vaidiivo ngiari nuunaira nnaa pinaivo yoosinna tooyavaki vauvakidiri ngioo varioo puara burimakauyaata mauraiyauvaatama varoo vagiaamunna keegiaivaki yapa kioo ivo gionna kiaapuuyaatama Pauruusaya Panapaasayara burimakauyauvaa kati iyara ruputu hudaara iiravai.

¹⁴ Ruputu hudaara uduu rikiada aposoroo vaidiivaitana Panapaasooya Pauruusaya iya iikiaaraivaara rikiada iya iida Anutuugaara rakanoo raaranoo kiarainnoo kiasa vida ngiari ausaivaitana maisauvaara iya ngiari uyira rairaiyauvaa rapasi kiada gionna kiaapuuya nuuna aakiaivaki seenada vida aayanna reeda tunoo: ¹⁵ Vaidiso, ngia aaniira itaama iikiaara iikiaanee? Ta ngii roosiima mmanna vaidivaitanavee. Ta aapi ngiisi nnida mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mikiai unnakua anutuu aayauvaa pikiada Anutuugaa tuanaivaara kutaavaivee kiateera ta ngiaunnavai. Anutuugo kutaa variivoono mmuakiasa ngiau mmata nnoori sorovuaraivaa iima kioo mmuakiasa mminnaa ivaki vauyauvaatama iima kieravai. ¹⁶ Tauraa varuu gionna kiaapuuya ngiari yaata utuu aataruuyauvunugiataama iikiatauduu Anutuugo ee-oo tuduu iiravai. ¹⁷ Ivo ngiau aapuuvakidiri tikio vatiivo rikio mmuakiasa ngii yeennaiyauvo uruoo kaanaiyauvo vaikiai ngia iyauvaa nneeda kaayauma sirigakiaavai. Ivo itai mminnaa yoketaiyauvaa ngii miivaara ngia teeda rikiada innara kutaa varivaivee kiateera iivaivee. ¹⁸ Ivaitana itaa kua tuduaata gionna kiaapuuya yaagueeqama kiada iyara puara burimakauyauvaa kati ruputu hudaara uduu ivaitana yaagueeqama oqoo tiravai.

¹⁹ Ooqoo tuduu vaidi Yutayaa vooya mmata Pisitiaa vau yoosinna Adiooki-aadiri nnuuyaata yoosinna Ikoniidiri nnuuyaatama gioonna kiaapuuya tasipa kua tuduu mmuaa ausa mmuaa yaatavai utida sikauyauvaa habatu utida Pauruusaa mmannana utida ruputududuu ivo hanaanainno vauduu iya ivo putinoo kiasa inna nnabaivaa utu raririida yoosinna tooyavaki yapa kiada viravai. ²⁰ Vuduu vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuya nnida inna ututuuma kiooduu kava diitoo yoosinnaivaki viravai. Oro vauvo patauduu Panapaasaya diitada yoosinna Derevee viravai.

Ivaitana Suriaa vau yoosinna Adiookiaa

kava vara ranada nniravai

²¹ Pauruusoooya Panapaasaya mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu Derevee varuuya kiasa mmuduu kaayau gioonna kiaapuuya iya ausaiyauvo hanגיעeravai. Hanגיעooduu ivaitana yoosinna Rusutaraa kava vara ranada nnida vaida varida ivaki pikiada yoosinna Ikonii nnida vaida varida ivaki pikiada numa Pisitiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Adiookiaa variravai. ²² Ii yoosinna iyauvaki itaama nuaida varida iyauvaki varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanגיעooya mmayaayaivaa kiasa mmiaa rada nuaida varida yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuugaara kutaavaivee tida yaagueeqama variatee. Ta Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaree kiasa iikio kaayau mmuaararaiyauvo tiisi nninai fai ta iyauvaa yaatarada ivaki kuaavaivee, tiravai. ²³ Pauruusoooya Panapaasaya ii yoosinna iyauvaki vaa ausa hanגיעooya ngiari nuunauyauvakidiri kieetaiya mmataama kiada Anutuugaata kua kiaraiavaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tida iyara yaaku vareeravai. Vaa iya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuuvaara ivaitana innaata kua tida ivo yaagueeqaivaa iya mmiaiveera ivaara kua tida yaaku vareeravai.

²⁴ Yaaku vara kiada ivaki pikiada ivaitana mmuakiaa mmata Pisitiaavaa yaatarada numa mmata Paburiaa vau ²⁵ yoosinnaivaa nnutuuvo Perekee ivaki varida mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmi kiada tuma yoosinna Atariaa nnoori sorovuaraa siriivau vauvaki varida ²⁶ ivakidiri siipaivaki karada kava vara ranada Adiookiaa viravai. Ii yoosinna ivakidiri gioonna kiaapuuya ii mmoori ivaara ivaitana mmataama kiada yaaku varada tunoo: Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa varaa-tee, tuuvaitanaano nuaida ii mmoori iyauvaa iima rada nuaidada taika kiada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Ivaitana Adiookiaa nnida gioonna kiaapu vaa ausa hanגיעooya rupi nuunama kiada Anutuugo ivaitana tuduu uu mmooriyauvaaraatama Anutuugo aataruuvaa ivaitana vitauduu ngiari voopinnaia tuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuvaaraatama iya kiasa mmiravai. ²⁸ Iya kiasa mmi taika kiada hokoba suai ivaitana iya tasipama variravai.

15

Vaa ausa hanגיעooya Yerusareema nuunaida kua tiravai

¹ Varuduu vaidi vooya Yutayaivakidiri nnida Adiookiaa varida vaa ausa hanגיעooya kiasa mmida tunoo: Musiiva mmaanna tuu kua ivau mmamma hatokeera aataruuvaa fai ngia pikiakio hama Anutuugo ngii vitoo yoke-taivau ngii yapaanaravee, ² tuduu rikiada Pauruusooya Panapaasaya iya kuaivaara ivaitana nnannatooduu iyaatama kua yaagueeqama tuduu iya sai ivaitanaatama kua yaagueeqama tiravai. Tuduu rikiada gioonna kiasapu Adiookiaa varuuya Pauruusaya Panapaasaya tasipama vaidi vooya

Adiokiaa varuuyaatama mmataama kioodoo iya vida Yerusareema variaa vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ii kua ivaara kua tida kiaa radudaaraivaara viravai.

³Vaa ausa hanigiooya iya titoodoo vidada mmata Ponikiivakiaata Samari-aivakiaatama nuaida varida ngiari vooipinnaiya Anutuuoqaa kuaivaa rikiada ausa hanigioovaara vaa ausa hanigiooya ivaki varuuya kiaa mmuduu ii kua ivaa rikiada sirigairavai. ⁴Sirigauduu iya vidada Yerusareema vuduu vaa ausa hanigieeraiyaata vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama iyaara kua yoketaivaa tuduu Pauruusooya Panapaasaya Anutuugo mmooriivaa ivaitana mmuduu uuvaara iya kiaa mmiravai. ⁵Kiaa mmi taika kioodoo iyakidiri vaa ausa hanigiada Farisaiya uu aataruuyau-vaa uu vooyaano diitada iya tunoo: Ngiari vooipinnaiya vaa ausa hanigia kaiya tikiai Musiiva mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida ngiari mmam-maiyauvaa hatokaateera iya kiaa mmiatee, tiravai.

⁶Tuduu rikiada vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kiee-taiyaatama ii kua ivaara nuunaida yaata utida kua tiravai. ⁷Yaata utida hokoba suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo Petoorooso diitoo iya tunoo: Ni seenayaso, vaa ngia taano. Nnaaru Anutuugo ngiikidiri ni mmataama kioodoo na viee ngiari vooipinnaiya mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mminai iya rikiada hanigiada yoketaama variateera ni mmataama kieeravai. ⁸Anutuugo gionna kiaapuuya aakiaiayuvaki toovoono Mman-nasa Yoketaivaa ti mmuneema iya mmiravai. Mmioo ivo iyaara yoke-taavuara kooyaa ti vitairavai. ⁹Ivo hama ari vookarau aataruuvaa iya mmioo ari vookaraira aataruvai ti mmiravai. Mmuua aataruvai nnaasu iyaata tiitama ti mmiravai. Iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioodoo iya yoketaama viravai. ¹⁰Itaama vaikiyai ngia aaniira mmuaararavaa aanna ausa hanigiooya mmi-aaravara Anutuuoqaa iida taara iikiaannee? Ii mmuaararoo aataru ivaa nnaaru ti rubuungainna mmuaarareeravai. Aanna ta variaunnaiya tiita ti mmuaararavai. ¹¹Pikiaatee. Ngiari vooipinnaiya Udaanga Yisuu Kiriisii-nara kutaavaivee kiaivara ivo kati iyaara yoketaimno iya vitoo yoketaivau yapaineema teeta innara kutaavaivee kiaunnano ivo tiitama kati tiyara yoketaimno ti vitoo yoketaivau yapaivara kutaavaivee kiaunnano, tiravai.

¹²Tuduu mmuakiaa gionna kiaapuuya kua seemuaa hara kiada varida rikiooduu Panapaasooya Pauruusaya Anutuugo ari vookarau mmooriyau-vaa ivaitana tuduu ngiari vooipinnaa gionna kiaapuuyasi uuyavaara iya kiaa mmiravai. ¹³Kiaa mmi taika kioodoo Yakoopo tunoo: Ni seenayaso, ni kuaivaa rikiaatee. ¹⁴Anutuugo ngiari vooipinnaiyara mmuduuya ruoo iyakidiri vooya niisi ngiateera tuduu ivaara Simoono Anutuugo ikiataa toosa haroo mmooriivaara ti kiaa ti mmiravai. ¹⁵Forofetaiya fafaara roo kuaivo vainno mmuai kuaivaa tiravai. Kua fafaaravoo tinoo:

¹⁶Udaangaivo tinoo:

Fai nnaagiiai na mmatayaa kava vara ranee tiee
Davuitiinna nnauvaa havarata kioovaa
kava na heekanaravai.
Mmatayaa havarata kioovaa
kava na tuqinnama kiese
kava na heekaanaravai.

¹⁷Heekanai fai ngiari vooipinnaiya
niiyara buaama rada nookiaaravai.
Mmuakiaa ngiari vooipinnaiya
na niisi ngiateera tinai
fai niisi ngiaravee.

¹⁸ Udaangaivo nnaaru ii kua ivaa tuuvaa
mmuai kuaivaa aanna makee tiivaivee.

¹⁹ Kua fafaaraivonoo itaa kua tiivaaraina na nenenaidiri yaata utee ngii giaa ngii mvaunoo. Ta ngiari voopinnaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya mmuaararai mmooriivaa iya mmiaarainnooloo. ²⁰ Fai ta yanaa voovai fafaara reeda iya kua mmida kiaara: Unnakua anutuuyauvuaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvuaa iikiatee. Fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utaaavo putiiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauuyauvaa nnaatee. Ta yanaivaa itaa kua kua iyani iya fafaara kiaravee. ²¹ Mo nnaaru varuuyaatama varia rada nnidada aanna makee variyaaatama Musiiva mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaa makemakee kati varira suaiyauvaki vaidiia nuunaira nnauyauvaki yaarida vo yosinna vo yosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya kua mmiravaivee. Yakooopono itaa kua tiravai.

Yerusareema varuu vaa ausa hanigiooyaano yanaivaa fafaairavai

²² Aposoroo vaidiiaatama vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaata mmuakiaa ausa hanigieeraiyaatama nuunaida kua yeena raida ngiari-ikidiri vaidi vooya mmataama kiada Pauruusaya Panapaasaya tasipama Adiookiaa kuateera mmatairavai. Gioonna kiaapuuya ivaitanaara kua yoketaivaa tuuvaitana iya mmataama kiada voovai nnutuuvo Yutaaso vuai nnutuuvo Parasaapaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Siraasaa mmataama kieeravai. ²³ Mmataama kiooduu ivaitana varada vuu yanaivo tunoo: Ta ngii seena aposoroo vaidiiaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ngiiyara kua yoketaivaa kiaunnaano. Ngia vaa ausa hanigiada ngiari voopi Adiookiaadiri ngiaani Suriaadiri ngiaani Kirikiaadiri ngiayi ta ngiini yanaivaa fafaara raunnaano. ²⁴ Vaa ta rikiaunnava. Tiikidiri vaidi vooya ngiisi vida ari kua ari kua tuduu ngia iya kuaiyauvaara kaayauma yaata tuduu ngii ausaiyauvo pinaama mmuaarareeravai. Hama teenoo iya kua mmiaannaduu iya oro itaama iiravai. Ngiarinaidiri itaama iiravai. ²⁵ Ta ivaara rikiaada nuunaida yaata utida kua tida rikiaunnano ti ausaiyauvo yoketaikai vaidiivaitana ngiisi kuateera mmataama kiaunnava. Fai ivaitana ti seena ta mmuduuya ruaunnaivaitana Panapaasaya Pauruusaya tasipama ngiisi kuaravai. ²⁶ Panapaasooya Pauruusaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa iida hama mmatayaa ngiari vari-raivara yaata utaaavai. ²⁷ Teenoo Yutaasaya Siraasaya titakiai ngiisi kuaaravaitanaano fai ta fafaara raunna mmuai kuaivaa avaikidiri ngii giaa ngii miaaravaivee. ²⁸ Mmanna Yoketaivootama teeta ti yoketaikai ta kuaivaa yeena rau kiada hama ari vo mmuaararai kuaivaa ngii giaa ngii miraida aa kua aavaa nnaasu ngii giaa ngii mida kiaunnaano: ²⁹ Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauuyauvaa nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utaaavo putiiyauvaa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvuaa iikiatee. Ta itaa kua kiaunnaivaa fai ngia iida yoketaama variaaravaivee. Inna aikioo kuavaivee. Iya yanaivaa itaa kua kua kiada fafaara reeravai.

³⁰ Fafaarama kiada ivaitana mmida titaa kiooduu ivaitanaatama Panapaasaya Pauruusoooya tasipama Adiookiaa vida ivaitana vaa ausa hanigioo mmuakiaaya rupi nuunama kiada yanaivaa iya mmuduu ³¹ yaarida rikiaada iya yamaa kua yamaa kuaivaa roovaara sirigairavai. ³² Sirigauduu Yutaasooya Siraasaya forofetaavaitana varuuvaitana hokoba suai iya tasipama varida yamaa kua yamaa kuaivaa iyaata kua tuduu iya yoketauduu yaagueeqama variravai. ³³ Varuduu ii taara vaidi ivaitana hokoba suai

ivaki varuduu vaa ausa hanigiooya ivaitana titada tunoo: Ausa nuufaiava tasipama kuatee, tuduu Yutaaso kava vara ranoo inna titooduu vuuyasi nnuuu ³⁴ (Siraaso ari yaata utuuvaugiataama yaata utuoo ipi variravai.)

³⁵ Varuduu Pauruusooya Panapaasaya hokoba suai Adiookiaa varida ngiari vo vaidiyya tasipama gionna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaiva iya kiaa mmida variravai.

Pauruusooya Panapaasaya ngiari mmarammaraama viravai

³⁶ Nnaagiai suai voovaki Pauruuso Panapaasaa tunoo: Nninai ta vida vo yosinna ta voosinnaiyauvaki nnaaru ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaiva kiaa mmiaannaiyauvaki yaagueeqama variainaara vida taaravee, ³⁷ tuduu rikioo Panapaasoona vaidi voovai Yuvuaano Marakaannaata vitoo kuanara uduu ³⁸ tauraa iya vuu suaivaki Marakaava Paburiaa mmataivaki iya pikioo vioo hama iya tasipama mmooriivaa vara taikooaara Pauruuso yaata utuoo innara ooqoo tiravai. ³⁹ Ooqoo tuduu rikioo innara kiaa Pauruusaata buaaru tuoo ngiari mmarammaraa yaata utuuvaugiataama viravai. Panapaaso Marakaannaata vitoo vo siipa voovaki karada mmata Kuporoovakira viravai. ⁴⁰ Vuduu Pauruuso Siraasaa mmataama kiooduu vaa ausa hanigioo gionna kiaapuuya ivaitanaara yaaku varada tunoo: Udaanga Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa varaatee, tuduu rikiada vida kieeravai. ⁴¹ Vidada mmata Suriaivakiaata Kirikiaivakiaatama varuu vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunakiaiyyama kua yamaa kua tida tunoo: Yaagueeqama variatee, tiravai.

16

Timotiiva Pauruusa Siraasaya tasipama nuairavai

¹ Pauruusooya Siraasaya yoosinnaivaitana Derevee Rusutaraa viravai. Vida tooduu ngiammuu voovai vaa ausa hanigioovaa nnutuuvo Timotiiva ivaki variravai. Inna kaano Yutayaa gionnavai. Vaa ivo ausa hanigieeravai. Inna koova Ereengaa vaidivai. ² Mmuakiaa gionna kiaapu ausa hanigiada Rusutaraivakiaata Ikoniivakiaatama varuuya Timotiinnara kua yoketaivaa tiravai. ³ Tuduu Pauruuso Timotiiva inna tasipama kuaiveera inna vitoo inna mmammaivaa hatokeeravai. Timotiinna koova ari voopinnaa Ereengaa vaidivai varuuvaara mmuakiaa Yutayaiya ivaki varuuya vaa rikieeravai. Iya rikioovaara Pauruuso Timotiinna mmammaivaa hatokeeravai. ⁴ Iya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida nnaaru vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama Yerusareema varuuya yanaivaa fafarama iya mmuu kuaivaa vaa ausa hanigieeraiya ii mmoori ivaa iikiateera kiaa mmiravai. ⁵ Kiaa mmuduu rikiada iya mmannammanna yaagueeqama kiada Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada varuduu vo suai vo suai vo gionna kiaapu vooya ausa hanigieeravai.

Pauruuso Toruaasa varuduu inna tinni avuuvo

hanigioduu ari vookarau aataruuvaa teeravai

⁶ Pauruuso ari tasipooyaatama mmata Purukiaivakiaata Garatiaivakiaatama nuaida varida mmata Asiaivaki mmayaayaiva kiaa mmiaaree kiaa kuaara uduu Mmannasa Yoketaivo iya ooqoo tiravai. ⁷ Ooqoo tuduu pikiada iya nuaidada Musiaa mmataivaa araivaudiri nnida mmata Bitunia kuaaree tida rikiooduu Yisuunna Mmannasaivo iya ooqoo tiravai.

⁸ Ooqoo tuduu rikiada iya pikiada vida Musiaa mmataivaa yaatarada vidada oto yoosinna Toruaasa nnoori sorovuaraa siriivau vauvaki variravai. ⁹ Varuduu heenaki Pauruusaa tinni avuuvo hanigiooduu ari vookaruu aataruuvaa tooduu Maketoniasa mmataivaki varuu vaidi voovoono dioo vainno yaagueeqama innaata kua tiao tunoo: Numa mmata Maketoniasa aavau ti tasipama variee mmooriivaa iikianee, ¹⁰ tuduu too Pauruuso patauduu diifoo ti kiasa ti mmuduu rikiada ta mminnamminnaiyauvaa teerada varida mmata Maketoniasa kuaara iiravai. Iida varida ta ivaara yaata utida kiaannoo: Vaa ta rikiaunnavai. Anutuugoono ti maavee tiivai. Ta mmayaaya yoketaivaa mmata Maketoniasa variayia kiasa mmiateera Anutuugo ti maavee tiivaivee, tiravai.

Ta mmayaaya yoketaivaa gioonna Rutiaanna

kiasa mmiravai

¹¹ Ta itaa kua kiasa kiada yoosinna Toruaasadiiri siipaivaa varada safuuma vidada yoosinna Samotaraakee vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Niaaporoo viravai. ¹² Vida siipaivaa pikiada yoosinnaivaa nnutuuvo Piripira viravai. Maketoniasa mmata pinaivaa vuutaivaki ii yoosinna pinaa ivo vauvaa nnutuuvo Piripii. Ii yoosinna ivaki Roomaa vaidiyya diravai. Ta ivaki suai vooyauvai vari kiada ¹³ Yutayaiya kati varira suaivaki ta yoosinnaivaa pikiada nnoori siriivau vida yaata utida kiaannoo: Gioonna kiasapu Yutayaiya ivaki nuunaida yaaku varaara variaanoo, kiasa kiada ivaki viravai. Vida taannaduu gioonna voonnibara ivaki nuunauya ti teeda vauduu ta iya tasipama varida iyaata kua tiravai. ¹⁴ Kua tida variaannaduu Tuaataira yoosinnaivakinnaa gioonna voovai nnutuuvo Rutiaava ivaki hara kioo varioo rikieeravai. Ivoono ari mmaraa sikau vareera mmoorivai haboonna roosuu mminnaivaa varoo buruqaiyauvunu siikaira mmooriivaa iiravai. Ivoono Anutuuga ari ausa mmuduuyauvaa mmira gioonnava viravai. Varioo Pauruuso tuu kuaivaa rikiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna hanigiooduu inna tinniivo rusitiravai. ¹⁵ Rusituduu inna tasipama mmuaa nnauvaki varuuyaataama hanigiada nnoori vareeravai. Nnoori vara taika kiooduu rikioo ivo ti tunoo: Mo ngii yaata utiraiyauvaki ngia niyyara kiasa: Vaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee ti gioonnavaivee, kiasa kiada ni nnauvaki inna aikioo numa variatee. Ivo itaa kua yaagueeqama tuduu rikiada inna nnauvaki ta viravai.

Pauruusooya Siraasaya Piripii ivaki oovi nnauvaki variravai

¹⁶ Vo suai voovaki ta yaaku varaara vida variaannaduu sikaunnaadiiri yookaama kioo vitoo kiatannaivo ti saidiri nniravai. Ii kiatanna ivaa aaki-avaki mmagia maisaivo hara kioo varuduu gioonna kiasapuuya nnaagiai mmoori varaaraivara kiasa kookieema kiooduu ivaara iya irisai kaayau sikauyauvaa innara sikau kagaaruu vaidiyya mmiravai. ¹⁷ Ta Pauruusoootama kuaannaduu ivoono ti vata roo aayanna kiasa roo tunoo: Aa vaidi aaya Anutuugo ngiau aapu variivaa mmooriivaa varada Anutuugo ngii vitoo aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa ngii giaa ngii miaanoo, ¹⁸ kiasa kioo makemakee kaayau suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo nnaagiai Pauruuso rikiooduu inna nnannatooduu hanigia mmagia maisaivo kiatannaivaa aakiaana varuuvaa tunoo: Na Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama tinai inna aakiaivakidiri pikiee tiee mmaanai kuanee, tuduu rikioo tuu saivaata inna aakiaivakidiri pikioo tuoo mmaanai viravai. ¹⁹ Vuduu innara sikau kagaaruu vaidiyya ivaa tooduu kiatannaivo yoketaama varuduu hama inna mmooriivaara keenaa sikauyauvaa varaaraivara iya nnannatooduu Pauruusaata Siraasaatama utu kiada vaidu utu raririida yookaira

mmatuuyaivau ngiari kieetaiya avuuyauvunu yapa kiooduu ²⁰ iya ivaitana vitada Roomaa kieetaiyasi viravai. Vida tunoo: Aa vaidi aavaitana Yutayaa vaidivaitana mmoori maisaivaa ti yosinnaivaki iikiaani gioonna kiaapuuya pinaama kaayau kua kiaanoo. ²¹ Aavaitana ti aataruuvaa hatokada aataru karaasaiyuvaara gioonna kiaapuuya kua mmaaivai. Ta yosinna Rooma tiyara diraiya kuaiyauvaa rikiaunnayara tida hama ivaitana kuaivaa ta rikiada iikiaunnavaivee, ²² tuduu rikiada gioonna kiaapu nuunauya ivaitana ututuuma kiada ruputida varuduu Roomaa kieetaiya ngiari ngiaammuauya tuduu ivaitana uyira rairaiyauvaa rapasi kiada ivaitana ripiiravai. ²³ Kaayauma ripiidada pikiada oovi nnauvaki utu raririima kagaari kiada oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa kua mmida tunoo: ²⁴ Tuqinnama sipuuvaa rau kiee aavaitana haitatuukianee, tuduu rikioo utu raririima roo oovi nnau aakiaa tuanaivaki yapa kioo ivaitana yukuuvaitana varoo yatari aataru rukiaa kiooyauvaki uyu kioo yaagueeqama rau kiooduu variravai.

²⁵ Varuduu heena tammaaki Pauruusooya Siraasaya yaaku varada pinaama Anutuugaara kuaru tida varuduu oovi nnauyauvaki varuuya rikiada variravai. ²⁶ Rikiada varuduu akiairauduu mmataa kuaru pinaivo utuduu oovi nnauvaa kuabaiyauvo haatapooduu haatopoo saivaata sipuuyauvo ngiari mmaara hatuaa taika kiooduu mmuakiaa ivaki varuuya yukuyaa yeena rau kiooyauvo ngiari mmaara takuasaa rada tiida viravai. ²⁷ Vuduu oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo diitoo tooduu sipuuyauvo vaa hatuaa taika kiooduu yaata utoo tunoo: Vaa aakiaana variaya vida tara kiaanoo, kua kioo ari paipa avaikaraivaa utu rada kioo ari hara raputinara teerama utu kioo vauduu ²⁸ rikioo Pauruuso puaisakama aayanna roo tunoo: Sa ai hara raputuanee. Ta mmuakiaaya aavaki variaunnanoo, ²⁹ tuduu rikioo toobaiyuvaara aayanna roo seenoo nnau aakiaivaki ngioo Pauruusaya Siraasaya yuku oyaivaki ngioo varoo vainno biribiriiinno vairavai. ³⁰ Vainno diitoo ivaitana vitoo mmaanai yapa kioo ivaitana yaparainno tunoo: Yokeeraso, na aanii aataru mmoorivai iino Anutuugo ni vitoo aataru yoketaivau yapaanarannee? ³¹ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tino fai Anutuugo iitama i tasipama mmuaa nnauvaki variayaatama vitoo yoketaivau ngii yapaanaravaivee, ³² kua kiada Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa inna kua mmida ari seena inna nnauvaki varuuyaatama kua mmiravai. ³³ Kiaa mmi taika kiooduu ii heena tammaa ivaki oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo ivaitana vitoo iya uudaidaa fini kioo mmuai suaivau ivootama ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaatama nnoori vareeravai. ³⁴ Nnoori varoduu rikioo ivo Pauruusaya Siraasaya vitoo ari nnauvaki kioo yeenna mmuduu nneeda varuduu ivoota ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaatama Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara kaayauma sirigairavai.

³⁵ Vauya patauduu Roomaa kieetaiya aataru safuuvaara dira vaidiiaa titooduu nnida oovi nnauvaara dira vaidiivaa tunoo: Aa vaidi aavaitana titanii kuatee, ³⁶ tuduu rikioo oovi nnauvaara dira kieetaivo Pauruusaa tunoo: Roomaa kieetaiya ngii titakiai kuatera aataru safuuvaara dira vaidiiaa titaani ngiaanoo. Inna aikioo ngia mmaanai tiida ausa nuufaiavaa varada kuatee, ³⁷ tuduu rikioo Pauruuso aataru safuuvaara dira vaidiiaa tunoo: Hama ta aataru voovai hatokaunnaivaara ngia kua pinaivaki ti yapa kiada ti utu raririida yosinna vuutaivaki ti yapa kiada ti ripiiki-aavai. Ripiima kiada oovi nnauvaki ti yapa kaaivai. Ta vaa Roomadiri yanaivaa varaunna vaidiyavee. Aanna makee iya ti titakiai ta haumakinaa kuatera kiaanoo. Ta hama itaama ti kuatainoo. Tikiai Roomaa kieetaiya

ngiariinoo tuma tiini sipuuvaa hatuaa kikiyai ta kuaaravee, ³⁸ tuduu rikiada aataru safuuvaara dira vaidiiya vara ranada vida Roomaa kieetaiyya ivo tuu kuaivaa kiaa mmuduu ivaitana vaa Roomadiri yanaivaa varada Roomaa vaidivaitana varuuvaara kieetaiyya rikiada pinaama aatuuravai. ³⁹ Aatuuda varida oto yamaa kua tida ivaitanaara boo tida ivaitana vitada mmaanai kiada tunoo: Ti yoosinna aavakidiri pikiada kuatee. ⁴⁰ Tuduu rikiada Pauruusooya Siraasaya oovi nnauvakidiri pikiada oto Rutiaanna nnauvaki varida ivaki nuunau gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaataama yamaa kua tida tunoo: Mmannammanna yaagueeqama kiada variatee, kiaa kiada iya pikiada viravai.

17

Pauruusooya Siraasaya Tesoronikii variravai

¹ Pauruusooya Siraasaya vida yoosinnaivaitana Abiporoo Aporonii yaatarada vidada yoosinna Tesoronikii ivaki Yutayaiya nuunaira nnau voovai vauvakira viravai. ² Ivaki vida Pauruuso Yutayaiya nuunaira nnauvaki ari virayaama oro ivaki variravai. Ivo ivaki varuduu taaravooma suai kati varira suaiyauvo nnuuduu Anutuugaa kua fafaara roo kuaivaara ivaki gioonna kiaapuuyaata kua tiravai. ³ Kua tuoo varioo oyaivaa iya kiaa mmioo tunoo: Anutuugo mmataama kioo vaidiivo mmamma nniitaroovaa varoo putuuvakidiri kava diitoovo inna Anutuugo tuuvaugiataama iiravaivee, kiaa kioo tunoo: Ii vaidi Yisunnara na ngii giaa ngii miau ivo inna Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, ⁴ tuduu rikiada vooyaano inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa hanigiada Pauruusaya Siraasaya tasipama nuauduu kaayau Ereengaa gioonna kiaapu kati ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmuuyaataama ivaitana tasipama nuauduu kaayau gioonna ngiari nnutu vauyaataama ivaitana tasipama nuairavai.

⁵ Nuauduu teeda Yutayaa vaidiyya iya teeda ti nnaagiai nookiateera kiaa iya nnannatooduu maisama varira vaidiyya yookaira mmatuuyavakidiri rupi nuunaida iyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida rapuara viravai. Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuyaataama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida vaidiivaa nnutuuvo Yasoona nnauvaa ututuuma kiada ivaki Pauruusaya Siraasayara buaidada teeda ivaitana vitada gioonna kiaapuuya avuuyauvunu yapaaraivaara buairavai. ⁶ Buaidada tooduu hama iya teeda vuduu Yasoonaata vaa ausa hanigioo vooyaataama utu raririida yoosinnaa kieetaiyasi vida aayanna reeda tunoo: Ii vaidi iya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida varida ngiari kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaani iya kuaivaara iya nnikiaraida vo aataru vo aataru-uvaa iikiaavo mmuakiaa mmatavai maisainoo. Makee itaa kiaa vaidiyya ti yoosinnaivaki ngiaavo ⁷ Yasoono ari nnauvaki iya yapa kiaikiai iyaata aayaataama Roomaa kieeta tuanaivaa kuaivaa hatokada kianoo: Ti kieeta ari voovai nnutuuvo Yisuuvavee, kiaavaivee, ⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapuuyaata yoosinna kieetaiyataama ivaara pinaama yaata utida ngiari yapaaraida varida ⁹ kieetaiyya Yasoonaata ausa hanigieera vaidiyyaataama tuduu mmaanai vida yoketaama variaaraivaara kua yeena rau kiada sikauyauvaa iya mmi kiada mmaanai viravai.

Pauruuso ari tasipama nuauyaataama yoosinna Beriaa variravai

¹⁰ Vuduu akiairauduu ii heena ivaki vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya Pauruusaya Siraasaya titooduu yoosinna Beriaa viravai. Vidada oo ivaki varida Yutayaiya kati varira suaviki nuunaira nnauvaki ¹¹ vuduu

ivaki varuu gioonna kiaapuuya hama Tesoronikiiya roosiiraida iya yoke-taama ivaitana kuaivaa rikiada iya rikiaatanno nnaasu varuduu vo suai vo suai Anutuugaa kua fafaara roo kuaivaa tuqinnama jaarida tunoo: Pauruuso tuu kuaivo kutaavainnee? Vara unnakuavainnee? ¹² tida rikiada kaayau gioonna kiaapu vooyaano Yisuunnara kutaavaivee tuduu Ereengaa gioonna vooya nnutu vauyaatama Ereengaa vaidi vooyaatama Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

¹³ Tuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya Tesoronikii hara kiada varuuyaano Pauruuso Beriaa varuu gioonna kiaapuuyaata Anutuugaa kuaivaa kiaa mmuuvaa rikiada seenada nnida gioonna kiaapuuya rupi nuunama kiada iyaata kua tuduu rikiada sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai.

¹⁴ Tuduu rikiada vaidi vaa ausa hanigioo vooyaano Pauruusaata seena vaidiiyaatama titooduu nnoori sorovuaraa siriivau vuduu Siraasaya Timotiiya homo Beriaa variravai. ¹⁵ Varuduu vaidi vooya Pauruusaata vitooya aataruuvau vida yoosinna Ateena Pauruusaata tasipama vida kieeravai. Vidada oto ivaki kiada vara ranada nnida Pauruusaata kuaivaa Timotiiya Siraasaya kiaa mmida tunoo: Akiiraama Pauruusaata kuatee, tiravai.

Pauruuso yoosinna Ateena variravai

¹⁶ Pauruuso yoosinna Ateena hara kioo varioo Siraasaya Timotiiyara faannairavai. Ivaki faannainno varioo toduu ivakinnaa gioonna kiaapuuya kaayau unnaku a nutuuyauvaara ausa mmuduuya mmudu too Pauruuso ivaara kaayau pinaama yaata utuduu inna ausaivo maisairavai.

¹⁷ Maisauduu rikioo oro nuunaira nnauvaki Yutayaiyaata ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya kati Anutuugaa ngiari ausa mmuduuya mmiraiyaatama ivaara yaagueeqama kua tiravai. Mmuakiaa suai yookaira mmatuuyavau gioonna kiaapuuya vida nnidairaiyaatama ivaara yaagueeqama kua tiravai.

¹⁸ Kua tuduu rikiada vaidiiya Epikurii aataruuvaara yaagueeqairaiyaata Sotokiaa aataruuvaara yaagueeqairaiyaatama ivaara numa innaata yaagueeqama kua tiravai. Kua tida varuduu vooya tunoo: Aa vaidi sabi kua tira namaamuru aavo tii kuaivaa oyaivo dataamainno vainnee? tuduu vooyaano tunoo: Ta yaata utida kiaunnaano: Ngiari voopinnaa a nutuuyauvaaranoo tinoo, kiaunnaano. Pauruuso Yisuunnara tira kuaivaaraata ivo putuoo kava diitoo kuaivaaraatama tuuvaara iya itaa kua tiravai. ¹⁹ Pauruuso itaa kua tuuvaara iya inna vitada oro ngiari kieetaiya nuunaida kua safuura nuunaivaa nnutuuo Ariopakoona ivaki yapa kiada inna tunoo: Karaasa kua aataru a kiannaivaa ha tinai teeta rikiaunnaane? ²⁰ A ari vookarai aataruuyauvaara kiannaivaa ta rikiaunnano hama oyaiyauvootainoo. Kava tinai oyaiyauvaa ta arinaima rikiaaravee. Iya itaa kua tiravai. ²¹ (Yoosinna Ateena varuuyaata ngiari vo yoosinnaiya numa ivaki varuuyaatama hama nnaaruaa kuaivaara yaata utiraida karaasa kuaivaara nnaasu makemake nuunaida yaata utida kua tiravai.)

²² Kua tuduu Pauruuso iya nuunaivaa nnutuuo Ariopakoona ivakidiri diitoo tunoo: Ateena variaa vaidiiyaso, rikiaatee. Vaa na tauvai. Ngiengie ausa mmuduuya mmira mmooriivaara ngia yaagueeqakiaayavee. ²³ Na ngii yooqeyauvaki nuaina variee taukai ngia iima kiada ausa mmuduuya mmira mminnaiyauvaa na tauvai. Tauko vo yeena tapi ngiaunnannuma vaivau fafaarivo vaivo ni too vaiki na jaaruee rikiauko fafaarivo ivau vaivo tinoo: Aa mminnaa aavo hama ta taunna rikiaunna a nutuuvaara yapa kieera mminnaavaivee. Fafaarivo itaama vaiki na ngia hama rikiaa taa a nutuuvaara ausa mmuduuya mmiaivaaraina na makee kooyaa ngii giaa ngii minaravee.

²⁴ Anutuuoqoono ngiau mmataivaa iima kioo mmuakiaa mminnaa ngiau mmataivaki vai mminnaiyauvaa iima kioovo ngiau mmataivaa oyai nakaaraivo varinoo. Itaama vaikio too vaidi mmatayaiya ngiari yaakuuadiri heeka kiaa nuunaira nnauyauvaki hama ivo hara kioo varivai.

²⁵ Hama Anutuuoqo mmoori voovaara kumimakaikio vaidi voovoona inna tasipama mmoori vareeraataivai. Ariinoo yaikiaivaata variraivaata mmuakiaa mminnaiyauvaatama vaidi mmatayaiya mmiravaivee. ²⁶ Ivo mmuaa vaidivai iima kioovaakidiri gioonna kiaapu mmuakiaa oyaiya diitada raubiriida mmuakiaa mmatavau variaanoo. Ariinoo mmuaanaa iya suaivaa teerama kioo iya variaara mmataivaa atau rummua kieeravai.

²⁷ Iya innara buaakiateeraivaara ivo itaama iiravai. Iya buaama rada nuaidada kutaa inna teekio ivo iya taivaannee? Hama ivo iya taivaannee? Mo ivo hama mmuaavai mmuaavai ti ngeera varikiaida ta variaunnanoo. Ti vaini varikiaida ta variaunnanoo. ²⁸ Ivaara kua voovai vainno tinoo:

Inna yaagueeqaivaura ta yaikiaivaa varada nuaida variaunnanoo.

Kuaivo itaa kua tiivai. Ngiikidiri ngii seena fafaara reera vaidi vooyaatama ivaara kiaanoo:

Kutaa teeta inna nnaakarayaida variaunnanoo, kiaavai.

²⁹ Ta kutaa inna nnaakaraiya varida hama ta yaata utida Anutuuoqaaara kaaara: Sikau gooraivaannee sikau sirivuaivaannee sikau tuanaivaa mman-nammannaiyauvaa vaidiiya ngiari tinniyaadiri yaata utida hatata kiaa mminnaiyauvaa roosiima Anutuuoqo itaivai varinoo, kjaaravee. ³⁰ Nnaaru vaidiiya hama rikieerama kiada koonnama varuuvaara hama Anutuuoqo yaata utivai. Aanna makee mmuakiaa gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinna variaiya Anutuuoqoono tinoo: Ngiingii aataru maisaiyauvaara yaata utida pikiada hanigiaatee, tiivai. ³¹ Vaa ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya kua pinaana yapeera suaivaa teerama kiaivaara ivo tinoo: Hanigiaatee, tiivai. Vaa ivo vaidi voovai kua pinaana ngii yapa kioo safuuma ngii yaparainaravaa mmataama kiaivai. Ivo inna tuduu putuuvakidiri kava diitooavaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiaavo ivo itaa kua kutaavai tiivo vaa kooyaa vainoo, tiravai.

³² Pauruuso itaa kua tuduu rikiada vaidiiivo putuuvakidiri diitoo kuaivaa rikiada vooyaano innara raida puruuka tuduu vooyaano tunoo: Fai vo suai ivaara a kava tinai ta rikiaaravee. ³³ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya nuunaivaa pikioo vuduu ³⁴ gioonna kiaapu vooyaano inna tasipama vida ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iyakidiri iya nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona varuu vaidi kieetaivaa nnutuuvo Dioonusuuvaata gioonna voovai nnutuuvo Damariisoovaata gioonna kiaapu vooyaatama inna tasipama vida Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

18

Pauruuso yoosinna Koridii variravai

¹ Pauruuso Ateenaa gioonna kiaapuuya kua kiaa mmi taika kioo ivaki pikioo ngioo ngioo numa yoosinna Koridii variravai. ² Variio toduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Akuiraava ivaki variravai. Inna kaano mmata Podoodiri inna mmata kioovoona ari nnaata Pisisikaunna tasipama mmata Itariaa ivakidiri aa ikiataanni yoosinna Koridii nniravai. Itariaa kieetaivaa nnutuuvo Karautiiva mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiya ari yoosinna Roomaivakidiri titooduu Akuiraaya Pisisikauya ivaki pikiada ditada nnidada Koridii numa variravai. Varuduu too Pauruuso ivaitana

taanara viravai. ³ Oro tooduu ivaitana ivo varoo mmuai sikau mmooriivaa varada buruqa nnau heekeeraiyauvaa iiravai. Ivaitana mmuai mmooriivaa uuvaara ivo ivaitana tasipama hara kioo varioo ivaitana tasipama mmooriivaa iiravai. ⁴ Inno varioo makemakee kati varira suaiyauvaki nuunaira nnuuvaki vioo gioonna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama kua tioo iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara iyaata kua tuduu rikieeravai.

⁵ Yapooma Siraasooya Timotiyya Maketoniaadiri numa tooduu Pauruuso mmuakiaa suaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kuaa mmioo varioo tunoo: Yisuuva kutaa Anutuugo mmataama kioo vaidi-ivovee. ⁶ Ivo itaa kua tuduu rikiada iya inna kuaivaara puruuka tida innara maisa kua tuduu rikioo ivo iya mmooka hanigia mmioo ari uyira rairaiyauvunudiri hatutuooma kioo iya tunoo: Fai Anutuugo hama ngii vitoo yoke-taivau ngii yapaanaravai hama niiki vainoo. Ngiingiiiki vainoo. Aqaa suai aavakidiri fai na vee ngiari vooipinna gioonna kiaapuuya kuaivaa kuaa mmunaravavee, ⁷ kuaa kioo iya pikioo oro ari vooipinna vaidi voovai nnutu-uvo Titiiva vuai nnutuuvo Yusutuunna nnauvaki mmayaayaivaa makemakee gioonna kiaapuuya kuaa mmiravai. Ii vaidi ivo ari ausa mmuduuyaivaa Anutuugaa mmudu inna nnauvo nuunaira nnauvaa vainiivau vairavai. ⁸ Vauduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnutuuvo Kirisiipiiva ari ausaivaa hanigioo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaatama ausa hanigiada kutaavaivee tuduu kaayau gioonna kiaapu Koriddi varuuyaatama Pauruusaa kuaivaa rikiada Yisuun-nara kutaavaivee kii kiada nnoori vareeravai.

⁹ Vo heena voovaki Pauruusaa tinni avuuvu hanigiooduu ari vookarauvaa tooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna tunoo: Sa aatuukianee. Na i tasipau-vaara mmannammanna ni kuaivaa iya kuaa mmiee nnaasu varianee. Sa pikiaanee. ¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya aavaki varida ni kuaivaa riki-aivaara hama yopeema vaidiyya i rputuaaravee, ¹¹ tuduu rikioo Pauruuso mmuaa nuanuvai ivaki varioo vo nuanuvai tammaa saivaki iya tasipama varioo Anutuugaa mmayaayaivaa iya kuaa mmiravai.

¹² Ii suai ivaki Roomaiya ngiariikidiri vaidi voovai nnutuuvo Garioonna titooduu mmata Ereengaiyaki oro kua radudeera kieetavai variravai. Varuduu Yutayaa vaidiyya nuunaida Pauruusaa utu raririida kua radudeera nnauvaki viravai. ¹³ Vida kieeta vaidi Garioonna tunoo: Aa vaidi aavo yamaa kua yamaa kua tioo Anutuugaa ausa mmuduuya mmira aataru ari vookaravaa gioonna kiaapuuya kuaa mmikiai ti aataruuvaa hatokada ari vo aataruvai iikiiaanoo, ¹⁴ tuduu rikioo Pauruuso iya kua sai tinara uduuu rikioo kieeta vaidi Garioova Yutayaa vaidiyya tunoo: Yutayaa vaidiyyaso, aa vaidi aavo koonnama mmooriivaa iinno pinaama tomeda iinai fai na inna aikiooma ngii kuaivaa arinaima rikiaanaravai. ¹⁵ Ngia ngiingii kuaivaaraatama ngiingii nnutuuyauvaaraata ngiingii aataruuyauvaaraatama ngia innara pinaama yaagueeqa kua kiaanoo. Ivaara inna aikioo ngiengienoo radudaatee. Hama na atai kua aavaa ni radudaatainoo, ¹⁶ kuaa kioo ivakidiri iya haara vatoo titooduu mmaanai viravai. ¹⁷ Vuduu vaidiyya Yutayaiya nuunaira nnauvaara dira kieeta vaidi voovai nnutu-uvo Sosoteenaa utida kua radudeera nnauvaa keegiainniivau inna ripiida rputuduu Garioova rikioonnaata hama ivaara kua tiravai.

Pauruuso kava vara ranoo numa Adiookiaa variravai

¹⁸ Pauruuso kaayau suai Koridiivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tasipama varioonnonno iya pikioo Akuiraa Pirisikauyaatama vitoo kuanara iinno varioo oro yosinna Kegeriaa varioo vaa vo kuavai Anutuugaa kuaa teerama kioo ari kieeta yausiyyauvaa

yumuku mmanna mmuyai utu kioo ngioo ivaitanaata vitoo siipaivaki karoo mmata Suriaivaura viravai. ¹⁹ Vioo vioo yoosinna Epesiisa ivaki siipaivaa pikioo ivaki Akuiraaya Pirisikauyaataama pikioo ivo nuunaira nnauvaki vioo Yutayaa vaidiia tasipama kua tuduu rikiada iya irisaqirisai kuaivaa innaki yapooduu ivo mmannammanna iya kiaa mmioo variravai. ²⁰ Varuduu rikiada tunoo: Ti tasipama hokoba sui variee tiita kua kianee, tuduu rikioo iya ooqoo kiaa kioo ²¹ iya pikioo kuanara iinno iya tunoo: Fai Anutuugo ari yaata utiravaugiataama ni titanai fai na kava nnaagjai ngiee ngii taanaravaivee, kiaa kioo ivakidiri siipaivaa varoo Epesiisa pikioo viravai.

²² Vioo vioo Kaisariaa ivaki siipaivaa pikioo vioo vioo oro Yerusareema ivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiaata yamaa kuaivaa kiaa kioo kava vara ranoo tuoo Adiookiaa oto variravai. ²³ Varioo hokoba sui ivo iya tasipama varioonnonno kava vara ranoo ngioo Garatiaa mmataivau nuainno varioo Purukiaa mmataivau nuainno varioo vo yoosinna vo yoosinnaiyavaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuya kua kiaa mmiaa roo nuauduu yaageeqama kiada variravai.

Aporoova yoosinnaivaitana Epesiisa Koridii variravai

²⁴ Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Aporoova yoosinna Aresadiriaa diaa vaidivai yoketaama kuaivaa tioo Anutuugaa kua fafaarivaa yoketaama too arinaima rikioovoono numa yoosinna Epesiisa variravai. ²⁵ Varuduu gioonna kiaapu vooya Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvaa inna kiaa mmuduu ivo ivaara kaayauma sirigainno Yisuunnara safuuma gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmioo ivo Yuvuaano nnoori apuu aataruuvaa nnaasu rikioo hama Yisuunnara kutaavaivee tioo nnoori apira aataruuvaa rikieeravai. ²⁶ Ivo nuunaira nnauvaki vioo yaageeqama kuaivaa tuduu Pirisikauya Akuiraaya inna kuaivaa rikiada inna vitada ngiari nnauki kiada Anutuugaa aataruuvaa safuuma inna kiaa mmuduu rikieeravai. ²⁷ Rikioo mmata Ereengaivaki kuanara uduu vaa ausa hanigiooya innaata yamaa kua yamaa kua tida yanaivaa fafarama kiada inna mmikio varoo oro ngiari seena gioonna kiaapu Ereenga variiaa mminai teeda inna tuqinnaateera fafarama mmuduu varoo viravai. Vioo vioo oro ivaki varioo gioonna kiaapu Anutuugo iyara yoketauduu vaa ausa hanigiooya tasipama mmoori vareeravai. ²⁸ Mmoori varoo varioo Yutayaa gioonna kiaapuuya avuuyavunu iyaata kua tioo iya irisai ranaanaira kua tuuvaa yaataroo Anutuugaa kua fafaara roo kuaivaa kooyaa iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, tiravai.

19

Pauruuso Epesiisa variravai

¹ Aporoova homo Koridii varuu suaivaki Pauruuso mmata vuutaivaki nuainno varioo numa yoosinna Epesiisa variravai. Epesiisa varioo toduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigioo vooya inna teeda vauduu ² iya yaparainno tunoo: Ngia ausa hanigioo suaivaki Mmannasa Yoketaivaa vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Mmannasa Yoke-taivo variivaara hama ta rikiaunnaano, ³ tuduu rikioo Pauruuso kava iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee nnoori apira aataruvai vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo ta Yuvuaano nnoori apira aataruuvaa varauunavaivee, ⁴ tuduu rikioo Pauruuso kava iya tunoo: Nnaaru gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyuvaa pikioovaara Yuvuaano iya nnoori apiravai. Ivo gioonna kiaapu Isarairaiya kiaa mmioo tunoo: Vaidi

voovai ni nnaagiai nninaraivaara ausa hanigiada kutaavaivee kiatee. Ivo itaa kua tuuvo inna Yisuunnara tiravaivee. ⁵ Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada nnoori vareeravai. ⁶ Varooduu Pauruuso ari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki varuduu iya ari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyavakidiri tida Anutuugo tuu kua ari vookarauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ⁷ Vaidi yaakuuvaitana yukukidiri taaramadoono itaama iiravai.

⁸ Uduu too Pauruuso taaravooma kuraaga ivaki varioo makemakee Yutayaiya ngiari nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuyaata yaagueeqama kuaivaa tioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaara iyaata kuaivaa tioo iya ivaara kutaavaivee kiateeraivaara yamaa kua yamaa kua tiravai. ⁹ Tuduu rikiada vooyaano tinni yaagueeqaida inna kuaivaara nniki rakaida gioonna kiaapuuya avuuyavunu Udaangaivaa aataruuvuara maisa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya pikioo vaa ausa hanigoo vooyaatama vitoo vaidiivaa nnutuuvo Turanaanna vitaira nnauvaki mmuakiaa suai makemakee gioonna kiaapuuyaata Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara kua tiravai. ¹⁰ Taara nuanu itaama uududuu mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama mmata Asiaivau varuuyaano Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikieeravai.

Savevaanna mmaapuuyaano mmagia maisaiya titooduu hama viravai

¹¹ Anutuugo ari yaagueeqaivaa Pauruusaa mmuduu ari vookara ari vookarau mmooriyavuaa uduu pinaa ari vookairayavuai viravai. ¹² Vauduu teeda gioonna kiaapuuya buruqaiyavuaa varada Pauruusaa mmammaivau yapa kiada varada nniitarooya mmuduu iya nniitarooyauvo taikooduu mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiaiyavuai varuuyauvo mmaanai tiida viravai.

¹³ Vuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya nuaida varida mmagia maisaiyavuaa vaidiiva aakiaiyavakidiri titooya iida varida mmagia maisaiyavuaa titaaree kiaa Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tiravai. Iya mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmagia maisaivaa tunoo: Na Pauruuso ti kiaa ti mmii vaidi Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama i titanai mmaanai tiee kuane, tiravai. ¹⁴ Tuduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Savevaava ivo Anutuugaara kati puara hudeera kieetavai inna mmaapuudo yaaku saivai sainaidiri taarama iyaata itaama iiravai. ¹⁵ Uduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaana varuuvo iya tunoo: Vaa na Yisuunna tee Pauruuso ii mmayaayaivaa vaa na rikiavai. Mo ngia aanna deeyanee? ¹⁶ Kiaa kioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivaki varuuvoono diitoo iya puaisakama Rupertuoo vara reemi kioo iya uyira rairaiyavuaa kerekareenno iya mmuakiaaya yaatara kioodoo inna nnauvaa pikiada taguaadaya iya kiau vitiikaiyauvo ari vookaraama tuuduu ngiari toovau vida kieeravai.

¹⁷ Itaama kioodoo ngiari voopinnaiyaata Yutayaiyaatama Epeesiia ivaki varuuyaano ii kua ivaa rikiada aatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa vararu utiravai. ¹⁸ Utuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaano numa gioonna kiaapuuya avuuyavunu ngiari saaka sifaa iira aataruuyavuaara kiaa kookieeravai. ¹⁹ Kiaa kookieema kioodoo vooyaano ngiari yanaa saaka kua vau yanaiyavuaa nuunama kiada iya avuuyavunu ikia mmuturiravai. Ikia mmuturuu yanaiyavuaara yookaama kioo sikauyavuaa iya yaarida rikiooduu vaa iya kuminayaa pinaa sikau yanaiyavuaa (50,000) kagaari kieeravai. ²⁰ Iya itaama uuvaara kaayau gioonna kiaapuuya Udaanga Anutuuga mmayaayaivaa rikiada yaagueeqama variravai.

Gioonna kiaapu Epeesiia kuaivaa

ruairata ruairata tiravai

²¹ Iya itaama uuyauvo taika kioodu Mmannasa Yoketaivoono Pauruusaa yaata utiraivaki kiaa mmuduuo yaata utuoo tunoo: Fai na Maketoniasa viee nuaina Ereengaa mmataivaugiataa viee yaataree kava vara rane ngee Yerusareema kuanaravai. Fai na oro Yerusareemannaadee nuaina nnaagiai tiee yoosinna Rooma kuanaravee, ²² kiaa kioo ivo ari tasipama nuaira vaidi-ivaifana Timotiia Erasataaya titaa kioodu Maketoniasa ivaitana vuduuo homo ivo mmata Asiaivau hara kioo variravai.

²³ Ii suai ivaki gioonna kiaapu Epesiisaiya Udaangaivaa aataruuvaa pinaama ari vookaraama kua tuduu hama yoketairavai. ²⁴ Vaidi voovai nnutuuo Demetiriiva varioo sikau mmannaammannau sirivuaivaa utu ru-aataru kioo ngiari unnakua anutuu gioonnaivaa nnutuuo Aratemiisaa nu-nuaira nnauvaa mmannammannaiyauvaa iiravai. Iinno iyauvaa gioonna kiaapuuya mmuduuo sikau irisaiyauvaa pinaama inna mmuduuo ari seena mmoori varooyaatama mmiravai. ²⁵ Vo suai Demetiriiva iyaatama ari seena mmuaa mmooriivaa uuyaataama rupi nuunama kioo iya tunoo: Vaidiso, vaa ngia taano. Ta aa mmoori aavaa iikiaunnani gioonna kiaapuuya irisai sikauyauvaa ti mmiaanoo. ²⁶ Ii vaidi Pauruuso ii mmooriyauvaa vaa ngiengienoo teeda rikiaavai. Pauruuso tinoo: Vaidiia ngiari yaakukidiri iikiaa anutuuyauvo hama kutaa anutuuyauvaivee, tikiai rikiaa kaayau gioonna kiaapu Epesiisa aavaki variyaiyaata mmuakiaa mmata Asiaivaki variyaiyaatama vaa inna kuaivaa rikiaa kutaavaivee kiaavai. ²⁷ Titiiyara yaata utatee. Fai gioonna kiaapuuya itaa kua tida ti mmooriivaa unakuavaivee kiaa kiada hama ta iikiaunnaiyauvaa varada irisai sikauyauvaa ti mmiaaravai. Na hama iyaara nnaasu kua kiaunoo. Aa ti anutuu gioonna Aratemiisaara mmuakiaa gioonna kiaapu Asiaiyaata mmuakiaa mmata variyaiyatama ausa mmuduuya mmiaavai. Fai gioonna kiaapuuya Pauruusaa kuaivaa rikikio fai Aratemiisaa nuunaira nnauvo rupusavai vaino fai inna nnutuuo mmataki tuoo kuanaravaivee, tiravai.

²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiaa mmuakiaa vaidiia ii kua iyaara ausaiyauvo pinaama nnannatooduu pinaama aayanna tida tunoo: Ta Epesiisaiya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuo ngiau aapu vakiaivee, ²⁹ tududu rikiaa mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida Pauruusaa tasipama nuau vaidi Maketoniasa diaa vaidi taaravaitana Gaiyaasaya Arisarakaaya utu raririida seenada vida nuunama varida kua tira nnauvakira viravai. ³⁰ Vuduuo rikioo Pauruuso arinaidiri iya nuunaviki kuane kua uudu vaa ausa hanigiooano inna rubuudu ³¹ mmata kieeta vaidi vooya Pauruusaa yoketauyaano ngiaammuaaya titaa kioodu oro yaagueeqama inna kua mmida tunoo: Sa kooyaa iya nuunaviki viee ai viriivaa iya vitaakianee, ³² tuduu nuunau gioonna kiaapuuya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida varida vooyaano ari vo kua voovai tuduu vooyaano ari vo kua voovai tida hama ngiari nuunau kua oyavaara tuginnama rikieeravai. ³³ Hama rikioodu Yutayaa vaidi vooyaano ngiari seena vaidiivaa nnutuuo Aresadereenna vitada gioonna kiaapuuya avu teeda vau koovau yapa kieeravai. Yapa kioovaara gioonna kiaapu vooyaano yaata utida innara tunoo: Aresadereeva kua oyavovee. Kuaivo innaki vainoo, tuduu rikioo Aresadereeva diitoo ariiyara oqoo tioo iya kuaivaa ariiyaadiri kua hatokaanee kua iya yaaku ruvuatairavai.

³⁴ Ivo yaaku ruvuataudu rikiaa gioonna kiaapuuya vara inna toduuo ivo Yutayaa vaidivai uduuo teeda hama innara yoketairaida hokoba suai mmui kuaivaa nuunama mmuaivaugiataama aayanna tida varida tunoo: Ta Epesiisaaya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuo ngiau aapu vaki-avee, tiravai.

³⁵ Tududuu rikioo yoosinnaivakinnaa kieeta vaidi kua fafaaraira voovoono diitoo iya hai tioo tunoo: Epesiisaa vaidiso, vaa mmuakiaaya taavai. Ti anutuu gioonna Aratemiisaara nuunaira nnauvoota ari sikau mmannammannaivo ngiau aapuuvakidiri tiivootama ti yoosinna aavaki vainoo. ³⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono aa kua aavaa hatokaanaravaivee. Ivaara sa pinaama kua tiraida tirooma varida sa ivaara vuavi tida varida mmoori iikiatee. ³⁷ Aa vaidi aavaitana hama ti nuunaira nnauyauvakidiri mminniyauvaa mmuara varada hama ti anutuu gioonnaivaara niki rakaida maisa kua kiaavaaraida ngia ivaitana vitada aa kua pinaa aavaki yapaanoo. ³⁸ Demetiriivaata ari seena mmoori vareeraiyaatama kua pinaivaa vo vaidivaaki yapaaree kiaavo kua radudeera suaiyauvo vaikiyai kua rikieera vaidiyya variaanoo. Iya ivaki vida ngiariiki ngiariiki kua pinaivaa yapaatee. ³⁹ Fai vo kua voovai ngiiki vainai kua tira suaivaki ngia mmuakiaaya safuuma nuunaida kua kiatee. ⁴⁰ Aanna makee ta nuunaida sabi kua sabi kua ruairata ruairata kiaunna kua aavaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki ti yapaarannee? Vara hama ti yapaarannee? Hama ta rikiaunnaano. Aanna makee ta iikiaunna kua aavaa oyaivo hama vaivaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki ti yaparaikiyai ta dee kuavai iya sai kiaarannee? Hama kua sai kiaaravootainoo, ⁴¹ kiaa taika kioo kua fafaaraira vaidiivo iya titooduu vida raubiriiravai.

20

Pauruuso Maketoniaivakiaata Ereengaivakiaatama nuairavai

¹ Raubiriida tirooma varuduu Pauruuso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyara aayanna tuduu innasi nnuduu yamaa kua yamaa kua iyaata kua tioo tioo kuaivaa kiaa taika kioo tunoo: Inna aikioo, na kuanaravee, kiaa kioo iya pikioo mmata Maketoniaa viravai. ² Vioo ivaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaatama yamaa kua yamaa kua kiaa roo nuainnonno iya pikioo oto mmata Ereengaivau varuduu ³ taaravooma kuraaga taika kiooduu siipaivaki karoo kava vara ranoo mmata Suriaa kuanaree kiaa rikiooduu vaidi Yutayaiya inna ruputuara kua yeena rauduu rikioo ipi kuanee tuuvaa pikioo kava vara ranoo Make-toniaa nniravai. ⁴ Nnuduu too Beriaa diaa vaidi Puraanna mmaapuuvaa nnutuuvo Sopataaraava inna tasipama kuanara uduuu Tesoronikii diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Arisarakaaya Sekuduuya iya tasipama kuaara uduuu Derevee diaa vaidi voovai nnutuuvo Gaiyaaso iya tasipama kuanara uduuu Timotiivaata iya tasipama kuanara uduuu mmata Asiaa diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Tukikiya Toropimooya iya tasipama kuaara iravai. ⁵ Iyannaadee vidada oro yoosinna Toruaasa varida Pauruusooya tiyara faannairavai. ⁶ Faannauduu bereeta hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudeera buusaivaa nneera suaivo taika kiooduu ta yoosinna Piriipii pikiada siipaivaki karada vidada variaannaduu yaaku sai suaivo taika kiooduu vidada yoosinna Toruaasa oro tiyara faannauya tasipama ivaki variaannaduu mmuaa Sudaagavai taikeravai.

Nnaagiai suaivaki Pauruuso yoosinna Toruaasa variravai

⁷ Sudaaga heenaivaki ta vaa ausa hanigieeraiya nuunama varida yeenna nneeravai. Nnaa taika kiooduu Pauruuso pataino iya pikioo kuanarivaara yaata utuoo mmayaayivaa iya kiaa mmioo varududuu heena tammaravai. ⁸ Ta nnau aruovaki varida kua tida variaannaduu kaayau toobaiyauvaa subi hara kiooduu too varuduu ⁹ vaidi karaasa voovai nnutuuvo Aituku-uva tabaanga keegiaivaki varuduu Pauruuso kuaivaa mmannammanna

hokobama tududuu Aitukuuva vuru rauduu ivo varioo vurura rusirusiinnonno puaisakama vuru vainno rikioo ngiauvakidiri taikiapa roo tuoo vioo mmataivaudiri ari ruputu kioo ivau putuoo vairavai. Vauduu gioonna kiaapuuya reemi rada oto inna vararu utida tooduu vaa putuduu ¹⁰ Pauruuso reemi roo vioo varoo innayaa vainno inna varau utu kioo vainno tunoo: Sa pinaama yaata utuatee. Inna yaikiaivo homo innaki vainoo, ¹¹ kiaa kioo kava vara ranoo verepi gioonna kiaapuuyaatama ngiari varuuvaki vioo yeennaivaa kusii kioo nneeravai. Nnaa kioo kava ivaki varioo iyaata kua tududuu suaivo reera kiooduu iya pikioo viravai. ¹² Vioo kiooduu iya vaidi karaasaivo kava diitoo varuuvaa vifada ari nnauvaki yapa kiooduu ivo kava diitoo varuuvaara iya ausaiyauvo kaayauma yoketairavai.

Pauruuso yoosinna Miretee viravai

¹³ Pauruuso Toruaasadiri yukuyaa Asosoo kuanarainno mmuaanaa ti kiaa ti mmioo tunoo: Vidada Asosoo niyara faannakiatee, kiaa kiooduu teennaadee vida siipaivaki karada vidada oro yoosinna Asosoo vainiivau siipaivo duduu ta ivaki Pauruusaara faannairavai. ¹⁴ Faannakiaannaduduu ivo ngioo ngioo Asosoo ivakidiri ngioo ti sunoo siipaivaki karoo ti tasipama varuduu ta vidada yoosinna Miturenee viravai. ¹⁵ Ta ii yoosinna ivaa pikiada vidada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Kioosaa vainima vauvaa vida yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Samosoo vida teeda yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Mireteera viravai. ¹⁶ Vaa Pauruuso yaata utuoo tunoo: Hama hokoba suai mmata Asiaivaki ni variataikiavi vida ta Epesiisa yoosinnaivaa yaatarada Mireteera kuaaravee, kiaa kioo Mireteera viravai. Pauruuso buusa Pedikoosa nneera suaivo vainima vaino rikioo Yerusareema seenoo kuanaraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai.

Pauruuso Epesiisa varuuya ari kuanara kuaivaa kiaa mmiravai

¹⁷ Pauruuso numa yoosinna Miretee varioo ngiaammuauya titooduu Epesiisa varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyara haitatuura vaidiyya tummuateera tuduu iya innasi tiiravai. ¹⁸ Tuuduu too ivo iya tunoo: Vaa ngia taavai. Na ikiataa Asiaa mmataivau numa hara kiee variaa suaiyauvakidiri varia ree viee variee mmuakiaa suai ngii tasipama variravai. ¹⁹ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooi vareera ngiaammuauvai variee rateeraivaa tasipama mmooi vareenana hama niniyyara mannaka tiraina na adiee variravai. Vaidi Yutayaiya ni mmaarau kua tida mmuaararavaa ni muuvo niyyaa vauduaata na Udaangaivaa mmooiriivaa vareeravai. ²⁰ Vaa ngia taavai. Na ngii nuunaiyauvaki kooyaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii miee ngiingii nnauyauvakiaatama kooyaa ngii giaa ngii miravai. Niiki vai kuaivo ngiiki vainai ngia yoketaama variaaravaa hama na voovai hatairavai. Na kooyaa ngii giaa ngii miravai. ²¹ Na Yutayaiyaata ngiari vopinnaiyaatama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiada ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiateeraivaara mmannammanna iya kiaa mmiravai. ²² Anna makee Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo kua-neera ni tikiai na Yerusareema kuanaravai. Ivaki vai mmuaararavo niisi nninaravaa hama na rikieerama kiee kuanaravai. ²³ Aa kua aavaa vaa na rikiauvi. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki na unaina variaaduu Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo tunoo: Iya i mmaara oovi nnauvaa teerada mmuaararai mminnaivaatama i mmaara teerama kiada variaanoo. Ivo itaa kua tuuvaa vaa na rikiauvi. ²⁴ Na mmata aavau variauu mmammaivaara ki-aunoo: Kumina mminnaavaivee, kiaa kiee hama na ivaara yaata utuaunoo. Na ni mmooi Udaanga Yisuu Kirisiiva ni muuvaa iima taika kuanaraivaara hama nini mmammaivaara na yaata utuaunoo. Anutuugo ari Mmaapuuvaa

kati ti mmuu mmayaaya yoketaivaa na kiaa kookieema kиеe kiaunoo. Ii mmoori ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva ni miravai.

²⁵ Na makemakee ngii tasipama variaa suaivaki Anutuuoqo gionna ki-aapuuyara diraiwaara ngii kiaa kookieema ngii giaa ngii miravai. Anna makee vaa na rikiaunoo. Na itaama ngii kiaa kookieema ngii giaa ngii miaa mmuakiaaya fai ngia hama kava ni tinniivaa taaravai. ²⁶ Ivaaraina aa suai aavaki na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai ngiiikidiri gionna kiaapu voovoono na kiaa kuaivaa hama rikioo hama ausa hanגיעerama kino kuaivo fai hama niiki vainaravaivee, kiaunoo. ²⁷ Hama na vo kuavai hatairama kиеe Anutuuoqo ngiiiyara uu mmoori eyommaavai vaa na kooyaa ngii giaa ngii miaivaara na itaa kua kiaunoo. ²⁸ Ngiengieenoo ngiiingiiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Puara sipisiipara haitatuurayaama Mmannasa Yoketaivoono gionna kiaapu vooya haitatuukiateera ngii tuyaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Anutuuoqaa gionna kiaapuuya vaa ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri yookaama kioo viteeraiyaraatama haitatuukiatee. ²⁹ Vaa na rikiauvai. Fai mmaraaraa avaikaraiya puara sipisiipaiya nuuna kiaa aakiaivaki nnida iya gutuaani raubiriikiaaneema na ngii pikiee vinai vaidiyya ngii nuuna aakiaivaki nnida maisa mmooriyauvaa ngii iikiaaravai. ³⁰ Mo fai ngiiikidiri vaidi vooyaano vaa ausa hanגיעera vooya unnakua unnakua kiaa kuaiyauvaa haubayama tikiai fai iya nnaagiai kuaaravai. ³¹ Ivaaraida tuqinnama haitatuukiatee. Na taaravooma nuanu heenagieena ikiannagisanna hama na pikieeraina na rateera boo tiraivaa tasipama yamaa kua yamaa kua tiee variee mmuaavai mmuaavai kuaiyauvaa ngii giaa ngii miauyauvaa sa taunnuatee.

³² Anna makee Anutuuoqo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utuuvaara na innaata ngiiiyara yamaa kua yamaa kua tiee kiaunoo: A iya puaisa utuane, kiaunoo. Ivoono aikiooma ngii utinanai ngia yaagueeqama varia rada vidada koovayaida varikio kua yoketaivaa ariinnee tii gionna kiaapuuya kiaa mminaraivaa fai ngiiita ngii giaa ngii minaravai. ³³ Na ngii tasipama variaa suaivaki sikau goora sirivuaiyauvaannee uyira rairaiyauvaa taaduu hama ni varaatairavai. ³⁴ Vaa ngiengieenoo taavai. Na nini yaakuuvakidiri mmoori vareenana niniiniaata ni tasipama nuairaiyanaatama tiisi hameetau mminnaiyauvaa vareeravai. ³⁵ Na mmuakiaa mmoori iikiai yauvunudiri ngii vitaama kиеe kiaunoo: Ta itaama mmooriyauvaa yaagueeqama kiada iidada gionna kiaapu muaraagama variayaraatama mmooriyauvaa iikiai iyaatama yoketaama variatee. Na itaa kua kiaa kиеe Udaanga Yisuu Kirisiiva tuu kuaivaara yaata utuee tiravai. Ivo tunoo: Vaidi voovoono mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmikio too kaayauma inna ausaivo yoketaunoo. Vaidi voovoono mminnaiyauvaa ariinnee kiaa varaikio kiisama inna ausaivo yoketaunoo. Mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmira aataruuvoono mminnaiyauvaa ariinnee kiaa vareera aataruuvaa yaataravaivee. Yisuuva itaa kua tiravaivee.

³⁶ Pauruuso itaa kua kiaa taika kioo iya tasipama toorivu yau haroo yaaku vareeravai. ³⁷ Yaaku vara taika kiooduu mmuakiaaya kaayauma innara ratada varida inna varau utu kiada vaidi inna mmooteeravai. ³⁸ Ivo vaa iya tunoo: Fai ngia hama kava ni tinniivaa taaravaivee, tuuvaara kaayauma iya ausaiyauvo mmuaarareeravai. Mmuaararooduu iya inna vitada siipavakira viravai.

¹ Iya Pauruusaa vitada oro ivau kioodoo teeda ta iyara boo ikiee kiaa kiada ta iya pikiada siipaivaki karada safuuma vidada yoosinna Kosoo yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Rotoo yaatarada vidada yoosinna Pataaravaki siipaivakidiri reemi rada ² nuaidada taannaduu siipa voovai mmata Ponikii kuanara uduuu teeda teeta ivaki karada viravai. ³ Vidada taannaduu mmata Kuporoo ti vainima vauduu teeda inna saigiataadiri vidada mmata Suriaa viravai. Ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Turu ivaki siipaivaki vau hoonahaanaiyauvaa ivau yapaara uduuu ta ivakidiri reemi rada ⁴ nuaidada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ivaki ti teeda vauduu ta iya tasipama mmuaa Sudaacaqavai ivaki variravai. Variaannaduu Mmannasa Yoketaivo iya kiaa mmuu kuaivaa Pauruusaa kiaa mmida tunoo: Sa Yerusareema kuane, ⁵ tuduaata ta iya tasipama variaanna suaivo taikoodoo iya pikiada kuaara iikiaannaduu iya mmuakiaa ngiari nnaata nnaakaraiyaatama ti sunada yoosinnaivakidiri nnoori siriivau viravai. Ta oro dida vaida toorivu yau harada yaaku vareeravai. ⁶ Yaaku vara taika kiada titiiyara titiiyara boo kiaa kiada ta iya pikiada siipaivaki karada variaannaduu iya ngiari nnauyauvakira viravai.

⁷ Vuduu ta Turudiri pikiada vidada yoosinna Potoromai siipaivakidiri reemi rada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ti teeda ti sunada vuduu oro iya nnauyauvaki mmuaa heena ⁸ vakiaannaiya patauduu iya pikiada vidada oro yoosinna Kaisariaa varida taannaduu vaidi voovai Anutuugaa mmayaaya tiraivaa nnutuuvo Piriipo ti too vauduu ta inna tasipama inna nnauvaki variravai. Ivoono nnaaru Yerusareema varuduu gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmoori varoo vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana mmatau suaivaki inna tasipama mmataama kieeravai. ⁹ Ivo numa yoosinna Kaisariaa varuduu ari raunnaapu taarama taarama hama vaati varooya inna tasipama varida Anutuugo iya kiaa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

¹⁰ Kiaa mmuuya varuduu teeta iya tasipama variaannaduu kaayau suaivauvo taika kioodoo forofeta vaidi voovai nnutuuvo Akapaava Yutayaivakidiri nniravai. ¹¹ Numa ti tasipama varioo Pauruusaa vau-saivaa vara kioo ari yuku yaakuuyauvaa ranaa rau kioo iya kiaa mmioo tunoo: Mmannasa Yoketaivoono aa kua aavaa tinoo: Aa vaua aavaa nakaaravai fai Yerusareema vinai fai vaidi Yutayaiya inna yuku yaakuuyauvunu ataama ranaa rau kiada ngiari vooppinnaiya mmiaaravaivee, tiivai. ¹² Ivo itaa kua tuduu rikiada teetaata mmuakiaa gioonna kiaapu ivakinnaiyaatama yaagueeqama Pauruusaa kiaannano: Sa Yerusareema kuane, ¹³ kiaannaduu rikioo ivo ti kuaivaa sai tunoo: Ngia aaniira ratada variaannee? Na ngii tauko kaayama ni ausaivo mmuuararainoo. Fai na Yerusareema vinai iya ni ranaa rammuaara iikiai fai na hama aatunaravai. Iya tikiai fai na Udaanga Yisuu Kirisiinnara putinaraivo inna aikioovee, ¹⁴ tuduu rikiada ta hama inna kuaivaa hatokeeraida pikiada innara kiaan-nano: Inna aikioo, kii ti Udaanga Anutuugaa yaata utiraivaugiataama iikiai, tiravai.

¹⁵ Ta Pauruusaa tasipama nuairaiya ivakinnaiya tasipama variaanna suaivo taika kioodoo teeda ta titi mminnaiyauvaa teeraida Yerusareema viravai. ¹⁶ Kuaannaduu vaa ausa hanigioo gioonna kiaapu vooya Kaisariaa varuuya ti tasipama vida vaidi ta inna nnauvaki variaaravaa nnutuuvo Manasaava Yerusareema varuuvaa nnauvakra ti vitada viravai. Ivo Kuporoo diaa vaidivai. Vaa ivo tauraa Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Yakopaata kua tiravai

17 Ta Yerusareema kuaanna suaivaki vaa ausa hanigieera vaidiia ti teeda tiyara kaayauma yoketairavai. 18 Tiyara yoketauduu vakiaannaiya patauduu ta Pauruusaa tasipama Yakoo paasi kuaannaduu vaa ausa hani-gioo kieetaiya ivaki inna tasipama variravai. 19 Varuduu Pauruuso iyasi vioo iyara kiaa kioo Anutuugo inna mmuu mmooriivaa ivo ngiari voopinnaiyasi nuainno varioo vo yosinna vo yosinnaiyauvaki uu mmayaayaiyauvaa iya kiaa mmiravai.

20 Ivo itaama iya kiaa mmi taika kioodoo rikiada iya Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. Kiaa kiada Pauruusaa tunoo: Ti seena-o, vaa a taannavai. Aavaki kaayakaayau ari vookarau gioonna kiaapu Yutayaiya vaa Yisuunnara kutaavaivee tida Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa hama pikiaavai. Yaagueegama iikiaavai. 21 Vaidi vooya vaa iya kiaa mmida tunoo: Pauruuso ngiari voopinnaiya yosinnaiyauvaki nuainno varioo Yutayaa gioonna kiaapu iyauvaki variyaiya tinoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaa pikiada sa ngiingii nnaakaraiya mmammaiyauvaa hatokaa-tee. Sa Yutayaiya aataruuyauvaa iikiatee. A itaa kua kiannaivaara vaidi vooyaano tiravai. 22 Aavaki variyaiya a ngiannaivaara iya rikikio hama iya nnannataivaannee? Vara iya nnannataivaannee? Iya nnannateenai fai ta dataakiaarannee? 23 Inna aikioo, ta i kiaa i mmiaara kuaivaa iikiane. Aavaki variaa vaidi taarama taaramada mmaanna tuu kuaivaa vaa hatokoovaara Anutuugaata kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa tida irisaivaa iida variaano. 24 Eenoo viee iyaata vitee oro mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iima kiada idaaraatama eenoo sikaunnaadiri yookaama kinai teeda fai iya ngiari kieeta yausiiyauvaa yumukuaaravee. A itaama taika kinai fai mmuakiaaya i teeda kiaara: Nnaaru iya innara tuu kuaivo unnakuavaivee. Ivo Anutuugaa mmaanna tuu kua aataruuvaa ariinoo iinoo, kiaravee. 25 Mo ngiari voopinnaiya vaa Yisuunnara kutaavaivee tiraiyara teenoo yaata utida iyani yanaa voovai fafara reeda ta kua yeena rau kuaanna kuaivaa nnaasu iikiateera kiaa mmiravai. Ta iya kiaa mmida kuaannano: Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki hadauma utuaavo putiiyauvaa nnaatee. Sa saba nuaira aataruuvaa iikiatee, tiravai.

26 Iya itaa kua tuduu vauvo patauduu Pauruuso iya tuu kuaivaa iinno vaidi taarama taaramada vitoo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iya tasipama iiravai. Iima taika kioo nuunaira nnau pinaivaki vioo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iikiaa suaivo taika kinai iya puaraiyauvaa mmuaavai mmuaavai varada kati Anutuugaara hudaaraivaara kieeta vaidiia kuaa mmiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki iya Pauruusaa utiravai

27 Pauruuso vaidiia mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa uu suaivo yaaku saivai karasaidiri taarama kiisama taika-nara uduu vaidi Yutayaa vooya Asiaa mmataivakidiri nnuuya nuunaira nnau pinaivaki Pauruusaa teeravai. Teeda gioonna kiaapu ivaki nuunauya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida inna utu kiada vaida. 28 pinaama ayanna reeda tunoo: Vaidi Isairayaaso, numa ti tasipama iikiatee. Aa vaidi aavo vo yosinna vo yosinnaiyauvaki nuainno varioo ta gioonna kiaapu Isairaiya tiyaraatama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaaraata aa nnau avaaraatama maisa kua tiao ooqoo tiivai. Aanna makee ivo ngiari voopinnaiya ti nuunaira nnau pinaa aavaki vitoo nnikio nnau yoketaa tuanaivo maisainoo, tiravai. 29 Epesiisaa vaidiivaa nnutuuvo Toropimo tauraa kati Pauruusaa tasipama yosinnaivaki nuavua iya teeda yaata

utida tunoo: Pauruuso inna vitoo nuunaira nnau pinaivaki viravaivee, kiaa yaata utuuvaara iya itaa kua tiravai.

³⁰ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuyaata iyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida mmuaavaugiatama seenada vida Pauruusa utu kiada vaida inna utu raririima rada nuunaira nnau mmaanaivau viravai. Mmaanaivau vuu saivaata vooyaano sipuuvaa makee tuduu rau kieravai. ³¹ Rau kiooduu iya Pauruusa ruputuaara uduu rikioo Roomaa rapira vaidiiya kieetaivo mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareemaiya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaa rikioo ³² akiairaama ari rapira vaidiiyaata iyara haitatuurayaatama vitoo seenoo gioonna kiaapuuyasi viravai. Vuduu gioonna kiaapuuya innaatama rapira vaidiiyaatama teeda Pauruusa ripiida ruputuuvaa pikieeravai.

³³ Pikiooduu kieeta vaidiiyo Pauruusa vainiivau dioo vainno ari rapira vaidiiya tuduu iya yaagueeqa yeena taaravaitana varada inna ranaa rau kiooduu kieeta vaidiiyo Pauruusaara gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Aanna giononnee? Ivo dee mmoori maisavai iivainnee? ³⁴ tuduu rikiaada vooyaano nuunaida ngiari vo kuavai puisakama aayanna reeda tuduu vooyaano ngiari vo kuavai tiravai. Iya puisakama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaa kieeta vaidiiyo hama Pauruuso uu kua oyaivaara arinaima rikieerama kioo ari rapira vaidiiya tuduu iya Pauruusa vitada rapira vaidiiya nnauvakira viravai. ³⁵ Vida iriivaa rooru kioovau kuaara uduu gioonna kiaapuuya ututuuma kiada tukikaakama kiada inna ruputu kiaara uuvaara rapira vaidiiya inna taina raida ngiari nnauvakira viravai. ³⁶ Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu inna vata rada vuuya puisakama aayanna reeda varida tunoo: Ruputu kioo putuaivee, tiravai.

Pauruusa kua pinaaki yapooduu irisai kuaivaa tiravai

³⁷ Tida varuduu rapira vaidiiya Pauruusa vitada ngiari rapira nnauvaki kuaaree kiaa uduu Pauruuso iya kieeta vaidiivaa tunoo: Na aita kua kiaunnee? tuduu rikioo kieeta vaidiiyo inna sai tunoo: Mo a Ereengaa kua kiannakuannee? ³⁸ Hama a Iyiipaa vaidikuannee? Vo suai vaidi Iyiipa voovoono kaayau gioonna kiaapu (4000) kua tuduu iya Roomaa kieetaivaara nnannatooduu iya kaayau rapira yau suruuyauvaa utuuvaara iya vitoo koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki viravai. Aanna a ii vaidikuannee? ³⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Hameetavee. Na Yutayaa vaidivai. Ni noova Kirikiaa mmataivau vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na yoosinna pinaivakidiri ngiauvai. A tinai fai na gioonna kiaapuuyaatama kua tinarannee? ⁴⁰ tuduu rikioo ee-oo tuduu Pauruuso iriivaa rooru kioovau dioo vainno gioonna kiaapuuya kua pikiaateeraivaara ari yaakuuvaitanaadiri ruvuatauduu iya kua pikiooduu ivo ngiari kua Eporaivakidiri iya kiaa mmioo tunoo:

22

¹ Vaidi ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, kua pinaivaa niiki yapaivaa irisavaa na kua tinai ngia rikiaatee, ² kiaa kioo ngiari kua tuanaa Eporaivakidiri tuduu rikiooduu yoketauduu hama kua tiraida kua seemuaa varuduu Pauruuso kava iya tunoo:

³ Na Yutayaa vaidivai. Ni noova mmata Kirikiaa vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na ivaki pikiee numaa aa Yerusareema aavaki hara kiee varieenana vaidi nnoonna Kamarieeraasi kuauduu ivo ni vitairavai. Vitainno ti rubuungainna mmaanna tuu kuaivaa yaagueeqama ni gaa ni muduu na aanna makee ngia variaya ngii roosiima Anutuugaara yaagueeqaina inna kuaivaa rikiee puisakama utiravai. ⁴ Utuee gioonna kiaapu

Yisuunna aataruuvau nuauya mmoori maisaivaa iya mmiee iya ruputinara iiravai. Ruputinara iina variee gioonnaiaata vaidiiyaatama utu raririina oovi nnauvaki yapeeravai. ⁵ Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivoota kua yeena raira vaidiiyaatama aa na ataa kua kiau aavaara kutaavaivee kiaavai. Ngia oro iya yaparaida rikikiai fai iya kutaavaivee kiaaravee. Nnaaru iya yanaiyauvaa ngiari seena vaidi Yutayaa vooya Damasakuusa varuuyani ni mida ni titooduu na varee viee gioonna kiaapuuya utu raririima kiee yeenaivaadiri ranaa rau kiee iya vitee kava vara rane numa Yerusareema yapa kinai iya ruputuateraiavaara na viravai.

Pauruuso ari hanigioo karaasavai varuu kuaivaa iya kiaa mmiravai
(Aposoro 9:1-19; 26:12-18)

⁶ Na viee viee yoosinna Damasakuusa vainima kuaaduu ikianna tammaa tuanaa ngiau aapuuvakidiri mmeekia ari vookarauvo niyaa ruvuaahooduu ⁷ na viee varee mmataivau vaina rikiaaduu Yisuuva niita kua tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmooriivaa ni iinarainna iikiannanee? ⁸ tuduu rikiee na sai inna yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, a gioonoonna kiananee? kuaaduu rikioo ivo ni kuaivaa sai tunoo: Na Nasareetaa vaidi Yisuuvaano aita kua kiauunoo. A mmoori maisaivaa ni iinarainna iikiananoo, ⁹ tuduu rikiaada vaidiia ni tasipama vuuya mmeekiaivaa nnaasu teeda ivo niita kua tuu kuaivaata inna nnuunaivaatama hama arinaima rikieeravai. ¹⁰ Hama rikiooduu na yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, na dee mmoorivai iikiaunnee? kuaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Diitee oro yoosinna Damasakuusa varianee. Ivaki a varinai na nene yaata utuauvaugiataama i mminara mmoori mmuakiaayauvai vaidi voovai kiaa mmino too ivoono fai i kiaa i mminaravee, ¹¹ tuduu rikioo mmeekia ari vookarauvo niyaa ruvuaahooavaara ni avuuo upisuuduu ni tasipama vuuyaano ni yaakuuvaadiri utida ni vitada Damasakuusa viravai.

¹² Vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso Anutuugaara yaagueeqaira vaidivai varioo ti mmaanna tuu kuaivaa uduu vaidi Yutayaa Damasakuusa varuuya innara yoketaa vaidivaivee tiravai. ¹³ Tuu vaidi ivoono niisi ngioo ni vainima dioo vainno ni tunoo: Sauruuso, ni seena-o, kava ai avuuvaa taanee, tuduu tuu saivaata ni avuuvaa kava tuqinnama tee reeri inna taaduu ¹⁴ ivo ni tunoo: Ti rubuungainna Anutuugo vaa i mmataama kiaivai. A inna yaata utira kuaivaa tee rikiee inna mmoori vareera Vaidi Safuuma Variravaa tee inna kua tuanaivaa rikiaannaivaara i mmataama kiaivai. ¹⁵ Fai a inna mmayaayaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee a taanna rikiaannaivaaraatama fai iya kiaa mminaravee. ¹⁶ Aanna makee aaniira a faannainna variannanee? Diitee nnooriivaa varaanee. Nnooriivaa varee inna nnutuuvaa tino rikioo Anutuugo i mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, tuduu rikiee na iiravai.

Pauruuso ngiari vooipinnaa gioonna kiaapuuyasi viravai

¹⁷ Na kava vara rane numa Yerusareema variee oro nuunaira nnau pinaivaki variee yaaku varee variaaduu ni tinni avuuo hanigiooduu ari vookarauvaa taaduu ¹⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva ni too vainno ni tunoo: Makee tinai diitee kuane. Gioonna kiaapu aavaki variaya a niyara tinai rikiaada hama rikiaaravaara diitee Yerusareema pikiee vo yoosinnavaki kuane, ¹⁹ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, vaa avakinnaiya na iikiauvaa teeda rikiaavai. Nnaaru iya nuunaira nnauyauvaki mmuakiaaya aiyara kutaavaivee tuuya na utu raririima mmaanai kiee iya ripiravai. ²⁰ Iya aiyara kua tira vaidi Sitipaanaa ruputuduu putuu suaivaki na inna ruputuu vaidiia uyira raira varaayaa uyuuyauvaa utu kiee diee vaina ee-oo

kiaaduu iya inna ruputuduu putiravaivee. Na itaa kiaivaa rikiadaata fai iya ni kuaivaa rikiaaravee, ²¹ kiaaduu rikioo Udaangaivo ni tunoo: Kuane. Na i titanai ngieera ngiari voopi variaa gioonna kiaapuuyasi kuane, tiravaivee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiaatauduu rikiadada aa nnaagiai aavaa ivo tuu kuaivaara iya nnannatooduu pinaa kua tida tunoo: Vitada kuatee. Ruputu kikio putuaivee. Sa itai vaidi ivo mmatayaa ti tasipama variaivee, ²³ kiaa kiada iya nnannatoovaara iya puaisakama aayanna reeda ngiari uyira raira varaayaa uyuuyauvaa rabara kiada panupanuuda kufukuu-faiyauvaa habara ngiauvau reera kagaari kagaariida variravai.

²⁴ Kagaari kagaariida varuduu Roomaa rapira kieetaivo ari ngiaammuauya tuduu inna vitada ngiari nnauvakira viravai. Vida ngiari nnauvaki yapa kiooduu iya kieetaivo iya tunoo: Inna ripiikio Yutayaiya innara pinaa kua kiaa oyaivaa ariinoo tinai ta rikiaaravee, ²⁵ tuduu yeenaivaadiri inna ranaa rau kiada ripiikiaara uduu Pauruuso rapira vaidi kieeta voovai ivaki duuvaa tunoo: Ngia vaidi voovoono Roomaa yanaivaa utiivaa ripiikiaavainnee? Ngia vaidi iya hama kua pinaaki yapeeraida sabi ripiikiaavainnee? Ngia iikiaa mmoori aataruuvoo itaivainnee? ²⁶ tuduu rikioo ii vaidi ivo ari kieeta tuanaivaasi voo tunoo: E aaniivai iinarainna iikiannannee? Aa vaidi aavo Roomaa yanaivaa varai vaidivaivee, ²⁷ tuduu rikioo kieeta vaidiivo Pauruusaasi voo inna yaparainno tunoo: Ni giaa ni miane. A kutaa Roomaa yanaivaa varaanna vaidikuannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Kutaa na varauvaivee, ²⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiivo tunoo: Na pinaa sikauyauvaa kagaari kiee Roomaa yanaivaa varauvaivee, tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Ni napoovaano Roomaa yanaivaa varoovoono ni mmata kiooduu na variee yanaivaa varaavaara na Roomaa vaidivai variauvai. Na ivaa varauvaara aanna i yaatarauvaivee, ²⁹ tuduu rikiada ivo itaa kua tuu saivaata vaidi iya inna ututuuma kiada inna yaparaida ripiikiaara uuya hayida oro ngieerayaa diravai. Duduu kieeta vaidiivootama aatuuravai. Pauruuso Roomaa vaidivai vaa iya yeenaivaadiri inna ranaa rau kioovaara kieeta vaidiivootama aatuuravai.

Pauruuso kua yeena raira vaidi iya avuuyauvunu diravai

³⁰ Vauya patauduu kieeta vaidiivo Yutayaiya Pauruusa kua pinaana yapoo kua oyaivaa rikiaanarivaara ari ngiaammuauya tuduu iya Pauruusa ranaa rau kioo yeenaivauvaa rukuasaa kiooduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua yeena raira vaidi iyaatama tuduu nuunauduu Pauruusa vitoo tuma iya avuuyauvunu kiooduu dioo vairavai.

23

¹ Pauruuso dioo vainno kua yeena raira vaidi iya too nnaasu vainno iya tunoo: Ni seenayaso, na yaata utuee na mmannammannama kiee Anutuuga avuuvau yoketaama nnaasu varia ree ngiee ngiee aanna makee homo na yoketaama variauvavee, ² tuduu rikioo vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvoo Ananiaaso vaidi iya Pauruusa vainima dida vauya inna kuasiivaa rutuukiateera tuduu ³ rikioo Pauruuso inna tunoo: Fai Anutuugo sai i ruputinaravaivee. A sikau hanikia maisaivau poosa nnoori yoketaivaa siikakiaivaa roosiikiannakuavee. I aakiaivaki maisainoo. A variee Anutuuga mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaki ni yapa kiaananoo. Mo vaidi iya ni ruputuateraivaara a tiee Anutuuga mmaanna tuu kuaivaa hatokaannanoo, ⁴ tuduu rikiada vaidi iya inna vainima dida vauya Pauruusa tunoo: Mo a Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa maisa kua kiannanoo, ⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni seenayaso, ivo Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivai variivaa hama na tee

rikiavuai. Anutuuga kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Sa ai seenaiya kieeta vaidiiwaara kua maisaivaa kianee, tiivaivee.

⁶ Pauruuso itaa kua kiaa kioo kua yeena raira vaidiiya arinaima tooduu vooya Satuukaiya varuduu vooya Farisaiya variravai. Varuduu ivo pinaama iya tunoo: Ni seenayaso, na Farisai vaidivai. Ni kookiaiya Farisai vaidiya mmaapuvai na variaunoo. Anutuugo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara na yaagueeqama kiauvaara aanna makee vaidiiya kua pinaivaki ni yapaanoo, ⁷ tuduu tuu saivaata Farisaiyaata Satuukaiyaatama ngiariiyara ngiariiyara airi kua airi kua tida vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai.

⁸ Satuukai vaidiiya makemakee tunoo: Anutuugo tinai putuaiya hama kava diitaaravee, kiaa kiada vo kuavai keenaa tunoo: Hama mmanasaiyaata aangeraiyaatama variaano, tuduu makemakee Farisaiyaano tunoo: Fai putuaiya kava diitaaravee, kiaa kiada aangeraiyaraata mmanasaiyaaraatama tunoo: Variaano, tiravai. ⁹ Ivaara iya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuduu Farisaiyakidiri vooya kua mmaanna kiaa mmiraiya dida vida yaagueeqama tunoo: Ta taunnao aa vaidi aavo hama koonnama varinoo. Mmanasaivonnee aangaeraivo innaata kua tiivo mo inna dataivainnee? ¹⁰ kiaa kiada iya pinaama buaaru tida varuduu Pauruusaa utu ratokakiaara uuvaara rapira vaidiiya kieetaivo yaata utuoo aatuunoo ari rapira ngiaammuauya tuduu vida gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Pauruusaa utu raririima rada ngiari nnauvaki yapeeravai.

¹¹ Yapa kiooduu heenaki Udaanga Yisuu Kirisiiva Pauruusaa vainima duoo vainno inna tunoo: Yaagueeqama varianee. Vaa a aavakinnaa gioonna kiaapu Yerusareemaiya niyara yaagueeqama kiaa mmiannavai. Fai a viee mmuakaraama yoosinna Rooma ivaki variaya kiaa mminaravaivee, tiravai.

Vaidiia Pauruusaa mmaara kua yeena rairavai

¹² Patauduu vaidi Yutayaiya nuunaida Pauruusaa mmaara kuaivaa tida kua kutaivaa tasipama kua kiaa teerama kieeravai. Hama iya yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹³ Vaidi itaa kua tuuya taara vaidi yuku yaaku taika kiooyaano (40) nuunaida kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹⁴ Kua kutaivaa tida Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama vida tunoo: Ta nuunaida hama yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa yaagueeqama kutaavaivee kiaunnvai. ¹⁵ Ngieenoo kua yeena raira vaidi kieetaiyaata Roomaa rapira kieetaivaatama unnakua tida kiatee: Pauruusaa vatee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqinana rikiaaravee, tikiai vitada vainima nnikiai ta inna ruputuaravaivee, tiravai.

¹⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruusaa nnaudiivo iya kua kutaavai tuu kuaivaa rikioo vioo vioo rapira vaidiiya nnauvaki oro Pauruusaa kiaa mmiravai. ¹⁷ Kiaa mmuduu rikioo Pauruuso kieeta vaidi voovai aayanna tuduu innasi nuuduu rikioo inna tunoo: Aa ngiaammuau aavaa vatee kieeta tuanaivaasi kuanee. Vino iya kua voovai inna kiaa mminaravaivee, ¹⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiiivo inna vitoo kieeta tuanaivaasi vioo inna tunoo: Oovi nnauvaki varii vaidi Pauruuso niyara tikiai na numa rikiauko tinoo: Aa ngiaammuau aavaa vatee kieeta vaidiiivaasi kuanee. Vino iya kua voovai inna kiaa mminaravaivee, tikiai rikiee na inna vatee aisi ngiaunoo, ¹⁹ tuduu rikioo kieeta vaidi tuanaivo ngiaammuauvaa yaakuuvau utuoo inna vitoo ngieera voovau vioo inna yaparainno tunoo: A aanii kuavai ni giaa ni minarainna kiannanee? ²⁰ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yutayaa

vaidiyya turau i yaparakiaraivaara vaa kua kutaa yeena rau kiaavai. Fai iya turau unnakua tida i yaparaida kiaara: Pauruusaa vitee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqinnama rikiaaravee, kiaaravai. ²¹ Ai yaatu sa iya kuaivaa rikiaanee. Taara vaidi yuku yaaku taika kaiiyya (40) haumaki varida Pauruusaa mmaara faannaida variaivaara sa iya kuaivaa rikiaanee. Iya yeenna nnooriivaa hama nneeraida Pauruusaa ruputu kiada nnaagiyya yeenna nnoori nnaaraivaara ngiari kua kutaiivaa kiaavai. Vaa iya teerama kiada a ee-oo kianeera faannaida variaavaivee, ²² tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna tunoo: A ni giaa ni mianna aavaara sa vaidi voovai kiane: Na inna kiaa mmiauvaivee, kiane, kiaa kioo inna titooduu viravai.

Rusiiva Pauruusaa titooduu mmata kieeta Perekiinnasi viravai

²³ Vuduu kieeta tuanaivoono rapira vaidiyya kieetaivaitana aayanna rooduu innasi nnuduu ivaitana tunoo: Rapira vaidi kaayau (200) tida puara hoosayaa kareera vaidi vooya (70) tida mmataa utira vaidi kaayau (200) tikiai iya heenaki yoosinna Kaisariaa kuatee. ²⁴ Puara hoosa vooyavuai Pauruuso kuanaraivaara teeraida safuuma inna vitada mmata kieetaivaa nnutuuvo Perekiinnasi kuatee, ²⁵ kiaa kioo kieeta vaidiivaa Perekiinnani yanaivaa fafaara roo tunoo:

²⁶ Na Karautii Rusiivaano a ti kieeta vaidi yoketaivaa Perekiinna na aini aa yanaa aavaa fafaara raunoo. A yoketaamainna variannanee? ²⁷ Vaidi Yutayaiya aa vaidi aavaa utu kiada vaidi inna ruputuduu putinara uduu na rikiaaduu ivo Roomaa yanaivaa varai vaidivai varuuvaara na nini rapira vaidiyyaata viee inna vitee inna yoketaama yapa kieeravai. ²⁸ Yapa kiee kua pinaivaki inna yapa kioovaa na rikiaanaree kiaa inna vitee ngiari kua yeena raira vaidiyyasi viravai. ²⁹ Viee rikiaaduu iya ngiari kua mmaanna tuu kuaivaara yaata utida kua pinaivaa innaki yapeeravai. Yapoovaa na yaata utuee kiaanoo: Ivo dee mmoori maisavai iiravaara ta oovi nnauvaki inna yapaarannee? Vara ta inna ruputikio putinarannee? kiaa kiee rikiaaduu hama ivo mmoori maisa voovai uuvootairavai. ³⁰ Ngiaammuaivo ni giaa ni muu kuaivaa na rikiaaduu iya inna mmaara kua kiaa yeena rau kieeravai. Na rikiee akiairauduu inna titaaduu aisi viravai. Vuduu na kua pinaivaki inna yapa kieera vaidiyya kiaanoo: Perekiinnasi vida kua pinaivaki Pauruusaa yapaatee, tiravaivee. Karautii Rusiiva yanaivaa fafaara roo itaa kua tiravai.

³¹ Fafaara rooduu rikiaada rapira vaidiyya ivo iya kiaa mmuuvaugiataama iida heenaki Pauruusaa vitada vidada yoosinna Adipatirii yapa kiada ³² vauya patauduu yukuyaa nuaira rapira vaidiyya kava vara ranada ngiari nnauvakira nnuduu hoosayaa nuairaiya Pauruusaa vitada ³³ yoosinna Kaisariaa ivaki vida mmatayaa reemi rada Karautii Rusiiva roo yanaivaa vaidi kieetaivaa mmida Pauruusaa vitada inna mmiravai. ³⁴ Mmuduu too yanaivaa yaarummua kioo Pauruusaa tunoo: Dee mmatavakidiri a ngiananee? tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Kirikiaa mmataivakidiri ni noova ni mmateeravaivee, ³⁵ tuduu rikioo Perekiiva tunoo: Kua pinaivaa aiki yapa kieera vaidiyya nnikiai rikiee fai na i kuaivaa rikiaanaravaivee, kiaa kioo tuduu ari ngiaammuaiva Pauruusaa vitada Herootaa nnau pinaivaki yapa kiooduu vooya innara haitaturavai.

24

Yutayaa vaidiyya kua pinaivaa Pauruusaaki yapeeravai

¹ Yaaku sai suaivai taika kiooduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa nnutuuvo Ananiaaso vaidi yokovaa vooyaatama vaidi voovai

kua mmaanna oyai arinaima rikioovaa nnutuuvo Tereturuunnaatama vi-too Kaisariaa viravai. Oro vaidi kieeta Perekiinna avuuvau dida vaid kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo kuaivaa inna kiaa mmiravai. ² Inna kiaa mmduu rikioo Perekiiva tuduu Pauruuso nnuuu Tereturuuva diitoo kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo Perekiinna tunoo:

Ti kieeta yoketaakuavee. A tinni yoketaa vaidikua ti haitatuukiannani hama ta vo yoosinnaiyaata rapuaunnava. A yaata yoketaakua mmoori yoketaivaa inna variannano ti mmataivo yoketainoo. ³ Ta vo yoosinna vo yoosinna variaunnaiya mmuakiaa suai a iikiannaivaara ta sirigaida aiyara kua yoketaivaa kiaunnanoo. ⁴ I pirisainoora hama na hokoba suaiava aita kua tinaravee. Na paanna kuavai tinai a tiyara boo tiee ni kuaivaa rikiaanee. ⁵ Ta taunnano aa vaidi aavo vuennava. Ivo mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuainno varioo ari kuaivaa Yutayaa gioonna kiaapuuya kiaa mmduu innara oqoo tida sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. Ivo Nasa-reetaa vaidiivaa aataruuvau nuairaiya kieetaivovee. ⁶ Ivo ari voopinnaa vaidiivaa vitoo ti nuunaira nnau pinaivaki yapano ti nnauvo maisainoora tida ta inna utiravai. (Utida ti mmaanna tuu kuaivaara inna yaparakiara uduu ⁷ rapiraiya kieeta Rusiiva tuoo pinaama ti ruputu kioo inna vitoo viravai. ⁸ Vitoo vioo ti tunoo: Perekiinnasi vida kua pinaivaa Pauruusaaki yapaatee. Ivo itaa kua tiravai.) Fai eenoo aa vaidi aavaa yaparainna rikiano mmuakiaa kuavai ta innaki yapaunnaivo kutaavai vainaravaivee, ⁹ tuduu rikiada Yutayaa vaidi ivaki varuuyaataama Tereturuuva itaa tuu kuaivaara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Perekiinna avuuvau diravai

¹⁰ Tuduu vaidi kieetaivo Pauruuso kua kiaiveera kieetaivaa nnyuau ruduu rikioo Pauruuso tunoo:

Vaa na tauvai. A kaayau nuanu aa mmata aavau variayara dirakuavee. Ivaara neneenoo kua pinaivaa niiki yapa kiaa irisai kuaivaa i kiaa i mmiauko ni yoketainoo. ¹¹ Fai a iya yaparainai i kiaa i mmiaaravee. Na Yerusareema Anutuugaa ni ausa mmduduuyaivaa mminara kuaaduu yaakuuvaitana yukukidiri taara suai nnaasu taikeeravai. ¹² Ii suai ivaki vaidi Yutayaiya ni toduu hama na nuunaira nnau pinaivaki kaayau kua gioonna kiaapuuyaata tiee hama na iya nuunaira nnauyauvakiata yoosinnaiyauvakiataata gioonna kiaapuuya kiaaduu sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹³ Kua pinaivaa makee iya niiki yapaivo inna hama oyainnaataivai. Hama fai iya ivaa oyaivaa kooyaa i vitaakiaaravai. ¹⁴ Na aa kua aavaa kooyaa i kiaa i mminaravee. Iya Yisuunna aataruuvadiri unnakua kiaa haubayama iikiaa aataru ivau na nookiauvai. Ti rubuungainna Anutuugaa tuanaivaa na ni ausa mmduduuyaivaa mmiauvai. Mmuakiaa kuaiyauvo Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki vaiyauvaata fofofetaiya kuaivaki vaiyauvaatama na rikiee kiaunoo: Kutaavaivee, kiauvai. ¹⁵ Aa vaidi kua pinaana ni yapa kiaa aaya faannaida yaata utida kiaanoo: Mmuakiaa vaidi yoketaiyaata maisaiyaatama putuaivakidiri fai Anutuugo tinai diitaaravee. Iya itaa kua kiaa kiada yaata utida faannakiaivau-giataama neetaata yaata utuee faannakiauvai. ¹⁶ Ivaara na Anutuugaa avu-uvaunnaata gioonna kiaapuuya avuuyauvunnaatama mmannammanna yoketaama iikiauukoko hama maisama variraivo ni yaatana vaivai.

¹⁷ Na kaayau nuanu vooyauvai vo yoosinnayauvaki variee kava vara raneengiee sikauyauvaa kati mmanna haipuuyni kiaiayuvaa ni seena gioonna kiaapuuya mmiee Anutuugaara kati puaravaa hudaanara nri-ravai. ¹⁸ Na mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iima taika kiee puaravaa hudee variaaduu vaidi Yutayaiya nuunaira nnau

pinaivaki ni teeravai. Ni too suaivaki hama gionna kiaapuuya ni suvuaida sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹⁹ Vaidi Yutayaiya mmata Asiaivakidiri nnuuya nnaasu ivaki varida ni teeravai. Iya na koonnama iikiaivaa tootiri. Iyaano numa i avuuvau kua pinaivaa niiki yapaatirivee. ²⁰ Na kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki kutaa mmoori maisaivaa na uuvaa iya teeda kua yeena rautiri. Vaa tooya makee aavaki varida i kiaa i mmiaatirivee. ²¹ Na iya avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki mmuaa kuavai nnaasu na aayanna ree kiaanoo: Anutuugo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara na kutaavaivee kiauvaara aanna makee ngia kua pinaivaa niiki yapaano, tiravai. Ii na kiaa kua ivaa nnaasu fai iya i kiaa i mmiaaravaivee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu rikioo Perekiiva vaa Yisuunna aataruuvau nuau mmayaayaivaa arinaima rikioo iya kava kua kiaaraivaara iya ooqoo tioo tunoo: Rapira kieeta Rusiiva nninai tee fai na ngii kuaivaa radudaa-naravee, ²³ kiaa kioo vaidiiivo Pauruusaa haitatuuvaa tunoo: Oovi nnauvaki inna yapa kiee kati yoketaama inna haitatuunna sa inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairama kiee inna seenaiya hama innasi vai mminnaiyauvaa varada numa inna mmiaaraivaara sa ooqoo kianee, tiravai.

Pauruuso Perekiiva Durusirooya avuuvaitanau diravai

²⁴ Vo sui voovaki Perekiiva ari nnaata Yutayaa gionnaivaa nnutuuvo Durusiroonna vitoo numa varioo Pauruusaara tuduu innasi ngioo Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuu kuaivaa ivaitana kiaa mmuduu rikieeravai. ²⁵ Rikiooduu Pauruuso safuuma variraivaara tioo vaidiiya ngiari mmamma iira aataruuvaa ooqoo tiraivaara tioo Anutuugo gionna kiaapuuya yaparaira suaivo nninaraivaara tuduu rikiooduu Perekiinna aatuuduu tunoo: Aanna makee kuanee. Na yapooma teeno sui voovai kati vainai fai na aiyara tinai ngianee, ²⁶ kiaa kioo Pauruuso ari kati mmaanai kuanaraivaara sikau vooyauvai inna mmnaraivaara yaata utuoo faannainno variravai. Ivo itaama yaata utuuvaara makemakee Pauruusaara tuduu innasi nnuduu innaata kua tiravai.

²⁷ Iya itaama iida varuduu taara nuanu taika kiooduu vaidiiivaa nnutuuvo Porikii Peseteeva kieeta vaidi Perekiinna mmaataivaa vareeravai. Varooduu rikioo Perekiiva Yutayaa vaidiiyara mmoori yoketaivaa iinaree kiaa Pauruusaa pikiooduu oovi nnauvaki homo variravai.

25

Rooma kieetaivaasi Pauruuso na kuanaravee tiravai

¹ Peseteeva iya kieetavai numa varuduu taaravooma suaivo taika kiooduu ari yoosinna Kaisariaa pikioo Yerusareema viravai. ² Oro varuduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaiya kieetaiyaatama innasi nnida kava kua pinaivaki Pauruusaa yapoo kuaivaa inna kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmi taika kiada yamaa kua yamaa kuaivaa tida inna yaparaida tunoo: A ee-oo tino Pauruuso Yerusareema nnino ti yoketaakiaivee, tiravai. Pauruuso aataru tammaivau nninai iya inna reputuaaraivaara iya kua yeena raida itaa kua tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Peseteeva iya sai tunoo: Pauruuso homo Kaisariaa oovi nnauvaki varinoo. Kiisa sui fai na kava vara ranee ipi kuanaravai. ⁵ Tikiai ngiikidiri kieetaiyaata ni tasipama vida teekio Pauruuso mmoori maisaivaa uuvo vainai iya kava kua pinaivaki inna yapaatee, tiravai.

⁶ Peseteeva itaa kua kiaa kioo yaaku saivai sainaidiri taaravoomanee vara yaakuuvaitana suaivaa iya tasipama varuduu taika kiooduu kava vara ranoo Kaisariaa viravai. Vauvo patauduu kua radudeera nnauvaki oro ivaki

varioo vaidiyya tuduu Pauruusaa vitada ⁷ innasi nnuuuu vaidi Yutayaiya Yerusareemadiri nnuuya kua pinaa kaayau ari vookarauyauvaa innaki yapada rikiooduu hama oyaiyauvootairavai. ⁸ Hama oyaiyauvootauduu Pauruuso iya kuaivaa irisaivaa tunoo: Hama na Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa hatokeeravai. Hama na nuunaira nnau pinaivaki mmoori maisaivaa iiravai. Hama na Roomaa kieeta tuanaivaa kua aataruuvaa hatokeeravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yutayaa vaidiyyara Peseteeva mmoori yoketaivaa iinaree kiaa ivo Pauruusaa yaparainno tunoo: A Yerusareema i kuatainnee? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava aiki yapakiai fai na rikiaanarannee? ¹⁰ tuduu rikioo Pauruuso inna kuaivaa sai tunoo: Roomaa kieeta tuanaivaa kua pinaivaa radudeera nnauvo aanna ivovee. Vaa na aikiooma i avuuvau diaukai iya kua pinaivaa niiki yapaanoo. Eenoo ni kuaivaa radudaannaivo inna yoketaavai. Vaa a taannavai. Hama na Yutayaiya aataruuvaa hatokeeravai. ¹¹ Na kua aataruuvaa hatokee mmoori maisaivaa iikiautiri. Eenoo kiannani iya ni ruputuaatirivee. Hama na putinaraivaara oooqo kiauvali. Iya kua pinaivaa niiki yapaivo hama kutaavai vainoo. Hama vaidi voovoono yopeema ni vitoo iya mminaravai. Na Roomaa kieeta tuanaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravee, ¹² tuduu rikioo Peseteeva ari vaidi tinni yoketaiya tasipama kua kiaa kioo Pauruusaa tunoo: Inna aikioovee. A Roomaa kieeta tuanaivaasi kuane tinai fai na i titanai kuanaravaivee, tiravai.

Pauruuso Akiripaaya Berenikiooya avuuvaitanau diravai

¹³ Suai nnaagiai voovaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Akiripaava ari nnaataivo Berenikiooya yoosinna Kaisariaa tiida Peseteeva kietavai varuuvaara innara kua yoketaivaa kiaaraivaara tiiravai. ¹⁴ Tuma varida rikiooduu Peseteeva Akiripaanna Pauruuso oovi nnauvaki varuu kuaivaa kiaa mmioo tunoo: Vaidi voovai oovi nnau aavaki variivaa Perekiiva pikiaikio homo hara kioo varinoo. ¹⁵ Na Yerusareema variaa suaivaki vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kietaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama kua pinaivaki inna yapa kiada inna ruputuanee ni yaparairavai. ¹⁶ Yaparauduu na iya kiaanoo: Vaidiivaa vaidi vooya kua pinaana inna yapaivaa hama ta Roomaiya tauraa inna ruputuanee kiaunnvai. Vaidi vooyaano numa kua pinaivaa vaidi voovaaki yapa kiaikio ivo iya kuaivaa irisai tikiai rikiada ta iya kuaivaa radudaunnvai. Roomaiya aataruuvo itaama vaivaivee, ¹⁷ kiaaduu rikiada iya mmuakiaaya noma kavaaki vauya patauduu na akiairaama kua radudeera nnauvaki oro variee kiaaduu iya Pauruusaa vitada nniravai.

¹⁸ Nnuuuu kua pinaivaki inna yapeera vaidiyya diitooduu iya ari vookarau mmoori maisaivaki inna yapa kioovaara na yaata utuaaduu ¹⁹ ngiari Anutuugaara iira aataruuvaa nnaasu innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. Vaidi putuuvaa nnutuuvo Yisuunnara Pauruuso tunoo: Varinoo, tuuvaara innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. ²⁰ Yapa kiooduu rikiee na kua oyaivaa rikiaanaraivaara kumimakama kiee Pauruusaa yaparaina kiaanoo: A Yerusareema i kuatainnee? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava na rikiaanarannee? ²¹ kiaaduu rikioo Pauruuso oooqo tioo ni yaparainno tunoo: Fai vaidiyya ni haitatuukiai na Roomaa kieetaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravaivee, tuduu rikiee na haitatuura vaidiyya kiaanoo: Inna haitatuukio yapooma aataruuvo kooyaa vainai na Roomaa kieeta tuanaivaasi titano kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Akiripaava tunoo: Aa vaidi aavaa kuaivaa ni rikiataainoo. Neenoo inna kuaivaa rikiaanaravee, tuduu rikioo Peseteeva inna sai tunoo: Fai a turau inna kuaivaa rikiaanaravee, tiravai.

²³ Vauya patauduu Akiripaaya Berenikiooya ngiari uyira raira yoke-tauyauvaa vara uyu rau varada rapira vaidi kieetaiyaata yoosinna kieetaiyaatama tadadama nnida varuduu gioonna kiaapuuya iya teeda nnaasu vauduu kua radudeera nnauvaki nnida viravai. Oro varuduu Peseteeva ari ngiaammuauya tuduu Pauruusaa vitada nniravai. ²⁴ Nnuduun rikioo Peseteeva tunoo: Kieeta vaidi Akiripaavaata mmuakiaa gioonna kiaapu aavaki variaiyaatama rikiaatee. Vaa ngia aa vaidi aavaa taavai. Mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapu aavaki variaiyaata Yerusareema variaiyaatama kua pinaivaa innaki yapaaraivaara niita kua tiravai. Kua tida varida aayanna reeda tunoo: Ruputu kikio putuaivee, tiravai. ²⁵ Tuduu na iya kuaivaa rikiaaduu hama ivo mmoori maisa iiravaara tida na kiaaduu hama inna ruputuduu putiravai. Ariinoo tunoo: Na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee, tuuvaara na inna titaanaraivaara ee-oo tiravai. ²⁶ Na ivaara Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara raanaree kiauko hama kua oyaivootainoo. Kieeta Akiripaa-o, itaama vainai na i avuuvuunnaata aavaki variaiya ngii avuuyauvunuaatama inna vitee yapa kinai ngia inna kuaivaa rikiaada oyaivaa ni giaa ni mikiai na Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara raanaravai. ²⁷ Vaidi oovi nnauvaki variivo hama tomeda ivo uu oyaivootaivaara na kati titano vino hama safuunaravaivee, tiravai.

26

Pauruuso Akiripaanna avuuvau ari kua irisaivaa tiravai

¹ Tuduu rikioo Akiripaava Pauruusaa tunoo: Kua pinaivaa aiki yapaivaa irisaivaa eenoo aiyara yaata utuee kuaivaa ni giaa ni mianee, tuduu rikioo Pauruuso ari yaakuuvaa raduda utuoo irisai kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo:

² Ti kieeta Akiripaa-o, Yutayaa vaidiia mmuakiaa kua pinaivaki ni yapaivaa irisai kuaivaa makee na i kiaa i mminaraivaara rikiauko ni yoke-tainoo. ³ A mmuakiaa Yutayaiya iikiaa aataruuyauvaa arinaima rikiaannavaara na i kiaa i mminaraivaara ni yoketainoo. Ivaara na yamaa kuavai i yaparaina kiaunoo: Tirooma variee ni kuaivaa rikiaanee, kiaunoo.

⁴ Na kiisayaa nini yoosinnaivakiaata Yerusareemaivakiaatama varia ree ngiee ngiee variauvaa vaa mmuakiaa vaidi Yutayaiya teeda rikieeravai. ⁵ Na variee vaidi Farisaiya aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuugaara uu aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuugaara uu aataruuvaa safu-uma iida mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuugaara uu aataruuvaa yaata-reeravai. Na Farisaiya aataruuvaa tuqinnama uuvaa hokoba suai vaa vaidi Yutayaiya taavai. Ivaara iya kooyaa kiatainai aikiooma fai ivaara kiaravai. ⁶ Nnaaru Anutuugo ti rubuungainna ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa iya mmuuvaaara na yaagueeqama yaata utuee faannakiauvaara aanna makee na aavau diee vakiaukai iya kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁷ Ii kua kiaa teerama kioo kua ivaa ti oyai yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaakidiri diaunnaiya ta ivaa varaaraivaara yaata utida heenagieena ikiannagisanna Anutuugaa ti aua mmuduuyaiyauvaa mmiaunnvai. Ti kieeta Akiripaa-o, na ii kua kiaa teerama kioo kua ivaa puaisa utuee faannakiauvaara Yutayaa vaidiia kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁸ Anutuugo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara ngia Yutayaiya kutaavaivee kiataama vaikiannaata unnakuavee kiaanoo. Ngia aaniiraida itaa kua kiaannee? Kutaa kuavaivee.

⁹ Nnaaru neneenoo yaata utuaaduu nini yaataivoonoo tunoo: Nasareetaa vaidi Yisuunna aataruuvau nuairiaya maisa mmooriivaa iikiane, ¹⁰ tuduu na Yerusareema maisa mmooriivaa yaagueeqama iya iiravai. Uduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidiia ee-oo tuu yanaiyauvaa ni muduu

na varee Anutuugaa gioonna kиаapuuya vїtee oovi nnauvaki yapa kиаaduu varuduu vaidi vooya iya ruputikiai putuateera tuduu neeta kиаanoo: Ruputikiai putuatee, tiravai. ¹¹ Kiaa kīee na kaayauneetu iya nuunaira nnauyauvaki nuaina iya Yisuuunnara maisa kua kiateera na iya ripiina iya ruputateera tiravai. Kiaaduu ni ausaivo kaayau iyara kapikarovaara na ngieera vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki iya ruputinara viravai.

Pauruuso ari ausa hanigioovaara iya kīaa mmiravai
(Aposoroo 9:1-19; 22:6-16)

¹² Ti kieeta Akiripaa-o, ivaara na Damasakuusa viee Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya yanaiyauvaa varee viee variaaduu ¹³ ikiinna tam-maudu mmeekia ari vookarauvo suaivaa mmeekiaivaa yaataroovo ngiau aapuuvakidiri niyyaa ruvuaahoo ni tasipama vuuyayaatama ruvuaaheer-avai. ¹⁴ Ruvuaahooduu ta mmuakiaaya mmataivaki vida varada vaidi na rikiaduu kua voovai Eporai kuaivakidiri niita kuaivaa tīoo tunoo: Sauru-uso, e aaniira mmoori maisa mmamma nniitareera aataruuvaa ni iikiannanee? Nakaaraivo puara burimakauvaa yau avaikarivaadiri ruakio rikioo ariinoo ari yukuuvaadiri hatookio pinaa nniitaraivo innaki vaineema a mmamma nniitaraivaa ni iikiannaivo hama giaaki vainoo. Aiki vainoo, ¹⁵ tuduu rikīee na sai kīaanoo: Udaanga-o, a gioononna kiannanee? kīaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Na Yisuuvavee. A mmoori maisaivaa ni iikiannanoo. ¹⁶ Diitee ngiau dianee. A ni mmoori vareera ngiaam-muauvai na i mmataama kīaanaraivaara na aita kua kīaunoo. Makee a ni tee rikiannaivaaraata yapooma na i vitainaraivaaraatama gioonna kīapuuya kīaa mmīanee. ¹⁷⁻¹⁸ Na i titanai a gioonna kīapu Isarairaiyasi-aata ngiari vooppinnaiyasiatama kuanaravai. A viee iya tinai arinaima rikīada upisi aataruuvau pikiada mmeekia tai aataruuvau vida Sataangaa yaagueeqaivaa pikiada Anutuugaa yaagueeqaivaa varaaraivaara na i titanai kuanaravai. A viee iya tinai iya niyyara kutaavaivee tikiai na iya mmīnammīnnaa maisaiyauvaa ruga kinai iya Anutuugaa ariinīee tīi gioonna kīapuuya tasipama variaaraivaara na i titanai kuanaravai. A vinai vooya aiyyara nnannateekiai fai na i vītee yoketaivau i yapaanaravai.

Pauruuso ari mmooriivaara iya kīaa mmiravai

¹⁹ Ti kieeta Akiripaa-o, na rikiaduu ngiau aapuuvakidiri kua ni giaa ni muuvaara hama na pikieeravai. Na iiravai. ²⁰ Iina tauraa Damasakuusa viee nnaagīai Yerusareema viee nnaagīai mmata Yutayaivakīaata ngiari vooppinnaiya mmataiyauvakīaatama viravai. Viee na iya kīaa mmīee kīaanoo: Ngiingīi ausaiyauvaa hanigiada ngiingīi mmīnammīnnaa maisaiyauvaa pikiada ngiingīi ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmīda mmoori yoke-taivaa iikīai fai gioonna kīapuuya teeda kīaara: Vaa kutaa ausa hanigīaanoo, kīaaravai. ²¹ Na itaa kua kīaivaara na nuunaira nnau pinaivaki kuaaduu Yutayaa vaidīiya ni utu raririima rada ni ruputuaara iiravai. ²² Ni ruputuaara uu suaivakidiri Anutuugo ni tasipama varia roo ngīoo ngīoo aanna makee homo ni tasipama varinoo. Ivaara hama aaniivaara na aavaki diee vaina vaidi nnoonnaiyaata vaidi kuminaiyaatama kuaivaa kīaunoo. Musiivaata porofetīyaatama fai yapooma vainaraivaara fafaara roo kuaivaa nnaasu na kīaunoo. ²³ Musiivaata forofetīyaatama Anutuugo mmataama kīoo vaidīivaara kīaanoo: Fai ivo mmamma nniitaraivaa varoo putiivakidiri ivannaadee kava diitaanaravai. Diitavoono mmeekia tai aataruuvaa gioonna kīapu Yutayaiyaata ngiari vooppinnaiyaatama kīaa mmīnai rikīada ausa hanigiakio iya vitoo yoketaivau yapaanaravaivee. Musiivaata forofetīyaatama itaa kua tuu kuaivaa neeta mmuai kuaivaa kīauvaivee.

²⁴ Pauruuso ari tuu kuaivaa irisaivaa itaa kua tuoo varuduu rikioo Peseteeva puaisakama inna tunoo: Pauruuso, a yaata duunakuavee. A kaayau yanaiyauvaa yaaruannanono i yaataivo duunainoo, ²⁵ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Ti kieeta yoketaa-o, hama na yaata duunavaivee. Na kiau kuaivo safuuma kutaa kuavai kiaunoo. ²⁶ Ti kieeta Akiripaava na kiau kua aavaara safuuma rikiavaara na yaagueegama innaata itaa kua kiaunoo. Vaa na tauvai. Hama na hataumaki ni mmooriivaa iikiaivaara ivo mmuakiaavai too rikiavaivee. ²⁷ Ti kieeta Akiripaa-o, a ti forofetaiya kuaivaara kutaavaivee kiannanee? Vaa na tauvai. A kutaavaivee kianavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Akiripaava Pauruusaa sai tunoo: Aanna makee a kiisa suai niita kua tiee yaata utuee kiannanoo: Ivo ausa hanigioo Yisuunna aataruuvau kuaiveenna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Mo kiisa suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanarannee? Vara hokoba suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanarannee? Hama neeta taunoo. Eetama gionna kiaapu makee ni kuaivaa rikiayaatama ausa hanigiada ni roosiima variateeraivaara na Anutuugaata kua tiee yaaku varaunoo. Aa ni ranaa rau kioo yeenaiyauvaara hama na itaa kua kiaunoo. Na ausa hanigiauvaara itaa kua kiaunoo.

³⁰ Pauruuso itaa kua tuduu rikiada Yutayaiya kieetaivoota mmata kieetaivootama Berenikioovaata gionna kiaapu vooyaataama diitada ³¹ mmaanai vida ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Aa vaidi aavo hama mmoori maisavai iikiyai teeda rikiadaata iya inna oovi nnauvaki yapa kiada inna ruputikioo putuaiveeraivaara iikiaunoo, ³² kiasa kiada Akiripaava Peseteenna tunoo: Hama aa vaidi aavo na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee tutiri. Vaa oovi nnauvakidiri mmaanai tuoo vutirivee. Akiripaava itaa kua tiravai.

27

Pauruuso siipaivaki karoo Rooma viravai

¹ Ta mmata Itariaa kuaara kuaivaa kiasa yeena rau kiaannaduu rikiada vaidi haitatuuraiyaano Pauruusaata ngiari vo vaidi oovi nnauvaki varuuyaatama vaidiivaa nnutuuvo Yuriinna mmuduu haitatuuravai. Ivoono Roomaa kieeta tuanaivaa rapira vaidi vooya kieetavai variravai. ² Varuduu ta yoosinnaivaa nnutuuvo Ataramutuu ivaki vida siipaivaki kareeravai. Ii siipa ivo mmata Asiaivau vau yoosinnaiyauvo nnoori siriivau vauvakira kuanara uduuu ivaki ta karada viravai. Maketoniaa mmataivau vau yoosinna Tesoronikii diaa vaidiivaa nnutuuvo Arisarakaava ti tasipama viravai. ³ Vududuu heenauduu siipa aakiaivaki vakiaannaiya patauduu numa yoosinna Sitoona reemi raannaduu Yuriiva Pauruusaara yoketainno innara ee-oo tuduu ari seenaiyasi vioo iyasidiri hama innasi vau mminnaiyauvaa vareeravai. ⁴ Varoo kava vara ranoo siipaivaki karoo vududuu siipaivo vupinnainnidiri yuunnaivo nnuuvaara mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo hama yuunnaivo nnuupinnainningiaadiri viravai.

⁵ Vududuu mmata Kirikiaivaata Paburiaivaata yaatarada vidada oro mmataivaa nnutuuvo Rukiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Mura ivaki siipaivakidiri reemi reeravai. ⁶ Reemi raannaduu Pauruusainna haitatuura kieetaivoono nuainnonno tooduu yoosinna Aresadiriavaa vaidiivaa siipaivo Itariaa kuanara uuvo inna too vauduu too tuduu ta ivaki karada viravai.

⁷ Kuaannaduu yuunnaivo utuduu hama ta seenada viraida tadadama kuaannaduu suai vooyauvai taika kiooduu ta yoosinna Naitaasa vainiivau vida taannaduu yuunnaivo pinaama utuduu ta kuaara kuaannaipinai hama yopeema viraida ta mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa

nnutuuvo Keretee hama yuunnaivo nnuupinnainningiaa vidada mmata araivaa nnutuuvo Saramoona yaatareeravai. ⁸ Yaatarada nnoori tooyaidaa tadadama vidada oro yosinnaivaa nnutuuvo Yoketaa Yosinnavai vainima vai yosinnaivaa nnutuuvo Rasiaa ivaki viravai.

⁹ Vida rikiaannaduu vaa hokoba suaivo taika kieeravai. Yutayaiya Anutu-uqaata kua kuaaraivaara ngiari yeenna nneeraivaara oooqoo tuu suaivo vaa taika kieeravai. Ta rikiaannaduu iqii suai ivaki yuunnaivo pinaama utuduu nnooriivo ketekaateenno varuuvaara Pauruuso ari yaata utuu kuaivaa iya kiaa mmioo tunoo: ¹⁰ Vaidiso, vaa na rikiauvai. Ta siipaivaki karada vikio pinaa mmuaararavai tiisi nnino hoonahaana mmuakiaa mminnaiyauvo siipaivaki vaiyauvo fai maisaino siipaivoota maisainai vaidiiaata putuaaravaivee, ¹¹ tuduu rikioo Pauruusainna haitatuura kieetaivo hama Pauru-usaa kuaivaa rikieerainno siipa utuu vaidiivaa kuaivaata siipa nakaaravaa kuaivaatama nnaasu rikieeravai. ¹² Rikiooduu iya varuu yosinnaivaki yuunna utuu suaivo hama yoketauvaara vaidi kaayaunnaano siipaivaki karada yosinna Ponikaa kuaara iiravai. Ponikaa yosinna yoketaivo mmata Keretee vauduu ivaki siipaivo oro dira mmaataivo yoketaavai vauvaara iya ipira kuaara iiravai. Iya ipi vida pinaa yuunna utira suaivo nnainnaata hatauma vaupinnai vara hiri variaaravara yaata utiravai.

Yuunna yaamurukaivo siipaivaa utiravai

¹³ Tooya saivakidiri yuunna kiisaivo utuduu vaidiia yosinna Ponikaa kuaaravara yaata utida tunoo: Fai aikiooma ta kuaaravaivee, kiaa kiada siipaivaa utira ainaivaa nnukaivakidiri rada kiada siipaivaki yapa kiooduu mmata Keretee siriivau viravai. ¹⁴ Vuduu yuunna yaamuruka pinaivaa nnutuuvo Urakuroona mmataivakidiri ¹⁵ tuoo siipaivaa utuduu hama yopeema siipaivo yuunna nnuupinnainningiaa vuduu siipa utuu vaidiivo siipaivaa utira yauvaa pikiooduu yuunnaivo siipaivaa utuduu yuunna vuupinnainningiaa viravai. ¹⁶ Vuduu mmata kiisa vovaatavai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Karauta hama yuunna utuupinnainningiaa vida kanuuvo siipaivaa araivau vauvaa utu raririima siipa aakiaivaki yapaara iikiaannaduu ti mmuaararooduaata ¹⁷ utu raririima aakiaivaki yapa kiada yeena yaagueeqaiyauvaa varada siipaivo havarataa-narainnoo kiaa yeenaiyauvaadiri rairavai. Iya Ripuaa mmata siriivau nnooriivo rubaayoo siri nnuka muaraagaivaki siipaivo puaisakama uyu kioo dioo vaivoora kiaa aatuuda siipa buruqa pinaivaa rukuasaa kiada rapugiaa aakiaivaki yapa kiooduu yuunnaivo siipaivaa kati varoo viravai. ¹⁸ Vuduu yuunna yaamuruka pinaivo utududuu vakiaannaiya patauduu siipaivo nnoori aakiaana vivoora kiaa kiada hoonaa mmuaararoooyauvaa vara kagaari kagaariida variravai. ¹⁹ Itadada vakiaannaiya patauduu siipa mmoori vareera vaidiia ngiari siipa iira mminnaa mmuakiaayauvai vara kagaari kieeravai. ²⁰ Kagaari kiooduu kaayau saivaki ta taannaduu hama suaivootama aakiapuaivootairavai. Hameetauduu yuunna yaamuruka pinaivo utududuu ta yoketaama vida aikiooma yosinnaivaki kuaaravara hama yaata utirada pikieeravai.

²¹ Pikiooduu vaidiia vaa hokoba suai yeennaivaa pikiooduu too Pauruuso numa iya avuuyavunu dioo vainno tunoo: Vaidiso, ta Keretee mmataivau varuu saivaki ngia ni kuaivaa rikiaataama kiadaata hama ngia ni kuaivaa rikiaada Keretee pikieeravai. Ngia tauraa ni kuaivaa rikiaatiri. Hama mmuakiaa ngii hoonaa mminnaiyauvo maisaitiri. Hama ngia koonnaa variaatirivee. ²² Inna aikioo, ni kuaivaa rikiaatee. Sa ausa mmuaararakiatee. Fai hama vaidi voovoona putinaravai. Fai siipaivo nnaasu maisainaravai. ²³ Aa heena aavaki na vaina tauko ni Anutuuga na

ni ausa mmuduuyavvaa inna mmiauvvaa aangeraa voovoona tuma ni tinoo: ²⁴ Pauruuso, sa aatuunna varianee. Fai a Roomaa kieeta tuanaivaa avuuvau dinaravee. Rikiaanee. Anutuugo kati aiyara yoketaama yaata utiivaara ivo vaa aini iya mmataama kioo i mmuu mmuakiaaya i tasipama siipaivaki variaya fai yoketaama variaaravaivee, tiivai. ²⁵ Vaidiso, aangeraiivo itaa kua tiivaara sa ngii mmuaarakiaivee. Anutuugo ni gaa ni miivaara na kiaunoo: Fai kutaa ivo iinaravaivee, kiauvai. ²⁶ Itaama vainainnaata fai ta hama safuuma kuaaravee. Fai yuunnaivo ti utinanai ta mmata nnooriivo ututuuma kiaivaa siriivau kuaaravaivee, tiravai.

²⁷ Suai yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivo taika kiooduu heenaki yuunna yaamuruka pinaivo ti utuduu ta nnoori sorovuaravvaa nnutuuvu Atiriivau kuaannaduu heena tammaivaki siipa mmoori vareera vaidiyya yaata utida rikiooduu siipaivo mmataivaa vainima viravai.

²⁸ Vuduu rikiada yaata utida aina mmuaararooava yeenaivaa haru kiada nnooriivaki kagaari kiooduu vuduu utu rada kiada tooduu nnooriivaki nnukaivo hokobavai (120) vairavai. Vauduu teeda vida kiisa suai kava mmataida tooduu nnooriivaki nnukaivo paannama (90) vairavai. ²⁹ Vauduu teeda sikau kaayau siriivau svuuvavau siipaivo vioo havarateenoora aatuuda siipa rakanavaki aina mmuaararooavvaa taarama taarama vara kagaari kiada pataakiaiveera yaaku vareeravai. ³⁰ Yaaku vara taika kiada siipa mmoori vareera vaidiyya ngiari toovau siipaivaa pikiada kuaaree kaa iida kanuuvaa yeenaiyavunudiri nnoori verenoovau reemi yapa kiada iya kanuuvaki reemi raaree kaa unnakua tida aina mmuaararo vooyavvai siipa kieetaivakidiri vara kagaari kiaravaara unnakua tiravai.

³¹ Unnakua tuduu rikioo Pauruuso rapira vaidiyyaata iya kieetaivaatama tunoo: Siipa mmoori vareera vaidiyya hama siipaivaki varikiyai fai hama ngia mmuakiaaya yoketaama kuaaravee, ³² tuduu rikiada rapira vaidiyya kanuuvaa yeenaiyavvaa hatoka kiooduu vioo kieeravai.

³³ Vioo kiooduu patainara uduu Pauruuso mmuakiaaya yeennaivaa nnaateera yaagueeqama kua tioo tunoo: Ngia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivaa yuunna yaamurukaivo taikaanaraivaara faannaida varida hama yeenna nneeravai. ³⁴ Ivaara na yaagueeqama kiaunoo. Ngii yeennaiyavvaa nnaatee. Nneekio ngii yaagueeqainai yoketaama kuaaravai. Ngia vida hama koonnama kuaaravai. Yoketaama kuaaravee, ³⁵ kaa kioo Pauruuso yeenna bereetaivaa varoo iya avuuvau Anutuugaata kua yoketaivaa kaa kioo kusii kioo nneeravai. ³⁶ Nnoo varuduu teeda mmuakiaaya kisama iya yoketauduu iyaatama yeennaivaa nneeravai. ³⁷ Ta siipaivaki variaanna vaidiyya kaayau (276) varida yeenna nneeravai. ³⁸ Nnaa taika kiada iya kaayau yeenna vuitaiyavvaa vara kagaari kiooduu siipaivo pakanauduu viravai.

Nnooriivo siipaivaa rummua ruvuvarata kieeravai

³⁹ Vududuu patauduu siipa mmoori vareera vaidiyya mmataivaa reeti teeda kumimakaida tooduu mmataivo nnooriivaa sainai sainai vauduu teeda ivaki siipaivo siriivau oro duoo vainaraivaara yaata utida ⁴⁰ aina mmuaararooyavuo nnooriivaki vauyavvaa yeenaiyavvaa hatoka kiada nnooriivaki pikiada nnoori ruvaseera yatari sagaiyavuvunu yeena rau kiooyavvaa rukuasaa kiada siipa kieetaivaki buruqa vavvaa vara ngiau haru kiooduu yuunnaivo utuduu siipaivo safuuma nnoori siriivakira viravai. ⁴¹ Nnoori siriivau kuanaree kaa vioo vioo nnoori aakiaivaki nnuka muaraagavvai siipa kieetaivo puaisakama uyu kioo dioo vainno hama hanigiaataama kioo vauduu nnooriivo pinaama ketekaateenno siipa

rakanaivaa varoo sainai ruoo sainai ruoo ruoo siipa rakanaivaa rummua ruvuvarata kieeravai.

⁴² Ruvuarata kioodoo siipa aakiaivaki oovi nnavuaki varuu vaidiiya nnooriivaki suai roommu kiada ivaa karada ngiara toovau vivoora rapira vaidiiya iya ruputuduu putuara uduuu ⁴³ rapira vaidiiya kieetaivo Pau-ruusaara yoketaingo inna ruputivoora iya ooqoo tiravai. Ooqoo kias kioo vaidi nnoori kareera aataruuvaa tuqinnama tooya tuduu nnooriivaki suai roommu kiada nnooriivaa karada kati nau viravai. ⁴⁴ Vuduu nnaagiai hama nnoori kareera aataruuvaa tooya siipa araiyauvo nnooriivau vauyauvaa utida nnooriivaa karada kati nau viravai. Vuduu ta eyommaaya itaama kati yoketaama mmataivau viravai.

28

Ta yoosinna Meretee viravai

¹ Vida rikiaannaduu mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Meretee vauduu ² gioonna kiaapu mmaayootaiya tiyara pinaama yoketauduu vati ruduu ririkia utuduu iya ikia tiini hara kiada tiyara tuqinneeravai. ³ Tuqinnoduu Pauruuso ikia aangangaraiyauvaa porooma utuoo numa ikiaivaki kioodoo too inna totookauduu ivakidiri yapai quaiha roosuvo Pauruusaa yaakuuvau unnu kioo vairavai. ⁴ Unnu kioo vauduu mmaayootaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda ngiara kias mmi ngiara kias mmiida tunoo: Kutaa, aa vaidi aavo vaidiiya ruputikiai putuua vaidivai. Irisai hama inna variraivootainoo. Ivo nnooriivau ngioo hama putivai. Aa yapai aavoono inna gutu kino putinaravee, ⁵ tuduu rikioo Pauruuso yapaivaa ari yaakuuvaidiri rummua ruvuasa ikiaivaki kioodoo hama kiisama inna yaakuuvo nniitareravai. ⁶ Hama nniitarooduu gioonna kiaapuuya inna mmammaivo yootano ivo putuinaaree kias kiada hokoba suai faannaida varuduu hama inna mmammaivo yootooduu hama ivo putuduu keenaa innara yaata utida tunoo: Ivo anutuuvovee, tiravai.

⁷ Tuduu ta nnoori siriivau variaannaduu mmata kieetaivaa nnutuuvo Pupiriinna mmataivo vainima ivau vairavai. Vauduu ta innas kuaannaduu ivo tiyara yoketaama tuqinnoduu taaravooma suai ta inna tasipama variravai. ⁸ Varida taannaduu Pupiriinna koova nniitarooduu ari mmaataivau nnaasu vainno varuduu inna mmammaivo ikiyanaa tooduu naara dududuu rikioo Pauruuso inna nnavuaki vioo innara yaakuu vara kioo ari yaakuuvaitana innayaa utuduu inna nniitaroovo taikeeravai. ⁹ Taikooduu rikiaada mmaakiaa gioonna kiaapu nniitarooa ii mmata nnoori ututuuma kioo mmata ivaki varuuya nuduu iyaatama iya nniitaroooyauvaa tuqinneeravai. ¹⁰ Tuqinnoduu iya mminnaa vooyauvai kati ti mmuduu yapooma ta siipa voovaki karaara iikiaannaduu iya hama tiisi vau mminnaiyauvaatama kati ti mmiravai.

Pauruuso Meretee pikioo Rooma viravai

¹¹ Taaravooma kuraaga taika kioodoo siipa yoosinna Aresadiriaadiri nuuvaa nnutuuvo Unnakua Anutuu Gaabiivaitana nniravai. Tauraa yuunna utuu suaivaki ii siipa ivo mmata Meretee varioo faannairavai. ¹² Faannaududuu suaivo yoketauduu tiisi nuduu ta karada vidada yoosinna Surakusu ivaki reemi rada taaravooma suai variravai. ¹³ Vari kiada kava siipaivaki karada vidada yoosinna Rekii vakiaannaiya patauduu yuunnaivo sai tooyannidiri utuduu kuaannaduduu taara suaivaitana taika kioodoo yoosinna Potioori viravai. ¹⁴ Oro reemi rada nuaida taannaduu vaa ausa hanגיעera gioonna kiaapuuya ti teeda vauduu rikiaannaduu tunoo:

Tiisi nnida mmuaa Sudaagavai ti tasipama varida kuatee, tuduu rikiada oro mmuaa Sudaagavai iya tasipama vari kiada Rooma aataruuvau viravai. ¹⁵ Vida variaannaduu Roomaa vaidi vaa ausa hanigiooya ta ngiaannaivaa rikiada tuma yoo sinna Apiporoo yookaira mmatuuyaiivaki vida nnida vaira nnau taaravoomaiyauvaki ti sunaara saidiri nniravai. Nnudu Pauruuso iya too Anutuugaara yoketaavaivee tuduu inna ausa mmuaararoovo yoke-tairavai.

Pauruuso Rooma variravai

¹⁶ Yoketauduu ta vidada oro Rooma hara kiada variaannaduu nnau voovaki Pauruuso hara kioo varuduu rapira vaidi voovoono inna haitaturavai.

¹⁷ Haitatuuduu taaravooma suaivo taika kiooduu Pauruuso Yutayaa vaidi ivaki varuuya kieetaiya tuduu innasi nnudu iya tunoo: Ni seenayaso, hama na ti seenaiyara mmoori maisaivaa iiravai. Hama na aataruuyauvaa ti rubuungainna ti mmuuyauvaa hatokeeravai. Hama hatokaaduu Yerusa-reema varuu vaidiiya kati ni utu raririima rada Rooma rapira vaidiiya mmudu iya oovi nnauvaki ni yapeeravai. ¹⁸ Yapa kiada ni yaparaida tooduu iya ni rupertuara kua oyaivo hameetauduu iya mmaana ni titaara uduu ¹⁹ Yutayaa vaidiiya oogoo tiravai. Oogoo tuduu hama vo aataru-voootauvaara na Roomaa kieeta tuanaivaasi nninaraivaara yaparairavai. Hama na nini seena tuanaiyaki kua pinaivaa yapaanaraivaara aapi nninara tiravai. Kua pinaivaa niiki yapoovaa radudaanara na aapi nninara tiravai. ²⁰ Ii kua ivaara na ngii tee ngiita kua tinaravee kiaukai ngiaavai. Anutu-ugo mmataama kioo vaidiiya Isarairaa gioonna kiaapuuya faannaida variaaraivaara vaidiiya aa yeena aavaadiri ni rau kieeravaivee, ²¹ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Hama ti seena Yutayaiya aiyara yanaiyauvaa tiini fafaara kiaavo tiisi nniivai. Ti seena vooya hama ivakidiri nnida aiyara maisai mmayaayaivaa ti kiasa ti mmiaavai. ²² Vaa ta rikiaunnava. Aa iya Anutuugaayaadiri unnakua kiasa haubayama kiasa aataru aavaara mmuakiasa gioonna kiaapuuya vo yoo sinna vo yoo sinnaiyauvaki maisa kua kiaavai. A ivaara yaata utuee tinara kuaivaa ti rikiaatainoo.

²³ Iya itaa kua kiasa kiada kava innaata kua kiaara suaivaa mmataama kiada oro varida tooduu iya mmataama kioo suaivo nnudu kaayau vaidi Yutayaiya Pauruuso varuuvaki nniravai. Numa ivaki varuduu Pauruuso heenanaana Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa iya kiasa mmududu heenairavai. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara Pauruuso Musiiva mmaanna kuaivaa fafaara roovakidiriaata forofetaiya roo kuaivakidiriaatama Yisuunnara iya kiasa mmiravai. ²⁴ Kiasa mmudu rikiada vooyaano tunoo: Kutaavaivee, tuduu vooyaano tunoo: Unnakuavaivee, tiravai. ²⁵ Kiasa kiada Pauruuso aa kua aavaa nnaagiai tinara kua aavaa rikiada hama mmuaa yaatavai utiraida pikiada vida kieeravai. Aa kua aavaa Pauruuso tuuvo ataama vainoo. Ivo tunoo: Nnaaru Mmannasa Yoketaivoono forofetaa vaidi Yisayaanna kiasa mmuu kuaivaa Yisayaava ngii rubuungainna kiasa mmuovo inna kua kutaa kuavaivee. ²⁶ Mmannasa Yoketaivoono tunoo:

Viee aa gioonna kiaapu aaya kiasa mmiee kianee:
Ngia rikiadada hama arinaima rikiaaravai.
Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

²⁷ Iya ngiari avuuyauvaa teeda
iya yaata tinniiyauvaa rikiada
ausa tinniiyauvaa hanigiakiai
na iya tuqinnevoora kiasa

iya tinniiyauvo yaagueeqaikiai
ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada
ngiari avuuyauvaa tasuuma kiada variaavaivee, kianee.

Mmannasa Yoketaivo Yisayaanna itaa kua kiaa mmuduu reeravai.

²⁸ Ivaara ngia arinaima rikiaatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayaivaa vaidiiyaano ngiari vooipinnaiyaata vaa kiaa mmiaavai. Fai iya rikiaaravaivee. ²⁹ (Pauruuso itaa kua tuduu rikiada vaidi Yutayaiya yaagueeqama ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiima rada pikiada vida kieravai.)

³⁰ Pauruuso ii yoosinna ivaki taara nuanu hara kioo varioo ariinoo nnau voovaara yookaama kioo ivaki variravai. Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu innasi nnuuyara ivo yoketaainno yamaa kua tiravai. ³¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaaraata Udaanga Yisuu Kirisiinnaraatama yaagueeqama iya kiaa mmuduu hama vaidi vooya inna ooqoo tiravai.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Rooma varuuyani reeravai

Pauruusoono aa yanaa aavaa Roomaayani reeravai. Ivo ari iyasi kuanaraivaara iya kiasa mminai innara teeraikio ivo iyasi vioo Anutuugaara nuunaira aataruuvaa Roomaivaki iinaraivaara aa yanaa aavaa fafaara reeravai. Pauruusaa yaata utiraivo gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Rooma varuuya tasipama kiisa suai varioo mmoori iinaraivaara yaata utiravai. Ivo itaama iya tasipama mmoori iino inna aataruuvo kooyaa vaino yoosinna Sipaniaa kuanaraivaara ivo aa yanaa aavaa reeravai.

Pauruuso aa yanaa aavaa roo ivo ari Yisuunnara kutaavaivee tuu aataruuvaaaraata ivo arinaima ausa hanigieera aataruuvaa too rikioovaaraatama ari mmoori uuvaaraatama iya kiasa mmiravai.

¹ Na Pauruusoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varau vaidivoono aa yanaa aavaa kiauuko Teretiivaano ngiini fafaarainoo. Na kua varee nuaira aposoroo vaidivai variauvaara Anutuugo ni maavee tiravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaiveeraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ii mmayaaya yoketaa ivaa Anutuugo nnaaru kua kiasa teerama kioovaa forofetaiya kiasa mmuduu rikiada ari yanaivau fafaara reeravai. ³ Ii mmayaaya yoketaa ivo ari Mmaapu ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara tira mmayaayavai. Mmatayaa diaa gioonnaivoono inna mmata kiooduu ivo vaidivai varuuvoono Davuutiinna oyaivakidiri diiteeravai. ⁴ Varia roo ngioo ngioo nnuduu rikiada ruputu kiooduu putuduu Anutuugo ari yaagueeqa ari vookarauvaa inna mmuduu diiteeravoonora tuoo ivo yaagueeqama Anutuugaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. Mmannaasa Yoketaivaa yaagueeqaivo innaki vauvaara ivo Anutuugaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. ⁵ Yisuuva putuuvakidiri kava diitoovaara Anutuugo kati niyara yoketaama yaata utuoo ari kuaivaa varee nookianeera vaidivai ni mmataama kieeravai. Na innaroo tiee mmoori varee variee mmuakiaa gioonna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna variaya mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mminai Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada inna mmooriivaa varaateeraivaara ivo ni mmataama kieeravai. ⁶ Ngia Rooma variayaatama na mmayaaya yoketaivaa ngii gaa ngii minai ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variateeraivaara vaa Anutuugo ngii maavee tiravaivee.

⁷ Ngia inna gioonna kiaapuya variateeraivaara ivo ngii maavee tioo ngiiyara mmuduuya ruoo varinoo. Ngia Rooma itaama hara kiada variayara na yaata utuee kiauuko aa yanaa aavaa Teretiiva ngiini fafaarainoo.

Ti Napoova Anutuugoota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pauruuso yaaku varoo kua yoketaivaa tiravai

⁸ Na toosa hara kiasa kuaivaa ataama ngii gaa ngii minaravee. Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida variaano. Itaama vaikiari na mmuakiaaya ngiiyara kua yoketaivaa Yisuu Kirisiinna kiasa mmiauko ivo Anutuugaa kiasa mmiivai. ⁹ Na ni mmamma mmuyai mmuakiaavai Anutuugaa mmiee inna mmooriivaa yaagueeqama varee inna Mmaapuvaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiee variaunoo.

Anutuugoono na itaama iikiauva taivoono mmuakiaa suai na yaaku varau suaiyauvaki makemakee ngiiyara yaaku varauvaatama vaa arinaima too rikiaivai. ¹⁰ Ivo ee-oo tuoo aataruuvaa kooyaa ni vitainai rikiee na makee ngiisi aikiooma kuanaraivaara innaata kua tiee yaaku varauono. ¹¹ Mmannaiva kua voovai ni giaa ni miivaa na ngii giaa ngii minai ngia yaagueeqama variateeraivaara na ngii taanaree kuaa iikiauono. ¹² Na itaa kua kiauva oyaivo ataama vainoo. Na Yisuunnara kutaavaivee kiauvaara ngiita ngii giaa ngii minai rikiaada ngia Yisuunnara kutaavaivee kiauvaara niita ni giaa ni mikiai ta yaagueeqama variaaravai.

¹³ Ni seenayaso, aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Na airineetu ngiisi kuanaree kuaa iikiauuko hama ni aataru na kuanaraivootaikio mmoori vooyauvoono ni suvuaikiai hama na kuauvai. Vaidiia ngiari yeenna iraiyauvo apuukiai rasukuaiava roosiima vaa na ngiari voopinnaa vooya mmayaaya yoketaiva iya kua mmiaadu arinaima rikieeravai. Ngia voopinnaa vooya ngeetama arinaima rikiaateeraivaara na ngiisi kuanaree kuaa iikiauuko hama ni aataruuvootainoo. ¹⁴ Anutuugo ni mmataama kioovaara na mmuakiaaya kuaa mminara mmooriivo vainoo. Ereengaa kuaivaa tiraiyaata ngiari vo kua vo kuaiyauvaa tiraiyaatama tinni vaiyaata yaata duunaiyaatama na iya kua mminaraivo inna ni mmoorivai. ¹⁵ Ivaarina ngia Rooma variayaatama mmayaaya yoketaivaa na ngiita ngii giaa ngii minaraivaara ni iikiatainoo.

Mmayaaya yoketaivo inna Anutuuga yaagueeqa tuanaavai

¹⁶ Itaama vaikio mmayaaya yoketaivaara hama ni mmamma maisainoo. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna Anutuuga mmayaaya yoketaa yaagueeqavai. Ii mmayaaya yaagueeqa ivaadiri gioonna kuaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiya Anutuugo vitoo yoketaivau yapaivai. Tauraa ivo Yutayaiyannaadee vitoo yoketaivau yapa kioo nnaagii ngiari voopinaiyaatama vitoo mmuai yoketaivau yapaivai. ¹⁷ Anutuugo tinai rikiaada gioonna kuaapuuya inna avuuvau safuuma variaaravai. Ii aataru iva Yisuunna mmayaaya yoketaivoono kooyaa ti vitaivai. Gioonna kuaapuuya toosa hareera suaivaki Yisuunnara kutaavaivee kua kiada safuuma varia rada vidaa mmannamma kutaavaivee kua kiada variaavai. Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kuaapu voovoono Anutuuga kutaavaivee kiauvoono fai inna avuuvau safuuma varioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

Gioonna kuaapuuya Anutuuga mmooka hanigia mmiaavai

¹⁸ Vaa ta taunnavai. Gioonna kuaapu mmuakiaaya hama innara mmuduuya riraida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiyara Anutuugo ngiaaapu variivoono iyara inna nnannataikio irisai maisaiyauvaa iya mmivo kooyaa vainoo. Iya maisama iikiaa aataruuvono Anutuuga aataru kutaivaa uuda raivai. ¹⁹ Anutuuga aataruuvo kooyaa vaivaa vaa iya teeda rikiaadaata maisama variaivaara Anutuugo irisai maisaiyauvaa iya mmiivai. Anutuugo ariinoo ari aataruuvaa kooyaa iya vitaivaivee. ²⁰ Ivo ngiaa mmataivaa uu suaivakidiri vakia roo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivakiaatama ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Ivo tupatupaa yaagueeqama variraivo kooyaa vaikio ivo ari vookarai Anutuugo tuanaavai variivootama kooyaa vaivai. Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa uuyauvaa gioonna kuaapuuya taavo ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Vaa kooyaa vaivaara hama yopeema gioonna kuaapuuya ruvuakavaakai kua tida kuaara: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaravai.

²¹ Anutuugo variivaa vaa iya teeda rikiadaata hama innara kiaanoo: Inna Anutuugovee, kiaa kiada inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada hama innara yoketaavaivee kiaavai. Hama itaa tiraida ngiari yaata vuatinniiyauvunudiri iya sabi kua sabi kua tida varida variaavo iya aakiaiyauvo mmanna tuanaa upisiyauvai vaivai. ²² Iya ngiariiyara ta tinni yoketaayavee kiaiya unnakua kiaa kiada yaata duunaya variaavai. ²³ Anutuugo tupatupaa variivaa hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiraida pikida mmatayaa diaa mminnaiyauvaa mmannammannaiyauvaa iima kiada iyauvaa nnaasu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. Ii minnaa iyauvaa vaidiyya roosiima iima kiada vasingaammaiya roosiima iima kiada yanayapaiyauvaatama roosiima iikiaavai.

²⁴ Vaidiyya itaama kumimakaida yaata duunaya variaivaara Anutuugo iya pikioo tinoo: Inna aikioo, ngiingii miaraavai. Iikiatee. Anutuugo itaa kua tikiai ngiari ausa tinniiyauvaki vai aataru maisaiyauvaa iya iikiatee iikiataiyauvaa iikiaavai. Iida varida vaidiyya ngiari mmamma ngiari mmammaiyauvaa ngiari tasipa ngiari tasipama iikiaa aataruuyauvo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. ²⁵ Iya Anutuugo variu aataruuvaa kutaavaivee tira aataruuvaa pikida unnakua tira aataruuvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaivaara iya itaama iikiaavai. Anutuugo mmuakiaa mminnaayauvai ii nakaaravaa hama iya inna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmirama kiada ivo iima kiai mminnaiyauvaa nnaasu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida iqii minnaa iyauvaara mmoori varaavai. Gioonna kiaapuuya Anutuugaara kua yoketaivaa tupatupaa kiaravaivee. Kua kutaa.

²⁶ Vaidiyya koonnama itaama varida iikiaivaara Anutuugo iya pikiaikiai iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataira aataruuyauvaa iikiaiyo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. Mo gioonnaiya ngiari vaidiyya tasipeera aataruuvaa pikida ngiari tasipa ngiari tasipama nookiaavai. ²⁷ Mmuakaraama vaidiyya ngiari gioonnaiya tasipeera aataruuvaa pikida ngiari tasipa ngiari tasipakiaarivaara iya ausaiyauvo yoketaikiai ngiari tasipa ngiari tasipama nookiaavai. Iya itaama mmamma maisai aataruuyauvaa iida koonnama variaivaara irisai maisaiyauvo safuuma ngiariiki vaiyauvaa varaavai.

²⁸ Ivaaraida itaama iikiaa gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara yaata utida kutaavaivee kiaivaara ivo iya pikiaikiai ngiari yaata vuatinniiyauvunudiri yaata utida maisamaisai aataru ari vookaraiyauvaa iida varida hama iya iikiataama kiadaata iikiaavai. ²⁹ Iya itaama iikiaiyo maisamaisa aataru mmuakiaayauvai iya aakiaiyauvaki suvuaivai. Iya koonnama varida iya ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa taavo iya varaata varaataikiai varida ngiari seenaiyara nniki tomedaida maisai mmooriivaa iya iikiaarivaara yaata utuaavai. Yaata utida ngiari seenaiyara kiaanoo: Ngia ti yaatarivaara ti nnannatainoo, kiaa kiada varida iya Rupertuani putuaa aataruuvaa iida ngiari rapu ngiari rapuuda varida ngiari seenaiya unnakua unnakua kiaavai. Iya hama ngiari seenaiyara mmuduuya riraida unnakua unnakuaiyauvaa reeti kia reeri kiaama rada nookiaavai. Iya ngiari seenaiyara murumuru tida ³⁰ iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuavaa tida hama Anutuugaara mmuduuya riraida tinni yaaguedqaiya varida ngiariiyara mannaka tida airi airi maisamaisai aataruuyauvaara yaata utida varida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada yaataravai. ³¹ Iya yaata duunaya varida ngiari mmooriyauvo vaikeinnaata teeda rikida pikiaavai. Hama iya ngiari seenaiyara mmuduuya rida hama iyara tuqinneerama kiada pikida suvikaravee kiaavai. ³² Gioonna kiaapuuya itaama variaiyara Anutuugaara kua aataruuvoo vainno iyara tinoo: Fai

itaama variaya inna iya irisaivoonno putuaaraivo vainoo, tiivaa vaa iya rikiaavai. Rikiadaata ngiari iikiaa aataru maisaiyauvaa iida varida ngiari seenaiya mmuai aataruuyauvaa iikiai yara kiaanoo: Yoketaayavee, kiaavai.

2

Anutuugo gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaanaravai

¹ A dee gioonna kiaapuvonno a yaata utuee i seenaivaaki kua pinaivaa yapaannanee? Hama i kuaatainoo. A innaki kua pinaivaa yapaannano mo a ivo iineema mmuaikaraama eeta iikiannaivo aiki vainoo. Mo eenoo itaama iikiannaivaara kua pinaivaa aiki yapaannanoo. ² Vaa ta rikiaunnavai. Gioonna kiaapuuya ii maisamaisai aataru iyauvaa iikiaiya Anutuugo kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari irisai maisaiyauvaa safuuma ngiari mminaraivo inna ivo safu tuanaavai. ³ Ni seena-o, iya iikiaa aataruuyauvaara a kua pinaivaa iyaki yapaannaikua mo eeta itaama iikiannavai. Mo a yaata utuee kiannanoo: Anutuugo kua pinaivakidiri irisai maisaiyauvaa mmira suaivaki fai na aikiooma yaataranaravaivee, kiannanee? ⁴ Mo Anutuugo iyara pinaama tuqinnoo hokoba suai i haitatuunno varioo i mminnamminnaa maisaiyauvaa toonnaata ayara faannainno varinoo. A ivaa tee rikieennaatainna nniki rakammuannee? Mo hama a rikiaannanee? Anutuugo i tinai a ai ausaivaa hanigiee ai mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaaneera ivo iyara tuqinnoo haitatuunno varinoo. ⁵ Ivo itaama i iikio i tinniivo yaagueeqaikio hama a i hanigia variatainoo. Ivaarainna eenoo ai mmaara irisai maisaiyauvainna iikiannanoo. Iima ree vice vice vino suai nnaagiai Anutuugo i mminnamminnaa maisaiyauvaara inna nnannateeno ivo safuuma ti yaparainara suaivo fai kooyaa nnino irisai maisaivo pinaavai aiki vainaravai. ⁶ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari iikiaa aataruuyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai Anutuugo safuuma ngiari mminaravai. ⁷ Vooyaano mmoori yoketaivaa iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama iida varida Anutuugaa yoosinna yoketaivaki tupatupaa varikio ivo iyara kua yoketaivaa tinaraivaara yaata utida mmoori varada variaavai. Anutuugo itaama iikiaiya tupatupaa variraivaa mminaravai. ⁸ Vooyaano ngiariyara nnaasu yaata utida safuuma varira aataruuvaa oooqo kiaa kiada maisa aataruuvau nnaasu nookiavai. Itaama iikiai yara Anutuugaa pinaama nnannateeno rikioo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ⁹ Mmuakiaaya maisa aataruuvaa iikiaiya fai mmamma nniitareeraiyauvaa varada ausa mmuaarareera tasipama variaraivai. Fai Yutayaiyannaadee itaama varikiai ngiari voopinnaiyaatama mmuaikaraama itaama variaaravai. ¹⁰ Mmuakiaaya yoketaa aataruuvaa iikiaiya fai Anutuugo ari vookaraama variraivaa iya mmioo ngiari nnuuuyauvaa ngiau aapu yapa kioo ausa nuufaivaatama iya mminaravai. Fai ivo Yutayaiyannaadee itaama mmioo ngiari voopinnaiyaatama mminaravai. ¹¹ Anutuugo itaama iyara iinno mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaiyauvaa iya mminaravai.

¹² Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kiaa mmuuvaa hama ngiari voopinnaiya rikiaada varaavai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hama iya rikieerama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ikia aakiaivaki kuaaravai. Yutayaa gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa varaavai. Iya varada rikiaadaata mminnamminnaa maisaiyauvaa varada rikikio mmaanna tuu kuaivaudiri fai Anutuugo iya yaparainno irisaiyauvaa iya mminaravai. ¹³ Itaama vaikiyai rikiaada Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa mmaanna yaata nnaasu rikieeraiya

hama inna avuuvau safuuma variaaravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa arinaima rikiada iikiaiya fai inna avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁴ Ngari vooipinnaa vooyaano hama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa varada rikieerama kiada ivaki vai kua mmaanna oyaivaa kati ngari yaata tinniiyavunudiri rikiada iikiaavo ngari mmaanna tira kua yoketaiyauvo vaivai. Hama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikiaa vooyaano itaama iikiaavai. ¹⁵ Iya itaama iida varida Anutuugaa mmaanna tuu kua oyaivo ngari yaata tinniiyavuvunu vaivaa gioonna kiaapuuya kooyaa vitaakiaavai. Ngari yaata utiraiyauvoono airi airi yaata utuoo vo suai tinoo: Na yoketaama iikiauunoo, kiaa kioo vo suai tinoo: Na maisama iikiauunoo, tiivai. Ngari yaata utiraiyauvoono itaa kua tikiai iya Anutuugaa mmaanna tuu kua oyaivo ngari yaata tinniiyavuvunu kutaa vaivaa kooyaa vitaakiaavai. ¹⁶ Ii kua iyauvaa fai yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapeera suaivaki Yisuu Kirisiinna tino too gioonna kiaapuuya ngari yaata tinniiyavuvaki hatauma iikiaa aataruuyauvaara iya yaparainaravai. Na mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvaki ii kua iyauvo vaivai.

Yutayaiya hama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa arinaima rikieeravai

¹⁷ Mo ngia Yutayaiya vaa Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa varaiya ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta Yutayaa vaidiyavee, kiaiya mo aanna ngia dataamaida variaannee? Ngia Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa puaisa utida ngiingiiyara kiaanoo: Ta aanna inna vaidiyavee, kiaa kiada ngiingii mannaka kiaanoo. ¹⁸ Anutuugo yaata utiivaugiataama ngiengie iikiaara aataru mmooriyauvaa vaa ngiengieenoo teeda rikiaavai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki safuuma vai kuaiyauvaa vaa ngiengieenoo iyauvaa iida arinaima teeda rikiaavai. ¹⁹ Gioonna kiaapu avura kiaiya nookiaaneema nnookiaiya ngia Yutayaiya iira aataruuyauvaa vitaakiaivaara ngia kiaanoo: Vaa ta aikiooma vita vitaakiaunnavaivee, kiaavai. Upisiivaki variayara ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta iya mmeekiaiyevee, kiaavai. ²⁰ Kumimakama variayara ngia kiaanoo: Teenoo iya safuukiaaraiya ta variaunnano, kiaavai. Nnaakaraiya variaaneema variayara ngia kiaanoo: Ta iya vitaira vaidiyavee, kiaavai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa ngia rikiada kiaanoo: Vaa ta kua kutaivaata mmuakiaa kuavai oyaivaatama arinaima rikiaunnano, kiaavai. ²¹ A Yutayaakua a vooya vitaakiannaneema mo aaniira hama eeta arinaima rikiee iikiannanee? Mo a yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmiee kiannano: Sa ai seenaiya mminnaiyauvaa mmuara varaanee, kiannaivo mo eeta mmuara varaannanee? ²² Mo a kiannano: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, kiannaivo mo eeta sabi mmuara haannanee? Mo gioonna kiaapuuya kumina mminnaiyauvaara Anutuugovee kiaa kiada ngari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiaa aataruuvaa a oooqo kiannavai. Mo a iyauvaa yapa kiaa nnauvaki viee mminnaiyauvaa mmuara varaannanee? ²³ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara a aiyara mannaka tiee kiannano: Vaa na varauvaivee, kiannaivo mo a ii aataru ivaa hatokaannano Anutuugaa nnutuuvo maisainnee? Vaa na rikiauvai. A Anutuugaa aataruuvaa koonnama iikiannano Anutuugaa nnutuuvo maisainoo. ²⁴ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngia iikiaa mmooriyauvaa ngari vooipinnaiya teeda ivaara Anutuugaara maisa kua kiaanoo. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

²⁵ Fai a Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikiee iinna mmamma hatokeera aataruuvaa iikiannano inna yoketaavai. Fai a Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hama rikiee iirama kiee mmamma hatokeera aataruuvaa iikiannaivo inna kuminayaa iikiannavai. ²⁶ Mo fai vaidi vooipinna

voovoono hama ari mmammaivaa hatokaivoono Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iino fai Anutuugo inna too tinara: Inna mmamma hatokeera vaidi Yutayaiya roosiivaivee, tinaravai. ²⁷ Itaama vaino vaidi voovoono hama mmamma hatokeera aataruuvaa iirama kioo Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iivoono fai kua pinaivaa iiki yapa kino rikioo irisai maisaivo vainaravai. A Anutuuqaa mmaanna tuu kua fafaaraivo vaivaa a varee mmamma hatokeera aataruuvaatama vareennaatainna a mmaanna tuu aataruuvaa hatokaannao. ²⁸ Mo dee vaidivoono Yutayaa vaidi tuanaavainnee? Ari mmammaivaa hatokaivo inna hama vaidi Yutayaa tuanaivoovee. Ii aataru ivo mmanna mmamma mmaanaivau hatokeera aataruvai. ²⁹ Yutayaa vaidi tuanaivoono ari aakiaivo hanigioo mmamma hatokeeraivaa roosiima inna yaataivo vaikio rikioo Anutuuqaa kutaavaivee tiivai. Vaidiivaa aakiaivaa hanigiaai aataruuvo inna Anutuuqaa Mmanna-saivaa mmoori tuanaavai. Ii aataru ivo inna hama mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaudiri mmamma nnabaivaa hatokeera mmoorivai. Itaama inna aakiaivo hanigioo vaidiivo kua yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaivai. Hama ivo vaidiiasidiri varaivai.

3

¹ Mo Yutayaiya dee aataruyauvai iida ngiari voopinnaiya yaataraannee? Mo mmamma hatokeeraivo aanii aataru yoketaavainno ngii vitainnee? ² Mo airi aataru yoketaiyauvaa ti vitaivai. Tauraa aataruuvo ataama vainoo. Anutuugo ta Yutayaiya ari kua yoketaivaa ti mmiravai. Ta iva vaara gionna kiaapuuya kiaa mmiateeraivaara ti mmiravai. ³ Yutayaa vooyaano hama tuqinnama rikieeraida pikieeravai. Iya itaama uuvaara mo Anutuugo ari kua kutaivaa kua yeena rau kioovaa pikiaivainnee? ⁴ Ai hameetavee. Fai mmuakiaa gionna kiaapuuya unnakua unnakua tida varikio Anutuugo mmannammanna kua kutaivaa tioo nnaasu varioo hara kioo varinaravai. Ivaara ari kua fafaaraivo vainno Anutuuqaa ariiyara tinoo: Fai a kuaivaa tino i kuaivo kutaavai vainaravai. Vaidiyya kua pinaivaa aiki yapakiai rikiee a kua pinaivaa yaataraanaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁵ Mo fai ta maisama iida varikio rikioo Anutuugo safuuma iinno variivo kooyaa vainaraivo inna yoketaavainnee? Vara hama yoketaavainnee? Ta ivaara dataa kuaida kiaunnannee? Ta maisama variaunnano Anutuugo irisai maisaivaa ti mmiivaara ta ivaara maisama iinoo kiaarannee? Ai hameetavee. Na itaa kua kiauvo na vaidivoono vaidiyya kua tiraivaugiataama kua kiauuno. ⁶ Mo nnikiai hama ta itaa kua kiaaravee. Mo Anutuugo hama safuuma iinno varitiri. Mo dataama kioo gionna kiaapuuya ivo yapaaitirinne?

⁷ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Mo na unnakua tino rikioo Anutuugo ari vookaraama variivoono kua kutaivaa tinaravo kooyaa vakiaveeraivaara na aikiooma unnakua unnakua tiee variauno. Na aikiooma itaa kua kiauvaara mo aaniira Anutuugo niyara mminnamminnaa maisa vareera vaidivaivee tiinne? tiivai. ⁸ Mo kutaa itaama vaikiai mo aaniira hama ta kiauunnanoo: Yoketaa aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara kii ta maisa aataruuvaa iikiaravaivee, kiauнавainnee? Gioonna kiaapu vooyaano niyara unnakua kua kiada kiauuno: Vaa ivo itaa kua tiivaivee, kuaavai. Itaa kua kiaiyya fai ngiari irisai maisaiyauvaa ngiari varaaraivo inna yoketaavai.

Hama gionna kiaapu voovoono Anutuuqaa avuuvau safuuma varivai

⁹ Mo itaama vaikio ta Yutayaiya ti variraivoono ngiari vooppinnaiya vari-raivaa yaataravainnee? Ai mo hameetavee. Vaa na ngii vitaina ngii giaa ngii miauvaivee. Ta Yutayaiyaata ngiari vooppinnaiyaatama mminnammin-naa maisaiyauvo mmuaakaraama iyaata tiita utivai. ¹⁰ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama gioonna kiaapu voovoono
Anutuugaa avuuvau safuuma varivai.

¹¹ Hama gioonna kiaapu voovoono
Anutuugaara arinaima too rikioo
innara buainno varivai.

¹² Mmuakiaaya Anutuugaa mmooka hanigia mmida
koonnama variaavai.
Hama voovoono yoketa yoketai aataruuvaa
iinno varivai.

¹³ Mmata nauvaa hanuu fakita kiaavo
ivakidiri suuda nniraivaa roosiima
iya unnakua unnakua kiaavai.
Yapai quaihaivo vaidiivaa gutikio
inna kuaanuu maisaivo innaki kuaikio
putiraivaa roosiima iya ari vookara ari vookarai
maisai kuaivaa kiaavai.

¹⁴ Iya ausaiyauvo kapikaraikiai
ngiari seenaiya kuu kuaara kiaavai.

¹⁵ Iya makee tikiai
ngiari seenaiya rupuutuaani putuaavai.

¹⁶ Iya nuaida varida ngiari seenaiyaki
maisamaisai aataruuyauvaa iikiaavo
iya ausaiyauvo mmuaararavai.

¹⁷ Ausa nuufa vareera aataruuvaa
hama iya rikiada iikiaavaivee.

¹⁸ Anutuugaa kuaivaa rikiada
inna mmemmaana kuaarivaara
hama iya teeda rikiada iikiaavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹⁹ Aanna makee vaa ta rikiaunnvai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kiaa mmiravai. Iya kiaa mmuuvaudiri iya rikiada iida varida variaavai. Iyaata mmuakiaa gioonna kiaapuuyaataama sa sai Anutuugaaki vo kua vooyauvai kiatee: Hama ta maisama variaun-navaivee, kiateeraivaara ivo mmuaanaa iya kiaa mmiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya Anutuugaa avuuvau mminnammin-naa maisaiyauvaa iikiaivaara kua pinaivo vaivaa arinaima rikiada taa-teeraivaara ivo mmuaanaa iya kiaa mmiravai. ²⁰ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu voovoono rikioo iinno hama yopeema mmaanna tuu kuaivaudiri Anutuugaa avuuvau safuuma varinaravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri mmuakiaaya ti mminnamminnaa maisaiyauvo kooyaa vaivaa vaa ta arinaima teeda rikiaunnvai.

Anutuugaa avuuvau safuuma variateera kuavai

²¹ Aanna makee Anutuugo tinai gioonna kiaapuuya safuuma variaara aataruuvo kooyaa vainoo. Iya Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa iida fai hama yopeema safuuma variaaravai. Safuuma variateera aataruuvo nnaa-giai vainaraivaara Musiivaata forofetaiyaatama ivaara tiravai. ²² Gioonna

kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya fai Anutuugo tinai safuuma variaaravai. Anutuugo ii aataru ivaa hama vooyara vo aataruvai iivai. ²³ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ivo iyara mmuaa aataruvai iivai. Ta mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Anutuugaa mmeekia ari vookaraivaa varaaraivaara ta fanniikiaunnavai. ²⁴ Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapuuyara kati iyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiinna tuduu kati iyara putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kieeravai. ²⁵ Anutuugo Yisuunna iya mmuduu ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninara aataruuvo vairavai. Fai mmuakiaaya ivo itaama putuuvaara kutaavaivee tikio rikioo Anutuugo fai hama iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvaa iya mminaravai. Anutuugo itaama uuvo ari safu tuanaavai varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara iiravai. Tauraa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduaata Anutuugo yaata utuoo faannainno varioo hama akiiraama irisaiyauvaa iya mmiravai. ²⁶ Anna makee vaa Yisuuva gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuu aataruuvaa irisaivo kooyaa vainoo. Anutuugo ari safuuma varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara itaama vainoo. Anutuugo itaama uuvaugiaataama aanna makee ivo safuuma variraivo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya Anutuugo tikio safuuma variraivootama kooyaa vainoo.

²⁷ Mo ta aaniivai iikiaunnavaaraida titiyara mannaka kiaunnannee? Hama titiyara mannaka tira aataruuvootainoo. Mo ta dee aataruvai iida safuuma variaarannee? Ta mmaanna tuu kuaivaa iida safuuma variaarannee? Ai hameetavee. Yisuunnara kutaavaivee kaa kiada fai ta safuuma variaaravai. ²⁸ Ivaara vaa ta rikiada kua kiaunnavai. Gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvaa iivo inna hama safuuma variraivovee. Ivo Yisuunnara kutaavaivee tiivaudiri safuuma varivai. ²⁹ Mo Anutuugo Yutayaiyara nnaasuunno variinnee? Mo hama ngiari vooipinnaiyaaratama Anutuugo variinnee? Ai mo ngiari vooipinnaiyaata iya Anutuugovee. ³⁰ Anutuugo mmuaa tuanaavai varivai. Mo Yutayaiya innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. Mmuaikaraama ngiari vooipinnaiyaatatama innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. ³¹ Itaama vaiiko ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivo mmaanna tuu aataruuvaa yaatara kiaikio taikaivainnee? Mo hameetavee. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara mmaanna tuu aataruuvo vaivaaraatama ta safuuma rikiada iikiaunnavai.

4

Aaparahaamo varuuvaara Pauruuso

mmataama kioo tiravai

¹ Itaama vaiikai ta ti rubuungaa Aaparahaamaara dataa kua kiarannee? Dataama ivo Anutuugaa avuuvau safuuma variravainnee? ² Ivo ari mmoori varoovaara Anutuugaa avuuvau safuuma varutiri. Inna aikiooma ivo ariiyara mannaka tutirivee. Hama ivo yopeema Anutuugaa avuuvau ari mannaka tiravai. ³ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai.

⁴ Mmoori varai vardi voovoono ari mmoori varaivaa irisaiivaa ari safuuma varaivai. Mmoori nakaaraivo hama kati sikauyauvaa inna mmiivai. Inna mmoori varaivaara inna mmiivai. ⁵ Hama Anutuugaa aataruuvo itaama

vaivai. Anutuugo koonnama variaya tinai iya safuuma variateera tira nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoono inna avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tiivaa Anutuugo inna too iva itaa kua tiivaara innara tinoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiivai. ⁶ Nnaaru varuu vaidi Davutiiva ii kua ivaara tiravai. Vaidi voovoono Anutuugaa avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tuuvaa Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu vaidiivaara Davutiiva tunoo: Iqii vaidi ivo sirigainno vari vaidivaivee, tiravai. ⁷ Davutiiva ivaara fafaara roo tunoo:

Anutuugo gioonna kiaapuuya
mminnamminnaa maisaiyauvaa rugakiaiyara
ivo iyara yoketainoo.
Vaa Anutuugo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
rummua apu kiaivai.

⁸ Udaanga Anutuugo vaidi voovai
mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo
vueennama kioo
hama kava iyauvaara yaata utinaravai.
Anutuugo ivaara innara yoketainoo.

Davutiiva fafaara roo itaa kua tiravai.

⁹ Anutuugo innara yoketauduu sirigainno varuu kuaivaa Davutiiva itaa kua tuu kuaivo mmamma hatokeera vaidiyyara nnaasu tiravainnee? Vara hama mmamma hatokeera vaidiyyaraatama tiravainnee? Mo iyaraatama tiravaivee. Anutuugaa kua fafaarau kua voovai vaa ta ivaara kiaunnvai. Ii kua ivo tinoo: Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaravoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Mo dee suaivaki Anutuugo Aaparahaamaara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuunnee? Vara hama ari mmammaivaa hatokooduu itaa kua tuunnee? Vara vaa hatoka kioodoo itaa kua tuunnee? Iya hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Anutuugo itaa kua tiravai. ¹¹ Nnaagiai iya inna mmammaivaa hatokeeravai. Hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Anutuugo itaa kua tuuvaara ivo mmamma hatokeera aataruuvaa Aaparahaamaa mmiravai. Mmamma hatokoo puruuvaidiri Aaparahaamo safuuma varuuvo kooyaa vairavai. Ivaara mmuakiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieraiya gioova Aaparahaamovee. Iya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeerama kiada kati Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara Anutuugo iyara tinoo: Inna iya safuuma variaa gioonna kiaapuyavee, tiivai. ¹² Vaa mmamma hatokeeraiyaatama inna iya gioova Aaparahaamovee. Ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraivaara hama Aaparahaamo iya gioovavee. Hama Aaparahaamaa mmammaivaa hatokoo suaivaki ivo Anutuugaara kutaavaivee tuneema iya Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara Aaparahaamo iya gioovavee.

¹³ Aaparahaamaa ari sidinnaidiyyaatama Anutuugo kua kiaa teerama kioo kuaivaa kiaa mmioo tunoo: Fai ngia mmuakiaa mmatavai varaaravaivee, tiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa Aaparahaamo rikioovaara hama Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo itaa kua tiravai. Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuduu rikioo Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuuvaara Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo itaa kua tiravai.

¹⁴ Anutuugo ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai ngia mmuakiaa mmatavai varaaravaivee, tuu kuaivaa ivo ari mmaanna tuu kuaivaa

rikiada iiraiya kiasa mmutiri. Innara kutaavaivee tira aataruuvo kuminayaa waitiri. Ivo kua kiasa teerama kioo kuaivootama kuminayaa waitirivee. ¹⁵ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hatokeeraiyara ivo iyara inna nnannataivai. Mo hama mmaanna tuu aataruuvo waitiri. Hama ivaa hatokeera aataruuvootama waitirivee.

¹⁶ Itaama vaino Aaparahaamaa sidinnaidi mmuakiaaya Anutuugo kua kiasa teerama kioovaa kati iyara yoketaama yaata utuoo iya kiasa mmi-aiveeraivaara iya Anutuugaara kutaavaivee kiasa kiada kati ivaa va-reera aataruuvo vainoo. Hama Aaparahaamaa sidinnaidiya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikieeraiyara nnaasu ii kua ivo itaa kua tiivai. Aaparahaamo tuneema iya Anutuugaara kutaavaivee kaiyaraatama ii kua ivo itaa kua tiivai. Ta mmuakiaaya Anutuugaara kutaavaivee kiaunnaiya Aaparahaamo ti napoova variiivaara ii kua ivo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Aaparahaamaara tinoo: Mmuakiasa mmatavau variaya gioovavee kiasa kiee na i yapa kiauvaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivo Anutuugaa avuuvau kutaavai vaivai. Aaparahaamo vaa innara kutaavaivee tiravai. Mmuai Anutuugoona vaa putuuya tikiai diitaavai. Ivo hama tauraa vau mminnaiyauvaara tino too fai vainaravai.

¹⁸ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: I sidinnaidiya fai kaayau variaaravaivee, tiivai. Aaparahaamo ivaara kutaavaivee kiasa kioo hama aataruuvo kooyaa vauduu rikioo ivo mmannammanna fai iinaravaivee kiasa kioo faannainno variravai. Faannainno varududu kaanaivo vauduu ivo mmuakiasa mmatavau varuuya gioova variravai. ¹⁹ Itaama varuduu inna nuunuvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kiooduu rikioo (100) ngiaabai kiooduu inna mmammaivo taminnuunnuudu ari nnaataivo Saraava vaa nnaakara mmateera suaivo taika kiooduaata hama ivo ivaara yaata utirainno ivo yaagueeqama tunoo: Fai iinaravaivee, tiravai. ²⁰ Ivo ivaara yaagueeqama nnaasu yaata utuoo varioo Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaivaara mmannammanna kutaavaivee tiravai. Ivo itaa kua tuuvaara yaagueeqa ari vookaruvo innaki suvuau kiooduu ivo Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. ²¹ Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaivaa Aaparahaamo yaagueeqama tunoo: Fai aikiooma iinaravaivee, kiasa kioo Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. ²² Aaparahaamo itaa kua kiasa kioo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. ²³ Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu kuaivaa hama Aaparahaamaara nnaasu Musiiva fafaara reeravai. ²⁴ Ta Anutuugaara kutaavaivee kiaunnaiyaraatama Musiiva fafaara reeravai. Anutuugo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Ivo itaama uuvaara ta innara kutaavaivee kiaunnaiyara fai ivo tiyara tinara: Inna safuuma variraiyavee, tinaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara Anutuugo ee-oo tiravai. Ee-oo tuduu putuduu ta Anutuugaa avuuvau safuuma variaarivaara Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai.

5

Yisuuva putuuvaara ta Anutuugaa avuuvau safuuma variaunnava

¹ Itaama vaikio vaa ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaiyara Anutuugo tiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiyara putuuvaara Anutuugo tiyara safuuma variraiyavee tikiida ta inna tasipama variaunnano inna ausa nuufaiivo tiiki vainoo. ² Anutuugo itaama kati tiyara yoketaama yaata utiivaara vaa ta rikiada inna avuuvau ta yoketaama variaunnano. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara

Yisuuva ti vitoo inna avuuvau ti yapa kiaikiai ta yoketaama variaunnaano. Yoketaama varidada ta yapooma Anutuugaa tasipama yoketayoketaama ari vookaraama variaaraivaara ta ivaara nnaasu yaata utu kiada vaida faannaida varida sirigakiaunnaano. ³ Hama ta ivaara nnaasu sirigakiaunnaano. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaiyauvaaraatamaida ta sirigakiaunnaano. Vaa ta rikiaunnava. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vainai rikiada ta iyauvaa yaatara kiada fai yaagueeqama variaaravai. ⁴ Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaikiainnaata ta mmannammanna yaagueeqama varidada yaatara kikio rikioo Anutuugo tiyara mannakainaravai. Ivo tiyara mannakainarivaara ta yaata utida inna tasipama variaaraivaara faannakiaunnaano. ⁵ Ta ivaara faannakiaunnaivaara fai ta faannaikiokio kaanaivo fai kutaa vainaravai. Aa ta faannakiaunna aavaara fai hama ta fanniikiaaravai. Vaa Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmikio ivo ti aakiaiyauvaki varikio Anutuugaa mmuduuya riraivo ti aakiaiyauvaki suvuivaara fai hama ta fanniikiaaravai.

⁶ Ta homo muaraagama variaannaduu Anutuugo mmataama kioo suaivaki gioonna kiaapu kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo suvuuyara Yisuu Kirisiiva putiravai. ⁷ Ta mmatayaa variaunnaiya tiikidiri safuuma varira vaidiivaara fai vaidi voovoono innara kuminayaa putinaraiivo inna mmuaararavai. Vaidi yoketaama variivaara fai vaidi voovoono innara kutaa putinarannee? Vara hama putinarannee? Hama ta rikiaunnaano. ⁸ Homo mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuuo kioo vau suaivaki Yisuu Kirisiiva tiyara putiravai. Yisuuva itaama putuuvaara Anutuugo pinaama tiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainoo.

⁹ Yisuuva tiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuugo tiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Yisuuva itaama uuvaara fai yapooma Anutuugaa nnannateeno irisai maisaivaa ti mminnara iino too ivo oooqoo tiio ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravaivee. Inna ivo itaama ti vitoo yoketaivau ti yapaanaraiivo ta Anutuugaa avuuvau safuuma variraivaa yaataravai. ¹⁰ Ta Anutuugaa nnammutuaaya variaannaduduu ari Mmaapuuvu putuuvaara ta numa inna tasipama mmuaa ausavai varada variaunnavaivee. Aanna makee vaa ta mmuaa ausavai varada inna tasipama variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva kava diitoo hara kioo varuuvaara fai ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Inna ivo itaama iinaraiivo inna yaatarai aataruvai vaivai.

¹¹ Hama itaama nnaasu vainoo. Ta Anutuugaara pinaama sirigakiaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta mmuaa ausavai varada Anutuugaa tasipama variaunnaivaara ta innara sirigakiaunnaano.

Ataamo uu aataruuvaa Yisuuvaano yaatareeravai

¹² Aa kua aavaata rikiaatee. Mmuaa vaidivaakidiri mminnamminnaa maisa vareera oyaivo mmata aavau vairavai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varooavaara putira aataruuvu vairavai. Putira aataruuvu itaama vauvakidiri mmuakiaa gioonna kiaapuuya vareeravai. Iya mminnamminnaa maisaivaa varooavaara putira aataruuvaa vareeravai. ¹³ Anutuugo hama Musiinnaata kua tiio mmaanna kuaivaa inna kiaa mmirama kioo suaivaki mminnamminnaa maisaivo mmata aavau vairavai. Hama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo kooyaa vauvaara gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada hama iyauvaara arinaima mmuaavai mmuaavai yaariravai. ¹⁴ Itaama vauduaata Ataamo varuu suaivakidiri ngioo ngioo Musiiva varuu suaivaki gioonna kiaapuuya putiravai. Ataamo Anutuugaa avaiavaa hatokoo mminnamminnaa maisaivaa varoneeno vooya hama itaama uuyaataa putiravai.

Ataamoono itaama uuvaara inna nnaagiai nninara vaidiivaara mmataama kioo tira kuavai. ¹⁵ Inna nnaagiai nnuuvo Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuugo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuu aataruuvo hama Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaa roosiivai. Ataamo mmuaavoono mminnamminnaa maisaivaa varoovaara kaayau gioonna kiaapuuya putiravai. Ii kua ivo kutaa kuavai. Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuugo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuuvootama ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva mmuaa vaidivoono kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivoono kaayau gioonna kiaapuuyara kati vakiaa putiravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuugo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuu aataruuvo hama mmuaa vaidi Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaa roosiivai. Ari vookaravai. Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaara Anutuugo putira aataruuvaa irisaiavaa Ataamaa mmioo mmuakiaayaatama mmiravai. Kaayau gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada varuduu Yisuu Kirisiiva nnaagiai iyara putuduu safuuma varira aataruuvo kooyaa vairavai. ¹⁷ Mmuaa vaidivoono mminnamminnaa maisaivaa varoovaara putira aataruuvo mmuakiaayaki vaivai. Mo Yisuu Kirisiiva ari mmuaavoono uu aataruuvo Ataamo uu aataruuvaa yaataroo ari vookaravai vaivai. Anutuugo gioonna kiaapuuyara kati yoketaama yaata utuoo iyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tii gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara fai inna tasipama kietaya tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Vaidi voovoono mmuaa mminnamminnaa maisaivaa varooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara kua pinaiyauvo iyaki vauduu irisai vareera aataruuvo vairavai. Mmuakikaraama vaidi voovoono yoketaa aataru mmuaavai uuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua pinaavai yaatarada kati mmamma dummukiaara vida tupatupaa variraivaa vareera aataruuvo vairavai. ¹⁹ Mmuaa vaidivoono Anutuugaa avaiavaa yaataroo mminnamminnaa maisaivaa varooduu kaayau gioonna kiaapuuya mmuaavau-giataama mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Mmuakikaraama mmuaa vaidivoono Anutuugaa avaiavaa arinaima rikioo uuvaara kaayau gioonna kiaapuuya fai Anutuugo tinai rikiada safuuma variaaravai.

²⁰ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo nnuduu rikiada gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduu mmaanna tuu kuaivaa hatokoo aataruuvo kaayauma vairavai. Itaama vauduaata Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utiraivo kaayau ari vookaraama vairavai. ²¹ Itaama vauvaara gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaivaa vareera aataruuvo iya utinanai fai iya putuaaravai. Gioonna kiaapu safuuma variaya Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utiivaara fai tupatupaa variaaravai. Iya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara tupatupaa variaaravai.

6

Yisuuva putuuvaa roosiima teeta putuauunnava

¹ Ivaara ta dataa kua kiiarannee? Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraiivo pinaavai vaki-aiveera ta mminnamminnaa maisaiyauvaa mmannammanna varaarannee? ² Ai hameetavee. Vaa ta mminnamminnaa maisaivaara vaidi puti-

raiya roosiima putuaunnava. Mo ta dataama kiada ivaa mmannammanna varada nnaasu variaarannee? Vaa taikaivaivee. ³ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Ta mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara nnoori varaannaiya nnoori varaanna suaivaki ivo tiiki varuuvaara ivo putuuva va roosiima teeta putiravai. ⁴ Yisuu Kirisiiva putuoo mmata nnauvaki vauneema ta nnoori varaanna suaivaki ta mmata nnauvaki vairavaa roosiima ta nnooriiva vaaraunnava. Anutuugo yoketaa ari vookarai yaaguuqai vaadiri uduu Yisuu Kirisiiva diitoneema teetama putuaannaivakidiri diitada karaasa aataruuvau hara kiada variateeraivaara ta inna roosiima putiravai.

⁵ Ivo putuneema ta kutaa mmuaikaraama putida Anutuugo inna tuduu diitoneema ta kutaa tuanaa diitada inna tasipama mmuaikaraama fai tupatupaa hara kiada variaaravai. ⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ta rikiaunnava. Ti mmammaivoono mminnamminnaa maisa iira aataruuvaa ti mmiiva Yisuu Kirisiiva yatari sagavau putuovoono ruputino taikaiveeraivaara ti mmamma iira aataru eenanaivo Yisuu Kirisiinna tasipama vaa yatari sagavau putivaivee. Mminnamminnaa maisaivo sa ti utinai ta hama inna mmooriiva vaaraivaara itama ti mmamma iira aataru eenanaivo putivaivee. ⁷ Gioonna kiaapu voovoona vaa putiiva hama mminnamminnaa maisaivo yopeema kava inna utivai.

⁸ Ta kutaa Yisuu Kirisiinna tasipama putuaunnaiya fai ta inna tasipama hara kiada variaaraivaara kutaavaivee kiaaravai. ⁹ Vaa ta rikiaunnava. Anutuugo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo hama keenaa putinaravai. Fai putira aataruuvo hama kava inna utinaravai. ¹⁰ Ivo mmuaaneetu nnaasu mminnamminnaa maisaivaara putiravai. Aanna makee ivo hara kioo variivo Anutuugo yaata utiivaugiataama mmannammanna hara kioo varinoo. ¹¹ Mmuakaraama ngieetama ngiingiiyara yaata utida kiatee: Vaa ta mminnamminnaa maisaiyauvaara putuaunnava. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta Anutuugo yaata utiivaugiataama hara kiada variaunnavaivee, kiatee.

¹² Ngii mmammaiyauvo maisa aataruuvaa iikiateera ngii tino ngii iikiatainai sa iikiatee. Ivaara ooqoo kiatee. Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii mmammaiyauvaa mmannammanna utiyyauvaara ooqoo kiatee. ¹³ Ngii yaata utiraiyauvo ngii tikio ngii mmammaiyauvo mminnamminnaa maisaiyauvaa varoo maisa aataru iiraiyauvaara ngii tinai sa ee-oo kiatee. Ii aataru ivaa pikiada ngiingii mmamma mmuakiaayavai Anutuugaa mmiatee. Ngia vaidiyya putuavakidiri diitada hara kiada variiaa safu aataruuvau nookiaaraivaara ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayavai Anutuugaa mmiatee. ¹⁴ Anutuugaa mmaanna tuu aataru ivau hama ngia hara kiada variaanoo. Anutuugo kati ngiyyara yoketaama yaata utiravau ngia hara kiada variaanoo. Ivaara sa mminnamminnaa maisaivo ngii haitatuunno ngii utuaivee.

Safuuma varira aataruuvo ngii utikiai

inna mmooriiva vaaraavai

¹⁵ Mo ivaara ngia dataa kuaida kiaannee? Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvau hama ta hara kiada varirama kiada Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utiravau hara kiada variaunnaivaara fai ta mminnamminnaa maisaiyauvaa variaarannee? Ai hameetavee. ¹⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmatayaa diaa vaidi voovoona vaidi voovai ni mmoori varaaneera kiaa vitaanaraivaara ivo ee-oo tikio inna viteeraivoono inna puaisa utuoo innara diivai. Ivaa roosiima fai

mminnamminnaa maisaivaara ngia ee-oo tikio ivo ngii puaisa utinai fai ngia putiraivaa varaaravai. Fai ngia kua yoketaivaa arinaima rikiaada iikiaa aataruuvooonoo ngii puaisa utinai ngia Anutuugaava avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁷ Anutuugaata kua yoketaivaa kiatee. Tauraa mminnamminnaa maisaivoonoo ngii puaisa utuduu ngia inna mmooriivaa varada varida variravai. Aanna makee vaa ngia mmayaaya yoketaivaa varada ngiingii ausaiyauvaa hanigiada ii kua kutaa ivaara kutaa tuanaavee kiaa kiada mmooriivaa varada varida variaavai. ¹⁸ Mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuugaonoo rukuasaa kiaikiai ngia mmamma dummukiara kati kuaavai. Kuaavo safuuma varira aataruuvoo ngii puaisa utikiai ngia inna mmooriivaa nnaasu varada varida variaavai. ¹⁹ Ngia mmatayaa mmanna gioonna kiaapuya muaraagama variaivaara na mmatayaiya yaata utiraivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii miaunoo. Ngia tauraa ngiingii mmamma vovaatayauvai ee-oo tuduu maisamaisau aataruuyauvo ngii puaisa utuduu ngia inna mmoori vareeraya variravai. Varia rada vidada kaayau maisama ari vookaraama variravai. Aanna makee mmuaikaraama ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvaara ee-oo tikio safu aataru yoketaivo ngii puaisa utinai ngia safuuma nuaida Anutuugaara yoketa yoketaida nnaasu variatee.

²⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii puaisa utuu suaivaki hama safu aataruuvoo ngii utuduu ngia kati ngiengie yaata utiraivaugiataama vida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. ²¹ Ngia itaama uu aataruuyauvaara makee ngia ivaara yaata utida ngii mmamma maisai aataruuyauvunudiri mo dee irisaivada varaanee? Ii aataruuyauvaa ngia iidada fai irisai putuaravai. ²² Aanna makee mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuugaonoo rukuasaa kiaikiai mmamma dummukiara kati kuaavo Anutuugaonoo ngii puaisa utikiai ngia inna mmoori vareera gioonna kiaapuya variaavai. Fai ngia itaama inna gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama nnaasu varidada fai irisaivaa tupatupaa variraivaa varada variaaravai. ²³ Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya inna iyauvaa irisaivo putiraivovee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara Anutuugaonoo kati tupatupaa variraivaa iya mminai fai iya ivaa varada tupatupaa variaaravai.

7

Pauruuso nnaata vaati vareera aataruuvauddiri mmataama kioo tiravai

¹ Ni seenayaso, ngia mmaanna kua aataruuvaa rikiaiya aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmaanna kua aataruuvoo gioonna kiaapuuya utua roo vioo vioo iya putira suaivaki taikaanaravai. ² Mmaanna kua voovai vaivaudiri aa kua aavaa rikiaatee. Gioonnaivo vaatiivaa varaikio inna vaatiivo hara kioo varii suaivaki mmaanna kua aataruuvoo yaagueeqama tinoo: Inna i vaativaivee, tiivai. Fai vaatiivo putino too mmaanna kua aataruuvoo itaa kua tiivo hama inna utinaravai. ³ Itaama vaivaara vaatiivo varikioonnaata sabi vo vaativai oro varaivo inna mmuara vareera aataruvai. Itaama ii gioonnaivaara gioonna kiaapuuya kiara: Inna mmuara vareera gionnavaivee, kiaaravai. Fai inna vaatiivo putino hama mmaanna kua aataruuvoo mmannammanna inna utino kati hara kioo varioo vaidi voovai varaivo inna hama mmuara vareera aataruvai. ⁴ Ni seenayaso, ngia iava roosiima variaanoo. Yisuu Kirisiiva yatari sagaiavu putuuvaa ngia Anutuugaava mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Hama mmaanna tuu aataruuvoo mmannammanna ngii utinoo. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna

kiaapuya variateeraivaara ngia mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Anutu-uqo inna tuduu putuuvakidiri diitoovaa gioonna kiaapuya ngia variaanoo. Ta Anutu-uqaa mmooriivaa varada varikio iiraivo vakiaiveeraivaara ngia Yisuunna gioonna kiaapuya variaanoo. ⁵ Ti mmammaiyauvo ti iikiataira aataruuvaa ta iira suavivaki mminnamminnaa maisaiyauvaa ti iikiataira aataruuvo ti puaisa utiravai. Anutu-uqaa mmaanna tuu kuaivo mminnamminnaa maisaiyauvaa kooyaa ti vitauduu ti iikiatairavai. Yaagueeqama ti iikiatauduu ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iidada ivaa irisaiivaara ta putuuaara iiravai. ⁶ Aanna makee Anutu-uqaa mmaanna tuu kuaivo hama mmannammanna ti utinoo. Vaa tauraa ii aataru ivo ti utuuvaara ti aakiaiyauvo putivai. Ta hama Anutu-uqaa mmaanna tuu kua fafaara roo aataru eenanaivau varida mmoori varaunnavai. Ta Mmannasa Yoketaivaa aataru karaasaivau varida mmoori varaunnavai.

Anutu-uqaa mmaanna kua tuuvaudiri

mminnamminnaa maisaivo kooyaa vairavai

⁷ Ta ivaara dataa kua kiaarannee? Anutu-uqaa mmaanna tuu aataruuvo mminnamminnaa maisa vai aataruuvavee ta kiaarannee? Ai hameetavee. Mo Anutu-uqaa mmaanna tuu aataruuvoono mminnamminnaa maisa vareera aataruuvaa kooyaa ti vitairavai. Mo Anutu-uqaa mmaanna tuu kua ivaki vau kua voovai tunoo: Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaraivaara yaata utuane, tiravai. Hama ii kua ivo itaa kua tutiri. Hama na ni seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno ni varaatainai na iyauvaa varaanaraivaara yaata utuaatirivee. ⁸ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na ari vookara ari vookarau mminnamminnaiyauvaa taaduu pinaama ni varaatairavai. Hama Anutu-uqaa mmaanna tuu kuaivo vaitiri. Hama mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo kooyaa vaitirivee. ⁹ Neenoo hama mmaanna tuu kuaivaa na rikiaa suavivaki na kati kumimakama hara kiee variravai. Na mmaanna tuu kuaivaa rikiaa suavivaki na mminnamminnaa maisaivaa varauvo kooyaa vauduu na rikieeravai. ¹⁰ Na rikiaa suavivaki ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putiravai. Anutu-uqaa mmaanna tuu aataru voovaara na tauraa kiau kuaivaa gioonna kiaapuuya rikiaada yoketaama hara kiada variateera aataru ivaa neenoo rikiee hama na yoketaama hara kiee variravai. Na rikiaaduu ni mminnamminnaa maisaivo kooyaa vauduu ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putuduu na maisama hara kiee variravai. ¹¹ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu ni unnakua tuduu mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na mmuaararoo maisauvaa varee vaidi putiraivaa roosiima na putiravai.

¹² Itaama vaikio Anutu-uqaa mmaanna tuu kua mmuakiaiyauvai yoketaa tuanaayauvai vaikio na tauraa kua mmaanna kuaivootama yoketaavai vainno safu tuanaavai nnaasu vainoo. ¹³ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainnee? Mo yoketaa aataruuvoono niiki vauduu ni aakiaivo putiravainnee? Ai hameetavee. Mminnamminnaa maisaivoono niiki vauduu ni aakiaivo putiravavee. Mminnamminnaa maisaivo mmaanna tuu yoketaa aataruuvau na variaaduaata mmannammanna niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Ivoono kutaa tuanaa mminnamminnaa maisaivo kooyaa sueerapatoo vakiaiveeraivaara mminnamminnaa maisaivo niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Na rikiaa mmaanna kua voovaudiri mminnamminnaa maisaivo kaayau ari vookara ari vookaraama maisamaisama vakiaiveeraivaara mminnamminnaa maisaivo niiki vauduu ni aakiaivo putiravai.

Taara aataruvaitana gioonna kiaapuuyaki vainoo

¹⁴ Vaa ta rikiaunnvai. Mmaanna tuu kuaivo Anutuugaasidiri tiira kuavai. Na vaidi mmatayaavoonora tiee mminnamminnaa maisaivo mmannamanna ni puaisa utikiai na hama yopeema pikiauvai. ¹⁵ Na iikiau aataruuvaa hama na arinaima rikiauvai. Na ni iikiatai aataruuvaa hama na iikiau. Na hama ni mmuduuya ruai aataruuvaa na iikiau. ¹⁶ Na hama ni iikiatai aataruuvaa iikiauko rikioo Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvo safuuma vaivaara na ee-oo kiauvo kooyaa vainoo. ¹⁷ Ivaara hama neneeno ii na hama ni iikiatai aataru iva iikiau. Mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivoono ii aataru iva iivai. ¹⁸ Vaa na rikiauvai. Hama yoketaa aataruuvo niiki vainoo. Na itaa kua kiau kuaivo ataama vainoo. Hama yoketaa aataruuvo ni mmammaivau utivai. Ni aakiaivoono yoketaa aataruuvaa inna iikiataikiainnaata hama na yopeema iikiau. ¹⁹ Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikiainnaata hama na iikiau. Maisa aataruuvaa hama ni iikiataikiainnaata na iikiau. ²⁰ Hama ni iikiatai aataruuvaa na iikiauko rikioo mminnamminnaa maisaivo ni aakiaana vaivoono iivai. Hama neneeno iikiau.

²¹ Na itaama iikiauvaara vaa na rikiauvai. Aataru voovoono ni aakiaivaki ataama iinoo. Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikio rikioo maisa aataruuvo ni atau ruainoo. ²² Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara ni aakiaivaki ni yoketaino. ²³ Itaama vaikioonnaata ari vo aataru voovoono ni mmammaivaki iinno varinoo. Ii aataru ivoono ni yaatana vai kua yoketaivaa atau ruainoo. Atau ruoo iva nnammutuaa iinoo. Iinno vario mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivaara ni ravaatau utinoo. ²⁴ Boo, na ari vookarai ausa tinni mmuaararavaa varau vaidivai variaunoo. Ni mmammaivoono putira aataruuvakira ni utu raririima roo yapaanara iinoo. Fai gioono ii aataru ivakidiri ni vita yoketaivau ni yapaanarannee? ²⁵ Na Anutuugaata kua yoketaivaa kiaunoo. Ivo tino ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano fai ni vitaanaravai.

Na ataama variaunoo. Na nini yaata tinniivaki rikiauko Anutuugaa aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiaunoo. Ni mmammaivo maisama iira aataruuvaa na rikiauko mminnamminnaa maisa iira aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiau.

8

Mmannasa Yoketaivoono tupatupaa variraivaa

ti mmivaivee

¹ Ii kua iva oyaivo ataama vainoo. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara hama ngiari mminnamminnaa maisa vareeraiyuvaa irisaiyauvootainoo. ² Yisuu Kirisiiva niiki variivaara Mmannasa Yoketaivoono tupatupaa variraivaa ni mmivai. Mminnamminnaa maisaivoota putira aataruuvootama yeena roosiima ni rau kiaivaa ii Mmannasa Yoketaa ivoono rukuasaa kiaikiai na mmamma dummukiara kati hara kiee variuvaivee. Ivaara hama ni mminnamminnaa maisa vareeraiyuvaa irisaiyauvootainoo. ³ Ta mmatayaa muaraagama variaunnaivaara Anutuugaa mmaanna tuu kua aataruuvo iinaree kiaa kioo iima fanniima kiaikio Anutuugoona aikiooma iima kiaivai. Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo mminnamminnaa maisaivo vaidi mmammaiyavaki utuuvaa atau rinaravaraa tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaivaa irisaiavaa varaiveeravaara Anutuugo ari Mmaapuuvaa titooduu tuoo ta vaidi mmatayaiya mminnamminnaa maisaivaa vareera mmammaivaa roosiima vareeravai. ⁴ Ta Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variaunnaiya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo safuuma vuvaa aikiooma iikiateeravaara

Anutuugo itaama iiravai. Mmamma iira aataruuvau variayara Anutuugo hama itaama iiravai. Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variayara iiravai.

⁵ Mo ngiari mmammaiyauvo ngiari iikiataivaara iya tikiai rikiada hara kiada variaya ngiari mmammaiyauvoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. Mo Mmannasa Yoketaivo iya tikiai rikiada hara kiada variaya Mmannasaivoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. ⁶ Ngiari mmammaiyauvoono ngiari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai putuaaravai. Mmannasa Yoketaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai ausa nuufivaa varada tupatupaa variaaravai. ⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari mmammaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara inna yaatana yapoo varii kuaivaa rikiavoono Anutuugaa nnammutuaavai variivaara iya itaama iida varida variaaravai. Ivo yaata utiivo hama Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiavaara ivo itaama varivai. Hama ivo yopeema Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiavai. ⁸ Gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvoono iya kaaa mmikiai iikiaya hama yopeema yoketaa aataruuvaa iikiavo too Anutuugaa yoketaivaivee.

⁹ Mo hama ngiingii mmammaiyauvoono ngii giaa ngii miivaugiataama ngia hara kiada variaano. Mmannasa Yoketaivoono ngii giaa ngii miivaugiataamaida ngia hara kiada variaano. Mo Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiyauvaki hara kioo variya nnaasu itaama hara kiada variaano. Gioonna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo innaki hara kioo variivoono hama inna gioonna kiaapuvai varinoo. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaivo ngii mmammaiyauvaki vaivaara vaidi putiraiya roosiima ngii nnabaiyauvo putivai. Mo itaama vaikiainnaata Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia safuuma variaivaara ngii mmannasaiyauvo hara kioo varivai. ¹¹ Mo fai Anutuugo Yisuunna tuduu putuuvakidiri diitoovaa Mmannasaivoono ngiiki varino fai Yisuu Kirisiiva putuduu diitaa-nee tuuvoono ngii mmammaiyauvaa tupatupaa variraivaa mminaravai. Ari Mmannasaivo ngiiki variivaara ngii nnabaiyauvo putuaara iikiaya fai tupatupaa variraivaa ngii minai varada variaaravai.

¹² Ni seenayaso, ivaara ti mmamma iira aataruuvaa ti iikiataino ti yoketainainnaata ta rikiada pikiaaravai. Sa ii aataru ivo ti utuaivee. ¹³ Fai ngia mmamma iira aataruuvaa iidada putuaaravai. Fai Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia mmamma iira aataruuvaa eeyaara pikiada fai ngia tupatupaa variaaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu Anutuugaa Mmannasaivaa kuaivaa rikiada iikiaa mmuakiaaya iya Anutuugaa raunna mmaapuya variaano. ¹⁵ Ngia itaama varida hama ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiikiaaya varida aatuuda variaano. ¹⁶ Ta Anutuugaara kiaunnaano: Ti Napoovavee, kiaunnaivo inna Anutuugaa Mmannasaivo ti mmannasaivaa tasipaikiai ta rikiada kiaunnaano: Ta Anutuugaa raunna mmaapuya variaunnaano, kiaunnavai. ¹⁷ Ta inna raunna mmaapuya variaunnaivaara innasi yoketaa aataru vaiyauvaa ari gioonna kiaapuuyani yapa kiaiayuvaa ta varaaravai. Anutuugo Yisuu Kirisiinnani yapa kiaiayuvaa fai ta inna tasipama nuunama varaaravai. Ivo mmamma nniitaroovaa varoneema mo fai teetaatama mmuaikaraama varada iva ngiau aapu yoketaa ari vookaraama varineema fai teetaatama variaaravai.

Fai yapooma ta yoketaama ari vookaraama variaaravai

¹⁸ Na yaata utuaunoo. Aa ta variaunna suai aavaki Anutuugaa aataruuvaa mmamma nniitaraivaa varaunnaivo hama pinaa mmuaararavai

vaivai. Fai yapooma hama ta ivaara yaata utiraida kati ta ngiau aapu vikio yoketayoketaa ari vookaraivaa oyaivo kooyaa vainai taaraivaara yaata utuaaravai. ¹⁹ Anutuugaa raunna mmaapu tuanaaya variaya fai Yisuuva kava tiinara suaivau kooyaa iya taaraivaara mmuakiaa mminnaayauvai Anutuugo iima kiooyauvoono sirigaida faannaida variaanoo. ²⁰ Anutuugo mmuakiaa puara fai vasingaamma mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ariiniee kiaa iima kioo yapeeravai. Yapa kioo iya iikiatee tuu aataruuvaa fanniima iiravai. Anutuugo ariinoo ee-oo tuuvaugiataama fanniima iiravai. Fanniima iida eeyaara taikaaraivaara hama iya vareeraida yoketaama variaaraivaara faannaida variaaravai. ²¹ Fai yapooma iya fanniima iikiaa aataruuvauvidiri aasannaida putida uudaira aataruuvo iya puaisa utiivaa Anutuugo tino rikioo taikanai rikiaada Anutuugaa raunna mmaapuya kati mmamma dummukiara yoketaama variaivaa roosiima iyaata itaama yoke-taama variaaravai.

²² Vaa ta rikiaunnavai. Tauraa varia rada nnidada aa ta variaunna suai aavaki gioonnaivo nnaakara mmataanaraivaara kararuoo kai kiririingairavaa roosiima mmuakiaa mminnaiyauvaa Anutuugo iima kiooyauvo kararuavai. ²³ Hama iqii mminnaa mmuakiaa iyauvo nnaasu itaama iida variaavai. Anutuugo tauraa Mmannasa Yoketaivaa ti mmuuya teetaatama itaama iida variaunnavai. Anutuugo ti utii aataruuvaa rakuasaa kinai rikiaada ta eeyaara kati mmamma dummukiara inna raunna mmaapu tuanaaya varida mmamma karaasavaa varada variaaraivaara ta faannaida varida rikiaunnano mminnamminnaa maisaivo ti utiivaara ti aakiaiyauvaki pinaama maisaikiai variaunnavai. ²⁴ Ta ausa hanigieera suaivaki Anutuugo ti vitaanaraivaara faannaida varida kutaavaivee kiaunnavai. Fai ta faannakiaunnaivaa avuuvaa ta teeda hama ivaara mmannammanna ta faannakiaaravai. Inna ii aataru ivo hama faannaira aataruvai. Mo deevoo vaa too varaivaara kava faannainno variinne? Mo vaa too varaivaivee. ²⁵ Mo fai hama ta teeda varaunnaivaara faannaida varida fai ta mmannammanna faannaida varikio ti pirisainainnaata ta mmannammanna faannakiaaravai.

²⁶ Mmuakaraama ta faannaida varida muaraagakiaunnaiya Mmannasa Yoketaivoono ti tasipavai. Ta dataama yaaku varaunnannee kiaa vuen-nama kiada variaunnano ti aakiaiyauvo pinaama mmuaararaikiai ta hama yopeema yaaku varaunnano Mmannasa Yoketaivo ariinoo ti aakiaiyauvakidiri Anutuugaata yamaa kua yamaa kua tioo tiyara yaaku varaivai. ²⁷ Anutuugo vaa gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki arinaima taivoono Mmannasa Yoketaivo yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai. Anutuugo yaata utiraivaugiataama Mmannasaivo Anutuugaa gioonna kiaapuuyara yaaku varaivaara Anutuugo inna yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai.

²⁸ Vaa ta rikiaunnavai. Gioonna kiaapuuya Anutuugaara mmudu-uya ruaiya yoketaama variateeraivaara Anutuugo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaki iya tasipama mmooriivaa varaivai. Ivo ari yaata utiraivaugiataama iya maavee tiraiya ivo iya tasipama mmooriivaa varaivai. ²⁹ Anutuugo vaa iya arinaima tooya ari Mmaapuuvaa roosiima variateeraivaara vaa iya nnaaru mmataama kieeravai. Ari Mmaapu ngaruuvo varinai kaayau gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruaiya inna nnunna kataunnaiya variateeraivaara Anutuugo nnaaru iya mmataama kieeravai. ³⁰ Anutuugo vaa mmataama kiooya maavee tiravai. Iya maavee kiaa kioo iya uuduu inna avuuvau safuuma variravai. Ivo itaama iinno ari oyai ari vookarau yoketaivaa iyaatama mmiravai.

mmuduuya riravai

³¹ Itaama vaivaara ta dataa kua kiarannee? Anutuuqo tiyara ni seenayavee tikio mo gioonoonno tiyara ni nnammutuaayavee kiaa kioo mmoori maisaivaa ti mmiinnee? Ai hama yopeema vaidi voovoona itaa kua tiyara tinaravee. ³² Anutuuqoota hama itaa kua tinaravee. Ivo hama ari Mmaapu tuanaivaara yaata utirainno mmuakiaaya tiyara putinaraiavaara ee-oo tiravai. Ee-oo kiaa kioo ari Mmaapuvvaa kati ti mmiravai. Ivo itaama ti mmuuvono mmuakiaaya tiyara yoketaingo Yisuunnaata mmuakiaa aataru yoketaiyauvaatama fai kati ti mminarannee? Fai kati ti mminaravee. ³³ Mo dee gioonna kiaapuvono Anutuuqo ariinnee kiaa mmataama kiooyaki aikiooma kua pinaivaa iyaki yapaanarannee? Ai hameetavee. Anutuuqo ariinoo iyara tinoo: Hama ngia kuaataiyavee, ³⁴ tiivaara mo gioonna kiaapu voovoona fai iyara tinara: Kuaivo ngiiki vainai ngia irisai maisaivaa varaavee, tinarannee? Ai mo hama fai itaa kua tinaravee. Yisuu Kirisiivaano putuduu Anutuuqo tuduu kava diitoovono Anutuuqaa yaaku yaadudainngiaa hara kioo varioo tiyara Anutuuqaaata yamaa kua yamaa kua tioo varinoo. ³⁵ Ivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya rira aataruuvaa fai dee aataruvono aikiooma ivaa hatokaanarannee? Vara mmuaararai aataruvonnee? Vara ti nuaira variraiyauvo maisaikiai variaunna aataruvonnee? Vara vooyaano mmamma mmuaararaiavaa ti mmiaani koonnama variaunna aataruvonnee? Vara aarareeraivonnee? Vara hama uyira rairaiyauvo tiisi vaira aataruvonnee? Vara avaiakarai aataruuvo tiisi nnikio ti aaturaiwonnee? Vara rapiraivo tiisi nnira aaturuvonnee? Fai ii aataru iyauvo tiisi nnino rikioonnaata Yisuu Kirisiiva mmannammanna fai tiyara mmuduuya ruoo nnaasu varinaravai. ³⁶ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno innara tinoo:

Ta aiyara yaagueeqakiaunnani

suaivo raari raikiai

iya ti ruputuaara iikiaavo

vioo vioo suaivo haatapaivai.

Iya puara sipisiipaiyauvaa ruputuaara iikiaaneema

ivaa roosiima ti ruputuaara iikiaavaivee.

Kua fafaaraivono itaa kua tiivai. ³⁷ Ii mmuakiaa aataru avaiakarai iyauvo ti mmamaiyavunu karaanara iino Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivono ti tasipaivara ta aikiooma iyauvaa yaatara kiaunnavavee. ³⁸ Vaa na rapisiima rikiauvai. Fai hama vo aataru voovoona Yisuuva tiyara mmuduuya riraivaa atuu rinaravai. Putiraivoota mmata aavau hara kiada varira aaturuvootama hama yopeema ivaa atuu rinaravai. Ngiau aapu aangeraiyaata ari vookaraama yaagueeqama dira mmagia maisaiyaatama fai hama yopeema atuu ruaravai. Aanna makee tiisi vaivaara aaturaiivootama yapooma tiisi nninaraivaara aaturaiivootama hama yopeema atuu ruaravai. ³⁹ Ngiau aapu vai yaagueeqaiyavoota aa mmata aavau vai yaagueeqaiyavootama hama yopeema atuu ruaravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivaara hama Anutuuqo iima kioo mminnaa voovai yopeema Anutuuqo tiyara mmuduuya riraivaa atuu rinaravaivee.

9*Anutuuqo Isarairaiya ariinnee kiaa**mmataama kieeravai*

¹ Aa na tinara kua aavo kua kutaavai na kiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variee hama na unnakua kiaunoo. Nene yaata utuau kuaivoota

Mmannasa Yoketaivo ni giaa ni mii kuaivaatama na rikiauko nene kiau kuaivo kutaa kuavai na kiauvai. ² Ni seena ni mmuaa oyaivakidiri di-itaiyara ni ausaivo mmuaararaikiai na mmannammanna koonnama vari-aunoo. ³ Na iyaroo tiee fai Anutuugo ni maisa kua tioo na Yisuu Kirisiinna tasipama variauvaa atau rinaraivaara na kiaunoo: Inna yoketaavaivee, kiaunoo. ⁴ Ii Isarairaa gioonna kiaapu iya Anutuugo mmataama kioo gioonna kiaapu tuanaiyavee. Ivo iyara ni naunna maapuyavee kiau kioo ari oyai ari vookarau yoketaivaa iya mmiravai. Ivo ari kua yeena rau kiooyauvaatama ari mmaanna tuu kuaiyauvaatama iya kiau mmiravai. Anutuugaa ngiari ausa mmuduuyaiyuvaa mmira aataru tuanaivaa vaa iya teeda rikieeravai. Anutuugo kua kiau teerama kioo kuaiyuvaa iya kiau mmuduu rikieeravai. ⁵ Iya rubuungainna ari vookarairayavee. Gioonna voovoono mmuai oyaivakidiri diitoo Anutuugo mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisiinna vaidivai mmata kieeravai. Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyuvaa diraivaara gioonna kiaapuuya tupatupaa innara kua yoketaivaa kiateeraivaara na yaata utuaunoo. Kua kutaa.

⁶ Na itaa kua kiauvaara na ataa kua kiaunoo: Anutuugo kua kiau teerama kioo kuaiyavo fanniima tiyauvaivee, na kiaunnee? Ai hama na itaa kua kiaunoo. Gioonna kiaapu Isarairaa mmuakiaaya hama Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya variaivara hama na itaa kua kiaunoo. ⁷ Aaparahaamaa sidinnaidi mmuakiaaya hama Anutuugaa raunna mmaapuyavee. Anutuugo Aaparahaamaa tunoo: Isaakaa sidinnaidiia inna i sidinnaidi tuanaayavee, tiravai. ⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Aaparahaamaakidiri mmato sidinnaidi mmuakiaaya hama Anutuugaa raunna mmaapuyavee. Anutuugo kua kiau teerama kioovaudiri varuuya inna Aaparahaamaa sidinnaidi tuanaayavee. ⁹ Anutuugo kua kiau teerama kioo kuaivaa Aaparahaamaa ataa kua tunoo: Fai suaivaa mmataama kioovo nninai rikiee na kava vararane nnino rikioo Saraava fai mmaapuvai mmataanaravaivee, tiravai.

¹⁰ Ii kua ivaa sai kuavai rikiaatee. Ii mmaapu Isaako ivo yokeenno nnaataivaa varooduu ari nnaataivo Revekaava mmaapu taaravaitana sunaama kioo variravai. ¹¹⁻¹² Varuduu Anutuugo ari yaata utuuvaugiataama vuaivaa pikioo vuaivaa ariiniee kiau mmataama kioo aataruuvo vakiaveeraiivaara ivo Revekaana tunoo: I mmaapu ngaruuvoono ari kata nnaagiaivaa mmoori varaananaravaivee, tiravai. Tauraa hama taaravaitana mmato suaivaki Anutuugo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori yoketaivaa iida mmoori maisaivaa uu suaivaki ivo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori uuvaa hama ivo ivaitana mmoori uuvaudiri too vuaivaa mmataama kieeravai. Ari yaata utuuvaugiataama vuaivaa mmataama kieeravai. ¹³ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Yakoopaara mmuduuya ruaunoo. Isaunnara hama na mmuduuya ruaunoo. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹⁴ Ivaara mo ta dataa kua kiarannee? Fai ta kiaara: Anutuugo gioonna kiaapu vooyara maisayavee tioo vooyara yoketaayavee tiivaivee, kiarannee? Hameetavee. Hama Anutuugo itaa kua tiivaivee. ¹⁵ Vaa Anutuugo Musiinna tunoo: Na ni boo kiataiyara fai na boo tinaravaivee. Na ni tuqinnaataaki-aiyara fai na tuqinnaananaravaivee, tiravai. ¹⁶ Itaama vai kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapu voovoono inna iikiataino mmooriivaa iinnonno tinara: Fai na iinono rikioo Anutuugo niyara pinaama boo tioo ni vitaananaravaivee, tii aataru ivo hama kaanaatai aataruvai. Anutuugo ariinoo innara boo kiataino fai innara boo tinaravai. ¹⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vauvaki Anutuugo Faraunna ataa kua tunoo: A mmoori

varoonnaivaudiri ni yaagueeqaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na kietetavai i yapa kieeravai. Mmuakiaa mmatavau variaya ni nnutuuvaa rikiaateeraivaara na kietetavai i yapa kieeravaivee. Anutuugo Faraunna itaa kua tiravai. ¹⁸ Ivaara Anutuugo vooyara ari boo kiataiyara boo tiivai. Vooyaki ivo ausa tinni yakeevaa iyaki yapaataikio yapaivai.

Anutuugo vooyara nnannatoo vooyara boo tiravai

¹⁹ Ivaara fai ngiilikidiri mmuaavoono ni yaparainno tinara: Itaama vaino fai Anutuugo mo aaniira tiyara tinara: Ngia iikiaa aataruuyauvo hama yoketaiyauvaivee, tinarannee? Mo gioono Anutuugo tiyara ii aataruuvaa hatokaanarannee? Hama yopeemavee. Fai ivo itaa kua tinaravai. ²⁰ Ni seena-o, a Anutuugaa kua sai itaa kua kiannaikua a gioononnee? Kuu yavaivo vaidi kuaivaa roosiima hama ari ruaatarii nakaaraivaa tinoo: Aaniira ni ataama ruaataruannavainnee? Hama ivo itaa kua tiivai. ²¹ Kuu yavaivaa ruaatarii nakaaraivo yavaa mmataivaadiri ari iikiataikio hanuu kioo ruaatarivai. Yavaa mmataivaa mmuaa saabavai hanuu saabama kiaivaadiri taara yavaavaitana inna ruaataruataino taaravaitana ruaatarinaravai. Fai inna ruaataruataino voovai ari yoketaa mmooriivaa iinaraiivaa ruaataruoo mmuakiaa suai sabi mmoori iinaraiivatama ruaatarinaravai.

²² Anutuugo iima kiai aataruuvo itaama mmuaakaraivai vainoo. Ivo inna nnannateeraiivoota yaagueeqaivootama kooyaa vakiaiveeraivaara ivo ataama iiravai. Kuu yavaa sabi mmooriyauvuaa iinara iima kiiooyauvuaa roosii gioonna kiaapuuya inna nnannatai gioonna kiaapuuya fai kiisa suai putu taikaaraiyara ivo mmannammanna iyara yaata utuoo hokoba suai faannainno variravai. ²³ Ta gioonna kiaapu ivo tiyara boo tiraiya inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateeraivaara ivo itaama iiravai. Kuu yavaa yoketaa mmooriivaa iinara iima kiiooyauvuaa roosiikiaunnaya ta inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateera aataruuvaa vaa ivo tauraa mmuaanaa teerama kieeravai. ²⁴ Ta Yutayaiya tiikidiri vooyaataa ngia ngiari voopinaiyakidiri vooyaataa vaa ivo ivaara ti maavee tiravai. ²⁵ Ivaara forofetaa vaidi voovai nnutuuvo Hosiavaano Anutuugo tuu kuaivaa fafaara roo ataa kua tunoo:

Hama ni gioonna kiaapu tuanaiyara

fai na tinara:

Ni gioonna kiaapuyavee, tinaravee.

Hama na tauraa ni mmuduuya ruaiyara

fai na tinara:

Inna ni mmuduuya ruaiyavee, tinaravee.

²⁶ Yoosinna voovakinnaiya

vaa na tauraa iya kiaa mmiee kiaunoo:

Hama ngia ni gioonna kiaapuyavee, kiauyara

fai yapooma ngiari seenaiya iyara kiaara:

Anutuugo hara kioo variivaa

raunna mmaapuyavee, kjaaravee.

Hosiavaa itaa kua tiravai. ²⁷ Forofetaa voovai Yisayaavaano Isarairaiyara kooyaa kua voovai ataa kua tunoo: Nnukaivo nnoori mmaagaivau vaikiyai hama yopeema yaaraiivaa roosiima fai gioonna kiaapu Isarairaiya kaayakaayau hara kiada varikio rikioo fai Anutuugo raati raari kiisaya nnaasu rupi yoketaivau yapaanaravaivee. ²⁸ Fai Anutuugo gioonna kiaapu mmatayaa variaya irisai maisaivaa akiiraama iya mmimo rikioo taikaanaravaivee. Yisayaava itaa kua tiravai. ²⁹ Kava vo kua voovai vaa tauraa Yisayaava ataa kua tunoo: Udaanga Anutuugo Yaagueeqa Tuanaivoono

hama Isarairaiya sidinnaidi vooya viteerama kioo pikiotiri. Sutuuma Kumuaraa varuuya roosiima ta putu taika kiaannatirivee. Yisayaava itaa kua tiravai.

Isarairaiya ngiarinaidiri aataru voovai iiravai

³⁰ Ivaara ta dataa kua kiaarannee? Fai ta ataa kua kiaaravee. Ngiani voopinnaa gioonna kiaapuuya ngiariiyara ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaravee kua kiada hama ivaara mmooriivaa iirama kiada variyaiya iya kati Anutuuqaa kutaavaivee kua kiada hara kiada varuduu Anutuuqo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tiravai. ³¹ Isarairaa gioonna kiaapuuya Anutuuqo mmataama kiooya tunoo: Anutuuqaa avuuvau fai ta safuuma variaaravee, kua kiada mmaanna tuu aataruuvaa iidada fanniima kieeravai. ³² Mo aaniira iya fanniima kieeravainnee? Mo iya ngiani uu aataru mmooriivaa iida varida hama Anutuuqaa iya kutaavaivee tiravai. Iya harurira sikauvauidiri haruriravai. ³³ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Yisuunnara tinoo:

Taatee. Na yoosinna Sioona ivaki
gioonna kiaapuuya ivaayauidiri haruruateera
sikau voovai na yapa kieeravai.
Fai iya ivaayauidiri haruruaaravai.
Gioonna kiaapu voovoona
innara kutaavaivee kiaivoono
hama inna mmamma maisainaravaivee.
Kua fafaaraivoona itaa kua tiivai.

10

¹ Ni seenayaso, ni seena gioonna kiaapu Yutayaiya Anutuuqo iya vita yoketaivau yapaveeraivaara ni aakiaivo yaagueeqama aikioovee tinoo. Anutuuqo itaama iikiaiveeraivaara na pinaama yaaku varaunoo. ² Vaa na arinaima tee ngii giaa ngii miauvai. Iya Anutuuqaa pinaama mmuduuya ruaavai. Mmuduuya ridaata hama oyai tuanaivaa rikiaivaara fanniiki-aavai. ³ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tii aataruuvaa hama iya arinaima rikiada taavai. Anutuuqaa avuuvau ta safuuma variaarayavee kua kiada ngiarinaidiri vo aataru vooyauvai iida varida variaavai. Anutuuqaa aataru safuuma variraivaara hama iya ivaara ee-oo tida ngiani ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiaavai. ⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada Anutuuqaa avuuvau safuuma variateeraivaara Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa Yisuu Kirisiivaano atau riravai.

Fai Anutuuqo aikiooma mmuakiaaya vitoo yoketaivau yapaanaravai

⁵ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiada iidada Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaravee kua uu aataruuvaa Musiiva ataa kua tunoo: Vaidi voovoona Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinnonno fai ii aataru ivau hara kioo varinaravaivee, tiravai. ⁶ Anutuuqaa kutaavaivee kua kiada inna avuuvau safuuma variaa aataruuvaa kua voovoona vainno ataa kua tinoo: Sa ai tinniivauidiri yaata utuee ataa kua kianee: Mo gioono ngiau aapuuvaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo ngiau apuuvaki voo Yisuu Kirisiinna vitoo tiinaravee. ⁷ Sa ataa kua kianee: Mo gioono mmeepi vaidi putiraiya variraivaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo mmeepi voo Yisuu Kirisiinna vitoo nninaravee. Kua voovoona itaa kua tiivai. ⁸ Ii kua ivaa itaama yaata utinoora tiee pikiee Musiiva tuu kua voovaa ataa yaata utuee kianee:

Mmayaayaivo i vainima vainno i aakiaivaki vainno mmaakiriivau vainoo, kianee. Ii mmayaaya ivo Anutuugaara kutaavaivee tira mmayaayaivaa ta gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnava. ⁹ Fai a ai avaiakidiri kuaivaa kooyaa ai seenaiya kiaa mmiee tinara: Yisuuva ni Udaangavaivee, tino rikioo i aakiaivoono tinara: Yisuuva putuduu rikioo Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoovo inna kutaa tuanaavaivee, tino rikioo fai Anutuugo i vitoo yoketaivau i yapaanaravaivee. ¹⁰ Ta ti aakiaiyauvakidiri Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnano Anutuugo tiyara tino: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Ta ti avaiyauvakidiri ivaara kiaa kookiekiaunnano Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapaivai. ¹¹ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tino: Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo fai hama inna mmamma maisainaravaivee, tiivai. ¹² Ii kua ivo hama mmuaa taaravaara tiivai. Mmuakiaayara tiivai. Yutayaiya hama ngiari vookaraama variaani ngiari vooipinnaiya ngiari vookaraama variaavai. Anutuugo iya Udaanga mmuaa tuanaavai mmuakiaaya innara kiaiya ari yaagueega yoketaiyauvaa iya mmiivai. ¹³ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Yisunnara tino: Gioonna kiaapu voovoono Udaangaivaara tino rikioo fai ivo inna vitoo yoketaivau inna yapaanaravaivee, tiivai.

¹⁴ Iya hama innara kutaavaivee kiaiya mo dataama innara kiaarannee? Hama yopeemavee. Hama inna mmayaayaivaa rikiaiya mo dataama kiada innara kutaavaivee kiaarannee? Hama yopeemavee. Gioonna kiaapu vooyaano hama mmayaayaivaa iya kiaa mmirama kikiyai mo dataama iya rikiaarannee? Hama yopeema rikiaaravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaano gioonna kiaapu vooya hama titakiai mo dataama kiada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu vooya kiaa mmiaarannee? Hama yopeema vida kiaa mmiaaravaivee. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tino: Mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaara nuairaivo inna yoketaa ari vookaraivaivee, tiivai. ¹⁶ Hama kaayau gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa rikiaada varaavaivee. Ivaara Yisayaava fafaara roo kua voovai vainno tunoo: Udaanga-o, deevoono ti mmayaayaivaa rikioo ivaara kutaavaivee tiivainnee? Hameetavee, tiravai. ¹⁷ Itaama vaikiyai vaa mmayaayaivaa rikiaiyaano fai ivaara kutaavaivee kiaaravai. Gioonna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinnara iya kiaa mmikio mmayaayaivo kooyaa vainai rikiaada fai ivaara iya kutaavaivee kiaaravai.

¹⁸ Na ivaara ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya hama rikiaavainnee? kiauvai. Ai mo vaa iya rikiaavaivee. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tino:

Mmayaaya kiaa mmiraiya kuaivo
mmuakiaa mmatavau variaiyasi kuaivai.
Iya kuaivo tooya sainai sainai
vaa nuai taika kiaivaivee, tiivai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiaadaata hama arinaima rikiaavainnee? kiauvai. Musiivaano tauraa kua ivaa sai kuavai Anutuugaara ataa kua tunoo:

Ngari vooipinnaiyara
na yoketayoketaama iinai rikiaada
Isarairaiyaano iyara kiaara:
Teeno itaama variataavaivee,
kiaa kiada iyara nnannataaravai.
Kumimakama variaiyana na mmoori iinai rikiaada
Isarairaiyaano iyara nnannataaravaivee.

Anutuugo tuu kuaivaa Musiivaano itaa kua tiravai. ²⁰ Yisayaava vo kua voovai ivaara yaagueeqama Anutuugaara tunoo:

Hama niyara buaakiaiya

vaa ni taani na iya tauvai.

Hama niyara yaparakiaiya

vaa na kooyaa iya tasipama variauvaivee.

Anutuugo tuu kuaivaa Yisayaavaano itaa kua tiravai. ²¹ Mo Isarairaiyara Anutuugo tunoo: Iya ni kuaivaa rikiadaata hatokada niyara oogoo tiraiyara na mmannammanna iyara yaaku mmayaayau ruee variee ngiateera kiauvaivee. Anutuugo itaa kua tiravai.

11

Anutuugo gioonna kiaapu Isarairaiyara boo tiravai

¹ Na ivaara vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Anutuugo ari gioonna kiaapuuya mmooka hanigia mmioo iya pikiaivainnee? kiauvai. Ai mo hameeta iya pikiaivai. Neenoo Isarairaa vaidivai variauvo Aaparahaamaa sidinnaidivai variauvai. Variauvo Piniomiinaa oyaivakidiri na diitee variauvai. ² Tauraa Anutuugo ari gioonna kiaapu ivo mmataama kiooya arinaima too rikioovaara hama ivo mmooka hanigia iya mmioo iya pikiaivai. Vaa Anutuugaa kua fafaara voovai ngia rikiaavai. Irayaavaano Anutuugaata yaagueeqama kua tioo Isarairaiyaki kua pinaivaa yapoo tunoo:

³ Udaanga-o, vaa iya i forofetaiya rupuuaani putu taika kiaani aiyara ausa mmuduuya mmira yeena tapiiyauvaata vaa iya rummua raubiriima kiaani nenevai nnaasu hara kiee variaunoo. Variaukai iya ni rupuuaara iida variaunoo. ⁴ Irayaava itaa kua tuuvaara Anutuugo mo dee kuavainno inna kua sai tuunnee? Anutuugo inna kua sai tunoo: Unnakua anutuuvaa nnutuuvo Baarannara hama ngiari ausa mmuduuya mmira vaidiia kaayau (7000) na niniinee kiaa mmataama kiauya variaavaivee, tiravai. ⁵ Anna makeennaata itaama Anutuugo ariinee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuya kiisa vookiangii variaunoo. Ivo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. ⁶ Hama iya mmoori varoovaara Anutuugo iyara yaata utuoo iya mmatairavai. Kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. Anutuugo gioonna kiaapuuya mmooriyauvunudiri too iya mmataama kioo vitotiri. Ivo iyara kati yoketaama yaata utiraivo hama kutaa tuanaa vaitirivee.

⁷ Ivaara Isarairaa gioonna kiaapuuya dataamaida variaannee? Iya Anutuugaa aataru safuuma variraivaara buaama rada nuaidada toduu hama iya too vairavai. Anutuugo ariinee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapu kiisa vooyano nnaasu toduu iya too vairavai. Homoraiya kumimakaida varuduu Anutuugo tinni yaagueeqauvaa iya mmiravai. ⁸ Ivaara Anutuugaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Anutuugo iya aakiaiyauvaata

tinniyauvaatama tuduu kumimakairavai.

Kumimakama rada varia rada nnidada

aanna makee ngiari avuuyauvaadiri

hama tuqinnama taavai.

Ngari yaataiyauvaadiri

hama arinaima rikiaavaivee, tiivai.

⁹ Anutuugaa kua fafaara voovaki Davuitinna kuaivo vainno tunoo:

Iya pinaa buusaivaa nneeda varida

ngiari mannaka tida sirigakiaivaara

ngiari buusa nneeraivaudiri iya haruruaavai.

Kii ngiari haruriraivo

kobeevaa roosiima iya utuaiveera na kiaunoo.
Kii iya harurida irisaivaa varaateera na kiaunoo.

- ¹⁰ Iya avuuyauvo upisiinai
sa tuqinnama taateera na kiaunoo.
Ngiari koonnama variaivaara
mmuaararaiivo iya utinai
mmannammanna kookama utida nookiaateera
na kiaunoo.

Davuitiivaano itaa kua tiravai.

¹¹ Ivaara na kava ngii yaparaina kiaunoo: Yutayaa gioonna kiaapuuya haruruu suaivaki iya harurida eeyara maisairavainnee? kiauvai. Hama iya harurida eeyara maisairavaivee. Iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varooavaara Anutuugo iya pikioo ngiari voopinnaiya vitoo yoketaivau yapeeravai. Yutayaiya iya teeda kiatee: Teeta itaama yoketaama variataavaivee, kiateeraivaara Anutuugo ngiari voopinnaiya vitoo yoketaivau yapeeravai. ¹² Yutayaiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varooavaara Anutuugo yaagueeqa yoketaa ari vookaruyauvaa mmuakiaa mmatavau varuuya mmiravai. Iya Anutuugaara kumimakaida varuuvaara Anutuugo yaagueeqa yoketaa ari vookaruyauvaa ngiari voopinnaiyaatama mmiravai. Mo fai Yutayaa gioonna kiaapu mmuakiaaya Anutuugaa aataruuvaara arinaima rikiakio Anutuugo iya vitano rikioo inna yaagueeqa yoketaa ari vookaraiyauvo fai iyasi ari vookaraama pinaavai vainaravaivee.

Anutuugo ngiari voopinnaiya vita yapaanara aataruuvo kooyaa vaivai

¹³ Ngia voopinnaiya na ngiita aanna makee kua kiaunoo. Na voopinnaiya ngiiyara kua kiaa mmiaaree nuaira vaidivai variauvonora tiee na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. ¹⁴ Nini seena Yutayaa gioonna kiaapuuya iiva teeda ivaara kiatee: Teeta itaama iikiataavaivee, kiateeraivaara na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. Fai iya itaa kua tida nnaagiai ausa haniaki Anutuugo iyaatama vitoo yoketaivau yapaanaraiivaara na faannaina variaunoo. ¹⁵ Yutayaiya hama Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara ivo iya pikioo mmuakiaa mmatavau variaiya vitanai inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvo kooyaa vairavai. Fai Anutuugo kava Yutayaiya vitanai dataama fai iya variaarannee? Vaidiia putida kava diitada variravaa roosiima fai iya yoketaama ari vookaraama variaaravee.

¹⁶ Ta Yutayaiya iira aataruuvo ataama vainoo. Mmuua saabavakidiri tauraa hudoo yeenna bereetaivaa ta Anutuugaaniee kiaa yapaannaduu rikioo nnaagiai hudoo yeenna bereetaiyauvootama innaniyauvai vairavai. Yatari tuukaiyauvo Anutuugaaniyauvai vauduu rikioo nnaa hammaraiyauvootama innaniyauvai vairavai. ¹⁷ Yutayaiya yatari oriipaivaa nnaa hammaraiyauvaa roosiima variravai. Yatari giaina oriipaivaa nnaa hammara vooyauvai Anutuugo vaa utu rakau kieeravai. Yatari oriipa mmaraivaava hammara voovai varoo giainaivaa nnabaivaa rabanika kioo ivaki utu kiooduu rikioo iiva nnammariivaa oyai tuukaivakidiri varoo uriravai. Ngia voopinnaiya mmaraava yatari oriipaivaa hammarivaava roosiima varida Anutuuga yaagueeqaivaa vaa ngeetama varada Yutayaiya yoketaama variraivaatama vaa ngia varaavai. ¹⁸ Ivaaraida yatari nnaa hammara vooyauvai vaa utu rakau kioovaa roosiima variaa gioonna kiaapu Yutayaiyara sa a voopinnaa voovoono nniki rakainna iya maisa kua kianee. A dataama variannakuanoonna ivaara aiyara mannaka kiaannanee? A mmanna hammarakuavee. Hama eenoo nnammariivaa tuukaivaa mmiinnavai. Tuukaivoono nnammariivaa i mmivaivee.

¹⁹ Fai a tinara: Mo ni mmaataivaa teerama kioovaara ivo nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kieeravaivee. ²⁰ A itaa kua tinaraivo kutaa kuavai. Iya hama Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo iya utu rakau kieeravai. A innara kutaavaivee kiannaivaara a iya mmaataivaa varee variannavai. Sa ivaara ai mannaka kianee. Aatuuma kiee varianee. ²¹ Yatari hammara tuanaiyauvaa hama Anutuugo too pikieeravai. Utu rakau kagaari kieeravai. Itaama vaivaara rikiaanee. Hama ivo i too pikiaanaravaivee. ²² A ii kua ivaudiri Anutuugo boo tioo tuqinneera aataruuvaa tee ivo nnannataikio irisai mmira aataruuvaatama taannavai. Vaa haruruaiyara ivo nnan-nataivai. Aiyara ivo boo tioo tuqinnaivai. Anutuugo iiyara boo tiivaara fai a mmannammanna yaata utuee varino fai ivo iiyara mmannammanna boo tinaravai. Mo fai a inna pikino fai ivo yatari hammaraiyauvaa utu rakairayaama i utu rakainaravai. ²³ Fai Yutayaiya innara kutaavaivee tikio rikioo fai ivo iya vita ngiari mmaataiyauvunu kava yapaanaravai. Anutuugo aikiooma iya vita kava yapeeraivoonora tuoo fai iya vita ngiari mmaataiyauvunu kava yapaanaravai. ²⁴ A vooppinnakua yatari oriipa mmaraivaa hammaraivaa roosiima variannano Anutuugo vaa i utu rakau kioo giaina yatari oriipaivaki hama i mmaata tuanaavaki i utu kiaivai. Giaina yatariivaa roosiima Yutayaiya hara kiada variaavai. Vaa ii yatari ivaa nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kiaiyauvaa Anutuugo kava iya vita ngiari mmaata tuanaivaki yapaarivo inna hama inna mmuaararainaravai.

Anutuugo mmuakiaayara boo tiivai

²⁵ Ni seenayaso, hatauma kua voovai kua kutaa kuavai vaivaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta tinni yoketaayavee, kiasa kiada ivaara yaata utivoora na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Isarairaa gioonna kiaapu vooya Anutuugaara ausa vuatinni yaagueeqairavo hama tupatupaa vainaravai. Gioonna kiaapu voopinna vooppinnaiya Anutuugaara kutaavaivee kiasa kiada ausa hanigia kikio Anutuugo aikiooma jaarummua kino fai Isarairaa vooya ausa vuatinni yaagueeqairavo taikaanaravai. ²⁶ Itaama vaino rikioo Anutuugo fai gioonna kiaapu Isarairaiya vita yoketaivau iya yapaanaravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Yoosinna Sioonadiri fai ti vitaanaravo nninaravai.

Fai ivo ngioo Yakoopaa sidinnaidiiya iira aataru mmoori maisamaisaiyauvaa ruga taika kiaanaravai.

²⁷ Na iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanara suaivaki na nnaaru kua yeena rau kiee kiasa kuaivaa kaanaivo kooyaa vainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²⁸ Anutuugo nnaaru vaa Yutayaiya ariinnee kiasa mmataama kieerayara tuoo iyara tunoo: Ni seenayavee, tiravai. Nnaaru varuu vaidi Aaparahaamainnara yaata utuoo itaa kua tiravai. Yutayaiya mmayaaya yoketaivaara ooqoo tuuvaara nnaagiai Anutuugo iyara tunoo: Ni nnammutuayavee, tiravai. Anutuugo ngia vooppinnaiya ngiiyara yaata utuoo itaa kua tiravai. ²⁹ Vaa tauraa Anutuugo ariini mmataama kioo gioonna kuaapuuya maavee tuu kuaivaata ari yaagueeqaivaa iya mminara tuu kuaivaatama hama pikioo vo kua voovai tiravai. ³⁰ Mo nnaaru ngiengie voopinna vooppinnaiya Anutuugaa kuaivaa ngia hatokeeravai. Yutayaiya Anutuugaa kuaivaa hatokoovaara aanna makee Anutuugo ngiiyara boo tiivai. ³¹ Mmuai karaama aanna makee Yutayaiya

Anutuugaa kuaivaa hatokaavai. Anutuugo ngiiyara boo tiivaara fai ivo iyaraatama boo tinaravai. ³² Mmuakiaa gionna kiaapuuyara Anutuugo iyara boo tiraivo kooyaa vakiaiveeraivaara ivo iya tunoo: Inna aikioo, ni kuaivaa hatokaatee, tiravai.

Pauruusoono Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai

³³ Anutuugaa yaagueeqa yoketa yoketaiyauvo kaayau ari vookaraiyauvai vaivai. Ari yaata tinniivaudiri utii kuaivootama kaayau ari vookaravai vaivai. Mo ivo yaata utii kuaivaa deevoono fai aikiooma rikioo kooyaa ti kiasa ti mminarannee? Hama yopeemavee. Mo deevoono ivo iivaa arinaima too rikiaanarannee? Hama yopeemavee. ³⁴ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivaa yaata tinniivau vai kuaivaa
mo gioono rikiaivainnee?
Hama yopeema rikiaivaivee.
Mo gioono aikiooma inna kiasa mmikio
mmooriiivaa ivo iivainnee?
Hama yopeemavee.

³⁵ Mo gioono ivo irisai
mminnaa voovai inna mmiaiveera
mminnaa voovai inna mmiivainnee?
Hama yopeemavee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁶ Mmuakiaa mminnaayauvai Anutuugoona iiravai. Ivo aanna makee mmuakiaa mminnaayauvai tikio vainoo. Ii mminnaa mmuakiaa iyauvo ariiniyauvai vainoo. Inna nnutuuvo ngiaa aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

12

Ta Anutuugaa mmoori vareera aataruuvaa safuuma iikiaaravee

¹ Ni seenayaso, itaama vainai Anutuugo pinaama tiyara boo tiivaara na aa kua aavaa yamaama ngii giaa ngii minaravee. Nnaaru vaidiia puara sipisiipaiyauvaa Anutuugaa kati huda mmuneema ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai inna mmida inna mmooriivaara nnaasu yaata utida iikio rikioo inna yoketaakiaivee. Ngia itaama iida inna Anutuugaara ausa mmuduuya mmira mmoori tuanaavaida iikiaanoo. ² Sa mmatayaa diaa aataruuyauvaa mmatayaa diaiia iikiaaneema ngieetama iikiatee. Ngia Anutuugaata kua tida ee-oo tikio rikioo ngii aakiaiyauvaa hanigioo karaasa ausa vuatinniuyauvaa ngii miaivee. Ngia itaama iida fai Anutuugaa yaata tinniivau vai kuaivaa arinaima teeda rikiaaravai. Anutuugaa yaata tinniivau vai kuaivo yoketayoketaa kua nnaasu vainoo. Hama kiisama koonainoo. Ngia rikiaada iikio fai pinaama inna yoketainaravai.

³ Anutuugo niyara kati yoketaama yaata utuoo tinoo: Ni mmayaayaivaa varee nuainna variee kiasa mmianee, tiivaaraina na ngii mmuakiaaya ngiita ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngiengie variayauvunugiataama variatee. Safuuma ivaugiataama varida sa ngiingiiyara yaata utida ngiingii nnutuuyauvaa ngiaa aapu yapaaraivaara iikiatee. Ngia mmuakiaaya Anutuugaara kutaavaivee kiasa yaagueeqaivaa Anutuugo ngii miivaugiataama mmuaavai mmuaavai ngiengie variaa aataruuvaara tirooma yaata utida ivaugiataama variatee. ⁴ Vaa ta taunnavai. Vaidiivaa mmammaivau vai mminnaiyauvo ari ari mminnaayauvai vaivai. Yuku yaaku avu yaataiyauvo vaikio hama iyauvo mmuaa mmoorivai iikiaavai. Ngia miaramiaraa mmooriyauvaa safuuma iikiaavai. ⁵ Ivaanikaraama ta

kaayauma variaunnano Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara mmuaa mmam-mavai vaivaa roosiima ta varida ta mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai titi seenaiyaniya ta variaunnavai.

⁶ Ivaaraida Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera yaagueeqaivaa ti mmiivaugiataamaida mmuaavai mmuaavai fai ta iikiaaravai. Fai Anutuugo vo vaidi vooya Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiaara mmooriivaa iya mminai teeda innara kutaavaivee kiaa yaagueeqaivaugiataama safuuma ivaa iikiatee. ⁷ Fai Anutuugo vo vaidi vooya ngiari seenaiya tasipama mmoori vareera mmooriivaa iya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. Fai Anutuugo ari vitaira mmooriivaa vo vaidi vooya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. ⁸ Fai Anutuugo vaidi vooya ngiari seenaiyaata yamaa kua yamaa kua tida itaqitaama iikiateera tii mmooriivaa mminai teeda safuuma itaama iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari mminnaa mmuakiaa ngiariisi vaiyauvaa ngiari seenaiya mmiaaree kiaa sa iyauvaara yaata utida puaisa utirama kiada kati mmiatee. Fai vaidi vooya gioonna kiaapuuyara diaaree kiaa yaagueeqama kiada dida vaidi iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari seena gioonna kiaapuuyara yaata utida tuqinnaaree kiaa ausa sirigairavaa tasipama iikiatee.

⁹ Fai ngia ngiingii seenaiyara mmuduuya rida sa ausa mmuduuya unakuaiavaa tasipama mmuduuya ruatee. Ausa mmuduuya kutaa tuanaivaa tasipama mmuduuya ruatee. Maisa mmoori aataruuvaa sa yaata utiraida mmooka hanigia mmida aataru safuuvaa nnaasu yaata utida puaisa utu-atee. ¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ngia ngiingii kata vayaiyara mmudu-uya ruaaneema mmuaavai mmuaavai ngiingiiyara ngiingiiyara pinaama mmuduuya ruatee. Ngia ausa mmuduuya mmira aataruuvaa iida ngiingii-yara ngiingiiyara yoketaama yaata utida ngiingii kua ngiingii kuaivaa tuqinnama rikiaatee. ¹¹ Ngia ngiingii mmooriyauvaa yaagueeqama kiada varakio sa ngii pirisakiaivee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipama variivaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa itaama yaagueeqama kiada iikiatee. ¹² Anutuugo tupatupaa variraivaa ngii mmiivaara yaata utida faannaida sirigaida variatee. Varikio mmuaararai aataruuvo ngiisi vainai teeda rikidaata yaagueeqama varida yaaku varaivaa sa pikieerida mmannammanna yaaku varaatee. ¹³ Ngii seena Anutuuga gioonna kiaapu vooya hama iyasi mminnaatainai ngieenoo iyara boo tida ngiingii mmin-namminnaa yapaiyauvakidiri vooyauvai iya mmiatee. Voopidiri ngiiaiy hama yeenna nnaunnaatainai ngieenoo iyara boo tida iya mmiatee.

¹⁴ Gioonna kiaapuuya mmoori maisaiyauvaa ngii mikiai sa iyauvaara yaata utiraida Anutuugaata kua tida yaaku varakio rikioo ivaano iyara yoketaakiaiveera kiatee. Sa ngia Anutuugaata kua tida mmoori maisaivaa iya mmiaiveera kiatee. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya sirigaida varikiai ngiee-taatama iya tasipama sirigakiatee. Gioonna kiaapuuya ausa mmuaarareeda ratada varikiai ngieetaatama iya tasipama rataatee. ¹⁶ Ngii seena mmuaki-aayara yaata utida mmuaakaraama mmuaavaugiataama iyara tuqinnaa-tee. Sa ngiingiiyara mannaka tida ta nnoonna vaidiyavee kiaa kiada variatee. Ta mmanna vaidiyavee kiaa kiada inna aikioo mmanna vaidiiaa tasipama varida mmoori varaatee. Sa ngiingiiyara yaata utida kiatee: Ta tinni yoketaayavee, kiatee.

¹⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono aataru maisaivaa ngii iinai teeda sa irisai aataru maisaivaa inna iikiatee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avu-yauvunu vai aataru yoketaiyauvaara yaata utida iyauvaa nnaasu iikia-tee. ¹⁸ Ngiengieenoo mmannammanna yoketaama variraivaa puaisa utida teekio ausa nuufa tasipama varira aataruuvo kooyaa vainai gioonna kiaapu

mmuakiaaya tasipama itaama tirooma variatee. ¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, gioonna kiaapu vooya aataru maisaivaa ngii iikiai teeda sa ngiingiiyara yaata utida ngiengienoo irisai maisaivaa iya mmi-atee. Pikikio too fai Anutuugo ariinoo iyara inna nnannateeno too irisai maisaivaa iya mmunaravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Udaanga Anutuugo tinoo: Maisa mmooriivaa irisavaa mmunaraiivo inna niinivai. Fai neenoo irisai maisaivaa iya mmunaravaivee, tiivaivee. ²⁰ Kua fafaaraivo itaa kua tiivaara yaata utida aa kua aavaaraatama yaata utida iikiatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai i nnammutuaivo yeenna rainai yennaiyauvaa inna mmianee. I nnammutuaivo nnoori rainai nnooriivaa inna mmianee. Fai a inna itaino ivo ausa mmuaaraivaa varoo mmamma maisainaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²¹ Aataru maisaivo ngii yaatareevoora ooqoo kiatee. Aataru yoketaivaa iida aataru maisaivaa yaatara kiaatee.

13

Ngiingii kieeta ngiiyara diraiya avaiyauvaa safuuma rikiaatee

¹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari kieeta iyara diraiya avaiyauvaa rikiaada iikiatee. Hama gioono tikiai iya kieetaya variaavai. Anutuugoono tikiai iya kieetaya variaavai. Ti kieeta makee variaya Anutuugoono tikiai variaavai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiaada iikiatee. ² Gioonna kiaapu voovoono ari kieetaiya avaiyauvaa hatokoo hama iyauvaa nnaasu hatokavai. Anutuugo iya mmataama kiaikio vai aataruuvataama hatokavai. Fai gioonna kiaapu voovoono itaama iino too kua pinaivo innaki vainaravai. ³ Yoketaa mmooriivaa iikiaiya hama ngiari kieetaiyara aatuukiaavai. Maisa mmooriivaa iikiaiya iyara aatuukiaavai. Ngia vaidi ngiiyara haitatuuraivara aatuuraivaa ngii pikiaatainnee? Mo fai ngia yoketaa mmooriivaa iikio too ivo ngiiyara kua yoketaivaa tinai rikiaada hama innara aatuukiaaravai. ⁴ Ngia yoketaama variateeraivara ivo Anutuugaa mmoori vareera vaidivai varivai. Ivaara mmoori yoketaivaa iikiatee. Mo ngia mmoori maisaivaa iida innara aatuukiatee. Mmoori maisaivaa irisai mmira yaagueeqaivo kutaa tuanaa innasi vaivaara aatuukiatee. Ivo Anutuugaa mmoori vareera vaidivai varioo mmoori maisa iikiaiya Anutuugaa nnannateeno irisavaa iya mmiivai. ⁵ Ivaaraida ngiingii kieeta ngiiyara diraiya avaiyauvaa rikiaatee. Sa Anutuugaa nnannateeraivo ngiisi nninaraiivara nnaasu yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee. Ngii yaata utira yoketaiyauvo ngii gaa ngii miivaugiataama yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee.

⁶ Ii itaama vai aataru ivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. Kieeta vaidiyya gioonna kiaapuuyara iikiaa mmooriivaa Anutuugoono iya mmuuvaa iikiaivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. ⁷ Ivaaraida takiisa ari vookara ari vookaraiyauvaa ngia iya mmiraiyauvaa safuuma iya mmiatee. Ngii kieetaiya kiaivaugiataama safuuma mmiatee. Itaama iida iya kuaiyauvaa rikiaada iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaatee.

Ngiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara yoketaakiatee

⁸ Vaidi voovoono irisai ree kiaa mminnaivaa ngii mino too sa mmanammanna ngiiki hokoba suai vakiaivee. Makee tinai irisavaa mmiatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rira aataru ivo inna mmuaa aataruvai nnaasu ngiiki mmannammanna vakiaivee. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa aikiooma iivai. ⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kua vooyavai vainno ataa kua

tunoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikia-nee. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Sa ai seenaiya mminnaiyauvaa mmuara varaanee. Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaivaara yaata utuane, tuu kuaivaata vo maanna tuu kuaiyauvaatama nuunama vai oyaivo ataama vainno tinoo: A iyara mmuduuya ruannaneema ai seenaiyaraatama mmuduuya ruanee, tiivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono hama iyara mmoori maisaivaa iinaravai. Ivo itaama ari seenaiyara mmuduuya riraivoono fai Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki vau kua kaanaivaa iinaravai.

¹¹ Ngia variaa suaivaa arinaima teeda rikiaivaara itaama iikiatee. Ii suai ivo hama vuru vaira suaivai. Ngiau diitada avu nnaasu teeda vaida variaa suaivai. Tauraa tuanaa ta Yisuunnara kutaavaivee tuu suaivaki Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Anna makee ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaravaa kaanaivo ti vainima vainoo. ¹² Heenaivo kiisa suai taikaanara iikio patairaivo aa nninoo. Ivaara nnikiai ta upisiivaara iira maisa aataruuyauvaa pikiada suaivau Anutuugaa rapira mminnaiyauvaa uyu rau kiada yaagueeqama diaaravai. ¹³ Kooyaa suaivau varirayaama nnikiai ta yoketaama variaaravee. Hama ta nuunaida varida kaayau isareera maisaivaa tasipama varida hama ta kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakama varida hama ta titi mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nauira aataruuvaa iida hama ta vaidiyya avuuyavunu tomedaivaa iida ti mmamma maisainai variaaravai. Nnikiai ta hama buaaru tida rapida varida hama ti seenaiya teeda kiaara: Teeta itaama variataavaivee, kiaa ta iyara nnannataaravai. ¹⁴ Ngia sa itaama iirama kiada ngii Udaanga Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaa varaatee. Ngiingii mmamma iira aataruuvo ngii iikiatainai ngia mminnamminnaa maisaiyauvaa varaaraivaara sa yaata utirama kiada pikiatee.

14

Sa ngii seenaiyara yaata utida kiatee:

Maisama variaanoo, kiatee

¹ Vaidi voovoono vaa ausa hanigia kioo muaraagama variivo ngia nuunakiavaki varinai teeda ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmdida ivo yaata utii kuaivaara sa airi kua tida ivaara inna yapara yaparaida innaki kuaivaa yapaatee. ² Vaidi voovoono Anutuugaara pinaama yaagueeqainno kutaavaivee kiaa kioo ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivai. Vaidi voovoono Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo muaraagama variivoono mmanna yeennaiyauvaa nnaasu nnaivai. ³ Vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivoono sa vuai vaidiivo hama fayai nnaivaara nniki rakamuaivee. Vaidi hama fayai nnaivoono sa vuai vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivaara too kiaivee: Inna a mminnamminnaa maisaivaa varaannanoo, kiaivee. Vaa Anutuugo innaata maavee kiaa vitaivaara sa itaa kua kiaivee. ⁴ Ari vo vaidivai ngiaammuaavai varioo inna mmoori varaivaara a gioononna inna kiannanoo: A maisama variannakuavee, kiannanee? Ari haitatuura vaidiivoono ivo yaagueeqama varioo muaraagama variivaa taivaivee. Ari Udaanga Yisuu Kirisiiva aikiooma yaagueeqaivaa inna mmimo too fai ivo yaagueeqama varinaravai.

⁵ Vaidi voovoono tinoo: Mmuua suaivai inna pinaa suaivai mmuakiaa suaivyauvaa yaataravaivee, tikio vo vaidivoono tinoo: Mmuakiaa suaivyauvai mmuua karaiyauvaivee, tiivai. Ngia mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ii aataru ivaifanaara ngii yaata utiraiyauvo yoketaivaaraata

maisaiaraatama ngii giaa ngii miivaugiataama arinaima rikiada puaisa utida iikiatee. ⁶ Vaidi voovoono mmuaa suaivaara pinaa suaivaivee tiivo inna Udaanga Yisunnara yaata utuoo itaa kua tiivai. Vaidi voovoono ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivo inna Udaanga Yisunnara yaata utuoo nnaivai. Ivo hama sabi nnaivai. Ivo Anutuugaara kua yoketaivaa kiaa kioo nnaivai. Vaidi voovoono fayaiyauvaara ooqoo tiivo inna Udaanga Yisunnara yaata utuoo ooqoo tiivai. Ivoota Anutuugaara kua yoketaivaa tiivai.

⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari variraivaara yaata utuoo hama ariiyara nnaasu varivai. Hama ariiyara nnaasu putivai. ⁸ Fai ta variaarivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara nnaasu variaaravai. Fai ta putuaarivo innara nnaasu putuaaravai. Ta variaarannee? Vara ta putuaarannee? Inna ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyavee. ⁹ Ivaara gioonna kiaapu variayaraata putuayaraatama iya Udaangavai varioo iyara haitatuuki-aiveeraivaara Yisuu Kirisiiva putuoo keenaa diitoo variravai. ¹⁰ Mo aaniira a ai seenaivaaki kua pinaivaa yapa kiese maisa kuaivaa inna kiannanee? Mo aaniira a ai seenaivaara nniki rakammuannee? Fai ta mmuakiaaya Anutuugaa avuuvau kua pinaivaki dikio ivo ti yaparainaravai. ¹¹ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivo tunoo: Na variaukaira tida
mmuakiaa gioonna kiaapuuya
ni yuku oyaivaki toorivu yau harada
niiyara kooyaa kiaara:
Inna Anutuugovee, kiaravaivee, tiravai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹² Itaama vaino Anutuugo ti yaparainara suaivaki ta mmuakiaaya titi variraivaara fai inna kiaa kookieekiaravee.

Sa mmoori maisaivaa iikiai ngii seenaiya ivaara haruruatee

¹³ Ivaaraida nnikiai titiyara titiyara yaata utida kiaara: Maisama vari-
aanoo, tiraivaa pikiaravee. Ta ii aataru ivaa pikiada aa kua aavaara ta
iikiaravee kiaa kiada iikiaravai. Ti seena ausa hanigiai voovai haruruoo
mminnamminnaa maisaivaa vareevoora tida hama ta vo aataru voovai
iikiaravee. ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva niiki varikiaira tiee na aa kua
aavaa arinaima rikiauvai. Hama yeenna fayai voovai ari mmaara haipavai
vaivai. Vaidi voovoono yaata utuoo tinara: Ii yeenna fayai ivo haipavaivee,
kiaa kioo ivaa nnoo fai mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. ¹⁵ Fai
a vo yeenna fayai voovai nnaivaara i seena ausa hanigiai voovoono ivaara
yaata utuoo haipa mminnaavaivee kiaa kioo ausa mmuaararivaava varano
ivaara fai hama a innara mmuduuya riraivo aiki vainaravai. I seena
ausa hanigiaivaara Yisuu Kirisiiva putuovaara yaata utuee sa yeenna fayai
vooyauvai nneeno rikioo ivo iyauvaara haruruoo koonnama variaivee.
¹⁶ Aataru voovaara a yaata utuee kiannanoo: Inna yoketaa aataruvaivee,
kiaa kiese iinai gioonna kiaapuuya koonnama yaata utida kiaara: Inna
maisa aataruvaivee, tivoora sa iikiane. ¹⁷ Anutuugo gioonna kiaapuuyara
diraivaki variayia hama yeenna nnooriivaa nnaarivaara variaavai. Iya
safuuma varida ausa nuufaivaa tasipama varida sirigaida hara kiada vari-
aarivaara variaavai. Ii sirigaira aataru ivaa Mmannasa Yoketaivoono iya
mmiivai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinna aataruuvaa itaama
iivaara Anutuugo innara tinara: Na inna tauko ni yoketaano, tinai gioonna
kiaapuuyaata innara yoketaavaivee kiaravai.

¹⁹ Ivaaraida nnikiai ta ausa nuufaira aataruuvaa purida titiyyara titiyyara tuqinnada varida yaagueeqama variaaravee. ²⁰ Sa yeennaivaara vo aataru vo aataruuyauvaa iikio ivaara Anutuugo ii mmooriivo maisakiaivee. Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaa vaidiyya nnaayauvaivee. Itaama vainai ngia yeenna fayai voovai nneekio too gioonna kiaapu voovoono ivaara haruruoo mminnamminnaa maisaivaa varanaraiivo inna koonnai aataruvai. ²¹ Ngii seena gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera voovoono ngia iikiaivaara harurivoora sa fayaiavaa nneeda sa vuainaivaa nneeda sa vo aataru vo aataruuyauvaa iikiatee. Fai ngia hama itaama iiraida kati varikio inna yoketaa aataruvai. ²² Ii aataru ngiengie iikiaa iyauvaara ngia ngiingii yaatana rikiaa kuaivaa ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie nnaasu rikikio Anutuugootama nnaasu rikiaivee. Vo aataru voovaara gioonna kiaapu voovoono ari yaataivaudiri tinoo: Yoketaa aataruvaivee, kiaa kioo hama ivaara ariyyara tinoo: Na maisama iikiaunoo, tiivaara Anutuugo innara yoketaainoo. ²³ Fai ivo ari nnai yeenna fayaiavaara taara yaata utino ivaa nnai suaivaki Anutuugo irisai maisaivaa mmiraivo vainoo. Ivo hama Anutuugaara yaagueeqama kutaavaivee tiivaara Anutuugo irisai maisaivaa inna mminaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama Anutuugaara kutaavaivee tirainno vo aataru voovai iivaara ivo iya mminnamminnaa maisaivaa varavai.

15

Sa ngiingiiyyara yaata utiraida ngii seenaiyyara yaata utuatee

¹ Ta yaagueeqama variaunnaiya hama titiyyara nnaasu yaata utiraida ti seena muaraagama variaila mmuaararaiyauvaa teeta varaaravee. ² Ti seena voovai yoketaama variaiveera ta mmuaavai mmuaavai innara yoketaama iikiokio fai ivo varia roo vioo vioo yaagueeqama varinaravaivee. ³ Mo Yisuu Kirisiiva hama ariyyara yaata utuoo variravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainoo tinoo: Gioonna kiaapuuya Anutuugaa rakanoo raaranoo kiaa kuaiyauvo vaa niyyaa vaivaivee, tiivai. ⁴ Ta Anutuugaa kua fafaaraivaa rikiaada yoketaama variateeraivaara nnaaru vaidiyya Anutuugaa kuaivaa fafaara reeravai. Ta ii kua iyauvaa jaarida arinaiya rikiaada variaunnano mmuaararaiivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama varida ivaki vai kuaiyauvaara sirigaida varida kaanaivaara faannaida variateeraivaara vaidiyya nnaaru Anutuugaa kuaivaa fafaara reeravai. ⁵ Mmuararaiivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama variaunna aataruuvata Anutuugaa kuaivaara ti yoketai aataruuvata oyaivo Anutuugovee. Ivoonoo ngii tasipama iinai ngia ngiingiiyyara ngiingiiyyara yoketaama yaata utida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada Yisuu Kirisiiva ngii vita vitaivaugataama variateeraivaara na ngiiyyara yaaku varaunoo. ⁶ Ngia mmuakiaaya mmuaavaugiataama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaara kua yoketaivaa kiateeraivaaraatama na ngiiyyara yaaku varaunoo.

Ngii voopinnaiyaata mmayaaya yoketaivaa rikiaaravai

⁷ Yisuu Kirisiiva ngiiyyara yoketaainno ngii tuqinnaineema ngia ngiingiiyyara ngiingiiyyara yoketaida tuqinnaatee. Anutuugaa nnutuuvo ngia uupu vakiaiveera itaama iikiatee. ⁸ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo kua kiaa teerama kiooyauvaa nnaaruaa vaidi Aaparahaamainna kiaa mmuuvo kutaavai vainai kooyaa taateeraivaara Yisuu Kirisiiva Yutayaa vaidiyya mmoori vareera vaidivai variravai. ⁹ Anutuugo gioonna kua puuyara boo tiraivaara ngiari voopinnaiya Anutuugaara kua yoketaivaa

kiateeraivaara ivo Yutayaiya mmoori vareera vaidivai variravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Anutuugaara tinoo:

Ivaara na ngiari voopinaiyaki nuaina aiyara kua yoketaivaa tinaravai.
I nnutuuvo ngiau aapuuvaki vaivaara na kuaru tinaravaivee.

¹⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo itaa kua tioo vo kuavai tinoo:
Ngia ngiengie voopinaiyaso,
Anutuugo mmataama kioo gioonna kiaapu
Yutayaiya tasipama sirigakiatee.

¹¹ Kua fafaaraivo itaa kua tioo kava vo kuavai tinoo:
Ngia voopinnaa mmuakiaaya
Udaanga Anutuugaara kua yoketaivaa kiatee.
Mmuakiaa gioonna kiaapuuya
innara kua yoketaivaa kiatee.

¹² Kua fafaaraivo itaa kua tikio kava ivaki Yisayaavaano tuu kua voovai vainno tinoo:

Yesiinna oyaivakidiri
fai vaidi voovai diitaanaravai.
Ivo nnino too Anutuugo inna tino too
ngiari voopinaiyara dinaravai.
Iyara dina! teeda
ivo iya tuqinnaanaraivaara
faannaida variaaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Ta yoketaama variraivaara faannaira oyaivo Anutuugovee. Ngia innara kutaavaivee kiaivaara ivo ausa nuufaivaata sirigairivaatama ngii aakiyaiyauvaki yapano suvuakuaiveera na ngiiyara yaaku varaunoo. Mman-nasa Yoketaivoono ari yaagueeqaivaa ngii mino too ngia Anutuugaara faannairaiivo ngii aakiyaiyauvaki vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera na ngiiyara yaaku varaunoo.

*Pauruuso hama aatuurama kioo kuaivaa
yaagueeqama iya kiaa mmiravai*

¹⁴ Ni seenayaso, vaa na aikiooma ngiiyara yaata utuee rikiauvasi. Ngia yoketaama variaavo yoketaa aataruuvo ngiiki suvuakio yaata tinni yoke-taivootama ngiiki suvuainno vaikiaki ngiengieenoo aikiooma ngiingii vita vitaakiaavai. ¹⁵⁻¹⁶ Itaama vaikiainnaata hama na aatuurama kiee aa yanaa aavaki vaa ngia rikiaa kuaiyauvaa kava ngia rikiaateeraivaara na yaagueeqama vo kua vooyauvaara ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo niyara yoketaama yaata utuoo ni mmataama kioodoo na Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai variee ngiari voopinaiyara mmoori varoovaara hama na aatuurama kiee vo kua vooyauvaatama na ngii giaa ngii mi-aunoo. Nnaaru vaidiia Anutuugaani puara sipisiipaiyauvaa hudoodoo inna yoketauneema ngiari voopinaiya ausa hanigtiakio Anutuugo iyara inna yoketaakiaiveeraivaara na iyara mmoori varee mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvasi. Mman-nasa Yoketaivo iya aakiyaiyauvaki variivaara iya Anutuugaaniya variaavai. ¹⁷ Itaama vaikio Yisuu Kirisiiva niiki variivaara na Anutuugaa mmooriiva vatee niniyara mannaka tinee tiee aikiooma nini mannaka tinaravai. ¹⁸ Hama giaa yaagueeqavaura na mmoori varee variee ivaara ngii giaa ngii miee variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki varikiaki na ngiari voopinaiya kuaivaa kiaa mmiee mmooriiva iikiakui iya Anu-tuugaa kuaivaa rikiaada iikiavai. ¹⁹ Na nuaina variee iya yoosinnaiyauvaki

Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa iikiaaduu Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo kooyaa vauduu iya Anutuugaa kuaivaa rikiada iriravai. Na itaama iina Yerusareema pikiee viee variee mmayaayaivaa kiaa mmiaaree viee yema Irurikii ivaki oro Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa eeyaara kiaa kookieema kieeravai. ²⁰ Hama Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa rikieeraiyasi na viee mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mminaraivaara na mmannammanna ivaara yaata utuauko ni yoketainoo. Vaidi voovoono vaa toosa hara iya kiaa mmikiai na kava iya kiaa mmivoora na hama rikieeraiyasi kuanaraivaara ni yoketainoo. ²¹ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama vooyaano innara iya kiaa mmiraiya

fai inna taaravai.

Hama inna kuaivaa rikiaiya

fai arinaima rikiaaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

Pauruuso yoosinna Roma kuanara iriravai

²² Na airineetu ngiisi kuanaree kiaa iikiaaduu hama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa rikiaiyesi kuanara mmooriivoono ni atuu ruduu hama na ngiisi viravai. ²³ Aanna makee aa mmata aayauvaki ni mmooriivo taikaikiai na airi nuanu ngiisi kuanaree kiaivaara na ngiisi kuanara iina variee faannakiauva. ²⁴ Na mmata Sipaniaa kuanaree kiau suaivaki fai na kati viee aataruyaa ngii tee kuanara iikiaunoo. Fai na ngiisi viee kiisa suai ngii tasipama yoketaama varinai ngia niyara tuqinnada ni titakiai na aikioona Sipaniaa kuanaravai. ²⁵ Aanna makee na Yerusareema viee Anutuugaa gioonna kiaapuuya ivaki variaiyani sikauyauvaatama varee kuanaravai. ²⁶ Maketoniana variaa ausa hanigieeraiyaata Akaiya variaa ausa hanigieeraiyaatama kua yeena rau kiada sikauyauvaa Anutuugaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuya hama mminnamminnaatauyani kati yapeeravai. ²⁷ Ngariinoo ivaara itaama kua yeena rau kiada iriravai. Itaama vaikiyai iya hama mminnaataiyya tuqinnaara aataruuvo ngiariiki vaivai. Yutayaiya Anutuugaa kua mmayaayaivaa ngiari vooipinnaiyaatama kiaa mmiaivaara ngiari vooipinnaiya ngiari mmatayaa diaa mminnaiyauvaa irisai Yutayaiya mmiaaraivo inna yoketaa aataruvai. ²⁸ Na aa mmoori aavaa iima taika kiee sikauyauvaa iyani yapaidaa varee iya mmi kiee na Yerusareema pikiee Sipaniaa kuanara viee fai aataruyaa na ngii taanaravai. ²⁹ Vaa na rikiauva. Fai na ngiisi viee hama na kati kuanaravai. Yisuu Kirisiiva niyara inna yoketaikio inna yaagueeqaivo ni suvuaiikiyai na ngiisi kuanaravai.

³⁰ Ni seenayaso, ngia yaaku vareera suaivaki ni tasipama mmuaavaujiataama niyara yaagueeqama Anutuugaata kua kiateeraivaara na yaagueeqama ngii gaa ngii miaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasipaivaaraatama Mmannasa Yoketaivo ti tasipaikiyai ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaunnaivaaraatama na yaagueeqama ngii gaa ngii miaunoo. ³¹ Na Yutayaa yoosinnaiyauvaki vinai hama ausa hanigieeraiya ni mmaara iikiainnaata na kati kuanaraivaara yaaku varaatee. Yerusareema variaa ausa hanigieeraiyani na sikauyauvaa varee iya mminai teeda iya ngiari ausaiyauvaa ni mida aikioovaivee kiaaraivaara yaaku varaatee. ³² Iya itaama iikiyai Anutuugo yaata utiivaugiataama na iya pikiee sirigama ree ngiisi vinai teeda ngia yoketaama ni tasipama varikiyai na ngii tasipama sirigainaraivaara yaaku varaatee. ³³ Anutuugo ausa nuufavaa mmiraivoono ngii tasipama variaiveera na yaata utuunoo. Kua kutaa.

16

Pauruuso ari seenaiyara yaata utuoo boo tiravai

¹ Ti seena gioonna voovai nnutuuvo Piibiinnara na ngii giaa ngii mi-aunoo. Ivo Segeriaa yoosinnaivaki variaa vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunakiaiya tasipama varioo Anutuugaa mmoori varaivai. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara Anutuugaa gioonna kiaapuuya iikiaa-neema innara iida tuqinnaatee. Ivo kaayau gioonna kiaapuuya tuqinnoo niyaraatama tuqinnaivaara fai ivo ngiiyara mmoori varano rikioo inna mmuaararanai inna tasipama iikiatee.

³ Ni tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gioonna kiaapuvaitana nnutuvaitana Pirisikauya Akuiraaayara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ⁴ Ivaitana hama ngiari mmammaivaitanaara yaata utiraida niyara pinaama yaata utuaivaara ivaitana putida fanniima ki-aavai. Ivaitanaara pinaama ni yoketainoo. Hama nene nnaasu ivaitanaara kua yoketaivaa kiauvai. Ngiari voopinnaa vaa ausa hanigieeraiyatama ivaitanaara kua yoketaivaa kiaavai. ⁵ Vaa ausa hanigieeraiya ivaitana nnauvaki Anutuugaara nuunakiaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

Ni seena vaidi na innara mmuduuya ruauvaa nnutuuvo Epainitiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivannaadee Asiaa mmataivaki Yisuu Kirisiinnara toosa hara kutaavaivee tiravai. ⁶ Na Mariaannara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivo ngiiyara pinaama mmoori vareeravaivee. ⁷ Adaronikiiya Yuniyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ivaitana ni seena Yutayaa vaidivaitana ni tasipama oovi nnauvaki hara kiada variravai. Ivaaitannaadee ni tauraa ngiari ausaivaitana hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. Vaa kua varada nuaira vaidiyya ivaitana arinaima tooduu vaidi nnoonnavaitana variravai.

⁸ Abiriataannara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara na innara pinaama mmuduuya ruaunoo. ⁹ Ti tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai Uru-paanaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ni seena na innara mmuduuya ruau vaidivai Setekiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. ¹⁰ Apreennara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Mmuaararaiivo innasi vauvaa ivo yaataroo Yisuu Kirisiinnara yaagueeqama duuvo kooyaa vaivaivee. Arisoburuunna nnauvaki hara kiada variaiyara na yaata utuee boo ki-aunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹¹ Ni seena Yutayaa vaidi Herotioonaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Narasiinna nnauvaki variaa vaa ausa hanigieeraiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹² Udaanga Yisuu Kirisiiva Turupainaya Turupoosayaki varikiai ivaitana inna mmoori varaivaara na ivaitanaara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ti seena gioonna voovai ta innara mmuduuya ruaunnaivaa nnutuuvo Peresiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Vaa ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama kioo iivaivee. ¹³ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iira vaidi Rupuunnaraata inna kaano niyara ni maapuuee kiaa tuqinnoovaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ¹⁴ Asukiritiiva Perekoova Heremeeva Patoropaava Here-maavainnaraata iya tasipama variaa vaa ausa hanigaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹⁵ Pirorokaaso Yuriaava

Neriaavainnaraata Neriaanna nunnaivaaraatama Oribaannaata Anutu-
uqaa gioonna kiaapuuya iya tasipama variayaraatama na yaata utuee boo
kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹⁶ Ngiingii teeda ngiingii teeda kiai suaivaki ngiingiiyara ngiingiiyara
yoketaida yaaku rumisiatee. Yisuu Kirisiinnara vaa ausa hanigieeraiya vo
yoosinna vo yoosinna Anutuugaara nuunakiaiya ngiiyara yaata utida boo
kiaavai.

Pauruuso nnaagiai tuanaa kuaivaa

iya kiaa mmiravai

¹⁷ Ni seenayaso, na yaagueeqama kua tiee ngii giaa ngii miaunoo.
Gioonna kiaapu vooya ngii nuuna aakiaivaki vo yaata utiravai yaata utuduu
vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. Iya itaama iikiai ngia
koonnama varivoora tuqinnama iya haitatuukiatee. Vaa Yisuunnara kuta-
taavaivee kiaiyaata iya itaa kua kiaani airi yaata utuaavai. Neeta ni
seenaiyaatama ngii giaa ngii miaanna kua vooyauvaara iya ooqoo kiaavai.
Sa iya kuaivaa rikiaatee. Ngiingii yaatu pikiaatee. ¹⁸ Itaama iikiai
hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmoori varaavai. Iya ngiari mmam-
maiyaavo iya iikiataivaara yaata utida mmoori varaavai. Iya yamaa kua
yamaa kua kiaa rada memeyayaa vakia rada unnakua unnakua kiaani
teeda vueennakiaa gioonna kiaapuuya rikiada kutaavaivee kiaavai. ¹⁹ Ngia
mmayaaya yoketaivaa rikiada Yisuunna mmooriivaa yaagueeqama iida
variaani ivaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiavaara na ngiiyara
pinaama sirigakiaunoo. Ngia yoketaa aataruuyauvaara tinni yoketaiyau-
vaa varada maisa aataruuyauvaara yaata vueennakiateeraivaara na ngi-
iyyara yaata utuauko inna yoketaivai. ²⁰ Anutuugo ausa nuufaivaa mmi-
raivoono fai kiisa suai Sataangaa raa raputu kina'i ngia innayaa nookiaar-
avai.

Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata
utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

²¹ Ni tasipama mmoori vareera vaidi Timotiivaata ngiiyara yaata
utuoo boo tiivai. Rukiiva Yasoono Sosipataaavainna ni seena vaidi Yu-
tayaiaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²² Pauruuso ni tikiai na Teretiivaano aa yanaa aavaa rauvoono ta
mmuaakaraama ausa hanigiaunnaivaara neetama ngiiyara yaata utuee
boo kiaunoo.

²³ Aavakinnaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiaiya Gaiyaasaa nnauvaki
Anutuugaara nuunakiaavai. Ivoono niyaraata iyaraatama tuqinnaivoono
ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Aa yoosinna aavakinnaaya sikauyavuaa
haitatuura vaidi Erasataavaata ti seena vaidi Kuarataavaatama ngiiyara
yaata utida boo kiaavai. ²⁴ (Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapu-
uyara yoketaama yaata utiraivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee. Kua
kutaa.)

Nnaagiai tuanaa Pauruuso Anutuugaara kua

yoketaivaa tuoo yaaku vareeravai

²⁵ Anutuugaa nnutuuvaa ta ngiau aapu yapaaravee. Na Yisuu Kirisiinna
mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee variaunoo. Ngia ii
kua ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama diaaraivaara
Anutuugo yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. Nnaaru hokoba suai
ii mmayaaya ivo hataumaki vauvo aanna makee kooyaa vaivaa ngia riki-
ada ivaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama diaaraivaara Anutuugo
yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. ²⁶ Forofetaiya fafaara roovaudiri

aanna makee ii kua kutaa ivo kooyaa vainoo. Mmuakiaaya ii kua ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaa iikiaaraivaara Anutuugo tupatupaa vari-raivoono tikiai mmuakiaa mmatavau variyaiya rikiaavai.

²⁷ Anutuugo ari mmuaavoono nnaasu tinni yoketaa ari vookaraivaa varaivai. Yisuu Kirisiiva uvaara ta mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutu-ugaa nnutuuvaa tupatupaa ngiau aapu yapaaravaivee. Kua kutaa.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Koridii varuuyani reeravai

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa gioonna kиаapu vaa ausa hanigiooya Koridii varuuyani fafaara reeravai. Ivo aa yanaa aavaa roo gioonna kиаapuyya koonnama Yisuunnara nuunaуauvaki uуvaara ivo reeravai. Mo Pauruuso ariinoo Yisuunnara nuunaira aataru mmooriivaa iyasi uуvaara gioonna kиаapuyya itaama uduuu ivo aa yanaa aavaa reeravai. Koridii yoo sinnaivo pinaa yoosinna tuanaavai vauduu kaayau gioonna kиаapuyya vo mmataуauvakidiri numa ivaki variravai.

Aa yanaa aavaki vai kuaivo атаааа vaivai. Pauruusaaki pinaa ausa mmuaarareeraivo vauvaa oyaivo kaayakaayau kuaiуauvoota sabi heera aataruuvootama vaa ausa hanigioo gioonna kиаapuyyaki vairavai. Itaama vauduu kaayau yaparairaiуauvo nnaata vaati vareera aataruуauvaara iya yaata utiraiуauvaki vauduu vaa ausa hanigiooya ngiari nuunaiуauvaki uуvaaraatama Mmannasa Yoketaivo kati iya mmuu aataruуauvaaraatama putuaiya kava diitaara aataruуaaraatama tuуvaara Pauruuso tunoo: Mmuakiaa yaparaira iуauvaa fai mmayaaya yoketaivoono kooyaa irisaiуauvaa tinaravaivee. Pauruuso tinni ruaa vaidiiivoono itaa kua tiravai.

¹ Na Pauruusoono aa kua aavaa kиаuko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuуooono ari yaata utiivaugiaatama ni mmataama kиаikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Sosoteenoono ni tasipama varikiai na aa kua aavaa kиаuko vaidi voovoono ngiini fafaarainoo.

² Ngia vaa ausa hanigieera gioonna kиаapu Koridii variaya Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia Anutuуqaa gioonna kиаapuyya variaanoо. Vaa Anutuуooono ngii maavee tikiai ngia inna gioonna kиаapuyya variaanoо. Ngieetama mmuakiaa yoo sinnaiуauvaki variaa gioonna kиаapu mmuakiaaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya Anutuуqaa gioonna kиаapuyya variaanoо. Iya Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiita tiita ti Udaangavai varinoo.

³ Ti Napooва Anutuуqoota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu varia-teeraivaara na yaata utuaunoo.

Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia yoketaama variaanoо

⁴ Ngia ausa hanigieera suaivaki Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuуo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivo itaama iivaara na make-makee innaata kua tiee ngiiyara yoketaayavee kиаunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia inna yaagueeqa ari vookaraiуaara variaivaara mmuakiaa tinni yoketaуauvo ngiilki vaikiai ngia ivaara kиаa kookieeda variaanoо. ⁶⁻⁷ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinaraivaara ngia faan-naida variaanoо. Ngia itaama variaa suaivaki Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivo yaagueeqama ngii aakiaana vaivaara Mmannasa Yoketaivoono yoketaa aataruуauvaa kati ti mmiiуauvaara hama ngia buaakiaanoо. Vaa ii aataru iуauvo ngiisi vainoo. ⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki sa mminnamminnaa maisa vooguta ngiiki vakiaiveeraivaara ivo mmuakiaa sui yaagueeqama ngii utua roo voo voo ngia taikeera suaivaki fai ivo mmannammanna ngii utinaravai. ⁹ Ngia Anutuуqaa Mmaapuuvaati

Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama yoketaama variateeraivaara ivo ariinoo ngii maavee tiravai. Ngii maavee tuuvoono hama ngii pikieerainno fai mmannammanna ngii utinaravai.

Ausa hanigiayia mmuaavau variateeraivaara Pauruuso tiravai

¹⁰ Ni seenayaso, na ti Udaanga Yisuunna mmoori varauvoonora tiee na yamayamaa kuaivaa ngii giaa ngii miaunoo. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaata mmuaa tinnivai varada mmuaa kuavai kiatee. Sa ngiikidiri vooya vo yaata vo yaataivaa utida voovau varikiai vooya voovau variatee. Ngia mmuaavau-giataama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngia iikiaaree kiaa aataru-uvaara mmuaavaugiataama yaata utida iikiatee. ¹¹ Ni seenayaso, gion-naivaa nnutuuvo Koroqiinna nnauvaki variaiyia ngia iikiaa kuaivaa vaa kooyaa ni giaa ni miaani na rikiauvali. Ngiikidiri vooyaano ngiariiki ngiariiki buaaru kiaivo vainoo. ¹² Na itaa kua kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ngia mmuaavai mmuaavai ari vo yaata vo yaataivaa utida kiaanoo. Voovoono tinoo: Na Pauruusaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Aporoona vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Petroosaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variaunoo, tiivai. ¹³ Mo ngia dataama yaata utidaida kiaannee? Yisuu Kirisiiva hapaunno airi vaidivainno variinnee? Ai hameetavee. Vo na Pauruusonoono ngiiyara yatari sagaivau putuaannee? Ai hameetavee. Vo ngia Pauruusaa ni gionna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apuunnee? Ai hameetavee. ¹⁴ Hama na vooya vooya vooya nnoori apuaivaara na rikiauuko ni yoketaunoo. Na taaravaitana Kirisipiia Gaiya nnaasu nnoori apiravaivee. ¹⁵ Gionna kiaapu voovoono ngiiyara tinara: Pauruusaa gionna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apiravaivee, tivoora hama na vooyaata nnoori apiravai. ¹⁶ O vaa na Sitipanaata inna nnauki varu-yaatama nnoori apiravaivee. Na vooyaata vaa nnoori apiravainnee? Vara hama na nnoori apiravainnee? Vaa na vueennama kiauunoo. ¹⁷ Hama nnoori apuaneeraivaara Yisuu Kirisiiva ni titeeravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmianeeraivaara ni titeeravai. Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivo kuminayaa vaivoora hama na vaidi tinni ruaiya ari vookaraama tiraivaugiataama mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miauvai. Na mmanna vaidivoono ngii giaa ngii miauvai.

Anutuugaa yaagueeqaivoota tinniihootama Yisuunnaki vaivai

¹⁸ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaara ikiana kuaaraiyaano ivaara kiaanoo: Sabi kuavaivee, kiaavai. Anutuugo ari yaagueeqaivaadiri ti vitoo yoketaivau yapa kiaiikiai variaunnaiya yapooma ta mmannammanna variaaraiyaano ivaara kiauunnao: Anutuugaa yaagueeqa tuanaavaivee, kiauunnavai. ¹⁹ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Anutuugo tuu kuaivaa tinoo:

Tinni ruaiya tinniiyauvunu
kua yoketaiyauvo vaiyauvaa
fai na rugaanaravai.
Yanaa teeraiya kua arinaima rikiai yauvaa
na tino too kuminayaa vainaravaivee.

²⁰ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara mo tinni ruaiya deevakiida vari-
aannee? Mo yanaa taiya deevakiida variaannee? Aa mmata aavau varida
ngiari yaatara ngiari yaatarama kua kiaiya deevakiida variaannee? Iya
hameeta variaavai. Tinni ruaiya mmanna kumatayaa diaa kuaiyauvo iya
tinniiyauvunu vaiyauvo mmanna kumina kuayauvai vaivaara vaa Anutu-
ugo ti vitaivaivee.

²¹ Anutuugo tinni vairavoono tuduu vaidiia ngiari tinniiyauvakidiri hama yopeema inna teeda rikiaaravootairavai. Itaama vauvaara Anutuugaara kutaavaivee tiraiya ivo iya vitoo yoketaivau yapoo ataruuvaara inna yoketauduu kooyaa yapepravai. Mmayaan yoketaivaara vooya unakuavaivee kiaa mmayaayaivaa ta vooya kiaa mmiaunnani rikiaada kutaavaivee kaiya Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaiyai. ²² Yutayaa gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookaravaa ti taataikiai taaravaivee kiaavai. Ereengaa gioonna kiaapuuya tinni yoke-taivaa varaarivaara kiaavai. ²³ Mo teenoo Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnano. Ii mmayaaya yoke-taivaara Yutayaiya kiaanoo: Ti mmamma maisai kuavaivee, kiani Ereen-gaiya ivaara kiaanoo: Sabi kuavaivee, kiaavai. ²⁴ Anutuugo iya maavee tira gioonna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama ii mmayaaya ivaara iya kiaanoo: Yisuu Kirisiiva inna Anutuugaa yaagueeqaivovee. Ivoono inna Anutuugaa tinni yoketaivovee, kiaavai. ²⁵ Anutuugaara kumimakavaivee kiaivo tinni yoketaavai vainno vaidiia tinniiyauvaa yaataravai. Anutuugaara muaraagavaivee kiaivo yaagueeqavai vainno vaidiia yaagueeqaivaa yaataravai.

²⁶ Ni seenayaso, Anutuugo ngii maavee tuu suaivaki ngii variraivo datainee? Mmatayaa diai ya ngii taani ngia patakiangioono tinni yoketaa ru-aaya variaani patakiangioono yaagueeqa kieetaya variaani patakiangioono ngiari kieeta udaangaivaa oyaivakidiri diitaavai. ²⁷ Gioonna kiaapu tinni vairaiya mmamma maisakiateeraivaara gioonna kiaapu mmatayaiya iyara tinni kumimakayavee kaiya Anutuugo iya mmataama kiai. Gioonna kiaapu yaagueeqama variyai mmamma maisakiateeraivaara Anutuugo iya muaraagayavee kaiya mmataama kiai. ²⁸ Mmatayaa diaa gioonna kiaapuuya yaata utida kiaanoo: Yoketaavaivee, kiaivo taikaveeraivaara iya maisayavee kiaa kumina hama ngii nnutuaatanoo kaiya Anutuugo mmataama kiai. ²⁹ Sa gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa avuuvau ariiyara mannaka kiaeveeraivaara ivo ivaara itaama iivai. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. ³⁰ Anutuugoono tikio Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia karaasaya variaavai. Anutuugoono tikio Yisuu Kirisiina tinni yoketaivo tiiki vaikiai ta tinni yoketaivaa varaunnvai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta Anutuugaa avuuvau safuuma varida inna gioonna kiaapu tuanaaya vari-aunnano Yisuuva ari kiauvaadiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaiikai ta kati mmamma dummukiara variaunnvai. ³¹ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tinaree kiaa sa ariiyara mannaka kiaevee. Udaanga Anutuugaara nnaasu mannaka kiaevee, tiivai.

2

Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na ngiisi kuaa suaivaki Anutuugaa kua mmayaayaivaa na ngii kiaa kookieena ngii gaa ngii minaree kiaa hama na vaidi tinni vairivaanikaraama mmuaararoo kuaivaa hama ngia rikiaivaa ngii gaa ngii miravai. ² Na ngiisi variaa suaivaki vaa na yaata utuee teerama kiaevaugiatama nnaasu yaata utiravai. Hama na vo mminnaavaara yaata utirama kiee Yisuu Kirisiinnaraata ivo yatari sagaivau putuuvaaraatama nnaasu yaata utiravai. ³ Na ngiisi kuaa suaivaki na muaraagaina kaayauma aatuuna biribiriravai. ⁴ Na biribiriina hama nini kuaivaata nini mmayaayaivaatama vaidi tinni vauvaanikaraama yaagueeqama ngii gaa ngii miravai. Hameetavee. Anutuugaa Mmannaivaivoono yaagueeqaivaa

ni muduu na ngii giaa ngii miaaduu oyaivo kooyaa vauduu ngia arinaima rikieeravai. ⁵ Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaivo hama vaidiyya tinni-iyavunudiri vairainno Anutuugaa yaagueeqaivaura vakiaiveeraivaara na itaama ngii giaa ngii miravai.

Anutuugaa Mmannasaivo tinni yoketaivaa

ti mmivaivee

⁶ Gioonna kiaapu Anutuugaa kuaivaa rikiadada koovayakiaiya ti tinniki vai kuaivaa ta iya kiaa mmiaunnvai. Hama mmatayaa diaiyasidiri ii tinniki vai kua ivaa ta varada iya kiaa mmiaunnvai. Mmatayaayara diraiyasidiri hama ta ivaa varada iya kiaa mmiaunnvai. Mmatayaayara diraiya yaagueeqaivo fai taikaanaravai. ⁷ Hama ta itaama iya kiaa mmirama kiada Anutuugaa tinniki vai kuaivo hataumaki vaivaa iya kiaa mmiaunnvai. Hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta yoketaama inna tasipama varia-tereraivaara Anutuugo ii kua hataumaki vau kua ivaa mmuaanaa tiyara mmataama kioo tiravai. ⁸ Aa mmata aavau diaa gioonna kiaapuuyara duuyaano hama Anutuugaa tinniki vau kuaivaa rikieeravai. Iya ii kua ivaa vaa rikiotiri. Hama iya Udaanga Yisuu Kirisiiva Anutuugaa yaagueeqa ari vookaraivaa varoovaa yatari sagaivau hootirivee. ⁹ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama avuuvaadiri teeda
hama yaataivaadiri rikieera aataruuvaatama
hama vaidiyya ivaara yaata utida kiaanoo:
Fai vainaravaivee, kiaa aataruuvaatama
Anutuugaara mmuduuya riraiyara
ivo iyara ivaa teerama kieeravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Ii kua ivo hataumaki vauvaa Anutuugoono tuduu Mmannasa Yoketaivoono kooyaa ti kiaa ti mmiravai. Mmannasa Yoketaivoono mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa arinaima taivai. Anutuugaa aakiaa tuanaivaki ari yaata utiraivo hataumaki vaivaatama vaa taivai. ¹¹ Gioonna kiaapu mmatayaa diaivo ari yaata utii kuaivaa ari mmannasaivoono nnaasu rikiaivai. Hama voovootama rikiaivai. Mmuaikaraama Anutuugo yaata utii kuaivaa ari Mmannasaivoono nnaasu rikiaivai. ¹² Hama ta mmata aavau diaa mmannasavai varaunnvai. Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo kati tiyara iivaara ta arinaima rikiaateeraivaara ivoono Mmannasaivaa titaa kioodoo tuuvaa ta varaunnvai.

¹³ Ivaaraida gioonna kiaapu vaa Anutuugaa Mmannasa Yoketaivaa varaiya ta Anutuugaa kua kutaivaa iya kiaa mmira suaivaki hama ta vaidiyya ngiari tinniki vai kuaivaa ti kiaa ti mmiaivaa iya kiaa mmiaunnvai. Anutuugaa Mmannasa Yoketaivoono ti kiaa ti mmira kuaivaa nnaasu iya kiaa mmiaunnvai. ¹⁴ Hama Mmannasa Yoketaivo inna aakiaana variivo hama yopeema Anutuugaa Mmannasaivo inna kiaa mmii kuaivaa rikioo too rariivai. Hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivaara hama arinaima too rikiaivai. Ivo ivaara tinoo: Sabi kuavaivee, tiivai. ¹⁵ Mmannasa Yoketaivo innaki variivoono mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa oyaivaara arinaima too rikiaivai. Hama kumina gioonna kiaapu voovoono yopeema ivo ii aataruuvaa arinaima too rikioo ivaara inna yoketaavaivee tioo maisavaivee tinaravai. ¹⁶ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mo gioono Udaanga Anutuugaa
yaata tinniki vai kuaivaa too rikioo
aikiooma kua voovai inna kiaa mmiananee?

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mo ta Yisuu Kirisiinna yaata tinniki vai kuaivaa varaunnavai.

3

Vaa ausa hanigieeraiya inna iya Anutuugaa mmoori vareeraiyavee

¹ Ni seenayaso, na ngii tasipama variaa suaivaki Mmannasa Yoketaivo iyaki varuuyaata na kua kiaaneema hama na ngiiita itaama kieve kua tiravai. Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utiraiyavee kiaa kieve na ari vookaraama ngiiita kua tiravai. Ngia ii suai ivaki Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuu suaivaki ngia varuuvo nnaakara meediiya roosiima variravai. ² Hama ngia yopeema rikiaaraivaara nnaamma suuyaivaa nneeraivaa roosiima na tadadama kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama na yaagueeqa yeennaivaa nneeraivaa roosiima kua kaanaivaa ngii giaa ngii miravai. Ngia homooda itavai nnaasu variaanoo. ³ Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utida iida variaivaara aanna makee fai hama ngia yopeema rikiaaravai. Ngia vo vaidi vo vaidiiya iikiaa mmooriyauvaa taavo ngii iikitaivai vaikiyai iyauvaara ngiingiyyara ngiingiyyara nnanateeda varida ngiingiita ngiingiita buaaru tida variaavai. Ivaara ngia homo mmatayaa diaa gionna kiaapuya varida mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utu kiada vaidi iikiaivo kooyaa vainoo. ⁴ Mo ngiikidiri voovono tinoo: Na Pauruusaa vaidivai variaunoo, tikio voovono tinoo: Na Aporoonna vaidivai variaunoo, tii kuaivaara ngia homo mmatayaa diaa gionna kiaapuya variaanoo.

⁵ Mo Aporooa dee vaidivainnee? Na Pauruuso dee vaidivainnee? Mo ta kati Anutuugaa mmoori vareera vaidivaitana variaunnano. Teenoo mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia Anutuugaara kutaavaivee tiravai. Ta Anutuugaa mmoori varaunnavaitana ta mmuaavai mmuaavai Udaanga Anutuugo ti mmuuvaugiataama mmoori varaunnavai. ⁶ Anutuugaa kuaivaa neenoo yeenna uruuvaa roosiima hau utuauko Aporooaano nnooriivaa vita roo tusaikio Anutuugoono iikio uruoo kaanaivai. ⁷ Hauvaa utira vaidiivo mmanna vaidivai. Nnooriivaa tuseera vaidiivo mmanna vaidivai. Anutuugoono iikio yeennaivo uruoo kaanaivo vaivai. ⁸ Hauvaa utiravoota nnooriivaa tuseeraivootama hama ari vookaraivaitana variaavai. Mmuaakaraivaitana variaavai. Ivaitana mmuaavai mmuaavai mmooriivaa iikiauvugiataama Anutuugo irisaivaa safuuma ivaitana mminaravai. ⁹ Teenoo nuunama Anutuugaa mmoori mmuaavai vareera vaidivaitana variaunnani ngieenoo Anutuugaa mmataivaa roosiikiaaya variaanoo.

Ngieenoo Anutuugaa nnauvaa roosiikiaaya variaanoo. ¹⁰ Anutuugoono ari yaagueeqaivaa ni mikiai na ivaidiri hara viee mmooriivaa varee safuuma nnauvaa heekeera vaidivai roosiima na kuabaivaa hara kiauko vaidi voovono ivaidiri nnauvaa heeka kioo varivai. Itaama vaineema vaidiiya mmuaavai mmuaavai ivaidiri ari heekaanaravaa tuqinnama too rikioo heekavee. ¹¹ Vaa Anutuugo mmuaa kuabaivai nnaasu Yisuu Kirisiinna hara kieeravai. Hama vaidi voovono yopeema vo kuabai voovai kava haraanaravai. ¹² Mo ii kuabai ivaidiri vooya yaagueeqa sikau gooraivaadiri nnauvaa heekakiai vooya yaagueeqa sikau sirivuaivaadiri nnauvaa heekakiai vooya kaayau sikaunnaadiri yookaama kiada vareera yaagueeqa sikau ari vookariyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya yatariiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya tausiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya kannugia apuyauvaadiri nnauvaa heekaaravai. ¹³ Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki gionna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari iikiaa mmooriyauvaa

kaanaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Fai ikiaivo taa taika kioo teeno ngiari mmooriiyauvaa kaanaiyauvo yoketaayauvainnee vara maisaiyauvai fai kooyaa vainaravai. ¹⁴ Mo fai vaidi voovoono kuabaivaudiri nnau heekeera mmooriivaa ikiaivo teeno hama taikeera homo vaino too fai Anutuugo irisai yoketaivaa inna mminaravai. ¹⁵ Mo fai vaidi voovai mmooriivaa ikiaivo taa taika kino too fai ivo hama irisai yoketaivaa varano Anutuugo kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Vaidi voovoono vaidi voovai ikiaivakidiri utu raririima kati naatau yapeeraivaa roosiima Anutuugo fai kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai.

¹⁶ Vaa ngia rikiaavai. Anutuugaa nnau pinaa nuunairaivaa roosiikiaiya ngia variaavo inna Mmannaasavo ngiiki varivai. ¹⁷ Fai gionna kiaapu voovoono Anutuugaa nnau pinaa nuunairaivaa maisa mmooriivaa iino fai Anutuugo inna ruputino putinaravai. Anutuugaa nnau pinaa nuunairaivo yoketaa tuanaavai vaivaara ivo itaama inaravai. Mo ngieenoo inna nnau pinaa nuunairaivaa roosiikiaaya variaanoo.

¹⁸ Sa gionna kiaapu voovoono ariiyara unnakua tioo variaivee. Fai ngiikidiri gionna kiaapu voovoono mmatayaa diaa aataruuvugiataama iinno ariiyara yaata utuoo tinara: Na tinni vairavovee, tinaraivo mmatayaa diaiya avuuyauvunu yaata duunavai variaivee. Fai kutaa tuanaa tinni ruaavai varinaravaara itaama variaivee. ¹⁹ Mmatayaa diaa aataruuyauvaara mmatayaa diaiyaanoo kiaanoo: Tinni ruaivovee, kiasa aataruuyauvo Anutuugaa avuuvau yaata duunaiya iira aataruyauvai vaival. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Tinni ruaiya unnakua aataruuyauvaa hatauma kiadaata iida varida ngiariiyara kiaanoo: Ta tinni ruaayavee, kiaiya fai Anutuugo kobeevaa roosiima iya utinaravaivee, ²⁰ tikio kua fafaara voovai vainno tinoo: Vaa Udaangaivo rikiaivai. Ngiariiyara ta tinni ruaayavee kiaiya yaata utira kuaivo kumina kuavaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²¹ Itaama vainai sa gionna kiaapu voovoono vaidiyya iikiaivaara iya mannaka kiaivee. Vaidiyyaata mmuakiaa kua mmoori aataruuyauvootama ngiiniyauvaivee. ²² Na Pauruusoota Aporoovaatama Petoroosoota aa mmata ta variaunna aavootama variraivoota putiraivootama aanna makee vaiyauvoota nnaagi ai vainaraiyauvootama ngiiniyauvaivee. ²³ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavo Yisuu Kirisiiva Anutuugaanivai varinoo.

4

Pauruusainna Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyyavee

¹ Ngia ti teeda tiyara ataa kua kiatee: Anutuugo hauma kioo kuavaara haitatuuda Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyavee, kiatee. ² Fai vaidi voovoono haitatuura vaidivai varinee tioo ari mmoori nakaaraivo tiivaugiataama sa pikieerama kioo safuuma haitatuuma taa roo vioo varioo mmooriivaa iikiaivee. ³ Mo fai ngieetaata vo gionna kiaapuuyaataama niyara yaata utida kiaara: Yoketaa mmoorivai iivaivee, kiarannee? Vara niyara yaata utida kiaara: Maisa mmoorivai iivaivee, kiarannee? Ngieetaata iyaatama itaa kua kiaaraivaara hama na ivaara yaata utu-aunoo. Mo neneenoo hama nini variraivaara maisavaivee yoketaavaivee kiaanoo. ⁴ Mo na rikiauko hama ni yaata utiraivo na koonnama variauo kua voovaara niita kua tiivai. Itaama vaikiainnaata hama na neneenoo niniyara yaata utee kiaanoo: Na Anutuugaa avuuvau yoketaama variaunoo, kiauvai. Yoketaa mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparainarivo inna Udaanga Yisuu Kirisiivavee.

⁵ Ivaara sa ngiengieenoo nnaammaratu gioonna kiaapu voovai yoketaa mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparakiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva suai nnaagiai tiinara suaivaki ivoono yaparainaraivaara nnaasu faannakiatee. Fai ivaanoo gioonna kiaapuuya hatauma upisiivaki iikiaa mmooriyauvaata yapooma iya iikiaara mmooriyauvaara yaata utuaa kuaiyauvaatama kooyaa yapaanaravai. Ii suai ivakinno fai Anutuuoqo gioonna kiaapuuya ngiari mmoori iikiaivaugiataama safuuma kua yoketaivaa iyara tinaravai.

⁶ Ni seenayaso, ngiiyaroo tieena na ii kua ivaa niniiyaraata Aporoonnaraatama kiaunoo. Ngia tiyyaadiiri arinaima teeda Anutuuoqaa kua fafaaraivo vaivaa tuqinnama rikiaateeraivaara na itaa kua kiaunoo. Sa ngiengieenoo ngiingliiyara yaata utida ngiingii seena voovaara yoke-tavaivee kiaa kiada innara nnaasu mannaka tida voovaara maisavaivee kiaa kiada innara nniki rakammuateeraivaara na itaa kua kiaunoo. ⁷ Mo gioono ngii tikiai ngia ngii seenaiya yaataraara iikiaannee? Ngia mmuaakaraama variaano. Ngiiisi vai mminnaa mmuakiaayavai gioono ngii mivainnee? Anutuuoqoono ngii mivaivee. Ngia kutaa iyauvaa innasidiri kati varaivaara ngia aaniira ngiingii mannaka tida kiaanoo: Ta teteenoo iikiaunnavaivee, kiaannee? Inna ngia koonnai kuavaida itaa kua kiaanoo.

⁸ Ngia Koridii variaya yaata utida kiaanoo: Vaa Anutuuoqaa aataruuvaa aikiooma ta taa taika kiaunnaano, kiaavai. Ngia itaa kua kiaa kiada kieeta nnoonnaya varida ti yaataraanee? Hama yopeemavee. Ngia kutaa kieeta nnoonnaya variaatiri. Ta ngii tasipama kieetaya variaaraivaara ni yoke-taitirivee. ⁹ Na yaata utee rikiauko ta kua varada nuaira vaidiyya Anutuuoqo nnaagiai aduooma ti yapaivai. Vaidiyya vaa kua yeena rau kiani putuaara iikiaa vaidiyya roosiima ta variaunnaano. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunuaata aangeraiya avuuyauvunuaatama iya ti ruputuaara iiki-aiya ta variaunnaano. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyya tidaida ta inna mmooriivaa varaunnani gioonna kiaapuuya tiyyara kumi-makayavee kiaavai. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara ngia ngiingliiyara tinni ruaayavee kiaavai. Ta muaraagama variaunnani ngia yaagueeqama variaavaivee kiaavai. Iya tiyyara nniki rakaidda ngii nnuuuyavuaa ngiau aapu yapaavai. ¹¹ Ta varia rada nnidada aa suai aavaki ti yeenna raikio ti nnoori raikio ti uyira rairaiyauvo vaa tapasioo nnisiikiai iya ti vata rada ti ruputua rada kuaavo hama ti nnaunnaataikiai ta sabi varia rada nauida varida variaunnaano. ¹² Ta titi yaakuuyauvaadiiri yaagueeqama kiada mmooriivaa varaunnaano. Iya ti rakanoo raaranoo kiaanaiata teenoo iyara yoketaa kuaivaa kiaunnaano. Iya mmuaararai aataruuyavuaa ti mmiaaniaata ta mmannammanna yaagueeqama variaunnaano. ¹³ Iya tiyyara unnakuivaa kiaanaiata teenoo iyara yoketaa kuaivaa sai kiau-nnaano. Aa mmata aavau diaa aayaa tiyyara kiauono: Ngia yaapasiiyavuaa roosiima kuminaya variaano, kiaa kiada mmoori maisaiyavuaa ti iima rada nnidada aanna makee homo itaama nnaasu iikiaano.

¹⁴ Hama ngia mmamma maisakiaaraivaara na itaa kua kiau kua ivaa itaama ngiini fafaarakiaunoo. Vaidiivo ari nnaakaraiyara mmuduuya ruaineema ngia ni nnaakaraiya na ngiiyara mmuduuya ruee ngii giaa ngii miauvaara itaama ngiini fafaarakiaunoo. ¹⁵ Kaayau gioonna kiaapuuyaano Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii mida ngiiyara haitatuuda variaano. Mo ngii gookiaiya hama kaayaama variaano. Na tauraa toosa hara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaduu ngia rikioovaa na ngii goova mmuaavai variaunoo. ¹⁶ Ivaaraina na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii mmiee kiauono: Na variauvaadiiri teeda ngieeta itaama iikiateera kiauono. ¹⁷ Ngia itaama variateeraivaara na

Timotiinna ngiisi kuaiveera titee variaunoo. Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa inna kiasa mmiiaaduu ivo rikioovaara ni maapu tuanaavai roosiima varikiia na innara pinaama mmuduuya ruauvai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama varai ngiammuauvai varivai. Yisuu Kirisiinna aataru karaasaivaa na iina variee gioonna kiasapu vaa ausa hanigieeraiya mmuakiasa yoosinnaiyauvaki variaya kiasa mmiau mmayaayaivaa fai ivo kava ngii giaa ngii minaravai.

¹⁸ Ngiikidiri vooyaano yaata utida kiaanoo: Pauruuso hama tiisi nninara-vaivee, kiasa kiada ngiariiyara mannaka tida variaavai. ¹⁹ Fai Udaanga Anutuugoona ni tinai na kiisa suai ngiisi kuanaravaivee. Fai na viee neneeno ngiariiyara mannaka kiaya kuaivaa hama na ivaa nnaasu rikiaanaravai. Fai na viee iya iikiasa yaagueeqaiyauvaatama tee rikiaanaravai. ²⁰ Anutuugo gioonna kiasapuuyara diraiivo hama mmanna kuavaivee. Inna yaagueeqa aataru tuanaavaivee. Fai ta yaagueeqama iidada ta ivaa varaaravai. ²¹ Ngia dee aataruvai na ngii iikiaiveerada kiaannee? Vara na yauvaa variee ivaadiri ngii ruputuee ngii safuunaraivaara ngiisi kuanarannee? Vara na ngiyyara mmuduuya ruee ausa nuufaivaa tasipama ngiisi kuanarannee?

5

Ausa hanigiaiya nuuna aakiaivaki sabi heera aataruuvo vaivai

¹ Ngia sabi heera aataruuvaa iikiaivaara vaa gioonna kiasapu vooyaano kua kiasa rada nookiaani na rikiauvai. Itaama iikiasa aataru maisa ivo ari vookarai aataruvai vainno hama vaidi kumimaka vooyasi vaivai. Vaa na rikiauuko vaidi voovoono ari koonna nnamariivo vai gioonnaivaa sabi vitoo nuavai. ² Ivaaraida mo ngia aaniira ngiingii mannaka kiaannee? Ngia iivaara kaayau ausa mmuaarareeraivaa tasipama variataivataida ngia ngiingii mannaka kiaanoo. Vaidiivo itaama koonnama variivo ngii nuunaivaki variivaa oooqoo kiataivataida pikiaavo varinoo. ³ Mo na ngieera variauvoota hama na ngii pikieeraina na ngiyyara nnaasu yaata utu kiee vakiauvai. Na ngii tasipama variauvai roosiima kiee vaidiivo itaama koonnama iivaara vaa na kua pinaivaa innaki yapauvaivee. ⁴ Ngia ipi varida nuunaki-aani rikiee na ngii vainima variauvai roosiima ngii tasipama nuunakiaukai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasipama variivaa yaagueeqaivaadiri ⁵ ii vaidi ivaa ngii nuuna aakiaivakidiri mmaanai Sataangaa mmikio ivoono fai inna ruputino inna mmamma iira aataruuvo taikaanaravai. Taikano Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki Anutuugo ii vaidi ivaa mmannasaivaa vitoo yoketaivau yapaanaraivaara Sataangaa inna mmiatee.

⁶ Ngia ngiingiiyara mannaka kiasa ivo inna hama aataru yoketaavai. Vaa ngia taavai. Puuqaira yeenna kiisaguta paravuaivaki yapa kiasa too yootaivai. ⁷ Mminnamminnaa maisaivo ngiiki vairaivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Ngia karaasa yoketaa tuanaaya variateeraivaara ii puuqaira yeenna maisa ivaa utu rada kagaari kiatee. Fai ngia itaama iida paravuaa karaasaivo hama puuqaira yeennaivootaikio kati vairaivaa roosiima ngia variaaravai. Vaa na tee rikiauvai. Vaa ngia safu tuanaaya itaama variaavai. Nnaaruaa vaidiiva buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara ruputuduu putuneema vaa Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. ⁸ Ivaara nnikiai Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nnoo suaivaki hama puuqaira yeennaivaa tasipama yeennaivaa hudoovaa nnooneema ta itaama nnaaravee. Puuqaira yeennaivo inna mminnamminnaa maisa tuanaa iira aataruuvaa roosiivai. Ta ivaa pikiada kua kutaivaa tida yoketaama nnaasu variaaravee.

⁹ Na yanaa voovai ngiini fafaarama kiese kiaanoo: Sa sabi heera aataruuvaa iikiaya tasipama variatee. ¹⁰ Na itaa kua kiasa ivaa hama na kumimakama variayara itaa kua tiravai. Iya sabi heera aataruuvaa iida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teekio iya varaata varaatainai varida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuura varaara iida varida vaidiiya ruputida unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida variaavai. Hama na iyara ngiita kua tiee itaama ngii gaa ngii miravai. Fai ngia ii kumimakama variaa iya pikiada iyara ooqoo tida hama yopeema aa ta variaunna mmata aavau variaaravai. ¹¹ Na itaa kua kiasa kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Vaidi voovoona ariiyara tinoo: Vaa na ausa hanigiee i seena tuanaavai variaunoo, kiasa kioo maisa aataruuvaa iivaara na kiaanoo: Sa inna tasipama variatee, tiravai. Ivo sabi heera aataruuvaa iinno ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno inna varaata varaatainoo unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmioo ari seenaiyara maisa kua tioo kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakinno varioo ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuura varaavai. Itai vaidiivaa pikiada sa inna tasipama oro varida yeennaivaa nnaatee. ¹²⁻¹³ Hama ausa hanigieeraida mmaanai variayaki kua pinaivaa yapaaraivo inna ni mmoorivainnee? Hama ni mmoorivaivee. Anutuugaa mmoorivaivee. Ngia ausa hanigiaiya ngii nuunairaivakidiri koonnama variraiyaki kua pinaivaa yapaaraivo inna ngii mmoorivai. Ii vaidi ivo maisa aataruuvaa iivaa ngiengienoo ngiingiikidiri titakio kuaivee.

6

Vaa ausa hanigieraiya ngiariiki ngiariiki

kua pinaivaa yapeeravai

¹ Ngiikidiri vaidi voovoona ari seena vaidiivaata buaaru tiivo aaniira ivaa safuunaraivara hama ari seena Anutuugaa gioonna kiaapuuyasi viraama kioo ngiari voopinnaa kumimakama varida kua pinaivara diraiyasi kuainnee? ² Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Fai yapooma Anutuugaa gioonna kiaapuuyaano mmatayaa kumimakama variayaki kua pinaivaa iyaki yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiainnaata ngia aaniira ngiingiiki kiisa tomeda vaiyauvaara hama aikiooma iyauvaara tida safuukiaannee? Fai ngia aikiooma safuukiaaravaivee. ³ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee? Fai yapooma ta ausa hanigieraiyaano aangeraiyaki kua pinaivaa yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiia ngia ii aataru ivaa yaatarada mmatayaa diaa aataruuyauvaara aikiooma kua pinaivaki iyauvaa safuukiaaravai. ⁴ Fai mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kua pinaivo vainai ngia aaniira iyauvaa safuukiaaraivara vaa ausa hanigieraiyaano homoraayavee kiaiyasira kuaarannee? ⁵ Na ngii mmamma maisakiaiveera ii kua ivaa kiaanoo. Ngia vaa ausa hanigieraiya ngiikidiri vaidi voovoona ari seena vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kuaivaa ngiikidiri kua safuunara vaidi tinni ruaivo variinne? Mo na yaata utuauko ivo varinoo. ⁶ Ngia hama innasi kuaavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovoona ari seena ausa hanigieera vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kioo ivaa safuunaraivara vaidi hama ausa hanigieraiya nuunaivaki kuaivai.

⁷ Ngiingiiki ngiingiiki ngia kua pinaivaa yapa ivo inna ngia ivaara haruuvavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovoona fai ari seena vaa ausa hanigieeraivara maisa mmooriivaa iinno inna mminnaiyauvaa mmuura varano too hama sai innara maisa mmooriivaa iirainno kati varii aataruuvoona

kua pinaivaa innaki yapai aataruuvaa yaataaraanaravai. ⁸ Hama ngia itaama variraida ngiengieenoo ngiingiiiki ngiingiiiki maisa mmooriivaa iida ngiingiiiki ngiingiiiki mmuara vareera aataruuvaa iikiaavai. Ngia ngii seena vaa ausa hanigiaiyara itaama iikiaavai. ⁹ Vaa ngia rikiaannee? Vo vara hama ngia rikiaannee? Mminnamminnaa maisaivaa vareeraiya Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaki hama kuaaravai. Ngiengie variaara aataruuyauvaara yaata utida sa fanniima variatee. Kiaatanna ngiaammuauya sabi heera aataruuvaa iiraiyaatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama nnaafa vaatiya sabi mmuara heeraiyaatama sabi vaidi-
iya ngiari seena vaidiia tasipaani sabi gioonnaiya ngiari seena gioon-
naiya tasipeera aataruuvaa iiraiyaatama Anutuugo gioonna kiaapuuyara
diravaki fai hama yopeema kuaaravai. ¹⁰ Mmuara vareeraiyaatama ngiari
seenaiya mminnaiyauvaa teekio iya varaata vaatairaiyaatama kapikarai
nnooriivaa nneeda kumimakairaiyaatama ngiari seenaiyara maisa kua
maisa kua tiraiyaatama mmuara varaara iida varida vaidiia ruputi-
raiyaatama Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaki fai hama yopeema
kuaaravai. ¹¹ Ngia tauraa itaama uu gioonna kiaapu vooya varirayavee.
Ngia itaama tauraa varuduu Anutuugoongo ngii mminnamminnaa mai-
saiyauvaa ruga kiooduu ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama
varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaraata ti Anutuugo ari Mmanna-
saivaa ngii mmuuvaraatama ngia Anutuugaa avuuvau safuuma varira-
vaivee.

Ngiiingii mmammaiyauvaa Anutuugaa mmida yoketaama variatee

¹² Gioonna kiaapu voovoono tinara: Mmuakiaa aataruvai ni iikiataivaa
fai na aikiooma iinaravaivee, tinaravai. Inna aikioovai. A iinaraiivo
vaikioonoo fai hama mmuakiaa aataruuyavunudiri yoketaama varira
aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Fai na tinara: Mmuakiaa aataru-
vai ni iikiataivaa fai na aikiooma iinaravaivee, kiaa kiee vo aataru voovai
iina hama na ee-oo tino hama ii aataru ivoono ni puaisa utinai na ivaara
nnaasu yaata utuee iinaravai. Fai na pikiaananaravai. ¹³ Fai gioonna kiaapu
voovoono tinara: Yeennaivo ausaivaa mmaraavai. Ausaivo yeennaivaa
mmaraavaivee, tinaravai. Inna aikioovai. Fai Anutuugoongo tinai taara-
vaitana taikaaravai. Hama ivo gioonna kiaapuuya mmammaiyauvaa sabi
haateeraivaara iiravai. Udaanga Yisuu Kirisiinnani iiravai. Udaanga Yisuu
Kirisiiva vaidiiaiki varinaraiyaara iiravai. ¹⁴ Anutuugo tuduu Yisuuva
putuuvakidiri diiteeravai. Fai ivo ari yaagueeqaivaadiri tiita tinai teeda ta
putuunnaivakidiri teeta kava diitaaravai.

¹⁵ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee?
Yisuu Kirisiiva ngiiiki variivaara ngii mmammaiyauvo inna yuku yaaku
mmamayauvai vaivai. Yisuu Kirisiinna mmamma vareera vaidiia ngia
inna mmammaivaa varada sabi heera gioonnaivaa tasipama varida inna
mmiaarannee? Fai hama yopeema ngia itaama iikiaaravee. ¹⁶ Anutuugaa
kua fafaaraivo vainno tinoo: Nnaata vaatiivaitana mmuaakaraivaitana
variaanoo, tiivai. Ivaara hama ngia rikiaannee? Vaidi voovoono ari
mmammaivaa varoo oro sabi heera gioonnaivaa tasipama varioo inna mmi
kioo mmuaakarai mmammavaitana variaanoo. ¹⁷ Vaidi voovoono Yisuunna
tasipama variivaara Yisuunna Mmannaivaivoonoo innaki variivaara mman-
nasaivaitana mmuaakaraivaitana variaanoo.

¹⁸ Sabi heera aataruuvaa mmooka hanigia mmida sa iikiatee. Mmuakiaa
mminnamminnaa maisa iira aataruuyauvaa vaidiivo iikio inna mmam-
maivaa mmaanai vaikio hama inna mmammaivo maisavai. Vaidiivo
sabi heera aataruuvaa iinno mminnamminnaa maisaivaa varaivo inna ari

mmammaivaa iikio maisaivai. ¹⁹ Hama ngia rikiaannee? Anutuuqoono Mmannasa Yoketaivaa i mmikio i aakiaivo nuunaira nnau yoketaivaa roosivaki hara kioo varinoo. Hama a ainikuavee. E Anutuuqaanikuavee. ²⁰ Anutuuqo ariinoo pinaa irisaivaadiri kioo i yookaama kieravai. Ivaara ai mmammaivaara tuqinnano inna nnutuuvo ngiau aapu yoketaavai vakiavee.

7

Pauruuso nnaata vaati vareera aataruuvaa tiravai

¹ Ngia yanaivau fafaara reeda kua vooyauvaara ni yaparakiaiyauvaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Hama vaidi voovoono gioonnaivaa vareerainno kati hara kioo varira aataruuvo inna yoketaavai. ² Sabi heera aataruuvo ngiisi vaivaara ngia vaidiyya mmuaavai mmuaavai ngii nnaataiya safuuma varaatee. Ngia gioonnaiyaata mmuaikaraama ngii vaatiyya safuuma varaatee. ³ Vaidiivo ari nnaataivaa tasipaanara iino sa nnaataivo ooqoo kiaivee. Gioonnaivo ari vaatiivaa tasipaanara iino sa vaatiivo ooqoo kiaivee. Fai ivaitana itaama varida hama voovaara voovaara yaata utiraida yoketaama variaaravai. ⁴ Gioonnaivo hama ari mmammaivaa ariinoo haitatuuvai. Ari vaatiivootama ivaara haitatuuvai. Mmuaikaraama vaidiivo hama ariinoo ari mmammaivaara haitatuuvai. Ari nnaataivootama ivaara haitatuuvai. ⁵ Sa ngia nnaata vaatiyya ngiingiiyyara ngiingiiyyara ooqoo kiatee. Mmuaa aataruuvaa nnaasu ngiingii tasipeeraivaa ooqoo kiatee. Yaaku varaaraivaa nnaasu mmuaanaa tauraa kua kua teeraida kiisa suai yaaku varaaraivaa varida ngiingii tasipeeraivaa ooqoo kiatee. Kiisama itaama varida ngiingii tasipeeraivaa kava iikiatee. Ngiingii mmammaivaitanaara ooqoo kiaivaa pikiaada Sa-taango ngii iinno taanaraivaa rikiaada harurivoora ngiingii tasipeeraivaa kava iikiatee.

⁶ Hama kua aataru voovoono vainno iikiatee tii kuavai na kiaunoo. Na kati neneeno yaata utee inna aikioovavee tiee itaa kua kiaunoo. ⁷ Na hama nnaata vareera kati variauneema mmuaikaa itaama variateeraivaa ni yoketainoo. Mo Anutuuqo gioonna kiaapu vooya tikiai mmuaavai mmuaavai nnaata vaati vareera aataruuvaa varaavai. Ivo vooya tikiai mmuaavai mmuaavai kati varira aataruuvaa variaavai.

⁸ Na aa kua aavaa kiaatanna ngiaammuuu hama nnaata vaati vareeraiyaraata muaada gioonnaiyaraatama tinaravee. Na mmuaavai nenevai variauneema ngieeta itaama mmuaavai mmuaavai hara kiada variaarivo inna yoketaavai. ⁹ Fai hama ngia yopeema ngiingii mmammaiyauvaara ooqoo tikio ngii yaata ausaiyauvo nnaata vaati vareeraivaa ngii varaatainai inna aikioo varaatee. Nnaata vaati vareera aataruuvo inna yoketaa aataruvai. Sabi gioonnaivoota vaidiivootama ngiari ta ngiari taavo iya varaatai aataruuvo inna hama yoketai aataruvai.

¹⁰ Gioonna kiaapu vaa nnaata vaati vareeraiyara na yaagueeqama aa kua aavaa tinai rikiaatee. Hama neneeno tinaravee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai na tinaravee. Vaa vaati vareera gioonnaivo sa ari vaatiivaa pikiaivee. ¹¹ Mo ivo inna pikioo aritanna nnaasu safuuma variaivee. Hama ivo aritanna inna variataino kava ari vaatiivaasi vioo inna tasipama mmuaavau yoketaama variaivee. Vaidiivo sa ari nnaataivaa ooqoo tiioo titano too kuavee.

¹² Na homoraa vooyara ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni giaa ni miiavaa tinaravee. Na neneeno yaata utee tinaravee. Vaidi voovoono vaa ausa hanigiaivo ari nnaataivo hama ausa

hanגיעerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara oqoo tioo titano too kuaivee. ¹³ Gioonna voovoono vaa ausa hanigiaivo ari vaatiivo hama ausa hanגיעerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara oqoo tioo titano too kuaivee. ¹⁴ Vaatiivo hama ausa hanigiaivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuugo vaidiivaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Nnaataivo hama ausa hanigiaivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuugo gioonnaivaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Fai hama itaikiyai iya nnaakaraiya gioonna kiaapu kumimakaiya nnaakaraiya roosiima variaaravai. Vaa itaama vaivaara iya nnaakaraiya Anutuugo too tinara: Inna aikioovaivee, tinaravai.

¹⁵ Mo vaatiivo hama ausa hanגיעera kati variivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Mo nnaataivo hama ausa hanגיעera kati variivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Vaa ausa hanגיעera gioonna kiaapu itaakiyaiya sa puaisa utuatee. Kii inna aikioo ngiari kuatee. Sa buaaruu tiraida ausa nuufa tasipama yoketaama variateeraivaara Anutuugo ngii maavee tiivai. Ivaara itaakiyaiya kii inna aikioo ngiari kuatee. ¹⁶ Hama ngia teeda rikiaavai. Fai a gioonnaivo ai vaatiivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinaranee? Fai a vaidiivo ai nnaataivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinaranee?

Anutuugo ngiiyara maavee tii suaivaki ngiegie

variaivau nnaasu variatee

¹⁷ Vaa na tauraa kiau kua voovaata kiaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugo inna mmii mmooriivaa ivo iinno variivo Anutuugo inna maavee tii suaivaki iinno nnaasu variaivee. Gioonna kiaapu vaa ausa hanגיעeraiya ngiari nuuna mmuakiaayavaki variaiyara na li aataru ivaa itaama yapauvai. ¹⁸ Vaidi voovoono vaa ari mmammaivaa hatokoovo Anutuugo inna maavee tii suaivaki sa ivaa puruuvaa rugaanara iikiavee. Vaidi voovoono hama ari mmammaivaa hatokaivo Anutuugo inna maavee tii suaivaki sa ivo ee-oo tinai iya inna mmammaivaa hatokaatee. ¹⁹ Mmamma hatokeeraivoota hama mmamma hatokeeraivootama mmanna aataru kuminaavaitana vaivai. Anutuugo tuu kuaivaa arinaima rikiada iikiavo inna aataru tuanaavai. ²⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari hara kioo varii aataruuvau Anutuugo inna maavee tii suaivaki ivau nnaasu variaivee. ²¹ Anutuugo inna maavee tii suaivaki sikaunnaadiri yookaama kioo vitai vaidivai a variannaikua sa ee variannaivaara pinaama yaata utanee. A mmoori vareera aataruuvau varino fai i haitatuuraivo a mmamma dummukiara kati vira aataruuvau ee-oo tioo i titanai rikiee ivaugiataama kuane. ²² Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidiivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo mmamma dummukiara Yisuu Kirisiinna aataruuvau kati nuavai. Ivaa roosiima vaidi voovoono mmamma dummukiara kati ari nuavai vaa ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai varivai. ²³ Anutuugo vaa ngiiyara pinaa irisaivaadiri kioo ngii yookaama kieeravai. Ivaara sa vaidi mmatayaa diaa vooyasi vikiai iya ngii puaisa utikiyai ngia Anutuuga aataruuvaa pikiaatee. ²⁴ Ni seenayaso, ivaara Anutuugo mmuaavai mmuaavai ngii maavee tii suaivaki ngii mmii aataruuyavunu nnaasu varida inna tasipama variatee.

Pauruuso hama nnaata vaati vareeraiyara tiravai

²⁵ Kiaatanna ngiaammuau hama nnaata vaati vareeraiyara na aa kua aavaa ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni giaa ni mi kuavai na tinaravee. Na neneeno na yaata utuee tinaravee. Anutuugo niyara boo tiivaara na ivaara tinai ngia aikiooma rikiada ivaara kutaavaivee kiatee.

²⁶ Pinaa mmuaararaiivo vaa tiisi nniivaara ngiengie variaivaugiataama nnaasu variateeraivaara na yaata utuauko inna yoketaavai. ²⁷ Vaa a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa ivaa titano kuaiveeraivaara yaata utuane. Hama a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa nnaata varanaraivaara buaakianee. ²⁸ Fai a nnaataivaa varee hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Fai kiatanna voovoona vaatiivaa varoo hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Nnaata vaati vareeraiyasi fai mmatayaa diaa mmoori vareera mmuaararaiyauvo iyasi nninaraivai. Ii mmuaararaiyauvo ngiisi nnino ngii ausaiyauvo mmuaararenoora ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo.

²⁹ Ni seenayaso, na itaa kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta mmatayaa variaunna suaivo vaa paannainoo. Aa suai aavakidiri vaidi vaa nnaata varaiya vaidi hama nnaata vareeraiya roosiima variatee. ³⁰ Gioonna kiaapu ausa mmuaararaiivaa varaiya gioonna kiaapu hama ausa mmuaarareeraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapu sirigaida varaiya gioonna kiaapu hama sirigaida variraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara sikaunnaadiri yookaida vareeraiya gioonna kiaapu hama mminnamminnaataiya roosiima variatee. ³¹ Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa aataruuyauvaa iiraiya inna aikioovai iyauvaa iida sa iyauvaa puaisakama utu kiada variatee. Aa ta variaunna mmata aavo taikaanara iinno variivaara sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaa iira aataruuyauvaa puaisakama utu kiada variatee.

³² Ngia mmatayaa variraivaara sa pinaama yaata utuateeraivaara na rikiauuko ni yoketaainoo. Vaidi hama nnaata vareeraivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ivo itaama iino too Yisuu Kirisiiva innara yoketaakiaiveeraivaara ivo itaama iivai. ³³ Vaidi vaa nnaata vareeraivo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino too ari nnaataivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai. ³⁴ Ivo itaama iivo taara ausa varoo taara aataruvaitana inna iikiataikioo iivai. Gioonna kiatanna hama vaati varai voovoona ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ari mmammaivaata ari mmannasaivaatama Anutuuga mmioo yoketaama varinaraivaara itaama iivai. Gioonna vaa vaati varaivoono mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino ari vaatiivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai.

³⁵ Na ii kua ivaa ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo. Hama ngia iikiaa aataruuyauvaa na atau rinarina itaa kua kiaunoo. Ngia safuuma yoketaama varida ngiingii ausa mmamma mmuyai mmuakiaayauvai ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmida inna mmooriivaa varaateeraivaaraina na ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo.

³⁶ Ngiaammuau voovoona kiatanna voovaara kua kua yeena rau kivaara koonnama yaata utuoo iinno hama ari mmammaivaara tuqinnama haitaturama kioo muaraagainno varaanaraivaara yaata utuoo inna aikioo safuuma inna varaivee. Ivo itaama iinno fai hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. ³⁷ Fai ngiaammuau voovoona kiatanna voovaara kua kua yeena rau kivaara yaagueeqama varioo ari yaataivaadiri yaata utino too hama inna nnaata vaati vareera aataruuvaa inna varaatino ari mmammaivaara tuqinnama haitatuuma too hama inna varaivo inna

yoketaavai. ³⁸ Ngiaammuauvo ari kua kua kua kuaatannaivaa varaivo inna yoketaavai. Ngiaammuauvo hama inna vareerama kioo kati variivo inna yoketaa tuanaa ari vookaraivai.

³⁹ Gioonna vaa vaati vareeraivo ari vaatiivo mmatayaa hara kioo varii suaivaki inna tasipama nnaasu hara kioo variaivee. Ari vaatiivo putino kava vaati inna varaataino inna aikioo variaivee. Ivo itaama inna iikiataino ausa hanigieera vaidiivaa nnaasu variaivee. ⁴⁰ Mo na neneeno vo kuavai yaata utuee tinaravee. Fai ivo mmannammanna muaadavai kati hara kioo varino fai inna sirigairavo yaatarano yoketaama varinaravai. Na yaata utuauko Anutuuga Mmannasaivo niiki varikiai na ii kua ivaa itaa kua kiaunoo.

8

Pauruusoono unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa nneeraivaara tiravai

¹ Na vo kuavai tinaravee. Unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa ruputu-aivaara na kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ta mmuakiaaya tinni yoketaivaa varaunnavavee, kiaivo inna kua kutaavai. Ii tinni yoketaa ivaa varaivoono ariiyara mannaka tinaree kua kioo varavai. Mo ta titiiyara titiiyara mmuduuya rida varia rada vidadada fai yaagueeqama variaaravai. ² Gioonna kiaapu voovono ariiyara yaata utuoo tinara: Vaa na aikiooma tee rikiauvaivee, tiivo hama kutaa tuqinnama eeyaavai too rikiaivai. ³ Gioonna kiaapu voovono Anutuugaara mmuduuya ruaivaa vaa Anutuugo inna too rikiaivai.

⁴ Ivaaraida unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa ruputu kiada nnaivaara na ataa kua tinaravee. Vaa ta rikiaunnava. Iya ngiari yaakuuyauvakidiri unnakua anutuuyauvaa hatata hara kiaiyauvo inna hama kutaa iyauvaa variraiyauvootaivaivee. Mmanna mmannammannaayauvaivee. Vaa ta rikiaunnava. Hama kaayau anutuuyauvo variaavai. Mmuaa Anutuugo nnaasu hara kioo varivai. ⁵ Kaayau unnakua anutuuyauvo ngiau aapuuvakiaata mmataivaunnaatama vaiyauvaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ti anutuuyavee, kiaa kiada kiaanoo: Ti udaangaiyauvovee, kiaavai. ⁶ Iya itaa kua kiaaniaata teenoo vaa ta rikiaunnava. Ti Napoova Anutuugo mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Innasidiri mmuakiaa mminnaayauvai vaikiiai ta innaniya nnaasu hara kiada variaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Anutuugo inna tuduu rikioo ivo mmuakiaa mminnaayauvai iima taika kieeravai. Ivo ti tasipama variivaara ta hara kiada variaunnaano.

⁷ Hama mmuakiaaya ii kua ivaa arinaima rikiaavai. Vooyaano tauraa unnakua anutuuyauvaara fayaiayuvaa ruputu nneeda varia rada nnidada aanna makee vaa ausa hanigia kiada varida ivaa nneeda mmannammanna yaata utida kiaanoo: Ta nneeda mminnamminnaa maisaivaa vaa varaunnavavee, kiaa kiada muaraagama variaavai. ⁸ Yeenna fayai nneeraivaara ngiariiyara ooqoo kiaiyara hama iyara Anutuugo maisayavee tiivai. Yeenna fayai nnaiyara hama ivo iyara yoketaayavee tiivai. Mo ta yeenna fayaiavaa nnaunna aataru ivaara hama ta Anutuuga vainiiyau variaunnava.

⁹ Ivaara vaa ngia yaagueeqama variaya aikiooma ta nnaaravee kiaiya nnaani ngii seenaiya muaraagaida harurivoora ngia iikiaa aataruuyauvaa tuqinnama haitatuukiatee. ¹⁰ Anutuugo fayai nneeraivaara hama ooqoo tiraivaa arinaima rikiaannaikuaano a unnakua anutuuvaa hatatau yapa kiaa nnauvaki viee fayaiavaa nneeno too i seena voovono taara yaata utiraivoono i too ivaara tinara: Neeta nnaanaravee, kiaa yaata utivai. Ivo

hama tuqinnama too rikiavaara fayaiavaa nnoo mminnamminnaa maisaivaa varaivainnee? ¹¹ A vaidi vaa arinaima rikiannaikuaano itaama inna vitaakiannaivaara i seena taara yaata utiraivoono haruruoo pinaama koonnama varivai. Yisuu Kirisiiva ii vaidi ivaa vitoo yoketaivau yapaanaraivaara putiravai. ¹² Taara yaata utira vaidiivaara a itaama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannaneema a Yisuu Kirisiinnaraatama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannavai. ¹³ Itaama vainai fai na yeenna fayaiavaa nneeno ni seena vaa ausa hanגיעeraivo ivaara harurinai fai na hama kava fayaiavaa nnaanaravai. Ivo ni taa roo niyaadiri haruruoo mminnamminnaa maisaivaa vareenoora na hama kava nnaanaravai.

9

Kua varoo nuaira vaidiivaa mmooriivovee

¹ Hama aataru voovoono ni puaisa utivaivee. Na kua varee nuaira vaidi aposoroovai variauvaivee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na tauvaivee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia ivaara kutaavaivee tiravai. ² Gioonna kiaapu vooyaano niyara kiaanoo: Hama aposoroovavee, kiaanaiata ngieenoo kiaanoo: Kutaa aposoroo vaidivaivee, kiaavai. Ngiengieenoo ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kia kiada yoketaama variaivaara na aposoroo vaidivai variauvo kooyaa vainoo.

³ Gioonna kiaapu vooyaano kua pinaivaki ni yapa kikiari rikiee na ataa kua iya tinaravai. ⁴ Ta Anutuugaa mmooriivaa ngiini iikiaunnaivaara ngia kati yeenna nnooriivaa ti mmiaaraivo inna aikioovai. ⁵ Ti seena aposoroo vaidiivaatama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataidoota Petroosootama ngiari nnaataiyaatama vitada nuaida varida Anutuugaa mmooriivaa iikiaavai. Mo tee mo? Kutaa ti iikiatainai inna aikioovai fai ta itaama iikiaaravai. ⁶ Anutuugaa mmoori vareeraiya ngia kati yeennaiyauvaa iya mmiaavai. Mo ta Panapaasooyaano nnaasu titi variraivaara titi yaakukidiri mmooriivaa varaunnavai. Inna yoketaavainnee? ⁷ Dee rapira vaidivoono rapira mmooriivaara ari sikauvaadiri yookama kioo ivaa varaanarannee? Dee vaidivoono yeenna hau utivoono hama yeenna kaanaivaa nnaanarannee? Dee vaidivoono puara burimakauvaara haitatuuraivo hama ari puara burimakauvaa nnaama suuyaivaa nnaanarannee? Iya ngiari mmooriiyauvaara irisaiyauvaa fai aikiooma varaaravai.

⁸ Hama na vaidiiva yaata utiraivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivoota na ngii giaa ngii miau kuaivootama mmuaa karai kuavai. ⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kiaa mmuu kua voovai vainoo tinoo: Puara burimakauvo yeenna vuitaiyauvaa mmataivau hatoka kiaavo vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodoono too uruuyauvo rusitioo mmataivau vaino too nneenai sa inna avaiyau yeena rammuanee. Pikino nnaivee. Anutuugo Musiinna kiaa mmuduu fafaarama kioo kuaivo itaa kua tiivai. Ivaara yaata utuatee. Anutuugo puara burimakauvaara nnaasu yaata utuoo itaa kua tunnee? ¹⁰ Vo vara ivo tiyaraata yaata utuoo itaa kua tunnee? Kutaa ivo tiyaraata yaata utuoo tuduu fafaara reeravai. Vaidi voovoono ari mmooriivaki yeenna hauvaa utuoo tinoo: Fai na aavakidiri yeenna kaanaivaa nnaanaravee, tiivo fai ariitama inna tasipama mmoori varaivootama kaanaivaa nnaaraivaara mmoori varaavai. ¹¹ Yeenna hauvaa varada utiraivaa roosiima ta Anutuugaa kuaivaa ngii giaa ngii mida variaunnano iiraivo vainoo. Ta itaama ngiyyara iikiaunnaivaara ngia irisai yeenna mminnaiyauvaa ti mmiaani ta

varaunnaivo inna aikioo yoketaavai. ¹² Ngiari vooyaano ngiisidiri varaivo yoketaavai vainainnaata ta ngiisidiri varaaraivo inna pinaama yoketaavai.

Ta taaravaitana hama ngia tiyara tuqinnaateeraivaara kua kiaunnanoo. Hameetavee. Ta kati varidaatada mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaunnanoo. Ngia tiyara oqoo tida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa atau rivoora kii inna aikioo mmuaararai aataruuvo vainainnaata mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaaravee. ¹³ Vaa ngia rikiaavai. Anutuugaa nnau pinaa nuunairaivaki mmoori vareeraiya ivakidiri nnaasu yeennaiyauvaa nnaavai. Anutuugaani yeena tapiivaki puara sipiipaiyauvaa ruputu kiada hudeeraiya iyauvaa saiyauvai ngiari nnaavai. ¹⁴ Mmuaikaraama ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kua tii aataru voovai ataama vainoo. Mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiraiya irisai iyara tuqinnada yeennaiyauvaa iya mmiatee.

¹⁵ Mo ngia itaama niyara tuqinnaaraivo vaikiainnaata hama na ivaara ngii kiauvai. Fai yapooma na faannainai ngia niyara tuqinnaaraivaara hama na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Hameetavee. Ni yeena rainai na putinara iina fai hama na ngii yeennaiyauvaara ngii yaparainaravai. Na ngii yaparakiautiri. Na nini mmooriivaara aikiooma yoketaavaivee tinara kuaivo hameetaitirivee. ¹⁶ Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiauvaara na aikiooma niniiyara mannaka kiaunnee? Ai hameetavee. Vaa Anutuugaano ii mmoori ivaa ni mioo tinoo: Iikiane, ti-ivaivee. Na mmayaaya yoketaivaa hama gioonna kiaapuuya kiasa mmirama kino fai irisai mmuaararai ari vookaraivo niisi nninaravai. ¹⁷ Fai na neneeno ii mmoori ivaa nini tinniivaudiri iina na aikiooma irisai yoketaivaa varaanaravai. Mo na Anutuugaa mmoori vareera vaidi tuanaavoonora tie Anutuugaano ni giaa ni muuvaugiataama na kati ii mmoori ivaa iikiaunoo. ¹⁸ Ivaara mo na dee irisai yoketaavai varaunnee? Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiauvaara irisaivaa na varaanaraivo vaikiainnaata hama na varauvai. Ni mmooriiva irisaiva itaama vainoo. Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kati kiasa mmiauko ni yoketaunoo.

¹⁹ Na hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidivai variauko vaidi voovoono ni utivai. Na kati nene yaata utuauvaugiataama nookiaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na iya sikaunnaadiri yookaama kiada viteera vaidivai roosiima na iyara variaunoo. ²⁰ Yutayaa gioonna kiaapuuya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Hama na Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara variavoono Yutayaa gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa iikiaiya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya mmaanna tuu kuaivaugiataama iikiaunoo. ²¹ Mmuaikaraama na ngiari voopinaiya tasipama variau suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Iya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na mmaanna tuu aataruuvaa pikiee iya roosiima hara kiee variaunoo. Na itaama variauvo hama na Anutuugaa aataruuvaa pikiauvai. Vaa na Yisuu Kirisiinna aataruuvau variauvai. ²² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada muaraagama variaya yaagueeqama safuuma variateeraivaara na iya tasipama variau suaivaki iya variaivaa roosiima na variaunoo. Na itaama variauvaugiataama na variee mmuakiaa gioonna kiaapuuya variaivaa roosiima variaunoo. Ngiari varira mmuakiaa aataru yoketaiyauvaa iya iikianeema na iinai rikiada vooyaano ausa hanigiakio Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaiveeraivaara na itaama iikiauvai. ²³ Gioonna kiaapuuya Yisunna mmayaaya yoketaivaa rikiada safuuma variateeraivaara na ii aataru mmuakiaa iyauvaa itaama

iikiauvai. Iyaatama neetama ta sirigaida yoketaama variaaraivaara na itaama iikiauvai.

²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Vaidiyya isareera aataruuvaa iida ngiari yaatara ngiari yaatara kiasa suaivaki mmuakiaaya kuaavo too mmuaavoono seenoo voo yaatara kioo irisai yoketaivaa kati varaivai. Ngia irisai yoketaivaa varaaraivaara iya seenada kuaaneema Anutuugaa mmooriivaara ngieetama itaama yaagueeqama seenada kuatee. ²⁵ Mmuakiaa vaidi seeneeraiya seenaaraivaara ngiari mmamma mmuyaiyauvaa iida rikiaavo aikiooma vaiki ai seenada kuaavai. Iya aikiooma seenada kuaaraivaara iidada irisai yoketaa mauraivaa hovekama kiaivaa vara ngiari kieetaiyauvunu yapaaraivaara iikiauvai. Ii maura ivo akiairaama aasannainno maisaivaara iya itaama iikiauvai. Mo ta varaara iikiauunnaivo tupatupaa vairaivaara iikiauunnavai. ²⁶ Ivaara na ni mmooriivaara hama na sabisaabi seenee kuavai. Na safuuma viee iikiauvai. Vaidiyya isareera aataruuvaa iida ngiariya ngiariiyaa yaaku kagaariaani vooyaano kuminayaa sabisaabi kagaariaavai. Vooyaano safuuma vaidiyaa kagaariaavai. Iya itaama iikiauva roosiima na ni mmooriivaara hama na sabisaabi kuminayaa iikiauvai. Na safuuma iikiauvai. ²⁷ Na ni mmammaivo ni iikiatakiainnaata na rkieennaata nini yaatu yaagueeqama kiee variauvai. Na gioonna kiaapuuya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiauvaatama Anutuugo niitama ni oooqo tivoora kiasa na ni iikiataikiai rkieennaata nini yaatu yaagueeqama kiee variauvai.

10

Sa unnakua anutuuyauvaa ausa mmuduuyaiyauvaa mmiatee

¹ Ni seenayaso, nnaaru ti rubu tabeeya uuyauvaara sa ngii yaataiyauvo taunnu kiaivee. Iya ngiari kieeta vaidiivaa Musiinna tasipama mmata Iyiipa pikiaada vududuu Anutuugoono tuduu yoketaama namaivo iya rummua apu kioodoo vida ngiari nnammutuaya pikiaada aikiooma yoketaama viravai. Iya nnoori sorovuaraa siriivau oro duduu Anutuugo tuduu nnoorivo voo sai ngioo sauduu tammaivo kuminauduu mmanna nnukavai vauduu ivaugiataa siri sainai yoketaama viravai. ² Namaivo iya rummua apuu suaivakiaata nnoori tammaivau vuu suaivakiaatama nnoori vareeraivaa roosiima vida Musiinna mmemmaaki vida inna kuaivaa rkieeravai. ³ Rikiada iya mmuakiaaya Anutuugo ngiau aapuuvakidiri kioodoo tuu yeennaivaa nneeravai. ⁴ Nneeda mmuaa nnoorivai Anutuugoono tuduu sikau aataruuvakidiri tuuvaa nneeravai. Ii sikau ivaa roosiima Yisuu Kirisiiva ngiau aapuuvakidiri tuuvo iya tasipama nuairavai. ⁵ Anutuugo itaama iyara tuqinnooduu rikiada teedaata kaayau vooya hama innara sai tuqinnooduu hama Anutuugo iyara yoketairavai. Hama ivo iyara yoke-tauduu rikiada iya mmanna gaanga yoosinnaivaki nuaidada putiravai.

⁶ Maisa aataruuyauvaa iya iikiatauyauvaa roosiima sa maisa aataruuyauvaa teetama ti iikiataakiaiveeraivaara Anutuugo iya uu mmooriivaudiri mmataama kioo ti kiasa ti mmiravai. ⁷ Vooyaano unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuvaa roosiima sa ngieeta ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiatee. Unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ataa kua tinoo: Gioonna kiaapuuya varida yeenna nneeda nnoori nneeda diitada kuaru raavaivee, tiivai. ⁸ Vooyaano sabi heera aataruuvaa uuvaa roosiima hama teeta itaama iikiaaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa gioonna kiaapu kaayakaayau (23,000) mmuaa suaivaki putiravai. ⁹ Vooyaano Udaanga Anutuugaa iida taaree kiasa uuvaa roosiima hama teeta itaama iikiaaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa yapaiyauvo iya gutuduu putiravai. ¹⁰ Vooyaano

Anutuuqaa nunuraanurai tuuvaa roosiima sa ngieeta itaama iikiatee. Anutuuqaa aangeraa voovoono vaidiyya ruputikiai putira aangeravoono iya nunuraanurai tuuvaara iya ruputuduu putiravai.

¹¹ Iya itaama uu aataru iyauvaa vooya teeda arinaima rikiaateeraivaara vairavai. Tiita ti oqoo kiaaraivaara vaidi vooya iya uu aataruuyauvaara fafaara reeravai. Anna makee ta variaunna suai aavaki ngiau mmataivo taikaanara suaivo vainima nniivaara ta ii kua ivaa rikiaunnavai.

¹² Ivaara gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo tinara: Na yaagueeqama yoketaama variaunoo, tiivo ari variraivaara tuqinnama hatatuukiaivee. Inno harurinarainnoo. ¹³ Mmuakiaa inno taanaraiyauvo vaa ngiisi nniyauvo mmuakiaa gioonna kiaapuuyasi mmuakaraivai ngioo iivai. Anutuqo kua kutaivaa tiraivoono hama ngii pikieerainno ngii tasipano rikioo ngii inno taanaraiivo ngiisi nninai rikiada ngia yaagueeqama varikio rikioo hama ngii yaataraanaravai. Ngii inno taanara suaivaki fai Anutuqoono yaagueeqaivaa aikiooma ngii mino ngii inno taanaraiivo nninai rikiadaata pikiada Anutuqo kooyaa ngii vitainara aataruuvau kuaravai.

¹⁴ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ivaara ngia unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmira aataruuvaa pikiaatee. ¹⁵ Ngia yaata tinni yoketaa utiraiyavee kiaina na ngiita kua kiaunoo. Na kiau kuaivaara ngiengieenoo yaata utida rikiaatee. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisivaara kati putuuvaa ta yaata utuunna suaivaki ta vuaina suuyaivaa varada nneeda ivaara ta Anutuqaa kua yoketaivaa tida yaata utida kiaunnano: Tiyyara Yisuu Kirisiinna kiauvo tuuvaara ta inna tasipama variaunnano, kiaunnnavai. Ta yeenna bereetaivaa varada nneeda yaata utida kiaunnano: Tiyyara Yisuu Kirisiinna mmammaivo nniitaroovaara ta inna tasipama variaunnano, kiaunnnavai. ¹⁷ Ta mmuaa yeenna bereetaivo vaivaa varada nnaunnaivaara ta kaayauyaano mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaunnayaida variaunnano.

¹⁸ Ngia Isarairaa gioonna kiaapuuyara yaata utuatee. Anutuqaani yeena tapiivaki fayaiyauvaa yapa kiada nneeraiya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuqaa mmiaavai. ¹⁹ Na ita kiau kua oyaivo ataama vainoo. Unnakua anutuuyauvo hama kutaa mminnaayauvaivee. Unnakua anutuuyauvaani yapa kieera yeenna fayaiyauvo mmanna yeenna fayaiyauvaivee. ²⁰ Ngari vooipinnaiya ngiari yeena tapiivaki yapa kieera yeenna fayaiyauvaa hama Anutuqaani yapaavai. Mmagia maisaiyani yapaavai. Ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmagia maisaiya mmivoo kiaina na ngiiyara yaata utuunoo. ²¹ Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara vuaina suuyaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida nnooriivaa nnaivo inna koonnavai. Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara yeenna bereetaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida yeennaivaa nnaivo inna koonnavai. ²² Fai ta itaama iikio ti Udaanga Anutuqo tiyyara inna nnannataanaravaaraata ta itaama iikiaarannee? Ta yaata utida kiaunnano: Ta yaagueeqama varida inna yaataraunnavaivee, kiaunnannee? Hama yopeemavee.

²³ Gioonna kiaapu vooya kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaaravaivee, kiaavai. Inna aikioovai. Ngia iikiaaraivo vaikioonno fai hama mmuakiaa aataruuyavunudiri yoketaama varira aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Ngia kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaaravaivee, kaiya hama ngii seenaiyara yaata utiraida iikiai fai hama iya yaagueeqama varia rada vidada safuuma

variaaravai. ²⁴ Sa gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo iikiaevee. Ari seenaiyaraatama yaata utuoo iikiaevee.

²⁵ Fayai yapeera nnauvakidiri fayaiavaa yookaama kiada varada kati sabi nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara unnakua anutuuyara iikiaa fayaiavee kua vo kua vo kua tida yapara yaparakiatee. ²⁶ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmataivoota mmuakiaa mminnaayauvai mmata aavau vaiyauvootama Udaanga Anutuuga mminnaayauvai nnaasu vaivaivee, tiivai.

²⁷ Fai hama ausa hanigieera gioonna kiaapu voovoono ngii tinara: Numa ni tasipama yeenna nnaatee, tinai rikiakio ngii kuatainai vida teekio ariinoo yaakuyaa ngii mii yeenna fayaiyauvaa nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara vo kua vo kua tida inna yaparaida kiatee: Deevakidiri aayauvaa varaannavainnee? kiatee. ²⁸ Fai vaidi voovoono ngii giaa ngii mioo tinara: Ai mo vaa ii fayai ivaava unnakua anutuuyauvaara yapa kua fayaiavee, tinai rikiada sa nnaatee. Ngii giaa ngii mii vaidiivo koonnama yaata utivoora kua yaata utida innaroo tida sa nnaatee. ²⁹ Ngia nnaaraivo inna aikioo vaikioonno itaa kua tii vaidiivaaroo tida sa nnaatee.

Mo gioonna kiaapu voovoono tinoo: Yo, inna aikioo na nnaanavee. Aaniira vaidi voovoono na yaata utuee nnaanaree kiauvaara ni ooqoo tiinnee? ³⁰ Na yeenna fayaiavaara Anutuuga kua yoketaivaa kua kiee nnauvai. Mo aaniira vaidi voovoono na Anutuuga kua yoketaivaa kua kiee nnau yeenna fayaiavaara ni ooqoo tiinnee? tiivai.

³¹ Vara ngia yeenna fayaiavaa nneedannee? Vara ngia nnooriivaa nneedannee? Vara ngia datadataama varidannee? Ngia itaama iikiaevee inna ngia Anutuuga iikio inna nnutuuo ngiau aapu kuaivee. ³² Ngia varida vo aataru mmoori voovai iikiai teeda Yutayaiyaata ngiari voop-innaiyaatama Anutuuga gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaatama ivaudiri harurivoora tida ngia Anutuuga nnaasu varida aataru mmoori-ivaa iikio inna nnutuuo ngiau aapu kuaivee. ³³ Na itaama iinaree kua iikiauvaugiataama iikiatee. Hama na yoketaama varinaraiavaara niniyara itaama iikiau vai. Mmuakiaa gioonna kiaapu na iikiau aataru mmoori-ivaa arinaima teeda yoketaama variateeraiavaara na iyara yaata utuee iikiau vai. Anutuuga iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara na iyara yaata utuee iikiau vai.

11

¹ Yisuu Kirisiiva varuuvaugiataama na variauneema ngieeta na variauvaugiataama variatee.

Ngari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuga mmira

aataruvaara Pauruuso tiravai

² Ngia makemakee niyara yaata utida variaani na ausa hanigieeraiya uu aataruuyauvaa ngii giaa ngii miaaduu ngia puaisa utuuvaa na ngiiyara kua yoketaivaa kiaunoo. ³ Itaama vainai ngia arinaima rikiateeraiavaara na aa kua aavaa ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa vaidiiyara dikiai vaidiiva ngiari nnaataiyara diaavo Anutuuga Yisuu Kirisiinnara diivai. ⁴ Ivaara fai vaidi voovoono gioonna kiaapu-uya avuuyavunu yaaku varoo Anutuuga mmayaayaivaa tii suaivaki ari kieetaivau rummua apu kioo fai Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa aduooma yapa kiaanaravai. ⁵ Fai gioonna voovoono hama ari kieetaivau rummua apirainno kati gioonna kiaapuuya avuuyavunu yaaku varoo Anutuuga mmayaayaivaa tii suaivaki ivo ari vaatiivaa nnutuuvaa aduooma yapa

kiaanaravai. Itaama ii gioonnaivoono gioonna voovai ari kieetaivaa hatoka taika kiaikio mmanna mmuyaivai vaivaa roosiima varioo mmamma maisaivaa varavai. ⁶ Fai gioonna voovoono hama ari kieetaivau apuataino ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kiaivee. Fai gioonnaivo ari kieetaivaa hatoka taika kino mmanna mmuyaivai vainarannee vara ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kiaanaraivo inna mmamma maisaira aataruvai. Inna aikioo itaama vaivaara ivo ari kieetaivau rummua apuaivee. ⁷ Nnaaru Anutuugo ari yaata tinniivo ariiki vauvaa roosiima vaidiivaa iima kioodoo ivo mmuakiaa mminnaiyuvaa yaatarooduu innayaadiri Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vauvaara sa ivo ari kieetaivaa rummua apuaivee. Gioonnaivo ari kieetaivau apiivaara vaidiivo innara dira aataruuvo kooyaa vaivai. ⁸ Hama Anutuugo gioonnaivaadiri vaidiivaa iiravai. Ivo vaidiivaadiri gioonnaivaa iiravai. ⁹ Hama Anutuugo gioonnaivaaroo tioo vaidiivaa iiravai. Vaidiivaaroo tioo gioonnaivaa iiravai. ¹⁰ Ari vaatiivo innara diivaara aangeraiya taateeraivaara gioonnaiya ngiari kieetaiyuvunu rummua apuatee. ¹¹ Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau variaunnaiya gioonnaiya hama ngiari miaraama variaani vaidiia hama ngiari miaraama variaavai. Gioonnaiya vaidiiani variaani vaidiia gioonnaiyani variaavai. ¹² Anutuugo vaidiivaadiri gioonnaivaa iima kioovauraida aanna makee gioonnaiyaano vaidiia mmataanoo. Mmuakiaa mminnaiyuvaa Anutuugaasidiri tiivai.

¹³ Ngiengieenoo yaata utida ivaara rikiaatee. Gioonna voovoono gioonna kaaapuuya avuuyuvunu hama ari kieetaivau rummua apirainno kati yaaku varoo Anutuugaata kua tiivo inna ii aataru ivo yoketaavainnee? Vara maisavainnee? ¹⁴ Vaa ngia ngiingii aataru voovaudiri arinaima teeda rikiaavai. Vaidiia ngiari kieeta yausiivauvo hokobavai vaivaara iya mmamma maisaivai. ¹⁵ Mo gioonnaiya kieeta yausiivauvo hokobayavai vaivaara iya rikiaavo iya yoketaivai. Anutuugoono iya kieeta yausi hokobaiyuvaa iya mmiiyauvo ngiari kieetaiyuvunu rummua apiiyauvaara iya rikiaavo iya yoketaivai. ¹⁶ Na itaa kua kiau kua mmuakiaayuvaa fai gioonna kaaapu voovoono kua yaagueeqa kuaivaa tiiki yapaanaree tiivaara na ataa kua tinaravee. Teetama vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunakiaunnaiyaatama hama ari vo aataruvai iikiaunnavai.

Yisuu Kirisiinnara yaata utida bereeta vuainaivaa nneeravai

¹⁷ Na aqaa aataru aayuvaa kuayuvai ngii giaa ngii minaraina varieena hama na ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. Ngia Anutuugaara nuunaira suaivaki ngii nuunairaivo maisaivai. Hama yoketaivai. Ivaara hama na ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. ¹⁸ Tauraanaa kua voovai rikiaatee. Ngia Anutuugaara nuunaira suaivyavaki vooyaano voovaugiataama yaata utida kua kiani vooyaano voovaugiataama yaata utida sai kua kaaavai. Na iva rikiee ivaara kiisama kutaavaivee kiaunoo. ¹⁹ Ngiiikidiri gioonna kaaapu vooya kutaa tuanaa Anutuugaa avuuvau safuuma variavo kooyaa vakiaiveeraivaara inna aikiooma ngiiikidiri vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaikio vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaivai. ²⁰ Itaama vaikiai Anutuugaara nuunaida bereeta vuainaivaa nneera suaivaki hama ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida nnaavai. ²¹ Ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie varada ngiaa yeennaiyuvaa makemaakee tikiai nneeda varida hama ngii seenaiyara faannakiaavai. Ngia itaama nneeda variaavo voovoono inna yeenna raikio kati varikio voovoono kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakainno varivai. ²² Mo ngii nnauyauvo vainoo. Ngia ivaki varida yeenna nneeda nnoori nnaatee. Ngia

Anutuugaa nnauvaki yeenna nneera suaivaki ngia ngii seenaiya vaa ausa hanigieeraiyara koonnama iikaaani hama yeennaatakiyaiya iya mmamma maisaikiai variaavai. Mo ivaara na dee kuavai ngiiyara tinarannee? Fai na ngiiyara kua yoketaivaa tinarannee? Ai hameetavee.

²³ Ivaara aa na tinara kua aavaa vaa tauraa na ngii giaa ngii miaivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnasidiri na vareeravai. Yutaaso Yisuumna ari nnammutuaya itau heenaivaki Udaanga Yisuu Kirisiiva yeenna bereetaivaa utu kioo vainno ²⁴ Anutuugaara kua yoketaivaa kiasa kioo kusii kioo tunoo: Aanna ni mmatiivovee. Na ngiiyara tiee aavaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niyara yaata utuatee, ²⁵ tuduu yeennaivaa nnaa taika kiooduu mmuaikaraama ivo vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo Anutuugo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvaa vaivai. Ngia aavaa makemakee nneera suaivaki nneeda varida niyara yaata utuatee. Yisuuva itaa kua tiravai. ²⁶ Ngia mmuakiasa suai makemakee aa yeenna aavaata vuaina suuyaivaatama nneeda varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaa gioonna kiasapuuya vitaikio kooyaa vainaravai. Ngia itaama iima rada varia rada vikiokio Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaa naravai.

²⁷ Itaama vaikiai gioonna kiasapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama nneera suaivaki hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utiraida sabi kumimakama nneeda inna mmatiivaaraata inna kiauvaaraatama koonnama iida mminnamminnaa maisaivaa varaavai. ²⁸ Itaama vainai ngia mmuakiasa mmuaavai mmuaavai ngiingii ausaiyauvaki tuqinnama haitatuuma teeda rikiasa kiada yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama safuuma nnaatee. ²⁹ Fai ngia hama itairaida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmammaivo vaa tiyara yatari sagaivau vauvaara hama ngia tuqinnama yaata utiraida nnaa kikio fai tomedaivo ngiingiiki vainaravai. ³⁰ Ngia sabi koonnama yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama nnaivaa vooya muaraagama variaani vooya nniitaraani vooya vaa putuaavai. ³¹ Fai ta teteenoo titi ausaiyauvaki mmuaanaa tuqinnama haitatuuma teeda rikikiio mmanna tuanaavai vaino fai Anutuugo hama kua pinaivaa tiiki yapaanaravai. ³² Gioonna kiasapu mmatayaa kumimakama variaya kua pinaivaki variaara suaivaki teeta iya roosiima irisai maisaivaa vareevoora Udaanga Anutuugo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa taikio koonnama vaivaa ivo mmuaararavaa ti mmioo ti safuuvai.

³³ Ni seenayaso, ivaaraida ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara nuunaida yeenna nneera suaivaki ngiingii seenaiyara faannaida varida mmuaavau-giaataama nnaatee. ³⁴ Fai gioonna kiasapu voovoono inna yeenna raino ari nnauvaki varioo safuuma yeenna nnaivee. Ngia nuunaida yeenna nneera suaivaki Anutuugo sa irisai maisaivaa ngii miaiveeraivaara ngii yeenna rainai ngiingii nnauvaki varida safuuma yeennaivaa nnaatee. Ngia tauraa vo kua voovai ni yaparakiivaara fai yapooma na ngiisi viee safuunaravai.

12

Mmannasa Yoketaivoono vo mmoori vo mmooriyauvaa gioonna kiasapu-uya mmiivai

¹ Ni seenayaso, Anutuugaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvaa Mman-nasa Yoketaivoono kati ti mmiiyauvaara na safuuma kua kutaivaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ngia ivaara hama tuqinnama rikieevoora na aanna makee safuuma ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Vaa ngia taavai.

Nnaaru ngia kumimakama varuu suaivaki unnakua anutuuyauvo hama kua tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmuduu mmagia maisaiya ngii uuduu ngia iya aataruuvaura nnaasu kumimakama viravai. ³ Ivaara aa kua aavaa tuqinnama rikiatee. Anutuugaa Mmannasa Yoketaivo gioonna kiaapu voovaaki varino fai hama ivo yopeema tinara: Yisuuva maisama variaivee, tinaravai. Fai gioonna kiaapu voovoona hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivoona fai hama yopeema tinara: Yisuuva inna Udaangaivovee, tinaravai.

⁴ Anutuugaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvaa kati ti mmiiyauvo ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Mmannasa Yoketaivo iyauvaa kati ti mmiivo ivo mmuaa tuanaavai varivai. ⁵ Anutuugaa mmooriivaa iira aataruuyauvo ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmuaavaara ii aataru iyauvaa iiki-aavai. ⁶ Anutuugaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvo ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Anutuugo mmuaavoona ari mmooriivaa iikiateera yaagueeqaiyauvaa mmuakiaaya mmiivai.

⁷ Ta mmuakiaaya yoketaama variateeraivaara Mmannasa Yoketaivo mmuaavai mmuaavai ti aakiaiayavaki varikiai ta mmooriyauvaa iikiaunnano Anutuugaa yaagueeqaivo kooyaa vaivai. ⁸ Mmannasa Yoketaivo voovai tasipaikio tinni ruaivaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiivai. Voovoona ari yaata tinnivakidiri arinaima rikiai kuaivaa mmuai Mmannasa Yoketaivoona vaa oyaivaa inna kiasa mmiivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiivai. ⁹ Voovoona Anutuugo fai kutaa iinaravaivee kiasa yaata utira tinniivaa mmuai Mmannasa Yoketaivoona inna mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoona yaagueeqaivaa voovai mmikio rikioo nniitereraiya tuqinnaivai. ¹⁰ Mmuai Mmannasa Yoketaivoona voovai yaagueeqaivaa mmikio rikioo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoona tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Anutuugo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoona tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Mmannasa Yoketaivaasidiri tii aataruuvaatama hama innasidiri tii aataruuvaatama arinaima too rikiai-vai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoona tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo ari vo kua vo kuayauvai hama tauraa rikiaiayauvaa tiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoona tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo itaama ari vo kua vo kua tii kuaivaa arinaima rikioo gioonna kiaapuuya kooyaa kiasa mmiivai. ¹¹ Mmuai Mmannasa Yoketaivoona ari yaata utivaugiataama itaama yaagueeqaivaata tinni yoketaivaatama voovai voovai duuyama reeti reeri mmikiai rikiada vo mmoori vo mmooriyauvaa itaama iikiavai.

Mmuua mmammavau kaayau vaatayauvai

vaiyauvaa roosiikiaunnaya ta variaunnonoo

¹² Vaidi voovai mmammaivo mmuaa mmammavai vaivai. Vaikio ivau kaayau ari ari vaatayauvai vaikiai ta taunnano mmuaa mmammavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima Yisuu Kirisiiva varikiai innara ausa hanigieeraiya ari ari gioonna kiaapuya variaavai. ¹³ Mmuai karaama ta mmuakiaa Yutayaiyaata ngiari vooppinnaiyaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata kati mmamma dummukiara ngiari yaata utirivaugiataama nuairaiyaatama ta Yisuu Kirisiinnara ta nnoori varada mmuaakaraiya variaunnonoo mmuaa Mmannasa Yoketaivoona tiiki varivai. Ta ausa hanigieera mmuakiaaya Mmannasa Yoketaivo tiiki suvuaivaara ta mmuaakaraiya variaunnonoo.

¹⁴ Vaidi voovai mmammaivau hama mmuaa vaatavai vaivai. Airi airi vaatayauvai vaivai. ¹⁵ Fai vaidiivaa yukuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tioo tinara: Hama na yaakuvai variaaara hama na aa mmamma aavau variaunoo, tinaravo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁶ Fai vaidiivaa yaataivo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tioo tinara: Hama na avuvai variaaara hama na aa mmamma aavau variaunoo, tinaravo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁷ Fai vaidiivaa mmammaivo avuvai nnaasu vainno dee yaatavaadiri rikiaanarannee? Hameetaatanoo. Fai vaidiivaa mmammaivo yaatavai nnaasu vainno dee nnikivaadiri suudaivaa rikiaanarannee? ¹⁸ Hama itaama vainoo. Anutuugo ari yaata utiivaugiataama vaidiivaa mmammaivaa mmuakiaa vaatayauvai mmuaavai mmuaavai mmarammaraama yapaivai. ¹⁹ Fai mmuaa vaatavai nnaasu yapa kino hama safuuma vaidiivaa mmammaivo vainaravai. ²⁰ Vaa ta taunnano kaayau vaataiyauvo vaikio too mmammaivo mmuaa mmammavai vainoo.

²¹ Ivaara hama avuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo yaakuuvaata kua tioo tinara: Na nene nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaanee, tinaravai. Hama kieetaivo hanigioo vaidivai roosiima varioo yukuuvaitanaata kua tioo tinara: Na nene nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaatee, tinaravai. ²² Hama itaama vainoo. Ta yaata utuaunnano ti mmamma vo vaatayauvai muaraagai vaatayauvo hama vaira kuminainai fai ta hama variaaravai. Fai ta putuaaravai. ²³ Ta yaata utuaunnano ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvo kumina vaatayauvai vaiyauvaara ta tuqinnama haitatuuda funnukiaunnnavai. Ti mmammaiyauvunu vai vaata vooyauvaara ti mmamma maisaira vaataiyauvaa ta uyira rairaiyauvaa uyida raida hatauma kiaunnnavai. ²⁴ Hama ti mmamma maisaira vaataiyauvo aikiooma kooyaa vaivai. Anutuugo ariinoo ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvaa safuuma yapa kiaikiai ta vooyauvaara maisaiyauvaivee kiaunnaiyauvaara Anutuugo taikio yoketa vaatayauvai vaivai. ²⁵ Inna aikioo mmuakiaa vaataiyauvo mmuaa mmammavau vaiyauvo hama hannapabauma kioo mmarammaraama vaivai. Mmuakiaa vaatayauvai ngariiyara ngariiyara haitatuukiaavai. ²⁶ Vo vaata voovoono inna mmammaivau vaivoono inna nniitaraikio mmuakiaa vaatayauvai nniitaraivai. Vo vaata voovai inna mmammaivau vaivaara vaidiyya kua yoketaivaa kiaavo inna mmamma mmuakiaavai sirigaivai.

²⁷ Itaama vaikiai ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinna mmammavai roosiima varida mmuaa vaata mmuaa vaata mmammaivau vairaiyauvaa roosiima variaanoo. ²⁸ Vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya Anutuugaara nuunakiaiya vaa Anutuugo vo mmoori vo mmooriyauvaa yaarummua kioo iya mmataama kieeravai. Mmuakiaa mmooriyauvaa yaatareera mmooriivaa ivo tauraananaa kua varada nuairaiyannaadee mmataama kieeravai. Kava iya inanoo ivo forofetaiya mmataama kioo kava iya tammana vitairiya mmataama kieeravai. Nnaagiai ivo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iiraiya mmataama kioo nniitareeriya tuqinneeriya mmataama kioo ngiari seenaiyara boo tida iya tasipama mmoori vareeriya mmataama kioo gionna kiaapuuyara haitaturaiya mmataama kioo ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeriyaavakidiri tiraiya nnaagiai tuanaa mmataama kieeravai. ²⁹ Hama mmuakiaayaano kua varada nuairaya variaani hama mmuakiaayaano forofetaaya variaani hama mmuakiaayaano vitairaya variaavai. Hama mmuakiaayaano Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iikiaani ³⁰ hama mmuaki-

aayaano nniitareeraiya tuqinneera yaagueeqaivaa varaani hama mmuaki-aayaano ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri kiaani hama mmuakiaayaano itaa kua kua kuaiyauvaa oyaiyauvaa hanigia kooyaa kua mmiaavai. ³¹ Anutuuoq vo mmoori vo mmooriiyauvaa iikiateere tinniyyauvaa ngii miyyauvaara ngii iikiata iikiatai yaataivaa utida variatee. Tauraananaa mmataama kioodoo yaatareera mmooriiyauvaa ngia iiki-aaraivaara yaata utida variatee. Mmuakiaa mmooriyauvai itaama vaikiyai nnaagiai mmuakiaa mmooriyauvai yaatareera aataruuvaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee.

13

Mmuduuya rira aataruuvooon mmuakiaa aataruyauvai yaataraivai

¹ Fai na aikiooma ngiari voopinna voopinnaaya kua hama na tauraa rikieeraiyauvakidiri arinaima tiee aangeraiya kuaivaatama na arinaima tiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kino fai ni kuaivo giringa akuaiyaa sabisaabi ruaivaa roosiima tiwoo subabaivaa sabisaabi ruaivaa akuaiyaa roosiima tinaravai. ² Fai na forofetaiya iira aataruuvauugiataama iina ari vookaraama kuaivaa gioonna kiaapuuyaa kua mmiee Anutuuoqaa yaata tinniivaki hatauma vau kuaivaa na rikiee ivaudiri kuaa kookieera kua aataruuyauvaa na arinaima tee rikiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. Fai na taapi-ivaa tinara: Hayee oro voovau vakianeera tino rikioo Anutuuoqo aikiooma iinaravara na kutaavaivee kua kiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. ³ Fai na nini mminnamminnaa mmuakiaayauvai gioonna kiaapuuyaa vakiaa mmiee ni mmammaivaa iya ikia mmuturuaree kuaa ni tikiai na ee-oo tiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kuminayaa itaama iinaravai.

⁴ Mmuduuya rira gioonna kiaapuuvooon mmuaararavaa too rikioon-naata yaagueeqama varioo ari seenaiya tuqinnaivai. Ivo hama ari seenaiya uu aataruuyauvaa too tinoo: Niita ni varaatai aataruyauvaivee, tiivai. Hama ivo ariiyara mannaka tiwoo tinoo: Na vaidi nnoonnavai, kuaa kioo iya aruoo varivai. Ivo aduooma hara kioo varivai. ⁵ Mmuduuya riraivoon hama vueennama kioo vo aataru vo aataruuvaa hatokoo hama ivo ariiyara nnaasu yaata utuoo ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai puaisa utivai. Hama ivo makee tikio nnannataivai. Tomedai mmooriiyaa vaidiyya inna mmiaivaara hama ivo ivaara mmannammanna yaata utivai. Ivo ivaa pikioo taunnu kiaiivai. ⁶ Tomedaira aataruuvaa hama inna yoketaivai. Kua kutaa tira aataruuvaa inna yoketaivai. ⁷ Hama ivo iikio inna pirisaikio ivo mmuduuya rira aataru yoketaivaa pikiaivai. Mmannammanna ivo inno nnaasu varivai. Mmannammanna ivo Anutuuoqaa kuaivaara kutaavaivee kuaa kioo puaisa utivai. Ivo mmannammanna yoketaama varinaravara sirigainno varioo faannaivai. Mmuaararai aataruuvo innasi nnikio rikioon-naata hama ivo muaraagama varivai. Ivo mmannammanna yaagueeqama nnaasu varivai.

⁸ Mmuduuya rira aataruuvo fai tupatupaa vainnonno hama inna taikeraivootainaravai. Fai forofetaiya ari vookaraama tira kua aataruuvo kiisama vainno taikaanaravai. Ngiari voopinna voopinnaaya kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tira aataruuvo vainno fai taikaanaravai. Ti tinniki vaira kuaiyauvo vainno fai taikaanaravai. ⁹ Ti tinniki vaira kuaiyauvo kiisakiangii vaikiyai Anutuuoqasidiri tii kuaivaa ta kiisa kiisama kua mmiaunnaivaara ii aataru iyauvo fai taikaanaravai. ¹⁰ Fai yapooma

eeyaara kua kutaa ari vookaraivo nnino rikioo aanna makee kua kiisa kiisama ta rikiada kiaunnaivo fai taikaanaravai.

¹¹ Na nnaakaravai variaa suaivaki nnaakaraiya tirayaama na tiravai. Nnaakaraiya yaata utirayaama na yaata utiravai. Nnaakaraiya ausa vuatinniivaavaki vau kuaiyauvaa iya rikioneema na rikieeravai. Vaa na nnaagiai yokeena vaidivai variee nnaakaraiya iira aataruuyauvaa na iikiyaiyauvaa vaa na pikiauvasi. ¹² Aanna makee ta taunnaiyauvaa pinumaivaki teerayaama ta kiisama taunnavai. Ii nnaagiai suai ivaki ta kooyaa Anutuugaa vuatinniivaava teekio ivo ti vuatinniivaava taanaravai. Aanna makee na rikiau kuaiavaa kiisa kuavai nnaasu na rikiauvasi. Anutuuga arinaima ni taa taika kiaineema fai yapooma na arinaima inna tee mmuakiaa kuavai rikiaa taika taikaanaravai.

¹³ Taaravooma aataruuda aanna homo vainno fai tupatupaa vainaravai. Anutuugaa kutaavaivee tira aataruuvootama Anutuugaa faannaira aataruuvootama mmuduuya rira aataruuvootama vainoo. Ii taaravooma aataru ido vaikio mmuduuya rira aataruuvoono taara aataruuvaitana yaataravaivee.

14

Mmannasa Yoketaivo kava vo mmoori vo

mmooriyauvaa iikiateera tinniivaava

iya mmiivai

¹ Itaama vainai ngia mmuduuya ruaraivaara yaagueeqama mmuduuya ruaree kiaa kiada iikiatee. Anutuuga vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera tinniivaava ngii mmiivaara ngii iikiata iikiatai yaataivaava utida nnaasu variatee. Anutuuga tii kuaivaa kiaa mmiara tinniivaava varaaraivaara yaata utida ivaa varaara yaagueeqama iikiatee. ² Gioonna kiaapu voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiavakidiri tiivoono hama gioonna kiaapuuyaata kua tiivai. Anutuugaata nnaasu kua tiivai. Vaidiiva hama inna kuaiavaa yopeema rikiaavaara Anutuugaata nnaasu kua tiivai. Mmannasa Yoketaivoono inna mmannasaivaava tasipaikio ivo hataumaki vai kuaivaa tiivai. ³ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuga tii kuaivaa kiaa mmiraivoono vaidiivaata kua tiivai. Ivo Anutuuga kuaivaa gioonna kiaapuuya kuaa mminai rikiaada iya yaagueeqama variateeraivaara iyaata kua tiivai. Ivo iyaata yamaa kua yamaa kua tino iya ausaiyauvo yoketaakiaiveera iyaata kua tiivai. ⁴ Gioonna kiaapu voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiavakidiri tiivoono ariiyara nnaasu itaama iivai. Anutuuga tii kuaiavaa kiaa mmiraivoono mmuakiaa vaa ausa hanigieeraiyara mmooriivaava iivai.

⁵ Mo ngia mmuakiaaya ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiavakidiri kiaaraivaara na rikiauko inna yoketainoo. Anutuuga tii kuaivaa kiaa mmiara tinniivaava ngia mmuakiaaya varaaraivaara na rikiauko pinaama yoketainoo. Vaidiivo Anutuuga tii kuaivaa kiaa mmiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiavakidiri tii vaidiivaava yaataravai. Vaa ngia mmuakiaaya ausa hanigia kiada ivaki variiva rikiaada yoketaama variateeraivaara fai vaidi voovoono ivaki varioo vaidi voovai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiavakidiri tiivaa kuaivaa rikioo hanigia oyaivaa kiaa mminaraivo inna yoketainoo. Fai hama hanigia oyaivaa kiaa mmiivoonoo varino rikioo vaidiivo Anutuuga tii kuaivaa kiaa mmiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiavakidiri tii vaidiivaava yaataraanaravai. ⁶ Ni seenayaso, ivaaraina na fai yapooma ngiisi vieena ari vo kua vo kuaiyauvai hama

na tauraa rikiauyauvakidiri tinai fai ngia dataama arinaima rikiada yoke-taama variaarannee? Ai hameetavee. Fai Anutuuqaa Mmannasaivoono ni gaa ni mii kuaivaa na ngii gaa ngii minai ngia ivaa arinaima rikiada fai yoketaama variaaravai. Fai Anutuuqaa tinniivau vaira kuaivaatama ngii gaa ngii minai ngia arinaima rikiada fai yoketaama variaaravai.

⁷ Fai vaidiyya kumina mminnaa akua tiraiyuvaa siringaivaannee kafu-raivaa koonnama rikiai dataama vaidiyya fai akuaivaa arinaima rikiaaran-nee? Hameetavee. ⁸ Fai noomaivaa koonnama puu puu tikiai dataama akuaivaa vaidiyya rikiada nuunaida rapiraivaara teerakiaarannee? Hamee-tavee. ⁹ Ivaa roosiima fai ngia ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiauyau-vakidiri tikiai dataama fai gioonna kiaapuuya ngii kuaiyuvaa oyaiyuvaa arinaima rikiaarannee? Fai hama arinaima rikiaaravai. Fai ngii kua ki-aiyauvo kuminayaa vioo raubiriinaravai. ¹⁰ Aa mmata aavau kaayau kua ari vookara ari vookarayauvo vainoo. Iyauvo hama sabi kuayauvai vaivai. Oy-aiyauvo vaivai. ¹¹ Fai ari voopinnaa vaidi voovoono ari kua tuanaivaa hama na tauraa rikiauyauvakidiri tinai fai na oyaivaa hama arinaima rikieeraina na innara tinara: Inna ari voopinaavaivee, tino rikioo ivo niyara tinara: Inna ari voopinnaavaivee, tinaravai. ¹² Mo ivaara ngiingiiikiaatama rikiaatee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipaikiai vo mmoori vo mmooriivaa iira tinni-ivaa ngii varaaitano Anutuuqo ngii minai varada gioonna kiaapu vaa asa hanigieeraiya yaagueeqama variateeraivaara iyara mmooriivaa iikiatee.

¹³ Vaidi voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiauyauvakidiri ti-ivoono ari kua tii oyaivaa kooyaa hanigia kua mminara tinniivaa varaa-naraivaara Anutuuqaata kua tioo yaaku varavee. ¹⁴ Fai na yaaku varee ari vo kua vo kuaivakidiri Anutuuqaata kua tino rikioo ni mmannasaivoono yaaku varoo kua tino rikioo hama ni yaataivo ivo tii kuaivaa oyaivaa rikiaaravai. Ni mmannasaivo kati Anutuuqaata kua tinaravai. ¹⁵ Itaama vainai rikiee mo na dataama iinarannee? Fai ni mmannasaivo Anutuuqaata kua tioo varinai na nini yaata tinniivau vai kuaivaatama innaata kua tiee yaaku varaaravai. Fai ni mmannasaivo kuaru tioo varinai na nini yaata tinniivau vai kuaruuvataama na yaata utuee tinaravai. ¹⁶ Fai hama ngia rikieerama kikio ngii mmannasaiyauvo nnaasu Anutuuqaata kua yoke-taivaa tino mo fai dataama kuminaa vaidi voovoono ngia itaa kua kua kiada yaaku varaivaara kua kutaavee tinarannee? Hama ivo ngii kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaivaara hama ivo kua kutaavee tinaravai. ¹⁷ Ngia Anutuuqaata kua yoketaivaa tida yoketaama yaaku varavo fai aikiooma vaino mo hama ivo arinaima rikiaivaara fai hama ivo Anutuuqaara yaagueeqainaravai.

¹⁸ Na ari vo kua vo kua hama tauraa rikiauyauvakidiri kiauvoono ngieeta itaama kiaiya na ngii yaatarauvai. Ivaara na Anutuuqaata kua yoketaivaa kiauono. ¹⁹ Itaama vaikiainnaata ngia Anutuuqaara nuunairavaki nini tin-niivakidiri kooyaa vai kua kiisaiyuvaa nnaasu na ngii gaa ngii minai ngia arinaima rikiaaravai inna na rikiauko ni yoketainoo. Ngia nuunairavaki ari vo kua vo kuaivaa hama na tauraa rikiauyauvakidiri na kaayauma ngii gaa ngii minai ngia hama arinaima rikiaaravai inna na rikiauko hama ni yoketainoo.

²⁰ Ni seenayaso, ii kua ivaara sa nnaakaraiya tinni yaataiyuvaa roosi-ima varida yaata utuatee. Vaa yokeeda arinaima kua rikiaiya roosiima ngiingii yaata tinniuyauvakidiri arinaima rikiada variatee. Nnaakaraiya mminnamminna maisaiyuvaa vueennama kiada yoketaama variaavai. Iya itaama variraivaa roosiima variatee. Sa iya tinniuyauvo kumimakaikiai variraiyuvaa roosiima variatee. ²¹ Anutuuqaa kua fafaaravai vaino tinoo: Udaangaivo tunoo:

Na aa gioonna kiaapu aayaata kua tinaravai.
 Na ngiari vo kua vo kua tiraiya kiaa mminai
 iyaano ngiari kuaiyauvakidiri iya kiaa mmiaaravai.
 Kiaa mmikiai rikiada teedaata
 haunninniida hama iya rikiaateivaivee, tiravai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²² Mmannasa Yoketaivo vaidi voovai tasipaikio rikioo ivo ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tii aataruuvaa Anutuugo giaara ii aataru ivaava iivainnee? Vaa ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Hama ausa hanigieeraiyaano Anutuugo ari vookaraama variivaa kooyaa rikiaateeraivaara ivo iyara iivaivee. Mo Mmannasa Yoketaivoono vaidi voovai tasipaikio rikioo Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmii aataruuvaa Anutuugo giaara iivainnee? Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Vaa ausa hanigieeraiyara iivaivee.

²³ Itaama vainai fai ngia vaa ausa hanigieeraiya nuunaida mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tikiai fai gioonna kiaapu ii aataru ivaara vueennakiaiannee vara hama ausa hanigieeraiya ngii nuunaiyauvaki nnida fai iya ngiiyara yaata dunayavee kiaaravai. ²⁴ Fai ngia mmuakiaaya Anutuugo tii kuaivaa tikio rikioo fai gioonna kiaapu hama ausa hanigieera voovoonnee vara kumimakama varii gioonna kiaapu voovoono ngii nuunaiyauvaki ngioo ngii kuaivaa rikioo ari mminnamminnaa maisaivo ariki vaivaara arinaima rikiaanaravai. ²⁵ Ngia kua tikio rikioo hatauma ari yaata utii kuaivo kooyaa vaino ivaara rikioo kookainno ari ausa mmuduuyavaa Anutuugaa mmioo innara kooyaa kua tioo tinara: Kua kutaa Anutuugo aavaki ngii tasipama varivaivee, tinaravai.

Anutuugaara nuunairaiyauvaki mmuaanna nnaakaraya variatee

²⁶ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaivaa rikiaatee. Ngia Anutuugaara nuunaira suaivaki ngiiikidiri vaidi voovoono kuaru voovai tikio vaidi voovoono kua vooyauvai kiaa mmikio vaidi voovoono Anutuugo inna kiaa mmii kua vooyauvai kiaa mmikio vaidi voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tikio voovoono ivo tii kuaiyauvaa oyaiyauvaa hanigia kiaa mmiivai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tuqinnama rikiada yaagueeqama variateeraivaara itaama iikiatee. ²⁷ Fai ngia ari vo kua vo kua hama ngia tauraa rikiaiyauvakidiri kiaaree kiaa taaramannee taaravoomaano nnaasu kua kiatee. Mmuavai mmuaavai kua tikio gioonna kiaapu hanigia kiaa mmiraivoono kooyaa oyaivaa kiaa mmiaivee. ²⁸ Fai hama kua hanigia kiaa mmira gioonna kiaapu voovoono varino too ari vo kua vo kua tiivoono sa kuaiyauvaa kooyaa kiaa kookieeki-aiivee. Mmanna yaataivaadiri nnaasu yaata utuoo Anutuugaata kua kiaivee. ²⁹ Taaramannee taaravoomaano Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai Anutuugo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. Kiaa mmikiai rikiada variaya kati yaata utida rikikio iya kua kiaiayauvo safuuma kiaannee? Vara fanniima kiaannee? ³⁰ Anutuugo gioonna kiaapu voovai ngii nuunavaki variivaa kua voovai kiaa mmioo rikioo kua tinaree kiaa iino rikioo tauraa kua tiivo pikioo variaivee. ³¹ Mmuakiaaya tuqinnama rikiada yaagueeqama variateeraivaara ngia mmuakiaaya itaama mmuaavai mmuaavai Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai Anutuugo tii kuaivaa ngii kiatainai kiaa mmiaaravai. ³² Vaidi voovoono Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiiivo ari kua tiivaara tuqinnama haitatuunno safuuma kua kiaivee. ³³ Hama ta ruviraranda varida kaayau kua kaayau kua tiraida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada safuuma variaaraivaara Anutuugo ti maavee tiravai.

Vaa ausa hanגיעeraiya Anutuugaara nuunama varira mmuakiaayavaki iya iikiaaneema ³⁴ gionnaiya Anutuugaara nuunairavaki sa kua tiraida kua seemuaa variatee. Sa kietaya roosiima varida kua kiateera tii kuaivo Yutayaiya kua mmaanna tuuvaki vaivai. Itaa kua tiivaara iya kua seemuaa variatee. ³⁵ Vo kua voovai oyaivaara iya rikiaatainai rikiada ngiari nnauyauvakidiri safuuma ngiari vaatiya yaparakiatee. Anutuugaara nuunairaiyavaki gionnaiya diitada kua tikio rikioo fai iya mmamma maisainaravai.

³⁶ Na itaa kua kiauvaan ngia ni kuaivaa hatokaanee? Ngia Koridiiya ngia yaata utuaavo Anutuugaa kuaivo ngiikidiri nniivainnee? Ai hameetavee. Mo ngiisi nnaasu inna kuaivo kuaivainnee? Ai hameetavee. ³⁷ Fai ngiikidiri vooovono ariiyara yaata utuoo tinara: Na Anutuugo tii kuaivaa kua mmira vaidivaivee, kua kioo vara ivo tinara: Na Mmannasa Yoketaivoono ni tasipaiki ai na ari vookarai mmooriivaa iikiauvaivee, tinaraivo na fafaara ree ngii giaa ngii miao kuaivaa arinaima rikioo ivaara kutaa kuavaivee kiaeive. Ii kua ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuai kuaivaa ni giaa ni mivai. ³⁸ Na fafaara ree ngii giaa ngii miao kuaivaa gionna kiaapu vooovono hama na rikiaaaravee tinai rikiada mmooka hanigia inna mmiatee.

³⁹ Ni seenayaso, ivaara Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia Anutuugaa mmayaayaivaa kua mmiaara aataruuvaa ngii iikiata iikiatainai iikiatee. Mmannasa Yoketaivo vooya tasipanai ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri kiaravaara sa iya ooqoo kiatee. ⁴⁰ Ngia Anutuugaara nuunaira suaivaki tuqinnama varida safuuma iikiatee.

15

Yisuu Kirisiiva kava diitooavaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na nnaaru mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiada puaisa utida yaagueeqama varuuvaa na keenaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Ii mmayaaya yoketaa ivaa inna Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaavai na ngii giaa ngii miravai. Fai ngia ivaa rikiada puaisa utida varikiokio Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai. Vara ngia ivaara kutaavaivee kua kiada puaisa utuunnee? Vara ngia ivaa utu fanniima kioonnee?

³ Na tauraa rikiee puaisa utuaa kuaivo mmuakiaa kuavai yaatareeravaa na ngii giaa ngii miravai. Ii kua ivo Anutuugaa yanaivaki vai kuavai rikiaatee. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁴ Ivo putuduu vaidiia inna hau kioodoo taaravooma suaivaki Anutuugo tuduu diiteeravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁵ Ivo diitoo Petoosaa avuuvau kooyaa diravai. Nnaagiai ari ngiaammuu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana avuuyavunu kooyaa diravai. ⁶ Nnaagiai mmuaa suaivaki gionna kiaapu kaayau (500) inna nnaagiai nuairaiya inna too vooya vaa putiravai. Anna vooya homo hara kiada variaanoo. ⁷ Iva Yakoopaa avuuvau kooyaa dioo nnaagiai ari kua varada nuaira vadi aposoroo mmuakiaaya avuuyavunu kooyaa diravai.

⁸ Nnaagiai tuanaa ivo ni avuuvannaata kooyaa dudu Mmannasaivo ari vookaraama ni hanigioduu na inna teeravai. ⁹ Mmuakiaa aposorooya ni yaataraani na iya aduoma variee kiisa vaidivai variaanoo. Vaa ausa hanגיעera gionna kiaapuuya na maisa mmooriivaa iya mmiee iya rupuuaivaara gionna kiaapuuya niyara kiaanoo: Kua varoo nuaira vadi aposoroovavee, kua kuaivo inna hama yoketaa kuavai kiaanoo. ¹⁰ Anutuugo kati niyara yoketaama yaata utiivaara na variauvono aanna

na variaunoo. Ivo kati niyara yoketaama yaata utuuvo hama fanniiravai. Iiraivo vairavai. Na yaagueeqama kiese mmooriiva vaaraivaara ni mmooriivo ngiari vo aposorooya mmooriyauvaa yaatareeravai. Itaama vauduaata hama na nini yaagueeqayaara iiravai. Anutuugo kati niyara yoketaama yaata utuduu inna yaagueeqayaara iiravai. ¹¹ Neenoo yaagueeqama mmoori vareeravainnee? Vara ngiari vo aposorooyaano yaagueeqama mmoori vareeravainnee? Sa ivaara yaata utuatee. Ta mmuakiaaya ii mmayaaya yoketaa ivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia ivaa rikiada kutaavaivee tiravai.

Ta kava diitaaraivaara Pauruuso tiravai

¹² Yisuu Kirisiiva putuduu Anutuugo tuduu putuuvakidiri kava diitoovaara ta ngii giaa ngii miaunnnanoo. Ivaara aaniira ngiikidiri vooyaano putuaiyara kiaanoo: Hama kava diitaaravaivee, kiaannee? ¹³ Iya itaa kua kuaa kuaivo kutaa kuavai vaitiri. Hama Anutuugo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁴ Kua kutaa hama Yisuu Kirisiiva diitotiri. Ta ngii giaa ngii miaanna kuaivo kuminayaa vaitiri. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kuaa kuaivoota kuminayaa vaitirivee. ¹⁵ Mo vo kuavaata rikiaatee. Vaa ta Anutuugaara kiaanannoo: Ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diiteeravaivee, tiravai. Mo ivo hama diitotiri. Ta Anutuugaara itaa kua kuaanna kuaivaa unnakuavai kuaannatirivee. Mo putuaiya hama kava diitaaravaivee kuaa kuaivo kutaavai vaitiri. Anutuugo hama Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁶ Anutuugo tinai gioonna kuaapuuya diitaara kuaivo hama kutaavai vaitiri. Hama Anutuugo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁷ Anutuugo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Ngia innara kutaavaivee kuaa kuaivo kuminayaa vaitiri. Ngia homo ngingii minnamminnaa maisaiyauvaatama variaatirivee. ¹⁸ Anutuugo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Vaa ausa hanigia kiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kuaa kiada putuaiya ikia aakiaana vutirivee. ¹⁹ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kuaa kiada innara faannakiaunnnanoo. Fai yapooma ta putuaaraiya hama Anutuugo ti tinai ta kava diitaara kuaivo kutaavai vaitiri. Ta mmata aavau tete yoketaama variaaraivaara nnaasau yaata utida variaunnatiri. Inna aikioo gioonna kuaapuuya pinaama tiyara raida boo tida kumimakayavee kuaatirivee.

²⁰ Anutuugo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo inna kutaavai. Vaa ivo putuoo Anutuugo tuduu tauraa tuanaa diiteeravaara tidaida mmuakiaa gioonna kuaapu vaa ausa hanigia kiada putuaiya fai Anutuugo tinai teeda kava diitaaravai. ²¹ Ari vo vaidi voovoona iiravaara tidaida gioonna kuaapuuya putiraivaa varaaravai. Ari vo vaidi voovoona iiravaara tidaida putiraivakidiri fai gioonna kuaapuuya kava diitaaravai. ²² Ataamo mmuakiaa gioonna kuaapuuya oyaivo varuuvaara mmuakiaaya fai putuaaravai. Yisuu Kirisiiva gioonna kuaapuuyaki variivaara Anutuugo tinai iya mmuakiaaya diitaaravai. ²³ Innara diiteera aataruovo ataama vainoo. Vaa tauraa Yisuu Kirisiiva diiteeravai. Fai yapooma ivo tiinara suaivaki innara ausa hanigieeraiya fai diitaaravai. ²⁴ Nnaagiai mmuakiaa mminnaayauvai fai taikaanaravai. Ii suai ivaki Yisuu Kirisiiva mmuakiaa kieetaiya ngiaa aapuuvaki variayaata mmata aavau variayaatama yaataroo mmuakiaa mmatayaa varida yaagueeqakiyaatama yaataaranaravai. Yaataara taika kioo mmuakiaa mminnaiyauvaara diravaa ari Koonna Anutuugaa mminnaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva kieetavai itaama dinono Anutuugo inna nnammutuaiya yaatara kino rikioo Yisuuva fai

iyaaraatama mmannammanna dinaravai. ²⁶ Nnaagiai tuanaa nnammutu-aivoono inna putira aataruuvaa fai Anutuugo tino eeyaara taika kiaanaravai. ²⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tino: Vaa Anutuugo tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataravaivee, tiivai. Vaa ta rikiaunnano kooyaa vainoo. Kua fafaaraivo mmuakiaa mminnaayauvaara tii kuaivo hama Anutuugaa tiivai. Ivaano tikio too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvai yaataravai. ²⁸ Nnaagiai Anutuugo tino too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvaara dinara suaivaki ari Mmaapuuvo ariinoo ari dinaraiyauvaatama varoo Anutuugaa mmemmaivaki kuanaravai. Anutuugo vaa tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataravaara fai ivo Anutuugaa mmemmaivaki vino too Anutuugoono kieetavai varioo mmuakiaa mminnaayauvaara dinaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu vooyaano vaa putuaiyara nnoori varada kiaanoo: Ta nnoori varakiai rikiaada fai iya yoketaama variaaravee, kuaivai. Fai kutaa tuanaa putuaiya hama kava diitakiai mo putuaiyara iya nnoori varaiya fai aaniivaara iikiaarannee? Vooyaano kiaanoo: Anutuugo tinai gioonna kiaapu putuaiya kava diitaaravaivee, kuaa aataruuvo hama kutaa vaitiri. Mo aaniivaara iya vaa putuaiyara nnoori varaatirinne? ³⁰ Mo tee mo? Yisuu Kirisiiva putuoo kava diitoo kuaivo hama kutaa vaitiri. Mo aaniira tii mmaarau kua kuaa mmooriivaa mmuakiaa suai iikiaunnatirinne? ³¹ Ni seenayaso, makemakee mmuakiaa suai iya ni ruputikiai na putinarivaara yaata utuee variaunoo. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara na yaata utuee ngiiyara mannaka tiee itaa kua kiau kuaivo inna kutaavai vainoo. ³² Epesiisaa gioonna kiaapuuya fai mmararaa avaikarua roosiima varuuya na iya tasipama variee mmooriivaa varaaduu maisamaisau aataruuyauvaa ni miravai. Na putino Anutuugo tinai na kava diitaanara aataruuvo hama kutaa vaitiri. Nini variraivaara kuminayaa na iya tasipama mmoori varaatirivee. Gioonna kiaapu kumimaka vooya kiaanoo: Ta turau putuaaraivaara kii ta aanna makee variaunnaivaara nnaasu yaata utida yeenna nneeda nnoori nneeda sirigakiaaravee, kuaivai. Anutuugo tinai vaa putuaiya kava diitaara aataruuvo hama kutaa vaitiri. Inna aikioo na gioonna kiaapu itaa kua kiaiya kuaivaara kutaavaivee kiau-tirivee.

³³ Itaa kua kiaiya iida ngii unnakua kiarainnnoo. Fai ngia kumimakama variaya tasipama makemakee varikiai iyaano ngii safuuma variraivaa iikio maisainaravai. ³⁴ Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaata ngiingii tinni kumimakaiyauvaatama pikiada safu yaata tinniuyauvaa varada variatee. Ngiiikidiri hama vooyaano Anutuugaa arinaima teeda rikiaavai. Ngia mmamma maisakiateeraivaara na itaa kua kiauunoo.

Anutuugo tinai ta ari vookarai mmammavai varaaravaivee

³⁵ Gioonna kiaapu voovoono fai tinara: Dataama putuaiya fai kava diitaarannee? Diitada datai mmammavai varaarannee? tinaravai. ³⁶ Mo a itaa kua kiannaikua a yaata duunakuavee. Uruuvaa a utu kiannaivo nnabaivaa pikioo karaasa kaanaivaa varoo urivai. ³⁷ A uru vuuitaivaannee vara uru ari vookarivaa utuanna suaivaki hama mmuyai apa yipi ruaavai utuannavai. Mmanna uruuvaa nnaasu nuiinaama kiee utuannavai. ³⁸ Anutuugoono tikio uruuyauvakidiri ari vookara ari vookaraama urivai. Uruuyauvakidiri mmuaavai mmuaavai ngiari kaanaiyauvo safuuma urivai.

³⁹ Mmatayaa varira mminnaiyauvo hama mmuaakarai mmammavai varaavai. Vaidiyya ngiari vookarai [SB7]mmammavai varaani fayaiya ngiari

vookarai mmammavai [SB9]varaani ngiaasukuaiya ngiari vookarai mmammavai varaani tavauya ngiari vookarai mmammavai varaavai.

⁴⁰ Ngiau aapu vai mminnaiyauvo vaikio matayaa vai mminnaiyauvootama vaivai. Ngiau aapu vai mminnaiyauvaa fafaariyauvo ari vookaraama vaikio mmatayaa vai mminnaiyauvaa fafaariyauvo ari vookaraiyauvai vaivai. ⁴¹ Suaivaa mmeekiaivo 'ari vookaraama taikio kuraagaivaa mmeekiaivo ari vookaraama taikio aakiapuayauvaa mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai. Aakiapuaa vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taikio vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai.

⁴² Itaama vaineema vaidi putuaiya diitaara mmammaiyauvo ari vookarai vaivai. Vaa putuaiya kava diitaaraivo ataama vainoo. Mmatana hau kieera suaivaki raubiriira nnabaivo nnaasu vaivai. Anutuugo tino kava diitaanara suaivaki ari vookarai mmamma hama yopeema taikaanaraiivo diitaanaravai. ⁴³ Mmatana hau kieera suaivaki nnabaivo muaraagainno maisaivai. Anutuugo tino kava diitaanara suaivaki fai yaagueeqai yoketaa mmammavai varoo diitaanaravai. ⁴⁴ Mmatana hau kieera suaivaki mmatayaa diaa mmamma mmuyaivai vaivai. Anutuugo tino kava diitaanara suaivaki Anutuugaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraiavaa varoo diitaanaraiivo vaivai. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo vaikio rikioo Anutuugaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookarai vootama vaivai. ⁴⁵ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Tauraa uu vaidiivaa Ataamaa Anutuugo iima kiooduu avuuvaa too diitoo korooraivaivee, tiivai. Mmannasa Yoketaivo innaki varuu vaidiivo nnaagiai tuuvoono tupatupaa variraiva ta mmivai. ⁴⁶ Mmatayaa varira mmammaivonnaadee tauraa vaikio Anutuugaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraiivo nnaagiai vaivai. ⁴⁷ Anutuugo tauraa uu vaidiivaa Ataamaa mmataivaadiri iiravai. Nnaagiai tuu vaidiivoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. ⁴⁸ Gioonna kiaapu mmatayaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa roosiya variaavai. Ngiau aapu variaiyai ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa roosiya variaavai. ⁴⁹ Ta mmatayaa variaunnaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa mmammaivaa roosuuvaa varada variaunnaneema ta ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa mmammaivaa varada variaaravai.

⁵⁰ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaiva ataama vainoo. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo hama yopeema Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravai kuanaravai. Mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraivo hama yopeema tupatupaa variraiva varaanaravai.

⁵¹ Na hatauma kiaa kua voovai ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ta mmuaki-aaya hama putuaaravai. Mo Anutuugo tinai fai ta mmuakiaaya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵² Nnaagiai noomaivo akua tinai rikiaada avu tapuurayaama akiairainai ta hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. Fai ii nooma ivo akua tino Anutuugo tinai vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varada diitakiai ta homo mmatayaa variaunnaiya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵³ Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraivo hanigoo tupatupaa varira mmammaivaa varaivee. Homo mmatayaa varii mmamma mmuyaivo hanigoo arivookarai mmammaivaa varaivee. ⁵⁴ Vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varakiai homo mmatayaa variaiyai hanigiada ari vookarai mmammavai vareera suaivaki Anutuugaa kua fafaarai vaivai kuaivaa kaanaiivo kooyaa vainaravai. Kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya putira aataruuvaa Anutuugo vaa ruga kioo yaatara taika kiaivaivee, tiivai.

⁵⁵ Kua fafaara voovai vainno putira aataruuvaara tinoo:

Mo putiraivo deevau
i yaagueeqaivo vainnee?
Mo putiraivo deevau
a nniitareeraivaa mmira yaagueeqaivo vainnee?

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁵⁶ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hama yopeema ta iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnavai. Ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnaivaara irisaivaa ta putuaunnavai. ⁵⁷ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta putira aataruvaa yaataraunnavai. Ivaara ta Anutuugaata kua yoketaivaa kiaunnavai.

⁵⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ta putira aataruvaa yaataraunnaivaara Yisuunna aataruvaa puaisa utida sa vo aataru voodaa kuaaraivaara yaata utuatee. Mmuakiaa suai mmannammanna ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata tu kiada vaida iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngia inna mmooriivaa varaivaa hama kuminayaa varaavai. Ivaaraida mmuakiaa suai mmannammanna iida nnaasu variatee.

16

Koridii variaiya ausa hanigieera vooyani sikauyauvaa yapeeravai

¹ Anutuugaa gioonna kiaapu Yutayaa mmataivau variyaiyani ngia sikauyauvaa yapa kiada kati iya mmiaaree kiaa kuaivaara aanna na tinai rikiaatee. Garatiaa mmataivaki Anutuugaara mmarammaraama nuunakiaiya na kiaa mmiaa kuaivaa ngieeta ivaa iikiatee. ² Ngia mmuaavai mmuaavai mmoori varada irisai varaa sikauyauvaa yaarida yaata utida nnoonnama variaya nnoonnama voovau yapaatee. Kiisama variaya kiisama voovau yapaatee. Ngia Yutayaiya mmiaara sikauyauvo raubiriivoora mmuaa Sudaaga mmuaa Sudaaga ngii sikau vooyauvai itaama yapaatee. Fai ngia itaama mmuaanaa yapa kikiai na ngiisi vira suaiivaki hama ngia ni miaara yaata utuaaravai. Fai vaa ngia teerama kiaiyauvaa kati ni miaaravai. ³ Fai na ngiisi viee ngia mmataama kiaa vaidiiyara na yanaa voovai fafaarama kiee ivaata Yerusareema variyaiyani sikauyauvaatama iya mminali teeda varada oto Yerusareema variaya mmiaaravai. ⁴ Fai ngia yaata utida rikikio ngii yoketaivai ee-oo tikiai na vinai iya ni tasipama kuaaravai.

Pauruuso ari kuanara aataruuvaara tiravai

⁵ Na Maketoniana mmataivau kuanaree tiee fai tauraa viee ivaki variaya tee nnaagiai ngiisi kuanaravai. ⁶ Fai na ngiisi viee kiisama vootama ngii tasipama varinaravai. Fai variee teeno nuanu mmummuoono vati rinai rikiee hokobama ngii tasipama varinaravai. Na variee fai yapooma vo yosinna voovaki na kuanara iinai fai ngia niyara yoketaikiai na kuanaravai. ⁷ Hama na kiisama ngii tasipama ni variataivai. Na hokoba suai ngii tasipama ni variataivai. Fai ni Udaangaivoono tinaina na hokoba suai ngii tasipama varinaravai.

⁸ Na Epesiisa aavaki varieenana fai yapooma Yutayaiya buusa nneera suaivaa nnutuuso Pedikoosa suaivo nninai tee na ivaa taa kiee kuanaravai. ⁹ Aavaki na variee tauko iira vai mmooriivaa Udaanga Anutuuga kooyaa ni vitaikiai na tauko vaivaara na vootama hokobama aavaki varinaravai. Mo ni nnammutuaiya kaayau variaaniaata na aavaki varinaravai.

¹⁰ Mo fai yapooma Timotiiva ngiisi nninai rikiaada ngia innara yoketaakiatee. Ivo ni roosiima Udaanga Anutuugaa mmooriivaa varaivaara ngia innara tuqinnaatee. ¹¹ Sa vaidi voovoono innara nniki rakainno kumina vaidivaivee kiaivee. Fai yapooma ivo kava vara ranoo niisi nninaraivaara

ngia innara yoketaikio rikioo ivo ari kuanaree tii aataruuvau ausa nuufa tasipama kuaivee. Ivo ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama kava niisi vara ranada ngiaaraivaara na iyara faannakiaunoo.

¹² Mo na ti seena vaidi Aporoonnaraata ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama ngiisi kuaiveera na makemakee inna titaaduu yaata utu kioo nnaasu vairavai. Anna makee hama ivo kuataama vainoo. Fai papooma ivo vira suaivo kooyaa vaino rikioo kuanaravai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Ngiengie variaaraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaivaa puaisakama utuatee. Ngia vaidiya varida yaagueeqama variatee. ¹⁴ Ngia mmuakiaa aataru mmoorivai varaaree kiaa mmuduuya riraivaa tasipama varaatee.

¹⁵ Ni seenayaso, vaa ngia rikiaavai. Akaiya mmataivau variaa vaidi Siti-panaasaata ari nnauvaki variyaiyaatama tauraa toosa hara ausa hanigieeravai. Ausa hanigia kiada Anutuugaa gioonna kiaapuuyara pinaama mmoori vareeravai. Ni seenayaso, na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ¹⁶ Iya roosikiyaiyaata iya tasipama mmoori vareeraiyaatama iikiavaugiataama iikiatee.

¹⁷ Siti-panaaso Potunataava Akayakaavainna vaa niisi ngiaivaara ni yoketaunoo. Ngia hama niisi ngiaara aataruuvootaikiai iya niisi ngiaivaara ni yoketaunoo. ¹⁸ Iya ngii tasipama variaavo ngii ausaiyauvo yoketaineema iya ni tasipama variaavo ni ausaivo yoketaunoo. Itaama iikiaa vaidiyara kua yoketaivaa kiatee.

¹⁹ Asiaa mmataivau variyaiya Anutuugaara mmarammaraama nuunaki-aiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Akuiraaya Pirisikauyaatama ngiari nnauvaki Anutuugaara nuunakiaiyaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mida ngiiyara boo kiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva iyakiaata tiiki-aaatama variivaara iya itaama yaata utida kiaavai. ²⁰ Aavakinnaa vaa ausa hanigiaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida ngiingii yaaku rumisiatee.

²¹ Nini yaakukidiri aa na rau kua aavaa taatee. Na Pauruusoono ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

²² Fai gioonna kiaapu voovoono hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya rino Anutuugo tino maisama variaivee. Udaanga-o, tummuane.

²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

²⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna tasipama variyaiya ni mmuduuya riraivo ngii mmuakiaaya tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa Koridii varuuyani reeravai

Pauruuso kava nnaagiai yanaa aavaa Koridii varuu gioonna kiaapuuyani reeravai. Aa yanaa aavaa Pauruuso roo suaivaki ivo tooduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Koridii varuuyaki kaayau mmuaararoovo vairavai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyakidiri vooyaano Pauruusaara ooqoo tiravai. Innara ooqoo tuduutaata Pauruuso pinaama iyara mmuduuya ruoo iyaata mmuaa ausa tinnivai varaanaraivaara yaata utiravai. Nnaagiai iya mmuaa ausa tinnivai varooduu rikioo inna ausaivo kaayauma yoketairavai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutu-uqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaiikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ngia vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Koridii variaiyaniaatama Anutu-uqaa gioonna kiaapu Akaiya mmata mmuakiaavau variaiyaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutu-uqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu varia-teeraivaara ta yaata utuaunnaanoo.

Pauruuso Anutu-uqaata kua yoketaivaa tiravai

³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutu-uqaara ta kua yoketaivaa kiaunnaanoo. Ivo ti Napoova tiyara boo tioo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa mmiraivoovee. ⁴ Mmuaararai aataru ari vookara ari vookaraiyauvo tiiki vaikio ivo ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. Ivo itaama ti tasipama varioo tiyara boo tiineema ti seena gioonna kiaapuuyaki mmuaararaiivo vainai rikiada ta iya tasipama yoketaama varida tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa iya vitaakiateraiivaara Anutu-uqo itaama ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. ⁵ Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoovaa roosiima teetaata mmamma nniitaraivaara varaunnavai. Mmuaikaraama Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiivo fai vooyasiaatama kuanaravai. ⁶ Mo fai ta ngiiyara mmooriivaa varada mmamma nniitarivaara varaarivo fai hama ta kuminayaa varaaravai. Anutu-uqo ngii tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ngii mmioo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaraivaara fai ta mmamma nniitarivaara varaaravai. Mo fai Anutu-uqo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmimaraivo fai hama kuminayaa vainaravai. Ta mmamma nniitarivaara varadaata yaagueeqama variaunnaneema ngieetaama mmamma nniitarivaara varada yaagueeqama varikiai ta ngii tasipama varida boo tira kuaivaa ngiita kua kiaarivaara Anutu-uqo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmimaraivo hama kuminayaa vainaravai. ⁷ Ta ngiiyara mmannammanna faannaida varida kiaunnaanoo: Fai iya yaagueeqama variaaravee, kiaa kiada hama pikieeraida mmannammanna ivaara nnaasu yaata utu kiada variaunnaanoo. Vaa ta rikiaunnavai. Ta mmamma nniitarivaara variaunnaneema

ngieetama varaivaara Anutuugo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiivaa ngieetama varaaravai.

⁸ Ti seenayaso, ta Asiaa mmataivau variaanna suaivaki ta mmuaararoovaa varaannaivaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Kaayau mmuaararoo pinaa ari vookarauvo tiiki vaudu hama yoypeema ta ivaaya yaatararaivaara ta yaata utida ta tete variaanna suaiyauvo taikaanaravaivee kiaa kiada variravai. ⁹ Ta yaata utida rikiaannaduu Anutuugo tuuvaugiataama tete variaanna suaiyauvo kutaa taikaivaivee kiaa kiada pinaama ti mmuaararooduu variravai. Hama ta titi yaagueeqaivaura mmoori vareerama kiada Anutuugo tinai vaidi putuaiya diitaaravaa yaagueeqaivaura ta mmoori varaaravaara ta itaama variravai. ¹⁰ Ta putuaara iikiaannaivakidiri Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Fai yapooma ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Vaa ta ivaara yaagueeqama kiaunnanoo: Fai ivo kava ti vitaanaravaivee, kiaa kiada faannaida variaunnanoo. ¹¹ Ngieetama tiyara yaaku varada ti tasipama iikio fai itaama vai aataruuvo vainaravai. Fai kaayau gioonna kiaapuuya tiyara yaaku varaaravaa Anutuugo rikioo irisaivaa tiyara yoketaivau fai ta yoketaama varida mmoori varaaravai. Kaayau gioonna kiaapuuya tiyara kua yoketaivaa Anutuugaa kiaa mmiateeraivaara ngieetama tiyara yaaku varada variatee.

Pauruuso Koridiiyasi kuanaree kiaa rikioo pikieeravai

¹² Aa na tinara kua aavaa inna titiyara mannaka tinara kuavai. Aa mmata aavau ta varida iikiaunna aataru mmooriiyauvaara ti yaata utiraivoono ausa yoketaivaa ti mmivai. Ta ngii tasipama varida hama ta mmatayaiya tinni vairaiyauvunudiri mmooriivaa iiravai. Ta Anutuugo tiyara yokeetaama yaata utiraivaugiataama yaagueeqaivaa varada ti ausa mmuduuyaiauvu ngiiyara yoketaiduu Anutuugo ti kiaa ti mmuuvauugiataama ta safuuma ngiiyara mmooriivaa iiravai. Ivaara ta titiyara mannaka kiaunnanoo. ¹³⁻¹⁴ Ta ngiini yanaiyauvunu fafaarakiaanna kuaiyauvaki ngia kooyaa yaarida arinaima rikioo kuaiyauvaa nnaasu ta fafaarairavai. Ta varida iikiaunna aataru mmooriiyauvaara ngia makee kiisama nnaasu teeda rikiaivaa ngia eeyaavai arinaima teeda rikiaa taika kuaateeraivaara na faannaina variaunoo. Fai ngia itaikio ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki ta ngiiyara mannaka kiaravaa roosiima ngia mmuaakaraama aikiooma tiyara mannaka kiaravai.

¹⁵ Ngia itaa kua kiaravaara vaa na rikiauvai. Ivaara na taaraneetu ngiisi vinai ngia taaraneetu yoketaama variateeraivaara na ngiisi kuanara suaivaitana mmatairavai. ¹⁶ Na ngiee ngii tee ngii pikiee numa Maketoniasa mmataivau nuaina variee mo kava vara ranee ngiisi viee kava ngii teenai ngia ni tuqinnada ni titakiai na Yutayaa mmataivau kuanaraivaara na tauraa mmatairavai. ¹⁷ Na itaa kua kua kuanaree kua rikiee pikiee hama kuaivaara na aruoo kua aduoo kua tira vaidivai variaunnee? Ai hameetavee. Na kuanara nninara aataruuvaa mmataama kiee mo pikiee hara kiee variauvaara mmatayaa diaa vaidi kumimakaivaa roosiima na mmuai suaivau ee-oo na kuanaravaivee kua kiee hama na kuanaravee kiaunnee? Ai hameetavee. ¹⁸ Anutuugo tira kuaivaa kua kutaavai nnaasu tiivai. Ivaa roosiima ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaunna kuaivaa hama ta ee-oo tida hamavee kua kiada ngii giaa ngii miaunnavaivee. ¹⁹ Anutuugaa Mmaapuuvaa Yisuu Kirisiinnara ta Siraaso Timotiivama innara ngii giaa ngii miaannaivo hama ivo taara yaata utuoo ee-oo tioo hamavee tira vaidivai variravai. Ivo ee-oo tioo na iinaravaivee tira vaidivai nnaasu variravai. Anna makee ivo homo itaavai nnaasu varivai. ²⁰ Nnaaru Anutuugo kua

kiaa teerama kioo kuaivaa kaanaivo innaki vairavai. Ivaaraida ta innara kutaa tuanaavaivee kiaa kiada variaunnaano. Ta itaa kua kiaunnaivaara Anutuugaa nnutuuvoo ngiau aapu vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngiikiaata tiikiaatama variivaara Anutuugo ariinoo yaagueeqama tiyara mmooriivaa iikiai ta yaagueeqama variaunnaano. Ivoono ariini ti mmataama kioo ²² ta yoketaama variateeraivaara ti aakiaiyauvaki ari Mmannaivaara yapa kiaiio varivai. Variivaara gioonna kiaapuuya teeda kiaanoo: Inna Anutuugaaniyavee, kiaavai. Ivo tiini teerama kiaiio vai aataruuyauvaa fai yapooma ta varaarivaara ivo ari Mmannaivaara ti mmivaivee. Ivo itaama tiyara iivaara ta hama taara yaata utida variaunnaano.

²³ Na Anutuugaa avuuvauddiri kua kutaavai ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngia Koridii variaiya na viee ngia koonnama variaivaara ngii tino rikioo ngii ausaiyauvo mmuaarareevoo kiaa na hama viravai. ²⁴ Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama variaavai. Ivaara ta kava ngii tikiai ngia ti kuaiyauvaa rikiada iikiateeraivaara hama ta mmoori varaunnavai. Ngia yoketaama sirigaida variateeraivaara ta ngii tasipama mmoori varaunnavai.

2

¹ Sa ngii ausaiyauvo kava mmuaararakiaiveeraivaara na ngiisi kava kuanaree kiaa kiee iima rikiee pikieeravai. Neneeno itaama yaata utuee pikieeravai. ² Mo fai na ngiisi viee kua yaagueeqama ngii tinai ngia ausa mmuaarareera tasipama varikiai fai gioon ni tasipama varioo yamaa kua tinai na sirigaina varinarannee? Fai ngia mmuakiaaya ausa mmuaararada variaaraiya nnaasu ni tasipama variaaravai. ³ Ivaara na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Na ngiisi vinai ngia ni tasipama sirigaida variataama vaikiannaata ngia ausa mmuaararavaa ni miaarainoo kiaa na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Vaa na arinaima rikiauvai. Na sirigaina varinai fai ngieeta mmuakiaaya sirigaida variaaravai. ⁴ Na ngiini yanaivaa fafaara raa suaviki ni ausaivo kaayauma mmuaararoduu na pinaama ratee variee ngiiyara yaata utuee yanaivaa reeravai. Hama na ngii ausaiyauvo mmuaararakiaiveeraivaara yanaivaa ngiini reeravai. Na mmuakiaaya ngiiyara pinaama mmuduuya ruaavaa ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na yanaivaa ngiini reeravai.

Maisa aataru iivaara inna aikioovavee kiatee

⁵ Vaidi voovoono ngii nuuna aakiaivaki maisa aataruuvaa iinno ausa mmuaararavaa ngiita niitama ti mmiinne? Vara hama ti mmiinne? Vaa kutaa itaama iivo hama ausa mmuaararavaa ni mivai. Mmuakiaaya ngii mivai. Na tinara: Mmuakiaaya ngii mivaivee, tino rikioo ivo pinaama mmamma maisaivoora na kava yaata utuee kiaanoo: Ivo ngiikidiri vooya nnaasu ausa mmuaararavaa mmiivaivee, kiauvi. ⁶ Ivo itaama uuvaara ngia nuunaida kua yeena rau kiada irisaivaa inna mmuuvaa ngia mmuakiaa vooya ee-oo kiaivo inna aikioovai. ⁷ Aanna makee sa ivaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmda tirooma varira ausa nuufaiyaa vareera aataruuvaa innaata vitaakiatee. Ivo pinaama ausa mmuaararavaa varoo yoketaa aataruuvaa eeyara pikieevoo kiaa innara yoketaida itaama iikiatee. ⁸ Ivaaraina ngia innara mmuduuya ruaivaa kooyaa inna vitaakiateeraivaara na yaagueeqama ngii kiaanoo. ⁹ Ngia iikiainaaree kiaa na tauraa yanaivaa ngiini reeravai. Ngia ni kuaivaa eeyavai rikiada iikiaarannee? Vara hama iikiaarannee? Na ivaa taanarivaara yanaivaa raa kiee ngiini kiaaduu viravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono maisa aataruuvaa iivaara ngia hama ivaara yaata utiraida ngii

ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaani rikiee neeta hama ivaara yaata utiraina ni ausa mmuduuyaiyavaa inna mmiauvai. Vara ii vaidi ivo maisa aataruuvaa niyara iiravainnee? Vara hama niyara iiravainnee? Hama na ivaara yaata utiravai. Na kati ni ausa mmuduuyaiyavaa inna mmiauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiau-vai. ¹¹Sataango ti yaatareevoora tiee na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiau-vai. Ivo ti iinno taanaraivaara vaa ta teeda rikiaunnvai.

Pauruuso Titiinnara pinaama yaata utiravai

¹² Na viee yoosinna Toruaasaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa suaivaki na taaduu vaa Udaanga Anutu-ugo na mmoori varaanara aataruuvaa mmuaanaa teerama kieeravai. ¹³ Na ivaki viee buainana taaduu hama Titiiva ni too vauvaara na pinaama ivaara yaata utiravai. Yaata utuaivaara ivaki varuuyara na kua yoketaivaa kiaa kiee ivaki pikiee mmata Maketoniaa ivakira viravai.

Yisuu Kirisiiva yaatara kioovaara teeta yaataraaravaivee

¹⁴ Ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnanoo. Vaidiyya rapiravaa yaatara kiada nnida kua aayanna tiraivaa roosiima Yisuu Kirisiiva vaa yaatara kioovoono tiiki variivaara teeta yaataraunnano Anutuugo mmuakiaa suai ti vitoo kua aayanna tasipama nniivai. Suuda yoketaivo ngieera kuaikiai rikiaaneema Anutuugo tikiai ta Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varada mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya kua mmiaa rada nookiaunnani rikiaavai. ¹⁵ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara suuda yoketaivo viraivaa roosiima Anutuugo ti taikiai ta variaunnano. Anutuugo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraiyaata ikia aakiaana kuaara iikiaiyaatama suuda yoketaivo viraivaa roosiima ta iya tasipama varida Yisuu Kirisiinna aataruuvaa iya vitaakiaunnano Anutuugo taivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiinna aataruuvaa ikia aakiaana kuaara iikiaiyaano suudaivaa rikiaavo putiraiyakidiri vira suudaivaa roosiivo kuaikiai rikiaa putuaara iikiaavai. Yoketaivau variaara iikiaiyaano rikiaavo yoketai suudaivo kuaikiai rikiaada tupatupaa variaara iikiaavai. Mo deeyaano itaama aikiooma mmoori varaarannee? ¹⁷ Mo teenoo hama ta vaidi vooya roosiima Anutuugaa mmooriivaa iikiaunnvai. Iya ngariiyara yaata utida sikau varaaraivaara Anutuugaa mmooriivaa varaavai. Anutuugo ti titovaara ta inna avuuvau titi ausaiyauvakidiri safuuma mmayaayaivaa tida Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiya varida mmooriivaa iikiaunnvai.

3

Anutuugo karaasa kua yeena rau kioovaara tiravai

¹ Ta itaa kua kiaunnaivaa ngia rikiakiai ta kava titi mannaka kiaunnanee? Hameetavee. Gioonna kiaapu vooya ngiari mmooriivaaraata ngiari variraivaaraatama vaidi vooya tikiai iyara yanaivau fafaara roovaa varada ngii miaani jaarida teeda rikiaavai. Ta iya roosiima titi mmooriivaaraata titi variraivaaraatama yanaivaa ngii miaarannee? Vara ngieenoo ti mmooriivaaraata ti variraivaaraatama yanaivaa ti mmiaarannee? ² Hama itaa kiaara aataruuvoo vainoo. Yanaivau vai kuaivo kooyaa nakaaraivaa variraivaa vitaineema ngia Koridii variaya ngiengieenoo ta yoketaama mmoori vareeraivaata ta yoketaama variraivaatama kooyaa gioonna kaa-puuya vitaakiaano. Ngia yanaivau jaarida rikieerayaama ngii aakiai-yau-vaki kuaivo vaikiai ngia yoketaama variaani mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda arinaima ti variraivaa teeda rikiaavai. ³ Ta ngiiyara mmooriivaa varaannaduu ngia Yisuu Kirisiinnasidiri fafaara raa yanaivaa roosiima

kooyaa inna aataruuvaa gioonna kiaapuuya vitaakiaavai. Ii yanaa ivaa hama ivo sikau tayapoovaitanau Musiiva roovaitanau fafaara reeravai. Gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki fafaara reeravai. Hama ivo upisi nnooriivo varuu seeraivaadiri ivaa fafaara reeravai. Anutuugo tupatupaa vari-raivoono ari Mmannasaivaa gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki yapaivaa gioonna kiaapuuya yanaivau teerayaama iya taavai.

⁴ Yisuu Kirisiiva tiiki varikiai ta Anutuugaara yaagueeqakiaunnaivaara ii kua ivaa itaa kua kiaunnaano. ⁵ Hama mminnaa voovoono ti aakiaana vaivoono yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ngiiyara vai mmooriivaa iikiaunnaano. Yaagueeqaivo aikiooma ti aakiaana vaivo Anutuugaasidiri tiivai.

⁶ Ivoono ari yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ivo yeena rau kioo kua karaasaivaa gioonna kiaapuuya kua mmiaunnaano. Ivo karaasa yeena rau kioo kua aataruuvo hama tauraa Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa roosiivai. Mmannasa Yoketaivaa aataruvai. Fai ta Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa iidada fanniima kiada putida ikia aakiaana tupatupaa variaaravai. Mmannasa Yoketaivaa aataruuvaa fai iidada putida tupatupaa Anutuugaa tasipama variaaravai.

⁷ Anutuugo ari mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kua mmira suaivaki Musiiva sikau tayapoovaitanau fafaara rooduu Anutuugaa mmeekia ari vookarauvo inna tasipama vairavai. Mmeekiaivo kiisa suaivaa taikaa-nara iinno rikioo homo Musiinna oori nnikiiivaki yaagueeqama toovaara Isarairaa gioonna kiaapuuya hama inna teeda nnaasu vairaida ngiari voopi teeda vairavai. Anutuugaa mmaanna tuu kua aataruuyauvaa iidada fanniima kiada putida ikia aakiaana variaara aataruuvo itaama tuuduu rikioo pinaa mmeekia yoketaivo tasipama tiiravai. ⁸ Fai Mmannasa Yoke-taivaa aataruuvo pinaa yoketayoketaa ari vookaraivo tasipama vaivo tau-raa aataruuvaa yaataraanaravai. ⁹ Nnaaru Anutuugo mmuu aataruuvaa irisai putida ikia aakiaana variaaraivo pinaa yoketaivaa tasipama tiiravai. Safu aataru tupatupaa Anutuugaa tasipama variraivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai. ¹⁰ Ta yaata utida kiaunnaano: Aanna makee yoketai aataruuvo pinaa ari vookaraama vaivo nnaaru mmeekia kaayau pinaama ruvuahaavo tuuvaa yaatara kuaikio vaa taikaivaivee, kiaunnavai. ¹¹ Nnaaru mmeekia yoketaivo kiisa suai taikoovo yoketaavai. Makee pinaa yoketaa aataruuvo tupatupaa vaivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai.

¹² Ta itaama yoketaama variraivaara faannakiaunnaivaaraida ta hama aatuurama kiada yaagueeqama kiada gioonna kiaapuuya kooyaa mmayaayaivaa kua mmiaunnavai. ¹³⁻¹⁴ Hama ta Musiinna roosiikiaunnavai. Gioonna kiaapu Isarairaiya mmeekiaivo Musiinna oori nnikiiivau tovo taikaanara uvvaa teevoo kua ivo ari oori nnikiiivau buruqa kiisavaadiri rummuu apu kieeravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari tinniiyauvo yaagueeqauduu hama kuaivaa rikieeraivaa roosiima variravai. Aanna makee Isarairaiya nnaaru Anutuugo kua yeena rau kioo fafaaraivo vauvaa jaarida rikiaavo hama iya tinniiyauvo rusitikiiai hama arinaima rikiaanoo. Iya tinniiyauvunu buruqa rau kiada variraivaa roosiima variaano. Fai gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiiva inna tasipama varino fai inna tinniyaa vai buruqaivo takuasano rikioo arinaima rikiaanaravai. ¹⁵ Aanna makee Isarairaiya Musiiva tuu kuaivaa yaaruavo buruqaivo homo iya tinniiyauvunu rummuu apu kioo vainoo. ¹⁶ Fai vaidi voovoono ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara ausa hanigiano rikioo ari ausa hanigiai aataruuvoono buruqaivaa rabaraanaravai. ¹⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinnara kiau kuaivo inna Mmannasaivaara na kiau

kuavai. Fai inna Mmannaasaivo gioonna kiaapu voovaaki varioo inna utii aataruuvaa rukuasaa kino mmamma dummukiara kati yoketaama hara kioo varinaravai. ¹⁸ Ta vaa ausa hanigieera mmuakiaaya hama nnaaru burugaivo iya tinniiyauvunu rummua apuuvaa roosiima variaunnaano. Ta pinumaivaa roosiima variaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinnani yoketaa ari vookaraivo tiikidiri kooyaa vainoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Mmannaasaivoono ti aakiaiyauvaki varioo ti hanigiananai ta kiisama yoketaama varida yapooma Yisunna roosiima pinaama yoketaama variaaravai.

4

Mmataivaadiri kuu yavaiyauvaa iima kiaiyauvaa

roosiikiaunnaiya ta variaunnaano

¹ Anutuugo tiyara boo tioo kua yeena rau kioo ii kua iyauvaa kiaa mmiateera mmooriivaa ti mmiravai. Ivo ti mmuu mmooriivaa ta iiki-aunnano hama ti pirisaikiai pikiaunnava. ² Ta hatauma iida mmamma maisaira aataru mmuakiaayavai pikiada hama ta unnakua unnakua kiaa kiada mmooriivaa iida hama ta Anutuugaa kuaivaa unnakua unnakuaivaa tasipama tida varida iikiaunnaano. Ta kua kutaivaa nnaasu kooyaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida Anutuugaa avuuvau safuuma variaunnani mmuakiaa gioonna kiaapuuya ta itaama variaunnaivaa teeda ngiari yaata utiraivaki ivaara kutaavaivee kiateeraivaara ta itaama iikiaunnava. ³ Ta mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa kookieema kiada kiaa mmi-aunna kuaivo kutaa tuanaa hataumaki vaitiri. Gioonna kiaapu ikia aakiaana kuaariyaano nnaasu ivaara kiaanoo: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaatirivee. ⁴ Iya yaata tinniiyauvo upisiyauvai vaivaara iya mmayaaya yoketaivaara hama kutaavaivee kiaavai. Aa mmata aavaara dira kieta Sataango iya iikio iya yaata tinniiyauvo upisiivai. Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vaikio ivo Anutuugaa roosiima mmuakaraivai varivai. Inna mmayaaya yoketaivo mmeekiaivaa roosiima taivaa iya teevora kiaa kioo Sataango iya iikio iya yaata tinniiyauvo upisiivai. ⁵ Hama ta titiyara ngii giaa ngii miaunnaano. Yisuu Kirisiiva ti Udaanga tuanaivaara ta ngii giaa ngii miaunnaano. Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyaanora tida ngiiita ngii mmoori vareera vaidiya varida ngii giaa ngii miaunnaano. ⁶ Udaanga Anutuugo tunoo: Fai upisiivakidiri mmeekiaivo taanaravaivee, tuuvono ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaikio taivai. Yisuu Kirisiinna oori nnikiivaki mmeekiaivo too varinai ta Anutuugaa oyai ari vookaraivaa arinaiima taaraivaara ivo ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaikio taivai.

⁷ Ii aataru yoketaa ivaa ta varaunnaiya vaidiia mmataivaadiri kuu yavaivaa iima kiaivaa roosiikiaunnaya ta variaunnaano. Kuu yavaivo kiisa suai nnaasu vainno taikeraivaa roosiima ta muaraagama variaunnaano. Hama titi yaagueeqayaara ta mmooriivaa iikiaunnaano. Anutuugaa yaagueeqa ari vookaraivaura ta mmooriivaa iikiaunnaano. Ii aataru ivo kooyaa vakiaiveeraivaara ta vaidiia mmataivaadiri kuu yavaivaa iima kiaivaa roosiima variaunnaano. ⁸ Mmuuararai aataruuyauvo makemakee tiisi nnikiiai ta teedaata pikiada variaunnaano hama ti yaataravai. Vo suai vo suai airi airi yaata utiraivo tiiki vaikiainnaata hama ta pinaama ivaara yaata utiraida yaagueeqama variaunnaano. ⁹ Ti nnammutuuiya koonnai aataruuyauvaa ti iikiaavoota ti Napoova hama ti pikiaivai. Vaidiia ti rupuuaaniata ta hama putuunnavai. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna variravo tiiki vaivaa iya kooyaa taateeraivaara vaidiia Yisunna rupuutuu putuneema ta variaunnani iya ti rupuutaara iira aataruuvo makemakee tiisi vaivai.

¹¹ Ta mmatayaa variaunna suaivaki ta Yisuunna mmooriivaa iikiaunnani gioonna kiaapuuya ivaara ti ruputuaara iikiaaniaata ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnanoo. Ivo tiiki varikiai ta variaunnaivaa ngia kooyaa taateeraivaara ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnanoo. ¹² Ii na kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Iya ti ruputuaara iikiaani ta mmooriivaa mmannammanna varada putuaara iikiaunnani ngia ivaa teeda ivaudiri tupatupaa variraivaa varada variaanoo.

¹³ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Anutuugaara kutaavaivee kiauvaara na kuaivaa kiauvaivee, tiivai. Nnaaruaa vaidi voovoona fafaara roo kua voovoona itaama kutaavaivee tuneema teeta Anutuugaara kutaavaivee kiaunnaivaara ta kuaivaa kiaunnava. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnava. Anutuugo Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri tuduu diitoneema fai ta putuaunnaivakidiri ivo ti tinai ta diitaaravai. Diitakio ivo tiita ngiitama vitoo Yisuuva varii yoosinnaivaki kinai ta inna tasipama variaaravai. ¹⁵ Ta ngiyyaroo tida mmuaakiaa mmooriyauvaa itaama iikiaunnano mmuaaraivo tiisi nniivai. Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa fai vooya vooya arinaima rikiada Anutuugaara kua yoketaivaa tikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Kaayauya itaama kiaavovo kua yokeitavo pinaavai innasi vainaravai. Itaama vakiaiveeraivaara ta ngiyyaroo tida mmooriyauvaa iikiaunnanoo.

Ta Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada inna yaagueeqaivaura variaun- nано

¹⁶ Ivaara ta rikiaunnano hama ti pikiaataivai. Ti nnabaiyauvo vakia roo vioo vioo yotera ngiaabai kieera mmammaivaa varaikio rikioo ti aaki-
aivaki varii vaidi tuanaivo makemakee mmuakiaa suai karaasavai nnaasu varivai. ¹⁷ Aa ta makee variaunna suai aavaki kiisa kiisa mmuaaraivo fai taikaanaravaa ta varaunnava. Fai ta ivaa yaatarada yapooma tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. ¹⁸ Hama ta aa kooyaa mminnaa aayauvaara yaata utida teeda nnaasu vaida varirama kiada ta hama avu teera mminnaiyauvaara yaata utida teeda nnaasu vaida variaunnaivaara ta tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. Avu teera mminnaa aa kooyaa vai aayauvo fai taikaanaravai. Hama avu teera mminnaiyauvo fai tupatupaa vainaravai.

5

¹ Itaama vaivaara vaa ta rikiaunnava. Ta unnakua nnau heekeeraivaa roosiima ta mmatayaa hara kiada variaunna nnabaiyauvo vaivai. Fai iyauvo tavaratanai Anutuugo karaasa nnabaiyauvaa nnau karaasaivaa roosiima ariinoo heeka kaiyauvaki ta hara kiada variaaravai. Ii nnaba iyauvaa ta varada ngiau aapu tupatupaa variaaravaivee. ² Ti nnau ngiau aapu vaiyauvaa ti varaataikiai ta varaaraivaara yaata utida varida avau ratada variaunnanoo. ³ Fai yapooma uyira rairaiyauvaa roosiima Anutuugo ii nnau iyauvaa ti uyu kinai hama ti mmannasaiyauvo kuminaya variaaravai. ⁴ Aa ta ti nnabaiyauvaki variaunna suai aavaki ta pinaama yaata utida kaayau mmuaaraivaa tasipama variaunnanoo. Itaama varidaata ta ngiau aapu varada variaara nnabaiyauvaa varaaraivaara yaata utida variaunnanoo. Mo hama ta titi nnaba mmatayaa variraiyauvaa pikiaaraivaara ti yoketaainoo. Anutuugo kati ti nnaba karaasaivauvaa uyira raira roosiima ti uyu kinai ta varada tupatupaa variaaraivaara ti yoketaainoo. ⁵ Ta itaama variaaraivaara Anutuugoona vaa mmuaanaa ti iima kioo ti teerama kieeravai. Ta itaama yoketaama variaaraivo kutaavai vainoo kiaa kiada ivaara rikaaraivaara Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai.

⁶ Itaama vaikiyai hama ti pikiaataikiyai ta mmannammanna yaagueeqama variaunnava. Vaa ta rikiaunnava. Ta titi nnabaiyauvaki variaunna suaivaki ta ti Udaanga Yisuu Kirisiiva variraivaa ngeerama variaunnao. ⁷ Aa suai hama ti avuuvaaadi inna teerama kiada ta kati innara yaagueeqama kutaavaivee kiaa kiada variaunnao. ⁸ Ta mmanammanna yaagueeqama variaunnaiya aa nnaba aayauvaa pikiaada ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaaraivara ti yoketaino. ⁹ Ta aa nnaba aayauvaki variaunnaannee? Vara ta iyauvaa pikiaada inna tasipama variaunnaannee? Ta varida mmooriivaa iikio rikioo ivo ti teeno inna yoketaakiaiveeraivara ta iida varida variaunnao. ¹⁰ Fai Yisuu Kirisiiva kieeta varira mmaataivau varioo ti yaparainara iinai ta mmuakiaaya inna avuuvau diaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki mmoori yoketaivaata mmoori maisaivaatama iikiaunnaivaara ivo ti yaparainara ta mmuaavai mmuaavai titi mmooriyauvaa irisaiyauvaa safuuma varaaraivara ta inna avuuvau diaaravai. Itaama vaivaara ta mmooriivaa yaagueeqama iikio inna yoketaakiaiveeraivara iikiaunnava.

Yisuuva putuuvaara ta Anutuuga seena tuanaaya variaunnao

¹¹ Ivaara ti Udaanga Anutuuga aatuukiaunnaivaa vaa ta rikiaunnava. Ta ivaa rikiaunnaivaara iya yoketaama variateeraivara ta yamaa kua yamaa kua tida gioonna kiaapuuya kiaa mmida variaunnao. Vaa ta variaunna aataruuvaa Anutuugo eeyaavai kooyaa too rikiaivai. Ngingii yaata utiraivaki ngiengietama na yoketaama variauvaa vaa kooyaa teeda rikiaavaivee kiauvali. ¹² Ta itaa kua tida hama ta titi mannaka kiaunnaivaara kava ngiita ngii giaa ngii miaunnao. Hameetavee. Ngia tiyara mannaka kiaara aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivara ta itaa kua kiaunnao. Vaidi vooyaano ngiari mmooriyauvaa kooyaa teeda iiriyauvaara ngiari mannaka kiaavai. Iya aakiyaiyauvaki vaira mmooriyauvaara hama iya mannaka kiaavai. Fai itaa kiaiyaano ngii tikiai rikiaada ngia tiyara aikiooma sai kiateeraivara ta itaama ngii giaa ngii miaunnao. ¹³ Iya tiyara kiaanoo: Yaata dunnayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta Anutuuga mmooriivaa iikiaunnaivaara iya itaa kua kiaivo inna aikiooma kiaavai. Iya ti kiaanoo: Yoketaama yaata utuaayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta ngiiyaroo tida mmoori varaunnaivaara iya itaa kua kiaivo inna aikiooma kiaavai. ¹⁴ Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruaivara ta innara mmoori varaunnao. Vaa ta arinaima rikiaunnaivi. Mmuua vaidivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Putuduu ivaara mmuakiaaya teetama putiravai. ¹⁵ Ngia gioonna kiaapu vaa tupatupaa variraivaa varaiya sa ngiingiiyara yaata utida variraida ivo ngiiyara putuoo kava putuvakidiri diitoovaara yaata utida variatee. Ngia itaama yaata utida innara variateeraivara ivo mmuakiaayara putiravai.

¹⁶ Ivaara aa suai avakidiri hama ta mmatayaa diaa gioonna kiau-puya roosiima mmatayaa diaiya ngiari iikiaa aataruuyauvaa teeda iyara maisayavee tida yoketaayavee kiaravee. Nnaaru Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki ta inna teeda mmuakaraama innara yaata utida itaa kua tiravai. Aanna hama ta kava itaa kua kiaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapu voovono vaa Yisuu Kirisiinnaki variivoono ivo vaa karaasavai varivai. Ivo tauraa varii aataruuvo taika kiaikio rikioo ivo vaa karaasavai varivai. ¹⁸ Ii aataru ivaa Anutuugoono iivai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara hama ta mmannammanna Anutuuga nnammutuaaya variaunnao. Ta inna seena tuanaaya variaunnao. Ti seenaiya homo inna nnammutuaaya vari-aiyara ta iyara mmooriivaa iikiyai iyaatama inna seena tuanaaya variateera mmooriivaa Anutuugo ti mmivai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinnaki varioo gioonna

kiaapuuya inna seena tuanaaya variateeraivaara mmooriivaa iinno variravai. Inno varioo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa iya mmiraraiyauvaara hama yaata utuoo variravai. Hama itaama yaata utirainno iya inna seena tuanaaya variateera mmoori aataruuvaa ti mmiravai.

²⁰ Itaama vaikiat ta aanna ngii tasipama varida Yisuu Kirisiivaano ngiiyara ti tikiat ta inna kuaivaa ngii giaa ngii miaunnaano. Anutuugo ariinoo yamaa kua ngiita tinaraivo tiikinaadiri ngiita yamaa kua tiivai. Ngia Anutuugaa nnammutuaaya variaya hanigiada inna seena tuanaaya variateeraivaara ta yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii miaunnaano. Ta Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varada inna yaata utiraivaugiataama yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii miaunnaano. ²¹ Anutuugo tiyaroo tioo Yisuu Kirisiiva hama mminnamminnaa maisaatauvaa tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki varino Anutuugo safuuma variravai ta mmiraraiiva ta mmiraraiivaara inna tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai.

6

¹ Ta Anutuugaa mmooriivaa inna tasipama iida varida yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii mida kiaunnaano: Anutuugo kati ngiiyara yokeetaama yaata utiraivaa vaa ngia varaivaa pikieevoora tida yoketaama haitatuuda tuqinnama variatee, kiaunnaano. ² Anutuugo tii kuaivaa rikiaatee. Ivo tinoo:

Na ngiiyara yoketaavee kiau suaivaki
na ngii kuaivaa rikiauvai.
Na ngii vita yoketaivau yapau suaivaki
na ngii tasipama variauvaivee.

Anutuugo itaa kua tiivai. Rikiaatee. Anutuugo tiyara yoketaavee tii suaivo aanna ii suai ivovee. Ivo iya vita yoketaivau yapaanara tii suaivo aanna ii suai ivovee.

³ Ta Anutuugaa mmoori iikiaunna aavaara sa vaidi voovoono too kiaivee: Maisa mmooriivaivee, kiaivee. Ta hama ivaudiri vaidi voovoono haruruaveera mmooriivai iikiaunnaano. ⁴ Hamavee. Ta Anutuugaa mmooriivaa varada inna mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa kooyaa gionna kiaapuuya vitaakiaunnavai. Ta mmoori varada variaunnano ari vookara ari vookarai mmoori mmuaararaiyauvo tiisi nnikiat ta hama iyauvaara yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqarama iida variaunnaano. Mmamma mmuaararaiivoota maisa mmooriivootama tiisi nnikiat ta hama iyauvaara yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variaunnaano. ⁵ Iya ti ripiida oovi nnauvaki ti yapada tiisi nnida ti ututuuma kiada ti koonnakaannama kiada ti ruputiravai. Ti ruputida kaayau mmoori hama ta yopeema iikiaraiyauvaa ti mmudu hama ta vuru vaida hama ta yeenna nneeravai. ⁶ Iya ti itauduaata ta mmannammanna yoketau yoketau mmoori aataruuyauvaa iida varida ta arinaima teeda rikiaanna tinniiivaa varada hama ta makee tuduu ti nnannatooduu ta tirooma yoketaama varida gionna kiaapuuya tasipama mmoori aataruuyauvaa ta iida variravai. Ta itaama varida ta Anutuugaa mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa ta gionna kiaapuuya vitairavai. Mmannasa Yoketaivoono ti tasipooduu ta itaama iya vitaida ta kutaa tuanaa iyara mmuduuya rida iya vitairavai.

⁷ Ta kua kutaivaa tida iya vitaakiaannadu Anutuugaa yaagueeqaivo ti tasipooduu ta mmoori varada iya vitairavai. Anutuugo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kikiat ta safuuma variaunnaivaara rapira vaidiivo suru okoovaa hiri apu kioo vairavaa roosiima ta dida vakiaunnaano. ⁸ Gionna kiaapu vooyaano ti mannaka kiani vooyaano tiyara

maisayavee kiaavai. Vooyaano tiyara mmoori koonnama iikiaayavee ki-aani vooyaano tiyara kiaanoo: Mmoori yoketaama iikiaayavee, kiaavai. Vooyaano tiyara yaata utida kiaanoo: Unnakua kiaa kiada kiaayavee, kiaa kiada hama tiyara yoketaakiaaniaata ta kua kutaivaa kiaunnavai. ⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya vaa ti teeda rikiaiyata vooyaano kiaanoo: Hama ta teeda rikiaunnavee, kiaavai. Vooyaano maisa mmooriivaa ti mmuduu ta putidada rikiaadaata variaannaiya mo aanna ti taatee. Ta homo variaunnanoo. Vooyaano ti rputuaani hama ta putuaunnavai. ¹⁰ Ta ausa mmuaararivaa tasipama varidaataida mmannammanna sirigaki-aunnanoo. Ta hama mminnaatai vaidiyaano varida Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa kaayau gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnani rikiaada yoke-taama variaanno. Ta mmanna haipu vaidiya hama ti mminnaataiyanooda mmuakiaa mminnaa tuanaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaa varaunnanoo. Ta itaama varida Anutuuqaa mmoori vareere vaidi tuanaaya variaunnaiiva kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaunnanoo.

¹¹ Ni seena tuanaa Koridii variayaso, ta tiiki vai kuaiyauvaa safuuma kooyaa ngii kiaa kookieema kiada ti ausa mmuduuya eeyaavai ngii mmiaunnavai. ¹² Ta ti ausa mmuduuya mmira aataruuvaa hama puaisa utiraida ta ngii mmiaunnvai. Mo ngieenoo ngiingii ausa mmuduuya mmira aataru-uvaa puaisa utida hama ti mmiaavai. ¹³ Ngia ni uru nnaakaraya roosiima variaivaara na ataa kua ngii giaa ngii minaravai. Ta ngiiyara iikiaunna-neema ngieeta itaama ngiingii ausa mmuduuya eeyaavai ti mmiatee.

Hama ausa hanigieeraiya sa iya tasipama mmoori varaatee

¹⁴ Sa vaa ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya tasipama mmooriivaara kua yeena rau kiada mmuaakaraama varaatee. Dataama kioo safuuraivoota tomedairavootama mmuaavau nuunainno vainarannee? Hama yopeemavee. Dataama kioo mmeekiaivoota upsiivootama mmuaavau nuunainno vainarannee? Hama yopeemavee. ¹⁵ Dataama kioo Yisuu Kirisiivaata Sataangootama mmuaa tinnivai varaarannee? Hama yopeemavee. Dataama kioo vaa ausa hanigieeraivoota hama ausa hanigieeraivootama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaarannee? Hama yopeemavee. ¹⁶ Dataama kioo Anutuuqaa nnau pinaivo unnakua anutuuyauvaa tasipama mmuaavau vainarannee? Hama yopeemavee. Hama ngia rikiaannee? Ti aakiaiyauvo Anutuuqo tupatupaa variravaa nnau yoketaayauvavee. Ivaara Anutuuqo ataa kua tunoo:

Na iya aakiaana hara kiee variee
iya tasipama nuinaravee.
Na iya Anutuuqo varinai
iya ni gioonna kiaapuya variaaravee.

¹⁷ Anutuuqo itaa kua kiaa kioo vo kuavai ataa kua tunoo:

Hama ausa hanigieeraiya ngia iya pikiada
ari voovau variatee.
Iya iira aataru mmoori mminnaiyauvaa
na oooqoo tiraiyauvaa
sa iya tasipama iikiatee.
Ngia itaama iikiat na ngii vitaanaravai.

¹⁸ Fai na ngii Gioova varinai
ngia ni naunna mmaapuya variaaravee.
Neenoo mmuakiaa mminnaiyauvaa
yaataree diravoono itaa kua kiaanoo.
Anutuuqoono itaa kua tiravai.

7

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ii kua kua teerama kioo kua iyauvo tiyara tiivaaraida nnikiai ta mmuakiaa mminnamminnaa mai-saiyauvo ti mmammayaa vaiyauvaata ti aakiaana vaiyauvaatama ooqoo tida pikiaaravee. Nnikiai Anutuugaa kuaivaa rikiada inna mmemmaana vida yoketaama ari vookaraama varira aataruuvaa iida varida yaagueeqa gioonna kiaapu tuanaaya variaaravee.

Pauruusaa ausaivo kaayauma yoketairavai

² Tiiyara mmuduuya ruatee. Hama ta vaidi voovaara koonnama iiki-aunnnavai. Hama ta voovai maisa aataruuvaa iikiaunnano ivo koonnama varivai. Hama ta voovai unnakua unnakua kua kiada inna mminnaiyauvaa varaunnnavai. ³ Hama na kumina kuaivaa ngiiki yapaanaraivaara itaa kua kiauunoo. Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruauunnaano. Vaa na tauraa ngii giaa ngii miauvai. ⁴ Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruauunnaivaara ngia putikiai teetama ngii tasipama putuaaravai. Ngia varikiai teetama ngii tasipama variaaravai. ⁴ Na ngiiyara yaagueeqama yoketaayavee kiauunoo. Ngia yoketaama iikiaivaara na pinaama ngiiyara mannaka kiauunoo. Pinaa mmuaararavai tiiki vaikiainnaata hama na ivaara yaata utiraina ni ausaivo pinaama ari vookaraama yoketaikiai na ngiiyara pinaama kiee sirigaki-aunoo.

⁵ Na numa mmata Maketoniana ivau varida hama vari hokobairama kiada varida rikiaannaduu airi airi tomeda iira aataruuyauvo ti suvuai kioodoo gioonna kiaapuuya tiita buaaru tuduu ti mmooriyauvaara ti ausaiyauvo ti mmuaarareeravai. ⁶ Ti mmuaararooduu too Anutuugo ausa mmuaarareeraiya tasipoo ausa nuufaivaa iya mmiraivoono ti tasipoo tiyara boo tiio ti seena ngiaammuau voovai Titiinna titooduu tiisi nniravai. ⁷ Hama ivo numa ti tasipama varuuvaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia inna tasipama varuu mmayaaya yoketaivaa ti kua ti mmuuvaaaraatama ti yoketairavai. Ngia ni taaraivaara pinaama ratada varuu mmayaayaivaa ti kua ti mmioo ngia koonnama variaivaara pinaa ausa mmuaarareera mmayaayaivaatama ti kua ti mmioo ngia niyara mmuduuya rida niyara vaitutuura kuaivaa tuu mmayaayaivaatama ti kua ti mmiravai. Ivaara na rikiaaduu pinaama ni yoketairavai.

⁸ Na yanaivaa fafaarama ngii miaaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovo inna aikioovai. Hama na itaama fafaara rauvaara ni ausaivo mmuaarareeravai. Kiisama ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara na rikiaaduu ni ausaivo kiisama mmuaararama kioo pikieeravai. ⁹ Aanna makee ni ausaivo yoketaainoo. Na yanaa yaagueeqaivaa fafaara raaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hama ni yoketaainoo. Ngia ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hanigiada yoketaama varuuvaara ni yoketaainoo. Hama teenoo maisama ngii iiravai. Ngia hanigiada yoketaama variateeraivaara Anutuugo uduu mmuaararoovo ngiisi vairavai. ¹⁰ Fai Anutuugoono ausa mmuaararavaa gioonna kiaapu voovai mmino too hanigiano Anutuugo inna vitoo aataru yoketaivau yapa kino inna yoketainaravai. Hama ivo kava ausa mmuaararavaa yaata utinaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono mmatayaa diaa mminnaivaara ausa mmuaararavaa varoonnonno hama hanigieerainno putuoo ikia aakiaana tupatupaa varinaravai. ¹¹ Ngii mmuaararoovaara Anutuugo uduu rikiada ngia arinaima rikiada kava yaagueeqararama kiada inna mmooriivaa iiravai. Itaida varida kuminayaa kua ngiiki vauvaa ngia kooyaa ngii seenaiya vitairavai. Vaa na rikiauvai. Mmuararoovo ngiisi vauduu Anutuugaa nnutuuvo aduoo vauvaara ngii nnannateeravai. Mmuararoovo ngiisi

vauduu irisai maisaivo vauvaara ngia nnikiarairavai. Ngia tunoo: Niinoo ti toonnaata sa teeraa roosiima ti taanarainnoo, kiaa kiada niiyara yoke-tairavai. Ngia pinaama Anutuugaara mmuduuya riravai. Ngia makee tuduu vaidi tomeda uuvaa ari irisaivaa mmiravai. Tomedaivo ngiiki vauvaa ngia kua tida safu saafuuma kiooduu rikioo hama kava ngiiki kuaivo vairavai.

¹² Ivaara na tauraa raa yanaivaa hama na tomeda uu vaidiivaani nnaasu reeravai. Hama na ivo inna tomeda uu vaidiivaaniaatama reeravai. Hamee-tavee. Ngia Anutuugaa avuuvau tiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainai taateeraivaara na mmuakiaaya ngiini reeravai. ¹³ Ngia itaama varuuvaara ta rikiaannaduu ti yoketairavai.

Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia mmuakiaaya Titiinna tuqin-nooduu rikioo inna ausaivo yoketauduu rikioo ivo numa ti kiaa ti mmuduu teeta rikiaannaduu ti yoketairavai. ¹⁴ Vaa na tauraa ngiiyara mannaka kiaa kiee inna kiaa mmiravai. Kiaa mmiaivaa ivo tooduu kaanaivo kutaa vauvaara hama ni mmamma maisairavai. Ta mmuakiaa suaiyauvaki ngiita kua kutaiyauvaa tiravai. Ta mmuaikaraama Titiinnaata ngiiyara mannaka kiaanna kuaivo kutaa kuavai. ¹⁵ Ivo ngiisi vuu suaivaki ngia mmuakiaaya makee tuduu inna kuaivaa rikiada innara aatuuda biribriida innara tuqinnoovaara ivo ivaara yaata utuoo ngiiyara mmuduuya ruuvo vakia roo ngioo ngioo aanna makee pinaavai vainoo. ¹⁶ Na yaagueeqama ngiiyara kiaunoo: Fai ngia aikiooma mmuakiaa aataruvai iikiaravaivee, kiaa kiee na ivaara sirigakiaunoo.

8

Ausa hanigieeraiyaano sikauyauvaa kati vakiaa mmiaavai

¹ Ni seenayaso, Maketoniasa vau yoosinnaiyauvaki vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyauvaki Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. ² Mmuaararoo ari vookaruyauvo iyasi ngioo iya inno toduaata iya mmannammanna sirigama rada nnududuu pinaavai vauvaara kaayau sikauyauvaa Anutuugaa mmooriivaara kati mmiravai. Iya hama mminnaatauya itaama kaayau sikauyauvaa Anutuugaa mmooriivaara kati mmiravai. ³ Na rikieena na ngii giaa ngii miaunoo. Iyasi vau sikauyauvaa aikiooma kati mmiaaree kiaa kiada aikiooma kati iya mmi kiada kava vo sikauyauvaatama kati mmiravai. Ngiarinaidiri ngiari yaata utiraivaugiataama ⁴ yaagueeqama ti yaparaida tunoo: Tikiai Yutayaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani yapeera sikauyauvaki teeta yapaarannee? tuduu rikiada ee-oo tuduu yapeeravai. ⁵ Ta yaata utida kiaannanoo: Iya hama yopeema yapaaravaivee, kiaa ta yaata utuaannaivau vauduu rikioo hayuuma itaama mmuuvaaara ti yoketaunoo. Iya tauraa ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai Udaanga Yisuu Kirisiinna mmi kiada nnaagiai Anutuugo yaata utuuvaugiataama tiita ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai ti mmiravai. ⁶ Titiiva ii mmoori ivaa ngii tasipama toosa hara uuvaa ta yaagueeqama kiaa mmida kiaannanoo: Iyasi viee mmannammanna iya tasipama yaagueeqama varinai fai iya Yutayaiyara yoketaama yaata utida kati iyanii vakiaa sikauyauvaa yapakio voo taikaa-naravaivee, tiravai. ⁷ Vaa ngia mmuakiaa aataruvai taa taika kiaavai. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaavo ngii kua tiraivootama ngii yaata vuatinni-yauvootama Anutuugaa mmooriivaa ngii varaataikiai ngia yaagueeqama ivaara iikiaiivootama tiyara mmuduuya riraivootama vakiaai vaa ngia taa taika kiaavai. Ngia iyauvaa taa taika kiaaneema ngia kati yoketaama yaata utida kati sikau mmira aataruuvaaatama yaagueeqama iikiaarivo inna yoketaavai.

⁸ Hama na ivaara yaagueeqama ngii tinai iikiateera itaa kua kiaunoo. Ausa hanigieera vooya ii mmoori ivaara iya yoketaikiai rikiada iikiaavai. Ivaara na ngii giaa ngii minai rikiada ngii iikiatainai iikio rikioo ngiitama ngii mmuduuya riraivo kooyaa vainai ta taaraivaara na ngii giaa ngii miaunoo. ⁹ Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara kati yoketaama yaata utiraivo vaivaa vaa ngia teeda rikiaavai. Ivo ari vookaraama yoketaa tuanaama variivoono ngiiyaroo tioo ivo tuoo kumina mmanna vaidivai mmata aavau variravai. Ngia ari vookaraama yoketaama variateeraivaara ivo kumina mmanna vaidivai mmata aavau variravai.

¹⁰ Ii kua ivaara na neneenoo yaata utuee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Ii tauraa taikoo nuanu ivaki ngia toosa hara uu mmooriivaa aanna iima taika kiatee. Ngiengienoo tauraa ngii ausaiyauvo diitooduu sikauyauvaa tauraa kati mmiravai. ¹¹ Inna aikioovai. Mmidada taika kiatee. Toosa hara ngii iikiataikiai yaagueeqama iikiaivaa mmannammanna iida taika kiatee. Ngiisi vai sikauyauvakidiri aikiooma iikiatee. ¹² Fai sikauyauvaa kati ngii miataino Anutuuoqo ngiisi vai sikauyauvaa too ngia miaa sikauyauvaatama too inna aikioovavee tinaravai. Hama ngiisi sikauyauvo vaiyauvaa vaa Anutuuoqo taivai. Hama ivo ivaara yaata utuoo vo kuannaa kua tiivai.

¹³ Ngia pinaa mmooriivaa iida sikauyauvaa varada kati Yutayaiyani yapa kikiyai iya iyauvaa varada kati variateeraivaara hama na ivaara kiaunoo. ¹⁴ Aa suai aavaki kaayau sikauyauvo ngiisi vaiyauvakidiri iya mmida ngieeta iyaatama mmuaakaraama variateeraivaara na kiaunoo. Kaayau sikauyauvo ngiisi vaiyauvakidiri hama sikaunnaata kiasa gionna kiasapuuya mmiaaraivo inna yoketaavai. Itaama vaino fai yapooma hama sikauyauvo ngiisi vainai rikiada kaayau sikauyauvo iyasi vaiyauvakidiri fai iya irisai kati ngii miaaravai. Iyaata ngieetama itaama iida fai mmuaakaraama variaaravai. ¹⁵ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Gionna kiasapu voovoono
yeennaivaa nnutuuvo menaivaa
kaayauma porooma roo yapooduu
hama innasi kaayauma suvuairama kioo
aikiooma vairavai.

Gionna kiasapu voovoono
kiisama porooma roo yapooduu
aikiooma innasiaata vairavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

Titiivaata ari seenaivaitanaatama Koridii viravai

¹⁶ Anutuuoqoono tikio rikioo Titiiva ti roosiima ngii tasipama mmooriivaa inna iikiataivaara ta Anutuuoqaaata kua yoketaivaa kiaunnaano. ¹⁷ Ngiisi vida sikauyauvaa varaateera mmooriivaa ta inna yaparakiaunnano rikioo inna aikioovavee kiasa kioo ivo kava ariinoo ari yaata vuatinniivaudiri yaata utikio ngiisi kuataikio rikioo ngiisi kuanara iivai. ¹⁸ Vaa ausa hanigioo vaidi voovoono Anutuuoqaaara nuunaira nnau mmuakiaayauvaki nuainno varioo Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gionna kiasapuuya kiasa mmiaa roo nuauduu inna nnutuuvo ngiau aapu vairavai. Ii vaidi ivo Titiinna tasipama vioo mmoori varaiveeraivaara ta inna titada variaunnaano. ¹⁹ Mmuduuya rida kati sikau mmiateera mmooriivaa ii vaidi ivo ti tasipama nuainno iikiaiveeraivaara gionna kiasapu vaa ausa hanigieeraiya inna mmataama kieravai. Ta ii mmoori iva yaagueeqama ti iikiataivaara gionna kiasapuuya kooyaa teekio ti Udaanga Anutuuoqaa nnutuuvo ngiau apuu vakiaiveeraivaara ta iikiaara iikiaunnaano.

²⁰ Kati mmira sikau kaayau vaiyauvaa ta varada koonnama yapakiai rikiada gioonna kiaapuuya ivaara nunuraanurai tivoora kiaa ta ii aataru ivaara tuqinnama haitatuukiaunnaano. ²¹ Hama ta Udaanga Anutuuga avuuvau nnaasu safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa iikiaunnaano. Anutuuga avuuvuunnaata gioonna kiaapuuya avuuyavunuaatama ta safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa ti iikiatano.

²² Ivaara ta vaa ausa hanigieera vaidi voovaata vaidiivaitana tasipama mmoori varaiveeraivaara inna kuaneera tida variaunnaano. Vaa ta airi-neetu inna iida taaree kiaa rikiaunnano ivo kutaa tuanaa vo mmoori vo mmooriiva vaaranaraivaara yaagueeqama iivai. Aanna makee ivo ngiiyara yaata utuoo tinoo: Fai iya iikiaaravaivee, kiaa kioo yaagueeqama ngiisi kuanaraivaara iinno varinoo. ²³ Titiinnara yaata utuatee. Ni vuai ni mmuaa mmoori vareeraivo ngiiyara ni tasipama mmoori varavai. Mo inna tasipama kuaaravaitanaara yaata utuatee. Ivaitana vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyavaki mmoori vara rada nookiaavo Yisuu Kirisiinna nnutuuvo vaa ngiau aapu vaivai. ²⁴ Itaama vainai idaara mmuduuya ruatee. Vaa ausa hanigieeraiya nuuna mmuakiaayavaki variraiya ngia Titiivainnara itaama mmuduuya ruua kuaivaa kooyaa rikiaateeraivaara idaara mmuduuya ruatee. Fai ngia itaama iikio ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo kooyaa vainai rikiaaravai.

9

Ngia Anutuuga gioonna kiaapuuyara kati mmira mmooriiva iikiatee

¹ Vooyaano Anutuuga gioonna kiaapu Yerusareema variayani sikauyauvaa kati yapaiyauvaara vaa ngia rikiaavai. Mo hama na kava ivaara fafaara ree ngii giaa ngii minaravee. Vaa ngia rikiaavai. ² Ngieetama yapaaree kiaa iikiavaa vaa na rikiaunoo. Vaa na Maketoniaa variaa gioonna kiaapuuyaata ngiiyara mannaka kiau kuaivaa ataa kua kiaunoo: Vaa ausa hanigieeraiya mmata Akaiyavaki variayana sikau yapaaraivaara vaa ii vo nuanu taikoo ivaki mmuaanaa teerama kieeravaivee. Vaa na ngiiyara mannaka kiau kuaivaa itaa kua kiaunoo. Ngii yapaataikiai ngia yapaara iikiaani vo yoosinna vo yoosinna variaa kaayau vooyaano ii kua ivaa rikiada iyaatama iya ausaiyauvo diitaikiai rikiada yapaara iikiavai.

³ Ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo sa kuminayaa vakiaiveeraivaara aanna ti seena vaidi taaravoomada ngiisi kuateera na tie variaunoo. Na kiaanoo: Vaa iya mmuaanaa teerama kieeravaivee, kiaa kuaivo kaanaivo vakiaiveeraivaara na vaidi taaravoomada ngiisi kuateera tie variaunoo.

⁴ Fai Maketoniaa gioonna kiaapu vooyaano ti tasipama ngiisi vida teekiai hama ngia teerairama kikio ti mmamma maisainarainnoo. Vaa ta ngiiyara kiaannano: Vaa mmuaanaa teerama kieeravaivee, kiaanna kuaivo hama kaanaivo vaino ti mmamma maisainarainnoo. Ngiiitama ngii mmamma maisainarainnoo. ⁵ Taaravooma ido tauraannaadee kuaa ivaara inna na yaata utuauko yoketaavai. Na tauraa ni seena taaravooma idaa yaagueeqama kiee titanai iyannaadee ngiisi vida ngia kua kiaa teerama kiada kati mmira sikauyauvaa nuunama teerama yapaaraivaara vaaaravai. Iya itaama vida teerama yapa kikiai na ngiisi vino fai aikiooma kuanaravai. Fai aikiooma vainai tee na tinara: Ngia iya yaata tinniyadiri kati yapaavaivee. Hama iya yapaataikiainnaata vooyaano iya vuavikiaani teeda yapaavaivee, tinaravai.

⁶ Sa aa kua aavaara taunnu kiatee. Arinaima rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoona yeenna hauvaa kiisavai utiivo fai kaanaivaa kiisavai vaaranaravai. Gioonna kiaapu voovoona yeenna hauvaa kaayauma utiivo

fai kaanaivaa kaayauma varaananaravai. ⁷ Itaama vainai rikiada ngingii yaata utuaiyauvunugiataama ngia mmuaavai mmuaavai Anutuuga kati sikauyauvaa mmiatee. Hama ngii miatainainnaata mmiaarainnoo. Vaidi-yaano ngii vuavi tida mmiateera ngii tikiai rikiada ngia ausa mmuaara-reera tasipama mmiaarainnoo. Ngingieenoo yaata utida ngii ausa vutinniiyauvo yoketainai rikiada kati mmiatee. Ngia itaama iikio rikioo Anutuugo ngiiyara mmuduuya ruoo fai yoketainaravai. ⁸ Anutuugo ngii variraiyauvaara aikiooma ngiiyara kati yaata utuoo ngiiyara yoketainai rikiada ngia aikiooma variaaravai. Yoketaama varikio ngii variraiyauvaara mminnaiyauvaa aikiooma ngii mioo oro hayuuma vooyauvaatama ngii minai varakio aikiooma ngiisi vainai fai ngii seenaiya tasipama vo mmoori vo mmooriivaa varaaree kiasa kiada teekio ngia ii mmoori ivaa iikiaara mminnaiyauvo aikiooma ngiisi vainaravai. Ngia itaama variateeraivaara Anutuugo aikiooma ngii minaravai. ⁹ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo:

Ivono hama mminnaatakiaya
mminnaiyauvaa kati mmiivai.

Ari koovayakieema kati mmira aataruuvo
tupatupaa innaki vaivaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Anutuugo vaidi yeenna hau utiraiya yeenna hauyauvaa iya mmioo nneera yeennaiyauvaatama iya mmiivoono kati mmira aataruuvo yeenna hauyauvaa roosiima ngii mikiai hau utikio uruoo ngioo voo pinaa kioo iiraivo ngia kati mmira aataruuvaa roosi-ima vainaravai. Fai ngia itaama iikio kati mmira mminnaiyauvo ngiisi vainaravai. ¹¹ Anutuugo ngii tasipama varinanai ngia yoketaama varidada teekio ngii seenaiya kati mmira aataruuvo kooyaa vainai teeda kati iya mmiaaraivaara ngia sikauyauvaa ti mmikiai ta iya mmikiai rikiada iya pinaama Anutuuga kua yoketaivaa kiaravai.

¹² Ngii seena ausa hanigieraiya hama mminnaataiya ngia itaama kati mmira aataruuvaa kaanaivo hama iyasi nnaasu vaivai. Kaayau gionna kиаapuuya mmannammanna ivaara Anutuuga kua yoketaivaa kиаivootama vaivai. ¹³ Fai ngia itaama kati mmiaivaara gionna kиаapu kaayaua ngiiyara kиаara: Vaa Anutuuga kutaavaivee kиаavaivee, kиаaravai. Ngia ngingii avaiyauvakidiri ta Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoke-taivaa iikiaunnavaivee kиаivaa kaanaivo vaivaara iya Anutuuga kua yoketaivaa kiaravai. Ngia kaayau sikauyauvaa iyaata gionna kиаapu vooana mmuakiaayaatama kati mmiaivaara iya Anutuuga kua yoke-taivaa kiaravai. ¹⁴ Itaama vainai pinaama Anutuugo kati ngiiyara yoke-taama yaata utiivaara iya ngiiyara yaaku varada varida ngiiyara pinaama mmuduuya ruaravai. ¹⁵ Anutuugo ari Mmaapuuvaa kati ti mmuuvaara nnikiai ta innaata kua tida kua yoketaivaa kiaravee. Ivo itaama kati ti mmuuvo ari vookaravai vaivaara hama yopeema ta ivaara kua kiaravee.

10

Pauruuso ari mmooriivaara kooyaa tiravai

¹ Na Pauruuso neenoo yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ti tasipama varuu suaivaki pata kua tiao boo ikiee tira vaidivai variravaivee, tiravai. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ngieera voopi varuu suaivaki yaagueeqa kua tiao avaiaraira vaidivai variravaivee, tiravai. Iya itaa kua tuu vaidiivo neenoo Yisuu Kirisiiva nuufa vaidivai tirooma aduoo varuneema na yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia ee-oo tikiai na ngiisi

viee fai hama na kua yaagueeqaivaa ngii tinaravai. Gioonna kiaapu vooya tiyara kiaanoo: Mmatayaa diaa vaidiyaano mmatayaa diaa aataruuvaa mmoori iikiaanoo, kiaiya na aikiooma kua yaagueeqaivaa iya tinaravai. ³ Inna aikioo ta mmatayaa diaiya varidaata hama ta mmatayaa diaa yaata utiraivaugiataama yaata utida yaagueeqama mmoori varaunnvai. ⁴ Vaidi mmatayaa diaiya rapuaara iida varida ngiari suru veeva tipaa ganifaiyauvaa varada vida yoosinna yaagueeqama diraiyaata rapidada iya yaatara kiaavai. Ivaa roosiima ta Anutuugaa mmooriivaa yaagueeqama iida varida hama ta mmatayaa diaa suru veeva tipaa ganifaiyauvaadiri iikiaunnvai. Ta Anutuugaa yaagueeqa ari vookaraivaadiri iikiaunnvai. Ta ivaadiri iida maisa aataruuyauvo yaagueeqama diiyauvaa fai ta yaatara kikio taikaanaravai. ⁵ Unnakua unnakua kiasa kiada kooyaa ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmira aataruuyauvaa ta yaatara kikio taikaanaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuugaara arinaima rikiasa aataruuvaa vooyaano ngiariyara mannaka tida ivaa atau rira aataruuvaa ta aikiooma ooqoo tikio taikaanaravai. Mmuakiasa yaata utiraiyauvaa ta adida pikiada Yisuu Kirisiinna aataruuvaa nnaasu yaata utida iikiaunnvai. ⁶ Na kiau kuaivaa ngia arinaima rikiaada ngii iikiatana iima taika kikiai ngiikiidiri vooya ni kuaivaa rikiaada yaataraiya ta irisai maisaivaa iya mmiaaraivaa terakiaunnano.

⁷ Ngia mmaanai kooyaa ngii avuuyauvunu vaiyauvaa nnaasu taavaivee. Ngiikiidiri vaidi voovoono ariiyara yaata utuoo tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variaunoo, tiinne? Itaama yaata utii vaidiivo kava ariiyara tuginaama yaata utuoo rikiaivee. Hama ivo nnaasu Yisuu Kirisiinna vaidivai viravai. Teetaatama Yisuu Kirisiinna vaidiiva variaunnano. ⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ari mmooriivaara yaata utuoo nnutu varada iira yaagueeqaivaa ti mmiravai. Ngia innara iidada koovayaida variateeraivaara ti mmiravai. Hama ta ngiiyara ooqoo tikiai ngia maisama variateeraivaara ti mmiravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueeqaivaa itaama ti mmiivaara na pinaama titiyara mannaka kiauvaara hama na ni mmamma maisainoo. ⁹ Na yanaiyauvaa ngiini fafaarakiaduu vuuyauvaa hama ngia iyauvaa yaarida aatuukiateeraivaara na fafaarairavai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono fai tinara: Pauruuso yanaiyauvaa fafaarai kioo tiisi nniyuvo avai karai kuayauvai tiisi nniivai. Ivo numa ti tasipama varikiai rikiaada ta taunnano muaraagai vaidivai varikio inna kuaivo mmanna kuavaivee, tinaravai. ¹¹ Fai itaa kua tinara vaidiivo arinaima rikiaivee. Ta ngieeradiri varida yanaiyauvaa fafaarakiannano kuaiyauvootama ta ngii tasipama varida iikiaraiyauvootama mmuaakaraivai vaivai. Hama ari vookaraivai vaivai.

¹² Gioonna kiaapu vooya itaama ngiariiyara ta yoketaayavee kiasa kiada ngiari nnutuuyauvaa ngiau yapaaneema ta iya roosiima titiyara yaata utida variaunnanee? Ai mo hama iya ti roosiima mmuaakaraama variavai. Iya ngiari variraivaugiataama varida ivaa teeda kiaanoo: Ta aikiooma variaunnano, kiaiya hama tinni ruaaya iya kumimaka tuanaaya variavai. ¹³ Hama mo ta titiyara mannaka kiauunnaivo fai yaatarama vanaaravai. Anutuugo ni mmoori varaateera ti mmataama kioo tuu mmooriivaa ta varada ivara nnaasu fai ta titiyara mannaka kiaaravai. Ii mmoori ivaa ta iikiannaivo vaa ngiisiaatama viravai. ¹⁴ Ta ngiisi kuaanna suaivaki Anutuugo tiyara atau yapa kioovaa hama ta hederaida vida titiyara mannaka tiravai. Ta Anutuugo ti mmataama kioovaki toosa hara ngiisi vida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii gaa ngii miravai. ¹⁵ Anutuugo tiyara atau yapa kioovaa hama ta vida hederaida ivaki vau mmooriyauvaa vooya uuyauvaara ta titiyara mannaka kiauunnvai.

Hameetavee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera ta faannaida varida ngiiyara mmoori varaunnava. Anutuugo atau yapa kioovaa aakiaivaki ta mmoori varaunnaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai ¹⁶ ta ngii pikiada vo mmata vo mmata variayasi vida mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiaaravai. Ta itaama iida ari vo vaidi voovoono tauraa vaa mmoori iivaki hama ta ivaki vida mmoori varada ivo vaa ii mmooriivaara titiiyara mannaka kiaravai. ¹⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tinaree kiaa sa ariiyara mannaka kiaivee. Udaanga Anutuugaa nnaasu mannaka kiaivee. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai. ¹⁸ Udaanga Anutuugo vaidi voovaa inna aikiooma vari vaidivaivee tiivo inna Anutuugaa avuuvau yoketaa vaidivai varivai. Vaidi voovoono arinaidiri ariiyara na yoketaa vaidivaivee tiivo Anutuugaa avuuvau hama yoketaivai varivai.

11

Pauruuso unnakua aposorooya yaatareeravai

¹ Na kiisama yaata duunaano kua tirayaama tinai rikiada sa ni reeroo reemmo tairaida teeda rikiadaata tirooma variatee. Tirooma varida ni kuaivaa rikiaatee. ² Anutuugo ngii haitatuuma too kaayauma ngiiyara yoketairavaa roosiima na ngii haitatuuma tee kaayauma ngiiyara yoke-taakiaunoo. Kiaatanna yoketaa tuanaa hama sabi nuairavaa vaidiiya ngiaammuu yoketaa voovai mmiaaravara kua kiaa teerama kieeravaa roosiima na ngiiyara kua kiaa teerama kiese Yisuu Kirisiinna mmuaa tuanaivaa ngii mmataama kieeravai. ³ Na pinaama yaata utuaunoo. Yapaivo Evaanna iinno taanaree kiaa unnakua kua uuvaa roosiima vaidi vooya ngii unnakua kua ngii iida taaree kua tikiai ngia safuuma varida Yisuu Kirisiinnara yoketaama yaata utiravaa pikievooravara na yaata utuauko ni mmuaararainoo. ⁴ Ta Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa ngii giaa ngii miaannaivaa roosiima ari vo vaidi voovoono Yisunnayaadiri mmataama kioo unnakua vooyavai ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyavua inna mmida inna kuaivara kutaavaivee tiravai. Ta Mmannasa Yoketaivaraata Yisuunna mmayaaya yoketaivaraatama ngii giaa ngii miaanna kuaivaa roosiima ari vo vaidi voovoono ari vo mmannasaivaraata ari vo mmayaayaivaraatama ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyavua inna mmida inna kuaivara kutaavaivee tiravai. Ngia itaama iikiaavara na ngiiyara yaata utuauko ni mmuaararainoo.

⁵ Itaa kua tira vaidiiyara ngia ngii yoketaikiai ti aposorooyavee tiraiyara na yaata utuauko hama ni yaataraavai. ⁶ Na niniiyara yaata utuauko kutaa ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaikio ni avaikidiri na kua oyaivaa kiauvo kua fannifaanniima kiauvai. Ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaivara mmuakiaa suai na nuaina variee ita ataama ngii giaa ngii miau suaiyavaki vaa ta kooyaa ngii vitaakiaunnava.

⁷ Na mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaiyavaki hama na irisai mminnaiyavua vareeravai. Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu vaki-aivereivara na adiee variee mmoori vareeravai. Na itaama iikiau aataru-uvo konnai aataruvai na iiravainnee? ⁸ Na ngii tasipama mmoori varee variaa suaivaki ngiari voopinnaa vaa ausa hanigieeraiya sikauyavua ni miravai. Hama na iya mmoori varaivara iya sikauyavua ni miravai. Na ngii tasipama mmoori varaivara iya sikauyavua kati ni muduu na mmuara vareeravaa roosiima iya sikauyavua varee ngii mmoori vareeravai. ⁹ Na ngii tasipama variaa suaivaki hama niisi vau mminnaiyavara

hama na ngii yaparairavai. Maketoniaa varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaano sikauyauvaa ni muduu na iyauvaadiri hama niisi vau mminnaiyauvaa vareeravai. Itaama hama na ngii yaparaira variaaneema fai yapooma mmuaikaraama hama na ngii yapara rinaravai. Na ngii yaparaino ngii mmuaaravevoora hama na ngii yapara rinaravai. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna kua kutaivo ni aakiaivaki vaivaara na kua kutaavai ataa kua tiee ngii giaa ngii minaravee. Na itaama variee hama mminnaara ngii yaparairaina kati mmoori varaivaara na niniiyara mannaka kiaunoo. Na itaama niniiyara mannaka kiau kuaivaava Akaiya mmataivau variaa gioonna kiaapuuya rikikio hama vaidi voovoono yopeema atau rinaravai. ¹¹ Mo na aaniira itaa kua kiaunnee? Hama na ngiiiyara mmuduuya ruauvaaraina itaa kua kiaunnee? Hameetavee. Na ngiiiyara mmuduuya ruauvaa Anutuuoqo vaa taivai.

¹² Vaidi vooya ngiariiyara ta aposorooyavee tira vaidiyya sa iya ngiariiyara mannaka tida kiatee: Ta Pauruusainna mmooriivaa iikiaaneema iikiaunnavavee, kiatee. Sa iya itaa kua kiateeraivaara fai na nini mmooriivaa na makee kati ngiiiyara iikiauneema mmannammanna itaavai iina nnaasu varinaravai. ¹³ Ii vaidi iya hama kua kutaa aposorooya variaavai. Unnakua aposorooya variaavai. Iya ngiari mmooriyauvaara unnakua kua kiada ngiari vookaraama mmooriyauvaa iida varida Yisuunnayaadiri yaadata rummua kiada kiaunoo: Ta Yisuu Kirisiinna aposoro tuanaayavee, kiaavai. ¹⁴ Iya itaama iikiaivaara hama na nnikiaraakiaunoo. Mo Sataango arinoo aikiooma aangeraa mmeekia teeraivaa hababainno mmooriivaa iivai. ¹⁵ Ivaara fai inna mmoori vareera vaidiyya safuuma varira vaidiyya roosiima mmooriyauvaa iida kiaara: Ta safuuma mmoori vareera vaidiyyavee, kiaaraivo inna hama nnikiaraakiateera kuavai. Iya taikeera suaivaki ngiari iikiaa mmooriyauvaa irisai maisaiyauvaa fai safuuma ngiari varaaravai.

Pauruuso aposoroovaidivoonora tuoo kaayau mmuaararoovaa vareeravai

¹⁶ Na tauraa kiau kua voovai na kava tinaravee. Sa gioonna kiaapu voovoono niyara yaata utuoo kiaivee: Ivo yaata duuna vaidivaivee, kiaivee. Fai ngia itaa kua tida seeda mmooka hanigia ni miatee. Niyara yoketaakiatee. Fai ngia niyara yoketaikiai na kiisama niniiyara mannaka tinaraivo vainaravai. ¹⁷ Na itaa kua kiau kuaivaava hama Udaanga Yisuuvaano ni giaa ni mikiai kiaunoo. Yaata duunaano kua tirayaama na neneeno kua kiaunoo. ¹⁸ Kaayau vaidiyya ngiari mmoori mmatayaa diaa iiraiyauvaara ngiari mannaka kiaaneema na niniiyara mannaka kiaunoo. ¹⁹ Ngia ngiingiyyara ta tinni yoketaayavee kua kiada koonnai kuaivaava ngii giaa ngii miyai kuaiyauvaara ngii yoketaikiai iya tasipama variaavai. ²⁰ Vooya ti mmoori varaateera ngii vitaaree kua kiada ngii mminnaiyauvunudiri mmuara aataruuvaa iima rada ngii unnakua unnakua kua rada ngia iikiainaaree kua ngii iida teeda ngiiiyara nniki rakaida ngii yaata rudauda varikiai teeda rikiaadaata inna aikioovavee kua kiada variaavai. ²¹ Ngia itaama iikiaivaara kua voovai na niniiyara mmataama kiee kiaunoo: Ni mmama maisainoo. Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta muaraagama varidara tida hama yopeema itaama ngiiiyara iiravaivee, kiaunoo.

Iya hama aatuuraida vo aataru voovaara ngiariiyara mannaka tikiai mo neetaama ivaara aikiooma niniiyara mannaka tinaravai. Na itaa kua kiauvo yaata duunaira vaidiaano tirayaama na kiaunoo. ²² Iya ngiariiyara ta Eporai kuaivaava kiaunnayavee kianne? Mo neeta Eporai kuaivaava kiau vaidivai.

Iya ngiariiyara ta Isarairaa vaidiyavee kiaannee? Mo neeta Isarairaa vaidivai. Iya ngiariiyara ta Aparahaamaa oyaivakidiri diitaunnayavee kiaannee? Mo neeta Aparahaamaa oyaivakinnaa vaidivai. ²³ Iya Yisuu Kirisiinna mmoori varaa vaidiiyanee? Mo na yaata duuna vaidiiava roosiima ataa kua tinaravee. Na Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varavoono iya yaata-rauvai. Na yaagueegama kие mmooriivaa varaivo na iya mmoori varaivaa yaatareeravai. Vaidiyya na Yisuunna mmoori varaivaara kиа kiada oovi nnauvaki airineetu ni yapa kioodoo na varaivoono iya varuuyauvaa yaatareeravai. Vooyaano kaayauneetu ni ripuuduu vooyaano kaayauneetu ni ruputuduu na putueenana rikieennaata variravai. Na itaama variaivo iya itaama varuuvaa yaatareeravai. ²⁴ Yaaku saineetu Yutayaa vaidiyya yeenaivaadiri ni ripiikiavo vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yuku saivai saivakidiri taarama taaramaneetu (39) vairavai. ²⁵ Roomaa vaidiyya taaravoomaneetu buaagaivaadiri ni ripiiravai. Mmuaneetu vaidiyya sikauyauvaadiri habati kiada ni riravai. Taaravoomaneetu siipaiyauvaki na variaaduu nnooriivo siipaiyauvaa rummua ruvuaraata kioodoo nnoori varaivau variravai. Vo sui ikiannaivaata heenaivaata vara kuainnama kие na nnoori varaivau siipa sagaivau variaaduu sabisaabi ni varoo nuairavai. ²⁶ Makemakee na ngieera vo yoosinna vo yoosinaiyauvaki nuaina variaa suaiyauvaki nnooriyauvo hainno ni ruputu fannifaannuuduu mmuara furai vaidiyya ni ruputida ni mminnaiyauvaa mmuara varaaree kиа uduu ni seena Yutayai ni ruputuara uduu ngiari voopinaiyaatama mmuaikaraama ni ruputuara iiravai. Na nnau yoosinna pinaa aakiaiayauvaki nookiaaduu vaidiyya ni mmaara kuaivaa tida ni ruputuara uduu na mmanna mmata hama vaidiaatauyauvunu nookiaaduu maisa aataruuvu niisi nnuudu ni putuatauduu na maisama nuaina variravai. Na siipaivaki karee nnoori pinaivau vee variaaduu nnooriivo ni ruputuataama uduu gioonna kиаapuuya unnakua unnakua tida tunoo: Ti seenavaivee, kиа kiada ni ruputuara iiravai. ²⁷ Na pinaa mmooriivaa nniki vata vatama kие yaagueegama kие varee airineetu na mmoori varee variee heenaiyauvaki hama na vuru vairavai. Vo sui vo sui ni yeenna rauduu ni nnoori rauduu airineetu hama ni yeennaatauduu hama ni nnaunnaatauduu hama ni uyira rairaatauduu na kati variravai. ²⁸ Itaama vauduaata vo yoosinna vo yoosinna vaa ausa hanigida Anutuugaara nuunakiaiyyara na haitatuunaraivaara mmuakiaa sui na iyara yaata utuauko ni mmuaararainoo. ²⁹ Fai gioonna kиаapu voovoono Anutuugaa aataruuvaa inna mmuaararano pinaama muaraagama varinai neeta innara boo tie inna mmuaararavaa varaanaravai. Fai gioonna kиаapu voovoono haruruoo mminnamminnaa maisaivaa varano ni ausaivo pinaama mmuaararanaravai. ³⁰ Fai na niniyyara mannaka tinaree tie na Anutuugaa mmooriivaa varaukai ni nnammutuaiya ni nnutuuvaa varadu yapa kiada niyyara muaraagavaivee kиаivaara na niniyyara mannaka tinaravai. ³¹ Udaanga Yisuunna Koonna Anutuugaara ta tupatupaa kиаunnanoo: Ivo yoketaavaivee, kиаunnaivoono arinaima too rikiaivai. Na itaa kua kiauvo hama na unnakua kиаunoo. ³² Na Damasakuusa variaa suaivaki kieeta vaidiiavaa Ariteenna nnoonna vaidiivoono ari rapira ngiaammuauya titooduu sikau vagiaamunna keegiaiayauvaki ni mmaara suriravai. ³³ Surida varuduu ni seenaiyya vagiaamunna tabaangaidaadiri sookuya utua pinaa voovaki ni rummua kiada tapuka yeenaivaa haru kiada utida mmaanai reemma kioodoo mmataivau tuma ruee na nene taivau viravai.

Pauruusoono ari avu tinniivo hanigiooduu toovaara tiravai

¹ Na yaata utuee rikiauko niniiyara na mannaka tiraivo hama yoketaikio hama kaanaivo vaivai. Itaama vaikiainnaata na vootama kava niniiyara mannaka kiaunoo. Ni variraivaara ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na niniiyara mannaka kiaunoo. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minaravee. Na ni avu tinniivo hanigiooduu na tee rikiaa kuaivaatama Udaanga Yisuu Kirisiiva ivakidiri ni giaa ni muduu na tee rikiaa kuaivaatama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Vaa na ausa hanigia kiee Yisuu Kirisiinna vaidivai variaaduu rikioo Anutuugo ni vitoo ngiau aapu aruoo tuanaivaki ni yapa kieeravai. Ii suai ivakidiri na yaaruauko nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama nuanuudo vaa taika kiaivai. Iqii suai ivaki na kooyaa ni mmammaivaata ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigiooduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravainnee? Hama na tauvai. Anutuugoono nnaasu taivai. ³ Na kava ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vaa na tauvai. Anutuugoono ni vitoo ngiau aapu yoosinnaivaa nnutuuvo Paratiisa ivaki ni yapa kieeravai. Na kava tinai rikiaatee. Na kutaa ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigiooduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravainnee? Hama na tauvaivee. Anutuugoono nnaasu taivaivee. ⁴ Na ngiau aapuuvaki viee ari vookarau kuaivaa hama yopeema kooyaa tinara kuaivaa na rikieeravai. Hama yopeema vaidiivo rikioo kiataira kuavai na rikieeravai. ⁵ Na itaama ngiau aapu viee taivaara fai na aikiooma niniiyara mannaka tinaravai. Fai hama na nene iikiauvaara niniiyara mannaka tinaravai. Hama aaniivaara na niniiyara mannaka tinaravai. Na Anutuugaa mmooriivaa varaukai ni nnammutuuiya ni nnutuuvaa varadu kiaivaara nnaasu fai na niniiyara mannaka tinaravai. ⁶ Kutaa na niniiyara mannaka tinaree tiee na kua kutaivaa ngii giaa ngii minaraivaara hama na yaata duuna vaidivai variauvai. Gioonna kiaapuuya safuuma na iikiauvaava teeda na kua kiauvaava rikiaada na iikiauvaugiataama na kua kiauvaugiataama safuuma niyara yaata utuateeraivaara na hama niniiyara mannaka tinaravai.

⁷ Na ari vookara ari vookaraiyauvaa tauvaara na niniiyara nnoonnavaijee kiataavai. Anutuugoono sa na itaa kua kiaiveeraivaara mmamma nniitareera maisauvo niyaa vauvaara ee-oo tiravai. Ii nniitareera maisa ivaa Sataango ni mmammaivau yapa kiooduu vaududuu na hama niniiyara mannaka tinaravaara Anutuugaa avaiavaura niisi vairavai. Vauvo mmanammanna homo niisi vainoo. ⁸ Na taaravoomaneetu Udaanga Yisuu Kirisiinnaata kua tiee yaaku varee mmuaararoovaa niyaadiri rugaiveeraivaara na yaaku vareeravai. ⁹ Yaaku varaaduu ivo sai ni tunoo: Na i tasipama variee aiyara kati yoketaama yaata utuee varinai a aikiooma varinaravai. A muaraagama varianna suaivaki na yaagueeqama i tasipama varino ni yaagueeqaivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara na itaa kua kiaunoo. Ivo itaa kua tuuvaara mmuaararaiivo niisi vaikiat na muaraagama variauvaara na niniiyara mannaka tiee sirigakiaunoo. Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivo niyaa rummua apu kioo vainno ni tuqinnanai na ivaa rikiaanaraivaara na niniiyara mannaka tiee sirigakiaunoo. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivoonora tiee na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variaukai iya maisa kua ni kiaani na variauko ni mmuaararaiikiat iya ni ruputida itaida variaavo ari vookara ari vookarai mmuaararaiyauvo niisi vaikiainnaata na inna aikioovaivee kiaa kiee yoketaama variauvai. Na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variauvai suaivaki na yaagueeqama variauvaara na itaa kua kiaunoo.

Koridii variayara Pauruuso pinaama yaata utuoo tiravai

¹¹ Ngieenoo niyara mannaka kiataavai vaikiainnaata na neneenoo niniyara mannaka kiauvo inna yaata duunaano tirayaama na kiauvai. Ngieenoo hama niyara mannaka kiaivaara na itaa kua kiauvai. Na kuta kumina vaidivai variakukai rikiada ngia vo vaidi vooyara ngii yoketaikiai ti aposorooyavee kiaiya na yaata utuaukai hama iya ni yaataraavai. ¹² Aposoroo tuanaiya iira mmooriyauvaa na ngii nuuna aakiaiyauvaki yaaagueeqama kiee iikiaaduduu rikiada ngia tooduu kooyaa vairavai. Na Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarau yoketauyauvaa iikiaaduu ngii avuuyauvunu diitooduu ngia tooduu kooyaa vairavai. ¹³ Ngia aani-ira ngiari voopinna voopinnaaya Anutuugaara nuunama variraiyauvaara yaata utida kiaanoo: Ti yaataraavaivee, kiaannee? Mo na iya tasipama mmoori varaa suaivaki iya sikauyauvaa ni muduu na vareeravai. Na ngii tasipama mmoori varaa suaivaki hama na ngii sikauyauvaa varaavaara ngia itaa kua kiaannee? Boo, na hama ngii yaparakiavaara na koonnama iiravainnee? Sa ivaara yaata utiraida ngii ausaiyauvaa ni miatee.

¹⁴ Na taaraneetu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuvau ngiisi kuanara teerataaraina variaunoo. Fai na ngiisi viee mminnaara ngii yaparainoo ngii mmuaarareevoora hama na ngii yaparainaravai. Hama na ngii sikauyauvaa varaanaraivaara mmoori varauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na mmoori varauvai. Mo kutaa kuavai. Hama nnaakaraiya mmoori varada sikau mminnaiyauvaa varada ngiari kaano kooya mmi-aavai. Ngiari kaano kooyaano mmoori varada sikau yeenna mminnamminnaiyauvaa ngiari nnaakaraiya mmiaavai. ¹⁵ Ngia ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na niisi vai mminnaa mmuakiaayauvai kati ngiiyara ni yoketaivaara kagaari kiee ni variraivaatama ngiiyara yapaa-naravai inna ni yoketaainoo. Fai na itaama iina ngiiyara pinaama mmudu-uya rinai ngia irisai kiisama niyara mmuduuya ruaarannee?

¹⁶ Inna aikioo itaama vaikiavai vaa ngia rikiaavai. Na ngiisi kuaa suaivaki hama na mminnaiyauvaara ngii yaparakiavaara hama ngii mmuaarareer-avai. Mo vooyaano kiaanoo: Ivo ti unnakua kuaa kioo ti iinno taanaree kuaa kioo ta sikauyauvaa yapaateera tiravaivee, kiaavai. ¹⁷ Ai mo dataama na itaama iiravainnee? Na vaidi vooya ngiisi titaaduu vuuyaano ngii unnakua kuaa kiada itaama iiravainnee? ¹⁸ Mo na yamaa kua yamaa kua Titiinna kuaaduu ngiisi viravai. Na inna seena vaidi ausa hanigoo voovaatama inna tasipama titaaduu viravai. Mo Titiiva ngiisidiri ngii unnakua kuaa kioo mminnaiyauvaa vareeravainnee? Hameetavee. Neeta ivootama mmuaa ausa mmuaa vuatinnivai varada mmuaavaugiataama mmoori vareeravai.

¹⁹ Ti seena ta ngiiyara mmuduuya ruannaiyaso, ta yanaivau fafaara raanna kuaivaara ngia yaata utida tunoo: Ti avuuyauvunu ngiiriyyaroo tida itaa kua kuaavaivee, kuaa ngia yaata utuaannee? Ai hameetavee. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tiine tiineema nnaasu ta kuaivaa tida Anutuugaa avuuvau mmuakiaa mmoorivai ta iikiaunnaiyauvaa ta ngii-yyaroo tida iikiaunnavai. Ngia yoketaama varia rada vidad nnaagiai ngia yaagueeqama variaaraivaara ta iikiaunnavai. ²⁰ Ngia yoketaama variaaraivaara ni taatainai na ngiisi viee ngii teenai ngia koonnama ari vookaraama varivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Na ngiisi viee ngii tasipama yoketaama varinarivaara na ni ngii taatainai na ngiisi viee ngii tee ngii tino ngii maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni piri-sainoo. Na ngiisi viee ngii teenai rikiada ngia ngiingiita ngiingiita buaarui tida varida ngiingi yaatara ngiingi yaatara kiaivaara ngii nnannateenai varida ngiingiyyara ngiingiyyara nnaasu yaata utuaaravai. Yaata utida varida ngiingi seenaiyaaadiri koonnama yaata utida unnakua tida vidad iyara murumuru tida varida ngiingiyyara mannaka tida koonnakaannama

varivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. ²¹Fai na kava ngiisi vino Udaanga Anutuugo ni tinai ngii avuuyauvunu ni mmamma maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Ngiikidiri vooyaano nnaaru mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya homo maisama yaata utida sabi nuaida ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida varida ngiari yaata utiraiyauvunugataama nnaasu varida hama ii aataru iyauvaara yaata utida mmooka hanigia mmida vari-aiyara na yaata utuaunoo. Na ngiisi viee iya teeno ni ausaivo kaayauma ni mmuaarareevoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo.

13

Pauruuso nnaagiai kua tiao yaagueeqama variateera tiravai

¹Na taaraneetu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuvau ngiisi kua-nara iikiaunoo. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kua pinaana vaidiivaa yapaanaree tiee taaramannee taaravooma vaidiido vaa ivo tomeda iivaa taidaatama vatee kieve inna yaparakianee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ²Ngia nnaaru mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyaatama ngia mmuakiaa voonaatama na taaraneetu ngiisi kuaa suaivaki ngii giaa ngii miaa kuaivaa aanna na ngieeradiri variee kava ngii giaa ngii miee ataa kua tinai rikiaatee. Fai na kava ngiisi viee ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara ngii tinai rikiaada ngiikidiri tomeda iikiaiya fai kutaa irisai maisaiyauvaa varaaravaivee. ³Fai na itaama iino rikioo Yisuu Kirisiiva ni giaa ni mikiai na kua kiauvo kooyaa vainaravai. Yisuu Kirisiiva ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara safuuma irisaiyauvaa ngii minaree tuoo hama muaraagama iinno ngii mivai. Ngii nuuna aakiaiayuvaki yaagueeqama iinno varivai. ⁴Kutaa nnaaru ivo vaidivai varioo muaraagama uuduu rikiaada iya yatari sagaivau inna haara kieeravai. Aanna makee Anutuugaa yaagueeqaivaura hara kioo varinoo. Teeta ivo tiiki vari vaidiyara tida mmuaikaraama muaraagama variaunnaano. Aanna ta inna tasipama Anutuugaa yaagueeqaivaura hara kiada varida ngiiyara mmooriivaa iiki-aravai.

⁵Ngia ngiingii aakiaiayuvaki tuqinnama taatee. Ngia Anutuugaara kua-taavaivee kiaa aataruuvaua ngia hara kiada variaannee? Tuqinnama ngiingiiyara yaata utida rikiaatee. Mo vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiayuvaki varinoo. Mo vara ngia ngii aakiaiayuvaki taavo hama variinne? Vara ngia kati unnakua kiaa kiada kutaavaivee kianne? ⁶Fai ngia ngiingii aakiaiayuvaki itaama teekio too Yisuu Kirisiiva kutaa varinai ta inna mmooriivaa kutaa varaunnaivaa kaanaivo kooyaa vainai ngia ivaa taaraivaara ta yaata utuaunnaano. ⁷Sa ngia koonnama variateeraivaara ta Anutuugaata kua tida yaaku varaunnaano. Ti mmooriivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara hama ta itaama yaaku varaunnaano. Ngiikidiri vooyaano kiaanoo: Iya mmooriivo fanniinaravee, kianaiaata ngia safuuma variateeraivaara ta Anutuugaata kua tida yaaku varaunnaano. ⁸Hama yopeema ta vo aataru vo aataruuvadiri iida kua kutaa aataruuvaa uuda rammuaaravai. Ta kua kutaa aataruuvaa nnaasu iida variaaravai. ⁹Ta muaraagama variaunnani ngia yaagueeqama variaivaara ti yoketainoo. Ngia Anutuugaa aataruuvaa iidada arinaima teeda koovayama kiada vari-ateeraivaara ta yaaku varaunnaano. ¹⁰Ivaara na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiaunoo. Ngia koonnama variaivaara na ngiisi viee Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tikiai na inna yaagueeqaivaura ngii tino ngii ausa mmuaarareevoora na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiaunoo. Yisuu Kirisiiva ni tikiai na inna yaagueeqaivaura kiau kuaivaa na kiau vai.

Na hama ngia Anutuūqaa aataruuvaa pikiaateera kuavai kiauvai. Ngia inna aataruuvaa iidada koovayaida variateera kuavai na kiauvai.

¹¹ Ni seenayaso, ni kua nnaagiaivaa na tinai rikiaatee. Yoketaama variatee. Ngia Anutuūqaa aataruuvaa iidada arinaima koovayaida variaraivaara yaagueeqama mmoori varaatee. Na ngii giaa ngii miao kuaiyauvaa arinaima rikiaatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuaa ausa mmuaa tinivai varada ausa nuufa tasipama variatee. Fai ngia itaama iikio Anutuūqo mmuduuya rira ausa nuufa nakaarivoono ngii tasipama varinaravai.

¹² Ngia ngiingii seenaiya yaaku rumisida iyara yoketaakiatee.

¹³ Anutuūqaa gioonna kiaapu aavakinnaa mmuakiaaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kiriisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivootama Anutuūqaa mmuduuya riraivootama Mmannasa Yoke-taivo ngii aakiaiyauvaki varikiai vaa ngia ivaara arinaima rikiaivootama mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Garatiaa varuuyani reeravai

Vaidiyya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiasa kookieeda ngiari voopinaiya kiasa mmida iya maavee tikiai nnida kuaivaa arinaima rikiada yoketaama variateeraivaara kiasa kookieeravai. Ii gioonna kiaapu iya inna hama Yutayaayavee. Iya ngiari voopinnaayavee. Iya ataama yaata utida tunoo: Mo fai vaidiivo Musiiva mmaanna tuu aataruuvaa iinnonno ivaudiri tupatupaa yoketaama variraivaa varaanaravaivee, tuuvaara Pauruuso tunoo: Inna hama kutaa kuavai ngia yaata utuaano. Vaidi voovoono kati yoketaama variraivaa varaanaravaara Yisuunnara kutaavaivee tiivaara fai ivo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Ii aataru ivaa iikiyaiya fai safuuma Anutuqqaa tasipama yoketaama variaaravaivee.

Pauruuso itaa kua tuuvaara Garatiaa varuu ausa hanigioo vooyaano ooqoo tida tunoo: Aikiooma Musiiva mmaanna tuuvaudiriaatama iida Anutuqqaa tasipama safuuma variravaivee, tiravai. Iya itaa kua unnakua tuuvaara vooyaano kumimakama yaata utida koonnama variravai. Iya kua kutaivaa rikiada yoketaama variateeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa Garatiaa ausa hanigiooyani fafaara reeravai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Na kua vatee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Hama vaidi vooyaano kuaivaa ni giaa ni muduu na vatee nuairavai. Yisuu Kirisiivaatama ti Napoova Anutuqqoo inna tuduu putuuvakidiri diitoovootama kuaivaa ni giaa ni muduu na mmooriivaa vareeravai. ² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada ni tasipama variayaatama ngiyyara yaata utida kiaani tee na aa yanaa aavaa ngia vaa ausa hanigia kiada Garatiaa mmataivau variaya ngiini fafaarakiaunoo.

³ Ti Napoova Anutuqqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiyyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

⁴ Ti Napoova Anutuqqoo yaata utuuvaugiataama Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ee-oo tiioo putiravai. Aa suai aavaki gioonna kiaapuuya maisama vaiavakidiri Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaa-narivaara putiravai. ⁵ Anutuqqaa nnutuuvo tupatupaa ngiaa aapu vakivee. Kua kutaa.

Yisuunna mmayaaya yoketaa mmuaa tuanaavai vainoo

⁶ Yisuu Kirisiiva kati ngiyyara yoketaama yaata utiivaara Anutuqqoo ngii maavee tiravai. Ngia makee tikiai ari vo mmayaaya yoketaa voovai rikiaraivaara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa pikiada kuaavai. Na ivaara pinaama nnikiraakiaunoo. ⁷ Hama ari vo mmayaaya yoketaa voovai vainoo. Gioonna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivo hakuatarama ari voovaugiataama vakiaiveeraivaara ari vookarai kua yoketaivaa ngii giaa ngii mmiaavo ngii ausaiyauvo mmuaararavai. ⁸ Ta tauraa ngii giaa ngii miaanna mmayaaya yoketaivaa fai tiikidiri voovoononnee vara ngiaa aapuuvakidiri tii aangeraa voovoono hama ivaa roosiima ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuavai ngii giaa ngii mino too Anutuqqoo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai. ⁹ Vaa ta ivaara tauraa ngii giaa ngii miravai. Aanna na kava ngii giaa ngii miaunoo. Ngia tauraa rikiada varaa

mmayaaya yoketaivaa fai gioonna kiaapu voovoono hama ivaa roosiima ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuaivaa ngii giaa ngii mino too fai Anutuugo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai.

¹⁰ Mo na itaa kua kiauvaara yaata utuatee. Vaidiyya niyyara yoketaavee kiaravaara na itaa kua kiaunnee? Vara Anutuugoono niyyara kua yoke-taivaa tinaravaara na itaa kua kiaunnee? Mo Anutuugo niyyara kua yoketaivaa tinaravaara na itaa kua kiaunoo. Vaidiyya niyyara mannaka ki-ateeraivaara na itaa kua kiaunnee? Vaidiyya niyyara mannaka kiateravaara na mmoori varautiri. Na hama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai variautirivee.

Pauruusaa Anutuugo aposoroo vaidivai mmataama kieeravai

¹¹ Ni seenayaso, nnikiai na aqaa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua mmayaaya yoketaivaa na ngii giaa ngii miaivo hama vaidiyyaano tira kuavai. ¹² Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni muduu na rikieeravai. Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni minaravaara ni vita vitairavai. Hameetavee. Yisuu Kirisiiva ariinoo kooyaa ni giaa ni mioo ni vitairavai.

¹³ Vaa ngia rikiaavai. Gioonna kiaapu Yutayaiya ngiari Anutuugaara uu aataruuvaa neeta iiravai. Na iina variee gioonna kiaapu Anutuugaara vaa ausa hanigooyara hama na boo tiraina na iya ruputu raubiriinai iya Anutuugaara uu aataruuvo taikaiveeraivaara na maisa mmooriivaa iya iiravai. ¹⁴ Ti taato nnaakukiaiyya tupatupaa uu aataruuvaa na yaagueeqama kiee iikiaivaara ni mmuaa vayanaiya na yaataa kiee Yutayaiya ngiari Anutuugaara uu aataruuvaa yaagueeqama iiravai.

¹⁵ Ni noonna ausaivakidiri hama na kooyaa variaa suaivaki Anutuugo ni mmataama kieeravai. Ivo kati niyyara yoketaama yaata utuoo na inna mmooriivaa iinaravaara ni maavee tiravai. ¹⁶ Na ngiari vooipinnaiyya Yisuu-anna mmayaaya yoketaivaa kuaa mmiaiveeraivaara Anutuugo ari Mmaapuuvaa kooyaa ni vitairavai. Iva kooyaa ni vitau suaivaki hama na vaidiyyasi viee iyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. ¹⁷ Hama na Yerusareema viee ni tauraa varuu aposorooyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. Hameetavee. Na safuuma viee mmanna mmataivaa nnutuuvo Arapiia ivaki hara kiee kiisa suai variee kava vara ranee Damasakuusa nniravai. ¹⁸ Na ivaki hara kiee variaaduu nuanu taaravooma taika kiooduu na Yerusareema viee Petorooso ivaki varuuvaasidiri kuaivaa rikiaanara ivaki variaaduu yaakuuvaitana yuku sai suaivai taikieeravai. ¹⁹ Hama na sai aposorooya teeravai. Na ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataivaa Yakoopaa nnaasu teeravai. ²⁰ Aa na fafaara rau kua aavo kutaa kuavai vainoo. Hama na nnaakuavai kiaunoo. Anutuuga avuuvaidiri na kua kutaavai kiaunoo.

²¹ Nnaagiai na mmataivaitana nnutuuvaitana Suriaa Kirikiaa mmataivaitanaki viravai. ²² Na itaama variaa ree nookiaa suaivaki Yutayaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavee tuuya kati na nookiaa kuaivaa rikiada hama ni teeravai. ²³ Gioonna kiaapu vooyaano iya tunoo: Yisunnara kutaavee tira aataruuvo eeyaara taikaiveera ii vaidi ivo tauraa ti ruputuoo maisa mmooriivaa tiyyara iiravai. Mo aanna makee ta taunnano ii vaidi ivoonoonno Yisunna kua mmayaaya yoketaivaa kua mmiaa roo nuainoo, tuduu ivaa nnaasu rikiada ²⁴ niyyara Anutuugaata kua yoketaivaa tiravai.

2

¹ Nnaagiai nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama taika kiooduu na kava Yerusalem kuaaduu Panapaaso ni tasipama viravai. Ta vida vaidi Titiinnaata vitada viravai. ² Anutuugoono ni tuduu na viravai. Na viee viee oro ivaki hara kiee variee ivaki varuu kietaiyya vatee iya tasipama oro vo kammu voovalu variee Yisuunna mmayaaya yoketaivaa na ngiari vooipinnaiyya kiasa mmiaa ree nookiasa kuaivaa kooyaa iya kiasa mmiravai. Ni mmoori tauraa na iikiaiyyavoota nnaagiai iinaraiyyavootama kuminayaa vaivoora na kooyaa iya kiasa mmiravai. ³ Titiiva ni tasipama varuu vaidiivo Ereengaa vaidivai varuduata hama vaidi vooyaano inna mmammaivaa hatokaateeraivaara ti tarikuu tiravai. ⁴ Vaidi vooyaano unnaku kiasa tunoo: Ta ngii seenayavee, kiasa kiada ti tasipama varuuya inna mmammaivaa hatokaaree kiasa iidada hama hatokeeravai. Ii vaidi iyaano ta Yisuu Kirisiinna aataruuvau varida iikiaannaivaa taaree kiasa unnaku unnaku kiasa rada ta iikiaanna aataruuvaa teeda ngiari kietaiyya kiasa mmiaaraivaara teeravai. Hama mmaanna tuu aataruuvo mmannammanna ti ravaatau utuduu ta Yisuunna aataruuvau kati tete yaata utuaannaivau viravai. Iya mmaanna tuu aataruuvaaadiri ti ravaatau utuaaraivaara iya itaama iiravai. ⁵ Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo yaagueeqama kutaavai vainai rikiada ngia yokeetaama variateeraivaara ta hama iya kuaivaa rikiada muaraagaida iiravai.

⁶ Mo ngiari kieeta vaidiyya mmataama kiooya dataama variaannee? Iya aruooma variaannee? Vara adida variaannee? Hama na ivaara yaata utuaano. Anutuugo iyaata niitama taikiai ta mmuaakaraama variaunnaano. Ii vaidi kieeta iya hama karaasa kua voovali ni gaa ni miravai. ⁷ Hameetavee. Vaa iya taavai. Yutayaa gioonna kuaapuuya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiasa mmianeera aataruuvaa Anutuugoono Petroosaa mmiravai. Inna roosiima na ngiari vooipinnaiyya kiasa mmianeera aataruuvaa Anutuugoono ni miravai. ⁸ Anutuugoono Petrooso aikiooma Yutayaa gioonna kuaapuuyaki aposoroo mmooriivaa iikiaiiveera kiasa kioo ari yaagueeqaivaa inna mmioo inna tasipooduu iiravai. Ivaara roosiima Anutuugoono tuduu na ngiari vooipinnaiyyaki aposoroo mmooriivaa varaaduu ivo ari yaagueeqaivaa ni mioo ni tasipooduu na iiravai. ⁹ Yakoopo Petrooso Yuvuaanainna iya kieeta nnuuvvaa varoodoono Anutuugo ii mmoori yoketaa ari vookaravai ivaara ni muuvvaa iya arinaima rikieeravai. Rikiada niita Panapaasaatama ti yaaku rumisiravai. Ivaara iyaata teetama mmuaa ausa mmuaa tinivai varada iya Yutayaiyki mmooriivaa varooduu ta ngiari vooipinnaiyyaki mmooriivaa vareeravai. ¹⁰ Iya mmuaa mmooriivaara nnaasu ti kiasa ti mmiravai. Ta mmanna haipuyara yaata utida tuqinnaateeraivaara ti kiasa ti mmiravai. Vaa na ivaara yaata utuee na makemakee yaagueeqama mmoori vareeravai.

Pauruusoono Petroosaa tiravai

¹¹ Na oto Adiookiasa varaaduu Petrooso nnuduu ivo koonnama uvaara na gioonna kuaapuuya avuuyavunu safuuma ari tinniivau ivaara inna tiravai. ¹² Ngiari vooipinnaa vaa ausa hanigiooyasi Petrooso makemakee iya tasipama yeenna nneeravai. Yapooma nnaagiai Yakoopoono vaidi voovali tita kiooduu nnuuya innasi nnuduu rikioo Petrooso ngiari vooipinnaiyya pikioo hama kava iya tasipama yeenna nneeravai. Vaidi vooyaano ngiari vooipinnaiyya ngiari mmammaiyavvaa hatokaateera tuuvaara ivo aatuunna hama iya tasipama yeenna nneeravai. ¹³ Petrooso itaama aatuunna hanigioo varuneema ari seena Yutayaa vaidiyyaata Panapaasootama iva varuneema itaama variravai. ¹⁴ Yisuunna mmayaaya yoketaivo kua kutaavai vuvaa iya hama ivaara safuuma uvaara na tee iya avuuyavunu na Petroosaa kiaanoo: A Yutayaa vaidi tuanaakua varieennaatanna ngiari

voopinnaiya roosiima hara kiee variannanoo. Hama Yutayaiya roosiima a hara kiee variannanoo. Itaama vaikiyai mo dataama kiee a ngiari voopinnaiya kiannanoo: Yutayaiya roosiima hara kiada variatee, kiannannee? tiravai.

Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama Yisuunnara kutaavaivee kiaavai

¹⁵ Ta Yutayaiya ti kaano kooya Yutayaa gioonna kiaapuyaano ti mmateeravai. Ta hama ngiari voopinnaiya mminnamminnaa maisa vareeraiyakidiri diitaunnayavee. ¹⁶ Itaama vaikiyai vaa ta rikiaunnvai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa avuuvau safuuma varinaree tioo ivoono Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kioo safuuma varinaravai. Ivo hama mmaanna tuu aataruuvavaa iivaara safuuma Anutuugaa avuuvau varinaravai. Ta Yutayaiya teetama Anutuugaa avuuvau safuuma variaaraivaara Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. Hama ta mmaanna tuu aataruuvavaa iikiaanvaara Anutuugaa avuuvau ta safuuma variaunnvai. Hama yopeema gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvavaa iinno Anutuugaa avuuvau safuuma varinaravai. ¹⁷ Itaama vaikiyai ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada Anutuugaa avuuvau safuuma ta variataama kiadaata ta ngiari voopinnaiya roosiima mminnamminnaa maisaiyavavaa varada mmaanna tuu aataruuvavaa hatokaunnaivo kooyaa vaivaudiri ta kiara: Yisuu Kirisiivaano ti tikiaai ta mminnamminnaa maisaiyavavaa varaunnavavee, kiarannee? Ai hama fai ta itaa kua kiaravavee. ¹⁸ Mmaanna tuu kuaivavaa vaa na pikiaivavaa fai na keenaa iinaree kiasa iina teeno hama yopeenai teeda fai ngia na mminnamminnaa maisaivavaa varaanaravavaa kooyaa taaravai. ¹⁹ Hama na aikiooma mmaanna tuu kuaivavaa iirama kiee na vaidi putiraiya roosiima putuuvvai variaunoo. Na Anutuugaa nnaasu yaata utu kiee vaina variravavaa varee variaunoo. Na itaama varinaravavaa na vaidi putiraiya roosiima putuuvvai variaunoo. ²⁰ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuneema neeta mmuaikaraama maisa aataruuvavaa putuauko hama kava ni utivaivee. Aanna makee na variauvo hama nene variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki variivaara na variaunoo. Na mmata aavau variavai suaivaki na Anutuugaa Mmaapuuvavaa kutaavaivee kiauvavaa na hara kiee variaunoo. Ivoono niyara mmuduuya ruoo putiravai. ²¹ Anutuugaa kati tiyara yoketaama yaata utiravavaa hama na kiaunoo: Kuminavavee, kiaunoo. Ta mmaanna tuu aataruuvavaa hara kiada varida kiaunnaano: Ta Anutuugaa avuuvau safuuma variaunnaano, kiasa kiada variaunnatiri. Yisuu Kirisiiva putuuvo kuminayaa vaitirivee.

3

Mmaanna tuu aataruuvavaa pikiada Yisuunnara kutaavaivee kiatee

¹ Ngia Garatiaa variavai ngia kumimakayavee. Vaidi vooyaano ngii unakua kiaani rikiada ngia iya mmemmaana kuaavaivee. Mo ngia ivaara dataamaida yaata utuaannee? Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvavaa vaa ta kooyaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia yatari sagaivavaa arinaima kooyaa teeda rikieeravara roosiima ngia arinaima rikieeravai. ² Na vo kuavaaraata ngii yaparainaravee. Mo vara ngia mmaanna tuu aataruuvavudiri iida Anutuugaa Mmannasaivavaa vareeravainnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivavaa rikiada ivaara kutaavaivee kiasa kiada Anutuugaa Mmannasaivavaa vareeravainnee? Ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivavaa kutaavaivee kiasa kiada vareeravavee. ³ Mo dataama vaikiada ngia ivaara kumimakaida variaannee? Ngia tauraa Anutuugaa Mmannasaivavaa vara kiada ivaara yaata utu kiada vaidi iikiasa aataruuvavaa pikiada ngiengie yaata utuavaugiataama iikiaanoo. ⁴ Ngia Mmannasa yoketaivavaa

vara kiada safu aataruuvau varuuvaara vaa ngia taunnuuda kiaannee? Ngia itaama varuu aataruuvo hama kumina mminnaavai. ⁵ Anutuugoono Mmannasa Yoketaivaa ngii mi kioo ngii nuuna aakiaiyauvaki mmoori ari vookara ari vookariyauvaa iira suaivaki ngia mmaanna tuu kuaivaa rikiada iikiaivaara ivo itaama iinnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoke-taivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaivaara ivo iinnee? Mo ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaara kutaavaivee kiaivaara ivo iivaivee.

⁶ Ngia Aaparahaamaara yaata utuatee. Ivo varuuvaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ivoono Anutuugaara kutaavaivee tiravai. Ivo yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Safu-uma varira vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivo vainno itaa kua tiivai. ⁷ Itaama vaivaara arinaima rikiaatee. Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuneema gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee kiaiara Anutuugo tinoo: Aaparahaamaa uru nnaakara tuanaayavee, tiivai. ⁸ Ngari voo-pinnaa gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee kiaiara Anutuugo tinara: Inna safuuma varira gioonna kiaapuyavee, tinara kuaivaa vaa Anutuugo tauraa kua kioodoo vauvaa vaidiia iva fafaarairavai. Ivaarainno mmayaaya yoketaivaara Anutuugo mmuaanaa Aaparahaamaa kua mmioo tunoo: A Anutuugaara kutaavaivee kiannaivaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya fai yoketaama variaaravaivee, tiravai. ⁹ Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara yoketairavai. Innanikaraama mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuugaara kutaavaivee kiaiara ivo iyara yoketainaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivauidiri ngari yoketaama variaraivaara iida ngari irisai maisaiyauvo pinaayauvai vaikiainnaata iya variaavai. Ivaara kua fafaara voovai vainno tinoo: Mmaanna tuu kua yanaivaki vai kua mmuakiaayauvai gioonna kiaapu voovoono hama make-makee iyauvaa rikioo iino Anutuugo irisai maisaivaa pinaavai inna mminaraivo vaikiioonnaata iivaivee, tiivai. ¹¹ Kua fafaara voovai vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara kutaavaivee kua kioo inna avuuvau safuuma variivoono fai tupatupaa variraivaa varoo hara kioo varinaravaivee, tiivaara vaa ta rikiaunnava. Itaama vaikio gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvau variivoono hama Anutuugaa avuuvau safuuma varivai. ¹² Ivaara kua fafaara voovai vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Anutuugo mmaanna tuu kuaivaa iinno fai ii aataru ivau nnaasu varinaravaivee, tiivai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugo mmaanna tuu aataruuvaa iivoono hama Anutuugaara kutaavaivee kua kioo iivai.

¹³ Rikiaatee Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisai maisaivaa pinaavai vareeravai. Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu aataruuvaa uuya irisai maisaiyauvo pinaayauvai vaudaata uu aataruuvakidiri Yisuu Kirisiiva ari kiauvaadiri ti yookaama kieeravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Vaidi vooya vaidi voovai utu raririima rada yatariyaa inna nnuunaivaa mmaana heerayaama rau rasotaama kiaavo too putiivoono fai Anutuugaasidiri irisai maisaivaa pinaavai ari varaanaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁴ Aaparahaamo Anutuugaa kuaivaara kutaavaivee tuuvaara ivo innara yoketairavai. Ngari voo-pinnaiyaatama Yisuunnara kutaavaivee kuaivaara ivo iyaraatama yoketairavai. Ivo iyaraatama yoketaakiaiveeraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai. Nnaaru Anutuugo Mmannasa Yoke-taivaa ti mminaraivaara kua kua teerama kieeravai. Ta Yisuunnara kutaavaivee kua kiada Mmannasaivaara varaaraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai.

Kua kiaa teerama kioo kuaivo mmaanna tuu kuaivaa yaataravai

¹⁵ Ni seenayaso, na mmatayaa diaa aataru voovaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minaravee. Fai vaidi taaravaitanaano kua tida kuaivaa oyaivaa kiaa yeena rau kiada ngiari nnutuuvaitanaatama yaagueeqai kuavai fafaara raa yapa kuaivaa fai hama vaidi voovoono yopeema ivaa hatokoo vo kuavai ivaa tasipama raanaravai. ¹⁶ Aikioovai. Anutuugo ari kua kiaa teerama kiooyauvaa Aparahaamaata inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravai. Hama ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravaivee, tiravai. Itaa kua tuu kuaivo hama kaayau sidinnaidiivara tiravai. Ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravaivee, tuuvo mmuaa sidinnaidivaara tiravai. Ii vaidi ivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁷ Na kiau kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaatee. Anutuugo kua kiaa teerama kioo yeena rau kioo kuaivaa Aparahaamaa kiaa mmioo tunoo: Kua kutaa fai na iinaraivavee, tiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvo kaayau nuanu (430) nnaagiai nnuuvoono hama yopeema Anutuugo kua kiaa yeena rau kiooduu tauraa vauvaa hatokaivai. Ivo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa tuuvaa hama yopeema rugaivai. ¹⁸ Gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvaa iidada Anutuugaa avuuvau safuuma variaaree kiaa kiada variaatiri. Anutuugo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa Aparahaamaa kiaa mmuuvaa hatokaatirivee. Hama itaama vainoo. Anutuugo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa Aparahaamaa kiaa mmuuvaara kua kiaa yeena rau kioovaa kaanaivaa inna mmiravai.

¹⁹ Itaama vauduu aaniira Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravainnee? Mminnamminnaa maisa vareera aataruuyauvo kooyaa vakiaiveeraivaara Anutuugo gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo vainnonno nnaagiai ivo taikeraivai. Yisuuva Aparahaamaa sidinnaidiivo tuu suaivaki taikeraivai. Anutuugo kua kiaa teerama kioo kuaivaa innara Aparahaamaa kiaa mmiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvaa aangeraiyaano vaidi tammaivaki duuvaa Musiinna kiaa mmuduu ivoono gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ²⁰ Fai vaidi mmuaavoono vaidi voovaata kua tinaree kiaa safuuma innaata kua tinaravai. Fai hama vaidi voovoono tammaivaki dinaravai. Anutuugo Aparahaamaata kua tuu suaivaki ari mmuaavoono innaata kua tiravai.

Mmaanna tuu kuaivo ataama vaivai

²¹ Mo Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvo Anutuugo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvaa hatokaivainnee? Hama hatokaivavee. Anutuugo mmaanna tuu kua voovai gioonna kiaapuuya mmuuvaudiri iya tupatupaa variraivaa varaatiri. Iya mmaanna tuu aataruuvaa iida ivaudiri Anutuugaa avuuvau safuuma variaatirivee. Hama itaama vainoo. ²² Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu mmuakiaa mmatayaa variaiya mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utivaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utivaara gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiya Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa kati ivaa iya mmiivai.

²³ Hama ta Yisuunnara kutaavaivee kiaanna suaivaki Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvo oovi nnauvaa roosiima ti puaisa utiravai. Ti utuonnonno Yisuunnara kutaavaivee tuu aataruuvo kooyaa vau suaivaki taikeraivai. ²⁴ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivoono ti haitatuududuu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeraivai. Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuugaa avuuvau safuuma variateeraivaara ti haitatuududuu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeraivai. ²⁵ Aanna Yisuunnara kutaavaivee tira suaivo vaa kooyaa nniivaara ti haitatuuraivoono hama kava ti haitatuunno ti utivai.

²⁶ Ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya ivo ngiiki variivaara ngia Anutuugaa raunna mmaapu tuanaaya variaanoo. ²⁷ Ngia ausa hanigiaavo Yisuuva ngiiki varikiai ngia nnoori varaiya ngii mmam-mayaa uyira rairaiyauvaa yapaaneema vaa ngia Yisuu Kirisiinna varaavai. ²⁸ Yisuu Kirisiiva ngiiki variya ngia mmuaakaraiya variaanoo. Anutu-ugo ngii taikiai hama ngia ari vookaraiya variaanoo. Hama Yutayaiyaata Ereengaiyaatama variaanoo. Mmuaakaraiya variaanoo. Sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyaatama kati ngiari yaata utiraivaugiataama nu-airiayaatama hama itaa kiaaya variaanoo. Mmuaakaraiya variaanoo. Hama vaidiyya variaani gioonniya variaanoo. Mmuaakaraiya variaanoo. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia mmuaakaraiya nnaasu variaanoo. ²⁹ Fai ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya varida ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. Ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya varida Anutuugo kua kiaa teerama kioo inna kiaa mmuuvaa ngieetama varaara-vai.

4

¹ Ii kua ivaara na ataa kua kiaunoo. Mmaapuvo ari koonna mminnam-minnaa mmuakiaayauvai varaanaraiivoono kiisavai varii suaivaki sikaun-naadiri yookaama kioo viteera ngiaammuuvaa roosiima varivai. Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa nakaaraivo varikiainnaata iya innara kiaanoo: Mmoori vaorea ngiaammuuvavee, kiaavai. ² Ivo kiisavai varii suaivaki vaidi vooyaano innaatama inna mminnamminnaa mmuaki-aayauvaaraatama haitatuma rada kuaavovo ari koova mmataama kiai suaivaki arinoo haitatuuvai. ³ Ta itaama mmuaikaraama variaunnaano. Ta hama ausa hanigierama kiada nnaakaraiya roosiima variaanna suaivaki varida sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama ta variaan-naduu mmatayaa diaa mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyau-voono ti haitatuuravai. ⁴ Ii aataru ivo itaama vauduu Anutuugo ari-inoo yaata utuoo mmataama kioo suaivaki ari Mmaapuuvaa tifooodu tiiravai. Mmatayaa diaa gioonna Yutayaiivoono inna mmata kiooduu Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa Yutayaiya mmuuvaa ivoota iiravai. ⁵ Mmaanna tuu aataruuvo gioonna kiaapuuya utuuvakidiri ivo ari kiauvaadiri yookaama kinai iya kati mmamma dummukiara kuaaraivaara ivo tiiravai. Ta viina nnaakaraiya vaidiyya viriraiya roosiima Anutuugaa raunna mmaapuya variateeraivaara ivo tiiravai.

⁶ Ngia inna raunna mmaapuya variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara Anu-tuugo ari Mmaapuuvaa Mmannasa Yoketaivaa tikio ti aakiaiyauvaki tioo ti tikiai ta kai tida kiaunnaano: Napoo-o, kiaunnavai. ⁷ Ivaaraida hama ngia mmuaavai mmuaavai sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama variaanoo. Ngia inna raunna mmaapuya variaivaara Anutuugo ari raunna mmaapuuyani teerama kiaiayauvaa fai ngii minaravai.

Pauruuso Garatiaa varuu gioonna kiaapuuyara pinaama yaata utiravai

⁸ Ngia nnaaru Anutuugaara vuennamea kiada varuu suaivaki ngia mmata aavau diaa kumina mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvaa iida varuduu iyauvo ngii haitatuuda ngii ravaatau utuduu ngia iya mmoori vareeravai. ⁹ Anna makee vaa ngia arinaima Anutuugaa teeda rikiaanoo. Na ngii giaa ngii miataa kuaivo vaikiat na fanniima vo kuavai kiaunoo. Anutuugo vaa ngii too rikiaivai. Itaama vaikiat mo aaniira ngia kava hani-giada ngiingii ausaiyauvaa kumina mminnaa saaka sifaa moomee hama yaagueeqaataiya mmiaannee? Mo aaniira iyauvo kava ngii haitatuukiai ngia iya mmooriivaa varaaraivaara ngii ee-oo kiatainne? ¹⁰ Ngia sui

vooyauvaaraata kuraaga vooyauvaaraatama buusa nneera sui vooyauvaaraata nuanu vooyauvaaraatama pinaa suaiyauvaivee kiaa kiada kati variaavai. ¹¹ Ngia itaama iikiaivaara na pinaama ngiiyara yaata utuaunoo. Na ngiiyara mmoori varauvo kuminayaa vaivoora na pinaama ngiiyara yaata utuaunoo.

¹² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Na aanna makee variauneema ni roosiima variatee. Tauraa mmaanna tuu aataruuvo ni ravaatau utuuvaa vaa na pikiee aanna makee ngii roosiima variaunoo. Hama ngia vo mmoori vo mmoori maisaivaa niyara iiravai. ¹³ Vaa ngia teeda rikiaavai. Na vo yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikiaaduu ni niitarooduu ngii tasipama variaivaara Yisuunna mmayaaya yoketaivaa toosa hara ngii giaa ngii miaaduu ngia rikieeravai. ¹⁴ Ni niitaroovo niiki vauduu ni mmammaivo maisauduaata hama ngia niyara nniki rakaida ni oogo tiraida ngia ni tuqinneeravai. Angeraa voovoono ngiisi nninai ngia ivaara tuqinnaara iikiaravee kiaa iikiaaneema vaa ngia itaama niyara iiravai. Fai Yisuu Kirisiiva ngiisi nninai ngia innara tuqinnaara iikiaravee kiaa iikiaaneema vaa ngia itaama niyara iiravai. ¹⁵ Ii sui ivaki ngii ausa vutinniiyauvo niyara pinaama yoketauduu ngia sirigaida variravai. Aanna makee ngii tinniiyauvo dataama vaikiada ngia ari vookarai aataruuyauvaara yaata utuaannee? Vaa na tauvai. Ngia niyara yoketauvaara ngiingii avuuyauvaa ranigaama kiada ni miatauduu hama yopeema ranigaama kiada ni miravai. ¹⁶ Itaama vaikiyai na kua kutaivaa ngii giaa ngii miee variauvaara ngia niyara ti nnammutuaavaivee kiannee?

¹⁷ Vo aataru vo aataruuvaa ngii miraiya unnakua unnakua kiaa rada memeyayaa vakia rada maisa aataruuvaa ngii iikiaara iikiaanoo. Iya ngiari mmuduuya riraivaa ngiiki yapa kikio ngii mmuduuya riraivo mmuaavau vainai niisidiri fai ngii utu rada ngiariisi yapaaravai. ¹⁸ Mo ngia yoketaa aataruuvau kuateeraivaara vaidiyya yamayama kua kiavo inna yoketaivai vaivai. Mmuakiaa sui itaama iivo inna yoketaivai vaivai. Hama na ngii tasipama variauu suaiyauvaki nnaasu yoketaivai vaivai. Mmuakiaa suaiyauvaki yoketaiyauvai nnaasu vaivai. ¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruayyaso, rikiaatee. Gionnaivo nnaakara mmataanara iinno varioo nniitareeraivaa varonnonno nnaagiiai mmataivai. Ivaa roosiima na tauraa iikiauneema na kava ngiiyara yaata utuauko ni niitaraikiokio Yisuu Kirisiiva ngiiki suvuai kino ni niitaraivo pikiaanaravai. ²⁰ Ngia iikiaa aataruuvaa hama ni yoketainoo. Na itaama ngiiyara yaata utuauvaa pikiee yoketaa yaataivaa ngiiyara utuee yoketaa kuaivaa tinarivaara aanna na ngii tasipama ni variataikiainnaata aavau hara kiee variee pinaama ngiiyara yaata utuaunoo.

Hekaaya Saraaya varida iira kuavai

²¹ Aa kua aavaara ni giaa ni miatee. Anutuuoqaa mmaanna tuu kuaivaa mmemmaana ngii variataiya vaa ngia mmuakiaa kuaiyauvaa Musiiva fafaara rooyauvaa arinaima rikiaannee? ²² Musiiva fafaara roo kuaivo Aaparahaamaara tii kuavai. Aaparahaamo mmaapu taaravaitana mmata kioo mmoori vareera gionnaivaudiri voovai mmata kioo ariiyaadiaudiri voovai mmata kieravai. Ii mmoori vareera gionna ivo sikaunnaudiri yookaama kioo viteera gionnavai. Ariiyaadiaa gionnaivo kati ari yaata utuuvau nuaira gionnavai. ²³ Mmoori vareera gionnaivo mmuakiaa mmatayaa gionnaya mmateerayaama kati mmaapuuvaa mmateeravai. Ariiyaadiaivo Anutuuoqo kua kuaa teerama kioovaudiri mmaapuuvaa mmateeravai. ²⁴ Ii kua ivo mmataira kuavai. Anutuuoqo kua yeena rau kioo aataruuvaitana ii gionna ivaitanaudiri kooyaa vairavai. Voovai mmoori

vareera gioonnavai nnutuuvo Hekaava uu aataruuvaidiri kooyaa vairavai. Hekaanna sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonnavai variravai. Inna nnaakaraiyaatama mmuaukaraama yookaira nnaakaraya variravai. Ii kua yeena rau kioo aataru ivo taapiivaa nnutuuvo Sinai ivaidiri nniivai. Ii aataru ivaa mmemmaana variraiya Hekaanna uru nnaakaraiya roosiima sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraya variaavai. ²⁵ Sinai taapiivo Aripiaa mmataivau vaivaidiri nniia aataruuvu inna Yerusareema makee ivaki variaa gioonna kiaapuuyaata ngiari uru nnaakaraiyaatama sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima variaavai. ²⁶ Aaparahaamo ariiyaa-diaa gioonnavu uu aataruuvaidiri Anutuugo kua yeena rau kioo aataru voovai kooyaa vairavai. Ivo kati ari yaata utuuvugiataama nuainno varuuvaa roosiima ngiau apuu vai Yerusareema ivaki variaaraiya ngiari yaata utuaiyuvunugiataama nuaida variaavai. Ngiau apuu vai Yerusareemaivo inna ti noova roosiima vaivai. ²⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Saraaya Hekaayara tinoo:

Gioonna hama nnaakara mmateerama kiese
kati variannaikua sirigakianee.

Hama nnaakara mmatee
hama nniitaraivaa tainnaikuaano
sirigainna raikianee.

Gioonnavu ari vaatiivo inna pikioovoono
giionnavu ari vaatiivo hama inna pikiaivaa yaataroo
kaayau nnaakaraiya mmataanaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

²⁸ Ni seenayaso, ta Saraanna mmaapu Isaakaanikaraama variaunnaano. Anutuugo kua kiaa teerama kioovugiataama inna uru nnaakaraiya ta variaunnaano. ²⁹ Isaako varuu suaivaki Hekaava mmaapuuvaa mmuakiaa gioonnavu mmateeraiyugiataama mmata kioovoono Isaakaa maisa mmooriivaa iiravai. Isaakaa Anutuugaa Mmannaivaivo tuuvugiataama mmatoovaa ivo maisa mmooriivaa inna iiravai. Anna makee mmaanna tuu aataruuvu kuaiya Anutuugaa Mmannaivaiva aataruuvu nookiaiya maisa mmooriivaa iikiaavai. ³⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Gioonna sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiya ari mmaapuuvaa titakiai kuatee. Inna mmaapuuvu ari yaata utuuvugiataama nuuvaa mmaapuuvaa tasipama ngiari koonna mminnamminnaiyuvaa vareevoora titakiai kuatee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³¹ Ni seenayaso, ivaaraida hama ta sikaunnaadiri yookaama kioo vitoovaa uru nnaakaraya variaunnaano. Ari yaata utuuvugiataama nuuvaa uru nnaakaraya ta variaunnaano.

5

Yisuu Kirisiinna aataru ngiengie yaata utiraivau kati nookiatee

¹ Ta kati tete yaata utiraivau nuairaiya ta variaunnaano. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyuvaa putuuvaa tida ta kati mmamma dummukara tete yaata utuunnavu itaama variaunnaano. Ivaaraida ivau nnaasu yaagueeqama dida vaidi variatee. Sa sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima variatee.

² Rikiatee. Na Paurusoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Yutayaa vaidiyya ngii kiaanoo: Mo fai ngia ti roosiima yoketaama variaarivaara ngiingii mmammayuvaa hatokaatee, kiaivaara ee-oo tikio fai Yisuu Kirisiiva ngiiyara putuuvu kuminayaa vainaravai. ³ Na kava ii kua ivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai arinaima rikiatee. Fai vaidi

voovoono ari mmammaivaa hatokaanaraivaara ee-oo tiivoono Anutuugaa mmaanna tuu aataru mmuakiaayuvai rikioo iikiaevee. ⁴ Ngia Anutuugaa mmaanna tuu aataruuyuvaa iida kiaanoo: Ta inna avuuvau safuuma variaunnanoo, kiaa variayia vaa Yisuu Kirisiiva uu aataruuvaa pikiaavai. Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivo vaikiainnaata ngia pikiaada ngieera kuaavai. ⁵ Mo ta aanna makee ataama variaunnanoo. Yapooma Anutuugo ariinoo ti tinai ta inna avuuvau safuuma variaaraivaara ta faannaida variaunnanoo. Anutuugaa Mmannasa Yoketaivo ti aakiaana varikiai ta yaagueeqama kutaavaivee kiaa kiada faannaida variaunnanoo. ⁶ Mo Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta hama mmamma hatokeera aataruuvaara yaata utuunnanoo. Vaidi vooyaano ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama vooya hama ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama sa iyara yaata utuatee. Ii aataru ivo hama aataruvai. Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada ngiingii seenaiyara mmuduuya riraivo inna Anutuugaa avuuvau safuuma varira aataruvai.

⁷ Tauraa ngia yoketaama variayia mo gioono ngii tikiai ngia kua kutaivaa pikiaannee? Mo ivo dee kuavai ngii giaa ngii mikiaida ngia rikiaannee? ⁸ Anutuugo ngii maavee tiivoono hama ii kua ivaa ngii giaa ngii mikiai ngia rikiaano. ⁹ Mmaanna tuu aataruuvaa iikiaaraivaara tii kuaivaa rikiaatee. Iya kiaanoo: Kiisa puuqaira yeennaivo bereeta akiaivaki vainno too yootaikio mmuakiaavai pinaavai vaivaivee, kiaavai. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada mmuaakaraama variaunnaivaara na yaagueeqama ngiiyara yaata utuee kiaanoo: Fai ngia hama muaraagama varida ari vo kuavai rikiaaravai. Vaidi voovoono ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua tikio ngii tinniiyauvo raubiriivo inna gioononnee? Hama na taunoo. Fai Anutuugoono ivaara inna yaparainno irisai maisaivaa inna mminaravaivee. Na yaata utuee itaa kua kiauunoo.

¹¹ Ni seenayaso, na homo mmannammanna mmamma hatokeera aataruuvaa ngii iikiateera kiautiri. Mo aaniira Yutayaa vaidiyya ni utu raririda oovi nnauvaki ni yapaatirinne? Na hama iikiauunoo. Mo na kutaa iikiautiri. Na Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaa ngii giaa ngii miaivaara hama iya maisa mmooriivaa ni miaatirivee. ¹² Vaidiyya ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua kuaavo ngii tinniiyauvo raubirii vaidi iyara na kiauunoo: Inna aikioo, kii ngiari mmamma eeyaavai hatokakio maisakiaivee, kiauunoo.

¹³ Ni seenayaso, mo ngiengieenoo ngiingii yaata utiraivau kati nookia-teeraivaara Anutuugo ngii maavee tiivai. Inna aikioovai. Sa ngiengie yaata utiraivau kati nookiaaraivaara kiatee: Inna aikioo, ti yoketaunoo. Ti mmammaiyauvo ti iikiatavaa fai ta iikiaaravaivee. Sa itaa kua kiatee. Fai ngia itaa kua tikio ngiingii mmammaiyauvo ngiiyara haitatuunaravai. Sa itaama yaata utida variatee. Ngiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara mmoori varatee. ¹⁴ Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayuvai kaanaivo ataama vainoo. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kua kaanaivo itaama vainoo. ¹⁵ Itaama vainai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara buaarui tida nannateeda koonnama varida ngiingii variraivaara tuqinnama teeda rikiaatee. Ngiingii variraivo eeyaara maisaivoora tuqinnama teeda rikiaatee.

Mmannasaivaa aataruuvaaata mmamma iira

aataruuvaaataama Pauruuso tiravai

¹⁶ Na aa kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia varida Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivaugiataama hara kiada variatee. Fai ngia itaama iikio mmammaiyauvo iikiataira aataruuvaa ngii iikiatainai rikiaada fai ngia hama iiki-aaravai. ¹⁷ Ti mmammaivo ari iikiatai aataruuvaara Mmannasa Yoketaivaa tikio rikioo Mmannasa Yoketaivo ooqoo tiivai. Mmannasa Yoketaivo ari iikiatai aataruuvaara mmammaivaa tikio rikioo mmammaivo ooqoo tiivai. Taaravaitana ngiari hanigiaanigiee kiaavaitana ngii aakiaana nnammutu-aavaitana variaavai. Fai itaa kiaavaitana ngiiki vaikiai yoketaa aataruuvaa ngia ngii iikiatainai fai hama ngia yopeema iikiaaravai. ¹⁸ Mmannasa Yoke-taivo fai ngii maavee maavee tinai rikiaada ngia inna aataruuvau nuakio fai Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvo hama ngii utinaravai.

¹⁹ Mmamma iira aataruuyauvo kooyaa vainoo. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi heera aataruuvoota maisama yaata utira aataruuvootama vainoo. Gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvootama vainoo. ²⁰ Iya unnakua anutu-yauvaa iima kiada iyauvaara ti anutuugovee kiaa aataruuvoota saaka pieera aataruuvootama vainoo. Iya kaayauma ngiari seenaiyara nnammutuannammutuaa iira aataruuvoota rapira aataruuvootama iya ngiari seenaiya iya yaataraivaara iya nnannateera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiariyara nnaasu yaata utira aataruuvootama vainoo. Hama iya mmuaa yaatavai utida varida iya ngiari seenaiya kuaivaara haunninniida mmarammaraama varida kua kiaa aataruuvootama vainoo. ²¹ Iya ngiari seenaiya iikiavaa teeda iya varaataira aataruuvootama vainoo. Iya kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakaida varida nu-unaida varida kaayau isareera maisaiyauvaa tasipama varida vo aataru vo aataru maisamaisaiyauvaa iida varida variaa aataruuvootama vainoo. Yaagueeqa kuavai na tauraa ngii giaa ngii miauvaa na keenaa ngii giaa ngii minaravee. Gioonna kiaapuuya itaama iida variayia hama Anutuugoo gioonna kiaapuuyara diravaki innasi kuaravaivee.

²² Mmannasa Yoketaivo iira aataruuvo ataama vainoo. Mmannasa Yoketaivo varii gioonna kiaapuuya mmuduuya rida sirigaida varida ausa nuufa tasipama variaavai. Iya seenaiya maisa kuaivaa iya kianaiaata rikiaadaata yaagueeqama variaavai. Iya ngiari seenaiyara tuqinnada yoketa yoketai aataru mmooriyauvaa iida ngiari kiaa kuaiyauvaa hama pikieeraida safuoma iida ²³ tirooma adida variaavai. Iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataivaara tuqinnama haitatuuda varida hama iikiavai. Iya itaama iikiayauvaara hama kuaataivaivee. ²⁴ Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapu tuanaiya vaa ngiari mmamma iira aataru eenanaiyauvaa pikiada ngiari mmammaiyauvo iikiata iikiataira aataruuyauvaatama yaagueeqama mmooriivaa iida pikiaavo vaidi putiraiya roosiima vaa taikaivai. ²⁵ Mmannasa Yoketaivoono karaasa variraivaa vaa ti mmivaivee. Itaama vaivaara ivo ti kiaa ti mmii aataruuvaungiaa nnaasu ta nookiaaravai. ²⁶ Hama ta titiyyara mannaka tida hama ta ti seenaiya mmammayaadiri ikiatainnaa kua tida varida iya ti yaataraivaara hama ti nnannateenai variaaravee.

6

Ta ti seenaiya mmuaararavaa teeta varaaravee

¹ Ni seenayaso, fai gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa iinno varinai rikiaada fai ngia vaidi vooya vaa Yisuunna Mman-na-saivo ngii aakiaana variyya inna teeda safu aataruuvaara tirooma inna kiaa mmikio rikioo ivau kava varinaravai. Ngieeta mmuaavai mmuaavai

ngiingii variraivaaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Ngii iinno taanaraivo ngii mmookai vainainnaata ngia iida variaarainnoo. Tuqinnama haitatuukiatee. ² Ngiingii seenaiya tasipama varida teekio data datai aataru mmuaararaiivo iyaki vainai rikiada ngieetama iya mmuaararaiiva varaa-tee. Fai ngia itaama iida Yisuu Kirisiinna aataruuvaa safuuma iikiaaravai. ³ Fai gionna kiaapu voovoono hama inna nnutuaataivoono ariiyara tinara: Na vaidi tuanaavaivee, tiivo itaa kua kiaa fanniima kiaanaravai. ⁴ Gionna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari mmarammaraa nuaira aataruuvaa ngiariinoo ivaara tuqinnama haitatuukiaaravai. Fai voovoono arii ii mmooriivaa teeno too yoketaivo rikioo ari mannaka tinaraivo ariiki vaivai. Vaa ari mmooriivo yoketaivaara sa ivo ari seenaiya mmooriivaa too ivaara yaata utuaivee. ⁵ Gionna kiaapu mmuakiaaaya ngiari mmoori vareeraivaata ngiari variraivaatama mmuaavai mmuaavai ngiariinoo haitatuukiaaravai itaama iikiatee.

⁶ Fai Anutuugaa mmayaayaiva kua mmiraivo vaidi voovai kua mmino fai ivo mminnaa vooyavai kati inna mmimaravai.

⁷ Sa ngiingiiyara koonnama yaata utuatee. Hama gionna kiaapu voovoono yopeema Anutuugaa unnakua unnakua tioo iinaravai. Fai vaidi voovoono yeenna hauvaa utu kioo ari ii yeennaivaa kaanaivaa safuuma varaanaravai. Ivaa roosiima ivo ari variraivaudiri too fai safuuma irisaivaa varaanaravai. ⁸ Fai ari mmammaivo iikiatira aataruuvaa nnaasu yaata utuoo mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai putiraivaa varaanaravai. Ivo Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ⁹ Ivaaraida nnikiai yoketaa mmooriyauvaa iikiaunnaiyauvo sa ti pirisakiaivee. Fai ta hama ivaa pikieerama kiada yapooma suaivo nnai yeennaivo nneeravaata vaikiavareerayaama fai irisai yoketaiyauvaa varaanaravai. ¹⁰ Ivaaraida ta mmuakiaa gionna kiaapu-yara yoketaa mmooriivaa iikiaara aataruuvo kooyaa vainai makemakee iikiatee. Ti seena ausa hanigieeraiyara itaama yoketaama mmooriivaa pinaama iikiatee.

Pauruuso yaagueeqama kioo iya tioo

iyara boo tiravai

¹¹ Na kiauuko vaidi voovoono tauraa aa yanaa aavaa fafaara raikiavai nnaagiai na neneenoo pinaa fafaaravai ngiini rauvaa taatee. ¹² Vaidi vooyaano ngia ngiingii mmammaiyauvaa hatokaateeraivaara ngii tarikua kiaiya ngiari seena Yutayaiya ti mannaka kiateeraivaara itaa kua kiaavai. Iya Yisuu Kirisiiva putuuvaa kutaavaivee kiaivaara ngiari seena Yutayaiya sa ti rupuuteeraivaara itaa kua kiaavai. ¹³ Vaa ngiari mmammaiyauvaa hatoka kiada ngii kiaiya hama mmaanna tuu kuaivaa rikiada iikiaavai. Iya ngii tikiai ngiingii mmammaiyauvaa hatokakiai iya ngiari mannaka kiaravaraa ngii kiaavai. ¹⁴ Mo neenoo ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaa nnaasu na mannaka tinaravai. Yisuu Kirisiiva ni mminnamminna maisaiyauvaa putuduu na ivaara kutaavaivee kiaivaara mmatayaa diaa aataruuyauvaa hama na yaata utuuvai. Vaidi putiraiva roosiima vaa taikaivai. Mmatayaa diaa aataruuyauvo hama yopeema ni utivai. Vaidi putiraiva roosiima vaa na ivaara putuuvai. ¹⁵ Ngia vooya ngiingii mmamma hatoka kiada variaani vooya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraida variaa aataru ivaaitana inna hama aataru tuanaavaitana vaivai. Ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigia kiada karaasaya variaa aataruuvo inna aataru tuanaavai. ¹⁶ Gionna kiaapuuya ii aataru

ivaa puaisa utiraiyara na kiaunoo: Anutuugo iyara boo tioo ari ausa nuu-faivaa iya mmioo nnaasu variaivee. Na iyara itaa kua kiaunoo. Anutuugo tauraa Isarairaiya mmataama kiooya iyaano iya roosiima variaiyaano Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaayavee.

¹⁷ Nnaagiai sa vaidi voovoono mmoori mmuaararavaa ni miaivee. Na Yisuunna mmooriivaa varauvaara vaidiiya ni ruputuaa puruuyauvo ni mmammaivau kooyaa vaiyauvaara sa mmoori mmuaararavaa ni miaivee.

¹⁸ Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Epesiisa varuuyani reeravai

Pauruuso Epesiisaiyani roo kuaivo ataama vaivai. Fai suai voovai nnino Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaayauvai nuunama yapa kioo mmata aavau vaiyauvaata ngiau aapu vaiyauvaatama vara nuunama yapa kino fai Yisuuvaano iyaavaara kietavai varioo haitatuunaravaivee. (1:10) Ii kua ivo itaa kua tiivo gioonna kiaapuuyaraatama tiivai. Fai mmuakiaa gioonna kiaapuyaa Yisuu Kirisiinna tasipama mmuaavau yoketaama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variateeraivaara Anutuugo yaata utiravai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Epesiisa varuuya itaama variateeraivaara Pauruuso yoketaa kuaivaa aa yanaa aavau iyani reeravai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutuugoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo.

Ngia Anutuugaa gioonna kiaapu Epesiisa variaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida yaagueueqama kiada variyaiyani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napooa Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiyyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta Yisunnara kutaavaivee kiaunnaivaara Anutuugo ari yaagueueqa yokeitavaa ti mmivai

³ Nnikiai ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaara kua yokeitavaa kiaravee. Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyaa variaunnaivaara ivo tiyyara yoketaimno ari yaagueueqavaura mmuakiaa aataru yoketaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaa vaa ti mmivaivee. Ivaara ta innara kua yoketaivaa kiaravee. ⁴ Anutuugo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida inna gioonna kiaapuyaa variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. Ta yoketaa tuanaaya varida inna avuuvau sa maisama varirama kiada safuuma variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. ⁵ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaravaara ivo ti vitoo ari raunna mmaapu tuanaaya ti yapaanaraivaara vaa ivo mmuaanaa yaata utuoo teerama kieeravai. Ivo tauraa tiyyara mmuduuya ruuvara mmuaanaa ivo itaama teerama kieeravai. Ivo ari yaata utuuvau vau kua yoketaivaa iino inna yoketainaraivaara vaa ivo mmuaanaa itaama yaata utuoo teerama kieeravai. ⁶ Anutuugo ari Mmaapu innara mmuduuya ruuo nnaasu variraivaa kati ti mmiravai. Ti mmuuvaura ivo kati tiyyara yaata yoketaama ari vookaraama utiravai. Ivaaraida nnikiai ta innara kua yoketaivaa kiaravee.

⁷ Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa Anutuugo Yisuu Kirisiinna kiauvaadiri ivaa ruga kiaikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnavai. Ivaaraida ta kiaunnaano: Anutuugo kati tiyyara yaata yoketaama ari vookaraama utiivo pinaavai vainoo, kiaunnaano. ⁸⁻⁹ Vaa Anutuugo tiyyara itaama ari vookaraama iiravai. Ivo ari tinni yoketaivaki vauvakidiriaatama mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ivo tauraa taa taika kioovakidiriaatama tauraa ivo kua teerama kioo kuaivaugiataama iiravai. Ii kua ivaa tauraa kua teerama kioo haumaki yapa kioovaa vaa kooyaa ti vitairavai. Ii kua ivaa kaanaivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁰ Anutuugo ari

kua kīaa teerama kioovaa iinara suaivo nnino rikioo fai iima taikaanaravaivee. Fai ivo mmuakīaa mminnammīnnaiyauvo ngīau aapu vaiyauvaatama mmatayaa vaiyauvaatama nuunama kioo Yisuu Kirisiinna iyauvaa kieetavai yapa kīaanaravaivee.

¹¹ Anutuūqo ari yaata utiivaugiataama vaa tauraa teerama kīai kua mmuakīaayauvai iivai. Ivoono nnaaru toosa haroo suaivaki tiyara yaata utuuvaugiataama tiyara inna iikiatauvaa iiravai. Ivo itaama tiyara inna iikiatauvaara Yisuu Kirisiiva tiiki varinai ta Anutuūqaa gioonna kīapūya variateeraivaara ivo ti mmataama kieeravai. ¹² Ivaara ta tauraa titi ausingiavaa hanigiada Yisuu Kirisiinnara faannakīaunnaiya nnikīai ta Anutuūqaa nnutu yoketaivo ngīau aapu vaivaara kua yoketaivaa kīaaravee.

¹³ Vaa ngieetama itaama variravai. Ngīa Yisunna mmayaaya kua kūtīavaa arinaima rikioo suaivaki ngīa ausa hanigia kiada Yisunna kūtīavaivee tiravai. Ngīa ii mmayaaya yoketaa iavaa rikioovaa Anutuūqo ngīi vitoo yoketaivau yapeeravai. Yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa vaa ivo kua kīaa teerama kīaivaa ngīi mioo tunoo: Iya ni gioonna kīapūyavee, tiravai. ¹⁴ Anutuūqo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmuūvaara ta kīaunnanoo: Fai ta ngīau aapu vikio ivo kua kīaa teerama kīaikio vaivaa ti mmīnaravai. Ivo ari Mmaapūuvaa kīauvaadiri vaa ti yookaama kieeravai. Ivaara ivo ti vitoo kinai ta inna tasipama variaaravaivee, kīaunnavai. Ivaaraida inna nnutuūvo ngīau aapu vaivaara nnikīai ta kua yoketaivaa kīaaravee.

Pauruuso Anutuūqaa yaaku vareeravai

¹⁵ Ivaara Ngīa Udaanga Yisuu Kirisiinnara kūtīavaivee kīaivaraatama Anutuūqaa gioonna kīapu mmuakīayara mmuduūya ruavaraatama na rikīau suaivaki ngīa itaama variaivaara ¹⁶ na ngīiyara yaaku varee mmannammanna Anutuūqata ngīiyara kua yoketaivaa tie variaunoo. ¹⁷ Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuūqaa nnutuūvo ngīau aapu vaivoono Mmannasa Yoketaivaa ngīi minarivaara na yaaku varee innaata kua kīaunoo. Fai ivoono Mmannasa Yoketaivaa ngīi mino ivoono fai tinni yoketaivaa ngīi mioo Anutuūqaa aataruūvaa kooyaa ngīi vitainaravai. Ngīa arinaima Anutuūqara rikīada taateeraivaara itaama ngīi vitainaravai. ¹⁸ Ngīi tinnīyauvo rustinai ngīa arinaima innara rikīateeraivaara na yaaku varee innaata kua kīaunoo. Ngīa inna tasipama variateeraivaara Anutuūqo vaa ngīi maavee tiivai. Vaa ngīa rikīada ivaara faannaida variaunoo. Ngīa gioonna kīapūya Anutuūqaa kūtīavaivee kīaiyani Anutuūqo ari yaagūeeqā yoketaa ari vookarivaava vaa kua kīaa teerama kieeravai. Fai ivo iavaa ngīi minarivaara ngīa tuqinnama rikīateeraivaara na yaaku varee innaata kua kīaunoo. ¹⁹⁻²⁰ Ta innara kūtīavaivee kīaunnaiya ti aakīaana inna yaagūeeqā ari vookarīvo yaagūeeqama vaivaara ngīa tuqinnama rikīateeraivaara na yaaku varee innaata kua kīaunoo. Anutuūqo ari yaagūeeqā tuanaa ari vookarūvaadiri Yisūva putuūvakidiri tudū dītoodū ari yaaku yaadudainngīaa ngīau aapu inna yapa kīoodū variravai. Ii yaagūeeqā ivo ti aakīaana vaivo inna mmuai yaagūeeqāivo vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngīau aapu varīoo mmuakīaa ngīau aapu variaa kieetāiyaraata mmatayaa variaa kieetāiyaraatama dīoo vainoo. Vaidīiya ngīari nnutuūyauvo ngīau aapu vaiyaraatama makee variaiyaraata nnaagīai variaarīyaraatama vaa ivo yaatara kīoo iyara dīnoo. ²² Anutuūqoono Yisunna mmuakīaa mminnammīnnaiyauvaara kieetavai dianeeraivaara inna yapa kieeravai. Mmuakīaa mmatayaa dīaa mminnammīnnaiyauvaara kieetavai dianeera inna yapa kīoo gioonna kīapu vaa ausa hanīgeerīyara yaata utuoo itaama kieetavai inna yapa kieeravai. ²³ Gioonna kīapu vaa ausa hanīgeerīyara Yisuu Kirisiiva iya kieetaivo varikīai iya inna

yuku yaaku mmammaivaava roosiima variaanoo. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaa mmata aavau vaiyauvakiataa varaiyauvakiataama suvai kioo varikiai inna yaagueeqaivaura vai mminnaiyauvo vakiaani variaa mminnaiyauvo variaavai. Iyauvaki suvaineema gionna kiaapuuya vaa ausa hanigiyakiaatama suvai kioo varivai.

2

Ta putiraiya roosiima variaunnano Anutuugo kati

tupatupaa variraivaa ti mmivai

¹ Ngia tauraa varuu suaiivaki ngia hama Anutuugaa kuaivaa rikiada iida mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara ngia vaidi putiraiya roosiima variravai. ² Ii suai ivaki ngia mmatayaa diaa aataru maisaiyauvunu vida varida ngiau aapuuvaki nuainno varuu mmagia maisaiya kieetaivaa kuaivaa rikiada iiravai. Aanna makee ii kieeta ivo gionna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa rikiadaata hatokaiyara dioo vainoo. ³ Ta mmuakiaaayanikaarama varida ti iikiataa aataruuyauvaa iida ti yaata utuaanaivaugiataama ti mmammaiyauvo iikiataa aataruuyauvaatama iiravai. Ta itaama iida mmuakiaa gionna kiaapuuya uvaugiataama iyanikaraama iitada Anutuugo iyara nnannatoo irisai maisaivaa iya mmuuvugiataama teeta varaarivaara variravai.

⁴ Ta itaama variaannaduata Anutuugaa boo tiraivo pinaavai vauduu ivo pinaama tiyara mmuduuya riravai. ⁵ Mmuduuya ruuvaara ta inna kuaivaa hama rikiada iirama kiada ta vaidi putiraiya roosiima variaannadu ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitooaanikaraama teetaata vaidi putiraiya roosiima variaannaivakidiri innanikaraama diitada karaasaya inna tasipama variravai. Anutuugo ariinoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuuvaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuugo ti vitoo ngiau aapu inna tasipama kieetaya diiteerivaara ivo tuduu ta diitada karaasaya inna tasipama variravai. ⁷ Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri Anutuugo ari mmuduuya riraivo vauvaa kooyaa ti vitairavai. Ivo tiyara mmuduuya ruoo tiyara yoketaama yaata utuuvu pinaama ari vookaravai vauvo nnaagiai mmuakiaa suaiyauvakiataama kooyaa vainarivaara itaama uudu ta inna tasipama karaasaya variravai. ⁸ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu Anutuugo ariinoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuuvaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. Hama ngiengieenoo ivaara mmoori vareeravai. Anutuugoono kati ngii miravai. ⁹ Hama ngia ivaara mmoori varaivaaraida hama ngia ngiingiiyara manaka tiraivootainoo. ¹⁰ Anutuugo ariinoo ti iima kieeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta karaasaya varida vaa ivo tauraa teerama kioo mmoori yoketaivaa ta iida yoketaama variateerivaara Anutuugo ti iima kieeravai.

Yutayaiyaata ngiari vooppinnaiyaatama nuunama mmuakaraama variravai

¹¹ Ngiingii mmattoo suaiivaki hama ngii kaano kooya Yutayaiya oyaivakidiri ngii mmateeravai. Yutayaa vaidiyya ngiiyara kiaanoo: Aqaa vaidi aaya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kaa kiada ngiariyara kiaanoo: Ta titi mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kaaavai. Ngiari yaakuuyauvaadiri ngiari mmammaiyauvaa hatokaivaara iya itaa kua kaaavai. Ngia hama Yutayaiya oyaivakidiri diitaavai. Tuqinnama ivaara yaata utuutee. ¹² Ngia tauraa itaama varuu suaiivaki ngia Yisuu Kirisiinna ngieerama variravai. Ngia vooppinnaiya hama Anutuugo mmataama kioo gionna kiaapu Isairiraiya tasipama variravai. Nnaaru Anutuugo ari

gioonna kiaapuuyara kuaivaa kiaa teerama kioo yeena rau kioovaa hama ngiiyaraatama tiravai. Ngia aa mmata aavau varuduu hama Anutuuoqo ngii tasipama varuduu hama ngia inna tasipama variaaraivaara faannaida variravai. ¹³ Aanna makee Yisuu Kirisiiva ngiiiki variivaara ngia tauraa inna ngieerama variaya ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuuoqo ngii vitoo inna vainima ngii yapa kuaivai.

¹⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo itaama uuvaara aanna makee ta Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama ta mmuaakaraama ausa nuufaivaa tasipama vari-aunnaano. Ta nnammutuannammutuaa variaanna suaivaki ivo putu-vaara hanikia pinaavai roosiima ti tammaivaki vauvaa ivo havarata kiooduu hama ta kava nnammutuannammutuaa roosiima variraida ta mmuaakaraama yoketaama variravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama mmuaakaraama yoketaama variateeraivaara ivo Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa yaataroo ivakidiri kiisa aataruuyau-vaava iya uuyauvaa ruga kieeravai. Ruga kioo iya tuduu mmuaakaraama ausa nuufaivaa tasipama yoketaama varida iya innara kutaavaivee tuu-vaara mmuaakaraama itaama variravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvuara Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nnammutuaa kieema varuu aataruuvaa rugeeravai. Ruga kioo Yutayaiyaata ngiari voopin-naiyaatama nuunama mmuaakaraama iya yapa kioo Anutuuoqaaasi kuaara aataruuvaa kooyaa iya vitairavai. ¹⁷ Ngia voopinnaiya Anutuuoqaa ngieera variayaatama ta Yutayaiya inna vainima variaunnaiyaatama ivo tuoo ausa nuufaivaa varada varira mmayaaya yoketaivaa ti kiaa ti mmiravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva putuuvuara ta mmuakiaaya Yutayaiyaata ngiari voopin-naiyaatama Anutuuoqo mmuaa Mmannaasavai ti mmivai. Ti mmiiivaara ta ti Koonna Anutuuoqaa avuuvau nnida innaata aikiooma kua kuaunnavai.

¹⁹ Itaama vaikiyai ngia voopinnaiya hama ngiari voopinnaaya roosiima vooya mmataivaki variaano. Ngia Anutuuoqaa gioonna kiaapuuya tasi-pama mmaayootaaya varida Anutuuoqaa raunna mmaapu tuanaaya vari-aano. ²⁰ Anutuuoqoono nnau heekeeraivaa roosiima heekainoo. Ivo Yisuu Kirisiinna vuuta kuabai pinaa kuaivaa roosiivaa yapa kioo tooy-ataayaivau kiisa kuabaiyauvaa yapaivai. Ii kuabai iyauvo inna Anutuuoqaa kua varada nuairaiyaatama forofetaiyaatamavee. Ngiiitaata Anutuuoqo ngii vitoo iyayaa nnau roosiima heekainoo. ²¹ Kuabai pinaivaa tauraa toosa hara hanuu hara kuaivau mmuakiaa yatarivai hirikiokio vioo nnau pinaavai vaivai. Kuabai pinaivo nnauvaa hara taa utiivaa roosiima Yisuu Kirisiivaano ngii utivai. Ngia yatariiyauvaa roosiima vida nuunaira nnau pinaa ari vookaravaa roosiima Udaanga Anutuuoqaa variaavai. ²² Yisuu Kirisiiva ngiiiki variivaara Anutuuoqo ngiiitaata ngiari vo gioonna kiaapu-uyaatama vitoo nnau pinaivaa heekeeraayaama ngii yapa kioo ivaki ivo Mmannaasavai hara kioo varivai.

3

Pauruuso ngiari voopinnaiya kuaivaa kiaa mmiravai

¹ Ivaaraina na yaaku varaunoo. Na Pauruusoono Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varee ngia voopi voopi hara kiada variaya ngii giaa ngii miaaree nookiauvaara na oovi nnauvaki hara kiee variee yaaku varaunoo. ² Vaa ngia rikiiaavai. Anutuuoqo kati ngiiiyara yoketaama yaata utira safu mmooriivaa kati ngiiiyara ni miravaivee. ³ Anutuuoqo ari yaata utuu kua hataumaki vauvaa kooyaa ni giaa ni miravaivee. Vaa na ii kua ivaa kiisama fafaara ree ngii giaa ngii miauvaivee. ⁴ Fai ngia ivaa jaarida rikiakio

Anutuugo Yisuu Kirisiinnara hatauma kua tuuvaa ni giaa ni mikiai na arinaima rikiauvaara fai ngia kooyaa rikiaaravai. ⁵ Nnaaru tauraa suai hama Anutuugo ari gioonna kiaapuuya ii hatauma kua ivaa kooyaa iya kiaa mmiravai. Aanna makee Anutuugo ari Mmannaasaivaa kiaa mmikio ivo ari kua varada nuairaiyaatama kua kiaa kookieera vaidi forofetaiyaatama kooyaa kiaa mmiivai. ⁶ Ii hatauma kua ivo ataama vainoo. Ngiani vooppinnaiya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa vaa arinaima rikiaivaara iyaraata Yutayaiyaraatama Anutuugo iyara yoketaainno ivo mmuaavaugiataama iyara yoketaivaa iya mmiivai. Ngiani vooppinnaiya mmayaaya yoketaivaa rikiaa Yutayaiya tasipama Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya mmuaakaraama variaavai. Anutuugo Yisuu Kirisiinnara kua kiaa teerama kioo kuaivaa Yutayaiya kiaa mmuuvaa ngiani vooppinnaiyaatama rikiaa iyara Yutayaiyaatama ii kua ivaa kaanaivaa mmuaakaraama varaavai.

⁷ Ii mmayaaya yoketaa ivaa na gioonna kiaapuuya kiaa mmunarivaara Anutuugo ni mmataama kioodoo na inna mmoori vareera vaidivi variravai. Ivo ari yaagueeqaivaura ii mmoori ivaa kati niyara yoketaama yaata utuuvaara kati ni miravai. ⁸ Anutuugaa gioonna kiaapu mmuakiaa ni yaataraavai. Ivaara hama Anutuugo yaata utirainno kati niyara yoketaama yaata utuoo ii mmoori ivaa ni mioo gioonna kiaapu ngiani vooppinnaiya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaura kaayau ari vookara ari vookarai aataru yoketaiyauvo vaiyauvaara iya kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. ⁹ Anutuugo ari yaata utuu kua hataumaki vauvo kooyaa kaanaivo vainaraivaara gioonna kiaapu mmuakiaa kooyaa kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Anutuugo mmuakiaa mminnaiyauvaa iiraivoono tauraa varuu mmuakiaa suiayauvaki ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. ¹⁰ Aanna makee ta variaunna suai aavaki ta ausa hanגיעeraiya Anutuugaa tinni yoketaa ari vookaraiivo vaivaa kooyaa aangeraiya kieetaiya yaagueeqama ngiau aapu variaiya vitaikiai arinaima teeda rikiaateeraivaara Anutuugo tauraa ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. Ta vaa ausa hanגיעunna gioonna kiaapuuya iikiaunnaivaudiri iya teeda arinaima rikiaaravai. ¹¹ Tupatupaa ari yaata utira kuaivo kooyaa vakiaiveera ivo itaama iiravai. Ivo ari yaata utuu kua kaanaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmatayaa titaa kioodoo tuoo kooyaa variravai. ¹² Ta inna tasipama varida innara kutaavaivee kiaunnaivaara hama ta aaturaida kati Anutuugaa yaagueeqama kua kiaunnaano. ¹³ Ivaaraina na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Na ngiiyara mmamma nniitaraivaa varauvaara Anutuugaa kuaivaara sa ngii pirisainai ngia yaata utida kiatee: Ta pikiaaravee, kiatee. Na ngiiyaroo tiee mmamma nniitaraivaara varee aavaki variaunoo. Na itaa kua kiaunoo.

Ngia Epeisiisa Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmuduuya ruaivai

¹⁴ Anutuugo itaama tiyara yoketaama uuvaara ni ausa mmuduuyaivo hanגיעaikiai na ti Napoonnaata kua tiee yaaku varaunoo. ¹⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaiyaata ngiau aapu variaiyaatama iya oyaiyauvo Anutuugaasidiri tiiravai. ¹⁶ Ivo ari oyai yoketaa ari vookaraiivadiri ari Mmannaasaivaa tino too ngii aakiaiyauvaki yaagueeqama suvai kioo varinai rikiaada ngia yaagueeqama ari vookaraama variaaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara ivo ngii aakiaana nnau roosiima hara kioo variaiveeraivaara na yaaku varaunoo. Anutuugaa mmuduuya rira oyaivo yaagueeqama ngii aakiaana vainai ngia ivau yaagueeqama variateeraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmuduuya

riraivo pinaa ari vookaraivai vakia roo saivai saivai hokobavai vioo verepi hokobavai vioo mmeepi hokobavai hama araivootainaravai. Ngietama mmuakiaa Anutuugaa gioonna kiaapuyaataama ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁹ Ta gioonna kiaapu mmatayaa diaa mmuakiaaya hama ta yopeema Yisuu Kirisiinna mmuduuya rira oyai pinaa ari vookaraivaa tuqinnama teeda rikiaunnava. Ngiengieenoo ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. Fai itaikio yaagueeqa yoketaivo Anutuugaaki suvuaikio vaivo ngii aakiaa mmuakiaayavaki suvuainaraivaaraatama na yaaku varaunoo.

²⁰ Anutuugo ari vookaraivai varinoo. Ta yaata utira kuaivaatama ta inna yaparaira kuaivaatama ivo rikioo iyauvaa iinno tiyara yaata utuoo vooyauvaatama iva iinaree kiaa fai aikiooma iinaravai. Inna yaagueeqaivo ti aakiaiyavaki iinno varivai. Ii yaagueeqa ivaadiri ivo fai aikiooma iinaravai. ²¹ Anutuugo Yisuu Kirisiinna tuduu gioonna kiaapuuya putuuvaara vaa ausa hanigieeraiya tupatupaa Anutuugaa nnuuuvaa ngiau aapu yapa kioo itaavai nnaasu vakia roo vioo vioo mmannammanna vakiaivee. Kua kutaa.

4

Yisuuva ti kieetavai varikiai ta inna yuku yaaku mmammaya variaunnava

¹ Na Udaanga Yisuunna mmoori varaivaara iya oovi nnauvaki ni yapooovono aa na tinara kua aavaa na yaagueeqama tinai rikiaatee. Anutuugo ngii maavee tuu suaivaki yoketaa aataru safuuma ivo ngii vitauvau safuuma ivau nookiatee. ² Sa ngiingiiyara mannaka tida variatee. Mmannammanna tirooma adida varida ngii seenaiyara tuqinnada yamaa kua yamaa kua iyaata tida maisa kuaivaa ngii tikiainnaata rikiaadaata yaagueeqama variatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruaivaara ngiingii tasipa ngiingii tasipama mmoori varaatee. ³ Mmannasa Yoke-taivoono ngii tasipama varikiai ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variaavai. Ngia itaama ausa nuufaivaa tasipama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaa aataruuvaara yaata utida mmannammanna iikiatee. ⁴ Ngia vaa ausa hanigieeraiya Anutuugo taikiai mmuaakaraakiaaya variaano. Mmuaa Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiaana varinoo. Anutuugo ngii maavee tikiai ngia innasi kuaaree kiaa faannakiaa aataruuvo mmuaa aataruvai vainoo. ⁵ Mmuaa Udaanga Yisuu Kirisiiva vainoo. Ngia innara kutaavaivee kiaivo mmuaa aataruvai vainoo. Nnoori apira aataruuvo mmuaavai vainoo. ⁶ Anutuugo ari mmuaavai variivoono ta mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Napoova varinoo. Ivoono Udaangavai varioo mmuakiaayara haitatuunno varioo ari yaagueeqaivaa iya mmiivaara iya inna mmooriivaa iikiaano. Inna Mmannasaivo mmuakiaaya aakiaiyavaki varinoo.

⁷ Itaama vaikio Anutuugo vo mmoori vo mmooriiyavuaa varaateera yaagueeqa ari vookaraivaa mmuaavai mmuaavai ti mmivai. Yisuu Kirisiinnasi vai yaagueeqa yoketaivakidiri ivo ti mmiataikio kati ti mmivai. ⁸ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraiivo vainno tinoo:

Ivo ngiau aapu vuu suaivaki
gioonna kiaapu tauraa oovi nnauvaki yapa kiooya
vitoo ari tasipama kioo
ari yaagueeqa yoketaivaa
gioonna kiaapuuya kati mmiravaivee.

Anutuugaa kua fafaaraiivoono itaa kua tiivai. ⁹ Ivo ngiau aapu kuainoo kiaa kua oyaivo dee kuavainno vainnee? Oyaivo ataama vainoo. Ngiau

aapu vuuvoono vaa tauraa ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Ivo ta mmatayaiya maisama variaanna aakiaivaki tiiravai. ¹⁰ Mmatayaa tuuvoono kava vara ranoo ngiau aapu viravai. Vioo ngiau aapuuvaa yaataroo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Ari yaagueeqaivo ngiau mmata mmuakiaavai suvuakuaiveeraivaara ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. ¹¹ Ivoono yaagueeqa yoketaivaa gioonna kiaapuuya kati mmiravai. Ivo yaagueeqaivaa vooya mmi kioodoo kua varada nuaira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo kua kiaa kookieera forofetaiya aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo mmayaaya yoketaivaa varada vo yosinna vo yosinnaiyauvaki nuaida kiaa mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo gioonna kiaapuuya tasipama varida kua kiaa mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo vitaira aataruuvaa iiravai. ¹² Anutuugaa gioonna kiaapu mmuakiaaya teerama kiada iya Anutuugaa mmooriivaa varaaraivaara Yisuuva yaagueeqaivaa itaama iya mmiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya yaagueeqama variaaraivaara ivo yaagueeqaivaa itaama iya mmiravai. ¹³ Ta itaama inna yaagueeqaivaura mmooriyyauvaa iima rada vidada mmuaa ausavai varada Anutuugaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiaaravai. Kiaa kiada innara mmuaa yaatavai utaaravai. Ta itaama mmooriyyauvaa iima rada vidada koovayaida Yisuu Kirisiiva yoketaama varineema teeta itaama innanikaraama variaaraivaara iikkaaravai. ¹⁴ Ta koovayaida itaama innanikaraama varida hama ta nnaakara kiisaiya roosiima variaaravai. Ta hama iya roosiima muaraagaida unnakua tira vaidiiya unnakua kuaivaa rikiaaravai. Unnakua tira vaidiiya gioonna kiaapu vooya ngiari yaata utuaa kua nnaammari kuaivaa kiaani iya rikiaada haruruuavai. Nnoori pinaivo rubaayoonno vioo kanuuvaa hanigiaanigieeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiaada iya nnaagiaivau kuaavai. Yuunna pinaivo sainaidi sainaidiri ngioo kanuuvaa utu koroono feeneeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiaada haruruuavai. ¹⁵ Ta mmoori yoketaiyauvaa iima rada vidada ta hama iya roosiima muaraagama variaaravai. Ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya rida kua kutaivaa iyaata tida Yisuu Kirisiiva ti kietavai variivaa roosiima ta innanikaraama varida inna aataru mmuakiaavai iima rada vidada yokeekiaaravai. ¹⁶ Ivo kietavai roosiima varikiai ta inna yuku yaaku inna avu yaata mmuakiaa mmammavai roosiima mmuaannannuma variaunnava. Ti yuku yaaku ataiyauvo nuunainno mmuaakarai mmammavai vaineema vaa ta ausa hanigieeraiya itaama variaunnava. Ti yuku yaaku ataiyauvo yoketaama vaikiat ta yokeekiaunnaneema vaa ta ausa hanigieeraiya titiyara titiyara mmuduuya rida yoketaama varida yaagueeqakiaunnava.

Vaa ausa hanigieeraiya karaasa aataruuvau variatee

¹⁷ Itaama vaikio Udaanga Yisuuva ni tikiai na yaagueeqama ngiita kua tiee ngiita ataa kua tinaravee. Ngia sa sabi kava vaidi vooipinnaiya kumimakama rada nuairaiya roosiima nookiatee. Iya yaata utiraivo kuminayaa mmanna yaata utuaavai. ¹⁸ Iya yaata tiniiyauvo heenaviki nuaida aataru kumimakarivaa roosiima vainoo. Iya hama tuqinnama teeda rikiaavo iya ausaiyauvo yaagueeqaivaara hama iya Anutuugaasidiri yoketaama variraivaa vareerama kiada variaavai. ¹⁹ Iya mminnamminnaa maisa vareeraivakira nnaasu vida ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida ari vookara ari vookara maisai aataruuyauvaa nnaasu iikiaavai. Iida varida hama iyauvaara iya mmamma maisakiaavai.

²⁰ Iya itaama iikiaa aataruuyauvaa hama ngia Yisuu Kirisiinnasidiri rikiada iikiaavai. Yisuunna aataru ari vookaraiavaa ngia iikiaavai. ²¹ Vaa ngia innara rikiada inna nnaagiai vira gioonna kiaapuya varuduu vooyaano vaa Yisuunnaki vau kua kutaivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikieeravai. ²² Ivaara ngiingii mmamma iira eenanaa aataruuvaa pikiaatee. Ii aataru ivo ngii puaisa utuduu ngia tauraa varuu aataruuvo ari vookarairavai. Ngii mmamma eenanaivo iikiatairaivo ngii unnakua tuduu ngia vaidi putiraiya roosiima putuaara iida variravai. ²³ Ngii aakiaiyouvaata ngii yaata tinniiyauvaatama hanigia kiada karaasaya variatee. ²⁴ Vaidi karaasaivaa Anutuugo ari roosiima iima kiaikio vaivaa vara yuu kiada vaidi tuanaaya variatee. Fai ngia itaida ngii seenaiya tasipama yoketaa safu tuanaa ari vookaraiya variaaravee.

²⁵ Ngia itaama variaivaara sa unnakua kiatee. Ngia mmuaakaraama Anutuugaa raunna mmaapu tuanaaya variaivaara ngii seenaiyaatama kua kiaaree kiaa kua kutaivaa kiatee. ²⁶ Fai ngii ausaiyauvo ngii nnannateenai sa ivaudiri mminnamminnaa maisaiyauvaa varaatee. Sa ngii seenaiyara ngii ausaiyauvo nnannateenono suaivo haatapaivee. Akiiraama iyaata kua yoketaama kiatee. ²⁷ Sa Sataangaa kuaivaara muaraagakiatee. ²⁸ Tauraa varioo mmuara raira vaidiivoono mmuara raira aataruuvaa pikiaivee. Pikioo ari yaakuuvaitanaadiri yaagueeqama mmoori varano mminnamminnaiyauvo innasi suvauino too ari seena kumina hama mminnaataiya saivai mmiaivee. ²⁹ Sa ngii avaiyauvakidiri kua maisa vooyauvai kiatee. Kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. Gioonna kiaapu muaraagama variaya yaagueeqama variaaraivaara yamaa kua yamaa kua iyaata tida kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. Gioonna kiaapuuya ngii kuaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. ³⁰ Sa ngia vo mmoori mmuaararai voovai iida varida Anutuugaa Mmannasa Yoketaivaa mmuaararavaa mmiatee. Vaa Anutuugo ngii mmataama kiaivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ngii mivai. Fai suai nnaagiai ivo ngii vitanai ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya mmamma dummukiara variaaraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ngii mivai. ³¹ Ngia ngiingii ausa kapikarai mmuakiaayauvai pikiada ausa nniitareera buuru tiraivaatama pikiada kua yaagueeqa tida tomedaira kuaivaa tiraivaatama pikiada nniki tomedaida variraivaatama pikiaatee. ³² Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmoori yoketaivaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara boo kiatee. Anutuugoona Yisuu Kirisiiva putuuvaaara ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno rugaivaivee. Ivaa roosiima ngiingii seenaiya mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ngiingii mmi ngiingii mmiikiatee.

5

Ta mmeekiaivau nnaasu hara kiada variaaravee

¹ Anutuugo ngiiyara mmuduuya ruaivaaraida ngia inna uru nnaakaraya variaanoo. Ngia itaama inna nnaakaraya variaivaara ivo varineema ngieetama itaama hara kiada variatee. ² Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida variatee. Nnaaruaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa kati Anutuugaara hudooduu suuda yoketaivo vuuvaa Anutuugo rikiooduu inna yoketairavai. Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruoo kati ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putuduu Anutuugo tooduu inna yoketairavai. Itaama vaivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruaineema ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida varida variatee.

³ Ngia Anutuugaa gioonna kiaapuya variaivaara sa maisa aataruuvaa iiki-aaraivaara ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida varida kua kiatee. Sa sabi nuaira aataruuvaaaraata maisama yaata utiraivaaraatama kua tida sa ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara ngii varaata varaataira aataruuvaaaraatama kua kiatee. ⁴ Sa kua kuaaru tomedaira kuaivaava tida sa sabi kuaivaatama tida sa isareera kua maisaivaatama kiatee. Anutuugaa gioonna kiaapuuya hama itaama kua kiaavai. Ngia iqitaa kua kiaa aataru iva va pikiada Anutuugaata kua yoketaivaa kiatee. ⁵ Vaa ngia aa kua aavaa arinaima rikiaavai. Gioonna kiaapu voovoono sabi nuaira aataruuvaa iinno maisama yaata utuoo ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara inna varaataivoono fai hama Anutuugaata Yisuu Kirisiivaatama gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki voo innani teerama kaiyauvaa varaanaaravai. Ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaa taikio inna varaataira aataruuvo inna unnakua anutuuvaa ausa mmuduuya mmiraivaa roosiivai. ⁶ Gioonna kiaapu vooya sabi kuaivaava tida ngii unakua tikiai sa iya itaa kiaa kuaivaava rikiaatee. Gioonna kiaapuuya itai kuaiyauvaa rikiaada Anutuugaa kuaivaava rikiaadaata hatokaivaara fai inna nnanateeraivo iyasi nninaravaivee. ⁷ Itaama iikiaa gioonna kiaapuuya sa iya tasipama nuaida iikiatee. Iya pikiatee.

⁸ Ngia nnaaru upisiivaki variravai. Aanna makee ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara ngia mmeekiaivau hara kiada variaano. Ivaara gioonna kiaapuuya mmeekiaivaki variraiyanikaraama hara kiada variatee. ⁹ Fai ngia mmeekiaivau varikioonno ari vookarai vari-raivo ngiisai vainai teeda fai ngia yoketaama varida aataru safuuvau nuaida kua kutaivaa kiaravaivee. ¹⁰ Ngia ngiingii variraiyauvaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna yoketai aataruuvaa iikiaavo inna yoketairaivaara arinaima teeda rikiaada ivaa nnaasu iikiatee. ¹¹ Gioonna kiaapu vooya kumina mminnaa upisiivaki vai mmooriyauvaa iikiaiya sa ngia iya tasipama iikiatee. Iya itaama iikiaa aataruuvaa ngieenoo mmeekiaivau yapa kikio kooyaa vakiaivee. ¹² Iya haumaki itaama iikiaa aataru maisaiyauvaara hama ta ivaara ti kua kiatainoo. Fai ta ivaara tikio too ti mmamma maisainaravai. ¹³ Mmuakiaa aataruuyauvo mmeekiaivaki vaino fai oyaiyauvo kooyaa vainaravai. Kooyaa vaino too fai iyauvakidiri mmeekiaivo aikiooma taanaravai. ¹⁴ Ivaara vaidi voovoono tauraa tunoo:

Vuru nnaamuru-o, diitaanee.

Putuannaivakidiri diitaanee.

Diitano Yisuu Kirisiinna mmeekiaivo

iyaa taanaravaivee.

Ivono itaa kua tiravai.

¹⁵ Ivaaraida ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Sa vaidi kumimakaiya roosiima hara kiada variatee. Vaidi tinni ruaiya roosiima hara kiada variatee. ¹⁶ Aa suai ta variaunna suai aavaki kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuainoo. Ivaaraida Anutuugo aataruuvaa ngii vitainai rikiaada inna mmooriivaa makee tinai iikiatee. Sa pikiatee. ¹⁷ Itaama vai aataruuvo vainai sa ngia ivaara kumimakaida variatee. Anutuugo yaata utuoo ngii miaramiaraa ngii mii mmooriivaa tuqinnama teeda rikiaarivaara mmoori vaaatee.

¹⁸ Sa kapika nnoori vuainavaa nneeda kumimakaida variatee. Fai ngia itaikio ngii variraivo koonnainaravai. Ii aataru ivaa pikiada Mmannasa Yoketaivaara iikio ivo ngii aakiaana suvuakuaivee. ¹⁹ Anutuugaa kuaivaata inna kuaruuvaaatama ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiikiatee. Ngiingii

ausaiyauvaki Udaanga Yisuu Kirisiinnara ngii yoketaimai kua yoketaivo ngi-iiki vaivaa tasipama innara kuaruuvaa kiatee. ²⁰ Mmuakiaa suai mmuakiaa aataru mmoori mminnamminnaiyauvaara yoketaayauvaivee nnaasu kiaa kiada ngii Gioonna Anutuugaa kiaa mmiatee. Ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida itaama kiaa mmiatee.

Pauruuso nnaata vaatiiyara tiravai

²¹ Vaa ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaivaara ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utida ngiingii kuaiyauvaa rikiada iikiatee.

²² Ngia gioonna vaa vaati vareeraiyaso, ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaaneema ngiingii vaatiiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. ²³ Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara dirayaama vaidiyya ngiari nnaataiyara dida vakiaavai. Yisuu Kirisiiva ariinoo gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya vitoo yoketaivau yapaivai. Vaa iya inna yuku yaaku inna mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikiaavai. ²⁴ Ivaaraida vaa ausa hanigieeraiya Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaneema gioonna vaa vaati vareeraiya ngiari vaatiiya kua mmuakiaayauvai rikiada iikiatee.

²⁵ Vaidi vaa nnaata vareeraiyaso, Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruaineema ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara pinaama mmuduuya ruoo iyara putiravai. ²⁶ Ivo itaama uuvaara gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya nnooriivoono iya mmammaiyauvaa finirayaama Anutuugaa kuaivoono iya aakiyauvaki fini kioodoo iya yoketaama varida Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya variravai. ²⁷ Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya teenai iya yoketaa tuanaaya inna avuuvau variateeraivaara ivo iyara putiravai. Iya mmammaiyauvunu teeganaaganainno taminnumaunnuuno vairaiyauvoota ari vookarai mminnaa itaiyauvootama iyayaa vaiyauvaa roosiima iya aakiyauvaki sa mminnamminnaa maisaiyauvo vakiaiveeraivaara ivo iyara putiravai. Vaa ausa hanigieeraiya yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisaataiya varikio sa maisa mminnamminnaa vooyauvai iyasi vakiaiveeraivaara ivo iyara putiravai. ²⁸ Ivaara vaidiyya ngiari mmammaiyauvaara tuqinnaaneema ngiari nnaataiyaraatama tuqinnada iyara mmuduuya ruatee. Vaidi voovoono ari nnaataivaara mmuduuya ruaivoono inna ariiyaraata tuqinnoo mmuduuya ruaivai. ²⁹ Hama vaidi voovoono ari mmammaivaara inna pirisaivai. Ivo makemakee varioo yeenna nnoo ari mmammaivaara tuqinnaivai. Mmuaikaraama Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnaivai. ³⁰ Ta Yisuu Kirisiinna yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikiaunnaivaara ivo ti tuqinnaivai. ³¹ Nnaata vaati vareera aataruuvaa Anutuugaa kua fafaarivo vainno tinoo: Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo inna tasipama mmuaakaravaitana variaaravaivee. Kua fafaarivoono itaa kua tiivai. ³² Ii kua fafaara ivaki kua kutaa ari vookarivo haumaki vainoo. Na oyaivaara yaata utuee rikiaunoo. Ii kua ivo Yisuu Kirisiinnaraata vaa ausa hanigieeraiyaraatama tiivai. ³³ Ii kua ivo ngiyyaraatama tiivai. Mmuakiaa vaidi nnaata vareeraiya ngiingiiyara tuqinnaaneema ngiingii nnaataiyaraatama tuqinnada mmuduuya ruatee. Mmuakiaa gioonna vaa vaati vareeraiya ngiingii vaatiiya avaiyauvaa rikiatee.

6

Pauruuso nnaakaraiyaraata ngiari kaano kooyaraatama tiravai

¹ Nnaakaraso, ngia ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara ngii kaano kooya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ii aataru ivo yoketaa aataruvai. ² Anutuugo mmaanna tuu kua voovai tunoo: Ai kaano koovaitana avavaitana arinaima rikiee iikiane. ³ Ivo tauraa mmaanna tuu kuaivaa itaa kua tioo kua kiaa teerama kioovaatama ataa kua tunoo: A mmatayaa yoketaama variee hokobama varinaraivaara ai kaano koovaitana avavaitana arinaima rikiee iikiane. Ivo itaa kua tiravai.

⁴ Ngia kaano kooyaso, sa kuminayaa ngiingii nnaakaraiya tikiai iya ngiiyara nnannataatee. Tuqinnama iyara haitatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa iya kiaa mmiatee.

Pauruusoono sikaunnaadiri yookairaiyaraata ngiari haitatuuraiyaraatama tiravai

⁵ Sikaunnaadiri yookaama kiaani mmoori vareera gioonna kiaapuuyaso, mmatayaa diaa vaidi ngii haitatuuraiya avaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Ngia koonnama mmooriyauvaa iivoora tida ivaara yaata utida aatuuda biribiriira tasipama iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikianeema iya kuaivaa mmuaa yaatavai rikiada iikiatee. ⁶ Sa iya ngiiyara yoketaa kuaivaa kiaaraivaara nnaasu iya avuyauvunu mmooriivaa iikiatee. Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gioonna kiaapuya varida Anutuugo yaata utiraivaugiataama ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayavai inna mmida iikiatee. ⁷ Sa vaidiiyara nnaasu yaata utida iikiatee. Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida varida inna mmooriivaa iikianeema ngiingii mmooriyauvaa iikiatee. ⁸ Vaa ngia rikiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yoketaa mmooriyauvaa iikiaiayavaa irisaiyauvaa iya mminaravai. Fai ivo sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya mmioo kati ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama mmuaakaraama mminaravai.

⁹ Mmoori vareeraiya haitatuuraiyaso, ngii mmoori vareeraiya ngiiyara yoketaakiateera aataruuvaa iikiaiavaara yaata utida ngieeta iyara yoketai aataruuvaa iida iyara yoketaakiatee. Sa iya atuukiateera kuaivaa iya kiatee. Sa iyara ngii nnannateenai iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Mmuua haitatuuravoono ngiau aapu variivoono ngiitaata ngii mmoori vareera gioonna kiaapuuyaatama haitatuuvai. Ivoono mmuakiaa gioonna kiaapuyara mmuaa aataruvai iivai.

Anutuugaa rapira mminnaa mmuakiaayavai varaatee

¹⁰ Aa nnaagiai kua aavaata rikiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara yaagueeqama varia rada vidada yaagueeqama nnaasu variatee. Ivo yaagueeqa ari vookaravaa ngii minai varada yaagueeqama variatee. ¹¹ Mmuakiaa rapira mminnaiyauvaa Anutuugo ngii miiyauvaa varada uyuatee. Varada uyida raida fai ngia Sataangaa unnakua mmoori maisaiyauvaa hama iirama kiada yaagueeqama diaravai. ¹² Hama ta vaidi mmatayaiyaata rapuaunnaano. Ta Sataangaa mmagia maisaiya ngiau aapu variyaiyaata rapida iya kieetaiyaatama rapida ari vo kieetaya aa upisiivo vai suai aavaki variyaiyaatama rapuaunnaano. ¹³ Ivaara Anutuugaa rapira mminnaiyauvaa aanna makee varaatee. Fai ngia itaama teerakio maisa suaivo nninai teeda fai ngia ngii nnammutuaiyaata rapida yaagueeqama dida vakiaaravai. Fai ngia iyaata rapidada rikikio ngii pirisainainnaata fai homo ngia yaagueeqama dida vakiaaravai.

¹⁴ Ivaara teerada yaagueeqama diatee. Ngii ootitaiyauvunu vausa roosiima kua kutaivaa rammuatee. Ngii nniriyaavunu yaagueeqa kapaqaivaadiri iima kioovaa roosiima safuuma variraivaa yapaatee. ¹⁵ Ngii

yukuuvaitanau yuku nnaba roosiima mmayaaya yoketaivaudiri ausa nuu-faivaa vareera aataruuvaa teerama kiada nuaida varida kiasa mmiaaraivaa uyuatee. Ivaa uyida yaagueeqama diatee. ¹⁶ Mmuakiaa suai okoovaa rau hiri kiada vairaiavaa roosiima Anutuugaara kutaavaivee kiatee. Fai ngia itaikio mmuakiaa kua maisaiyauvaa vaidi maisaivo ikia tai veevaivaa roosiima ngiyyaa haanara iinai ngia ivaadiri rasuuma kiaaravai. ¹⁷ Ngii kieetaivau tommeekaiavaa yapeeraivaa roosiima Anutuugo ngii vitoo yoke-taivau yapaanara kuaivaa rikiada varaatee. Ngia rapira paipa avakaravaa Mmannasa Yoketaivo ngii miivaa varaatee. Anutuugaa kuaivo inna ngii paipayauvaivee. ¹⁸ Anutuugaa rapira mminnaiyauvaa varada yaaku va-reeraivaatama tasipama iikiatee. Anutuugo ngii tasipaiveeraivaara yaaku varada inna yaparakiatee. Mmuakiaa suai Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivaugiataama yaaku varaatee. Ivaara tuqinnama haitatuuda sa Anu-tuugaa mmooriivaa pikiaatee. Anutuugaa gioonna kiaapu mmuakiaayara makemakee yaaku varaatee. ¹⁹ Ngia niyaraatama yaaku varaatee. Yaaku varakio Anutuugo kuaivaa ni avaiivaki yapa kinai fai na hama aatuurama kiee yaagueeqama kiee mmayaaya yoketaivo haumaki vaivaa kooyaa tinar-avai. ²⁰ Na ii mmayaaya yoketaa ivaa kiasa kookieema kiee kiauvoono aanna makee na oovi nnauvaki variaunoo. Itaama vainai na aatuuvoora kiasa yaaku varakiai na yaagueeqama kiee mmayaaya yoketaivaa tinaravaivee.

Pauruuso gioonna kiaapuuya nnaagiai boo tiraivaa kiasa mmiravai

²¹ Tukikiiva ti seena tuanaa ta innara mmuduuya ruaunnaivovee. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iivoono mmuakiaa mmoorivai na datadataama variee iikiauvaan geietaatama rikiaateeraivaara ivo ngiisi vioo ngii giaa ngii minaravai. ²² Ivaara na inna titano ngiisi kuanaravee. Ngiisi vioo ta mmuakiaaya yoketaama variaunnaivaara ngii giaa ngii minai rikiada ngii ausaiyauvo yoketainai ngia yaagueeqama variateeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravee.

²³ Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngiari ausa nuufaivaitanaata ngiari mmuduuya riraivaitanaatama mmuakiaa vaa ausa hanigieeraiya mmikiai ivaitanaara kutaavaivee kiateeraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara pinaama mmuduuya rida hama mmuduuya riraivaa pikiaiya Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo iya tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Piripii varuuyani reeravai

Pauruuso ariinoo tauraa mmayaaya yoketaivaa Piripii varuuya kiaa mmuduu iya ausa hanigia kiada variravai. Iya mmataivaa Roomaa kie-taivoono utuu mmataivaa nnutuuvo Maketoninaa. Aa yanaa aavaa oovi nnauvakidiri Aposoroo vaidi Pauruuso varioo reeravai. Ausa hanigioo vooya innara ooqoo tuuvaaraata Piripii vaa ausa hanigia kiada nuunauyaki unakua aataruuyauvo vauyauvaaraatama Pauruusaa ausaivo mmuaarareeravai. Ausa mmuaararoonnaata Pauruuso Yisuunnara yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara sirigainno yaagueeqama variravai. Piripii varuu vaa ausa hanigiooya sirigaida yaagueeqama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada iya ausaiyauvo mmuaararooduaata mmannammanna yaagueeqama Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada yoketaama variateeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiiini fafaarakiaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na fafaarakiaunoo. Ta taaravai-tanaano Yisuu Kirisiinna mmooriivaa vareera vaidivaitana variaunnao. Mmuakiaa Anutuugaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada yoosinna Piripii variayani na aa yanaa aavaa ngiiini fafaarakiaunoo. Ngiiiniaatama ngiiyara haitatuura vaidiiyaniaatama iya tasipama mmoori variyaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuugaata ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnao.

*Pauruuso gioonna kiaapu Piripii varuuyara
yaaku vareeravai*

³ Mmuakiaa suai na ngiiyara yaata utuee ngiiyara yaaku varee ni Anutuugaara yoketaavee kiauvali. ⁴ Mmuakiaa suaiivaki na ngii mmuakiaayara yaaku varauko ni ausaivo kaayauma sirigaivai. ⁵ Na tauraa ngii tasipama mmooriivaa varee mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaiivakidiri ngieeta neetama vara rada nnidada aanna makeennaata varaunnaivaara na ngiiyara yaaku varauko ni ausaivo pinaama sirigaivai. ⁶ Vaa na aa kua aavaa arinaima tee rikiauvali. Anutuugo tauraa mmoori yoketaivaa ngii aakiaiyauvaki iivoono fai mmannammanna iinnonno Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaiivaki fai iima taikaanaravai. ⁷ Na mmannammanna ngiiyara pinaama mmuduuya ruauvaara na itaama ngiiyara yaata utuauvo inna safuuvai. Mo na kati nuaina mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiaa mmiaaduu rikiada vooyaano ivaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varuduu vooyaano ivaara ooqoo tuduu na safuuma iya kua irisaivaa tiravai. Ii suai ivakiaatama na makee oovi nnauvaki variauu suaiivakiaatama ngia mmuakiaaya ni tasipama mmoori varaavai. Ivaara Anutuugo kati niyara yoketaama yaata utuoo ngiiyaraatama kati yoketaama yaata utivai. ⁸ Boo, ngia mmuakiaaya ngiiyara na pinaama ni ngiiyaraaikio ni ausaivo pinaama ngiiyara ratainoo. Ni aakiaivaki itaama vaivo Yisuu Kirisiinnakidiri nniivai. Na kua kutaivaa itaa kua kiauvali vaa Anutuugo ni taivai.

⁹ Na aa kua aavaa ngiiyara ataama yaaku varaanaravee. Ngii mmudu-
 uya riraivo fai vioo vioo pinaavai vainai ngia mmuakiaa aataru kuaiyau-
 vaa tuqinnama teeda rikiada ivaara safuuma yaata utuaravee. ¹⁰ Ngia
 yoketaama varira aataruuvaa arinaima teeda rikiada yoketaavaivee ki-
 ateeraivaara na itaama ngiiyara yaaku varaanoo. Fai ngia itaama varida
 iidada Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki ngia yoketaama varida hama
 ngii haruriravaa irisaivootainaravai. ¹¹ Fai ngia itaikiokio aataru safu
 tuanaivaa Yisuu Kirisiiva ariinoo ngii miivo fai ngii aakiyaiuvaki suvunai
 rikiada ngia iikiaravee. Fai ngia itaama iikio Anutuugaa nnutuuvoo ngiau
 aapu vinai gioonna kiaapuuya innara kua yoketaivaa kiaravaivee.

Ta Yisuu Kirisiinnara nnaasu yaata utida variaaravai

¹² Ni seenayaso, vaa mmuaararai aataruuyaavo niisi nniivaara Yisu-
 unna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu vooyaatama rikiaavai. Ngia
 ivaa rikiaateeraivaara na ngii gaa ngii miaunoo. ¹³ Yisuu Kirisiinna kua
 mmayaayaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na oovi nnauvaki variauvaara
 kieeta vaidiivaa rapira vaidi mmuakiaayaatama mmuakiaa gioonna ki-
 aapu aavaki vida nnida kaiyaatama vaa ivaara teeda rikiaavai. ¹⁴ Na
 oovi nnauvaki variauvaara kaayau ti seenaiya Udaanga Yisuu Kirisiin-
 nara kutaavaivee kaiya tauraa kiisama muaraagakiaivaa pikiaada nnaagiai
 pinaama innara yaagueeqakiaavai. Yaagueeqama kiada iida hama aatu-
 raida Anutuugaa kuaivaa kooyaa kiaa kookiekiaavai.

¹⁵ Vooyaano na nnutu ruaavai variauvaara iya niyara iya nnannataikiai
 ni yaataraaree kiaa Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa mmiaavai. Vooy-
 aano niyara yoketaida inna mmayaayaivaa kiaa mmiaavai. ¹⁶ Ii niyara
 yoketaa kiaa iya niyara mmuduuya ruaivaara mmayaayaivaa kiaa kook-
 iekiaavai. Vaa iya rikiaavai. Na aavaki variee mmayaaya yoketaivaa
 yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmiaiveeraivaara Anutuugaa e-
 oo tuuvaara na aavaki variaunoo. ¹⁷ Niyara nniki apida variaya hama
 yoketaama yaata utiraida ngiari seenaiya iya mannaka kiateeraivaara
 nnaasu yaata utida Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa kookiekiaavai. Na
 oovi nnauvaki variee iya iikiaa aataruuvaa na rikiee pinaa ari vookarai
 mmuaaravaa varaiveeraivaara iya yaata utida itaama iikiaavai.

¹⁸ Hama na ivaara yaata utuaunoo. Mmuakiaaya yoketaama yaata uti-
 raiyaatama maisama yaata utiraiyaatama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa
 kiaa kookiekiaivaara ni yoketaunoo. Fai mmannammanna ivaara ni yoke-
 tainaravai. ¹⁹ Vaa na tauvai. Ngia niyara yaaku varaivaaraatama Yisuu
 Kirisiinna Mmannasaivo ni tasipama variivaaraatama fai Anutuugaa tinai
 tee na oovi nnauvaa pikiee kati mmaanai kuanaravai. Ivaara fai mman-
 nammanna ni yoketainaravai. ²⁰ Ni iikiatai aataruuvaa na faannaina hara
 kiee variauvaa rikiaatee. Na Yisuunna kuaivaa pikiee nini mmooriivaara ni
 mmamma maisaivo kiaa na mmuakiaa suai yaagueeqama variauneema
 mmuaikaraama varinarivaara na faannaina hara kiee variaunoo. Vaa na
 varinaranee? Vaa na putinaranee? Mmuakiaa suaiyauvakiaata aa suai
 aavakiaatama ni variravakiaata ni putiravakiaatama gioonna kiaapuuya
 Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiateeraivaara na faannaina hara kiee
 variaunoo. ²¹ Mmatayaa variraivo datainnee? Yisuu Kirisiiva ni tasipama
 varikiai na hara kiee variaunoo. Fai na putuee nnaagiai na varinaravo
 aanna makee na variauvaa yaataraanaravaivee. ²² Fai na homo mmatayaa
 variee kaayau mmoori yoketaiyavuaa iinaravai. Mo na datainaranee?
 Vo vara putirivaara ni yoketainaranee? Vo vara variraivaara ni yoke-
 tainarannee? Hama neeta taunoo. ²³ Na taara aataruvaitanaara pinaama

yaata utuaunoo. Na putuee Yisuu Kirisiinna tasipama varinaraivaara na pinaama ni yoketaunoo. Ii aataru ivo pinaama yoketai aataruvai. ²⁴ Na ngiiyara yaata utuauko na ngii tasipama varinaraivo putinara aataruuvaa yaataravai. ²⁵ Vaa na arinaima rikiauvai. Fai na ngii tasipama varinaravai. Fai na mmuakiaaya ngii tasipama variee mmoori varanai ngia Anutuuga kuaivakidiri yokeema rada vida varida Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara sirigakiaaravai. ²⁶ Fai na kava vara ranee ngiisi nninai rikiada ngia niyara pinaama sirigaida Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiaaraivaara na itaama ngii tasipama variee mmoori varaanaravai.

²⁷ Gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaara kua yoketaivaa kiateeraivaara tuqinnama variatee. Fai na ngiisi kuanarannee? Vara hama na kuanarannee? Sa ivaara yaata utuatee. Ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada mmoori yoketaivaa iikiaara kuaivaa na rikiaanaraivaara yaata utida tuqinnama variatee. Ngia mmuaa ausavai varada mmooriivaa yaagueeqama mmuaavaugiataama iida fai mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai iya Yisuunnara kutaavaivee kiaaravai. Ngia itaama iikiaara kuaivaa na rikiaanaraivaara tuqinnama variatee. ²⁸ Fai ngia itaama iida ngiingii nnammutuayara sa aatuurama kiada yaagueeqama nnaasu mmooriivaa iikiatee. Fai ngia yaagueeqama iikiokio ngia iya yaataraarivo kooyaa vainai iya taaravai. Fai iya eeyaara putida taikaarivo kooyaa vaino Anutuugo ngii vitoo yoketaama kinai ngia variaaravootama kooyaa vainai iya taaravai. ²⁹ Hama ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiavaara nnaasu Anutuugo ee-oo tikiai ngia Yisuunna mmooriivaa varaavai. Ngia innara mmamma nniitareeraivaa varaaraivaaraatama Anutuugo ee-oo tikiai ngia inna mmooriivaa varaavai. ³⁰ Na nnaaru Yisuu Kirisiinna mmooriivaa rapira roosiima na iina variee mmuaararooavaa varaivaa vaa ngia teeravai. Na makee mmuaikaraama mmuaararavaa varauvaara vaa ngia rikiaavai. Aanna makee ngieeta ni tasipama ii mmoori ivaa rapira roosiima iikiaaravee.

2

Yisuuva aduoo varuduu Anutuugo ngiau aapu

inna vitoo yapeeravai

¹ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia yaagueeqama variaanoo? Ivo ngiyyara mmuduuya ruaivaara ngia yoketaama variaanoo? Mmannasa Yoke-taivo ngiiki varikiai ngia inna tasipama mmuaavau varida inna kuaivaa rikiaanoo? Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara boo tida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnada variaanoo? ² Fai ngia itaama iikiaara iida varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuaakaraama mmuduuya rida mmuaavau varikiai na tauraa ngiyyara sirigakiaaneema fai na kava ngiyyara pinaama sirigainaravaivee. Ivaaraida ivaugiataama iikiatee. ³ Ngia mmoori voovai voovai iida varida sa ngiingiiyara nnaasu yaata utida ngiingiiyara mannaka kiatee. Adida varida ngii seeniyara yaata utida kiatee: Iya yoketaama varida ti yaataraiyavee, kiatee. ⁴ Sa ngiingii variraivaara nnaasu yaata utida iikiatee. Ngiiingii seenaiya variaraaraatama yaata utida iikiatee. ⁵ Yisuu Kirisiiva yaata utuuvaugiataama mmuaikaraama ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utuatee.

⁶ Nnaaru ivo mmannammanna itavai nnaasu Anutuugo varuduu Anutuuga yaata tinniivo innaki vairavai. Ivo itaama Anutuugo varuvaara hama pinaama ivaara yaata utuoo ivaa puaisa utiravai.

- ⁷ Hama ivaa puaisa utirainno
 ariinoo ari variraivaa pikieeravai.
 Pikioodoo mmatayaa gioonnavo
 inna mmata kiooduu
 hanigioo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo
 sikaunnaadiri yookaama kioo
 viteera vaidiivaanikaraama variravai.
- ⁸ Ivo vaidivai varioo
 hama ariiyara mannaka tirainno
 aduoo varioo
 Anutuugaa avaiava nnaasu rikioonnonno
 ari putinaraivaara ee-oo tioo putiravai.
 Hama kati putirainno
 maisama yatari sagaivau putiravai.
- ⁹ Ivaara Anutuugo inna vitoo
 ngiau aapu tuanaivau inna yapa kieeravai.
 Yapa kioo nnutu voovai inna mmuovo
 mmuakiaa nnutuuyavuaa yaataroovaa
 inna mmiravai.
- ¹⁰ Itaama vauvaara
 fai mmuakiaa ngiau aapu variyaiyatama
 mmatayaa variyaiyata
 vaa putuaiya mmannasaiyatama
 Yisuunna nnutuuvo ngiau aapu pinaavai vauvaara
 innara toorivu yau haraaravai.
- ¹¹ Itaama vauvaara
 fai mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara
 Udaangaiovee kiaa kiada kiaa kookieekiaravai.
 Fai iya itaa kua tikio rikioo
 ti Napoonna Anutuugaa nnutuuvootama
 ngiau aapu vainaravaivee.

Ngia ausa hanigieeraiyaano mmeekiavai roosiima variaaravai

¹² Ni seena na ngiiiyara mmuduuya ruauyaso, ivaara na ngii tasipama varuu suaivaki ngia ni kuaivaa rikiada uuneema aanna makee hama na ngii tasipama variaa suaivaki ni kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama iiki-aaraivo inna yoketaavai. Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara yaata utida inna mmooriivaa iikiokio taikaanaravai. Ngia innara aatuuda itaama yaagueeqama mmooriivaa iida vara taika kiaatee. ¹³ Ngia Anutuugaa tasipama mmuaa yaatavai varada ivo yaata utiraivaugiataama ngia rikiaa rada iikiateeraivaara ivo mmannammanna ngiiki mmoori varaivai.

¹⁴⁻¹⁵ Sa mminnamminnaa maisaivaa vareerama kiada yoketaa tuanaaya variateeraivaara mmuakiaa mmooriivaa ngia iida varida sa nunuraanurari tida buaaru tida varida iikiatee. Ngia itaama iidaa gioonna ki-aapu mmatayaiya tomedama maisamaisama variyaiya tasipama hara kiada variaa suaivaki ngia Anutuugaa raunna mmaapu yoketaa tuanaaya variaaravai. Aakiapuuyavuu ngiau aapuuvuu mmeekia taineema ngia iya tasipama varikio mmeekiaivo taanaravai. ¹⁶ Ngia tupatupaa variaara mmayaayaivaa puaisakama utida iya kiaa mmida varida mmeekia roosiima variaaravai. Fai ngia itaama iikiakiai Yisuu Kirisiiva gioonna kiapuuya yaparaira suaivaki fai na ngii mannaka tinaravai. Na mmoori iikiavuu hama kuminayaa kuaikiai na hama kumina mmooriivai iikiavuai. Na iikiava mmooriivo kooyaa vainaraivaara ngia itaama iikiiai na ngii mannaka tinaravai.

¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo nnaaruaa vaidiiya yeena tapiivaa kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa roosiima vainoo. Iya yeena tapiivau puara sipisiipa kiauvaava kati Anutuugaara tusoneema na ngiiyara ni kiauvaava tusee putinarannee? Vara hama na putinarannee? Fai kutaa na ngiiyara putinaraivaara ni ausaivo yoketaikiai na ngii tasipama sirigaina variauvai. ¹⁸ Mmuaakaraama ngeeta ngii ausaiyauvo yoketainai ni tasipama sirigakiatee.

Pauruuso Timotiiya Epaporotitiyara tiravai

¹⁹ Na yaaku varee rikino Udaanga Yisuu Kirisiiva ee-oo tinai na kiisa suai Timotiinna titano ngiisi kuanaravai. Ngia yoketaama variaivaa na rikino ni yoketainaraivaara na inna titano ngiisi kuanaravai. ²⁰ Ari mmuaavoono ni tasipama mmuaa ausavai varoo ngiiyara pinaama mmuduuya ruavai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya aavaki variyai ngiari mmooriivaara nnaasu yaata utida varida hama Yisuu Kirisiinna mmooriivaara yaata utuaavai. ²² Vaa ngia taavai. Timotiiva ari vookaraama yokeetaama mmooriivaa varoo ni maapuvai roosiima varuduu na inna koova roosiima varida ta mmayaaya yoketaivaara mmuaavaugiataama mmoori vareeravai. ²³ Ivaara kiisa suai vaidiiya niyara data datai aataruuvaa iikiaaravo kooyaa vainai tee na inna titano ngiisi kuanaraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Neetaata na kiisa suai ngiisi kuanaraivaaraatama na yaata utuee kutaavaivee tino Udaanga Yisuu Kirisiiva aataruuvaa ni vitainai na kuanaravai.

²⁵ Ngia Epaporotitiiva ni haitatuukiaiveera inna titooduu niisi nriiravai. Na inna titano kava vara ranoo ngiisi kuanaraivaara na yaata utuauko inna ni yoketainoo. Ivo ni seenavai varioo ni tasipama mmoori varoo yaagueegama iiravai. ²⁶ Ivo nniitaroovaa ngia mmuakiaaya rikioovaara ivo ivaara pinaama yaata utuoo ngiisi vioo ngii taanaraivaara inna yoketainoo. ²⁷ Kutaavai. Ivo tauraa pinaama inna nniitarooduu rikioo putuoo fanniiiravai. Anutuugo innara boo tuduu hama putiravai. Anutuugo hama innara nnaasu boo tirainno niyaraatama boo tiravai. Inna nniitaroovaara vaa na mmuaararavai vaa kieve kava pinaa mmuaararavai vavevoo kiaa Anutuugo niyaraatama boo tiravai. ²⁸ Ivaara na inna titano ngiisi kuanaraivaara kaayauma ni yoketainoo. Ngia kava inna teeda sirigaikiai na hama pinaama innara yaata utinaraivaara ni yoketainoo. ²⁹ Ivo ti seenavai varioo Udaangaivaa mmooriivaa varaivaara inna teeda pinaama sirigaida inna tuqinnaate. Itai vaidiiyara kua yoketaivaa tida iya kuaivaa rikiaatee. ³⁰ Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa iinno hama ari variraivaara yaata utirainno Yisuunna mmooriivaara putuoo fanniiivaara innara kua yoketaivaa tida inna kuaivaa rikiaatee. Ngia mmoori yoketaivaa niyara ngii iikiataikiai ngeera variaivaara hama iikiaavo ivo ivaa iinno putuoo fanniiivaara kua yoketaivaa innara tida inna kuaivaa rikiaatee.

3

Safuuma varira aataru tuanaivaa vareeraivaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na nnaagiai kua voovai ngii giaa ngii minaravee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara yoketaivaara innara sirigaida variatee. Na tauraa fafaraa raa kuaivaa kava ngii giaa ngii miauvaara hama ni maisainoo. Fai ngia ivaa rikiaada yoketaama variaaravai. ² Vaidiiya koonnama varida maisa mmooriyauvaa iida ngii mmammaiyauvaa hatokaarivaara yaagueeqakiyara tuqinna haitatuukiatee. ³ Teteenoo Anutuuga Mmannaivaara varaunnaivaara ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaunnavai. Ta Yisuu

Kirisiinna tasipama variaunnaivaara ta sirigakiaunnava. Ivaara teenoo mmamma hatokeera tuanaaya variaunnava. Hama ta kati mmaanai mmamma hatokeeraiya roosiima titiyara mannaka tida varida ivaara yaagueeqakiaunnava. ⁴ Na kutaa tuanaa iya ni mmamma hatokoovaa neenoo niniyara ni mannaka kiatainai fai na aikiooma niniyara mannaka tiee ivaara yaagueeqainarava. Fai vaidi voovoono ari mmamma hatokaivaara ariyara yaata utuoo tinara: Na aikiooma variaunoo, tinai neenoo inna yaataraanarava. ⁵ Ni noova ni mmata kioodoo na mmuaa sudaagava nnaasu variaaduu iya ni mmammaiva hatokeerava. Isariraa gioonna kiaapuvaitanaano ni mmata kioodoo na Piyamiinaa oyaivakidiri diitee Eporai kua tuanaa tuuyakidiri diiteerava. Diitee yokeena Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa uuvaara na Farisaivoono yaagueeqama iirava. ⁶ Na yaagueeqama iinana gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara maisa mmooriivaa iirava. Vaidi voovoono mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinno safuuma varitiri. Neenoo itaama variee hama mminnammanna maisaiva varautirivee.

⁷ Na tauraa ii aataru iyauvaara rikiaaduu ni yoketairava. Aanna makee na Yisuu Kirisiinna varauvaarina na innara yaata utuee ii aataru iyauvaara rikiauko ni maisaikiai na kiaunoo: Kuminayaa na iiravaivee, kiauvai. ⁸ Hama na iyauvaara nnaasu ni maisaikiai itaa kua kiauvai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na arinaima tee rikiauvo inna yoketaa ari vookarai tuanaavai tauraa na iikiavvaa yaataravai. Na Yisuu Kirisiinna arinaima tee rikiaanaravaara mmuakiaa aataru mmoorivai tauraa na iikiayauvaara ni maisaikiai na kiaunoo: Kumina mminnaayauvai na iikiavvaivee, kiauvai. Mmuakiaa aataru koonnakaannama iiraiyauvaa na Yisuunnaroo tiee kaagaari kiauvai. Na Yisuu Kirisiinna varaanaravaara na ii aataru iyauvaara kumina mminnaa yaapasiiyauvaivee kiauvai. ⁹ Na Yisuu Kirisiinna eeyara varee inna tasipama varinaravaara iyauvaara kiaunoo: Yaapasiiyauvaivee, kiauvai. Hama na mmannammanna Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikiee ivaa iina variee nene safuuma variravaa varauvai. Na Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiauvaara Anutuugo niyara tinoo: Safuuma variravovee, tiivaa vaa na ivaa varauvai. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiiva varii aataruuvaa arinaima tee rikiee Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoo yaagueeqaivaa varaanaravaara ni yoketaunoo. Ivo mmamma mmuaararooava varoneema neeta varee ivo putinara uuduu iya maisa mmooriivaa inna mmuuvaa neeta varee itaama varinaravaara ni yoketaunoo. ¹¹ Fai na putino too Anutuugo ni tinai na putuuvakidiri diitee kava varinaravaara na faannaina variee itaa kua kiaunoo.

Anutuugaa atavvaa yaataraivaara seenada vida varaatee

¹² Hama na niniyara kiaunoo: Vaa na aikiooma itaama iina koovayama variauvaivee, kiauvai. Yisuu Kirisiiva vaa ni varavaara na yoketaama variravaa varaanaravaara mmannammanna mmooriivaa yaagueeqama kiee varee variaunoo. ¹³ Ni seenayaso, hama na yaata utuee kiaunoo: Vaa na varauvaivee, kiauvai. Aa na tinara kua aavaa nnaasu na iina variee variaunoo. Vaa na tauraa iikiaa mmooriivaa taunnu kiee aanna makee karaasa mmooriivaa nnaasu na yaata utuee mmannammanna yaagueeqama kiee ivaara iina variee variaunoo. ¹⁴ Vaidiiva seenada vida atavvaa yaatarada irisaivaa varaaneema na safuuma seeneenana atavvaa yaatara kiee irisaivaa varaanaravaara mmoori varauvai. Anutuugo irisaivaa tupatupaa variravo ngiau aapu vaivaa ni minaravaara na mmoori varauvai. Yisuu Kirisiiva putuuvaa Anutuugo ii irisai ivaa ti mminaravaara ti maavee tiivai.

¹⁵ Ta mmuakiaaya Anutuuga aataruuvaa iida rapisiima taunnaiya ii kua ivaara mmuaa yaata mmuaa tinnivai varaaravee. Fai ngia vooya ari vo yaata tinnivai varakio fai Anutuugo ivaara kooyaa ngii vitainaravai. ¹⁶ Fai itaama vainai sa ngia ivaara yaata utuatee. Vaa ta tauraa aikiooma iikiaunna aataruuyauvaa fai ta mmannammanna yaagueeqama kiada iiki-aravai.

¹⁷ Ni seenayaso, ngia mmuakiaaya na iikiauneema iikiatee. Ta safu aataruuvaa iida ngii vitaakiaunnaivaara gioonna kiaapu ivaugiataama kuaiya tuginnama taatee. ¹⁸ Na kaayauneetu aa kua aavaa ngii giaa ngii miravai. Aanna makee na rateera tasipama kava ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya maisama variaivaara iya Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu aataruuvaa nnammutuaaya variaanoo. ¹⁹ Ngiani mmamma iira aataruuvo iya anutuuvovee. Maisa mmooriivaa iya iikiaivaara hama ivaara iya mmamma maisairama kiada ivaara ngiariyara mannaka ki-aavai. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu yaata utida variaanoo. Iya itaama variaivaara fai iya ikia aakiaivaki kuaaravee. ²⁰ Mo teenoo ngiau aapuuvakinaiyavee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapaivooon ngiau aapuuvakidiri tiinaraivaara ta faannaida variaunnanoo. ²¹ Ti mmamma mmatayaa diaa muaraagaiyauvaa fai ivo ari mmamma ngiau aapu diaa yoketaa ari vookaravaa roosiima hanigia kiaanaravai. Ivo aikiooma mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo dira yaagueeqaivaadiri fai inaravaivee.

4

Pauruuso Piripii varuuya kuaivaa kiaa mmiravai

¹ Ni seenayaso, itaama vaikiari na ngiiyara mmuduuya ruee ngii tasipama ni variatainoo. Ngia ni mmooriivaa kaanaiya na ngiiyaadiri Anutuugaasidiri irisaivaa varaanaraiya variaani na ngiiyara yaata utuauko ni ausaivo yoketainoo. Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ngia yaagueeqama variaaneema Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqama kiada iida varida variatee.

² Evotiaaya Sidikiya ngia gionnavaitana na yaagueeqama ngiita kua tiee ngii giaa ngii miaunoo. Sa ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateerama kiada Udaanga Yisuu Kirisiinna raunnavaaitana varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variatee. ³ A vaidi hama ni pikieerainna yaagueeqama ni tasipama mmoori varaannakua eetaatama ii gioonna innidanaa tasipama mmoori varanai sa ngiariyara ngiariyara nnannataateeraivaara na i yaparakiunoo. Ii gioonna innidanaano ni tasipama mmayaaya yoke-taivaa yaagueeqama kiaa kookieema kiaivaara eeta iya tasipama mmoori varaane. Vaidi voovai nnutuuvo Keremeenootama ngiari vo gioonna kiaapu ni tasipama mmoori varaiya tupatupaa variraivaa varaavo iya nnutuuyauvo Anutuuga yanavau vaiyaatama ivaitana tasipama mmoori varada mmayaaya yoketaivaa kiaa kookieema kieveravai.

⁴ Ngia mmuakiaa suai Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida variatee. Na kava ngii giaa ngii miee kiaunoo: Sirigakiatee, kiaunoo.

⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya tasipama tirooma variatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kiisa suai kava tiinaravai. ⁶ Ngia datadataama vari-araivaara sa pinaama yaata utuatee. Ivaara yaaku varada varida ngiingii nuaira variraivaki teekio hama ngiisi vai mminnaiyauvaara Anutuugaata kua tida kiaa mmiatee. Kiaa mmida ivaara yoketaavee kiatee. ⁷ Fai ngia itaama iikio Anutuuga ausa nuufa ari vookaravaa hama ta mmatayaiya yopeema taunnaivo ngiiki vainaravai. Fai Anutuugo ivaa ti mminali ta

Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ti ausa tinniiyauvo yoketaama vainaravai.

⁸ Ni seenayaso, aa na nnaagiai kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua kutaivaaraata gioonna kiaapuuya aataruuvaara kua yoketaa ari vookaraivaa tiraivaaraatama safu yoketaa aataruuvaaraata hama mminnamminnaa maisaatai aataruuvaaraatama yoketaama vai mminnaiyauvaaraata mmoori yoketaivaaraatama yaata utuatee. Itaama vai aataru yoketaiyauvaara gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa tiraiyauvo ngii yaatana suvuakuaivee. ⁹ Kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiada varooyauvaa iida mmooriyauvaa na iikiaaduu ngia tooyauvaa iikiatee. Fai ngia itaikio Anutuugo ausa nuufaivaa gioonna kiaapuuya mmioo variivoono ngii tasipama varinaravai.

Piripii varuuya mminnaiyauvaa Pauruusaa mmuduu

yoketaavee tiravai

¹⁰ Ngia hokoba suai kati varidada aanna makee ngia kava niyara yaata utida ni tuqinnaivaara na rikiauko ni yoketaikiai kaayauma sirigakiaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipaikiai ngia itaama iikiaivaara na sirigakiaunoo. Vaa ngia tauraa pinaama niyara yaata utida ni tuqinnaara aataruuvo hama kooyaa vairavai. ¹¹ Mminnaiyauvo hama niisi vaivaara na hama ivaara kua kiauvai. Vaa na arinaima rikiauvai. Mminnaiyauvo niisi vainnee? Hama niisi vainnee? Hama na iyauvaara yaata utiraina iyauvaara kati aikioovee tiee hara kiee variaa aataruuvaa vaa na iina tauvai. ¹² Mminnaiyauvo hama niisi vai aataruuvaata kaayau mminnaiyauvo ni suvuai aataruuvaaatama vaa na tee rikiauvai. Mmuakiaa yosinnaiyauvaki na variauyauvakiaata mmuakiaa suaiyauvakiaatama na nene variauvaara ni aakiaivaki inna aikioovee kiauvai. Vo suai na yeenna nnaa ausa rasiti kiee variee vo suai ni yeenna raikiai variee vo suai kaayau mminnaiyauvaa varee vo suai kiisa mminnaiyauvaa varauvaara na arinaima tee rikiee inna aikioovee kiauvai. ¹³ Mmuakiaa aataru mmooriivaa na iikiauvaa Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni mikiai na aikiooma iikiauvai.

¹⁴ Mmuararavai niisi nnuu suaiavaki ngia niyara tuqinnoovaara ni yoke-tainoo. ¹⁵ Ngia gioonna kiaapu Piripii variavai vaa ngia teeda rikiavai. Na tauraa tuanaa mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mi kiee ngii mmata Maketoniaa pikiaaduu ngia vaa ausa hanigieeraiya nnaasu ni tasipama sikau mmira aataruuvaa iiravai. Mmuakiaa vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuyakidiri ngeenoo nnaasu sikauyauvaa ni muduu ivaara Anutuugo irisai yoketaama variraivaa ngii miravai. ¹⁶ Na Tesoronikii variaa suaiavaki hama mminnaataaduu ngia airineetu mminnaiyauvaa niini kioodoou iravai. ¹⁷ Na mminnaiyauvaa kati ngiisidiri varaanarivaara hama iyauvaara nnaasu ni yoketaainoo. Anutuugo irisai ngiiki mmooriivaa iino kaanaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai na taanarivaaraatama ni yoketaainoo. ¹⁸ Vaa ngia kaayau mminnaiyauvaa ni muduu kaayauma ni suvuairavai. Eparofitiiva mmuakiaa mminnaiyauvaa ngia kati ni muuvaa varoo ni muduu kaayau mminnaiyauvo niisi vairavai. Nnaaru vaidiiva kati Anutuugaara puara sipisiipaiyauvaa hudoodoo suudaivaa rikioo iyara yoke-taayavee kiaa iyara yoketauvaa roosiima ngia ii mminnaa iyauvaa kati ni muuyauvaara Anutuugo tunoo: Inna aikioovee. Ni yoketaainoo, tiravai. ¹⁹ Ni Anutuugo ari yaagueeqa yoketaa ari vookaraivo Yisuu Kirisiinnaki suvuakio vaivakidiri ngii minai ngia ngiingii nuaira variraivaki teekio hama ngiisi vai mminnaiyauvaara fai hama ngia buaakiaaravai. Vaa

aikiooma ngia varaavai. ²⁰ Ti Napoonna Anutuuqaa nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai tuanaa boo tira kuavai

²¹ Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnaki variayara ta yaata utida boo kiaunnaivaara iya kiaa mmiatee. Ni seena aa ni tasipama variaa aaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. ²² Mmuakiaa Anutuuqaa gioonna kiaapu aavaki variayara ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Anutuuqaa gioonna kiaapu Roomaa vardi kieetaivaa nnauvaki variayaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruuso aa yanaa aavaa Korosii varuuyani reeravai

Hama Pauruusoono Korosii varuu gioonna kiaapuuya tauraa mmayaaya yoketaivaa kiaa mmuduu iya ausa hanigieeravai. Ivo kati Epeisiidiri varioo mmoori vareera vaidiyya Korosiira titooduu viravai. Korosii varuu gioonna kiaapuuya nuuna aakiyaiyavaki unnakua tira vaidi vooyata nnida ngiari tinni-yauvakidiri unnakua aataruuyauvaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmuuvaa Pauruuso mmoori vareera vaidiyya iyasi titeeravai. Pauruuso aa yanaa aavaa roo itaama unnakua aataru mmooriyauvaa uuyauvaara ooqoo kiaa kioo kua kutaa kuaivaa ausa hanigieeraiya kuaivaa iya kiaa mmiravai. Ii kua kutaa kua ivo unnakua kuaivaa uudarainaraivaara ivo aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa kua aavaa kiauko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuugoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na aa kua aavaa kiauko ni seena vaidiivo ngiini fafaarainoo. ² Ngia ti seena Anutuugaa gioonna kiapu Korosii variaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida hama pikieeraida yaagueeqama variayani na aa yanaa aavaa kiauko fafaara rainoo.

Ti Napooa Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaiavaa ngii mioo nnaasu variaiveeraivaara ta yaata utuaunnaanoo.

Pauruuso yaaku varoo Anutuugaata

kua yoketaivaa tiravai

³ Ta mmuakiaa suai ngiiyara yaaku vareera suaiyauvaki ta kua yokeitavaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaa kiaa mmiaunnnavai.

⁴ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuugaa gioonna kiapu mmuakiaayara mmuduuya ruaivaa vaa ta rikiaunnnavai. Ngia itaama variavaara ta kua yoketaivaa Anutuugaa kiaa mmiaunnnavai. ⁵ Toosa hara kiada uu suaivaki vaidiyya Yisuunna mmayaaya kua kutaa tuanaivaa varada ngii giaa ngii muduu rikiada ngia ivaa kaanaivaa varaaraivaara faannairavai. Ngia ivaara faannaida variavaara ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaavai. Ngia ivaara kutaavee kiaa faannaira oyaivaa Anutuugo ngiini teerama kiaivo aikiooma ngiau aapu vainoo. ⁶ Ngia yeennaivaa hau utu kiaavo uruoo ngioo vioo pinaa kioo iiraivo vaineema mmuakiaa yosinnaiyauvaki variaya Anutuugaa kua yoketaivaa rikiaavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. Ngia toosa hara uu suaivakidiri ivaa roosiima mmuaakaraama Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaa ngia kutaa tuanaa ivaa rikiada taavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. ⁷ Ti tasipama mmoori vareera vaidi ta innara mmuduuya ruuunna Iparaaso Anutuugaa kua yoketaivaa ngii giaa ngii muduu rikiieravai. Ivoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa tiyara yaagueeqararama kioo iinno varioo hama pikiaivai. ⁸ Mmannasa Yoketaivo mmuduuya rira aataruuvaa ngii muuvaara ivoono ti kiaa ti mmivaivee.

⁹ Ngia itaama variaa mmayaayaivaa ta rikiaunna suaivaki ngia itaama variavaara ta mmannammanna ngiiyara yaaku varada variaunnaanoo. Anutuugo ari yaata utiraivaa kooyaa ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaanoo. Mmannasa Yoketaivo ngii

tasipanai ngia arinaima teeda rikiada tinni yoketaivaa varada yoketaama variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. ¹⁰ Fai ngia itaama varida Udaanga Yisuu Kirisiiva yaata utira mmooriivaa ngia aikiooma iikio too ivo ivaa too ngiiyara sirigakiaiveeraivaara ngia makemakee itaama nnaasu iikiateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. Fai ngia itaama varida mmannammanna mmoori yoketaivaa iikiokio kaanaivo vainai ngia Anutuugo yaata utiraivaugiataama varia rada vidada arinaima teeda rikiaaravai. ¹¹ Anutuugaa ari yaagueeqa ari vookaraivo ngiau aapuuvakidiri tiivaa ngii minai teeda ngia yaagueeqama nnaasu variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. Mmuaararai mmoori maisaivo ngiisi nninai teeda rikiadaata ngia mmannammanna yaagueeqama kiada variateeraivaara ivo ari yaagueeqaivaa ngii miaiveeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. ¹² Ti Napoova Anutuugo ari gioonna kiaapu mmeekiaivaki variaiyani teerama kiai yosinnavaki ivo ngii safuunai ngieetama variateeraivaara vaa ivo ee-oo kiau kiaivaara innara kua yoketaivaa tida sirigakiatee. Ta ivaara ngiiyara yaaku varaunnaano. ¹³ Vaa ivo upisiivaa yaagueeqaivakidiri ti utu raririima kioo kati naatau ari Mmaapu tuanaa innara mmuduuya riraivo variivau ti yapaivaivee. ¹⁴ Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa ivo ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri ivaa ruga kiaiikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnavai.

Yisuuva varuuvaaraata iva uu mmooriivaaraatama

Pauruuso tiravai

¹⁵ Anutuugo haumaki variivaa Yisuu Kirisiivaano ivo variivaa kooyaa ti vitaivai. Anutuugo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki vaa ari Mmaapu-uvu Yisuuva inna tasipama tauraa variravai. Tauraa tuanaa ivo varioo mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varuu vau mminnaiyauvaa iima kiooyavuaa yaatareeravai. ¹⁶ Anutuugo iyavuaa uu suaivaki Yisuuvaatama mmuaavau varida Anutuugo Yisuuva tuduu iiravai. Gioonna kiaapuuya teera mminnaiyauvaata hama iya teera mminnaiyauvaatama iiravai. Hama teera mminnaa aangeraiyaatama iya kieetaiyaata iya uru nnaakaraiyaatama iiravai. Anutuugo mmuakiaa mminnaayauvai Yisuuvaatama iima kiooyavuaa Yisuuunani yapa kieravai. ¹⁷ Hama mmuakiaa mminnaatau suaivaki Yisuuva variravai. Fai hama Yisuuvaatama mmuakiaa mminnaiyauvo raubiriinaravai. Yisuuva hara kioo variivaara mmuakiaa mminnaayauvai Anutuugo ngari mmaataiyauvunu yapa kiaiayauvo vaivai. ¹⁸ Anutuugaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Yisuuva yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiima variaavo ivo kieetaivaa roosiima varinoo. Kieetaivo hama vaitiri. Hama mmamma mmuakiaavai korootirivee. Yisuuva variivaara vaa ausa hanigieeraiya yoketaama variaavai. Ivo Anutuugaa Mmaapuvoono mmuakiaa mminnaayauvai yaatara kioo tauraa variaiveeraivaara Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoo kieetavai variravai. ¹⁹ Anutuugaa yaata tinniivo innaki vakiaiveeraivaara Anutuugo ari yaata utuuvaugiataama uduu innaki suvuairavai. ²⁰ Gioonna kiaapu mmatayaiya Yisuuunakinaadiri ariisi ngiateeraivaara Anutuugo yaata utuoo itaama iiravai. Ari Mmaapuuvu yafari sagaivau putuuvaa Anutuugo tuduu gioonna kiaapuuya inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvo kooyaa vairavai. Ivo ifaama iima kioovaara mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varii vai mminnaiyauvo innasi vira aataruuvo kooyaa vainoo.

²¹ Ngia tauraa maisa yaataivaa utida mmoori maisaiyauvaa iida Anutuugaa nnammutuaaya inna ngieera variravai. ²² Aanna makee inna Mmaapuuvu putuuvaa Anutuugo ngiiyara ni sena tuanaayavee tiivai.

Ngia numa inna tasipama mmuaavau yoketaa tuanaaya varikio hama mminnamminnaa maisaiyauvo ngiiki vainai sa gionna kiaapuuya ngiiyara maisa kua kiateeraivaara Anutuugo ngiiyara ni seena tuanaayavee tiivai. ²³ Ngia itaama ngii variatainai mmannammanna Yisunnara kutaavaivee tida ivo vuutayaa dira yaagueeqa kuabaivaa roosiima diivaayaa dida vaid a sa pikieeraida yaagueeqama nnaasu variatee. Ngia tauraa Yisunna mmayaaya yoketaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara faannaida variaaneema varida ngii iinno taanara iivaara sa muaraagakiatee. Yaagueeqama nnaasu variatee. Na Pauruuso ii mmayaaya yoketaa ivaara mmoori vareera vaidivai variaunoo. Ii mmayaaya yoketaa ivaa vaa vaidi vooyaano mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variaya kiaa mmi kieeravai.

Pauruuso vaa ausa hanigieeraiyara

mmoori vareeravai

²⁴ Na ngiiyaraata ngiari voopinaiyaraatama mmamma nniitareeraivaa varauvaara na rikiakoo ni yoketaunoo. Yisuu Kirisiiva ari yuku yaaku mmamma mmuyai roosii kiaa gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada varuuyara mmamma nniitaroovaa vareeravai. Varoovo homo tiiki vaivaa na innanikaraama mmamma nniitareeraivaa vareenana fai taika kiaanaravai. ²⁵ Na gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara mmoori varaanaraivaara vaa Anutuugo ariinoo ni mmataama kiaikiai na inna mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Anutuugaa mmayaaya mmuakiaayavai ngii giaa ngii miaiveeraivaara ngiiyaroo tiio ni mmataama kieeravai. ²⁶ Ari mmayaaya oyaivaa ivo nnaaru varia rada nnuuyara hataumaki iiravai. Aanna makee ari gionna kiaapuuyani kooyaa kiaa kookieema kiaivai. ²⁷ Ii kua ivo Anutuugaa ariiki vairavai. Yoketayoketaa kua hatauma kiaivo mmuakiaa gionna kiaapuuyani teerama kioovaa ivo ngiari voopinaiyaraatama kooyaa kiaa kookieema kiaanaravaivee tuuvoonno aanna makee kooyaa vainoo. Ii kua ivaa ivo hatauma kioo kuaivoonno inna Yisuu Kirisiiva ngiiki varinoo. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Fai ngia yapooma Anutuugaa tasipama yoketaama ari vookaraama variaaravai. ²⁸ Ivaaraida ta Yisuu Kirisiinnara kooyaa gionna kiaapuuya kiaa mmiaunnaanoo. Iya haruruaarainnoo kiaa kiada ta titi tinni safuuma vaivaudiri iya oooqoo kiaa kiada yoketaa aataruuvaa iya kiaa mmiaunnaanoo. Yisuu Kirisiiva gionna kiaapu mmuakiaayaki mmuaavai mmuaavai varinai iya inna aataruuvaa iida rapisiima teekiai ta iya vita Anutuugaa avuuvau safuuma yapaarivaara ta iya kiaa mmiaunnaanoo. ²⁹ Ii mmoori ivaa kaanaivo vakiaiveera na yaagueeqararama kiee iikiaunoo. Yisuu Kirisiiva yaagueeqa ari vookaravaa ti mmiivo ni aakiaivaki vaivaaraina na yaagueeqararama kiee iikiaunoo.

2

¹ Na ngiiyaraatama gionna kiaapu Rautikaa variayaraatama hama ni tinniivaa teera gionna kiaapuuyaraatama pinaama boo tiee yaagueeqama mmoori varauvaara na ngii giaa ngii minaravee. ² Ngieeta iyaatama mmanammanna mmuaa ausa tinni yoketaivaa tasipama varida mmuaavau-giataama mmuduuya rida Anutuugaa kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama ivaara kutaavaivee kiaa kiada Anutuugo hatauma kioo kuaivaatama tuqinnama rikiaateeraivaara na pinaa mmoorivai varauvai. Anutuugo hatauma kioo kuaivaa oyaivo Yisuu Kirisiivavee. ³ Anutuugaa tinni yaatayaa vau kua yoketaiyauvo ramuunnaama kioo vauyavuaa Yisuu Kirisiivaano hatuaa kioo kooyaa ti vitaikiai ta taunnvai.

⁴ Sa gionna kiaapu voovoono ngii unnakua kiaa kioo nnammari kuaivaa ngiiki yapanai ngia itaida ivaa rikiaa rada iivoora na ii kua ivaa ngii giaa

ngii miaunoo. ⁵ Na hama ngii tasipama hara kiee variaunoo. Na ngieera variauko ni yaata utiraivo ngiiyara nnaasu vaikiai variaunoo. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada mmuaa tinni mmuaa yaatavai varada yaagueeqama hara kiada variaivaara na sirigakiaunoo.

Ta Yisuunna tasipama varida yoketaama variraivaa varaunnavai

⁶ Ngia Yisuu Kirisiinna varaavo too ivo ngii Udaangavai varinoo. Ngia inna varaivaara ivo ngiiki varinai ngia yoketaama hara kiada variatee.

⁷ Ngia yatarivo yaagueeqama diivaa roosiima Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakiatee. Yaagueeqa kuabavau nnau kaanaivaa heeka kiaaneema ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivo itaama pinaavai vainno yaagueeqavai vakiavee. Iparaaso vaa ii kua ivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikieeravai. Ngia itaama iida mmannammanna Anutuugaara kua yoketaivaa kiatee.

⁸ Vaidi voovoono ari tinniivaudiri mmanna kuaivaa ngii unnakua unakua tinai ngia inna mmemmaana vivoora tuqinnama taatee. Ii kua ivo hama Yisuu Kirisiinnasidiri nnei kuavai. Mmanna vaidi mmatayaiyakidiri nnei kuavai. Iya mmatayaa diaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyavaara yaata utida kiaa kuayavai. ⁹ Anutuugaa yaata tinni yoketaa mmuakiaayavai Yisuu Kirisiinna mmammaivaki suvuainno vaivai. ¹⁰ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuugaa yaata tinniivo ngiikiaatama suvuaiakiai ngia yoketaama hara kiada variaunoo. Mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiau aapu variaa kieetaiyaatama mmagia maisaiyaata moomee sakuaiyaatama vaa Yisuu Kirisiivaano iya yaatara kioo kieetavai varivai.

¹¹ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara vaidiia ngiari mmammaiyavuaa hatokaaneema hama ivo ngii mmammaiyavuaa hatokavai. Mminnamminna maisaiyavuoona ngii mmammaiyavuaa yeena roosiima faungama utiivaa ivoono hatoka kiaiikiai ngia mmamma dummukiaara yoketaama variaavai. ¹² Ngia nnoori vareera suaivaki vaidi putiraivo mmata nnauvaki virayaama ngia Yisuu Kirisiinna tasipama kuaavai. Anutuugo Yisuunna tuduu diitoneema nnoori vareera suaivaki ivo ngii tikiai ngieetama ditaavai. Ngia diitada eenanaa mmamma iira aataru mminnamminnaa maisa mmuakiaayavai pikiada karaasaya diitada variaavai. Anutuugo ari yaagueeqaivadiri aikiooma Yisuunna tuduu diitooavaara ngia kutaavaivee kiaivaara karaasaya diitada variaavai. ¹³ Ngia tauraa varuu suaivaki ngiingii mminnamminnaa maisaiyavuo vauduu ngiengie vooipinnaaya varida hama Anutuugaara yaata utida inna mmaanna tuu aataruuvaa uuvaara ngia vaidi putiraiva roosiima variravai. Itaama vaikio aanna makee Anutuugo tikiai ngia Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitooavanikaraama ngieetaata diitada karaasaya inna tasipama hara kiada variaunoo. Anutuugoona ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayavai ruga kiaiikiai ta diitada karaasaya varaunnavai. ¹⁴ Gioonna kiaapuuya kua mmaanna tuu aataruuyavuaa iya koonnama uuvaara kua pinaivo iyaki vainno iya mmuaararooava vaa Anutuugoona ruga taika kieeravai. Iya koonnama uvavaa irisaivo vuvava ivo ruga taika kiaanarivaara tuduu Yisuuva yatari sagaivau putuduu ruga kieeravai. ¹⁵ Mmuakiaa moomee sakuaiyaata mmagia maisaiyaatama yaatarada tauraa varuuya Yisuuva yatari sagaivau putuu suaivaki ivoono mmuakiaaya yaatara kioodoo nnaagiai variravai. Rapiraivaa yaatara kiada kua aayanna tirayaama Yisuuva mmuakiaaya avuuvaa iya yaatara kioo ngioo kua aayanna tiravai.

¹⁶ Ivaara vaidi voovoono ari tinniivaudiri vo aataru vo aataruuyavaara tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Ivo yeenna nneeraivaaraata nnoori nneeraivaaraatama ngia kati variateera suaivaaraatama ngii tinai

rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Kuraaga karaasaivo nninai nuunakia-teeraivaaraatama tauraanaa vaidiiya kati varuu suaivaaraatama ngii tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. ¹⁷ Ii aataru iyauvo mmanna mmataira aataruyauvai vaivai. Fai yapooma kaanaiyauvo nninaraivaara ti vitavai. Kaanaa tuanaivo inna Yisuu Kirisiivavee. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono inna avu tinniivo hanigiano ari vookaraiyauvaa too tinara: Ngia mmanna vaidiyavee. Vaa neenoo ngii yaataraunoo, tiivaara sa ngii ausaiyauvo mmuuaraarakiavee. Ivo itaama taivaara ngii tinara: Ngia adida varida aangeraiyara mmuduuya ruatee, tiivaa sa rikiaatee. Itaa kua tii gioonna kiaapu ivo ari tinniyaadiri ariinoo ari mmammaivaara yaata utuoo unakua itaa kua tiivo kuminayaa ari mannaka tiivai. ¹⁹ Ivo itaa kua tiivo Yisuu Kirisiiva ti kieetavai variivaara vaa vuennama kiaivai. Vaidi voovai mmuyaiyauvaa ataiyauvaki nninnuunaiyauvo saangama kiaikio yokeenno varikio mmuyaiyauvootama rayota roo vuo pinaavai vaivai. Kieetaivo vaivaara vaidiivo yokeenno rayotoo pinaavai varivai. Itaama vaivaa roosiima ausa hanigieera gioonna kiaapuuyaki ti kieeta Yisuuva varikio Anutuuoqo ari yaata utiivaugiataama tikiai yokeeda pinaaya variaavai.

Ta vaidi putiraiya roosiima putida kava diitada

karaasaya variaunnanoo

²⁰ Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa suaivaki saaka sifaa moomeeyara iira aataruuyauvo hama kava ngii puaisakama utivai. Vaidi putiraiya roosiima vaa ngia ivaara putuaavai. Itaama vaikiyai ngia aaniira ii mmatayaa diaa aataru iyauvaara mmuduuya ruaannee? Vo aataru vo aataruuyauvo vaivaara ngia aaniira iyauvaara rikiada vaidi iikiaavainnee? ²¹ Vo aataru voovai vainno tinoo: Sa aayauvaa utida nnaatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa iyauvaa nneeda taatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa ii mminnaa iyauvaa utuatee, tiivai. ²² Ita itai mminnaa iyauvaa vaidiiaa iima kiaavo taikeeraiyauvovee. Ii kua aataru iyauvaa vaidiiya ngiari tinniyauvunudiri kiaa kiada ngii giaa ngii miaayauvavee. ²³ Vaidi ii aataru iyauvaa iikiyaiyaano aangeraiyara ngiari ausaiyauvaa mmiateera yaagueeqama tida adida variaaraivaara unnakua kiaa iida ngiari mmammaiyauvaa ruputida variaavai. Iya itaama iikiaivaara ngia iya teeda kiaanoo: Tinni pinaa varaa vaidiyavee, kiaavai. Kati mmanna vaidiyaano unnakua kiaa itaama iikiaanoo. Iya itaama iida hama yopeema ngiari mmamma iira aataruuyauvaara haitatuukiaavai.

3

¹ Anutuuoqo ngii tikiai vaa ngia diitada karaasaya Yisuu Kirisiinna tasiipama variaavai. Ivaara ngiau aapu vai mminnaa yoketaiyauvaara mmuduuya rida mmoori varaatee. Ngiau aapu ivaki Yisuu Kirisiiva Anutuuoqaa yaaku yaadudainningiaa ari mmaata yoketaivau hara kioo varivai. ² Ivaki vai mminnaiyauvaara mmannammanna yaata utida mmuduuya ruatee. Sa aa mmata aavau diaa mminnamminnaiyauvaara yaata utida mmuduuya ruatee. ³ Vaidi putiraiya roosiima mmatayaa diaa mminnaiyauvaara ngii aakiaiuyauvo vaa putivai. Vaa Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiyai ngia Anutuuoqaa tasipama variaavo ngii varira tuanaivo hataumaki vaivai. ⁴ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiyai ngia variaya ngiau aapuuvakidiri ivo tiira suaivaki ngieetama vida inna tasipama yoosinna yoketaa ari vookaravaki variaaravai.

Enanaa mmamma iira aataruuyauvaa pikiada karaasaya variatee

⁵ Ngia itaama variaivaara ngii aakiaiyauvaki mmatayaa diaa mmuakiaa aataruyauvai ngii iikiatairaiyauvaa ngiengienoo ruputu kikio vaidi putiraiya roosiima vakiaivee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi nu-aira aataruuvoota maisama yaata utiravootama avuuvaa taikio ausaivo diitaikio varaataira aataruuvootama ari mmammaivaara inna varaataira maisa aataruuvootama vaidi voovai mminnaivaa taikio inna varaataira aataruuvootama vainoo. Ii nnaagiai aataru ivo unnakua anutuuvuvara mmuduuya rira aataruuvaa roosiivai. ⁶ Ii aataru iyauvaa iida varida Anutu-uqaa kuaivaa rikiadaata yaataereraiya fai Anutuuoqo tinai irisai maisaivaa varaaravai. ⁷ Ngia nnaaru itaama iida varida varuu suaivaki ii aataru iyauvoono ngii puaisa utiravai.

⁸ Ngii aakiaiyauvaki ngii iikiataira aataru vooyauvai ruputu kikio vaidi putiraiya roosiima vakiaivee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Nnanna-teera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiingii seenaiya mmoori maisaivaa iikiara yaata utiravootama seena vaidiivaayaadiri koonnama yaata utuoo unnakua tiraivootama vainoo. Ii aataru iyauvaa eeyaara pikiaatee. Ngii seenaiyara kua maisaivaa tida kuaaru tira aataruuvootama pikiaatee. ⁹⁻¹⁰ Sa ngiingiiki ngiingiiki unnakua kiatee. Vaa ngia eenanaa mmammaivaara iira aataruuyauvaa pikiaada karaasaya variaivara sa ngiingiiki ngiingiiki unnakua kiatee. Ngia Anutuuoqara arinaima rikiaa-teeraivaara ivo ngii iima kioovoono ii karaasa varira ivaa mmannammanna ngiiki yapoo varinoo. Ii karaasa varira ivo ariinikaraama variraivaa ivo mmannammanna ngiiki yapoo varinoo. ¹¹ Ivo itaama iinno varii ivaraa ngia tauraa Erengaiya voovau variaani Yutayaiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Ngia mmamma hatokeeraiya voovau variaani hama mmamma hatokeeraiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Ngia vooyara kiaanoo: Hama ivo Erengaa vaidivai. Ivo ari voopinnaa kumimaka vaidivaivee, kiaa ivo inna hama aataruvai. Ngia vooya kiaanoo: Ta sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyavee, kiaanoo vooya kiaanoo: Ta kati titi yaata utiravaugiataama nookiaunnayavee, kiaa kiada iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa gioonna kiaapu itaama variaya aakiaiyauvaki hara kioo variivaara ii aataru iyauvo hama aataruuyauvai. Yisuu Kirisiiva iivo inna aataru tuanaavai.

¹² Ngia Anutuqaa gioonna kiaapuyavee. Ivoono ngiiyara mmuduuya ruoo ariinnee kiaa ngii mmataama kieeravai. Ivaara ngia ngii seenaiyara boo tida iyara tuqinnada tirooma adida varida yamayamaa kua iyaata tida maisa mmooriivaa ngii tikiai iikiai rikiadaata yaagueeqama variatee. ¹³ Ngia teekiai ngii seenaiya datadataama varikiai teedaata iyara mmuduuya ruatee. Ngiiikidiri voovoono voovaara koonnama iino too sa ivo ivaraa pinaama yaata utuoo airi kua airi kua kiaivee. Ivo ivaraa ari ausa mmuduuyavaa inna mmiaivee. Udaanga Anutuuoqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno ruga kiaivaa roosiima ngieeta ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ngiingii mmi ngiingii mmiikiatee. ¹⁴ Ii aataru mmuakiaa iyauvaa iida ngiingii seenaiyara mmuduuya ruatee. Mmuakiaa mmoori aataru ngia iikiaa idaa oyaivo mmuduuya riraivovee. Fai ngia itaama iidaida aikiooma mmuaavau variaaravavee.

¹⁵ Kii Yisuu Kirisiinna ausa nuufaivo mmannammanna ngiiki vakiaivee. Ii aataru ivaa iida mmuaavau nuunama yoketaama variateeraivara Anutuuoqo ngii mmataama kieeravai. Ngia itaama iyauvaa iida Anutuuoqara kua yoketaivaa kiatee. ¹⁶ Kii Yisuu Kirisiinna kua mmayaaya yoketaa ari vookaraiyauvo ngii aakiaiyauvaki vakiaivee. Vaidiia tinni pinaa va-

reeraiya roosiima ngia Yisuu Kirisiinna kua mmayaayaivaa ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida variatee. Itaama vaino ngii ausaiyauvaki Anutuugaara ngii yoketainai innara kuaru kiatee. ¹⁷ Mmuakiaa mmoori aataruuvaa iida mmuakiaa kuavai tida Udaanga Yisuu Kirisiiva variivaara yaata utida iikiatee. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ti Napoonna Anutuugaata kua yoketaivaa tida varida itaama iikiatee.

*Ngia karaasa aataruuvau variaya ngiengie variaaraivara
tuqinnama rikiatee*

¹⁸ Ngia gionnaniya ngiingii vaatiiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara itaama iikiatee.

¹⁹ Ngia vaidiiya ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Sa ngii ausaiyauvo iyara maisainai yaagueeqa kua tida maisayavee kiatee.

²⁰ Ngia nnaakaraiya mmuakiaa mmoori aataruuyauvaara ngiingii kaano kooya avaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Ngia itaama iikiavaara Udaanga Anutuugo ngiiyara inna yoketainoo.

²¹ Ngia kaano kooya ngii nnaakaraiya yoketai aataruuyauvaa iikiara iiki ai sa iyauvaara iya oooqo kiatee. Ngia itaikiokio iya ausaiyauvo mmuaraaranainoo kiaa pikiaatee.

²² Ngia gionna kiaapu sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya mmuakiaa mmoori aataruuyauvaara ngii haitatuuraiya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Iya ngiiyara yoketaayavee kiateeraivaara sa iya ngii teera suaiyauvaki nnaasu iya mmooriyauvaa iikiatee. Ngia Udaanga Anutuugaa kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaivaara mmuakiaa suaiyauvaki katiataa iya mmooriyauvaa iikiatee. ²³ Ngia mmuakiaa mmoorivai vareera suaiyauvaki ngia ataa kua kiatee: Ta hama mmanna vaidivai mmoori varaunnaano. Ta Udaanga Anutuugaa mmoorivai varaunnaano, kua kiada yaagueeqararama kiada mmooriivaa varaatee.

²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Anutuugo irisai yoketaiyauvaa ari gionna kiaapuuyani yapa kiaiyauvaa fai ngii minai ngia varaaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii haitatuura tuanaivaa mmoorivaida ngia varaano.

²⁵ Anutuugo mmuakiaa gionna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaiyauvaa iya mmnaraivaara fai ivo konnaama variivaa ari konnaama iivaugiataama irisai maisaivaa safuuma ari mmnaraivai.

4

¹ Ngia ngiingii mmoori vareeraiya haitatuuraiyaso, ngiengie sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gionna kiaapuuyara tuqinnama haitatuuda ngiari mmoori varaivaugiataama safuuma irisaiyauvaa mmiatee. Sa konnaama mmiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngiiita ngii haitatuuraivo ngiau aapu varivai.

Yaagueeqama yaaku varada safuuma variatee

² Mmannammanna yaaku vareera aataruuvaa puaisa utida yaaku varada varida sa ngii yaata utiraiyauvo voodaa vinai yaaku varaatee. Itaama iida Anutuugaata kua yoketaivaa kiatee. ³ Ngia itaama iikiavaugiataa tiyaraatama yaaku varaatee. Ta mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kua mmiaara aataruuvaa Anutuugo kooyaa ti vitaakiaiveeraivaara tiyaraatama yaaku varaatee. Ii mmayaaya iyo inna Yisuu Kirisiinnara vai mmayaayaivo hatauma kioo vaivaa ta gionna kiaapuuya kua mmiaaraivaara tiyaraatama yaaku varaatee. Na ii mmayaaya ivaa iya kua mmiauvaara oovi nnauvaki hara kiee variaunoo. ⁴ Na ii mmayaaya ivaa

kooyaa iya kiaa mminaraivaara niyara yaaku varaatee. Kooyaa iya kiaa mmiraivo inna ni mmoorivai.

⁵ Ngia ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya avuuyauvunu ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuuda tinni ruaiya roosiima variatee. Itaama varida iya tasipama iida teekiai iya Anutuuga mmayaayaivaa rikiaara iikiai makee tii kiaa mmiatee. ⁶ Gioonna kiaapu voovoona ngii yaparainai rikiada ngia inna sai kiaara kuaivo yoketaavai nnaasu vakiaveeraivaara yorokuuvaa yeennaivaki haata kiada nnaavo yoketairavaa roosiima mmuakiaa suai ngia kua kuaivo yoketaavai nnaasu vakiavee.

Ngii seenaiya ngiiyara yaata utuaavai

⁷ Ti seena vaidi Tukikiinna ta innara mmuduuya ruaunnaivo ti tasipama Udaanga Anutuuga mmoori vareera vaidivai yaagueeqama mmoori varaivai. Hama ivo pikiaivai. Fai ivoono na iikiau mmayaayaivaa ngii giaa ngii minaravai. ⁸ Ta mmuakiaa aavaki variaunnaiva yoketaama variannaivaara fai ivo ngii giaa ngii minai rikiada ngia sirigakiteeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravai. ⁹ Ngii mmuaa yoosinnaa vaidi voovai nnutuuvo Onesimuuso fai inna tasipama kuanaravai. Ivo yaagueeqama mmoori vareera vaidivai varikiai ta innara mmuduuya ruaunnavai. Fai ivaitanaano aavaki ta datadataama variaunna mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaravai.

¹⁰ Vaidi voovai nnutuuvo Arisarakaava ni tasipama oovi nnauvaki hara kioo variivo ngiiyara ivoota yaata utuoo boo tiivai. Panapaasaa kataivo Marakaavaata ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Fai ivo ngiisi vinai ngia innara tuqinnaateeraivaara vaa na mmuaanaa ngii giaa ngii miauvai. ¹¹ Vaidi voovai nnutuuvo Yisuuva vuai nnutuuvo Yusutuuva ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ii taaravooma vaidi ido Yutayaa vaidiya vaa ngiari aataru tauravaa pikiaada Anutuuga gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaa varaavai. Yutayaiyakidiri aa vaidi taaravooma aado nnaasu ni tasipama tumugia kiada mmooriivaa varada yaagueeqama variaavai.

¹² Ngii nuunairaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Ipaparaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai. Ivo makemakee ngiiyara pinaama yaaku varaivai. Anutuuga yaata utiraivaugiataama ngia mmooriivaa varada iidada koovayaida yaagueeqama nnaasu hara kiada varida inna aataruuvaa kutaavaivee kiaa kiada variateeraivaara ivo ngiiyara yaaku varaivai. ¹³ Ivo ngiiyaraatama Rautikiaa variaa gioonna kiaapuuyaraatama Hiraporoo variaa gioonna kiaapuuyaraatama pinaa mmoorivai varaivaa vaa na tauvai. ¹⁴ Ti mmuduuya ruai vaidi voovai Rukaaso nniitareeraiya tuqinneerivoono ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Vaidi voovai nnutuuvo Dimaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai.

¹⁵ Ti seena vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiaa variaiyaraatama gioonnaiva nnutuuvo Nibaannaraatama inna nnauvaki Anutuugaara nuunakiaiyaraatama na yaata utuee iyara boo kiau kuaivaa kiaa mmiatee. ¹⁶ Ngia aa yanaa aavaa jaarummua taika kiada vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiaa variaiya mmikiai jaaruatee. Iyaano ngiariisi vai yanaivaa ngii mikiai ngia ivaatama jaaruatee. ¹⁷ Vaidi Arikipiinna kiaa mmida kiatee: Udaanga Anutuuga mmooriivaa i mmiivaa yaagueeqama iinnanna taika kiaaneera inna kiaa mmiatee.

¹⁸ Aa nnaagii na neneenoofaafaara kiau aavaa taatee. Na Pauruusoovaano ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. Na oovi nnauvaki variauvaara sa taunniraida ivara yaata utuatee.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasi-pama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

Pauruuso Piripii pikioo numa Tesoronikii varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kaaapuuya kaa mmuduu iya ausa hanigieeravai. Itaama uu mmooriivaara Yutayaa vooya maisa kua tida Pauruusa tunoo: Aavaki pikiee kuanee, tiravai. Iya Pauruuso uu mmooriivaara tunoo: Teenoo itaama iikiataavai a iikiannanoo, kaa kiada inna titeeravai. Ngari voopinnaiya Yutayaiya uu aataruuvaara iya iikiatauduu Pauruuso mmayaaya yoketaivaa iya kaa mmuduu ausa hanigiada yoketaama varuuvaara iya Pauruusaara nnanna-teeda innara oooqoo tiravai. Nnaagiai Pauruuso Koridii varuduu Timotiivaano Tesoronikii varuu gioonna kaaapu vaa ausa hanigiooyara inna kaa mmuduu rikioo ivo aa tauraa yanaa aavaa iyani reeravai. Yoketaama tirooma varida Yisuu Kirisiiva tiinaravaara faannaida variateeraivaara ivo yamayamaa kuaiyauvaa iyani reeravaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

¹ Gioonna kaaapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variayaso, na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Siraasooya Timotiyya ni tasipama variaani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia ausa hanigiayaa ti Napoonna Anutuuqaa gioonna kaaapuya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaano.

Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mioo nnaasu variaiveeraivaara ta yaata utuaunnaanoo.

Tesoronikiya Anutuuqaara kutaavaivee kaa kiada

yoketaama variravai

² Ta yaaku vareera suaivaki ta Anutuuqaata makemakee ngiiyara kua tida tupatupaa mmuakiaa suai ngiiyara kua yoketaivaa kiaunnavai. ³ Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaaraida ngia inna mmooriivaa yoketaama iikiaano. Ngia ngii seena gioonna kaaapuuyara mmuduuya ruaivaaraida ngia yaagueeqama mmoori yoketaivaa iikiaano. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kutaa tiinaravee kiaivaaraida mmannammanna yaagueeqama kiada faannakiaano. Ngia itaama variaivaara ta yaata utida ti Napoonna Anutuuqaata makemakee kua kiaunnavai. ⁴ Ni seenayaso, vaa ta rikiaunnavai. Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruoo ari gioonna kaaapu tuanaaya ariinnee kaa ngii mmataama kiaiivai. ⁵ Hama ta tetenaidiri yaata utida mmanna kuavai ngii giaa ngii miravai. Anutuuqaasidiri inna yaagueeqaivoota inna Mmannasa Yoketaivootama ti tasipooduu ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ivaara yaagueeqama kiaannanoo: Kutaavaivee, kaa kiada ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngiiyara yaata utida iikiaanna aataruuvaa vaa ngia teeravai. ⁶ Teeda ta uunaquuneema iida Udaanga Yisuu Kirisiiva uuvaatama ngia iiravai. Uuvaara kaayau mmuaararoovo ngiiki vauduaata hama ngia ivaara yaata utiraida Anutuuqaa kuaiava varooduu Mmannasa Yoketaivoono ngii tasipooduu rikiaada ngia sirigairavai. ⁷ Ngia itaama uunaquuneema mmuakiaa ausa hanigieera gioonna kaaapu Maketoniaa varuuyaata Akaiya varuuyaata teeda rikiaada itaama mmuaikaraama iiravai. ⁸ Hama Maketoniaa varuuyaata Akaiya

varuuyaatama nnaasu Anutuugaa kua mmayaayaivo ngiisidiri vuuvaa rikieeravai. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varu-uvaara mmuakiaa yoosinna varuuya rikieeravai. Itaama vaikiiai ngia tau-raa varida uu mmayaayaivaa hama ta kava varada gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravai. ⁹⁻¹⁰ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ta ngiisi kuaanna suaivaki ngia tiyara tuqinnoovaraida iya kua yoketaivaa ngiyyara kiaavai. Ngia unnakua anutuuyauvaa pikiada hanigiada Anutuugo hara kioo varioo kua kutaa tiraivaa mmooriyauvaa varaivaara iya kua yoketaivaa ngiyyara kiaavai. Ari Mmaapu Yisuuva vaa putuduu rikioo Anutuugo tuduu kava putuuvakidiri diiteeravai. Ivo putuoo kava diiteeravoonora tuoo vaa ti utu raririima yoketaivau yapa kioo aataruuvo vainoo. Ivaara fai yapooma nnaagiai Anutuugo gioonna kiaapuuya mminnamminnna maisaiyauvaara iya yaparainara suaivaki hama ti mminnamminnna maisaiyauvaara ti yaparainaravai. Fai Yisuuva kava ngiau aapuuvakidiri tiinaraivaara ngia faannaida variaivaara gioonna kiaapuuya ngiyyara kua yoketaivaa kiaavai.

2

Pauruuso Tesoronikii varioo Anutuugaa mmooriivaa iiravai

¹ Ni seenayaso, ta ngii tasipama mmooriivaa iikiaannaivo hama ti maisaivai. Vaa kaanaivo vauvaara ngiengieenoo teeravai. ² Ta tauraa yoosinna Piripii ivaki nookiaannaduu rikiada maisamaisau mmoori aataruuyauvaa ti mmuduu rikiada ta hama yoketaama variaannaivaara vaa ngia rikieeravai. Itaama vauduata ta ngii yoosinna Tesoronikii ngiaannaduu Anutuugo ari yaagueeqaivaa ti mmuduu rikiada ta inna kua mmayaayaivaa kooyaa ngii giaa ngii mida hama ta aaturavai. Vooyaano ti oooqo tuduata ta iikiaannaduu ti mmuaararooduata iiravai. ³ Ta mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivo hama unnakuaiavaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Hama ta sabi reeti utu kiada reeri utu kiadairayaano mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama ta ngii yokekiaa kiada ngii iida taaree kiaa kiada mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hamavee. ⁴ Vaa Anutuugo mmooriivaa ti mmioo tooduu ta iikiaannaduu aikiooma vauvaara ta mmayaaya yoketaivaa varada nuaida ivo tiivaugiatama nnaasu makemakee iikiaunnanoo. Hama vaidiyya numa ta iikiaanna mmooriivaa teeda yoketaavaivee kiaaraivaara iikiaunnanoo. Anutuugoono ti mmooriivaara yoketaavaivee tinarivaara ta iikiaunnanoo. Ta aaniivaara mmooriivaa iikiaunnaivaa oyaivo ti aakiaana vaivaa vaa Anutuugo too rikiaivai. ⁵ Vaa ngia rikiaavai. Hama ta titi kuaivaadiri ruvuakavaakai kua kiaa rada ngii giaa ngii miravai. Hama ta ti aakiaiyauvakidiri mminnamminnaiyauvaa ti varaainoo kiaa kiada yoketaa kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Anutuugoono ti taivai. ⁶ Hama vaidi voovoono mmooriivaa iikiaunnaivaara ti too ti mannaka kiaiveeraivaara ta iiravai. Ngeeta vaidi vooyaatama tiyara mannaka kiateeraivaara hama ta iiravai. ⁷ Ta Yisuu Kirisiinna kua varada nuairayara tida ngia ti mmoori varaateeraivaara ngii yaparakiataama vauduata hama ta ngii yaparairavai. Gioonnaivo ari nnaakaraiyara tirooma kioo haitatuuneema ta ngii tasipama hara kiada variaanna suaivaki ta tirooma hara kiada variravai. ⁸ Ta ngiyyara pinaama mmuduuva ruaannaivaara ta kooyaa Anutuugaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ti yoketairavai. Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Gioonna kiaapuuya ti ruputikiiai ta ngiyyara putuaraivaaraatama ti yoketairavai. Hama ti aaturavai. Ta ngiyyara pinaama ti ausaiyauvo yoketauvaara hama ti aaturavai. ⁹ Ti seenayaso, ta titi mmamma mmuyai mmutu rikiada tete variaara mmooriivaa varaannaivaara vaa ngia taunnuuda kiaannee? Ta Anutuugaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa rada variaanna

suaivaki hama ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnama kiada tete variaara mmooriivaa iiravai.

¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ta yoketaama safuuma ngii tasipama varida hama koonna variravai. Vaa ngia ivaa tooduu Anutuuoqootama vaa teeravai. ¹¹ Vaa ngia taavai. Vaidiivo ari nnaakaraivaa tuqinnama haitatuuneema ta ngii tasipama hara kiada varida mmuaavai mmuaavai ngii haitatuuravai. ¹² Ta ngii tasipama hara kiada varida yamaa kua yamaa kua tida ngia Anutuuoqaa aataruuvau yoketaama nookiateeraivaara ta kua yoketaivaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Anutuuoqo ari varii yoosinna ari vookaraivaki ngieeta yoketaama variateeraivaara ngii maavee tioo varinoo. Ngia ivaara yaata utida safuuma variateeraivaara ta ngii giaa ngii miravai.

¹³ Ta Anutuuoqaa kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaduu rikiada ngia puaisakama utiravai. Hama ngia ivaara tunoo: Mmanna vaidivai mmayaayavaivee, kiaa kiada pikieeravai. Ngia tunoo: Kutaa Anutuuoqaa mmayaayavaivee, kiaa kiada puaisakama utiravai. Ngia itaa kua tida puaisa utuuvuura ta mmannammanna Anutuuoqaata kua tida kua yoketaivaa kiaunnavai. Ta ngii giaa ngii miaanna mmayaayaivo kutaa Anutuuoqaa mmayaayavaivee. Vaa ngia ausa hanigaiya ngii aakiaiyauvaki ivo yaagueeqama vaivai. ¹⁴ Ti seenayaso, Yutayaa yoosinnaivaki variaa gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuoqaa gionna kiaapu tuanaaya varuuya roosiima ngia variravai. Ngari seena Yutayaiya maisa mmooriivaa iya mmuneema ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii miravai. ¹⁵ Yutayaa vooyaano Udaanga Yisuunnaata forofetaiyaatama ruputuduu putiravai. Vooyaano tiitaatama makemakee maisa mmooriivaa ti mmiravai. Itaama uuvuura Anutuuoqo hama iyara yoketairavai. Iya mmuakiaa vaidiiva nnammutuaya variravai. ¹⁶ Anutuuoqo ari voopinna voopinnaiyoketaivau yapaiveera kiaa kiada ta kua yoketaivaa iya kiaa mmiannaduu rikiada iya ti ooqoo tiravai. Itaama vauduu iya makemakee mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovo vainno suvuairavai. Suvuau kioovaara Anutuuoqaa ausa nnannateeraivo aanna makee vaa iyasi vainoo.

Pauruuso kava vararanoo vioo iya taanaree kiaa iiravai

¹⁷ Ti seenayaso, ta kiisama ngii pikiada aapi ngiaanna suaivaki ti yaata utiraivo homo ngiisi vauduu ta aapi nniravai. Ta aapi nnida ngiiyara pinaama yaata utida kava vara ranada vida ngii taaree kiaa yaagueeqararama kiada iiravai. ¹⁸ Ta ngiisi kava vara ranada kuaaree tida variaannaduu Sataango ti ooqoo tiravai. Na Pauruusoono airineetu kava vara ranee kuanaree tie variaaduu Sataango ni ooqoo tiravai. ¹⁹ Fai yapooma ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki ta inna avuuvau diaaravai. Ii sui ivaki hama aaniivai varaarivaara ta faannaida variaunnaanoo. Ta ngiiyara yaata utida faannaida variaunnaanoo. Hama aaniivaara ta sirigaida variaunnaanoo. Ta ngiiyara sirigaida variaunnaanoo. Hama aaniivaara ta mannaka kiaunnaanoo. Ta ngiiyara mannaka kiaunnaanoo. ²⁰ Kutaa ta ngiiyara mannaka tida sirigaida variaunnaanoo.

3

¹ Ta ngiiyara pinaama yaata utuaannaduu ngia voopi varuduu ta aapi variaannaivaara yaata utuaannaduu ti pirisairavai. Itaama vauduu tetevaitana aa yoosinna Ateena aavaki hara kiada varida ² Timotiinna titaa kiaannaduu ngiisi viravai. Timotiiva ti seena tuanaavai varioo ti tasipama mmoori varoo Anutuuoqaa kua mmayaaya yoketaivaa varoo nuainno varioo gionna kiaapuuya kiaa mmioo Yisuu Kirisiinnara kooyaa iya kiaa

mmiravai. Ngia yaagueeqama varida Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada puaisa utuateeraivaara ta inna titaannaduu ngiisi viravai. ³ Gioonna kiaapuuya ngii mmaarau kua tuu mmoori maisaivaa ngii muuvaara Anutuugaa mmooriivaa pikieevoora kiaa ta inna titaannaduu ngiisi viravai. Vaa ngia rikiaavai. Anutuugo ee-oo tuduu ii mmoori maisa iyauvo ngiisiaata tiisiaatama nniravai. ⁴ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki vaa ta ngii giaa ngii mida kiaannano: Mmoori maisaivo tiisi nninaravaivee, kiaannaivaa kaanaivo vaa kutaa kooyaa vairavai. Vaa ngia ivaara rikieeravai. ⁵ Itaama vauduu ngia voopi varuduu na voopi varuuvaara na yaata utuaaduu ni mmuaararoovaara Timotiinna titaaduu ngiisi viravai. Ngia Anutuugaara kutaavee kiaa kiada datadataama variaa aataruuvaa taiveera na inna titaaduu ngiisi viravai. Sataango vaa ngii iinno taanaree kiaa uuduu vaa ngia inna kuaivaara ee-oo tuuvaara na yaata utuee mo ta kuminayaa ngii tasipama mmoori varaannaivaara yaata utuee Timotiinna titaaduu ngiisi viravai.

⁶ Vaa ivo ngiisi vuuvo kava vara ranoo ngioo ngia Anutuuqaara yaagueeqaida varida mmuduuya rida varuuvaara ivo numa ti kiaa ti mmiravai. Ngia makemakee tiyara yoketaama yaata utida ta ngii taaree kiaa yaagueeqama kiada iikiaannaneema ngia ti taaree kiaa uuvaara ivo ti kiaa ti mmiravai. ⁷ Ti seenayaso, ngia itaama varuuvaara ti mmaarau kua tuuya maisamaisau mmoori mmuaararooyauvaa ti mmuu suaivaki ta ngiiyara yaata utuaannaduu ti yoketairavai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varuuvaara ti yoketairavai. ⁸ Ngia Anutuuqaara yaagueeqarama kiada iida varikiai fai ta yoketaama hara kiada variaaravai. ⁹ Ngia yaagueeqama variaivaara ta ngiiyara Anutuugaata kua yoketaivaa kiaannano. Ta inna avuuvau pinaama kiada ngiiyara sirigakiaunnaivaara ta innaata kua yoketaivaa kiaannano. ¹⁰ Ta ngii taaree kiaa kiada heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnaama kiada ta Anutuugaata ivaara yaagueeqama kiada kua kiaannano. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivo muaraagainno kiisavai vainoora tida ta ngiiyaroo tida ngii teeda ngii tasipama mmooriivaa iikiaravaara ta Anutuugaata kua kiaannano.

¹¹ Ti Napoova Anutuugo ariita ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ta ngiisi kuaara aataruuvaa kooyaa ti vitaakiateeraivaara ta yaaku varaunnao. ¹² Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaneema Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii iinai fai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida mmuakiaa gioonna kiaapuuyara mmuduuya rikio pinaavai vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnao. ¹³ Itaama vaino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyavaki yaagueeqama iinai rikiada yapooma ivoota ari gioonna kiaapu inna tasipama variaiyaatama tiikiai rikiada fai ngia ti Napoona Anutuugaa avuuvau yoketaa tuanaa gioonna kiaapuya varikio hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvootainaravai.

4

Ari vookaraama variaarivaara Anutuugaa yoketaivai

¹ Ti seenayaso, aa nnaagiai kua vooyauvaatama rikiaatee. Anutuugo ngii too ngiiyara yoketaakiaiveera tete variaunnaivaa ta ngii vitaakiaunnavai. Ngia ivaa teeda ta variaunnaneema variateeraivaara ta ngii vitaakiaunnavai. Aanna makee vaa ngia teeda mmuaakaraama variaano. Yisuu Kirisiiva ti aakiaiyavaki variivaara ta makemakee yaagueeqama ngii kiaunnao: Mmannammanna itaama nnaasu variatee, kiaunnavai. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva ti kiaa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii miaanna kua aataruuvaa vaa ngia rikiaavai. ³ Aa na tinara kua aavo Anutuugaa yaata

tinniivau vai kuavai ngia iikio rikioo Anutuuoqo fai ngiyyara yoketainaravai. Ngia yoketaa tuanaaya variatee. Sa sabi heera aataruuvaa iikiatee. ⁴ Ngia vaidiyya mmuaavai mmuaavai ngii mmammaivaara tuqinnama haitatuuda ngiingii nnaatiyya tasipama safuuma yoketaama variatee. ⁵ Hama ausa hanigiada Anutuuoqaa kuaivaa rikieeraiyanikaraama ngii mmammaiyauvoono yaagueeqama ngii iikiatee tinai rikiada sa iikiatee. ⁶ Anutuuoqaa aataruuvo itaama vaivaara vaidi voovoono arinaima yaata utuee sa i seena vaidiivaara koonnai aataruuvaa iima kiee ivo ariyara ii aataruuvaa sa hatokaanee. Ngia itaama koonnama iikiaivaara ta tauraa yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Sa ii aataru ivaai iikiatee. Mo fai gioonna kiaapuuya maisa mmoori itaama vaiyauvaa iikio Udaangaivo fai irisai mmuaararavaa iya mminaravaivee. Ta itaama yaagueeqama kiada tiravai. ⁷ Ta gioonna kiaapuuya sabi nuaida koonnama variateeraivaara hama Anutuuoqo ti maavee tiravai. Ta safuuma yoketaama variateeraivaara ti maavee tiravai. ⁸ Ivaarainno ii ta ngii giaa ngii miaunna kua iyauvaa gioonna kiaapu voovoono rikioo mmooka hanigia mmiivoono hama vaidi mmatayaivaa mmooka hanigia mmiivai. Anutuuoqo Mmannasa Yoketaivaa ngii miivaa mmooka hanigia mmiivai.

⁹ Ngia ngii seena vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruateeraivaara hama na ivaara yanaivaa fafaarainaravootainoo. Vaa Anutuuoqo ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruateeraivaara ngii vitaama kiaivai. ¹⁰ Vaa ngia Maketoniaa variaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera mmuakiaayara mmuduuya ruaavai. Ti seenayaso, itaama vaikiainnaata ta yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Mmannammanna yaagueeqama nnaasu ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaannanoo. ¹¹ Ngia tirooma hara kiada variaarivaara yaagueeqama kiada iikiatee. Ngiengie hara kiada variraivaara ngiengieenoo ivaara haitatuuda variatee. Sa ngii seenaiya hara kiada variraivaara ngiingii avuki avukiida murumuru tida variatee. Ngiengie hara kiada variraivaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaadiri mmoori varada sikauyauvaa varaatee. Ta tauraa itaama ngii giaa ngii miaannaivaugiataama iikiatee. ¹² Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya ngii teeda kiaara: Yoketaama variaa gioonna kiaapuyavee, kiateeraivaara iikiatee. Fai ngia itaama iikio mmuakiaa mminnaavai ngii variraivau aikiooma vainai hama ngii seenaiya ngiaarukiaaravai.

Yisuuva suai nnaagiai tiinaravai

¹³ Ti seenayaso, gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada putuaani hau kaiyara ngia kumimakaida varida airi yaata utida variaavai. Hama ausa hanigiada Yisunnara faannairaida kati hara kiada variaiya vaa putuaiyara kaayauma ausa mmuaarareeda iyara kaayauma yaata utida variaavai. Ngia itaida varida varivoora kaa ta aa kua aavaa ngii giaa ngii miaaravai. ¹⁴ Vaa ta Yisuuva putuoo kava diitoovaara kutaa kuavaivee kiaannanoo. Ta itaa kua kiaunnaivaaraata aa kua aavaaraatama kutaa kuavaivee kiaannanoo. Fai Yisuuva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuoqo tinai vaa ausa hanigia kiada putuaiyaata Yisuuvaatama innasi kuaravai.

¹⁵ Aa ta ngii giaa ngii miaara kua aavaa Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Ivo tiinara suaivaki fai ta homo mmatayaa variaunnaiya vaa ausa hanigia kiada putuaiya hama yaatarada tauraa kuaravai. ¹⁶ Fai Udaanga Yisuu Kirisiivaano yaagueeqai kuavai tuoo varino aangeraa kieeta voovoono aayanna roo varino Anutuuoqaa nooma akuaivo tuoo varino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri tiinaravai. Yisuuva tuoo varinai vaa ausa hanigia kiada putuaiya diitada nnida tauraa vikiai ¹⁷ ii suai ivaki ta

homo mmatayaa vaa ausa hanigia kiada variaunnaiya fai Anutuugo nama aakiaivaki ti rupi nuunama kinai vaa tauraa kuaiya vida sunada Udaanga Yisuu Kirisiinna sunaara kuaaravai. Fai itaama vainai rikiada ta vida inna sunada inna tasipama tupatupaa variaaravai. ¹⁸ Ivaaraida ii kua ivaa ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida ausa yoketaivaa tasipama variatee.

5

Yisuuva tiinara suaivaara teerama kiada variatee

¹ Ti seenayaso, Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara ta hama kuminayaa ngiini yanaiyaa fafaara reeda ngii giaa ngii miaaravee. ² Vaa ngiengieenoo rikiaavai. Gioonna kiaapuuya heenaivaki hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiiivo nniivai. Ivaa roosiima fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. ³ Gioonna kiaapuuya kaaara: Ta yoketaama ausa tinni nuu-faivaa tasipamaida variaunnanoo, kiaa kiada varikio fai maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo akiairaino iyasi nninaravai. Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki nniitareeraivo akiairaikio innaki nniivai. Ivaa roosiima maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo iyasi nninaravai. Fai akiiraama nninai hama kuaara ngiaara aataruuvootainaravai. ⁴ Mo ti seenayaso, ngia vaa ausa hanigiaiya hama upisiivaki variaanoo. Ivaara mmuara vareera vaidiiivo upisiivaki nninai nnikiaraakiaaneema ivaa roosiima Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinai rikiada ngia nnikiaraakiaataama vainainnaata sa nnikiaraakiatee. ⁵ Ngia mmuakiaaya mmeeki-aiyaata ikiannaivaatama vara nuunama kiada variaavai. Ngieeta teetama hama upisiivaki variaunnava. ⁶ Ivaara hama ta gioonna kiaapu vooya roosiima vuru vakiaaravai. Vaidi voovai yaata tinniivo yoketaavai vairayaama ta avu teeda nnaasu mmuaavai mmuaavai titi variraivaara haitatuukiaaravee. ⁷ Gioonna kiaapu vuru vakiaiya upisiivaki vuru vakiaavai. Gioonna kiaapu nnoori kapikaraivaa nneeraiya upisiivaki nneeda kumi-makakiaavai. ⁸ Ta hama iya roosiima variaunnaivaaraida ta ikiannaivau variaunnava. Ivaara ta titi variraivaa haitatuukiaaravee. Ta Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada puaisa utida gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruu-naivo inna rapira vaidiiya ngiari nniriyaa okoo roosiima hiri kiaavo vaivaa roosiivai. Ta Anutuugo ti vitaanaraivaara faannaida variaunnaivo inna rapira vaidiiya ngiari kieetayaa apira mminnaivaa roosiivai. ⁹ Anutuugo hama aataru maisaivaa irisaivaa ti mmunarivaara ti mmataama kieeravai. Ta Udaanga Yisuu Kirisiinna kutaavaivee tikio aataru yoketaivau ti yapaanaraivaara ti mmataama kieeravai. ¹⁰ Ta inna tasipama variaaraivaara Yisuuva tiyara putiravai. Ta homo mmatayaa variaunnaivaata vaa putu-aiyaatama ivo tiinai ta vida inna tasipama variaaraivaara ivo tiyara putiravai. ¹¹ Ivaaraida ngiingiiita ngiingiiita yamaa kua yamaa kua tida ngiingii mmooriyauvaa ngiingii vara ravisii vara ravisiiida yoketaama varaatee. Vaa ngia itaama iida varida variaaneema iida varida variatee.

Pauruusainna vo kua vooyauvaara

iya kiaa mmiravai

¹² Ti seenayaso, vo kuavaara ta yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Vaidiiya ngii tasipama mmoori varaiyara kua yoketaivaa tida iya kiaa kuaivaa rikiada iikiatee. Iya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaayara tida safuuma varira aataruuvaa ngii vita vitaakiaanoo. ¹³ Iya ngiiyara mmoori varaivaara iyara kua yoketaivaa tida iyara mmuduuya ruatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida ausa nuufa tasipama variatee.

¹⁴ Ti seenayaso, vo kua vooyauvaara ta yamaa kua yamaa kua tida yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Gioonna kiaapu hama mmoori vareeraiyaata yaagueeqama iyaata kua tida safuukiatee. Iya aatuuda variaa gioonna kiaapuuyaata yamaa kua yamaa kua tida variatee. Gioonna kiaapu yoonosupuaa variraiya tasipama mmoori varaatee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya muaraagama varikiainnaata iya tasipama mmannammanna tirooma varida mmoori varaatee. ¹⁵ Ngiariiyara ngiariiyara mmoori maisaivaa irisai irisaima iikiaaraivaara haitatuuda ooqoo kiatee. Mmuakiaa sui ngiingiiyara ngiingiiyara mmoori yoketaivaa iida varida mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama iida varida yaagueeqama kiada ivaara yaata utida iikiatee.

¹⁶ Mmuakiaa sui sirigaida varida variatee. ¹⁷ Mmuakiaa sui mmannammanna yaaku varada nnaasu variatee. ¹⁸ Mmuakiaa aataruuyauvo ngiisi nninai rikiada kua yoketaivaa Anutuugaara kiatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara itaama iida Anutuugaa yaata tinniivau vai kuaivaa rikiada iikiaaraivo inna Anutuugaa yoketaivai.

¹⁹ Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa sa hatokaatee. ²⁰ Vaidiyya Anutuugaasidiri tii kuaivaa ngii giaa ngii mikiai sa nniki rakaida puruukakiatee. ²¹ Mmuakiaa kua rikiaiyauvaa iida taivaa yoketaiyauvaa varada puaisakama utida ²² maisai kua mmoori mmuakiaayauvai pikiaatee.

²³ Anutuugo ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Ivo ariinoo ngii iino ngii aakiaa mmuakiaayauvai yoketaakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki Anutuugoono iino ngii mmamma mmuyai mmannasa mmuakiaayauvaki mminnamminnaa maisaiyauvo sa vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnaano. ²⁴ Ngii maavee tiraivo ngiyyara hama yaata vuenनावai. Fai ivoono itaama iinaravai.

²⁵ Ti seenayaso, tiyaraatama yaaku varaatee.

²⁶ Ti seena vaa ausa hanigieeraiyara yoketaida yaaku rumisiatee.

²⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa vatee nookiauvoonora tiee na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiatee. Aa yanaa aavaa yaarummua kiada mmuakiaa gioonna kiaapu ausa hanigieeraiya jaarida kua mmiatee.

²⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

*Gioonna kiaapu Tesoronikii varuuya Yisuu Kirisiiva makee tino kava ti-
inaraivaara pinaama yaata utuuvaara Pauruuso aa nnaagiai yanaa aavaa
iyani reeravai. Vooyaano tunoo: Vaa Udaanga Yisuu Kirisiiva nninara tuu
suaivo nniivaivee, tuu kuaivaara Pauruuso fafaarainno safuuma iya kiaa
mmiravai. Mmuuaarareeraivo iyasi nniivaata mmamma niitareeraivaatama
varadaata iya mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada ngiari
mmooriyauvaa varada varida yoketaama mmooriyauvaa iikiateeraivaara
Pauruuso yamayamaa kuaiyauvaa iyani fafaara reeravaivee.*

¹ Gionna kiaapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variaiyaso, na Pauruuso-
soono yanaivaa ngiini fafaarakiaunoo. Siraasooya Timotiya ni tasipama
variaani na yanaivaa ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia ausa hanigieeraiya ti
Naponna Anutuugaa gionna kiaapuya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna
tasipama variaano.

² Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara
yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu varia-
teeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Ti Udaanga Yisuuva tiinara suaivaki Anutuugo

gionna kiaapuuya yaparainaravai

³ Ti seenayaso, ta makemakee ngiiyara Anutuugaa kiaa mmida kiaun-
nanoo: Yoketaayavee, kiaunnaano. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaa
kiada iikiaivo vaa yaagueeqavai vaivo fai vakia roo vioo vioo yaaguee-
qama pinaavai vainaravai. Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya
ruaivo vaa pinaavai vaivo fai vioo vioo pinaa ari vookaravai vainaravai.
Ngia itaama variaivaara ta aikiooma ngiiyara makemakee yoketaayavee
kiaunnaano. ⁴ Ngia itaama variaivaara teenoo gionna kiaapu vaa ausa
hanigiaiyaata kua tida ngiiyara mannaka kiaunnaano. Gionna kiaa-
puuya maisa mmooriivaa ngii miaavo ngii mmamma niitaraikiainnaata
mmannammanna yaagueeqama varida Anutuugaara kutaavaivee kiaa ki-
ada yaagueeqama variaivaara ta ngiiyara mannaka kiaunnaano.

⁵ Ngia itaama yaagueeqama variaivaara ta kooyaa rikiada kiaunnaano:
Anutuugoonoo fai mmuakiaaya yaparainno irisaiyauvaa safuuma iya mmi-
naravaivee, kiaunnaano. Itaama vaino too mmamma niitareeraivaa ngia
varada varidaata Anutuugaara yaagueeqama variaivaara ivo gionna kaa-
puuyara diravaki inna aikiooma ivaki kuateera fai ngii tinaravai. ⁶ Fai Anu-
tuugo ataama safuuma iinaravai. Mmoori maisaiyauvaa vaa ngii muuyau-
vaa fai ivo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ⁷ Ngii mmuaararivaata
tiita ti mmuaararivaatama Anutuugo iinai fai ta kati variaaravai. Udaanga
Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri kooyaa tiinara suaivaki fai Anutuugo itaama
iinaravai. Fai Udaanga Yisuu Kirisiiva aangeraa yaagueeqaiyaata ikia
hauruuvo pinaama taivaatama tasipama tiinaravai. ⁸ Gionna kiaapuuya
hama Anutuugaa kuaivaa rikiada arinaima taiyaatama ti Udaanga Yisuu
Kirisiinna kua mmayaaya yoketaivaa hama arinaima rikiada iikiaiyaatama
irisai maisaiyauvaa iya mminarivaara fai itaama tiinaravai. ⁹ Ivo tiinai
rikiada iya irisai maisaivaa varada tupatupaa koonnama varira yoosin-
naviki variaaravai. Fai iya hama Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama inna

mmeekia ari vookaraivaki variaaravai. ¹⁰ Ii suai ivaki ivo tiinai rikiada fai ariinnee kiasa mmataama kiai gioonna kiaapuuya innara ari vookaraama yoketaa tuanaavee kjaaravai. Innara kutaavaivee tira gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa innara tida avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatakiaraavai. Ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ngia kutaavaivee tuuvaara ngieetama itaa kjaaravai.

¹¹ Ivaaraida ta makemakee ngiiyara yaaku varada variaunnaano. Anutuugo ngii iinai rikiada ngia ivo ngii maavee tiivaugiataama aikiooma yoketaama variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. Ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii iinanai ngia inna mmoori yoketaivaa ngii iikiatanaingia innara kutaavaivee kiasa kiada inna mmooriivaa iidada taikaaraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. ¹² Ngia itaama iikio rikioo ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki inna nnutuuvo yaataroo ari vookaraama vainaravai. Vaino rikioo ivo ngii iinai rikiada fai ngieetama yoketaama ari vookaraama variaaravai. Ti Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiivaaraida ngia itaama ari vookaraama variaaravai. Ngia itaama variaaraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano.

2

Vaidi mminnamminnaa maisa suvuairaivo

nninara kuavai

¹ Ti seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivaaraata Anutuugo ti rupi nuunama kinai ta Yisunna tasipama hara kiada variaaraivaaraatama na kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vooyaano kiaanoo: Vaa Yisuuva tiivaivee, kjaivaara sa akiairaama ngiengie vo vuayaata vo vuayaata utiraida sa ngii ausaiyauvo ari vookarai ausa tasipama variatee. Ta Anutuugo ti kiasa ti mmii kuaivaa ta kiasa kookieema kiauunna suaivaki vaidi voovoono rikiai kuavai tiivainnee? Vara ta Anutuugaa kua mmayaayaivaa kiasa kookieema kiauunna suaivaki rikiai kuavai tiivainnee? Vara yanaa voovai tiisidiri nniivaadiri yaaruoo rikiai kuavai tiivainnee? Hama teeta rikiaunnaano. ³ Vaidi vooyaano sabi kua sabi kuaivaa ngii giaa ngii miaivaa ngia rikieevoora aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee. Yisuuva tiinara suaivaki fai hama ivo nnaamaratu tiinaravai. Tauraa gioonna kiaapuuya Anutuugaara mmooka hani-gia mmi kiada innara ooqoo kiasa kioo nnaagiai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo ikia aakiaana kuanaraivoono kooyaa nninaravai. ⁴ Fai ivo ngioo gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara ti Anutuugovee kiai yauvaara ooqoo tioo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iya ausa mmuduuya mmiraiyauvaaraatama fai ooqoo tinaravai. Ooqoo kiasa kioo tinara: Vaa na yaataree variaunoo, kiasa kioo fai Anutuugaa nnau pinaivaki oro varioo ariiyara tinara: Na Anutuugovee, tinaravaivee.

⁵ Ivo itaa kua tinaravaara na ngii tasipama variaa suaivaki na ivaara ngii giaa ngii miravaivee. Vara vaidi ngia ivaara taunnu kiaannee? ⁶ Aanna makee ii na kiau kua ivaa kaanaivo nniivoora kiasa kioo inna uuda raira yaagueeqaivoono inna uuda rainno varioo varinoo. Vaa ngia ivaa arinaina teeda rikiaavai. Anutuugo tinara: Aikiooavaivee. Ngianee, tinara suaivaki nnaasu fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo nninaravai. ⁷ Mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo vaa hataumaki vaivo aanna makee iinno varinoo. Mmannammanna iinono uuda rairaivoono uuda rairaivaa rabikiaa kino rikioo mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo fai kooyaa vainaravai. ⁸⁻¹² Kooyaa vaino too mminnamminnaa maisa

suvuaira vaidiiivoota fai kooyaa nninaravai. Ivo Sataangaa yaagueeqaivaa tasipama ngioo unnakuaivaa kiasa kaayau ari vookara ari vookarai unakua mmooriyauvaa iinaravai. Fai iinno varioo gioonna kiasa ruu ikiana kuaaraiya maisai unnakua unnakuaiyuvaa arinaidiri kiasa roo iinaravai. Hama iya kua kutaivaara yoketaaivee kiasa kiada hama ivaara mmuduuya ruaiavaara Anutuugo hama iya vitoo yoketaivau yapanai iya ikia aakiaana kuaaravai. Iya kua kutaivaara oqoo kiasa Anutuugo tino unnakua tiraivo iya aakiaiyavuki iinno varinai fai iya unnakua iira aataruuvaa kutaavaivee kiaravai. Mmuakiaaya itaama kua kutaivaara oqoo kiasa kiada mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuduuya riraiya fai Anutuugo iya yaparaira suaivaki irisai maisaivaa iya mminnaravai. Tauraa fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiiivo nnino nnaagiai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiiivo kooyaa nnino rikioo Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaikiaivadiri innayaa fuu tino putinaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ari tiinara suaivaki fai mmeekia ari vookaraivaa tasipama tioo inna ruputino eeyaara taikaanaravaivee.

Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara

ngii mmataama kieeravai

¹³ Ti seenayaso, Anutuugo ngiiyara mmuduuya ruaiyara ta ngiiyara innaata makemakee kua yoketaivaa kuaunnao. Anutuugoona tauraa ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo ngii mmataama kieeravai. Ngia Anutuugaa kua kutaivaara kutaavaivee tikio ivo Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii vitoo ari gioonna kiasa ruu tuanaaya ngii yapa kiaanaravai. Ivo itaama ngii mmataama kioovaara ta ngiiyara innaata makemakee kua yoketaivaa kuaunnao. ¹⁴ Ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannadu rikiada ngia ngiingii ausaiyuvaa hanigieeravai. Ngia ngiingii ausaiyuvaa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivaa varaateeraivaara Anutuugo ngii maavee tiravai. ¹⁵ Ti seenayaso, ta kua kuaivo itaama vaivaara rikiada yaagueeqama variatee. Ta avaididiri ngii giaa ngii miaanna kua aataruuvaa ta yanaa fafarama kua kuaivaatama puaisa utuatee. ¹⁶⁻¹⁷ Ti Napoova Anutuugo tiyara mmuduuya ruoo kati tiyara yoketaama yaata utuoo tupatupaa yamaa kua yamaa kua ti tikiai ta yoketaama variaaraivaara ta faannaida variaunnao. Ivaata ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngii aakiaiyavuki iikiai ngia yaagueeqama varida mmuakiaa mmoori yoketaivaa iida mmuakiaa kua yoketaivaa kiateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao.

3

Pauruusainna tunoo: Tiyara yaaku varaatee, tiravai

¹ Ti seenayaso, aa ta nnaagiai vo kua voovaara ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Tiyara yaaku varaatee. Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo makemakee tikio nuainno varinai gioonna kiasa ruu rikiada ivaara kua yoketaivaa kiaravaara tiyara yaaku varaatee. Vaa mmayaayaivo ngii yosinna aakiaiyavuki itaama nuivai. ² Vo kua voovaraatama yaaku varaatee. Maisa vaidiiya maisamaisai mmooriivaa iikiai yaidiri Anutuugo ti vita yoketaivau yapaanaraivaara yaaku varaatee. Hama mmuakiaa gioonna kiasa ruu Yisuu nna mmayaayaivaara kutaavaivee kiasa. Ivaara tiyara yaaku varaatee.

³ Hama Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara yaata vueennaivai. Vaidi maisaivo ngii utivoora kiasa Yisuuva ngii iinanai fai ngia yaagueeqama yoketaivau variaaravai. ⁴ Ta ngii giaa ngii miaanna kuaivaa ngia rikiada iidada

fai ngia mmannammanna iikiaaraivaara ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnanoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaata utiraivaki ti kiaa ti mmikiai ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnanoo.

⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyauvaki iinai ngia Anutuugaara mmuduuya ruateeraivaara ta yaaku varaunnanoo. Yisuu Kirisiiva ngii iinai ngia innara yaata utida mmannammanna yaagueeqama varia- teeraivaaraatama ta yaaku varaunnanoo.

Mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai

mmoori varaatee

⁶ Ti seenayaso, ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varaunnayara tida ta yaagueeqama ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya ngiari hara kiada variraivaara hama yaata utida mmoori varada ta iya kiaa mmiaunna kuaivaa hama rikieerama kiada kati kumina varikiai sa iya tasipama variatee. Pikiaatee. ⁷ Vaa ngiengienoo rikiaavai. Ta ngiisi kuaanna suaivaki ta hama vida kati hara kiada varirama kiada titi variraivaara ta yaata utida mmoori vareeravai. Ta itaama ngii vita vitaakiaannaivaa ngieeta teeta iikiaaravee. ⁸ Gioonna kiaapu voovoono ti variraivaa too yeenna mminnaa vooyauvai ti mmuduuvaa hama ta kati vareeravai. Ta irisai mmida vareeravai. Sa ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta titi mmamma mmuyai utu rikiaada ti mmooriivaa varada heenaivaa ikiannaivaa vara nuunama kiada mmoori vareeravai. ⁹ Ta ngiiyara mmooriivaa iikiaanna irisaivaara ta aikiooma ngii yaparakiataama vauduaata hama ta ngii yaparairavai. Ngia ti teeda tiinikaraama mmoori iikiateera ta yaagueeqama mmoori vareeravai. ¹⁰ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Gioonna kiaapu voovoono hama mmoori vareerainno kati varinai inna tikio rikioo ivo sa yeenna nnaivee, tiravai.

¹¹ Ta rikiaannaduu ngii tasipama varuu vooya kati kuminaya varida ngiari seenaiya mmoori varooyauvaa taa kiada murumuru tida tunoo: Iya koonnama varaanoo, kiaa ngiariita hama mmoori vareera kati varuuvaara ta itaa kua tiravai. ¹² Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaunnayara tida iya itaama varuuvaara ta yamaa kua yamaa kua tida mmannammanna yaagueeqama kiaunnanoo: Tirooma varida mmoori varaatee. Varada ngiingii mmooriyauvakinnaa yeennaiyauvaa nnaatee. Ta itaa kua kiaun- nanoo.

¹³ Ti seenayaso, ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara sa ngii pirisakiaivee. ¹⁴ Aa yanaa aavaki vai kua aavaa ta ngii giaa ngii miaunnaivaa gioonna kiaapu ivaki variaa voovoono ivaa rikioonnaata mmannammannainno varinai ivaa teeda tuqinnaa ivaa taatee. Sa inna tasipama variatee. Ivo mmamma maisakiaiveeraivaara sa inna tasipama variatee. ¹⁵ Sa innara ti nnammutuaaivee kiaa kiada pikiada oro voovau variatee. Ti seena tuanaaivee kiaa kiada yamaa kua yamaa kua tida oro voovau variatee.

Kua arai voovai Pauruuso reeravai

¹⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Yoketaa suaivakiaata maisa suaivakiaatama ivo ariinoo ausa nuufavaa ngii miaiveeraivaara ta yaaku varaunnanoo. Ivo mmuakiaaya ngii tasi- pama vakiaiveeraivaara ta yaata utuaunnanoo. ¹⁷ Na Pauruuso neenoo nini yaakukidiri nini nnutuuvaa tasipama fafaarakiau aavaa taatee. Na Pauruusoongo ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. Mmuakiaa yanaiyauvaa na fafaarakiauyavunu itaama nini nnutuuvaa tasipama nnaasu fafaaraki- auvai.

¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngia mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Timotiinnani reeravai

Timotiinna kaano Yutayaa gioonnavai. Inna koova Ereengaa vaidivai. Ivo karaasa vaidivoono ausa hanigioo Pauruusaa tasipama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Pauruuso aa tauraa yanaa aavaa Timotiinnani roovaki taaravooma kuayauvai reeravai. Tauraa kuaivo unnakua aataruuyauvaara gioonna kiaapuuya nuunauyauvaki vauyauvaa ooqoo kianeeraivaara Timotiinna kiaa mmiravai. Tammaa kuaivo gioonna kiaapuuya nuunaida iira aataruuyauvaatama iya Anutuugaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmira aataruuyauvaatama iyara haitatuura vaidiyyaraatama tuginnama kiaa mminai rikiaateeraivaara Timotiinna kiaa mmiravai. Nnaagiai kuaivo Timotiiva Yisuu Kirisiinna mmoori vaeera vaidi yoketaa tuanaavai varioo mmuakiaa mmoori aataru gioonna kiaapu ausa hanigiooya nuunaiyauvaa tuqinnama haitatuukiaiveeraivaara Pauruuso in-nani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapaivoota Yisuu Kirisiinnara ta faannakiaunnaivootama ni kiaanani na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variuunoo.

² Timotii-o, na Anutuugaa kuaivaa i kiaa i mmiaaduu a Yisuunnara kutaavaivee tunnaivaara a ni maapu tuanaavai roosiima variannanoo. Na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo.

Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utauunoo.

Vaidi unnakuavvaa kiaa mmiraiya ooqoo kiane

³ Na mmata Maketoniasa ivaki kuaa suuivaki na yaagueeqama kua tiee i kiaanoo: Yoosinna Epesiisa ivaki varianee, kiaaduu rikiee varunnaneema mmannammanna varianee. Variee gioonna kiaapu vooya ivaki varida hama safuuma Anutuugaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmirama kiada unnakua tinniivaatama kiaa mmiaiya ooqoo kiane. ⁴ Iya uriiyauvaaraata ngiari taata nnaakukiaiya nnutu kaayauyauvaa fafaara raiyauvaaraatama ooqoo kiane. Iya iyauvaara yaata utida sabi kua sabi kua tida buaaru kiaavai. Iya itaama iikiaivoono hama Anutuugaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. Iya Anutuugaara kutaavaivee kiaivoono inna Anutuugaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. ⁵ Na iya ooqoo kianeera kiau kua oyaivo itaama vainoo. Gioonna kiaapuuya ngiariiyara mmuduuya ruateera kiau vai. Fai iya aakiaiyauvo yoketaa tuanaayauvai vaino iya yaata utiraiyauvo hama mmuaararavaa iya mminai iya Yisuunnara kutaavaivee tida fai iya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya ruaaravai. ⁶ Vaidi vooya itaama yoketaama varira aataruuvaa pikiaada mmanna kuaiyauvaara sabi kua sabi kuaiyauvaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varida kumimakakiaavai. ⁷ Iya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmida vitairaiya roosiima variaaree kiaa iida hama ngiari kiaa kuaivaa tuqinnama oyaivaa rikiada iya kuaivaa yaagueeqama kiau vai hama tuqinnama oyaivaa rikiavai.

⁸ Vaa ta taunnavai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo yoketaavai vaivai. Gioonna kiaapu voovoona ivaa arinaima rikioo safuuma varioo iino too

inna fai yoketaavai vainaravai. ⁹ Ivaara aa kua aavaa arinaima rikiাতে. Mmaanna tuu kuaiyauvo hama gioonna kiaapu safuuma varuuyara tiravai. Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivaa hatokada Anutuugaa kuaivaa rikiadaata yaatareeraiyara tiravai. Hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvama Anutuugaa mmiraiyaraata mminnamminnaa maisa vareeraiyaraatama tiravai. Hama yoketaama variraiyaraata Anutuugaa kuaivaara puruuka tiraiyaraatama gioonna kiaapuuya ngiari kaano kooyaata ngiari vo gioonna kiaapuuyaatama ruputuaani putuaiyaraatama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu sabi heeraiyaraata vaidiyya ngiari tasipa ngiari tasipaani gioonnaiyya ngiari tasipa ngiari tasipaiyaraatama vaidiyya sikau irisaiyauvaa varaaraivaara vaidi voovai mmuara hatauma kiada vitada viraiyaraata unnaku tiraiyaraatama kua radudeera suaiyaki yaagueeqama unnaku tiraiyaraata Anutuugaa kua kuaivaa hatokeeraiyaraatama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹¹ Anutuugaa kua kutaivo inna mmayaaya yoketaavai. Na gioonna kiaapuuya ivaa kua mmiaiveera mmooriivaa Anutuugo ni miravai. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna ari vookarai mmayaayavai Anutuugo yoketaa tuanaivaasidiri tiiravai.

Anutuugo Pauruusaara boo tuuvaara ivo innara yoketaavee tiravai

¹² Ni Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni muduu rikiee na aikiooma mmoori varoovaa na innara yoketaavee kiaunoo. Ivo ni mmataama kioo niyara aikiooma iinaravee kua kioo mmooriivaa ni muuvaara na innara yoketaavee kiaunoo. ¹³ Tauraa na innara maisa kua tie innara maisa mmooriivaa iina inna kuaivaara haunninniina maisamaisama variaivaara hama ivo yaata utuoo ni ooqoo tiravai. Na hama innara arinaima rikiee kutaavaivee kua kiee kumimakama variaivaara ivo niyara kaayauma boo tioo hama ni ooqoo tiravai. ¹⁴ Ti Udaanga Anutuugo ari vookaraama kati niyara yoketaama yaata utuduu na innara kutaavaivee tie innara mmuduuya riravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta innara kutaavaivee tida innara mmuduuya ruaunnava. ¹⁵ Aa na tinara kua aavo inna kua kutaavai. Gioonna kiaapuuya ivaa arinaima rikiada ivaara kutaavaivee kiatee. Yisuu Kirisiiva mmatayaa tioo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiya vitoo aataru yoketaivau yapaa-naraivaara mmatayaa tiiravai. Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa vareeraiya mminnamminnaa maisaiyauvo kiisavai vaivai. Ni mminnamminnaa maisa na varauyuvoono pinaavai vaivai. ¹⁶ Anutuugo hama ivaara yaata utirainno niyara kaayauma boo tiravai. Na vaidi maisavai variaaduu Yisuu Kirisiiva hokobama niyara faannaududuu na innara kutaavaivee tiravai. Yisuu Kirisiiva niyara hokobama faannauvaara nnaagiai variaraiya teeda rikiada iyaatama innara kutaavaivee tida tupatupaa variavaa varaaraivaara Anutuugo niyara kaayauma boo tiravai. ¹⁷ Anutuugo hama putirainno mmuaa tuanaavai nnaasu varikio hama voovoo ari avuuvaaadiri kooyaa inna taivai. Nnaaru varuuyaatama makee variaiyaata yapooma variaaraiyaatama ivo iya kieetavai varioo hama taikaanaravai. Gioonna kiaapuuya innara yoketaavee kua kuaivo tupatupaa vaino inna nnutuuvo ngiauu aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

¹⁸ Ni maapu Timotii-o, aa na tinara kua aavaa fai na yaagueeqama i kua i mminaravai. Nnaaruaa vaidiyya aiyara tuu kuaivaa kaanaivo na tinara kua ivaki vainoo. Iya tuu kuaivaara yaata utuee Anutuugaa mmooriivaara rapira vaidivai roosiima yaagueeqama dianee. ¹⁹ Diee vainna Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaa paagaa utuee i yaata utiravau vai kua yoketaivaa nnaasu rikiee varianee. Vaidi vooya hama ngiari yaata utiravau vai kua yoketaiyauvaa rikieerama kiada iya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa vaa

pikiada eeyaara haruruaavai. ²⁰ Vaidiivaitana iyakidiri diaivaitana nnutuu-vaitana Huminaia Aresadereeya na Sataangaa mmi kiese pikiauuko ivaitana yaagueeqama utivai. Ivaitana Anutuugaara kua maisa kiasa aataruuvaa pikiaateeraivaara na ivaitana pikiauuko Sataango ivaitana utivai.

2

Ngia Anutuugaara nuunaira suaivaki ataama iikiatee

¹ Itaama vainai na aa tauraanaa kua aavaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara ngia yaaku varada Anutuugaata kua tida iyara inna yaparaida iyara yoketaayavee kiatee. ² Kieeta vaidiiyaraata mmuakiaa vaidi ti haitatuurairayaataama yaaku varaatee. Ta mmuakiaaya ausa nuufaivaa varada tirooma varida Anutuugaara yaata utida mmuakiaa mmooriivaa safuuma iikiaaraivaara ti kieetayara yaaku varaatee. ³ Ta iyara yaaku varaunnaivo inna yoketaa aataruvai. Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapaivoono ta itaama iikiaunnaivaa taikio inna yoke-tainoo. ⁴ Ivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kua kutaivaa arinaima rikiakio iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara inna yoketainoo. ⁵ Kua kutaa kuaivo ataama vainoo. Mmuua Anutuugo nnaasu varinoo. Tam-maaki dii vaidiiivo gioonna kiaapuuya kuaivaa Anutuugaa kiasa mmioo inna kuaivaa iya kiasa mmira mmuaavoono inna Yisuu Kirisiivavee. ⁶ Ivo hama ariiyara yaata utirainno mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo iya yeena rau kuaivaa roosiima utuuvaa rukuasaanaraivaara yaata utuoo yatari sagaivau putiravai. Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvo kooyaa vakiaiveera ivo suai mmataama kioovaki Yisuuva putiravai. ⁷ Na Anutuugaa kuaivaa varea nuaina gioonna kiaapuuya kiasa mmnaraivaara Anutuugo ni mmataama kieeravai. Na ngiari vooipinnaiya ari kua kutaivaata innara kutaavavee tiraivaatama iya kiasa mmnaraivaara ni mmataama kieeravai. Hama na ivaara unnakua kiaunoo. Na kua kutaavai kiaunoo.

⁸ Itaama vaikiyai vaidiiya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki yaaku varaaraivaara ni yoketainoo. Vaidi Anutuugaa mmooriivaara yaata utiraiya hama ausa nnannateera hama buuaru tirama kiada yoketaa tuanaaya varida yaaku varaaraivaara ni yoketainoo.

⁹ Gioonnaiya ngiari uyira rairaiyauvaa hama koonnama uyida raida vari-rama kiada safuuma uyida tirooma variaaraivaara ni yoketainoo. Iya hama ngiari kieeta yaasiyauvaa fiisama kiada hama mmannaammannai mmminaiyauvaata sikau seeta roosii yoketaiyauvaatama rutaku kiada kaayau sikau kiada varaa uyira rairaiyauvaa hama iyauvaa uyida variaaraivaara ni yoketainoo. ¹⁰ Hama iya itaama iiraida gioonnaiya ngiariiyara kiaanoo: Vaa ta ausa hanigiaunnayavee, kiasa kiada mmoori yoketaivaa iikiaaneema iya mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara ni yoketainoo. ¹¹ Gioonnaiya kuaivaa rikiaada kua seemuaa adida variyai inna iya yoketaayavee. ¹² Gioonnaiya Anutuugaa kuaivaa vaidiiya kiasa mmida iyara diaaraivaara na oogo kiaunoo. Gioonnaiya kua seemuaa varida kuaivaa nnaasu rikiaatee. ¹³ Nnaaru Anutuugo Ataamaa tauraa iima kioo nnaagiai Evaanna iima kioovaara na itaa kua kiaunoo. ¹⁴ Hama Ataamo Sataangaa unnakuavai rikieeravai. Gioonnaivoona ivaa rikioo Anutuugaa aataruuvaa hatokeeravai. ¹⁵ Fai gioonnaiya nnaakaraiya mmataada varida iya mmannammanna Yisunnara kutaavavee tida ngiari seenaiyara mmuduuya rida tirooma yoketaa tuanaaya varikio Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

3

Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiiava variraivo ataama vaivai

¹ Aa kua aavo kua kutaavai. Fai vaidi voovoono vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura mmooriivaara inna yoketaikio too varaanaree kiaa ivo mmoori yoketaivaa varaanara iivai. ² Itaama haitatuura vaidiiava variraivo safu tuanaavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqinnama haitatuunno tuqinnama yaata utuoo ari seenaiya tasipama yoketaama varioo nnauvaata yeennaivaatama vo yosinnaivakidiri ngaiya mmioo Anutuugaa kuaivaa gioonna kiaapuuya tuqinnama kiaa mmira vaidivai varinaravai. ³ Ivo hama kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakama varioo hama gioonna kiaapuuya ruputirama kioo tirooma varioo hama buaru tioo hama sikauvaara pinaama mmuduuya rinavai. ⁴ Ivo ari tasipama mmuaa nnauvaki variaiyara tuqinnama dioo vainno ari nnaakaraiyara haitatuunai rikiada iya inna kuaivaa rikiada iida mmuakiaa suai innara yoketaakiaaravai. ⁵ Fai vaidi voovoono ari nnaata nnaakaraiyara hama tuqinnama dioo vainno fai dataama kioo ivo Anutuugaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnama haitatuunanee? Hama yopeemavee. ⁶ Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiiivo ivo vaa tauraa ausa hanigia kioo yaagueeqama vari vaidivai varivai. Fai ivo ariiyara mannaka tioo mmannammanna itaama roo vioo vioo harurino too Anutuugo Sataangaa irisai maisivaa mmuneema sa inna mmiaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai. ⁷ Gioonna kiaapu hama ausa hanigaiyaano innara yoketaavavee kiaa vaidivai varivai. Sa ivo Sataangaa kuaivo kobeevaa roosiima vaivaa rikioo haruruo mmamma maisivaa varaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai.

*Ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama**mmoori iira vaidiyya variraivo ataama vaivai*

⁸ Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori iira vaidiyya fai mmuaikaraama yoketaama varida hama airi kua airi kua tiraida mmuaa kuavai nnaasu tida hama kaayau kapikarai nnooriivaa nneeda hama ngiariyara nnaasu yaata utida unnakua kiaa sikauyavuaa varaaravai. ⁹ Anutuugaara kutaavavee kiaa mmayaayaivo tauraa hataumaki vaivo aanna makee kooyaa vaivaa iya puaisa utida varida rikiakio iya yaata utiraiyauvaki yoketaavai nnaasu vainaravai. ¹⁰ Tauraa iya variraivaara iida taatee. Iida teekiai aikiooma varikiai ngia ee-oo tikiai iya haitatuura vaidiiavaa tasipama mmoori varaatee. ¹¹ Iya nnaataiya mmuaikaraama yoketaama variaani ngiari seenaiya iyara kiaanoo: Inna kua rikiaa gioonnayavee, kiaavai. Iya hama ngiari seenaiyara maisa kua maisa kuaiyavuaa tida varida murumuru tiraida tirooma varida ngiari mmamma iira aataruuvo iya iikiatairaivaara tuqinnama haitatuuda varida mmuakiaa mmoori aataruuyavuaa hama unnakua kiaa iikiaaravai. ¹² Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori varaa vaidiyya fai mmuaavai mmuaavai mmuaa nnaatavai varada ngiari nnaakaraiyaraatama iya tasipama mmuaa nnauvaki variaiyaraatama tuqinnama haitatuukiaaravai. ¹³ Itaa kiaa vaidiyya ngiari mmooriyavuaa yoketaama varakiai fai gioonna kiaapuuya teeda iyara yoketaayavee kiaravai. Iya itaama mmooriivaa iida Yisuu Kirisiinnara kutaavavee kiaa aataruuvaara iya yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravai.

Anutuuga kua voovai oyaivo hatauma vaivaa ta rikiaunnani vooya hama rikiaavai

¹⁴ Na kiisa suai aisi viee i taanara iina variee aa yanaa aavaa aini fafaaraki-aunoo. ¹⁵ Fai na hama akiiraama aisi vinai aa yanaa aavaudiri a tee Anutuuga raunna mmaapuuya datadataama variaaraivaara arinaima tee rikiaanaravai. Anutuugo tupatupaa variraivaa raunna mmaapuuya vaa ausa hanigia kiada innara kutaavaivee kiaiya variaanoo. Iya inna kua kutaivaa rikiaiya nnau kuabai tuunnaiyauvaa roosiima yaagueeqama dida vakiaavo inna kua kutaivo hirira roosiima iyayaa vainoo. ¹⁶ Anutuuga kua voovai oyaivo hataumaki pinaavai vainoo. Fai vaidi voovoono hama yopeema ii kua ivaa hatokaanaravai. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo.

Ivo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo
safuuma varuuvaara
Mmannasa Yoketaivoono
gioonna kiaapuuya vitauduu
aangeraiya inna tooduu
vaidiia inna kua mmayaayaivaa
mmuakiaa mmatavau varuuya kiaa mmuduu
iya innara kutaavaivee tuduu
Anutuugo inna vitoo ngiau aapu yapeeravaivee.

4

Unnakua vaidiia iikiaara kuavai

¹ Mmannasa Yoketaivo kooyaa tinoo: Fai suai nnaagiai vaidi vooya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa pikiada unnakua tira mmagia maisaiyakidiri nnii kuaiyauvaa rikiada iida iya kiaa aataruuvaugiataama kuaaravaivee, tiivai. ² Ii aataru iyauvaa unnakua vaidiia mmanna kuasiyauvo korookiai kiaavai. Vaa iya yaata utiraivo kuminaikiai hameeta ngiri mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiaavai. ³ Ii vaidi iya gioonna kiaapuuya kiaa mmida kiaanoo: Sa nnaata vaati varaatee. Yeenna vooyauvai sa nnaatee, kiaavai. Gioonna kiaapuuya vaa kua kutaivaa rikiada Yisuunnara kutaavaivee kiaiya ii yeenna iyauvaara Anutuugaara yoketaavee kiaa kiada nnaateeraivaara Anutuugo ii yeenna iyauvaa iiravai. ⁴ Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaa Anutuugo uuyauvo yoketaayauvaivee. Sa vo yeenna fayai voovaara haipavee kiatee. Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaara yaaku varada yoketaavee kiaa kiada varada nnaarayauvaivee. ⁵ Ngia itaama yaaku varada Anutuuga kuaivaara yaata utida yoketaavee kiaivaara Anutuugo iyauvaara inna aikioo yoketaayauvaivee tiivai.

Timotiiva Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuaui yoketaavai variravai

⁶ Fai a ii kua iyauvaa vaa ausa hanigieeraiya kiaa mmiee fai a Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuaui yoketaavai varinaravai. Fai a itaama variee Yisuunnara kutaavaivee tira kuaivaa mmannammanna yeenna nneerayaama nnee nnee aataru yoketaivau vaa a kuannaivau mmannammanna kuanaraiivo fai kooyaa vainaravai. ⁷ Gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara tiraida sabi kuaiyauvaata uriiyauvaatama kiaiayuvaa sa iyauvaa rikiaanee. Anutuuga aataru yoketaivau nuainna arinaima taanaraivaara iinnanna tee ivau yaagueeqama varianee. ⁸ Vaidi voovoono ari mmammaivo yaagueeqama vakiaiveera vo mmoori vo mmooriivaa varaivo inna ivo kiisama yoketaivai. Ivo Anutuuga aataru yoketaivau yaagueeqama variivo inna ivo pinaama yoketaivai. Anutuugo aanna ivo variivaa tuqinnoo yapooma ivo varinarivaatama tuqinnaanarivaara

inna ivo pinaama yoketaivai. ⁹ Ii kua ivo kua kutaa kuavai vaivai. Ta ivaa rikiada varada ivaara kutaavaivee kiaaraivo inna yoketaavai. ¹⁰ Anutuugo tupatupaa variivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaree kiaa tiivoono gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaiya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ta innara kutaavaivee tida innara faannaida variaunnaivaara ta yaagueeqama kiada mmoori varada variaunnaano.

¹¹ Ii kua iyauvaa iikiateera yaagueeqama kие kua tiee gioonna kiaapuuya kiaa mmiee varianee. ¹² A ngiaammuaui karaasavai variannaivaara sa gioonna kiaapuuya aiyara maisavaivee kiateeraivaara ataama iikiane. Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiya aataru yoketaivaa iya vitaakiane. A kua kiannaivaata a iikiannaivaatama a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaata Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaatama yoketaama inna variee hama sabi nuaira aataruuvaa yaata utuee iikiannaivaatama iya vitainai fai iya i nunnepaneema iikiaravai. ¹³ Anutuugaa kua fafaarivaagaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu diitee iya rikiateera yaaruee ivaa iya kiaa mmiee oyaivaa kiaa kookiee kiane. Mmannammanna itaama nnaasu variee iinanai na nnaagiai aisi kuanaravai. ¹⁴ Mmannasa Yoketaivo kati i mmuu yaagueeqaivaagaa varee mmooriivaagaa mmannammanna iikiane. Ii yaagueeqa ivaara forofetaiya kua tuduu vaa ausa hanigieraiya kieeta vaidiia ngiari yaakuuyauvaa iyyaa utuu suaivaki a vareeravai. ¹⁵ Ii na i kiaa i mmiau kua iyauvaara nnaasu yaata utuee mmooriivaagaa mmannammanna iikiane. A varia ree viee viee yaataranai mmuakiaa gioonna kiaapuuya taateeraivaara itaama iikiane. ¹⁶ Aiyara tuqinnaama haitatuuma tee kuaivaa a gioonna kiaapuuya kiaa mmiannaivaara tuqinnaama yaata utuane. Ii mmoori yoketaiva iyauvaa mmannammanna iikiane. Fai a aikiooma iino fai Anutuugo i vitoo yoketaivau i yapoo a kianna kuaivaa rikiaiyatama vitoo yoketaivau yapaanaravaivee.

5

Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiyara

eenoo ataama iikiane.

¹ Sa vaidi yokovaiyaata yaagueeqama kие kua kiane. A ai koonna tuanaivaata yamaa kua kiannaneema iyaatama yamaa kua kiane. Vaidi karaasaiyara ni gata vayaiyavee kiaa iyaatama yamaa kua kiane.

² Gioonna vaa yokovaakiaiyara ni noovainnavee kiaa iyaata yamaa kua kiane. Gioonna karaasaiyara ni nunna nayaayavee kiaa iyaatama yamaa kua kiane. Sa sabi aataruuvaa isareera kuaivaa tasipama kие iyaata kiane.

³ Gioonna muaadaiya hama seenaatayara tuqinnaanee. ⁴ Fai gioonna muaadaivaa nnaakaraiya varida iyaata inna nneediyyaatama tauraa Anutuugaa aataruuvaugiataama ngiari kaanaara tuqinnaatee. Iya itaida ngiari kaano kooyaata ngiari taato nnaakukiaiya iyara uu mmooriivaagaa irisaivaa iikiaravai. Anutuugo ivaara iya teeno inna yoketainaravai. ⁵ Gioonna muaada tuanaivo hama inna seena innara tuqinneeraataivoono tinoo: Anutuugo ni tuqinnaanaravee, kiaa kioo mmannammanna yaaku varoo heenageena ikiannagisanna inna yaparainno tinoo: Anutuugo, ni tasipama varianee, tiivai. ⁶ Gioonna muaadaivo mmamma iira aataruuvaa nnaasu yaata utuoo iivo inna variivo putiraivaa roosiima varivai. ⁷ Gioonna kiaapuuya sa muaada gionnaiyara maisavee kiateeraivaara ii kua ivaa

yaagueeqama iyaata ngiari seenaiyaatama kiasa mmianee. ⁸ Gioonna kiapu voovoono hama ari mmuaa kiauyaraata ari seena nnunna nnayaa kata vayaa kaano kooyaraatama tuqinnaanaraivo vaa ivo Yisuunnara kutaavaivee tii aataruuvaa pikioo hama ausa hanigieeraiya maisama varira aataruuvaa yaatara kioo maisa tuanaavai varivai.

⁹ Ausa hanigieeraiya muaada gioonnaiya tuqinnaateeraivaara iya nnuuyauvaa yanaivau raanee. Yokovaa gioonna muaadaivaa nuanuuvo taaravooma vaidi yuku yaaku taika kiaikio (60) varii gioonnaivo mmuaa vaativai nnaasu varaikio putiivaa nnutuuvaa raanee. ¹⁰ Ii gioonna ivaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ivo mmoori yoketaivaa iivaivee, kiaivo vaa ivo ari nnaakaraiyara tuqinnama haitatuukiai iya yoketaama variaavai. Ivo ngiari vooipinnaiya ngiaavo ari nnauvakira iya maavee kiasa kioo iya tuqinnoo aduoo varioo Anutuugaa gioonna kiaapuuyara tuqinnoo gioonna kiapu mmuaararivaa varaiyara tuqinnoo mmuakiasa mmoori yoketaiyauvaa mmannammanna iivai. Ii gioonna itaama iikiasa iya nnutuudaa raanee.

¹¹ Sa gioonna karaasa muaadaya variaya nnuuyauvuaa raanee. Iya vaati varaatainai fai iya Yisuu Kirisiinna mmooka hanigia mmida vaatiya varaaravai. ¹² Ivaara iya tauraa Yisuunnaata kua yeena rau kioo kuaivaa hatokakio fai koonnainaravai. ¹³ Iya mmoori vareeraivaara iya pirisaikiai kati varida mmuakiasa nnauyauvaki reeri te reeri teema rada nookiaavai. Hama mmoori vareera kati varira aataruuvaa yaatareera maisai aataru voovaata iya iikiaavai. Iya maisa kuaivaa ngiari seenaiyara murumuru tida vooya kuaiyauvaa mmuararama rada tida varida sabi kuaiyauvaa iya hama kua kiataama kiadaata kua kiaavai. ¹⁴ Itaama vainai gioonna karaasa muaadaya variaya vaatiya varada nnaakaraiya mmatada ngiari nnauyauvaa tuqinnaaraivaara ni yoketaivo. Fai iya itaikio ta vaa ausa hanigieeraiya hama ti nnammutuuiya tiyara maisa kua kiasa aataruuvootainaravai. ¹⁵ Gioonna muaada vooya vaa ausa hanigia kiada variaa aataruuvaa pikiada Sataangaa aataruuvau kuaivaara na itaa kua kiaanoo. ¹⁶ Gioonna voovoono Yisuunnara kutaavaivee tiivoono ari mmuaa kiauyakidiri muaadaya varikio iivoono iyara tuqinnaivee. Fai ivo itaama iinai gioonna kiapu vaa ausa hanigiaiya ii gioonna muaada iya tuqinnaaraivaara hama yaata utuaaravai. Iyaano gioonna muaada hama seenaataiyara tuqinnaateeraivaara na itaa kua kiaanoo.

¹⁷ Vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidiiva yoketaama gioonna kiapuuyara haitatuukiai yara yaata utida sikauyauvaa ngia makemakee iya mmiyaiyauvaa kava vooneetu mmuaikaralama iya mmiaraivaara yaata utuatee. Iyakidiri vaidi vooya Anutuugaa kuaivaa kiasa kookieema kiada kiasa mmiraivaara mmoori yaagueeqama varaiyara tuqinnama yaata utida itaama iikiaaraivaara yaata utuatee. ¹⁸ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno puara burimakauvo mmoori irisaiava yeenna nnaiveeraivaara tioo tinoo: Puara burimakauvo yeenna vuitaiyauvaa mmataivau hatoka kiaavo vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodoono too uruuyauvo rusitioo mmataivau vaino too nneenai sa inna avaiyau yeena rammuanee. Pikino nnaivee, tikio rikioo vo kua voovoono tinoo: Vaidiivo mmoori varaiyara irisaiyauvo vaiyauvaa inna mmikio varavee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹⁹ Fai vaidi mmuaa voovoono vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiivaaki kua pinaivaa yapanai sa inna kuaivaa rikiaanee. Fai vaidi taaravaitannee vara taaravoomaano kua pinaivaa innaki yapakiai inna aikioo iya kuaivaa rikiaanee. ²⁰ Vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiiva fai mminnamminnaa maisaivaa mmannammanna varakiai yaagueeqama mmuakiasa gioonna kiapuuya avuuyauvunu kooyaa ivaara iya kianee. Tinai rikiada ivaara

gioonna kiauupuuyaatama rikiada aatuukiateeraivaara itaama kooyaa iya kianee.

²¹ Anutuugaa avuuvuunnaatama Yisuu Kirisiinna avuuvuunnaata aangeraa Anutuugo ariiniee kiau mmataama kiaiya avuuyauvunuaatama na yaagueeqama i kiau i mmiee kiauunoo: Ii kua ivaa na i kiau i mmiauvaa rikiee iikiane. Inna variee sa vo vaidivaara maisavee tiee voovaara yoketaavee kianee. Mmuakiaa mmoori a iikiannaivaa sa mmuaavaara nnaasu yaata utuee iikiane, kiauunoo. ²² Anutuugaa mmoori varaiveera kiau sa akiiraama ai yaakuuvaitana vaidi voovaayaa yapa kiee inna mmataakiane. Ari vo vaidivoono mminnamminnaa maisa varaivaa sa eetama varaanee. Yoketaama nnaasu varinarivaara mmoori varaanee.

²³ Sa nnooriivaa nnaasu nnaanee. A makemakee i nniitarivaara tiee kiisama vuaina suuyavaa nneeno i ausaivo yoketaakiaivee.

²⁴ Hama Anutuugo gioonna kiauupuuya yaparaira suaivo nnikio vaa tau-
raa gioonna kiau pu vooya mminnamminnaa maisaiyauvo kooyaa vainoo. Gioonna kiau pu vooya mminnamminnaa maisaiyauvo fai nnaagiai nnaasu kooyaa vainaravai. ²⁵ Mmuai karaama gioonna kiau pu vooya mmoori yoketaiyavuaa iikiyaiyauvo kooyaa vainoo. Vooya mmoori yoketaiyavuaa haumaki iikiyaiyauvo fai hama yopeema haumaki vainaravai. Fai kooyaa vainaravaivee.

6

¹ Gioonna kiau pu sikaunnaadiri yookaama kiau ni mmoori vareera mmuakiaaya ngii haitaturaiyara kua yoketaivaa tida iya nnutuuyavuaa ngiau aapu yapaateeraivaara yaata utida mmooriyavuaa iikiatee. Gioonna kiau puuya Anutuugaa nnutuuvaaaraata inna kuaivaaraatama sa maisa kua kiateeraivaara itaama iikiatee. ² Ngii haitaturaiya vaa ausa hanigaiyara yaata utuatee. Ngia mmoori vareera gioonna kiau puuyaata ngii haitaturaiyaatama vaa Yisuunnara kutaavaivee kiau kiada mmuaakaraama variaivaara sa iya kuaivaara haunninniikiatee. Iya hama Yisuunnara kutaavaivee tira suaivaki ngia kiisama mmoori yoketaivaa iyara iikiavai. Aanna makee ngia pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Anutuugo iyara mmuduuya ruaikiai iya vaa Yisuunnara kutaavaivee kiai yara ngia mmooriivaa iikiavaara pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee.

Pauruuso unnakua kuaivaa kiau mmira

vaidi yaraata yoketaa mminnaa

tuanaiyauvaaraatama tiravai

A ii na kiau kua iyavuaa gioonna kiau puuya tuqinnama kiee kiau kookieema kiee variee iya vita vitaakiane. ³ Vaidi voovoono ari vo kuavai gioonna kiau puuya kiau mmioo hama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua kutaivaata Anutuugaa aataru yoketaivaatama iya kiau mmiivo ⁴⁻⁵ ariiyara pinaama mannaka tioo hama kua voovai arinaima rikiavai. Inna yaata tinniivo koonnama vaivaara ivo kuaivaa oyaivaara tuoo varioo inna kiatakiatainno nnaasu varikio rapiraivootama innaki yaagueeqama vaivai. Ivo itaama iikiai rikiada vooyaata ivakidiri ngiari yaata ngiari yaatarakiivaara iya nnannataikiai varida ngiariiki ngiariiki yaagueeqa kuaivaa tida varida ngiariiyara ngiariiyara kua maisa tida ngiari seenaiyara maisama yaata utuaavai. Iya ngiari tinniuyavunudiri yaata utida kiauunoo: Ta Anutuugaa aataruuvau vida kaayau sikau hoonaiyavuaa varaaravee, kiauavai.

⁶ Mo fai gioonna kiau pu voovoono innasi vai mminnaiyauvaara aikiooavee kiau kioo Anutuugaa aataruuvaa yaata utuoo ivaa iinno fai yoketaama ari vookaraama varinaravai. ⁷ Ti kaanokiaiya ti mmatoo

suaivaki hama mminnamminnaiyauvaa tasipama ti mmateeravai. Ti putira suaivaki hama ta mminnamminnaiyauvaa tasipama varada kuaravai. ⁸ Ivaaraida mo fai ta aikiooma yeenna nneedaa ti mmammaiyauvunu aikiooma uyira rairaiyauvaa yapada fai ta tiisi vai mminnaiyauvaara inna aikiooavaivee kiaaravai. ⁹ Vaidi vooya kaayauma mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara iya mmuduuya rida ivaara nnaasu yaata utuaavo iya haruriraivo iya mmookaivaki vaikiainnaata iya mmannammanna itaida variaano. Iya itaa kiasa aataruuyauvo kobeevaki fayaiivo haanara iivaa roosiima iya mmamma iira aataru maisamaisaiyauvaa iya varaata varaataikiai iya yaata duunaiya iirayaama iikiaavai. Ii aataru iyauvoono iya puaisa utikiai maisama varida putuaavai. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraivaa oyaivoonno sikau vareeraivaara mmuduuya riraivoovee. Vaidi vooya sikauyauvaara ngiari ausaiyauvo diitoo iya varaataududuu Anutuugaara kutaavaivee tira aataruuvaa vaa pikiada irisaivaa kaayau iya ausa mmuaararoovaa vareeravai.

Pauruuso Timotiiva ataama variaiveeraivaara inna kiasa mmiravai

¹¹ A Anutuugaa vaidi tuanaikua eenoo iya iikiasa maisa mmooriyauvaa mmooka hanigia mmianee. Anutuugo variivaugiataama safuuma variee innara kutaavaivee tiee i seenaiyara mmuduuya ruuee mmuaararaiivo aisi vainainnaata inna aataruuvau yaagueeqararama kiee variee tirooma varinaraivaara yaagueeqama mmooriivaa iikianee. ¹² Vaidiyya isareeraivaara ngiari yaatara ngiari yaatara kianeema a Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiannaiyara Anutuugaa mmooriivaa yaagueeqararama kiee iikianee. Iinnanna irisaivaa tupatupaa variraivaa aiyara varaanee. A gioonna kiasa kaapu kaayauya avuuyauvunu vaa na ausa hanigiauvaivee tira suaivaki tupatupaa variraivaa varaaneeraivaara Anutuugo aiyara maavee tiravai. ¹³ Anutuugo mmuakiasa mminnamminnaiyauvaa variraivauvaa mmiraivaa avuuvauinnaata Yisuu Kirisiiva kieeta vaidi Podii Piratuusaasi vioo ari kuaiyauvaa safuuma inna kiasa mmiraivaa avuuvauinnaatama na yaagueeqama aiyara ataa kua kiauunoo; ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara faannainna variee na i kiasa i mmiau kuaivaa rikiee iinna mmanammanna yoketaama variee sa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, kiauunoo. ¹⁵ Anutuugo ari mmataama kioo suaivau ari Mmaapuuvaa kooyaa ti vitainaravai. Anutuugo nnaasu ti kieeta yoketaavai varioo mmuakiasa kieetaiyara kieeta tuanaavai varivai. Ivo ti Udaangavai varioo mmuakiasa udaangaiyara Udaanga tuanaavai varivai. ¹⁶ Ivo nnaasu hama putirainno mmeekia ari vookaraiivaki varikiai hama gioonna kiasapuuya yopeema ivaki kuaavai. Hama gioonna kiasapu voovoono inna taivai. Fai hama yopeema gioonna kiasapu voovoono inna taanaravai. Inna nnutuuvo tupatupaa ngiau aapuuvaki vaino inna yaagueeqaivo tupatupaa itavai nnaasu vaikiavee. Kua kutaa.

¹⁷ Gioonna kiasapuuya mmatayaa diaa mminnaiyauvo kaayau iya suvuaiya yaagueeqama kiee kiasa mmiee kianee: Sa ngiingiiyara mannaka tida sikau hoona taikaanaraiyauvaara yaata utuatee. Iyauvaa varada mmata aavau yoketaama variaaraivaara sa ivaara faannaida variatee. Anutuugo ngii tasipanai yoketaama variaaraivaara nnaasu faannaida variatee. Ta yoketaama sirigaida variateeraivaara ivoono mmuakiasa mminnaiyauvaa kati ti mmivaiivee, ¹⁸ kiasa kiee vo kuavai iya kiasa mmiee kianee: Mmoori yoketaivaa iikiatee. Iikio yoketaama iira aataruuvo ngii suvuainai mminnaiyauvaa ngii seenaiyaatama mmiaaraivaara teeraida

variatee. Iya itaa kua kiasa mmiee kianee. ¹⁹ Fai iya itaama iida iya yoke-taama iira aataruuvaa irisai yoketaivaa ngiariini yapakiokio mmannam-manna yaagueeqama vainanai yapooma iya variaaraivakiaatama mman-nammanna itaavai vainaravai. Iya varira tuanaivaa fai varaaraivaara fai iya itaama iikiaaravai.

²⁰ Timotii-o, mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa Anutuuqo i mmiivaa tuqinnama haitatuuma taa kiee iikiane. Gioonna kiaapu vooya ngiariiyara unnakua tida kiaanoo: Ta mmuakiaa kuavai rikiaunnavaivee, kiasa kiada ivaara ngiariiki ngiariiki kua tida sabi kua tida varida maisa kua maisa kua tida varida kiaavai. Sa iya kuaivaa rikieerama kiee mmooka hanigia iya mmiane. ²¹ Iya kiaanoo: Vaa ta aikiooma rikiaunnavaivee, kiasa kiada Anutuuqaara kutaavaivee tira aataruuvaa fanniikiaavai.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasi-pama vakiaivee.

Pauruusoona aa nnaagiai yanaa aavaa Timotiinnani reeravai

Pauruusoona aa nnaagiai yanaa aavaa kava Timotiinnani roo tinni yoketaa vooyauvai inna kiasa mmimo ivaugiataama safuuma iikiaiveeraivaara innani reeravai. Pauruuso Timotiinna kooyaa kiasa mmimo too ivo mmannammanna yaagueeqama kioo mmoori yoketaivaa iikiaiveeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaiyauvaa innani jafaara reeravai. Ivo roo yamayamaa kuaiyauvaa Timotiinna tino too ivo mmannammanna Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoke-taivaa sirigama kioo iikiaiveeraivaara tiravai. Timotiiva yaagueeqama kioo ari vitaira mmooriivaa puaisa utuoo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiasapu-uyaa kiasa mmioo Nnaaruaa Kua Kiasa Yeena Rau Kioo kuaivaatama iya kiasa mmioo yoketaa vitairavai variaiveeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaivaa innani jafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruusoona aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Anutuugoona ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaiikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variauvai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta tupatupaa variraivaa varaara kuaivaa vaa nnaaru Anutuugo kua kiasa teerama kioovaa kiasa kookieenaraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ni maapu Timotii-o, na aiyara mmuduuya ruauvaara aini aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Ti Napoova Anutuugoona ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

*Pauruuso Timotiinnara yamaa kua kiasa kioo
innara yoketaavee tiravai*

³ Ni daato nnaakukiaiya Anutuugaa mmooriivaa safuuma uuneema neeta itaama nnaasu iikiaunoo. Na yaata utuauko hama nini yaata utiraivo na koonnakaannama varira aataruuvaara ni giasa ni mii voovootainoo. Na kati yoketaama variee Anutuugaa mmooriivaa varaunoo. Na yaaku vareera suaivaki na makemakee aiyara yaata utuee Anutuugaata aiyara yoketaavee kiaunoo. ⁴ A niyara ratoonnaivaara na yaata utuee sirigairaiivo ni suvuakuaiveeraivaara na heenaivaata ikiannaivaatama i taanaree kiasa iiki-aunoo. ⁵ A Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiee hama mmanna kuasiivoono korooavaara na homo rikiee vakiaunoo. Tauraa i taatova Roqisoovaata i kaano Yunikiivaatama Yisuunnara mmuaakaraama kutaavaivee tuuvaara na homo rikiee vakiaunoo. A ivaitana roosiima kutaavaivee kiannaivaara vaa na tee rikiauvai. ⁶ Ivaara na kava i kiasa i mmiaunoo. Na ni yaakuuvaitana aiyaa yapa kiasa suaivaki Anutuugo kati i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiane. ⁷ Anutuugo ti mmuu Mmannasa Yoketaivoona ti tasipaikiat ta hama aatuurama kiada Anutuugaa mmooriivaa yaagueeqama iikiaunnava. Anutuugaa Mmannasaivoono yaagueeqaivaata mmuduuya riraivaatama titiyyara tuqinnama haitatuura aataru-vaatama ti mmikio ti suvuavai. Ivaara Anutuugo i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiane.

⁸ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kua kiasa kookieenee kiasa sa mmamma maisakiane. Innara na oovi nnauvaki variauvaara sa niyara mmamma maisakiane. Anutuugo ari yaagueeqaivaa i mmimai tee a mmayaaya yoketaivaa kiasa kookieenai mmamma mmuaararivaava

i mmiaaraivaara sa yaata utuane. ⁹ Hama ta titi mmooriivaa iikiaan-
naivaudiri Anutuugo ari gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya variaaraivaara
ti maavee tioo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Hameetavee. Anutuugo
ariinoo tiyara kati inna iikiataivaa linno tiyara yoketaama yaata utu-
vaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Tauraa hama ngiau mmata
uu suaivaki Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiiva
tiyara iinaraivaara ivo teerairavai. ¹⁰ Anna makee Anutuugo tiyara
teeraira aataruuvo kooyaa vainoo. Vaa Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau
yapaanaraivoo kooyaa tiiravai. Ta yapooma putu taikaara aataruuvaa
vaa Yisuu Kirisiivaano yaatarooduu taikkeeravai. Ivo mmayaaya yoketaivo
kooyaa vaivaudiri tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vitairavai.

¹¹ Na mmayaaya yoketaivaa varee nuaina gioonna kiaapuuya kiasa mmiee
kiaa kookieena vitaakiaiveeraivaara Anutuugo ni mmataama kieeravai.
¹² Ivaara aa na oovi nnau aavaki variee mmuaaraivaara varaunoo. Hama
na ivaara mmamma maisakiaunoo. Na innara kutaavaivee tira vaidiivaa
vaa na tauvaara hama ni mmamma maisainoo. Ivo ni muu kua mmoori
aataruuvaa ivo aikiooma haitatuunaraivaara vaa na tee rikiauvali. Ivo
haitatuunono Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo nnino mman-
nammanna haitatuunaravai. Ivaara na yaagueeqama kiaunoo: Fai ivo
iinaravaivee, kiauvali. ¹³ Kua kutaivaa na i kiaa i mmuuvaa puaisa utuee a
ivaudiri iikianeera na i kiaa i mmuuvaa iikiane. Yisuu Kirisiiva tiiki vari-
ivaara ta innara kutaavaivee tiraivaata innara mmuuduuya riraivaatama a
mmannammanna iikiane. ¹⁴ Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiyavaki vari-
ivoono yaagueeqaivaa i mminai kua kutaivaa Anutuugo i kiaa i mmiivaa
puaisa utuane.

¹⁵ Vaa a rikiaannavai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Asiaa mmataivau
varuuya ni oqoo tiravai. Iyakidiri vaidiivaitana nnuuuvaitana Pikereeya
Heremokiniyaatama niyara oqoo tiravai. ¹⁶ Kii Udaanga Anutuugo One-
siporonna seenaiyara boo kiaivee. Onesiporoova kaayauneetu numa niita
yamaa kua yamaa kua tuuvaara na itaa kua kiaunoo. Na oovi nnauvaki vari-
aivaa ivo hama mmamma maisairavai. ¹⁷ Hama mmamma maisairama
kioo ivo yoosinna Roomaivaki ngioo niyara mmannammanna buainnonno
ni teeravai. ¹⁸ Ivo mmuakiaa mmooriyauvaa niyara Epesiisaivaki uuvaa
vaa a rikiaannavai. Ivo mmuakiaa mmoori uuvaara na kiaunoo: Udaanga
Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki innara boo kiaivee. Na
itaa kua kiaunoo.

2

A Yisuu Kirisiinna rapira vaidi yaagueeqakua varianee

¹ Ni maapu-o, Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuugo kati tiyara yoke-
taama yaata utivai. Ivo itaama kati aiyara yoketaama yaata utiivaugiataama
yaagueeqama varianee. ² Na kaayau gioonna kiaapuuya avuuyavunu kiaa
mmiaa kuaivaa a rikioovaa varee vaidi vooya a teenai hama pikieeraida
yaagueeqama variavai kiaa mminai iyaata ari vo gioonna kiaapuuya kiaa
mmida vitaakiatee.

³ Rapira ngiammuauya ngiari kieetaivaa avaiavaa rikiada rapiraivaara
yaagueeqaida mmuaaraivaara varadaata yaagueeqama mmannammanna
iikiavaa roosiima eenoo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iikia-
nee. ⁴ Rapira vaidiivo rapiraivaki vioo hama hanigia tauraa varioo ari ii
mmooriivaara yaata utivai. Ari kieetaivo rapiraivaara inna mmataama
kioovoono innara yoketaavee tinarivaara ivo hama hanigia tauraa varioo
ari ii mmooriivaara yaata utivai. ⁵ Vaidiiva seenada ngiari yaatara ngiari
yaataraivaara ngiari kieetaivo iya kiaa mmii aataruuyauvaa rikiada

safuuma ii voovoono seeneeraivaa yaatara kioo irisaivaa varaanaravai. Fai hama ivo ari kieetaivo tii kuaiyauvunugiataama iinno fai hama irisaivaa varaanaravai. ⁶ Vaidi yeenna mmooriivaa varaivoono yaagueeqama mmooriivaa iinono kaanaivo vaino ivo vaa yaagueeqama mmoori varaivaara fai tauraa kaanaivaa nnaanaravai. ⁷ Na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane. Udaanga Yisuuva i tasipanai a mmuakiaa kuayauvai oyaiyauvaa arinaima rikiaanarivaara na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane.

⁸ Yisuu Kirisiinnara yaata utuane. Ivo Davutiinna oyaivakidiri diitoo hara kioo varioo putuduu Anutuuoqo tuduu rikioo putuuvakidiri diiteeravai. Ii kua ivo mmayaaya yoketaavai vaivaa na makemakee gioonna kiaapuuya kiaa mmiauvai. ⁹ Na mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvaara na mmamma mmuaararivaara varauvai. Vaidiivo kaayua mmoori maisaiyauvaa iirivaara roosiima vaidiiva yeenaivaadiri ni ranaa rau varada oovi nnauvaki ni yapa kiaani na mmamma mmuaararivaara varaunoo. Vaidiiva vaidiivaa yeenaivaadiri rairayaama hama iya yopeema Anutuuoqaa kuaivaa atuu ruavai. ¹⁰ Ivaara na Anutuuoqo ariinnee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyaroo tiee hama mmuaararai mmooriivaara yaata utiraina kati varee varieennaatana mmannammanna yaagueeqama mmoori varaunoo. Anutuuoqo ariinnee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyata fai Yisuu Kirisiiva iyaatama vitoo yoketaivau yapoo tupatupaa yoketaa ari vookaraama variraivaa iya mminarivaara na mmuaararivaara vareennaata yaagueeqama mmoori varaunoo. ¹¹ Aa na tinara kua aavo inna Yisuu Kirisiinnara tii kuaivo inna kutaa kuavai vainoo.

Mo fai ivo tiiki varino

ti mmamma eenanaivo vaidi putiraiya roosiima putinai

fai ta yapooma inna tasipama variaaravai.

¹² Mo fai ta mmamma mmuaararivaara

varadaata yaagueeqama varida

fai inna tasipama gioonna kiaapuuyara diaaravai.

Mo fai ta innara kiaara:

Hama ta taunnavavee, tikio

fai yapooma ivo tiyara tinara:

Hama na ngii tauyavee, tinaravai.

¹³ Mo fai ta innara kua kutaavaivee tiraivaa pikikio

fai ivo na safuuma iinaravee tiivaa fai kutaa iinaravee.

Ivo hama yopeema hanigoo

unnakua kiaa kioo ari voovaugiataama

varinarivaara fai kutaa iinaravaivee.

Ii kua ivo itaa kua tiivai.

Mmoori yoketaivaa iino fai Anutuuoqo iyara yoketaavaivee tinaravai

¹⁴ Ii na kiau kua iyauvaa mmannammanna gioonna kiaapuuya kiaa mmianee. Kuaiyauvaara iya yaagueeqama tida buaaru kiarainnoo kiaa yaagueeqama Anutuuoqaa avuuvau iya ooqoo kiane. Iya kuaiyauvaara buaaru kiauovo hama ivaara yoketairavootainoo. Gioonna kiaapu vooya iya itaama buaaru kiauava rikiaiva ivaara iya pirisaikiai Anutuuoqaa kuaivaa pikiaavai. ¹⁵ Vaidi voovoono ari mmooriivaa varaikio hama ivaara inna mmamma maisaivaa roosiima Anutuuoqaa mmooriivaa iikiane. Inna kua kutaivaa safuuma gioonna kiaapuuya kiaa mmianee. Ivo aiyara yoketaavee tinarivaara inna avuuvau mmannammanna yaagueeqama mmooriivaa iikiane. ¹⁶ Gioonna kiaapuuya hama Anutuuoqaa kua tiraida inna kuaivaara kumimakaida sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kiaa mmi ngiari

kiaa mmiira aataruuyauvaa sa eeta iikiane. Iya itaa kua kiaa aataruuvonookiai Anutuuga aataruuvaa pikiaara iikiaavai. ¹⁷ Iya kua tiraivo uudaivo vaidiivaa yuku yaakuuvau havurirayaama tauraa kiisavai vainno nnaagiai pinaavai vaivai. Iyakidiri vaidiivaitana itaa kua tuuvaitana nnutuuvaitana Huminaiya Pireteeyavee. ¹⁸ Ivaitana vaa kua kutaivaa pikiaada unakuaiavaa kiaanoo: Gioonna kiaapuuya putida fai hama kava diitaaravai. Ii aataruivo vaa taikaivaivee, kiaavai. Gioonna kiaapu vooya vaa Yisuunnara kutaavaivee tiraiya ii kua ivaa rikiada taara yaata utida Anutuuga kuaivaa pikiaara iikiaavai. ¹⁹ Anutuuga kua aataruuvo nnau kuabaivaa roosiima yaagueeqama dinai hama vaidiyya yopeema utu korokorookiaaravai. Ivau yaagueeqa kua voovai vainno tinoo: Udaangaivo arinaima ari gioonna kiaapu tuanaiya taivaivee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Ngia gioonna kiaapuuya ngiingiiyara kiaanoo: Ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyavee, kiaiya maisama iikiaa aataruuyauvaa pikiaatee, tiivai.

²⁰ Vaidi voovai nnau pinaa yoketaivaki kaayau yeenna yapeera yanaa ari vookara ari vookariyauvo vainoo. Vooyauvai vaidiyya sikau mman-naammannaiyauvaadiri iima kiooyauvo vainoo. Vooyauvai yatariiyauvaadiri iima kiooyauvoota vooyauvai mmata nnaigiayauvaadiri iima kiooyauvootama vainoo. Vooyauvai yoketaiyavunudiri nakaaravo ari seenaiya tasipama vo suai vo suai yeennaiyauvaa nnaivai. Vooyavunudiri makemakee ari nnaivai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu voovoono ii nnaagiai yanaa maisa iyauvaa roosiima varivai. Mo fai ivo maisa aataruuvaa pikioo yoketaama varino too nnau nakaaravo yanaa yoketaiyauvaa hama tupatupaa iyavunu yapa nnaiyauvaa varoo yapaineema fai Anutuugo yoketaa ari vookarai mmooriivaa inna mmino aikiooma iinno yoketaa mmooriivaa iinaraivaara teerainno varinaravai.

²² Karaasa vaidiivaanikaraama koonnama iira aataruuvaa i iikiatainai sa iikiane. Pikiaanee. Safuuma variraivaa Yisuunnara mmanammanna kutaavaivee tiraivaatama mmuduuya riraivaata ausa nuufaivaatama varaanaraivaara yaata utuee iikiane. Gioonna kiaapu vaa ngiari aakiayauvo yamaama vaiya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaaku varada kiaanoo: Ti tasipama varianee, kiaiya tasipama itaama iikiane. ²³ Vaidiyya kumimakaida sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida variaa suaivaki sa iya tasipama ivaara kua tiee varianee. Vaa a taannavai. Iya itaa kua tidada buaaru kiaavai. ²⁴ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiivo sa buaaru tioo rapuavee. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya tasipama mmoori yoketaivaa iinno kua mmayaayavaa yoketaama iya kiaa mmioo tirooma kioo vitaakiaivee. ²⁵ Iya inna kuaivaara tomedama kua tiraiya tasipama yoketayoketaa kuaiyauvaa tirooma iyaata kua tioo safuuma kiaivee. Fai ivo itaino Anutuugo iya iinai iya ausa hanigiada kua kutaivaa rikiarannee? Vara hama rikiarannee? Hama teeta rikiannoo. ²⁶ Vaa Sataango iya utikiai iya ivo yaata utiivaugiataama kuaavai. Fai iya kua kutaivaa rikiada tuqinnama ngiari yaataiyauvaa utida Sataango kobeavaa roosiima iya utiivakidiri rayubu kiada kuaaravai.

3

Nnaagiai suaivaki mmuaararavo tiisi nninaravai

¹ Aa kua aavaara yaata utuee arinaima rikianee. Fai nnaagiai suaivaki kaayau mmuaararavo tiisi nninaravai. ² Fai gioonna kiaapuuya ngiariiyara nnaasu yaata utida sikauyauvaara mmuduuya rida ngiariiyara mannaka tida ngiariiyara ta yoketaayavee kiaravai. Iya gioonna kiaapu vooyara

kua maisaiyauvaa tida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada vaidi-
iya mminnaiyauvaa iya mmiaani hama iyara kua yoketaivaa tida hama
Anutuugaara yaata utaaravai. ³ Iya hama ngiari seenaiya ausa mmudu-
uya mmdida hama gioonna kiaapuuyara iya ausaiyauvo nuufaikiia homo
nnannateeda varida iyaaadiri koonnama yaata utida iyara unnakua tida
hama ngiari iikiataivaara tuqinnama haitatuuma kiada gioonna kiaapuuya
ruputida avaikaraiya varida hama mmoori yoketaiyauvaara mmuduuya
ruaaravai. ⁴ Iya ngiari seenaiya ngiari nnammutuaiya vitaida akiairaama
maisa mmooriivaa iikio iya mannakaivo ngiau aapu vinai iya iikiataira
aataruuvaa nnaasu mmuduuya rida hama Anutuugaara mmuduuya ru-
aaravai. ⁵ Iya gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kiaara: Vaa ta Anutu-
uqaa aataruuvaa iikiaunnayavee, kaaa kiada haumaki maisa mmooriivaa
mmannammanna iida Anutuugaa yaagueeqaivaara ooqoo kaaa kiada hama
varaaravai. Sa itaama iikiaa gioonna kiaapuuya tasipama variane.

⁶ Iyakidiri ngiaa vaidi vooya vo nnao vo nnauyauvaki vida gioonna
muaraaga kaiya ngiari unnakuavaa kaaa mmiaani rikiaavai. Ii gioonna
iya kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo iya suvuau kiaivaara iya
mmuaararaiikiai iya mmamma iira aataruuyauvaara pinaama yaata utu-
aavai. ⁷ Ii gioonna iya kua karaasaivaa iya rikiaataikiainnaata sabi
kuaivaa nnaasu rikiada hama yopeema kua kutaivaa arinaima rikiaavai.
⁸ Nnaaruaa vaidiivaitana nnutuuvaitana Yaneeya Yabereeya Musiinna
kuaivaara ooqoo tuneema ii vaidi iya kua kutaivaara ooqoo kiaavai. Iya
koonnama yaata utida Yisuunnara kutaavaivee tira aataruuvaa mmanna
kuasiivo korookiai ooqoo kiaavai. ⁹ Fai gioonna kiaapuuya kiisa suai nnaasu
iya kuaivaa rikiaaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya Yaneeya Yabereeya
varuuvaa tooneema fai gioonna kiaapuuya iya kumimakama variaivaa
teeda kiisa suai nnaasu iya kuaivaa rikiaaravai.

Pauruuso nnaagiai kuaiyauvaa Timotiinna

kiaa mmiravai

¹⁰ Na kuaivaa i kaaa mmiaivaa vaa a rikiee na variaivaa vaa a tee
na datadataama variaivaa vaa a tee ivaugiataama iirakuavee. Na
Yisuunnara kutaavaivee tiee mmuaararoovo niisi vauduaata rikieen-
naata yaagueeqama tirooma variee na ni seenaiyara mmuduuya ruee
mmannammanna yaagueeqama nnaasu variaivaa vaa a tee ivaugiataama
iirakuavee. ¹¹ Vaidiyya kaayau maisa mmooriyyauvaa ni muduu na
mmamma nniitaroovaa varaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Gioonna kaa-
puuya yoosinna Adiookiaa varuuyaata Ikonii varuuyaata Rusutaraa varu-
uyaatama kaayau mmoori maisaiyauvaa ni muduu na rikieennaata mman-
namanna yaagueeqama variaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Iya itaama
uuduu Udaanga Anutuugoono mmuakiaa maisa mmooriyyauvakidiri ni vi-
too yoketaivau yapeeravai. ¹² Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiiva
iyaki variivaara Anutuugaa aataruuvauugiataama kuaaree kaaa iikiaya fai
gioonna kaaapu vooya maisa mmooriyyauvaa iya mmiaaravai. ¹³ Fai vaidi
maisaiyaata vaidi unnakua tiraiyaatama maisa mmooriyyauvaa iida varia
rada vikio fai nnaagiai ngiari mmooriyyauvo kaayauma maisainaravai. Fai
iya gioonna kaaapu vooya unnakua tikiai rikiada iya kaaa kuaiyauvaara
kutaavaivee kiaravai. Iya ngiariinoo ngiari unnakua kuaiyauvaa rikiada
kutaavaivee kiaravai. ¹⁴ Eenoo sa itaama iirama kiee kua kutaiyauvaa ta
i kaaa i mmiaannaiyauvaara a yaagueeqama kutaavaivee tiraivaa puaisa
utuee varianee. Vaa ta kua kutaiyauvaa i kaaa i mmiaannaiya a tuqinnama
ti tee rikiaannaivaara ivaa puaisa utuee varianee. ¹⁵ Vaa a rikiaannavai.

A nnaakara meedivai variee Anutuugaa kua fafaara yoketaiyauvaa rikiaa ree viee viee aanna makee mmannammanna a homo rikiaannanoo. A ivaa jaaruee ivaudiri tinni yoketaivaa varee Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tino Anutuugo i vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvaa vaa a rikiaannanoo. ¹⁶ Anutuugaa kua fafaara mmuakiaayauvai Anutuugaa Mmannaavaivoonoo vaidiyya kua mmuduu fafaara reeravai. Ivaudiri vaidiyya aikiooma kua kutaivaa gioonna kiaapuuya kua mmida unnakua tiraivaara yaagueeqama ooqoo tida koonnama varira aataruuyauvaa safuuma kiada safuuma varira aataruuyauvaa iya vitaakiaaravai. ¹⁷ Vaidi voovoonoo Anutuugaa mmooriivaa varoonnonno koovayama kioo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa yoketaama iinaraivaara teerakiaiveeraivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainoo.

4

¹ Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu makee variayaata vaa putuaiyaatama fai yaparainaravai. Inna avuuvuunnaata Anutuugaa avuuvuunnaatama vo kua voovai i kuaa i mminai rikiaanee. Yisuu Kirisiiva kava vararanoo tioo tiyyara dinaraivaara na aa kua aavaa yaagueeqama i kuaa i mminai rikiaanee. ² Anutuugaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kua mmianee. Sa iya rikiaatai suaivaki nnaasu iya kuaa mmianee. Mmuakiaa suaiauvakiaatama mmannammanna tirooma kiee variee iya kuaa mmiee varianee. Vooya mmannammanna kua kutaivaa kua mminanai rikiaatee. Vooya koonnama variaivaara yaagueeqama iyaata kua tiee vooya kiisama muaraagama variaivaara yamaa kua yamaa kua tiee tirooma variee hokobama iya kuaa mmiee varianee. ³ Fai suai voovai nninai gioonna kiaapuuya hama kua kutaivaa iya rikiaatainai iya ngiari rikiaatai kuaiyauvaa nnaasu rikiaaravai. Vaidi vooya iya rikiaatai kuaiyauvaa nnaasu iya kuaa mmiraiya kuaiyauvaa rikiaada seena seena vaidiyya mmuaa kuayauvai tiraiya kuaiyauvaatama makemakee rikiaaravai. ⁴ Rikiada fai hama kua kutaivaa rikieeraida pikiaada uriiyauvaara yaata utida rikiaaravai. ⁵ Eenoo sa itaama rikieerama kiee mmuakiaa suai tuqinnama ai variraivaara haitatuuma tee tirooma varianee. Fai vaidiyya mmoori maisaivaa i mmikiaa rikiee mmamma mmuaararavaa vareennaata yaagueeqama varianee. Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kua mmiee variee mmuakiaa mmoorivai Anutuugo i mmuuvaa yaagueeqama iikianee.

⁶ Fai kiisa suai ni kiauvo kuminayaa tuoo kuanaravai. Ni suaivo paannainoo. ⁷ Na mmoori yoketaivaa yaagueeqama varuvaa vaa na iima taika kiauunoo. Vaidiyya isareeda ngiari yaatara ngiari yaataraidaa atauvakira kuaaneema vaa na atauvau viee ni mmooriivaa iima taika kiauvai. Na Yisuunnara kutaavaivee kiauuvaa hama pikiauvai. ⁸ Fai yapooma Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki na maisa aataruuvaa yaatara kiee aikiooma safuuma varira aataruuvau variraivaa irisaivaa niini teerama yapa kiaivaa fai ivo safuuma variraivoonoo ni minaravai. Hama ni nnaasu ni minaravai. Fai eyommaa gioonna kiaapuuya iva tiinara suaivaara faannaida ivaara mmuduuya ruaiyaatama mminaravai.

Timotiiva innasi nninaraivaara Pauruuso tiravai

⁹ Kammannainai niisi nninaraivaara yaata utuee ngianee. ¹⁰ Vaidiivaa nnutuuvo Dimaaso aa mmata ta variaunna aavau vai aataruuyauvaara pinaama mmuduuya ruoo ni pikioo yoosinna Tesoronikii vioo kieeravai. Vo vaidivai nnutuuvo Keresekeeva mmata Garatiaa vioo kiooduu vuaivaa nnutuuvo Titiiva mmata Daramatiaa vioo kieeravai. ¹¹ Rukaaso nnaasu ni tasipama varinoo. Marakaava ni tasipama mmoori varaanaraivaara

innaata sunee ngianee. ¹² Vaa na Tukikiinna titaaduu Epesiisa ivaki vioo kieeravai. ¹³ A niisi ngiee ni yaapaivaa na yoosinna Toruaasaa vaidiivaa nnutuuvo Karapaanna nnauvaki kiaivaata varee ngianee. Ni yanaiyauvaa varee fayai nnabaiyauvunu fafaara reeraiyauvaatama varee ngianee. Sa iyauvaara taunnu kiee pikiee ngianee. Iyauvaatama varee ngianee.

¹⁴ Vaidiivaa nnutuuvo Aresadereeva kapaaqaiyaadiri mminnamminnaiyauvaa iiraivoono mmoori maisaiyauvaa ni miravai. Ivo ari uuvau-giaatama Udaanga Yisuu Kirisiiva safuuma irisaiyauvaa fai inna mminaravai. ¹⁵ Ivo ta kiaanna mmayaayaivaara yaagueeqama ooqoo tuuvaara ivo aita mmoori maisaivaa iinoora tuqinnama haitatuukianee.

¹⁶ Tauraa suaivaki iya kua pinaivaki ni yapa kioodoo na sai kiaaduu hama vaidi voovoono ni tasipeeravai. Mmuakiaaya ni pikieeravai. Ivaara Anutu-uqo fai hama iyara nnannataanaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁷ Iya hama ni tasipeerama kioodoo Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Mmuakiaa gioonna kiaapu ngiari voopinnaiya mmayaaya yoke-taivaa mmuakiaavai na iya kiaa mminai rikiaateeraivaara ivo ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Fai raiyoonai voaidi voovai gutikio vaidi voovoono utu ravisirayaama vaidiyya ni rupuuvakidiri Anutu-uqo ni vitoo yoketaivau ni yapeeravai. ¹⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva fai mmuakiaa mmoori maisaiyauvakidiri ni vitoo yoketaama ari yoosinna ngiau aapu-uvaki gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ni yapaanaravai. Inna nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai gioonna kiaapuuyara

yaata utuoo boo tiravai

¹⁹ Na gioonna kiaapuvaitana Pirisikauya Akuiraayara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaifana kiaa mmianee. Onesiporoonna seenaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmianee. ²⁰ Erasataava ari yoosinna Koridii hara kioo varuduu Toropimaa nniitarooduu na yoosinna Miretee ivaki inna pikieeravai. ²¹ Vati rira suaivo nninaraivaara yaata utuee akiairaama niisi ngianee.

Upuruuva Pudeeva Riniiva Karautiaavainnaata mmuakiaa ti seena vaa ausa hanigieera vooyaataama aiyara yaata utida boo kiaavai.

²² Udaanga Yisuu Kirisiiva aiki variaiveera na aiyara yaaku varaunoo. Anutu-uqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii mmuakiaaya tasipama vakiaivee.

Pauruusoona aa yanaa aavaa Titiinnani reeravai

Titiiva ari voopinnaa vaidi karaasavoona ausa hanigioo Pauruusaa tasi-pama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmi-ravai. Pauruuso Titiinna mmata Keretee ivaki pikioo vuduu ivoono ivaki varioo gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya nuunaiyauvaara haitatuuravai. Kaayau gioonna kiaapu Keretee varuuya koonnakaannau aataru maisaiyau-vaava iiravai. Itaama uuduu Pauruuso Titiinna ivaki pikioo vino ivoono ivaki varioo vaa ausa hanigiooya kieetaiya varira aataruuvaa iya vitainno vaa ausa hanigiooya mmayaaya yoketaivaa kiaa mmira aataruuvaa vitainno safuuma yoketaa vaidi ausa hanigieera tuanaavai variaiveeraivaara innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruuso Anutuugaa mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoona aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Anutuugo ni mmataama kioo ni titooduu na ivo ariinnee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyasi viravai. Ta Anutuugaara kutaavaivee tiraivo pinaavai vakiaiveeraivaara na iyasi viravai. Anutuugaa aataru yoke-taivaara na kua kutaivaa iya kiaa mminai iya rikiaivo pinaavai vaki-aveeraivaara na iyasi viravai. ² Ta tupatupaa variraivaara faannaki-aaraivaara na Anutuugaa aataru yoketaivaara iya kiaa mminara viravai. Hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuugo hama unnaku tiraivoono ii tupatupaa varira ivaa tiyara kua kiaa teerama kieeravai. ³ Teerama kioo ivo mmataama kioo suaivaki ari mmayaayaivaudiri kooyaa ivaara ti kiaa ti mmiravai. Ii mmayaaya ivaa Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapeeraivoono ni gaa ni mioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kiaa mmianee, tuduu na kiaa kookieema kieeravai.

⁴ Titii-o, na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. A niinikaraama Yisu-unnara kutaavaivee kiannaivaara a ni maapu tuanaavai roosiima varian-nano.

Ti Napoova Anutuugoona Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapavootama kati aiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufavaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Titiiva mmata Keretee ivaki mmoori vareeravai

⁵ Na hama mmooriivaa iima taikaivaa a safuuma iima taikaaneeraivaara na mmata Keretee ivaki i pikiee viravai. Na i kiaa i mmuuvaugiataama vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki a mmataakianeeraivaara na ivaki i pikiee viravai. Na vaidi kieetaiyara i kiaa i mmiaa kuaivo ataama vainoo. ⁶ Kieeta vaidiivaa variraivo safu tu-naavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varanai inna nnaakaraiya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya variaaravai. Inna nnaakaraiya hama gioonna kiaapuuya iyara kiaara: Vueennaida ngiari kaano koovaitana avavaitana ha-tokada variaayavee, kiaravai. ⁷ Kieeta vaidiivo Anutuugaa mmooriivaara haitatuuraivaara ivo variraivo safu tuanaavai vaino hama ari mannaka tioo hama makee tikio ausa nnannataikio hama kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakainno varioo hama gioonna kiaapuuya ruputuoo hama ariiyara nnaasu yaata utuoo sikauyauvaa varaanaraivaara iivai. ⁸ Ivo nnauvaata yeennaiyauvaatama vo yoosinnaiyauvaki ngiayya mmioo mmoori yoke-taivaara mmuduuya ruoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqinnama

haitatuunno safuuma yoketaa tuanaavai varinaravai. ⁹ Ivo tupaa vaira kua kutaa tuanaivaa ari vitairaiya inna kiasa mmiaivaa puaisa utuaivee. Ivo safu kua aataruuvaa gioonna kiaapuuya kiasa mmnaraivaara ivaa puaisa utuaivee. Vooya ii kua ivaaara unnakuavee kiaiya kua sai safuuma tinaraiivaara ivaa puaisa utuaivee.

¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya haunninniida varida vooya ngiari sabi kuaiyauvaa kiasa mmiaani iya kutaavaivee kiaavai. Vaidi vooya Yutayaiya aataruuvaa pikiada Yisuunna aataruuvau viraiya itaama iikiaavai.

¹¹ Itaama iida haunninniiraiya kaayau gioonna kiaapuuyaata iya uru nnaakaraiyaatama ngiari kuaiyauvaa hama kiasa mmiaatama kiadaata kiasa mmiaani iya haruruavai. Iya ngiariiyara yaata utida kati sikauyauvaa varaaraivaara itaama iya kiasa mmiaavai. Ivaara fai ta iya ngiari avaiyauvaa ramuunnaakiateeraivaara kiaravai. ¹² Ngiari seena Keretee vaidi forofetaa voovoono ariinoo iyara tinoo: Keretee gioonna kiaapuuya unnakuavvaa mmannammanna tida puara mmaraariya roosiima avaikarama varida hama mmooriivaa vareerama kiada yeennaiyauvaa tarikama nnaaraivaara nnaasu yaata utida nnaavaivee. ¹³ Ivo itaama kua tiivo kutaavai tiivai. Ivaara yaagueeqama kiee iya ooqoo kianee. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiaiivo safuuma vakiaiveeraivaara itaama iya yaagueeqama kiee kianee.

¹⁴ Sa iya Yutayaiya uriiyauvaa mmannammanna rikiaada vaidiyya kua kutaiyauvaara ooqoo tiraiya iya tikiyai sa iya kuaivaa rikiaateeraivaara iya yaagueeqama kiee kianee. ¹⁵ Gioonna kiaapu safuuma yoketaama vari-aiya taavo mmuakiasa haipa mminnamminnaiyauvo yoketaayauvai vaivai. Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Yisuunnara hama kutaavaivee tiraiya taavo iyauvo hama yoketaayauvai vaivai. Ngiari yaata tinniiyauvo vaa maisaikiai koonnama yaata utiraivaara itaama taavo hama yoketaayauvai vaivai. ¹⁶ Iya ngiariiyara kiaanoo: Vaa ta Anutu-uqaa teeda rikiaunnavaivee, kiasaavo too iya koonnama iikiasa aataruuyauvaara iya kuaivo unnakuavai vaivai. Iya Anutu-uqaa kuaivaa rikiaadaata yaataraavo Anutu-uqo taikiai iya maisamaisama varida tinni yaagueeqaida hama yopeema mmoori yoketaa voovai aikiooma iikiaavai.

2

Pauruuso kua kutaa tuanaivaara Titiinna tiravai

¹ Eenoo Anutu-uqaa kua kutaa tuanaivaadiri yaata utuee gioonna kiaapuuya safuuma variraivaara iya kiasa mmiee varianee. ² Vaidi yokoiyaa kiasa mmiee kianee: Sa kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakaida variatee. Tirooma varida tuqinnama yaata utida ngii iikiatai aataruuvaaara haitatuukiatee. Ngia Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tida ngiingii seenaiyara mmuduuya rida Anutu-uqaa mmooriivaa ngii pikiatainainnaata mmannammanna iikiatee, ³ kiasa kiee gioonna yokeeraiya mmuaikaraama kiasa mmiee kianee: Gioonna yoketaama safuuma vari-aiya roosiima variatee. Sa ngiingii seenaiyara maisa kua murumuru tida varida sa vuaina nnooriivaa nnaaraivaara nnaasu yaata utida variatee. Gioonna karaasaiya mmoori yoketaiyauvaa vitaakiatee. ⁴ Iya ngiari vaati nnaakaraiyara mmuduuya ruateeraivaara mmoori yoketaiyauvaa iya vitaakiatee. ⁵ Iya mmamma iira aataruuvaaara ooqoo tida safuuma varida ngiari nnauyauvaa tuqinnama haitatuuda varida mmoori yoketaivaa iida ngiari vaatiiya kuaivaa rikiaada iikiateeraivaara mmoori yoketaivaa iya vitaakiatee. Sa gioonna kiaapuuya Anutu-uqaa kuaivaara maisavee kiateeraivaara iya itaama vitaikiai yoketaama variatee. Gioonna yokeeraiya itaa kua kianee.

⁶Vaidi karaasaiya mmuaikaraama yaagueeqama kiasa mmiee kianee: Ngiingii mmammaiyauvo ngii iikiataira aataruuyauvaara tuqinnama haitatuuda safuuma variatee, ⁷kiasa kiee eenoo mmuakiasa mmoori yoketaiyauvaa iinai teeda iya mmuaakaraama a iikiannaneema iikiaravai. A tirooma variee sa isareera safuuma kua kutaiyauvaa iya kiasa mmianee. ⁸A itaama safu kuaiyauvaa iinai i nnammutuaiya fai teekio too hama maisa aataruuvootainai hama maisa kuaiyauvaa tiyara kiaravootaino iya mmamma maisakiateeraivaara itaama iikiane.

⁹Sikaunnaadiri yookaama kiasa mmoori vareeraiya ataama kiasa mmiane. Ngiingii haitaturaiya kuaivaa rikiaada iikiatee. Fai ngia mmuakiasa mmooriyauvai safuuma iikiai ngii haitaturaiya ngiiyara yoketaakiaaravai. Sa ngii haitaturaiya kua sai kiatee. ¹⁰Sa iya mminnaiyauvaa mmuara varaatee. Ngia mmannammanna yoketaama mmooriivaa iida sa pikieerada yaagueeqama nnaasu iikiatee. Fai ngia mmuakiasa mmoorivai itaama iikiai gioonna kiaapuuya Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapaivaa kuaivaara kua yoketaivaa kiaravaivee. Itaa kua iya kiasa mmiane.

¹¹Anutuugo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo kati iyara yoketaama yaata utiivaa iya mmuakiaaya rikiaavo kooyaa vaivai. ¹²Itaama vaivudiri ta ataama iikiara aataruuyauvootama kooyaa vaivai. Mmuakiasa aataruuyauvo hama Anutuugaasidiri tiyauvaatama mmatayaiyasidiri nnii mmamma iira aataruuyauvaatama ta pikiaada ti mmammaiyauvo ti iikiatairaiyauvaara tuqinnama haitatuuda tirooma safuuma varida aa ta mmatayaa variaunna suai aavaki Anutuugaara nnaasu yaata utida variaaravai. ¹³Ta itaama varida ti Anutuugo yaagueeqama varivoota Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivootama ngiari mmeekiaivaa tasipama tummuara suaiivaki ta iya tasipama yoketaama variaaraivaara faannaida variaaravai. ¹⁴Yisuu Kirisiiva mmuakiasa mminnamminnaa maisaiyauvakidiri ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo ariinoo tiyara putuoo ari kiauvaadiri ti yookairavai. Ivo ti vitoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kinai ta inna gioonna kiaapu safu tuanaaya nnaasu varida inna mmoori yoketaivaa yaagueeqama iikiaraivaara ivo tiyara putiravai.

¹⁵Ii kua iyauvaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiee varianee. Anutuugo kieeta vaidivai i yapaivaara gioonna kiaapu vooya yamaa kua yamaa kua tiee vooya yaagueeqama kiee kiasa mmiane. Fai a itaino too gioonna kiaapu voovoono sa i kuaivaa rikioonnaata aiyaara nniki rakammuaivee.

3

Gioonna kiaapuuya yoketaama variateeraivaara

Pauruuso Titiinna kiasa mmiravai

¹Gioonna kiaapu a haitatuukiannaiya ataa kua kiasa mmiane. Ngii kieeta ngiiyara diraiya mmemmaana vikiai ngii tikiai rikiaatee. Mmuakiasa mmoori yoketaiyauvaa iikiaraivaara teerama kikiiai ngii tikiai rikiaada makee tinai iikiatee. ²Sa gioonna kiaapu voovaara maisa kua tida sa buaaru tiraida tirooma varida mmuakiasa gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utida iyaata yamaa kua kiatee. ³Tauraa tete variaannaivaura yaata utuee itaama iya kiasa mmiane. Tauraa ta kumimakaida varida kuaivaa rikiaadaata yaatarada koonnama variravai. Mmamma iira aataruuvo ti puaisa utuduu ta tete yoketaama uu aataruuyauvaara nnaasu yaata utiravai. Ta mmuakiasa suai ti seenaiyara nniki tomedaida mmoori maisaivaa iya iida iya ti yaataroovaara ti nnannatooduu variaannaduu iya hama tiyara mmuduuya ruduu ta hama iyara mmuduuya rivavai. ⁴Anutuugo ti

vitoo yoketaivau yapooovoono tiyara yoketaainno tiyara mmuduuya ruoo ti tuqinnoo suaivaki ⁵ ivo ti vitoo yoketaivau yapeeravai. Hama ta teteenoo mmoori yoketaiyauvaa iikiaannaivaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ariinoo kati tiyara boo tuuvaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ta karaasaya variateeraivaara ivo ti aakiaiyauvakidiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa fini kiooduu Mmannasa Yoketaivoono ti tuduu ta karaasa variraivaa vareeravai. Ivo itaama uuvaara ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapooovoono putuuvaara Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa ti mmuduu kaayauma ti suvuairavai. ⁷ Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo tiyara tinara: Safuuma variaayavee, tinaraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai. Ta tupatupaa vari-raivaara faannaida variaannaivaa varaateeraivaara ivo Mmannasa Yoke-tivaa ti mmiravai. ⁸ Ii kua iyauvo kua kutaayauvai vainoo.

Ii kua iyauvaa a gionna kiaapuuya yaagueegama kaa mmianeeraivaara ni yoketaainoo. Gionna kaaapu Anutuugaara kutaavaivee tiraiya mmoori yoketaiyauvaara yaata utida iikiateeraivaara yaagueegama iya kaa mmi-anee. Ii kua iyauvo yoketaainai fai gionna kiaapuuya rikiada iida yoketaa tuanaaya variaaravai. ⁹ Vooyaano sabi kumimakaida Anutuugaa kuaivaara ngiari kaa mmi ngiari kaa mmiida varida ngiari taato nnaakukiaiya nnu-tuuyauvaara yaata utida buaaru tida Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara kua tida buaaru kiaavai. Sa ii kua iyauvaa iya tikiai eeta kianee. Ii kua iyauvo maisainai fai gionna kiaapuuya rikiada maisama varida hama mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara sa eeta kianee. ¹⁰ Gionna kiaapuuya vaidi voovoono iya tikiai voovau voovau mmarammaraama variaa iyaara ii vaidi iava taaraneeu yaagueegama tiee rikino hama i kuaivaa rikinaai pikiaanee. Sa kava inna tasipama kua kianee. ¹¹ Vaa a taannavai. Itai vaidi ivo koonnama yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaikiai ta teeda kiaunnanoo: Inna kuaivo unnakuavaivee, kiaunnavai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa Titiinna kaa mmiravai

¹² Fai na Atemaanna aisi titaanarannee? Vara na Tukikiinna aisi titaanarannee? Hama na rikiaunoo. Fai na voovai titano iisi vinai rikiee a niisi akiairaama yoosinna Nikoporoo ngianee. Fai vati rira suaivaki na Nikoporoo ivaki varinaai niisi ngianee. ¹³ Kua mmoori aataru radudeera vaidiivaa nnutuuvoo Sinaava ari vuaivaa nnutuuvoo Aporoova aataruuvau kuaaraivaara eenoo ivaitana tuqinnama haitatuonna mmuakiaa mminnaa hama ivaitanaasi vaiyauvaa ivaitana mmianee. ¹⁴ Ti gionna kaaapuuya mmoori yoketaiyauvaa iikiaaraivaara itaama iya vitaakianee. Iya hama kutaa mminnaataiya tasipama mmoori yoketaiyauvaa iida tuqinnaateeraivaara iya vitaakianee. Fai iya itaama iida hama kati kuminaya varikio iya iikiaiyauvaa kaanaiyauvo vainaravai.

¹⁵ Mmuakiaa gionna kiaapuuya ni tasipama variaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Mmuakiaa ti seena Yisuunnara kutaavaivee tida tiyara mmuduuya ruaiya ta iyara yaata utida boo kiaunnavaa iya kaa mmianee.

Anutuugo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo mman-nammanna mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Pirimuunaani reeravai

Pirimuuno tauraa vaa ausa hanigioovoono sikaunnaadiri yookaama kioo ni mmoori varaaneera Onesimuusaa viteeravai. Vitoo kiooduu rikioo nnaagiai Onesimuuso inna pikioo ari toovau viravai. Oro varioo nnaagiai Pauruusaasidiri mmyaaya yoketaivaa rikioo ausa hanigieeravai. Pirimuuno Onesimuusaara mmuduuya ruoo innara tuqinnaiveeraivara Pauruuso aa yanaa aavaa Pirimuunaani fafaara reeravaivee.

¹ Pirimuuno, na Pauruusoono aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva numa ni tasipama varikiai na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Ta aiyara mmuduuya ruaunna vaidi ti tasipama mmoori varaan-naivaaniaata ² i nnauvaki Anutuugaara nuunakiaiyaniaatama ti seena gioonna Apiaannaniaata ti seena vaidi Arikipiinnaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Arikipiiva Anutuugaa mmooriivaara rapira vaidiia roosiima yaagueeqama dioo vaivai.

³ Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu varia-teeraivaara na yaata utuaunoo.

Pirimuuno Yisuunnara kutaavaivee kiaa kioo

gioonna kiaapuuyara mmuduuya riravai

⁴ Pirimuuno, na yaaku vareera suaivaki aiyara yaata utuee makemake Anutuugaata kua tiee aiyara yoketaavaivee kiaunoo. ⁵ Na riki aukai a Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiee innara mmuduuya ruee Anutuugaa gioonna kiaapuuyaraatama mmuduuya ruannakuavee. Na ivaa rikiauvaara na itaama Anutuugaata aiyara kua kiaunoo. ⁶ Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ta innasidiri yaagueeqa ari vookaraiyauvaa varaunnavai. Eeta teetama Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaiya ta mmuaavaugiataama ii kua ivaa arinaima rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. ⁷ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaara pinaama ni yoketaikiai na yaagueeqama variaunoo. A Anutuugaa gioonna kiaapu mmuakiaaya tasipama variannano iya ausaiyauvo yoketaivaara ni yoketaunoo.

Pauruuso Pirimuuno mmoori yoketaivaa

Onesimuusaara iinaraiivaara inna yaparairavai

⁸ Itaama vaikiai na Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varauvoonora tiee a vo mmoori voovai iikianeeraivaara na aikiooma yaagueeqama i tinaravai. ⁹ Ta ausa hanigieeraiya titiiyara titiiyara mmuduuya ruaunnaivaara hama na yaagueeqama tinaravai. Na yoketayoketaama aita kua tinaravai. Na Pauruuso vaa yokovaa vaidivai variee Yisuu Kirisiinna kuaivaa kiauvoono aanna makee na inna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variee aita yoketaa kuaivaa tinaravai. ¹⁰ Na Onesimuusaa Yisuu Kirisiinnara kiaa mmiaaduu rikioo ausa hanigioovaara na innara ni maapu tuanaavaivee kiaunoo. Aanna na oovi nnauvaki variauu suaivaki na itaama inna kiaa mmiaivaara inna koova variaunoo. Na innara tiee yamaa kua yamaa kua

aita kua kiaunoo. ¹¹ Nnaaru hama ivo i mmoori yoketaiyauvaa yaagueegama kioo vareeravai. Anna makee fai ivo aiyaraata niyaraatama yoketaa mmooriyauvaa iinaravai.

¹² Aanna makee na inna titauko aisi kuainoo. Na innara ausa mmuduuya ruauvaa tasipama na inna titauko aisi kuainoo. ¹³ Na Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaivaara oovi nnauvaki variaunoo. Na aavaki variaui suaivaki ivo ni tasipama mmannammanna varinaraivaara ni yoketaunoo. Eenoo ni tasipama variee mmooriivaa iinara mmaataivaa ivo varoo ni tasipama varioo mmooriivaa iikiaiveera na inna niniyara ravaatainaravai. ¹⁴ A niyara yaata utuee mmooriivaa varanaraivaara hama na yaagueegama iikianeera i tinaravai. Eenoo ai yaata utuannaivaugiataama iinaraivaara ni yoketaunoo. Ivaara a hama ee-oo tinai na hama ni tasipama variaiveera inna vitaanaravai.

¹⁵ Na yaata utuauko ivo i pikioo vioo kiaivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo i pikioo ngioo paanna suai numa ni tasipama varioo ari ausaivaa hanigia kioo fai ivo kava vararanoo vioo i tasipama tupatupaa varinaravai.

¹⁶ Anna makee hama ivo sikaunnaadiri yookaakianna ngiaammuaavai nnaasu varinoo. Vaa ii aataru ivaa ivo yaatara kiaivai. Ivo Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiivaara ti seena vaidi ta innara mmuduuya ruuunnavai varinoo. Na innara pinaama ni yoketaunoo. Fai eenoo innara ari vookaraama pinaama i yoketainaravai. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiivaara i seena vaidi tuanaavai varioo i mmoori varaivaara a innara pinaama i yoketainaravai.

¹⁷ Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara a niyara ni mmuaa vayanaavaivee kiasa kiee a ai ausa mmuduuyaivaa ni mmiannaneema Onesimusaas itaama ai ausa mmuduuyaivaa mmiane. ¹⁸ Ivo mmoori vooyauvai i tomeda iiravainnee? Vara sikauyauvaa hama irisaivaa i mmiravainnee? Sa ivaara inna yaparainaraivaara yaata utuane. Ivaara ni yaparainaraivaara yaata utuane. ¹⁹ Aavaa taanee. Na nini yaakuuvaadiri aa kua aavaa fafaara raunoo. Na Pauruusoona fai irisaivaa i mminaravaivee. Hama na aa kua aavaa ni kiataikiainnaata fai na tinaravai. Na Yisuu Kirisiinna kuaivaa i kiasa i mmiaaduu a ausa hanigiee yoketaama varunnaivaara niyara yoketainara irisaivo aiki vainoo. ²⁰ Ni seena-o, ivaara a Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruannaivaara fai na i yaparakiavuaa a iino ni yoketainaravai. Ta taaravaitana Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaivaara a ni seena tuanaakua niyara yoketaino ni ausaivo yoketaakiaivee.

²¹ Na aa kua aavaa fafaara ree variee yaagueegama yaata utuee kiaunoo: Fai na inna yaparakiavuaa ivo iinaravaivee, kiauvai. Vaa na rikiauvai. Na i yaparakiavuaa kuaivaata a iinna vo kuavaatama fai iinaravai. ²² A Onesimusaas tuqinnaanaraivaara teerainna niini nnau voovaata teerakiane. Na ngiisi kuanaraivaara ngia mmuakiaaya yaaku varakio Anutuuoqo irisai ni titanaa na ngiisi kuanaraivaara na faannaina variaunoo.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

²³ Ipaparaaso Yisuu Kirisiinna mmoori varaivaara ni tasipama oovi nnauvaki variivoono aiyara yaata utuoo boo tiivai. ²⁴ Ni tasipama mmoori varoo vaidiiya Marakaava Arisarakaava Dimaaso Rukaasoovainna aiyaara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Vaidi voovoono aa kua aavaa Eporai kua tuuyani reeravai

Aa yanaa aavaa roo vaidiivo hama ari nnutuuvaa reeravai. Kati aa yanaa aavaa roo vaidiivo raa kioo gioonna kiaapu Eporai kuaivaa tuuya vaa ausa hanigiooyani fafaara reeravai. Mo vooya iya uu aataruuyauvaara oooqoo tida iya nnammutuua uuduu iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaa pikiaaree kiaa iiravai. Aa yanaa aavaa roo vaidiivo yamayamaa kuaiyauvaa iyani roo tunoo: Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo inna kutaa aataru tuanaavai. Yisuu Kirisiivaano kutaa tuanaa Anutuuaqaa kooyaa ti vitaivaivee, tiravai.

Anutuuaqaa ari Mmaapuuvoono inna kuaivaa

kooyaa ti kiaa ti mmivai

¹ Nnaaru Anutuuoqo kaayauneetu airi aataru ari vookara ari vookarauyauvaadiri forofetaiyaata kua tuduu iyaano iva tuu kuaivaa ti rubu-ungainna kiaa mmiravai. ² Aa nnaagiai suai aavaki Anutuuoqo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuuvoono inna kuaivaa ti kiaa ti mmivai. Ivo homo Anutuuaqaa tasipama varuu suaivaki Anutuuoqo tuduu ivaano ngiau mmataivaa iima kieeravai. Anutuuoqoono inna mmataama kioo nnaagiai ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa varaaneera inna tiravai. ³ Toobaivaudiri mmeekiaivo taineema innakidiri Anutuuaqaa oyai ari vookaraivo kooyaa vaivai. Ivoono Anutuuoqo ari vookaraama variivaa varoo kooyaa vitaivai. Ivo tiivaugiataama ngiau mmata mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ari yaagueeqaivoono utikio vainoo. Mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuoo kava diitoo ngiau aapuuvaki vioo Anutuuoqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaavai variivaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varinoo.

Ari Mmaapuuvoono aangeraiya yaataravai

⁴ Anutuuoqo ari Mmaapuuvaa nnutu ari vookaraivaa ngiau aapu yapa ki-aivaara inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataravai. Inna nnutu-uvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataraineema Anutuuoqo ari Mmaapuuvaa aruoo yapa kiaivoono aangeraiya yaataravai. ⁵ Anutuuoqo hama aangeraa voovai tunoo:

A ni Maapukua

aanna makee na i Koova variauvaara

a variannavaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. Vo kuavai hama Anutuuoqo aangeraa voovai tunoo:

Na inna Koova varino

ivo ni Maapuvai varinaravaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. ⁶ Anutuuoqo ari Mmaapu-uvaa mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kieeta tuanaavai mmataama kioovaa mmatayaa titaanaree kiaa iinno varioo ivo innara vo kuavai ataa kua tunoo:

Anutuuaqaa aangeraa mmuakiaaya

ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

Anutuuoqo ari Mmaapuuvaa itaa kua tiravai. ⁷ Anutuuoqo aa kua aavaa aangeraiyara tunoo:

Na ni aangeraiya kiaukai rikiada

akiairaama yuunna roosiima mmooriivaa varaavai.
 Na ni mmoori vareeraiya kiaukai rikiada
 makee tikiai yaagueeqama
 saneetu roosiima iikiaavaivee.

Ivo aangeraiyara itaa kua kiaa kioo ⁸ ari Mmaapuuvaa ataa kua tunoo:

Na Anutuugo i oyaivovee.
 A mmuakiaa gioonna kiaapuuyara diraiivo
 tupatupaa vainaravai.
 E gioonna kiaapuuyara diraiivaa
 a safuuma haitatuukiannavai.

⁹ Safuuma varida iira aataruuvaa
 i mmuduuya ruaivai.
 Koonnama iira aataruuvaa hama
 i mmuduuya ruaivai.
 Itaama vaikiyai na Anutuugo
 i Anutuugo tuanaivoono
 i mmataama kiee
 i aruoo yapa kiee
 i seenaiya aduoo yapa kiaukai rikiee
 a ari vookaraama sirigainna variannavaivee.

¹⁰ Ivo ari Mmaapuuvaa itaa kua kiaa kioo nnaagiyai vo kuavai innara ataa kua tunoo:

Udaanga-o, nnaaru hama mminnamminnaataudu
 a mmataivaa iima kioodoo yaagueeqama vairavai.
 Vauduu a ngiauvaatama iima yapa kieeravai.

¹¹ Fai ii mminnaa iyauvo
 taikoo raubiriinarayauvai vainaravai.
 Eenoo fai tupatupaa varinaravai.
 Uyira rairaiyauvo maisainara iiraivaa roosiima
 iyauvo maisainara iinaravai.

¹² A buruqaivaa ranaa kiee yapaannaneema
 a iyauvaa ranaa yapaanaravai.
 A uyira rairaiyauvaa karaasa uyuee
 rammuanneema a tino rikioo
 fai iyauvo karaasa ari vookaraiyauvai vainaravai.
 Mo eenoo tupatupaa ee variraivaugiataama
 itavai nnaasu fai a varia ree kuanaravai.
 Fai hama i variraivo taikaanaravaivee.

Anutuugo ari Mmaapuuvaa itaa kua tiravai. ¹³ Hama ivo ari aangeraa voovai ataa kua tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa
 vaidi nnoonnavai varianee.
 Varia ree vinanai na tinai
 fai a ai nnammutuuiya yaatara kiaanaravaivee.

¹⁴ Hama Anutuugo ari aangeraa voovai itaa kua tiravai. Itaama vaikiyai aangeraiya aanii mminnaayannee? Iya mmannasayaano Anutuugaa mmooriivaa varada variaavo ivo iya makemakee titaikiyai iya ivo vitoo yoketaivau yapaanara gioonna kiaapuuya tasipama varida mmooriivaa varaavai.

2

Anutuugo ti vitoo yoketaa ari vookaravau yapaanaravai

1 Anutuugaa Mmaapuuvo forofetaiyaata aangeraiyaatama itaama yaataraivaara kua kutaivaa ta rikiaunnaivaa ta arinaima rikiada puaisa utuaaravee. Ta iida ii kua ivaa pikieevoora tida nnikiai ta puaisa utuaaravee. 2 Anutuugaa aangeraiya ti rubuungainna kiasa mmuu kuaivo kutaa kuavai kooyaa vairavai. Gioonna kiaapu voovoono ii kua ivaa rikioonnaata yaataroovoono irisai maisivaa ari uuvaugiataama safuuma ari vareeravai. 3 Itaama varoovaara mo ta dataama kiada irisai maisivaa pikiaarannee? Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapaanara aataru ari vookaraivaara rikiadaata kati varida dataama kiada ta irisai maisivaa pikiaarannee? Fai ta varaaravaivee. Udaanga Yisuu Kirisiivaano ii Anutuugo ti vitoo kua ivaa toosa hara gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada ii kua ivaa rikiada kutaavaivee kiasa kiada yoketaama varida kutaa kuavai vauvaara kooyaa ti vitairavai. 4 Ii kua ivo kutaavai vauvaara Anutuugo ari uuvaugiataama kooyaa ti vitairavai. Mmuai suaivaki Anutuugo kaayau ari mmoori aataru ari vookara ari vookarauyauvaa iinno ari yaata utuuvaugiataama ari Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mmuduu rikiada ivaa yaagueeqaivaura vo mmoori vo mmooriivaa iiravai.

Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaanara nakaaravovee

5 Yisuuva tuu suaivaki ari vookaraama varira aataruivo vairavai. Ii aataru ivo vauvo vakia roo voo yapooma vainara suaivaki hama Anutuugo aangeraiya ii suai ivaki gioonna kiaapuuyara diaaraivaara tiravai. Ii aataru yapooma vainara ivaara ta yaata utida kiaunnaano. 6 Anutuugaa kua fafaaravai vau kua vovai vainno tunoo:

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A aaniivaara pinaama innara yaata utuannanee?

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A innara tuqinnaannanee?

7 Paanna suai a tuduu aangeraiya aruoo varuduu ivo aduoo variravai.

Vaa a innara yoketainna

inna nnutuuvaa ngiau yapaannavai.

8 Yapa kiee mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kiannano ivo iyauvaara diivaivee, tiravai.

Itaa kua tuu kuaivo tunoo: Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diivaivee, tuu kuaivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara tiravai. Itaa kua tuu kuaivaara ta taunnani hama vaidiiva mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diaavai. 9 Vaa ta taunnavai. Paanna suai Anutuugo tuduu aangeraiya aruoo varuduu Yisuuva mmatayaa tuoo aduoo variravai. Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuuvaugiataama inna tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Ivaara Anutuugo inna tuduu paanna suai aduoo variravai. Ivo yatari sagaivau mmamma nniitaroovaa varoo putuuvaara Anutuugo innara yoketainna inna nnutuuvaa ngiau yapeeravai. 10 Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iima kioo iyauvaara haitatuura nakaaravovee. Inna raunna mmaapu kaayauya inna tasipama yoketaama variateeraivaara ivo inna aikiooma Yisuuva tuduu mmamma nniitaroovaa vareeravai. Anutuugo tuduu ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaatara kioo yoketaama varioo gioonna kiaapuuya vita vitainno iya vitoo yoketaivau yapeeravovee.

11 Ivo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikiai iya Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya variaavai. Ivoota iyaatama iya

oyaivo mmuaa tuanaavai Anutuugo varivai. Ivaara Yisuuva iyara ni nunna gatayavee tiivaara hama inna mmamma maisaivai. ¹² Ivo ivaara tunoo:

Anutuugo, na aiyara ni nunna gataiyaatama kooyaa kua tinaravee.

Gioonna kiaapuuya aiyara nuunairaivaki na aiyara kua yoketaivaa tinaravaivee.

¹³ Ivo itaa kua kiasa kioo vo kuavai ataa kua tunoo:

Na Anutuugaa kuaivaa rikiee

inna mmemmaana kuanaravaivee, tiravai.

Kiasa kioo vo kuavai tunoo:

Na aavau variaukai

ni uru nnaakara Anutuugo ni muuyaatama

ni tasipama variaano, tiravai.

¹⁴ Ivo ni uru nnaakarayavee tuu kuaivo inna gioonna kiaapuuyara tiravai.

Ivo ariinoo iya mmamma mmuyaivaa varoo iya variraivaa varoo vaidivai variravai. Varioonnonno yatari sagaivau putiravai. Sataango putira oyai nakaaravaa yaataroo inna yaagueeqaivaatama yaataraanarivaara ivo yatari sagaivau putiravai. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya mmatayaa varira suaivaki putira aataruuvaa aatuuraivo yeena roosiima iya utuyvaa Yisuuva iyara putuoo yeenaivaa rakuasaa kiooduu yoketaama mmamma dummukiara variravai. ¹⁶ Vaa ta taunnavai. Ivo itaama mmooriivaa varaivo hama aangeraiyara varaivai. Ta Aparahaamaa sidinnaidiyya tiyara varaivai. Vaa ii kua ivo kooyaa vaivai. ¹⁷ Ii kua iva oyaivo ataama vainoo. Anutuugo tuduu ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Ivo ari seenaiyara boo tiio Anutuugaa kati puara hudeera vaidiyya roosiima iyara tammaivaki yaagueeqama dioo vainno Anutuugaa mmooriivaa yaagueeqama varaanarivaara ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninarivaara ivo itaama variravai. ¹⁸ Vaa Yisunnasi iinno teera aataruuvo nnuduu rikioo ivo mmamma nniitaroovaa varoovaara gioonna kiaapuuyasi iinno taanara aataruuvo iyasi vaikio ivo aikiooma iya tasipaikiari rikiada hama haruruaaravai.

3

Yisuuvaano Musiinna yaatareeravai

¹ Ni seena yoketaa tuanaiyaso, Yisuuva itaama variivaara ngia Anutuugaa tasipama ngiau aapu variaarivaara vaa ivo ngiiyaraatama maavee tiravai. Yisunnara yaata utuatee. Ta karaasa aataruuvau variaunna mmayaayavaa ivo varoo nuainno ti kiasa ti mmioo Anutuugaa kati puara hudeera vaidi kieetaiya roosiima karaasa aataruuvaa tiyara mmoori vareeravai. ² Anutuugo ari mmooriivaa varaaneeraivaara inna mmataama kiooduu ivo hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. Nnaaru Musiiva Anutuugo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqararama uuneema Yisuuva hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. ³ Vaidi voovoono nnau yoketaivaa heeka kinai nnauvaara gioonna kiaapuuya kiisama kua yoketaivaa tida vaidiivaara kua yoketaivaa pinaama kiaravai. Ivaa roosiima Anutuugo Musiinnara kiisama kua yoketaivaa tiio Yisunnara pinaama kua yoketaivaa tiivai. ⁴ Mmuakiaa nnauyavai vaidiivaano heekaavai. Anutuugoono iya yaataroo mmuakiaa mminnamminnaiyavuaa iiravai. ⁵ Musiiva Anutuugaa mmoori vareera vaidivai varioo Anutuugo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqama iiravai. Yisuuva yapooma kua tinara kuaiyauvaara Musiivannaadee tauraa mmooriivaa iinno mmatayaa diaa

mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ⁶ Anutuugaa Mmaapu tuanaa Yisuu Kirisiivaano ari Koonna Anutuugaa gioonna kiaapuuyara dioo vainno haitatuunno hama pikieerainno yaagueeqama diivai. Ta innara kutaavaivee kiaa kiada innara yaagueeqama faannakiaunnaivaara sirigaki-aunnaiya ta Anutuugaa gioonna kiaapuya variaunnanoo.

Anutuugaa gioonna kiaapuuya fai eeyaara

kati variaaravai

⁷ Ivaara Mmannasa Yoketaivoono tinoo:

Aanna makee ngia Anutuugaa kuaivaa rikiada

⁸ sa nnaaru Anutuugaara ooqoo tuuya roosiima tinni yakeevaa varada variatee.

Mmanna gaanga mmataivaki ngii rubuungainna Anutuugaa iida taaree kiaa innara ooqoo tiravai.

⁹ Anutuugo tunoo:

Iqiivakidiri ngii rubuungainna ni iida taaree kiaa iiravaivee.

Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiese nuanuuvaa na iya tasipama

ari vookara ari vookarau mmooriivaa

iyara iikiaaduu rikiada kutaavaivee kiatauduaata ni iida taaree kiaa iiravaivee.

¹⁰ Iya itaama uuvaara

na iyara ni nannatoduu kiaanoo:

Iya yaata utiraiyauvo

makemakee koonnama yaata utuaavai.

Iya na iikiau aataruuyauvaa

hama arinaima teeda iikiaavaivee, tiravai.

¹¹ Na iyara ni nannatoduu

fai na iinara kuaivaa

kiaa teerama kiese iyara kiaanoo:

Fai hama iya niisi nnida ni tasipama

eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Anutuugo itaa kua tuuvaa Mmannasa Yoketaivoono tiivai.

¹² Ni seenayaso, tuqinnama haitatuukiatee. Ngiikidiri vaidi voovoona ausa tinni yakeevaa varoo hama ivo Anutuugaara inna kutaavaivee kiataino rikioo ivo Anutuugo tupatupaa variraivaa mmooka hanigia mmivoora tida tuqinnama haitatuukiatee. ¹³ Mminnamminnaa maisaivo ngiiikidiri vaidi voovai iinno taanaree kiaa iikio rikioo haruruo tinni yakeevaa vareevoora mmuakiaa suai ngiingiiyara ngiingiiyara yoketida yaagueeqama variateeraivaara kua yoketaivaa kiatee. Aanna makee ngia varia rada vidada suai nnaagiaivakiaatama itaama nnaasu iida varida variatee. Anutuugo hama atau ruai suaivaki itaama iida varida variatee.

¹⁴ Vaa ta Yisuu Kirisiinna seana tuanaaya inna tasipama mmuaavau variaunnanoo. Ta toosa hara kiada innara kutaavaivee kiaunna kuaivaa mo fai ta mmannammanna puaisakama utua rada vidada taikeera suaivaki homo utida varida fai ta inna tasipama mmuaavau variaaravai.

¹⁵ Aa kua aavo Anutuugaa kua fafaaravaki vainno tinoo:

Aanna makee ngia Anutuugaa kuaivaa rikiada

sa nnaaru Anutuugaara ooqoo tuuya roosiima

tinni yakeevaa varada variatee.

Anutuugaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁶ Deeyaano Anutuugaa kuaivaa rikiada innara ooqoo tuunnee? Mmuakiaa gioonna kiaapuuya tauraa Anutuugaa kuaivaara kutaavaivee tuuya Musiiva yoosinna Iyi-ipaivakidiri vitoo nnuuyaano itaa kua tida innara ooqoo tiravai. ¹⁷ Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuvaki Anutuugo giaara inna nnannatoonnee? Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada gaanga mmataivau putuuyara inna nnannateeravai. ¹⁸ Anutuugo fai na kutaavai iinaravee kiaa kioo iyara tunoo: Fai iya hama niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravaivee, tuu kuaivo deeyara tiravainnee? Gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiadaata yaatarooyara itaa kua tiravai. ¹⁹ Ivaaraida vaa ta taunnavai. Hama iya innara kutaavaivee tuuvaara ivo iya variateera tuu mmataivaura hama viravai.

4

¹ Ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara Anutuugo vaa kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tiravai. Ngiiikidiri vooya inna tasipama itaama variaaraivaara fanniikiarainnoo kiaa nnikiai ta aatuuda variaaravai. ² Ngii taato nnaakukiaiya mmayaaya yoketaivaa rikioneema vaa teeta rikiannavai. Iya mmayaayaivaa rikiadaata hama ivara kutaavaivee tuuvaara hama yoketaama iya variravai. ³ Ta Anutuugaa kutaavaivee kiauunniya ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaunnano. Ivaara ivo Isarairaiyara tunoo:

Na iyara ni nannatooduu
na kuaivaa kiaa teerama kiee
fai na iinaravee kiaa kiee iyara kiaanoo:
Fai hama iya niisi nnida ni tasipama
eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Vaa nnaaru ngiau mmata uu suaivaki ivo ari mmooriivaa iima taika kioodoo eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo kooyaa vauduaata ivo itaa kua tiravai. ⁴ Anutuugaa kua fafaaraviki yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaara kua voovai vainno ataa kua tunoo: Anutuugo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo variravaivee, tiravai. ⁵ Mmuuaa kuavaara vo kua voovoono vainno tunoo: Fai hama iya niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai. ⁶ Tauraa toosa hara mmayaaya yoketaivaa rikiooya rikiadaata yaataroovaara hama innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variravai. Itaama vaino Anutuugo vooya tinai innasi vida eeyaara kati hara kiada inna tasipama variaara aataruuvaa ivo teerama kioo mmatairavai. ⁷ Ivo vo suai voovai mmatainno ivaraa tunoo: Taara makee suai aavakivee, tiravai. Ii kua ivaa vaa kaayau nuanuuyauvo taika kioodoo nnaagiai ivo Davuitiinna kiaa mmuduu rikioo tiravai. Ii kua ivaa vaa ta tauraa kiaunna kua ivo Anutuugaa kua fafaaraviki vai kuaivo ataa kua tinoo:

Aanna makee ngia Anutuugaa kuaivaa rikiada
sa tinni yakeevaa varada variatee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁸ Nnaaru vaa Yosuaava gioonna kiaapuuya vitoo eeyaara kati varira yoosinnaviki kioodoo varutiri. Nnaagiai hama Anutuugo vo suai voovai mmatainno ivara itaa kua tutirivee. ⁹ Itaama vaikiiai Anutuugo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo varuuvaa roosiima Anutuugaa gioonna kiaapuuya eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo aanna makee homo

vainoo. ¹⁰ Fai gionna kiaapu voovoono hanigioo Anutuuga tasipama eeyaara kati hara kioo varioo Anutuugo ari mmooriyauvaa iima taika kioo eeyaara kati hara kioo varuneema ivo ari mmooriyauvaa iima taika kioo kati varinaravai. ¹¹ Ivaara kii ta hanigiada inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara mmoori varaaravee. Nnaaru varuuya hama inna kuaivaara kutaavaivee tida hama inna tasipama eeyaara kati hara kiada varuuya roosiima tiikidiri voovoono fanniivoora kii ta ivaa varaaraivaara mmoori varaaravee.

¹² Anutuugo hara kioo varineema inna kuaivoota itavai mmooriivaa vara roo nuavai. Inna kuaivo paipaivaa avavaitana avaikarama hatokaivaitana roosiima hatokaivai. Inna kuaivo vaidi aakiaivaki avaikarama vioo vaidi kaanavoota mmannasaivootama variraivaki vioo mmuyaivaa ataviki pinaaravo numa taikaviki vioo hatokaivai. Inna kuaivo ta yaata utira kuaivaatama ti ausaiyuvaki ti iikiatairaivaatama kooyaa too rikiavai. Ivo yoketaama vaivaata maisama vaivaata too rikiavai. ¹³ Hama mminnamminnaa voovai Anutuuga avuuvau hataumaki vaivai. Mmuakiaa mminnamminnaayauvai ivo iima kiouyauvo inna avuuvau kooyaa nnaasu vaivai. Fai yapooma ivo ta tete variaunnaivaara ti yaparainai ta inna kuaivaa irisai kiaaravai.

Kati Anutuugaara puara hudeeraiya kieeta

pinaivaa roosiivo inna Yisuuvavee

¹⁴ Itaama vaivaara ta Anutuugaara kutaavaivee kiaunna aataruuvaa nnikiai ta ivaa puaisa utuaaravee. Tiiyara mmoori varoovo kati Anutuugaara puara hudeera kieetaiya roosiima varuu kieeta pinaivoono mmuakiaa gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuugaasi viravai. Ivo itaama vuuvoono inna Yisuuvavee. Ivo inna Anutuugaa Mmaapuvavee. Ivo itaama tiiyara Anutuugaasi vuuvaara nnikiai ta kutaavaivee tira aataruuvaa puaisa utuaaravee. ¹⁵ Kati Anutuugaara puara hudeeraiya kieeta pinaivaa roosiivoono ta muaraagairavo tiiki vairavaa vaa ivo taivai. Ta itaama iiraivaara ivo tiiyara boo tioo varivai. Ti inno taanara mmuakiaa aataruuyauvo tiiki vairiyauvo vaa inna inno taanaree kiaa uuduu hama ivo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai. ¹⁶ Ivaaraida ta muaraagaira suaivaki nnikiai ta hama aatuuraida Anutuugo kati tiiyara yoketaama yaata utira nakaaraivaara yaaku varakio ivo tiiyara boo tioo ti tasipanai ta yaagueeqama variaaravee.

5

¹ Nnaaru kati Anutuugaara puara hudeeraiya kieeta vaidi mmuakiaaya Anutuugoono mmuaavai mmuaavai vaidiiyakidiri iya mmataama kieeravai. Ii kieeta vaidi iya Anutuugaa mmooriivaa gionna kiaapuuyara varaa-teera Anutuugo iya mmataama kieeravai. Anutuugo gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara iya kati mminnaiyauvaa inna mmida kati puara sipisiipaiyauvaa innara hudeeravai. ² Ii vaidi ivo vaidivai varioo muaraagama varuuvaara gionna kiaapuuya kumimakama varida koonnama iida varuuyaata aikiooma tirooma iyaata kua tiravai. ³ Ivo muaraagama varuuvaara hama gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara nnaasu puaraiyauvaa Anutuugaara kati hudeeravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama kati puaraiyauvaa hudeeravai. ⁴ Hama vaidi voovoono ariiyara na vaidi nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuugaara puara hudeera kieeta vaidivai variravai. Hameetavee. Nnaaru Anutuugoono Aroonaa maavee tuneema ivo inna maavee tuduu rikioo ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variravai.

⁵ Yisuu Kirisiiva mmuaikaraama hama ariiyara na nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuugaara puara hudeera kieeta vaidiyya roosiima kieeta vaidivai variravai. Anutuugoono inna mmataama kieeravai. Ivo innara tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee,

⁶ kiaa kioo vo yanaavaki vau kua voovai ataa kua tunoo:
Merekisateeko kieetavai varioo
Anutuugaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuugaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki Anutuugo aikiooma tino too hama putinaraivaara innaata kua tiio yaaku varoo varioo hama inna putu-
atauduu pinaama ayanna tiio varioo rateeraivaa tasipama yaaku va-
reeravai. Ivo adioo varioo Anutuugaa mmemmaana viravaara tuoo Anu-
tuugo inna yaaku vareeraivaa rikieeravai. ⁸ Ivo Anutuugaa Mmaapu
tuanaavai varioonnaata ivo mmuakiaa mmamma nniitaraeraivaa va-
roovaudiri Anutuugaa avaiavaa rikiada iira aataruuvaa arinaima too rikieer-
avai. ⁹ Anutuugo innara uudu rikioo ivo aikiooma yaatara kioo yoke-
taama ari vookaraama varioo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa
kinai tupatupaa variaara aataruuvaa oyaivo vairavai. Gioonna kiaapuuya
inna avaiavaa rikiada iikiaiyya nnaasu ivo vitoo yoketaivau kinai tupatupaa
variaaravai. ¹⁰ Ivo itaama varuuvaa Merekisateeko kati Anutuugaara puara
hudeera kieeta vaidivai varuneema inna roosiima ivo kati puara hudeera
kieeta vaidivai variaiveera Anutuugo inna mmataama kioo tiravai.

Ngia Anutuugaa aataruuvaa pikieevoora tida tuqinnama variatee

¹¹ Ta itaama Merekisateekaara ngii giaa ngii miaunna kuaiyauvo kaayau
kuayauvai vainoo. Ngii yaataiyauvo duunaikiai ngia hama arinaima riki-
aivaara ta ngii giaa ngii miaaree kiaa iikiaunnano ti mmuaararainoo. ¹² Vaa
ngia hokoba suai rikiadadaata ngia vitaira vaidiyya variataama vaikiain-
naata Anutuugaa kuaiyauvaa toosa hara ta ngii giaa ngii mira kuaiyauvaa
kava ngii giaa ngii miaara aataruuvo homo ngiiiki vainoo. Hama ngia yakee
yeennaiyauvaa nneerayaama variaanoo. Homo ngia nnaammaivaa nneer-
ayaamaida variaanoo. ¹³ Gioonna kiaapu voovoo homo nnaamma nnoo
variivoono ivo nnaakara meedivai varioo hama yokeera varira tinniivaa
varoo safu aataruuvaa arinaima rikiaivai. ¹⁴ Mo vaa yokeeraiyanoo yakee
yeennaiyauvaa nnaavai. Itaama varii gioonna kiaapu voovoo vaa ivo
ari varia roo nniivaudiri arinaima maisa aataruuvaa too safu aataruuvaa
taivai.

6

¹ Ivaara kii ta Yisuu Kirisiinnara toosa hara kiaa mmira kuaiyauvaa adida
pikiada yaagueeqa kua mmuyai tuanaiyauvaa ta rikiada varia rada vidada
koovayaida yaagueeqama variaaravai. Ngia Anutuugaasi kuaaravee kiaa
kumina mmoori iikiaiyyauvaa mmooka hanigia mmi kiada Anutuugaara
kutaavaivee tira kuaiyauvaa ta nnauvaa heekeera kuabaiyyauvaa tauraa
hareeraiyauvaa roosiima ta toosa hara ngii giaa ngii miravai. Ta kava ii
kua iyauvaa ngii giaa ngii miaarainnoo. ² Ta nnoori vareeraivaara ngii
giaa ngii mida Anutuugaa yaagueeqaivaa varada mmoori varaateraivaara
vaidiyyayaa yaaku utiraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. Anutuugo
vaidi putuuiya tinai diitaarivaaraatama ta ngii giaa ngii mida Anutuugo ti

mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainai rikiada irisai ikia aakiaana tupatupaa variaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. ³ Anutuuoqo tinai rikiada ta ii kua iyauvaa adida pikiada kua mmuyaiyauvaa arinaima rikiada varia rada vidada koovayaida variaaravee.

⁴ Anutuuoqaa kuaivaa vaa rikiadaata harurida pikiaiya dataama vaidi-
iya iya tikiiai rikiada kava hanigiaraannee? Vaa iya tauraa Anutuuoqaa
mmeekiaivaki varida Anutuuoqo iya vitoo yoketaivau yapaanara kuaivaara
kiisama rikiooduu Mmannasa Yoketaivoono iyaki variravai. ⁵ Iya ngiari
variraivaudiri teeda rikiooduu Anutuuoqaa kuaivo yoketauduu nnaagiai
varada ngiau aapu variaara yaagueeqaivaa vaa arinaima teeda rikieeravai.

⁶ Itaama rikiadadaata harurida pikiaiya hama vaidiyya yopeema iya tikiiai
rikiada kava ausa hanigiada yoketaama variaaravai. Iya itaama iikiavo
inna ngiari miaraavai. Iya Yisuunnara yaata utida kiaanoo: Hama ta aiyara
ti yoketainoo, kiaa kiada kava yatari sagaivau inna hiruuva roosiima iya
yaata utida itaa kua kuaavai. Iya itaama iikiiai rikiada gioonna kuaapu hama
ausa hanigiayi teeda Yisuunnara puruuka tida maisa kua kiaravai.

⁷ Vatiivo ruoo mmataivau puutaikio rikioo yeennaiyauvo yoketaama
urikiai gioonna kuaapuuya iyauvaa nnaavai. Anutuuoqo ivaa too ivaara
yaata utuoo yoketaavaivee kiaa kioo ivaara yoketaama iivai. ⁸ Mmataivau
annaanna mmaguya oovi aakaraunna urii mmataivaara gioonna kuaapu-
uya kiaanoo: Inna hama yoketaavaivee, kuaavo Anutuuoqootama yaata
utuoo hama yoketaavaivee kiaa kioo ivaara maisama iinara yaata utivai.
Itai mmataivaa fai nnaagiai iikiavo taanaravai.

⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, na ii kua ivaa kiaa kien-
naata yaata utuee kiaanoo: Hama ngia mmata maisaivaa roosiima vari-
aaravee. Fai ngia Yisuunna kuaivaa rikiada yoketaama variaaravaivee,
kiaanoo. Vaa na rikiauvai. Yisuuva ngii vitoo yoketaivau yapa kioo
ngii tasipama variivaara ngia yoketaama viaaanoo. ¹⁰ Anutuuoqo hama
kumimakainno uruootara tuotarama irisaiyauvaa gioonna kuaapuuya
mmiivai. Ivo safuuma ngiari mmoori varaivaugiataama mmiivai. Ngia
mmoori varaiyauvaara hama ivo taunninaravai. Ngia innara yaata utida
ngii seena Anutuuoqaa gioonna kuaapuuyara mmuduuya rida iya tasipama
mmoori varada variaivaara ivo hama ngiiyara taunninaravai. Ngia homo
itaavai nnaasu variaavai. ¹¹ Ngia aanna makee mmuaavai mmuaavai
ngii seenaiyara mmuduuya ruaaneema Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee
kiaa kiada yaagueeqama iima rada vidada yapooma putuaara suaviki
ngia mmannammanna yaagueeqama iikiaraivaara ni yoketainoo. Fai
yapooma ngia variaaraivaara faannakiaivo kutaa tuanaa vakiaiveeraivaara
mmannammanna yaagueeqama iikiatee. ¹² Ngii pirisainaraivaara hama
ni yoketainoo. Sa ngii pirisakiaivee. Anutuuoqaa kutaavaivee kiaiya
yaagueeqama varidada iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaaguee-
qama varida yapooma Anutuuoqo kua kuaa teerama kioovaa varaariya
roosiima variatee.

Anutuuoqo kua kuaa teerama kioo kuaivo

kutaa kuavai

¹³ Anutuuoqo Aaparahaamaata kua tuu kuaivaa kuaa teerama kioo tunoo:
Fai in naravaivee, tiravai. Hama voovoono inna yaataraanarivooutau-
vaara ivo ari nnutuuvaa tasipama Aaparahaamaa tuoo ¹⁴ tunoo: Na kua
kutaa tiee aiyara yoketaini i nneeditunnaiyaata i sindinnaidiyyaatama fai
kaayau variaaravaivee, tiravai. ¹⁵ Aaparahaamo ivaara kutaavaivee kuaa
kioo yaagueeqama varia roo voo voo tooduu inna pirisauduaata mman-
namanna yaagueeqama varuduu kuaivaa kuaa teerama kioo kaanaivo

innasi vairavai. ¹⁶ Yutayaa vaidiyya iira aataruuvaa rikiaatee. Vaidi voovoono kua kutaa na iinaravee tii suaivaki ivo ari nnoonna vaidiivaa nnutuuvaa tasipama tiivai. Fai vaidi voovoono itaa kua tinai rikiada fai vaidiyya hama inna kuaivaara airi kua airi kua tida inna kuaivaa yaataraara iikiaaravai. ¹⁷ Anutuugo kua tuu kuaivaa kiaa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu suaivaki gioonna kiaapuuya ivo tuu kuaivaa rikiada kaanaivaa varaaraiya yaata utida kiaara: Ari vo yaata tinnivai varoo iinaravee, kiarainnoo kiaa ivo ari nnutuuvaa tasipama na iinaravaivee tiravai. ¹⁸ Anutuugo hama unnakua tiraivoono itaama taara kuavaitana hama taikaanara kuaivaitana tunoo: Na nini nnutuuvaa tasipama kiaunoo, kiaa kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu kuaivaitana ti kiaa ti mmiravai. Ivaara ta Anutuugaa vara hiri diaunna gioonna kiaapuuya fai ta yapooma yoketaama variaaraivaara ta faannaida varida puaisa utida kiaunnaano: Fai ta varaaravaivee, kiaunnavai. ¹⁹ Ta itaama faannaida variaunnaivo yatariivo yaagueegama diivaa roosiima ti aakiaiyauvaki vaivai. Vai ivoono aikiooma ti tinai fai buruqa roosiivo ngiau aapu Anutuugo variivaki atau ruaivaa yaatarada ivaki fai ta aikiooma kuaaravai. ²⁰ Yisuuva tiyaroo tioo vaa tauraa ivaki viravai. Vioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi Merekisateekaa roosiima tiyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varioo fai tupatupaa itavai nnaasu varinaravaivee.

7

Merekisateeko kati Anutuugaara puara hudeera

vaidivai variravai

¹ Ii vaidi Merekisateeko ivo yoosinna Sareema kieetavai varioo Anutuugo mmuakiaaya yaataroo udaangaivo varuuvaa mmooriivaa varoo kati innara puara hudeera vaidivai variravai. Nnaaru Aaparahaamo ari nnammutuuiya kieetaiyaatama rapuoonnonno yaatara kioo nnuuu Merekisateeko saidi vioo innaata kua tioo innara kua yoketaivaa tiravai. ² Tuduu rikioo Aaparahaamo rapuoonnonno ravisi varoo mminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. Merekisateekaa nnutuuvaa oyaivo ataama vainoo. Ivo safuuma variraivaa arinaima teeraivaa kieetavai variravai. Ivo ari yoosinna Sareemaiya kieetavai varuuvaa ari nnutuuvaa oyaivo kava ataama vainoo. Ivo ausa nuufaiavaa varada variraivaa kieetavai variravai. ³ Merekisateekaa kaano koovaitanaata taato nnaakukiaivaitanaatama iya varuu oyaiyauvaara hama fafaaraivo kooyaa vaivootainoo. Hama inna kaano inna mma-toovaara fafaaraivoota vainoo. Hama ivo putuuvaa fafaaraivoota vainoo. Ivo Anutuugaa Mmaapuuvaa roosiima tupatupaa Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai variravai.

⁴ Ivo nnoonnavai varuuvaa tuqinnama rikiaatee. Ta Yutayaiya ti oyaivo Aaparahaamo rapuoonnonno mminnamminnaa ravisi varooyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. ⁵ Aaparahaama tafaayoova Riviiva variravai. Riviinnakidiri diitooya inna Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyyavee. Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai tunoo: Gioonna kiaapuuya iyasi vai mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana vaivakidiri mmuaavai kati Riviivainna mmiatee, tiravai. Aaparahaamo Riviinna tafaayoova varioo ivo Yutayaiya

oyaivo variravai. Gioonna kiaapu Riviivainna seenaiya mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri Riviivainna kati ngiariiyara mmuaa saabavai vareeravai. ⁶ Merekisateeko hama Riviiinna oyaivakidiri variravai. Itaama varuuvono Aparahaamo saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri mmuaavai vareeravai. Aparahaamo Anutuugaasidiri kuaivaa kiaa teerama kioovaa varoovaasidiri ivo mmuaa saabavai varoo Anutuugo aiyara yoketaivoo kiaa kua yoketaivaa Aparahaamaara tiravai. ⁷ Ta Yutayaiya ti aataruuvaara vaa ta rikiaunnavai. Vaidi yaatareeraivono inna aduoo variraivaara kua yoketaivaa innara tiivai. Merekisateeko Aparahaamaara kua yoketaivaa tuuvaudiri vaa ta rikiaunnavai. Ivo Aparahaamaa yaatareeravai. ⁸ Anna makee Anutuugaara kati puara hudeera vaidi Riviiinna oyaivakidiri diiteeraiya saaba yaakuuvaitanaakidiri mmuaa saabavai vareeraiya putira nnaamuruyavee. Mo Merekisateeko hama ivo putuu aataruuvo fafaaraivaki kooyaa vauvaara ta yaata utuunnano Anutuugaa kua fafaaraivo tinoo: Homo varinoo, tiivai. Ivoono saaba yaakuuvaitanaakidiri voovai vareeravai. ⁹ Na yaata utuauko oyaivo ataama vainoo. Aparahaamo Merekisateekaa mmuaa saabavai mmuu suaivaki Riviiiva makemakee mmuaa saaba mmuaa saaba vareeraivono ivootama Merekisateekaa mmuaa saabavai mmiravai. ¹⁰ Merekisateeko Aparahaamaata kua tuu suaivaki Riviiiva hama kooyaa varirama kioo mmanna kiau nnammarivai ari tafaayoonnaki vauvootama Merekisateeko yaatareera vaidivaara tuoo mmuaa saabavai mmiravai.

¹¹ Riviivainna Anutuugaara kati puara hudada varuu aataruuvo vau suaivaki Anutuugo mmaanna tuu kuaivaa Isarairaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Riviivainna Anutuugaara kati puara hudeeraiya gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Iya uu aataruuvaugiataama gioonna kiaapuuya safuuma varutiri. Anutuugaara kati puara hudeera vaidiivaa Merekisateeko uu aataruuvaugiataama iinaree kiaa ari vookaruu vaidiivo diitaanara aataruuvo hameetautirivee. Ivo hama Riviiinna oyaivakidi diiteera vaidivai. Hama Aroono uuvaugiataama iinaraivaara diiteeravai. Merekisateeko uuvaugiataama iinaraivaara diiteeravai. ¹² Riviivainna uu mmooriivo taika kiooduu rikioo karaasa uu aataruuvo kookaraa mmaataivaa vareeravai. Mmuaikaraama tauraa mmaanna tuu aataruuvo taika kiooduu karaasa mmaanna aataruuvo vairavai. ¹³⁻¹⁴ Ii kua ivo ti Udaanga Yisuunnara tii kuavai. Ivo hama Riviiinna oyaivakidiri diiteeravai. Ari vo oyai Yutayavakidiri diiteeravai. Nnaaru Musiiva Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyyara tuu suaivaki hama ivo Yutayaa vaidiyyara tiravai. Hama Yutayaa vaidiyya yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau Anutuugaara kati puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Vaa ta ivaara arinaima rikiaunnavai.

Ari vo vaidivai kati Anutuugaara puara hudeera

vaidiivo Merekisateekaanikaraama varivai

¹⁵ Aa kua aavaudiri ii kua ivaa oyaivo kooyaa vainoo. Ari vo vaidivai Anutuugaara kati puara hudeeraivono Merekisateekaanikaraama varivaivee.

¹⁶ Hama ivo mmatayaa vaidiyya nnaakukiaiya tuu aataruuvaidiri Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai variravai. Inna aakiaivaki tupatupaa varira yaagueeqaivo vauvaara ivo Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai variravai. ¹⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Merekisateeko kietavai varioo
Anutuugaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuugaara

kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁸ Ivaara eenanaa aataruuvo muaraa-gainno hama kaanaatauvaara iya ivaa pikieeravai. ¹⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivakidiri hama gioonna kiaapuuya safuuma variraivaa varoovaara iya ivaa pikieeravai. Aanna makee Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa yaatareera aataruuvaara ta faannakiaunnaivo vaa kooyaa vaivai. Ivaudiri ta aikiooma Anutuugaa vaini kuaunnavai.

²⁰ Anutuugo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmatau suaivaki ivo ari nnutuuvaa tasipama kioo kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo mmatairavai. ²¹ Nnaaru varuu vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiya mmatau suaivaki hama vooyaano itaa kua tiravai. Anutuugo kua kutaa na iinaravee kiaa kioo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmataama kioo kuaivo Anutuugaa kua fafaaraivaki vainno innara tinoo:

Udaangaivoono kua kutaa na iinaravee kiaa kioo

fai hama taara yaata utinaravai.

Ivo i tinoo: A tupatupaa Anutuugaara

kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiivai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²² Kua oyaivo itaama vaivaudiri ta rikiaunnano Yisuuva karaasa kua yeena rau kioo na iinaravee tuu kuaivo yotataavai. Ii kua ivoono tauraa tuu kuaivaa yaataravai.

²³ Mmatayaa diaa vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeeraiya mmuaavai mmuaavai ngiari mmooriiyauvaa iima rada vida varida putuuvaa kaayauya variravai. ²⁴ Yisuuva mmuaavoono tupatupaa variivaara Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaa mmannammanna tiyara inno nnaasu varivai. Hama voovoono inna mmooriiava ravisivaivaiva. ²⁵ Ivo itaama variivaara mmuakiaa suai gioonna kiaapuuya innakinaadiri Anutuugaasi kuaiya fai ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ivo tupatupaa varioo iyara Anutuugaata kua tiao variivaara ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²⁶ Ivaara Yisuuva Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidivai tiyara tupatupaa dioo vaivo inna yoketaavai. Ivo yoketaa tuanaavai nnaasu varivai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaivai. Inna aakiaivo kaayau yoketaa tuanaavai vaikio hama koonnai aataruuvo innaki vaivai. Vaa Anutuugo mminnamminnaa maisa varaiyasidiri inna vitoo ngiau aapu yoketaa tuanaivau yapa kiaikioo varivaivee. ²⁷ Vaidiiya kati Anutuugaara puara hudooya makemakee mmuakiaa suai mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Tauraa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaarannaadee huda kiada nnaagiai gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara hudeeravai. Yisuuva hama itaama inno variravai. Ivo mmuaaneetu ariinoo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara ari mmammaivaa yapeeravai. ²⁸ Vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri iya mmatairavai. Ii vaidi iya muaraagayavee. Tauraa Anutuugo mmaanna tuu kuaivo vauduu nnaagiai ivo tunoo: Kua kutaa fai na iinaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua kiaa kioo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo inna tuduu ivo yoketaa tuanaavai nnaasu variravai. Fai ivo tupatupaa yoketaa tuanaavai nnaasu varinaravai.

¹ Ii na kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Kati Anutuugaara puara hudeera kieetaiya roosiivoono tiyara ngiau aapu hara kioo varinoo. Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaivo mmaata yoketaivau variiava yaaku yaadudainngiaa ivo hara kioo varinoo. ² Ivo Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaa ngiau aapuuvaki iinno varinoo. Nnaaru Anutuugaa seera nnau aakiaivaki vo atuu yoketaa tuanaa voovai vau nnauvaa roosiivaki ivo ivaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ii nnau ivaa hama vaidiaano heekeera nnauvai. Udaanga Anutuugoona heekeera nnauvai.

³ Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya yeennaiyauvaa Anutuugaa mmida puara sipisiipaiyauvaatama huda inna mmiateeraivaara vaidi-
iya iya mmataama kiaavai. Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya roosiivoono Yisuu Kirisiiva tiyara iiraivoono mminnaa yoketaa voovai vaivaa Anutuugaa mmilaraivo inna yoketaavai. ⁴ Yisuuva mmatayaa varitiri. Hama ivo Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai varioo yeenna puaraiyauvaa Anutuugaa mmira mmooriivaa iitirivee. Yutayaiya mmaanna tuu aataruuvaidiri Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiva yeenna puaraiyauvaa inna mmira mmooriivaa iikiaiiva variaavai. ⁵ Iya Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaa mmata aavau iya iikiaiivo ngiau aapu vaira nnauvaki iikiaiivaa mmannammannaavai iikiaiavai. Ii aataru ivo nnaaru Musiiva uu aataruuvaa roosiima mmuakaraivai vainoo. Nnaaru Musiiva seera nnauvaa heekaanaree kiaa rikiooduu Anutuugo ngiau aapu vaira nnauvaara inna kiaa mmioo tunoo: Na taapiyaadiri i kiaa i mmiaivau-
giataama safuuma heekaanee, tiravai. ⁶ Mo Yisuuva ngiau aapuuvaki kati puara hudeera mmooriivoono iya kati puara hudeera mmooriivaa tauraa mmaanna tuu aataruuvaidiri iikiaiivaa yaataravai. Anutuugo karaasa yeena rau kioo ti mmuu kuaivoono tauraa kua kiaa teerama kioo ti mmuu kuaivaa yaataravai. Ivo karaasa yeena rau kioo kuaivaa tuu suaivaki ari vookarai yoketaa yaatareera aataruuvaa kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo tiravai. Ivaara karaasa yeena rau kioo kuaivo tauraa yeena rau kioo tuu kuaivaa yaataravai.

⁷ Tauraa yeena rau kioo kuaivaa aikiooma gionna kiaapuuya rikiada uutiri. Nnaagiai karaasa yeena rau kioo kuaivo hameeta vutirivee.

⁸ Anutuugo ari gionna kiaapuuya toduu hama yoketaama varuuvaara ari kua fafaraivaki vau kua voovai iyara tunoo:

Udaangaivoono tunoo:

Isarairaa mmataivau variayaatama
Yutayaa mmataivau variayaatama
kua karaasa yeena rau kieera kuaivaa
na iya kiaa mmilara suaivo aa nnilara iinoo.

⁹ Aa kua karaasa na yeena rammuaa kua aavo hama nnaaru na yeena rammuaa kuaivaa roosiivai.

Nnaaru na Iyiipaivakidiri iya rubuungainna vitaanara iikiaa suaivaki
na kua yeena rau kiaivaa iya kiaa mmilaravai.
Kiaa mmiaaduu rikiada
hama mmannammanna ivaa iirama kiada
kuaivaa hatokoovaa
na iya tee pikieravaivee, tiravai.

¹⁰ Anutuugo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Fai ii suai ivo taikanai
aa kua karaasa na yeena rau kiee
Isarairaiya kiaa mmilara aavo ataama vainoo.

Fai na ni kua aataruuyauvaa
 iya yaata tinniiyauvaki yapa kino
 iya aakiaiyauvo rikianai
 na iya Anutuugo tuanaivo varinai
 iya ni gioonna kiaapu tuanaaya variaaravai.

11 Iya itaama varikio

hama vaidi voovoono ari seena vaidi voovaatannee
 ari kata vayaa voovaatama kiaa mmioo tinara:
 Udaanga Anutuugaa tee rikiaanee, tinaravai.
 Vaa tauraa yoketaa maisa mmuakiaaya
 ni teeda rikiaivaara
 hama ivo itaa kua tinaravai.

12 Fai na iyara boo tiee

iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiee
 hama keenaa ivaara yaata utinaravaivee, tiravai.

Anutuugo ari kua fafaaraivaki vau kua voovai itaa kua tiravai.

13 Anutuugo kua karaasa yeena rau kieera kuaivaara tunoo: Kua karaasavaivee, tuuvaara tauraa kua yeena rau kioo kuaivo vaa maisainno nnisi mminnaiyauvaa roosiima vairavai. Nnisi mminnaiyauvo maisainara inno kiisa suai vainno taikaanaravai.

9

Ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmira aataruuvovee

1 Tauraa Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaki gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiateera aataruuyauvo vairavai. Iya Anutuugaa ausa mmuduuya mmiateera nnauvootama mmatayaa vairavai. **2** Iya seera nnauvaa heeka kiada aakiaivaki vo nnau voovai heeka kiada ivaki atau voovai iima kiada ivaa nnutuuvaa Yoketaa Nnauvaivee tiravai. Ii nnau ivaki iya tooba voovai yapa kiada yeenna yapeera yaiheera voovai yapa kiada Anutuugaani yapoo bereetaivaatama ivaki yapeeravai. **3** Nnaagiai atau ruu buruqa hokobaivaa mmookana vau nnauvaa nnutuuvo Yoketaa Tuanaa Nnauvaivee tiravai. **4** Ii nnau ivaki sikau mmannaammannai gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivaa iya yapa kiada ivau suuda yokeeta vuu yataari ranaiyauvaa hudeeravai. Ii yeena tapi ivo iqii nnau ivaa mmaraavai. Iya nnaamuru voovai iima kiada gooraivaadiri ivaa rurauma kiada ii nnau ivaki ivaa yapa kiada mmataama kiada tunoo: Ta ivaa teeda rikiaannano. Vaa Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaa ti kiaa ti mmira-vaivee, tiravai. Ii nnaamuru ivaa aakiaivaki gooraivaadiri iima kioo kuu yavaivaa yapa kiada ivaa aakiaivaki yeenna ngiau aapuuvakidiri tuuvaa nnutuuvo menaivaa yapa kiooduu vairavai. Nnaaru Aroono yau aasan-naivaa nnau aakiaivaki yapa kiooduu siriivo ivaudiri uruuvaa Anutuugo inna mmataama kieeravai. Ii yau ivaa iya nnaamuruuvaki yapa kiooduu vauduu sikau tayapoovaitanau Anutuugo mmaanna kuaivaa tuduu Musiiva fafaara roovaitanaatama ivaki yapa kiooduu vairavai. **5** Iqii nnaamuru ivaa veraivau iya aangeraa roosiira taara mminnaavaitana yapa kiada tunoo: Anutuugaa oyai ari vookaraivaa mmannammannaavaivee, tiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera mmaataivau ngiari haayaiyauvaadiri rummua apu kieeravai. Na itaama ngii giaa ngii miau kuaivaa hama na nnaa hammara kuaivaata aanna makee ngii giaa ngii miannoo.

6 Iya itaama nnauvaa heeka kiada mminnaiyauvaa yapa taika kiada Anutuugaara kati puara hudeera vaidiia tauraa atau rummua kioo nnauvaki makemakee mmuakiaa suai vida ngiari mmooriivaa iiravai. **7** Anutuugaara

kati puara hudeera kieetaivoono nnaasu atau rummua kioo buruqaiavaa mmookana vau nnauvaki vioo mmuaa nuanuvaki mmuaa suai nnaasu vioo mmuakiaa nuanuuyauvakiaatama itaama mmuaa suai nnaasu ivaki viravai. Hama ivo kati ivaki viravai. Ivo puara kiauvaava varoo ivaki viravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaata gioonna kiaapuuya vueenna kiada iira mminnamminnaa maisaiyauvaatama taikaiveeraivaara varoo vioo Anutuugaa mmiravai. ⁸ Iya itaama iikiaa aataruuvaara Mmanasa Yoketaivoono kooyaa ataama ti vitaivai. Iya tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa iida varuuvaara atau rummua kioo buruqaiavaa mmookana vau nnau ari vookarau yoketaa nnauvaki gioonna kiaapuuya kuara aataruuvo hameetairavai. Buruqaiavaa mmataama kioo tuu vaidi Yisuuva hama putuuvaara hama iya Anutuugaa vainima kuara aataruuvootairavai. ⁹ Tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa varoovo inna aanna ta variaunnaiya tiyara mmataama kioo iiravai. Iya ivaki yeenna puariyauvaa Anutuugaanivee kiaa mmiraiyauvo hama yopeema gioonna kiaapuuya Anutuugaa ngiari ausa mmuduuya mmiraiya aakiaiyauvaki tuginneeravai. ¹⁰ Ii aataru iyauvo mmanna yeenna nnoori nneeraivaaraatama mmammayaadiri finiraivaaraatama tii kuaivo nnabaiya iira aataruuyauvaara tii kuavai. Iya ii aataru iyauvaa iida varuduu Yisuu Kirisiiva mmuakiaa aataruuyauvaa karaasa iira suaivaki ii aataru iyauvo taikeeravai.

¹¹ Vaa Yisuu Kirisiiva tioo kati puara hudeera kieetaiya roosiima tiyara mmoori varoo ta yoketaama variateera aataruuvaara haitatuuvai. Nnaaru Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo vaidi mmatayaya nnauvaa heeka kioovaki mmooriivaa iiravai. Yisuuvaano hama itai nnauvaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ari vookarai nnau yoketaivo mmatayaya heeka kiaa nnauvaa yaatarai nnauvaki ivo mmooriivaa iinno varinoo. ¹² Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu nnau pinaivaa aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki vuu suaivaki hama puara memee burimakau nnaakaraiya kiauuyauvaa varoo Anutuugaa mmimnara viravai. Ivo ari kiau tuanaivaa varoo Anutuugaa mmimnara viravai. Ivo putuoo ari kiauvaava tiyara tusoo ti vitoo yoketaivau ti yapa kinai ta tupatupaa yoketaama variaara aataruuvaa kooyaa kieeravai. ¹³ Nnaaru iya puara memee burimakauya kiauuyauvaatama puara burimakau nnaayee nnaakaraiavaa hudooduu kaupaa kioovaatama gioonna kiaapu Anutuugaa avuuvau koonnama varuuyayaa hatutuooravai. Iyayaa hatutuooduu rikioo iya mmammaiyauvo yoke-tauduu Anutuugaa avuuvau yoketaama variravai. ¹⁴ Itaama vaikiora tuoo Yisuu Kirisiinna kiauvoono puara burimakau kiauvaadiri iima kiaa aataruuvaa yaatara kiauivai. Yisuuva hama mminnamminnaa maisaatauvoono Mmanasa tupatupaa variraivo inna tasipooduu ivo hama ariiyara yaata utirama kioo iya puara burimakauyauvaa kati Anutuugaani ruputuduu kiauvo tuuneema ari mmammaivaa ivo Anutuugaa kati mmiravai. Ivo ari kiauvaadiri ti aakiaiyauvakidiri fini kinai ta tauraa mmanna mmooriyauvaa kuminayaa iikiaunnaiyauvaa pikiaaravai. Ta Anutuugo hara kioo variivaa mmooriivaa iikiaaraivaara Yisuuva ari kiauvaadiri ti aakiaiyauvakidiri fininaravai.

¹⁵ Ivaara Anutuugo gioonna kiaapu mmataama kaiya tupatupaa varira aataru ari vookariyauvaa vaa ivo kua kiaa teerama kioo fai na iinaravee tuuvaa varaateeraivaara Yisuu Kirisiiva kua yeena rau kieera aataru karaasaiava iiravai. Iya tauraa Anutuugo kua yeena rau kioo aataruuvau varida mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyara ivo putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kioodoo iya mmamma dummukiara kuateeraivaara ivo itaama iiravai.

16 Gioonna kiaapu voovoono ari putinaraivaara yaata utuoo ari mminnainyauvaa deeya deeya mminaraivaara kua yeena rainno yanaivau fafaara raivai. Nakaaraivo hama putino ivo putii kuaivo hama kooyaa vainai rikiada iya hama yanaivaudiri teeda inna mminnainyauvaa varaaravai. 17 Fai nakaaraivo homo hara kioo varino ii yanaa ivo mmanna yanaavai vainaravai. Fai nakaaraivo putinai rikiada iya yanaivaudiri teeda kaanaivaa varaaravai. 18 Ivaa roosiima Anutuugo tauraa kua yeena rau kioo kuaivo mmanna kuavai vairavai. Musiiva puara burimakauyauvaa ruputuoo iyauvaa kiaayauvaadiri mmooriivaa uduu rikioo Anutuugaa aataruuvoo aikiooma vairavai. 19 Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayavai tauraa Musiiva mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmi taika kioo puara memee burimakau nnaakaraiya kiauyauvaa vita varoo nnooriivaa tasipama hanigiaanigieema kioo yatari seeraivaa nnutuuvo hisoopaiavaa varoo ivaa aaruuvau kookee kua yeenaiavaa rau kioo nnooriivaki kiauvaa hanigiaanigieema kioovakidiri rabuuma kioo Anutuugaa mmaanna tuu yanaivau rupiririima kioo gioonna kiaapu ivaki varuuyaki rupiririravai. 20 Ivo itaama iinno varioo iya tunoo: Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaa ngia rikiada iikiateeraivaara na kiauvaadiri ataama iikiaunoo, 21 kiaa kioo Anutuugaa seera nnauvunnaatama ivaki vau mminnaa mmuakiaayavunuaatama mmuakaraama kiauvaadiri rupiririravai. 22 Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri ta rikiaunnano puara kiauyauvaadiri mmuakiaa mminnaayavunu rupiririima kiaikio yoketaivai. Kiauvo tiivaara Anutuugo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivai. Hama kiauvo tiitiri. Hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaitirivee.

Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutuugaa ari mmiravai

23 Anutuugaa ausa mmuduuya mmira nnauvootama ivaki vau mminnainyauvootama ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnainyauvaa mmanammannaayauvaivee. Inna aikiooma iya mmatayaa nnau mminnainyauvunu puara kiauvaadiri rupiriruuduuo yoketairavai. Mo ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaa tuanaiyauvo yoketaakiaiveera iira aataruuvoo ari vookarai kiauvaadiri iira aataruvai. 24 Ngiau aapu vai nnauvaa mmannammannaivaa vaidiiva iima kioo nnauvaki hama Yisuuva ivaki viravai. Ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Anna makee ivo ivaki varioo tiyara Anutuugaa avuuvau iinno varinoo. 25 Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiivo nnau yoketaivaa aakiaivaki vau nnau yoketaa tuanaivaki mmuaa nuanuvaki mmuaa suai nnaasu vioo vo nuanuvaki mmuaa suai makemakee puara kiauvaatama varoo viravai. Mo Yisuu Kirisiiva hama ngiau aapuvaki vioo ariineetu Anutuugaa ari mminara viravai. 26 Ivo itaama uutiri. Nnaaru Anutuugo ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ivo mminnammanna mmamma nniitareeraivaa vara roo nnuuvo ngioo ngioo aanna makee homo itaavai vaitirivee. Hama ivo itaama iiravai. Ngiau mmataivo taikaanara iira suaivaki gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ivo mmuaa suai mmuaaneetu Anutuugaa ari mmuduuo inna kiauvo tiiravai. 27 Gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai mmuaaneetu nnaasu putida Anutuugo iya yaparainaraivaki kuaavai. 28 Ivaa roosiima mmuaaneetu Yisuu Kirisiiva Anutuugaa ari mmiravai. Ivo kaayau gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutuugaa ari mmiravai. Nnaagiai ivo kava vara ranoo tiinaravo fai hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiinaravai. Gioonna kiaapuuya innara faannakiaiva vitaanaraivaara tiinaravai.

10

¹ Anutuugo mmaanna tuu aataruuvo fai yapooma yoketaa aataruuvo nninaravaa mmannammannaavai vaivai. Ta ivaa teeda hama kooyaa taunnavai. Mmanna mamanaaruuvaa nnaasu ta taunnavai. Ivaara hama ivoono yopeema Anutuugaasi nnira gioonna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyya tupatupaa mmuaa nuanu mmuaa nuanu mmuaakaraama puaraiyauvaa huda kiada Anutuugaa mmida variaavai. Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaidiri itaama puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmira aataruuvo hama yopeema Anutuugaasi nnira gioonna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai.

² Anutuugaa ausa mmuduuya mmira gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa uudu mmuaa suaivaki iya mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taikotiri. Hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiooduu mmannammanna mmuaararoovo vautiri. Hama iya mmannammanna puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmutirivee.

³ Mo iya makemakee vo nuanu vo nuanu puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmudu rikiada ivaidiri iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taunnu kiooyauvaa kava rikiooduu iya yaata tinniiyauvaki vairavai.

⁴ Puara burimakau memeeya kiauuyauvoono hama yopeema mminnamminnaa maisaiyauvaa rugoovaara iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee vo nuanu vo nuanu kava rikieeravai.

⁵ Ii aataru ivo itaama vauvaara Yisuu Kirisiiva mmatayaa tuu suaivaki ivo ari putinaraivaara Anutuugaa tunoo:

Vaidiyya yeennaiyauvaa kati i mmida
 puaraiyauvaa huda i mmuuvaara
 hama i yoketauduu hama i varaatairavai.
 Vaa a mmatayaa varira mmammaivaa
 niini teerama kieeravai.

⁶ Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau
 puaraiyauvaa varada hudooduu
 tamooqa taika kioovaara hama i yoketairavai.
 Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa
 puaraiyauvaa hudooyauvaara hama i yoketairavai.

⁷ Itaama vauduu na kiaanoo:
 Anutuugo, vaa na ngiaunoo.
 I yanaivaki kua vovvai niyara vauvoona
 aanna na ngiaunoo.
 I yaata utira kuaivaugiataama
 na mmoori iinarivaara na ngiauvee.
 Na itaa kua kiauvaivee, tiravai.

⁸ Ivo tauraa tunoo: Vaidiyya yeennaiyauvaa kati i mmida puaraiyauvaa huda i mmuuvaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau puaraiyauvaa varada hudooduu tamooqa taika kioovaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa puaraiyauvaa huda kioovaarataama hama i yoketauduu hama i varaatairavaivee, tiravai. Ii aataru iyauvaa iya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaidiri iikiateera tuduaata ivo itaa kua tiravai.

⁹ Nnaagiai ivo tunoo: Anutuugo, vaa na ngiaunoo. I yaata utira kuaivaugiataama na mmoori iinarivaara na ngiauvee, tiravai. Ivaara Anutuugo puara huda mmira aataruuvaa kagaari kioo karaasa aataruuvaa Anutuugo yaata utiraivaugiataama ta iikiateera aataruuvaa yapeeravai.

¹⁰ Anutuugo yaata utiraivaugiataama Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu ari mmammaivaa

inna mmioo putiravai. Ivo itaama uuvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera aataruuvaa iravai. Itaama uuvaara ta Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama variaunnvai.

¹¹ Anutuugaara kati puara hudeera vaidiia makemakee mmuakiaa suai mmuaakaraama airineetu ngiau dida vaida puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmida variaavai. Ii puara huda mmiaa iyauvo hama yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugavai. ¹² Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuaaneetu Anutuugaa ari mmi kioo oro inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. Ivo mmuaaneetu itaama uu aataruuvo fai tupatupaa vainaravai. ¹³ Ivo Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo Anutuugo inna nnammutuiai yaatara kiaanaravaara faannainno varinoo. ¹⁴ Anutuugo ari gioonna kiaapuuya iinno varikiai iya yoketaama variaano. Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu aikiooma iya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuugaa ari mmuuvaa iya Anutuugaa avuuvau yoketaa tuanaaya variaavaivee. Ii aataru ivo fai tupatupaa itaavai nnaasu vainaravai.

¹⁵ Mmannasa Yoketaivootama ivaara kooyaa ti kiaa ti mmiravai. Ivo tuu kua voovai Anutuugaa kua fafaaraivaki vainno ataa kua tunoo:

¹⁶ Udaangaivo tunoo:

Fai ii suai iyauvo taikanai
aa kua karaasa na yeena rau kiee
iya kiaa mminara aavo ataama vainoo.

Fai na ni kua aataruuyauvaa
iya aakiaiyauvaki yapa kiee
iya yaata tinniiyauvakiaatama yapaanaravaivee, tiravai.

¹⁷ Mmannasa Yoketaivo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Fai na hama kava
iya mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utuee
na hama iya maisamaisama iikiai yauvaaraatama
yaata utinaravaivee, tiravai.

¹⁸ Anutuugo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga taika kiaivaara ivo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveera ta puara huda inna mmira aataruuvaa hama kava iikiaaraivootainoo.

Nnikiai ta Anutuugaa vainima kuaaravee

¹⁹ Ni seenayaso, Yisuuva putuduu inna kiauvo tiyara tuuvaara ngiau aapu Anutuugaa nnauvaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki ta aikiooma kati kuaunnaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Yisuuva putuu suaivaki buruugaivo Anutuugaanee kiaa kioo nnauvaki atau rummua kioovo tammaa kiraatu varoo tuoo viravai. Anutuugaasi vira aataruuvaki atau rummua kioo buruugaivo inna Yisuuuna mmammaivaa roosiiravai. Buruugaivo tammaa kiraatuu suaivaki Yisuuva Anutuugaasi vira aataru karaasa variraivaa kooyaa ti vitairavai. ²¹ Anutuugaara kati puara hudeeraiya roosii nnoonnaivoono ta Anutuugaa gioonna kiaapuuyara tiyara dinoo. ²² Tiyara diivaara nnikiai ta Anutuugaa vainima vida ti aakiaiyauvaki kua kutaa tuanaa innara mmuduuya rida innara kutaavaivee kiaa kiada ivaa puaisa utida kuaaravai. Ta ti mmamma maisa tasipama varira aataruuvaa vaa Yisuuva ruga kiaikio ti yaata utiraiyauvo yoketaayauvai vaivaa tasipama innasi kuaaravai. Ta ti mmammaiyauvaa nnoori yoketaivaadiri finirayaama Yisuuva ti aakiaiyauvaki fini kinai rikiada ta yoketaaya innasi kuaaravai. ²³ Anutuugo ari kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tuuvono fai hama pikieerainno iinaravai. Ivo ivaa iinaravaara nnikiai ta kutaavaivee kiaa kiada hama taara yaata utaaravai. Ta innasi kuaaravaara faannakiaunnaivaa nnikiai

ta puaisa utida variaaravee. ²⁴ Nnikiai ta ariiyara ariiyara yaata utida ari tasipa ari tasipama mmuaavaugiataama mmoori varada ariiyara ariiyara mmuduuya rida yoketaama iikiaaravee. ²⁵ Anutuugaara nuunaida varira aataruuvaa nnikiai hama ta pikiaaravee. Vooya vaa pikiaiya roosiima ta pikiaarainnoo. Nnikiai ta titiita titiita yamaa kua yamaa kua tida mmuaavaugiataama yaagueeqama variaaravee. Yisuuva tiinara suaivo vainima vaivaara rikiada yaagueeqama kiada itaama variaaravee.

²⁶ Gioonna kiaapu vooya Yisuu Kirisiinna kua kutaivaa ti kiaa ti mmi kikiari rikiada ta ivaara kutaavaivee kiaa kiadaata mmannammanna Anutuugaa mmooka hanigia mmi kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varakio rikioo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ta kava puara huda Anutuugaa mmira aataruuvo hameetainaravai. ²⁷ Hameetaikiai ta aatuuda varida kua pinaivaara nnaasu faannakiaaravai. Kua pinaivaaraatama ikia hauru too ari vookaraivo Anutuugaa nnammutuayiä taa taika kiaanaravaaraatama ta faannakiaaravai. ²⁸ Anutuugo Musinna mmaanna kua kiaa mmu aataruuvaa hatokoo gioonna kiaapuuvaa iya inna ruputuduu putiravai. Kua pinaivaki taaramannee taaravoomadoono innara kutaa ivo iivaivee tuduu rikiada hama iya innara boo tiraida inna ruputuduu putiravai. ²⁹ Mo itaama vau aataruuvo inna kiisama mmuaarereera aataruvai vairavai. Mo Anutuugaa Mmaapuuvaa puruuka tioo mmooka hanigia mmira mmira gioonna kiaapuuvo fai pinaa mmuaararai ari vookaraivaa varaanaravai. Anutuugo kua yeena rau kioo kua kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaara ii gioonna kiaapu ivaa vaa Anutuugo innara niinivaivee tiivo fai ivo ivaara kumina mminnavaivee tioo fai pinaa mmuaararavaa varaanaravai. Anutuugo kati tiivara yoketaama yaata utiraivaa Mmannasa Yoketaivoono ti mmiivaara iyo maisavaivee tiivoono fai pinaa mmuaararavaa varaanaravai. ³⁰ Aa kua aavaa tuu nakaaravaa vaa ta teeda rikiaunnavai. Ivo tunoo: Maisa mmooriivaa irisai mminaravaa neenoo nakaaravovee. Fai neenoo irisai maisavaa gioonna kiaapuuya mminaravaivee, kiaa kioo vo kuavai tunoo: Fai na Udaangaivoono ni gioonna kiaapuuya kua pinaivakidiri iya yaparaina irisaiyuvaa duuyama kiee iya mminaravaivee, tiravai. ³¹ Anutuugo tupatupaa variraivoono ti yaparainno safuuma irisaiyuvaa duuyama ti mminaravo inna vaidi aatuu mmuaararai aataruvaivee.

³² Ngia nnauru varuuvaa yaata utuatee. Ngia Anutuugaa aataruuvaa ikiataa kooyaa too suaivaki ngia kaayau mmuaararavaa vareeravai. Varadaata yaagueeqama duduu hama ngii yaatareeravai. ³³ Vo suai suai vooyauvaki ngia gioonna kiaapuuya avuuyavunu duduu vooya ngii maisa kua tida ngiiyara koonnama uuduaata ngia yaagueeqama diravai. Ari vo suai vooyauvaki ngii seenaiyara iya itaama mmuaikaraama uuduu teeda ngia ngii seenaiya tasipama oro duduu ngiiyaraatama koonnama uuduaata yaagueeqama diravai. ³⁴ Gioonna kiaapu oovi nnauvaki varuuyara ngia pinaama boo tiravai. Vaidi vooya numa ngii hoonahaanaiyuvaa ravisi varooduaata hama ngia iyauvaara yaata utiraida kati ngia sirigaida variravai. Vaa ngia rikieeravai. Tupatupaa variraivo iyauvaa yaatareeravaa vaa ngia varoovaara ngia sirigaida variravai. ³⁵ Ivaara ngia mmuaararavaa varoovaara sa ngii pirisakiaivee. Fai ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varidada irisai yoketaivaa varaaravai. ³⁶ Ngia Anutuugo yaata utiraivaugiataama iida irisai kua kiaa teerama kioovaa varaaravaa mmuaararavaa varadaata makemakee yaagueeqama nnaasu variatee.

³⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaravo vainno tinoo:

Kiisa suaivo taikano
ivo tiinaraivo fai tiinaraivee.

Fai ivo hama haunainaravai.

³⁸ Fai ni gionna kiaapu safuuma varii voovoono niiyara kutaavaivee tioo hara kioo varinaravai.

Mo fai ivo niiyara muaraagainno ni pikianai fai na hama innara yoketainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁹ Hama ta gionna kiaapuuya muaraagaida Anutuugaa mmooka hanigia mmiaunnayavee. Itama iikiaiya fai eeyaa putu taikaaravai. Ta gionna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaunnano Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapa kiaiyavee.

11

Anutuugaara kutaavaivee tira aataruvai

¹ Ta yaagueeqama Anutuugaara kutaavaivee kiaunna aataruuvo ataama vainoo. Anutuugo tinoo: Na ngiini iinaravaivee, tii kuaivaara ta faannaida ti aakiaiyouvaki kiaunnaano: Fai ivo kutaa iinaravaivee, kiaa kiada fai ta varaaravai. Ivo iinaraivaa hama ta titi avuuvaadiri teeraida ta ti aakiaiyouvaki yaagueeqama kiaunnaano: Fai ivo iinaravaivee, kiaa kiada fai taaravai. ² Nnaaru varuu gionna kiaapuuya Anutuugaara kutaavaivee tuuyara ivo iyara yoketaayavee tiravai.

³ Nnaaru Anutuugoono kua tioo ngiau mmataivaa iima kioovaara ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikiaunnava. Mmuakiaa mminnaa ta taunnaiyauvaa Anutuugo hama vaidi teera mminnaivaadiri iima kiaivaaraatama ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikiaunnava.

⁴ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Aveero Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo yoketaama varioo kati puara sipisiipa nnaakaraiavaa ruputu kioo inna mmiravai. Ivo itama mmuu aataruuvo Kaingo Anutuugaa kati mmuu aataruuvaa yaataroovaa Anutuugo tooduu yoketairavai. Aveero Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Ivo Anutuugaa kati mmuuvaa Anutuugo tooduu yoke-tauvaara ivo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Aveero vaa putuu vaidivoono Anutuugaara kutaavaivee tuu aataruuvo aanna homo kooyaa vaikiat ta rikiaunnaano.

⁵ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Inooko Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara sa ivo putiraivaa taiveera Anutuugo ivo varuu mmammaivaata inna viteeravai. Anutuugo ivo varuu mmammaivaata vitoovaara gionna kiaapuuya innara buaidada tooduu hama iya too vairavai. Ivo homo mmatayaa varuu suaivaki Anutuugaa kua fafaaraivo innara tunoo: Anutuugo inna variraivaa tooduu inna yoketairavaivee, tiravai. ⁶ Gionna kiaapu voovoono hama Anutuugaara kutaavaivee tiivaara Anutuugo inna taikio hama inna yoketaivai. Anutuugaa vainima kuanaravoono Anutuugo kutaa varinoo kiaa kuaivaara kutaavaivee kiaivee. Gionna kiaapu yaagueeqama Anutuugaara buaakiaaraiya ivo irisai yoketaivaa iya mminaraivaara vainima innasi kuanaravoono ivaara kutaavaivee kiaivee.

⁷ Nuvuaava hama too aataru voovai nnaagiat vainaraivaara Anutuugo inna kiaa mmuduu rikioo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikioo iinno nnooriyaa nuaira nnauvaa heeka taika kioo ari nnaata nnaakaraiyaatama ivaki vida yoketaama hara kiada variravai. Nuvuaava itama uuduu rikiaada mmatayaa varuu gionna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu Nuvuaava Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo itama uuvaara ivo inna tunoo: A safuuma varira vaidikuavee, tiravai.

⁸ Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo inna maavee tuu suaivaki ivo inna kuaivaa arinaima rikioo ari yoosinnaivaa pikioo hama ivo too mmata voovaki Anutuugo innani mmataama kioo tunoo: Aa mmata aavaa na i mminaravaivee, tuu mmataivakira viravai. ⁹ Anutuugo inna kuaa mmuuvuara kutaavaivee kuaa kioo na i mminaravaivee tuu mmataivaki oto varioo ngiari voopinnaaya mmatavaivee kuaa kioo taanna yoosinnaivaki varirayaama seera nnauyauvaa heeka kioo ivaki hara kioo varuduu ari mmaapu Isaakoota ivaki hara kioo varuduu ari nneedi Yakooopoota ivaki hara kioo variravai. Ivaitanaata Anutuugo kua kuaa teerama mmataama kioo mmataivau variravai. ¹⁰ Aaparahaamo ii mmata ivau varia roo nuainno varioo Anutuugo yaata utuoo ngiau aapu iima kioo yoosinna pinaivaki varinaraivaara faannainno hara kioo variravai. Ii yoosinna ivaki yaagueeqa kuabai hara teerama kiooyauvo tupatupaa vainaraivaki kuanaraivaara faannainno hara kioo variravai.

¹¹ Aaparahaamaa nnaataivo Saraava nnaakara mmatoo suaivo taika kiooduaata yotera kioonnaata Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu Aaparahaamaa tasipama kioo mmaapuvai mmateeravai. Anutuugo kua kuaa teerama kioo fai na iinaravaivee tuuvaara Saraava innara tunoo: Kutaa fai ivo iinaravaivee, tuuvaara Anutuugo mmaapuvai inna mmuduu mmateeravai. ¹² Ivaara Aaparahaamo ngiaabai kioo hokoba sui varia roo ngioo ngioo varuu suaivaki Saraana tasipooduu mmaapuvai mmateeravai. Ii vaidi mmuaa Aaparahaamaayaadiri kaayau nneeditunna sidinnaidiyya variravai. Aakiapuaiauvo ngiauvau diaani nnukaiyauvo nnoori mmaagaivau vakiaani hama yopeema vaidiyya yaariraivaa roosiima iya variravai.

¹³ Ii gionna kuaapu iya Anutuugaara mmannammanna kutaavaivee kuaa rada vidad putiravai. Homo iya varuu suaivaki kooyaa iya tunoo: Ta aa mmata aavau variaunna suaivaki ta ngiari voopinnaiya vida nnidaida variraiya roosiima variaunnaano, tiravai. Iya itaa kua tida Anutuugo kua kuaa teerama kioo kua kaanaiyauvaa hama vareeravai. Ii kaanaa iyauvo ngieera homo vauvaara iya mmanna kuaivaa rikiada kutaavaivee kuaa kiada ivaara sirigairavai. ¹⁴ Vaa ta arinaima rikiaunnava. Itaa kua tuuya ngiari yoosinna tuanaiyavunu variaaraivaara ngiari aakiyaiyuvaki yaata utida variravai. ¹⁵ Iya nnaakuva Aaparahaamo vaa pikioo mmataivaara hama yaata utiravai. Iya homo ivaara yaata ututiri. Iya kava varanada vira aataruuvu vautirivee. ¹⁶ Hama iya ivaara yaata utirama kiada ii mmata ivaa yaatareera yoosinnaivo ngiau aapu vauvaara iya ivaki variatauduu ivaara iya yaata utida variravai. Ivaara iya Anutuugaara ti Anutuugovee tuuvaara hama ivo iyara inna mmamma maisairavai. Vaa ivo iyani pinaa yoosinnaivaa teerama kieeravai.

¹⁷⁻¹⁸ Anutuugo Aaparahaamaa iinno taanaree kuaa uu suaivaki Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo inna kuaa mmuuvuugiataama ari mmaapu mmuaa tuanaivaa Isaakaa vitoo Anutuugaa ruputu huda mminaree kuaa kioo iiravai. Vaa tauraa Anutuugo kua kuaa teerama kioo kuaivaa inna kuaa mmioo tunoo: Fai Isaakaakidiri i nneeditunna sidinnaidiyya kaayauma variaaravaivee, tuu kuaivo vauduaata ivo Isaakaa vitoo Anutuugaa ruputu huda mminaree kuaa kioo iiravai. ¹⁹ Aaparahaamo ari mmaapuvaa ruputinara uu suaivaki ivo yaata utuoo tunoo: Fai na inna ruputino putino Anutuugo aikiooma tino rikioo kava diitaanaravaivee, tuuvaara kati ari ausa tinniivakidiri itaama yaata utuoo mmataama kioo tuu kuaivaadiri ari mmaapuvoo putuuvakidiri diiteeraivaa roosiima diitoo innasi nniravai.

²⁰ Isaakoono Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuuvaiana Yakoopaya Isauya kua yoketaivaa kiaa mmiravai. Ivaiana yapooma yoketaama variaaraivaara ivo kua yoke-taivaa ivaitana kiaa mmiravai.

²¹ Yakoopo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuuvaana Yoosiipaa mmaapuuvaianaara kua yoke-taivaa tiravai. Ii suai ivaki ivo ari yauvau kuru tu kioo vainno kookainno ari ausa mmuduuyavvaa Anutuuqaa mmiravai. Ivo innara kutaavaivee tuuvaara itaama iiravai.

²² Yoosiipo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki Isarairaa gioonna kiaapuuya Iyiipa mmataivau varidada yapooma pikiada kuaaraivaara tiravai. Iya kuaara suaivaki ari mmuyai sagiayauvaa varada kuateeraivaara tiravai.

²³ Musiinna kaano koovaitana Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Musi-inna mmata kioodoo inna vitada hatauma kioodoo taaravooma kuraagaivo taika kieravai. Ivaiana tooduu ngiari mmaapuuvo yoketauvaara hama ngiari kieetaivo nnaakaraiya ruputuatera tuu kuaivaara aatuurama kiada inna kuaivaa hatokada ngiari mmaapuuvaana vitada hatauma kieravai.

²⁴ Musiiva Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara ivo yokoo suaivaki iya innara tunoo: A Faraunna raunnaivaa mmaapukuavee, tuuvaara ivo ooqoo tiravai. ²⁵ Ivoono Anutuuqaa gioonna kiaapu ari seena Isarairaiya tasi-pama mmamma mmuaararooavaa varaanaivaara inna yoketairavai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varoo ivaudiri kiisa suai sirigairavaa vara-naraivaara hama inna yoketairavai. ²⁶ Ivo yaata utuoo arinaima ataama rikieeravai. Anutuuqo mmataama kioo vardi Misiavvaa mmooriivaa ivo varaanaivaara gioonna kiaapuuya innara puruuka tida maisa kua tuu aataruuvoo inna hama inna mmuaarareera aataruvai vairavai. Ii aataru ivo mmuakiaa yoketa yoketai mminnaa hoonahaanaiyauvo Iyiipa vauyavvaa yaatareera aataruvai vairavai. Ivo irisai yoketaivaa fai yapooma vara-naraivaara yaata utuoo itaama iiravai.

²⁷ Musiiva Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Iyiipaa kieetaivo innara nnannatooduu rikioo hama ivaara aatuurama kioo Anutuuqo tuuvau-giataama Iyiipa pikioo viravai. Vaidiyya hama Anutuuqaa teeraivaa Musi-inna ari aakiavoono inna toovaara ivo diitoo vioo kieravai. Vioo hama hanigiannanna kuagiannanniravai. Eyommaara vioo kieravai. ²⁸ Ivo Iyi-ippa pikioo kuanara inno varioo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara buusa Varaigiataa iira aataruuvaa toosa hara iiravai. Ivo Isarairaa gioonna kiaapu-uya tuduu iya puara sipisiipaiyavvaa ruputu kiada kiauyavvaa varada nnau tipumaiyavunu siikairavai. Vaidiyya ruputinau putuuaara aangeravoono sa ngiari mmaapu ngaruuya ruputinau putuateraivaara iya nnau tipumaiyau-vunu kiauyavvaa siikairavai. Aangeravo kiauvaa too pikioo varaigiataa kuaiveeraivaara siikairavai.

²⁹ Isarairaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara nnoori sorovuarivaa nnutuuvo Kookee Nnoorivee tuu nnooriivaa Anutu-uqo tuduu vioo sai ngioo saudu sasakainno kumina mmatavai vauduu ivaugiataa sainai vida tara kieravai. Vida tara kioodoo rikiada Iyiipaiya iya vata rada nnuuya ivau nnida varuduu rikioo nnooriivo kava ngioo iya ruputu taika kioodoo putiravai.

³⁰ Isarairaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Anu-tuuqo tuuvau-giataama ngiari nnammutuuiya varuu yoosinna Yerikoo sikau vagiaamunnaiva ututu nuaida varududuu yaaku sai suaivai karasaidiri taara suaivaitana taika kioodoo rikioo Anutuuqo mmataama kioo suaivau sikau vagiaamunnaivo ari mmaara havaratoos mumunu utu raubiriima kieravai. ³¹ Tauraa sabi nuaira gioonnaivaa nnutuuvo Rahaapo Yerikoo

variravai. Hama vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isairiraa vaidi-ivaitana numa hataumakidiri dida ivaki varuuya taaree kiaa uduu Rahaapo Anutuugaara kutaavaivee tioo ivaitanaara yaata utuoo vita hatauma kieeravai. Hatauma kioovaara vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isairiraiya ivakinnaa gioonna kiaapu Anutuugaa kuaivaa rikiadaata yaatarooya ruputu taika kiada Rahaapaa hama rупutiravai.

³² Gioonna kiaapu vooya Anutuugaara kutaavaivee tuuya uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaree kiaa na dataama ngii giaa ngii mi taikaanarannee? Hama na sui ngii giaa ngii minaravootainoo. Vaidi vooya nnuutuuyuvo Gitioono Baraako Samasoono Yepataava Davuitiiva Samueroovainnaata forofetaiyaatama uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaraiyauvo vai kiai kio hama sui ngii giaa ngii minaravootainoo. ³³ Iya Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyavunu variyaiya rapidada yaatara kieeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyavunu variyaiya yamaa kua yamaa kua iyaatama tida iyara tuqinnama haitatuuda Anutuugo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvaa kaanaiyauvaa vareeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano fai mmaraara raiyoonaiya vuutaivaki dudu hama iya gutu nneeravai. ³⁴ Iyakidiri vaidi vooyaano ikiai yauvo pinaama hauru teeraiyauvaa rasuuma kieeravai. Ngieri nnammutuaiya iyakidiri vaidi vooya ruputuaree kiaa iidada fanniima kiooduu kati yoketaama viravai. Muaraagama varuu vooyaano nnaagiai yaagueeqama variravai. Vooyaano rapuu suaivaki yaagueeqama rapidada ngieri voopinnaiya yaatareeravai. ³⁵ Gioonna vooyaano Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ngieri nnaakaraiya putuduu rikioo Anutuugo tuduu kava diiteeravai.

Ngieri nnammutuaiya iyakidiri vooya vitada maisa mmooriivaa iya mmida tunoo: Ngia Anutuugaa aataruuvaa pikikiai fai ta ngii tikiai rikida sabi kati ngiengie yaata utuaivaugiataama kuaaravaivee, tuuvaara ooqoo tuduu rikida maisa mmooriivaa iya mmududuu putiravai. Fai yapooma kava diitada yoketaama variaarivaara iya yaata utida itaama putiravai. ³⁶ Ngieri nnammutuaiyaano vooya ruputida iya ripiida iyara nniki rakaida puruuka tida vooya yuku yaakuuyavunu yeena rau kiada oovi nnauvaki yapeeravai. ³⁷ Ngieri nnammutuaiyaano sikauyauvaa habati kiada vooya ruputida soonnaadiri vooya tammaa hatokada paipa avaikarivaadiri vooya rutaka kiooduu putiravai. Vooyaano puara sipisiipaiyauvaa nnabaiyauvaatama puara memeeyauvaa nnabaiyauvaatama uyu kiada nuaida varida mmanna haipuya varuduu ngieri nnammutuaiya mmamma mmuaararooava iya mmida maisamaisa mmooriyauvaa iya mmiravai. ³⁸ Iya hama vaidiaatau mmanna mmata gaangiyauvunuaata taapiyauvunuaatama nuaida varida oonauyauvakiataa soopaiyauvakiataama hara kiada variravai. Iya itaama varida fai yapooma Anutuugaa tasipama yoketaama variaarivaara yaata utida hama koonnama varuuya tasipama mmuaavau variravai.

³⁹ Ii mmuakiaa gioonna kiaapu iya Anutuugaara yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara ivo iyara inna yoketauvo kooyaa vairavai. Itaama ivo kooyaa vauduaata Anutuugo gioonna kiaapuuya vita yoketaivau yapaa-narivaara ivo kua kiaa teerama kioo kua kaanaivaa hama iya teeda rikida vareeravai. ⁴⁰ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta nnaagiai variaunnaiya Anutuugo tiyara yaata utuoo yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai. Ii aataru ivo tiyara teerama kioovau iyaata teetama mmuaavaugiataama nnaasu yoketaa tuanaaya variateeraivaara Anutuugo tiiniaatama yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai.

12

Ta Yisuu Kirisiinna teeda nnaasu vaidā innara kutaavaivee kiaravee

¹ Ii kaayau gionna kiaapu Anutuugaara kutaavaivee tuu iya vaa putuduu iya uu aataruuyauvo aanna tiisiaata vaikiāi ta iyauvunugiataama Anutuugaara kutaavaivee kiauuna aataruuvo kooyaa vainoo. Ivaara nnikiāi tete iira aataru muuakiāiyauvo Anutuugaa aataruuvaa uudarairaiyauvaa kagaari kiada mminnamminnāa maisaiyauvo ti puaisa utiraiyauvaa pikiaaravai. Vaidiīya yaagueeqama seenada vida ngiari yaatara ngiari yaatara kiaeere kīāa iikīāaneema Anutuugo ari aataru kooyaa tiini teerama kioo yapa kīāivau nnikiāi ta ivau yaagueeqama nookīāaravee. ² Nnikīāi Yisuunna nnaasu teeda vaidā variaaravee. Ivo ta yoketaama variraivāa oyai nakaaravovee. Ta taurāa innara kutaavaivee kīāa kiada mmannammanna varia rada vidada innara kutaavaivee nnaasu kīāaravee. Yisuuva fai yapooma ari koonna tasipama sirigainno yoketaama varinaraivaara yaata utuoo yatari sagaiavau ari mmamma nniitaraanaraivaara hama oqoo tiravai. Ivo ivau vainno mmamma maisainaraivaara hama yaata utirainno inna aikioovaivee tiravai. Ivaara aanna makee ivo Anutuugo varira mmaataivāa yaaku yaadudainningīāa nnoonnavai hara kioo varinoo.

³ Gionna kīāapu mminnamminnāa maisa suvuairiāya Yisuunna nnanatooduu mmoori maisaivāa uduuu rikioo ivo yaagueeqama varuuvāa yaata utida rikīāatee. Ivaara sa ngīa muaraagakīāatee. Ivaara sa ngīi pirisakīāivee. Ivo yaagueeqama varuuvāa yaata utida yaagueeqakīāatee. ⁴ Ngīingīi aakīāiyauvaki ngīa mminnamminnāa maisaiyauvāa yaagueeqama oqoo tida varida iikīāavai. Ngīa itaama iikīāivāa koonnama variāiāya ngīi rupidida mmamma mmuaararaivāa ngīi mmikiāi Yisuunna roosiima hama ngīi kīauvo tiikiāi hama ngīa putuāavai. ⁵ Anutuugo ngīiyara ni naunna maapuyavee kīāa kioo ngīa yaagueeqama variateera kua yoketaivāa ngīi giāa ngīi muuyauvāa vaa ngīa taunnuuda kīāanee? Ivo tunoo:

Ni maapu-o, na Udaangaivoono
a safuuma varianeeraivaara
mmuaararaivāa i mmīauvāa
tuqinnama yaata utuee rikīāanee.
Maisa aataruuvāa iivoora
na i oqoo tinai rikīee
sa pinaama yaata utino
i ausaivo mmuaararakīāivee.

⁶ Na Udaangaivo ngīiyara mmuduuya riraiya
ngīa safuuma variateeraivāa
na mmuaararaivāa ngīi mmīauvai.
Na Udaangaivo ni gionna kīāapuuyara
ni naunna maapuyavee kīāuya
safuuma variateeraivāa
na mmuaararaivāa ngīi mīauvai, tiravai.

⁷ Anutuugo mmuaararaivāa ngīi minai rikīadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Anutuugo ngīi taikiāi ngīa inna raunna mmaapuya variāivāa ivo itaama ngīi iivai. Dee nnaakaraya ngiari kookīāiāya iya tuqinnama variateeraivāa hama mmamma nniitareeraivāa iya mmīāanee? Mo mmuakīāaya ngiari nnaakaraiya tuqinnama variateeraivāa mmamma nniitareeraivāa iya mmīāavai. ⁸ Anutuugo ari raunna mmaapu mmuakīāaya itaama tuqinnaiivāa roosiima ivo mmuaararaivāa hama ngīi mitiri. Ngīa hama inna raunna mmaapuya variatiri. Ivo ngīi taikiāi ngīa yapa nnaakaraya variatirivee. ⁹ Na kua voovāa tinai rikīāatee. Vaa ta

ti kookiaiyara rikiaunnava. Ta maisama variaannaduu iya mmamma nniitaroovaa ti mmuduu ta safuuma variaannaivaara iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapeeravai. Itaama variaivaara inna yoketaavai. Ti Napoova Anutuugo ti mmannasaiyauvaara haitatuuraivoono mmuaararavaa ti mmimai rikiada ta ivaara arinaima rikiada inna mmemmaana kuaaravo inna pinaama yoketaavai. Fai ta itaama iida yoketaama variaaravai. ¹⁰ Ti kooki-aiya ta kiisaya variaanna suaivaki ta tuqinnama variateeraivaara ngiari yaata utiraivaugiataama mmamma nniitareeraiva ta mmiravai. Anutuugo yoketaa tuanaavai varineema teeta yoketaa tuanaaya variaaravaara ivo tiyara yaata utuoo mmuaararavaa ti mmivai. ¹¹ Ivo mmuaararavaa ti mmii suaivaki ta rikiaunnano ti maisavai. Hama ta sirigakiaunnava. Nnaagiai ivo mmuaararavaa ti mmiivaara arinaima rikiada safuuma ta variaunnaiya ta irisai ausa nuufaivaa varada safuuma variaunnava.

Tuqinnama varida haitatuukiatee

¹² Itaama vaino rikioo Anutuugaa mmoori aataruuvuara ngii yaakuuyauvo hama yaagueeqaatainai rikiada inna aikioo mmuyai mmata kiada yaagueeqama kiada mmoori varaatee. Mo ngii yukuuyauvo maisainai sa ivaara yaata utuatee. Yaagueeqama diatee. ¹³ Safu aataruuyauvunu nuaida variatee. Ngii yukuuyauvaa raa tukagiaama kikio vainno eeyaara maisaivoora tida yaagueeqama raa rada nuaikio yoketainaravai.

¹⁴ Ngia mmuakiaa gioonna kiaapuuya ausa nuufaivaa tasipama variaaravaara mmannammanna iikiatee. Yoketaa tuanaaya variaaravaara mmannammanna iikiatee. Gioonna kiaapu voovoono hama yoketaa tuanaavai variivoono hama Udaanga Anutuugaa taanaravai. ¹⁵ Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa ngiiikidiri gioonna kiaapu voovoono mmooka hanigia mminarainnoo kia ivaara tuqinnama haitatuukiatee. Yatari kagia iiraivo kapikaravaa roosiima ngiiikidiri gioonna kiaapu voovai aakiaivo kapikarano kaayau gioonna kiaapuuya iinai koonnama varivoora tuqinnama innara haitatuukiatee. ¹⁶ Ngiiikidiri gioonna kiaapu voovoono nnaaruaa vaidi Isaunna roosiima sabi heera aataruuvaa iinno Anutuugaa aataruuvuara inna pirisaivoora tuqinnama haitatuukiatee. Isauvaano ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaatauvaa ivo ivaadiri ari kataivaasidiri yeennaivaa yookaama kioo nneeravai. ¹⁷ Vaa ngia rikiaavai. Nnaagiai ari koova kua yoketaivaa innara tinaravaa varaanaree kiaa rikiooduu ari koova innara oooqoo tiravai. Vaa ariinoo uu aataruuvoono inna atuu rummua kiooduu hama ivo ivaa kava varaanara aataruuvootairavai. Ivo kava ivaa varaanaraivaara pinaama ratoo varioo aataruuvuara buainnonno tooduu hameetairavai.

¹⁸ Nnaaru Anutuugo Isarairaa gioonna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki iya taapiivaa nnutuuvo Sinai viravai. Ii taapi ivaa vaidiyya teeda ivau utiraivai. Anna hama ngia iya roosiima mminnaa voovai aikiooma utuaaravo vaivaki kuaavai. Iya ikaivo pinaama hauru tooduu nama pinaivo rummua apu kiooduu upisuuduu yuunna pinaivo utuuvaki vida teeravai. Hama ngia ivaa roosiivaki kuaavai. ¹⁹ Sinai taapiivaudiri nooma akuavo vuduu kua voovai tuduu gioonna kiaapu ivaki varuuya ivaa rikiada pinaama yaata utida yaagueeqama Musiinna tunoo: Itaama ta kava vo kua vooyauvaata hama ti rikiataainoo, tiravai. ²⁰ Iya rikioo kuaivaara iya ausaiyauvo pinaama mmuaararoovaa itaa kua tiravai. Vaa tauraa Anutuugo iya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoononnee vara puara voovoono aa taapi aavau nninai rikiada ngia sikauyauvaa habati kiada inna ruputikio putu-aiivee, tuuvaara iya itaa kua tiravai. ²¹ Iya ivau dida too mminnaiyauvo ari

vookaraama maisama vauvaara Musiivaano tunoo: Kaayau ni aatuukio ni biribiriinoo, tiravai.

²² Ngia hama itau taapiivaura viraida ngia taapi voovai nnutuuvo Sioona Anutuugo tupatupaa variraivaki ngiaavaivee. Ii yosinna ivo Yerusa-reema roosiima ngiau aapu vaivaki kaayakaayau aangeraiya sirigaida varida iikiaavai. ²³ Anutuugo tauraa ni naunna maapuyavee tiraiya nnutuuyauvaa ngiau aapu fafaara raa kioodoo vauya nuunama varida iikiaiyasi ngiaavaivee. Ngia Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua pinaana yapeeraivaasi nnida innasi ngiayi mmannasaiyauvo ngiau aapu yoketaama variayasi ngiaavaivee. ²⁴ Yisuuva karaasa kua yeena rau kioovaa iima kioo gioonna kiaapuuyara tammaana diraivaasi ngia ngiaavaivee. Aveeraa kiauvoono mmataivaudiri vainoo maisa aataruuvaa kooyaa yapoovaa Yisuunna kiauvoono yoketaa aataruuvaa uuvoono Aveeraa kiauvaava yaataraivai. Ngia Yisuunnasi ngiaavaivee.

²⁵ Anutuugo ngiita kua tinai rikiada ngia hama inna kuaivaa rikieerama kiada ooqoo tivoora tuginnama haitatuukiatee. Nnaaru Musiiva mmatayaa varuu suaivaki Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmuduuo rikiada mmanna kuavaivee kiaa kiada ooqoo tuuvaara hama iya irisai maisaivaara fanniiravai. Vaa vareeravai. Itaama vauvaara Anutuugo ngiau aapuuvaki variivoono tiita kua tiivaa mo fai ta mmooka hanigia mmikio fai ivo irisai maisaivaa ti mmnaraivaara ta dataama fannikiarannee? Fai varaaravai. ²⁶ Nnaaru Anutuugo kua tuduu rikioo mmataivo korokoroovai. Anna makee vai suaivaara ivo kua kiaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai na kava tino hama mmataivo nnaasu korokoroovai. Fai ngiauvootama korokoroovavee, tiravai. ²⁷ Ivo tunoo: Fai na kava tinaravee, tuu kua oyaivo ataama vainoo. Vaa ivo nnaaru iima kioo mminnaiyauvaara fai tino rikioo iyauvo korokorooda taika kiaaravai. Taika kikiio Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo hama korokoroora tupatupaa yaagueeqama nnaasu vainaravai.

²⁸ Ivaara Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo hama yopeema korokoroovaa ta varaunnaivaara nnikiai ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaaravee. Nnikiai ta inna mmemmaana vida innara ti nnoonnavavee kiaa kiada titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee. ²⁹ Ikiavo mmuakiaa mminnaiyauvaa too too taa taika kiaivaa roosiima Anutuugo variivaara nnikiai ta itaama titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee.

13

Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara Anutuugaa yoketainoo

¹ Ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara ti seenayavee tida mmuduuya rida nnaasu variatee. ² Ngiani voopinnaa tuanaa hama ngia teeraiya ngiisi nnikiai nnau yeenna mmaataivaa iya mmira aataruuvaa sa pikiaatee. Gioonna kiaapu vooyaano ngiari voopinnaa vooya nnau yeenna mmaataiyauvaa iya mmi kiada iyara mmanna vaidiyavee kiaa kumimakairavai. Mo itaama uu vaidi vooya inna Anutuugaa aanger-aayavee. ³ Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya oovi nnaavaki variiyara sa iyara taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmuaararavaa varaivaara sa iyara taunnuatee. Vaidi vooya ngii seenaiya mmamma mmuaararavaa mmiaiyara sa taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmamma nniitareeravaa varaivaara sa iyara taunnuatee.

⁴ Nnaata vaati vareera aataruuvo inna yoketaa aataruvai vaivaara mmuakiaaya ivaara inna yoketaa aataruuvavee kiatee. Itaama vaivaara vaatiivo sa sabi nuaino nnaataivo sa sabi nookiaivee. Sabi mmuara heera

aataruuvaa iikiaiyaatama mmuakiaaya sabi nuairiyyaatama fai Anutuugo kua pinaivakidiri iya yaparainno irisai maisaiyuvaa safuuma iya mmunaravai.

⁵ Ngiisi vai mminnaiyauvaara inna aikiooyauvaivee kiaa kiada tirooma variatee. Sa varida sikaura mmuduuya ruatee. Vaa tauraa Anutuugo tunoo: Fai hama na mmooka hanigia ngii miee ngii pikiaanaravaivee, tuuvaara itaama variatee. ⁶ Ivaara nnikiai Anutuugaa kua fafaaraivaki vai kua voovaara ta mmuaavai mmuaavai yaagueeqama ataa kua kiaara:

Udaangaivoono ni tasipama varioo ni tuqinnaivai.

Hama na aatuunaravai.

Mo gioonna kiaapuuya

dee aataru maisavai ni iikiaarannee?

Hameetavee. Ta itaa kua kiaravai.

⁷ Tauraa ngii haitaturaiya Anutuugaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii muu-
yara yaata utuatee. Iya variraivaaraata iya putiraivaaraatama yaata utida
iya Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada uunaquuneema iikiatee. ⁸ Yisuu
Kirisiiva mmuaakaraivai heena variivo aanna makee varioo fai yapooma
tupatupaa itavai nnaasu varinaravai. ⁹ Ari vookara ari vookarai kuaiyauvo
ngiisi nninai rikiada sa iyauvaa rikiada puaisa utida Anutuugaa aataru
safuuvaa pikiaatee. Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utiivaara ta
aikiooma rikiada teeda yaagueeqama utuannaivaudiri ta yoketaama safu-
uma variaunnvai. Iya yeenna vooyauvaara sa nnaatee kiaa kiada vooyau-
vai nnaatee tuu kuaivoono hama yopeema ti safuunaravai. Gioonna kiaapu
vooya iya itaa kua kiaa aataruuyauvaa iida hama itaa kua kiaivaudiri
safuuma yoketaama variaavai.

¹⁰ Ta ausa hanigieeraiya ni mmaraa puara hudeera yeena tapiivo vaikia
ta ivakidiri nnaunnvai. Yutayaiya seera nnauvaki Anutuugaara kati
puara hudeera vaidiyya hama yopeema ii yeena tapi ivakidiri nnaavai.

¹¹ Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivoono puariyauvaa kiauavaa
varoo nnau pinaa aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki voo mm
namminnaa maisaiyauvaara ivaki siikairavai. Puara kaanaiyauvaa iya
varada vagiaamunna mmaanai ikiyaa mmuturu kiada hama nneer-
avai. ¹² Itaama vauvaara Yisuuva vagiaamunna mmaanai putiravai.

Inna kiauvoono gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ru-
gaiveeraivaara ivo vagiaamunna mmaanai putiravai. ¹³ Ivaara nnikiai
ivo vagiaamunna mmaanai voo mmamma maisauvaa varoovaara ta in-
nasi vida ivo varoneema teeta varaaravai. ¹⁴ Aa ta variaunna mmata
aavau hama tupatupaa varira yoosinnaivootainoo. Tupatupaa variaara
yoosinnaivo yapooma vainaraivaara ta buaida variaunnaano. Ivaara ivo
mmamma maisauvaa varoneema teeta varaaravai. ¹⁵ Itaama vainai Yisu-
uva tiyara putuuvaa nnikiai nnaaru kati Anutuugaara puara hudooavaa
roosiima ta Anutuugaara makemakee kua yoketaivaa tida variaaravee. Ta
itaama iida varida Yisuunna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada innara
gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravee. ¹⁶ Mmoori yoketaivaa gioonna kia-
apuuyara iida ngiisi vai mminnaiyauvaa duuyama iya mmira aataruuvai-
tanaara sa taunnatee. Kati Anutuugaara puara huda mmira aataruuvaa
roosiima ii aataru ivaitana Anutuugaani iikiaavo ivo yoketaainoo.

¹⁷ Ngii kieetaiya avaiyauvaa rikiada iya mmemmaana vida iikiatee. Fai
yapooma iya ngiari mmooriyauvaara Anutuugaa kiaa mmiaaraivaara iya
mmannammanna ngii vaidi kaanaiyara haitatuuda nnaasu variaaravai.
Mo fai ngia iya avaiyauvaa rikiada iikio fai iya ausaiyauvo yoketaivai ngiari
mmooriyauvaa aikiooma iida varida hama ausa mmuaarareera tasipama

iikkaaravai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Mo fai ngia hama itaama iikiai fai iya ausa mmuaarareera tasipama varikiai hama ngia yoketaama variaaravai.

¹⁸ Tiiyara makemakee yaaku varada variatee. Vaa ta rikiaunnvai. Ti aakiaiayuvaki ta rikiaunnano ti variraiyauvo Anutuuqaa avuuvau aikiooma vaivai. Mmannammanna yoketaama safuuma varira aataruuvaura ti variatainoo. ¹⁹ Na akiairaama kava vara ranee ngiisi kuanaraivaara Anutuuqata kua tida yaaku varaatee. Na yaagueeqama ngiita itaa kua kiaunoo.

Yaaku vareera kuavai

²⁰ Anutuuqo ausa nuufa mmira oyai nakaaraivo ngii tuqinnaiveeraivaara na yaaku varaunoo. Ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Yisuuva putuuvaara ivo puara sipisiipaiyauvaara haitatuura nnoonnaivaa roosiima tiiyara haitatuunno varinoo. Nnaaru Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivo tupatupaa vairavaa kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tiiravai. ²¹ Ngia Anutuuqo yaata utiivaugiataama varida iikiateeraivaara ivo mmuakiaa yaagueeqama varira aataruuyauvaa ngii minai iikiaaraivaara na yaaku varaunoo. Ivo Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaadiri inna iikiataino ti aakiaiayuvaki yoketaa aataruuvaa iinaraivaara na yaaku varaunoo. Yisuu Kirisiinna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Nnaagiai kuavai

²² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngia yaagueeqama variateeraivaara ii na yoketaama ngii giaa ngii miao kua iyauvaa tirooma varida tuqinnama rikiaatee. Na paanna kuavai aa yanaa aavaki fafaara kiauvaara tirooma varida tuqinnama rikiaatee. ²³ Rikiaatee. Ti seena vaidi Timotiiva oovi nnauvakidiri vaa pikioo kati viravai. Fai ivo akiairaama niisi nninai na innaata sunee ngiisi viee ngii taanaravai.

²⁴ Ngii kieetaiyaraatama Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaa-yaraatama ta yaafa utida boo kiaunnano. Ivaara iya kiaa mmiatee. Ti seena mmata Itariaa ivau variaya ngiyyara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yaata utira yoketaivo ngii tasipama vakiaivee.

Yakoopono aa kua aavaa fafaara reeravai

Anutuuqaa gioonna kiaapuuya mmuakiaa mmatavau vida raubiriima kiooyani Yakoopono fafara reeravai. Ausa hanigieera gioonna kiaapu safu tuanaaya yoketaama yaata utida mmooriyauvaa iida variateera kuaiyauvaa Yakoopo iyani reeravai. Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida innara mmoori iikiaiyoovo inna yoketaa aataruuaivee tuuvaara Yakoopo fafara reera-vaivee.

¹ Na Yakoopono Anutuuqaa mmooriivaata Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaatama vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafara raunoo. Ngia Isarairaa yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana oyaiyakidiri diitooya vo yoosinna vo yoosinna mmuakiaayauvaki vida raubiriida variayara na ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

Inno teeraivo tiisi nninai ta yaagueeqama variaaravee

² Ni seenayaso, ari vookara ari vookarai inno teeraiyoovo ngiisi nni-naraivaara pinaama sirigakiatee. ³ Vaa ngia taavai. Yisuunnara ngia kutaavaivee kiaivaara inno teeraiyoovo ngiisi nninainnaata fai ngia mman-nammannama kiada yaagueeqama variaaravai. Vaa ngia ii aataru ivaa arinaima teeda rikiaivaara pinaama sirigakiatee. ⁴ Ngia Anutuuqaa aataru-uvaa iidada koovayaida variateeraivaara mmannammanna yaagueeqama nnaasu varia rada vida sidommidooma kiaatee. Ngia itaama varidada fai Anutuuqaa yaagueeqa voovaara hama buaakiaaravai. ⁵ Fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono ari varinara aataruuvaara kumimakainno tinni yoketaivaara Anutuuqaa kua tiao yaparakiaivee. Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnaiyauvaa kati mmioo hama iyara maisa kua tiivoono fai tinni yoketaivaara inna mminaravai. ⁶ Ivo yaaku varai suaiyaki yaaku varoo varioo Anutuuqaa kutaavaivee kiaivee. Sa ivo taara yaata utuaivee. Ivo itaama iivo inna ataama vaivai. Gioonna kiaapu voovoono taara yaata utiivoono nnoori pinaivaa yuunnaivo utikio korokoroovaa roosiivai. ⁷ Itaama taara yaata utii gioonna kiaapuovo Udaanga Anutu-uqaa yaparai mminnaivaara sa yaata utuoo kiaivee: Na varaanaravaivee, kiaivee. Fai hama varaanaravai. ⁸ Itaama iivoono ari varinara aataru mmuakiaayauvaara iikiaunnee pikiaunnee? kiaa kioo taara yaata utuoo kumimakainno varivai.

Yakoopo mmanna haipuuvaaraata hoona suvuairaivaaraatama tiravai

⁹ Mmanna haipu vaidiivo ausa hanigiovo yoketaama variivaa Anutuuqo inna vitoo aruoo yapano rikioo sirigakiaivee. ¹⁰ Hoona suvui vaidiivo ausa hanigiaivaa Anutuuqo inna vitoo aduoo yapano rikioo ivoota sirigakiaivee. Fai ivo ikiauvaa pairaivo too aasannainno tasisieenno tuoo kuaineema fai taikaanaravai. Ivaara Anutuuqo inna aduoo yapaivaara sirigakiaivee. ¹¹ Suaivo ngioo tammaivaudiri ikiauvaki yaagueeqama taikio rikioo iki-auvo aasannaikio pairaivo tasisieenno mmatavai tuoo vioo maisavai. Itaama vaineema hoona suvui vaidiivo ari mmooriyauvaara yaata utuoo iinnonno fai suai voovai nnino taikaanaravai.

Mmoori maisaivo gioonna kiaapuuya iinno taanara nniivai

¹² Vaidi voovaasi iinno teeraivo nnikio rikioonnaata mmannammanna yaagueeqama variivaara Anutuuqo innara yoketaivo. Ivo iinno teeraivaa

yaatara kino rikioo Anutuugo irisai tupatupaa variraivaa inna mminaravai. Irisai tupatupaa variraivaa mmuakiaa gioonna kiaapu innara mmuduuya riraiya mminaraivaa Anutuugo vaa kua kiaa teerama kiaivai. ¹³ Inno teeraivo vaidi voovaasi nnino too sa ataa kua kiaivee: Aa inno teera aavo Anutuugaasidiri nniivaivee, kiaivee. Hama yoypeema maisaataru- uvo Anutuugaa inno taanaravai. Anutuugo ariinoo hama gioonna ki- aapu voovai inno taanaravai. Ivaara sa itaa kua kiaivee. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovaaki inno teeraivo inna inno taanara nnikio rikioo ari aaki- aivaki inna varaatai aataru maisaivo inna inno taanara nniivaa inna iikiata iikiatainono too fai kaanaivo vainaravai. ¹⁵ Gioonna voovoona nnaakaraivaa sunnaineema gioonna kiaapu voovai inna varaatai aataru maisaivo innaki vainoo. Vakia roo vioo vioo pinaavai vaino too gion- naivo nnaakaraivaa mmataivaa roosiima ivo mminnamminnaa maisaiva- varaanaravai. Varano nnaakaraivo yokeevaa roosiima mminnamminnaa maisaivo pinaavai vaino too fai putinaravai.

¹⁶ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, sa ii tauraa na kiau kua ivaara yaata utida koonnama rikiaatee. ¹⁷ Anutuugo mmuakiaa mminnaa ngiau aapu mmeekia teeraiyauvaa uuvoono tikio mmuakiaa aataru yoketa yoketaiyauvo kati ngiau aapu innasidiri tiisi tiivai. Ivo hama hanigioo ari vookaraama varivai. Ivo ari variivaungiaa varivai. Suaivo hanigiakio ti mmannammannaivo hanigiaineema hama Anutuugo itaivai. ¹⁸ Ivo ari yaata utiivaugiataama inno ari kua kutaivaa ti kiaa ti mmioo ti ausaiyau- vaa hanigiakiaa ti hanigiada inna raunna mmaapuya variaunnavaa. Ta mmuakiaa mminnaiyauvaa ivo iima kiooyauvaa yaatarada tauraa vari- aaraivaara ivo itaama iivai.

Anutuugaa kuaivaa rikiada iikiatee

¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, aa na tinara kua aavaara yaata utuatee. Ngia mmuakiaaya ngii seenaiya kiai kuaivaa rikiada yaata tu kiada vakiatee. Sa akiiraama gioonna kiaapuuyaata kuaivaa kiatee. Sa makee tinai buaaru kiatee. ²⁰ Vaidi voovoona buaaru nnaasu kiaivo hama Anutuugo yaata utiivaugiataama safu tuanaavai varivai. ²¹ Itaama vainai teeda mmuakiaa maisamaisai aataruuyauvaa ngia iikiyaiyauvaa pikiaatee. Ngia aduo tirooma verida Anutuugo ari kuaivaa ngii aakiyaiyauvaki yapa kaiyaiyauvaara tuqinnama rikiada puaisa utuatee. Fai ngia itaama iikio Anutuugo aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²² Sa Anutuugaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikiada pikiaatee. Tuqin- nama rikiada varada iikiatee. Ngia mmanna yaataivaadiri rikiaiya ngiingii- iyara unnakua kiaa kiada iikiaavai. ²³ Gioonna kiaapu voovoona Anutuugaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri nnaasu rikioo hama ivaa iivoono vaidiivo pinumaivaki ari viri nnikiivaa taivaa roosiivai. ²⁴ Ivo pinumaivakidiri ari mmannammannaivaa too pikioo vioo makee tikio ivaara taunnu kiaivai. ²⁵ Gioonna kiaapu voovoona Anutuugaa kua safuuma vaira aataruuvaa tuqinnama too rikioo iikio too Anutuugo mminnamminnaa maisaivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kiaikio kati mmamma dummukiara yoke- taama varivai. Itaama variivoono hama Anutuugaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikioo taunnirama kioo mmannammanna ivaa rikioo iinono Anutuugo too inna tasipama varino fai ivo yoketaama mmooriivaa varaanaravai.

²⁶ Gioonna kiaapu voovoona ariiyara yaata utuoo tinoo: Na vaidi yoketaa Anutuugaa kuaivaa rikiee iikiyauvaivee, tiivo hama ari avaiyaa tuqinnama haitaturainno ivo ariiyara unnakua kiaa mannaka tiivai. Ivo Anutuugaara

iira aataruuvaa iinnonno kuminayaa iivai. ²⁷ Anutuugaara iira aataruuvaa gioonna kiaapuuya iikiaivaa ti Napoova Anutuugo too tinoo: Inna aikioo yoketaa aataru tuanaavai. Hama koonnama vainoo, tii aataruuvo ataama vainoo. Gioonna kiaapu voovoono viina nnaakaraiyaraata muaada gioonnaiyaraatama tuqinnama haitatuunno iya mmuaararavai ivootama varoonno mmatayaa diaa aataru maisamaisai aataruuyauvaa mmooka hanigia mmiivai.

2

Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara yoketaayavee nnaasu kiatee

¹ Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vainoo. Ngia innara kutaavaivee tiraiya sa vo vaidivaara yoketaavee tida vo vaidivaara maisavee kiatee. ² Taara vaidivaitana ngii nuuna aakiaivaki ngiaaraiyara yaata utatee. Vuaivo yaaku oopuyaa uyira mminnaa gooraivaadiri iima kiaivaa uyu kioo uyira raira yoketaiyauvaa rau kioo nniivai. Vuaivo mmanna haipu vaidivai maisai uyira rairaiyauvaa uyu rau varoo nniivai. ³ Fai ngia uyira raira yoketaiyauvaa rau varoo nii vaidivaara kua yoketaivaa kiaa kiada kiaara: Numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, kiaa kiada mmanna haipu vaidivaara kiaara: I diatainai oro ukuakuavau dianee. Vara i variatainai ngieera mmata ivau varianee, kiaa kiada ⁴ ngia ngiingiiyara koonnama yaata utida vooya aruoo yapada vooya aduoo yapaivaara itaa kua kiaravai. Ngia itaama koonnama yaata utida kua pinaivaara dira vaidiyya maisama yaata utida iikiaiya roosiima ngiingii seenaiyara itaa kua kiaravai.

⁵ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, rikiaatee. Anutuugoono gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruaiyani ivo gioonna kiaapuuyara diraivaki iya kuaaraiyara vaa kua kiaa teerama kieeravai. Gioonna kiaapu vooyara aa mmata aavau variayaano iyara kiaanoo: Mmanna haipuyavee, kiaiya mo Anutuugo iya ivaki kuaaraiyara mmataama kiaivainnee? Iyaatama kuaaraiyara ivo mmataama kiaivai. ⁶ Mo Ngieenoo mmanna haipu gioonna kiaapuuyara maisayavee kiaavai. Mo dee vaidiyaano mmoori maisavaa ngii mida ngii utu raririida kua pinaivaara dira vaidiivaasi ngii yapaavainnee? Mo hoono suvuai vaidiyyaano itaa kiaavai. ⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavai. Mo iqiiyaano inna nnutuuvadiri koonnama yaata utida unnakuavaa kiaavainnee? Iyaano itaa kua kiaavaivee.

⁸ Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaara kua mmaanna tuu voovai vainno tinoo: A aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, ti ivo inna Anutuugaa kua mmaanna yoketaavai vainoo. Ngia ii kua ivaa rikiaada iida fai ngia safuuma variaaravai. ⁹ Mo fai ngia hama ivaa rikiaada iida gioonna kiaapu vooyara yoketaayavee tida vooyara maisayavee kiaa kiada fai ngia mminnamminnaa maisavaa varaaravai. Varada mmaanna tuu kuaivaa hatoka kioo fai ivaara kua pinaivo ngiiki vainaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa mmaanna tuu kua vooyauvai aikiooma rikioo iinnonno mmuaavai nnaasu hatokoo mmuukiaavai hatokaivai. ¹¹ Anutuugo tunoo: A nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, tuuvoono vo kuavai tunoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee, tiravai. Mo fai hama ngia mmuara heera aataruuvaa iiraida ngia ngii seenaiya ruputikiai putikiai fai ngia mmaanna tuu kuaivaa hatokaaravai. ¹² Anutuugaa mmayaaya yoketaa aataruuvoono vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvo yeena roosiima iya rau kiaivaa hatoka kiaiikiai iya kati mmamma dummukiara yoketaama kuaavai. Ii

kua ivaara kua pinaivaa tira suaivaki Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainaravai. Fai ivo ngii yaparainaraivaara yaata utida safuuma kua tida yoketaama varida iikiatee. ¹³ Vaidi voovoono hama ari seenaiyara boo tiivaa Anutuugo inna yaparainara suaivaki fai safuuma inna yaparainno hama innara boo tinaravai. Ivaara yaata utida safuuma variatee. Boo tira aataruuvoono Anutuugo ti yaparaira aataruuvaa yaataravai.

Anutuugaara kutaavee tiivoono yoketaivaa iivai

¹⁴ Ni seenayaso, vaidi voovoono tinoo: Vaa na Yisuunnara kutaavaivee kiaunoo, tiivoono mo fai hama ivo mmoori yoketaivaa iirama kino ivo itaa kua tiivaa kaanaivo vainaravainnee? Ai hameetavee. Kuminayaa vainoo. Ivo itaa kua tiivaudiri Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapaanaravainnee? Ai hameetavee. ¹⁵ Ngii seena gioonna kiaapu vaa ausa hanigiai voovoono hama uyira rairaiyauvootaikio hama inna yeennaataikio ¹⁶ ngiikidiri voovoono inna tinara: Ai uyira rairaiyauvaa uyu rau kiee tootoka variee kaayauma yeennaiyauvaa nnaanee. Anutuugo i tasipama varinoo, kua kioo mo fai hama ivo yeennaiyauvaata uyira rairaiyauvaatama inna mmimo fai inna kua itaa kua tiivaa kaanaivo vainarannee? Ai hameetavee. ¹⁷ Mmuuakaraama gioonna kiaapu voovoono Yisuunnara kutaavaivee tiivoono mo fai hama ivo inna kuaivaa rikioo iirama kioo kati varino ivo tii kuaivaa hama kaanaivo vainaravaivee. Inna kuaivo vaidi putiravaa roosiivaivee.

¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaa tinara: Eenoo Yisuunnara kutaavaivee kiannanoo. Mo neenoo mmoori yoketaivaa iikiaunoo, tinaravaara fai na ivaara sai tinara: A hama mmoori yoketaivaa iirama kiee a dataama kiee Yisuunnara kutaavaivee kiannanee? Mo a kutaavaivee kiannaivaa kaanaivaa ni vitaakiane. Na mmoori yoketaivaa iikiauvaara na Yisuunnara kutaavaivee kiauvo kooyaa vainai fai a taanaravaivee, tinaravai. ¹⁹ Anutuugo ari mmuaavai variivaara a kutaavaivee kiannanoo. Inna kutaavai a kiannanoo. Mo mmagia maisaiyaata innara kutaavaivee kua kiada aatuuda biribiriikiaavai. ²⁰ A kumimakakuavee. Anutuugaara kutaavaivee kua kiee hama mmoori yoketaivaa iikiannaivo hama kaanaataivaa oyaivaa i rikiaatainnee? Inna aikioo, fai na ivaara i kua i mminaravee. ²¹ Ti rubuungaa Aparahaamaara mo Anutuugo dataama kioo tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravainnee? Ivo ari mmaapu Isaakaa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau ruputu kioo hudaanara uuvaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravai. Ivo itaama mmooriivaa uuvaara Anutuugo itaa kua tiravai. ²² Vaa a taannavai. Ari uu mmooriivoota Anutuugaara kutaavaivee tuuvootama mmuaavau vairavai. Ivo tauraa Anutuugaara kutaavaivee tuuvo ari mmaapuuvaa iinaree kua uvaudiri kaanaivo vairavai. ²³ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tunoo: Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna a safuuma varira vaidikuavee, tuu kuaivaa kaanaivo vairavai. Itaama vauvaara Anutuugo innara tunoo: Aparahaamo ni seena tuanaavaivee, tiravai. ²⁴ Ivaudiri vaa ngia taavai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara kutaavaivee kua kioo inna mmooriivaatama iivaara Anutuugo innara tinoo: Inna safuuma variraivoovee, tiivai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara kutaavaivee kua kioo hama mmoori yoketaivaa iirama kioo kati variivaara hama Anutuugo innara safuuma variraivoovee tiivai.

²⁵ Mmuakaraama nnaaruaa gionna voovai sabi nuaira aataruuvau nuuvaa nnutuuvo Rahaapo iiravai. Ivo Yosuaana ngiaammuauya tuqinnoovara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira gionnavaivee, tiravai. Yutayaa vaidi Yosuaava ari ngiaammuauya titooduu tuuduu ngiari nnammutuayia iya teevoora Rahaapo iya vitoo ari nnauvaki yapa kioo titaa kioodoo ari vo aataruudaa viravai. Itaama uuvaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira gionnavaivee, tiravai. ²⁶ Vaidiivo putiivaara yaata utuatee. Vaidi putiivaa kaanaivo vaa vioo kiaikio mmanna nnabavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima vaidiivo Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo hama mmoori yoketaiyauvaa iirama kioo kati varikio inna kuaivo vaidi putiravaa roosiivai.

3

Ta tuqinnama ti mmaakiriyyauvaara haitatuukiaaravai

¹ Ni seenayaso, ngia voovaitanaano nnaasu vitaira mmooriivaa iikiatee. Vaa ngia teeda rikiaavai. Ta Anutuuga kuaivaa vitaira vaidi-ya kua pinaivaa tira suaivaki fai Anutuugo yaagueeqama ti mmooriivaara ti yaparainaravai. Anutuugo ti yaparainaravoono ti seena ari vo mmoori vareeraiya yaparainaravaa fai yaataraanaravai. ² Ta mmuakiaaya kaayau suai koonnama variaunnvai. Gionna kiaapu voovoono hama ari avaiyakidiri kuaivaa koonnama tiivo inna safuuma vari tuanaavai. Itaama variivoono fai ari varira mmuakiaavai haitatuuno yoketaavai vainaravai. ³ Ta puara hoosaiyauvaa avaiyauvaki yeenaiyauvaa yapa kiada ta titi kuatai aataruudaa kuaunnvai. Ta yeena kiisaivo puara hoosaiya avaiyauvaki vaiyauvunudiri utida ta iya mmamma mmuakiaayauvai hanigiaunnani ta kuaaree kiaunnidaa kuaavai. ⁴ Siipaivaaraatama yaata utuatee. Ivo pinaa mminnaavai vaikio yuunnaivo ivaa yaagueeqama utikio rikioo kuaivai. Kuaikio too vaidi haitatuuraivo kiisa mminnaivau utikio viraivaidiri utikio too vaidiivo kuane tiidaa kuaivai. ⁵ Mmaakiriivo mmuakaraivai vaivai. Ivo kiisa mminnaavai vaikio vaidiivo ivaidiri pinaama kua tioo ari manaka tiivai.

Annaana mmaguyavaki ikiaivo kiisakiata taa roo vioo ivakidiri pinaavai taivaaraatama yaata utuatee. ⁶ Mmaakiriivo ikiaivaanikaraama itaama vaivai. Ivo vaidiivaaki vaikio rikioo ivaidiri kaayau ari vookara ari vookarai aataru maisaiyauvo vaivai. Vakia roo vioo vioo pinaavai vaikio mmuakiaa inna variraivo maisaivai. Inna mmaakiriivo itaama iivo ikia aakiaivakidiri nniivai. Ngioo ivo inna varira nuaira mmuakiaavai iikio rikioo ivo aataru maisaivau nuavai.

⁷ Vaidiyya mmuakiaa fayai mmararayauvaata ngiaammaiyauvaatama yapaiyauvaata piisaiyauvaatama aikiooma vitada viriaani varia rada vidadada giainayauvai variaavai. Iyauvaa vaidiyya aikiooma vitada viriaavai. ⁸ Hama vaidi voovoono ari mmaakiriivaa aikiooma iikiokio giaina roosiima vaivai. Ivo maisa kuaivaa tioo varioo kisanga hama yopeema ravaatau utuaivaa roosiivai vaivai. Yapai quaihaivo ari kuaanuu maisaivaa vaidiivaa aakiaivaki yapa kiaikio vioo suvuaikio putiivaa roosiima ti mmaakiriyyauvo vainoo. ⁹ Ti mmaakiriyyauvunudiri ti Koonna Udaangaivaara ta yoketaavee tida ti seena gionna kiaapuuya Anutuugo ariyaadiri mmatainno iima kaiyara ta iyara maisayavee kiaunnvai. ¹⁰ Yoketaa kuaivaata maisa kuaivaatama mmuaa avaiyakidiri kiaunnvai. Ni seenayaso, ngia iida itaa kua kiarainnoo. ¹¹ Hama rumuruuma nnooriivo mmuaa yaataruvakidiri nnoori yoketaivoota kapikaravootama tiivai. ¹² Ni seenayaso, hama nnaammuayaivo yukuaivaa tasipama iiraivo vaivai. Hama mmadauvo numa nnaammuayaivaa iiraivaa tasipama vaivai. Hama

sorovuaraivakidiri nnoori yoketaivaa vita kiada nnaavai. Ivaitana ari vookaraivaitanavee.

Tinni yoketaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai

¹³ Dee vaidivoono ngiikidiri tinni yoketaivo vaikio mmuakiaa kuavaara arinaima rikiainnee? Fai ivo safuuma varioo mmoori yoketaivaa iinai ta teeda kiaara: Kutaa tinni ruua vaidivaivee, kiaravee. Fai ivo hama ariiyara mannaka tirainno aduoo varioo tinni yoketaivaa tasipama mmoori varanai ta teeda kiaara: Kutaa tinni yoketaa ruua vaidivaivee, kiaravee. ¹⁴ Fai a aiyara nnaasu yaata utuee i seenaiya i yaataraiwaara i ausaivo kapikaraikio i nnannateeraivo i aakiaivaki vainainnaata sa ai mannaka tiee kua kutaivara unnakuavavaa kianee. ¹⁵ Vaidiivo itaama yaata utii ivo hama ngiau aapuuvakidiri tii yaata utiravai yaata utivai. Mmatayaa diaiyya yaata utiravai yaata utivai. Hama Mmannasa Yoketaivaakidiri tii aataruvai. Mmagia maisaivaakidiri nnii aataruvai. ¹⁶ Fai gionna kiaapu voovoono ari seenaivo inna yaataraiwaara inna nnannateono ariiyara nnaasu yaata utino fai mmuakiaa rapira buaaru tira mmuakiaa maisa aataruuyauvo innaki vainaravai. ¹⁷ Tinni yoketaivo ngiau aapuuvakidiri tiivaa vaidiivo ivaa varoo aataru yoketaivau nuainno varioo tirooma ausa nuufa tasipama varioo ari seenaiyara yama yamainno iyara yoketaivai. Ivo iyara kaayauma boo tioo mmoori yoketaivaa nnaasu iivai. Ivo kua kutaa tioo hama vo vaidivaara yoketaavee tioo vo vaidivaara maisavee tiivai. ¹⁸ Itaama iikiaa vaidiiya tirooma ausa nuufa tasipama variaavo iya iikiaa aataruuvo mmuakiaa gionna kiaapuuyaki vioo suvuaivai. Vioo suvuaikai iya mmuakiaaya yoketaama safuuma variaavai.

4

Sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu

yaata utuatee

¹ Ngingiita ngingiita buaaru tida rapira aataruuyauvo deedaadiri nni-innee? Ngii mmammaiyauvo ngii iikiatira aataruuyauvo ngii aakiaana vaiyauvakidiri nniivai. Itaama iikiaa aataruuyauvo ngii aakiaiyauvaki nnammutuannammutuaakiaaya variaavai. ² Ngia mminnaiyauvaa taavo ngii varaataikiai hama varaiyauvaara ngia vaidiiya rputuaani putuaavai. Ngia mminnaiyauvaara yaagueegama mmuduuya rida hama varaiyauvaara ngia buaaru tida rapuaavai. Ngia mminnaiyauvaara hama Anutu-uqaata yaparakiyauvaaraida hama ngia varaavai. ³ Ngia inna yaparaira suaivaki ngii yaata utiraiyauvo koonnama vaivaara ngia yaparakiyauvaa hama varaavai. Ngia ngingiyyara nnaasu yaata utida ngii mmammaiyauvo iikiatiraiyauvaa iikio ngii yoketaakiaiveeraiyauvaara ngia yaparakiyauvaa hama varaavai.

⁴ Ngia sabi mmuara heeraiya roosiima Anutu-uqaa pikiada vo aataruvau viraiyaso, vaa ngia taavai. Gionna kiaapu voovoono mmatayaa iira aataruuvaa iino inna seena tuanaavai roosiima vaino too hama innaki Anutu-uqaara mmuduuya riraivootainravaivee. Ivo mmatayaa iira aataruuvaa mmuduuya ruaivo inna Anutu-uqaa nnammutuaavai varivai. ⁵ Anutu-uqaa kua fafaaraiivo vainno tinoo: Anutu-uqo ti aakiaivaki yapa kiai Mmanna-saivoono ti haitatuunai ta innara nnaasu yaata utuateeraivaara tiyara itaama iivaivee. Anutu-uqaa kuaivo itaa kua tiivaara ngia yaata utida iivaara mmanna kuavaiveeda kiaanee? Ai hameetavee. Kutaa kuavai. ⁶ Anutu-uqo kati tiyara yoketaama yaata utira yaagueeqaivaa ti mmiiivoono ti aakiaana ti varaataiyauvaa yaataravai. Ivaara Anutu-uqaa kua fafaaraiivo vainno

tinoo: Gioonna kиаapuuya ngiariiyara mannaka kiaiya Anutuugo too iyara ooqoo tiivai. Gioonna kиаapu vooya adida varida hama ngiariiyara mannaka tiraiya Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utivaivee. Anutuugaa kuaivo itaa kua tiivai.

⁷ Ivaara Anutuugaa kuaivaa rikiada adida varida inna mmemmaana variatee. Mmagia maisa Sataangaa ooqoo tida titakio ngii pikioo ngieera kuaivee. ⁸ Ngia Anutuugaa vaini vikio ivo ngii vainima nninaravai. Ngia mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiyaso, ngia ngiingii aakiaiyauvaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaa fini kiatee. Ngia huobavainna unnakua nnaamuruuyaso, ngiingii aakiaiyauvaa yoketaama kiada variatee.

⁹ Sa ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara rataatee. Pikiatee. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara sirigakiaivaa pikiada adida variatee.

¹⁰ Ngieenoo Anutuugaa avuuvau adida varikio fai ivo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Sa ngiingiiiki ngiingiiiki kuminayaa kuaivaa yapaatee

¹¹ Ni seenayaso, sa ngiingiiiyara ngiingiiiyara koonnama kua kiatee. Gioonna kиаapu voovoono ari seena voovaara koonnama kua tioo kua pinaivaa innaki yapaivoono hama innaki nnaasu yapaivai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tioo ivakiaatama kua pinaivaa yapaivai. Mo fai a Anutuugo mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaara dira vaidivai variee hama ivaa rikiee irama kiee fai a mmana vaidikuaano kua pinaivaara nnaasu yaata utuee dinaravai. ¹² Anutuugo ari mmuaavoono mmaanna tuu kuaivaa ti kиа ti mmiravai. Ivoono kua pinaivaara dira vaidivai varivai. Ivoono nnaasu ngii vitoo yoketaivau yapaanaree tioo fai aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ngii ruputu taikaanaree tioo fai aikiooma ngii ruputu taikaanaravai. Mo a kua pinaivaa i seena vaidi voovaaki yapaannaikua mo a gioononnee?

Hama ta titi mannaka kиаaravai

¹³ Ni kuaivaa rikiaatee. Ngia kиаanoo: Makeennee turau ta vidada oto pinaa yoosinna iqiivakinneer vara voovaki varida mmuaa nuanu mmoori varadada irisai sikau pinaiyauvaa varaaravaivee. ¹⁴ Mo ngia itaa kua kiaiya turau hama ngiengie variaaraivaa taanoo. Ngii variraivo dataamainno vainnee? Namaivo yuunnaivaa tasipama kiisa suai vainno ivaudiri vioo akiairaama raubiriineema ngia variaanoo. ¹⁵ Ngii kiatai kuaivaa kиаaree kиаa ataa kua kiatee: Fai Udaangaivoono ari yaata utiivaugiataama ti tinai fai ta varida iqii mmoori ivaannee vara aqaa mmoori aavaa iikiaravaivee, kiatee. ¹⁶ Makee ngia yoke kиа aruoo varida ngiingiiiyara mannaka kиаanoo. Ngia itaama ngiingii mannaka kиаivo koonnainoo. ¹⁷ Ivaara gioonna kиаapu voovoono yoketai aataruuvo ariiki vaivaa iikiataama vaikioonnaata hama iivaara ivo mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

5

Vaidi kaayau hoonahaana suvuairaiya tuqinnama variatee

¹ Ngia gioonna kиаapu kaayau hoonahaana suvuairaiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Pinaa ari vookarai mmuaararaiyauvo ngiisi nninaraiyauvaara yaata utida ratada varida ausa mmuaarareera tasipama variatee.

² Ngii hoonaiyauvo vaa uudaivaivee. Ngii uyira rairaiyauvaa vaa kegenaiya hatoka nnaa kиаavaivee. ³ Ngii sikau goora sirivuaiyauvaa vaa kaakannaikio iyauvo maisaiyauvaivee. Ii kaakannai ivo ngia variaivaudiri mmataama kioo vaivaara ngia koonnama variaivo kooyaa vainoo. Ivoono ngii mmammaiyauvaa iino ikia taivai roosiinaravai. Aa nnaagiai suai

aayauvaki Anutuuoqo ti yaparainara suaivo vainima vaivaki ngia kaayau hoonahaanaiyauvaa rupi nuunama yapa kiaavaivee. ⁴ Tuqinnama riki-atee. Mmoori vareera ngiaammuauya ngii mmooriyauvakidiri yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya hama ngia tuqinnama irisai sikauyauvaa iya mmiaavai. Ii sikau iyauvoono ngia tomedama iikiaiuyauvaa aavaa kooyaa ti vitainoo. Yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya ngia iya unnakua kiaivaara pinaama kiaavo Udaanga Anutuuoqo yaagueeqama variraivoono vaa rikiavaivee. ⁵ Ngia mmuakiaa suai mmatayaa varida yoketa yoketai mminnaiyauvaa varada ngiingiiyara sirigaida variaavai. Puaraiava viri-aavo nneeravaata vaivaa roosiima ngia variaivo itaama vaikio ngii putira suaivo aavaa nninoo. ⁶ Ngia vaidi vooya kati safuuma variaiyaki kua pinaivaa iyaki yapa kiada iya ruputu kiaani putuaavai. Iya hama oooqoo tida rammameeyairama kiada putuaavai.

Yaagueeqama kiada ngiingii seenaiyara yaaku varaatee

⁷ Ni seenayaso, itaama vainainnaata mmannammanna yaagueeqararama kiada varia rada vidaa Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaa-naravai. Vaa ngia taavai. Mmoori koova ari yeennaiyauvaa hau utu kioo yoketaama kaanaivo vainaraivaara yaagueeqama varia roo faannama roo kuaivai. Ivo vati tauraiavaaraata nnaagiaivaaraatama itaama varia roo faannama roo kuaivai. ⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivo vainima nninaraivaara ngieetaatama itaama yaagueeqararama kiada varia rada vida varida innara faannakiatee.

⁹ Ni seenayaso, Anutuuoqo ngii kuaivaa rikioo kua pinaivaki ngii yapa-paraivoo kiaa sa ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateeda nunuraanuraikiatee. Ngii yaparainara suaivo aavaa vainima ngiisi nninoo. ¹⁰ Ni seenayaso, forofetaiya Udaanga Anutuuoqaa kuaivaa kiaa kookieema kiada tiraiyara tuqinnama yaata utuatee. Vaidiyya maisa mmooriivaa iya mmuduu iya mmamma nniitaroovaa varadaata mmannammanna yaagueeqama nnaasu variravai. Ivaara yaata utida mmannammanna yaagueeqama nnaasu variatee. ¹¹ Iya mmannammanna yaagueeqama itaama varuuvaara ta iyara sirigaida variaayavee kiaunnava. Nnaaruaa vaidi Yoopo varuduu pinaa mmuaarooovo innasi nnuduu rikioonnaata ivo mmannammanna yaagueeqama nnaasu varuuvaara vaa ngia rikiaavai. Udaanga Anutuuoqo nnaagiai inna tuqinnoovaraatama vaa ngia rikiaavai. Udaanga Anutu-uoqo mmatayaa variaiyara pinaama boo tioo iyara tuqinneeraivo innaki suvuavai.

¹² Ni seenayaso, aa na tinara kua aavo mmuakiaa kuavai yaataravai. Ivaara tuqinnama yaata utida rikiaatee. Ngia kua kutaivaa tida sa sabi kua sabi kuaivaa kua kiaa yeena rairavaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairavaa ngiau aapuuvaa nnutuuvaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairavaa mmataivaa nnutuuvaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairavaa ari vo kua vo kuaiyauvaa tasipama kiatee. Yapooma Anutuuoqo ivaara ngii yaparainno irisai maisaivaa sa ngii miaiveeraivaara ngia ee-oo tira suaivaki kutaa tuanaa ee-oo nnaasu kiatee. Ngia hamavee tira suaivaki kutaa tuanaa hamavee nnaasu kiatee.

¹³ Ngiiikidiri ngii seena vovai mmuaararavaa varainnee? Inna aikioo, ivo Anutuuoqaa yaaku varaivee. Mo ngiiikidiri ngii seena vovai sirigainnonnee? Inna aikioo, ivo kuaru tioo Anutuuoqaa kua yoketaivaa kiaivee. ¹⁴ Mo ngiiikidiri ngii seena vovai nniitarainnee? Inna aikioo, ivo vaa ausa hanגיעeraiya kieeta vaidiyyara aayanna kiaivee. Aayanna tinai nnda innara yaaku varada Udaanga Anutuuoqaa yaata utida nnammariivaa in-nayaa tusaateeraivaara iyara aayanna kiaivee. ¹⁵ Iya itaama yaaku varada

Udaanga Anutuuqaara kutaavaivee tikio fai nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai Udaanga Anutuuqoono inna tuqinnano inna nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaino too fai kati Anutuuqo rugaanaravai. ¹⁶Itaama vainai ngiingiita ngiingiita ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa kiasa kookieema kiada ngiingiiyara ngiingiiyara yaaku varaatee. Anutuuqo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaraivaara itaama nnaasu iikiatee. Vaidi voovoono safuuma variivoono yaaku varano fai kaanaa ari vookaraivo vainaravai. ¹⁷Irayaava ti roosiira vaidivai variravai. Varioo ivo yaagueeqama yaaku varoo tunoo: Sa vatiivo ruaivee, tuduu rikioo taaravooma nuanu taika kioodoo vo nuanuvai kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai hama vatiivo riravai. ¹⁸Nnaagiai ivo kava yaaku varoo tunoo: Vatiivo ruaivee, tuduu rikioo vatiivo mmataivau ruduu yeennaiyauvo uriravai.

¹⁹Ni seenayaso, fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono kua kutaa aataruuvaidiri fanniima voodaa vino too fai gioonna kiaapu voovoono kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapaanaraivaara ²⁰aa kua aavaa tuqinnama rikiaatee. Fai gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapu voovai mminnamminnaa maisa varaivaa ivo ii aataru konnaivakidiri kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapa kino fai inna aakiaivaki varii vaidi kaanaivo hama putinaravai. Ivo itaama iivaara Anutuuqo kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee.

Petooroosoono aa tauraa yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa tauraa yanaa aavaa Petooroosoono Anutuuqo ariiniee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Asiaa mmataivau vida raubiriima kiooyani Petoorooso fafaara reeravai. Aa yanaa aavaa roo oyaivo ataama vaivai. Petoorooso gioonna kiaapuuyaata yamayamaa kuaivaa tioo Yisunnara kutaavaivee kiaivaara mmuaararaiyauvo iyasi nninaraiyauvaara iya kiaa mmiravai. Ivo iya tunoo: Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoke-taivaata ivo putuuvo diitoo Anutuuqaasi vuuvo kava tiinaraivaara faannaki-ateeraivaaraatama fafaara reeravaivee.

¹ Na Petoorooso Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoono aa kua aavaa fafaarakiaunoo.

Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapuuya ngiari voopinnaiya mmataivau vida raubiriida variayani na aa kua aavaa kiauko fafaarainoo. Na Podoo ivakiraatama Garatiaa ivakiraata Kapatokiaa ivakiraatama Asiaa ivakiraata Bituniaa ivakiraatama aa kua aavaa kiauko fafaarainoo. ² Ti Koova Anutuuqo tauraa ngiiyara yaata utuoo ariiniee kiaa ngii mmataama kieeravai. Mmataama kiooduu inna Mmannaasaivo ngiiiki varuduu ngia innani yoketaa tuanaaya variravai. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaraivaaraatama ivo ari kiauvaadiri ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanarivaaraatama Anutuuqo ariiniee kiaa ngii mmataama kieeravai.

Ivo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaiavaa ngii mino pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaanoo

³ Anutuuqo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koovavee. Kii ta innara yoke-taavee kiaaravee. Iva Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diitooaaraida aanna makee ta karaasa variraivaa varaunnaanoo. Ivo tiyara pinaama boo tuuvaara itaama iiravai. Ta ivaaraida aanna makee tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaanoo. ⁴ Anutuuqoono ari gioonna kiaapuuyani varira yoketaa ari vookaraiyauvaa vaa teerama yapa kiaivaaraida ta faannaida variaunnaanoo. Iva ngiau aapu tiini teerama yapa kiaiyauvo hama tatokoo raubiriinno hama aasannainno maisaivai. ⁵ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaavo too ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii hanuaa kiaikiai ngia yoketaama varia rada vidada teekio fai yoketaama variraivo kooyaa vaino rikioo ivo ngii vitoo ivau ngii yapaanaravai. Vaa ivo yoketaama variraivaa ngiiini teerama kiaivo fai sui nnaagiai ngiau mmata taikeera suaivaki fai kooyaa vainaravaivee.

⁶ Ivaaraida sirigaida variatee. Fai mmuaararaiivo ngiiisi vainai sa ivaara yaata utuatee. Mo vara ngiiisi vainarannee? Vara hama ngiiisi vainarannee? Fai vainno kiisa sui nnaasu fai mmuaararai ari vookara ari vookaraiyauvo ngiiisi vainai teedaata sirigaida variatee. ⁷ Ngia Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee kiaivaa kaanaa yoketaivo kooyaa vaki-aveeraivaara mmuaararaiivo ngiiisi vainaravai. Mmatayaa diaa vaidi-iya sikau mmannaammannai gooraiyauvaara kaayauma mmuduuya ru-aiyauvo aikiooma fai raubiriinno taikaanaravai. Ngia Anutuuqaara ku-taavaivee kiaivoono pinaa yoketaavai vainno gooraivaa yaataravaivee.

Vaidiyya gooraivaa varada ikiyaa kiaevo too ikiaivo taikio too goora tuaivo rupi nuunama vainema mmoori mmuaararaiivo ikia roosiima ngiisi nninai teedaata ngia mmannammanna Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada fai yoketaama variaaravai. Ngia itaama iikiokio Anutuugo tino Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuugo ngiiyara yoketaayavee tioo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapa kinai ngia yoketaama ari vookaraama variaaravai. ⁸Ngia hama ngiingii avuuyauvaadiri Yisuu Kirisiinna teerama kiada ngia kati innara mmuduuya ruaanoo. Ngia aanna makee hama inna taivaara hama yaata utiraida innara kutaavaivee kiaanoo. Ivaaraida ngii ausa mmuduuyaiyauvo pinaama ari vookaraama yoketaikiai sirigakiaavai. Ngia itaama sirigakiaivaara hama ngia ivaara kua kiaraiivotainoo. ⁹Ngia itaama Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara ivo irisaivaa ngii vitoo yoketaivau ngii yapa kiaevo ngiisi vainoo.

¹⁰Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara nnaaruaa vaidi forofetaiya inna yanaivau tuqinnama buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparairavai. Anutuugo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara iya kuaa kookieeravai. ¹¹Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo iyaki varuuvooonoo nnaagiai vainara suaivaara iya kuaa mmiravai. Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaravaa varoo nnaagiai Anutuugaa tasipama yoketaama ari vookaraama varinaraivaara iya kuaa mmiravai. Kiaa mmuduua rikiada ii kua ivaara yanaivau buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai ivo दौरा sui iinarannee? Dataama ii sui ivo nninarannee? tiravai. ¹²Ii kua kutaa iyauvaa aanna makee ngia rikiaa aayauvaa nnaaruaa vaidi forofetaiya tiravai. Iya ii kua iyauvaa tuu suaivaki hama ngiariyara tiravai. Iya nnaagiai ngia variaya ngiini iikiaaraiivaara Anutuugo kooyaa iya kuaa mmiravai. Mmannasa Yoketaivaa titooduu ngiau aapuuvakidiri tuuvooonoo yaagueeqaivaa vaidi vooya mmuduui ii kua kutaa iyauvaa Anutuugaa mmayaaya yoketaivakidiri ngii gaa ngii muduu rikioovaa aanna makee vaa ngia arinaima teeda rikiaanoo. Aangeraiya iyauvaa arinaima teeda rikiaaree kuaa iidada hama arinaima teeda rikiaavai.

Yoketaa tuanaaya variateeraivaara Petrooso tiravai

¹³Itaama vaikiyai vaidiyya mmoori varaaraivaara teerataarakiaaneema ngiingii yaata vuatinniiyauvaki teerataarama kiatee. Ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuuma teeda rikiaa kiada variatee. Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuugo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara tuqinnama yaata utida faannakiatee. ¹⁴Nnaakaraiya ngiari kaano kooya kuaivaa rikiada iikiaaneema Anutuugaa kuaivaa rikiada iikiatee. Ngia homo kumimakaida variaa suaivaki maisai aataruuyauvaa ngii iikiataikiai vaa ngia iikiyaiyauvaa sa kava iikiatee. ¹⁵Sa itaama iirama kiada Anutuugo ngii maavee tiraivo yoketaa tuanaavai varineema ngieeta yoketaama varida ngiengiee iikiaa aataru mmuakiaayauvai yoketaama nnaasu iikiatee. ¹⁶Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na yoketaa tuanaavai variaavaara ngieetaatama yoketaa tuanaaya variatee, tiivaara mo ngieeta itaama iikiatee.

¹⁷Anutuugoono mmuakiaa gioonna kuaapuuya ngiari iikiaa mmooriyyauvaa irisaivyauvaa mmuaavai mmuaavai safuuma ngiari mmunaravai. Ivaara ngia innara yaaku varada innara Napoo-o tiraiya aa sui mmatayaa variaara sui aavaki inna mmemmaana vida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee. ¹⁸Vaa ngia rikiada taavai. Ngii giokiaiyya mmatayaa diaa aataru kuminaiyauvaa ngii vitauyauvaa ngia iikiaarainnoo kuaa Anutuugo vaa ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Ivo hama taikaanara mmatayaa diaa mminnaa sikau gooraivaannee vara sikau sirivuuvaa roosuuvadiri

ngii yookaama kioo ngii viteeravai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinna kiau yoketaa ari vookarauvaadiri ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Gioonna kiaapuyua ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo iya rummuu apu kiooyauvaara puara sipisiipa nnaakara yoketaivaa ruputu kiooduu kiauvo tuuneema Yisuunna kiauvo tiiravai. ²⁰ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuugo Yisuu Kirisiinna mmataama kioo aa nnaagiai suai aavaki ngiiyaroo tioo titooduu kooyaa tiiravai. ²¹ Anutuugo ivo putuuvakidiri inna vitoo ari tasipama yapa kiooduu yoketaama ari vookaraama variravai. Ivaara ngia Anutuugaara mmannamanna kutaavaivee tida ivo ngii tuqinnaa-naraivaara faannaida variaavai.

²² Vaa ngia Anutuugaa kua kutaivaa rikiada uuvaara ngii variraiyauvo yoketaayauvai vainoo. Yoketaayauvai vaivaara ngia ngii seena vaa ausa hanigiayara kutaa tuanaa mmuduuya ruaavai. Ivaaraida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnaa yaagueeqama mmuduuya ruatee. ²³ Ngia Anutuugaa kua kutaivo tupatupaa vaivaa rikiada hanigiada nnaakara meedi karaasa mmatakiaya roosiima variaano. Ngii kaano kooya putuuaraiyaano hama kava ngii mmataavai. Anutuugaa kua kutaivo hama taikaanaraiivoono kava ngii mmataivai. ²⁴ Aa kua aavaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainoo tinoo:

Mmuakiaa mmatayaa diaiya

iya ikiauvaa roosiima variaavai.

Iya mmatayaa iira aataruuyauvo

maura pairaivaa roosiima vaivai.

Ikiauvo aasannaikio

maura pairaivo tasisieenno tuoo kuaivai.

²⁵ Udaanga Anutuugaa kuaivo hama itaama vaivai.

Ari tupatupaa nnaasu vaivaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Ii kua ivo inna Anutuugaa mmayaaya yoketaivoovee. Vaidiyya vaa ivaa kooyaa kiasa kookieema ngii giaa ngii miaavaivee.

2

Anutuugo Yisuunna sikau roosiivaa mmataama

kioovaara ta tupatupaa variraivaa varaunnavai

¹ Ivaaraida ngiiki vai mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai piki-atee. Unnakua tira aataru mmuakiaayauvai pikiaatee. Haumaki maisa mmooriivaa iida kooyaa yoke kiasa kiada yoketaa mmooriivaa iikiasa aataru-uvaa pikiaatee. Ngii seenaiya ngii yaataraivaara ngii nnannateera aataru-vaatama ngii seenaiyayaadiri ngiengieenoo koonnama yaata utida un- nakua tira kua aataruvaatama pikiaatee. ² Ngia nnaakara meedi ikiataa mmatakiaya roosiima varida iya nnaammara rataaneema ngia Anutu-ugaa kua safu tuanaivaara ratada varida nnaamma nneerayaama nnaatee. Ivaa nneedada yokeekio Anutuugo ngii vitoo aataru yoketaivau yapa- naraivaara ivaa nneedaa yokeekiatee. ³ Ngii Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii tuqinnaivaa vaa ngia arinaima rikiada taivaara itaama iikiatee.

⁴ Ivaaraida innasi nnida variatee. Nnaaru nnau heekeera vaidiyyaano yoketaa sikau voovai haitatuuma teeda maisainoo kiasa kiada kagaari kiooduu vaidi voovono haitatuuma too yoketaavaivee kiasa kioo va- reeravai. Ivaa roosiima ii sikau ivo Yisuunnara mmataama kiaikio ivo ari vookaraivoono tupatupaa hara kioo varinoo. Vaidiyya inna teeda maisavaivee kiasa kiada kagaari kiooduu Anutuugoono yoketaavaivee kiasa kioo viteeravai. ⁵ Vaidiyya sikauyauvaa varada nnauvaa heekoneema ngia vaa Mmannasaivo ngiiki variyya Anutuugoono ngii vitoo ari Mmannasaivo

varira nnauvaa heekaanaravai. Heeka kinai ngia nnaaruaa vaidiyya Anutuugaara kati puara hudooya roosiima gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya varida ngingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida variaaravee. Yisuu Kirisiiva ngiiyara kati putuuvuara ngia ngingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmuuyauvaa ivo too fai yoketaavaivee tinaravai. ⁶ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Taatee. Na yoketaa sikauvaa
niniiniee kiaa mmataama kiee
ivaadiri ipunnaivaki harataa kiee
nnau yaagueeqaivaa
yoosinna Sioona ivaki heeka kiauvasi.
Gioonna kiaapu voovoono
vaidiivo sikau yoketaivaa roosiivaa
kuaivaa arinaima rikioo
innara kutaavaivee tiivo
fai hama inna mmamma maisainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁷ Vaa ngia ausa hanigieeraiya ii sikau ivaara yoketaa ari vookaraivaivee kiaanoo. Hama ausa hanigieeraiya hama itaa kua kiauvasi. Kua fafaara voovai vainno ivaara tinoo:

Vaidiyya ii sikau ivaara
maisaa sikauvaivee kiaa kiada kagaari kioovo
nnaagiasii nnau ipunnaivaki
ari vookaraama yaagueeqama vainoo, tiivai.

⁸ Kua fafaara voovai vainno ivaara tinoo:

Ii sikau ivo vaidiyya mmaara vai sikauvasi.
Fai ivaadiri iya haruruaaravai.
Iya haruruateera iya mmaara sikauvasi vainoo, tiivai.

Iya inna kuaiavaa rikiaadaata yaatara kiada hama iikiaiavaara haruruavaai. Iya itaama iikiaaravai vaa Anutuugaa tauraa too aikioovaivee tiravai.

⁹ Itaama vaikiainnaata ngieenoo Anutuugaa ngii mmataama kiai gioonna kiaapuya variaano. Nnaaruaa vaidiyya Anutuugaa nnauvasi mmoori varooya roosiima ngia ngii kietaivaa Anutuugaa mmooriivaa nnaasu iida varida variaano. Ngia Anutuugaa gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya innaniya nuunama variaano. Anutuugaa yoketaa ari vookarau mmooriivaa uuvaa ngia kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiateeraivaara ivo ngii mmataama kieeravai. Vaa ivo upisiivakidiri ngii maavee kiaa ngii vitoo ari mmeekia ari vookaravai ngii yapa kieeravai. ¹⁰ Tauraa ngia hama Anutuugaa gioonna kiaapuya variravai. Aanna makee vaa ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya variaano. Ivo ngiiyara kati boo tiraivaa tauraa ngia hama rikieeraida aanna makee vaa ngia arinaima rikiaada hanigiada yoketaama variaano.

Ta Anutuugaa mmoori vareeraiya variaannano

¹¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruuvaso, ngia mmataivau varida hama mmaayootaiya roosiima variaano. Ngia ngiari voopinnaiya vo yoosinnaiyavaki nuaida varida variraiya roosiimaida variaano. Ivaara na yamaa kua yamaa kua ngii gaa ngii miee kiauunoo. Ngii mmam-maiyauvo iikiatai aataruuyauvaara ngii iikiatee tinai sa iikiatee. Fai ngia iikio itai aataruuyauvoono vaidi kaanaivaata rapinaravai. ¹² Ngia hama ausa hanigieeraiya tasipama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee. Fai ngia itaikiai iya kua pinaa vooyauvai ngiiiki kuminayaa yapaaree kiaa kiada teekiai vaa ngia yoketaa mmoori ari vookaraivaa iikiaiavaa taaravai. Fai yapooma Yisuu Kirisiiva kava tinara suaivaki mmoori yoketaivaa ngia

iikiaani taivaara iya Anutuuqaa kua yoketaivaa kiateeraivaara iya tasi-pama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee.

¹³ Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnaroo tida ngiingii kieeta mmatayaa diai-yara ti kieetayavee kiasa kiada iya mmemmaana vida iya kiasa mmooriyau-vaa iikiatee. Ngii kieeta nnoonna nnutu ruaivaa kuaivaa rikiada ¹⁴ kiisa kiisa kieeta vaidi ivo yapa kaiya kuaiyauvaatama rikiাতে. Iya maisa mmooriivaa iikiaiya irisai maisaivaa mmida safu mmooriivaa iikiai-yara kua yoketaivaa kiasa mmiaaraivaara ngiari kieeta nnoonnaivo iya yapeer-avai. ¹⁵ Vaidi kumimakaiya koonnama yaata utida sabi kua kuaivaa piki-aateeraivaara ngia mmoori yoketaivaa iida ivaadiri iya kiasa kuaivaa atau ruatee. Ngia itaama iikiasa aataruivo inna Anutuuqaa yaata tinniivau vai aataruvai iikiaavai. ¹⁶ Ngia mmamma dummukiara kati yoketaama vari-aivaa roosiima hara kiada variatee. Ngia itaama varida kava mminnammin-naa maisaivaa varaivaara yaata utida kiaanoo: Ta mmamma dummukiara yoketaama variaunnaivoono ii aataru ivaa fai rummua apinaravaivee, kiasa aataru ivaa sa iikiatee. Ngia vaidiivo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonna kiaapuuya roosiima Anutuuqaa mmoori vareera gioonna kiaapuya hara kiada variatee. ¹⁷ Mmuakiasa gioonna kiaapuuya avaiyauvaa rikiada iyara yoketaayavee kiatee. Ngiingii seena vaa ausa hanigieeriyara mmuduuya ruatee. Anutuuqaa mmemmaana vida inna kuaivaa rikiাতে. Ngii kieeta nnoonna mmatayaa variivaa avaiivaa rikiada innara yoketaavee kiatee.

Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoneema

teeta varaaravee

¹⁸ Ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya ngia tuqinnama ngii haitaturaiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. Iya kua mmuaki-aayauvai sa pikiaatee. Sa yoketaama ngii haitatuunoo ngii tuqinnai vaidi-ivaa kuaivaa nnaasu rikiada iikiatee. Vaidi avakaraiivo ngii haitatuu-raivaa kuaivaata rikiada iikiatee. ¹⁹ Mo fai ngia Anutuuqo yaata uti-ivaugiataama yaata utuaivaara iya mmamma nniitaraiivaa kuminayaa ngii miaivaa varada mmannammanna yaagueeqama varikio fai Anutuuqo ngi-iiyara yoketaayavee tinaravai. ²⁰ Ngia mmoori maisaivaa iikiaani iya ngii rupuutaani rikiadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraiivaa varaivaara gioono ngiiyara kua yoketaivaa tinarannee? Ai hamavee. Ngia mmoori yoketaivaa varaani iya ngii rupuutaani rikiadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraiivaa kuminayaa varaivaara fai Anutuuqo ngiiyara yoketainaravai.

²¹ Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiadaata yoke-taama variateeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiravai. Ngia innanikaraama iikiateeraivaara Yisuu Kirisiiva ariinoo kati ngiiyara mmamma nniita-roovaa varoo ari aataruuvaa ngii vita vitairavai. ²² Ivoono hama mminnam-minnaa maisaivaa varoo hama unnakua tuduu gioonna kiaapuuya rikieer-avai. ²³ Iya kua maisaivaa inna tuduu rikioo hama ivo sai kua maisaivaa tira-vai. Iya mmamma nniitaroovaa inna mmuduu rikioo hama ivo mmamma nniitaroovaa irisaivaa iya mmnaraivaara kua tiravai. Hameetavee. Ivo Anutuuqaa yaata utuoo tunoo: Fai kua pinaivaara diraiivoono niiyara kua tiao safuuma radudaanaravaivee, kiasa kioo faannairavai. ²⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa varooduu inna mmammaivau kaayau ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuau kiooduu yatari sagai-vau putiravai. Vaidi putiraiya hama mminnamminnaa maisa vareerayaama ta

titi mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hama kava vareeraida ta safuuma variaaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai. Vaidiyya inna mmammaivau ruputuduu uudaiyauvo vainno maafauvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvo taikooduu ta yoketaama variraivaa vareeravai. ²⁵ Puara sipisiipaiya kumimakama rada raubiriima kiooneema itaama ngia tauraa variravai. Aanna makee ngia kava vara ranada ngii Haitatuuraivo ngii vaidi kaanaiyauvaa Vara Hiri Diivaasi ngiaavai.

3

Petrooso nnaata vaati vareera aataruuvaa tiravai

¹ Ngia gioonnaiya ngiingii vaatiyya kuaivaa rikiada iya mmemmaana kuatee. Mo ngii vaati vooya hama Anutuugaara kutaavaivee kiaiyya ngia safuuma variaivaa teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaateeraivaara iya kuaivaa rikiada iya mmemmaana kuatee. Fai ngia hama ivaara kua tiraيدا kati safuuma variaivaa iya ivaa teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ² Fai ngia safuuma varida Anutuugaara yoketaikiai iya ngii teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ³ Ngia sa kumina mmamma mmaanaivau funnukama kiada ivaara yaata utida ta yoketaayavee kiatee. Sa ngiingii kieeta yausiyyauvaa fiyyama kiada goora mminnaiyauvaa rutaku kiada uyira raira yoketaiyauvaa uyu rau kiada iyauvaara sirigakiatee. ⁴ Sa ivaara yaata utirama kiada ngiingii aakiaa tuanaiyauvaara yaata utida yoketaama variatee. Ausa nuufaiava tasipama tirooma varira aataruuvo ngiikiivo vaivo inna yoketaa aataruvai. Fai hama taikaanaravai. Ii aataru ivo Anutuugaara avuuvau yoketaa ari vookaraivai vaivai. ⁵ Nnaaru varuu gioonnaiya ii aataru ivaa iida yoketaaya variravai. Iya Anutuugaara yaagueeqaida iva kua kiaa teerama kioovaara faannaida itaama yoketaama variravai. Iya ngiari vaatiyya kuaivaa rikiada iya mmemmaana viravai. ⁶ Nnaaruua gioonnaivo Saraava itaama variravai. Ivo ari vaati Aparahaamaa kuaivaa rikioo iinno innara tunoo: A ni haitatuuraikuaavee, tiravai. Ngia hama vo mminnaavaara aatuurama kiada safuuma yoketaama variaiyaa vaa ngia Saraanna raunnaapu tuanaaya variaanoo. ⁷ Mmuaikaraama ngia vaidiyya ngiingii nnaataiya tasipama yoketaama variatee. Iya mmamma mmuyaiyauvo hama yaagueeqaivaara yaata utida iya kuaivaa rikiada iyara yoketaa aataruuvaa iikiatee. Anutuugo tupatupaa variraivaa kati ngiitaata iyaatama ngii miivaara yaata utida iya tasipama yoketaama variatee. Sa aataru voovoono ngii yaaku va-reeraiyauvaa uuda rammuaiveeraivaara ngia itaama yoketaama variatee.

Ta yoketaa mmooriivaa iikiaunnaivaara mmamma nniitaraivaa varaunnavai

⁸ Aa nnaagiai kua aavaa rikiaatee. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaatavai varada mmuaa ausavai varada variatee. Ngiingii kata vayaiyara mmuduuya ruaneema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuyaa ruatee. Ngiingiiyara yaata utida adida varida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnaatee. ⁹ Gioonna kiaapu vooya maisa aataruuvaa ngii iikiiai sa sai iikiatee. Iya kua maisaivaa ngii tikiai sa kua maisaivaa sai kiatee. Sa itaama iirama kiada iya aataru maisaivaa ngii iikiyaiyara kua yoketaivaa sai kiatee. Anutuugo ngiiyara yoketaivaa ngia yoketaama variateeraivaara ivo ngii maavee tiravai. Ivaara ngia sai kua yoketaivaa kiatee. ¹⁰ Ivaara Anutuugaara kua fafaaraivo vainno tinoo:

Gioonna kiaapu voovoono sirigainno varioo hokobama varinaree kiaa maisa kuaivaa pikioo unnakua tiraivaa pikiavee.

- ¹¹ Maisa aataruuvaa mmooka hanigia mmioo yoketaa aataruuvaa nnaasu iikiaivee. Ausa nuufa aataruuvaa puruoonnonno too ivau nnaasu variaivee.
- ¹² Udaanga Anutuugoono safuuma variraiyara haitatuunno varioo iya yaaku vareeraivaa makemakee rikiaivaara itaama variaivee. Ivo maisa mmooriivaa iikiai yara hama inna yoketaivaara itaama variaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Fai ngia safu aataruuvau mmannammanna purua rada vikio dee gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa ngii minarannee? Hameetavee. ¹⁴ Fai ngia safu aataruuvau kuaivaara gioonna kiaapuuya mmamma nniitareeraivaa ngii mikio fai Anutuugoono ngiiyara yoketainaravai. Iya mmoori maisaivaa ngii miaara iikiai sa iyara aatuuda sa ngii ausaiyauvo mmuaararenai pinaama yaata utuatee. ¹⁵ Yisuu Kirisiinnara tuqin-nama yaata utida innara kiatee: Ti Udaangaivovee, kiatee. Ngia Yisunnara kutaavee kua kiada innara faannakiaivaara gioonna kiaapu voovoono ivaara ngii yaparainai mmuakiaa suai inna kua sai kiaraiyauvaa mmuaanaa ngiingii yaataiyavaki teerama kiatee. ¹⁶ Fai ngia kuaiyauvaa sai kiaaree tida inna avuuvaki teeda vaida tirooma kiada kua kiatee. Ngia itaama iida ngii yaata utiraiyauvo yoketaayauvai nnaasu vainai variatee. Ngia Yisuu Kirisiinna nnaagiai nuairaiya ngia safuuma variaivaara gioonna kiaapu vooya ngiiyaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kua kiada ngiari kuaivaara iya mmamma maisakiaiveeraivaara itaama ngii yaata utiraiyauvo yoketaayauvai nnaasu vainai yoketaama variatee. ¹⁷ Ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararavaa varaavai. Ngia mmoori maisaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararavaa varaavai. Fai Anutuugo ee-oo tinai ngia mmoori yoketaivaara mmamma mmuaararavaa varaivo mmoori maisaivaara mmamma mmuaararavaa varaivaa yaataravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva safuuma varuuvoono mmuaa suai nnaasu hama ngia safuuma variyai ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Ivo ti vitoo Anutuugaasi ti yapaanaravara tiyara putiravai. Vaidiyya inna nnabaivaa ruputu kiooduu Anutuugo tuduu vaidi kaanaivo kava diiteeravai. ¹⁹ Diitoo oro mmannasaiya oovi yoosinnaivaki varuuyaataama ari kuaivaa kua mmiravai. ²⁰ Ii mmannasa iya nnaaru varuuya Anutuugaavaivaa hatokooya mmannasayavee. Nnaaru Nuvuaava varuu suaivaki iya Anutuuga kuaivaa rikiadaata yaatareeravai. Ii suai ivaki Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaa heekoo varuduu Anutuugo iya ausa hanigiaateeraivaara faannainno varududuu hama iya inna kuaivaa rikiada iiravai. Gioonna kiaapu kiisakiangii yaaku saivai karasaidiri taaravooma nnooriyaa nuaira nnauvaki varuduu hama nnooriivo iya raputuduu rikiada iya ivaki yoketaama variravai. ²¹ Ii nnoori ivaa Anutuugo mmataama kioo nnoori vareeraivaara tiravai. Ii nnoori varaa ivaudiri Anutuugo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaivai. Ii nnoori vareera aataru ivo ngii mmammaivaki kainaama vaivaa hama finivai. Ii aataru ivaudiri ngia ngiingii yaata utiravaki rikiavao hama ngii mminnamminnaa maisaataivaara ngia Anutuugaata kua kutaivaa kuaivai. Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diitoovaara Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo ngii vitoo yoketaivau yapaivai. ²² Vaa Yisuu Kirisiiva ngia aapu vioo Anutuuga

yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo ngiau aapu mmuakiaa aangeraiyaraatama ngiari seena yaagueeqa kieetaya variaiyaraatama dinoo.

4

Gioonna kiaapu vaa ausa hanגיעeraiya ari vookaraama variaavai

¹ Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmamma nniitaroovaa varoovaara yaata utatee. Ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaata utuuvaa roosiima ngiingii aakiaiyauvaki yaata utida yaagueeqakiatee. Gioonna kiaapu vooovono mmamma nniitaraivaa varaivono hama mminnamminnaa maisaivaara yaata utuoo varaival. Vaa pikiaival. ² Ivaara ngia mmatayaa varida aa suai aavakidiri varia rada vidada sa ngii aakiaiyauvakidiri ngii iikiataira aataruuyauvaara yaata utida iikiatee. Anutuugo yaata utiivau-giataama yaata utida ivaa nnaasu iikiatee. ³ Vaa ngia tauraa hokoba suai varida kumimakairaiya iira aataruuyauvaa iikiaavai. Ngia varida ngiingii mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa iikiaavovo mminnamminnaa maisaiyauvaa ngii varaataikiai ngia varaavai. Ngia kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakaida varida makemakee buusaivaa nneeda varida nnoori kapikaraivaa nnaaraivaara nuunaida varida unnakua anutuuyauvaa Anutuugo ooqoo tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. ⁴ Aanna makee gioonna kiaapu kumimakaiya ngia hama iya tasipama itaama sabi koonnama varida iiki-aivaara iya nnikiaraida ngiiyara maisayavee kiaanoo. ⁵ Inna aikioovee. Fai yapooma iya Anutuugaa avuuvau kua pinaivaki dida vaida ngiari iikiaa mmooriyauvaara innaata kua kiaravai. Anutuugo gioonna kiaapu putiraiyaata variaiyatama iikiaa mmooriyauvaara iya yaparainaraivaara vaa teerama kioo varinoo. ⁶ Ivaara Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu vaa putuuyaataama mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiravai. Iya mmatayaa varuu suaivaki mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareerayaama vaa iya ivaa varada putiravai. Iya nnaagiai mmannasaiyauvo varuu suaivaki Anutuugo varirayaama iya variateeraivaara Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai.

Anutuugo ngii mii aataru mmooriyauvaa ngia tuqinnama iikiatee

⁷ Mmuakiaa mminnamminnaiyauvo taikanara suaivo aavaa vainima nninoo. Itaama vainai rikiada ngia yaaku varaaraivaara ngiingii yaata utiraivaki safuuma yaata utida ngiingii variraivaara tuqinnama kiada varida haitatuukiatee. ⁸ Aa mmuakiaa aataruvai yaatareera aataru aavaa iikiatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara yaagueeqama mmuduuya ruatee. Mmudu-uya rira aataruuvono kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rummua apu kiaanaraivaara ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁹ Ngii seenaiya ngiisi nnikiai ngia nnau mmaataiyauvaa iya kati mmi kiada sa ivaara yaata utida nunuraanuraikiatee. ¹⁰ Ngia aikiooma iikiaraa aataru mmooriyauvaa yaagueeqaiyauvaa Anutuugo mmuaavai mmuaavai kati ngii miiyauvaa ngii seenaiya yoketaama variateeraivaara iyara iikiatee. Ngia ngiingii mminnaa yoketaiyauvaa haitatuurayaama tuqinnama Anutuugo ngii mii mmoori ari vo kara ari vookaraiyauvaa haitatuuda iikiatee. ¹¹ Anutuugaa mmayaayavaa kiaa mmira vaidi vooovono tuqinnama Anutuugaa kua tuanaivaa kiaa mmiaivee. Ari seenaiyara haitatuura vaidi vooovono tuqinnama Anutuugo ari yaagueeqaivaa inna mmiiyauvgiataama haitatuukiaivee. Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveeraivaara Yisuu Kirisiinnara yaagueeqarapama kiada ida itaama iikiatee. Anutuugaa nnutuovo ngiau aapu tupatupaa vaikio inna yaagueeqaivo tupatupaa vakiaivee. Kua kutaa.

Ngia Yisuunnanikaraama mmamma nniitaraivaa varaavai

¹² Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruuuyaso, ngia Anutuugaa mmooriivaara ngii tasipama variaya ikia roosiira maisa mmooriyauvaa ngii iida taaree kiaa kiada ngii mikiai sa nnikiaraakiatee. Sa yaata utida kiatee: Hama ta taunna mmuaararai ari vookarai voovai tiisi nninoo, kiaa kiada ivaa teeda nnikiaraakiatee. ¹³ Sa itaama nnikiarairaida Yisuu Kirisiinannikaraama mmamma nniitareeraivaa varaivaara sirigakiatee. Ngia Yisuunna oyai ari vookaraivo kooyaa vainara suaivaki sirigaida ausa yokeitaivaa tasipama variaaraivaa aanna makee mmamma nniitareeraivaa varadaata varida sirigakiatee. ¹⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara fai gioonna kiaapuuya maisa kua maisa kuaivaa ngii tikiai sa ivaa yaata utuatee. Ngia itaama variaivaara Anutuugo ngiiyara yokeitainoo. Anutuugaa Mmannasa Yoketaa ari vookaraivo ngii tasipama variaivaara Anutuugo ngiiyara yoketainoo. ¹⁵ Mo fai mmamma mmuaararaiivo ngiisi nninai sa aa na tinara kua aavaugiataama iida varaatee. Sa vaidi voovoono vaidi voovai ruputino putuaivee. Sa ivo mmuara varoo kaayau ari vookarai maisamaisi mmooriivaa iikiaevee. Sa ivo ari seenaiya kuaivaa mmuara varoo sabi kua sabi kua kiaevee. Ivo ii aataru iyauvaara mmamma mmuaararavaa vareevoora sa itaama iikiaevee. ¹⁶ Mo ngia vaa ausa hanigiaya Anutuugaa aataruuvau nookiaivaara mmamma mmuaararaiivo ngiisi nninai sa ivaa mmamma maisakiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara Anutuugaara kua yoketaivaa kiatee.

¹⁷ Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo vaa nninoo. Fai ivo ari gioonna kiaapu tuantaiyananaa tauraa yaparainaravai. Mo fai tauraa ivo ti yaparama kioo nnaagiai hama inna kua mmayaaya yoketaivaa rikiada iikiaiya yaparainai mo fai iya dataama variaarannee? ¹⁸ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Fai gioonna kiaapu safuuma variaya
Anutuugo iya vifoo
yoketaivau yapaanaravaa varaaraivaara iikio
iya mmuaarareenainnaata iidada varaaravai.
Mo gioonna kiaapuuya
hama Anutuugaa kuaivaa rikiada
kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo iya suvuiyai
fai iya dataakiaarannee?

Anutuugaa kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai. ¹⁹ Itaama vaikiyai ngia Anutuugo ari yaata utivaugiataama iida mmamma mmuaararavaa variaya ivo ngii iima kioo hama ngii pikiaivaara yaata utida ti tuqinnaanaravaivee kiaa kiada ngii mmamma mmuyai mmuakiaavai inna mmida mmoori yoketaivaa iikiatee.

5

Ngia vaidi kieetaiya Anutuugaa gioonna

kiaapuuyana tuqinnama haitatuukiatee

¹ Na vaa ausa hanigiaya kieeta vaidivai variaunoo. Ngiikidiri vaa ausa hanigiaya kieeta vaidiyya neenoo yamaa kua yamaa kua vooyauvai ngii gaa ngii miaunoo. Vaa na nini avuuvaaadiri Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoovaa teeravai. Fai Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraiivo nnaagiai kooyaa vainai fai neeta ngieetama varaaravai. ² Puara sipisiipara haitatuuraya roosiima gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Anutuugo ngii muuyara tuqinnama haitatuukiatee. Anutuugaa iikiataivaugiataama ii

mmoori iyauvaa iikiaaraivaara yoketaakiatee. Ngia iikio ngii pirisainainnaata iikiarainnoo. Sa sikau varaaraivaara nnaasu yaata utida ngingii mmooriyauvaa varatee. Ngii iikiatainai gioonna kiaapuuyara yaagueeqama kiada varatee. ³ Anutuugo ngii muu gioonna kiaapuuyara sa kieeta pinaaya dida vaidia iya yaataraatee. Ngia tirooma yoketaama varira aataruvaa iida iya vitaikiai taatee. ⁴ Fai ngia itaama iikio gioonna kiaapuuyara Haitatuura Kieeta tuanaivo kooyaa tiinai ngia irisai ari vookaraiivo hama taikaanaraivaa varaaravai.

⁵ Mmuaikaraama ngia vaidi karaasaiya vaidi yokovaiya mmemmaana kuatee. Ngia mmuakiaaya ngingii seenaiya mmemmaana vida iya tasipama adida variatee. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya ngiariyara mannaka kaiya Anutuugo too iyara ooqoo tiivai. Gioonna kiaapu vooya adida varida hama ngiariyara mannaka tiraiya Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utivaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁶ Itaama vainai Anutuugo yaagueeqama ngii haitatuuvaara inna mmemmaana adida variatee. Ivo mmataama kioo suaivaki ariinoo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaraivaara inna mmemmaana adida variatee. ⁷ Ivo ngiiyara yaata utuoo tuqinnoo variivaara ngii mmuaararai mmuakiaayavai innayaa yapa kiatee.

⁸ Fai mmaraarivaa nnutuuvu raiyoonaivo pinaama akua kua roo nuainno varioo ari fayaiya gutu nnaanara buaama roo nuaineema ngii nnammutuaa Sataango gioonna kiaapuuyara itaama iinno varinoo. Ivaaraida tuqinnama yaata utida haitatuuda variatee. ⁹ Innara ooqoo kiatee. Anutuugaara kutaavee kiaivaa puaisa utida innara ooqoo kiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya mmuakiaa mmataavau variyaiya mmuaakarai mmamma mmuaararaiyauvaa varaivaara innara itaama ooqoo kiatee.

¹⁰ Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivoono Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ari yoosinna ari vookarai tupatupaa variraivakira ngii maavee tiivaivee. Fai ngia kiisa suai mmamma mmuaararaiavaa varakio ivo ariinoo iinai ngia yoketaa tuanaaya varida hama harurirama kiada inna yaagueeqaivaura yaagueeqama kiada variaaravai. ¹¹ Anutuugaa yaagueeqaivo tupatupaa itavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Petrooso nnaagiai kua yoketaivaa gioonna

kiaapuuya kua mmiravai

¹² Na aa paanna kua aavaa Siraasaa kua mmiauko ngiini fafaara rainoo. Na inna tauko ivo ausa hanigiai vaidivoono Anutuugaa mmooriivaa hama pikierainno yaagueeqama iivai. Ngia yaagueeqama variateeraivaara na yamaa kua yamaa kua tiee aa kua aavaa ngii gaa ngii miaunoo. Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo kutaa tuanaavai vaivaara na ngii gaa ngii miaunoo. Ivaara rikiaada puaisa utida yokeetaama variatee. ¹³ Vaa ngii seena ausa hanigieeraiya Anutuugo ngii roosiima ariinnee kua mmataama kioodoo yoosinna Bapuroona Anutuugaara nuunama variyaiyaano ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Marakaava na Anutuugaa kuaivaa kiaaduu rikioovaara ni mmaapu tuanaavai variivoono ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. ¹⁴ Ngia ngingii seenaiyara mmuduuya ruaiavaara iya teeda iya yaakuuyauvaa rumisiatee.

Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya Anutuugaa ausa nuufaivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Petooroosoono aa nnaagiai yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa nnaagiai yanaa aavaa Petooroosoono raa kioo tauraa tuanaa ausa hanigiada vo mmata vo mmata varuuyani reeravai. Petoorooso vaidiyya unnakua aataruuyauvaa gioonna kiaapuuya kiasa mmuuvuudiri sabi nuaira aataru maisaiyauvaa uuyauvaara Petoorooso aa yanaa aavaa roo iya ooqoo tiravai. Ii mmuakiasa itai aataru iyauvaa yaatareera kuaivo ataama vainoo. Anutuugaaraata Udaanga Yisuu Kirisiinnaraatama arinaima rikiasa kuaiyauvaa puaisa utuaaravaivee. Ii kua iyauvaa ngiari avuuyauvaadiri Yisunna teeda ivo tuu kuaiyauvaa rikiooyaano kooyaa iya kiasa mmiravai. Petoorooso ii kua iyauvaara aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Simoono Petoorooso Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai na inna kua varee nuaira aposoroovoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivoono inna Anutuugaovee. Ivo safu tuanaavai varioo ngii tasipaikiai ngia vaa ausa hanigiada innara kutaavaivee kiaiyan na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Ta vaa ausa hanigiada ivaitanaara kutaavaivee kiasa kiada ivaara yoketaavee kiasa variunnaneema ngia itaama mmuaikaraama variaiyani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ngia Anutuugaata ti Udaanga Yisuu Kirisiinnaatama tuqinnama teeda rikiakiai ivaitana kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufavaitana ngii mikio pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuunoo.

Anutuugo ti maavee tioo ti mmataama kieeravai

³ Yisuuva pinaa ari vookarai vaidivai varioo ivo safu tuanaavai varivai. Itaama variivoono ari varineema ta variaaraivaara ivo ti maavee tiravai. Anutuugo innaki varikio ivo yaagueeqama variivo inna Anutuugaovee. Ta innara arinaima teeda rikiaunnaivaara inna yaagueeqaivoono yaagueeqaivaa ti mmivai. Ti mmikiai ta ti variraivaara teeta inna roosiima yokeetaama varida hama vo mminnaavaara buaakiaaravai. ⁴ Ivo itaama pinaavai variivoono kua kiasa teerama kioo yoketaa kuaiyauvaa ti kiasa ti mmiravai. Ii kua iyauvo ari vookarai kuayauvai vaivai. Fai ngia iyauvaa arinaima rikikio aa mmata aavau vai maisa aataruuyauvo ngii utinaree kiasa iinai ngia aikiooma iyauvaa yaatarada Anutuugaa roosiima yoketaama variaaravai.

⁵ Ii aataru ivo itaama vaivaara yaata utida ataama yaagueeqama variatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiyya yoketaama variatee. Yoketaama varida yoketaa aataru mmooriivaaraata maisa aataru mmooriivaaraatama arinaima teeda rikiaatee. ⁶ Arinaima teeda rikiaada ngiingii mmamma iikiatairaivaara

ooqoo kiatee. Ngia ngiingii mmamma iikiatairaivaara ooqoo kiasa kiada maisa mmooriivo ngiisi nninai rikiaadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Ngia mmannammanna yaagueeqama varida Anutuugo varineema variatee. ⁷ Ngia itaama varida ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iikiatee. Ngia ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁸ Fai itai aataru iyauvo ngiiki vainno kaayau suvunai fai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara arinaima teeda rikiaada inna mmooriivaa iida hama kuminayaa iikiaaravai. Fai iiraivo vainaravai. ⁹ Hama gioonna kiaapu voovoono itai aataru iyauvaa iivoono

fai ivo ataama varinaravai. Fai ivo vaidi avu huruutavai roosiima varioo ari vainima vai aataruuyauvaa too hama tuqinnama eyommaayauvai taanaravai. Yisuuva inna mminnamminnaa maisa eenanaiyauvaa vaa rugaiyauvaara vaa taunnu kiaivaivee.

¹⁰ Ni seenayaso, itaama vainai Anutuugo vaa ngii maavee kiaa kioo ariiniee kiaa ngii mmataama kioovaara yaata utida arinaima rikiada ivo ii aataruuvaa puaisa utuatee. Fai ngia itaama iida hama inna aataruuvaa haruruuaravai. ¹¹ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapeeraivo tiyara dira yoosinna tupatupaa vairai vakira fai ngia vikioo Anutuugo fai kaayaama ngiiyara yoketaimno aataruuvaa kooyaa ngii vitainai ivaki kuaravee.

¹² Fai ivaara na ii kua iyauvaara mmuakiaa suai makemakee ngii giaa ngii miee varinaravai. Vaa ngia iyauvaa rikiada kua kutaivo ngiisi vaivaa puaisa utuaivaa na vaa rikieennaata mmannammanna ivaara ngii giaa ngii minaravai. ¹³ Na yaata utuaunoo. Aa na homo mmata aavau variavau suai vaki na kava ngii giaa ngii minai ngia iikiaarivo inna yoketaavai. ¹⁴ Vaa na tauvai. Fai na kiisa suai putuee ni nnabaivaa pikiaanaravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva na putinaraivaara vaa kooyaa ni giaa ni mivai. ¹⁵ Fai yapooma na putinai rikiada ngia mmuakiaa suai ii kua iyauvaara tuqinnama yaata utida rikiaateeraivaara na kooyaa ngii giaa ngii miaunoo.

Ta Yisuu Kirisiinna yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai

¹⁶ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueeqama variraivaaraatama ivo kava tinaraivaaraatama ngii giaa ngii mira suai vaki hama ta vaidiyya yaatayaadiri unnakua uriiyavunugiataama ngii giaa ngii miravai. Vaa ta titi avu tuanaiyauvaadiri inna yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai. ¹⁷ Ari Koova Anutuugo kua yoketaivaa inna kiaa mmioo mmeekia ari vookarauvaa inna mmuu suai vaki ta variravai. Anutuugo pinaa mmeekia too ari vookarau yoosinnaivakidiri Yisunnara tuduu ta rikiaannaduu ataa kua tunoo: Inna ni Maapu tuanaivoovee. Na innara mmuduuya rueel na inna tauko pinaama ni yoketaimno, tiravai. ¹⁸ Ta taapi Anutuugo mmataama kioovau Yisunna tasipama varuu suai vaki ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuuvaa ta teteenoo safuuma rikieeravai.

¹⁹ Itaama vaiikia nnaaruaa vaidi forofetaiya gioonna kiaapuuya kiaa mmuu kuaiyauvaara ta yaagueeqama kutaavaivee kiaunnava. Ngia iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada puaisa utuaarivo inna yoketaavai. Iya kuaiyauvo toobaivaa ta upisiivaki subi yapa kiaunnano taineema kooyaa kua oyaivaa ti kiaa ti mmivai. Ii kua iyauvo vakia roo ngioo ngioo patairivaa roosiima kooyaa vaivai. Itaama vaikio rikioo Yisuuva ngiiiki varikio patairaara aakiapuaivo taineema ii mmeekia ivo ngii aakiapuvaki taivai. Ivaara iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada puaisa utuaarivo inna yoketaavai. ²⁰ Aa mmuakiaa kuavai yaatareera kua aavaa arinaima rikiaatee. Hama gioonna kiaapu voovoono Anutuugo forofetaiya kiaa mmuu kua voovai Anutuuga kua fafaaravaki vai kua oyaivaa arinaidiri iava rikioo tiivai. ²¹ Hama Anutuugo tuu kua voovai vaidiyya ngiari yaata tinniiyavunugiataama tiravai. Mmannasa Yoketaivo iya tasipooduu iya mmayaayoivo Anutuugaasidiri tuuvaa kooyaa tiravai. Ivaara hama vaidi voovoono arinaidiri oyaivaa rikioo tiivai.

2

Petorooso unnakua vitairiyara yaagueeqama tiravai

1 Nnaaruaa unnakua forofetaiya gioonna kiaapuuya tasipama varuneema unnakua vitairaiya mmuaikaraama fai ngii tasipama vaibaravai. Varida ngia maisama variateeraivaara Anutuugaa kuaivaudiri haabayama kiaa kiada unnakuaiava haumaki ngii giaa ngii miaaravai. Ti Nnoonnaivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuuvaara iya innara ooqoo kiaravai. Fai iya itaama innara ooqoo tikio Anutuugo ngiari irisai maisaiyauvaa akiairaama iya mminai putu taika kiaravai. 2 Itaama vainainnaata iya sabi heera aataruuvaa iida koonnama varida mmamma maisaira aataruuyauvaa iikiai fai kaayau gioonna kiaapuuya ivaugiataama kuaravai. Iya itaama iikiaiava fai hama ausa hanגיעera gioonna kiaapu vooya teeda Anutuugaa kua kutaa tira aataruuvaara maisa kua kiaravai. 3 Ii unnakua vitaira vaidi iya sikauyauvaara kaayauma ngiari varaaree kiaa kiada ngiari tinniyaadiri sabi kua kiaa kiada mmayaayaiyauvaa ngii giaa ngii mida ngii sikauyauvaa varaaravai. Hokoba suai Anutuugo iya iikiai yauvaara kua pinaivaki iya yaparainarivoono teerama kioo varioo iya irisai maisaiyauvaa iya mminai putu taika kiaraiavaara avu too nnaasu varinoo.

4 Aangeraiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyara hama Anutuugo iyara boo tirainno ivo ikia too varii yoosinnaivaki iya kagaari kieeravai. Kagaari kioodoo soopa pinaa upisiivaki varida Anutuugo iya yaparaira suaivaara faannaida variravai. 5 Nnaaru gioonna kiaapuuya maisama varuuyara hama Anutuugo iyara boo tirainno nnoori pinaa ari vookaruvaa ee-oo tuduu iya raputuduu putiravai. Nuvuaava ari mmuaavoono safuuma variateera kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo nnaasu variravai. Varuduu Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapa kioo gioonna kiaapu yaaku saivai sainaidiri taaravoomaatama vitoo yoketaivau yapa kieeravai. 6 Anutuugo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Sutuuma Kumuaravaitana tuduu ikaivo taa taika kioodoo ruga kieeravai. Yapooma variaara gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara yaata utuaaraiya ivaudiri iya ngiari irisai maisaivaa varaaraiavaara arinaima teeda rikiaaravai. 7-8 Hama yoosinna Sutuuma rugoo suaivaki safuuma varuu vaidi voovai nnutuuvo Rooto ivaki hara kioo variravai. Hara kioo varuduu vaidi Anutuugaa aataruuvaa hatokooya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa uduu ivaa tooduu inna maisairavai. Maisauduu yoke-taama iya tasipama varioo vo suai vo suai makemakee iya maisa mmoori-yauvaa uvvaa too iya maisa kua tiraiyauvaa rikiooduu inna ausaivo kaayauma mmuaarareravai. Mmuaararoo varuduu Udaanga Anutuugo ivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kieeravai. 9 Anutuugo itaama uuneema ta yoketaama variaunnaiya mmuaararai maisayauvo tiisi nnino rikioo ivo ivakidiri aikiooma ti vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvaa vaa ivo too rikiaivai. Anna makee gioonna kiaapu maisama variaya ngiari maisama iira aataruuyauvaa irisaiyauvaa iya mminaraivo vaikiari rikiaadaa iya mmannammanna itaavai varia rada vidada ivo iya yaparainara suaivaki iya mminara aataruuvaatama vaa ivo too rikiaivai. 10 Gioonna kiaapuuya kaayau maisama varida ngiari mmamma iira aataruuyauvunugiataama vida iyara dira kietaiya kiaa kuaiyauvaara ooqoo kiaiara Anutuugo itaama irisai maisaiyauvaa iya mminara aataruuvaa kua kutaa tuanaa ivo too rikiaivai.

Ii unnakua vitaira vaidi iya vueennaida varida haunninniida hama aangeraiya yoketaama ari vookaraama variaya mmemmana viraama kiada iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuaiava kaaivai. 11 Iya ita kaaani aangeraa yoketaiya hama itaa kaaivai. Aangeraa yoketaiya yaaguee-gama varida ii unnakua vitaira vaidi iya yaatareeraiya Anutuugaa avuuvau

hama aangeraiya ari vookaraama variayyaadiri koonnama yaata utida unnakuaiyaa kiaavai.

¹² Ii vaidi iya fayai mmararaiya yaata utiraiyaa roosiima yaata utida kati nuaida varida iikiaiavai. Iya hama arinaima teeda rikieera aataruuyauvaara maisa kua kiaavai. Vaidiyya fayai mmararaiya ruputuaani putuaaneema ngiari maisama variraivo iyaki vaivaara fai irisai putuaaravai. ¹³ Iya ari vo gioonna kiaapuuya mmamma nniitareeraivaa mmuneema irisaivaa Anutuugo mmamma nniitareeraivaa iya mminaravai. Iya mmamma iira aataruuvaa ikianna koovau iikiaiavaara iya yoketaivai. Iya ngii tasipama yeenna nneeda varida ngiari unnakua aataru aataru maisivaa iikiaiavaara homo ivaara yaata utuaavo iya yoketaivai. Itaama vaino ngii mmamma maisakiataama vaikiainnaata ngia kati iya tasipama variaavai. ¹⁴ Iya gioonnaiya taavo iya yoketaikiai sabi heera aataruuyauvaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Iya mminnamminnaa maisaiyauvaara hama iya pirisaikiai iya varaata varaataikiai ivaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Anutuugaa aataruuvau homo muaraagama varia rada ngiayya iyaano iya teeda vunnisi yau ruuani haruruuavai. Iyaano iya varaata varaatai mminnaiyauvaa varaara aataruuvaa teeda rikiaayara tida ivau nnaasu yaata utu kiada variaavai. Fai Anutuugo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ¹⁵ Iya safu aataruuvaa pikiada maisa aataruuvau sabisaabi vida raubiriikiaiavai. Iya nnaaruaa vaidiivaa nnutuuvo Bosoroonna mmaapuuvaa nnutuuvo Biriamao uuvugiataama iikiaiavai. Ii forofetaa vaidi Biriamao ivoono maisa aataruuvaa gioonna kiaapu Isarairayara uuvaara irisai sikayuuvaa varaanaraiyaa mmuduuya riravai. ¹⁶ Ivo gioonna kiaapuuya maisa mmooriivaa iinara vuduu aataruuvau ari puara togiivo hanigoo innaata yaagueeqama kua tiravai. Puara togiivo hama kua tuuvo vaidi kuaivakidiri forofetaivaata kua tivo iya kumimaka aataruuvaa iinara vuuvaara inna uuda rairavai.

¹⁷ Ii unnakua vitaira vaidi iya nnoori rumuruumaiyauvo rekkairaiyauvaa roosiima variaavai. Aasannai mmataivaki yuunna yaamurukaivoono ngioo namaiyauvaa rupikio hama vati ruaiyaa roosiima iya maisama variaavai. Ivaara Anutuugo upisi tuanaa yoosinnaivaki iyani mmaataiyauvaa vaa teerama kieravai. ¹⁸ Iya ngiariyara mannaka tida sabi kua kiaa kiada maisama varira gioonna kiaapuuyakidiri vooya pikiada yoketaa aataruuvau kuaaree kiaa viraiya iida taaree kiaa kiada kava iya maisama variateeraivaara iya mmaara iikiaiavai. Ii unnakua vitaira vaidi iya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaida varida kava iya vitaaree kiaa iya mmaara iikiaiavai. ¹⁹ Iya kiaanoo: Vo aataru voovoono yeena roosiima ngii puaisa raivoora ngiengie yaata utuaiyauvunugiataama kati kuatee. Iya itaa kua kiaiyya maisamaisama iira aataruuyauvo yeena roosiima iya puaisa rau kiaiikiai hama iya yopeema ivaa yaatarada ngiari yaata utiraiyau kati kuaavai. Iva oyaivo ataama vainoo. Fai vo aataru voovoono vaidiivaa yaataroo puaisa inna utiivaa hama ivo yopeema pikiaanaravai. ²⁰ Gioonna kiaapu vooya ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapai kuaivaa rikiada mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Vaa tauraa mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utiravai. Nnaagiai Yisuunnara rikiada maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Mo fai kava mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utinai fai iya kava maisama variaaravai. Tauraa iya kiisama maisama varida nnaagiai fai iya ngiari vookaraama pinaama maisama variaaravai. ²¹ Ii gioonna kiaapu iya Anutuugaa aataru safuuvaa hama rikiaatiri. Anutuugo irisai maisaiyauvaa iya mminaraiyo inna kiisavai vitirivee. Anutuugo yoketaa aataruuvaa iikiateera tuu kuaivaa vaa iya arinaima rikiadaata kava mmooka hanigia mmiaivaara ivo pinaa irisai maisaiyauvaa

iya mminaraivo inna pinaa ari vookaraivai. ²² Mmatayaa diaa mmin-naivaudiri mmataama kioo kua voovai vainno tinoo: Faivo ari mmuruuvaa utu kioo kava nnaivaivee, tikio vo kuavai tinoo: Vaidiivo ari puaraivaa fini kiaikio kava nnokokaivaki sonoma ruaivaivee, tiivai. Ivaa roosiima gioonna kiaapuuya Yisuunna aataruuvaa mmooka hanigia mmida mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa vaa pikiaivaa kava varaaraivaara ii mmataama kioo tii kua ivaitana kutaa kuavaitana tiivai.

3

Yisuuva kava tiinaraiavaara Anutuugo kua kiaa teerama kieeravai

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, na tauraa yanaa voovai ngiini fafaara raivo aanna nnaagiaivaa kava na ngiini fafaara raunoo. Na taara yanaavaitanaki ngiingii yaata tinniiyauvaki kua yoketaivaara nnaasu yaata utuateeraivaara na ii kua iyauvaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo.

² Nnaaruaa vaidi forofetaa yoketaa tuanaiya nnaagiai vainara kuaivaa tuuvaara kava yaata utida rikiaatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivaa kua yaagueeqaivaa ta kua varada nuaira vaidiiva ngii giaa ngii miaannaivaaraatama kava yaata utida rikiaatee. Ngia itaakiaaraivaara ni yoketainoo. ³ Tauraa aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Fai nnaagiai suaivaki vaidi vooya diitada ngiari mmamma iira aataruuyauvaara nnaasu yaata utida iikiaaravai. Fai iya ngiiyara raida ⁴ Yisuunnara kiaara: Ivo ariiyara na kava tiinaravee kiaa teerama kiaivoono deevakiinno variinnee? Ti kookiaiya vaa putiravai. Mo ngiau mmata uu suaivakidiri mmuakiaa mminnamminnaiyauvo vakia roo vioo vioo aanna makee homo itaavai nnaasu vainoo, kiaaravai. ⁵ Iya aa na tinara kua aayauvaa hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaru ari nnaaru Anutuugo tuduu ngiau mmataivo vairavai. Nnooriivakidiri mmataivo kooyaa nnuduu nnooriivo mmataivaudiri sasakairavai. ⁶ Nnaagiai nnoori pinaivo ngioo mmataivau rummua apu kiooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyaata mmataivau vau mminnaiyauvootama eyommaara putu taika kieeravai. ⁷ Ngiau mmataivo aanna makee vaivaa Anutuugo yapa kioovo vainono Anutuugo tauraa tuneema yapooma kava tino fai ikiaivo ngiau mmataivaa taa taikaanaravai. Ngiau mmataivo aanna makee vaivo fai vainono Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainno maisama variaiya ikia akiaivaki kagaari kinai vikio ngiau mmataivootama taikaanaravai.

⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, mo aa kua aavaara sa taunnu kiatee. Udaanga Anutuugo taikio mmuaa suaivoota kaayau nu-anuuyauvootama (1000) mmuaakaraivaitana nnaasu vainoo. Hama ari vookaraivaitana vainoo. ⁹ Vaidi vooya yaata utida kiaanoo: Udaanga Anutuugo hokoba suai varioo hama ivo kua kiaa teerama kiaivaa iivaivee, kiaavo hama Anutuugo itaama iivai. Ivo hama mmuaa gioonna kiaapuuvaa ikia akiaana kagaarirainno mmuakiaaya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigateeraivaara ivo hokoba suai ngiiyara faannainno varivai. Ngia homo koonnama variaavoota ivo mmannammanna ngiiyara faannainno varivai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiivo mmuara varaanara nniivai. Itaama iirayaama fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Tiino fai pinaa akuaiivo kurududu tino ngiauvo taikaanaravai. Taikano fai ngiauvau vai minnaa mmuakiaayauvai iki-aivo taa mumunu utu raubiriima kino eyommaara taika kiaanaravai. Mmataivaatama mmoori mmuakiaa ivau varida iikiaiyouvaatama ikiaivo taa taika kiaanaravai. ¹¹ Fai mmuakiaa mminnaiyauvo itaama taa taika

kiaanaraivaara aanna ngia variaaraivaara dataamaida yaata utuaanee? Ngia yoketaa tuanaaya varida Anutuugaa mmoori aataruuvaa yaata utida variatee. ¹² Anutuugaa suaivaara faannaida varida suaivo akiairaama ngiaiveeraivaara mmoori yoketaivaa iida varida itaama nnaasu variatee. Ii suai ivaki fai ikiaivo ngiauvaa taa taika kioo ngiauvau vai mminnaiyauvaa puaisa teeno nnoori kiaanaravai. ¹³ Itaama vainai mo teenoo Anutuugo kua kiasa teerama kioo karaasa ngiau mmataivaitana nninai ivau safuuma variaara gioonna kiaapuuya nnaasu variaaraivaara ta faannaida variaunnaoo.

¹⁴ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, itaama vainai ngia ii suai ivaara faannaida varida Anutuugaa avuuvau yoketaama varida sa mminnamminnaa maisa voovai ngiiki vakiaiveeraivaara yaagueeqama safu tuanaaya variatee. Yaagueeqama itaama varida Anutuugaa tasipama ausa nuufaiavaa varada variatee. ¹⁵ Ti Udaanga Anutuugo hokobama faannainno variivaara yaata utida kiatee: Ta ausa hanigia kikio ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara hokobama faannainno varinoo, kiatee. Pauruuso ti seena ta innara mmuduuya ruaannaivoono ivaara ngiini fafaara reeravai. Ivo Anutuugaasidiri tinni yoketaivaa varoo ngiini fafaara reeravai. ¹⁶ Ivo ii Yisuuva kava tiinara kua ivaara tinaree kiasa mmuai kuaivaa mmuakiasa ari yanaiyauvunu fafaara reeravai. Ii yanaa iyauvunu vo kua vooyauvai gioonna kiaapuuya yaarida rikiada hama oyaiyauvaa arinaima rikiaavai. Gioonna kiaapu kumimakaiya hama Anutuugaa aataruuvau tuqinnama kuaiya ii kua iyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya Anutuugaa kua fafaara vooyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaaneema Pauruuso roo kua vooyauvunudiri mmuaikaraama haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya itaama koonnama kiaivaara fai maisaivaa irisai putiraivaa ngiari varaaravai.

¹⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, vaa ngia ii kua na ngii giaa ngii miau iyauvaa arinaima rikiaavai. Itaama vainai vaidi hama Anutuugaa kuaivaa rikiada iikiaiya iya unnakua kiasa kiai kuaivaa sa rikiada kutaavee kiasa kiada ngia yoketaama variaivakidiri harurivoora tuqinnama haitatuukiatee. ¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaiivoono kati tiyara yoketaama yaata utuoo varivai. Ivaara yaata utida innaraatama arinaima teeda rikiada varia rada vidada yaagueeqama yoketaama variatee. Ari nnutuuvo ngiau aapu makee vainno tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Yuvuaanoonoo aa tauraa yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa tauraa yanaa Yuvuaano roo aavaki taara kua oyaivaitana vaivai. Gioonna kиаapuuya Anutuuqaata ari mmaapu Yisuu Kirisiinnaatama tasipama variateera kuaivaa Yuvuaano yamayamaa kua tioo iyani aa yanaa aavaa fafaara reeravai. Iya nuunama varida Anutuuqaaraata Yisuunnaraatama yaata utira nuunaiyauvaa vara haunooopiivoora tuqinnama haitatuukiateeraivaara Yuvuaano yamayamaa kuaivaa tioo fafaara reeravaivee.

Kua kиаa kookieeraivoono variraivaa ti mmiravai

¹ Kua kиаa kookieeraivoono variraivaa ti mmuuvaara na yanaivau fafaara raa ngii miaunoo. Ivo tauraa hama ngiau mmata uu suaivaki varioonnonno tuma ti tasipama mmatayaa kooyaa variravai. Varuduu ta tuqinnama inna haitatuuma teeda inna kuaivaa rikiada titi yaakuuyauvaadiri innayaa utiravai. ² Ivo kooyaa ti tasipama varuduu ta inna teeda innara kuaivaa gioonna kиаapuuya kиаa mmiravai. Ivo tupatupaa variraivoono ari Koonna tasipama varuuvaa Anutuuqo kooyaa inna ti vitauduu ta inna tuqinnama toovaara ta ngii giaa ngii miaunnonoo. ³ Ta mmuakiaaya ti Napooaatama inna Mmaapuuvo Yisuu Kirisiivaatama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaunnonoo. Ngia mmuaakaraama ti tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variateeraivaara vaa ta teeda rikiaunnaivaida ngiiita ngii giaa ngii miaunnonoo. ⁴ Ta mmuakiaaya ti sirigairivo ti suvuakuaiveeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo.

Anutuuqo mmeekia oyaivovee

⁵ Anutuuqaa Mmaapuuvooonoo aa kua aavaa ti kиаa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii mida kиаunnonoo: Anutuuqo mmeekiaivaki variraivaa oyaivovee. Hama upisiivo innaki vaivaivee, kиаunnavai. ⁶ Fai ta titiiyara kиаara: Ta Anutuuqaa tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variaunnonoo, kиаa kiadaata upisi aataruuvau nuaida varida fai ta unnakuaivaa titiiyara kиаa kiada tomedaivaa iikiaravai. ⁷ Anutuuqo ari mmeekiaivaki varineema fai mmeekia tai aataruuvaki ta hara kiada varida fai ta titiiyara titiiyara yoketaida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaaravai. Fai ta itaama varikio Anutuuqo ari Mmaapu Yisuunna kиаuvaadiri ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai.

⁸ Fai ta titiiyara kиаara: Hama mminnamminnaa maisaiyauvo tiiki vainoo, kиаa kiada ta titiiyara unnakua tikio fai hama kua kutaivo tiiki vainaravai.

⁹ Fai ta titi mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kиаa kookieekio hama ivo ti pikieerainno safuuma iinno ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo mmuakiaa aataru maisa ta iiraiyauvaa ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai. ¹⁰ Fai ta titiiyara kиаara: Hama ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiaunnavaivee, kиаa kiada ta Anutuuqaa kиаara: Anutuuqo unnakua tiraivovee, kiaravai. Fai ta itaa kua tikio hama inna kuaivo ti aakiaana vainaravaivee.

2

Yisuu Kirisiiva tiiyara ari Koonnaata kua tiravai

¹ Ni uru nnaakara karaasa ausa hanigieeraiyaso, sa ngia mminnamminnaa maisaivaa varaateeraivaara na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa varano vardiivo tiyara Kua Tiraivo ti Napoonnaata tiyara yamaa kua yamaa kua tinaravo varinoo. Tiyara itaama kua tinaravo inna Yisuu Kirisiiva safuuma vari-raivovee. ² Ta Anutuugaasi vira aataruuvaki ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuaiyauvaa rugaanaraivaara Yisuuva putiravai. Ivo hama ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara nnaasu putiravai. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmata aavau variaya mminnamminnaa maisaiyauvaatama rugaanaraivaara putiravai.

³ Ta Anutuugaa kutaa teeda rikiaunnanee? Mo ta Anutuugaa kuaivaa rikiada iikiaunnaivaara ta aikiooma kiaunnanoo: Vaa ta Anutuugaa teeda rikiaunnavaivee, kiaunnava. ⁴ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Vaa na inna tee rikiaunnaivaara, kiaa kioo Anutuugaa kuaivaa rikioonnaata yaatarivoonoo unnakua tikio hama kua kutaivo innaki vaivai. ⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono inna kuaivaa rikioo iino Anutuuga innara mmuduuya ruaivo fai innaki vioo vioo pinaavai vainaravai. Ta Yisuu Kirisiiva vari-ryaama variaunnaivaara ta arinaima rikiada kiaunnanoo: Ta Anutuugaa tasipama variaunnaano, kiaunnava. ⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ariyara tinara: Na Anutuugaa tasipama variaunnaivaara, tiivo Yisuu Kirisiiva varirayaama variaivee.

Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaara

mmuduuya ruaivo mmeekiaivaki varivai

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, aa na ngiini fafaarakiau kua aavo hama karaasa kuavai. Nnaaruaa kuavai. Ngia tauraa Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri vauvoono mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Nnaaruaa kua ngia tauraa rikioo kuaivovee. ⁸ Itaama vaikiaina aanna makee na ivaara karaasa kuavaivee kiaa ngiini fafaarakiaunoo. Upisi aataruuvo taikaanara iinno varikio mmeekia tua-naivo vaa too variivaara na kiaunoo: Karaasa kuavaivee, kiaunoo. Yisuu Kirisiiva uuvaara ii kua ivo kua kutaavai vaivai. Vaa ngia ivaa teeda rikiada kua kutaavaivee kiaavai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Vaa na mmeekiaivau variaunoo, kiaa kioo hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivoonoo ivo mmannammanna upisiivaki hara kioo varivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivo mmeekiaivau nnaasu hara kioo varivai. Hara kioo varikio hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio rikioo hama inna seenaivo ivaara haruriraivootaivai. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruoo ivo homo upisiivaki hara kioo varivai. Upisiivo inna avuuvaa rummua apu kiaivaara ivo nuainnonno taikio ivo kuanara aataruuvo hama inna too vaikio rikioo kumimakama nuavai.

¹² Ni uru nnaakaraso, Yisuuva ngiiyara putuuvaara Anutuuga ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kieeravai. Ivaarina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. ¹³ Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varu-uvoono homo variivaa ngia teeda rikiaano. Ivaarina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, vaa ngia mmagia maisaivaa yaataraavai. Ivaarina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁴ Nnaakaraso, vaa ngia ngii Gioonna Anutuuga teeda rikiaavai. Ivaarina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varuuvoono homo variivaa ngia teeda rikiaano. Ivaarina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, ngia yaagueeqaida

variaavo Anutuuqaa kuaivo ngiiki vaikiai mmagia maisaivaa vaa ngia yaataraavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁵ Mmata aavau diaa maisa aataru Anutuuqaa nnammutuaa iiraiyauvaara sa mmuduuya ruatee. Itaama iikiaa ivakidiri nnii aataruuyauvaaraatama sa mmuduuya ruatee. Fai ngia mmatayaa iira aataruuyauvaara mmuduuya rikio ngii Gioonna Anutuuqaa mmuduuya riraivo fai hama ngiiki vainaravai. ¹⁶ Mmuakiaa mmatayaa iira aataruuyauvo hama Anutuuqaaasidiri tiivai. Ngingii mmammaiyauvo iikiataira aataruuvootama avuuvaadiri taavo ngii varaataira aataruuvootama ngingiyyara mannaka tira aataruuvootama hama Anutuuqaaasidiri tiivai. Mmatayaa diaa aataruuyauvaivee. ¹⁷ Mmatayaa iira aataruuyauvootama avuuvaadiri taavo varaataira aataruuvootama taikaanara iinoo. Gioonna kiaapu voovoona Anutuuqo yaata utiivaa rikioo iivoono fai tupatupaa varinaravaivee.

Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo vaa nninoo.

¹⁸ Ni uru nnaakaraso, ngiau mmata taikaanara suaivo vainima nninoo. Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo nninaraivaara tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Aanna makee Yisuu Kirisiinna nnammutuaa kaayauya vaa ngiaavaivee. Iya ngiaivaara vaa ta teeda kiaunnaanoo: Ngiau mmata taikaanara suaivo vaa vainima nninoo, kiaunnava. ¹⁹ Ii gioonna kiaapu iya tauraa ti tasipama varida hama kutaa ausa hanigiada ti seena tuanaaya variaivaa iya ti pikiaavai. Iya vaa ausa hanigiaatiri. Homo ti tasipama variaatirivee. Iya mmuakiaaya hama ti seena tuanaaya variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara ti pikiaada kuaavai.

²⁰ Mo Yisuu Kirisiiva Mmannasa Yoketaivaa vaa ngiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio variivaara ngia mmuakiaaya kua kutaivaa rikiaavai. ²¹ Ngia yaata utida kiaanoo: Ta hama kua kutaivaa rikiaunnaanoo, kiaivaara na ngiini fafaarakiaunnee? Vaa ngia kua kutaivaa rikiaivaara na ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia teeda rikiaavai. Hama yopeema kua kutaivakidiri unnakuaivo nninaravai. Ivaara na ngiini fafaarakiaunoo.

²² Gioonna kiaapu unnakua tiraivo inna gioononnee? Yisuu Kirisiinnara tinoo: Hama Anutuuqoono mmataama kioo vaidiivoovee, tiivo inna unnakua tiraivoovee. Itaa kua kuaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna nnammutuaaya varida Koonnaata Mmaapuuvaaatama mmooka hanigia mmiavai. ²³ Gioonna kiaapu voovoona Mmaapuuvaa mmooka hanigia mmiivaa Koova hama inna tasipama varivai. Gioonna kiaapu voovoona Mmaapuuvaa kooyaa kutaavaivee tiivaa Koova inna tasipama varivai.

²⁴ Ngia Yisuunnara toosa hara rikioo mmayaayaivaa ngingii aakiyauvaki puaisa utuatee. Ngia toosa hara rikioo mmayaayaivo ngingii aakiyauvaki mmannammanna vainanai fai ngia Mmaapuuvaaatama Koonnaatama tasipama mmannammanna variaaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiivaano ta tupatupaa variraivaa ti mmnaraivaara nnaaru tiyara kua kuaa teerama kieeravai.

²⁶ Vaidi vooya ngii unnakua tida ngii iida teeda variaivaara na ii kua ivaa ngiini fafaara raunoo. ²⁷ Mo Yisuu Kirisiiva ari Mmannasa Yoketaivaa ngiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio Mmannasa Yoketaivo mmannammanna ngiiki varinono hama gioonna kiaapu voovoona vo kua voovai ngii giaa ngii mmioo ngii vitainaravootainaravai. Mmannasaivoono mmuakiaa kuavai ngii giaa ngii mioo ngii vitainno varinoo. Ivoono ngii vitai kuaivo inna kutaa kuavai. Hama unnakuavai. Itaama vainai Mmannasaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa rikiaada iida Yisuunna tasipama variatee.

²⁸ Inna aikioovai, ni uru nnaakaraso, ivo kava tiinara suaivaki hama inna avuuvaura mmamma maisakiaarivaara inna tasipama variatee. Ta inna

avuuvaura hama aatuuraida yaagueeqama diaaraivaara inna tasipama variatee. ²⁹ Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva safu tuanaavai varivai. Aa kua aavaata tuqinnama rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono safu aataruuva iinnonno Anutuugaa nnaakara tuanaavai varivai.

3

Ngia Anutuugaa raunna mmaapuya variaavai

¹ Ti Napoovaano kaayauma tiyara mmuduuya ruaivaara yaata utuatee. Iva kaayauma tiyara mmuduuya ruoo tiyara tinoo: Ni naunna maa-puyavee, tiivai. Ta kutaa inna raunna mmaapuya variaunnaano. Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya Anutuugaa hama tuqinnama teeda riki-aiavaaraida ta inna raunna mmaapuya variaunnaiya hama arinaima ti teeda rikiaano. ² Boo, ni seena na ngiyyara mmuduuya riraiyaso, ta aanna makee Anutuugaa raunna mmaapuya variaunnaano. Fai yapooma ta Anutuugaa avuuvau dataama variaaraivaara hama ta tuqinnama rikiaunnaano. Aqaa kua aavaa vaa ta rikiaunnavai. Fai yapooma Yisuuva kava tiinara suaivaki ta inna tuqinnama taaraivaara ta hanigiada innanikaraama variaaravee. ³ Gioonna kiaapu voovoono ii kua ivaa rikioo inna roosiima varinaraivaara faannairavoono Yisuu Kirisiiva safuuma varineema ariiyara yaata utuoo safuuma varivai.

⁴ Mminnamminnaa maisa vareera aataruovoono Anutuugaa aataru sa-fuuvaa hatokaivai. Itaama vaikio gioonna kiaapu voovoono mminnam-minnaa maisaiva varaivoono Anutuugaa aataru safuuvaa hatokaivai.

⁵ Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuya mminnammin-naa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiiravai. Hama mminnamminnaa mai-saivo innaki vainoo. ⁶ Ivaara gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnaki hara kioo variivo hama mminnamminnaa maisaivaa mmannammanna varaivai. Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivoono hama inna arinaima too rikiaivaivee.

⁷ Ni uru nnaakaraso, vaidi voovoono unnakuavaa ngii giaa ngii mioo tinara: Na safu vaidivaivee, kua kioo koonnama mmooriivaa iivo tii kuaivaa sa rikiaatee. Yisuu Kirisiivainno safu tuanaavai variraivoovee. Gioonna kiaapu voovoono safu mmooriivaa iinno Yisuu Kirisiinna roosiima safuuma varivai. ⁸ Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mmin-nammminnaa maisaivaa varaivoono inna Sataangaa gioonna kiaapuvaivee. Sataango toosa hara mminnamminnaa maisaivaa varoo varia roo ngioo aanna makee iinno nnaasu varinoo. Sataangaa mmoori maisaiyau-va tuayanna ruanaraivaara Anutuugaa Mmaapuuvoo tiiravai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa raunna mmaapuvai variivoono hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Anutuugo inna Koova varikio inna variraivo mmannammanna innaki vaivaara ivo hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁰ Anutuugaa raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima teeda Sataangaa raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima taaraivaara aa kua aavaa rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono hama safu mmooriivaa iinno hama ari seenaivaara mmuduuya ruaivo inna hama Anutuugaa raunna mmaapuvai.

Ngiiingii seenaiyara mmuduuya ruatee

¹¹ Ngia Yisunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri aa kua aavo vau-voonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Ta titiiyara titiiyara mmuduuya ruaravee. ¹² Fai hama ta Kaingaa roosiima

variaaravai. Ivo Sataangaa vaidivai varioo ari kata tuanaivaa ruputuduu putiravai. Aaniira Kaingo inna ruputiravainnee? Ivo ari mmooriivaa koonnama uduu ari kataivo mmooriivaa safuuma uuvaara ivo inna ruputuduu putiravai.

¹³ Ni seenayaso, ivo itaama uuvudiri rikiada fai gionna kiaapu hama ausa hanigeeraiya ngiiyara hama mmuduuya ruaaraivaara sa nnikiaraakiatee. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnavai. Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara ta putira aataruuvaa pikiada tupatupaa variraivaa varaunnavai. Hama gionna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaiivaaki putira aataruuvo mmannammanna innaki vainoo. ¹⁵ Gionna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruaiivoono inna vaidiiya ruputuaani putira vaidiiya roosiima varinoo. Vaa ngia taavai. Itaama ii vaidiiivaaki hama tupatupaa variraivo innaki vaivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ari variraivaa pikioo tiiyara putiravai. Ivo itaama uuvaara mmuduuya rira aataruuvaa kooyaa ta taunnvai. Teetama ti variraivaa pikiada ti seenaiyara mmuduuya rida iyara putuaraivo inna yoketaa aataruvai. ¹⁷ Mo vaidi voovoono ari mminnamminnaa mmatayaa diaiyauvo aikiooma vaikioonnaata ari seenaivo hama mminnamminnanaataivaa too hama innara boo tioo ari ausaivaa inna mmiivoono dataama kioo ariiyara tinar: Na Anutuugaara mmuduuya ruauvaivee, tinarannee? Hama yopeemavee. ¹⁸ Ni uru nnaakaraso, sa mmanna avaiyauvaadiri kiatee: Ta ngiiyara mmuduuya ruaunnaanoo, kiatee. Kua kutaa tuanaa ngiingii seenaiyara mmuduuya rida ausa mmida iyara tuqinnaatee.

Ta Anutuugaa avuuvau yaagueeqama

dida vakiaaravai

¹⁹⁻²⁰ Itaama vainai fai ta gionna kiaapuuyara mmuduuya rida tuqin-kakio rikioo ta kua kutaa aataruuvaa iikiaunnaivo kooyaa vainai arinaima rikaaravai. Fai ta itaama iikio vo aataru voovai ta iikiaunnaivaara ti ausaiyauvaki ta koonnama iikiaunnavaivee kiaa kiada mmuaararavaa varada fai ta Anutuugaa avuuvau hama iyaara pinaama yaata utuaaravai. Anutuugo ti ausaiyauvaki vai mmuaararavaa yaataroo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaata mmuakiaa kuaiyauvaatama too rikiaivaara hama ta iyaara pinaama yaata utuaaravai. ²¹ Boo, ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, fai ta titi aakiaiyauvaki hama koonnama variaunnaivaara mmuaararavaa varada fai ta Anutuugaata kua tida inna avuuvau yaagueeqama dida vakiaaravai. ²² Dida vaidi ta Anutuugaa yoketai mmooriivaa iida inna kuaivaa rikiada iikiaunnaivaara ivo mmuakiaa kuavai ta inna yapaakiaunnaivaa ti mminai ta varaaravai. ²³ Aa kua aavaa ivo yaagueeqama ti kua ti mmioo tinoo: Ni Maapu Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, tiivai. Vaa Yisuu Kirisiiva iyaara yaagueeqama ti kua ti mmiravai. ²⁴ Mmuakiaa gionna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa iikiyai Anutuugaa tasipama variaavo ivo iyaki varivai. Anutuugo tiiki variivaa vaa ta rikiaunnvai. Ivo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmiivaara ivo tiiki variivaara vaa ta rikiaunnvai.

4

Mmannasa kua kutaivoota mmannasa unnakuavootama variaavai

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, kaayau unnakuu forofetaiya mmuakiaa mmatavau nookiaavai. Itaama vai iyaara mmuakiaa gionna kiaapuuya ngiariiyara kiaanoo: Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiyauvaki varinoo, kiaiya sa iya kiaa kuaiyauvaara akiairaama kutaavaivee kiatee. Tauraa

iya iida taaree kiaa tuqinnama teeda rikiaatee. Mmannasaivo iyaki variivo Anutuugaasidiri tiivainnee? Vara hama Anutuugaasidiri tiivainnee? ² Kutaa Anutuuga Mmannasaivo iyaki variivaa ngia arinaima rikiaaree kiaa ataama tuqinnama teeda rikiaatee. Gionna kiaapu voovoona kooyaa tino: Yisuu Kirisiiva Anutuugo mmataama kioovoona vaa innasidiri tioo vaidivai varivaivee, tiivaaki Anutuugaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. ³ Gionna kiaapu voovoona Yisuunnara itaa kua tii kuaivaara hamavee tiivaaki hama Anutuugaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. Innaki varii mmannasaivo Yisuu Kirisiinna nnammutuivaasidiri nniivai. Ivo nninaraivaara vaa ngia rikiaavo aanna makee mmata aavau varinoo.

⁴ Ni uru nnaakaraso, ngia Anutuugaaniyavee. Vaa ngia forofetaa unakuuya yaatarakiaavai. Ii Mmannasa Yoketaa ivo ngii aakiaana variivoona yaagueeqainno vaa ari vo mmannasaivo vaidi kumimakaiya aakiaana variraivaa yaatara kiaivaara ngia unnakua forofetaiya yaatarakiaavai. ⁵ Unnakua forofetaiya inna vaidi kumimakaiyaniyavee. Ivaara iya mmatayaa diaa mmooriivaara kua kuaani gionna kiaapu kumimakaiya iya kuaivaa rikiaavai. ⁶ Ta aanna Anutuugaaniyavee. Gionna kiaapu voovoona Anutuugaa too rikiaivoona ta kiauuna kuaivaa rikiaakio Mmannasa kua kutaivo innaki varivai. Gionna kiaapu voovoona hama Anutuugaanivai variivoona ta kiauuna kuaivaa hama rikiaakio unnakua tira mmannasaivo innaki varivai. Fai ta itaama tuqinnama arinaima teeda ta gionna kiaapuuyaki Mmannasa kua kutaivo variiyaatama unnakua tira mmannasaivo variiyaatama arinaima taaravai.

Mmuduuya riraivaa oyaivo Anutuugovee

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, mmuduuya rira aataruuvo Anutuugaasidiri tiivaara kii ta titiiyara titiiyara mmuduuya ruaravee. Gionna kiaapu voovoona ari seenaiyara mmuduuya ruaivoona inna kutaa Anutuugaa raunna mmaapuvai varinoo. Vaa ivo Anutuugaa too rikiaivai. ⁸ Mmuduuya rira oyai tuanaivo Anutuugovee. Itaama vaivaara gionna kiaapu voovoona hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivo kutaa hama Anutuugaa too rikiaivai. ⁹ Anutuugo tiiyara mmuduuya ruaivo ataama kooyaa vainoo. Ivo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu mmatayaa tioo tiiyara putiravai. Ta innara kutaavaivee kiaa kiada tupatupaa variraivaa varaateeraivaara Anutuugo inna titooduu tiiravai. Ivo itaama iinno tiiyara mmuduuya riraivaa kooyaa ti vitaivai. ¹⁰ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuugaara mmuduuya ruaunnaivo inna hama kutaa tuanaa mmuduuya rira aataruuvovee. Anutuugo tiiyara mmuduuya ruoo ari Mmaapuuvaa titooduu mmatayaa tioo tiiyara putiravai. Ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvo sa tiisi ngiaiveeraivaara ivo tiiyara putiravai. Inna mmuduuya rira aataru tuanaivovee.

¹¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuugo itaama tiiyara mmuduuya ruaivaara teeta ti seenaiyara mmuduuya ruaravee. ¹² Hama gionna kiaapu voovoona kooyaa Anutuugaa taivai. Fai ta titi seenaiyara mmuduuya rikio Anutuugo tiiki varioo ari mmuduuya riraivaa tiiki yapano pinaavai suvainaravai.

¹³ Vaa ta rikiaunnavai. Ta Anutuugaaki variaunnano ivo tiiki varivai. Ta ivaa rikiaunna oyaivo ataama vainoo. Ivo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmiivaara ta innaki variaunnano ivo tiiki varivai. ¹⁴ Ti Napoova ari Mmaapuuvaa titooduu gionna kiaapu mmatayaa variaya vitoo yoke-taivau yapaanaraivaara tiiravai. Vaa ta ivaa teeda gionna kiaapuuya kiaa

mmaunnanoo. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono kooyaa tinoo: Yisuuva Anutu-uqaa Mmaapuvaivee, tiivaaki Anutu-uqo varikio ivo Anutu-uqaaki varivai. ¹⁶ Anutu-uqo tiyara mmuduuya ruaivaara vaa teteenoo ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaunnvai. Anutu-uqo mmuduuya rira oyaivovee. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono Anutu-uqaaki varikio ivo innaki varinoo. ¹⁷ Mmuduuya rira aataruuvo tiiki vainno pinaavai suvuavaa oyaivo ataama vainoo. Fai Anutu-uqo ti yaparaira suaivo tiisi nninai rikiada hama ta aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva varuneema ta variaunnano ti mmuduuya riraivo vaivaara fai ta hama aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono mmuduuya riraivo innaki vairivoono hama aatuuvai. Mmuduuya riraivo innaki vainno pinaavai suvuai kiaikio rikioo hama aatuuraivo innaki vaivai. Irisai maisaivaa varaanaraivaara vaidiivo aatuuvai. Gioonna kiaapu voovoono aatuunno varikio hama mmuduuya riraivo innaki pinaavai suvuavai.

¹⁹ Anutu-uqo tauraa tiyara mmuduuya ruuvaara ta innara mmuduuya ruaunnvai. ²⁰ Fai gioonna kiaapu voovoono tinara: Na Anutu-uqaara mmuduuya ruuvaivee, tiivo hama ari seenaivaara mmuduuya rirama kioo ivo unnakuavai tiivai. Fai ivo ari seenaivaa vaa kooyaa taivaara hama mmuduuya rirama kioo Anutu-uqaa hama ivo kooyaa taivaara fai hama yopeema mmuduuya rinaravaivee. ²¹ Aa na tinara kua aavaa Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Gioonna kiaapu voovoono Anutu-uqaara mmuduuya ruaivoono ari seenaiyaraatama mmuduuya ruaivee.

5

Mmatayaa iira aataruuyauvaa ta yaataraaravai

¹ Anutu-uqo mmataama kioo vaidiivo inna Yisuuvavee tiraivaara kutaavaivee tiivoono Anutu-uqaa raunna mmaapu tuanaavai varinoo. Gioonna kiaapu voovoono kutaa tuanaa Koonnara mmuduuya ruaivoono raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaivai. ² Ta Anutu-uqaara mmuduuya rida inna avaiavaa rikiada iikiaunnaivaara ta aa kua aavaa arinaima rikiaunnvai. Ta inna raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaunnvai. ³ Anutu-uqaara mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta inna avaiavaa rikiada iikiaunnvai. Ivo tii kuaivo hama ti mmuaararainoo. ⁴ Anutu-uqaa raunna mmaapu mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmatayaa iira aataruuyauvaa aikiooma yaataraaravaara hama Anutu-uqo tii kuaivo iya mmuaararainoo. Ta dataama mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraarivo ataama vaikiai ta rikiaunnvai. Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada yaataraaravai. ⁵ Dee gioonna kiaapu voovoono fai mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraanarannee? Anutu-uqaa Mmaapuuvo inna Yisuuvavee tiraivaara kutaavaivee tiivoono fai yaataraanaravai.

Anutu-uqo Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa tiravai

⁶ Yisuu Kirisiivaano mmatayaa tiiravai. Tioo nnooriivaa vara kioo yatari sagaivau putuduu inna kiauvo tiiravai. Ivo hama nnooriivaa varaanaraivaara nnaasu tiiravai. Ivo nnooriivaa varaanaraivaaraatama ari kiau-va tusaanaraivaaraatama tiiravai. ⁷ Mmannasa Yoketaivo ariinoo Yisuuva Anutu-uqaa Mmaapuvai variivaara kua kutaavaivee tiivai. Ivo kua kutaa tira oyaivaara itaa kua tiivai. ⁸ Ii taaravooma aataru ido kooyaa vaivaara ta kiaunnanoo: Anutu-uqaa Mmaapuuvo inna Yisuuvavee, kiaunnvai. Mmannasaivo tuuvaaraatama nnoori varoovaraatama Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaaraatama ta kiaunnanoo: Anutu-uqaa Mmaapuuvo inna

Yisuuvavee, kiaunnavai. Taaravooma aataruudo mmuaavaara ti vitaaki-aavai. ⁹ Ta vaidiyya tira kuaivaara kutaavaivee kiaunnavai. Anutuugo tira kuaivoono vaidiyya tira kuaivaa yaataravai. Yaataravooma ta Anutuugo ti vitaira aataruuvuvara kutaavaivee kiaravee. Ii taaravooma aataru idaa Anutuugo ari Mmaapuuvuvara ti kias ti mmioo ti vitairavai. ¹⁰ Ivaara gioonna kiaapu voovoona Anutuuga Mmaapuuvuvara kutaavaivee tiivo vaa Anutuugo ti vitauvaara ari aakiaivaki arinaima rikiaivai. Gioonna kiaapu voovoona hama Anutuuga kutaavaivee tiivo ivo Anutuuga unnakua tiravovee tiivai. Anutuugo ari Mmaapuuvuvara ti kias ti mmuu kuaivaara ivo hama kutaavaivee tiivaivee. Ivaara ivo Anutuuga unnakua tiravovee tiivai. ¹¹ Ii kua kutaa ivaa Anutuugo ti kias ti mmuuvaa oyaivo ataama vainoo. Anutuugo tupatupaa variraivaa ti mmivaivee. Inna Mmaapuuvu putuuvuvara ta tupatupaa variraivaa varaunnvai. ¹² Gioonna kiaapu voovoona inna Mmaapuuvuvara kutaavaivee tiivoona vaa tupatupaa variraivaa varavai. Gioonna kiaapu voovoona hama inna Mmaapuuvuvara kutaavaivee tiivoona hama tupatupaa variraivaa varaivaivee.

Ta tupatupaa variraivaa variaunnvai

¹³ Ngia Anutuuga Mmaapuuvuvara kutaavaivee kiaiya na ngiini ii kua iyauvaa fafaraakiaunoo. Ngia tupatupaa variraivaa vaa varaivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na ngiini fafaraakiaunoo. ¹⁴ Ta Anutuuga kua tida hama ta biribiriida inna tasipama kua kiaunnano. Hama aani-ivaara ta itaa kua kiaunnvai. Ta inna yaata utiraivaugiataama mminnaa voovaara yaaku varada inna yapaarakio ivo ti kuaivaa rikiaanarivaara ta hama biribiriida inna tasipama kua kiaunnano. Ta yaagueeqama inna tasipama kua kiaunnano. ¹⁵ Vaa ta rikiaunnvai. Ivo ta yaaku varada yapaarakiaunna kuaiyauvaa mmuakiaa suai rikiaivai. Itaama vaikiyai aa kua aavaaraatama vaa ta rikiaunnvai. Ta inna yapaarakiaunna ivo ti mmivai.

¹⁶ Fai gioonna kiaapu voovoona ari seena voovai teeno ivo mminnamminnaa maisaivaa varano too Anutuugo ivaa rugaanaravo vaino rikioo fai ivo Anutuuga kua tiio ivaara yaaku varano fai Anutuugo tupatupaa variraivaa inna seenaivaa mminaravai. Gioonna kiaapu voovoona mminnamminnaa maisaivaa varivaara Anutuugo rugaanaravo vaivaara nnaasu na itaa kua kiaunoo. Gioonna kiaapu voovoona Yisuu Kirisiinnara oqoo kias kioo mminnamminnaa maisaivaa nnaasu yaata utuoo varivaara hama Anutuugo rugaanaravootavai. Fai ivo ivaa inno irisavaa varoo eeyaara putinaravai. Gioonna kiaapu voovoona ivaara yaaku varoo Anutuuga kua tiivaa hama na ivaara yaaku varaanee kiaunoo. ¹⁷ Mmuakiaa aataruvai ta tomedama iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaivaa varaunnvai. Fai mminnamminnaa maisaivauvo vaino Anutuugo ruganai fai ta hama iakiaivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Vaa ta rikiaunnvai. Anutuuga raunna mmaapu voovoona hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varavai. Anutuuga Mmaapuuvu tuqinnama inna haitatuukio hama Sataango yopeema in-nayaa utiivaara ivo hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varavai.

¹⁹ Vaa ta rikiaunnvai. Ta Anutuuga raunna mmaapuya variaunnano Sataango mmuakiaa mmatayaa diaa gioonna kiaapuuya keetavai varioo iyara diivaivee.

²⁰ Vaa ta rikiaunnvai. Anutuuga Mmaapuuvu vaa tuuvoona ti tasi-paikiai ta innara arinaima rikiaunnvai. Ta Anutuugo kutaa tuanaa varivaara teeda rikiaateeraivaara ivo ti tasipaikiyai ta innara arinaima rikiaunnvai. Ta Anutuugo kutaa tuanaa variivaaki variaunnano. Ta inna

Mmaapu Yisuu Kirisiinnaki variaunnaivaara ta Anutuuqo kutaa tuanaa variivaaki variaunnaano. Yisuu Kirisiiva inna Anutuuqo tuanaivovee. Innasidiri ta tupatupaa variraivaa varaunnavai.

²¹ Ni uru nnaakaraso, mmannammanna unnakua anutuuyauvaa mmooka hanigia mmiatee.

Yuvuaanoono aa tammaa yanaa aavaa fafaara reeravai

Yuvuaano aa yanaa aavaa gioonna voovaani roo inna nnaakaraiyani-aatama roovaara gioonna kiaapu vooya yaata utida kiaanoo: Inna mmataira kuavai. Gioonnavée tii kuaivo inna Anutuugaara nuunairavovee. Inna nnaakaraiyavee tii kuaivo inna gioonna kiaapuuya ii nuuna ivaki variayivee, kiaavai. Vaa ausa hanigiooya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya rida varida unnakua kiasa kuaiyauvaara ooqoo tida sa iyauvaa rikiaateeraivaara Yuvuaano yokovaa kioo aa yanaa aavaa fafaara reeravaivee.

¹ Na gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieeta voovoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

A gionnaikua Anutuugo ariinee kiasa i mmataama kiaikua aa yanaa aavaa na ainiiaatama i nnaakaraiyaniaatama fafaarakiaunoo. Na kua kutaa tuanaa ngiiyara mmuduuya ruaunoo. Hama nene nnaasu ngiiyara mmuduuya ruaunoo. Mmuakiasa gioonna kiaapu kua kutaivaa rikiaaiaatama ngiiyara mmuduuya ruaunoo. ² Kua kutaa tira aataruuvo tiiki vainno tupatupaa fai vainaraivaara ta ngiiyara mmuduuya ruaunoo.

³ Ti Napoova Anutuugoota inna Mmaapuuvo Yisuu Kirisiivaatama kati tiyara yoketaama yaata utida tiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana ti mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo. Fai ta iyauvaa varada kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvaa iikiaaraivaara na ivaara yaata utuaunoo.

Ta kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvau kuaaravee

⁴ Ai nnaakara vooya kua kutaa tira aataruuvau kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. Ti Napoova itaa kua ti kiasa ti mmuu aataruuvangiataama iya kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. ⁵ Na aiyara mmuduuya ruuu gionna-o, itaama vaikiia na i kiauunoo. Kii ta mmuaki-aaya titiyara titiyara mmuduuya ruaaravee. Ii na kiau kua ivo hama karaasa kuavai ngiini fafaarakiaunoo. Ta Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri ii yaagueeqa kua ivo vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. ⁶ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuugo tii kuaivaa rikiaada iikiaaravai. Ngia tauraa rikioo suaivakidiri vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee aa kua aavaa ivo tuu kua aavo homo vainoo. Ngia mmuakiaaya hara kiada varida ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee.

⁷ Kaayau vaidi unnakua tiraiya mmuakiasa mmatavau nuaida varida variavai. Iya unnakua tida kiaanoo: Yisuu Kirisiiva hama mmatayaa tioo hama vaidivai variravaivee, kiaavai. Itaa kua tira vaidi voovoono ari vookaraama unnakua tira nnaamuru vaidivai varioo Yisuu Kirisiinna nnammutuaavai varivai. ⁸ Itaama vainai ngiingii varira aataruuvaa tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuugaa mmooriiivaa iikiaivaa irisaivaa fanniivoora kiasa ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia irisai mmuakiaavai varaa-teeraivaara na itaa kua kiauunoo.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa uti-rama kioo ivaudiri hederainno ari vo aataruvau kuaikioo too hama Anutuugo inna tasipama varivai. Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa utikiokioo Koovaata Mmaapuuvootama taaravaitana inna tasipama variaavai. ¹⁰ Itaama vaino gioonna kiaapu voovoono ngiisi vioo

hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii minai sa innara yoketaavaivee kiasa kiada inna vitada ngiingii nnauvaki ngii tasipama yapaatee. ¹¹ Gioonna kiasapu voovoono itai vaidiivaara yoketaavee kiasa ivo ii mmoori maisaivaa ivootama mmuaavaugiataama iivai.

Yuvuaano nnaagiai tuanaa kuaivaa gioonna

kiaapuuya kiasa mmiravai

¹² Na kaayau kua ngii giaa ngii minaree kiasa hama na yanaayaa ni fafaarakiatainoo. Na kati oro ngii tee ngiita kua tinaraivaara na faannaina variaunoo. Ngieeta teetama pinaama sirigakiaaraivaara na ngiita kua tinaree kiasa iikiauvai.

¹³ Anutuuqo ariiniee kiasa i nnumaivaata mmataama kiasa nnaakaraiya ngiiyara yaata utida boo kiasavai.

Yuvuaanoona aa nnaagiai yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa nnaagiai yanaa aavaa Yuvuaano yokovaayaa reeravai. Ivo aa yanaa aavaa raa kioo vaidi voovai vaa ausa hanigiooya tasipama mmoori varoo vaidiivaa nnutuuvo Gaiyaasaani reeravai. Ivo roo pinaama Gaiyaasaara siri-gairavai. Gaiyaaso yoketaama ausa hanigioo vooya tasipama mmoori varoo vaidi voovai nnutuuvo Dioterefeeva uu mmooriivaara ooqoo tuuvaaraatama Yuvuaano innara pinaama sirigainno aa yanaa aavaa fafaara reeravaivee.

¹ Na gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieetavoona aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Gaiyaaso, na aiyara mmuduuya ruaukua kua kutaa tuanaa na aiyara mmuduuya rueena aini aa yanaa aavaa na fafaarakiaunoo.

² Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa na rikiauvai. A Yisuu Kirisi-inna aataruuvau yoketaama variannavai. Sa i nniitaranai a itaama yoke-taama varianeeraiivaara na aiyara yaaku varaunoo. Mmuakiaa mmoori aataruuyauvaa a iikiannaiyauvo yoketaayauvai vakiaiveeraivaaraatama na aiyara yaaku varaunoo. ³ Ti seena vooya niisi nnida aiyara ni giaa ni mida tunoo: Ivo kua kutaa aataruuvaa mmannammanna iivaivee, tuduu rikiee na kaayauma sirigairavai. Vaa na rikiauvai. A mmannammanna kua kutaa aataruuvaa iikiannavai. ⁴ Ni uru nnaakaraiya kua kutaa aataruuvau kuaivaara na rikiee pinaama na sirigakiaunoo. Hama ari vo sirigaira voovoono aa sirigaira aavaa hatokaanaravai.

Gaiyaaso yoketaa mmooriivaa uuvaara Yuvuaano tiravai

⁵ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa a mmuakiaa mmoori-iyauvaa ti seena ausa hanigieeraiyara iikiannaiyauvaa a yaagueeqama iikiannavai. Iya voopidiri ngiaaniaata hama a yaata utirainna yaagueeqama iikiannavai. ⁶ Vaa iya kava vararanada aapi nnida aavakinnaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada variyaiya a iyara mmuduuya ru-annaivaara vaa iya kiaa mmiaavai. Iya kava aisi kuaiya Anutuugaa mmoori varaiya yoketaa mmooriivaa iikiataama vainai eenoo iya tasipama mmooriivaa iinai iya ngiri kuaaree kiadaa yoketaama kuaravai. ⁷ Iya Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara inna mmooriivaara nuaida varida hama gioonna kiaapu kumimakaiyasidiri sikaunnaata yeennaiyauvaatama varada kuaavai. ⁸ Ivaara vaa ta ausa hanigieeraiya sikaunnaata yeennaiyauvaatama iya mmida iyara yoketaakiaaravee. Fai ta itaama iida teeta iyaatama mmuaavaugiataama kua kutaivaa rikiada iikio aikiooma voopi voopi kuanaravai.

Dioterefeeva maisama varuduu Demetiriiva yoketaama variravai

⁹ Na yanaayaa paanna kua vooyauvai gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani fafaara reeravai. Dioterefeeva kieta vaidivai varinarivaara mmuduuya ruo na fafaara raa kuaivaa hama rikiaivai. Rikioonnaata pikiaivai. ¹⁰ Itaama vainai fai na ngiisi viee mmuakiaa mmoori ivo uuvaara na kiaa kookieenaravai. Ivo kaayau maisa kuaivaa tiyara tioo kaayau unnakuavivaa mmannammanna tioo varivai. Hama ivo ivaa nnaasu iivai. Ti seena vaa ausa hanigieeraiya innasi kuaavo hama ivo iyara tuqinnaivai. Gioonna kiaapu vooya iyara tuqinnaaree kiaavo rikioo ivo ooqoo tioo ngii nuunaivakidiri iya titaikiai kuaavai.

¹¹ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaidiiya mminnamminnaa maisaiyauvaa iirayaama sa iikianee. Vaidi vooya mmoori yoketaiyauvaa iirayaama iikianee. Gioonna kiaapu voovoono yoketaa aataruuvaa iivoono inna Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaavai. Gioonna kiaapu voovoono maisa aataruuvaa iivoono hama Anutuuqaa taivai.

¹² Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Demetiriinnara kua yoketaivaa kiaavai. Iya inna mmooriivaa teeda kiaanoo: Kua kutaa ivo yoketaama varivaivee, kiaavai. Na innara mmuai kuaivaa kiaunoo. Vaa ngia taavai. Na innara kiau kuaivo kutaa kuavai.

Yuvuaano nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Na kaayau kua ngii giaa ngii mminaree kiaa hama na yanaayaa ni fafaara raatainoo. ¹⁴ Na akiairaama aisi viee ta taaravaitana kua ki-
aaraivaara na faannaina variaunoo.

¹⁵ Ausa nuufaivo i tasipama vakiaivee.

I seena aapinnaiya aiyara yaata utida boo kiaavai. Ti seenaiya ipi variaiyara ta yaata utida boo kiaunnaivaa iya kiaa mmianee.

Yutaavaano aa kua aavaa fafaara reeravai

Yutaava aa yanaa aavaa roo vaidiyya unnakuaiyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida varida ngiariyara kiaanoo: Ta vaa Yisuunnara kutaavaivee, kiaunnayavee, tuuyara ivo roo iyara ooqoo tiravaivee.

¹ Na Yutaava Yakoopaa kataivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Ngia gioonna kiaapuuya ti Napoova Anutuugo ngii maavee tioo ngiiyara mmuduuya ruaikio Yisuu Kirisiiva ngiiyara haitatuuraiyani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo.

² Anutuugo ngiiyara boo tioo ari ausa nuufaivaa ngii mioo ari mmuduuya riraivaa ngii mino ngiiki suvuainai variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Yutaava unnakua vitairaiyara yaagueeqama tiravai

³ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuugo ti vitoo mmuaakaraama yoketaivau ti yapaivaara na ngiini fafaara raanaree kiaa iina rikiauko Anutuugo yaagueeqama ni tikiai aanna makee na vo kuavai ngiini fafaara raunoo. Yisuunna kuaivaara ta kutaavaivee tiraivaa Anutuugo mmuaaneetu nnaasu ari gioonna kiaapuuya mmiravai. Ii kua iivaara ngia mmannammanna yaagueeqama kutaavaivee kiateeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaara ree iivaara yaagueeqama ngii kiaunoo.

⁴ Maisa vaidi vooya hama Anutuugaa kuaivaa rikiaiya tiisi ngiaani ta kiaunnanoo: Vaa Anutuugaa kuaivaa rikiaayaida ngiaanoo, kiaunnani ti tasipama varida ngiari yaata utuaa kuaivaa kiaavai. Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminna maisaiyauvaa rugaivaara iya hama tuqinnama yaata utiraida hanigia kiisama koonnama kua kiaavai. Iya sabi heera aataruuvaa inna alkioovee kiaivaara iya itaama kua kiaavai. Iya itaa kua kiaa kiada ti nnoonna mmuaa tuanaivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara iya ooqoo kiaavai. Maisa irisaivo vaa iyani vaivaa fai yapooma varaaraivaara nnaaru Anutuugaa kua fafaara roovo iyara itaa kua tiravai.

⁵ Ngia aa kua aavaa vaa arinaima rikiaaniaata na kava ngii giaa ngii minaravai. Udaangaivo gioonna kiaapu Isarairaiya mmata Iyiipaivakidiri iya vitoo yoketaivau yapa kioodoo nnaagiai vooya hama innara kutaavaivee tuuya ruputu taikeravai. ⁶ Anutuugo aangeraiya ngiari seena aangeraa voo-yara diravaa iya mmuduu hama iyara diraida ngiari mmaata tuanaiyauvaa eyommaara pikiooyauvaara yaata utuatee. Anutuugo iya vitoo upisi tuanaa yosinnaivaki yapa kioo yeena yaagueeqaiyauvaadiri iya rau kioodoo ivaki tupatupaa varida nnaagiai Anutuugo iya yaparaira suai pinaivaara faannaida variaavai. ⁷ Yoosinnaitana Sutuuma Kumara ivaitanaara yaata utida ivaitana vainima vau yoosinnaiyauvaaraatama yaata utuatee. Gioonna kiaapu ivaki varuuya aangeraiya uuvaugiataama iida iya nnaata vaati tasipoo aataruuvaa pikiada gionnani ngiari seena gionnaniya tasipooduu vaidiyya ngiari seena vaidiyya tasipeeravai. Tasipooduu too Anutuugo irisai ikia pinaivo tupatupaa vairavaki iya yapeeravai. Iya uuvaa Anutuugo irisai maisaivaa iya mmuuvauvadiiri ta arinaima rikiaateeraivaara Anutuugo itaama iya iiravai.

⁸ Ii maisa vaidi hama Anutuugaa kuaivaa rikiaa iya Sutuuma Kumara iya uuvaugiataama mmuaikaraama iida iya ruvuata roosiima ari vookaraiyauvaa toovaara iya sabi heera aataruuvaa iida Anutuugo

iyara diraiwaara puruuka tida ngiau aapu yoketaama variaa aangeraiyara maisa kua kiaavai. ⁹ Aangeraiya kieetaivaa nnutuuvo Maikooro hama Sataangaara maisa kua tiravai. Ivoota Sataangootama Musiinna nnaibaavaa varaaraivaara buaaru tida kua yaagueeqama tuduu Maikooro hama yopeema Sataangaara kua maisaivaa tioo hama innaki kua pinaivaa yapeeravai. Ivo kati tunoo: Udaangaivoono yaagueeqama iiki kua kiaivee, tiravai. ¹⁰ Vaidiyya hama Anutuugaa kuaivaa rikiaiya uu aataruuyauvaa iya hama arinaima rikiaiyauvaara maisa kua kiaavai. Mo iya arinaima rikiaa aataruuyauvaara iya fayai mmaraariya yaata utiravaa roosiima kumimakama yaata utida kati nuaida varida iikiaa aataruuyauvoono iya yaataroo iya ruputu taikaivai. ¹¹ Fai iya irisai maisaivaa varaaravaivee. Iya nnaaruaa vaidi Kaingo uu aataruuvaugiataama kuaavai. Kaingo ari kataivo inna yaataroovaa inna nnannatooduu Anutuugaa avaiava yaata-reeravai. Iya nnaaruaa vaidi Biriamaa roosiima sikauvaara mmuduuya riraivaara nnaasu yaata utida maisa aataruuvaa iikiaivaara sikau irisavaa varaavai. Nnaaruaa vaidi Koraava Anutuugaa kuaivaa hatokoo arinaidiri puaravai kati Anutuugaara hudeera mmooriivaa uuvaa vaidi maisaiya mmuaikaroma iikiaavo Anutuugo iya putira irisavaa iya mmiivai.

¹² Iya ngiari mmammaiyauvaara yaata utida iikiaavo hama iya mmamma maisavai. Ngia mmuaavau yoketaama varida yeenna nneeravaki iya numa ngii tasipama yeenna nneeda ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nnaani ngia mmuakiaaya koonnama yeenna nnaavai. Iya itaama iikiaivo koonnainoo. Iya ngiariyyara nnaasu yaata utuaavai. Upisi namaivaa ooruruuvo utuoo rupi kiaikio hama vati ruaivaa roosiima iya iiki-aaravee kiaa kiada hama iikiaavai. Yatariiyauvo iira vaira suavaki hama iiraatayauvo aasannaira aataruuvaa varaavai. Varada diaavo ooruruuvo utuoo ravagiuruo kiaikiai kati vaida eyommaara aasannama kiaavai. Ii vaidi iya itaama variaavai. ¹³ Iya nnoori pinaivaa ooruruuvo utikio pinaama ketekaateevaa roosiima varida maisama kua kiaavo ngiari mmamma maisa aataruuvo kokoparauvo vaineema kooyaa vaivai. Iya aakiapuayauvo ngiari mmaatayauvaa pikiada sabaabi vada taikeraivaa roosikiaayavee. Vaa Anutuugo iyani upisi tuanaa yosinnaivaki mmaatayauvaa teerama kiaivaki fai iya ivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁴ Tauraanaa vaidi Ataamaakidiri inna nneeditunna sidinnaidiyya yaaku saivai sainaidiri taarama nnidada Inooko variravai. Varioo ii vaidi maisa iya nnaagiai varaaraivaara kua tioo tunoo: Taatee. Udaangaivo ari aangeraa yoketaa tuanaa kaayakaayau ari vookaraiyauvaatama tasi-pama tuoo ¹⁵ mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaparainarivaara tiinaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara yaata utirama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya fai Anutuugo mmuakiaa mmoori maisamaisama ngiari iikiaiyauvaaraatama mmuakiaa kua maisaiyauvaa iya innara kiaiyauvaaraatama fai ivo kua pinaivaa iyaki yapaanaravaivee. Inooko nnaaru itaa kua tiravai. ¹⁶ Ii vaidi maisa iya mmannammanna nunuraanurai tida varida vooyaki kuaivaa ravuvuutu kiada tida varida maisa aataru ngiari iikiatairaiyavunugiataama vada ngiariyyara ngiari avai pinaiyauvakidiri mannaka tida ngiari iikiatairivaara ngiari vooyaki nnammari kuaivaa yapa kiaani iyani iikiaavai.

Yutaava kua yaagueeqaivaa vaa ausa hanigieeraiya kiaa mmiravai

¹⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyya nnaagiai vainara kuaivaa nnaaru ngii giaa ngii mmuuvaa kava rikiaatee. ¹⁸ Iya ngiiita kua tida tunoo: Nnaagiai suaiyauvo nninai vaidiyya ngiari iikiataira maisa

aataruuyauvunu kuaiya fai diitada Anutuuga kua aataruuvaa ngiari tai rikiai kua kiaravaivee. Kua varada nuairaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Ii vaidi maisa iya ngii tasipama varida ngiari yaata tinniiyaadiri kua vooyauvai yaata utida ngii hapauma kiaara ii kaaavai. Iya ngiari yaata tinniiyauvunudiri kumimakama yaata utida iikiaa aataruuyauvaa iida varida hama Mmannasa Yoketaivoono iya kua mmikiai iikaaavai. ²⁰ Mo ngia ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuuga kua yoketaa tuanaivaara ngia kutaavaivee kaaivaa mmannammanna ngiingiiyara ngiingiiyara tida yaagueueqama varia rada kuatee. Mmannasa Yoketaivaa yaagueueqavaa tasipama yaaku varaatee. ²¹ Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara boo tioo tupatupaa variraivaa ngii minaraivaara faannaida varida Anutuuga ngiiyara mmuduuya ruaiveeraivaara safuuma variatee.

²² Gioonna kaaapu Anutuuga kuaivaara taara yaata utuuyara boo tida iyara yoketaakiatee. ²³ Vaidiia iikaaivo vaidi voovai taa taputu kieevoora kaa utu raririima kati naatauvau yapeerayaama ngia Anutuuga mmayaaya yoketaivaa vooya kua mmikio Anutuuga iya vitoo yoketaivau yapaivee. Gioonna kaaapu vooya ngiari mmamma iira aataru maisaivaa iikiaiya sa iya tasipama mmooi maisaivaa iida ivaara mmuduuya ruatee. Iya roosiima haruruaarivaara aatuuda iyara boo tida iyara yoketaakiatee.

Yutaava kua yoketaivaa Anutuuga tiravai

²⁴ Anutuuga ti vitoo yoketaivau yapaivoono aikiooma ngii utinai fai ngia hama haruruaarivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. Ivo ari yoosinna yoketaivaki ngii yapa kinai ngia hama ngii mminnamminnaa maisaatainai sirigaida variaarivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. ²⁵ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaa Anutuuga ti vitoo yoketaivau ti yapaivai. Ivo mmuaa tuanaa Anutuuga varikio inna nnutuuvo ngiau aapu vaikio ivo ti kieeta tuanaavai varioo mmuakiaa mminnaiyauvaara dikio yaagueueqa ari vookarivo innasi vaivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. Ivo nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki itaama varioo aanna makee varioo fai yapooma mmannammanna itaama nnaasu varinaravaivee. Kua kutaa.

Reveraisiina

Fai yapooma vainara aataruuyauvaa Anutuugo Yisuu Kirisiinna vitauduu too ivo Yuvuaanaa vitauduu iyauvaa too fafaara reeravai. Yuvuaanaa tinnivoota inna avuuvootama hanigiooduu yapooma vainara aataruuyauvaa too fafaara reeravai. Ivo too vaa taikaivaivee kiaa fafaara roovo fai yapooma vainaravai. Aavaki vai kua vooyauvai mmataira kuayauvaivee.

Yuvuaano aa yanaa aavaa roo suaivaki vaa ausa hanigiooya Yisuu Kirisiinnara ti Udaangavaivee tuuvaara ngiari nnammutuaiya maisa mmoori-yauvaa iya mmiravai. Iya mmamma nniitareeraivaa varada koonnama varuu suaivyauvaki iya yaagueeqama variateeraivaara Yuvuaano yamayamaa kuaiyauvaa iya kiaa mmioo aa yanaa aavaa reeravai. Iya yaagueeqama varida Anutuugaa tasipama variaaraivaara faannaida variateeraivaara ivo reeravaivee.

¹ Aa kua aavo tauraa haumaki vau kuaivaa Anutuugo Yisuu Kirisiinna kooyaa vitauduu teeravai. Kiisa suai mmoori aataruuyauvo mmuakiaayasi vainaraivaa Anutuugaa mmoori vareera gioonna kiaapuuya ivo vitaakivaiveeraivaara Anutuugo inna vitauduu iva teeravai. Yisuu Kirisiiva ari aangeravaa titooduu na Yuvuaano inna mmoori vareera vaidiivaa niisi tuoo ni vitauduu na teeravai. ² Na taa mmoori aataru mmuakiaayauvaara ngii giaa ngii miee Anutuugaa mmayaayaivaatama Yisuu Kirisiiva kua kutaivaa kooyaa tuuvaatama aa yanaa aavau na kooyaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo. ³ Nnaagiai mmoori aataruuyauvo vainaraivo aa yanaa aavau vaivaa gioonna kiaapu voovoono ivaa kooyaa yaaruvaivaaraatama gioonna kiaapu vooya ivaa rikiada iikiayaraatama Anutuugo iyara yoketaimoo. Nnaagiai Anutuugo aa mmoori aataru aayauvaa iinara suaivo vaa vainima vaivaara ivo iyara yoketaimoo.

Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu ausa

hanigieeraiyani Yuvuaano fafaara reeravai

⁴ Na Yuvuaanoona aa yanaa aayauvaa fafaara raunoo. Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu gioonna kiaapuuya mmata Asiaa ivau varuuya vaa ausa hanigieeraiyani na aa kua aayauvaa fafaara raunoo. Anutuugo tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinarivoono kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Mmannasa Yoketaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taarama vaivoono Anutuugo kieeta varira mmaataivaa vun-ningiaa variivootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva Anutuugaa kuaivaa makemakee kooyaa ngii giaa ngii miraiivootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Ivo putuvakidiri tauraa ariinanaa diitoovovee. Ivo mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiya kieeta tuanaivovee.

Ivoono tiyara mmuduuya ruoo tiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara hama ti mminnamminnaa maisaiyauvo mmannammanna ti utivai. Kati tete yaata utuaunnaivau mmamma dummukiara ta nookiaunnaano.

⁶ Ivaara ivo ti iikiati ta ari Koonna Anutuugaa mmoori varada vaidi kieetaiya roosiima varida kati Anutuugaara puara hudeeraiya roosiima variaunnaano. Gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kikio iyara dira yaagueeqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

⁷ Taatee. Ivo namaivaa tasipama tuoo varinoo. Fai tiinai mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna taaravai. Pirima inna heeda mmataa inna hooyaatama fai iyaatama inna taaravai. Teekiai fai mmuakiaa gioonna kiaapuumatayaa variayaa pinaama innara rataaravai. Fai ii aataru ivo itaama nnaasu vainaravaivee. Kua kutaa.

⁸ Udaanga Anutuugo tinoo: Tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaravovee, tiivo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diravoono tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinaravai.

Yuvuaana avu tinniivo hanigiooduu Yisuunna teeravai

⁹ Na Yuvuaano ngii seenavai ngieeta neetama ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ta mmuaakaraama varida mmamma nniitareeravaa varaunano tiyara diravoono ti tasipaikiai ta mmuaararavaa varadaata yaagueeqama variaunnonoo. Na Anutuugaa mmayaayaivaatama Yisuuva kua kutaivaa kooyaa tuuvaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmiaivaara vooya ivaa irisaivaa mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Patimoosa ivaki ni utu raririima rada kiooduu na variravai. ¹⁰ Vo Sudaaga voovaki na variaaduu Mmannaasa Yoketaivo ni tasipama varuduu na variee rikiaaduu vaidiivaa kuaivo nooma akuaivaa roosuuvo ni mmookaivakidiri pinaama kua tiravai.

¹¹ Ivo kua tioo tunoo: A taannaivaara yanaivau fafaara ree yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki variaa vaa ausa hanigiaiyani fafaarama kino kuaivee. Ii yoosinna iyauvaa nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Epesiisa voovai nnutuuvo Sumuraana voovai nnutuuvo Perekamaama voovai nnutuuvo Taaataira voovai nnutuuvo Saratiisa voovai nnutuuvo Piratareepiaa voovai nnutuuvo Rautikiaa vainoo. Iyauvaki variayani fafaara raa kiee mmianee. Nooma akua roosiima tuu kuaivoono itaa kua tiravai.

¹² Tuduu rikiee na vaidiivo niita kua tuuvaa hanigia taanaree kiaa iina taaduu tooba hokobaiyauvaa sikau mmannaammannaivaa nnutuuvo gooraivaadiri iima kiooyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni too vairavai. ¹³ Ni too vauduu iyauvaa vuutaivaki vaidi roosuuvo dioo vainno ari buruqa hokobaivaa rau kioo ari nniriivau puapusuqaa kuau vausavaa rau kioovaatama diravai. ¹⁴ Duduu inna kieeta yausiivo eekaravai vainno puara sipisiipa yausiivaannee nama toroomunnaivaa roosiima poosa tanaavai vairavai. Vauduu inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima teeravai. ¹⁵ Tooduu inna yukuuvaitanaudiri kaayau mmeekiaivo teeravai. Vaidiiva kapaaqavvaa goora roosuuvaa hudooduu yoketauduu ivaudiri mmeekiaivo teerayaama teeravai. Tooduu inna kuaivo pinaama nnoori hiinaivo tuoo vioo akua tiraivaa roosiiravai. ¹⁶ Roosuduu inna yaaku yaadudaivaki aakiapuuyauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kioo vauduu paipavaa saivai saivai avakarauvo inna avaivakidiri tuoo rubi kioo mmaanai kooyaa vairavai. Vauduu inna oori nnikiivo suaivo ikianna tammaa puaisa teerayaama teeravai.

¹⁷ Na inna taa suaivaki na inna yuku oyaivaki viee varee vaidi putuuvaa roosiima vairavai. Vakiaaduu ivo ari yaaku yaadudaivaa niyyaa utuoo tunoo: Sa aatuukianee. Na tauraa variauvoono fai na nnaagiai varinaravai.

¹⁸ Anna makee na hara kiee variaunoo. Vaa na putuavoono na kava diitee aanna hara kiee variee fai tupatupaa varinaravai. Vaa na putira aataruuvaaaraatama yoosinnaivaa nnutuuvo Hairiisa ivaki putiraiya variavaaraatama haitatuura kiivaa utuavai.

¹⁹ Inna aikioo vaa a taannaivaara fafaara raanee. Makee vai aataruuyauvaaraata nnaagiai vainaraiyauvaaraatama fafaara raanee. ²⁰ Aakiapuaa

yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni yaaku yaadudainniivaki vaiyauvaa oyai haumaki vaivaa fai na i kiaa i mminaravai. Tooba hokobaiyauvaa sikau gooraivaadiri iima kaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama oyai haumaki vaivaatama fai na i kiaa i mminaravai. Toobaiyauvo inna yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki vaa ausa hanigia kiada variayia Anutuuqaa nuunairiyavee. Aakiapuayauvo inna iya aangeraiya iyara haitatuurayavee.

2

Epesiisaayani reera kuavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Epesiisa ivaki Anutuuqaa nuunairiyani yanavaa fafaara raa kiese iyara haitatuura aangeraiyaa mmiane. Aa kua aavaa raanee. Na vaidiivo aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taarama ni yaaku yaadudaivaki utu kiese vaina tooba hokobaiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vuutaivakidiri nuaina variee na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia mmoori iikiayauvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia mmamma mmuyai mmutu rikiaada mmoori varada mmuaararavaa teeda rikiaada ngia yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiaavai. Ngia hama vaidi maisiyara yoketaakiaavai. Vaidi vooya ngariiyara ta aposorooyavee kiaa kiada hama aposorooya mmooriyauvaa iikiaani ngia iya kuaiyauvaa rikiaada iya mmooriyauvaa teeda rikiaavo iya kiaa kuaiyauvo unnakuayauvai kiaavai. ³ Vaa na tee rikiauvai. Ngia niyara yaagueeqakiaivaara vaidiyya mmoori maisaivaa ngii miaani teeda rikiaada mmannammanna yaagueeqama varida hama ni nnutuuvaa pikiaavai.

⁴ Ngia itaama yoketaama iikiaaniaata aa kua aavaara na ngiiyara hama ni yoketainoo. Ngia tauraa niyara pinaama mmuduuya ruaivaa vaa ngia pikiada aanna nnaagiai ngia kiisama niyara mmuduuya ruaanoo. ⁵ Ngia tauraa variaa aataruuvaa yaata utuatee. Vaa ngia ivaa pikiada haru-ruanoo. Ngiiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada vaa ngia tauraa iikiaavaa kava iikiatee. Mo fai ngia hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikikiai fai na ngiisi ngiee ngiisi vai toobaivaa vara kiese rasuuma kiaanaravavee. ⁶ Vo kua voovaa na ngiiyara ni yoketainoo. Vaidi Nikoraasaa nnaagiai nuairiya mmooriivaara pinaama ngii nnannatainoo. Neeta ivaara pinaama ni nannatainoo.

⁷ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayia kiaa mmii kuaiyaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na tinai ngia yatari iiraivaa nneeda tupatupaa variaaravai. Ii yatari ivo Anutuuqaa yoosinnavaki diivai.

Sumuraanaayani reera kuavai

⁸ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Sumuraana ivaki Anutuuqaa nuunairiyani yanavaa fafaara raa kiese iyara haitatuura aangeraiyaa mmiane. Aa kua aavaa raanee. Na tauraa variee nnaagiai varinaravo vaa na putuee kava diitaivoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ⁹ Vaa na tee rikiauvai. Kaayau mmuaararavo ngiisi vaikio hama ngii mminnaataikiai ngia kuminaya variaano. Itaama vaikioota Anutuuqaa yaagueeqaivo ngii suvuaiikiai hama ngia kutaa kuminaya variaano. Vaa na tee rikiauvai. Gioonna kiaapu Yutayaa vooya ngariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaa ngiiyara maisa kua kiaavai. Iya unnakua kiaa ngariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaa iya Sataangaa

gioonna kiaapuyavee. ¹⁰ Mmuaararaiivo kiisa suai ngiisi nninaraivaara sa aatuukiatee. Rikiaatee. Ngiikidiri vooya fai Sataango ngii iinno taanaree kiaa iinai vaidi vooya oovi nnauvaki ngii yapa kikio fai mmuaararaiivo yaakuuvaitana suai ngiisi vainaravai. Sa ni pikieeraiida mmannammanna niyara yaagueeqaidada ngii putira suaivaki fai ngia homo yaagueeqama varikiai na irisai tupatupaa variraivaa ngii minaravai.

¹¹ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayia kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya kava putira suaivaki hama maisama variaaravee.

Perekamaaayani reera kuavai

¹² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Perekamaama ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraiavaa mmiane. Aa kua aavaa raanee. Na paipaivaa saivai saivai avai karaivo niisi vaivoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹³ Ngia hara kiada variaa yoosinnaivaa vaa na tauvai. Sataangoota ivaki kieetavai variivaatama vaa na tauvai. Ivo varikiinnaata hama ngia ni nnutuuvaa pikieeraiida puaisakama utuaano. Vaidi voovai nnutuuvo Adipaava hama ni pikieera ni mmayaayaivaa yaagueeqama kioo kiaa mmuuvaa vaidi vooya inna vitada ngii yoosinnaivaki Sataangootama varuuvaki ruputu kiooduu putiravai. Ruputu kiooduu putuu suaivaki ngia niyara kutaavaivee kiaa kuaivaa hama pikieeravai. Mmannammanna ngia yaagueeqama kutaavaivee tida nnaasu variravai.

¹⁴ Ngia itaama yoketaama uuduaata aa kiisa kua aayauvaara na ngii iyara hama ni yoketaano. Gioonna kiaapu vooya ngii tasipama variayia nnaaruua vaidi voovai nnutuuvo Biriamao tuu kuaiyauvaa rikiaada iiki-aavai. Nnaaru ivo ari vo vaidi voovai nnutuuvo Barakaanna gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa iida varaateera aataruuvaa kiaa mmioo vitauduu ivoono Isarairaa gioonna kiaapuuya vitauduu iiravai. Iya yeena fayaiyauvaa unnaku anutuuyauvaa mmuuyauvaa nneeda sabi heera aataruuvaa iida kumimakama variateeraivaara iya vitauduu iiravai.

¹⁵ Mmuaikaraama ngiikidiri variaa vooya Nikoraasaa nnaagiai nuairaiya kua maisaiyauvaa rikiaada iiki-aavai. ¹⁶ Ivaaraiida hanigiada ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaatee. Mo fai ngia hama pikieerama kikiai fai na kiisa suai ngiisi ngiee gioonna kiaapu maisama variayaatama rapinaravai. Paipa avai karaivo ni avaiakidiri tiivaadiri na iyaatama rapinaravai.

¹⁷ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayia kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ngiau apu hataumaki vai yeennaivaa nnutuuvo menaivaa ngii minaravai. Ngii miee sikau po-saivau nnutu karaasa fafaarama kaiiyauvaatama mmuaavai mmuaavai ngii minaravai. Ii nnutu karaasa iyauvaa hama mmuakiaaya rikiaaravai. Mmuaavai mmuaavai sikau vareera nakaaraiivo ariinoo nnaasu fai rikiaaravai.

Tuatairaayani reera kuavai

¹⁸ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Tuataira ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraiavaa mmiane. Aa kua aavaa raanee. Na Anutuugaa Mmaapuuvooonoo aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ni avuuvaitana ikia hauruuvoo taivaa roosiima taivai. Kapaaga gooraivaadiri mmeekiaivo taivaa roosiima

ni yukuuvaitanaudiri mmeekiaivo taivai. ¹⁹ Ngia mmoori iikiaiyouvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia niyara mmuduuya rida niyara kutaavaivee tida ni mmooriivaa iida mmuaararavaa teeda rikiadaata ngia mmannamanna yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiaavai. Ngia tauraa kiisa mmooriivaa iiravai. Aanna makee ngia pinaa mmooriivaa iikiaivaa vaa na tee rikiaunoo.

²⁰ Ngia itaama yoketaama iikiaaniaata aa kua aavaara na ngiiyara hama ni yoketaano. Gioonnaivaa nnutuuvoo Yesapereeva ariiyara tinoo: Na Anutuugaa kuaivaa ngii giaa ngii miraivovee, tiivaa ngia hama inna ooqoo kiaavai. Ivo koonnama ni kuaivaa gioonna kiaapuuya kua mmioo sabi heera aataruuvaa iya vitainoo unnakua anutuuyauvaa mmira yeenna fayaiyouvaa nneera aataruuvataama iya vitaikiai iikiaavai. ²¹ Ivo ari mminnamminna maisaiyouvaa pikiaiveera na hokoba sui inna faannaina variee tauko hama iivo ari sabi heera aataruuvaa inna pikiaataivai. Inna iikiataivai. ²² Ivaara na innaatama inna tasipama varida sabi mmuara heeraiyaatama nniitareeravaa mminai fai iya kaayau mmamma nniitareeraiyouvaa varaaravai. Iya inna tasipama mmoori maisaiyouvaa iiki-aiyouvaara hama yaata utida pikieerama kikiyai fai na kaayau mmamma nniitareeraiyouvaa iya mminaravai. ²³ Iya mmi kiee inna nnaakaraiya ruputinai putuaaravai. Fai na itainai mmuakiaa gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunairaiya arinaima teeda rikiada kiara: Vaa ivo gioonna kiaapuuya yaata utira kuaivaata iya iikiataira aataruuvataama arinaima rikiaaveivee, kiaaravai. Fai ngia mmatayaa iikiaiyouvaa irisaiyouvaa mmuaavai mmuaavai na safuuma ngii minaravai.

²⁴ Itaama vaikiyai rikiada ngia Tuaataira variaa vooya ii maisa aataru iya iikiaa kua ivaa hama ngia rikiada iikiaavai. Iya kiaanoo: Ta Sataangaa kua maisa hataumaki vaivaa rikiaunnaanoo, kiaani hama ngia rikiaavai. Ngia itaama hama rikiaiya na ngii kiaanoo: Na hama vo mmuaararai voovai ngiiyaa yapaanaravavee, kiaanoo. ²⁵ Mmoori yoketaivo ngiisi vaivaa puaisakama utuatee. Puaisa utida varikiakiai tee fai na tiinaravai.

²⁶ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na ngii miau mmooriivaa iidada na tiinara suaivaki mmannammanna iikiakiai gioonna kiaapu mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa fai na ngii minaravai. ²⁷ Ni Napoova iyara dira yaagueeqaivaa ni muuvaa fai na ngii minaravai. Ngii minai fai ngia yaagueeqa aina yauvaadiri utida iyara diaaravai. Dida vaida kuu yavaivaa rummua mumunu utiravaa roosiima iya ruputuaaravai.

²⁸ Fai na patairaara aakiapuivaatama ngii minaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayia kua mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

3

Saratiisaayani reera kuavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Saratiisa ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Anutuugaa Mmannasa Yoketaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vaivaa na utuee aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana utuauvoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia mmoori iikiaiyouvaa vaa na tee rikiauvai. Vaidi vooya ngiiyara kiaanoo: Iya yaagueeqama hara kiada variaano, kiaani teeda ngia vaidi putiraiya roosiima variaavai. ² Ni Anutuugaa avuuvau na taukai ngia iikiaa mmooriyouvaa hama ngia iima

safuuma taikaavai. Ivaara diitada avu teeda voida mmoori yoketaivo homo ngiisi vaiyauvaa yaagueeqama iikiatee. Hama iiraida pikikio mmooriivo ngiisi vaiyauvo fai taikaanaravai. ³ Vaidiia ni mmayaayaivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikiada puaisa utuuvaa keenaa yaata utida rikiada iikiatee. Iida ngingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. Mo fai ngia hama diitada avu teeda vairaida varikiai vaidi mmuara vareeraivo akiairaama virayaama fai na ngiisi vinai ngia hama na kuanara suaivaa taaravai.

⁴ Itaama vaikiyai ngia Saratiisaiya ngiikidiri variaa kiisa vookiatatanoono hama iya ngiari buruqaiyauvaa kainaama ruaavai. Iya yoketaama variavaara fai iya buruqa poosaiyauvaa rau kiada ni tasipama nookiaaravai.

⁵ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai ngia iya roosiima buruqa poosaiyauvaa rammuaaravai. Vaa ngii nnutuuyauvo varira yanaivo vaivau vaiyauvaa hama na ruganai fai ngia tupatupaa variaaravai. Ni Napoonna avuunaunnaata ari aangeraiya avuuyavunuaatama na kooyaa iyara tinara: Inna ni nnaagiai nuairaiyavee, tinaravai.

⁶ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Piratareepiayani reera kuavai

⁷ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Piratareepia ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraiyaa mmiane. Aa kua aavaa raanee. Na ari vookaraama yoketaa tuanaavai variee kua kutaivaa kiauvoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Na Davuitiinna yoosinna karaasa ngiau aapu vaivaa kiivaa utuee sipuuvaa fai na hatuaa kino hama gioonna kiaapu voovoono yopeema sipuuvaa rainaravai. Fai na sipuuvaa rau kino hama voovoono yopeema hatuaanaravai. ⁸ Ngia mmoori iikiai yauvaa vaa na tauvai. Ngia itaama varidaata ni kuaivaa rikiada iida hama ni nnutuuvaa pikiaavai. Taatee. Vaa na ngiini sipuuvaa hatuaa kiauvai. Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema ii sipu ivaa rainaravai. ⁹ Rikiaatee. Sataangaa gioonna kiaapuuyaano unnaku kiasa ngiaraiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiayi unnakuavai kiauvai. Fai na iya tinai iya numa ngii yuku oyaiyauvaki toorivu yau harada varida na ngiyyara mmoduuya ruauvaara fai iya arinaima rikiada ivaara kooyaa kiaaravai. ¹⁰ Fai iinno taanaraiivo gioonna kiaapu mmuakiasa mmatavau variayasi nnino iyasi pinaa mmuaararaiivo vainaravai. Mmuararaiivaa teeda rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variateera kiau kuaivaa vaa ngia rikiada yaagueeqama variaivara fai ii mmuaararai ivo ngiisi nninai rikiee na iinai fai ngia aikiooma yoketaama variaaravai. Fai na ngii vitee yoketaivau yapanai yoketaama variaaravai.

¹¹ Fai na kiisa suai ngiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngia mmatayaa mmoori varaa irisai yoketaivaa sa ngiisidiri ravisiaiveeraivara ngiisi vai mmooriyauvaa puaisa utida iikiatee. ¹² Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ni Anutuugaa nuunaira nnau pinaivaki tuunna roosiima ngii yapa kinai ngia hama ivaki pikiaaravai. Fai ivaki tupatupaa variaaravai. Fai na ni Anutuugaa nnutuuvaatama inna yoosinnaivaa nnutuuvaatama ngiyyaa fafaarama kiee niiniyavee, tinaravai. Ii yoosinna ivaa nnutuuvo Yerusareema karaasavai fai ngiau aapu ni Anutuugaasidiri tiinaravai. Ni nnutu karaasaivaatama na giyyaa fafaarainaravai.

¹³ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaia kuaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Rautikiaayani reera kuavai

¹⁴ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Rautikiaa ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraiavaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na kua kutaivaa nakaaraivoono hama na gioonna kiaapuuya pikieeraina na Anutuugaa kuaivaa safuuma iya kuaa mmiauvai. Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai iiraivaa oyaivoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹⁵ Ngia mmoori iikiaiayuvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima ni ngieera variaavai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida pinaama totookaivaa roosiima ni vaini variaavai. Ngia mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. Ngia mmuaa yaatavai utida pinaama totookaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. ¹⁶ Hama ngia itaama variaano. Ngia irisoo tammaayaa variaia roosiima varida taara yaata utida varida kiisama totookaivaa roosiima variaavaara na ni avaiakidiri nnoori subikiekieevaa visirayaama na ngii ooqoo tiee ngii visi pikiaanara iikiaunoo. ¹⁷ Ngia kiaanoo: Ta kaayau sikauyauvoota mmuakiaa mminnaiyauvootama tiisi vainoo. Ta aanii mminnaavaara buaakiaarannee? kiaavai. Ngia itaa kua kua kiadaata ngia yoonosupuaaya variaavaara hama ngia arinaima rikiaanoo. Ngia kati vaidiya variaani vooya ngiiyara boo tiraavaara hama ngia arinaima rikiaanoo. Ngia mmanna haipuya varida taguaada varida avu huruutaya variaavaara hama ngia arinaima rikiaanoo. ¹⁸ Ivaaraina na niisi vai kuaivaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia vaidi nnoonnaya variateeraivaara sikau goora yoketaa tuanaiyuvaa niisidiri yookaama kiada varaatee. Ngia maisama taguaada variraivaa hauma kiateeraivaara niisidiri buruqa poosaiyuvaa yookaama kiada vara rau kiada varikio fai hama ngii mmamma maisainaravai. Ngii avuuyuvaa tuginnama taateeraivaara niisidiri marasiinaivaa yookaama kiada ngiingii avuuyuvunu siikakiaaraivaara varaatee.

¹⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapu na mmuduuya ruauyaata na kuaivaa yaagueeqama tiee iya safu safuuma variateeraivaara mmamma mmuaararavaa iya mmiauvai. Ivaara mmuaa kuavai rikiaada nnikiaraida ngiingii mminnamminnaa maisaiyuvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. ²⁰ Rikiaatee. Na sipuuvaa vainiivau diee vaina ivau ruaunoo. Mo fai gioonna kiaapu voovoono ni avaiava rikioo sipuuvaa hatuaa kinai fai na innasi vee inna tasipama yeenna nneeno ivo ni tasipama yeenna nneenai ta mmuaavau yoketaama variaaravai.

²¹ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na tinai na kietavai variaa mmaataivau ngia ni tasipama variaaravai. Na iinno teera aataruuvaa yaatara kiee ni Napoova kietavai varii mmaataivau na inna tasipama variauneema fai ngia variaaravaivee.

²² Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaia kuaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Tooba hokobaiyuvaa vuutaivaki duu vaidiivaa roosuovoono niita itaa kua tiravai.

4

Ngiau aapu varuuya ngiari ausa

mmuduuyaiyuvaa Anutuugaa mmiravai

¹ Ivo itaa kua kiaa taika kioodoo rikiee na taaduu ngiau aapu sipuuvu hatuaa roo vuduu nooma roosuu avaiivo vaa tauraa niita kua tuduu rikiaivoono kava niita kua tioo tunoo: Pikiee aapi ngianee. Nninai tee nnaagiai vainara aataruuyauvaa fai na i vitainaravaivee, ² tuduu tuu saivaata Mmanasaiivo ni tasipooduu rikiee na taaduu ngiau aapu kieeta varira mmaata voovai ni too vauduu too vaidi voovoono ivau variravai. ³ Varuduu too inna oori nnikiivakidiri kaayau mmeekiaivo sikau yoketaa kookee kuauvaitana nnutuuvaitana yasipaa koniriaana roosiima teeravai. Tooduu ivo varira mmaataivaa furainaivo yanaadoo kuau sikauvaa nnutuuvo emeraara roosiima ututuuma kieeravai. ⁴ Ututuuma kioodoo mmaataiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama ivo varira mmaataivaa ututuuma kioodoo mmaataiyauvo vauneema vaidi yokovaiyaatama iyauvunu variravai. Iya buruqaiyauvo poosauduu vaidi kieetaiya tommeeka sikau gooraivaadiri iima kiooyauvo iya kieetaiyauvunu vairavai. ⁵ Ii kieeta varira mmaata ivakidiri saneetuuvu utuduu ngiaarunnaivo akua tuduu ari vo akua vo akuaiyauvo tiravai. Tuduu tooba hauru tooyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana kieeta varira mmaataivaa vunniiuvu teeravai. Iyauvo inna Anutuugaa Mmanasaiivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vauvo teeravai. ⁶ Tooduu kieeta varira mmaataivaa vunniiuvu arivoo karau mminnaa voovai nnoori haruunga pinaivaa roosiima mmannammannaanaruuravai.

Itaama uduu kieeta varira mmaataivaa kuai mmookai sainai sainai fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono dida vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo korokorooma rada nuauduu iya kuai mmookaiyauvunu kaayau avuuyauvo vairavai. ⁷ Tauraiivoono fai raiyoonavaa roosiima dioo vauduu inna inanoovo puara burimakau ooravai roosiima dioo vauduu raammiiava viri nnikiivo vaidi viri nniki roosiiravai vauduu nnaagiai tuanaivo ngiaamma tuauvo mainnimainniima roo vuuvvaa roosiima diravai. ⁸ Mmuaavai mmuaavai iya haayaiyauvo yaaku saivai karasaidiri mmuaavai vairavai. Iya mmamma mmuakiaavai mmemmaiyaavakiaata veraiyauvunuaatama kaayau avuuyauvo vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo hama pikieeraida ikiannagisanna heenagieena mmannammanna kuaru tida tunoo:

Udaanga Anutuugo mmuakiaa mminnaayauvai
yaataroo diraivo
yoketayoketaa tuanaa ari vookaraiovee.
Ivo tauraa varioo aanna makee varioo
nnaagiai varinaravaivee.

Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai. ⁹ Ivo kieeta varira mmaataivau variivoono fai tupatupaa varinaravai. Innara fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono kuaru tida variravai. Iya inna oyai ari vookarauvaara kuaru tida inna nnutuuvu ngiau aapu vauvaara kuaru tida yoketaavaivee tiravai. ¹⁰ Iya itaama kuaru tida varuu suaivaki yokovaiya vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama kieeta varira mmaataivau variivaa yuku oyaivaki vida varada vaidi ivo tupatupaa varinaraivaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiravai. Mmi kiada ngiari tommeekaiyauvaa rabara kiada inna mmaataivaa vunnigiataa mmataivau kagaari kiada tunoo:

¹¹ Ti Udaanga Anutuugovee.
E nnaasu yoketaama varianna tuanaakuavee.
Ivaara vaidiiya i oyai ari vookaraiavaara
yoketaavee kiaa kiada
i nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada

i yaagueeqaivo vaivaara yoketaavaivee kiaavai.
 A mmuakiaa mminnaayauvai iiraikuavee.
 I iikiataivaugiataama a iikianna mminnaiyauvo
 vaikiai variaavaivee.
 Ivaara ta aiyara kua yoketaivaa kiaunnaano.
 Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai.

5

Puara Sipisiipa Nnaakaraivo yanaivaa radudeeravai

¹ Na taaduu kieeta varira mmaataivau varuuvono ari yaaku yaadu-
 daivaadiri yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai. Ii yanaa ivaa aaki-
 aivakiaata mmaanaivaunnaatama fafaaraivo vauduu ivaa rabanikeevoora
 manu yaaku saivai karasaidiri taarama ivau vairavai. ² Vauduu tee na riki-
 aaduu aangeraa yaagueeqauvono pinaama aayanna roo tunoo: Dee vaidi-
 vono yoketaa tuanaavai variiivara aikiooma manuuyauvaa utu rabanika
 kioo yanaivaa raduda kioo yaarinanee? ³ tuduu rikioo hama yopeema
 ngiau aapu varuu vaidi voovono ivaa raduda kioo taataama uduu hama
 yopeema mmatayaa varuu voovootama ivaa raduda kioo taataama uduu
 mnata mmemaivaki varuuyakidiri hama yopeema voovoota iikiataama
 variravai. ⁴ Hama vaidi voovono yoketaa tuanaavai varioo aikiooma ivaa
 raduda kioo toovaara na pinaama rateeravai. ⁵ Ratee variaaduu vaidi
 yokovaa voovono ni tunoo: Sa rataanee. Taanee. Yutaanna oyaivakidiri fai
 raiyoonavaa roosuu vaidiivo diiteeravai. Ivo Davutiinna oyaivakidiri di-
 itoovono vaa yaagueeqainno yaatareeravoonora tuoo manu yaaku saivai
 karasaidiri taarama vaiyuvaa fai aikiooma utu rabanika kioo yanaivaa
 radudaanaravaivee, tiravai.

⁶ Tuduu rikiee na taaduu kieeta varira mmaataivo vauduu fayai roosuu
 ari vookarau taarama taaramada ivaa ututuuma duduu iya tammaivaki
 Puara Sipisiipa Nnaakaraivo dioo vauduu yokovaiya iya ututuuma kiada
 variravai. Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa ruputu kiooduu putu-
 uvaa roosuuvu ivau dioo vauduu inna kieeta tinniivakidiri aaruuyauvo
 yaaku saivai karasaidiri taarama vauduu inna avuuyauvo yaaku saivai
 sainaidiri taarama vairavai. Inna avuuyauvo inna Anutuuqaa Mman-
 nasaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vairavai.
 Vauyuvaa Anutuugo iyauvaa titooduu mmuakiaa mmatavau nuairavai.
⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo oro kieeta varira mmaataivau variivaa yaaku
 yaadudaivakidiri yanaa hovekama kioovaa vareeravai. ⁸ Varooduu teda
 fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadootama vaidi yokovaiya vo
 vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taaramadootama
 vida varada inna yuku oyaivaki vairavai. Iya mmuaavai mmuaavai kitaa
 roosuu mminnaiyauvaa utida kuu yavaa gooraivaadiri iima kiouyuvaa
 utiravai. Iya kuu yavaa aakiaiyavaki yafari ranaivaa hudooduu suuda
 yoketaa vuuvaa yapa kiouyauvo Anutuuqaa gioonaa kiaapuuya yaaku va-
 reeraivaa roosiiravai. ⁹ Iya diitada dida vaidi karaasa kuaru voovai tida
 tunoo:

Vaidiyya i ruputu kioovaaara
 a nnaasu yoketaavai variannaikuaano
 fai aikiooma yanaa hovekama kioovaa varee
 manuuyuvaa rabanika kiaanaravai.
 Vaidiyya i ruputuduu i kiauvo tusooaadiri
 a gioonaa kiaapuuya yookaama kiese
 Anutuuqaani iya viteeravai.
 A vo oyai vo oyaivakidiriata

vo kua vo kua kiaivakidiriaatama
vo mmamma vo mmammaivakidiriaata
vo mmata vo mmataivakidiriaatama
gioonna kiaapuuya Anutuugaani viteeravai.

¹⁰ Vaa a iya vitee kiaannani
iya kati Anutuugaara puara hudeeraiya roosiima
inna mmoori varada kieetaya variaanoo.
Fai iya mmatayaa variaiyara diaaravaivee.

¹¹ Iya itaa kua kuaruuvaa tuduu na kava tee kuaru akuaivaa rikiaaduu
aangeraa kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiiya yaaru-
atauya kuaru tida varida kieeta varira mmaataivaatama fayai roosuu ari
vookarau taarama taaramaatama vaidi yokovaiyaatama ututuuma kiada

¹² dida vaidi pinaama kuaru tida tunoo:
Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa
vaidiyya ruputu kioovoono
yoketaa tuanaavai variivara
aikiooma gioonna kiaapuuyara dioo vainno
aikiooma mminnaa yoketaiyauvaa varoo
aikiooma tinni yoketaivaa varaikio
yaagueeqaivo innaki vaivai.
Aikiooma gioonna kiaapuuya
inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada
inna oyai ari vookaraivaara yoketaavee tida
innara kua yoketaivaa kiaavaivee.

¹³ Iya itaa kua kuaruuvaa kiaa taika kiooduu na rikiaaduu mmuakiaa
ngiau aapu varuuyaata mmatayaa varuuyaatama mmata mmemmaivaki
varuuyaata nnooriki varuuyaatama kuaru tida tunoo:

Kieeta varira mmaataivau variraivaaraata
Puara Sipisiipa Nnaakaraivaaraatama
ta kua yoketaivaa tupatupaa kiaaravee.
Ivaitana nnutuuvaitana nnaasu
ta tupatupaa ngiau aapu yapaaravee.
Ivaitana oyai ari vookaraivaitanaata
ivaitana yaagueeqaivaitanaatama
tupatupaa vakiaivee.

¹⁴ Iya itaa kua kuaruuvaa kiaa taika kiooduu fayai roosuu ari vookarau
taarama taaramadoono iya sai tunoo: Kua kutaavee, tuduu rikiada yoko-
vaiya ivaitana yuku oyaivaitanaki vida varada vaidi ngiari ausa mmudu-
uyaiyauvaa ivaitana mmiravai.

6

Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manuuayauvaa

utu rabanika kieeravai

¹ Yanaa hovekama kioovau manu yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu
na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manu tauraanaivaa utu ra-
banika kieeravai. Utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu
ari vookarau voovoono ngiaarunnaa akuaivaa roosiima tunoo: Ngianee,
² tuduu rikiee na taaduu puara hoosa eekaraivo nniravai. Nnudu too inna
mmookaivau varuu vaidiiivo suru yau suruuvaa utu kioo vauduu vaidi-
iya yaatareera vaidiiivaa tommeekaivaa vara inna kieetaivau apu kiooduu
vairavai. Vauduu too ivo ari nnammutuaa vooya yaatara kioo vioo mman-
nammanna vooyaataama yaataraanara viravai.

³ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu inanoovaa utu rabanika kioodoo tee na rikiaduu fayai roosuu ari vookarau inanoovoono tunoo: Ngiane, ⁴ tuduu rikioo puara hoosa kookevo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiivo mmatayaa variravai yoketaama variraivaa rugeera yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivo tinai rikiada vaidiiya ausa nuufaivaa pikiada ngiari ruputu ngiari ruputuudada putuaara yaagueeqaivaa vareeravai. Varoo paipa avaikaravua varoo utu kioo vairavai.

⁵ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu tammaivaa utu rabanika kioodoo tee na taaduu fayai roosuu ari vookarau tammaivoono tunoo: Ngiane, tuduu rikiee na taaduu puara hoosa upisiivo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiivo mmuaararairavaa hiri kioo too rikieera kikoovaa utu kioo vairavai. ⁶ Utu kioo vauduu na rikiaduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramada tammaivakidiri aarareera suaivara vaidi kua roosiima tioo tunoo: Yeennaivaa nnutuuvo vuutiivo mmuaaneetu mmuaararairavaara mmuaa suaivai mmoori varaivaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Vo yeennavai nnutuuvo baariivo taaravoomaneetu mmuaararairavaara kava mmuaa suaivai mmoori varaivaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Mmoori aakiaivaki yatariivaa nnutuuvo oriipaiyauvaata vuainaiyauvaatama sa tuayanna ruatee. Kuaivo tuoo itaa kua tiravai.

⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manu eera tammaivaa utu rabanika kioodoo tee na rikiaduu fayai roosuu ari vookarau eera tammaivoono tunoo: Ngiane, ⁸ tuduu rikiee na taaduu puara hoosa poosa kuauvo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiivaa nnutuuvo Putira Vaidivai variravai. Puara hoosa voovau varuu vaidiivaa nnutuuvo Hairiivo inna nnaagiavau nniravai. Fai yapooma mmuakiaa gioonaa kiaapu mmatayaa variaya taarama taarama mmatanaa rukaakama kiada voovau voovau variaaravai. Ivaitana mmuaa mmatanaavai ruputuaara yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivaitana ivaki variaya tikiai vooya rapidada putikiai vooya yeenna raida putikiai vooya nniitareeda putikiai fai mmaraariyaano vooya gutikiai putuaaravai.

⁹ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu eeraivaa utu rabanika kioodoo tee na taaduu yeena tapi voovai kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa mmemaivaki gioonaa kiaapu nnaaru ruputu kioodoo putuuya mmagiaya variravai. Ii gioonaa kiaapu iya Anutuugoaa mmayaayaivaa kaa kokieema kiada hama pikieerama kiada inna mmooriivaa mmannammanna yaagueeqama uuvaara vaidi vooya iya ruputuduu putiravai. ¹⁰ Iya mmagiayaano pinaama aayanna tida tunoo: Udaanga Anutuugo, yaagueeqaivo iisi nnaasu vaikia a yoketaa tuanaakua nnaasu variee kua kutaivaa kiannaikua दौरा suai fai mmatayaa varuuya ti ruputuuyaki kua pinaivaa yapa kiee ti kiauvo tusoovara irisai maisaivaa iya mmirannee? ¹¹ tuduu rikioo Anutuugo buruqa poosaiyauvaa iya mmioo tunoo: Kiisama ngia ivau tirooma variatee. Ngii seena homo mmatayaa varida ngii roosiima mmoori vareeraiya vaidiiya ngii ruputuneema fai iya ruputikiai na iya jaaruee teeno aikiooma vainai tee fai na irisai maisaivaa ngii ruputuuya mmiranavaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiee na tee vakiaaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu karasai diaivaa utu rabanika kieeravai. Rabanika kioodoo too mmataa kuaru pinaa ari vookarauvo utuduu suaivo buruqa maisa upisi kuavua roosiima hanigioo heeneeruvai vauduu kuraagiivo mokosamau kiau roosiinno kookevai vairavai. ¹³ Vauduu too aakiapuiauyavo ngiau apuuvakidiri tasukua rada mmataki tiida viravai. Nnaammuaya iira piguuyauvaa yuunna pinaivo utikiai tasukua rada tiida virayaama aakiapuiauyavo tasukua rada tiida viravai. ¹⁴ Vuduu yanaivaa hovekakiaaneema ngiauvo

hovekainno vioo kieeravai. Vioo kioodoo mmuakiaa taapiiyauvootama mmuakiaa nnooriivo ututuuma kioo varuu mmata mmuakiaayauvootama ngiari mmaataiyauvunu pikiada hayu vooyauvunu vairavai. ¹⁵ Itaama vauduu teeda mmatayaa varuu kieeta nnoonnaiyaata kiisa kiisa kieetaiyaatama rapira kieetaiyaata hoonahaana suvuauyaatama vaidi kaayau yaagueeqauyaata mmuakiaa vaidi sikaunnaadiri yookaama kiada vitooyaatama mmamma dummukiara kati ngiari nuauyaatama iyaano oonauyauvakiataa oora sikau aakiaiyauvakiataata vida hatauma kiada variravai. ¹⁶ Hatauma kiada vaarida oora sau tatari taapiivaa aayanna reeda tunoo: Havataida tiida ti rummua apu kiki kieeta varira mmaataivau variivo sa ti taiveera ti rummua apu kiatee. Puara Sipisiipa Nnaakaraivo sa tiyara ausa nnannataiveera ti rummua apu kiatee. ¹⁷ Ivaitana nnannateera suaivo aavaa nninoo. Dee vaidivoono aikiooma ivaitana avuuvaitanau dinarannee? Hameetainoo. Ivaara tiida ti rummua apu kiatee, tiravai.

7

Isarairaa kaayakaayau (144,000) Anutuuqaa atauvaa vareeravai

¹ Iya itaa kua kiaa taika kioodoo na taaduu aangeraa taarama taaramadoono suai raari rooppinnainnaata suai haatapeeraipinnainnaata tooya sai tooya sainai diravai. Iya dida vaunnidiri yuunnaiyauvo ngioo utuduu teeda iya iyauvaa suvuai utuduu hama mmataivau utuduu hama nnooriivoota yatariiyauvootama korokooravai. ² Iya itaama suvuaudduu na taaduu ari vo aangeraa voovoono suai raari rooppinnaidiri ngioo varioo Anutuugo tupatupaa variraivaa atauvaa utu varoo nniravai. Ngioo varioo aangeraa taarama taaramadaara pinaama aayanna reeravai. Ii aangeraa taarama taarama ido mmataivaata nnooriivaatama iikio fai hama yoke-tainara yaagueeqaivaa vaa Anutuugo iya mmiravai. ³ Aangeraiivo iyara aayanna roo tunoo: Ivau iikiatee. Sa nnaammaratuuma mmaataivaatama nnooriivaata yatariiyauvaatama maisa aataruuvaa iikiatee. Yapooma ta ti Anutuuqaa fafaaraivaa inna mmoori vareera gioonna kiaapuuya tinniyauvunu inna atauvaa yapa kikiiai iikiatee, ⁴ tuduu rikiada iya Anutuuqaa atauvaa gioonna kiaapuuya tinniyauvunu yapa kiada iya yaaruuvaa ni giaa ni mida tunoo: Kaayakaayau gioonna kiaapu Isarairaiya (144,000) vo oyai vo oyaiyauvakidiri diitaiya atauvaa ta iyayaa yapa kiaunnavaivee, tiravai. ⁵ Isarairaa gioonna kiaapuuya vo oyai vo oyaiyauvakidiri atauvaa yapa kioovo ataama vainoo.

Yutaanna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Roveenaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Gaataa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁶ Asereenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Nafatarainna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Manaseenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁷ Simioonaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Riviinna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Isasaaraa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁸ Seporoonna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Yöosiipaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Piniomiinaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

gioonna kiaapuuyayaa yapeeravai.

Anutuuqo varira mmaata vunniivau kaayau gioonna kiaapuuya diravai

⁹ Iya Anutuuqaa atauvaa iyayaa yapa taika kioodoo na taaduu gioonna kiaapu kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiiya yaaruatauya

dida vairavai. Iya vo mmata vo mmataiyauvakidiriaata vo oyai vo oyaiyauvakidiriaatama vo mmamma vo mmammaiya varuuyakidiriaata vo kua vo kua tuuyakidiriaatama nmiravai. Iya nnida kieeta varira mmaataivaa vunniivaunnaata Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa vunniivaunnaatama dida vida buruqa poosaiyauvaa rau kiooneema dida vida vida muusa apuuyauvaa utu kiada vairavai. ¹⁰Utu kiada vida pinaama aayanna reeda tunoo: Ti Anutuuga kieeta varira mmaataivau variraivoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama ti vitada yoketaivau ti yapeeraivaitanavee, ¹¹tuduu rikiada mmuakiaa aangeraiya kieetaivaa mmaataivaatama vaidi yokovaiyata fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaatama ututuuma duuya vida varada kieeta varira mmaataivaa oyaivaki vida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuga mmida ¹²tunoo: Kua kutaa. Ta ti Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnaivootama inna oyai ari vookaraivoota tinni yoketaivootama tupatupaa vakiaivee. Ta innara yoketaavaiivee kiaunnaivootama inna nnutuuvongiau aapu vaivootama ari yaagueeqaivoota ivo gioonna kiaapuuyara diravootama tupatupaa vakiaivee. Kua kutaavee, tiravai.

¹³Tuduu rikioo vaidi yokovaa voovoono ni yaparainno tunoo: Aa buruqa poosa rammuaa aaya deeyannee? Iya deepidiri ngiaayannee? ¹⁴tuduu rikiee na iya sai kiaanoo: Ni vaidi-o, hama na tauyavee. Vaa a taannavaivee, kiaaduu rikioo tunoo: Vaidiyya aa gioonna kiaapu aaya pinaama mmoori maisivaa mmuduu rikiada hama Anutuuga kuaivaa pikieeraida safuuma varuuyavee. Vaa iya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kiauvaadiri varada ngiari buruqaiyauvaa fini kaaivo yoketaivai. ¹⁵Ivaaraida iya Anutuuga mmaataivaa vunniivau dida vida ikiannagisanna heenagieena inna nuunaira nnauvaki inna mmooriivaa varaanoo. Kieeta varira mmaataivau variivoono fai iya tasipama varioo iya tuqinnama haitatuunaravai. ¹⁶⁻¹⁷Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono kieeta varira mmaataivaa tammaivau variivoono sipisiipara haitatuurayaama iya haitatuunaravaara hama iya kava yeena rainno nnoori rainaravai. Fai hama suaivoota ikiaivootama iya taanaravai. Fai ivo nnoori rumuruumaivaki iya vitoo vinai ivakidiri nneeda tupatupaa varivaavaa varaaravai. Fai Anutuuga iya vunnunnu mmuakiaayauvai iya avuuyauvakidiri rugaanaravaivee. Vaidi yokovaa voovoono itaa kua tiravai.

8

Manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa

utu rabanika kieeravai

¹ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa utu rabanika kiooduu paanna suai ngiau aapuuvaki hama kuaataaduu tengetoongainno viravai. ²Vuduu na taaduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama Anutuuga avuuvau dida vida ivo nooma yaaku saivai karasaidiri taarama vaudaa mmuduu vareeravai.

³ Varooduu too aangeraa voovoono kuu yavaa kiisavaa sikau gooraivaadiri iima kioovaa varoo numa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vaunningiaa diravai. Ii kuu yavaa ivaki iya yatari rana suuda yoketaa vuuvaa hudeeravai. Aangeraimo ivaa varoo ivau dioo vauduu Anutuuga kaayau yatari ranaivaa inna mmuduu yeena tapi gooraadiri iima kioovo kieeta varira mmaata vunniivau vauvaki kati hudeeravai. Kati hudoo yatari ranaivaa Anutuuga gioonna kiaapuuya innara yaaku vareeraivaatama innaniyauvavee kaa inna mmiravai. ⁴Inna mmuduu too aangeraiivo kuu yavaivaa utu kioo vauduu ivakidiri yatari ranaivaa visuuvoota yaaku vareeraivootama Anutuuga

avuvau nuunama viravai. ⁵ Vuduu too aangeraiivo yatari rana hudoo kuu yavaivaa varoo yeena tapiivakidiri ikia vooyavuai habatia roo kuu yavaivaki yapooduu mmuugiauduu ikiaivaa mmataivau yaagueeqama fuarau kagaari kieeravai. Kagaari kioodoo rikioo ngiaarunnaivo akua tuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu saneetuuvo utuduu mmataa kuaru pinaivo utiravai.

Aangeraiya noomaiyauvaa puu tiravai

⁶ Utu kioodoo aangeraa yaaku saivai karasaidiri taarama ngiari noomaiyauvaa puu kiaaraivaara teerairavai.

⁷ Teerauduu too tauraanaivo ari noomaivaa puu tuduu kaaburaara vati pinaivoota ikiaivootama kiauva tasipama mmataivau pinaama tiravai. Tuoo mmata saivai saivai pikioo tammaivau vau yatariiyauvaata mmataivaatama taa tamooqa kioodoo mmata sainai sainai vauyauvunu vau ikiau mmuakiaayauvaatama taa tamooqa kieeravai.

⁸ Aangeraa inanoovo ari noomaivaa puu tuduu taapi roosiima vau mminnaa pinaivaa ikia hauru teeraivaa roosuuvaa ivo kagaari kioodoo nnoori haruunga pinaivaki tuoo viravai. Vuduu nnoori saivai saivai pikioo tammaa ivo vuuvaki kiauvo vauduu ⁹ ivaki varuu mminnaa mmuakiaayavuai putuduu ivau nuau siipaiyauvootama maisainno havarateeravai.

¹⁰ Aangeraa tammaivo ari noomaivaa puu tuduu aakiapuaa pinaivo tooba roosiima toovoono ngiauvakidiri tasukua roo tuoo nnoori saivai saivai pikioo tammaivakiaata nnoori rumuruamaiyauvakiaatama viravai. ¹¹ Ii aakiapuaa ivaa nnutuuvo Kapikaraiovovee. Nnoori saivai saivai yoketauduu tammaivakidiri kapikaroono nnuuduu kaayau vaidiia nneeda putiravai. Vaa nnooriyauvaki kapikaroono vuuvaara iya putiravai.

¹² Aangeraa eraa tammaivo ari noomaivaa puu tuduu suaivaata kuraagaivaatama saivai saivai pikioo tammaivau ruduu hama teeravai. Aakiapuiaiuyauvaatama saivai saivai pikioo tammaiyauvunu ruduu hama teeravai. Suaivo teera suaivaki suaivo raari roo ngioo ikiannauduu tasuuma kioo hannauduu kava teeravai. Heenaivaki kuraagaivoota aakiapuiaiuyauvootama kannokannoonno varuduu mmeekia teeda kiisama ngioo heena tammauduu tasuuma kiada vioo patairaa rauduu kava teeravai.

¹³ Na taaduu ngiaamma tuauvo ngiau aapuuvau ngioo vuduu rikiaaduu ivo vaidi kua roosiima pinaama kua tioo tunoo: Ikiee, ikiee, mmatayaa variayia fai maisamaisama variaaravaivee. Nnaagiai aangeraa taaravoomadoono ngiari noomaiyauvaa puu tikiai rikiada fai iya maisamaisama variaaravaivee, tiravai.

9

¹ Aangeraa eraivo ari noomaivaa puu tuduu na taaduu aangeraa voovoono aakiapuaivaa roosiima vaa ngiauvakidiri tuoo mmataivau vuvuoono soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaa kiivaa voovoono varoo inna mmuduu utiravai. ² Utu varoo tuoo vioo soopaivaa avaiivaki rau kioo sipuuvaa hatuaa kioodoo visuuvo kaayauma ngioo viravai. Visuuvo mmooriivaa rupi hareeraivaa roosiima ngioo vuduu suaivoota ngiauvootama upisiiravai. ³ Upisuuduu kapuaa kaisaiyauvo visu aakiavakidiri tiida mmatayaa vida eevariiyauvo vaidi gutira roosuu yaagueeqaivaa vareeravai. ⁴ Varooduu kuaivo iyasi tuoo tunoo: Sa annaanna mmaguya yananneeri ikiauyauvaatama nneeda maisama iida sa gioonna kiaapu Anuutuqaa atauvo iya tinniyauvunu vaiya gutida maisama iikiatee. Homoraiya nnaasu gutida maisama iikiatee. ⁵ Sa putuateeraivaara iya gutuatee. Mmanammanna iya gutua rada vikiokio yaaku sai kuraagavai taikaivee. Fai iya

gutikio eevariivo vaidiiya gutikio nniitareeraivaa roosiima iya nniitaraa-naravai. ⁶ Ii yaaku sai kuraaga ivaki gioonna kiaapuuya ngiari putuaara aataruuvaa buaidada teekio hama iya too vainaravai. Mmannammanna iya putuatainai hama yopeema iya putuaaravaivee. Ivo itaa kua tiravai.

⁷ Na taaduu kapuaa kaisaiyauvo kaayau puara hoosaiyauvo nuunaida rapuaara iiraiyauvaa roosiima iiravai. Iya kieetaiyauvunu sikau goora tommeekaiyauvaa vaidi kieetaiya apiraiyauvaa roosuuyauvo vauduu iya oori nnikiiyauvo vaidi oori nnikiiyauvaa roosiiravai. ⁸ Iya kieeta yausi-yauvo gioonnaiya kieeta yausiiyauvaa roosiima hokobayauvai vauduu iya avaiyauvo pinaayauvai fai raiyoonaiava avaiyauvaa roosiiravai. ⁹ Na taaduu ngiari nniriiyauvunu kapaaga roosuuyauvaadiri rummuu apiravai. Kaayau kaaraiyauvaki puara hoosaiyauvaa haru kiada vitada rapuaara kuaavo hoosaiya yuku akuaivo viraivaa roosiima iya haaya akuaivo pinaa ari vookarairavai vairavai. ¹⁰ Iya eevariiyauvaa roosiima ngiari mmeeyaiyauvaki avaiyauvo vauyauvaadiri vaidiiya heera yaagueeqaavaa vareeravai. Ii yaagueeqa ivo fai yaaku sai kuraagavai vainno taikaanaravai. ¹¹ Aangeraivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaara duuvo inna iyara dira kieetaivoovee. Inna nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Apatoono, tuduu Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Aporuono, tiravai. Ii nnutu ivaitana oyaiavo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuya ruputu taikeeraivoovee.

¹² Maisa mmoori tauraanaivo vaa taikaivaivee. Rikiaatee. Homo mmoori maisa taaravaitana vainoo.

¹³ Aangeraa karasai diaivo ari noomaivaa puu tuduu na rikiaaduu kuaivo sikau gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivo Anutuugaa vunniiyauvuu duuvaa tooyataiyavakidiri tioo ¹⁴ aangeraivo noomaivaa puu tuuvaa tunoo: Nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki variaa aangeraa taarama taarama yeena rau kiadaa rukuasaa kikiyai kuatee, tiravai. ¹⁵ Aangeraa taarama taarama gioonna kiaapu vooya ruputuaaraivaara faannaida teerama kiada variravai. Iya aa suai aavaaraatama aa kuraaga aavaaraata aa nuanu aavaaraatama iya faannaida varida gioonna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaiivaki varuuya ruputuaaraivaara vaa teerama kieravai. Kuaivo inna kiasa mmuuvaugiataama aangeraivo noomaivaa puu tuuvoono iya rukuasaa kiooduu viravai. ¹⁶ Rapira vaidi-iyaa hoosa mmookaiyauvunu varuuya yaarira nnutuuyauvaa na rikiaaduu tunoo: Kaayakaayau ari vookarai vaidiiya (200,000,000) variaanoo, ¹⁷ tuduu ni avu tinniivo hanigooduu na tee vakiaaduu vaidiiya ngiari hoosaiyauvaa mmookaiyauvunu varuuyauvo ataama vairavai. Ngiari nniriiyauvunu rapira kapaagaiyauvaa iya uyu kiooyauvo ari vookaraama vairavai. Vooyauvai kookee ikia hauru roosuuyauvo vauduu vooyauvai haboonna kuauyauvo sikau sapaiyaa roosuuyauvo vauduu vooyauvai sikau puapusuqaiivo too nnannannanna tuuvaa roosiima vairavai. Iya hoosaiyauvaa kieetaiyauvo fai raiyoonaiavaa kieetayauvai roosuuduu ngiari avaiyauvakidiri ikiaivoota visuuvootama sikau puapusuqaiivo too nnannannanna tuoo varuuvootama tiiravai. ¹⁸ Tuoo tuoo maisa mminnaa taaravooma ikiaivoota visuuvoota sikau puapusuqaiivo too nnannannanna tuoo varuuvootama gioonna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaiivaki varuuya ruputuduu putiravai. ¹⁹ Ii hoosa iyauvaa avaiyauvakidiriaata mmeeyaiyauvakidiriaataa yaagueeqaiivo vauvaadiri vaidi-iyaa ruputuduu putiravai. Iya mmeeyaiyauvo yapaiyauvaa roosuuduu iyauvaki kieeta vauyauvaadiri gioonna kiaapuuya gutuduu iya nniitareeravai.

²⁰ Gutuduu rikiaada gioonna kiaapu homoraa ii mmoori maisa taaravooma iyauvo hama iya ruputududuu putuuya ngiari yaakukidiri uu

mminnaiyauvaa hama pikieeraida homo ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiravai. Iya sikau mmannaammannaidaa nnutuudo goora sirivuaa baraasa idaadiriiaatama sikau tuanaaiiaadiriiaata yatariaadiriiaatama unnakua anutuuyauvaa iyauvaadiri iravai. Ii unnakua anutuu iyauvo hama avu teeda yaata rikiada nuairayauvaivee. Iya iyauvaata mmagia maisaiyauvaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida nnaasu variravai. ²¹ Mmida varida vaidiiya ruputuduu putuduu saaka sifaivaa iida sabi heeda varida mminnaiyauvaa mmuara varada varida hama ausa hanigiada hama ii aataru iyauvaa mmooka hanigia mmiravai.

10

Aangeraa voovoono kiisa yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai

¹ Na itaama taivo taika kiooduu kava na taaduu ari vo aangeraa yaagueeqa voovoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Tuuduu namaivo inna mmammaivau rummua apu kiooduu furainaivo inna kieetaivaa ututuuma kiooduu inna viri nnikiivo suai roosiima tooduu inna yukuuvaitana nnau tuunna roosiima vauduu ivaitanaidiri iikiaivo teeravai. ² Tooduu kiisa yanaa hovekama kioovaa rabara kioo utuuvu inna yaakuuvau vairavai. Vauduu too ivo ari yuku yaadudaivaa nnoori sorovuaraa verenoovau raa tu kioo vainno geedaivaa mmataivau raa tu kioo vairavai. ³ Raa tu kioo vainno ivo pinaama aayanna tioo fai raiyoonavvaa akuavvaa roosiima tiravai. Tooduu rikioo ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama pinaa akuavvai sai tiravai. ⁴ Akua sai tuduu rikiee na fafaara raanara iina rikiaaduu kuaivo ngiau aapuuvakidiri tioo tunoo: Ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana akua kiaiayuvvaa sa raanee. Pikino aiki hatauma vakiaivee, tiravai.

⁵ Tooduu rikioo na taa aangeraivoono nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vauvoono ari yaaku yaadudaivaa ngiau reera utuoo ⁶ Anutuuoqaa nnutuuvaa tasipama kua kutaivaa tiravai. Anutuuoqo tupatupaa variraivoono ngiauvaata mmataivaatama nnooriivaata mmuakiaa mminnaiyauvo iyauvaki vaira variraiyauvaatama iima kioovaa nnutuuvaa tasipama kua kutaivaa tioo tunoo: Suaivo vaa paannainoo. Sa mmannammanna faannakiatee. ⁷ Fai aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa puu tinee tii saivaata Anutuuoqo ariisi haumaki vai kuaivaa vaa ari mmoori vareera vaidi forofetaiya kiaa mmuuvu fai kaanainaravaivee, tiravai.

⁸ Tooduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri niita kua tuuvo kava niita kua tioo tunoo: Aangeraivo nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vaivaa yaakuuvakidiri yanaa rabara utu kioo vaivaa oro varanee, ⁹ tuduu rikiee na oro aangeraivaa vainima diee vaina inna yaparaina kiaano: Kiisa yanaivaa ni mianee, kiaaduu rikioo ivo sai ni tunoo: Varee nnaanee. Nnee rikino i ausaivaki fai pinaama kapikaraanaravaivee. Nnee rikino i avaiivaki fai ngengengoonga suuya roosiima yoketainaravaivee, ¹⁰ tuduu rikiee kiisa yanaivaa inna yaakuuvakidiri varee nnee rikiaaduu ni avaiivaki ngengengoonga suuyavvaa roosiima yoketairavai. Yoketauduu tee na romenama kiaaduu ni ausaivaki pinaama kapikareeravai.

¹¹ Na nnaa taika kiaaduu ivo ni tunoo: Yapooma gioonna kiaapuuyasi vainaraivaara Anutuuoqo i kiaa i mmuu kuaivaa kava kiaa kookieekianee. A kaayao gioonna kiaapu vo mmamma vo mmammiaa varuuyaraata vo mmata vo mmataivau varuuyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata kieeta vaidiiyaraatama Anutuuoqo i kiaa i mmuu kuaivaa kianee. Ivo itaa kua tiravaivee.

11

*Anutuuqaa mmayaaya kiaa mmira vaidiivaitana**fai putuaaravai*

¹ Ivo itaa kua kioo nnau mmataira yauvaa roosuu kuasaivaa ni mioo tunoo: Diitee oro Anutuuqaa nnau nuunairaivaata yeena tapiivaatama mmataakianee. Ivaki variaa gioonna kiaapu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmida variaila yaaruanee. ² Nuunaira nnauvaa vainima vai mmatuuyaiyau sa mmataakianee. Inna ngiari voopinnaia mmatuuyavai vaa na iya mmiauvaara sa ivaa mmataakianee. Fai iya yoosinna yoketaa tuanaa aakiaivaki yuku reekiokio fai kuraagiyauvo taara vaidi yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taaravaitana taikaanaravai. ³ Fai na ii suai ivaki niyara safuuma kua kua kookiee kua vaidiivaitana yaagueeqaivaa mminali ivaitana kaayau (1260) suaiyauvaki Anutuugo iya kua mmii kuaiyauvaa kua kookieekiaaravai. Ii vaidi ivaitana gioonna kiaapu mmataiyaiya mminnamminnaa maisiyauvaa varaiyauvaara ausa mmuaarareeda buruqa maisa upisiivaitana rau varada kuaaravaivee, tiravai.

⁴ Ii vaidi ivaitana taara yatari oriipaivaitana roosiikaaivaitana mmataiyaiyara dira Udaangaivaa avuuvau taara tooba hokobaivaitana roosiikaaivaitanavee. ⁵ Fai vaidi voovoona ivaitana ruputinaree kua iino too fai ivaitana avaiakidiri ikaivo tioo vioo ivaitana nnammutuaila taa taputu kiaanaravai. Itaama vai aataru ivaidiri vaidi voovoona ivaitana ruputinaree kua iino fai putinaravai. ⁶ Fai yaagueeqaivo ivaitana tasipanai vatiivaa ooqoo tikio ivaitana Anutuuqaa kuaivaa kua mmira suaiivaki hama vatiivo rinavai. Vo yaagueeqavai ivaitana tasipanai nnooriyauvaa tikio hanigioo kiauvai vainaravai. Vo yaagueeqa voovai ivaitana tasipano vo suai ivaitana kiatainai tikio maisa nniitareera ari vookara ari vookaraiyauvo mmataiyaa tiinaravai.

⁷ Taaravaitana Anutuuqaa kuaivaa kua mmi taika kikio fayai mmaraarivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri ngioo ivaitana rapuoonnonno yaatara kioo ruputu kinai putuaaravai. ⁸ Putikiai ivaitana nnabaivaitana ngiari Udaangaivaa yatari sagaivau haara kiada yoosinna pinaivaa vuutaivaki yapa kikiai vakiaaravai. Ii yoosinna ivaa hatauma mmataama kioo nnutuuvaitana vuaivo Sutuuma vaikio vuaivo Iyiipa vaivai. ⁹ Ivaki gioonna kiaapu vo mmamma vo mmammaiya variayakidiriata vo oyai vo oyaivakidiriataama vo kua vo kua kuaivakidiriata vo mmata vo mmataivakidiriataama nnida ivaitana nnabaivaitana taaravai. Iya taaravooma suaiivo taika kioo vo suaiivai sai suaiivaata hakuaarivaara ooqoo kuaaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu mmataiyaiya taaravaitana putuaivaara suviyauvi kua kiada sirigakiaaravai. Vaa tauraa ii forofetaa ivaitana iya kuaavovo mmamma nniitareeraivo iyasi nniivaara nnaagiai ivaitana putuaivaara iya sirigaida varida mminnaiyauvaa kati ngiari mmu ngiari mmuukiaaravai. ¹¹ Yuvuaano ivaitana itaama iikaaarivaa tooduu ari yaata tinniivo hanigiooduu tunoo: Vaa vai aataruvaivee, kua kioo ataama teeravai. Taaravooma suaiivo taika kioo voovai tammaivaki kava varira yaikiaiivo Anutuugaasidiri tioo ii vaidi ivaitanaaki kuaikiai kava diitaani gioonna kiaapuuya ivaitana taiya kaayaama aatuukiaavai. ¹² Aatuuda variaani forofetaivaitana rikiaavo ngiau aapuuvakidiri kua pinaivo tioo ivaitana tinoo: Aapi ngiatee, tikiai ngiari nnammutuaila ivaitana teeda vakiaani namaivaki ngiau aapu kuaavai. ¹³ Ivaitana kuaa saivaata mmataa kuaruuvo pinaama utuoo nnau vooyauvai havarata kioo gioonna kiaapu kaayakaayau (7000) ruputu

kiaivai. Ruputu kiaikiai gioonna kiaapu homoraiya ivaa teeda pinaama aatuuda Anutuugo ngiau aapu variivo ari vookaraama variivaara kua yoketaivaa kiaavaivee.

¹⁴ Mmooori maisa inanoovo vaa taikaivaivee. Rikiaatee. Mmooori maisa nnaagiaivo fai kiisa suai nninaravai.

Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa

puu tiravai

¹⁵ Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa puu tuduu ngiau aapuuvaki pinaama kua tiraiyauvoono tunoo: Ti Udaanga Anutuugoota ari mmataama kioo vaidi Misiaivootama aanna makee mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa varada iyara dida vaida fai tupatupaa iyara diaaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada yokovaa vaidiiva vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidi-vakidiri taarama taarama ngiari mmaataiyauvunu varuuya vida varada Anutuugaa yuku oyaivaki vaida innara kua yoketaivaa tida ¹⁷ tunoo:

Udaanga Anutuugo
mmuakiaa mminnaiyauvaa
a yaataree diraikua
a tauraa variannaikua makee variannanoo.
A ai yaagueeqa pinaivaadiri
gioonna kiaapuuyara diannaivaara
ta aiyara yoketaavee kiaunnanoo.

¹⁸ A itaama diannaivaara
gioonna kiaapu hama i kuaivaa rikiaiya
aiyara nnannataavai.
A gioonna kiaapuuyara i nnannataanara suaivo
vaa vainima nninoo.
Fai a gioonna kiaapu putiraiya
yaparainara suaivo vaa vainima nninoo.
Fai ai mmooori vareera vaidi forofetaiyaatama
gioonna kiaapu aiyara kutaavaivee kiaiyaatama
aiyara yoketaa kiaa gioonna kiaapu
mmuakiaa nnoonna kiisiyaatama
a irisai yoketaivaa iya mminara suaivo
vaa vainima nninoo.
Gioonna kiaapu vooyaano
vooya ruputuduu putuuya
a iya ruputinai putuuaara suaivo
vaa vainima nninoo.

Yokovaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Tuduu Anutuugaa nuunaira nnau pinaivo ngiau aapu vauvaa sipuuvaa ivo hatuaa kiooduu ivaki nnaamuru yoketaivo kooyaa vauduu teeravai. Ii nnaamuru ivaki nnaaru Anutuugo Isarairaiyaata kua yeena rau kioo kuaivo vairavai. Ivo sipuuvaa hatuoo saivaata saneetuuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo utuduu kaaburaara vati pinaivo pinaama riravai.

12

Yapai pinaivo gioonnaivaara nnannateeravai

¹ Itaama taika kiooduu ngiau aapuuvau ari vookarau atauvo vairavai. Gioonna voovai suaivo inna mmammaivau rummua apu kiooduu varuduu kuraagaivo inna yuku mmemmaivaki vauduu aakiapuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana kieeta vaidiivo tommeeka apiraivaa roosiima inna

kieetaivau vairavai. ² Vauduu too ivo nnaakara sunnainno mmataanara uduuu inna nniitarooduu kaayauma vuu vuu kai kai tiravai.

³ Kava ngiau aapu ari vookarau atauvo vairavai. Pinaa ari vookarau mahipa pinaa kookeevo varuduu innayaadiri yaaku saivai karasaidiri taarama vau kieetaiyauvo vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. Vaidi kieetaiya apira tommeekaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama inna kieetaiyauvunu vairavai. ⁴ Vauduu ari mmeeyaivaadiri ngiau aapuvaudiri aakiapuaa sainai sainai vauyauvaa pikioo tammaiyauvaa rupi nuunama kioo vara mmatayaa kagaari kiooduu tiiravai. Tuuduu gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara uduuu yapaivo oro inna vunningiaa dioo vainno nnaakaraivaa mmata kino too gutu nnaanaraivaara ivau diravai.

⁵ Dioo vauduu gioonnaivo mmaapuvai mmata kieeravai. Inna mmaapuvu fai yapooma yokeenno mmuakiaa mmatayaa variayara yaagueeqa yau ainaivaa kuru kioo iyara dinaravai. Gioonnaivo ari mmaapuvvaa mmattoo saivaata aangeraiya inna ravisi vitada Anutuugo ari kieeta varira mmaataivau variivaasi yapaara viravai. ⁶ Vuduu too gioonnaivo mmanna gaanga yosinnaivakira seenoo viravai. Anutuugo innani ii yosinna ivaa teerama kioo ivaki kaayau suai (1260) inna tuqinnaanara yosinnaivakira viravai.

⁷ Vuduu too ngiau aapuuvaki pinaa rapiraivo diiteeravai. Aangeraiya kieetaivaa nnutuuvo Maikooro ari aangeraiyaatama mahipa pinaivaata ari aangeraiyaatama rapidada ⁸ mahipa pinaivaata ari aangeraiyaatama yaataara kiada oqooq tuduu hama ngiau aapu iya variraivootairavai. ⁹ Hama iya variraivootauduu mmatayaa kagaari kiooduu tiiravai. Ii mahipa pinaa ivo nnaaru varuuvaa nnutuuvo Sataango ivo mmuakiaa gioonna kaaapu mmatayaiya unnakua tiraivovee. Innaatama ari aangeraa mmuakiyaatama kagaari kiooduu mmatayaa tiiravai.

¹⁰ Tuuduu na rikiaduu ngiau aapuuvakidiri kua pinaivo tuoo tunoo: Ivo ikiannagisanna heenagieena Anutuugaa avuuvuu dioo vainno ti seena vaa ausa hanigieeraiyaki kua pinaivaa yapoovaa vaa aangeraiya inna ngiau aapuuvakidiri mmatayaa kagaari kieeravai. Iya inna kagaari kioovaara aanna makee Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapeera aataruuvootama ari yaagueeqaivoota ivo kieeta tuanaavai variraivootama kooyaa vainoo. Ivo ari mmataama kioo vaidi Misaivo gioonna kaaapuuyara dinara yaagueeqaivaa aanna makee kooyaa ti vitainoo. ¹¹ Ti seena vaa ausa hanigieeraiya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kiauvo iyara tusoovaara kutaavaivee kaa kiada inna kua kutaivaa kaa kookieema kaaivaara Sataangaa yaataaraavai. Iya hama ngiari variraivaara yaata utida putiraivaara aatuukiaavai. ¹² Ngia ngiau aapuuvaki variaa mmuakiaaya iya Sataangaa yaataaraivaara sirigakiatee. Boo, ngia mmatayaa variaya vaa ivo ngiisi tioo ngii tasipama variivaara fai ngia maisama variaaravai. Vaa ivo ari variraivaa taikio paannaikio pinaama nnannataikio ngiisi kuaivaivee. Kuaivo itaa kua tiravai.

¹³ Mahipa pinaivo vaa iya mmatayaa inna kagaari kioovaara arinaima rikioo mmaapuvvaa mmattoo gioonnaivaa vata roo viravai. ¹⁴ Vata roo vududuu Anutuugo tuau pinaivaa haayaivaitana gioonnaivaa mmuduu too ivaitanaano inna vitoo mmanna gaanga yosinna ari varinaraiyakira viravai. Vioo vioo ivaki taaravooma nuunuuvo taika kioo vo nuunuvai sai suaivaatama varino Anutuugo inna tuqinnanono mahipa pinaivo hama yopeema inna ruputinara yosinnaivakira viravai. ¹⁵ Vuduu mahipa pinaivo ari avaiyakidiri nnooriivaa mmuru utino gioonnaivaa vioo varoo kuaiveera nnoori pinaivaa roosiima mmuru utiravai. ¹⁶ Mmuru utuduu gioonnaivaara mmataivo boo tioo saivai sainai vuduu saivai sainai vuduu

soopa pinaavai vauduu nnooriivo yapaivaa avaivakidiri tuuvo idaa viravai. ¹⁷Vuduu mahipa pinaivo gioonnaivaara pinaama inna nnannatooduu inna pikioo inna uru nnaakaraiyaata rapinara viravai. Iya Anutuugo kuaivaa tiivaa rikiada iida Yisuunna mmayaayaivaa kiaa kookieeraiyasi rapinara viravai. ¹⁸Vioo vioo oro sorovuaraivaa siriivau diravai.

13

Fayai mmaraaravaitana mmatayaiyara diravai

¹Na taaduu fayai mmaraaravai nnoori sorovuaravakidiri ngioo varuduu innayaadiri yaaku saivai karasaidiri taarama vau kieetaiyauvo vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. Vauduu vaidi kieetaiya apira tommeekaiyauvo yaakuuvaitana inna aaruuyauvunu vauduu maisa nnutuuyauvaa fafaara rooyauvo inna kieetaiyauvunu vairavai. Ii nnutuuyauvaa Anutuugaara maisa kua tuuyauvo vairavai. ²Na taaduu inna mmammaivo fai mmaraaraa pusiinna pinaivaa mmammaivaa roosuuduu inna yuku yaakuudo fai mmaraaraa pinaa ari vookaravuaa yuku yaakuudaa roosuuduu inna avaiivo fai raiyoonavuaa avaiivaa roosiiravai. Roosuuuduu mahipa pinaivo ari yaagueeqaivaa inna mmioo ari kieeta varira mmaataivaa inna mmioo kaayau gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaa inna mmiravai. ³Na taaduu inna kieeta vovai vaa vaidiyya heeda tunoo: Vaa ta ruputu kiaunnanoo, tuuvo uudaivo vainno maafairavai. Maafauvaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya nnikiaraida inna nnaagiai viravai. ⁴Vaa mahipa pinaivo fayai mmaraaravuaa ari gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaa mmuuvaaara gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mahipa pinaivaata fayai mmaraaravuaatama mmida tunoo: Dee vaidivoono fayai mmaraaravuaa roosiima variinne? Ai hameetavee. Mo gioono aikiooma innaata rapinarannee? Hama yopeemavee, tiravai.

⁵Tuduu Anutuugo ee-oo tuduu fayai mmaraaravai ariiyara mannaka tioo kaayau maisa kua tioo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taara kuraagavaitana gioonna kiaapuuyara diravai. ⁶Dioo vainno Anutuugaara kua maisaivaa tioo inna nnutuuvaaaraatama iva varira yoosinnavaaaraata mmuakiaa ngiau aapu varuuyaraatama kua maisaivaa tiravai. ⁷Kua maisaivaa tioo tioo Anutuugaa gioonna kiaapuuyaata rapuoonnonno iya yaataraanara yaagueeqaivaa vareeravai. Vo oyai vo oyaiyaraata vo mmamma vo mmammaiyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata vo mmata vo mmata varuuyaraatama dira yaagueeqaivaatama vareeravai. ⁸Fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variiaa hama ngiari nnutuuyauvo Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa yanaivau vakiaiya fai iya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fayai mmaraaravuaa miaaravai. Ii Puara Sipisiipa Nnaakara ivaa vaidiyya ruputu kiooduu putuovo tauraa hama ngiau mmataivaa uu suaviki gioonna kiaapuuya fai tupatupaa variraivaa varaaraivaara iya nnutuuyauvaa inna yanaivau fafaara reeravai.

⁹Gioonna kiaapu vooovoo arinaima rikiavooono aa kua aavaa arinaima rikiavee. ¹⁰Fai vooya Anutuugaa gioonna kiaapu vovai oovi nnauvaki yapaaree kiaa inna tikio rikioo inna aikiooma fai ivo kuanaravai. Fai vooya Anutuugaa gioonna kiaapu vovai paipa avakaravaiadiri ruputino putuaveera kiaa kua yeena rau kioo ruputino inna aikiooma fai ivo putinaravai. Ngia Anutuugaa gioonna kiaapuuya ivaara arinaima rikiada Yisuunnara mmannammanna kutaaveevee tida mmuuararavai ngiisi vainainnaata rikiadaata yaagueeqama variatee.

¹¹ Na taaduu vo fayai mmararaa voovoono mmataivakidiri ngioo varuduu inna aaruuvaitana puara sipisiipa nnaakaraivaa aaru roosiiravaitana vauduu inna kuaivo mahipa pinaivaa kuaivaa roosiiravai. ¹² Roosuuduu ivo tauraanaa fayai mmararaivaa avuuvau dioo vainno innakinnaa yaagueeqa mmuakiaavai varoo iiravai. Inno yaagueeqama tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa varuuya tauraanaa fayai mmararaivaa vaa ruputu kioodoo uuda vainno maafama kioovaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiravai. ¹³ Ii fayai mmararaa ivo ari vookara ari vookarau mmooriivaa iiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu ivo tuduu ngiau aapuuvakidiri ikiaivo mmatayaa tiiravai. ¹⁴ Tauraanaa fayai mmararaivaa yaagueeqaivaadiri ivo ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa uuvaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaiya unnakua kiaa kioodoo iya iva uu mmooriivaa teeda tunoo: Kutaavaivee, tiravai. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya tuduu iya tauraanaa fayai mmararaivaa mmannammannaivaa iiravai. Vaa vaidiiya paipa avaikaravaadiri inna ruputu kioodoo putuoo vainno kava diitoovaa mmannammannaivaa ivo tuduu iya iiravai. ¹⁵ Uuduu Anutuugo ee-oo tuduu ivo ari yaikiaivaa ii mmannammannaia iya iima kioo ivaaki fuu tuduu vuduu ivo vaidi roosiima kua tiravai. Fai gioonna kiaapuuya hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmirama kikio iya ruputina putuuaa yaagueeqaivaa vareeravai. ¹⁶ Varooduu ivo yaagueeqama tuduu mmuakiaa gioonna kiaapu nnoonnaiyaata kiisaiyaatama hoona suvuuyaata mmanna haipuyaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata mmamma dum-mukiaara kati ngiari nuairaiyaatama tauraanaa fayai mmararaivaa atauvaa ngiariiya yapeeravai. Ivo tuduu vooya ngiari yaaku yaadudaiyauvunu yapooduu vooya ngiari tinniiyauvunu yapeeravai.

¹⁷ Hama gioonna kiaapu voovoono ii atau ivaa varoovoono hama yopeema yookaira aataruuvaa iiravai. Ii atau ivo tauraanaa fayai mmararaivaa nnutuvai vairavainnee vara inna jaarira fafaaravo inna nnutuuvaa roosiiravai vairavai.

¹⁸ Ii kua ivaara tuqinnama yaata utuatee. Gioonna kiaapu voovoono tinni yoketaivo innaki vaino fai fayai mmararaivaa jaarira kua oyaivaa arinaima rikiaanaravai. Ii jaarira kua ivo inna vaidiiyaara tii kuaivo 666 vainoo.

14

Yisuuva ari kiauvaadiri yookaama kiooyaano

kuaru tiravai

¹ Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo taapiivaa nnutuuvo Sioona ivau diravai. Dioo vauduu gioonna kiaapu kaayakaayau (144,000) inna tasipama dida vauduu inna nnutuuvoota inna Koonna nnutuuvootama iya tinniiyauvunu fafaara roovo vairavai. ² Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kuaivo nnoori hiina pinaivaa akua roosiima tioo ngiaarunno pinaama akua tuuvaa roosiima tiravai. Na rikiaaduu ii akua ivo vaidiiya kitaiyauvaa ruuyauvaa akua roosiima tiravai. ³ Tuduu gioonna kiaapu kaayakaayau (144,000) iya fayai roosuu ari vookarau taaroma taaramadaatama vaidi yokovaiyaata Anutuugaa kieeta varira mmaataivaatama vunniivau diravai. Dida vaida kuaru karaasaivaa tiravai. Hama kuminaiya ii kuaru ivaa rikiaada tiravai. Anutuugo Yisuunna kiauvaadiri iya yookaama kioo vitooyaano nnaasu ii kuaru ivaa rikiaada tiravai. ⁴ Iyaano hama gioonnaiya tasipeeraida yoketaama varida hama nnaata vareeravai. Ii vaidi iyaano Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nuauvau iyaatama inna nnaagiai viravai. Mmuakiaa gioonna

kiaapuuyakidiri Anutuugo Yisuunna kiauvaadiri iya yookaama kioo viteeravai. Anutuugoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama variaani iya inna ivaitanaani tauraa tuanaiyavee. ⁵ Gioonna kiaapuuya rikiooduu hama iyakidiri unnakua tira voovai vairavai. Hama iyaki tomedaataiyavee.

Aangeraa taaravoomadoono kuaivaa kiasa mmiravai

⁶ Na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapu vuuta idaa ngioo varioo mmayaaya yoketaa tupatupaa vau kuaivaa varoo mmatayaa variayaia kiasa mminara nuainno variravai. Vo mmata vo mmata variayaata vo oyai vo oyaiyaatama vo kua vo kua kiaiyaata vo mmamma vo mmammaiyaatama kiasa mminara nuainno varioo ⁷ pinaama aayanna roo tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivo aavaa nninoo. Ivaaraida inna avaiavaa rikiada varida ivo yaagueeqavai variivaara kua yoketaivaa kiatee. Ivo ngiauvaata mmataivaatama iima kioo sorovuarivaata nnoori rumuru-umaiyauvaatama iima kieeravai. Ivaaraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

⁸ Aangeraa tauraanaivo itaa kua kiasa roo vuduu inna inanoo aangeraivo inna nnaagiai vioo varioo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona vaa maisainno tavarata taika kieeravai. Ivakinnaaya mmuakiasa mmataivaki variayaia yaagueeqa nnoori vuainavaa nnaateera tuneema sabi heera aataruuvaa iikiateera yaagueeqama tiravai.

⁹ Inna inanoo aangeraivo itaa kua kiasa roo vuduu nnaagiai tuanaa aangeraivo tauravaitana nnaagiai vioo varioo pinaama aayanna roo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono fayai mmaraivaata inna mmannannaivaatama ari ausa mmuduuyaiyavaa mmioo inna atavaa ari tinniivaunnee ari yaakuuvau yapano ¹⁰ fai Anutuugo pinaama innara nnannataaravai. Anutuugo ari nnannataivaa vuaina suuyaivaa roosiivaa ari tooriiivaki tusaa uyu kioo mmimo too nnaanaravai. Hama Anutuugo vuaina suuyaivaata nnooriivaatama tusaa uyu kioo mminaravai. Safuuma vuainavaa nnaasu tusaa uyu kioo mminaravai. Ari tooriiivakidiri mminnamminnaa maisa irisavaa itaama safuuma inna mminaravai. Mmuakiasa gioonna kiaapuuya fayai mmaraivaara yoketaakiaiya fai sikau puapusuqavoo too nnannannanna tuoo variivo mmannammanna iya too varinai aangeraa yoketaa tuanaiya avuuyauvunuaatama Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa avuuvuunaata kararuaravai. ¹¹ Ikiavo iya too variivaa visuuvo tupatupaa ngioo vioo nnaasu varinaravai. Iya fayai mmaraivaata inna mmannammannaivaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida inna nnutuuvaa atavaa varaiya fai ikiavo ikiannagisanna heenageena iya too nnaasu varinai iya kararida nnaasu variaaravai. Nnaagiai tuanaa aangeraivo itaa kua kiasa roo viravai.

¹² Ii kua ivaara Anutuugaa gioonna kiaapuuya vaa inna mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida Yisuunnara kutaavaiivee kiasa kiada hama pikiaiya ivaara rikiadaata yaagueeqama variaarivo inna yoketaavai.

¹³ Na rikiaduu ngiauvakidiri kua voovai tuo tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakiaiya aa suai aavakidiri varia rada nnida varida putuuiyara Anutuugo iyara yoketainaravai, tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono tunoo: Fai iya yoketaa tuanaaya variaaravai. Fai iya kaayau mmoori varaivaa pikida eeyaara kati variaaravai. Fai ngiari mmoori varaivaa kaanaivo iyasi vainaraivaara iya eeyaara kati variaaravai, tiravai.

Mmataivau yeennaivoota vuaina iiravootama apuuduu vareeravai

¹⁴ Mmannasa Yoketaivoono itaa kua tuduu na taaduu nama poosavoo vauduu vaidiiavaa mmaapuuvaa roosuu voovoono ivaki varuduu kieeta

vaidiivaa tommeeka sikau gooraivaadiri iima kioovo inna kieetaivau vauduu avaikarau paipa hovekauvaa ari yaakuuvaki utu kioo vairavai. ¹⁵ Utu kioo vauduu ari vo aangeraa voovoono nuunaira nnau pinaivakidiri tioo vaidiivo namaivaki varuuvaara pinaama aayanna roo tunoo: Mmatayaa vai yeennaiyauvo vaa nneeravaata vainoo. Iyauvaa rutakeera suaivo vaa nniivaara ai paipa hovekaivaa varee iyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁶ tuduu rikioo vaidiivo namaivaki varuuvo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri yeennaiyauvaa rutaka kioo vareeravai.

¹⁷ Varooduu nuunaira nnau pinaivo ngiau apuu vauvakidiri kava vo aangeraa voovoono tioo avaikarau paipa hovekau voovaata varoo tiiravai.

¹⁸ Tuuduu kava vo aangeraa voovoono ikiaivaara haitatuovoono yeena tapiivaudiri tioo aangeraiivo avaikarau paipa hovekauvaa utu kioo vauvaara pinaama aayanna roo tunoo: Mmataivau vai vuaina iiraiyauvo vaa aikiooma nneeravaata vainoo. Ai paipa avaikaravaa varee vuaina mmooriivakidiri iiraiyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁹ tuduu rikioo aangeraiivo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri utuoo vuaina iiraiyauvaa ruta-keeravai. Rutaka kioo varoo vuaina suuyaivaa kagigaira nnaamuruuvaki kagaari kieeravai. Ii kagigaira nnaamuru ivo inna Anutuuga au-saivo pinaama nnannateeraiyovee. ²⁰ Ii nnaamuru iivo yosinna mmaanai vauduu ivakidiri vuaina suuyaivaa raa kagigauduu tuuneema kiauvo tiiravai. Tioo vioo nnoori pinaivo kaayauma hainno ngiauvau tuo virayaama vioo vioo hokobavai ngieera (300 mitaa) viravai.

15

Aangeraiya nnaagiai mmoori maisaiyauvaa

utu kiada dida vairavai

¹ Itaama taika kiooduu na taaduu kava ari vookarau atuu pinaivo ngiau apuuvau vauduu na tee nnikiariravai. Aangeraa yaaku saivai karasaidiri taaramaano maisamaisau mminnaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana utu kiada dida vairavai. Ii maisa mminnaa iyauvo inna nnaagiai mmooriyyauvaa Anutuugo iima taika kino inna nnannateeraiivo taikaa-naraiyauvovee. ² Na taaduu mminnaa voovai nnoori haruunga pinumaivaa roosuuvo mmannammannaa naruuvoota ikiaivootama nuunama vauvaitana ivaki vairavai. Na kava taaduu gioonna kiaapuuya fayai mmaraaraiivo inna nnutuuvo jaarira kuaivo vauvaata inna mmannammannaivaatama ivaitana yaatara kiooyaano ni teravai. Teeda nnoori haruunga pinuma roosuuvaa siriivau dida vaidiiva kitaiyauvaa Anutuugo iya mmuuyauvaa utu kiada vairavai. ³ Utu kiada vaidiiva Anutuuga mmoori vareera vaidi Musiinna kuaruuvaa tida Puara Sipisiipa Nnaakaravaa kuaruuvaa tida tunoo:

Udaanga Anutuugo
mmuakiaa mminnaiyauvaa
a yaataree diraikuavee.
Mmoori a iikiannaivo ari vookaravai vaivaara
ta teeda nnikiarakiaunnava.
A mmuakiaa gioonna kiaapu mmataiyai kieetaikuavee.
A iikiannaivo safuuma kutaavai nnaasu vainoo.

⁴ Udaanga-o,
eenoo nnaasu yoketaa tuanaavai variannaivaara
mmuakiaaya i mmemmaana kuaano.
Eenoo yaagueeqama variannaivaara
mmuakiaaya aiyara yoketaavaivee kuaano.

Mmuakiaaya fai i avuuvau nnida
ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.
Mmuakiaaya a safuuma nnaasu iikiannaivaa teeda
fai ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.

⁵ Iya kuaruuvaa itaa kua kiaa taika kiooduu na taaduu ngiau aapuuvaki nuunaira nnau pinaivaa sipuuvoo hatuaa tu kioo vauvo ni too vairavai. Ivaa aakiaivaki buruqaadiri atau rummua kioovaki Anutuugaa variraivo vauvo kooyaa vairavai. ⁶ Vauduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama nnaagiai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kiada duuyaano nuunaira nauvakidiri tiiravai. Iya buruqa yoketaa poosaiyauvaa rau kiada takuaanga kuu vausaiyauvaa ngiari nniriyauvunu rau kiooyauvaatama tiiravai. ⁷ Tuuduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaakidiri mmuaavoono diitoo sikau gooraivaadiri iima kioo kuu yavaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama aangeraiya mmiravai. Ii kuu yavaa iyauvaki Anutuugo tupatupaa variraivo inna nnannateeraivo suvainno vairavai. ⁸ Anutuugaa oyai ari vookaravuaa mmeekiaivoota ari yaagueeqaivoootama kioosu roosiima kaayauma ngioo vioo nuunaira nnauvaki rau kioo vairavai. Rau kioo vauduu too hama vaidi voovoona yopeema nuunaira nnauvaki ngioo viravai. Aangeraiya fai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama iima taika kikiyai rikiada ivaki nnida kuaaravai.

16

Aangeraiya nnaagiai mmoori maisaiyauvaa

fuarau kieravai

¹ Itaama taika kiooduu na rikiaaduu nnau nuunairaivakidiri kuaivo pinaavai tioo aangeraa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tunoo: Vida kuu yavaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitanaaki Anutuugaa nnannateeraivo yavaiyauvaa vara mmataivau fuarau kiaatee, tiravai.

² Tuduu tauraanaa aangeraiivo ari kuu yavaiivaki vauvaa vioo vara mmataivau fuarau kieravai. Fuarau kiooduu gioonna kiaapu vaa fayai mmaraivaava atavuaa varada inna mmannammannaivaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyayaa pinaa uudaada maisaiyauvo vainno iya nniitareeravai.

³ Itaama kiooduu inna inanoo aangeraiivo ari kuu yavaiivaki vauvaa sorovuaravau fuarau kieravai. Fuarau kiooduu sorovuaraiivo hanigioo vaidi putiraiya kiauva roosiima vauduu mmuakiaa sorovuaraiivaki varida nuu mminnaiyauvo putiravai.

⁴ Itaama kiooduu tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaiivaki vauvaa varoo nnooriyauvakiaata rumuruumaiyauvakiaatama fuarau kiooduu hanigioo kiau tuanaavai vairavai. ⁵ Na rikiaaduu aangeraiivo nnooriyauvaa hatatuvoono Anutuugaa tunoo: A yoketaa tuanaakua variannanoo. A tauraa varunnaikua aanna makee a variannanoo. Ii a irisai maisa mmianna iyauvo inna safuuma vainoo. ⁶ Gioonna kiaapuuya nnaaru i gioonna kiaapuuyaata forofetaiyaatama rупutuduu putuuvaara kiauva iya nnaateeraivaara a iya mmiannavai. Suvikara, iya ngiari mmoori maisaiyauvaa irisaiyauvaa safuuma ngiari varaavaivee. ⁷ tuduu na rikiaaduu yeena tapiivakidiri kua vovvai tioo tunoo: Udaanga Anutuugo, a mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataree diraikuavee. A irisai maisaiyauvaa gioonna kiaapuuya mmiannaiyauvo safuuma kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.

⁸ Tuduu eera tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaiivaki vauvaa suaivau fuarau kiooduu Anutuugo ee-oo tuduu rikioo suaivaidiri ikia

pinaivo ngioo gioonna kiaapuuya puaisa teeravai. ⁹ Anutuugo tuduu li mmoori maisa iyauvo gioonna kiaapuuyaki vauvaara suaiyo ngioo puaisakama tooyaano Anutuuga nnutuuvaara maisa kua tiravai. Maisa kua tida hama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai.

¹⁰ Itaama kioodoo eera aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa fayai mmararaivo kieeta varira mmaataivau fuarau kioodoo inna yoosin-naivaki iva gioonna kiaapuuyara duuvaki kaayauma upisiiravai. Upisuuduu gioonna kiaapuuya kaayauma kararida varida kaayau sookiana saakianaida reera kiatada reemma kiatadaida vairavai. ¹¹ Vaida iya nniita-roovaaraata uudaudaiyauvo vauvaaraatama Anutuugo ngiaa aapu varuuvaara maisa kua tiravai. Maisa kua tida varida hama ngiari mminnamminnaa maisa uu aataruuyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variravai.

¹² Itaama kioodoo kava karasaidiaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo vaidi kietaiya suai raari roopinnaidiri ngiaaraiya aataru-uvo kooyaa vakiaiveeraivaara nnooriivo reekama kieeravai. ¹³ Itaama taika kioodoo na taaduu Sataangaa mmannasa maisa taaravooma yeekana roosuudoono mahipa pinaivaa avaivakidiriaatama fayai mmararaivaa avaivakidiriaatama unnakua forofetaivaa avaivakidiriaatama nniravai. ¹⁴ Inna iya mmagia maisiia ari vookara ari vookaru mmooriyauvaa iiraiyavee. Iya mmuakiaa mmatayaiya kietaiyasi vida iya rupi nuunama kikiiai rapuaaravai. Anutuugo mmuakiaa mminnaayauvai yaataroo di-raivoono mmataama kioo suai pinaivaki fai iya rapuaaravai.

¹⁵ Anutuugo mmataama kioo Misiaa vaidiivoono ataa kua tunoo: Rikiaa-tee. Na mmuara furai vaidiivaa roosiima hama ngia taara suaiyaki na ngiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovoono avu too vainno ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuvaara Anutuugo innara yoketaivo. Ivo taguada nuainai gioonna kiaapuuya inna teekio inna mmamma maisaivoora tioo ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuunaravaivee. Ivo itaa kua tiravai.

¹⁶ Mmagia maisaidoono kieeta vaidiiaa rupi nuunama kieeravai. Iya nuunama kioo yoosinnaivaa nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Amaraketonavee, tiravai.

¹⁷ Itaama kioodoo aangeraa karisaidiri taarama varuu nnaagiai tuanaivoono ari kuu yavaivaki vauvaa ngiauvau vara kagaari kioodoo kieeta varira mmaataivo nuunaira nnau pinaivaki vauvakidiri kua pinaivo tioo tunoo: Vaa mmooriivo taikainoo, ¹⁸ tuduu kaayau saneetuuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo pinaama utiravai. Anutuugo vaidiivaa iima kioo suaivakidiri tuoo tuoo tuma ii suai ivaki hama mmataa kuaruuvo itaama utiravai. Ii mmataa kuaru ivo pinaama ari vookaraama utiravai. ¹⁹ Utuduu yoosinna pinaivaa tam-maivakidiri mmataivo rutukua roo saivai sainai vuduu tammaivo vauduu saivai sainai viravai. Vuduu mmuakiaa mmataivaki vau nnau yoosinna pinaiyauvo rutuunno tannavaratataama taika kieeravai. Ii suai ivaki Anutuugo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroonara yaata utuoo ari nnan-natoo ari vookarau vuaina roosiima tooriivaki vita kioodoo varuuvaa ivaki varuuya tusaa mmuduu nneeravai. ²⁰ Iqii suai ivaki mmuakiaa mmataiyauvaa nnooriivo ututuuma kiooyauvo kuminauduu mmuakiaa taapi oora sauyauvo mumunu utu taika kieeravai. ²¹ Vati kaaburaara pinaa ari vookarau mmuaraarovo ngiauvakidiri tuoo vaidiiaa ruputiravai. Vati kaaburaara pinaivo koonnama maisama iya ruoo ruputuvaara iya Anutuugaara maisa kua tiravai.

17

*Anutuugo sabi nuaira gioonnaivaudiri**mmataama kioo tiravai*

¹ Aangeraiya yaaku saivai sainaidiri taarama kuu yavaiyauvaa yaaku saivai karasaidiri taaravaitana utuuyakidiri voovoono niisi ngioo tunoo: Nninai na sabi nuaira gioonnaivo irisai maisaivaa varaanaraivaa fai i vintainaravai. Ii gioonna ivo inna yoosinna pinaivo kaayau nnooriyauvo saidi saidi nuunaivau varivai. ² Vaa vaidi mmatayaa kieetaiya ii gioonna ivaata sabi heera aataruuvaa uududuu gioonna kiaapu mmatayaiya vuainaivaa neerayaama inna roosiima iya sabi heera aataruuvaa iidada kumimakaida variaavaivee, tiravai.

³ Tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono ni tasipama varuduu aangeraiivo ni vitoo mmanna mmuyai gaanga yoosinnaivau ni yapa kieeravai. Ni yapa kiooduu na variee taaduu gioonnaivo fayai mmaraaraa kookeevea mmookaivau hara kioo varuduu fayai mmaraaraivaa mmammaivau kaayau maisau nnutuuyauvo vauduu inna kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. ⁴ Gioonnaivaa uyira rairaiyauvo vooyauvai kookeyauvai vauduu vooyauvai kokoraa kuauyauvaatama uyu varoo vioo kaayau mminnaa gooraivaadiri iima kiooyauvaata sikau seeta roosii yoketaiyauvaatama ari mmammaivau funnukama kiooduu vairavai. Vauduu ari yaakuuvaki ivo toori gooraivaadiri iima kioovaa utu kioo vauduu ari sabi heera aataruuvaa hoovaara koonnama varira aataruuvootama kaayakaayau maisamaisau aataruuyauvootama ivaki suvuairavai. ⁵ Suvuauuduu ari tinniivau ari nnutuuvo fafaara roovo vauduu ivaa oyaivo haumaki vainno ataa kua tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona inna ni nnutuvai. Na mmuakiaa sabi heera aataruuyauvaata mmuakiaa maisamaisaira aataruuyauvaatama oyai nakaarivoovee, tiravai. ⁶ Na taaduu gioonnaivo Anutuugaa gioonna kiaapu vaa putuuya kiauyauvaa kapikaroo nnooriivaa roosiima nnoo kumimakairavai. Vooya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara vaidiiya iya rputuduu putuuya kiauyauvaatama nnoo kumimakairavai.

Na Yuvuaano inna tee pinaama nnikiaraina yaata utuee variravai. ⁷ Yaata utuee variaaduu aangeraiivo ni yaparainno tunoo: Aaniira a nnikiarainna pinaama yaata utuannanee? Gioonnaivaa oyaivo haumaki vaivaa fai na i kiaa i mmimaravai. Fayai mmaraaraiivo ari kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vauvaa kua oyaivaa fai na kooyaa i kiaa i mmimaravai. Gioonnaivo inna mmookaivau hara kioo varioo nuauvaa kua oyaivaatama fai na kooyaa i kiaa i mmimaravai. ⁸ Ii fayai mmaraaraa ivaa ngiaa too ivo tauraa varuuvoo aanna makee hama varinoo. Fai ivo kiisa suai soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri raari roo ngioo varioo nnaagiai eeyaara taikaanaravai. Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variaaraivaa iya nnutuuyauvaa yanaivau fafaara reeravai. Gioonna kiaapu mmatayaiya nnutuuyauvo hama yanaivaki vaiya fai fayai mmaraaraivaa teeda fai kaayauma nnikiarakiaaravai. Ivo tauraa varuuvo aanna hama variivoono fai nnaagiai kava varinaravaara iya kaayauma nnikiarakiaaravaivee.

⁹ Vaidi tinni yoketaiya ii kua ivaa oyaivaa fai arinaima rikiaaraiivo inna yoketaavai. Fayai mmaraaraivaa kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama oyaivo inna taapi kiisaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama ivau gioonnaivo varivai. Vuai oyaivo inna vaidi kieetaiya yaaku saivai sainaidiri taaravaitana variaavai. ¹⁰ Vaa iyakidiri yaaku sai vaidiiya ngiari

kieeta nnutuuyauvo taika kiaikiai kuminaya variaavai. Mmuaavoono homo gioonna kiaapuuyara dioo vainoo. Fai yapooma voovoono ngioo gioonna kiaapuuyara dinaravai. Fai ivo ngioo kiisa suai nnaasu dinaravai. ¹¹ Fayai mmaraivo tauraa varioo putiivoono hama makee varioo kieeta vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tasipama gioonna kiaapuuyara dinoo. Ivo iya seena kieetavai varioo eeyaara putu taikaanaraivaara iinno varinoo.

¹² Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo inna vaidi kieeta yaakuuvaitana fai yapooma kieetaya varida gioonna kiaapuuyara diaaravai. Fai yapooma iya fayai mmaraivaata tasipama kiisa suai iyara diaaravai. ¹³ Fai iya mmuaa yaata tinnivai varada ngiari yaagueeqaiyauvaata gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaatama fayai mmaraivaata mmiaravai. ¹⁴ Mmi kiada Puara Sipisiipa Nnaakaraivaata rapuaaravai. Rapikiokio fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivo iya yaataraanaravai. Ivo udaanga vaidiyya Udaanga tuanaavai varioo kieeta vaidiyya kieeta tuanaavai variivaara ivo iya yaataraanaravai. Inna nnaagiai nuauya vaa ivo maavee tioo ariini iya mmataama kiooya yaagueeqama inna tasipama varida vaidi kieetaiyata fayai mmaraivaatama yaataraaravee, tiravai.

¹⁵ Kiaa kioo aangeraiivo kava ni tunoo: Sabi nuaira gioonnaivo varii yoosinna ivaki nnooriyauvo nuunaivaa vaa a taannavai. Ii nnoori iyauvaa a taannaiyauvo inna kaayau gioonna kiaapuuyavee. Iya vo mmamma vo mmamma varuuyakidiriaatama vo mmata vo mmataivakidiriaata vo kua vo kua tuuyakidiriaatama nuunakiaavai. ¹⁶ Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo iyauvoota fayai mmaraivootama sabi nuaira gioonnaivaaraata nnannataaravai. Nnannateeda mmuakiaa mminnaa innasi vaiyauvaa tuyanna rida ravisii varakio fai ivo taguaada varinaravai. Taguaada varinai iya inna mmamma mmatiivaa nneeda mmuakiaa ikiaivaki inna mmuturu kikio taanaravai. ¹⁷ Anutuuoqo iino inna iikiatai aataruuvo aaru yaakuuvaitana yaataiyauvaki vainai iya mmuaa yaata tinnivai varada ngiari gioonna kiaapuuyara yaagueeqama dira yaagueeqaivaa fai fayai mmaraivaata mmikio dioo vainoo Anutuuoqo arii tuu kuaiyauvo kutaavai vainara suaivaki fai taikaanaravai. Ivaara iya gioonnaivaa ikiaivaki mmuru kikio taanaravai.

¹⁸ Sabi nuaira gioonnaivaa a taannaivo inna yoosinna pinaivo mmuakiaa mmatayaa kieetaiyara diivavee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

18

Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo

tannavaratataama taika kieeravai

¹ Na itaama taa taika kieve kava na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tuuduu gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivo pinaavai inna tasipama vauduu inna mmeekia ari vookarauvo mmuakiaa mmataivau teeravai. ² Tooduu ivo pinaama aayanna roo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo vaa eeyaara maisainno tannavaratataama taika kiaivai. Mmagia maisa moomee sakua ari vookara ari vookariyauvo ivaki variaavo ngiaamma maisamaisaiyauvootama ivaki variaavai. ³ Vuaina nnooriivaa nneerayaama mmuakiaa yoosinnaiya inna tasipama sabi heera aataruuvaa pinaama uuvuara itaama vaivai. Mmatayaa diaa kieetaiya vaa inna tasipama sabi nuauduu yookaira aataruuvaa haitaturaiya innasi nnida yookaira aataruuvaa iida kaayau sikauyauvaa varada ari vookaraama varuuvaa itaama vaivai. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

⁴⁻⁵ Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri vo kua voovai tioo tunoo:

Ni gioonna kiaapuso,
 Bapuroona yoosinna ivaa pikiada kuatee.
 Ivakinnaaya mminnamminnaa maisaiyauvo
 vakia roo vioo vioo ngiau aapu pinaavai vaikio
 Anutuugo iya aataru maisaiyauvaa too
 irisai maisaivaa iya mminara iinoo.
 Fai ngieeta iya irisai maisaivaa vareevoora
 ivaki pikiada sa ivakinnaaya tasipama
 mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiatee.

⁶ Ivakinnaaya maisa mmooriivaa
 gioonna kiaapuuya mmuuya
 ngia irisai mmiraiya
 irisai sai mmuaikaraama iya mmiatee.
 Sa mmuaaneetu iya mmiatee.
 Irisai taaraneetu iya mmiatee.
 Nnoori toori kapikaravvaa roosiima
 iya maisa mmooriivaa
 gioonna kiaapuuya muuvaara
 irisai taaraneetu nnoori toori kapikaravvaa
 iya mmiatee.

⁷ Iya ngiaraiyara mannaka tida
 ngiaraiyara nnaasu yaata utida
 sirigaida kammataavai.
 Ivaara mmuaikaraama
 ausa mmuaarareera maisa mmooriivaa
 iya mmiatee.
 Ii yoosinna ivo gioonnavaai roosiivoono
 ariiyara mannaka tioo tinoo:
 Na aavau kieeta varira mmaataivau
 kieeta gioonnavaai variauvai.
 Hama na muaada gioonnavaai variauvai.
 Fai na hama ausa mmuaarareerama kiese
 fai na aavaki sirigaina
 kammatee nnaasu varinaravaivee.

⁸ Ivo itaa kua tiivaara
 mmuaa suaivaki mmoori maisa mmuaararaiyauvo
 innasi vainaravai.
 Vaidi putiraivootama
 iyara ausa mmuaararavoota
 yeenna rairavootama
 innasi vainaravai.
 Ikiavo fai inna taa taputu kiaanaravai.
 Udaanga Anutuugo gioonnaivaaki
 kua pinaivaa yapaivoono
 inna yaagueeqaivoovee.

Ngiau aapuuvakidiri tuu kuaivo itaa kua tiravai.

⁹ Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya vaa inna tasipama sabi heera aataru-
 uvaa iikiaya inna ikia mmuturu kiaivaa visuuva teeda iya innara ausa
 mmuaarareeda boo tida rataaravai. ¹⁰ Iya ivo ari maisaivaa irisavaa
 varoo karariivaa rikiada aatu aatuuda ngieeradiri dida vaidia kiaara: Boo,
 yoosinna pinaavai Bapuroona-o, a yaagueeqa yoosinnakuavee. Mmuua
 suai nnaasu a irisai maisaivaa vara taika kiaannavaivee. Vaidi kieetaiya itaa
 kua kiaravai.

¹¹ Vaidi mmatayaiya yookaira aataruuvaara haitatuuraiya fai iya ivaara pinaama ratada iya ausaiyauvo mmuaararaanaravai. Gioonna kiaapu iya hoonahaanaiyauvaara sikaunnaadiri yookaama kiada vareeraiya vaa taikaivaara iya ausaiyauvo mmuaararaanaravai. ¹² Hoonahaanaiyauvaa ivakinnaaya sikaunnaadiri yookaama kiada varaiyauvo ataama vainoo. Sikau mmannaammannai gooraivaata sirivuaivaatama sikau ari vookarai yoketaiyauvaata sikau seeta roosiyyauvaatama iya varaavai. Buruqa yoketaa poosa kuaiyauvaatama kokoraa kuaiyauvaata kookee kuaiyauvaatama sirikaa buruqaiyauvaatama iya varaavai. Yatari yoketaa ari vookaraiyauvaata mminnaiyauvaa puara aannaivaadiri pieema kaiyauvaatama yatari hatataiyauvaata sikau baraasaivaadiri iikiaiyyauvaatama kapaagaivaadiri iikiaiyyauvaata yaagueeqa sikau poosaivaadiri iikiaiyyauvaatama iya varaavai. ¹³ Mminnaa kupu takua roosiyyauvaata yatari ranaivaa hudaavo suuda yoketaa viraiivaatama kupuuvaa roosiivaa nnutu- uvo miiraiyaata yatari suuyaivo suuda yoketaa viraiivaatama vainaivaata nnammariivaatama paravuaa yoketaivaata yeenna vuuivaatama iya varaavai. Puara burimakau sipisiipa hoosaiyauvaata hoosaivaa haru ki- aavo kaaraiyauvaa vitoo nuairaiyauvaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonna kiaapuuya hama kati ngiari yaata utiraiyauvaatama nu- airaiyaatama iya varaavai. ¹⁴ Fai iya ii yoosinna ivaara kiaara: Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvaa i varaataiyauvo vaa taikaivai. I hoonahaana i suvuiraiyauvoota aiyaa funnkairaiyauvootama vaa taikaivai. Fai hama a kava iyauvaa varaananaravai. Vaa taikaivaivee, ¹⁵ kiaa kiada vaa iya tauraa iyauvaa yookaama kiada kaayau sikauyauvaa irisai varaivaara ngiariiyara yaata utida aatu aatuuda ngieera oro dida vakiaaravai. Fai iya ngieeradiri dida vaidata ratada varida boo tida ¹⁶ kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. A gioonnaivaa roosiima ai uyira raira poosaiyauvaatama kookeeiyauvaata kokoraa kuayauvaatama uyuu kiese variee ari vookarai mminnaa mman- naammannai gooraivaata sikau seeta roosii yoketaivaatama ai mmam- maivau a funnkairavai. ¹⁷ Mmuua suai ii hoonahaana yoketaa mmuakiaa iyauvo vaa taikaivaivee. Yookaira aataruuvaara haitatuuraiyaano itaa kua kiaravai.

Mmuakiaa siipaiyauvaa utiraiyaata yookaama kiada ivaki nuairaiyaatama ivaki mmoori varaiyaata mmuakiaa vaidi siipaiyauvaara mmoori varaiyaatama fai iya ngieera dida vakiaaravai. ¹⁸ Dida vaidata ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaa kioosuuvaa teeda kai kai tida kiaara: Hama vo yoosinnavai ii yoosinna pinaa ivaa roosiima vaivaivee, ¹⁹ kiaa kiada iya ausaiyauvo mmuaarareenai mmataivaa habara kiada ngiari kieetaiyauvaki apida boo tida ratada kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. Ivaki mmuakiaa siipa utiraiya nvida ngiari hoonahaanaiyauvaa ivaki yapa kiada irisai yookaivaa pinaavai ngiari vareeravai. Vaa mmuaa suaviki inna mminnammminnaa mmuakiaayauvai taikaivaivee.

²⁰ Ngia ngiau aapu variayaso, ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaara sirigakiatee. Anutuuga gioonna kiaapuuyaata inna kuaivaa varada nu- airaiyaata forofetaiyaatama sirigakiatee. Ii yoosinna ivakinnaaya maisa mmooriiyauvaa ngii uuvaara Anutuugo kua pinaivaa iyaki yapa kioo irisai maisaivaa iya mmiivai. Ivaara sirigakiatee. Iya itaa kua kiaravai.

²¹ Na taaduu aangeraa yaagueeqa voovoono sikau tayapoo pinaivaa suoodaa utuoo sorovuaraivaki kagaari kioo tunoo: Aa na sikau aavaa utuee puisakama kagaari kiauneema yoosinna pinaa Bapuroona ivo fai eeyaa maisainno tannavarataatama taika kinai vaidiyya hama kava ivaa taaravai. ²² Bapuroona-o, fai hama kava aiki vaidiyya kita ruuavo akua tiraivaata kuaru tira akuaivaatama kafura fee fee tira akuaivaata nooma

rira akuaivaatama kava rikiaaravai. Vaidiyya vo mmoori vo mmooriyauvaa arinaima iikiyaiya fai hama gioonna kiaapuuya kava aiki iya taaravai. Yeennaiyauvaa mumunu utu yapeera sikauvaa akuaivaa hama gioonna kiaapuuya kava aiki rikiaaravai. ²³ Fai hama kava toobaiyauvo aiki teenai taaravai. Nnaata vaati varaara gioonna kiaapuuya kua tira aataruuvaa fai hama kava aiki rikiaaravai. Aiki yookaira aataruuvaa haitatuuraiya vaidi nnoonnaya varuduu mmuakiaa yoosinnaiya iya nnutuuyauvaa rikieeravai. Aiki pirasaaka varida uuya unnakua kuaa uduuu mmuakiaa yoosinnaiya teeda tunoo: Kutaavaivee, kuaa kiada kumimakairavaivee.

²⁴ Anutuugo gioonna kiaapu Bapuroona varuuya irisai maisaivaa iya mmiravai. Ivakinnaaya Anutuugaa gioonna kiaapuuyaata forofetaiyaatama ruputuduu putuuvaa Anutuugo irisai maisaivaa iya mmiravai. Innakidiri itaama uu aataruuvo vo mmata vo mmata varuuyasidiaata mmuakaraama itaama vauvaara Anutuugo irisai maisaivaa iya mmiravai.

19

¹ Itaama taika kiooduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri akuaivo tuoo kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima kua tioo tunoo: Ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnaano. Ivo ti vitoo yoke-taivau ti yapaivai. Inna oyai ari vookaraivoota inna yaagueeqaivootama vainoo. ² Gioonna kiaapuuya ngiari variraivaa ivo safuuma kua kutaivaa tasipama irisai yoketaivaa irisai maisaivaatama iya mmiivai. Sabi nu-aira gioonna maisaivo sabi heera aataruuvaa gioonna kiaapu mmatayaiya vitaama kiooduu maisa mmooriivaa uuvaa Anutuugo kua pinaivaa vaa innaki yapeeravai. Iva Anutuugaa mmoori vareera vaidiyya ruputu kioovaa Anutuugo irisai maisaivaa vaa inna mmiravaivee, ³ kuaa kiada kua aayanna reeda tunoo: Ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnaano. Yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kioovaa kioosuvo tupatupaa ngioo voo nnaasu varinoo, ⁴ tuduu rikiaada yokovaa vaidiyya vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taarama taaramaatama fayai roosu ari vooka-rau taarama taaramadootama Anutuugo kieeta varira mmaataivau vari-ava yuku oyaviki vida varada vaidi innaata kua yoketaivaa tida tunoo: Kua kutaa. Ta aiyara yoketaavee kiaunnaano, tiravai.

Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa yaapeeri nneera suaivo nmiravai

⁵ Iya itaa kua kua taika kiooduu kieeta varira mmaataivaidiri kua voovai tioo tunoo: Mmuakiaa Anutuugaa mmoori vareeraiyaata mmuakiaa gioonna kiaapu nnoonna kiisaiyaatama inna avaiava rikieeraiyaso, ti Anutuugaara kua yoketaivaa kiatee, ⁶ kuaa kiooduu na rikiaaduu kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima akuaivo tioo nnoori hiina pinaivo akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo ngiaarunno pinaama akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo variravai. Tioo varuduu na rikiaaduu ii akua ivakinnaingiaa kuaivo tunoo: Ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnaano. Ti Udaanga Anutuugo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diravoono ti kieetavai variivaa innara kua yoketaivaa kiatee.

⁷ Kii ta sirigaida ausa yoketaivaa tasipama variaaravee. Kii ta inna nnu-tuuvaa ngiau aapu yapaaravee. Vaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaata vareera suaivo nniivaa sirigakiatee. Inna nnaataivo vaa teerainno ⁸ uyira raira poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaataiyauvaa Anutuugo inna mmiiyauvaa uyu varoo nniivaivee, tiravai. Ii uyira raira poosa iyauvo inna Anutuugaa gioonna kiaapuuya safuura mmoori aataruuyauvaa iikiyaiyau-voovee.

⁹ Niita kua tuu aangeraivo kava niita kua tioo tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Anutuugo gioonna kiaapuuya Puaa Sipisiipa Nnaakaraivaara yaapeeri nneeraivaara tikiai ngiayia ivo iyara yoketainai sirigakiaaravee. Itaama fafaara raanee. Aangeraivo itaa kua ni gaa ni mi kioo vu kuavai tunoo: Ii kua ivo inna Anutuugaa kua kutaa kuavaivee, ¹⁰ tuduu rikiee inna yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmuduuyavavaa inna mminaree kiaa iikiaaduu ivo ni tunoo: Sa itaama iikiane Anutuugaa mmooriivaa ta mmuaa mmoori varaunnavaitanavee. I seena ausa hanigieeraiyaata ta mmuaa mmoori vareeraiyavee. Iya Yisuuva kua kutaivaa kiaa kookieema kioovaa puaisa utuaiyavee. Anutuugaa nnaasu ai ausa mmuduuyavavaa mmiane. Aangeraivo itaa kua tiravai.

Anutuugaa Mmannasaivo forofetaiya inna kuaivaa kiaa kookieeraiya tasiponeema Yisuuva kua kutaivaa kiaa kookieema kioovaa kaiyaatama tasipaivavee.

Vaidiivo puara hoosa poosavau variravai

¹¹ Itaama taika kioodoo na taaduu ngiauvo vioo sai ngioo sauduu puara hoosa poosaiivo ivaki diravai. Duduu inna mmookaivau variraivaa nnutuuvo ataama vainoo. Ivo hama ari kuaivaa pikieerainno kua kutaivaa tiraivovee. Fai ivo kua pinaivaa gioonna kiaapuuyaki yapa kioo safu saafuuma iinaravai. Fai ivo rapiraivaa yuruuma kioo safu saafuuma iinaravai. ¹² Inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima vauduu inna kieetaivau kieeta vaidiyya apira tommeekaiyauvo kaayauyavai vairavai. Inna nnutuuvaa innayaa fafaara roovaa hama vaidi voovoono ivaa oyaivaa rikieeravai. Ariinoo nnaasu rikieeravai. ¹³ Inna buruqaivo kaayau kiauvaki rabuuma kioovaa uyu varoo viravai. Vuduu inna nnutuuvaa vaidiyya tunoo: Anutuugaa tinniivaudiri kuaivaa vara kioo kiaa kookieeraiyavee, tiravai. ¹⁴ Inna nnaagiavau rapira vaidiyya ngiau aapu varuuya puara hoosa poosaiyavunu varuduu iya varada vuduu buruqa poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaatauyavavaa uyu varada viravai. ¹⁵ Vuduu inna avaiakidiri paipa avaikarauvo tuoo rubikioo mmaanai kooyaa vairavai. Fai ivaadiri ivo gioonna kiaapu mmatayaiya rupuuoannonno yaataraanaravai. Yaataroo ari yau aina yaagueeqaivaadiri utu kioo vainno yaagueqama iyara dinaravai. Vuaina iraiyavavaa nnaamuruuvaki vaidiyya raa kagiga kiaavo suuyaivo tuoo virayaama ivo Anutuugaa nnannateerivaava gioonna kiaapuuya maisama variayaki yapa kinai fai itaama maisama variaravai. Anutuugo mmuakiaa mminnaiyavavaa yaataroo diraiivoono iyara pinaama nnannataananaravai. ¹⁶ Ii kieeta vaidi ivaa buruqaivaunnaata inna tukiaivaunnaatama inna nnutuuvaa fafaara roovo vainno tunoo: Kieetaiya Kieeta Tuanaivovee. Udaangaiya Udaanga Tuanaivovee, tiravai.

¹⁷ Itaama taika kioodoo na taaduu aangeraa voovoono suaira dioo vainno mmuakiaa ngiaammaiya ngiau vuutavau nuayara pinaama aayanna roo tunoo: Aapi tummuatee. Tiida Anutuugaa buusa pinaivaara nunnakiatee. ¹⁸ Kieeta vaidiyyaatama ngiari rapira vaidi kieetaiyaata rapira vaidiyyaatama iya mmamma mmatiiyavavaa nnaarivaara tummuatee. Iya hoosaiya mmamma mmatiiyavavaata mmuakiaa vaidi iyavunu variaya mmamma mmatiiyavavaata nnaarivaara tummuatee. Mmuakiaa vaidiyya sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyaata kati ngiari yaata utiraiyavunu nuairaiyaatama vaidi nnoonniyaata vaidi kiisaiyaatama iya mmamma mmatiiyavavaa nnaarivaara tummuatee, tiravai.

¹⁹ Aangeraivo itaa kua tuduu na taaduu fayai mmarrarivoootama mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiari rapira vaidiyyaatama nuunaida ivo puara hoosavau varuuvaata ari rapira vaidiyyaatama

rapuaara iiravai. ²⁰ Rapududuu hoosaivau varuuvoota ari rapira vaidiiyaatama fayai mmararaivaa yaatara kiada unnakua forofetaivaatama yaatara kiada vitada nniravai. Unnakua forofetaivo vaa tauraa fayai mmararaivaani ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa iiravai. Gioonna kiaapuuya vaa fayai mmararaivaa atauvaa varada inna mmannammannaivaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiraiya ivo ari vookarau mmooriyauvaa unnakua kiaa uuvaara kutaavaivee tiravai. Hoosaivau varuuvoota ari rapira vaidiiyaatama fayai mmararaivaata unnakua forofetaivaatama vitada hama ruputiraida soopa pinaivaki sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo varuuvaki kagaari kieeravai. ²¹ Kagaari kiooduu hoosaivau varuu vaidiivaa avaiakidiri paipa avakarauvo tuuvaadiri ivo vara kioo iya rapira vaidiiya rutaka kiooduu putiravai. Putuduu mmuakiaa ngiaammaiya tuma iya mmamma mmatiiyauvaa nnooduduu iya ausaiyauvo fuaakairavai.

20

Yisuuva kaayau nuanu (1000) gioonna kiaapuuyara dinaravai

¹ Itaama taika kiooduu na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tioo varioo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaa kiivaa utu kioo vainno yeena yaagueeqa mmuaararoovo mmakarannaivaa roosuuvaa utu varoo tioo variravai. ² Tuma mahipa pinaivo nnaaruaa mahipa yapai maisaivaa nnutuuvo Sataangaa puaisa utuoo yeenaivaadiri inna rau kino kaayau nuanu (1000) itaama nnaasu variaiveeraivaara inna rau kieeravai. ³ Rau kioo soopa hokobaivaa raira sipuuvaa hatuaa kioo ivaki inna kagaari kioo sipuuvaa puaisakama rau kioo rookaivaadiri rafuutu kieeravai. Sataango kaayau nuanu (1000) ivaki varioo sa gioonna kiaapuuya unnakua kiaiveeraivaara aangeraivo ivaki inna yapa kiooduu variravai. Fai ivo ivaki varino kaayau nuanu (1000) taika kino hatuaa kino kiisama kava kati nuainaravai.

⁴ Na itaama taivo taika kiooduu na taaduu kieeta varira mmaataiyauvo vauduu gioonna kiaapuuya iyauvunu variravai. Varuduu vaa Anutuugo kua pinaivaara dira yaagueeqaivaa iya mmiravai. Na kava taaduu gioonna kiaapuuya vooyaano iya ruputuduu putuuya vaidi kaanaiya ni feeda vairavai. Iya Yisuuva kua kutaivaa kooyaa tuuvaata Anutuugaa kuaivaatama kiaa kookieema kioovaara vooya iya ruputuduu putiravai. Iya hama fayai mmararaivaata inna mmannammannaivaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida hama inna atauvaa ngiari tinniiyauvunnee vara ngiari yaakuuyauvunu yapeeravai. Iyaano vaa kava diitada kaayau nuanu (1000) vaidi kieetaya Yisuu Kirisiinna tasipama varida vooyara diravai. ⁵ Gioonna kiaapu homoraa putuuya hama kava ii suai ivaki diiteeravai. Kaayau nuanu (1000) taika kiooduu iya kava diiteeravai. Ii suai ivaki na taaduu diitooya inna tauraananaa diitooyavee. ⁶ Gioonna kiaapuuya itaama tauraananaa diiteeraiya tasipama diitaaraiyara Anutuugo iyara yoketaa tuanaayavee kiaa iyara yoketaivai. Hama iya kava putuaaraivaara aatuukiaaravai. Iya Anutuugaata Yisuu Kirisiinnaatama Anutuugaara kati puara hudeeraiya roosiima varida Yisuunna tasipama kaayau nuanu (1000) vooyara diaaravai.

Sataangaa yaatara kiada ikaivaki kagaari kiaaravai

⁷ Fai kaayau nuanu (1000) taika kino Sataangaa soopa hokoba oovi nnauvakidiri hatuaa kino ngioo mmaanai vioo ⁸ gioonna kiaapu suai raari raipinnai suai haatapai tooya sainai tooya sainai variaya unnakua tinai

fai rikiada kumimakakiaaravai. Ii gioonna kiaapu iya ngiari nnutuuvaitana Gokooya Makokooya vainoo. Fai iya kumimakaikio Sataango iya nuunama kioo vitoo rapinara kuanaravai. Nnoori mmaagaivau nnuakaivo vaikiyai vaidiyya hama yopeema yaarairavaa roosiima vitoo kuanaravai. ⁹ Iya vitoo vinai mmata aavau vai mmuakiaa mmatauvau nuaida varida Anutuugaa gioonna kiaapuuya variaa saasaaya nnau yoosinnaivaa Anutuugo mmuduuya rira yoosinna pinaivaa ututuuma kiaaravai. Ututuuma kikio fai ngiau aapuuvakidiri ikiaivo tuoo iya taa taputu taika kiaanaravai. ¹⁰ Taa taputu taika kino mmagia maisaivo vaa iya unnaku tiraivaa Anutuugo inna vitoo soopa pinaivaki ikiaivoota sikau puapusuqaiivo ikia too nnannannanna tuoo variivaki kagaari kiaanaravai. Vaa ivo ivaki fayai mmaraivaata unnaku forofetaivaatama kagaari kioovaki kinai fai iya ikiannagisanna heenagieena mmannammanna ivaki varida pinaa mmamma nniifareeraivaa tupatupaa varaaravai.

Anutuugo nnaagiai suai gioonna kiaapuuya ngiari

mmooriyyauvaara iya yaparairavai

¹¹ Itaama taika kiooduu na taaduu kieeta varira mmaata pinaa poosaivo vauduu vaidi voovoono ivaki variravai. Varuduu inna avuuvaudiri ngiau mmataivaitana vida raubiriida kuminauduu hama iya mmaataairavai. ¹² Na taaduu mmuakiaa putuuya nnoonnaiyaata kiisaiyaatama kieetaivo varira mmaata vunniivau diravai. Dida vauduu kieeta varira mmaataivau variivoono yanaiyauvaa rabara kiooduu vauduu ari vo yanaivau vaidiyya tupatupaa variaaraiya nnutuuyauvo vau yanaivaa rabara kioo teeravai. Gioonna kiaapu putuuya ngiari mmatayaa uu mmooriyyauvaa yanaiyauvunu fafaara rooyauvo vauyauvaara Anutuugo iya yaparairavai. ¹³ Ii suai ivaki gioonna kiaapuuya putida nnoori sorovuaraivaki vauya kava diiteeravai. Mmata nnauvakidiriata putiraiya varira yoosinna Hairiisa ivakidiriataama putuuya diiteeravai. Diitooduu rikioo Anutuugo mmuakiaa mmuaavai mmuaavai ngiari uu aataruuyauvaara iya yaparairavai. ¹⁴ Yaparama kioo putira aataruuvaata Hairiisa yoosinnaivaatama soopa pinaivaki ikiaivo too varuuvaki kagaari kiooduu viravai. Ii soopa pinaa ivaki ikiaivo too varii ivo inna kava nnaagiai eeyaa putuaaraiyovee. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya tupatupaa variaaraiya nnutuuyauvaa Anutuugaa yanaivau fafaara raa kiooduu vairavai. Gioonna kiaapu voovoono hama inna nnutuuvo ii yanaa ivau vauvaa Anutuugo tuduu ikiana inna kagaari kieravai.

21

Karaasa ngiau mmataivo vairavai

¹ Na itaama taivo taika kiooduu na taaduu karaasa ngiau mmataivaitana vairavai. Vaa tauraanaa ngiau mmataivaitana taika kiooduu nnoori sorovuaraivootama vaa taikeravai. ² Taika kiooduu na taaduu nnau yoosinna karaasa yoketaa tuanaivo tuoo variravai. Ii karaasa nnau yoosinna ivo inna karaasa Yerusareemaiyovee. Ivo ngiau aapuuvakidiri Anutuugaasidiri tuoo variravai. Gioonnaivo vaati varaanaa karaasa uyira rairaiyauvaa uyu kioo teerairayaama itaama ii yoosinna karaasa ivo yoketaa tuanaavai tuoo variravai. ³ Tuoo varuduu na rikiaduu kieeta varira mmaataivaudiri kua pinaivo tioo tunoo: Anna makee Anutuugaa variraivo gioonna kiaapuuya tasipama vainoo. Fai ivo iya tasipama hara kioo varinai iya inna gioonna kiaapu tuanaaya variaaravai. Fai Anutuugo ariinoo iya tasipama varioo iya Anutuugo tuanaavai varinaravai. ⁴ Fai

iya vunnunnuuyauvo iya avuuyauvakidiri tiino fai ariinoo iya vunnunnu mmuakiaayauvai rugaanaravai. Fai hama kava gioonna kiaapuuya putikio hama iya ausaiyauvo mmuaarareenai ratada mmamma nniitareeraivaa varaaravai. Vaa eenanaa aataru itaama vaiyauvo taikaivaara hama kava iya itaama variaaravaivee.

⁵ Kuaivo itaa kua tuduu rikioo kieeta varira mmaataivau varuuvoono tunoo: Aanna makee na mmuakiaa mminnaiyauvaa karaasa iikiaunoo, kiaa kioo hanigia ni tunoo: A taanna rikiaanna kuaiyauvaa fafaara raanee. Ii kua iyauvo kutaayauvai vaikiyai gioonna kiaapuuya iyauvaara kutaavaivee kiaiyouvaara fafaara raanee, ⁶ kiaa kioo tunoo: Vaa ii kua iyauvo kaanaivai. Na tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaraiovee. Na toosa hara iiraivaata iima taikeeraivaatama na nakaaraiovee. Gioonna kiaapu voovooono inna nnoori rainai na nnoori rumuruumaivakidiri vita ree kati inna mmnoo nnoo tupatupaa variraivaa varaanaravai. Hama ivo irisai yookaivaa kinai fai na inna mmminaravai. Kati na inna mmminaravai. ⁷ Fai yapooma Sataango gioonna kiaapu voovai iinno teeno ivo yaataravaa na itaama kati inna mmnoo varaanaravai. Fai na inna Anutuugo varino ivo ni nnaakara tuanaavai varinaravai. ⁸ Mo gioonna kiaapuuya ni mmoori-ivaara aatuukiaiyata unnakua kiaa aruoo kiaa aduoo kiaa tiraiyaatama mmoori aataru maisaiyauvaa iikiaiyata ngiari seenaiya rupertuaani putu-aiyaatama sabi heeraiyaata saaka sifaa iikiaiyatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaata mmuakiaa unnakua tiraiyaatama fai soopa pinaivaki sikau puapusuqaiivo ikia too nnannannanna tuoo varivaki kuaaravai. Iya itaama iikiaaraiivo inna kava nnaagiai eeyaara putu-aaraiovee, tiravai.

⁹ Aangeraiya yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmoori maisa nnaagiai vainaraiyauvo kuu yavaiyauvaki vauyuvaa utu kiada vauyavidiri voovooono niisi ngioo niita kua tioo tunoo: Fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono nnaataivaa varaanaravai. Nninai fai na gioonna karaasa nnaayee inna nnaata ruukiaivaa i vitainaravaivee, ¹⁰ tuduu Mmannaas Yoketaivo ni tasipooduu aangeraiivo ni vitoo taapi hokoba ari vookaravau ni yapa kieeravai. Ni yapa kioo yoosinna yoketaa tuanaa Yerusareemaivo ngiau aapu Anutuugaasidiri tuoo vioo varuuvaa ni vitairavai. ¹¹ Ii yoosinna ivaki Anutuugaa mmeekia ari vookaravau vainno mmannaammannairavai. Ii yoosinna ivo sikau yoketaivaa nnutuuvo yasipisii roosiima mmannammannaanaruuravai vairavai. ¹² Ivaa vagiaamunnaivo hokoba pinaavai vauduu ivaki sipuuyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama vauduu aangeraiyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama iyauvaara dida vaidai haifatuuravai. Ii sipu iyauvunu Isarairaa gioonna kiaapuuya oyaiyauvaa nnutuuyauvaa yaakuuvaitana yukukidiri taarama fafaara rooyauvo vairavai. ¹³ Suai raari roopinai taaravooma sipuuyauvo vauduu suai haatapoopinnai taaravooma sipuuyauvo vauduu tooya sainai sainai itaama taaravooma sipuuyauvo vairavai. ¹⁴ Ii vagiaamunna ivaa yaagueeqa sikau toosa hara yapa kiooyauvo sikau yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kiada iyauvunudiri vagiaamunnaivaa hara kiooduu ngioo viravai. Ii sikau iyauvunu Puara Sipisiipa Nnaakaravaa kua varada nuairaiya yaakuuvaitana yukukidiri taarama nnutuuyauvaa iyauvunu fafaara rooyauvo vairavai.

¹⁵ Vauduu aangeraiivo niita kua tuuvo sikau gooraivaadiri iima kioo yauvaa nnau yoosinnaivaa mmatainaraivaa utu kioo vairavai. Utu kioo vainno ii yoosinna ivaatama sipuuyauvaata vagiaamunnaivaatama mmatainara iravai. ¹⁶ Ii nnau yoosinna ivaa ivo tooya saivai saivai mmatauduu mmuaakarairavai. Ivo ari yauvaadiri nnau yoosinnaivaa mmatauduu

tooya saivai saivai hokoba pinaa ari vookaraama vau atauyauvo (2400) kiromitaavai vauduu nnauyauvaa iima roo vioo vioo ngiau apu atauyauvo (2400) kiromitaavai mmuaakaraama vairavai. Hama uruoo tara tuoo tarama vairavai. Mmuaavaugiataama vairavai. ¹⁷ Vauduu too aangeraivo vaidi nmatayaiya iira aataruuvaugiataama vagiaamunnaivaa mmatauduu too hokobavai vauduu atauyauvo (64) mitaavai vairavai. ¹⁸ Vauduu vagiaamunnaivaa sikau yasipisi iivaadiri iima kioodoo nnau yosinnaivaa sikau goora tuanaivaadiri iima kioodoo yoketaa tuanaa mmannammannaanaruuravai vairavai. ¹⁹ Vagiaamunna sikau toosa hara yapa kiooyauvunu sikau yoketaa ari vookara ari vookarauyauvo vairavai. Sikau tauraivo kookee kuuvaa nnutuuvo yasipaa vauduu inna inanoovo haboonna kuuvaa nnutuuvo sapaiyaa vauduu tammaivo poosa kuuvaa nnutuuvo akeeta vauduu eera tammaivo yanaadoo kuuvaa nnutuuvo emeraara vauduu ²⁰ eeraivo saakosaakoo tasipama poosa kuuvaa nnutuuvo satonikiisa vauduu karasai diaivo kookee kuuvaa nnutuuvo koniriana vauduu karasaidiri taarama vauvo takuaanga kuuvaa nnutuuvo kirisoraita vauduu karasaidiri taaravooma vauvo yanaadoo kuuvaa nnutuuvo beriira vauduu karasaidiri taarama vauvo saapaka kuuvaa nnutuuvo topaasa vauduu yaakuuvaitana vauvo tatapotatapoovaa nnutuuvo kirisopereesa vauduu yukukidiri mmuaavai vauvo haboonna kuuvaa nnutuuvo haiyasiina vauduu yukukidiri taarama vauvo nnaagiai tuanaivo kookee kuuvaa nnutuuvo ametiisa vairavai. ²¹ Vagiaamunna sipu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana sikau seeta roosuu yoketaa pinaiyauvaadiri iima kiooyauvo vairavai. Mmuaa sipuvai mmuaa sikau seeta roosuu yoketaivaadiri iima kioodoo mmuaavai mmuaavai itaama vairavai. Ii yosinna ivaki vuu aataruuyauvaa goora tuanaa yoketaivaadiri iima kioodoo mmannammannaanaruuravai vairavai.

²² Ii yosinna ivaki hama na taaduu nuunaira nnau pinaa voovai vairavai. Udaanga Anutuugo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraiivoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama ivaki varuuvaara hama nuunaira nnaunnaatairavai. ²³ Hama suaivoota kuraagaivootama ii yosinna ivaki teeravai. Anutuugaa oyai ari vookarauvo ivaki mmeekiavai tooduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo tooba roosiima ivaki toovaara hama suaivoota kuraagaivootama ivaki teeraivootairavai. ²⁴ Fai vo mmata vo mmata variaa gioonna kiaapuuya ii mmeekia ivo taivaara koovau nookiaaravai. Vo mmata vo mmata variaa kieetaiya ngiariisi vai yoketaa mminnaiyauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁵ Ikiannagisanna ii yosinna ivaa sipuuyauvo hatuaa tu kioo nnaasu vainaravai. Hama rairaiivootainaravai. Ivaki hama heenaivo vaivaara iya hama sipuuyauvaa rairaiivootainaravai. ²⁶ Mmuakiaa mmataavu variaiya ngiari mminnaa yoketaa ari vookaraiyauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁷ Gioonna kiaapuuya maisai mmoori aataruuyauvaa hama ivaki varada kuaaravai. Sabi nuairaiyaata unnakua tiraiyaatama fai hama ivaki kuaaravai. Nnaaru Puara Sipisiipa Nnaakaraivo ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variraivaara iya nnutuuyauvaa ari yanaivau fafaarama kiooya iya nnaasu fai ivaki kuaaravaivee.

22

¹ Nnooriivaa vaidiiaa nneeda tupatupaa variaarivaa aangeraivoono ni vitairavai. Ii nnoori ivo mmannammannaanaruunno varuduu Anutuugoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama varuu kieeta varira mmaataivakidiri tiiravai. ² Tioo tioo nnau yosinnaivaki vuu aataru nnoogiaivaa tammaidaa tuoo viravai. Tuoo vuduu yatariivaa iiraivaa vaidiiaa nneeda tupatupaa variaarivo nnoori siri saivau saivau diravai.

Duoo vauduu mmuaa nuanuvai aakiaivaki yaakuuvaitana yukukidiri taaraneetu iiraiyauvo vairavai. Mmuaa kuraaga mmuaa kuraaga itaama nnaasu iiraiyauvo vairavai. Vauduu ivaa apuuyauvaa gioonna kiaapu vo mmata vo mmata variaiya varada nneeda nniitareeraivo sa tiisi vakiaiveeraivaara nneeravai. ³ Mmuakiaa mminnaa Anutuugo oogoio tioo maisayauvaivee tiyauvo hama ii yoosinna ivaki vainai taaravai. Fai Anutuugoota Puara Sipisiipa Nnaakaravoota ivaitana variaa kieeta varira mmaataivo ivaki vainai Anutuugaa mmoori vareera gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fai Anutuugaa mmiaaravai. ⁴ Mmida varida inna viri nnikiivaa teekio inna nnutuuvaa iya tinniiyauvunu fafaara roovo fai vainaravai. ⁵ Ii yoosinna ivaki fai hama heenaivootainaravai. Udaanga Anutuugo iya mmeekiavai variivaara hama iya toobaiyauvaa subii kikio teeno hama suaivo taanaravai. Fai iya ivaki kieetaya tupatupaa gioonna kiaapuuyara diaaravaivee.

Yisuuva tiinaravai

⁶ Itaama taika kiooduu aangeraiivo ni tunoo: Ii mmuakiaa kua kua iyaavo kua kutaayauvai vaikiyai gioonna kiaapuuya iyauvaara kua kutaayauvaivee kiaaravai. Udaanga Anutuugo ari Mmannasaivaa forofetaiya mmioo variivoono ari aangeraiivaa titaa kiaikio tiivai. Ivo i kua i mmioo i vitaaki-aiiveeraivaara tiivai. Ivo ari mmoori vareeraiya fai kiisa suai vainara aataru mminnaiyauvaa iya vitaakiaiveeraivaara titaa kiaikio tiivaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Na kiisa suai kava kuanaravai. Fai yapooma nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa gioonna kiaapuuya rikiada iikiyaiya fai yoketaama variaaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

⁸ Na Yuvuaano neenoo ii kua aataru iyauvaa rikiee iyauvaa teeravai. Na rikiee na taa taika kiee aangeraiivo iyauvaa ni vitauyauvaa yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmuduuyaiyauvaa inna mminaree kua iikiiaaduu ⁹ivo ni tunoo: Sa itaama iikiane. Anutuugaa mmooriivaa ta mmuaa mmoori varunnavaitanavee. I seena forofetaiyaata aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa rikiada iikiyaiyaatama ta mmuaa mmoori vareeraiyavee. Anutuugaa nnaasu ai ausa mmuduuyaiyauvaa mmianee, ¹⁰ kua kioo ni tunoo: Nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaa aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa sa hatauma kiaanee. Ii kua iyauvaa kaanaivo vainima kooyaa vainaraivaara sa hatauma kiaanee. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa iivoono kii ari iivaugiataama mmannammanna iikiavee. Gioonna kiaapu voovoono tomedama variivoono kii ari itaama variivaugiataama mmanammanna variaivee. Gioonna kiaapu voovoono safuuma variivoono kii ari variivaugiataama mmannammanna safuuma variaivee. Gioonna kiaapu voovoono yoketaa tuanaa ari vookaraama variivoono kii ari variivaugiataama yoketaa tuanaavai nnaasu variaivee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

¹² Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Fai na kiisa suai kava kuanaravai. Na irisai yoketaiyauvaa varee tiee gioonna kiaapuuya ngiari mmoori iiki-aiyauvunugiataama mmuaavai mmuaavai irisaiyauvaa safuuma iya mminnaravai. ¹³ Na tauraa variivoono fai nnaagiai varinaravai. Na tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaraiyovee. Na toosa hara iiraivaata iima taikeraivaatama na nakaaraiyovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai.

¹⁴ Gioonna kiaapuuya ngiari buruqaiyauvaa fini kaiiya fai yoketaama variaaravai. Iya itaama finiaivaara iya inna aikiooma yatariivaa iiraivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaravai fai iya nneeda yoosinna keegiai yauvaki vida yoosinnaivaki kuaravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu maisa

mmooriivaa iikiaiyaata saaka sifaa iikiaiyaatama sabi aataru nuairaiyaata ngiari seenaiya ruputuaani putuaiyaatama unnakua anutuuyauvaa ausa mmuduuya mmiraiyaata gioonna kiaapuuya ngiari kuaiyauvaata ngiari mmooriyauvaatama unnakua tiraiyaatama fai yoosinnaivaa mmaanai nnaasu variaaravai.

¹⁶ Yisuuva tunoo: Na ni aangeraijaa titaa kiaaduu aa kua aayauvaa i kiaa i mminai eenoo vaa ausa hanigia kiada Anutuugaara nuunairaiya kiaa mmianeeraivaara na titaaduu asi tiiravai. Na Davuitinna oyai tuanaivo variauvoono na inna oyaivakidiri diitee inna sidinnaidivai variauvai. Na patairaara aakiapuaivaa roosiima pinaama mmeekia tauvovee, tiravai. ¹⁷ Mmannasaivoota Pura Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaataivootama kiaanoo: Ngiatee, kiaavai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiaiya kiatee: Ngiatee, kiatee. Gioonna kiaapu voovoono nnoori raino kii ngiaivee. Nnooriivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaraivaa inna nnaataakiaivoono kii ngioo kati nnaivee.

Nnaagiai kuavai

¹⁸ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa rikiaiya na Yuvuaanoono yaagueegama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Mo fai gioonna kiaapu voovoono aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaata ari tinniyaadiriaata vai kuaivaa tasipama reeno fai Anutuugo irisaivaa maisa mmooriyauvaa aa yanaa aavau kooyaa fafaara raa kiaiyauvaa inna mmunaravavee. ¹⁹ Mo fai gioonna kiaapu voovoono nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kua voovai ruga kino fai Anutuugo inna ooqoo tino ivo hama yatariivaa iiraivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaraivaa nnaanaravai. Fai ivo hama yoosinna yoketaa tuanaivaki kuanaravai. Yatariivaa nneeda tupatupaa variaaraivaaraata yoosinna yoketaa tuanaivaaraatama aa yanaa aavaki iyauvaara kuaivo vainoo. Na Yuvuaano itaa kua ngii giaa ngii miauvai. ²⁰ Ivoono ii kua ivaara kiaa kookieenno tuuvoono tunoo: Kua kutaavai. Na kiisa suai kava kuanaravavee, tiravai. Inna aikioovai. Udaanga Yisuu-o, tummuane. ²¹ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoke-tama yaata utiraivo ngia mmuakiaa Anutuuga gioonna kiaapuuya ngii tasipama vakiaivee.